M. TVLLII CICERONIS

RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRI QVATVOR,

alias, Ars noua, siue Noua rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE LIBRI DVO,

alias, Ars vetus, seu Vetus rhetorica.

IN RHETORICA AD HERENNIVM, HIERONYMI Capiduri Parentini, & Iodoci Badij Ascensij commentaria, Giberti Longolij annotationes, Claudij Pontani scholia, Petri Victorij castigatio, Marini Becichemi Scodrensis castigationes.

IN RHETORICA DE INVENTIONE, M. FABII VICTORINI rhetoris, D. Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de inuentione, & in ipsos Victorini commentarios castigationes.

Index præterea in vtraque hæc Ciceronis rhetorica, atque in ipsa interpretum commentaria.

Impressa sunt ad exemplum postremæ editionis Aldinæ, ex ultima PAVLI MANVTII correctione.

VENETIIS,
APVD IOANNEM MARIAM BONELLVM,
M. D. LVII.

PRO RHETORICIS M. TVLL. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD PHILIPPVM STROZAM DEFENSIO.

Ibrariorvm qvidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporum vitio, Cic. in hisce Rhetoricorum ad Herennium libris à seipso hactenus per mendas ita sensim abijt in deformitatem, vix iam vt suorum plerisque agnoscatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuinæ eloquētiæ vultum subtraxit, titulum huius operis subditium esse contendunt, & auctoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas, leuissima quadam, immo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tam bonas dicendi rationis præceptiones summi opicis artificio surripiant, discas. Primum aiunt Quintil. cum suas Institutiones oratorias, crebris orationum Cicero. & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium vsquam citasse, vtique citaturum, si Cic. esse sciuisset: tum Plutarchum in Cicer. vita, enumeratione voluminum quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuisse: nec Hermestem quendam, de quo in illis fit mentio, inter præceptores per quos Cic. profecerit nominasse: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. Fratrem libris magnopere repugnant: nec esse ferendum, quenquam sibi in suis scriptis dissentire. Dicendi postremo figuram multo humiliorem ac ficciorem cognosci disputant, q̄ quæ Cic. sublimitatem atque opulentiam referat. His tenuibus coniecturis, hoc opus à suo parente per inscitiam reuulsum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidem sibi, si reuiuiscant, asserturis, ridicule addicūt. Verum exigui est negocij, tam est aperta veritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Cicer. opus ideo non esse, ꝙ nusquam à Quintil. citetur: quasi sit necesse ea omnia suo auctore spoliare, quæ à Quintil. non citentur. Quod si ita est, nullius opus esse relinquitur, quod nemini sua citatione Quintil. adiudicet. Locis tamen non paucis, horum librorum verbis & sententijs vsus, eos Cic. esse, grandem coniecturam facit. Eius enim lib. I. de Elocutionis virtutibus verba hæc sunt. Vsitatis tutius vtimur, noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen. nanque, vt Cicero ait, etiam quæ primo dura visa sunt, vsu molliuntur. Cic. in præfatione lib. iiij. Rhetoricorum, hunc sensum his verbis expressit. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata: ergo hæc asperiora primo videantur necesse est. Eiusdem lib. I x. de Verbotum coloribus. Qui sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses: qui sunt qui bellum crudelissime gesserunt? Carthaginenses: qui sunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginēses: qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Exemplum hoc est Ciceronis Rhetoricorum quarto. de Complexione. Ibidem. Amari iucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Auium dulcedo, ad auium ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de Traductione. Nec obstat, quod Quintilianus subiunxerit paulo post, Cornificius hanc traductionem uocat. Nam ea quæ iocandi causa ferebantur in ore vulgi, obuia erāt exemplis pluribus scriptoribus. Plenus est hoc loco Quintil. exemplis, quibus vtitur etiam Cicero de verborum figuris. Quòd autem hanc Rhetoricem inter cetera M. Tullij volumina negant à Plutarco enumerari, infirmissimum sane est. Quid si Plutarchi memoriam in tanto librorum numero fugit, cuius negligentia super Cic. rebus nemini vel mediocriter erudito obscura est? præterijt nanque & alia multa. Quid si consulto tacuit? ne summi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam familiari deformaret? Quid si ea verba apud quem legerunt Plutarchum desunt? multa enim in omnibus scriptoribus & deesse, & superesse passim intelligimus: quale hoc ipsum quod aiunt de Hermeste. nam in vetustissimis ac fidelissimis codicibus, quorum plurimos legendos summa diligentia curauimus, nullum Hermestem inuenient. Leonardus enim Aretinus, summæ eruditionis vir, hoc opusculum ceteris Ciceronis voluminibus proculdubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptum ostenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum, in suis scriptis sibi quenquam dissentire. Fateor ergo indignum, si loco tempore, volumine eodem sibi quisquam dissentiat, aut de vniformi scientia. Hic vero non de numeris, aut de terræ mensuris, non de ratione fiderum agitur, sed ea de arte, de qua mira est scriptorum traditionis varietas. qua de causa Quintil. se opus suum suscepisse scribit, vt inter auctores tam varios quid putet sequendum doceat. Quin Peripateticis nullus est datus labor durior, q̄ conari, ne dogmatis princeps sibi ipsi in suis libris repugnare videatur. Quæro hoc loco, an lib. de Inuentione, & Partitiones ad filium, Ciceronis esse negent, ꝙ in alijs pariter multa verbis mutatis, quædam in pauciores species aut plures partita, alia ita diffidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtique diuersa cognoscant. Alium scriptorem alio loco Cicero secutus est. Nec. n. vnus est ad persuadendum callis, nec semita eadem, sed quauis ratione quis apposite ad persuasionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam postremo dicendi haud esse Ciceroni similem contendunt. quo equidem multo sum æquior illis, quam in ceteris. Ego enim ipse nonnunquam vix in his libris Ciceronis vultum agnoscebam, adeo erant vocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia vitio temporum & librariotum culpa inuersa & deprauata, nec suus orationi numerus assurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera nostra disiecta magna ex parte nebula, iam propemodum aperta est sua Cicer. facies: iam nulla ibi figuræ tenuitas aut exilitas apparet, sed nuda, venusta, pura verborum castitas, ingeniosissima ac lucidissima docendi breuitas, maxima præceptionum virtus omnibus ingenijs præterquam vnius Cic. erepta vbique cernitur. His opinor satis diluimus aduersariorum argumentationes nunc adiumenta nostra confirmemus ac veritatem ipsam, quæ est luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maiestati & in fabulosis semper fuit habita multa fides, quæ sola grauissimo suo testimonio asserit Cicer. opus, cuius titulum ab eo acceptum seruat adhuc ad nostra tempora incolumē: nec tam longa seculorum fluxura inuentus est qui aut ei ademerit, aut de ea re quidquam se dubitare scripserit. Dicant hoc loco isti, si possunt, quæ causa hominem, quisquis ille fuit, impulerit, vt titulum auctori suo ereptum, Ciceroni adscripsit: vel qua id ratione in tot voluminibus sparsum, facere potuerit. Omitto plurimos & grauissimos testes, Leonardum Aretinum, annumerantem hanc Rhetoricē, vt dictum est, inter alios Cic. libros: Trapezuntium, primo Rhetoricorum citantem Cic. ad Herennium: Priscianum lib. iij. de Superlatiuo, & lib. X. de Præteritis, sæpius confirmantem artem suam verbis Cic. ad Herennium: Hieronymum, doctrina & antiquitate grauissimum: & alios permultos, quorum testimonio multo difficiliorem causam apud seuerissimos iudices tenerem. Quis obsecro est tam hebes, &, ut Græci aiunt, ἀναίσθητος qui primis statim operis verbis Cic. non agnoscat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negocijs periculisque versatam, multis in locis legimus: quod in præfatione Tusculanarum scribit, & Philippica v i i. his verbis: Omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est. & alibi sæpius. Atqui pro foribus Cic. astare diximus. Ingredere bone Lector limen: circunspice: totus tibi Cicero aperta facie ad summam regulam, nisi dissimile, passim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos vbique locos eisdem verbis, cum ceteris de facultate oratoria scriptis, tum præcipue de Inuentione libris communes, ut manifestum appareat, hic familiarius perfecisse, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitiosius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tantáne ille istorum Cornificius verborum infelicitate laborauit, vt suam artem alienis verbis vestiuerit? moturus maiores risus, quam cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: si repetat Cicero, quod ibi suum est. nam nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiam, quod suum sit. Verum ne in scyrpo nodum inueniri posse arguat defensio nostra: ipse Cicero aduersus istiusmodi calumniam, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: sui enim est acerrimus defensor, & sibi ipse multis in locis inconuincibilis testis. Nam primo ad Herennium sic scriptum reliquit. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus: nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, ꝙ eas soli nos præter ceteros in tria tempora diuisimus, vt plane certam viam, & perspicuam rationem exordium haberemus. Et lib. I. de Inuentione tripertita est insinuatio, his verbis: Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, vt ante diximus, cum animus audi-

toris infestus est: id autem tribus ex causis maxime fit, si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur, aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo. Quod si se solum præter ceteros in insinuationem in tria tempora diuisisse profitetur, & est insinuatio vtrobique in tria tempora diuisa. vtriusque rhetorices eundem fuisse auctorem necesse est. Hic profecto nihil est quod quisquam amplius dubitet, aut quod isti citra sui risum calumnientur. Planius adhuc hoc ipsum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his verbis. Postremo hæc quoque res nos ducit ad hanc rationem, ꝙ nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine quę enim res apud nostros nō erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. ergo hæc asperiora primo videantur necesse est. idque fiet rei non nostra difficultate σχήματα.i. verborum sententiarumque lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerant, à se conuersa esse testatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifestissimum est: quod à Cicerone alius scribere nullo modo potuit. Insuper pollicetur tertij libri initio, se de Rep. reque militari scripturum: quod vtrunque postea præstitit. Vereor ne prudentioribus ridear, ꝙ in sole lucernam afferre laborem. quid istorum cęcitati clarius proferri potest? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ x x x. pondo vasorum argenteorum dato, quæ uolet. Quam hic calumniam isti cōminiscantur, equidem non video. Præterea cetera si desint argumenta, vnum illud euidentissimum est, quo solo claret, eos libros esse nobis à Cic. relictos: cuius si non concesserint manu, ætate tamen scriptos, figura in ijs dicendi cæcis clarissimum facit. Nam si veterum monumenta repetas, triplice præcipue doctissimorum hominum fœturam, varia eloquentiæ & figura & vultu Romanis illuxisse comperies. Vnam Lælij & Scipionis fere ætate, qua post Liuium Andronicum plurimi & poëtæ & oratores floruerunt summa eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, superstes est adhuc illa eloquij veneranda maiestas: Alteram, omnium temporum felicissimam, Iulio & Augusto Imperatore, qua ætate clarissima oratorum & poëtarum & historicorum lumina floruerunt: Tertiam sub gente Flauia Cæsarea, sed tum dicendi genus mutatum animaduertimus: quale est vtriusque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum scriptorum eius ætatis. Faciem vero elocutionis huius voluminis dicendi formæ, tum primę, tum tertiæ fœturæ dissimilem, si inspicias, cognosces. At similimam secundæ fœturæ, qua nascitur Cicero, felicissimo dicendi generi cognosces. Quòd si hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicendi præceptionem à Cic. ideo compositam confirmet: hoc certe vel si durissimæ ceruicis & inauditæ peruicaciæ sis, negare nullo modo potes, necesse esse operis auctorem aut ante Cic. tempora, aut cum Cic. simul, aut post fuisse. Eum ante Cic. ætatem scripsisse, negant exempla eorum quæ proferuntur in ijs libris, vt Cæpionis & L. Cassij, & aliorum quos cum Cicer. vixisse manifestissimum est. Infra Cic. hos libros editos nō fuisse, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura secundæ fœturæ immutata, quam semper cum temporibus immutatam fuisse cernimus, & quod nullum ibi historiæ aut exempli vestigium citra ætatem Ciceronis progreditur, sed id quod mox subiungam, planum facit. Relinquitur ergo, vt operis auctor cum Cic. uixerit, & eum iam grandem, id est, vbi eloquentiæ splendore, & multis suis scriptis vniuerso orbi factus fuerit illustris: norit, cum Terentiam eius vxorem, & liberos, superiore exemplo norit. Quod cum ita sit, cur in Præfationi libri quarti, vbi docet, ad comparandam eloquentiam exempla esse sumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, Cicero. Virgilium, Horatium, ne plures commemorem, linguæ nostræ lumina vtique tacet? An, si dijs placet, melioribus relictis, quos sibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoscant hi aperte Cicero. qui de se vt decuit, prudenter tacuit, & magnos poëtas, ceterosque scriptores, qui mox à se claruerunt, nosse nondum potuit. Quare garrire isti desinent, & ad melioris iudicij sanitatem iam redeant, nec post tot secula, tam graues testes, firmissimas coniecturas, ualidissima argumenta, fraudent Cicero. hac tantula industriæ gloriola, nec litem insuper de Caio Herennio intendant, qui cum sibi Cicero. in fine operis cognationem fuisse scribit. de quo meminit Salustius, auctore Gellio libro nono Noctium Atticarum. & pro M. Cælio Cicero scribit, L. Herennium sibi esse familiarem.

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI non debent, ibique confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumque multis argumentis & auctoritatibus, Cicero. opus esse, Marinus Becichemus Scodrensis ad Ioan. Ant. Montis cognomine iureconsultum, Brix. R. P. legatum.

ARRAVIT MIHI LVCAS TERtius collega tuus, et lib. Epistolarum mearum, in quibus de literarum quæstionibus agitur, ad cœlum extolli, & actionem à te meam valde probari, qua Raphaëlis Regij arrogantiam mirabiliter frangere, penitus conterere tuo iudicio visus sum quod tanti facio, quanti olim Sceuole oraculum faciebant. Addiditque, te publicis negocijs interceptum nō potuisse, exordio concionis (prout destinaueras) interesse: optare iccirco eam partem legere, q̃ ab ore meo pendenti audire non licuit: hoc est, disputationem de Rhetoricorum ad Herennium auctore. Hæc ille, nimis me suis uerbis extollens, simul & tuis: quæ neque admittere possum, neque reijcere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio vestra, eloquentiæ splendore illustrata, vt nihil antiquius ducam, aut officiosius, q̃ vestræ morem gerere voluntati. Curaui illam orationis partiunculam tibi transcribere: orationis dixi, qm̃ interruptis sermonibus cum ista hominum intemperie, q̃ ridebant superioribus diebus docti & indocti, disputare nolui. Quid disputare? immo pudendis conuitijs tumultuosis congressibus, fœmineis contumelijs, ineptis et puerilibus altercationibus, ubi per tot dies omnibus stomachum mouentes non Musis & Apollini, sed illiteratæ factioni, et opificum turbæ canebant, clamore non ratione, strepituque non asseueratione utebātur: demum eum molestissimi certaminis exitum sortiebantur, vt plus pertinacia q̃ ueritas, plusque irridentium et inuidentium conspiratio q̃ aut vniuersæ Academiæ sententia, aut principum Academiæ diffinitio ualeret. Vidisti quantus tumultus imperitæ turbæ, absonusque tumultuantium puerorum clamor, quantus strepitus, qualis concionis facies erat, dum tabula iste aduersus competitores, istas insanias studio iactaret inani. Contraque q̃ mirum silentium, q̃ incredibilis omnium attentio, me disserente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dij boni, cœtus? summorum senatorum, doctissimorum patriciorum, clarissimorum ingenuarum artium & omnium doctrinarum professorum: & denique quorumcunque qui aut literati, aut saltem literatores, et haud illiterati Venetijs censentur qui in maximo dolore, quem concipiebant ex istius barbarie, risum continere non poterant, ex ineptijs, quibus ridens primo aspectu risum captabat: mox deinde uelut furijs agitatus Orestes, insanire videbatur. Sed tu clarissime Iuresc̄osulte, & consultissime orator, quietiore aīo hasce nugas. quibus Regulus terram commouit, mare miscuit, cœlum perturbauit, vide.

LITEM etiam Cicero. Raphaël intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P.C. Vtque quæstionem pulcherrimam tractatu sibi visam vobis pulchriorem videri faceret, orsus est à Laurentij Vallensis auctoritate: quem mendaciter ait, per q̃ acri iudicio assere re, id opus Cicero. omnino esse indignum: quod Cicero. non esse ascribendum, ex stili qualitate compositionisque & sententiarum, quæ pueriles sunt, ex ordine peruerso, & varietate præceptorum sit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta, ꝙ Hermetis cuiusdam doctoris sui meminerit eiusdem operis auctor, q̃ nusquam Cicero. temporibus memoratur: & ꝙ Fabius Quintil. nunq̃ Rhetoricorum ad Herennium meminit, nunq̃ prætermissurus, si Cicero. esse putasset, aut certe suo tempore extitisset, quodque Gellius scribit, nullum antiquorum usque ad Augusti tēpora, hoc nomine Barbarismo usum fuisse: cum in Rhetoricis ad Herennium barbarismus definiatur, & solœcismus. Cuius aūt sit, modo Cornificij somniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filij, cum qua (vt scribit Treuellius Pollio) superati, & in triumphum ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro ociosam vitam vixerunt. Vnde concludit, Timolai rhetoris obscuri in Tullium oratorum clarissimum. & Herenniani in Herennium, nominibus facile cō mutatis, propter nominum similitudinem ab imperitis rudioribusque artem Rhetoricam falso Cicero. fuisse inscriptam: Quæ quidem rationes (sic ipse appellauit) videntur mihi cassæ, vt aiunt, puerorum nuces. Nam vt omittam, quod mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctissimus sexcentis in locis citet M. Tullij Rhetoricos ad Herennium, vt palam omnibus est, notiusque quam vt ex eius operibus exempla citentur auctoritates & testimonia: vt inquam omittam hoc falsum testimonium, quod ex Laurentio allegat, qui semper & vbique Rhetoricos ad Herennium Cicero. attribuit, dici potest, propter stilum eos libros subrusticos ab ipso Cicer. appellatos. ex huiusmodi varietate stili & compositionis, male dijudicari possunt opera Cicero. cuius stilus non est idem vbique, sed diuersus, pro materiæ qualitate, non modo in diuersis operibus, sed etiā in vno eodemque opere. Quid miraris Raphael? quid subrides? Nónne Plutarchus & alij scribunt, Cicero. oēs dicendi magistros audiuisse? nec ijs contentum, in Asiam & Rhodum nauigasse, vt conueniret Xenoclem, Dionysium, Menippū, Apollonium Molonis, & alios clarissimos rhetores, ut apud eos se exercendo reformaretur? Nónne ipsemet fatetur, ab Apollonio Rhodio sese in dicendo ita redijsse instructum noua quadam dicendi forma, vt à priore dicendi more mutatus, iam alius esset? Nónne Fabius Quintilianus, cum diuersas oratorum uirtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere testatur? docetque, non modo pro causæ modo, sed pro partibus causæ, faciem eloquentiæ & stilum mutari debere? Nónne diuus Hieronymi ipsum Cicero. in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo suæ eloquentiæ genere nitescere, sed adeo scabris turbulentisque obicibus retardari ait, ut qui interpretata nesciat, à Cicero. dicta non credant? Nec mirum. Erat enim tum adolescens, cum Oeconomicos Rhetoricosque libros scripsit: nondum limatus in dicendo nondum in scribendo expolitus, nondum in tot Rhetorum gymnasijs excultus, nondum in tot oratorum eloquentiæ varietate versatus. Et ipse auctor in ijs ipsis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarum dicendi vsus esse debeat: monetque huiusmodi figuras in dicendo ita variandas, vt non statim ab vno extremo ad aliud ueniamus: vt à graui ad humilem, aut contra ab humili, ad grauem: sed vti grauem mediocris excipiat, mediocrem humilis seu attenuata. Et hoc quidem duabus de causis faciendi: & vt satietas quæ perpetua maxime similitudine alitur, opportuna varietate vitetur: & non minus, vt suum dicendi genus, rebus de quibus agitur accōmodetur. Impossibile nanque est, aut vix contingens, quæ perpetua in oratione dicuntur, ea vnius generis esse. Quod exemplo clarius fiet. Certum est, Maronem poëtam diuinum, tres illas figuras suo carmine separatim expressisse: humilem Bucolico, ubi simplex illa rusticitas, & pastoralis vita describatur, cui alia dicendi figura non conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen præcipiendo & docendo fere consumitur estque eius rei materia illi figuræ accōmodata: heroico illo de Aenea & Romanorum gestis, grauem, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At si attenderimus, inspexerimusque diligentius, facile uidebimus, in quauis materia pro locorum ratione has sibi figuras inuicem succedere: vt post attenuatum illud.

En vnquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot mea regna videns mirabor aristas?

Altius paulo & ad mediocrem figuram ascendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Hoc quoque altius, & graui figuræ simillimum,

En quo discordia ciues Perduxit miseros?

Contra in Aeneide, pro ratione negociorum & personarum, sæpe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi genere multum deflectitur. vt de ludis ad Anchisæ tumulū, de Didonis amoribus, de ceruo à Syluia nutrito, quæ facilime à quouis non omnino imperito dignosci possunt. An stultum, inquit, & dementem Cicero. fuisse putas, & sibi inconstantem? An prudentem, circunspectum

ſpectum & in hoc genere literarum ſummum? Si hoc non illud credis,unde tam uarius præceptorum ordo peruerſus, ac ijs quæ à Cic. ipſo traduntur contrarius? Ante de memoria atque pronunciatione,q̃ de elocutione illis natura priore,in eo opere pręcepta tradit. Exordiendi narrandique rationes ante q̃ de conſtitutionibus præcipit. Nihil vltra affers calumniarum? Docebo vt agmẽ huiuſmodi adhuc cauillationum adducas. Docebit & M. qui adeſt iudex,qui vt eſt maxime omnium ingenuus, & veritatem,non opinionis pertinaciam tuetur,nuper dixit ſe de hac re ſententiam iam mutaſſe,publiceque mutaturum. Ad Herennium quiſquis auctor fuit damnat amphibologias, quas ad Q. fratrem Cicero probat. Quid quod hic ſcriptum,& ſententias,& contrarias leges, vt diuerſa inter ſe diuiſit: inibi vnum ait eſſe genus, q̃q̃ cauſa dupliceetur. Illic ſub legitima quæſtione omne quod in ſcripti interpretatione verſatur, ponitur tanq̃ finitioni agnatum: hic ad qualitatis quæſtionem pertinere dr̃. hic oris deprauatio rejcitur, vt oratore indigna: illic præcipitur. Ad Q. fratrem ſuaſorium genus ad dignum & honeſtum refertur ad Herennium, ad honeſtũ & vtile. ad hunc,inuentio,diſpoſitio,elocutio, memoria, & pronunciatio,oratoris partes dnr̃, quod & Fabius non probat: ad illum membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilem fieri auditorem magis in diſcurſu orationis oſtenditur, q̃ breui explicatione proemij: hic aliter ad Herennium ſcribitur,officium oratoris eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus & legibus conſtitutæ ſunt. Craſſus in primo de Oratore dicit oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accõmodare. In Arte veteri ſua ipſe perſona inquit, Officium eius facultatis eſſe uidetur, dicere apposite ad perſuaſionem. Scribitur etiam ad Herennium, enumerationem non plus q̃ trium partium numero contineri, quod &periculoſum ſit,ne q̃n plus minúsue dicamus,&ſuſpicio afferatur auditori meditationis,& artificij,quę res fidem abrogat orationi: q̃ opinionem improbat Quintil.& in ſuis orationibus Cicero contempſit.In libris de Oratore cum oĩa dicendi lumina nominatim Cicero expediat, traductionis nullam mentionem facit, quæ in quarto ad Herennium ponitur. Alia item inter ſe re & nomine diſcrepantia ſunt,quæ Cic. in alijs libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent: aut ſi damnare, noluiſſet, ſaltem cur prius aliter ſcripſiſſet, aut ſcripta non correxiſſet, teſtatus eſſet. O friuolum argumentum,ex tanta congerie formatum. Quaſi neſciat hic eruditorum cœtus,quaſi hæc Academia neſciat,Ciceronis morem eſſe,eadem multis varijſque modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium,aliter in illis de Inuẽtione, aliter in libris de Oratore,in Topicis aliter in partitionibus aliter,aliter denique in orationibus ſuis artificio rhetorico vti q̃ in omnibus & rhetoricis & oratorijs voluminibus præceperit. Si quædam præcepit in Rhetoricis quæ in Oratorijs libris non inueniuntur, non ea neglexit ꝙ damnaret,ſed ꝙ minora illa eruditione & ætate duceret. Proinde Fabius dicit, poſt Ciceronem tacere modeſtiſſimum fuiſſe, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret: & in oratorijs hæc minora,quæ plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuentione, quatuor ſtatus facit: in oratorijs & & alijs operibus,quæ ætate matura prouexit,tres tantum. In Rhetoricis de Inuentione reprehendit Hermagoram, ꝙ materiam rhetorices in theſes & cauſas diuiſerit, theſimque nihil ad oratorem pertinere contendit, totumque hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. In Oratore, atque his quos de Oratore ſcripſit libris, & Topicis, præcipit, vt à proprijs perſonis atque temporibus auocemus controuerſiam: neque tamen aut hic & illic dicit, cur ſcripſerit aliter in Rhetoricis, aut ꝙ ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illam non caſtiget. Ergo Cicero. non ſunt, libri de inuentione. In rhetoricis ad Herennium de complexione ſcripſit,antiſtrephonta Græci dicunt: in ceteris libris quos de hac arte compoſuit,non ſcripſit: ſequitur, vt hi aut illi ſubditi & nothi ſint. In Rhetoricis de Inuentione hæc leguntur. Ratio eſt, quæ continet cauſam,quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquitur. hoc modo (vt docendi cauſam in facili & prouulgato exemplo conſiſtamus.) Oreſtes ſi matricidij accuſatur,niſi hoc dicat,Iure feci,illa.n.occidit patrem meum: non habet defenſionẽ. qua re ſublata,omnis controuerſia quoque ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, ꝙ illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio,q̃ paulo ante appoſuimus: illa enim,inquit,meum occiderat patrem. At non,inquit,aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, q̃ iudicationem appellamus. ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt,firmiſſima argumẽtatio defenſoris,& appoſitiſſima ad iudicationem. vt ſi velit Oreſtes dicere,eiuſmodi animum matris ſuæ in parentem ſuum,in ſe ipſum ac ſorores,in regnum,& in famam generis & familiæ,vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. In topicis uero de iudicatione & firmamento hæc uerba protulit: Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. mihi placet, id q̃n ad te ſcribo,qua de re agitur,uocari. Quibus aũt hoc,Qua de re agitur, continetur, hæc continentia uocentur, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis,defenſio nulla ſit. In partitionibus aũt ſic ſcribit: Deinde vnicuique rationi opponendum eſt ab accuſatore id quod ſi non in accuſatione eius, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur. q̃q̃ non ea magis quæ contra rationem defenſionis afferuntur,q̃ ipſe defenſionis rationes,continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus,eam quę affertur à reo ad recuſandum. depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quod defenderet non haberet. Firmamentum aũt, quod contra ad labefactandam rationem refertur,ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rõnis aũt & ex firmamenti conſultatione,& quaſi concurſu,quæſtio quædam exoritur, q̃ diſceptationem voco: in qua qd veniat in iudicium,& de quo diſceptetur,quęri ſolet. Quintil.de eodem Cicer. in 3. de Orat.inſtit Paulum in his ſecum etiam Cicero diſſentit. nam in Rhetoricis,quemadmodũ ſupra dixi,Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis,ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον. exiſtimat. idque Trebatio,qui iuris erat conſultus,alludens,De qua re agitur,appellat. quibus id contineatur,continentia,quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs,firmamentum, quod opponitur defenſioni,quia continens quod primum ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rationis firmamenti quæſtione diſceptatio ſit iudicatio num. Ex his,ſi tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Cic. fœtura prodijt. In partitionibus quatuor orationis partes facit,initium, narrationem confirmationem, perorationem, in Veteri arte,inque ceteris rhetoricis præceptionibus,non ita. Nũ partitiones Cicer. eſſe negabimus? an ipſam artem, & ceteros oratorios libros? Partes quoque rhetor in partitionibus inuentionem eſſe ſcribit,elocutionem,& memoriam, reſque ac diſpoſitionem inuentioni,verba & pronunciationem elocutioni dedit. In lib.de Perfecto oratore ad Brutum,illis aſtipulatus eſt, qui plures q̃ quinque partes eſſe voluerũt,inuentioni iudicium ſubſtituens: q̃ opinionẽ tangens Quintil.memoriæ vitio lapſus eſt. Et Cic. quidem,inquit,in Rhetoricis iudicium ſubiecit inuentioni: at in Cicero. Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, vt ex omni conſtat editione, ex manuſcriptis & ſinceris exemplaribus hæc leguntur: Partes aũt hæ ſunt quas plerique dixerunt,inuentio,diſpoſitio,elocutio,memoria, pronunciatio. q̃ lectionem ſic approbat & Victorinus, & eorum ſententiam Cicero ſecutus q̃nque partes eſſe confirmat: inuentionem,diſpoſitionem,elocutionem,memoriam,pronunciationem. De iudicio,neque in auctore,neque in interprete vlla ſit mentio, Quid inde? Vetus ars alterius cuiuſuis,non Cic.eſt? In veteri arte eſt præceptũ quoddam, quod & ad Herennium: cum erit honeſtum cauſæ genus, licere nobis præterire,vel vſurpare principium. Id ex Hermagora,qui in genere honeſto præfandum eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod eſt paratum. cum tamen alias ex Ciceronis & Fabij non tantum præceptione, ſed vſu non incongruum ſit, benignos iudices benigniores præfatione facere, & cum offenſos aduerſarios videamus,offenſionem illam augere Hermagoræ ratio aliquid momenti tum haberet,cum cauſæ honeſtas ante auditoribus perſpecta eſſet, q̃ cœptum ſit agi. Ceterum cum non eſt honeſtas hæc prius cognita, primo orationis ingreſſu eam auditoribus patefacere debemus. Vnde non modo liberum nobis nõ eſt, vti vel non vti principio: ſed vtique ſemper quo cauſæ honeſtatem oſtendamus,præfandum eſt. In hoc genere principia debẽt eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactantia, ſed cum confidentia. Tali procemio vſus eſt Cicero, cum de coniuratorum animaduerſione loqueretur. Video,inquit,P. C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe conuerſos. Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationem magis in breuitate q̃ in copia peccare debere,q̃n ſæpe res parum eſt intellecta,longitudine magis q̃ obſcuritate narrationis alibi contrarium ſentit: contraque hoc preceptum aliquid id omni eius narratione redundare,q̃ deeſſe facit: Et Fabius eum ſecutus, ſatius ducit aliquid narrationi ſupereſſe,q̃ deeſſe, ꝙ ſuperuacua cum tædio dicantur neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Finis non eſſet, præſtantiſſimi Patres, ſi vellem omnia perſequi quæ in Rhetoricis de inuentione ſcripta ſunt,quæ aut in alijs Cicero. libris non reperiuntur: aut ſi reperiuntur,diuerſa & contraria ſunt, variòue modo tradita.

Nuſquam tamen aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis,aut cur non ſe emendauerit,aut cur hoc modo non illo præceperit,rationem reddit,aut meminit,aut verbum facit Cicero. Qui iactas igitur, tam friuolum & inane argumentum? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herennium,damnaſſet: aut cur non damnaſſet,teſtatum reliquiſſet. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Herennium, q̃ in Rhet. de Inuentione facere debuit? Si non in his, cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Cicero. temporibus fuit nemo, quem nec Cicero nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P.C.homo iſte? q̃ perturbata mente fertur? Equidem non auderem ego hodie affirmare, non in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quauis neminem vnum hodie viuere q̃ Hermes,cum in principibus vnum eſſe ſciam, nominetur. At iſte Cicero. temporibus neminem fuiſſe clamitat. Quid hominis? ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos vitium more ꝓpagatum, & ea tempeſtate diuina quadam nomenclatura inclytum: aut qđ Appion grammaticus ſcriptum reliquit,ex facie hominum addiuinantem, quos Metopoſcopos vocabant,vt Plinius ait: ex ijs illum eſſe,qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc autem dicat nomina omnium ſuperiorum,præſentium,poſterorum. Sed vere dicit Hemeſtis nullam fieri in antiquorum monumentis mentionem. Hermes.n.ſiue Hermetes Hermetis dr̃,Hermeſtes nuſquam legitur,quod ſciam: ſed Hermes,ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchum, cum Cic. præceptores nomina excellentiores, deinde addere: et alios. In quibus nominandis feſtinans ad lumina artis,noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe non potuit? nec Cicero pueritiæ p̃ceptores,niſi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquam nominaſſet. quid propterea? Nõ animaduertis vir docte, Cic. in vtraque arte plures & varios auctores ſecutum. In ꝓlogo ſecundi de Inuentione obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus,quod quiſque cõmodiſſime præcipere videbatur excerpſimus,& ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. Hermagoram & antiquos in Rhet. de Inuentione,Hermeſtem &recentiores in Rhet. ad Herennium ſecutus eſt.Vnde & tanta p̃ceptionum varietas orta,& hæc vulgo, Noua ars. & illa Vetus etiam à Hieronymo dicta. Satis fuit Cic.vtranque damnaſſet, cũ dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi excidiſſe,planeque ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, non eſſe credendum opus de Inuentione à Cic.imperfectum fuiſſe relictum,libroſque de diſpoſitione ac reliquis partibus Rhetorices fuiſſe amiſſos: ſi quem habes huius falſitatis figulum (hui fictorem ſiue aſſertorem dicere volui) mauus dabo. Sin aũt,ſtultiſſimus es,qui aduerſaris opinioni ipſius Cic. nam in prefatione de Orat. dicit,ſibi excidiſſe cõmentariola quædam inchoata, nõ aũt perfecta, vt ipſe aſſeris. Inchoata quidem dñr, quæ incepta ſunt, & non finita. Plinius ex illis nos velim intelligi, pingique conditoribus, quos in libellis his inuenies abſoluta opera. & illa quoque,quæ mirando non ſatiamur,pendenti titulo inſcripſiſſe: vt Apelles faciebat,aut Polycletus, tanq̃ inchoata ſemper arte & imperfecta. Idem: Arrepto carbone extincto è foculo, imaginẽ in pariete delineauit, agnoſcente vultum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo: Apelles inchoauerat aliam Venerem Coijs, ſuperaturus etiam ſuam illam priorem inuidit mors, peracta parte: nec qui ſuccederet operi, ad p̃ſcripta liniamenta inuentus eſt. Infra: neque interpellatus prœlijs,inchoata opera intermiſit omnino.Omitto Victorini teſtimonium,qui non ſemel, ſed ſæpius affirmauit, duos tm̃ libros de Inuentione à Cicerone ſcriptos: At libri ad Herennium ideo Ciceronis non vñr, quòd Quintilianus id opus nuſq̃ citauit. Quam fortis ratio,& inſolubile argm̃? Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tulij opera, quæ nunq̃ Fabius Quintilianus nominauit. Quis neget? quaſi vero hoc Quintiliano propoſitũ fuerit,hoc Orat. inſtitutionum inſtitutum, Tullianos libros oẽs & ſingulos nominare. Si hanc ſibi Quintilianus ſuſcepit prouinciam quoſcunque non nominauit, aſcititios adulterinoſque iudicare par eſt. Quidni? Si non ſuſcepit, cur libros ad Herennium potius q̃ cetaros alios,quorum nullam prorſus facit mentionem? Sed ſatis meminit Quintilianus, qui libros rhetoticos Ciceroni excidiſſe ait, & ab eo damnatos, & ab adoleſcente ſchola deductos: & ſi qua eſt in his culpa tradentis eſſe. Vnde aperte innuit, quod ait Cicero in Rhet.ad Herennium: Illum ex Hermetis & aliorum præceptorum ſuorum opinionibus, eos libros confeciſſe,quas regreſſit in cõmentarios. Sunt.n.inquit, velut regeſta in hos cõmentarios,quos anoleſcens deduxerat ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa,tradentis eſt Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani temporibus? Si idem ait. de nomine Rhetoricæ agens,Denique cum M.T.etiam ipſis librorũ,quos de hac re primum ſcripſerat,titulis græco nomine vtatur: non titulo,inquit, ſed titulus. Cum ſciret duas artes a Cic. ſcriptas,quo non fuerũt, ſi integræ clauſulæ,nedum verſus,ad verſus,ad verbum apud eundem inueniuntur? ſi multæ auctoritates,& exempla, quæ ad literam ex ipſis Rhetoricis in Orat.inſt.tranſumpta ſunt? Quædam damnat ipſius operis præcepta,vt in quarto,de Partitione. Quapropter ne illos quidem ꝓbauerim, qui partitionem vetant vltra tris propoſitiones extendere. Quid ais Raphaël è Ne huiuſmodi exemplis obſtrepam? Quid ita? Qm̃ non ego,inquit,hoc: ſed fateor. indeque rationem certiſſimam elicio ad ꝓbandum,quòd Rhetorica ad Herennium minime ſit Cic. qm̃ auctorem Fabius non nominat. non taciturus,ſi Ciceronis illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt mi Raphaël,hæc ratio. Solet enim cum aliq̃ Cic. opinionem damnat Fabius,aut veniam præfari,aut auctorem ſilere, Ciceronemque diſſimulare. Vide in tertio. Statum,inquit, quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem: quos recte ſenſiſſe,parum elocutos puto. non.n.eſt ſtatus prima conflictio: Feciſti, non feci, ſed ꝙ ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi non immemores,non niſi in Rhet. de Inuent. legiſti: vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta hoc modo: Feciſti,non feci,aut iure feci. Non nominauit Cic. auctorem Fabius: ergo Rhet.de Inuentione libri non ſunt Ciceronis? Friuolam rationem,ridiculum argumentum. Quod ſi aliquid valeret ipſius Quintiliani auctoritas reijcit,cuius verba in ſecundo ſunt hæc, M. Tullius ipſis librorum quos de hac re primum ſcripſerat titulis, græco nomine utatur. Hæc,vbi de nomine Rhetorices, q̃ in illum ttansferentes tum oratricem tranſtulerunt aliqui. Si Cic. vnam artem quam veterem dicimus,& non duas,hoc eſt &veterem & nouam ſcripſiſſet nunq̃ tantus auctor Titulis,ſed Titulo dixiſſet. Non tu,qui omnia peruertis, diceres Virg. ſcripſiſſe libros titulis Aeneidos, aut titulis Georgicorum,titulisue Bucolicorum: ſed titulo. vnus eſt enim titulus Aeneid.vnus Georgicorũ,vnus Bucolicorum,non duo,non plures. Dixit Fabius Titulis, qm̃ & Artis veteris titulus eſt Rhetoricorum,& artis ad Herennium titulus eſt Rhetoricorum. Denique,inquit,cum M.Tull.etiam ipſis librorum, quos de hac re primum ſcripſerat,titulis græco nomine vtatur, profecto non eſt nerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Et notanter dixit Titulis, vt oſtenderet ſe non temere ipſi Ciceroni quamuis adoleſcenti, credere, qui non ſemel ea inſcriptione fuerit vſus. Ait præterea A.Gellium 12.Noct.Atticarum ſcribere,ſe non comperiſſe quenquam ante Auguſti imperium. eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmum: & in libris ad Herennium eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionem,ideo Ciceronis libros non cenſendos. Minimi certe ſtudij es Raphaël, ſi non legiſti: aut nullius memoriæ ſi non te legiſſe recordaris,Gellium in quinto tradidiſſe, neminem aut latinum aut græcum,eorum qui facundi haberentur dixiſſe barbariſmum aut ſolœciſmum. Miror etiam te non adduxiſſe, eundem auctorem ſcribere,Ciceronem abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus, vnde ſi in opere ad Herennium reperitur id nomẽ ſi alio in opere quod Ciceronis titulum habeat, ea eſſe ſubdititia: cum p̃ſertim M. Varro ſcribat,quod extremum dicebatur, eo tempore dici cœptum nouiſſimum: quo ſua memoria ſeniores tanq̃ nimis nouum verbum vitabant. Nam vt tibi cenſuri acutiſſimo credamos,vt A.Gellius hallucinari minime videatur,affirmabimus,nec Rhetorica ad Herennium,nec epiſtolarum ad Brutum,ad Q. Fratrem,ad Atticũ, & ad alios,nec orationum uolumina,nec Oratorem ad Brutum, Cic.opera eſſe. In epiſtola enim ad Octauium hæc leguntur. Nã vt ordiar ab initio,& perducam ad extremum,& nouiſſima conſeram primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo: Itaque perbre ui tempore,qui in nouiſſimis quidem erat hiſtrionibus,ad primos peruenit. In Oratore: Nec in hac modo re quæ ad vulgi ſenſum ſpectet, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum nouiſſima Sane in nouiſſimo errauit,non in ſolœciſmo, quo ego dicere oblitus eram,non in barbariſmo, quod dixit. Sic inquis? Eſto,ſi verum eſt,quod A.Gellius ſcribit, reſpondere poſſum qđ ante dictum eſt: ideo Ciceronem libros ad Herennium ſubruſticos dixiſſe,ſi falſum eſt,non eſſe locum huic calumniæ,& utroque modo Ciceronis eſſe fatendum. Verum & in nouiſſimo,vt in pleriſque alijs, longe à veritate aberrauit Gell. auctor alioquin præſtabilis. Si quidem & elegantiſſimi & clariſſimi auctores ante Ciceronis ætatem,ante Auguſti tempora, barbariſmum & ſolœciſmum dixerunt. Nam Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit,& eo maior & antiquior Ariſtoteles his vſus eſt in Elenchis: vbi σολοικισμὸς, & σολοικίζειν uerbum, & σολοικισμοὶ pluralis numeri legitur.& in alijs libris ſuis,ut in Poëtica,in qua docet alijs et modis barbariſmum fieri q̃ à grammaticis quos hactenus viderim,

rim,traditum sit. Laertius Diogenes testatur, Chrysippum scripsisse tres libros de solœcismis ad Dionysium, & Theophrastum unum. Strab.in 14.docet quō antiquitus à Græcis ea nomina cōsi cta fuerint his uerbis. Nam Cares per totam Græciam errauerūt stipendium merentes. quare barbari ex illo sunt appellati,ex quo in Græciam militarunt. Ac posteaq; apud insulas habitarunt, id multū in eis eminuit: Inde in Asiam profecti, nec ibi sine Græcis viuere potuerunt. nam Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadem quoque causa barbarismus dictus est. Eum.n.in his dicere cō sueuimus,qui mali græcissant, non aūt in his qui Carice loquuntur. Sic etiam Barbariloquos, & barbari sermonis hoīes: eos accipere debemus,qui male græca pronūciant. Carico aūt more Barbarismum ad grecæ orationis artem transtulerunt,& solœcismū, siue id nomen à Soijs ductum sit, siue alio modo. Si illi & alij elegantissimi græcorum auctores barbarismum & solœcismum dixerunt,cur nō Latinis uti eis uerbis licebit? Si Fabio Quintil.& alijs illius ætatis insigni doctrina & eloquentia licuit, cur tandem non licebit Ciceroni,qui Latinæ linguæ pomerium protulit, qui Romanum sermonem locupletauit,qui tot græca uocabula latina fecit,qui tot noua excogitauit, qui patrij sermonis pater est? Non licet talibus nugamentis in bonam,ne secus dicam, partum? Et qm̄ modo Cornificio id uendicat opus,modo Virginio,modo Timolao: leuitatem hoīs uel in hoc maxime perspicitis.Virginij quidem opus esse minime potest,cum multa à Fabio eius dicta citentur,quæ in Rhetor. ad Herennium aut non sunt,aut aliena sunt. Fortasse,inquit, alia opera illius extabant: Tibi certe per fortasse fides habenda,qui nulli uiuentium,nulli defunctorum,etiam magna auctoritate & religione adiuratissimis testibus fidem habendam censes. Cornificium auctorem eodem argumento esse haud quaquam posse constat, q̄q̄ quod garris de eo, Amari iucundum est,si curetur ne quid insit amari,sine hoc adiumento vt futile redarguere possum. Quidni? quasi non eadem sæpius à pluribus dicantur scriptoribus,& non magis hic auctor quam ille allegetur, & non fallat homines aliqn̄ memoria, ut quæ scripserit Fabius, ego reminiscat,nō quæ eadem Cicero,contra tu quæ Cicero scripserit,recorderis, non quæ eadem Fabius: & non decentius sit approbatum huius scriptoris opus,qualis erat ars Cornificij, cū præsertim Ciceroni contemporaneus ferme fuerit,& rhetor eminentissimus,quam damnatum illius citare,qualis est Ars noua. Timolao ascribere Rhet. ad Herennium qui potest? qui post Fabiū tot annos fuit. Cum confiteatur,multa ad literam transcripta à Fab. ex ipsis rhetoricis. Qui ascribere potest? cum nemo eum de rhetorica facultate libros edidisse testetur. At Treuellius Pollio, nō indiligens historicus, scribit Timolaum vnum è triginta Ro. tyrānis & grāmatices & rhetorices fuisse peritissimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricem scripsisse? Quot sunt hodie eruditi qui nihil scribunt? Quot fuerūt qui nihil vnq̄ scribere uoluerūt? Quæ istæc stultitiæ species? quod istuc temeritatis genus p̄ somnia ægri hoc & illud asserere, id & istud cōfingere, in nullo loco pedem sistere,meras insanias, manifesta mendacia impudentia iactare anilia deliramenta effutire,latrare, & cōtra veterum fidem contendere,nullo monumento,nullo rōnis colore,nulla vel vnius argumenti firmitate,veritatē,vt aquam rabidi canes, effugere: & quod à Cic.ætate ad hunc diem creditū est, firmum & habitum,summorum grāmaticorum illustriumque scriptorum sn̄ia receptum,auctoritate sancitum,testimonio confirmatum, negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex oībus impressorum officinis exierunt, sed antiqui, sed manuscripti, sed incorrupti quotquot sunt in oībus bibliothecis publicis & priuatis,hoc titulo: M.T.Cic. libri Rhetoricorum ad Heren.Titulus aūt dictus est quasi titulus, eo q̄ factum nomen & memoriam tueatur auctoris, et si quis alterius opus esse contendat,ueri opificis indicet nomen. Apud Ouid.

Legerat huius Amor titulum nomenq; libelli.

Non libellum,&cognouit auctorem,cognouit & bella sibi parari iste porro acutus uir ait, quod in quæstione sit, id ratum haberi nō oportere. Facileque Timolaum rhetorem obscurum in Tullium, & Herennianū in Herennium in posterioribus q̄ rudibus seculis fuerunt commutari potuisse. Cui nanque potius lib.de arte Rhet. scripti q̄ M.Tullio eloquētiæ parenti ab imperitis rudioribusque temporum infelicitate hoibus ascribi debuerint? Quis est quæso grāmaticorum, rhetorum, ceterorūmue scriptorum ex antiquis à Cicerone, q̄ hoc in quæstione posuerit? qui ambiguū vel vnico verbo fecerit? Nullus certe, & p̄ tot manus doctissimorum virorum ad nr̄a vsque tempora sincerus titulus peruenit. An si, q̄ tibi dementia,& mihi foret,& dubium dicerem mihi esse,an Epistolæ ad Atticū Ciceronis essent. titulus ipsarum epistolarum antiquissimus,& per tot secula probatus, pro nihilo hr̄etur? Sed per Deum,quem titulū supponis? Timolai lib. Rhetorici ad Herennia. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullū. Quo argumento? Qm̄ imperiti hoīes facile mutare potuerunt Timolaum & Herennianū,in Tullium & Herennium. Fac prius constet,Herennianum scripsisse rhetoricam artem. & hanc,non aliā artem.Est mihi potestas,inq̄s,ex nomine ipso,uolo,iubeo,edico, impero,ita fuisse. Regijs edictis,parere necesse est,Adulterinus sit index: qui fuerunt tā temerarij, q̄ peruerterunt? Cur? qm̄? p̄fer, si potes? dixi,imperitos & rudes immutasse. Qui sunt isti imperiti,& rudes? An Marcellus,Seruius, Priscianus? an Hieronymus, Ruffinus,Augustinus? an Plutarchus? q̄ (vt videre est in hoc venerandæ vetustatis codice manu græca scripto, quem Calphurnius rhetor,si quisq̄ est hodie,summus, Sabellico huic nr̄o uidendum ex Academia Patauina misit) præter Aretini Leonardi fidē. in nomēclatura operum Cicer. Rhetoricē ad Herennium ponit. Quæ res,opinor,fecit,vt de hac re suam improbaret sn̄iam.Imperitissimi sunt,hic & illi? Rudes, hic & illi? Taces? Si non sunt, si hic & illi clarissimi scriptores,Cic. id opus esse confirmant, si oēs fere testimonia ex eo citant,quid contendēdo insanis?Ridiculam rem, & cachinno dignissimam audite, excellentissimi auditores. Quid mussas Regi? horum & oīum antiquissimorum & clarissimorum virorum auctoritatem tollendā. Satis imperiose,uereque non regio,sed tyrānico more. Memento te Venetijs esse, vbi regis nomē, ne dum tyranni inuisum,vbi a primis incunabulis vera dulcisque libertas viguit,Deique munere viget, vigebitque in perpetuum. Neminem inuenies,qui tibi pareat.Sed & literæ ipsæ tibi obedire nolent. non.n.es tanti,vt peruertant tuo imperio,quæ à maioribus nostris rectissime posita sunt: quæ ab eminentissimis auctoribus non sub dubio innolucro,sed aperte affirmantur, qui quidem Cic. ad Herēnium allegantes,id esse Cic. opus clarissime testantur. Præterea cum Cicero à seipso lib.i.ad Herennium ducat exemplum tale Tul.hæres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo vasorum argenteorū dato quæ volet: post mortem eius vasa preciosa & cælata magnifice illa petit. Tullius se,quæ ipse uolet in triginta pōdo ei debere dicit,&reliqua (quod est firmissimū argm̄,Cic.non alterius esse) pertinax iste tergiuersator cōtendit, hoc quidem argumento nō modo non probari Cic. opus sed contra non esse,proculdubio sibi demonstrari. Nam M. Tullius aut nunq̄, inquit, aut certe dum adhuc puer esset, anteq̄ aut vxorem dixisset,aut filios sustulisset,Rhetorica ad Herennium scripsit.neque mihi fieri verisimile potest: vt eos matura iam ætate composuerit libros, in quibus puerilia magis deprehenduntur errata, q̄ in his quos sibi ipse puero adhuc excidisse in proœmio de Oratore testatur. Non.n.de Rhetoricis ad Herenniū eo in loco Tullius loquitur, vt quidam oīa temeritate sua peruertentes opinantur: sed eam: in qua Hermagoram fere est secutus,cuius duo tm̄ de Inuentione lib.extāt. Quare exemplum illud de Cic.filio vxoreq́ue compositum,facile demonstrat Rhet.ad Herēnium ab alio q̄ Cicerone fuisse conscriptū. Hæc sunt verba tua Raphaël? Annuit. Hæc ad verbum dixisti? Etiam. Fatetur,Patres amplissimi, nō q̄ velit verum fateri, à quo semper abhorruit: sed quid hæc ad literam iam pridem scripsit,ediditque. Attendite quæso viri eruditissimi, sobrietatem hoīs istius. Prima balbutientium elementa puerorum sunt hmōi,vt sciant dicendum esse, de Rhetoricis ad Herēnium loquitur,sed eos,vel ea,in quibus Hermagoram secutus est, damnat. An iste elemētarius senex ait,Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur,sed eam,in qua Hermagoram secutus est,dānare videtur, Eam hoc est,rhetoricos libros, siue rhetorica. Quid facitis ò Veneri magistri,ò triuiales,ò auditores, siue pædagogi? Cur ferulæ nō subijcitis hunc sexagenarium puerū? Si odistis eius linguæ vitia,cædite eum,ne Latinam linguam corrūpat. Sin amatis veteratorem istum,verberate,vt discat. Scriptū est enim. Qui parcit virgæ, odit filium. Sed condonemus ei puerilia hmōi errata,quæ non tam ex crassa,ut aiunt,ignorantia, q̄ ex desperatione perpetrauit: vt mile alios solœcismos donauimus, & syllabas barbare p̄nunciatis ignouimus,quod munus hic publice profitēdi assequi nō potuit. Quid illud: quod toties dixit,& scripto mandauit? Rhetoricam ad Herennium,in rhetorica ad Herenniū.apud Quintil.legit hunc sermonem vel apud quemuis elegantissimorū scriptorum? Nemo nisi triuialis & barbarus dicit, Cic. sic scribit in rhetorica,in 1. rhetoricæ. Latini dn̄t in Rhetoricis,in 1.Rhet. nam in plurali Rhetorica, significant libros de arte ipsa in singulari Rhetorica signat rem ipsam. Vnde Fabius ait, Non oīa nos dicentes ex græco sequi: sicut ne illos quidem, quoties suis vtique verbis signare nr̄a voluerunt: & hanc interpretationem,oratoriā & oratricem pro rhetoricæ non minus duram esse,q̄ illam Plauti essentiam atque etiam. Sed ne propriam quidem esse. Nam oratoria sic effertur,inquit,vt elocutoria oratrix vt elocutrix.Illa aūt de qua loquimur rhetorice talis est qualis eloquentia. Sed & incō dita

dita hæc, & alia vitiosa verba atque sensa, temere quasi deliranti oborientia, permittamus blatterare. ad rem redeamus. Acutum plane excogitauit argm̄, Ideo sibi libros ad Herennium non uideri Cic.q᷑ ante q̄ vxorem duceret, aut filios susciperet, illos scripserit. Si Cic. non sunt, quid hæc dicere attinet? si sunt, aut parum, aut nihil attinet: præterq̄ si ariolum sese ostentare quærit: qui remota ab omni hominum & literarum memoria, sine testimonio tam bene cognoscat & præterita vt præsentia videat. M. Tullij in præfatione de Orat. verba prius legamus, deinde exponamus. Hæc sunt ad literam: Qm̄ quæ pueris aut adolescentibus nobis, aut ex cōmentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex causis tot tantisque consecuti sumus: & quæ sequuntur. Si correctio tollit & emendat quod prius dictum est, Cicero cum scripsit hos & illos Rhetoricos libros, adolescens erat. Si ignoras in adolescentia procreari filios, hominum naturam & propagationem ignoras. Cū vero dicit Cicero, Aut ex cōmentariolis nostris inchoata, atque rudia: videtur tibi de Rhet. de Inuentione, non de Rhet. ad Herennium loqui? Quãobrem? Quid obmutuisti? Ego pauloante (quod te fugiebat) docui: Ciceronem, cum ait Inchoata, sentire de Arte veteri: qm̄ inchoata dn̄r, quæ sunt à nobis incepta, & non perfecta. Nunc indocebimus cum ait Rudia, de arte noua intelligere: si quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum est, nondum tamen perfectum, quod non expolitum, castigatumque, neque vltimam manum sensit. Hoc latinissimi cuiusque scriptoris vsus docet, & latinæ linguæ anchora, hoc est auctoritas veterum comprobat, & vocabuli proprietas signat. Ouidius Naso de libris Metamorphoseon, quos in correctos fuisse, & inemendatos ac imperfectos testatur pluribus locis, inquit.

Vel quòd eram Musas, vt crimina nostra perosus,
Vel quòd adhuc crescens, & rude carmen erat.

Et quæ sequuntur, vsque ad illud:

Quidquid in his igitur vitij rude carmen habebit,
Emendaturus, si licuisset, eram.

Versus sunt vulgatissimi. Barbarus Hieronymus in Abdiam, q᷑ inchoata de Rhet. de inuentione. q᷑ rudia de Rhet. ad Herēnium dixerit Cic. his uerbis innuit: Dicit & Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata quædam & rudia excidisse.. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, q̄ de Rhetoricis, quos ego vel perfectissimos puto, ad cōparationem senilis peritiæ dicere potuit, & reliqua. Quid mussas? Illud, Ex cōmentariolis n̄ris, quo numero accipis? nōne in plurali? Quo sensu? nōne pro Quintiliani sententia? q᷑ hos cōmentarios è schola eduxerit, ut diximus. In Rhet. de Inuentione imitatus est Cic. Hermagoram: vt te fateris. è schola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinqtur. nam (vt oēs sciūt, & ipse Cicero fatetur) in Arte veteri antiquos, eosque græcos secutus est auctores, quos in secundo eiusdem operis cōmemorat, præter Hermagoram, nullo pacto potest de eo intelligi quod e schola eduxerit. Sequitur ergo, quod libros ad Herennium scripserit, qui sibi ex cōmentariolis, hoc est exceptionibus scholasticis compositi exciderunt. Ex conuenit vt supra tetigi, cum illo quod in his est scriptum libris de Hermete, siue Hermeste præceptore suo quem præfatus est auctorem. Id quod declarant sequentia Ciceronis uerba. Vix hac ætate digna & hoc vsu, quem ex causis tot, & tantis consecuti sumus. Tu, inquit, ò Q. frater, censes & affirmas, ea quæ de arte rhetorica adolescentibus nobis exciderunt ex cōmentariolis scholicis, vix digna hac ætate matura, in qua sumus, & hoc vsu, quem ex assidua exercitatione in tot & tantis causis consecuti sumus. Dixisset Cicero vix digna esse quæ scripsit adolescens: sua ætate & auctoritate, de Arte veteri: in qua de Inuentione tm̄ tractauit? Absit hæc à nobis, vt credamus, dementia: absit: vt huius sermonis & inscitiæ notam Ciceroni iam sen? inuramus. cum ipsemet in II. Rhet. reliqua rhetorices præcepta se deinceps scripturum polliceatur: neque eis tn̄ libris q̄q̄ addidisse, vt ante disseruimus, constet. Nemo mentis compos ambigere potest, eum scripsisse non modo reliquas partes, prout pollicitus est, sed & omnia Rhet. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate digna & auctoritate sua dicit in lib. de Oratore. in quibus strinxit Antonij & Crassi de oratore sn̄ias: vt alij oratorij libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipse Cicero nōne ait, cum biennium versatus esset in causis, suumque nomen in foro celebratum foret sese Athenas concessisse. & philosophiæ studium semper cultum nunquam deseruisse? id quod cum eius operis procemio plane conuenit, quod etiam respondet de familiaribus negocijs his quæ in Epistolis Orationibus, Tusc. quæstionibus ceterisque libris suis frequentissimis scribit. Quid torqueris Raphaël? vis tibi concedam familiare vxoris & filij exemplum ita positum esse, vt hoc? Q. Cæpio qui per id tempus, vt alia quoque, quæ in causa nihil valente, siue ficta, siue ex historijs sumpta? Concedo ea lege: vt ad vnum quod te interrogabo, respondeas. In libris ad Herennium, nōne dixisti exempla esse de Ciceronis orationibus sumpta? Responde, aut scriptum tuum & ipsa exempla proferam. Et dixi, & scripsi, & hoc verum esse fateor. Si hoc verum est, & fateris, lege homo quartum eiusdem operis procemium. Quid in lapidem factus taces? Vides stupide censor, quid dicit, suis sibi vtendum exemplis potius quàm Catonis, Gracchorum, Lælij, Scipionis, Galbæ, Porcinæ, Crassi, Antonij? Si suis exemplis vtendum probat, & Ciceronis adducit exempla, non Cicero ipse auctor est? non esse adhuc tibi auctor videtur? Rursus si alius est auctor, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quæso magis quàm à Cicerone ars sumenda? vnde magis quàm à Cicerone auctoritas petenda? vnde magis quàm à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præstantior orator? quis rationis dicendi accuratior locupletiorque magister allegari poterat? quæ opera studiosius illi legenda, quàm oratorij Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tantundem de sui nominis & ingenij gloria adimi ipse voluit, quanque eiusdem orationes de quibus ipse ait. Nulla est enim vlla in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Pudet me, Deum testor, viri eruditiss. istius præstigias & nænias refellere: necesse tamen est, peruicacis hominis ceruice aliquantisper deprimere, ne sua imperitia teneras mentes imbuat, & à Tulliana lectione auertat. Et quis est non à literis, sed ab humano sensu ita alienus, qui putet auctorem Rhetor. ad Herennium, quisquis sit antiquiss. illos & duros creatores, multoque inferiores voluisse nominare, vnum vero omittere Ciceronem? qui lux est doctrinarum omnium, parens eloquentiæ, rhetorum omnium quàm apud Græcos pariter & Latinos fuerunt, sunt, & futuri sunt optimus maximusque? scilicet & Cic. melius est omisisse, omisisse omnes Cic. æquales & æmulos, Hortensium, Philippum, Cęsarem, Salustium, Pollionem: quis credat eum auctorem non Ciceronem voluisse, non post Ciceronem quempiam alium adducere? Facessat hæc non scientia, sed vecordia tua Raphaël, facessat: nugæ ne iste quisquilięque tuæ, in adulescentulorum mentes repāt. Confer bone vir, præcepta illa de Inuentione, cum præceptis ad Herennium videbis sæpiss. eadem esse ijsdemque verbis in eisdem clausulis posita. Confer Herennis nomen cum illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis necessarium familiaremue fuisse. qui Herennius, isne fuerit, cuius meminit Prope. an cuius lib. 9. Gel. nescio. Sed si coniecturæ iudicare licet, eū reor potius, cuius ipse Cic. in Orat. Cæciliana facit mentionem, vbi familiarem fuisse illum suum, ingenioque & dicendi gn̄e præstantem ostendit. Hunc an alium ad Atticum (vt sunt hominum ingenia, & voluntatum mutationes) flagitiosum & temerarium vocet, vos videritis. Satis est mihi istius retundere insolentiam q̄ (vt solet omnia temere & negare & affirmare) asseruit, nō fuisse quenq̄ Herennium, qui familiaris fuisse Ciceroni vsquam memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dn̄t artem, Cic. esse? An adhuc quæris nodum in scripto? Adhuc argm̄ quæris certum? Certissimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in I. ad Herennium lib. quid dicit, vbi de insinuatione agit: Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi cōstare cum ceteris artis scriptoribus nisi quia de insinuationibus nos noua excogitauimus, q᷑ eas soli nos prętēr ceteros in tria tempora diuisimus, vt plane certam viam & perspicuam rationem exordiorum h̄remus. Hęc nōne fere ad uerbum excepta sunt ex Rhetoricis de Inuentione? Si inficiaris, audi. si legere piger, ipse legam. Nunc insinuationes quemadmodū tractari conueniat, deinceps dicendum vr̄. Insinuatione igitur vtē dum est, cum admirabile genus causę est, hoc est (vt ante diximus) cum animus auditoris infensus est. Id aūt tribus ex causis maxime fit: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab his qui ante dixerunt: iam quiddam auditori persuasum videtur: aut si eo tempore locus dicēdi datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Non est hoc argm̄ firmissimum? Est: quã taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Paterne iam Rhetoricos ad Herennium Ciceronis esse? Audebis amplius contendere negare, tergiuersari? Scriptor alius nunq̄ se primum faceret, & solum auctorem eius rei, quæ à principe Rom. eloquij, à rege eloquentiæ latinæ scripta fuisset tot annis ante. Possem infinita alia huius generis adducere, quibus sole clarius ostenderem, Rhetoricos ad Herennium libros non esse cuiusquam nisi Ciceronis si de hac re quenquam vestrum ambigere viderem, & non potius cupere de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbarescunt iam hi parietes & marmora: &c.

INDEX

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM, ET DE INVENTIONE, ET COMMENTARIORVM IN EOSDEM.

Dicendi

Officium

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER PRIMVS.

ETSI NEGOCIIS FAMILIA*ribus impediti, vix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, quod datur, ocij libentius in philoſophia conſumere cõſueuimus: tamen tua nos C. Herenni voluntas commouit, vt de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut ſe laborum putares. & eo ſtudioſius hoc negocium ſuſce[pim]us, quòd te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & cõmoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebat; vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri; ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. nũc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſsiduitate dicendi non multum iuuare; vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.*

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE ad Herennium librum primum, Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

QVONIAM in cuiuſcunque generis orationis principio hæc tria ſunt adhibenda, ut auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles, hic Cicero beneuolum C. Herennium ſibi facit, cum dicit familiaribus ſe diſtrictum negocijs, uix ullum habere ocium, & id ipſum quod ſupereſt ocij in ſcrutandis philoſophorum rationibus libentius q̃ in ceteris quibuſcunque ſtudijs ſe cõſumere, tamen Herennij uolũtate tantum ſe affectum, ut id quod poſtulabat (poſtulabat autem, ut de ratione dicendi conſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe uideretur. Attentum eundem porrò reddit, cum non parum fructus copiam dicendi ſecum ferre dicit, & ſe deciſurum quęcunque ſuperflua Græci ſcripſere, pollicetur. Docilem uero, cum quid ſit fracturus, oſtendit. Præterea cum in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attẽtum, docilem facimus, quattuor hęc adhiberi poſſint, expoſitio, ratio, redditio, comprobatio, ex his omnibus Cicero compoſuit hoc exordium. Rem enim exponit, cũ inquit, Et ſi negocijs familiaribus impediri, & quæ ſequuntur. Ratio autem expoſitionis eſt, cum dicit, Et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, q̀ te non ſine cauſa uelle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rationis eſt. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem eſt, cum infert, Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. Etenim ſe ſcripturum rhetorica præcepta rurſum refert, & quid in eis maxime obſeruaturus ſit. Ratio redditionis eſt. Nam illi ne parum multa ſciſſe uiderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil ad propoſitum attinebãt, ut ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis uero comprobatio, Nos autem ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus, & quæ ſequuntur. Denique totum concludens exordium, & ſe & auditorem ad ea quæ ſequuntur præparans, ſubiungit. {Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, quod datur ocij, de re.) ſubaudiendum quæ, tã rerum naturas, q̃ morum ſcrutatur rationes. In utraque. n. Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtum eſt. {Vt de ratione dicendi conſcriberemus) ut rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de ratione loquendi, ſiquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor aũt dicere. loquitur. n. is, ut Varro inquit, qui quodq; uerbum ſciens ponit. Is autem dicit, ut & Quintilianus inqt, qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. {Non ſine cauſa uelle cognoſcere rhetoricam intelligebamus.) Rhetoricam in latinũ aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriam protulerunt: ſed non uideo cur potius oratricem, aut oratoriam iſti dicere maluerint, q̃ eloquentiã. cum ſicut ab eloquor eloquẽtia inflexa, ita à ῥέω ῥήτωρ, & inde ῥητορική. unde fit ut rhetorica, uerbum è uerbo, à Latinis eloquentia expreſſum, manifeſto appareat. {Si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur.) Rectam intelligentiam animi, prudẽtiam dicit, qua ſingula metimur, ut ſuo loco, ſuo tempore dicamus. Definire, partiri ac diuidere, eſt genus in formas definire, determinare. ut Lactãtius definiuit religionem eſſe ſummum bonum. Definita ergo animi moderatione, ne credat rhetoricam artem in infinitum ꝓfluere, ac omnes ambire diſciplinas. ſicut exiſtimauit Hermagoras quem in libris Rhetoricis, quos de inuentione cõpoſuit, ipſe inceſſit. Licet in lib. de Orat. ad Q. F. & in Oratore ad Brutum, eandem quam exploſerat, teneat ſententiam. {De re dicere incipiemus.) quam ſumpſimus explicandam.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM OB*ſcuriora aliquot loca Giberti Longolij annotationes, In librum primum.*

ETSI negocijs familiar.) prooemium nuncupatorium eſt, quo captat beneuolentiã à perſona & ſua & Herẽnij. ſua, qa amico tm̃ tribuit, quantum putat maximũ: Herennij, q illius cauſa de arte ſcribat. {Negocijs familiarib.) Conqueritur id alibi ad Atticũ, ſe à familiaribus negocijs, & amicoꝝ clientelarumq; appellationibus, propemodum et aĩo & corpore labefactari. {Non. n. paꝝ fructus.) Approbatio prioris rõnis, ab artis utilitate. {Cõmoditas orationis.) Cõmoditas dicta ꝑ facultate ſiue cõmoda uſurpatione. ut Cæſ. de bello ciuili, Cõmodum pro facile dixit. {Definita animi moderatione) Lege ꝓœmium libri primi de inuent. {Quas ob res) Antiſagoge ꝑ apodioxin. Gręcos reijcim⁹, qđ ſine moderatione ſcripſerint. {Sumpſimus.) Nõ adſumpſimus, ut arrogantes Græculi. Significat autem hoc uerbum, ex uarijs auctoribus electionẽ.

{Non.n.spe quæstus.) Captat beneuolentiam à sua persona. {Nunc ne nimium.) Admonitio sui, uice epilogi. {De re dicere.) Peculiaris loquendi formula, pro de instituto & proposito, quod proœmia parum ad rem ueluti facere uideatur. {Sed si re illud.) Claudit admonitione procemium, idq; per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. {Ad exercitationem) Artium.n.pater, ut iactatū est, senario p uetusto usus est, & Græci exercitationem oia posse dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMIliarissima rhetoricorum Ciceronianorum, vel in singulis dictionibus constructus ceu ordo & explanatio.

TSI negocijs familiaribus &c. Vtq; in epistolari præfatione recepimus, polliciti; sumus hic, ubi reipsa opus est efficiamus, ut uidelicet paucis particulæ quam declarādam sumpserimus sniam explicemus, & q̄ paucissimis possim⁹ uocabulo declaremus, & demum constructum grāmaticalem seu dictionum ordinem cōtexamus. Mens aut horis in hac particula est. Offm ac munus suum in C. Herennium amicū & cognatum conferendum iuxta Phædriæ Terētiani mandatum uerbis exornare quod esset abunde facit ostendens liquido se quoq; posse quod de se Flaccus ait, Carmina possumus donare, et preciū dicere muneris. Cōmendat igitur offm suum primo à difficultate eius exhibendi, quæ non pau grāe conciliare solet, unde comicus ille seruus iussus exornare munus dñi sui à difficultate cōmendauit dicens, ab Aethiopia est usq; hęc. & Vergilianus pastor munus suum cōmendat ab eadem difficultate sic, Præterea duo nec tuta mihi ualle reperti Capreoli &c. Difficultas aūt est ex eo ꝙ familiaribus, & ita non minus urgentibus negocijs sit occupatus, & ꝙ in ea sit ætate in qua morali philosophiæ libentius insudet. Ne tñ uile quippiam petisse censeat. Secundo cōmendat officium suum ab operis ipsius dignitate. Et tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiā à persona sua, & inducens odium & contemptum eoꝝ qui gręce de rhetorica scripserant. Primum in pñti particula exequitur. Reliqua duo in sequētibus. Qualiter aūt beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarij abunde explicant. Pro uocabulis uero in quibus latius immorabor, Scies puer. Et si & q̄q̄ quæ ſm Vallam maioribus initijs adhiberi solent, in principijs posita indicatiuū postulare, ideoq; hoc loco idē Valla legendum censet possumus, & nō possimus, quod probat etiam eo ꝙ sequitur, & consueuimus, nō consueuerimus: non.n. copularet diuersos modos. Nec te fugiat nos modeste de nobis & nr̄is pluraliter loqui, ut in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies p̄terea post pronomina singularia tu & tuus urbane sequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqui uideamur, ut tua pater reuerende dignitas. Et hic Tua nos, tñ C. Herēni uoluntas, ubi etiam scies Cai, nisi fiat diæresis monosyllabū esse sicut apud Flaccum ultei à nominatiuo uult eius dissyllabum. Est aūt Caius prænomen quod quia à gaudio uolunt inditum licet scribatur per C. profertur per G. ut Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur usu & nā, unde dicendi est periphrasis.i. descriptio rhetorices. Addamus etiā recte dici & tua causa & tui causa, licet sint q ueluti tui causa personam potius respicere, tua causa rem & negocium ipsum. Fugisse laborem, ubi cauebit puer ne dicat fugisti, aut sumpsisti pœnam, aut multum pœnarum pro me, quia pœna à puniendo dicta multa est, quæ penditur ob pctm̄, aut delictum. Ordo aūt pręter eum quem Capodurus ponit est. Etsi.i. q̄q̄, ò Gai Herenni cognate & amice, nos impediti.i. impliciti & occupati, negocijs.i. solicitudinibus laboriosis, familiaribus.i. quas familiaribus nr̄is, quos defendimus in foro iudiciali impendimus, uix.i. cū summa difficultate possimus suppeditare .i. sufficere & subijcere, satis.i. sufficienter, studio.i. exercitio literario, ociū.i. uacationem à negocio forensi (Si dicatur satis .i. sufficiens ocium, tunc satis erit nomen, qūo cōsuetius dicat satis ocij) & (repetere etsi) nos consueuimus consu[...] pendere & transigere in phia.s. morali, à quo per ex[...] phi denominabantur, libentius, sup. q̄ in studio fore[...] rhetorico, uel libentius.i. multū libenter idipsum.i. ta[...] aut nimium ocij, quod datur.i. cōceditur nobis, qua[...] aut ab amicis tñ tua uoluntas.i. rōnabile desideriu[...] tuum, commouit.i. concitauit nos, ut conscriberem[...] oibus partibus rhetorices scriberemus, de rōne dice[...] torica ne putares.i. arbitreris, aut nos noluisse.s. de [...] di scribere, tua causa.i. ppea ꝙ te tantopere uelle ui[...] (q.d. ne putares ꝙ non idem uellem quod tu, cum a[...] idem uelle & nolle) aut ne putares nos fugisse labo[...] est in conscribendo de arte dicendi, per quod uoca[...] mendat ēt officium suum ex difficultate negocij cu[...] sum sit. Sunt qui legant aut nr̄a fugisse laborem, qu[...] num si reperissem non damnassem, concinna.n. est[...] nr̄a.s. causa, quia impediti sumus subaudi nos, fug[...] .i. scribendi &c. Et eo studiosius &c. Cōmendat offi[...] ex utilitate cōmodandæ uidelicet artis rhetoricæ, cu[...] des bono pede.i. apta rōne procedēdi ingreditur, sim[...] luntatem Herennij laudat ex usu tñ tuo, quia ut in L[...] finiuit, nihil amicoꝝ causa faciemus quod non sit ho[...] et per ꝯñs utile, quia in tertio officioꝝ docet honestu[...] li non separandum. Quia tñ rhetorica ars inter ea repo[...] da est bona quæ perinde sunt atque eis utaris. nam in p[...] go rhetorices quam ueterem uocant profitetur, nihil es[...] culosius eloquentia cui non sit coniuncta sapientia. Sap[...] aūt uera sicut & charitate abuti potest nemo, ideo dicit. [...] enim paruū fructus habet copia dicendi & cōmoditas oratio nis, si recta intelligentia & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, q̄ diffinita. Nam definire est de nā, & ut dn̄t essentia alicuius finem.i. perfectam rationem constituere. Diffinire uero, quia à dis dr̄ non tam qd res quælibet sit, q̄ quid ab altera differat præscribere uī. Præter ea Eo non exponam pro tanto non sequitur ꝙ. Suscipere est clementer & beneuole assumere, quasi humi iacentia sursum aut sursum capere, ut in illo. Suscepit Israel pueꝝ suum. Copia dicendi, quia nihil tam discernit oratorem ab oratore q̄ ornatus. Nec quicq̄ tā facit ad ornatum q̄ uarietas siue copia uerboꝝ & modoꝝ dicendi, ad quam facit cōmoditas, quę dicta est à cōmodo, cōmodum aūt uidetur utile tempestiuū & moderatum, ut quod in tempore ipso fit, unde dictum uī quasi sit cum modo. ideoq; ad copiam adhibenda est cōmoditas.i. oportuna moderatio, quæ non potest hr̄i decenter sine recta intelligentia dicendoꝝ, ad quam facit multoꝝ, & pręsertim iuris atque legum peritia. Iuxta quam sniam libro I. de oratore dicit Cicer. ex M. Antonij snia sic in oratore acumendia lecticorum snię phoꝝ, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultoꝝ, uox tragedoꝝ, gestus pene summoꝝ actorum est requirendus unde diffinitur ibidem orator. sic Orator dicitur qui & uerbis ad audiendum iocundis, & sententijs ad probandum accōmodatis uti possit in causis forensibus atque concionibus, & q pręterea instructus uoce sit & actione & lepore quodā. Sed de ijs postea. Ordo est, & nos suscepimus.i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium.s. conscribendi de rōne dicendi eo.i. ideo aut ppea libentius.i. ualde libenter ꝙ.i. quia nos intelligebamus te uelle nō sine causa.i. cum summa rōne, noscere rhetoricam sup. artem.i. quam rhetores docent, hoc est oratoriam. Enim pro quia. Copia.i. abundantia dicendi, & cōmoditas.i. oportuna & apta utilitas orationis.i. artis oratorie, non paꝝ.i. multum (per liptotē enim loquitur) fructus.i. emolumenti et lucri habet si gubernetur recta intelligentia.s. eoꝝ quæ dicantur ex legali presertim scientia & moderatione animi definita.i. præscripta & cōstituta per sapientiam aut præcepta philosophiæ moralis aut ut nr̄o tempore theologię et iuris canonici. Quas ob res &c. Quia igitur (inquit) nō ex libidine scribendi, nec ex affectione ostentandi ea quę in arte dicendi calleam, sed causa tua eo ꝙ tibi ex animo beneuolo & propositum tuum (quod utile scio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad scientiæ suæ ostentationē græci scriptores arrogantia inani adducti assumpserunt, reddentes artē difficiliorem q̄ esset, sed duntaxat ea docebimus quæ ad rōnem dicendi nouimus præcipue

pue pertinere. Non enim spe quæstus, aut gloria cõmoti &c. Quibus uerbis rursus conciliat sibi beneuolentiam primo ex persona aliorum, quos arrogantiæ damnat: deinde ex sua q neque auare, neque arroganter, sed liberaliter & modeste oĩa executurus est. Ac demum docilem facit dans formam discendi & proficiscendi quæ est si in præceptis dicendi sese exercitauerit. Ordo est. Ob quas res.i.quapropter, aut ob quas causas: nos reliquimus.i.prætermisimus illa quæ scriptores Græci.s.Hermagoras & eius similes (nam multi græcorum utiliter scripserunt) assumpsere sibi.s.scribenda causa arrogantiæ .i.uendicationis laudis & gloriæ immeritæ. Vnde addit inanis.i.futilis, & ut dicunt uanæ, cum uanum perniciosius sit q̃ inane. Nam illi.i.scriptores græci ne uiderentur scisse.i.sciuisse parum multa: hoc est ut multa uiderentur scisse: & scientiam suam ostentarent: conquisiuerunt.i.conquirendo congesserunt in opus suum ea quæ nihil attinebant ad propositum.i.ad institutum, & ad rationem dicendi: ut ars.s.dicendi, uideretur.s.propter multitudinem preceptorum presertim inanium difficilior cognitu.i.ad cognoscendum, aut ut cognoscatur. Vbi sciet puer præpositionem compositam uerbo solere eidem à Cicerone apponi, ut attinebant ad propositũ. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro proposito aut instituto. Sciat ad hoc posteriora supina secundũ Vallam significare tantum passiue, & construi cum adiectiuis nominibus nullo casu ipsa sequenti: ut difficilior cognitu.i.ad cognoscendum non dicit, neque quisquam doctus dixerit à discentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen subaudiri censet: Sed pergamus. Autem pro sed. nos scripsimus ea quæ putauimus pertinere ad rationem dicendi. Vbi annotabit rursus. Attineo & pertineo raro ad modum apud disertos cum datiuo construi, sicut apud uulgares scribentes. Iste liber pertinere ecclesiæ &c. Sciat etiam optimum filium connectendæ orationis esse si quod sequitur det causam præcedẽtis: ut hic fere ubique unde causam affert cur ipse non scripserit ad ostentationem dicens. Non enim uenimus ad scribendum cõmoti: ut spe quæstus.i.lucri ac emolumenti, aut commoti gloria.s.inani. potest legi gloriæ, ut sit spe quęstus: aut gloriæ spe quemadmodum supple uenerunt ceteri: non tamen oẽs, sed quos nominauit. Vbi notabis puer, non decuisse addi græci, ut sit quemadmodum ceteri græci: quia tunc se græcum diceret, & tñ certum est ipsum de græcis loqui. In singulari non est nominatiuus masculinus, sed cetera & ceterum in fœminino & neutro: potius etiam dixit quæstus q̃ lucri: q; quæstus sępe inhonestus est) sed sup. uenimus ad scribendum ut geramus morem.i.morigeremur & obsequamur tuæ uoluntati industria.i.solerti diligentia nostra. Nunc incipiemus dicere de re.i.de proposito nostro, ne oratio.i.pręfatio & pollicitatio sumatur.s.à nobis longa: nimium.i.immo dice: sed sup. incipiemus si monuerimus.i.postq̃ monuimus te illud: unum.i.præcipuum uidelicet artem dicendi iuuare non multum.i.modicum, & non iuuare multum artem dicẽdi.i.sine assidua exercitatione in dicendo: ut intelligas, hanc .i.nostram rationem, id est formam præceptionis, oportere accommodari, id est applicari commode ad exercitationem, id est frequens exercitium & periculum faciendum.

DE ORATORIS OFFICIO, DE GENERIBVS CAVSARVM.

RATORIS *officium est de ijs rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator; demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperationem. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cũ defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has causas tractari conueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio est excogitatio rerum verarum aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum & verborum dispositionis perceptio. Pronunciatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam rationemq́ dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus vsus cõsuetudoq́ dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasq́ res habere conueniret; nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. Inuentio in sex partes orationis consumitur, exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis constituitur vel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuersia sit, & per quam exponimus quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc quoniam una cum oratoris officijs, quo res cognitu esset facilior, producti sumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primum dicendum videtur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere; vt pro viro forti contra paricidam. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari.*

CAPIDVRVS.

RATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad ciuilem usum, moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.) In libris quos de inuentionẽ conscripsit, oratoris officium, dicere apposite ad persuasionem esse uoluit, sed si hoc & illud recte contemplamur, inter se nobis differre minime uidebuntur. {Oratoris officium.) Officium, inquit ipse de Finibus bonoꝝ & malorum libro tertio, est, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. unde & Officiorum liber ipsius inscriptus: sed hæc philosophorum officij definitio est. Possimus autem, ut hic intelligitur, ita definire. Officium est, unicuique personæ congruens & debita actio, attributa secundũ ciuitatis & domus mores, ac uniuscuiusque delecti sibi uitæ cursus intentionem si quidem & boni & mali uiri officiũ hoc & illud dicere consueuimus. {Quæ res ad usum ciuilem.) Non enim sibi orator concionatur, sed ciuibus, siue in foro, siue in senatu, siue in cãpo Martio dicat hoc est in omni causarum

ſarum genere.{Moribus ac legibus.) Mos eſt,ex quauis conſuetudine uſurpata actio. Lex eſt,ut hic inquit,ratio ſumma, inſita in natura,quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetq; contraria. Eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata & confecta,lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legē,cuius ea uis ut recte facere iubeat,uetet delinquere.Eamq; rem illi Græco putant nomine,ſuum cuique tribuendo appellatam.Ego noſtro à legendo. Nam ut illi æquitatis, ſic nos intellectus uim in lege ponimus. & proprium tamen utrunque legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri ſolet,à lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt.n.naturę uis,ea mens ratioq; prudentis,ea iuris atque iniuriæ regula: ſed qm̄ in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem,quæ ſcripto ſancit quod uult,aut iubendo, aut uetando,ut uulgus,appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus eſt.{Cum aſſenſione auditorum,quoad eius fieri poterit.) Nam cum finis ſit oratoris,ut ipſe alibi dixit, perſuadere dictione,qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere? {Quoad eius fieri poterit.) ἐλλειπτικῶς dictū,ut in Plutarchi figuris,quas conuertimus in Latinū,ſcripſimus. Nam quoad eius uim uel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum uerborum hic ſenſus: Orationis officium eſt, de his rebus,quæ res ad ciuium utilitatem,pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur,conſtitutæ ſunt dicere,quantum in ipſo fuerit,ad perſuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris: finem uero,perſuadere dictione,ſicut medici officium,curare appoſite ad ſanandum: finem, ſanare curatione.{Tria genera ſunt quæ recipere debet orator, demonſtratiuum,deliberatiuum,iudiciale.) Id enim eruditiſſimi,qui de hac facultate præcepta dederunt,pene omnes fatētur, ſed cur ea,& tot ſint cauſarum genera, alij alias afferunt rationes.ſi quidem alij unum,quod ad delectationem conueniat,eſſe aiunt: alterum,quod conſilium accipiat,tertium qđ de cauſis iudicet. Alij,quod cum omne oratoris officium aut in iudicijs ſit,aut extra iudicia: eorum de quibus iudicio quęritur,manifeſtum eſſe genus iudiciale.Ea quæ ad iudicem nō ueniant,aut præſens tempus aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus: aut uituperamus,ſicut de pręteritis iudicamus,de futuris deliberamus. Tria ergo tantum uideri poſſunt. Item,omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt,aut dubia. Certa,ut cuique eſt animus,laudat,aut culpat. Ex dubijs,partim nobis,ipſis ad eligendum ſunt libera de his deliberatur: partim aliorum ſententiæ commiſſa,de his lite contenditur. Nam hortari,debitori, queri, mitigare, concitare, conſulari, deſolari, conciliare, terrere, confirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare,deprecari,gratias agere,gratulari,obiurgare,maledicere, deſcribere, mandare,renunciare,optare,opinari,docere,delectare,augere,minuere,& id genus alia,quibus componendis concitandiſue affectibus animos audientiū fingere conſueuimus,tribus illis cauſarum,generibus communia eſſe cognoſcuntur. {Tria genera ſunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonſtratiuum,iudiciale.) Cauſa,ut Apollodorus definit, eſt negocium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionē: aut,cauſa eſt negocium, cuius finis eſt controuerſia. Negocium porro ſic definit: Negocium eſt congregatio perſonarum,locorum,temporum,cauſarum, modorum, caſuum, factorum,inſtrumentorum,ſermonum ſcriptorum,& non ſcriptorum.Iſocrate ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem,aut controuerſiam in perſonarum factorumq; cōplexu. Cicero aūt in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus,locis,actionibus,negocijs cernitur: aut in omnibus,aut in pleriſque eorum.Huiuſmodi igitur cauſarum,quas ſuſcipere oratorem oportet, tria omnino ſunt genera: Demonſtratiuum,deliberatiuum,& iudiciale.{Demonſtratiuum genus eſt,quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem uel uituperium.) Demonſtratiuum genus cauſaꝝ,in quo laus uituperatioq; continetur.Laudatiuum tum Cicero alibi,tum & alij appellarūt:ſed utraq; huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi.n.id genus modo,ἐγκωμιαστικὸν,modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt.Demonſtratiuum quidem,ꝙ multum oſtentationis hēt uideatur. Laudatiuum aūt ꝙ in laudibus plurimum habeat operæ.{Deliberatiuū eſt,quod poſitum in conſultatione habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem.) In præceptis de Inuentione,hoc genus ita definit: Deliberatiuū eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Senſu tn̄ inter ſe non differunt.{Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia,habet accuſationem in ſe,aut petitionem cū defenſione.) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt,quod poſitū in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem.aut petitionem & recuſationem. Ex his aūt tribus cauſaꝝ generibus,materia cōſtat oratoris.Si quidem aut auſcultator eſt rei, ſententiæq; moderator, ita ut delectetur, quod demonſtratiuū genus eſt;aut ita,ut ſtatuat aliquid.ſtatuit aūt de præteritis,ut iudex:hinc iudiciale. aut de futuris, ut ſenatus,hinc deliberatiuū genus appellatur. Quaſcunque enim res ſibi proponit orator, eæ in his tribus generibus inueniuntur.Delectationem in exornatione,quæ demōſtratiui eſt gn̄is:in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione,aut ſpem,aut reformidationem deliberantis habet. Itaq; cum in his ſingulis rhetorica tota ſit,quia & inuentionem & diſpoſitionem & elocutionem & memoriam unumquodq; hoꝝ deſiderat. non fortaſſis abſurde quidam gn̄a ea tria Rhetorices dicere, q̄ cauſaꝝ maluerunt. {Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem,diſpoſitionem, elocutionem,memoriam,pronunciationem.) Omnis orandi ratio,ut plurimi maximiq; auctores tradiderūt, quinq; partibus conſtas inuētione,diſpoſitione,elocutione,memoria,pronunciatione, ſiue actione,utroq;.n.modo dr̄.Omnis uero ſermo,quantumcunq; hr̄e uis,quo quidem uoluntas nr̄a explicatur, habet rē & uerba,neceſſe eſt. At oratio longior,plura exiſtit nō.n.tm̄ refert quid aut quo modo dicat,ſed etiā quo loco.Opus ergo eſt & diſpoſitione.ſed neq; oīa quæ re poſtulat dicere,neque ſuo quæque loco poterimus niſi adiuuante memoria.qua pp ea quoq; pars quarta erit.Verum & hæc cuncta,corrūpit, ac propemodum perdit,indecora uel uoce uel geſtu pronunciatio. huic ergo tribuendus fuit neceſſario quintus locus. His adiecerūt quidam ſextam partem,ita ut inuentioni iudicium ſubnecteret,quia primum eſſet inuenire,deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiam dicetur,ſi contraria,cōmunia, ſtulta,iudicio euitare neſciuerit? Itaq; ſicut alij iudiciū inuentioni ſubijciunt,ita alij tribus permixtum partibus eſſe uoluerunt.quod neq; diſpoſitio ſine eo, neq; elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit. {Cauſa poſita, genus cauſæ eſt conſiderandum.Genera cauſaꝝ ſunt quatuor, honeſtum turpe,dubiū,humile.) In libris de Inuentione,Sex inquit eſſe omnino partes orationis nobis uıſ̄r,Exordium,narratio, partitio,cōfirmatio,reprehenſio,ƥclo: ſed ab hac diuiſione nō differt.At ſubiūgit. Genera cauſaꝝ ſunt,honeſtum,admirabile; humile,anceps, obſcuꝝ.i.ἔνδοξον,ἄδοξον,ἀμφίδοξον,παράδοξον, δυσπαρακολούθητον.i.honeſtū humile,dubium uel anceps, admirabile,obſcuꝝ.Hic admirabile,quod & obſcuꝝ,tacuit turp aūt adiecit. Hoc aūt ideo fecit: quod diuerſos ſequebatur auctores,& utraq; per geneꝝ enumeratio ei probabilis uiſa eſt. Hermagoram.n.in illis,in his iuniores ſecutus eſt Cic. Vnde & illa uetera,& hæc noua à uulgaribus Rhetorica noīatur. Admirabile genus cauſæ uocant,quod eſt præter opinionem hoīum conſtitutum.In ancipiti maxime beneuolū iudicem, in obſcuro docilē,in humili attentum parare debemus. Nam honeſtū eſt,quod ad conciliationem ſatis ꝑ ſe ualet. admirabili et turpi remedijs opus eſt.Sed hic iam aliq̄bus ſuccurram oportet,q̄ quærent quid ſit ꝙ ſupra Cic.dixit,gn̄a cauſaꝝ tria eſſe, demonſtratiuū, deliberatiuum iudiciale:hic rurſus gn̄a cauſaꝝ quinq; eſſe dicat.Hic uictorinus.Res multæ,inqt,ſunt quarum una ſubſtantia:reliquæ accidunt. Itaq; cum ſubſtantiæ acciderit una qualitas,poteſt & alia accidere: ſed quæ nō ſit in eodem gn̄e,in quo prima qualitas fuit. utputa ſi dicas, folioꝝ gn̄a duo ſunt,de membrana & de carta. Hic ſolū ſubſtātia eſt:acceſſit ei una qualitas, membrana & carta. Poteſt tn̄ eidem ſubſtantiæ,uel folio,alia qualitas accidere,quæ non ſit in eodem gn̄e,in quo prima qualitas:ut ſi dicas: foliorum genera ſunt tria,eſt oblongum,eſt latum, & eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus diuiſionis uarietur,uitium eſt:ſin aūt in eadem ſubſtantia circa alias qualitates

tes numerus diuiſionis uarietur, non eſt uitium, ut hic ait. Primum cauſaꝝ tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtantia eſt, accidit ei una qualitas, ut ſit demonſtratiuũ genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinq; cauſaꝝ ſunt genera: Licet eadem ſit ſubſtantia, alia tñ ei qualitas accidit. In iudiciali.n. ſine alio quocunq; gñe cauſæ, inuenitur & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcuꝝ. Sed uictorinus id mihi nõ admodum, quid ſit, aperuiſſe quidem uidetur. Nam omnis cauſa aut in lite eſt, aut extra litem eſt. Si in lite, iudicia lis: ſi extra litem, aut in conſultationem uenit, quod eſt deliberationis. aut prout nobis libido fuerit laudamus uituperamusue, quod eſt gñis demõſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinq; ſint, non ſunt niſi procemij, quæ eſt una pars orationis: nec cõia ambaꝝ partium, ueluti tria illa, quæ prius recenſuimus. Eſt.n. iudicialis cõis actoris & rei, ut Milonis & Clodianoꝝ: utraq; ſi quidem iudicialis noiatur. Similiter deliberatiua, ut Creandus ne ſit Cos. Auguſtus, an non, qa puer. Cõmunis quoq; demonſtratiua, ubi Catonem Cicero laudat. C. Iulius Cæſar uituperat. At in exordio ſecus quodammodo fit: ut pro uiro forti contra parricidam, cauſa erit iudicialis: et hæc tam ad parricidam: pertinet, quam ad uirum fortem. ergo una erit amboꝝ. In procemio aũt diuerſa nam ſua cuiuſq; erit: altera uiri fortis altera parricidæ. Illa quidem honeſta, q̃ pro uiro forti: & eo honeſtior, quod contra parricidam. hæc uero turpis, quod pro parricida: & eo turpior quod contra uirum fortem. Sunt itaq; duæ cauſæ, & inter ſe plurimum differentes, ut cões nullo modo eſſe poſſint. Nec uero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad cauſam illam quæ lis eſt, & cõtrouerſia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quędam hominum habita opinio de actoris parte, uel rei: quod partẽ hanc honeſtam eſſe exiſtimant, illam turpem. ideo quod orator, cũ intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices ceteróſue expurgat infamiam, cõciliatq́; eoꝝ animos ad bene ſperandũ de cauſa quam acturus eſt. Et quantum fieri poteſt, cõtrahit in exordio beneuolentiam ſibi & ab aduerſario alienat: quo de probatione ipſius cauſæ, in qua iudiciũ omne pendet, de iure nr̃o bene, de aduerſario male opinẽtur.

LONGOLIVS.

ORATORIS officium.) Quod Cicero officium, id Ariſt. ἔργον. i. opus appellat. Sed longe amplius officium Ariſt. oratori aſſignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cũ diceret, Rhetoricem eſſe uim quandam artificioſam perſuadendi in unaquaq; re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris uel oratoris, ut hic à Cicerone definitum eſt, eſſe maxime proprium & principaliſſimum officium. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id nõ ut rhetor agit. ſed ut philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum. De horum dr̃ia, poſt Fabium eleganter differit Laur. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tñ obiter & aliud diſcrimen perelegans, à Græcis animaduerſum addere. Aiunt enim, iudicialem ſpeciem ex iraſcibili parte animæ prodijſſe, cum. ſ. quilibet homo uel accuſetur, uel excuſetur: deliberatiuam ex appetibili, cum. ſ. deliberare uolens de re aliqua ut plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, perſuaſus à ratione demonſtratiuam ex rationabili, cum uidelicet quicunq; utitur laude uel uituperatione, afferat, de utroq; rõnes. Sed & ut ſingula hęc genera ſuos fines hñt, iudiciale quidem equum et iuſtum (iudex.n. ad æquitatem reſpectum hñs ſedet & iudicat) deliberatiuum aũt utilitatem, demonſtratiuum aũt bonum: ita et ſua loca hñt, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demonſtratiua theatrum uel eccleſiam. {Quod attribuitur &c.) Attribuitur, inquit id, ꝙ tota in attributis, hoc eſt, circunſtantijs conſiſtit eius tractatio. {Oportet igitur.) Tranſitio ad partes officij. {Accõmodatio.) .i. commoda ordinatio. {Pronunciatio eſt &c.) Pronunciationem uideri poterat nõ ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, uerum in proferendo, ut & nomen teſtatur, tota propemodum cõſiſtat, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes hr̃et. quare pleraque omnia exemplaria & Vocis in definitione addũt. {Quaſque res hr̃e conueniat.) Alias, Oporteat. {Confutatio eſt contrarioꝝ locoꝝ diſſolutio.) Addunt aliqui, Cum deſtructione ignorantes, & Græcis διαλύειν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtituere. {Genera cauſarum ſunt quatuor.) Et ſupra Cic. genera cauſarum quædam recenſuit: ſed illa ut præcipuas materiam & negocioꝝ partes, hæc uero ut partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam uero ut hanc amphibologiã fugiant, ſuperiora iſta non cauſarum, ſed dicendi & ciuiliũ quæſtionum genera uocant.

ASCENSIVS.

ORATORIS officium &c. Quia ut dicit D. Auguſtinus in præfatione quæſtionum in heptatheucũ. Nonnulla pars inuentionis eſt noſſe quid quæras: ideo auctor conſcripturus, quæ ad rationem dicendi faciant, ſcribito officium oratoris, at eo cognito ſtudeat adipiſci, quę ad id ſint neceſſaria, ſiue quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris non eſt docere quid loquaris: ſed q̃ hoc eſt qũo ſicut Horatius in arte. poetica non docuit quid ſcribas, ſed qui monuit tñ dicens. Rem tibi ſocraticæ poterunt oſtendere cartæ. Prælibat præterea quæ in initijs ſcientiaꝝ inquiri ſolent, uidelicet quod rhetorices ſint ſubiectũ circa qđ uerſetur, quod præcognitum quodãmodo eſſe oportet: dicit itaq; ꝙ officium oratoris eſt. i. ad eum qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dr̃. n. officium uel ab efficiendo eo ꝙ quiſq; quod officij ſui eſt maxime facere debet, uel ab ob & facio: ob aũt dicit contra, & ꝑ: unde officio. i. noceo. quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tñ officium meum eſt ꝑ quod faciẽdum factus ſum. ut officium aratoris arare, ſcriptoris ſcribere: diſcipuli diſcere, rhetoris docere. {Oratoris ut hic dicit.) Poſſe dicere. i. eſſe idoneum & potentem ad dicendum. (Ad hoc aũt ut opus aliquot perficiatur ab opifice, tria concurrũt, uelle, ſcire, & poſſe, quę interdum diſtincta ſunt, ut ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare nõ didicerit, ſaltare quodam modo poteſt & ſæpe uult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſe crura fregerit, ſcit quidem & forte uelit ſed non poteſt. Sæpe aũt bonus ſaltator poteſt & ſcit ſaltare ſed non ſaltat, qa non uult. Verum hoc loco poſſe dicere quodãmodo ea tria includit, quia non uidetur poſſe qui neſcit artem dicendi: nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facũdiam. firmum latus memoriam & cetera ad orationem neceſſaria, quia uero orator non ſemper orat, hoc eſt non ſemper dicit, ideo non dicit ꝙ oratoris officiũ eſt dicere, ſed poſſe dicere q. d. qñ uelit) de his rebus quæ res. (Signa puer modum loquendi antecedens uidelicet ſæpe à Cic. cum relatiuo repeti, ut Valla etiam obſeruauit) ſunt conſtitutæ. i. ſimul ſtatutæ: et comprobate moribus . i. laudata conſuetudine & legibus. (Ita. n. ſolet iudicium ferri aut iuxta conſuetudinem ſuæ cuiuſq; ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad uſum. i. utilitatem ciuilem. i. ciuium ſimul cõmorantium in unis mœnibus, oportet ergo ut noſcat conſuetudinem leges & priuilegia ciuitatis in qua orabit: aut cauſam dicet: neq; id adhuc eſt officium plenum oratoris, imò iuriſconſulti, unde addit cũ aſſenſione. hoc eſt aſſenſu auditoꝝ quoad eius. i. quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medio ſemper releuetur, ut æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, ut ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat qa interdum auditor male affectus eſt, interdũ àb aduerſario perſuaſus, interdum res non eſt perſuaſibilis. Norit puer idem eſſe aſſenſum & aſſenſionem. Aſſentaria aũt eſſe adulatoris. Signet ꝑter locutionem illam quoad eius. Vnde ſciat aduerbia ſæpe pro nominũ caſum regere: ut eo temeritatis peruenit. i. ad id temeritatis: aut ad eã temeritatem, & quoad eius. i. quatenus id &c. Leges poterit nõ potuerit. {Tria ſunt &c.) Propoſuit ſubiectum in gñe quod nunc diuidit per ſpecies dicens. Tria ſunt gña cauſaꝝ quæ gña orator debet recipere. ſ. ab litigatore ut à ſe tractanda (qa ſunt & alia à gręcis illis ſuperflue tradita quæ reijcere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grammaticoꝝ particulas. ſ. aut uidelicet, ut hoc loco dicat grãmaticus uidelicet.) Demonſtratiuum quod dr̃ à demonſtrando quia. Demonſtrat alicui ineſſe laudem uel uituperium, unde & grammatici ſolent uocare regimen demonſtrationis aſſentiæ in his uir magnæ probitatis aut improbitatis deteſtãdæ. Deliberatiuum quod à deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale, quod à iudicio ſeu à iudicando deductum eſt. Vnde demon

demõstratiuum est quod attribuitur.i.applicatur:in.i.ad laudem uel uituperium alicuius persone certæ.i.singularis quia in deliberatiuo agitur etiam de laudando aut uituperando statu publico,unde deliberatiuum est,quod positum in consultatione.i.deliberatione & cõmuni disquisitione expedientis an non expedientis habet in se suasionem & dissuasionẽ. Suasionem si uideatur in expediens de quo consultatur, dissuasionem,si expediens.Caue legas persuasionem,non.n.penes oratorem est,ut semper persuadeat.nam persuadere est inducere assensum.Iudiciale est quod positum in cõtrouersia.i. disputatione & deceptatione,habet in se accusationem, ut in causa criminali,& petitionem,ut in ea causa ciuili,& utraque pertinent ad actionem cum defensione quæ pertinet ad reũ. Nam omnis siue iuste,siue iniuste postulans et uocans alium in ius,dr̃ actor,omnis uocatus in ius licet innocens sit,aut nihil debet uocatur reus.{Nunc quas res &c.) Dicit quinq; esse partes oratori necessarias,quas quo ordine exerceat enumerat.Nam q apte de re quapiam dicere uult oportet primo loco habeat inuentionem.i.ut inueniat & excogitet dicenda. Deinde dispositionem ut ea debito ordine distribuat.Nam in principio fere locari solent grauia quæ auditorem excitent,et in fine ea repeti quæ maxime ad rem faciant in medio quæ minoris sint momenti. Tum elocutionem.i.elegantem idoneo℞ uerbo℞ &sñia℞ ad inuenta accõmodationem.Tum memoriam,qua præmeditata repetit.Demum pronunciationem cum gestibus debitis. has aũt partes graphice definit,ut cum ordine patebit qui talis est.Nunc.i.deinceps docebimus quas res,aut res quas oporteat oratorem hr̃e. Deinde ostendemus qũo conueniat has causas.i.quinq; partes officij oratori tractari.i.exerceri. Igitur continuatiua est uox q.d.ut proximũ equamur oportet inuentionem dispositionem,elocutionem, memoriam & pronunciationem esse in oratore.Deinde descri bens eas dicit. Inuentio est excogitatio rerum uera℞ aut ueri similium,quę reddant.i.efficiant,causam.s.quam agimus,ꝓbabilem.i.uerisimilem aut probabilem seu apparuerunt ueram.ueruntñ si orator est uir bonus dicendi peritus ut àCatone describitur. Non excogitabit uerisimilia quæ tñ sciet nõ esse uera, ad decipiendum sed ut reus criminis absoluatur licitũ uidetur interdum uerbis plausibilibus uti.Dispositio est ordo & distributio rerum.s.excogita℞,aut inuentarum, quæ.s.distributio aut dispositio demonstret quid quisq;.i.in singulis locis sit collocandum,aut quid & quibus locis sit locandum. Elocutio est accõmodatio.i.applicatio uerbo℞ idoneo℞; & sñia℞ sup.idonearum,ad inuentionem.i.res inuentas & excogitatas. Memoria est firma perceptio.i.comprehensio.s.actiua animi,& passiua re℞.i.sñia℞,&uerbo℞ dispositionis.i.quę per dispositionem prius erant distributa.Vbi notabis puer cũ Valla Cic.sępe genitiuos actiue & passiue significantes simul dare uni regenti: ut hoc loco perceptio animi est actiua: qa animus percipit. Perceptio rerum & uerbo℞ passiua,quia res et uerba percipiuntur. Pronunciatio est moderatio.i.temperatio & modificatio cum uenustate.i.quæ sit decora & uenusta, uocis.s.pronunciantis ut nunc sit aspera nũc lenis & suo accentu enunciata,uultus ut nunc sit tristis & seuerus, nũc lætus & facilis & gestus.s.manum, capitis & cetero℞ mẽbro℞. Hæc omnia &c. quia difficile uidetur tot res posse obseruare, & prius dixerat se non factu℞ more græco℞ qui artem difficiliorem reddebant,dat uestra ea℞ adipiscendi dicens,Nos poterimus assequi.i.adipisci & obtinere hæc omnia.s.supradicta, tribus rebus, uidelicet arte, imitatione, & exercitatione, quas describit addens. Ars est præceptio.i.institutio & doctrina quæ dat certam uiam,quæ pro.i.rationem dicendi:ut quę in hoc lib.traduntur & à Quint. in libris de institutione oratoria. Imitatio est qua impellimur diligenti ratione.i.consideratione ut ualeamus esse similes aliquo℞.s.quos nobis imitãdos proposuerimus: similes dico in dicendo.i.forma dicendi. Exercitatio est assiduus usus & consuetudo dicendi. Quæ tria etiam bono ordine describuntur,nam primo dicere oportet aliquam artem,deinde deligere quem imitemur:et demonstratio nos exercitare in his quæ didicimus: non.n.decenter possemus nos ponere quem imitemur sine arte,alioquin tam malum quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte & imitatione nisi illis præhabitis. {Q m̃ igitur demonstratum est.)Facto epilogo dicto℞,diuidit inuentionem in sex partes, quas suo ordine positas definit. Nam qui perorare contendit sæpe utitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilem & attentum. Deinde narratione rei gestæ aut perinde ac geste. Tum diuisione qua discernit quę ad causam suam tractaturus sit & quæ non. Tum suo℞ confirmatione,tum ab aduersario assumpto℞ aut assumendo℞ confutatione. Ac demum cõclusione, quam repetitis capitibus principalibus pro se iudicandum esse concludit.Ordo est. Igitur qm̃ demonstratum est, quas causas oporteat oratorem recipere.i.ut orator recipiat,quia dictum est ꝙ demonstratiuam,deliberatiuam et iudicialem,& quasq;.i.quas (sunt.n.quæ partes quasque) res conueniat oratorem hr̃e quia demonstratum est ꝙ quinque inuentionem, dispositionem &c. Videtur nunc dicendum quemadmodum officia oratoris.s.inuenire disponere &c.possint accõmodari ad orationem.i.applicari ad rõnem dicendi & exerceri,aut poni in executione.Inuentio cõsumitur.i.euacuatur in sex partes orationis.i.dum sex partes orationis explentur,uidelicet in exordium,narrationem,diuisionem,confirmationem,confutationem,& ꝯclõnem.Exordium est principium orationis,per quod principium animus.i.affectus auditoris,ut in senatu,aut concione,aut iudicis:ut foro iudiciali,constituitur.i.disponitur afficitur,aut instruitur,aut apparatur.i.magnifice prępàratur ad audiendum,quia beneuolũ, attentum & docile efficere solet. Narratio est expositio.i.clara recitatio,rex gesta℞.i.publice facta℞, aut administrata℞ aut perinde.i.aut se hñtium ut gesta℞.i.tanq̃ sint gestæ, licet gestæ reuera non sint. Diuisio est per quam aperimus.i.manifestamus (non dicit qa ne fiat eiusdem uocale hiatus)quid conueniat.i.de quo consentiunt litigantes,& quid sit in controuersia.i.in dissensione, & per quam exponimus de quibus rebus sumus locuturi,quid declamatores seu prædicatores uerbi diuini obseruare solent,frustra aũt additur à quibusdam et disconueniat, quia idem est in cõtrouersia esse & disconuenire. Verbi gr̃a si aduersarius dicat Clodium à Milone occisum iniustissime aut iniq̃ssime,poterit Milonis defensor postq̃ narrauerit rem gestam.i.cædẽ Clodij diuidere & dicere, duo igr̃ aduersarius assumpsit. Clodiũ,uidelicet occisum esse & iniustissime,primũ quidem inficiari non possum, neq; id infestũ nolim. Secundum aũt pernego. Iustissime.n.occisum assero qd post ea confirmationem probabit,& per confutationẽ seu refutationem aduersarij argumenta dissoluet.unde cõfirmatio est expositio.i.declaratio nr̃o℞ argumento℞.i.nr̃a℞ probationum, aut nr̃o℞ medio℞ ad probãdum assumpto℞ cum asseueratione.i.assertione ꝙ uera sint.Confutatio est dissolutio.i.inualidatio et improbatio loco℞ contrario℞.i.ab aduersario adducto℞. Conclusio est terminus.i.finis artificiosus.i. ex arte factus,orationis.i.dicendi orationis.i.dicendi oratoriæ. Nunc qm̃ &c. hinc sumendum. Putem initium tituli de quatuor gñibus causa℞.Nam certum est Cic.non sic distinxisse,ut distincta uidemus capita.Ordo aũt est.Nũc.i.deinceps: qm̃ nos ꝓducti sumus,ut loqueremur de partibus orationis, una.i.simul cum officijs oratoris,quo.i.ut res esset facilior cognitu.i.ad cognoscendum,aut ut cognoscatur,& producti.i. ad hoc perducti sumus,ut accõmodaremus eas.s.partes orationis ad inuentionem, uidetur dicendum sup.esse primo de exordio.Incipiens autem de exordio dicere: ait. Causa posita.i.postq̃ causa erit constituta, cõsiderandum est genus.i. qualitas,aut,species causæ,quo.i.ideo: ut possumus exordiri cõmodius,sed fere in diem recidit.Gñа causa℞. Vt distincti⁹, & ita clarius institutũ suum prosequatur diuidit rursus causas per aliam rõnem,utpote per alia accidentia, quo circa nõ est inconueniens,si prius tria genera causarum posuerint, & nunc quatuor,quia non diuidit causam per eadem membra, sed per alia:sicut non est inueniens in grammatica si nomen diuidatur per qualitatem in proprium & appellatiuum,& ꝑ figuram. in simplex.compositum & decompositum unde in hæc quatuor membra diuidi pñt singula tria prædicto℞ generum,et econuerso singula ho℞ quatuor in illa tria.Nam in demõstratiuo aliud est honestum aliud turpe, aliud humile, aliud dubium,& sir̃r in deliberatiuo & iudiciali. Et ecõuerso in turpi gñe aliud est demonstratiuum, aliud deliberatiuum aliud iudiciale,& ita in reliquis.Vnde non est inconueniens eandem

eandem rem diuidere in plura,& in pauciora membra s͠m uarios respectus. Sed u͠r inconuenientius ꝙ quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinq; diuisit, nam aut hæc diuisio imminuta,aut illa superflua uidetur. Verum sciemus omnem diuisionem,aut esse bimembrem primo loco,aut esse reducibilem ad bimembrem,aut (si detur medium) ad trimembrē. Verum quia oppositoꝝ eadem est disciplina,satis est alterum eoꝝ expressisse. Verbi gratia. Dicamus gn͠a causaꝝ esse tria: honestum dubium & humile,sub honesto intelligetur turpe, & sub humili admirabile:& ex utrisq; rursum est anceps,aut dubium.unde ut grammaticis satis faciamus,dicamus sic.Omne genus causæ,aut honestatem includit,& d͠r honestum, aut turpitudinem & d͠r turpe, aut utranq;, & d͠r dubium. anceps seu mixtum.Et rursus; Omne genus causæ, aut includit rem sublimem & admirabilem, & d͠r admirabile,aut humilem & contemptam,& d͠r humile:aut ex utraq; constat & diceretur dubium, sed raro reperitur.Sunt ergo in uirtute, ut ita loquar duæ diuisiones,quarum prior trimembris, uidelicet.Causarum,aliud honestum,aliud turpe,aliud dubium.Secūda potius bimembris .s. Causarum,aliud admirabile,aliud humile.Nam non facile inuenias hic dubium.In hac ergo diuisione sub humili compr͠ehenditur admirabile,quod alibi ponit,& illic sub honesto cōprehenditur turpe:& sic utrobique erunt q̃nq; membra.Ordo est.Gn͠a causaꝝ sunt quatuor sup. cum eoꝝ oppositis,honestum,turpe,dubium, quæ unam faciunt diuisionē,& humile sup. & admirabile cum dubio interea quæ faciunt secundam.Describens aūt singula membra dicit.Genus causæ putatur honestum,cum.i.qn͠ nos, aut defendimus (.i.aliquis defendit: frequenter.n.loquitur Cic. in prima persona pro quamuis)id,quod u͠r defendendum ab omnibus,aut oppugnamus, id quod u͠r d͠re oppugnari ab omnibus,ut cum nos sup. oramus pro uiro forti contra parricidam.i.occisorem patris:aut alterius liberi hominis, sed præcipue de parentela,ut aiunt. u͠r.n. uir fortis ab omnibus defendendus,& parricida ab omnibus oppugnandus. Genus causæ intelligitur turpe.sup.tum cum aut res honesta oppugnatur,aut defenditur turpis,ut si oremus pro parricida ꝯtra uirum fortem. Genus causæ est dubium.i.mixtū, & anceps, ac incertum utri parti addicatur cum habet in se causam honestatis,& partē turpitudinis. ut si homo libertinus patronū suum domicidam defenderit contra adulterum, honestū est ꝙ patronum defendit, & ꝙ adulterum oppugnat, sed turpe est ꝙ homicidam defendit.Genus est humile:aut dicamus in singulis,ut uerba iacent.Humile genus causæ est, cum res cōtempta.i.uilis & contemptibilis antefert.i.extollitur, aut fertur ante auditorem,ut si pro re agraria,aut frumentaria, aut pro priuati hominis supellectili domestica orauerit. Et econtrario.Sublime ac admirabile genus causæ est dum res admirabilis antefertur.ut libertas pub.aut restitutio regis alicuius in regnum,aut quid simile.Difficile autem, ut dixi esset inuenire in quo sint admirabile & humile admixta, nisi respectu diuersorum:ut si pauperem contra regem defendas,aut controuerso.Cum hæc ita sint.i.cum constet quatuor,aut quinq; esse genera causarum.conueniet.i.dicens, & conueniens erit rōnem exordioꝝ accōmodari.i.applicari:ad oē genus causæ, ita ut pro uarietate gn͠is causarum uarie sumatur exordium.

DE EXORDIIS.

XORDIORVM *duo sunt genera, principium, quod Graece* προοίμιον *appellatur; & insinuatio, quæ* ἔφοδος *nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volemus, aut id oportebit ostēdere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Sin principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quo modo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos. aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; & si rogabimus, ut attente audiant; & si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, qua de agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem; & si orabimus, ut nobis sint auxilio; & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odiū rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis, quam veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de ijs existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus videtur esse ab ijs, qui ante contradixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem non hominem, aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile scire poterimus; quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam*

putab

putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit. exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, versu: aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos, nos non eodem modo, vt ceteri soleant, verba facturos: quid alij soleant, quid nos facturi sumus, breuiter exponemus. Inter insinuationem & principium hoc interest, quòd principium huiusmodi debet esse, vt statim apertis rationibus, quas præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at insinuatio eiusmodi debet esse, vt occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo peruenire possimus. Verum hæ tres vtilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, vt auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime cōparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio vtamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, vt lenis sit sermo, & vsitata verborum consuetudo, vt non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduersarius potest vti ex contrario. Item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, vt proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

CAPIDVRVS.

EXORDIORVM duo sunt genera.) Quod princ. Latine uel exordium dr, maiore quædā rationem Græcos, προοίμιον nominasse. Quint. putat ꝙ nostri initium tantummodo significent, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum eius de quo dicendum est ostendant. Nam siue ꝑpea ꝙ οἴμη cantus est, & cytharœdi pauca illa quæ ante q̄ legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, προοί, cognominarunt, oratores quoq; ea quæ priusquam causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quod οἴμην, uiam Græci appellent, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Est etiam ubi proœ, uniuscuiusque rei uocemus principium. Sin Iuuenalis in primo Satyrorum: Miseræ cognosce proœmia rixæ. Nam quod iam pene in omnibus legitur codicibus. Cognosce præmia rixę: corruptū est, ut facile est lectu cognoscere. {Et insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.) Epos, ut in Artis poeticæ. Horatij scripsimus, carmen dr heroicum, & declinatur sicut Chaos. Epodi autem dnr uersus, quolibet metro scripti, & sequentes clausulas habentes particularum ipsorum uersuum: quales sunt Epodi, Horatij, in quibus singulis uersibus singulæ clausulæ adijciuntur: ut, Nox erat, & cœlo fulgebat luna sereno. Deinde, Inter minora: &, Altera iam territur bellis ciuilibus ætas. Deinde, Suis & ipsa Roma uiribus ruit. & quæcunque sunt similes. dictiq; epodi συνεκδοχικῶς, à partibus uersuum, quæ legitimis uersibus ἐπάδονται. i. accinuntur. Est etiam epodos. ut & Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Gręcos, uno in loco consistens: cum strophe à dextro, antistrophe à sinistro fit. cuiusmodi est apud Pindarum. Epodos etiam insinuatio nominatur, ab ἐπὶ propositione effictum nomen, quod est supra, & ᾠδὴ cantus. si quidem penultima producta est. Nam si sit correpta, ἔφοδος diceretur. {Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.) In præceptis de Inuentione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principiū, & insinuationem. Principium est oratio, perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio, quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. {Id ita sumitur, ut attentos, aut beneuolos, ut dociles auditores habere possimus.) Principium, inquit, est, ubi statim, quæ dnr, & ex personis sumuntur, & ex rebus ipsis. Rerum autem tria sunt gña, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum est, quibus initia beneuolentiæ cumulandæ causa comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime generalis officij, iustitiæ, fidei: contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum his qui disceptant aliqua coniurationis causa, aut spe significanda. & si in nos aliqua odia offensionis sint collata, ea tollendo, minuendoue aut dilendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem, ut audiamur etiam attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & quid agatur intelligit, si cōplectare à principio genus nāmq; causæ, si diuidas: si definias, si neq; prudentiam eius impedias cōfusione partium, nec memoriam multitudine. Vt attente etiā audiamur, trium reꝝ aliquam sequemur, nam aut magna q̄dam proponemus, aut necessaria, aut ꝯiuncta cum ipsis apud quos res agitur. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium ꝯstituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obesse possit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus causæ, insinuatione utendū est: de qua posterius dicemus: nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam cape possimus. {Si honestū genus causæ erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio.) Vbi de Inuentione differit, q̄nq; illa gña ita tractat. In admirabili, inqt, gñe causæ, si non omnino infesti auditores erūt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, ꝯfugere necesse erit ad insinuationē. nam ab iratis si ꝑspicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur atq; inflāmatur odium. In humili aūt gñe causæ, ꝯceptionis tollendæ causa necesse est attētum efficere auditorem. Anceps genus est causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendū est: sin aūt partem turpitudinis, partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestū causa translata uideatur. Cum aūt erit honestum causæ genus, uel ꝑteriti principium poterit: uel si cōmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima rōne nr̄æ dictionis sin uti principio placebit, beneuolentię partibus utēdum est, ut id, quod est honestum augeatur. In obscuro causę gñe, ꝑ principium dociles auditores efficere oportebit. {Dociles auditores hr̄e poterimus si summam causæ br̄ exponemus: & si attentos eos faciemus. nā docilis est is q̄ attēte uult audire.) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inqt, faciemus, si aperte & br̄ summam causæ exponemus: hoc est, in quo ꝯsistat ꝯtrouersia. Nam & cū docilem uelis facere, sil attentū facias oportet. Nā is est maxime docilis, q̄ attentissime est paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, si summam causæ br̄ exponemus, & si attentos eos facimus. nā docilis est ille. (hoc est, ea in q̄bus ꝯsistit ꝯtrouersia, de qua dicturi sumus, qd' poetæ ēt, tum docilitatis, tum attentionis cā obseruant. Hac. n. rōne & Homerus in Iliade & Odyss. & Virg. in Georgicis & in Æn. ceteriq; poetæ insignes exordia cōposuerunt. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de reb. magnis, nouis, inusitatis, uerba facturos.) In libris de Inuentione: Attentos, inqt, faciemus si demonstrabimus ea q̄ dicturi erim⁹, magna, noua, incredibilia esse: aut ad oēs, aut ad eos q̄ audiēt, aut ad aliquos illustres hoīes, aut ad deos imortales,

aut

aut ad summam reipublicæ pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. {Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis.) Vt Virgil. Maius opus moueo. {Nouis, inusitatis, uerba facturos.) Si noua, inquit, nos dicturos esse dicamus. Vt Virgilius.

Tentanda via est: qua me quoque possim.
Tollere humo, victorq; virum volitare per ora.

Et totus ille locus qui sequitur. {Aut de rebus his quæ ad rempub. pertinent, aut ad eos ipsos qui audirent.) Quod sæpe Cic. facit, ut dicat id de quo agatur, nō solum ad reum, sed ad omnium fortunas pertinere. {Ad deorum immortalium religionem.) Vt cum ipse Cic. dicit: Iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, cōfessione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq; uestro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, quod tum expulsus esset, dicebat. {Aut si rogabimus ut attente audiant.) Vt rursus Festus.

Inde facta tuæ sint mentis acumina Lector,
Sudorisq; mei patulo cape carmina rictu.

Et pulcherrime in quarto Georgicon Virgilius:

Hanc etiam Mecœnas aspice partem.
Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis.
Mores & studia & populos & prœlia dicam.

{Et si numero exponemus res de quibus dicturi sumus.) Vt in superiore Virgili exemplo patet, ut & ipse quoque Cicero in Cluēt. cum inquit. Animaduerti iudices oēm accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarum altera inuiti & magnopere confidere uidebatur inuidia inueterata iudicij Iuniani altera tantummodo consuetudinis causa timidæ & diffidenter attingere rationem beneficij terminum. {Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: à nr̄a, ab aduersariorū, ab auditorum persona, & à rebus ipsis.) In libris de Inuentione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: à nr̄a, ab aduersariorum, à iudicum persona, ab ipsa causa. A nr̄a, si de nostris factis & officijs sine arrogantia dicemus, si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ cōmoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus, si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum aūt, si eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contēptionem adducemus. In odium ducētur, si quod eorum spurce, superbe, crudelr̄ malitiose factum proferetur: Inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans & intollerabilis, ut his rebus magis uideātur quam causæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete, gestæ proferentur, ut neque assentatio nimia significetur: & si de his quam honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij & auctoritatis expectatio sit ōnditur. A rebus ipsis, si nr̄am causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. {Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus.) Beneuolentiam aut à personis ducimus aut à causis accipimus. Sed personarum est, ut plerique crediderunt, triplex ratio: ex nobis ex aduersario ex iudice. {A nr̄a persona beneuolentiā contrahemus, si nr̄m officium sine arrogantia laudabimus.) Quale illud pro A. Licinio. Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicēdi, in qua non inficior mediocriter me esse uersatum, aut si hmōi rei ratio aliqua, ab optimarum artium studijs ac disciplinæ perfecta, à qua ego nullum confiteor ætati meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium uel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere proprio iure suo debet. {Aut in remp. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt.) Quales fuerimus ōndemus, dum hæc quæ omnia nr̄o officio facta cōmemoramus, ad causam pertineant. Quale illud pro L. Flacco: cum in maximis periculis huius urbis atque imperij, grauissimo, atque acerbissimo reipub. casu socio atque auditore consiliorum periculorumq; meorum L. Flacco, cædem à nobis, coniugibus, liberis nr̄is, uastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabā Iudices honoris potius L. Flacci me auditorē futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod .n. esset præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus, sēper detulisset, huic denegaret. {Aut in rempub. quales fuerimus.) Quod nostra intersit & necessitate commotos, ad hanc rem accessisse dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et si Quirites non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quæque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis mihi iustam causam necessitudinis esse duxi. tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarumq; omnium C. Rabirij, ponenda ratio uidetur officij mei, propterea quod quæ iustissima causa est mihi, eadem uobis ad absoluendum uideri debet. nam mecum amicitiæ uetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ uitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata. At uero ut id facerem, salus reipublicæ, consulare officium, consulatus deinde ipse mihi una nobiscum cum salute reipublicæ commendatus, cogit. {Item si nostra in commoda proferemus, inopiam solitudinem, calamitatem, &c.) Quibus per commiserationem beneuolentia captatur: quod tamen sine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quę in exordio attinguntur, in oratione amplissime exaggerantur: idq; aut à persona alterius: quem defendimus, fiet: aut nostra. alterius persona. huiusmodi pro P. Sylla est exordium. Maxime uellem iudices ut P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorē obtinuisset, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniam ira tulit casus infestus ut amplissimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antonij odio ueteretur, & in his pristinæ, fortunæ reliquis miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quanquam huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni uiri lenitatem, misericordiamq; notam omnibus quondam, nunc quasi interimissam agnoscerent. {Aut si orabimus, ut nobis sint auxilio, & simul ostēdemus, nos in alijs spem noluisse habere.) Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo ēt à persona sua beneuolentiam captat. {Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem uirtutis gloria cum summa laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo uelle carere, qui carissimam uestram procreationem sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere: illic enim animi uoluntas propensa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque si omnibus graue seruitutis iugum esse debet, in libertate educatis, sit is animis uestris acceptissimus, quia uestro corpore iugum acerbissimum repulit seruitutis. Et si maiores uestri eos imperatores, qui militum uirtute hostium fregerūt furorem, iucundiss. fructu libertatis reconciliato, non solum statuis dignos putauerunt, sed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum uos eum consulem qui non militum præsenti fortitudine, sed sua eximia animi uirtute hostilem ciuium mentem senatus auctoritate uindicauit. existimate uobis retinendum esse in ciuitate. Si quæ beneficia singulis ciuibus priuatimq; dantur, ea solent his esse fructuosa à quibus sunt perfecta, iure & merito possum ego uos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conseruaui uniuersos. Ab aduersariorū persona beneuolentiam captabimus, si eos in odium & inuidiam, in contemptionem adducemus. {In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudelr̄, confidenter, maliciose, flagitiose factum proferemus.) Velut ipse in Salustium. Ea demum magna uoluptas est tibi, Crispe Salusti æqualem ac parem uerbis uitam agere neq; quidquā tam obscœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neque .n. qui ita uiuit ut tu, aliter ac tu loqui potest: neque qui tam illoto sermone utitur, uita honestior est. Quo me uertā P.C. unde initium sumam? malus .n. mihi dicendi onus imponitur, quo

quo notior est uterq; nostrum. Quod si autem de mea uita atque rebus nris huic conuiciatori rndebo, inuidia gloriam consequitur: aut si huius facta, mores, oem ætatem nudauero, in idem uitium incidam procacitatis, quod huic obijcio. {In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, si factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitium, affinitatem aduersariorum proferemus,) Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quæ plurimum pnt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tpe: summa gratia, & eloquentia. quarum alteram C. Aquili uereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortensij, ne me dicendo impediat, non nihil uereor: gratia Sexti Neuij, ne Quintio noceat, id uero nō mediocriter pertimesco: nec hoc tantopere quærendum ur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita res se hēt, ut ego qui nec usu satis, & ingenio paꝝ possum, cum patrono disertissimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exigue amicoꝝ copiæ sunt, cum aduersario gratiosissimo ꝯtendat. {In contemptionem adducemus, si ignauiam, inertiam desidiam, luxuriam aduersarioꝝ proferemus.) Quale illud in Vatinium testem principium est. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare uoluissem, fecissem id, quod his uehemēter placebat, ut te, cuius testimonium ꝑꝑ turpitudinē uitæ, sordesq; domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo. n. hoꝝ te refutandum, ut grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. sed fui paulo in te intemperatior fortasse quam debui: odio. n. tui, in quo et si oēs ꝑꝑ tuum in me scelus superare debeo, tn̄ ab omnibus pene uincor, sic sum incitatus, ut cum te non minus ꝯtemnerem, quam odissem, tn̄ uexatum potius quam despectum uellem, dimitterem. {Ab auditoꝝ persona beneuolentia captatur, si res illoꝝ fortiter, sapienter, etc.) Quale Darij illud, apud Q. Curtium: Si cum ignauis & plurimis, qualemcūq; uitam honesta morte æstimantibus, fortuna iunxisset, tacerem potiꝰ quam frustra uerba ꝯsumerem. sed maiore quam uellem documento, & uirtutem uestram expertus, magis ēt conniti debeo, ut dignus talibus amicis sim, quam dubitare an uris sitis adhuc sitis. {Si res eoꝝ fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus.) Vt ipse Cicero. Si P. C. uestris in me immortalibus, frēmq; meum liberosq; nros meritis paꝝ uobis cumulare gratias egero, qso obtestorq;, ne uitæ nostrę potius quam magnitudini uestroꝝ beneficioꝝ id tribuēdum putetis. Quæ tanta. n. potest existere ubertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atq; incredibile genus oronis? quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere enumerando? qui mihi frem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rēp. qui patriam, qua nihil potest esse iucūdius: qui deniq; nosmetipsos nobis reddidistis. Quod. n. tps erit unquam, quo uestrorum in nos beneficioꝝ memoria ac fama moriantur? {Si quæ de his existimatio quæ iudicij expectatio sit aperiemus.) Quale Apuleij illud de Magia. Certus equidem eram, proq; uero obtineam maxime, Claudi, quiq; in ꝯsilio estis, Sicinium Æmilianum sane notissimæ temeritatis accusationem nostri prius apud te cœptam, quam apud se cognitam, penuria criminum solis conuicijs impletuꝝ: quippe insimulari quiuis innocens pōt, reuinci nisi nocens non potest. Quo ego uno præcipue confisus, gratulor mediusfidius, quod mihi copia & facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperitos phiæ. {A rebus ipsis beneuolum faciemus auditorem, si causam nram laudando extollemus, & aduersarium per contemptionem deprimemus.) Quale quarti est huius libri totum omnino exordiū. {Tria sunt tpa, quibus uti principio non possumus, quę diligenter sunt ꝯsideranda. aut cum turpē causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris alienat à nobis: aut cum animus auditoris persuasus ur ab his esse, qui ante contra dixerunt.) In alijs ꝑceptis Rhetoricis: Insinuatione igitur utēdum, inqt est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut añ diximus, cum animus auditoris infestus est. Id aūt tribus en causis fit maxime. si aut inest in ipsa cā quædā turpitudo: aut ab his qui ante dixerunt, iam quidam auditori persuasum ur: aut eo tpe locus dicendi non datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoq; re non minus quam ex primis duabus in oratore nōnunquam animus auditoris offenditur. Docuit supra Cicero, in principijs tria à nobis adhibenda esse, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in insinuatione faciendum est: sed secus, in principijs. n. id aperte faciemus: in insinuatione aūt occulte, & quibusdam circuitionis, nec in alio causæ gn̄e, nisi in admirabili. per quod ēt turpe datur intelligi, ut supra ex eius interpretatione colligi satis potuit, & tunc cum audientium animi erunt uehementer offensi: oñditq; quibus potissimum rebus offensos iudicū aios possimus agnoscere. {Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rōnibus: & quæ sequuntur.) In alijs præceptis: Si causæ inquit, turpitudo ꝯtrahet offensionem, aut pro eo hoie in quo offenditur, alium hoiem qui diligitur interponi oportet: aut ꝓ re in qua offenditur, aliam rem quę probatur: aut pro re hoiem, aut pro hoie rem, ut ab eo quod odit ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensuꝝ quod æstimeris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi Pedetentim in defensionem, & dicere ea q̄ indignentur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde cum lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil ꝑtinere eoꝝ ad te, & negare te quidq̄ de aduersarijs esse dicturum, neq; hoc, neq; illud, ut neq; apte lædas eos qui diliguntur: & tn̄ id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditoꝝ uoluntatem, & aliquoꝝ iudicium sibi de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eādem, aut ꝯsimilem, aut maiorem aut minorem agi rem, in pn̄ti demonstrare. Hic, Turpis aut res erit, inqt, aut persona. si persona turpis fuerit, aut alium hominē subijcies, qui amatur: aut rem pro persona. Deniq; si res turpis fuerit, aut aliam rem q̄ honesta est subijcies, aut pro re homines. Illic uero dicit, si genus turpe sit, hoiem non rem, aut rem non hoiem spectari dr̄e, dicendum nobis. Hæc igitur prę cepta ab illis pene nihil in hoc differunt: sed nobis subaudiēdum est, si utrunq; turpe fuerit, & res & persona, cōmodum esse causas non suscipere: tn̄ si quid leuiter turpe fuerit, posse suscipi: deinde adijcere, ea quæ aduersarijs displiceant, tibi ēt displicere: sed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam fœtida dicāt: & occulte de aduersarijs detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de simili negocio aliquorum iudicum afferre oportebit exemplum, ne nouum id esse uideatur. Animaduertendum hic est, ut in insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari posse. i. ab ipsa causa, à nostra persona, ab aduersariorum, à iudicum. A causa dixit posse beneuolentiam comparari, ubi ait hominem non rem, aut rem, non hominem spectari oportere. A nr̄a ꝑsona, cum ait: aut non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs & esse indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil simile nobis factū esse ostendemus. Ab aduersariorum uero persona quemadmodum beneuolentiam comparemus ostendit, cum ait: Item si negabimus nos de aduersarijs aut de aliqua re dicturos, & tn̄ occulte dicemus interiectione uerborū. Postremo docet, ut à iudicum persona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de simili causa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac simili causa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum est, ut post exemplum facienda sit comparatio. Comparatio porro nūc à pari, nunc à maiori, nunc à minori fiat necesse est. His igitur rōnibus ostendit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his possit beneuolentia comparari. Si persuasus auditor fuerit. i. si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim nō facile scire poterimus, qm̄ non sumus nescij quibus rebus fides fieri soleat. {Ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, de eo quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime quod ille nuperrime dixerit: & quod sequitur.) In alijs præceptis ita reliquit. Sin oro aduersarioꝝ fidem uidebitur auditoribus fecisse, idq; ei qui intelilgit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimum putarint

tarint,& maxime hi qui audient probarint,primum te dictu rum polliceri:aut ab aduerſarij dicto exordiri, ab eo potiſſimum,quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti,quid primum dicas,aut cui potiſſimum loco rñdeas,cum admiratione.Nam auditor cum eum quem aduerſarij perturbatum putant oõne, uidet animo firmiſſimo ꝯtradicere paratum, plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, ꝙ illum ſine cã ꝯfidere arbitratur. Hoc dicit,ſi oratio aduerſarioꝝ dictis fidem fecerit, & ideo iudices uñr abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus:ſi aut ab eo argõ quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij,te dictuꝝ eſſe promittas: aut ſi ab eo dicto incipias,quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi,inquit, cum admiratione dubites,cui potiſſimum rñdeas qõni.nec enim, inquit,cognitu difficile erit,an ꝑſuaſus iam ſit auditor: aut, inquit,cum riſu rñdentes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis uerbis Quintiliani adijciam ſententiam. Par eſt,& quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq́; oratores,auditores quoq; mecum intelligant quod utiliſſimum fore cẽſuimus. Inſinuatio,inquit,ſurrepit animis maxime,ubi frons cauſę non ſatis honeſta eſt,uel quia,res ſit improba,uel quia hominibus paꝝ probetur, aut facie quoq; ipſa ꝓmitur, uel inuidioſa ꝯſiſtentis ex diuerſo patroni aut pr̃is, uel miſerabilis ſenis,cæci,infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum,uerboſius tradunt, materiaſq́; ipſi ſibi fingunt,& morem actionum perſequuntur.Sed hæc cum oriantur ex cauſis,quaꝝ ſpecies ꝯſequi oẽs non poſſumus, niſi gñaliter comprehendantur,in infinitũ ſint extrahenda,quare ſingulis ꝯſilium cum propria rõne naſcetur. Alijs in uniuerſum ꝓceperimus,ut ab his quæ lædunt,ad ea quę proſunt ꝯfugiamꝰ. ſi cauſa laborabimus,perſona ſubueniat: ſi ꝑſona, cauſa:ſi nihil qđ nos adiuuet, erit quæramus quid aduerſarium lædat.nam ut optabile eſt:plus fauoris mereri: ſic ꝓximum,odij minus.In his ꝙ negari non potuerint, elaborandum,ut aut minora ꝙ dictum eſt aut alia mẽte facta, aut nihil ad pñtem qõnem pertinere,aut emendari poſſe pœnitentia.aut ſatis iam punita uideantur.Idq́; agere aduocato ꝙ litigatori facilius, quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliqñ ẽt utiliter reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Poſtumo Cicero, dum aditus ſibi ad aures faciat: & auctoritatem induat uera ſentientis, quo magis credatur uel defendenti eadem,uel negãti.ideoq́; hoc primum intuemur litigatoris an aduocati ꝑſona ſit utẽdum,quoties utrunq; fieri poteſt. His ẽt de cauſis inſinuatione uř opus eſſe ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit. {Si defeſſi erunt audiendo,ab aliqua re ꝙ riſum mouere poſſit,exordiemur,& ꝙ ſequuntur.)In alijs ꝓceptis ita reliquit: Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienabit à cauſa, te breuius ꝙ paratus fueris eſſe dictuꝝ,cõmodum eſt polliceri,non imitatuꝝ aduerſarium. Sin res dabit,nõ inutile eſt ab aliqua re noua,aut ridicula incipere, aut ex tpe quæ nata ſit, quod genus ſtrepitu,acclamatione: aut iam parata,quæ uel apologum,uel fabulam,uel aliquam ꝯtineat irriſionem. aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliqd triſte, nouũ, horribile,non incõmodum eſt ſtatim inijcere.Nam ut cibi ſatietas,& faſtidium,aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur:ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur,aut riſu renouatur.Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo,primũ,inquit, captare beneuolentiam oportebit,rebus nouis,uel ridiculis,riſum iudicibus mouentibus,ſicut ab apologo, uel quacunq; fabula, quæ propoſito ꝯducat noſtro.Et hoc duplici modo:aut ex tempore, ſi forte clamor aut ſtrepitus aliunde fuerit exortus:aut cogitatis,paratiſq́; literaꝝ inuerſione, & immutatione uerboꝝ, ceteriſq́; rebus quæ nouitate aut iucunda inuentione animi quoquo modo ſuſcitent audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos,& undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tædium. Præterea ſi pollicebimur,nos breuius ꝙ futuri eramus,eſſe dicturos,& aliter ac alij ſoleant. {Exordiemur ab apologo,fabula, ueriſiĩ,imitatione, deprauatione, inuerſione.) Fabulæ ſunt,quas fere uidemus extitiſſe ex Phedris Medeis,Clytẽneſtris,alijſq́; ſiĩibus.Apologi ſunt ex rebus humilib.compoſitæ quædam formæ ac ſpẽs ad uiuendum:quales Æſopicæ fabulæ ſunt,uelut de mure & leone fabula.{Veriſiĩ)qa ſunt & nullo modo uerisimiles.{Imitatione.)Si nos aliquem imitari,aut non imitari aduerſarium deteſtando dicemus. {Deprauatione.) deprauando ꝙ ab aduerſarijs dicta uel facta ſunt. {Inuerſione.)Inuertemus uerba:ut, Pudicum ne uocẽ quem uos impudicum noſtis. {Ab ambiguo.) quod utroq; uerſus capi poſſit,ut,inſignis hic hodie factus eſt,nam ab hoc & clarum & infamẽ poſſimus annotare.{Suſpicione.) Vt ſi dicas, quot hic doli lateant adhuc neſcitis.{Irriſione.)cum aduerſarij obiecta irridemus.{Stultitia.) cum eoſdẽ uideri ſtultos, quod minus prudenter quæ dixerint excogitarint,uideri uolumus.{Exuperatione.)cum quæ ipſi fecerint mala nr̃is antecedant, aut ꝙ dixerunt longe exuperent quæ facta ſunt, ac per hoc falſa eſſe deprehendantur. {Collatione.)cum ꝯferimus noſtra cum aduerſarijs.{Literaꝝ mutatione.) ut,Beneficium ſe ꝯtuliſſe refert,quod huic grande ueneficiũ fuit.{Præterea expectatione.)Si expectandum aliquantum eſſe.{Abiectione.)Si quid abijciendum,quod minus ueꝝ ſit. {Siĩitudine.)Si ſiĩe,quod dicimus,alicui contigiſſe dicamus.{Nouitate.)Si nouum & inuſitatum,inauditumq́; item dicas quod aduerſarij obijciunt,aut quod poſcant ſibi.{Hiſtoria.)alicuius rei lepida narratione.{Verſu)Vtpote in ſoluta oõne inuſitato,neq; noua,euigilanter erigetur auditor. {Aut ab alicuius interpellatione.) ſi quis loquentem interruperit. {Aut irriſione.) ſi exhilarati ꝯſurgamus in aduerſariũ,illudq́; plane tenẽdum in primis erit ſi negocij dignitas patietur, riſum uel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negocium,ut nec iocandũ,nec ridendũ ſit,à re aliqua triſti ſeueraq́; incipere cõmodiſſimum eſſe. nam ut cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur: ita audiendi ſtudium apud iudices nũc ridiculis rebus,nunc aſperioribꝰ redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, ut de principijs fecimus,quo modo,id poterimus,illuſtremus: idq́; à principio ordiamur. Ait.n.Cic.hominem non rem,aut rem non homine,hmõi apud ipſum pro M. Cęlio eſt.Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legum iudicioꝝ,ꝯſuetudinis nr̃æ,miratur profecto quæ ſit tanta atrocitas huius cauſę quod diebus feſtis,ludiſq́; publicis omnibus negocijs forenſibus intermiſſis,unũ hoc iudicium exerceatur:nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur,ut eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis ꝯſceleratiſq́; ciuibus,ꝗ armati ſenatum obſederunt, magiſtratibus uim attulerunt,remp.oppugnarunt,quotidie quæri iubeat,legem nõ imploret:crimen quod uerſetur in iudicio requirat,cum audiat nullum faciunt,nullam audaciam, nullam uim in iudicium uocari:ſed adoleſcentem illuſtri ingenio,induſtria, gr̃a accuſari ab eius filio,quem ipſe in iudicium & uocet & uocarit,oppugnari aũt opibus meretricijs.Hic licet aiaduertere,ut à principio iudices occuparit,ne diebus feſtis, ludiſq́; publicis,turpe de aliquo fieri iudiciũ putent,& ꝙ res turpis ſit,tam honeſtum de quo diceretur uideri poſſe:deinde ut docilitatẽ cum attentione captet,cum & crimen & criminis pondus explicet.Cum aũt ſubijcit, Aut aliquoꝝ iudicium de ſimili cã: huius apud ipſum,exemplum pro L.Cornelio hoc luculentiſſimũ eſt ſi auctoritates patronoꝝ in iudicijs ualẽt ab ampliſſimis uiris:dicta L.Cornelij cauſa defenſa eſt ſi uſus,à peritiſſimis uiris:ſi ingenia,ab eloquentiſſimis:ſi ſtudia,ab amiciſſimis & cum beneficijs cum L.Cornelio, tum maxima familiaritate ꝯiunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ,quanta uos in me eſſe uoluiſtis? uſus mediocris ingenij, minime uoluntati parens,nam ceteris à quibus eſt defenſus,hũc dr̃e plurimũ uideo.Ego quantum ei debeam,alio loco oſtendam.principio oõnis hoc oppono, me omnibus ꝗ amici fuerunt ſaluti meæ & dignitati, ſi minus ad ferendam gr̃am ſatisfacere potuerimus,ad prædicandam & hñdam certe ſatis eſſe facturũ. Quæ fuerit heſterno die Cn.Pompei grauitas in dicendo iudices,ꝙ facultas,quæ copia,non opinione tacita ueſtroꝝ animoꝝ, ſed perſpicua admiratione declarari uidebatur,nihil enim unquam audiui qđ mihi de iure ſubtilius dici uideretur:nihil de memoria,nihil de more,de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore auctoritate,de bellis, nihil de repub. grauius, nihil de ſeipſo modeſtius, nihil de cauſa crimine ornatius, ut iam mihi uerũ uideatur illud eſſe quod nonnulli literati,ac ſtudijs doctrinisq́;

nisq; dediti, quasi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui oẽs animo uirtutes comprehendisset, omnia q̃ uellet faci le tractaret. Quæ.n.in L.Crasso potuit homine nato ad dicẽ di singularem quandam facultatem, si hanc cãm ageret, maior esse ubertas, uarietas, copia, q̃ fuit in eo qui tm̃ impartire huic studio tp̃is, quantum ipse qui à pueritia usq; ad hanc ętatem à continuis bellis & uictorijs cõquieuit, quo mihi diffi cilior est hic perorandi locus. Etenim ei succedo or̃oni, quæ non præteruecta sit aures uestras, sed in animis omnium penitus insederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, q̃ non modo est mea, sed ex cuiuscunq; or̃one capere positis, sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego uoluptati in eius periculis nullo modo deesse possum: sed ẽt Cn. Põpeio, qui sui facti sui beneficij uoluit me esse, ut apud eosdem uos iudices nuper alia cã fuerim, & prædicatorem & auctorem. Longiores in hoꝝ exemplis exordioꝝ sumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id prosequi: si quidem modo suum oñdant ingenium, satis esse fortassis ducunt, ceteroꝝ curam linquentes discẽtibus: sed ut rudibus adhuc hanc p̃ceptionẽ oculis subijciamus, & plus utilitatis quã oñsionis afferamus, aut uoluptatis. Ex hoc.n. Ciceronis initio, ante causę expõnem, quanta iudicum ex Põ peij laudibus attentio comparata sit, ut se non male fecisse si eam, quã Pompeius, defendendam cãm complectatur facile cognosci potuit. {Itẽ si negabimus, nos aduersarijs aut de aliqua re dicturos, & tñ occulte dicemus interiectione uerborum.) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dij prohibeant, inquit, à nobis impias mentes. & ꝑfe cto prohibent. idem animus est tuis, qui semper fuit, ire quo iusseris, pugnare, periclitari, sanguine nr̃o cõmendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseueras, inermes quoq; & nudi, & exangues utcunq; orbi, cordi est, sequimur, uel antecedimus. sed si audire uis non fictas tuoꝝ militum uoces, ueꝝ necessitate ultima expressas &c. hic Pœnus nolle se contra Alexandri sñiam dicere professus, latenter tñ id insinuat. {Aut ab aduersarij dicto exordiemur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur quid potissimũ dicamus.) Tale Ciceronis pro Q. Ligario exordium est. Nouum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Afri ca fuisse, idq; C. Pansa præstanti uir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate quæ est ei tecũ, ausus est confiteri. itaq; quo me uertam nescio. paratus enim ueneram, cùm tu id neq; per te scires, neq; aliunde audire potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed qm̃ diligentia inimici inuestigatum est, id quod latebat, cõfitendum est, ut opinor, presertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id iam integrum non esset: omissaq; controuersia omnis, oratio ad mi sericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cum à te non liberationem culpæ, sed errati ueniam impetrauissem. habes igitur Tubeto, quod est accusatori maxime optandum, ꝯfitentem reum: sed hoc cõfitentem, se in ea parte fuisse, qua te uirum omni laude dignum patrem tuum. Itaq; prius de uestro delicto confiteamini necesse est, q̃ Ligarij illam culpam reprehendatis. Videmus q̃ se imparatum ad hãc cãm accessisse Cicero dissimulauerit, & quod in causa potissimum fuit. primum sumpserit ꝯfutandum, precibusq; & mise ratione diluendum ad dubitationes præmittens. {Ab aliqua re quæ risum mouere possit incipiemus.) Quale illud ipsius Ciceronis est, in Clodium. Hesterno die P.C. cũ me & uestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibꝰ senatus dabatur, magnopere cõmouisset, putaui mihi reprimendam esse P. Clodij impudicans pudicitiam, cũ is publicanoꝝ cãm stultissimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro na uaret operam: atq; ei se, cui totus uenierat, etiam uobis inspectantibus uendicaret. Itaque hominem furentem exultantemq; continui, simul ac periculum iudicij intendi duobus ineptis uerbis oẽm impetum gladiatoris, ferocitatemq; com pressi. Attamen ignarus ille qui consules essent, exãguis atq; æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atq; inanibus minis, & cum illis Pisoniani temporis Ga binianiq; terroribus, quem cũ egredientem in se qđ cepissem, cepi equidem fructum maximum & ex consurrectione oĩum uestrum & ex comitatu publicanorum. Sed uecors repẽte sine suo uultu, sine colore sine uoce cõstiterat, deinde respexit, & simul ad Cn. Lentulum consulem aspexit: concidit in curię pene limine. Videtis quanta arte, dum artem fugere uideri uult, hæc enarrat; uulgari, eaq; humilitate compositionis, ut rem ipsam intueri nos quoq; uideamur. {Irrisione, stultitia.) Cuiusmodi illud. Iam ne sentis bellua, iam ne sentis quæ sit hominum querela frontis tuæ: nemo queritur, Syrum nescio quem de grege nouitioꝝ factum esse consulem: non.n. color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia frons. uultus deniq; totus, qui sermo quidã tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit hos fefellit. hic in fraudem indu xit, pauci ista tua luculenta uicia noramus, pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemq; linguæ: nunq̃ erat audita uox in foro, nunq̃ periculũ factũ aut militiæ, aut domi. obre p̃sisti ad honores errore hoĩum. cõmendatione famosaꝝ ima ginũ. quaꝝ sil̃e hẽs, nihil p̃ter colorẽ. {Collatione.) Vt illud. Si quãtũ in agris locisq; desertis audacia põt, tm̃ in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus in cã cederet A. Cę cina Sex. Ebutij impudentiæ, quantũ in ui facienda cessit audaciæ. {Historia.) Quale est. Cum multa, Pontifices, à maiori bus nostris diuinitus inuenta atq; instituta sunt, tum nihil præclarius, q̃ quod uos eosdem & religionibus deoꝝ immor taliũ, & summæ reip. præesse uoluerunt, ut amplissimi & claris simi ciues remp. bene gerendo. Pontifices religiones religionibus sapienter interpretando, remp. conseruarent. Quod si ullo tempore magna causa sacerdotum P.R. iudicio ac ptãte uersata est, hæc profecto tanta est, ut omnis reip. dignitas, omnium ciuium salus, uita, libertas, aræ, fasces, dij penates, bona fortunæ, domicilia uestræ sapientiæ fidei potestatiq; com missa creditaq; esse uideantur. {Aut si pollicebimur alr̃ ac pa rati fuerimus, nos esse dicturos) Quale Ciceronis ꝓ Ligario supra recensuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rõnibus clariora fierent, exẽpla non quidem omniũ subiecimus. quod cũ immensa res sit, fieri nõn põt, & si fieri ẽt possit, hoc onus hic sumere non liceat. satis.n. unicuiq; factũ est, si iter cõmonstratum, cum perpetuo dux & præuius esse non possim. {Inter insinuationem & principium hoc interest.) Hoc dicit, principium ab insinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq; captamus, & docilem facimus auditorem, insinuatione aũt hæc omnia occulte, & per dissimulationem. deniq; hæc tria in exordio fieri diximus, non qn in tota or̃one id fieri oporteat, sed q̃ in exordio plus ceteris partibus desideretur. {In exordienda cã est obseruandũ, ut leuis sit sermo, ut usitata uerboꝝ consuetudo, ut non apparata or̃o esse uideatur.) In alijs p̃ceptis rhe toricis, inq̃t. Exordium sententiaꝝ & grauitatis plurimum de bet hr̃e, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, ꝓpeaq; id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime cõmendat, splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimum, ꝓpea q̃ ex his suspicio quædam apparationis atq; artificiosæ diligentiæ nascitur. quæ maxime or̃oni fidem, oratori adimit auctoritatem. In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum hr̃e debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiã negocij demõstremus. Veruntamen sentẽtiarum grauitate refertum esse oportebit. Sed hic Quintiliani non præteribo sententiam, cum & ipse orator sit non contemnendus, & dicendi magister eruditissimus, ac præceptionum acutissima diligentia sua tantum emi neat, quantum fortasse ipse Cicero dicendi facultate antecedat. Multum, inquit, gratię exordio inest, quod ab actione di uersæ partis materiam trahit, hoc ipso, qđ non compositum domi, sed ibi atq; tunc natum, & facilitate famam ingenij au get, & facile simplicis sumptiq; ex proximo sermonis fidem quoq; acquirit, adeo ut etiam si reliqua scripta atq; elaborata sunt, tñ plerunque uideantur uideatur tota esse tẽporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestũ est. frequentissime uero prooemium decebit, & sententiarum, & compositionis, & uocis, & uultus modestia, adeo ut in ge nere causæ etiam indubitabili fiducia seipsa nimiũ exercere non debeat, odit enim iudex litigantis securitatẽ, cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiam postulat. Nec minus dili genter

genter, ne suspecti simus ulla parte, uitandum est: pp quod minime ostentari debet in principijs cura.qua uidetur ois ars docentis cõtra iudicem adhiberi:sed istud ipsum curare,sum mæ artis est.nam id sine dubio ad oibus,& quamoptime præ ceptum est:ue℞ aliquatenus tempo℞ conditione mutatur qa iam quibusdam iudicijs,maximeq; capitalibus,aut apud cen tumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemniq; se,nisi in dicendo etiam diligentia appareat,cre= dunt:nec doceri tm̃,sed etiam delectari uolunt.&est difficilis huius rei moderatio:quę tñ tentari ita potest,ut uideamur ac curate,nõ callide dicere.Illud ex præceptis ueteribus monet, ne quod insolens uerbum, nec audacius trãslatum, néue aut obsoleta uetustate,aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur.{Vitiosum exordium est quod in plures cau sas potest accommodari,quod uulgare dr̃.) Vitia,inquit,cer= tissima exordio℞ sunt,quæ summopere uitare oportebit,uul= gare,cõmune,commutabile,apparatum,longum,separatum, translatum,contra præcepta.Vulgare est,quod in plures cau sas potest accõmodari, idq; generale dr̃ principium, & quod non unius, sed omnium potest esse causarum. si sic incipias: Deum ego optimum maximumq; aut uellem, si fieri posset, iudices.{Item uitiosum est quo nihilominus aduersarius po test uti, quod commune appellatur.) Commune est, inquit, quod nihilominus in hanc quam aliam contrariam partem causæ potest conuenire. Inter uulgare & cõmune hoc inter= est, ꝙ uulgare omnium controuersiarum est, cõmune in ea= dem controuersia utriusqꝫ partis.itaqꝫ cõmune, utpote spẽs, includitur:uulgare aũt, generale est.{Item id, quo ex contra rio leuiter cõmutato,aduersarius potest uti.) Est,inquit,com mutabile exordium, quod ab aduersarijs commutato uerbo uel addito possit in parte cõtraria cõmutari.{Item uitiosum est,quod nimium apparate compositum est.)De hoc longius supra disputatum.{Aut nimium est longum.) Quod pluri= bus uerbis aut sententijs,ultra quam satis est labitur, ne ora= tio in caput surrexisse uideatur.{Et quod ex ipsa causa natũ non uidetur.)Vt proprie cohæreat cũ narratione. Vitiosum, inquit,est,quod separatum nominatur, cum non proprij ne= gocij, neqꝫ eius causæ de qua agitur sit. Vt si homicida tibi accusandus sit,& tu ab adulterij facinoribus exordiũ sumas. {Aut quod neqꝫ beneuolum,neqꝫ docilem,neq; attentum fa cit auditorem.) Hoc duobus modis fieri potest. Primum, cũ aliud conficis quã genus causa postulat. Vt si attentũ facere uelis auditorem,&causa primũ beneuolentiam desideret:aut cũ res insinuationem postulet,& exordio utaris.idq; transla tum noiatur.Deinde cum oino nec docilem,nec attentũ, nec beneuolum facis auditorem:quod contra præcepta noiatur.

LONGOLIVS.

QVOD Græce προοίμιον.) Græca℞ uocum etymon & ꝓprietatem exponit docte Fabius,cap.eod.{Si tur= pe genus.)Vt si pro ebrietate dicatur.{Vel non uti principio.) Negant hoc orato℞ præcipui,qui non putant ita nude irrumpendum ad orationes,sine præparatione audito= rum: quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius desi= gnet.In foro tñ & iudicijs locum aliquem hr̃e uidetur, quo= ties tanta iudicis festinatio est, ut moram nullam patiatur: aut audito℞ animi tales sunt,uel ira,uel odio, ut mox caput causæ audire se uelle conclament.In scholasticis aũt disputa= tionibus &declamationibus secus fieri debet,ꝙ auditores ha bemus dicto audientes.Sed & hoc admonendũ duxi,In quo plerique oẽs nostro seculo qui declamant,peccant:exordium non in principio, sed post reliquas partes absolutas esse con= scribendum.Nam &Cicero,quod primum esset dicendum,po stremo solet cogitare,quo uteretur exordio.Qua de re longe doctissima quędam in secundo de Oratore.{Tria sunt tempo ra.)Tria insinuationis tempora.{Si causa turpitudinem.)Vt si pro stultitia dicamus.{Interiectione uerborum).i.ἐπιβολῆ, quæ uox clancularìam & quasi insidiatricem uerborum re= rumq; machinationem significat.{Tamen hoc per exor= dium &c.) Addunt aliqui & epilogum,quod utriusque par= tis eadem sit intentio saltem quod ad beneuolentiam. {Item uitiosum est.) Vide Lucianum, quo pacto scribere historiam oporteat.{In quo etiam translatum.) de causa in causam.

ASCENSIVS.

EXORDIORVM duo sunt gña.i.qualitatis,uideli= cet principium,quod appellatur græce procemium, à pro.i.ante &οἶμος œmi cantilena:quasi proludium seu præcentus,aut ab οἶμη.i.uia quasi præuium seu pręambulũ et insinuatio quæ nominatur (repete græce) ephodos.i.acces= sus,impetus,incursus, insultus proprie insidiosus:nã ἐφόδω est adorior,nihil aũt ad rem facit, quod quidam Epodos in= terpretantur. Nam sigño non congruit.at ne unx quidem, non.n.fœminini est gñis,sicut ephodos & hodos,& ita non tã eleganter locutus esset Cicero:quæ epodos sicut quæ epho dos nominatur. Principiũ est eum uel quo reddimus statim .i.sine circuitu uerbo℞ & ambagimus animum auditoribus idoneũ nobis aut reddimus nobis statim aĩum auditoris ido neum ad audiẽdum.Insinuationem alibi definit sic. Insinua tio est oratio quadã dissimulatione & circuitiõe obscure sub= iens auditoris animum, sed nunc prosequitur narrationẽ de principio dicẽs. Id.s.principium sumitur,ita ut possimus hr̃e auditoris attentos,beneuolos & dociles. Si genus causæ &c. Docet exordio uti ſm genera seu qualitates causarum dicẽs. Si nos habemus genus causæ dubium.i.medium inter hone stum & turpe,nos constituemus principium à beneuolẽtia.i. statim in principio auditorem seu iudicem beneuolum efficie mus.ne illa pars turpitudinis,quæ.s.altera est in dubio, pos= sit obesse.i.nocere & afficere:quid.i.aliquid,aut in aliquo,no bis.i.causæ,quam defendimus,aut agimus.Si genus.s.causæ, erit humile.i.abiectum & uile,ut de releui aut modica,nos fa ciemus attentos,oñdendo,uidelicet res paruas,non semp pa rui esse momenti,& operæprecium esse audire, quæ de rebus quantũuis modicis dicturi sumus. alioquin languidum effe cerimus auditorium,& ita frustra dixerimus.Si (aut sin.i.sed si)genus causæ erit turpe,quod tñ pro necessitate aliqñ defen dendum est:utendum est insinuatione, de qua.s.insinuatio= ne nos dicemus.i.disputabimus & determinabimus posteri⁹, id est aliquanto post.Ideo aũt utendum est insinuatione. Ne si manifeste statim in principio fateamur pro re turpi interce dere protinus contemnamur,nisi nacti erimus.i.acquisiueri= mus:quid.i.aliquid:quare.i.quamobrem: aut per quod nos criminando.i.accusando criminis aduersarios possimus cape re.i.captare beneuolentiam.s.audito℞ aut iudicis. Si genus causæ erit honestum,tunc sup.licebit.i.licitum erit,uti uel nõ uti principio. Cum.n.res sit honesta,poterimus de ea statim in principio loqui,quia tñ de se cõmendata est,non opus fue rit prolixiore exordio.{Si uti &c.) quia uti aut non uti prin cipio possumus docent primo quid faciemus si uti uolemus dicit sic.Si in causa honesta uti uolemus principio.i.exordio aut oportebit.i.opportunum & conueniens erit ostendere, quare causa sit honesta,aut exponere br̃ de quibus sumus di= cturi.Deinde si uti noluerimus dicens. Si uolemus uti princi pio.i.exordio &procemio,oportebit capere principium.i.ini tium nr̃æ orationis(unde æquiuoce sumit principium primo specialr̃ pro exordio quod græci procemium dñt: deinde ge= neralr̃ pro quolibet initio,primo modo multę sunt orationes sine principio secundo nullæ,)à lege.s.gñali & promulgata, aut à scriptura.s.speciali, ut ab obligatione per pragmaticos seu notarios.{Qm̃ igitur.) Quia in principio seu exordio so let auditor reddi docilis, attentus & beneuolus: ideo qũo id efficiamus declarat auctor dicens.Igitur qm̃ nos qui causam dicimus aut oramus,uolumus hr̃e auditorem docilem,ut in= telligat quæ dicamus,beneuolum ut nobis faueas,& attentũ, ut diligenter audiat nos aperiemus.i.manifestabimus, qũo quicque eo℞ possit confici.i.ex toto &plene fieri,aut absolui. Prosequitur tñ aliter quam proposuit,nisi textus inuersus est, quia docet,qũo attentum faciamus prius quam qũo beneuo= lum,ue℞ sciemus,quæ prima sunt in proposito solere esse ulti ma in executione,et ideo auctores sæpe alr̃ proponunt,prefer tim poetę.ut,Arma uirumq; cano &c.Præcipue aũt petimus, ut auditor sit beneuolus, sed quia id fieri nequit per nos nisi fecerimus docilem & attentum. Ideo eas partes prius decla= rat dicens. Nos poterimus hr̃e auditores dociles si nos expo nemus summam.i.totalem & ultimam complexionem, & ut dicunt continentiam seu tenorem causæ.i.rei de qua conten ditur, & si nos faciemus eos attentos. Nam ille est docilis.i.

aptus ut doceatur,q uult audire attente.i.cum animaduersione.Nos habebimus attentos si pollicebimur.i.sponte promittemus,nos facturos uerba.i.mentionem,hoc est dicturos,de rebus magnis,nouis inusitatis,aut si pollicebimus nos dicturos de his rebus quæ pertineāt ad remp. aut ad eos ipsos qui audient,aut ad religionem deoꝝ immortalium,aut ad pietatem.i.pium deoꝝ & parentum cultū.Et si rogabimus sup.eos ut audiant attēte.Et si exponemus res numero.i.de quot reb⁹ dicturi sumus, qa uno membro audito libenter reliqua audimur dū scimus quot reliqua sint, & si exponemus de quibus rebus sumus dicturi,qa prælibata mā festinamus ad eius cognitionem. {Beneuolos auditores &c.) Aperuit qūo dociles & attētos faciamus,auditorem , nunc docet beneuolū dicens ꝙ à quatuor,& primo à persona nr̄a,ut cum ordine apietur. Ordo aūt est.Nos possumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit:ut adnotauit Valla.s.&uidelicet,sed nos addere possumus cum signo non refragretur scientes oratorē superfluum & facile intellectu resecare,quod grāmaticus ordo reponit,dicamus ergo).s.à persona nr̄a à persona aduersarioꝝ, & à persona auditoꝝ tres.n.personæ ad contentionem necessario concurrunt,actor (reus & iudex.Sed in concionibus agimus interdū contra absentem in gn̄e demonstratiuo) & à rebus ipsis.Deinde declarat primum dicens.Nos contrahemus.i.acquiremus beneuolentiam à persona nr̄a,si laudabimus sine arrogantia.i.modeste et sine iactantia officium.i. beneficium & debitum (ut aiunt) nr̄m, aut referemus quales .i.quantum benefici,nam molestia sua nemo ostentat. fuerimus in.i.erga rēp.cui prima in terris debetur caritas, in parentes quibus secūda,aut in amicus,quibus tertia aut si referemus.i.cōferemus aliquid in eos ipsos qui audiunt, siue sit iudex,siue senatus,siue ppl's.dūmodo hæc oīa sint accōmodata ad eam ipsam rem de qua agitur.Aliter.n.impertinentia censerentur.Item ad conciliandam misericordiam,si nos proferemus nr̄a incōmoda.i.damna & miserias, ut inopiam.i.carentiam opis.i.reꝝ & auxilij, solitudinem.i.destitutionē ab amicis.calamitatem.i.damnum illatum aut subortum,& si rogabimus,ut ipsi sint nobis auxilij, & ostendemus simul nos uoluisse hr̄e spem in alijs.s.quam in auditoribus . {Ab aduersarioꝝ &c.) Docet qūo ab aduersarioꝝ persona captabimus beneuolentiam iudicis & ceteroꝝ auditoꝝ,idq; docet fieri posse per odij.inuidiæ & contemptionis eoꝝ inductionem,et recte quidem,quia ut dicit Saluator noster Mat.vi. Nemo pōt duobus dn̄is seruire.Aut.n.unum odio habebit,& alteꝝ diliget, aut unum sustinebit,& alteꝝ cōtemnet. Intelligit aūt de dn̄is sic se hn̄tibus,ut qđ uni placet,alteri sciamus displicere,alioq possemus duobus inter se contrarijs inseruire,ut si duo exercitus siti conficiantur, possemus utriq3 potum subministrare, ueruntn̄ licet sic gratum fecerimus utrisq3 absolutæ,tn̄ pp respectum mutui odij gr̄am ammiserimus. Quia itaq3 usu uenire solet,ut duoꝝ contendentium qui alteꝝ oderit alteri beneuelit,benesuadet, ut aduersarios adducamus in odiū iudicis, aut eoꝝ ad quos dicimus.Ordo est.Nam exempla cōmentarij ceteri ponūt. Beneuolentia captabitur.s.à nobis persona aduersarioꝝ,si nos adducemus eos in odium.s.iudicis, in inuidiam,in contemptionem.s.passiuam unde licet idem sint cōtemptus,& contemptio,tn̄ contemptus plus sonat in actionē & cōtemptio in passionem. Est aūt à syndeton.i.sine coniunctione locutio. Nos rapiemus.i.etiam nolentes trahemus in odium , si proferemus.i.in conspectum mentalem afferemus quid.i.aliquid eoꝝ factum spurce.i.immunde & abominabiliter superbe,perfidiose,crudelr̄,confidenter.i.cum confidentia,quæ in malū sonat,non cum fiducia quæ bona est . Maro tn̄ confudit dicens.Tanta ne uos gn̄is tenuit fiducia ur̄i. & si quid ꝓferremus factū malitiose, aut sup. flagitiose.i.manifesta inculpatione dignū. Nos trahemus sup.aduersarios in inuidiā si referemus uim.i.uiolentiam, potentiā,factionem.i.à cōi consensu discrepans facinus, diuitias incontinentiam.i. Petulātem libidinē, nobilem.i.famæ ex magistratibus gestis celebritatē, clientelas.i.clientū multitudinem hospitum.i.hospitiū qui se mutua beneuolentia siue mercede accipiunt sodalitatem.i.sodaliū seu conuiuaꝝ frequentiam et affinitates.i.affinium contractoꝝ multitudinē,& si nos aperiemus eos cōfidere magis his adiumētis qua ueritati.s.causæ suæ.Nos adducemus sup.aduersarios in contemptionē.i.uilipensionē,si ꝓferemus,inertiā.i.carentiā artis ignauiā.i.carentiam industriæ desidiam.i.pigritiā, luxuriam.i.luxū & superfluam in uictu &amictu,ac libidinosam uitam aduersarioꝝ. Aduerte puer ut auctorē imiteris , qūo diuersis utatur uerbis rapiemus trahemus,adducemus. Item alteꝝ abliquoꝝ sæpe satis esse,ut hic, qa dixit aduersarioꝝ nō dicit aduersarios, quod si dixisset aduersarioꝝ non addidisset. {Ab auditoꝝ persona.) Tertio docet captare beneuolentiā à persona auditoꝝ, q̄ prudenter captabimus ne assentari aut adulari uideamur, sed ꝙ res ita exigat nos dicere significemus. Oēs tn̄ qui aliquid petituri sunt id penes eū esse ab equo petant ostendunt,ut in sanctis literis propheta uolens impetrare misericordiā à deo dicit.Miserere mei deus ſm magnam misericordiam tuā. & Iuno Vergiliana uolens obtinere tempestatē,inquit.Aen.primo.Aeole(nāque tibi diuū pater atq3 hoīum rex. Et mulcere dedit fluctus & tollere uento) incute uim uentis &c. Et Ilioneus ab Didone iustitiā sic orat.O regina nouā cui condere Iupiter urbem. Iustitiaq; dedit gētes frenare superbas &c.Ordo est beneuolētia colligetur à persona auditoꝝ si nos proferemus.i.in mediū afferemus res eoꝝ indicatas fortiter,sine formidine potētiæ aduersarioꝝ sapienter,sine errore iuris,mansuete,sine proprio odio & magnifice, sine suspicione auaritiæ contemptis, uidelicet muneribus quæ magnifici respuunt.Et si nos aperimus.i.manifestabimus tanq̄ rem adhuc in mentibus hoīum absconditam,quæ.s.qualis estimatio xi.opinio,& quæ.i.qualis expectatio.s.totius ppl'i q expectat actiuæ,et iudicij.quod expectatur passiue sit de his.s.quę nos agimus.{A reb.ipsis.) Vltimo loco docet beneuolentiā captare à rebus ipsis de quibus agitur dicēs. Nos efficiemus auditorē beneuolum à reb⁹ ipsis.s.principalibus, utpote de qbus agitur (nā ipse per emphasim solet primarium signare, ut Ioue missus ab ipso Aen. 4.q.d.summo.Notandum aūt licet possemus dicere ab rebus ipsis non tn̄ necesse esse,qa Cic.dicit à rebus) si nos extollem⁹ causam nr̄am laudando sup.eam,aut laudando,per laudationē,& deprimemus aduersarioꝝ sup. causam per contemptionem.i.uilipensionē ut Mancinellus recitat sūnt q legant per contemptionē,quod ut idem sentit nō absurdum est, non tn̄ exponam,legēs contentionē.i.per comparationē, sed potius per cōtentionē colorem rhetoricum.i.ꝑ sn̄iaꝝ contrariaꝝ inter se quasi litigationem , ueruntn̄ qa hoc loco ur̄ contentio color (contraria.n.sunt laudare causam nr̄am: & uituperare aduersarij) ideo qa dixit laudando,putem hic dixisse per contemptionē pro eo quod est uituperando. his dictis facit parasceuen.i.præparationē ad sequentia dicens. Aperiendum est deinceps de insinuatione.{Tria sunt tēpora &c.) Docuit ubi & qn̄ uti principio liceat,nūc docet qn̄ non liceat, dicens: ꝙ in tribus tēporibus.Primo qn̄ rem turpem habemus talē: uidelicet quæ statim aīum auditoris à nobis alienet.Secūdo qn̄ animus auditoris ur̄ ab aduersarijs ꝑsuasus.Tertio qn̄ defessi sunt auditores alios q ante dixerunt audiendo. Et docet qđ in singulis tꝑibus faciendū:ut suis locis aperiemus.Ordo est. Tria sunt tꝑa quæ sunt cōsideranda diligenter. Posset uideri superflua locutio qa particulæ quæ sunt uocare un̄r tria tꝑa sunt diligenter consideranda:ueꝝ non uacare, sed urgentius quiddam hr̄e,quod agnosco quidē,sed uix exprimere possē: mihi un̄r.Nam hoc dicere innuūt inter oīa tꝑa, sunt tria tꝑa quæ sunt diligenter ꝯsideranda: ꝙ si non reperisset quæ sunt nō uideretur diffinire numeꝝ,in quibus.s.tꝑibus non possumus uti.s.directe,principio.i.exordio ꝓpriæ dicto,quod addo.qa dicturus est,si causa turpitudinē habebit exordiri poterimus &c. Aut cū.i.qn̄ habemus causam turpē.i.inhonestā .s.defendendā cū ipsa res.s.quæ accusatur,alienata nobis aīm auditoris.Aut cū aīus auditoris ur̄ esse persuasus.i.perductus ad assentiendū,ab his q ante.i.prius ꝯtradixerunt.i.oppositū dixerunt,hoc est ab accusatoribus.Aut cū.i.qn̄.s.aīus auditoris est defessus.i.penitus,aut pl'm fessus audiēdo eos q ante dixerūt.s.ante nos,siue sint aduersarij nostri,siue alij.Si cā turpitudinē habebit.Docet quod faciendū erit qn̄ principio proprie dicto uti nō poterimus.Et primo qn̄ res turpitudinē habebit. tūc.n.qa aīus honesti hoīs turpitudini obseruatur, & in principijs capiēda est beneuolētia ab auditores, & non cōuenit nihil dicere, opus est per insinuationē caute exordiri. Vnde

Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei, ſeu facti tantum aut hominis tm̃,aut utriuſq; . Si res turpis eſt,utpote parricidiũ illi⁹ horatij,unius tergeminis q ſororẽ occiderat,ꝙ hoſte interem ptũ cui deſponſata fuerat fleuerat,ↄfugiendum eſt ad hoiem, oſtẽdendo.n.patriæ libertatis unicũ auctorem,& unicã patri ſic de patria merito relictã ſobolem.Si contra res eſt honeſta, ſed ꝑſona turpis:utpote leno,fur,ſacrilegus,aut parricida, qa tyrannũ occidit,aut urbem ab inſidijs defendit, aut ciuẽ con ſeruauit,aut ꝓditionem urbis iudicauit aut alioqui dixerit ꝑmium ſtatutũ petit,tunc oia perſona rem ꝓferemus.Sin utrũque turpe tam facinus quam q id fecit, quo tpe miſerrima eſt defenſoris ↄditio:ſi tñ aut affinis aut cõſanguineus,aut alioq neceſſarius,aut amicus eſt bifariã poterit exordiri.Primo alia honeſta eius olim facinora ꝑdicando,aut parẽtes, aut affines optime de reip.meritos,aut cõiuges, & liberoꝝ inſontiũ deſo lationem.Secundo magis turpia aduerſarijs obijciendo : aut à ſiſi turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus , aut rem nõ ita turpem:ut tanto ſupplicio ſit digna:ut futuꝝ ſuſpẽdio, cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hois conferenda.Sed hęc ceteri cõmentarij quid id negocij receperũt aperiant nos ordi nem ꝓſequamur qui talis eſt.Si cauſa.ſ.noſtra quam defendi mus. (Nam accuſantes liberius loqui poſſumus : callidem tñ Cicero aliqñ præmonuit auditoꝝ aĩos grauius interdum cõmoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant , quã in eos qui ea cõmiſerunt)habebit turpitudinem.ſ.annexam,aut rei: aut perſonę,aut utriq;,nos poterimus exordiri.i.facere initiũ dicendi non tñ per principium, aut exordium propriæ ſumptum his rõnibus.i.uijs & modis dicendo,aut dicentes opor tere hoiem.i.perſonam (ſi perſona honeſta eſt & res cõmiſſa turpis) expectari.i.euidenter inſpici à iudice aut ceteris audi toribus , non rem.i.factum, eius , aut ſup. (ſi res eſt honeſta quam petimus,& perſona pro qua turpis) oportere rem expe ctari non hominem , ut quantũ boni habeat tyrannicidum , non qs id cõmiſerit,&quid boni cõſeruatio patrię: non quãtũ honeſtatis leno . Notabit puer expectari hic accipi in propria ſigñone quæ eſt eminẽter aut excellenter ſpectari . Nam extra ſeu ex in cõpoſitione ſæpe excellentiam importat, ut ex in excello,excedo,exupo. deponitur aũt s,poſt x,ut notũ eſt, ſed frequentius expectari accipitur tranſlatiuæ pro eo quod eſt attendi,ut dñt galli, quias quos attẽdimus expectamus.i. ſępe extra aſpiciendo obſeruamus an ueniunt.Et ſi utrunque turpe eſt tam factũ quam perſona exordiri poſſumus dicẽdo aut dicentes , nõ placere nobis ipſis ea quæ dicantur facta ab aduerſarijs.Et ita ſenſus erit ꝙ ut nr̃æ cauſæ quam defendim⁹ conſulamus ab aduerſarioꝝ grauiore probo incipiamus, aut ſic nõ placere nobis ipſis ea quæ dicãtur ab aduerſarijs, facta .ſ.à nobis aut de parte nr̃a , & tunc ſenſus eſt, ꝙ ſi talia eſſent qualia ab illis dñr, nequaquã nobis placerent cum ſint nefaria,ſed nequaq̃ talia eſſe,aut nobis dolere quod talia ſint:ueꝝ prior ſenſus magis ꝓcedit & ſequentibus cohęret,dicamus er go nõ placere nobis ipſis quibus tñ maxime poſſint cum ini micoꝝ ſit gaudere de malis aduerſarioꝝ ea quæ dicantur.ſ. uulgo facta ab aduerſarijs)& eſſe indigna,aut nefaria.i.abominabilia:& talia quæ nõ debeamus fari.Deinde cum auxeri mus diu.i.per pluſculum tpis aut multa argumenta, rem.ſ.à nobis intentam.i.criminationem aduerſarioꝝ , oſtendemus nihil ſiſe eſſe factum à nobis.i.nr̃a parte,aut proferemus.i.in medium adducemus aliquoꝝ.i. quorũcunq; iudiciũ.i.ſniam latam de ſiſi cauſa . aut de eadem cauſa, aut de minore cauſa, aut de maiore.intellige conuenienter,ut dicamus de ſiſi , aut eadẽ cauſa abſolutos indemnes, de minore ẽt in integrum re ſtitutos,& de minore non magnopere multatos. cõmentarij tñ alr̃ exponunt,uide eos. Deinde accedemus pedetentim.i. paulatim quaſi nõ curſim, ſed per pedes ſingulos,ad cauſam nr̃am & conferemus ſiſitudinem.ſ.cauſaꝝ de quibus oſtendi mus iudicium & nr̃æ . Item repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſarijs,aut de aliqua re eoꝝ,& tñ dicemus ſup. de eis occulte interiectione.i.per interiectionẽ uerboꝝ.{Si perſuaſus &c.)Docet ſecundo quid agendum no bis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſarijs dicens ꝙ nos pol licebimur nos dicturos de eo qđ aduerſarij putauerũt ſibi fir miſſimum adiumentum , eo.n.modo putabit auditor ſe non plane intellexiſſe et nõ recte fidem habuiſſe dictis alioꝝ. Aut exordiemur à dicto aduerſarij illud improbando,aut ſi nihil quod merito refellamus primũ occurrit ne nihil dicamus,aut ab iudice plane reijciamur & explodamur , utemur dubitatione qd primum aut potiſſimũ dicamus,perinde atque pluri ma dicẽda habeamus . Ordo eſt.Si auditor fuerit perſuaſus.i. ſi oratio aduerſarioꝝ fecerit auditoribus fidem.i.credulitatẽ (unde Valla uult eam uirtutem theologicã quam fidem uocamus recte perſuaſionem poſſe dici.) Enim pro quia,q.d.id dico : quia neq; poterimus nõ facile.i.non difficulter,hoc eſt facile poterimus.(Duę.n.negationes æquipollent affirmatio ni) ſcire.i.percipere,an fidem fecerit , qm̃ non ſumus neſcij.i. bene ſcimus:quibus rebus fides.i.credulitas ſoleat fieri.Ergo (cõtinuatiua eſt uox,q.d.ſi igitur) putabimus fidem.i.credu litatem factam ab aduerſarijs,nos inſinuabimus.i.inducem⁹ nos occulte ad cauſam his rebus.ſ.ſequentibus, uidelicet nos Pollicebimur nos dicturos primũ de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimũ adiumentum . Aut nos exordiemur ab dicto aduerſarij,& maxime ab eo.ſ.dicto,quod ille dixerit nuperrime.i.minimo ante.Aut nos utemur dubitatione,hoc eſt ſignificabimus nos dubitare quid dicamus potiſſimum.i. ꝑcipue cum plurima habeamus dicenda,aut cui loco rñdeamus,primũ dicemus cum admiratione,ut auditor attendat . {Si defeſſi &c.) Tertio loco oſtendit qũo exordiemur qñ auditor erat defeſſus audiẽdo,docens ꝙ tribus modis aut addu cẽdo aliquod dictũ facetum & iocundum quod delectet & re ctet animũ auditoris,ut pollicitando nos nouo modo dictu ros,aut paucis qd dicturi ſumus exponendo.Ordo eſt.Si ſup. auditores erunt defeſſi.i.defatigati audiẽdo,nos exordiemur ab aliqua re quæ poſſit moueri riſum . ut ab apologo.i.fictæ rei ſermone quales ſunt fabulæ Aeſopi.aut à fabula.i.figmen to poetico,aut ab imitatione ueriſiſi.i.ad uiuũ effictã , quam aliũ in dicendo lepide imitemur,aut à deprauatione.ſ.uocabuli,ut ſi pro nero dicatur mero,pro reo leo , aut qd ſiſe . aut inuerſione.ſ.ꝓprie locutionis,ut ſi dicas,bonam eſſe aduerſa rio uocẽ ad dormiendũ,aut bonum naſum ad pila ludẽdum. Aut ab ambiguo dicto . ut ſero interfectus eſt Clodius.i.aut hora ſerotina,aut nimis tarde . Aut à ſuſpicione,hoc eſt à dicto quod ridicule ſuſpicionẽ habeat, ut ab irriſione.ſ.manife ſta,aut à ſtultitia.ſ.aduerſarij eã deridendo. Aut exuperatione lr̃aꝝ,ut ſi nõ leo,ſed leno illi familiaris dicatur, aut collatione.ſ.lr̃aꝝ,ut ſi ſinũ lacte implendum dicas aduerſario,ſiſia .n.ſunt in uoce nõ in quantitate ſinũ à nominatiuo ſinus.& à noiatiuo ſinum, cuius ſigñõ eſt uas quoddam à quo ſitulã quidã deducunt,aut ab abiectione lr̃aꝝ,ut ſi non uera ſed æ ta aduerſarium amare dixeris,aut mutatione literum, ut ſi di gnũ dicas quid dicatur legis nõ lator ſed latro. Poſſemus iſta etiam diſtinguere:ut non oia referantur ad literas,ſed ad res, qa eſt exuperatio . collatio,& abiectio ẽt in rebus : & uř Cic. duntaxat ultimũ ad literas applicaſſe,qa alr̃ dixiſſe abiectione lr̃aꝝ,aut in fine mutatione lr̃aꝝ . Præterea exordiemur ab expectatione fingẽtes auditorẽ expectare rem magnam quã dicturi ſumus,aut à ſimilitudinem rei ante dictæ, aut à noui tate,utraq;.n.delectant & ante dictoꝝ ſiſia iocunde inducta & penitus noua. Aut ab hiſtoria.i.re aliqua geſta quæ mirifi ca ſit.aut à uerſu.ſ.feſtiuo & lepido alicuius poetæ, aut ab in terpollatione.i.impeditione lepida alicuius inepti ſiue facti , ſiue dicti , aut ab arriſione.i.affabili allocutione ad aliquem cum riſu iocundo unde recreari poteſt animus defeſſus.Item exordiemur conuenienter, ſi promiſerimus nos eſſe dicturos aliter ac.i.quam fuerimus parati.i.inſtructi ad reſpondendũ, ſi locus fuiſſet.Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos uer ba eodem modo,ut ceteri ſoleant,& ſup.ſi exponemus bř,qd alij ſoleant ſup.facere dum rñdent,& quid nos ſumus facturi.ſ.in reſpondendo.{Inter inſinuationem &c.)Ponit drĩam inter inſinuationem & principium dicens.Hoc inter eſt inter inſinuationem & principium , quia.i.quod, principiũ debet eſſe eiuſmodi.i.tale, ut apertis rationibus.i.poſtquã aperueri mus rõnes,quibus (intelligit Franciſcus,quibus pro quas po ſitum quod mihi non placet,nam ſenſus eſt).i.per quas præſcripſimus.i.præiudicium fecimus, nos faciamus ſtatim.i.ſine uerboꝝ circuitione,auditorem,aut beneuolum,aut atten tum,aut docilem . At.i.ſed inſinuatio debet eſſe eiuſmodi, ut conficiamus eadem oia.i.faciamus auditorem , beneuolum ,

attentum & docilem, occulte per dissimulationem.i.simulando nos aliud agere ut possumus uenire in opere dicendi ad eandem cōmoditatem.i.ad quam per principiū uenitur hoc est ad faciendum auditorem beneuolum &c. Verum.i.sed,hę tres utilitates.s.dictæ tametsi suus comparandæ.i.acquirendæ,in tota oratione, quia ubiq; habendus est auditor beneuolus,attentus,& docilis,hoc est,ut auditores præbeant nobis sese.i.seipsos perpetuo.i.sine intermissione,attentos,dociles,beneuolos,tñ hoc est comparandum.i.acquirendum primum,per exordium causæ.{Nunc ne qñ &c.)Docturus exordium uitiosum uitare præscribit quali exordio utendū sit dicens. Nunc.i.deinceps ne qñ.i.aliqñ utamur exordio uitioso .i.hñte plurimum uitiorꝫ,ego docebo quæ uitia sunt uitāda. Verum quia oppositorꝫ eadem est disciplina præscribit quid seruādum sit dicens.Seruandum est.i.oportet seruare in causa exordienda.i.qñ causa incipiet agi, aut defendi, ut sermo sit lenis.i.non asper nec clamosus, ut consuetudo uerborꝫ sit, aut uideatur usitata, & ut oratio non uideatur apparata.i. eminenter ornata & instructa ad decipiendum, quia summū artis est artem ipsam occultare,& sic dicere,ut ars nulla inesse uideatur.{Vitiosum.) Prosequitur multa genera exordiorum uitiosorꝫ dicens. Exordium uitiosum est quod potest ac cōmodari in plures causas, quod dr̄ uulgare. Item uitiosum est quo (licet nos eo in speciali causa usi sumus) aduersarius si potest uti nihilominus ac non simus usi, quod appellatur cōmune. Item illud est sup. uitiosum quo aduersarius potest uti ex contrario,ut si sophista qui pactus sit auditorem docere Rhetoricem precio decem aureorꝫ ubi primum in causa uicerit, & statim discipulum postulans sic argumentetur. Decem aureos abs te peto iustissime, nam si sententia pro te dabitur, debebis ex pacto, sin contra te,ex iudicio. Discipulus respondeat,decem aureos tibi denego iustissime,nam si condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, sin pro me datur sententia nihil debeam ex iudicio. Item uitiosum est quod compositum est uerbis apparatis nimis quod est longum nimiū, & quod non uidetur natum ex ipsa causa, quod uocatur separatum.i.impertinens, & alienum à negocio. In quo.s.separato,includitur etiam translatum.i.transumptum,ut cohæreat proprie cum narratione.i.quod si proprie capiatur impertinens sit. Et uitiosum est quod neque facit auditorem beneuolum, neque docilem,neque attentum. Satis dictum est de exordio. Transeamus deinceps ad narrationem.

DE NARRATIONE.

ARRATIONVM *genera tria sunt. Vnum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis uel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo cōmodius illas superiores narrationes in causis tractare poßimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum quod in negocijs, alterum quod in personis positum est. Id, quod in negociorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque ueras, neque uerisimiles continet res, ut eæ, quæ tragœdijs traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dißimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dißimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum. Verum hoc in exercendo transigitur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quo modo tractari conuenit, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit; & si non ab ultimo initio repetere uolemus; & si summatim, non particulatim narrabimus; & si non ad extremū, sed usque eò, quò opus erit, prosequemur; & si transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut, ante quoque quæ facta sunt, sciri poßint, tametsi nos reticuerimus. quod genus, si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est, etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram uesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini: insidias postquam fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus; ne quam in aliam rē transeamus; ne ab ultimo repetamus; ne longe persequamur; ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabūt: ne refelli poßit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis conseruanda erunt. De ijs rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas uidebitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quòd eam soli præter ceteros in tria tempora diuisimus, ut plane certam uiam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industria, quàm rei utilitas postulabit, quæsiuisse uideamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.*

CAPIDVRVS.

ARRATIONVM tria genera sunt.) De Inuentione scribens, narratio, inquit, est rerum gestarum,aut ut gestarum expositio. Narrationum genera tria sunt. unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur: alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio quo de agitur,aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis,quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur & scribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio est rerum gestarum,aut ut gestarum expositio. Alij addunt,& dicunt. Narratio est rei factæ,aut ut factæ, utilis ad persuadendum expositio. Apollodorus autem sic finit. Narratio

ratio est oratio, docens auditorem qui in controuersia sit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc est narratio in qua sciens trāscurram subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Non.n. solum uolunt illam esse negocij, de quo apud iudices quęritur, expositionē, sed Personæ: ut, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loci: ut, Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, iudices. Temporis: ut, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Causarum, quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt unde bellum, cædes, pestilentia: præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Apollonius aūt Tyaneus, qui plūs fuit, quinque narrandi fecit species. Primam, quam plrioꝝ esse refert: secundam, quam historicoꝝ dicit: tertiam quæ in iudicijs adhibetur: quartam, quam epistolarem nominat: quintam, qua nos aliqua re ficta cōmoueri et mortuos fieri ait. Hermogenes aūt, præter eas quas Quintilianus decurrit, species alias, uel potius narrationum modos in præexercitamentis subiungit: nempe solere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per dissolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: ut, Medea Aeetæ filia, quæ prodidit aureum uellus, secuta Iasonem est, & sequentia. Rectum aūt indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem casum seruat nominatiuum cum uerbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis utimur casibus: ut, Medeam Aeetæ filiā Iasonem ferunt adamasse, & reliqua. ubi obliquos assumat casus. Coniunctiua uero figura est, qua arguentes utimur: ut, Quod.n. non fecit Medea malum? hospitem turpiter adamauit, aureum uellus prodidit, fratrem occidit, & similia. Dissolutum aūt hoc est, cum sine copulis incisa proferuntur: ut, Medea Aeetæ filia fuit, prodidit aureum uellus, Absyrtum interfecit: & cum silr cetera proferuntur. Comparatiuum hoc pacto fit: Medea Aeetæ filia, quę seruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam cōmaculauit: & quam æternæ salutis custodem esse oportuit, ea ultro ipsam crudeliter laniauit, & quę tutari domum debuit, aureum uellus insidiatori dedit: & quā patre iuuare oportuit, ea peregrino hospiti postposuit. Rectū quidem historiæ conuenire, quod sit planius. Inclinatiuum uero, magis rhetoricis controuersijs. Coniunctum quoque ad arguendum accōmodatius esse existimat: dissolutum uero, cōclusionibus, quod affectus cōmoueat, quadrare melius putat Quintil. Adijciunt, inquit, & præteritoꝝ esse tempoꝝ narrationem, quæ est frequentissima: & pręsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicoꝝ: pro Roscio: Grysogonus postq̄ est nominatus. & futuroꝝ, quæ solis dari uaticinantibus potest. nam hypotyposis non est habenda narratio. sed iam ad Ciceronis diuisionem redeo. Tria inquit, narrationum cum sint genera, unum genus est, in quo res gestæ, & omnis ratio controuersiæ continetur, ad eas pertinens causa de quibus futura iudicatio est. Aliud genꝰ narrationis est, quod extra causam est: sed ad causam facit: ut illud Vergilianum, Pater ipse colendi Haud facilem esse uiam uoluit, & totus ille locus, ubi institutum suum egreditur. Verum hæc narratio extra causam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut transitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis causa. Ad fidē faciendam, quale in Verrem illud: Non ne ita, ut omnibus nobis tacentibus ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? cędo quæso codicem, circūfert, ostende. Videtis ne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum esse in litura? quid fuit isthic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atq; inter litas esse clamant. Illud in Vatinium: Repente.n. te tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. {Aut transitionis.) Vt illud in Verrem. Est consuetudo Siculorum, singulorumq; Græcorum, quod suos dies mensesq; congruere uelint cum solis lunæq; rōne, uel nonnunq̄, si quis discrepet, eximāt unum aliquem diem, ad summū biduum ex mense, quos illi exheresimos dies nominant. item nonnunq̄ uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo: & quæ sequuntur. {Alicuius apparatus.) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de studijs humanitatis ac literaꝝ loqui liberius, & eiusmodi persona, quæ pp ocium ac studium minime in iudicijs periculisq; tractata est, uni prope nouo quodā & inusitato gñe dicendi. Quod si mihi à nobis tribui concediq; sentiā, perfidiam profecto, ut hunc A. Liciniū non modo non segregandum, cum sic ciuis, à numero ciuium, uerum ēt si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam ut primū à pueris excessit Archias: & quæ subiungit. {Aut laudationis causa.) uelut hoc: Themistoclem ipm summum uiꝝ Athenis dixisse aiunt, cum ex eo quæretur, quod acro ama, aut cuius uocē libentissime audiret? Eius, inqt, à quo sua uirtus optime pdicaretur. In præceptis aūt de inuentione ait, narrationem extra cām quatuor modis fieri: aut criminationis causa, aut silitudinis aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exemplum supra dedimus. silitudinis causa fit, ut est illud: si iste multo sceleratior & nequior, quam ille Adrianus, aliqñ etiam infelicior fuit: Delectationis causa, ut si prata, si nemora, si fontes riuosq; & quiduis aliud describas, & hanc ipsam descriptionē ad causam applices. ut in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera delata est, in qua erāt signa ex ęre cōpluria, in his eximia pulchritudine ipsa Himera in muliebrem figuram habitumq; formata, ex oppidi noie & fluminis. erat ēt Stesichori poetæ statua, senilis, incurua, cum libro, summo, ut putāt, artificio facta, ab eo q fuit Himera, sed est, & fuit tota in Græcia summo pp ingeniū honore & nomine. hæc iste ad insaniā concupierat. Erat ēt quod pene præterij capella quędā ea quidem mire, ut ēt nos qui rudes eaꝝ reꝝ sumus intelligere possumus, scire facta & uenuste. In alijs descriptionibus, quanta uis cuiusuis sit eloquentiæ, ostendit, cum reꝝ nā ita exprimitur, ut rem pñtem plerunq; uideamur intueri. qualis est illa M. Cælij in Antoniū descriptio: Nanque ipm ostenderunt temulento sopore profligatum, totis pcordijs stertētem, ructuosos spiritus geminare, præclarasq; contubernales ab oibus spondis transuersus incubare, & reliquas circūiacere passim. quo tñ exanimatæ terrore, hostium aduentu pcepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius ēt alia feriebat: quaꝝ oium cum uoce tactuq; oscitaret, pxime cuiusq; collū amplexu petebat: neq; dormire excitatus, neque euigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus Centurionū concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehementius exprobari, neque manifestius ostendi potest. {Amplificationis causa fit.) Vt illud de Eriphila, quæ uisum ornamentū adamauit, amplificat crimen Verris, quod cū illa rem uisam adamauerit, Verres multa etiā non uisa concupierit. {Tertiū genus est, id quod à causa ciuili remotū est: & quæ sequuntur.) Tertium, inquit, narrandi genus est, à causa ciuili remotū. est aūt poetaꝝ, uel historiographoꝝ. dat tñ cursim etiam in hāc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus causis duas habet formas. nam aut pp negocia exponenda sumitur, quod est comœdias aut tragœdias scribentiū: uel pp psonas sed de hac posterius dicetur, est tñ uidere, poemate esse quæ mixta uel cōia dñr, ut in cōmentarijs artis poeticæ Horatij diximus: in qbus utrunq; inuenitur siquidem ut Vergilius Aeneæ & mores & facta describit, personasq; loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc aūt dicit: narratio quę ad oratorem non attinet, in duo diuiditur. in negocia & in psonas. Veꝝ illa narratio quæ in negocijs est, tres habet partes: fabulam, historiam, argm̄. {Fabula est, quæ res neq; ueras neque uerisiles continet, ut hæ quæ tragœdijs traditæ sunt.) In præceptis de Inuentione. Fabula, inquit, est, in qua nec ueræ nec uerisiles res cōtinentur: cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo. Est ergo fabula eiusmodi narratio, ut cum describitur Cadmus in anguem uersus, uel qduis aliud quod nec ueꝝ nec uerisile est: cuiusmodi tragœdiæ scriptę sunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautū est, quam argm̄ appellat tragœdiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit sese in formā eius cōiugis, pro patria Amphitruo dum certat cū hostibus, habitu Mercurius ei subseruit Sosiæ: & quod seqtur. {Historia est res gesta, sed ab ætatis nr̄æ memoria remota.) Nam quæ nr̄a ætate quasi diaria referuntur, tū annales, tum cōmentaria nominantur. In præceptis de inuentione. Historia, inqt, est gesta res, ab ætatis nr̄æ memoria rēmota, quod genus,

nus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Est aũt historia narratio, ubi iam pridem prẹteritam rem enarraueris: ut si Annibalem uenisse in Italiam scribas, & qualia contra Romanũ imperium bella gesserit narres, & id genus alia. {Argm̃ est ficta res, quæ tñ fieri potuit, uelut argumenta comœdiarũ.) In alijs libris Rhetoricis, Argm̃, inquit, est ficta res, quæ tñ fieri potuit. hmõi apud Terentium. Nam is postq̃ excessit ex ephebis Sosia. Est igitur argm̃, fabularis narratio, quæ tñ uera uideri potest: cuiusmodi comœdiarum sunt argumenta, quale, ne sine exemplo quicq̃ doceamus, Plauti illud est: Captus est in pugna Aegionis filius alium quadrinum fugiens, seruos uendidit. Pater captiuos cõmercatur alios, tm̃ studens ut gnatum recuperet: & inibit emit olim amissum filium. Is suo cum dño ueste uorsa, ac nomine, ut amittatur fecit, ipsi⁹ plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum simul, iudicio cuius alium agnoscit filium. Sed cui dubium uideri potest, quid sit quod argm̃ Cic. dixerit non ueram, licet uerisimilem narrationem? cum Plautus, ut supra ostendimus argm̃ tragœdiæ in Amphitryone esse protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam scripturus Amphitryonem, qm̃, ut ipse in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos uidit occupare, & rursum comœdiæ quoq; multas hr̃e partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturũ comœdiam polliceturr. quaobrem & tragœdiam nominauit, & rursum, argm̃ comœdiæ, cum eam uelle uideri comœdiam, uellet, se proloquuntur dixi. Nisi dicamus, raro nisi in comœdijs argumenta fieri. {Illud genus narrationis, & quæ sequuntur.) In præceptis de inuentione. Illa aũt, inquit narratio, quę uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint, hoc modo. Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris? uestitu nimio indulges, nimium ineptus es: nimium ipse durus es, præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quę uersatur in personis exprimendis, talis esse debet, ut in narratione rerum personæ agentis animos ostendat. & Terẽtij exemplo explicat. {Debet habere festiuitatem sermonis.) Cuiusmodi infinita apud Plautum exempla sunt: sed nos quo quale id sit ostendamus, uno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date uiam mihi noti atque ignoti. dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, et de uia secedite, ne quem in cursu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc subito, propere & celebre obiectum est mihi negocium nec quisquam fuerit tam opulentus. qui mihi obsistat in uia: nec Strategus, nec Tyrannus quisquam, nec Agaranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tãta gloria, quin cadat, quin capite sistat in uiam de semita: & deinde totus ille locus. {Animorũ dissimilitudinem.) Vt idem in eadem. Quo te hoc noctis dicam proficisci foras cum istoc ornatu, cumq́; hac pompa Phedrone? Quo Venus Cupidoq́; imperant, suadetq́; amor, si media uox est, siue est prima uespera si status condictus cum hoste intercedit dies, tñ est eundum quo imperat ingratus. At tandem es odiosus mihi. Istuc quidem nec bellum est, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ sequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis: At scire memento, qñ id quod uoles habebis. nam fere maxima pars morem hunc homines habent: quod sibi uolunt dum id impetrant, boni sunt: sed id ubi iam penes sese habent, ex bonis pessimi & fraudulentissimi fiunt. {Lenitatem.) Vt in Amphitryone? Iup. Te uolo uxor alloqui. quo te auertisti? Alc. Ita ingenium meum est, inimicos osa sum semper obtuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter. {Alcumenam mitigat? Spem.) Vt in Captiuis Iupiter supreme serues me, measq́; auges opes, maximas opitumitates opiperasq́; offers mihi, lucrum, ludum, iocum, festiuitatem ferias, pompam, pœnum, potationes, saturitatem, gaudium nec cuiquam hominum supplicare nunc certum est mihi: nam uel prodesse amico possum, uel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerarit me. sine sacris hereditatem suam adeptus offertissimam. nunc cursum ad senem capessam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipse à dijs optat, atque etiam amplius. nunc certa res est eodem pacto, ut comici serui solent, conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat: speroq́; me ob hunc nuncium ẹternum adepturum cibum. {Metum.) Vt in Cassina. Nulla nulla sum, tota tota occidit, cor metu est mortuum, membra miseræ tremunt: nescio unde auxilij præsidij, perfugij mihi, aut opum nunc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira ueris modis intus uidi, nouam atque integram audaciam Caue tibi Cleostrata, abscede ab ista obsecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, que so isti gladium, quæ sui est inops animi. {Suspicionem.) Vt in Pseudolo. Peiorem ego hominem, magisq́; uersu te malũ, nunq̃ edepol quenq̃ uidi, quam hic est Simia, nimisq́; ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me sit, ut erga illum fuit: ne in re secunda nunc mihi obuertat cornua, si occisionem ceperit. nam cautio est, qui sit malus. {Desiderium.) Vt in Epidico: Expectando exedor miser, atq; exenteror, quo mihi Epidici blãda dicta eueniant, nimis diu maceror: sit ne quid. nec ne sit, scire cupio. {Dissimulationem.) Vt in Bacchidibus: Chrysale ades dum has ego pellego quid me tibi adesse opus est? Volo ut quod iubeo facias, ut scias quæ hic scripta sint. Nihil moror, neq; scire uolo. et totus ille locus, ubi Chrysalus dissimulanter oia loquitur. {Errorem.) Vt in eadem comœdia. Quinq; ubi ubi sunt q fuere, quiq; futuri sunt post hac stulti, stolidi, fatui, fungi bardi, blẽni, buccones, solus ego oẽs ante eo stultitia & moribus indoctis perij, pudet, hoccine ętatis ludũ his factum esse indigne: quam magis id repeto, tam magis, uror, meus quem filius turbauit. ꝑditus, atq; ẽt eradicatus sum, oibus exemplis crucior, oia me mala consectantur, oibus exitijs interij. Chrysalus me hodie lacerauit, Chrysalus me miserũ spoliauit. in is me scelus auro usq; attõdit doctis indoctum dolis, ut libitum est. {Misericordiam.) Quale in captiuis illud. Dij uostram fidem, hominũ ingenium liberale, ut lacrymas excutiunt mihi uideas corde amare inter se. quantis laudibus suũ herum seruus collaudauit? {Rerũ uarietates.) Cuiusmodi luculentissime illud in Bacchidibus, prolatũ est. Atridæ duo fratres dñr fecisse facinus maximũ, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atq; eximijs bellatoribus, mille cũ numero nauium decumo anno post subegerunt. nõ Pelides tormento fuit, ꝑut ego herum expugnabo meum sine classe, sineq́; exercitu, & tãto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab suo patre. nunc prius quam huc senex uenit, libet lamentari dum exeat: ò Troia, ò Patria, ò Pergamum, ò Priame, nunc peristi senex, qui misere male mulctare quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obsignatas consignatas quas fero, non sunt tabellæ sed equus, quem misere Achiui ligneũ. Epeius est Pistoclerus, ab eo hæc sumpta, mnesilochus, Si nõ est relictus. ille non in busto Achilli, sed lecto accubat: Bacchidem habet secum. ille olim habuit ignem, q signum daret. hunc ipsum exurrit: ego sum Vlysses, cuius cõsilio hęc geruntur. tum quæ hic sunt scriptæ literæ, hoc in equo insunt milites armati, atq; animati ꝓbe ita res successit, meliusq́; adhuc atq; hic equus non in arcem, uerũ in arcam faciet impetum: & quæ sequuntur, tãto uerborũ cultu, ut ipsa Musa loqui uideatur: tam mira rerũ uarietate, ut meliora aliunde exempla adhibere non possumus. uariam si quidem esse expositionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet: qñquidem ceteris caret lenocinijs. & nisi hac uenustate cõmẽdetur, iaceat necesse est. credit. n. & tractationes facilius iudex nescio quo pacto, quæ iucundæ sunt, & uoluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tñ figuras poetarũ more, quæ fidem tollant. purissimum si quidem sermonem esse oportet, nec ut consumantur affectus, sed uelut primis lineis designentur, ut qualis sit rei imago statim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex elocutionis præceptis deposcentur. {Fortunæ commutationem.) Vt in captiuis Aegio, nunc qñ patriam & libertatem perdidi, nõ ego isthunc me potius quam te metuere æquum censeo, uis, hostilis cũ istoc fecit meas opes æquabiles. memini cũ dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed uiden? fortuna humana fingit, arratq́; ut lubet. me q liber fuerã seruum è summo infimum q imperare insueram, nunc alterius imperio obsequor. {Insperatum incõmodum.) Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem uoluto, tanto

tanto mihi ægritudo auctior est in animo.ad illum modum sublitum os esse hodie mihi. neq; id perspicere quiui? quod cum scibitur per urbem irridebor:cum exemplo ad forum adue nero,oēs de me loquentur,hic ille est senex,ductus cui uerba data sunt.{Subitam lætitiam.)Vt in rudente illud. Proh dij immortales,quis me est fortunatior,q ex improuiso filiam in ueni meam?satin' si cui homini dei esse benefactum uolent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs? Ego quod hodie neq; speraui,neq; credidi,is improuiso filiam inuenit tñ,&eā de gñe summo adolescenti dabo ingenuo, Atheniensi, & cognato meo.{Iucundum exitum rerum.)Cuiusmodi in omnibus fieri comœdijs solent,ut in Amphitryone, Bono animo es,adsum auxilium Amphitryo tibi,& tuis. nihil est quod timeas.ariolos,aruspices mitte oēs:quæ futura, & q facta, eloquar multo adeo melius,quam illi,q sum.Iupiter,& q sequūtur.{Verum hæc.) Id est scribendo hæc ꝯsequemur. {Illud uero qd ad uarietatem pertinet.)Subaudi,ubi de elocutione cō scribemus. {Tres res conuenit hre narrationem.) In libro de Inuentione: Oportet igitur,inquit,eā tres hre uirtutes,ut breuis,ut aperta,ut probabilis sit. Ad præceptū igitur narrationis illius reuertitur,q ipsam causam continet,& totius cōtrouersiæ expositionem.Tres,inqt,res narrationem hre oportet, ac ita ut semper omnia sint non unum aliqd ex tribus: & licet alijs partibus orationis conueniant, tñ narrationis magis proprie sunt.Sed ad Ciceronis ꝑcepta Quintiliani adijciamus q de narratione loquens,inquit:Eam pleriq; scriptores, maximeq; q sunt ab Isocrate,uolunt esse lucidam,breuem,uerisimilem.neq;.n.refert,an pro lucida perspicam, pro uerisimili probabilem,credibilémue dicamus. eam nobis placet diuisio,q̄q & Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit,ꝑceptum,breuitatis irridens, tanquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem,nec licet ire per medium. Theodorei quoque scholæ solam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utique, nec dilucide semper sit utile exponere, quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quoque loco prosit ostendam.Narratio est aut tota pro nobis, aut toto pro aduersarijs,aut mixta pro utrisq;. Docet autem paulo longius Quintilianus,quo pacto singula hæc spectanda tractandaq; sint:quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis sit itaq;, dubium locum uobis ostendisse, quo sibi quisq; subueniat,si quid dubitationis occurrerit.{Rem bř narrare poterimus,si tm̄ incipiemus narrare unde necesse erit.) Supra memorauit narrationem oratoriam tres hre uirtutes debere, ut sit breuis,ut lucida,ut probabilis,nunc docet, quemadmodū breuis esse possit.Narratio breuis,inquit,erit, si à rebus necessarijs sumas initium,hoc est,si inde ceperis rem exponere; unde ad iudicem pertinet.{Aut si non ab ultimo initio repetere uolemus.)Verbi gratia cum uelis Troianum bellum scribere, non à Læde compressa, sed ab Helena rapta initium sumas. non.n.Liuius cum res gestæ Romanorum scripturus esset, à Troia condita potius q̄ Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero,in breuem narrationem, quæ initio narrationis,quæ in fine,quæ in medio seruare debeamus, hæc initio præcepta fuere.{Aut si summatim,non particulatim narrabimus.)Solet enim,ut uerbis utar Quintiliani,quędam esse partium breuitas,quæ longam tamen efficit summam:ut,In portum ueni,nauem perspexi,quanti ueheret interrogaui,de precio conuenit,conscendi sublatæ sunt anchoræ,soluimus orā: profecti sumus.nihil horum dici celerius potest,sed tñ sufficit dicere è portu nauigaui.Possumus autem & ab ultimo initio,hoc modo quo diximus enarrare.Sed quia & alijs modis ꝯcisim id facere possumus non est idem cum superiori exemplum.{Aut si transitionibus nullis utemur.) Hoc est,si ipsius causæ neruos non egrediemur, licet etiam ad causam faciāt. multa.n.quæ sunt in re quia remota sunt à causa, omittenda erunt.{Aut si non deerrabimus ab eo quod ceperimus exponere.)Hoc est,si extra causam nihil dixerimus,quod ad causam non attineat quam ceperimus.i.breues erimus,si recideremus omnia, quibus sublatis neque cognitioni quidquam neq; utilitati subtrahatur. {Et si exitus rerū ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sint,sciri possint tametsi ea nos reticuerimus,quod genus est,si dicam me ex ꝓuincia redijsse,ꝓfectum quoq; in prouinciam intelligatur.) Id est,breues esse poterimus,si ita dicetur,ut nonnunquam ex eo quod dictum si,id quod non sit dictum intelligatur.ut si dicas, Inde cum reuersus essem è prouincia. cum.n.dicis Reuersus, ostendisti te profectum in prouinciam, & peruenisse, postremo reuersum.{Et omnino nō modo iam quod obest,sed etiam id,qd neq; adiuuat, satius est præterire.) Etenim qui breuitati studet non modo illa in narratione præterire debet,quæ obfutura sunt,uerum etiam illa quæ nihil prosunt. Sane Græci eam narrationem σύντομον.i.concisam,cum necessaria deessent appellarunt:illam autem βραχὺν.i. breuem,ubi nec minus: nec plus dicatur quam oporteat. oportet igitur ut breuis,non tñ concisa sit.{Et ne bis aut sæpius idem dicamus.)Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt,aut nihil profutura:uerum etiam illa quæ prosunt, ut ne bis aut sæpius dicātur,& idem sensus reiterentur:hoc est uitandæ ταυτολογίαι,& περισσολογίαι. {Cauendū est etiam,ne id,quod supra diximus, deinceps dicamus.) Et si,inquit,non ab eo quo proxime desitum erit,deinceps incipietur,& eadem repetentur uerba, sed ne κλίμακα figuram, q à quibusdam gradatio appellata est, q sit,ut si dicas.Ex prudentia uirtutem, ex uirtute dei dilectionem,ex dei dilectione cœlum sibi comparauit, ne hanc inq̄ figuram damnasse crederetur, exemplo quid intelligat illustrauit:hoc modo, Athenis Megaram uesperi aduenit Simo. ubi aduenit Megaram,insidias fecit uirgini,insidias postquā fecit,uim in loco attulit. Cauenda tñ,ut etiam Quintil. docet,omnia corrumpens obscuritas, satiusq; est narrationi superesse quam deesse.nam cum superuacua cum tædio dicantur,necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda ēt illa Salustiana,quanquam in ipso uirtutis obtinet locū, breuitas,& abruptum sermonis genus,quod ociosum fortasse lectorem minus fallat,auditorem:transuolat. itaq; media tenēda uia est,ne plus minúsue sit quam opus est.Nolim tñ breuitatem inornatam esse,alioqui esset indocta, cum & uoluptas ipsa fallat, & minus longa quæ delectant esse uideantur, ut amœnum ac molle iter,etiam si spatij amplioris est,minus fatigat quam durum aridumq; compendium. Simplex.n. & undiq; concisa,non tam expositio uocari potest?quam ꝯfusio. Partitio autem tædium leuat,ut quæ longa sunt,breuiter dici plerunq; uideantur.Dicam,quę acta sint ante ipsum rei cō tractum,dicam quæ in re ipsa,dicam quæ postea. Ita tres potius breues uideri poterunt narrationes,quam una quæ longa sit.Expediet quoq; expositiones breuiter inferendo,quod leuet prosequi hoc genus: Audistis quæ ante acta sunt, accipite nunc quæ insequunt.Reficietur.n.auditor priorum fine,& se rursus ad nouum initium præparabit. Et si longius ordo exierit non inutile erit in fine cōmonere,ut Cicero pro Ligario. Adhuc,Cæsar,Q.Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, nō modo nullum ad bellum,sed ne ad minimam q̄dem belli suspicionem. {Rē dilucide narrabimus, si id,quod primum gestum erit,ita primum exponemus,& rerum ac tēporum ordinem seruabimus,ut res gestæ erunt,aut ut potuisse geri uidebuntur.) Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida esse possit. Illud hic quoq; ꝑspicere,debemus,ordinem illum tenuisse Ciceronem:quem & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus:ostendit. Hoc ergo nunc dicit, dilucida esse poterit narratio, si ut quidque primum gestum erit,ita primum exponetur, ne peruerso narrandi ordine iudicibus in cognitione confusio fiat.Et rerum ac temporum ordo seruabitur,ne id primum narres,qd postea factum est.quod si facis, & in rerum & in temporum ordine deliquisti.Huic tamen sententiæ non omnes accedunt, ut eo ordine quo quid actum sit narrandum existiment,sed potius narrandum quemadmodum expedit.nam aliqn̄ excidisse simulamus,cum quid ulteriore loco redacturi sumus, & reliquum ordinem redacturos testamur:quod sic futura sit causa dilucidior.neq;.n.unam defensionis legem esse, certumq; præscriptum. Proinde ut res,ut tempus poscet,exponendum atque ut erit uulnus,ita uel curandum protinus: uel si curatio differri potest,tantisper deligādum.Nec etiam sæpius narrare nefas esse putent, quod ipse Cic.pro Cluentio fecit. idq; non concessum modo esse,sed aliquando necessarium. Quin & quædam repetita narratio, est quam ἐπιδιήγησιν Græci uocant

cant:ideo reperta,ut quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res possit exponi.quod fit uel inuidiæ gratia,uel mi serationis.Id non raro faciendum,neq; sic unquam,ut totus ordo repetatur. Ceterum qui ἐπιδιηγήσει uti uelit, narrationis loco rem stringat, & contentus indicare qd facti sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositu℞ esse promittat. Amentis igitur esse existimatur, superstitione præcepto℞ cõtra rationem causæ trahi.Narrationem. Neq; tñ id non facere alias oportebit,ut sequamur ordinem quædam.n.turpiter conuertuntur.ut si peperisse narres,deinde ɔcepisse, decessisse aliquem,deinde filios aduocasse,ut testamento adsint. in quibus si id,quod posterius est dixeris, de priori tacere non erit inutile.Nec equidem dubito,quin in Cicero dicere uoluerit. Quod autem subiungit, aut ut potuisse geri uidebuntur ita accipiendũ,ac si dixisset,sunt plerunq; & falsæ expositiones, in quibus prima sit cura,ut qđ fingamur fieri potuerit,deinde ut & personæ & loco & tpi congruat, & credibilẽ rõnem & ordinem habeat.{Hic erit ɔsiderandum,ne qd perturbate, ne quid ambigue dicamus,& q̃ sequuntur.) Sicut in pceptis breuis narrationis,primũ pene perpetuo ostendit:qd faciendum esset,deinde,quid non faciendum ita hic primo sit ostẽdit, quid omnino faciendum sit:tum quid non faciendum. Considerandum,inquit,erit ne quid perturbate dicatur, utrũ perturbate succenso aliquo in affectu animo,an certe perturbate,inuolute,ne res obscura uideatur. quod si fiat, dilucida nullo modo esse possit. Licet quidam in nõnullis causis obscurandam esse ueritatem dixerint, quod ridiculum sibi uideri dicit. Quintil.enim, Qui obscurare,inqt,uult, narrat falsa pro ueris:& in his q̃ narrat,debet laborare,ut uideantur quã euidentissima.Deinde inqt M.Tullius,ne quid ambigue dicamus,hoc est ɔtorte,ut quo uersus,quod dicimus, non intelligatur. {Neq; in aliam rem transferamus.) Ne omissis rebus ad pñs negocium pertinentibus, non narranda atq; aliena narremus.{Neq; ab ultimo repetamus, neq; longe prosequamur.) Quæ inquit,cum de breui narratione scripsimus, effugienda esse docuimus.uerum qđ inquit.Neque in aliam rem transferamus. hoc in media narratione effugiendum. sicut in principio,cum ait,Neq; ab ultimo repetamus,& in fine,cũ dicit,Neq; longe prosequamur deniq;,inqt,quo breuius fuerit modo non sit implexa,dilucidior utiq; erit narratio.Sanè quam dilucidam uelit Quintil. dici narrationem, ne quanq̃ summi uiri iudicio fraudem,eius sententiam ad uerbũ referã: Erit aũt, inquit, narratio aperta ac dilucida,si fuerit primum exposita proprijs uerbis & id significantibus,& non sordidis quidem nec tñ exquisitis,& ab usu remotis, tum distincta rebus,personis tpibus,locis,causis: ipsa etiam pronunciatione in hoc accõmodata,ut iudex quæ dñr quãfacillime accipiat. quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ uel etiam forte circũfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentionis silẽtium, nec sibi diserti uñr nisi omnia tumultu ac uociferatione concusserint. rem indicare, sermonis quotidiani,& in quæcunq; etiam indoctiorum cadentis existimant, cum interim quod tanquam facile contemnunt,nescias pstare minus uelint an possint. Neq;.n.aliud in eloquentia cũcta experti difficilius reperient, quam id,qđ se dicturos fuisse oẽ putant,postq̃ audierunt, quia non bona iudicant esse illa,sed uera. Tum aũt optime dicit orator,cum uidetur uera dicere.At nunc uelut campum nacti expositionis,hic potissimum & uocem flectunt,&ceruicem reponunt. & brachium in lactus iactant, totoq; & rerum & uerborũ & compositionis genere lasciuiunt.deniq; quod fit monstro simile,placet actio,causa non intelligitur. Nec ideo à me longius relata sunt,quo nõ minus effugienda esse,quam ipse reprehendat Quintil.intelligatur. {Verisimilis narratio erit,si ut mos,ut opinio,ut natura postulat dicemus.)In alijs de Inuentione prçceptis,Probabilis,inqt erit narratio,si in ea uidebuntur inesse,q̃ solent apparere in ueritate,si personarum dignitates seruabuntur,si causæ facto℞ extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur,si tempus idoneum,si spatij satis,si locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuisse ostendetur,si res &ad eorum qui agent naturam,& ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audient opinionem accõmodabitur. ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. In Partitionibus autem de narratione disserens, Probabilis aũt, inquit,erit, si personis, si tpibus, si loco ea quæ narrabuntur consentient,si cuiusq; facti & euenti causa ponetur, si testata dici uidebũtur,si cum hominum opinione, auctoritate, si cũ lege,cum more,cum regione iuncta,si probitas narrantis significabitur,si antiqtas,si memoria,si orõnis ueritas, & uitæ fides: ẜm ordinem igitur suæ diuisionis, postquam de breui & dilucida narratione tractauit,nunc de narratione uerisimili incipit differere: Verisimilis,inqt,erit narratio,si ut mos postulat dicamus.ut si apud Romanos narres,non ɔtra iustitiã, & si apud Scythas Barbaros, non reprehendas eo℞ mores. {Vt opinio.) Res.n.multæ opinione ueræ esse creduntur nã si uelim Iudæum Christiano grauiter infensum, & lenonem periu℞ ostendere,quis est qui non crediturus sit: cum sit iam id opinione persuasum.& de ceteris idem est intelligendum. {Vt nã postulat.) Si id,quod dicimus, à nr̃a natura non abhorreat,uel eo℞ pro quibus,uel contra quos agimus. Nõ.n. consentaneum est ut de pudicitia agat leno,de castitate meretrix. quod si fiat,uerisimilis non erit narratio. {Cauendum itaq;, ne quid naturæ dicamus aduersum. {Si spatia tpum.) {Si tm̃ tpis spatium nactus fuerit,ut id efficere potuerit.{Persona℞ dignitates.) Non honores, sed prout quæq; loqui aut agere credibile sit,hoc est, si psouas conuenientes his quæ facta credi solemus,constituerimus.ut furti reum,cupidum,adulte℞,libidinosum,homicidam,temerarium. uel his contraria,si defendemus.{Consilio℞ rõnes.) Vt, necasti, nam sæpe fueras cõmitatus. hereditatem expectabas:eum odio habebas.{Loco℞ opportunitates constabunt.) Quod in uasta solitudine index erit,unde scelus perpetratum nullus scire posse uideretur. {Ne refelli possit,aut tpis parum fuisse.) Supra accusantis,nũc defendentis locos uerisimilis narrationis ponit. Itaq; aut non tantum fuisse tpis dicemus,ut id fieri potuerit. {Aut causam nullam.) Vt dicas,causam esse nullã,cur ea de reo suspicio habenda sit. {Aut locum idoneũ non fuisse.) Vt dicas, non fuisse locum eiusmodi ut id fieri potuerit. {Aut homines ipsos facere aut pati non potuisse.)Si uera res erit,nihilominus hæc omnia in narrando conseruãda sunt. nam sæpe ueritas,nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest.Aut homines eius fuisse prudentiæ,aut probitatis,ut nescisse,aut pati potuisse uiderint non possint. Deinde subdit, siue uera res,siue ficta,id esse obseruandũ.Si qdem multa sæpe licet uera uix credi pñt,nisi his utamur adminiculis,et q̃ ficta sunt,nisi hoc pacto adiuuentur,facile confutari poterũt. Itaq; callide, inqt, in his rebus cum aduersario erit ɔfligendum,& psertim in quibus aut tabulæ,aut firma alicuius scripti auctoritas, iam fides fecisse uidebitur, quo minus possit confutari.Aliqua etiam naturalr̃ sequuntur,& cohçrent,ut si bene priora narraueris, iudex ipse quã postea sis narraturus expectet.Et licet narrationem hanc esse meminerimus: non probationem:nõnunquam tñ etiam argumento aliquo confirmabimus,ꝓposuerimus,sed simplici breuiq;, ut in uenefi cijs,sanus bibit statim ɔcidit,liuor ac tumor confestim est insecutus,& deniq; quæ in ꝓbationibus tractantur,persona,factum,causa,locus,tempus,modus,facultas,opinio natura,iudicium,mos: instr̃m,qbus si aliqñ destituti simus,fatebimur uix esse credibile,sed tñ uerum, nescireq; nos quõ factum sit, aut quare,mirariq;, sed probaturos: Optimæ autem probationes erunt,quæ latuerunt ut à Cicerone usurpãtur.Sunt.n. utilissime pdicta omnia quibus Miloni Clodius,non Clodio Miloni insidiatus esse uideatur, plurimumq; facit illa calidissima simplicitatis imitatio. Milo autem cum in senatu eo die quo à senatu est dimissus,domum uenit,calceosq; & uestimẽta mutauit, paulisper dũ se uxor,ut fit,comparat,cõmoratus est q̃ nihil festinus,nihil ꝓperans fecisse uidetur Milo: quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, qbus moram & lentum ꝓfectionis ordinem dicit sed ẽt uerbis uulgarib' & quotidianis & occulta arte consecutus est.Hæc de uerisimili narratione dicta sint. His tribus narrandi uirtutibus ipse Cic.in Partitionib.suauitatem adijcit.Suauem aũt esse narrationem dicit quæ habet admirationes.expectationes,exitus inopinatos.s.interpositos motus animorum, amicorum colloquia, personarum dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In Topicis autem scripsit, narrationes oportere etiam

etiam esse euidentes, moratas, & cum dignitate præterquam quod sit plana breuis & credibilis: sed morata debent esse omnia,& cum dignitate,quçunque potuerint. Plerique etiam pter Cic. euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν uocant, narrationem dixere, q quidem uirtus non inter minimas est, cum qd sit non dicendum modo, sed quodãmodo ostendendũ est. Alij autẽ perspicuitati euidentiam subijciunt. Alij adijciunt magnificẽtiam, quam μεγαλοπρέπειαν illi uocant, quam respuunt alij, qđ non sit omnibus cõis iudicijs. Ac ne se supra modũ tollat oratio, cauendum sit, ueluti in proximo de Milone exẽplo patet. Quare nõ magis proprium narrationis uideri debet magnifice dicere, quam miserabilr, inuidiose, grauiter urbane. q cum suo loco laudabilia sint, non sunt tñ huic parti. proprie assignata, & uelut peculiaria. Diximus qd sit narratio, narrationum gña & uirtutes enumerauimus & singulaꝝ uirtutum tractationes exposuimus. Nunc uero dicendũ est, si narrandum, an ubique narrandũ. & si non semper, quid faciendũ, & quõ intelligatur id, quod dr narratio, & quo narrandum loco sit. & si ita narrandum, ut causa postularit postremo, unde narratio inchoanda, & ubi terminanda sit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica composuit libris, & Quintilianum euocabo. Plerique igitur semper narrandum putauerũt, qđ falsum esse à pluribus coarguitur. Obest si quidem narratio, cum ipsius rei gestę expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando & causam agendo leniri oportebit quod cum accidit, mẽbratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquãque confestim rõnem accõmodare, ut uulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil etiam prodest narratio tum, cum aut ab aduersarijs re exposita, nr̃a nihil interest iteꝝ aut alio modo narrare, aut ab his q audiũt ita tenetur negocium, ut nr̃a nihil intersit, eos alio pacto docere quod cum accidit, omnino narratione supersedendũ est. Præterea sunt q̃dam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant quam narrationem. id accidit aliqñ utrique parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur, ut apud Centumuiros, filius an frater debeat, esse intestati heres: pubertas annis an habitu corporis existimetur. Plerique etiam fuere, qui non existimarũt, esse narrationem, cum reus quod obijcitur tantum negat. in qua opinione est Cornelius Celsus. Non. n. putant esse narrationis, nisi quod summam criminis, de quo iudicium est continet, ut deinde fatetur ipse, pro Rabirio Postumo narrasse Ciceronem, atque ille negauit, peruenisse ad Rabirium pecuniam, de re erat quæstio constituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego aũt, inquit Quintil. magnos alioqui secutus auctores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo. alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio est. Conuenit, sed erit aliqua, et interim ẽt longa ꝯtra argumenta eius criminis de anteacta uita, de causis ꝑꝑ quas innocens & periculum deducatur ab his, quo incredibile id, quod obijcitur, fiat. Neque. n. accusator tm̃ hoc dicit, Occidisti: sed quibus id probet, narrat ut in tragœdijs cũ Teucer Vlyssem reum faciat Aiacis occisi, dicens inuentũ eũ in solitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruẽto. Vlysses rñdet, non esse id facinus admissum, & sibi nullas cũm Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certatum. deinde subiungit, quõ in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium è uulnere extraxerit. Hic cõfirmatio & confutatio, coeũtibus utrinque argumentis subtexitur. hæc sunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tm̃ attinere supra docuimus, quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, si orationi asciscamus, non erit sine narratione, ut Celsus uoluit, dicenda oratio. Non suo loco narratur: cum post exordium non collocatur narratio. Enim uero à ueteribus quæsitum fuisse constat, an procemio subijcienda narratio sit. Nam cum procemium iccirco comparatum sit, ut auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio nisi causa prius cognita non possit adhiberi, protinus iudex rerum notitia instruendus uidetur M. Tullius tñ in oratione quam pro Milone scriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpositis quæstionibus. ꝓ Vareno similiter postea narrauit, cum obiecta diluit. qđ fiet utiliter, quoties aut non repetendum: aut si repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerẽdum, si causa paulo obuolutior sit. Erũt præterea quædam causæ, neque id raro, ne crimini quidem de quo cognitũ erit faciles ad diluendũ, sed multis ante actæ uitæ flagitijs & grauibus oneratæ, quæ prius amouenda sunt, ut propitius iudex defensionem ipsius negocij, cuius propria q̃stio est, audiat. Vt si defendendus sit M. Cœlius, nõ ne optime patronus occurrat prius ꝯuicijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam ueneficij: in quibus solis omnis Cic. uersatur orõ. deinde totã explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Est ergo rei hñda ratio, ac prout causaꝝ ꝯditio poposcerit, mutanda narratio, ut posterius ubi de dispositione differit Cicer. explicabit. Non ut causa postulat narrandum est, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipsum quod dicit adiuuat, obscure dr̃, & negligenter quare ut hoc uitium uitetur: omnia torquenda sunt ad cõmodum suæ causæ, contraria q̃ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: sua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem simplr̃ accipiendum, quod pene præterieram, quod est à me positum, superuacuam esse narrationem rei quam iudex nouerit. quod sic intelligi uolo, si non omnino factum quid sit sciet, sed factum etiam, ut nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta est, ut tm̃ cognoscat iudex, sed aliquanto magis ut consentiat. quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus: narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Virgiliũ, uel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam sæpe legerimus, quod dictionis quadam uoluptate à fastidio releuemur. Scire quidẽ in summa quid actum sit; iudicem dicemus: tamen rationem quoque facti cuiusque cognoscere ne grauetur, idq; nos propter aliquem in consilium adhibitum repetere simulemus, & ut rei quæ ex aduerso proponatur iniquitatem etiam omnes circunstantias intelligant. in quo plurimis figuris erit uarianda nota expositio, ad fugiendum tædium audientis: sicut meministis, & fortasse fuerit superuacuum hic cõmorari. Sed & qd ego diutius: cũ optime noueritis, quale sit, & his similia. Sed hoc hactenus dictum sit. Initium narrationis quidam utique faciendum à persona putant, eamq;, si nostra sit, ornandam si aliena, infamandam statim. Sed hæ quoque cum suis accidentibus ponendæ, cum id pro futurum est: ut, A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce iudices, homo non solũ municipij Larinatis, ex quo erat, sed regionis illiꝰ & uicinitatis uirtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando sine his: ut, Q. Ligarius cum esset, & quæ sequuntur. Frequenter uero à re sicut pro Tullio Cicero. Fundum habet in agro Turino M. Tullius paternum Demosthenes pro Ctesiphonte: Τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε, πρῶτον μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥστε φωκέας μὲν βούλεσθαι σωθῆναι. Finem autem narrationis perduci uolunt quidam eo, unde quæstio oritur. cuiusmodi est: His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo de ui hominibus armatis, sine ulla exceptione tantum ut unde deiecisset restituere, deinde restituisse dixit, sponsio facta est, hac sponsione uobis iudicandum est. Id ab accusatore semper fieri potest, à defensore non semper: sed ad Ciceronem iam redeo. Quid dicit præcepta se dedisse, quæ ab alijs minime adhuc abhorreant, præterquam quod insinuationem, quo clarior fieret pceptio, in tria tempora diuisit, quod nullus antea unquam fecerit, hinc se de Inuentione rerum disputaturum pollicetur, si prius de causarum diuisione pauca memorauerit.

LONGOLIVS.

Vincendi causa quod pert.) Medium est nam & accusator uincit, qui reum peragit, & uincit defensor, qui causam aduersarij labefacrat. Primum autem narrationis genus, oratorium appellant, quod in causæ expositionem inuentum est. quod post exordium poni solet. Alterum apparatum, quod non est pars orationis, sed in confirmatione, aut confutatione interseritur, asseuerandi aut destruendi gratia, quod ipsum & probatiuum appellarunt. Postremum, grammaticum uocarunt, qđ rarius in oratoris usurpatione ueniat.

ASCENSIVS.

Narrationum

{Narrationum gña &c.) Prosequitur de narratione cuius ponit tria gña. Primum dr̃ recta narratio. Secundum transgressio. Tertium à causa ciuili alienatio. Ordo est: Tria sunt gña narrationum. unum est cum exponimus .i. declaramus & recitamus rem gestam, & trahimus unumquodq; .s. gestorum & expositorum à nobis ad utilitatem nr̃am causa uincendi .s. aduersarium, & non oblectandi præcipue auditorem, quod .s. genus pertinet ad eas causas de quibus iudicium est futurum aut dic: Et trahimus unumquodq; qđ pertinet ad eas causas de quibus futurum est iudicium, ad utilitatem nr̃am causa uincendi. Alterum .i. secundum genus narrationis est quod inter currit .i. inter principalem mãm currit nõnunq̃ .i. aliqñ, aut causa fidei .s. faciende, aut criminationis, aut transitionis .s. ad aliam mãm: aut alicuius apparationis uel laudationis, hoc est qñ inter narrandum uolumus facere, ut nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud transire, aut rem nr̃am apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationẽ intercurrentem. {Tertium genus.) Prosequitur tertium genus exordij uitiosi dicens. Tertium genus est id, quod remotum est .i. alienum est à causa ciuili .i. qđ non pertinet ad forum, in quo de causis ciuium agitur, in quo tñ ꝯuenit exerceri .s. in declamando, quo .i. ideo ut possimus tractare cõmodius illas narrationes superiores .i. de quibus prius locutus est, in causis .s. ciuilibus. Duo genera sunt eius .i. eiusmodi narrationis. unum qđ positum est in negocijs, alterum quod positum est in personis. Id quod positum est in expositione negociorum, hẽt tres partes, fabulam, historiam, argm̃. Fabula est quæ neque ꝯtinet res ueras neq; uerisiles .ut hæ .s. res quæ traditæ .i. expositæ sunt auditoribus & spectatoribus tragœdijs, id est, in tragœdijs, aut quæ traditæ, id est, commissę sunt tragœdijs. Historia est res gesta, sed remota ab memoria nostræ ætatis, & tñ historia à uidendo dr̃, uerum animo quoq; uidemus & ab ijs qui uiderunt & nobis aut alijs qui nobis recitauerunt dixerunt sæpe historiam scribimus. Argm̃ est res ficta q̃ tñ potuit fieri, & ita uerisilis est, uelut argumenta comœdiarum. Illud .s. prius tactum genus narrationis, quod est positum .i. constitutum in personis, debet hr̃e festiuitatem .i. plausibilitatem & ut dñt celebritatem sermonis, dissimitudinem animorum, utpote grauitatem leuitatem quæ contraria sunt, spem metũ quæ item ꝯtrariantur, quia spes de bono futuro, metus de malo est futuro, suspicionem, desiderium, dissimulationem .s. eiꝰ quod est, misericordiam rerum miserandarum uarietates rerum commutationem fortunæ, utpote incõmodum insperatum .i. qđ contra aut præter spem euenit, lętitiam subitam .i. ex improuiso ortum, exitum rerum iucundum. Verum hæc transigendo in exercendo .i. hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero ꝑ sed nos aperiemus qũo ꝯueniat illud quod ꝑtinet ad ueritatem tractarim .i. qũo ueras causas tractabimus. Conuenit narrationem hr̃e tres res .i. tres ut dñt conditiones. uidelicet ut sit breuis, ut sit dilucida, & ut sit uerisimilis quæ .s. tria qm̃ scimus oportere fieri: cognoscendum est .i. oportet nos cognoscere quemadmodum faciamus .i. exhibeamus ea .i. qũo narrationem, breuem, dilucidam & utilem faciamus. {Rem breuiter &c.) Erudite docet qũo breuiter narrare possimus dicens. Nos poterimus narrare rem br̃, si nos incipiemus narrare inde .i. ab eo re, unde .i. de qua necesse erit & si non uolemus repetere .s. narrationem ab initio ultimo .i. remotissimo à rebus præsentibus, hoc est à penitus primo: ut qui bellum Troianum à gemino ouo .i. ab natiuitate Helenes auspicari uelit. Et si nos narrabimus summatim .i. per summas in generali, non particulatim .i. per singulas particulas, ut si crudelr̃ occisum dicas & non explices, quo gestu, quibus armis, quot ictibus &c. Et si non prosequemur narrationem ad extremũ .i. penitus finalem recitationem, sed usq; eo .i. ad id, usq; quo erit opus .s. ad intelligendum. Et si nullis .i. non ullis non utemur ullis transitionib .i. digressionibus à mã incepta ad nouam. Et si non deerrabimus .i. per errorem decedemus ab eo quod ceperimus exponere. Et si ita ponemus exitus rerum, ut quoq; .i. ea sciri possint, quæ sint facta ante .i. si per ea quæ dicimus, intelligantur facta etiam quæ non dicimus, ut q̃ dicit postridie redisse, dicit abijsse & noctem interfuisse, tãetsi nos reticuerimus .i. ea non dixerimus. Quod .i. quale genus est, si dicam me redisse ex prouincia, intelligatur quoq; .i. ẽt supp. me profectum sup. esse in prouinciam. Non .n. redire poteris ubi prius non fueris. Et omnino ad breuem narrationem satius est .i. ꝓducibilius & melius est, præterire .i. non dicere, nõ modo .i. non solum id, quod ob est .i. nocet dicenti, sed ẽt id, quod neq; obest, neq; adiuuat .i. prodest. Quia Valla qui hũc locum haud dubiæ legit, legat & pro ẽt apud Cic. reperiri legam hic non sed, & sed etiam. Et satius est, aut cauendum est, ne dicamus bis aut sæpius .s. q̃ bis: idem .i. eandem rem. Cauendum est, ẽt ne dicamus deinceps .i. rursum, id, quod diximus semel supra hoc modo. Simo aduenit uesperi .i. tpe uespertino. Megarã Athenis .i. ab urbe Athenien. profectus ubi postq̃ aduenit Megaram fecit insidias uirgini, & postq̃ fecit insidias attulit uim in loco .s. ubi eum reperijt, id .n. breuius dici potest. {Rem dilucide &c.) Quia breuitati cohærere solet obscuritas, iuxta illud flacci in arte. Breuis esse laboro obscurus fio, nihilq; tã obest oratori q̃ non intelligi quid dcm̃ uelut. conuenienter nunc docet Cic. qũo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rẽ dilucide, si ut qdq; .i. quodlibet facinus aut factum erit gestum primum, ita exponemus ipsum primum, & ꝯseruabimus ordinem rerum actẽporum, ut .i. s̃m quem res erunt gestæ, aut ut .i. secundum quem ordinem, aut secundũ ꝙ uidebunt potuisse geri .i. uerisile erit sic gestas esse. Hic .i. in hac narrarione dilucida ꝯsiderandum erit, ne dicamus quid .i. aliqd perturbare .i. ꝯfusę & ordine turbato: aut aĩo ꝯsternato, ne quid dicamus contorte .i. uiolẽter exactum ne qd ambiguæ qđ possit trahi in contrarium sensum, aut qđ difficile sit intellectu, ne qd dicamus nouæ .i. insitate, q̃ res obscuritatem parere solet, nam licet noua interdum delectent, consueta tñ citius noscuntur. Neq̃ .i. & considerandũ est, ne transeamus in aliq̃ aliam rem, & ita confundamus narrationem, & ne repetamus ab ultimo, quia tũc nõ facile constaret saltem primo loco de quo loqui paremus, & ne persequamur .s. narrationem, longe .i. ultra id, qđ scitu necessarium erit. Ne prætereamus qd .i. aliqd, qđ pertineat ad rem. Et rem dilucide dicemus, si persequemur .i. ꝓfectæ sequemur ea q̃ sunt præcepta .s. titulo supiore de breuitate .s. in narrando seruanda. Nam quo .i. quanto narratio erit breuior: eo .i. tanto fiet dilucidior & facilior cognitu, intellige prioribus præceptis obseruatis ne qd ꝑturbate, contorte, ambigue, nouæ dicamus. Sane quantum ad ordinem scies, qđ cõmentarij quoq; monent, alium esse poetis, alium oratiæ. Nam de Poetico dicit Horat. in Arte. Ordinis hæc uirtus est, & uenus aut ego fallor: Vt iam nũc dicat, iam nunc debentia dici. Pleraq; differat & pñs in tp̃s omittat. Hoc est licet Poeta multa describat, quo ordine gesta sunt, plurima tñ ad opportuniorem locum reseruat. Vnde poetæ plerunq; à medio, aut à fine rei gestæ narrationem incipiũt, ut Hom. à decimo: & ita ab ultimo anno obsidionis Troiæ, & Virgilius à septimo, & ita ab ultimo anno errorum Æneæ: Et Terentius argumẽta fere à medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator uero ut hic præcipiatur, quo ordine res gestæ sunt eas narrabit. Quod et Historiographi fere obseruant. Si rõnem dñæ quæres, ea uidetur quod orator semel duntaxat dicit, & ita conari debet, ut intelligatur. Poeta aũt decies legi potest, & eo perlecto, tũ demum satius est eius intelligi principium. Præterea orator prodesse uult saltem sibi & suis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare potius, & ita uarietati studet. Adde ꝙ cõmodius puer transitum dñr à poeta res incipiendo à fine, aut ab ijs, quæ ad finem tendunt quam à principio, quia incipiendo à fine uidetur, duntaxat res præsentes uelle dicere, & præteritas percurrere, ut Virgilius excidium Troiæ. Oratori aut nihil quod ad rem faciat prætermittendum est, quocirca utile est filium rei gestæ sequi quod sequendo auditorem facile doceat. Nouimus quidq; substantiuum esse quodque adiectiuum, & utrunque superlatiuo gaudere, unde decenter (ut cetera omnia) dicit ut quidq; primum gestum erit, ita primum &c. quia ut & ita consimiles efflagitãt gradus. {Verisimiles &c.) Docuit facere, narrationem breuem & dilucidam, nũc docet q̃ uerisimilem faciamus dicens. Narratio erit uerisimilis .i. apparens uera, si nos dicemus, ut mos postulat .i. exigit, ut opinio, scilicet communis præcipue audientium postulat, ut natura, scilicet rerum postulat, si spatia temporum constabunt .i. compossibilia (ut dicunt) erunt, hoc est, si uero simile est tanto,

tanto, aut eo tpe quanto, & quod dixerimus rem potuisse geri, & si dignitates personarum constabunt .i. si uerisimile erit tales personas, tales res fecisse, quales narrabimus, si rōnes consiliorum ꝯstabunt .i. si uerisimile erit, tali consilio inductos quale dicemus rem fecisse, & si opportunitates .i. conuenientię locorum constabant, ne possit refelli .i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum tpis fuisse, aut nullam causam fuisse, aut locum non fuisse idoneum, aut ipsos hoies nō potuisse sup. talia facere aut pati .i. si personarum dignitates non constabunt. {Si uera res erit.) Quia docuit quid obseruandum sit in causa uerisimili, ne putes idem non seruandū in uera causa subdit. Si res erit uera .i. non solum uerisimilis, nihilominus .i. in nullo tñ minus sunt hæc omnia .s. prædicta conseruanda .i. sit obseruanda, narrando .i. dum narrare uolumus. Nam ueritas non pōt sæpe facere fidem .i. credulitate, hoc est persuadere se esse ueritatem, nisi hæc .s. prædicta de loco, tpe, personis, causis consilio sint seruata. Sin .i. sed si supple res erit ficta. (Quidam legunt erunt, sed non placet, nam sin & si ad unum respiciunt) eo .i. tanto magis sup. pręd icta erūt conseruanda. Confligendum .i. cōcertandum est caute de his rebus in quibus rebus, tabulæ .i. scripta autentica, ut per notarios iuratos, aut firma auctoritas .i. approbatio alicuius .s. fide digni, uī interfuisse. Ego arbitror ea quæ dicta sunt adhuc .i. ad hunc usq; locum ꝯstare .i. ꝯuenire mihi sine controuersia cum ceteris scriptoribus .i. pceptoribus artis .s. rhetoricæ: nisi quia .i. excogitauimus noua de insinuationibus ꝙ .i. qa non soli præter ceteros diuisimus eam .s. constitutionem (forte legendum est eas qui præmisit de insinuationibus) in tria tpa, ut hrēmus uiam certam, plane .i. omnino & rōnem exordiorum perspicuam .i. euidentem. Nunc .i. deinceps quod reliquum est .i. quod restat, qm̄ disputandum est de Inuentione rerum dabimus operam, ut uideamur quæsisse .i. inquisisse, nihilominus industriæ .i. ingeniose, quam utilitas res postulabit si dixerimus prius pauca de diuisione causarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

AVSARVM *diuisio in duas partes distributa est. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cū aduersarijs; si ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse matrem ab Oreste conuenit mihi cum aduersarijs, iure fecerit, & licueritne facere, id est in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde cum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus quàm trium partium numero esse non oportet. Nam & periculosum est, ne quando plus minúsue dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.*

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

OTA *spes uincendi, ratioq́ persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. nam cum adiumenta nostra exposuerimus, contrariaq́ dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. utrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus.*

AVSARVM diuisio in duas partes distributa est.) Posteaquam de narratione abunde supra dictum est, sequitur ut de partitione dicendum sit si quidem recta habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orōnem. Eius autem partes, inquit, duæ sunt: Vna pars est, q̄ quid cum aduersarijs nobis ꝯueniat, & quid in ꝯtrouersia relinquatur, oñdit, ex qua certum quiddam designat auditori, in quo animum debeat hr̄e occupatum. In narratione igitur apitur causa in partitione uero causa ꝯstituitur, ut, Quæstor Verres fuit legatus, ptor urbanus, prætor Siciliensis. dū hoc dicit, cām tm̄ aperit. at uero cum adiungit, quare hæc erit quadripartita distributio totius accusationis meæ, hoc est iam cōstituere ꝯtrouersiam. Sed in duas, inqt, diuisio causaꝶ partes distributa est unam dicit esse, q̄ quid cum aduersarijs conueniat, docet, & quid sit in ꝯtrouersia. alteram, q̄ distributionem hēt membroꝶ, quæ ꝯfirmanda ꝯfutandámue sunt. illa supior cum supposuerit spēs quid conueniat idipsum ad se inclinat qđ pro se facit, si aduersarius ꝯfiteatur. Vt pro M. Tull. Cicero fecit: Dica, inqt, uim factam à P. Fabij familia. hoc aduersarij non negat. hoc pro ipso facit, cum aduersarij ꝯfiteantur. Damnum datū esse M. Tullio, ꝯcedis. iam unum uici. Subiungit alteꝶ, Vi, hoībus armatis non negas, et hoc uici. Post, quid in ꝯtrouersia relinquatur, proponit. Dolo malo factum negas: de hoc futuꝶ est iudicium. sed qm̄ non in omni negocio ponitur qđ aduersarius fateatur ultima illa partitio adhibenda est: q̄ distributio nuncupatur: ubi totius causæ de quo ꝯtrouersia est, membra ponuntur. etsi ea membra in causa nō inueniat, ipse ingenio orator inuenit, & sibi ipse dicenda constituit, q̄ uidet cām facere superiorem, & ueris facta, quæ uerisimilia uideantur cōmiscet. Aut non membratim secabit, sed quid sit ut sibi uidebitur exponet, idq́; argumentis oē comprobabit, unde & ꝯfirmatio partitionem seqtur. Sed qm̄ prima pars exemplo explicata notissimo ipse eam longius omittam interpretari. Verum quod ait, secundam distributionem, si membratim secetur, eam plusq̄ trium partiū esse non oportere, ut non periculum sit ne membroꝶ multitudinem non memoria satis teneat: ac per hoc ne aut desit ex his aliquid, ac memoria elabatur, aut sui oblitus, alia addat, ac ne in tam lōga diuisione se artificio capi iudex metuat: et isidias effugiat oratoris: Quintil. displicuisse manifestū est: cū de partitione differens inquit rursus quidam, pículosum id oratori arbitrantur, duabus ex causis: Qđ nonnunq̄ excidere soleant q̄ ꝓmisimus, & si quæ in partiendo pterimus: occurrere qđ q̄dem nemini accidet, nisi q̄ plane uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati pmeditatiq́; detulerit, alioqui q̄ tam manifesta & lucida rō est, quā rectę partitionis sequitur .n. nām ducem, adeo quoq; ut memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapp ne illos q̄dem ꝓbauerim, q̄ partitionem uetant ultra tres ꝓpōnes extēdere, quæ sine dubio si nimium, si multiplex sit fugiet memoriā iudicis & turbabit intentionem. Hæc alio tñ numero, uelut lege non est alligāda, cum possit cā plures desiderare. Alia sunt magis, pp quæ partitione non semp sit utēdum. primo quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subito, non domo allata, sed inter dicendū è re ipsa nata uideantur. Vñ illa non iniucūda schemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. {Expositio est, cum res de quibus dicturi sumus, exponimus bř & absolute.) Nā omnis ꝓpositio quæ utiłr adhiberi uelit, debet esse apertaq́; lucida. Quid .n. turpius est, q̄ id ipsum obscurū esse, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cetera obscura? Breuisq́; debet esse, hoc est, nullo superuacuo onerata uerbo. Non .n. quid dicamus, sed de quo dicturi sumus ostendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea desit, neq; superfit. Superest aūt sic fere, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito, subijcitur species, & ipse alijs præceptis Rhetoricis docet inquenis: quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc hr̄e debet breuitatem, absolutionem, paucitatem, Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. hæc in hoc gñe iccirco est, utilis quod rebus ipsis & partibus causæ, non uerbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est, Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam genera

ra de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione uidēdum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem id, quod uitiosissimum aut turpissimū est inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si gn̄a ipsa rex̄ ponuntur, neq; permixte cum paribus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. pars est q̄ sub est gn̄i, ut equus. Sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. nam hoc modo animalis pars est homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur p̄scriptio, ut apte intellecta gn̄ali partitione, paucitas genex̄ in partitione, seruari possit. Nam qui ita partitur. Ostendam p̄p̄ cupiditatem et audaciam & auaritiam aduersariorum, omnia incōmoda ad remp. peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito gn̄e partem se gn̄is admiscuisse. nam genus est, omnium nimirū libidinum cupiditas. Eius aūt gn̄is sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur uitandum est ne cuius genus posueris, eius secum aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadē partitione. Quod si idem in genus plures incident partes, id cum in prima causæ partitione erit simp̄r expositum, distribuetur t̄pe eo cōmodissime, cum ad ipsum uentum erit explicandum, in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demōstraturos non esse dicamus hoc modo. Ostēdam aduersarios quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse, nam fecisse satis est ostendere. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tn̄ utamur distributione. idq; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; partitionum præcepta, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertineant, quæ uersantur in p̄hia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars exposita est in partitione sua, ordine transigatur. & omnibus explicatis perorata sit hoc modo, ut ne quid posterius præter ɔclonem inferatur. partitur apud Terentium b̄r & cōmode senex in Andria, quæ cognoscere libertum Velit: Eo pacto & gnati uitam, & consilium meum cognosces, & quid facere in hac re te uelim. Itaq; quemadmodum in narratione proposuit, ita narrat primum gnati uitam. Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Deinde suum consilium. Et nunc id operam do. Deinde quid uelit Sosiam facere, id quod extremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium: Quemadmodum igitur hic, & ad primam quāq; partem primum accessit, & omnibus absolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem subiungit, q̄m in confirmatione confutationeq; tota uincendi spes, est id procurare in primis oportet, quo & confirmata nostra, & confutare aliena possimus. Quod si consequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam speremus, nisi prius cognita causæ constitutione. De constitutione igitur prius dicendum, post quomodo confirmandum, confutandumq; erit, docebitur.

LONGOLIVS.

PRIMVM perorata narratione.) Sunt qui hoc ipsum non partem, sed figuram orationis esse contendant: qđ & alibi Cicero approbare uidetur. {Cum dicemus numero.) Id est, aut breuiter, aut certo numero. ut Cicero pro S. Roscio: Tres sunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. {Nam cum adiumenta.) Alias, argumenta.

ASCENSIVS.

CAVSARVM.) Ordo est. Diuisio causarum est distributa in duas partes. Primum narratione perorata .i. ad finem perducta debemus aperire quid ɔueniat nobis cum aduersarijs .i. in quo cōsentimus, & quid relinquatur in ɔtrouersijs .i. dissensionibus. Si ea quæ erunt nobis utilia, conuenient utriq; contendentium consentanea erūt, hoc modo. Conuenient mihi cum aduersarijs matrem .s. Clitemnestram esse interfectam ab Oreste filio eius, sed supple .i. in controuersia .i. de eo contendimus, an fecerit Orestes iure .i. iuste propter uindictam patris à matre interfecti, & ne, id est an. licuerit scilicet Oresti facere. Non enim omnia quæ iure fierent unicuiq; facere licet, ut si auctoritatem non habeat. Item econtrario aduersarij accusatores Orestis confitentur Agamemnonem patrem Orestis esse occisum à Clitemnestra matre Orestis, cum id ita sit, negant me .s. Orestē loquitur .n. in eius persona, oportuisse ulcisci parentem .i. patrem actiuæ & matrem passiuæ. Deinde cum fecerimus hoc .i. ostenderimus qd conueniat & quid in conrrouersia sit, debemus uti distributione. Ea .s. distributio diuiditur in duas partes uidelicet (sed id omittit) enumerationem & dispositionem. {Enumeratione utemur.) Prosequitur reliqua quæ ad diuisionem pertinent dicens. Nos utemur enumeratione cum dicemus numero .i. per numerum exprimentes, de quot rebus sumus dicturi, Non oportet .i. non est opportunum eam .s. enumerationē continēti numero plusquam trium partium. Nam et .i. simul est periculosum ne q̄n dicamus plus ue pro uel minus .s. quā trium partium numero. Et pro quia affert auditori suspicionem meditationis .i. excogitationis præuiæ ad decipiendum excogitare, & artificij .s. dolosi, quæ res abrogat oratori fidem .i. facit, ut ei non credatur. Expositio est cum .i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus non sumus dicturi. Transeamus, nunc .i. deinceps ad cōfirmationem .i. dicamus de confirmatione. {Tota spes) Prosequitur narrationē de quarta & quinta parte orationis oratoriæ, uidelicet de confirmatione causæ nostræ, & de confutatione partis aduersæ dicens. Tota spes uincendi, & tota ratio persuadēdi est posita .i. constituta in confirmatione & in confutatione. Nam cum .i. ubi aut postquam nos exposuerimus adiumenta nostra .i. media probantia causam nostram, & dissoluerimus cōtraria .s. adiumenta, nimirum .i. haud dubiæ, fecerimus absolute .i. consumate, munus .i. officium oratorium. Igitur quia in eo tota spes uincendi est, nos poterimus facere utrunque si cognouerimus constitutionem causa.

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes tres putauit esse, non ut de illorum quidquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet, id, quod, oportuisset simpliciter & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo: Aiax in silua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est, cum in scripto aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parte sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum. definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cum uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere; eorum nauim ceteriq; esse, si nauis conseruata sit, qui remanserunt in naui. magnitudine tempestatis omnes perterriti nauim reliquerunt, in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum. is propter morbum exire & fugere non potuit. casu & fortuna nauis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet. nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio

tio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo. Lex vetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptũ duas aut plures res significat, hoc modo: Paterfamilias cum filium heredem faceret, testamento vasa argentea vxori legauit. Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. Post mortem eius, vasa pretiosa & cælata magnifice illa petit. Tullius se, quæ velit ipse, xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi: Cum L. Saturninus legem frumentariam de semißibus & trientibus laturus esset, Q. Cæpio, qui per id temporis Quæstor vrbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere. ille nihilo minus cistellam detulit. Cæpio, vt illum contra S. C. intercedentibus collegis, aduersus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deycit, impedimento est quo secius feratur lex: accersitur Cæpio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea vtimur, vt hoc modo: Si quis peculatus accusatur, quòd vasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse; poßit dicere, cum definitione sit vsus, quid sit furtum, quid peculatus; secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & causa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, vt ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, vtrum illi liceat accusare nec ne.

Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi: Lex est, Si furiosus existet, agnatorum gentiliumq́; in eo, pecuniaq́; eius potestas esto. Et lex: Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deyciatur in profluentem. Et Lex: Paterfamilias vti super familia, pecuniáue sua legauerit, ita ius esto. Et Lex: Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso præsente conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui heredes erant, testamento hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus: nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, cum factum conuenit, sed, iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, vt aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi. Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, conceßio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Conceßio est, cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceßitatem. Fortunam, vt Cæpio ad Tribunos pl. de amißione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset. Neceßitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat vt sui misereantur. Hoc, in iudicio non fere potest vsu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta constãt. hoc modo in loco communi per amplificationem inyciemus: Quòd si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret: verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in senatum, aut ante Imperatorem, & in consilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus. sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: vt Orestes, cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus, In hominem transfertur, vt si accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, & id iussu Consulum defendat, & eos dicat non modo impetrasse, sed rationem quoque ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur, vt, si quis, ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: C. Pompilius, cum à Gallis obsideretur, neque effugere vllo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem: ita disceßit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit: accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. nunc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo: (vt docendi causa in hac potißimum causa consistamus) Orestes cum fatetur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat:

Ergo, vt ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum vsus fuerit Orestes ratione hoc pacto, Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: vtetur accusator firmamento, hoc modo, Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo, Cum dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectum ne fuerit, à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occideritne. Ratio omnis vtriusque orationis, vt ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, quoniam satis huius voluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed si quidem hæc tardius, quàm studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, &, quod negocio diminutum fuerit, exæquabimus industria; vt pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uolũtati.

CAPIDVRVS.

AVSARVM constitutiones, alij quatuor fecerunt.) Quam Cicer. Constitutionem uocat, id quidem statum uocant, alij quæstionẽ, alij quod ex quæstione appareat Theodorus caput. i. κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referuntur omnia, quorum uerborum eadem prope est mens, nec discentium interest quibus quodque nominibus appellatur, dum res manifesta sit. Fuerunt igitur qui duas facerent constitutiones, sicut Archidemus, coniecturalem & finitiuum, exclusa qualitate. fuit & alia huic diuersa sententia, eorum, qui duos quidem status esse uoluerunt; sed unum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis est, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt, alij in partem, qui accusatorem coniectura rerum inficiatione uti putauerunt. Iuridicialis est, qui Græce dicitur δικαιολογικός. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio est, qui eam iuridiciali subijciunt. Quærendum enim inde, iustum sit nec ne: quid autem sit: non magni pendendum existimant. In qua opinione Pamphilus fuit. proinde qualitatem, hoc est iuridicialem, in plures partes partiti sunt. Plurimi autem status diuiserunt in rem de qua constet, & in rem de qua non constet. Idq; uerum est, nec aliter fieri potest, quam ut aut certum sit factum esse, aut non sit, si non est certum, ut reliquæ sint constitutiones. Sed qm̃ longissimum esset cunctorum afferre opinionem, si quidem & uariæ alij interpretari sunt, & nominibus alij discrepantes, alij addentes usque ad summam cõstitutionum produxerunt, de partitione constitutionum hactenus dictum sit. Quidam in idem pene tandem recidunt. Quin, & ipse Ciceronis sibijpsi hoc pacto etiam dissidet, cum alijs in locis, tũ in alijs præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in se positam indictione aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Facti, aut coniectura: nominis, ut finis: generis, ut qualitas: actionis, ut præscriptio. Hic autem eidem, tres esse magis placuit. sed ut antea diximus, diuersos secutus auctores, uaria sentire plerunque uisus est. Hic igitur ait, Hermen doctorem suum ita constituisse tres, ut nihil tamen detraheret ex eis quas alij plures constituissent. Sed ut ostenderet id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo hoc est, unica tantum appellatione complectendum, illos distribuisse dupliciter & bipartito quod cum unam coniecturalem & finitiuam satius fuerit appellare, diuiserint ita ut singulas per se potuerunt idem, ut Cicero dicit, Cornelius Cellus fecit: nisi quod duos fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionem. quia quæratur, an sit sacrilegus, qui è templo pecuniam se sustulisse negat, priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & scriptum diuisit. Constitutio est prima deprecatio defensoris, & accusatoris, insimulatione coniuncta.) Aliqui constitutionem ita definierunt, ut dicerent primam eius cum quo ageretur depulsionem: cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens, non depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur. Hermagoras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus uero: Nostra, inquit, opinio semper hæc fuit, cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo credere statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo maxime res uersaretur; Id si quis generalem quæstionem uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quam si aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit: Cicero autem multum à se differt. Et enim in alijs præceptis Rhetoricis. Constitutio, inquit, est prima conflictio causarum, ex depulsione intensionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accusatione depulsioneq; nascitur, constitutionem dici uoluit. Inquit enim, constitutio est prima deprecatio defensoris, & accusatoris, insimulatione coniuncta. {Deprecatio.) Id est, refutatio: deprecor. n. refuto significat: quicquid dicat Gellius Virgilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hosti
Seruari, dum me seruet ceruice recisa. Statius.
Nec deprecor vmbram
Accipere: Ouidius in Fastis.
Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat sumpta pauca referre lyra.

Est ergo sensus, constitutio est, quod primum à se defensor depellit, coniunctum cum accusatoris criminatione. Coniecturalis constitutio. Et hæc in omnia potest tempora distribui, siue ad animum, siue ad rem pertineant: ut in Cõmentario Topicorum Ciceronis dixisse nos meminimus. Nam ut de re nunc dicamus, cum ad oratorem maxime pertineat, qd factum sit potest quæri. hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlysses. & quid faciat, hoc modo: Bono ne animo, sint erga nos Veneti, & quid futurum sit, hoc modo. Si prouocantem uniuersam Italiam ad arma Parthum reliquerimus incolumen, nunquid sit incõmodi ad rem Christianam peruenturum? {Capitis arcessit.) Inueni etiam accessit, sine r, sed interest, qa accessere euocare intelligitur: arcessere autem proprie accusare significat, & ab arceo nascitur. etenim alium accusare, à maleficijs arcere est. & cum r, ante s, accerso accersi, inquit Donatus, dicitur. Arcessit igitur capitis, accusat. & quoniam se Vlysses nec asse, inficias it, coniecturis id ab eo factum nitemur comprobare, ut quod diffitetur, fateri cõpellatur. {Legitima constitutio est, cum descripto, aut ex scriptis, aliquid cõtrouersiæ nascitur.) Quam Cicero hic legitimam uocat constitutionem,

ſtitutionem,eius genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionib⁹, quinque ſunt. Nam cum uerba ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſſidere,tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare. tum id,quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare,tum ex eo quod ſcriptum eſt,aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri, tum uerbi quaſi in definitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs poſitum ſit quæri legibus. tertium ambiguum,quartum ratiocinatiuum,quintum definitiuum nominamus. In Topicis autem nouos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his uerbis. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet,danda eſt opera, ut legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, quæ appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defendetur,nõ id legem dicere quod aduerſarius uelit,ſed aliud. Id autem contingit,ſi ſcriptum ambiguum eſt: aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt. tum opponitur ſcripto uoluntas ſcriptoris,ut quæratur uerba ne plus an ſententia ualere debeãt, tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera,quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt:ambiguum diſcrepantia ſcripti & uoluntatis, ſcriptura contraria. Hic aũt ex tribus quas fecit conſtitutionibus hanc uocat legitimam.Sed iam id agamus, ut oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium. Primum ſciamus,quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem,quam primũ debeat intueri qui acturus eſt. Longe fortiſſimam tuendi ſe rõnem eſſe oportet, ſi negari poteſt quod cõmiſſum dr̃, unde coniecturalis naſcitur ſtatus. Proximum eſt,ſi non id,quod obijcitur factum eſſe dr̃: quod quia diffinitione explicatur,diffinitiuus ſtatus nominatur. Sed ex ijs duobus unum hic ad Herennium ſtatum facit quẽ coniecturalem uocat. Tertium genus eſt,quo recte factum defenditur. Id qm̃ quale ſit quæritur,qualis nominatur, uel generalis conſtitutio:quia de genere,hoc eſt qualitate cõtrouerſia eſt. eandem iuriſdicialem appellat, quod iure ne factũ an iniuria,in controuerſia poſitum ſit. His ſi deficiamus,ultima quidem,ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumẽto à crimine elabendi,ut ab aliquo legis loco adminicula petere poſſimus. Hac de cauſa legitimam,quod legibus roboretur, conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt,hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere,rationale,& legale. Rationale eſt,quod ipſius tm̃ naturæ contemplatione conſtat. legalium plures ſunt ſpecies,propterea quod multæ ſunt leges, & uarias hñt formas. Licet enim tres ſpecies dixerimus,coniecturalem, finitiuam. & generalem,rationale genus conficere,tñ qm̃ in naturę contemplatione & ui atq; ingenio actoris ſunt,unum genus pñt appellari. Quæ aũt in legum forma quæruntur. qm̃ inter ſe diuerſa ſunt,plures uidentur hr̃e formas.i.quod Cicero nouos ſtatus cõficere dixit, quod extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeantur,nec ita ſibi hęreant inter ſe,ſicut ſuperiores ſtatus. Rurſum cum hæc uelut ſimulacra ex illis tribus naſcãtur, aliqñ ſimplicia, aliqñ cum illis mixta eſſe uideri uoluit. nam ſcriptum & uoluntas,ſi recte penſitemus,ſine dubio aut qualitate,aut coniectura contineri uidebitur, & ratiocinationem qualitatis eſſe maxime inueniemus,legis contrariæ ijſdẽ quibus ſcriptum & uoluntas eſt:ut liquido infra apparebit, cum hæc tractabimus. Amphibologia aũt, ſiue ambiguum malis dicere,ſemper coniectura explicatur.Finitio quoq; utrique generi quodque rerum quodque ſcripti contemplatione conſtat, cõmunis eſt. Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus ueniunt,tamen quia ut dixi,habent aliquid uelut proprium,diſcentibus demonſtranda fuere,& permittendum ea dicere uel ſtatus legales,uel quæſtiones,uel capita quędam minora,uel legitimas conſtitutiones, dum fateamur nihil ne in his quidem præter tria, quæ diximus quæri. Quando ergo expoſitum, ut opinor eſt, quid ſit quod Cicero modo ſtatus hos per ſe ponit,modo ſtatus non eſſe,ſed quæſtiones quæ ad ſtatus referantur ſcribat, ad ipſius uerba interpretanda iam redeo. Inquit autem legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto, hoc eſt,de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendum ſit inueſtigatur.in altera uerba interpretamur:in altera non uerba tantum, ſed & rationem quid intelligendum eius quod in quæſtionem poſitum eſt. {Ea diuiditur in ſex partes,ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, tranſlationem, ratiocinationem.) Hic tranſlationem legitimæ conſtitutioni ſpeciem ſubijcit,quam in Rhetoricis præceptis de Inuentione actioni ſubiecit, inquiens: In quarta conſtitutione,quam tranſlatiuam nominamus,eius conſtitutionis controuerſia,cum aut quem, aut qui cum, aut quo modo, aut apud quos,aut quo iure agere oporteat quæritur: aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur,non quod non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt aũt ab hoc inuentam multi reprehenderunt,quos non tam imprudentia falli putamus, res.n.perſpicua eſt,quam inuidia,atque obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat: Omnis res quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat: At cum cauſa ex eo pendet quod non aut is agere uidetur quem oportet, aut nõ cum eo cum quo oportet,aut non apud quos, quo tempore, qua lege,quo crimine, qua pœna oportet. Tranſlatiua dicitur conſtitutio: quod actio tranſlationis,& cõmutationis indigere uidetur. Manifeſtum igitur eſt,ut actionis conſtitutionem tranſlationem appellari illic uoluerit, cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accuſari oſtendimus quam debuerimus: aut non apud hos,ſed illos:nec hac lege, ſed illa: non hoc crimine, ſed illo: non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit, & exemplo illuſtrauit. Manifeſtum uero fuit ex ſuperioribus uerbis Ciceronis,quæ retulimus,legitimas quæſtiones,ſiue ſtatus libet appellare, quinque duntaxat ab eo numerari, non ſex,ut hic. Sed Hermagoram ſecutus illic,tranſlatiuam actioni ſubiecit conſtitutionem, quam inter legitimas hic conſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus nõ magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim re geſta in nos cõmentarios,quę adoleſcens olim didicerat: & ſi quæ in his culpa eſt, tradentis fuit. Nam his præclaros de Oratore libros ſubſtitit,& Oratorem ad Brutum,& partitiones ad filium,ad Trebatium aũt Topica:quibus iam ſenex iuueniles correxit errores: ſicut & alios libros,quoſdam iam editos,alijs poſtea ſcriptis damnare non dubitauit,uelut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus auctor honeſtiſſime feciſſe uidetur, cum quoſdam errores ſuos,ne poſteri errarent,confeſſus eſt: quandoquidem ſuperuacuus in ſtudijs fuiſſet labor,ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam ſatis.{Ex ſcripto & ſententia controuerſia naſcitur,cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto diſſentire.)Lex omnis aut tribuit,aut adimit,aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter ſeipſam,aut propter altera quæſtionẽ, aut in ſcripto, aut in uoluntate. In ſcripto,aut apertum eſt,aut obſcurum, aut ambiguum:quod de legibus,idem Cicero in Topicis uult intelligi,de teſtamentis, pactis ſtipulationibus & omni denique ſcripto,idem de uoce intelligendum eſt. Cum igitur de ſcripto & uoluntate quæſtio eſt,id tum accidit,cum eſt in lege aliqua obſcuritas. in ea aut uterque ſuam interpretationẽ confirmat,aut aduerſarijs ſubuertit ut lex eſt, qui fur ſit quadruplum ſoluat: duo ſurripuerunt pariter decem milia, petũtur ab utroque quadragena. illi ſatis eſſe ducunt, ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex uelit,& ipſe petant. contra reus,hoc quod offerant. Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero longius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto & ſcriptum & ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe: quando & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Inquit enim, ſi ſit lex quæ iubeat eos qui propter tempeſtatem nauim reliquerunt omnia perdere, eorum nauim ceteraq; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. Hoc dictat iubetq; lex. {Magnitudine tempeſtatis omnes &c.) Scaphæ ſunt nauiculæ,quæ maiores naues conſequuntur, à σκάπτω fodio dictæ: hinc etiam ſcaphæ dictæ, quod parum defoſſæ,exiguiq; fundi ſint. {Præter unũ ægro

 tum.)

tum.) Cum alijs in scapha. Casu & fortuna.) Est autem tam Aristotelico quam Platonico dogmate casus diffinitus, ut quæ rebus uel uita carentibus, uel sine ratione uiuentibus animalibus accidunt, non ex natura uel arte, ea omnia casu facta dicantur. Item quæ hominibus accidant, uel fauentia negocijs eorum, uel aduersantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempestate deuecta sit, casu factum est. quod ægrotus incolumitatem consecutus, quod minime opinabatur, fortuna est: etenim fautricem fortunam consecutus est. Non enim hic exigit locus, ut de casu fortunaq; plura dicamus. difficilis enim & paulo longior est de hac re quæstio: sed consulto in aliud tempus tractandum dimittimus. {Illam ægrotus possidet.) Legem quæ id dicat, obijciens. Aduersarius uero non uerba legis, sed sensum esse attendendum contradicit, & quoniam id casu fortunáque factum est, multa ex casu fortunáque argumentabitur. & exemplis uim, & sensum legis extorquebit. Quæ ad casum fortunam quæ argumenta pertineant, in commentarijs super Topicis Ciceronis à nobis abunde dicta sunt. Hæc, inquit Cicero, sex, scripti & sententię constitutio nominabitur, quod ex scripto sententiæq; quæstio oriatur. Ex contrarijs legibus controuersia.) Posteaquam scripti & uoluntatis constitutionem aperuit proximum fuit, ut de legibus diceret contrarijs. cum igitur lex lege obsistit, & utrinque contra scriptum dicitur, quæstio de uoluntate est. Excutienda ergo scribentis est uoluntas. manifestum si quidem omnibus uideri debet, legem legi nunquam esse contrariam, iure ipso quia si diuersum iussissent, altero alterum abrogaretur. sed eas casu collidi, & euentu, uelut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex uetat eum qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem sui magistratus reddere non poterat iustam, quod multa ex subditis iniuste extorsisset. Concio, quasi conuocatio dicta. quam δημηγορίαν Græci uocant: triaq; ut Verrius Flaccus existimauit significat. Nam sicut senatum & homines, & locum, & deliberationem ipsam dici uoluit: ita & locum, suggestumq; unde uerba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem uoluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarum damnatus sit, in concione orationem habeat. altera lex est quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in cōcione, qui mortui auguris locum sibi deposcat. augur itaque de pecunijs repetundis iam damnatus in concione, eum qui auguris locum poscebat, mortuo eum esse sufficiendum oratione dixit, nominauitq; qui nam is esset. peritur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, à pecunia, quæ à magistratu petebatur, dicta ut exigi posset ob peccatum à singulis. dicitur nomen habuisse, quod mulctam olim unum dicebant, se hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, ut hæc ei pœna irrogetur: unde & mulcto uerbum. hæc constitutio ex contrarijs legibus nominatur. {Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures sententias significat.) Quod Cicer. ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, supersedebimus, quando in secundo libro, ut id exponamus, locus uidetur efflagitare. Exemplum autem ambigui scripti huiusmodi est, Terentiæ uxori meæ triginta pondo, id est triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici, sciamus: sed in libram afferri, si singulariter uelimus enumerari. duo autem, & tria pondo, & deinceps obseruabimus. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum esse, placuisse Quintiliano, inquit enim; Duapondo, & trepondo, ad nostram usque ætatem ab omnibus. dictum est, & recte dici Messala confirmat. Est ergo amphibolon, ubi ait, Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Dubium enim est an intelligendum, quæ ipse heres, an quam uxor uolet. & quoniam id in controuersiam uenit, quæriturq; utrius potior sit sententia, constitutio nascitur quæ ex ambiguo nominatur. {Ex definitione causa constat, cum inde controuersia est &c.) Definitionum duo sunt genera, unum quod disputationis & cognitionis tantum causa sumitur: alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multo definiendi modos, nisi in Comment. super Topicis Cicer. recensuissemus. et si multum ad oratorem attinerent, & si non superflua audientibus uideri possent. quæ cum parui momenti, & in cauillationibus esse posita uideam, siue ad uerba oscura sensu interiore interpretanda attineant, ut quid sit anima, siue extrinsecus, quod à consuetudine remota sint, ut quid susq; deq; significet: siue dubia, cum plures habeant significationes, qd potissimum significent, ut canis: siue controuersiam possint efficere, ut quid sit Pœnus, & quid littus esse dicatur, & huiusmodi alia, dicere prætermittam, quandoquidem ad oratoris causas cognoscendas tractandásue nihil attinent. {Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Consul fuit seditiosus. ut autem gratiam Marianorum militum sibi compararet, regem tulit, ut ueteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per populum lapidatione summouit: Clauciæ prætori, quod is eo die quo ipse concionem habebat, ius dicendo partem populi auocasset, sellam conscidit, ut magis popularis uideretur Saturninus. rursum M. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertum dolo ac scelere Cepionis partum, ad emptionem agrorum conuertit, aqua & igni interdixit ei qui in leges suas non iurasset. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum conuenissent, clamauit: Iam, inquit, nisi quiescitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, ut satellitem suum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum: ibiq; ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus est, Marius senatusconsulto amatus, ne quid respublica detrimenti caperet, Saturninum & Glauciam in Capitolium persecutus obsedit, maximoq; questo effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditis fides seruata est. Glaucia trucidatus est, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens est interfectus. Apuleius cum in curiam fugisset lapidibus & regulis desuper infusis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidam senator per conuiuia in ludibrium circumtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij scribunt: uerum Cicer. hoc dicit: cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populum laturus esset de frumento nouis colonijs, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, ut alijs semisses, alij trientes ex Romano populo exoluerent. Nisi uelimus, fuisse edictum per legem, ut ex semissibus singulis singulos trientes exoluerent. quod nisi ita intelligatur, mihi quid sibi uoluerit non liquet. Sed an uoluerit hoc uel aliud, mihi non multum allaborandum est, modo quid hoc exemplo uoluerit intelligamus, Cępio inquit Cicer. qui per id tempus quæstor urbanus erat, mouit senatum, ut populus Romanus tāta elargiri haudquaquam posset. Senatus decreuit, si eam legem promulgaret, ut cōtra Rempublicam egisse uideretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpisset. collegis non assentientibus, & ille tamen cistellam cum legibus in campum Martium deferret, Cępio uidens nec illi collegas assentiri, & contra remp. rem aggredi facinorosam, cum bonis uiris impetum faciens medios disturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis custos abijcit, impedimento est, quo lex ad populum non proferatur: accusatur læsæ maiestatis Cępio, an læserit quæritur. diffiniendum enim est, quid sit maiestatem minuere. Constitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semissibus. à semis & as, Fuit autem as libra à ueteribus appellata, & tota constitit ex asse hereditas. As quoque numisma. Iuuen. Vno partam colit asse Mineruam. Et erit nominatiuus semissis, ut decussis tressis, centussis. {Et trientibus.) Triens quatuor unciæ dicuntur. Triens, calix. Persius: Callidumq; trientem. Excutit e manibus. Triens, nummus, Iuuenalis. Non habet quem porrigat ore trientem. Hic semisses & trientes nummorum species accipiendæ. {Cœpio per id tempus

quæstor urbanus erat.) Quæstores, inquit Varro à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirunt: ab his qui postea quæstionum iudicia exercēt, quæstores dicti. {Docuit senatum ærarium non posse pati largitionem tantam.) Aerarium à fisco ita distinguitur, ut Pædianus inquit, ut pro censu priuato ærarium dicatur. quod & Cic. ad Augustum ostendit, cum inquit, publicam dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat uectigalia, donabat ciuitates. pro saculo ipsi adijcit fiscus. unde fiscus pecunia publica, & confiscare dici solet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc uellet pecuniam, & per quæstorem id fieri oporteret, quæstor Cœpio docuit senatum, ut Romanus Pont. tantam non posset pati largitionem. {Saturninus ferre.) Propter tribunitiam, quam consecutus fuerat, potestatem, quæ ad defensionem plebis in secessione Grustumeriam adhibita est. {Cistellam deferre.) In qua leges seruabantur. {Quo secius.) Quo minus, ut num. {Arcessitur maiestatis læsæ.) Maiestatis accusatur: quandoquidem ut quæstor tribuno plebis, utpote summo magistratum obtemperare debuit. sed cum pro tutela Reip. id effecisse se defendat, minuisse maiestatem non uidetur. Diffinitione ergo opus est, ut quid nam sit minuere maiestatem intelligatur. {Ex translatione controuersia nascitur.) Ita legitimam constitutionem supra Cicero diuiserat, ut translationem partem eius quintam faceret. sed cum translatio quæstionem non habeat, de qua contendat orator, sed propter quam contendat, constitutio esse nullo modo uidetur. Nam occidisti hominem non occidi, quæstio an occiderit, status est coniecturalis. Huic illud non simile est. Habeo ius actionis, non habes, ut quæstio sit, an habeat, & inde status. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad causam. Simile autem hoc illi est, Puniendus es, non sum uidebit iudex ipse an puniendus sit. Non ergo hic erit quæstio, quod si non sit quæstio, ne quidem status erit ullus. Erit autem status in hoc: Puniendus, es hominem occidisti: puniendus non sum, non occidi: an occiderit quæritur, & quæstionem & statum habet. Melius ergo fecisse Quintilianus uidetur, qui ex constitutionibus summouit translationem. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, supra retulimus. à Quinto fratre submissitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutandam esse ducet actionem & translationem controuersia nominatur. hac Græci, inquit, cōtrouersia in iudicijs utuntur, ut oratores de hac re sæpe in iudicijs contendant, ac litigent. Nos autem num de iure ciuili id facere possimus, contendimus. quod cum legibus probandum sit, iuris ciuilis scientia necessaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. {Vt si quis peculatus accusatur.) Est autem peculatus, ut Festus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait à pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, si quis sic accusetur peculatus, quòd uasa argentea publica de loco priuato sustulerit, potest, inquit, usus primo definitione quid sit furtum, quid peculatus ostendere & secum agendum furti, non peculatus. Sed cur hæc definitiua constitutio non uocetur, non uideo sicut cum furti sacrilegijq; agitur, utrunque definitur, nisi qnod definitiua in eo quod definitur quæstionem & constitutionem habet: hæc quam translatiuam uocat in hoc exemplo, post ipsam definitionem male secum agi de peculatu potius quam furto, nec quæstionem, nec statum habet, quod & ipse Cicero pene confitetur: sed Hermen secutus, eius sententiam referre compellitur. {Hæc partitio.) Partitionem pro parte posuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ constitutionis, quæ translatio nominatur, uenit in iudicium, ut de ea litigari necesse sit. {Quod in priuata.) Scilicet quod hæ nascatur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potissimum cum iam causa ipsa proferri cœpit, ad prætorem attineant, & ad eum deferantur, ut quæ uelit ipse aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. {Et à causa cadit.) Id est, amittit causam, qui hæc non obseruauerit. quod si ita fit, contentione non opus est, ubi persona, locus, tempus, & hoc genus cetera seruata non sunt. idq; publicis cautum esse legibus asserit, ut contendere non sit opus. idq; debet reus obseruare, quia si ab accusatore rite non sit seruatum, ante de ipso accusatore fiat quam de se iudicium, num licuerit accusare, an non: ut si seruus dominum in iudicium uocet, quæratq; qui accusatur, num id ab eo fieri iuste potuerit, & cetera quæ in id genus cadere possunt. {Ex ratiocinatione controuersia constat.) In sex partes supra legitimam Cicero partitus constitutionem est: Scriptum & sententiam, quam Græci κατὰ ῥητον καὶ διανίαν, alij κατὰ ῥητον καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc est, contra dictum & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quam illi ἀντινομίαν dicunt: ambiguum, quod illi ἀμφιβολογίαν: definitionem, quam illi ὁρισμὸν, licet nonnulli ὑπαλλακτικὴν nominarint translationem alij transumptiuam, alij transpositiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alij ὑπαλλακτικὴν nominauerunt. Ratiocinationem uero Cicero uocat. alij ratiocinatiuum, alij collectiuum Græci uero συλλόγισμον, cum igitur de ceteris legitimæ constitutionis partibus dictum sit, de ratiocinatione ultimo loco concludendum est. {Ex ratiocinatione igitur controuersia, inquit, constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudine quadam occupatur.) Controuersia, inquit, ex ratiocinationè nasci dicitur, cum res de qua futurum iudicium est, propriam non habet, quam ob causam ueniat in iudicium, legem, sed eam similitudine ad aliam trahere necessarium sit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua constitutio nominatur. ut si sit lex, uenefica capite puniatur: amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata ut rediret, non est reuersa: suspendit se maritus, mulier ueneficij rea est. si quid si uenenum, idq; amatorium poculum diffiniatur, definitiuus status nominabitur: si parum ualebit, fiet syllogismus, & à similitudine puniendam esse mulierem probabimus, priore remissa, quæ diffinitionis fuit, contentione: ut perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac si ueneno necasset. Hic ergo status ducit ex eo quod scriptum est. Lex enim est, ut uenefica capite puniatur: at id incertum est, quod enim non scriptum, incertum de eo futurum uidetur iudicium. Sed syllogismo, id est, ratiocinatione id fieri debere demonstratur. Constitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem à scripto & uoluntate syllogismus, quod in scripto & uoluntate pars semper altera scripto nititur, sicut in syllogismo: sed hoc interest, quod in scripto & uoluntate contra scriptum dicitur, in ratiocinatione supra scriptum adijcitur. quæ autem uerba defendit in statu scripti & sententiæ, hoc agit, ut fiat utique quod scriptum est in ratiocinatione, nec aliud quam scriptum est, uelut utrunque iam exemplo manifestum fuit. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio est. quod si finitio parum firma sit, in syllogismū sæpe delabitur, ut proximo iam memorato exemplo ostendimus. Quamobrem, ut supra etiam diximus, si bene aduertimus legitimæ constitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri status, ut non plures rationalibus esse uideantur, an sit, quid sit, & quale sit. {Ea est huiusmodi lex: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius ius est.) Est, inquit, lex, ut furiosus & furiosi bona sint in potestate eius agnatorum & gentilium. Agnati, qui ex eodem descendunt germine. {Gentilium.) Gentiles ita Cic. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, sunt inter se, qui eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Ergo qui furiosi consequi uelint bona hæc omnia habuisse eos oportuit. {Et lex qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & ligatus corio.) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturq;, qui parentem occiderat. {Deuehatur in profluentem.) Hoc est, in decurrentem aquam iactetur. {Et lex, pater familias uti super familia pecuniáue sua legauerit, ius ita esto.) Sit ius, inquit, ut paterfamilias toti familiæ, uel cui ex familia usum fructum uel pecuniam legauerit, uel quiduis in familia statuerit, fiat. & adiungit. {Sit lex, si pater familias intestatus moritur, ut eius pecunia agnatorum gentiliumq́; sit.) Non ut supra dixit, familiæ, in qua etiam serui & ancillæ esse intelliguntur, nam, ut Festus inquit, famuli origo ab Oscis dependet, apud quos seruus Famel nominabatur, unde & familia uocata. Malleolus, ciuis Roma

Romanus alioqui enim malleolus in modum mallei planta est, rostrum habens aptus ut plantetur. & malleoli instrumenta etiam bellica sunt, uelut sagittæ, & ubi adhæserint, quia ardentes ueniunt uniuersa conflagrant. Hoc ergo dicit, Malleolus, qui malem necasse in iudicio conuictus erat, in eũ animaduertitur. itaque damnatus, folliculoq; obuolutum os lupino est. hoc est, hoc est, corrio, lupi, ut tunc mos fuit. ligatus: & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cetera prope nuda, & teteribus ligulis tanquam habenis iuncta soleas ueteres dixerunt. nonnunquam uoce græca crepidas, quodque à pedum digitis ad talum duobus quasi cornibus in modũ lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuen. in 3. Sat. Lunam subtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Goccina non læsum pingit aluta pedem. In modum ergo solearum pedicas pedibus iniecerant, quæ utcunque ita laxaret pedes, ut incederet: & uincirent, ne se in pedes daret. {Ipso præsente.) Ac testamentum, subaudiendum, faciente. {Testes rite affuerunt.) Prout testamentorum mos exigit, testes aderant: alioqui testamentum uim nullam habere posse uideretur. {De ipso supplicium paulo post sumitur.) Hoc est, obuolutus in culeo in profluentem demittitur: heredes qui eum defenderant, sunt constituti testamento in carcere facto. quamobrem & hereditatem adeunt. {Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat.) de cæde matris, iure agnationis suam esse oportere hereditatem dicit. {Hic certa lex nulla affertur.) Siquidem nec conuici potest, ut furiosus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cuncta bona debeant confluere: nec omnino sanæ mentis uisus fuit, cum matrem occiderit. rursum ut paterfamilias uidetur legare sua ceu uellet potuisse, damnatus fortassis non potuisse. si non potuit testari, perinde habebitur malleolus, ac si non fecisset testamentum. syllogismo ergo innitetur malleoli frater, ut ex uicino probet, quod quærit. ut dicat: si testamentum nullum fecisset malleolus, meum futurum erat quod testamento legauit. Sed cum testari non potuerit, aut quia furiosus, aut quia utrunque fuit; perinde est ac si intestatus obijsset. hereditatem ergo meam esse oportet. Lex contra hoc est, ꝙ paterfamilias cui uelit possit sua bona legare testamento. Nulla igitur lex hic certa est, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, unde ratiocinatio nascatur, quare malleolus testamentum potuisse facere, & non potuisse, uideatur. Hinc constitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata est. {Iurisdicialis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure an in iniuria factum sit quæritur.) Eius constitutionis partes sunt duæ, quam Latini absolutam. Hermagoras κατὰ διάνοιαν appellant, quam uero assumptiuam Latini, Græci κατάστασιν nominarunt. {Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut nihil aliud foris assumatur recte factum esse dicemus.) Hoc dicit: absoluta est, quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem, nihilq; extrinsecus petimus auxilij, sed intra sui ambitum tota concluditur, uelut cum mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum scriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetæ debuisse uocari, & adiectio honoris uocabulo, ut publico aut quouis simili uerbo nominari, non nominatim ut quiuis è plebe debuisse accusat. Mimus se defendit: licuisse eum quidem nominare, cuius scripta in scenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinsecus nihil assumatur, assumptiua dicta est. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur: unde & nomen habet. μιμέομαι enim. imitor significat. Cœnaculum, ut inquit Varro, ubi cœnabant: sicut ubi cubabant cubiculum uocitabant. hinc domus uniuersa cœnaculum dicta. {Assumptiua est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex contraria re comprobatur.) Assumptiua, inquit, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Hic uero illud debemus tenere compendium, quod in absoluta qualitate factum ipsum afferimus: in assumptiua uero qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse contendimus. Itaque in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in assumptiua uero præmij & pœnæ ratio deposcitur. {Re extraria.) Id est, extrinsecus petita & aliena. Licet Festus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo se distinguitur, ꝙ extrarius sit, qui extra focum, sacrũ, iusq; sit: extraneus, ex altera terra, quasi extraneus. i. ex terra noua: externus aũt alienus. {Assumptiuæ partes sunt quatuor &c.) Singularum defensionum locum considerare debemus, primo innocentis est hominis, ut dicat, non feci, deinde, feci, sed non sic uocatur: tertio, Feci, & sic uocatur, sed iure feci. deinde hoc ipsum Iure feci, aut licuisse sibi, debebit ostendere; quæ qualitas absoluta est. aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo id probet quod in iuste factum uř. Videamus nũc de his quatuor assumptionis partibus, quæ sit acrior. Primo dicet Feci, sed profuit: & ꝓbabit, plus se profuisse quam obfuisse. Deinde dicet, Feci quidem, sed ut facerem ante prouocatus sum: quæ est relatio criminis, aut Feci quidem, sed id facere ab alio coactus sum: quæ est remotio criminis. Quod si nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulsus est, cum nihil sit quo se defendat, factum fateri debebit, sed ueniam postulare: hanc Cic. concessionem uocat. Cõcessio, inquit, est cum reus postulat sibi ignosci: ea diuiditur in purgationem & deprecationẽ. {Purgatio est, cum consulto negat reus se fecisse: ea diuiditur in imprudentiam, fortunam & necessitatem.) Criminis, inqt, concessio in purgationem & deprecationem diuisa est. Purgatio est, cum dedita opera se id cuius arguatur nõ fecisse dicit: sed imprudentiam causatur, ac se lapsum errore, non mẽtis flagitio, aut fortunam ita uoluisse, se aũt non fuisse in causa. uel factoꝝ necessitate, in quibus loci à causis ut ab effectibus uberem argumentandi præbebunt copiam. {Fortunam, ut cepio ostendit, ad trib. pl. de exercitus amissione.) Nempe non sua culpa factũ, sed fortuna, ut amitteret exercitum, Imprudentiã, ut ille qui de seruo q̃ dñm occideret suppliciũ sumpsit, cui frater esset, anteq̃ tabulas testamenti aperuerit, cuius seruus testamento manumissus esset. Et per imprudentiam se fecisse defendet qui se de eo sumpsisse supplicium ꝓfitebitur, qui fratrem ei occidisset: seruum aũt eum crediderat, de quo sumere impune poterat supplicium, sed aperto testamento manumissus inuentus est. {Necessitudinem, ut ille qui ad diem cõmeatus nõ uenit, ꝙ eum aquæ interclusissent.) Necessitate se addictum excusabit. qui ferens cõmeatum, quo fame laborantibus suppetias occurreret, plenis fluminibus torrẽtibusq;, plene decurrentibus alueis, interclusum detentumq;, quo minus ferre cõmeatus posset se defendet. aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit se fluminibus interclusum, aut ualetudine aduersa, quo minus cum ceteris ire potuerit. {Deprecatio est, cum & deprecasse se, & consulto fecisse reus confitetur, & tñ postulat ut sui misereatur.) Deprecatio, inquit, est cũ & peccasse reus confitetur, & tñ ut sibi ignoscatur postulat. In purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. In deprecatione uero & factum & culpa conceditur, sed tñ ueniam deprecatur reus. {Hoc in iudicio fere non potest usu uenire, nisi in loco cõi per amplificationem inijciemus.) Vt ipse Cic. pro Ligario, cum dicit: Causas egi Cæsar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honoꝝ tuoꝝ. Certe nunq̃, hoc modo: ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit se unq̃ posthac &c. {Nisi qñ pro eo dicimus, cuius multa recte facta constant.) Plane defendi poterit, si aut propter se, aut propter alios faciendum dicamus. Propter se, si innocens, si benemeritus, si spes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incõmodis, uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarum dedisse. Propter alios, ut si ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum esse dicamus. {Verum nihil postulat ignosci.) Cum dicit, si hoc fecisset, ob beneficia sibi ignosci conueniret: nihil est quod sibi ignosci postulet: quod cum ita sit, in iudicium non uenit: non enim de hac re quidquam iudicandum iudicibus permittitur. {Aut in se datum, ante Imperatorem.) In senatu, inquit, & ante Imperatorem, & apud populum, & ubicunque iuris clementia est, habet locum deprecatio. {Ex translatione criminis causa constat.) Relatio, inquit, criminis est, quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacesserit. Est relatio criminis, si in eo quod fecimus, uicem nos reddidisse dicamus: utputa, Occidi, quia ille me uolebat occidere. hoc ego feci, sed meruit ut facerem. ut Orestes,

qui ideo se matrem occidisse dicebat, quod illa eius patrē maritum suum occidisset. {Ex remotione criminis causa constat cum à nobis crimen, sed culpā ipsam amouemus.) Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, à se & à sua culpa in alium reus remouere conatur. Et uel in hominem transferimus uel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, ut si accusetur is q P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu ꝯsulum defendat, & dicat eos non modo imperasse, sed rōnē quoq; ostendisse. Criminis remotio dupl'r fieri poterit, si aut causa aut factum in alium transferatur. Causa transfertur, cū dr̄, aliena ui & ptāte factum, ut qui Sulpitium inquit, se occidisse confessus est, idq; iussu se consulum fecisse dicat, qui non modo id imperarunt, sicut poterant, uerum etiam rōnem reddiderunt cur id liceret facere. {In rem confertur, ut si quis ex testō quod facere iussu sit, ex plebiscito utetur.) In rem factū crimen transfertur, ut si quis ex alicuius testō quippiam facere compelletur, quod facere plebis sanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, assumptiuæ ꝯstitutionis pars quæ ex criminis translatione constat, quam Græci μετάθεσιν noīarunt, aut fit cum in hominem culpa relegatur, qui id, quod reus factum confitetur, mandare potuerit: aut in rem, ut si is q testm̄ quod iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse quippe quod iubeant contra fieri, aut id fieri prohibebant. {Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus satius fuisse facere.) Inter comparationem & concessionem hoc interest, quod in comparatione de eadem re comparatio est, ut: Dissipasti muros, hostibus iter urbem ingredi dedisti. Ille contra: Disturbaui quidem muros, sed hostes in fugam uerti. Ecce in eodem est comparatio. Concessio aūt criminis in diuersis rebus fiet, ut cū Verres multa signa & uasa ex Sicilia sustulit utitur hac defensione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id sibi indulgendum, si quid deliquerit, cum multo maius sit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo signa sustuli ut prouinciam defenderem: Neq; .n. ꝑꝑea signa exportauit ex Sicilia, ut prouinciam defenderet. Itaq; assumptiua quidem: utitur constitutione, sed ꝯcessione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonum illud qđ ꝯtingit, fluxisse dicam⁹. {Ea causa hmōi est Cn. Pompeius, inquit, cum à Gallis obsideretur, neq; fugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in colloquium, ita discessit, ut impedimenta linqueret, exercitum educere.) Perquam idoneo exemplo utitur. Pompeius, inquit, cum à Gallis obsessus effugere nusquam posset, in colloquium ueniēs impetrauit, ut impedimenta relinquēs tute abire posset, præstare id arbitratus, ut impedimenta, quā exercitum relinqueret. {Arcessitur).i. accusatur maiestatis, qđ maiestatem tum suam qui esset imperator, tum populi R. qui eam dignitatem, non ut effugeret, sed ut fortiter cum hoste cōfligeret, tradiderat, minuerit. & qm̄ in his omnibus memoratis quid deniq; faciendum sit, aut apud ppl'm, aut senatum, aut iudices quæritur, constitutiones exinde ex eis qōnibus oriuntur, quas protulimus. {Quæ constitutiones, & quæ cōstitutionum partes sint, uideor ostendisse, nūc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandum est.) Posteaquam constitutionum, inquit, partes omnes, & quid esset cōstitutio ostendimus, superest ut qūo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc est, constitutione inuenta, quo pacto argumentis utrinq; quod in qōne positum fuerit probādum sit, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, id quidem, inquit, faciemus. si prius quid in causa litigantibus, utriq; decerni oporteat ostenderemus. Destino .n. aliquando mitto significat, ut Iuuen. Destinat hoc monstrum cymbæ liniq; magister Pontifici summo. Aliqn̄ decerno, uelut idem: Laudo tn̄ uacuis quod sedem figere Cumis destinat. {Quo ratio omnis totius orationis conferatur.) Ad quod referatur, & unde tota pendeat oratio, quod paulopost docebitur. {Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio.) Constitutione iumenta Hermagoræ q̄rendum uidetur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, & firmamētum. sed in libris de Inuentione, aliqn̄ plura Ciceroni quærenda esse uisa sunt. quippe qui inquit. Constitutione causæ reperta, statim placet ꝯsiderare utrum causa sit simplex, an coniuncta & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus qōnibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam qōnem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus an non: coniuncta ex pluribus qōnibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto, utrum Carthago diruatur: an ex Carthaginensibus redeatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit quæritur, ad hunc modum, utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur: qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quæ maxime contra Annibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, an in rōne, an in scripto sit controuersia. nam scripti controuersia est ea quæ ex scriptionis gn̄e nascitur: Eius autem genera quæ separata sunt à constitutionibus, quinq; sunt. Nam tum uerba ipsa un̄r cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare uidetur, tum ex eo quod scriptum est, aliud quoq; quod non scriptum est inueniri, tum uis uerbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus descripto & sententia. Secundum ex contrarijs legibus. Tertium ambiguum. Quartum ratiocinatum. Quintum diffinitiuum nominamus. Ac tum ꝯsiderato gn̄e causæ, & cognita constitutione, cum simplex ne an coniuncta sit intellexeris, & scripti an rōnis habeat controuersiam uideris, deinceps erit uidendum, quæ qō, quæ rō, quæ iudicatio, qđ firmamentum causæ sit quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur: controuersia, hoc modo: Nō iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio cōstat. ex ea igitur nascitur cōtrouersia quam qōnem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur qō latius intelligitur, omnis de qua in utranq; partem, uel in plures dici credibil'r possit, in iudiciali materia dupliciter est accipienda. uno quidem modo, quo dicimus multas qōnes habere controuersiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero quo significam⁹ summam illam in qua causa uertimur, hanc Græci ζήτημα nostri principalem qōnem uocant, quod ex ea status nascatur, ut an matrem Orestes occiderit: qui cum se occidisse fatetur, quæritur an iuste occiderit. Ex hac constitutio nascitur. Cum igitur de ijs inter se litigantes uiderimus hoc pacto prius cū in quo consistatur uiderimus, quærimus quid id sit in quo litigent, hæc est qō quam Cicero ante rationem merito quærendam dicit. {Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum causa consistamus.) In rōne declaranda, pene Orestis omnes utūtur exemplo, uelut ipse in libris de intentione. Ratio est, quæ continet causam quæ si sublata sint, nihil in causa controuersiæ relinquetur: hoc modo, ut docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus: Orestes, si accusetur matricidij, nisi dicat Iure feci, illa .n. patrem meum occiderat, nō habet defensionem, qua sublata, omnis quoq; controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem est qua quod factum esse constat, defenditur, & cur non utamur, eodem, quo sunt usi omnes fere exemplo: Orestes matrem occidit, hoc constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quæstio, an iuste fecerit: Ratio, quia Clytemnestra Agamemnonem maritum suum, patrem Orestis occidit. hoc αἴτιον dicitur. {Sine qua ne parua quidē dubitatio remorari potest damnationem.) Hoc dicit, si factum fuisse constet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnum sit, pusilla occurrerit dubitatio, sequetur tamen damnatio. {Remorari.) Et remoro & remoror, teste Donato dicimus: qđ uerbum retardo & retineo significat. à remora pisce minutissimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχένιον uocant. {Inuenta ratione, firmamentum quærendum est. i. quod accusationem continet, & quod affertur contra rationem defensionis, de qua antea dictum est.) Quod Græci συνέχον, alij continens, alij firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione. Firmamentū est, inquit, firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationem, ut si uelit Orestes dicere eiusmodi aīum m̄ris fuisse in p̄rem suum, & in seipsum, & in sorores, in regnum, in famam gn̄is & familiæ,

ut

ut ab ea pœnas liberi sui potissimũ petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibusdam id esse uidetur, post quod nihil quæritur, quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Cicero aũt secum in his multũ dissentit. nam in præceptis Inuentionis, sicut supra dictũ est, Hermagoram secutus, firmamentum defensoris esse dixit. in Topicis, ex statu confectam cõtentionem κρινόμενον appellat: idq; Trebatio qui erat Iurisconsultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur. ꝯtinentia, quasi firmamẽta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionib. oratorijs, quod opponitur defensioni: quia primum quod ab accusatore afferatur, dicatur ratio, qđ aũt ab accusatore secundo loco contra rõnem afferatur, firmamentum nominetur. Idem hic sentit. inquit. n. cum usus fuerit Orestes defensione hoc pacto, Vere occidi, illa. n. prẽm meũ occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintil. concludit, uerius & breuius sensisse, qui statum & continens quod ab alijs firmamentum diximus appellari, & iudicationem idem esse uolunt. Continens aũt id esse, quo sublato, lis esse non possit. {Ex rõne defensionis, & firmamento accusationis, iudicij qõ nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant.) Dictum est, ꝯstitutione inuenta quærendam esse qõnem, rõnem, firmamentum, & iudicationem quæ omnia exposita sunt. ꝑter iudicationem, quam nũc dicit ex rõne defensionis nasci, & accusationis firmamento, ut, Orestes iuste occidit mrẽm, status est qualitatis, an iuste occiderit, qõ, rõ aũt, quia prẽm meum occiderat. Firmamentum uero, nõ tñ abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erũt in causa ꝯstitutiones aut earum partes totidem necesse erit qõnes, rõnes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntñ unus erit principalis status, una qõ, una rõ, unum firmamentum, una iudicatio in unaquaq; causa, siue ea sit simplex, siue multiplex. nam cum dr̃ etiam si occidi, iuste occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, ubi status coniecturalis oẽm argumentationis uim primum sibi deposcet. sed qm̃ factum ne sit quæritur, nulla ratio est, & ubi nulla rõ, nullum firmamentum sit necesse est. Sin autem occidisse quidem fateatur, sed iuste, omissa coniecturali qõne, illud potissimum quæritur, an iuste occiderit: unde rõ, firmamentum & iudicatio nascantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Orestes se pr̃is ulciscendi causa mr̃em occidisse, rectum ne fuerit sine iudicio à filio Clytemnestram occidi: Sensus est, cum rõnem suæ defensionis Orestes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accusator contra firmamento innixus: dixit, Recte tñ non factum est, ut à te filio sine iudicio Clytemnestra mr̃ occideretur: iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit sine iudicio à filio Clytemnestram occidi. {Patris ulciscendi causa, puniendi mr̃em.) Nam, ut ẽt Asconius Pæd. inquit, ulciscor & punio & uindico significat. {Ergo hac ratione.) Quam Orestis protulimus. {Iudicationem.) Cuius exemplum rationi subiecimus, reperire conuenit. {Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.) Inuento, inquit, de quo in causa iudicandum sit, ad id omnem orationem accõmodare oportebit. Vnde ipse supra inquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, sed tñ non id perpetua oratione intendimus, sed cupiditate laudis uel dicendi uoluptate euagamur. Qñquidem uberior semper extra causam materia est, quia intra causam haud sane multa sunt extra autem, pene infinita & in causa quæ accepimus dicenda, extra causam quæ uolumus quod aũt ad statum, qõnum, firmamentum, & iudicationem attinet, sane breue est, & facilius quam ut uehementer intueri conueniat nec quisquam fere tam stultus est, aut ab usu dicendi ita remotus, quin sciat quid litem faciat, quod cã uel continens appellatur, & quæ inter se litigantes qõ, ex qua oportet iudicari. {In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperientur.) Subaudi, quæ iam exposita est. {Præterquam in coniecturali constitutione.) Hoc dicit in ceteris quidem constitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autẽ constitutione, quia ratio non est, factum. n. non conceditur non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. quare necesse est eandem esse qõnem & iudicationem: ut, Clodium occidit Milo, non occidit, occiderítne. i. quod dicit. {Ex intẽtione). i. accusandi perseuerãtia. {Et inficiatione.) Hoc est, defensionis negatione, iudicatio ꝯstituitur. {Ratio omnis utriusq; orõnis.) Hic ratio animaduersio non quæ ex qõne nascitur. {Vtriusq; orõnis.) Accusatoris & defensoris. {Iudicationes quoq; plures erunt in una causa.) Sed una tñ, quæ caput nominatur, unde lis nascitur. {Sedulo dedimus operam, ut br̃ & dilucide quibus de rebus adhuc dicendũ fuit, diceremus.) Hic primi libri ꝯcludens M. Tullius materiam, hactenus illud, inquit procurauimus, ut br̃ & aperte quæ doceremus cõplecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librũ produxisse uideamur, cetera quę dicenda nobis sunt, in secundum librum mittere mihi cõmodius esse uidetur. Ne qua ꝓꝑ multitudinem literarum possit animum nostrum defatigatio retardare. Ordo est. Ne qua defatigatio possit animum nostrum retardare, ꝓꝑ multitudinem literarum, sensus est. Ideo hic finem primo lib. uolumus, ne si multam simul scripturã aggeramus, longitudine ipsa defatigati torqueamus, & adscribendi hoc munere deterreamur. Sed si quo tardius hæc quę studes absoluentur, tum rerum magnitudini, tum nostri occupationibus assignare debebis. Sensus est: sed si in his pręceptis paulo tardior, quam ipse affectes & concupiscas, ero, tũ rerum magnitudini (quid. n. maius poterat Cicero quam ꝓcepta rhetorica complecti, & uelle dicendo illustrare?) tũ nostris assignes occupationibus. Nam & supra in huius editionis principio, se detentum occupationibus, & quidquid ocij daretur in philosophia libentius consumere uoluisse memorauit. {Veruntñ maturabimus.) Mire Herennium sibi Cicero & conciliat: & attentum facit: cum ob negocia quidem detineatur, sed nihil prętermissurum polliceatur, qñquidem si qđ ex longiore detractum summa fuerit, se industria exæquaturum, ac per hoc uenustius & gratius se factuꝝ quam ceteri, q de ea re conscripserunt, dicat. Quamobrem & significatissimo eius rei uerbo. Maturabimus est usus. si quidem maturare, ut Nigidius inquit, est, neq; citius, neq; serius, sed medio quoniam quasi temperamento aliquid transigere. sicut in frugibus maturæ dñr, quæ nec crudæ & immites sunt, nec rursum caducæ & decoctæ, sed tp̃e suo adultæ ac maturæ. {Vt ꝓ tuo in nos officio &c.) Hoc dicit, Id certe efficiemus, qñquidem & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio sum⁹, & nostrum erga te studium, quod sicut tu non præcipuum poscere, ita nos gratuitum reddere debere uidebamur, poscit. Itaq; in tuam gratiam ita meus propensus animus est, ut quę uelis, accumulatissime de industria facere desideret.

LONGOLIVS.

NOSTER doctor Hermetes.) In quibusdã antigraphis Hermagoras scribitur ut non dubitem, Hermagoras esse legendum. {Prima deprecatio.) Non concessio & per ꝑces auersio, sed aduersarioꝝ illationis depulsio, quod ipsum significat & deprecor. {In demortui locum qui petat &c.) Ob legis breuitatem obscurior redditur locutio, ꝓꝑ eclipsim reciproci pronominis. Eum qui petat. i. quicũq; petierit sufficit se dr̃e &c. {De semissibus &c.) Diuidundis. i. in capita omnium ciuium. {Pontes disturbat.) Pontes lignæ trabes transuersim positæ, & altius collocatæ, ꝯtectęq; tabulis unde à ꝓp̃lo legislator uideri posset, Cistellam aũt, publicarum lr̃aꝝ scrinium denotat, in quo tabulæ legum continebantur. {Prætoriæ exceptiones.) Præter. n. cum exposita illi causa esse, actionis formulam præscribebat, secundum quam ageretur, ut in iure ciuili nusquam non occurrit. Causa autem cadere dicitur, qui rem amittit, & causam perdit ut uulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cic. pro Roscio Amer. Quanto maiores nr̃i sapientius, qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non uiolaret aliqñ audacia, supplicium in parricidas excogitarunt, ut quos natura retinere in officio non potuisset, magnitudine pœnę à maleficio summo arcerentur. In sui uoluerunt in culeum uiuos, atq; ita in flumen deijci. O singularem sapientiam iudicum. Nõnne uidentur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui

repente cœlum,solem,aquam,terramq; ademerunt, ut qui eũ necasset, unde ipse natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dñr. Est autem culeus saccus coriace⁹ cui reus insuebatur,simul intrusa uipera & gallo gallinaceo. Hũc ipsum uocat & tolliculum lupinum paulopost. Vbi ani maduertendum,quanta fuerit legis seueritas,qui non bouis, non equi corio ad supplicium utebantur,sed lupi, bestiarum omnium rapacissimi.{Intestatus.) Non condito testõ. {Sta tim folliculo lup.)Quod indignum iudicabant,qui solem,lu nam,elemẽta,ceterosq; homines inspiceret.{Et soleæ ligneę) Ne pedibus terram contingeret. De Malleoli aũt facinore scri bit Eutropius,de bello Cymbrico. {Cum eo Accius iniuriam agit.) Poetarum.n.auctoritatem minui arbitrabantur,si scę nicis adiunxissent. Itaq; quoties in proscenium prodibant, personam inducere solebant.{Vt Cœpio ad Trib.)Qui Mar tem dicebat cõem,& fortunam accusabat, quod subito aquis exercitum suum clausisset,irruentibus Cymbris.{Nisi qñ pro eo dicimus &c.)Vt Cicero pro Mil.{Aut ante Imperatorem) Ex hoc loco sunt qui conuincere studeant,non esse Ciceronis hoc opus,quod posterius ad Imperatores iudicia puenerint. Sed hi ignorant,& Ciceronis tpibus Imperatores quoq; fuis se,qui causas militum cognoscerent. {Cum à nobis non cri men.)Crimen,facinus:Culpa,facinoris causa.{Ex compara tione.)Hæc est pars compensatiui status:quoties minore in cõmodo maiori prospectum esse dicimus. {Nunc quõ eas.) Transitio ad constitutionis inuentionem.{Ratio est.)αἴτιον, propius accusatoris locus.{Peruertit defensionem).i.defen sionis rationes omnes destruit,nec causam dat qua se defen dat.{Firmamentum quærendum.) σύνεχον,defensoris locus. {Græci κρινόμενον)κρινόμενον,examinatio huius ipsius,quod ad defensionem reus attulit.Locus est cõis & accusatoris & de fensoris.{Intẽtione.)Id,quod prima parte proponitur,quod Græci κατάφασιν dicunt.{Inficiatione.)Id,quod secunda par te respondetur. aliqui depulsionem, Græci ἀπόφασιν appel lant.{Intentio,Occidisti Aiacem:Inficiatio,Non occidi. Se dulo dedimus operam.) Epilogum,qui per breuem enume rationem rem tractat, in principium libri subsequẽtis differt. Sed hic transitione ad secundum librum uiam sibi parat.

ASCENSIVS.

CAVSARVM constitutiones.) Prosequens autem constitutiones causarum dicit. Alij.i.nonnulli fecerũt constitutiones causarum quatuor, sed sup. Hermestes doctor nr̃.i.qui nos docuit putauit tres constitutiones cau sarum esse,non ideo tm̃ tres ponens,ut detraheret quidquam de inuentione illorum qui ante eum quatuor posuerant, sed ut ostenderet, illos distribuisse dupl̃r & bipartito .i. in duas partes diuisione facta,id quod oportuisset docere simpliciter & modo singulari,hoc est,quod unam rem in duas frustra di uiserunt.{Constitutio &c.)Definit primo constitutionem de inde prosequitur eius partes seu species dicens: Cõstitutio est prima deprecatio.i.depulsio,quasi precando nec culpa pute tur,aut ne crimini detur.Est.n.contraria deprecatio precatio ni.Nam qui precatur uult aliquid fieri,qui deprecatur (quan do præpositio de contrarium significat: nam sæpe auget, ut deamo,demonstro)uult aliquid non fieri,ut Ouid. Sæpe pre cor mortem,mortem quoq; deprecor idem. Id est,sæpe p̃cor, ut mors mihi fiat,sæpe ut non fiat. apud ecclesiasticos freque tius accipitur p̃ ualde p̃cari,aut oratores & historiographos, pro ɔ̃trario aut diminutione eius qd' fieret,aut fieri posse ur̃. Sicut decrescere est contrarium eius,quod est crescere,ut dedo cere,& multa alia, quia ergo defensor rei precatur ne quid ta le credatur,aut fiat quale actor & accusator precatus est,ideo deprecatio est quasi depulsio,defensoris, coniuncta cum insi mulatione.i.occulta culpatione & isimulatione accusatoris. Notabis puer(quod & præmonui)Ciceronem solere præposi tionem quam composuit ẽt præponere seu apponere,ut con iuncta cum &c.Itaq;(sicut igitur ɔ̃tinuatiua est particula)cõ stitutiones,ut ante diximus,sunt tres coniecturalis. ubi facti ratio non ɔ̃stat.legitima,quæ ex lege aut scripto legitimo na scitur,& iuridicialis cum de iure disputatur (Sane dicant iuri dicialis,non iurisdicialis,licet dicatur iurisconsultus:Et ratio differentiæ quia in illis compositis ubi altera pars alteram re git pars recta integra manere solet,ut iurisconsultus legisperi tus &c.ubi uero altera alteram non recte regat manente præ positione solet fieri corruptio, ut iuridico. unde iuridicus & inde iuridicialis.)Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis est cum.i.qñ controuersia est de facto hoc mo do. Aiax incubuit.i.se demisit ad se interficiendum gladio.i. in gladium:in silua .i. loco silenti & deserto postq̃ resciuit.i. cognouit & percepit,quæ fecisset per insaniam.i.furorem cõ tractum ex eo quod contra se datam sententiam de armis A chillis contra Vlyssem ferre non potuerit: Vlysses interuenit, & conspicatur.i.intuetur,occisum.s.Aiacem,& educit corpo re telum cruentum,quo se occiderat,ergo & gladius telũ est. Teucer frater Aiacis,ex alia tñ m̃re interuenit.i.inter educen dum telum,ubi uidet frẽm.s.Aiacem occisum,& inimicum fra tris.s.Vlyssem cum gladio cruentato quem tenebat manu, ac cersit.i.postulat,& in ius uocat,ac reum facit capitis.i.crimi nis capitalis.hic.i.in hoc casu,qm̃ uerum.i.ueritas rei,quæri tur.i.inquiritur,coniectura (non.n.constat per probationes legitimas)conuersio erit de facto & ex eo.i.ex ea re constitu tio nominatur causæ coniecturalis. Legitima constitutio. A git de altera specie constitutionis dicens. Cõstitutio legitima est cum aliquid controuersia.i. litis & contentionis nascitur, aut ex scripto.s.uno aũt ex scriptis.s.pluribus. Ea.s.constitu tio legitima diuiditur in partes sex,uidelicet inscriptum & sen tentiam .s. uiri autentici,in leges contrarias(.s.à nobis addu ctis eum tamen iuridici dicant, nihil in corpore iuris repu gnans reperiri, uerum dicunt leges abrogatas non esse am plius in corpore iuris, & multas quæ in contrarium sonant idem dicere)in ambiguum,in diffinitionem,in translationẽ, & inconcinnationem,de singulis autem prosequitur unde di cit.Controuersia nascitur ex scripto & sententia,cum.i.qñ,uo luntas scriptoris.i. legislatoris uidetur dissentire cum ipso scripto .i. cum eo quod scriptum est hoc modo: Si fit.s. ali qua,lex quæ iubeat eos qui reliquerunt nauim propter tem pestatem perdere, omnia & supp. iubeat nauim & cetera esse eorum qui remanserint in naui,si nauis sit conseruata,& sup. omnes: qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempestatis,reliquerunt nauim,& cõscenderunt in scapham .i.nauiculam quæ ad latus magnæ nauis complecti solet, præter unum ægrotum,& is .s. ægrotus non potuit exire .s. naui,& fugere in portum: Nauis est delata incolumis, id est, salua & seruata in portum,casu & fortuitu, per fortunam, & non per operam ægroti. ægrotus tamen possidet illam .s. nauim,Ille cuius fuerat nauis (aut quod per scapham saluus factus est,aut quod in naui non erat) petit nauim. Hæc con stitutio .i. contentionis institutio est legitima ex scripto .i. innitens legi scriptæ,sed uariæ intellectæ.{Ex contrarijs legi bus &c.)Prosequitur reliquas partes constitutionis legitimæ dicens. Controuersia constat ex legibus contrarijs:cum alia .i.una ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia uetat sup. idem fieri, hoc modo lex uetat eum qui damnatus est de pecunijs repetundis.i.iuste repetendis, eo quod in ad ministratione reipub.alicuius prouinciæ iniquæ sublatæ fue rint, hr̃e orationem etiam ad defensionem sui,quæ lex iusta uidetur,quia qui potuit prouinciales circumuenire, possit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet.i.uult augurem no minare.i.decernere nominando,eum qui petat in concione, in locum demortui .i. defuncti, hoc est ponemus ꝙ una lex dicat ꝙ repetundarum reus non habeat ius loquendi in con cione & altera lex dicat,quod in demortui locũ aguntur quẽ uult nominare possit,in concione. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis,nominauit.i. pronunciauit & decre uit qui petat sup.substitui in locum demortui,multa.i.pœna per legem constituta petitur ab eo,uidelicet augure,& hęc cõ stitutio est legitima ex legibus contrarijs. {Ex ambiguo.) Controuersia .i. contentio & litigatio nascitur ex ambiguo .i. dubio dicto, cum .i. quando res scripta in unam senten tiam .i. unum sensum eius qui scripsit, aut dictauit, seu dixit significat duas aut plures sententias,hoc modo. Paterfami lias,cum faceret filium.s.suum heredem. testamento .i. in su prema uoluntate sua legitimis testibus comprobata, legauit, id est,testando addixit uxori uasa argẽtea,scilicet ad XXX. pondo.

pondo: dicens. Tullius. s. filius heres meus. s. testamento com probatus, dato. i. uolo ut det, Terentiæ uxori meæ (non dicit matri suæ cum qua non esset honesta, aut licita contentio, sed innuit nouercam esse) Terentiæ tñ etiam fuit nomen uxori Ciceronis triginta pondo. i. libras, uasoꝝ argenteoꝝ quæ uolet (Ambiguum est de supposito, an quæ uxor uolet: an quæ filius, & ideo) illa. s. uxor, petit post mortem eius. s. patris familias uasa pciosa & celata. i. exculpta magnifice. i. magno artificio & apparatu sumptuoso. Tullius. s. filius pris familias dicit se dre ei triginta pondo. s. uasoꝝ argenteoꝝ quæ ipse. s. filius uolet. s. ei dare. Et ita est cõstitutio legitima ex ambiguo. s. uerbo uolet, quod ad diuersa applicari potest. Vnde mater interpretatur sibi legata ẽ uasis aureis triginta pondo quæ ipsa uolet, filius contra quæ ipsa non ipsa. Et si controuersia oritur, quo circa prospiciendum est, ne quid ambiguum sit in testõ nr̃o si uolumus heredes nostros sine lite succedere. Sane non idem sunt pondo & pondus. Pondo. n. numero plurali & gñe neutro, sed indeclinabiliter dñr libra una, pondus autem est onus quotuis librarum, unde posset centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare solẽt. Dicentes emi tria pondera plumbi, aut butiri pro eo quod dicant terga põdo, aut tres libras. Sunt qui argumententur ex hoc textu Ciceronianum esse pñs opus, eo quod illi filius fuit Tullius nomine, & uxor Terentia, solemus aũt fere de nostris exempla dare. Alij tñ contra sentiunt dicentis uxori & filio Ciceronis non conuenire exemplum, cum illam dicant matrem Tullij, qui cum filius agere non possit, uerum alius possit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur ueritas. {Ex diffinitione.) Declarat controuersiam quæ oritur & constituitur ex diffinitione dicens. Causa constat ex definitione sup. sic, cum. i. qñ est in controuersia. i. contenditur & disceptatur quo nomine factum. s. de quo contenditur, & accusatus est quispiam, appelletur. i. debeat appellari. Ea. s. controuersia ex definitione orta est hmõi. i. tali exemplo declarabilis. Cum L. Saturninus esset laturus legem frumentariam. i. de frumento distribuendo (Appellatione autem frumenti uenit omne genus satorum quibus uescimur) de semissibus & trientibus. i. quod p semisses. i. sex uncias mensuræ aut per trientes. i. quatuor uncias distribuerentur. (Semis. n. continet dimidium assis, triẽs tertiam partem, & ita cum duodecim sint in asse unciæ triens quatuor continet uncias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de semissibus & trientibus. i. de sexta parte & quarta. Nam semis non est sexta pars, sed altera duarum) Q. Cœpio qui erat quæstor urbanus. i. ut dicunt receptor rerum urbanarum. i. pertinentium ad remp. Romanam colligendarũ in urbe, per id temporis. i. per idem tempus. docuit Senatum. i. senatores & primores Vrbis qui patres conscripti erant ærarium. i. thesaurum publicum seu fiscum, ut nunc dicunt, nõ posse pati tantam largitionem, ut uidelicet talis fieret frumenti distributio uitium. Senatus edoctus & persuasus à Cœpione, decreuit. i. sanxit, si Saturninus ferat eam legem. s. frumentariam, eum uideri, id est, quod uideatur & reputetur facere aduersus, id est contra rempublicam, hoc est in detrimentum reipublicæ, cuius inter erat ærarium, id est, non ex hauriri per largitiones non necessarias. Saturninus cœpit ferre. s. legem, id est, promulgare, collegæ, id est, contribuni pleb. sup. cœperunt intercedere. i. intercedendo se opponere & contradicere. Ille. s. Saturninus nihilominus, id est, quamuis collegæ obstarent, tulit, id est, attulit, Cistellam, id est, paruam Cistam, in qua erat lex illa scripta Grçcæ dicuntur κισιτέκισαι, quomodo etiam Teutonice dicitur. Cœpio ut. i. postquam uidit illum. s. iam sæpe dictum Saturninum. ferre contra senatusconsultum, id est consilium & decretum (nam prius dixit decretum. Vnde uidetur pro eodem accipiendum) senatorum, aduersus rempublicam, id est in detrimentum reipublicæ, & potissimum collegis intercedentibus, id est, ad impedimentum interuenientibus. (Vnde intercessio duplex est, altera, ut quid fiat, altera ne quid fiat, unde precamur, ut sancti intercedant pro nobis apud Deum, id est, ut per eorum suffragia nobis bona conferantur, & mala quæ meruimus aut patimur auferantur:) facit impetum cum uiris bonis, id est reipublicæ fauentibus. (Alij legunt fecit, sed minus cohæret cũ ceteris uerbis præsentis temporis) disturbat pontes, id est scalas quibus ascendebatur in suggestum, id est, locum editum unde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere ascendat ac descendat, & deijcit cistas, in quibus scripta continebatur lex. & est impedimento, quo. i. ut, serius. i. aliter lex feratur. s. quam ille uolebat aut quo secius posuit pro ut non. Nam deijciendo Cistas impediuit penitus ne lex feratur. Cœpio. s. quæstor urbanus, accersitur. i. uocatur in ius, & accusatur, maiestatis. i. ut is qui læserit maiestatem. s. tribunitiam, quam sanctam inuiolabilem plebs Romana habendam censuit. Et licet quæstor etiam magistratus esset, minor tamẽ erat quam tribunus, unde uidebatur minuisse maiestatem tribunitiam faciendo impetum in tribunum pl. presertim ubi officio suo fungi uellet. Et ideo constitutio sup. fit legitima ex definitione (aut ut alij scribunt ex diffinitione, utrunq; autem scribi posse reor, definitio enim à de & finio dicitur quasi finitio: & terminatio rei cum sit discreta de alijs. {Diffinitio à dis & finio) enim pro q̃a ipsum uocabulum diffinitur cum quęritur. i. inquiritur quid sit minuere maiestatem. {Ex translatione &c.) Controuersia nascitur ex trãslatione. s. officij aut tpis unius in alteꝝ, ut cum reus dicit, aut tp̃s differẽdum sup. esse, quia nondum expleta est conditio tp̃is adiecta in paciscẽdo, aut quia non quolibet tp̃a quælibet transigenda res est. Aut dicit accusatorem mutandum, utpote si odio aut ira aut simultate in reum notatus sit, aut iudices mutandos, ut si ad non suum iudicem quis uocatus fuerit. Græci sup. utũtur hac parte constitutioni. s. per translationem, in iudicijs. s. criminalibus, nos uero utimur plerunq; in iure ciuili. i. ubi agitur cã ciuilis. Et ideo scientia. i. ꝑitia, iuris ciuilis iuuabit nos in hac parte. s. constitutionis legitimæ, quæ ad translationem pertinet, tñ nos utimur non nihil. i. aliquantulum etiam hac parte in iudicijs. s. de criminibus, ut hoc modo. Si quis accusetur peculatus. i. furti reip. quod dicatur sustulisse uasa argentea publica de loco priuato. i. non publico. (Sicut nos dicimus sacrilegij teneri qui rem sacram ẽt de non sacro sustulerit. Sane signandum est uasa argentea publica sine uitio dici, licet non sit coniunctio, aut quia uasa argentea quasi pro una re dñr, aut quia publica non plenum est adiectiuum) is sup. possit dicere oportere agi secum furti nõ peculatus, cum. i. postquam usus sit definitione quid sit furtum, quid peculatus (ut si dicat furtum esse, cuiuscunq; rei de loco priuato, peculatum tm̃ de loco publico.) Hæc partitio. i. particula, unde alij legũt hæc portio constitutionis legitimę uenit raro in iudicium. s. criminale his de causis. i. ꝓpea, quod exceptiones prætoriæ q̃ translationem iuuant sunt in actione priuata & non indicio, & is cadit à causa qui non egerit quemadmodum oportet. & cauetur. i. caute præscribitur legibus si sit cõmodum. i. utile reo iudicium fiat ante de accusatore utrum illi liceat accusare, nec ne. i. an non. {Ex rõcinatione &c.) Prosequitur ultimam partem ꝯstitutionis legitimæ dicens. Controuersia cõstat. i. constituitur ex rõcinatione. i. argumentatione per similitudinem unius legis ad aliam, utpote cum res uenit in iudicium sine lege propria. i. ut dñt de ea specialiter expressa, q̃ tñ res aucupatur. i. callide uenatur piscatur, aut acquirit quãdam similitudinem. s. legis ab alijs legibus. Ea. s. res est hmõi. Lex sup. est &c. Aut sic. Ea lex aqua res similitudinem aucupatur est hmõi. Si supp. aliquis existet furiosus, potestas in eo & in pecunia. i. rebus eius esto. i. uolo, ut si agnatorum. i. eoꝝ qui ex paterna linea ad illum attinent, & gentilium. i. illorũ qui cum illo sunt eiusdem gentis. i. generis ac progenei. Et lex sup. est hmõi, quæ dicit quod qui iudicatus. i. manifesto iudicio conuictus erit necasse parentem, ut is obuolutus & obligatus corio. i. culleo q̃ saccus ẽ corio est deuehatur influẽtum. i. aquam fluentem & demergatur. Et lex sup. est ius esto ita uti. i. ut paterfam. legauerit. i. testõ constituerit, super. i. de familia ue pro uel pecunia sua. Et lex sup. est si pater familias moritur intestatus. i. priusquam testm̃ fecerit. familia. i. serui & ancillæ & pecunia. i. possessio reliqua eius, esto agnatorũ & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus est necasse matrem, & os. i. caput eius totum obuolutum est statim ipsi damnato folliculo. i. sacculo ex corio lupino. i. facto de pelle lupina seu lupi, & soleæ ligneæ inductæ sunt pedibus. i. in pedes eius, & ita ipse inductus est in carcerem, ij qui defendebant eum afferunt tabulas. i. instrumenta in quę scribat

testam

testamentum,in carcerem & conscribunt ipso pñte testm̃, & testes affuerunt recte .i. iure & consuetudine legitima obseruata circa numerum & fidem eo℞.Supplicium.i.ultimum sumitur de illo.s.Malleolo,hi.s.defensores qui erant heredes testamento adeunt hereditatem.Fr Malleoli,minor.s. natu qui oppugnauerat .i. qui ɔtra eum contenderat in eius periculo uocat hereditatem suam lege agnationis.i.quæ erat,ut agnati,& gentiles ab intestato succederent.hic.i.in hoc casu,nulla certa lex affertur in rem.i.ad comprobationem rei.& tm̃ multæ.s.leges afferuntur è quibus.s.legibus similib. ratiocinatio nascitur,qua.s.disquiritur.quare Malleolus potuerit in carcere facere testm̃ aut non potuerit facere testm̃.Et supp.in talib⁹ est constitutio legitima ex ratiocinatione. Nos ostendimus cuiusmodi partes constitutionis legitimæ essent. Dicamus nunc.i.deinceps de constitutione iuridiciali. {Iuridicialis.) Post legitimam agit de iuridiciali constitutione definiens eã primo sic. Constitutio iuridicialis est,cum.i.qñ factum conuenit.i.ab utrisq; asseritur sine controuersia,sed quæritur, an factum sit,iure an iniuria. Duæ sunt partes cõstitutionis eius uidelicet iuridicialis,quarum.s.partium una nominatur absoluta,altera nominatur assumptiua. Absoluta est cum nos dicemus idipsum quod factum est esse factum recte.i.iure & decenter ita sup.ut nihil aliud assumatur,foris .i. ab extrinsecis rebus.Ea.s.constitutio iuridicialis absoluta est hmõi. Quidã Mimus.i.actor fabula℞ qui gestu corporis personas quas agit imitatur.Compellauit nominatim.i. sub proprio nomine uocauit.Accium .s. poetam comicum in cœnaculo aut in ꝓscenio,Accius.s.poeta agit iniuriarum.s.actione,in eo.s.facto Mimi,aut Mimo ipso,quia cautum est lege quenquam uiuentium in ludis publicis nominari,hic.s.minus iniuriarum accersitus,nihil aliud defendit.i.nihil aliud affert ad defensionem facti sui, nisi licere nominare eum,cuius nomine dẽtur .i.edantur scripta agenda.s.in scœnis quod uulgo diceret ludenda ubi absolutæ factum fatetur, nec aliam causam affert pro defensionẽ,quam idipsum quod in facto est,quia accusatur nomine proprio nominasse poetam,dicit decere eum nominare.uide & reliquos cõmentarios.{Assumptiua.)Prosequtur reliquam partem ɔstitutionis iuridicialis dicens. Pars .s. ɔstitutionis iuridicialis assumptiua.s. approbationis alicuius foris,est cum defensio est per se.i.propria uirtute infirma.i.debilis,sed comprobatur ex re contraria assumpta. partes supp. cõnstitutionis iuridicialis assumptiuæ,sunt quatuor. Concessio.s.facti,remotio.i.depulsio criminis,translatio criminis,& comparatio.Concessio est cum.i.qñ reus .i. accusatus,ɔfitens pc̃tm̃,postulat .i. ṗcatur suo iure,ignosci sibi.i.ut sibi agnoscatur.Ea.s.concessio,diuiditur in purgationem & depcationem. Purgatio est cum reus negat se fecisse consulto .i. ɔsilio præuio & ex deliberatione ac composito, seu industria aut data opera,non tñ negat simpliciter se fecisse. Ea.s. purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & sup. necessitatem. Fortunam.i.diuiditur in fortunam ut cœpio purgans factũ suum apud trib.pl.de amissione exercitus excusat fortunam, hoc est dicit fortunam aduersam in culpa fuisse non se imprudentiam.i.diuiditur in prudentiam,ut ille sup.eam excuset q̃ sumpsit supplicium de eo seruo qui occiderat dñm, cui.s.dño ipse occiderat inquam antequam aperuerit tabulas testamenti,cum is seruus esset manumissus testõ & ita non licuerit indemnatum occidisse.Necessitudinem,ut ille qui non uenit .i. non rediit ad diem commeatus.i.ueniæ abeundi militia datę ea spe,ut præfixo die redea quod .i. quia,aquæ.s. subito ortæ intercludissent eum . {Deprecatio &c.) Prosequitur secundã partem concessionis quæ dicitur deprecatio quam describit sic.Deprecatio est cum reus confitetur,&.i.simul,peccasse, & .i.simul,fecisse consulto.i.à consilio & deliberatione & tñ .i. nihilominus postulat,ut.s.iudex, aut senatus misereatur sui, aut potius impersonaliter, ut misereatur .i. misericordia fiat sui.Bene sui utitur priuatiuo qa passiuæ posito.hoc fere,non .i.quasi nunquam potest usu uenire.i.contingere cõmode.& ex usu, in iudicio .i. foro iudiciali nisi qñ nos dicimus pro reo,cuius constat multa esse facta recte .i. decenter & iustæ. hoc modo.s.qñ eius benefacta euidentia sunt,nos inficiemus in cõi loco,amplificationem, de qua postea disputabitur qđ si.i.quamuis fecisset hoc, tñ cõueniet ignosci eo pro pristinis beneficiis .i. benefactis eius: Verum nihil postulat ignosci, quia,respectu benefactorum non uidetur peccasse.Ergo talis causa.s.deprecatoria,non uenit in iudicium.i.non habet locum coram iudice criminali, qui cum sit iuratus, non potest facile ignoscere,sed potest uenire,aut in senatum,aut ante imperatorem,& in consilium.i.concionem populi. {Ex translatione criminis &c.) Docet qũo interdum crimen non negamus,sed culpam in alium transferimus dicens. Causa.i.controuersia aut defensio constat ex translatione criminis, cum .i.qñ non negamus nos fecisse.s.quod nobis obiicitur, sed dicimus nos fecisse coactos peccatis.i.per culpam aliorum. Vt Orestes cum defendit se de nece matri illata,non negat se matrem occidisse,sed confert.i.transfert,crimen.i.culpam,in matrem docens,uidelicet eam adulterio & patris sui nece meruisse ut occidatur. Causa constat ex remotione criminis,cũ nos amouemus à nobis non crimen .i. facinus ipsum de quo criminamur,sed nos amouemus culpam ipsam,& transferimus .s.culpam in hominem, uel conferimus eam in quampiam rem,ut in legem cõtrariam. Culpa sup.transfertur in hoiem, ut si is qui fatetur se occidisse P.Sulpitium accusetur.s. homicidii,& defendat id.s.crimen,aut facinus,iussu consultum, & dicat eos, uidelicet consules non modo imperasse cædem Sulpitii, sed quoq; .i. etiam ostendisse rõnem.quare id liceret .i. quare licitum fuerit eum occidisse,Culpa sup .confertur in rẽ, ut si quis uetetur.i.prohibeatur ex plebiscito (quod quia publicum maioris est auctoris quam testm̃) sup. facere id,quod sit iussus facere ex testõ.Exemplum affert Franciscus satis euidens.{Ex comparatione.)Declarat ultimam partem iuridicialis assumptiuæ dicens. Causa constat ex comparatione,cum dicimus fuisse necesse facere alterutrum .i. unum duorum,& dicimus illud quod fecerimus fuisse satius.i. melius & conuenientius facere.Ea.s.causa ex comparatione est hmõi. Caius Pompilius cum obsideretur à Gallis, neq; posset ullo modo effugere,uenit cum ducibus hostium in collocutionem.i. colloquium,discessit.s.è collocutione,ita.i.eo pacto, ut relinqueret impedimenta.i.machinamenta,bellica,quibus transferendis impediri solet exercitus,& sup.educeret .i. ex obsidione, aut reduceret domum exercitum,cui præerat,& dixit,aut duxit esse satius.i.melius,& sanioris consilii amittere impedimẽta.i.machinas bellicas,ut arietes,uallum,uineas,crates,uehicula &c.quam exercitum.i.milites ipsos,& ita eduxit exercitum,& reliquit impedimenta,quo circa accersitur .s. in ius .i. postulatur,ut reus maiestatis.s.læsæ , quia contra maiestatis populi R.decus fecisse uidebatur.Posset textus sic legi. Ita discessit,ut impedimenta relinqueret,exercitum educeret. Exercitum itaq; eduxit,impedimenta reliquit,accersitur maiestatis.Satius esse dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dixit inquam ad sui defensionem. unde applicatur comparatio ad institutum.Quæ constitutiones &c.Epilogo complectitur declarata, & parasceuẽm facit ad dicenda. Ordo est. Ergo uideor ostendisse.i.declarasse aut demonstrasse satis, q̃ sint constitutiones,& quæ sint partes constitutionum. Vbi signabis puer interdum loco relatiui non inuenisse repeti dictionem quæ esset añs,ut hoc loco dicere potuisset, & quæ earum partes sint,sed quia uis est in uocabulo maluit ipsum repetere.Nunc.i.deinceps est demonstrandum .i. demonstrare decet,aut oportet,aut ɔuenit,qũo & qua uia.i.rõne & forma, conueniat eas tractari.Si nos aperuerimus.i.declarauerimus & manifestauerimus prius .s. quam eas tractare doceamus, quid oporteat destinari.i.prætendi ab ambobus.s.litigatoribus aut ɔtendentibus qui sunt actor & reus in causa .i. lite, quo.i.qđ omnis ratio totius orõnis cõferatur.i.sit dirigatur. {Constitutione igitur &c.)Declarat quid sit ratio , & quo ea utamur dicens.Igitur,qa de rõne prius se dictu℞ dixit. Constitutione reperta.i.postq̃ constabit genus ɔstitutionis ratio est q̃renda statim unde diffinit eam dicens. Ratio est quæ facit cãm & ɔtinet defensionem, hoc modo (ut consistamus .i. ut liceat immorari potissimum in hac.s.rõne, causa docendi .i.ut eam exemplis docemus.) Orestes filius Agamemnonis, cũ fatetur se occidisse mr̃em,nisi attulerit rõnem facti.i.cur id fecerit puertit.i.destruit defensionẽ,ergo ne puertat defensionẽ,affert eam.s.rõnem,q.s.ratio nisi intercederet.i.interueniret & statim adiiceretur,nec causa quidem esset.i. tantũ abesset

ſet ut legitima, aut iuridicialis cenſeatur cauſa, ut nullo modo putetur cauſa.quia qui fatetur ſe matrẽ occidiſſe, nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat.Affert igitur eam, enim pro quia,ipſe inquit,illa.ſ.Clytemneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater cum nomen matris crimẽ aggrauet)occiderat.ſ.prius, patrem meum .ſ. Agamemnonẽ non uacat ꝙ dicit meũ tum ne putetur patrem ſuum , hoc eſt Clytemneſtræ occidiſſe tũ quia iuſta uidetur filio patris uindicta.Ergo ut oſtendi.i.ut iam dixi,ratio eſt ea quæ continet defenſionem ſine qua.ſ.ratione aut defenſione, nec parua qdem.i.non modo non magna,ſed ne parua quidem dubitatio.i.hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari.i.in mora tenere damnationem.ſ.crimen confitentis.Inuenta ratione,i.d eſt poſtquam ratio facti eſt inuenta,firmamentum.i.corroboramentum accuſationis quærendum eſt.i. illud quod continet accuſationem,& quod affertur contra rationem defenſionis, de qua.ſ.ratione eſt ante dictum.I.d.ſ.firmamentum conſtituetur hoc modo: cum.i.poſtquam Oreſtes fuerit uſus ratione.i.adduxerit in medium rationem,hoc pacto,occidi.ſ.matrem (quod tamen prudenter non addit) enim, pro quia illa occiderat patrem meum , accuſator utetur hoc modo firmamento.Sed licet(forte occidi potuit)non potuit occidi abs te, neq; indemnatam.i.non conuictam in iudicio.Oportet ſubaudi ut(quę tamen particula ſolet uenuſte poſt oportet omitti) quæſtio .i. inquiſitio iudicij naſcatur.i. oriatur ex ratione defenſionis & ex firmamento accuſationis,quam.ſ.quæſtionem,nos ſup. appellamus iudicationem , & ſup. quod Græci appellãt κρινόμενον à crinomę, quod eſt uocor in iudicium &. Ea.ſ.iudicatio conſtituetur ex coniunctione firmamenti & ratione defenſionis hoc modo . Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem,cauſa ulciſcendi patris.i.ut patrem ab ea interemptũ ulciſcatur,fuerit ne rectum .i. æquum & iuſtum . Clytemneſtram occidi à filio ſine iudicio?Ergo cõuenit.i.decens & cõueniens eſt reperire iudicationem hac ratione.i.uia conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo.i.ad eam.Et iudicationes reperirentur in omnibus conſtitutionibus & in omnibus partibus conſtitutionum,hac uia.i.ratione prædicta,præter quam in cõſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio , quare fecerit , enim pro quia negatur feciſſe, nec firmamentum.ſ.accuſatoris exq̃ritur.i.examinatur quale ſit,qm̃ ratio.ſ.facti non ſubeſt cum factum negetur, quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione.i.inſtantia ungenti qua contendimus factum eſſe,ex inficiatione.i. negatione facti,hoc modo . Intentio ſupp.eſt ò Vlyſſe occidiſti Aiacem.Inficiatio,Non occidi.Iudicatione.i.an occiderit.Omnis ratio utriuſq; orationis,ut ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt . Si plures erunt conſtitutiones , aut partes conſtitutionum,iudicationes erunt quoq;.i.etiam plures in una cauſa,ſed & oẽs reperientur ſimili ratione.i.uia & modo. Concludens aũt primum librum dicit nos ſedulo .i.ſeorſum à dolo,hoc eſt ſtudioſe & diligenter dedimus operam, ut diceremus breuiter & dilucide de rebus de quibus dicendum fuit . Nunc qm̃ magnitudo huius uoluminis creuit ſatis,cõmodius eſt exponere in altero libro deinceps de ceteris rebus ne defatigatio pp multitudinem literarum.i. præceptorum ſcriptorum poſſit retardare animum tuum ò Herẽni. Sed ſi hæc abſoluentur,quo.i.aliquo tardius,quàm ſtudes.i. ardenter expetas,tu debebis aſſignare cum.ſ.ita ſit:ꝙ magnitudini rerum,tuum ſup.manifeſtum eſt,quod multo fortius, quoq;.i.etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus.i.mature accelerabimus,& exęquabimus.i.ſupplebimus induſtria.i.artificio naturali, quod fuerit diminutum negocio.i.per occupationem ; ut largimur accumulatiſſime tuæ uoluntati hoc munus pro officio tuo in me, & pro meo ſtudio .i. beneuolentia diligenti in te .

M. TVLLII CICERONIS

RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER SECVNDVS.

N PRIMO LIBRO HERENNI *breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet. Verum quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multos difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima & difficillima eſt. ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertiũ volumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare; & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, & quales vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum uti*

oporteat

oporteat, qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque causam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est, potißimum consideremus.

IN RHETORICAE AD HERENnium librum secundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

N primo libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorẽ oporteret, & in quibus officijs artis elaborare cõueniret &c.) Cicero quid primo libro cõplexus sit, aperit paucis, quidq; in secundo sit traditurus. {Causarum tria sunt genera: Demonstratiuum: Deliberatiuum, Iudiciale.) Ita enim apud oẽs iam receptum est, ut neque plura neque pauciora sint gña causaꝝ, uel ipso simul docente, simulq; cõmonente Quintiliano, & ubiq; Cicerone: quod diuidendi genus ab Aristotele uř sumpsisse initium. {Quas argumentationes, quæ Græci epicheremata appellant.) Arguere dixerunt ueteres, ostendere, unde & argumentum, dř ostensio. Argumentoꝝ aũt alia necessaria, ut mathematica: alia credibilia, ut reliquaꝝ disciplinaꝝ, sicut & non repugnantia. Argumentatio aũt, tanquam corpus est argumenti, sicut argm̃ animæ uicem gerit. Format enim argm̃, formatur uero argumentatio, quæ aut est syllogismus, aut inductio. De syllogismo emergit enthymema, & epicherema, sicut de inductione, exemplum & similitudo. Quanq̃ pugna inter multos est. Epicherema.n. Valgius aggressionem uocat: Celsus aũt iudicat Quintiliano teste, non nostram administrationem, sed ipsam rem quam aggredimur.i.argm̃, quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum uerbis explicatũ, iam tñ mente conceptum, epicherema dici. Alijs uř, non destinatam uel inchoatam, sed perfectã probationem, hoc nomen accipere, & ultimam speciem. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime in usu posita est: qua significatur certa quædam sententiæ comprehensio, quæ ex tribus partibus minime constat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, q̃q̃ & ille nomen hoc duxisse magis ẽ syllogismo uidetur. Et qm̃ est quædam inter syllogismum & epicherema uicinitas, potest uideri hoc nomine recte abusus qm̃ syllogismus ἀπόδειξις est.i.euidens & quæ falli non potest probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicherema te putat Cecilius differre, solo genere conclusionis. est enim ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadem causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nam & epicherema sylľi species est. Quidam inesse epicheremati apodixin putant, & esse partem eius confirmantẽ: quod tamen apud mathematicos minime receptum est.

IN RHETORICAE AD HERENNIUM librum secundum Giberti Longolij annotationes.

N primo Herenni.) Quæ hactenus dixerit, breuiter recenset omnia. Deinde docuimus, iudicationem &c.) Quę facit.s.constitutionem, unde à quibusdam tam ipsa, quam status ipse, caput causa, summa, orõnis scopus, & intentio uocatur. {Reliquũ uid.) Quę deinceps dicturus sit, recenset.

ASCENSIUS.

IN primo libro &c.) Rursus noua præfatione facit Herennium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilem ex ordine & cõparatione. Beneuolum ex studio ipsius erudiendi, & attentum ex negocij difficultate. Quia difficillima quæque se potissimum scribere uoluisse dicit ut cum ordine apertius erit. Is autem talis est. O Herenni nos exposuimus .i.declarauimus breuiter (non afferendo uidelicet quæ nihil ad artem facerent) in primo libro, quas causas oporteret oratorem recipere, & in quibus officijs.i.studiosis exercitijs conueniret.i.deceret, perutile esset oratorem elaborare.i.eminente ac præter ceteros laborare, & exposuimus qua ratione.i.uia & modo, orator posset consequi.i.obtinere. (Tractum uolũt à canibus qui dum prædam tenent, & ab ea reluctante trahũtur eam consequuntur.) facillime: (Non tamen fieri potest, ut faciliter, ergo interdum minus est superlatiuo per respectũ posito quam in absoluto. {Causarum tria sunt.) Per epilogũ enumerat prius dicta & prælibat dicenda. Non autem uult hic de tribus causarum generibus tractare. sed per ordinem uenit ad coniecturalem constitutionem dicendam, & de ceteris quæ in primo libro dicta non sunt. Ordo est. Tria sunt genera causarum, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, quorum sup. iudiciale est difficillimũ multo.i.in multo gradu. Ergo nos absoluemus primum id.s.iudiciale genus, & nos egimus hoc in priore libro cum tractaremus de quinq; officijs oratoris: quorum.s.officiorum inuentio est: et prima & difficillima (Aduerte lector prius dixit in primo libro, & intelligit omnium: hic aũt dicit in priore, & intelligit omnibus, aut priore.s.hoc secundo, aut hoꝝ duoꝝ) quoq;.i.etiam ea. uidelicet inuentio erit absoluta propemodum.i.fere tota nobis.i.à nobis, in hoc libro.s.secundo: sed transferemus paruam partem eius in tertium uolumen.i.reseruabimus ad tractandam eam in tertio libro. Nos incipiemus primum scribere de sex partibus orationis. Nos locuti sumus in primo lib. de exordio narratione, diuisione, nec sup. locuti sumus pluribus uerbis quam fuit necesse, nec minus dilucide quam existimabamus.i.iudicabamus te uelle. Deniq;.i.tandem fuit dicẽdum coniunctim.i.simul de confirmatione & confutatione (quia opposita iuxta se posita magis elucescunt. Quare.i. quamobrẽ te occasione cuius rei, nos aperuimus.i.declarauimus gña constitutionum & partes eaꝝ. Ex quo.i.post quod ostendebatur.s.à nobis: simul qũo oportere constitutionem, & partes constitutionis reperiri causa posita.i. postq̃ esset cõperta. Deinde docuimus quemadmodum conueniret iudicationem quæri.s.ex ratione & firmamento: qua.s.iudicatione inuenta: omnis ratio.i.consideratio & propositum totius orationis conferatur.i.debeat conferri ad eandem.s.iudicationem: nos admonuimus postea causas esse complures (quidã scribunt quam plures: sed eos Valla satis improbat) in quibus .s.causis, plures constitutiones ac partes constitutionum accõmodarentur.i.applicari possent: ut commentarij Francisci presertim illi docuerunt. Videbatur.s.nobis tunc.reliquum.i. restare ut ostenderemus quæ ratio.i.uia & modus tradendi posset accõmodare inuentiones ad unamquãque constitutionem, aut ad partem constitutionis. Item quas argumentationes (quas græci appellant epichiremata).i.aggressiuas argumentationes: notandum aut pro dicit quas græci uocant cõtra regulam Seruianam quæ uult relatiuum hoc loco debere conformari sequenti: quia sequens quodammodo proprium est: ut sit quę epichirema græci uocant &c. Sed utrunq; posse dici certũ incertum est aũt utrum. Cic. scriptum reliquerit (oporteret seq, & quas oportet uitari.) Vbi rursus signabis puer: sequi passiue accipi eo ꝙ uitari capitur passiue: nam si impersonaľr dictũ censeas iam illi accusatiuum à parte ante dederit aut à parte post si sit ordo oporteret uitari argumentationes &c. Sed neutrũ à grammaticis recipitur: non.n.accusatiuũ à parte ante regũt impersonalia, sed ablatiuũ ut oportet à me legi. A parte aũt post negatur illis accusatiuus. ne passiua dicatur: ut dicendo: oportet à me legi Vergilium: quoꝝ utrũq;.s. tam sequi quã uitari argumentationes pertinet ad confirmationem & ad cõfutationem: de q̃bus suo loco tractabit. Dein de docebimus ad extremũ.i.in fine: cuiusmodi conclusionibus oporteat uti in oratione. Qui locus.s.conclusionis erat extremus.i.ultimus de sex partib. orõnis.s.rhetorice, quas in primo libro enumerauit. Nos ergo quæremus primũ quemadmodũ conueniat quamq;.i.unãquamq; causam tractari, & nimiꝝ.i.haud dubiæ: nos ꝯsideremus.s.merito: aut æquũ est (ut ꝯsideremus, aut legamus. ꝯsiderabimus potissimam causam sup. aut cõstitutionem coniecturalẽ, quæ est prima.s. eaꝝ quæ restant declarandæ, aut ꝯsiderandæ: quæq;.i. & quę est nimiꝝ.i.haud dubię difficillima. Prius.n.pollicit⁹ est difficillima:

cillima: quæq; potissimum & primo loco declarare: ut ex eorum cognitione deueniamus in cognitionem minus difficillimum. quæq; hoc loco duæ sunt partes, nam quæ nomen est relatiuum: ꝗ coniunctio: connectens quæ bis positum; idem enim est ac si dicas & quæ.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

N causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodque quid ualeat, aperiemus.

CAPIDVRVS.

N causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur: & quæ sequuntur.) Posteaquam supra in huius secundi libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quæ deinceps in hoc edocturus sit, ostendit Cicero, à coniecturali constitutione confirmationis confutationisq; argumentationes inchoat, tum quod ex ordine prima est, tum quòd obscuritate ceteras antecedit. {In causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur.) Recte suspiciones: si quidem coniectura & suspicione consequi accusatorem oportet, quidquid reus factum diffiteatur: ut nihil actum, nihil fecisse reum: nihil dictum, nihil dixisse: nusquā uentum, in nullum locum accessisse aut abitum, aut abijsse. {Nihil denique factum sine causa.) Omnia simul nunc complectitur. Debebit, inquit, accusator, modo possit, reum quidquid fecerit cogitare, ut uisus fuerit ostendere nihil sine causa fecisse. {Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet hr̄e, cum attentatione suspicionis: ne se arte defendere uelle uideatur.) Simplicem, non multis implexam sententijs: & dilucidam, ne quod dicetur iudicum aures effugiat. Cum attenuatione suspicionis, ut quidquid suspicionis fuerit interiectum, si non possit amouere, attenuet, & debile & parui esse momenti ostendat. {Huius constitutionis ratio.) Hoc est, tractationis animaduersio, i sex partes est distributa, quas ex ordine cunctas prosequitur: à ꝓbabili, ut liquet, incipiens. {Probabile est, quod probatur expedisse reo peccare.) In præceptis Inuētionis, ubi argumentationis gn̄alr̄ complectitur: Probabile aūt, inquit, est id quod fere solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. Verum in eo genere quod fere solet fieri, probabile hmōi est: Si mater est, diligit filiū. Si auarus est, negligit iusiurandum. in eo aūt quod in opinione positum est, hmōi sunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas esse præparatas, eos qui phiæ dent operā, non arbitrari deos esse. Similitudo aūt in contrarijs, & paribus, & in his rebus quæ sub eandem rōnem cadunt, maxime spectatur. In contrarijs hoc modo. Nam si his qui imprudentes lęserunt ignosci conuenit, his q necessario profuerunt, hr̄i grām non oportet. Ex pari sic. Nam ut locus sine portu nauibus esse non pōt tutus, sic aius sine fide stabilis amicis non potest esse. In his rebus quæ sub eandem rōnem cadunt, hoc modo, ꝓbabile cōsideratur. Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidē turpe est conducere. hæc tum uera sunt, hoc pacto. qm̄ cicatrix est, fuit uulnus. tū uerisiīa, hoc modo: si uulnus erat in calceis puluis, ex itinere eū uenisse oportuit, Omne aūt, ut certas quasdam in partes distribuamus, ꝓbabile quod sumitur ad argumentationem, aut signū est, aut credibile, aut iudicatū aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quidam signat, quod ex ipsa profectum ur̄, quod aut ante ea fuerit, aut in ipso negocio, aut post sit cōsecutum, & tn̄ indiget testimonij, & grauioris confirmationis: ut, Cruor, fuga, pallor, puluis. & quæ his sunt siīa. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit. quinq; sensus sunt in hoīe: uisus, auditus, odoratus, sapor, tactus. Credibile, est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatū, est res assensione aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquoꝝ comprobata. Id tribus in gn̄ib' spectatur, religioso, cōi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Cōe, est, quod oēs uulgo probarunt, & secuti sunt. hmōi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod hoīes, cum dubium esset, quale hr̄i oporteret, sua constituere auctoritate. Comparabile aūt, est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius partes sunt tres: Imago collatio, exemplum. Imago, est oratio, demonstrans corpoꝝ aut naturarū similitudinem, Collatio: est oratio, rem cum re ex siītudine conferens. Exemplum, est, quod rem auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negocijs confirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur.

LONGOLIVS.

IN causa coniecturali.) Narratio in coniectura qualis esse debeat.

ASCENSIVS.

IN causa coniecturali &c.) Quo facilius iudiciale genus, ut pollicitus est absoluat: prius ostendit qualis narratio accusatoris & defensoris debeat esse in causa coniecturali dicens. Narratio accusatoris debet hr̄e in causa coniecturali suspiciones ex quibus quod accusat conijci possit interiectas. s. inter narrandū & dispersas. s. per narrationem ita sup. ut nihil putetur actum, nihil dictum: nusq̄. i. ad nullum locum uentum. i. itum esse, aut accessum: & nusq̄. i. à nullo loco abitū. i. recessum esse: denique. i. ut uno uerbo, aut siī dicatur: nihil putetur factum: ita ut facere oīa comprehendat. nam q loquitur, aut cogitat non nihil facit: sine causa. s. ad accusationem pertinente. i. oīa quę dixisse, aut fecisse aduersarius hoc est accusatus dicetur: ad crimen quod illi obijcitur facere docebit. Deinde prosequitur formam narrationis defensoris dicens. Narratio defensoris debet hr̄e expositionem simplicem i. nō inuolutam ambagibus non furcatam, aut dolosam, & dilucidam. i. claram, cū attenuatione. i. inualidatione suspicionis. s. inductæ per accusatorem. Post descriptionem narrationis diuidit constitutionē coniecturalem in sex partes dicens. Ratio huius constitutionis. s. coniecturalis: distributa. i. diuisa est in sex partes. In probabilem, in collationem, in signum, in argm̄, in consecutionem, & in approbationem. Sæpe admonui auctorē non apponere in diuidendo ac declarando partes particulā. s. aut uidelicet, & cōiunctionem ꝑmittere. Nos aperiemus unūquodque hoꝝ quid. i. in quo ualeat. i. utile sit.

DE PROBABILI.

ROBABILE *est, per quod probatur expedisse reo peccare, et à simili turpitudine hominem nunquam absuisse. Id diuiditur in causam, & in uitā. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium cōmodorum spe, aut incōmodorum euitatione: ut cum quæritur, num quod cōmodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hmōi libidinis uoluerit explere: aut num quod incōmodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe cōmodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in* uitatione

vitatione incōmodi, formidinem augebit. Defensor aūt negabit fuisse causam, si poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, oēs, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde vita hoīs ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret nū quando venerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, vt ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, vita hoīs posit accōmodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eū semper auarū fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par vitium cū causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarū demonstrare, demōstret corruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit. Denique aliquo aut quāplurimis vitijs contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eūdem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus & integer existimabitur, aduersarius dicet, facta non famam spectari oportere: illum ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer hoīs turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, vt falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & vtetur loco cōmuni: Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud Censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

CAPIDVRVS.

ROBABILE est, per quod probatur expedisse reo peccare: & sīi turpitudine hominem nūquam abfuisse.) Probabile, inquit, est, cum in cōiecturali constitutione dicimus, ideo id nobis uideri factū à reo esse, quod id facere expediuerit, & ostendemus, eum hoiem à tali crimine nunq̄ abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam.) Hoc est, personam & factum, uelut ipse alibi dixit, uel, ut alij: coniectura oīs aut de re, aut de aīo est. Sed ad hæc oīa de causa ne prius an de persona dicendum sit, quæsitum est, uarieq́; ab oratoribus factum est, à Cicerone prelate frequenter sunt causæ. Sed mihi, inquit Quintilianus, si sine ullo litis conuitio præponentur, ſm naturā uideretur incipere à persona. nam: hoc magis gn̄ale est. Causa est, quæ cum inducit ad maleficium, cōmodoꝝ spe. & quæ sequuntur.) In secundo de inuentione, coniecturalē tractaturus Cicero cōstitutionem, inquit: oīs igitur ex causa, ex persona, & facto ipso coniectura capienda est. causa distribuitur in impulsionē & ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione, ꝑ quandam affectionem, facere aliqd hortatur: ut amor, iracundia, ægritudo, uiolentia, & oīno omnia in q̄bus aīus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum cōsilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodā animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio est aūt, diligens & considerata faciendi aliqd aut non faciendi excogitatio. ea dr̄ interfuisse tum, cum aliqd faciendi, aut non faciēdi certa de causa uitasse, aut secutus esse aīus ur̄. si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ si pecuniæ, si deniq; ut oīa generatim amplectamur: alicuius retinendi, augendi, adipiscendi cōmodi, aut contra reijciēdi, diminuendi, deuitandi ue incōmodi causa. Nam hoꝝ in genꝰ alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut cōmodi aliqd maioris adipiscēdi causa: aut maioris uitandi incōmodi suscipitur, aut aliquid cōmodum maioris adipiscendi cōmodi, aut maioris uitandi incōmodi prẹteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentū est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiq̄ probatur, nisi aliqd quare factū sit ostenditur. Causa est, quæ induxit ad maleficium, cōmodoꝝ spe, aut incōmodoꝝ euitatione.) Hoc dicit: Quem accusaturi sumus obiectum crimen inficiantē, causam afferimus cur eum deliquisse arbitremur, & aut cōmodoꝝ spe illectum fuisse, aut quod incōmoda subterfugere uoluerit. cōmodoꝝ spe, ut si eum quispiam, q̄ ad hereditatem accedebat, sustulerit. incōmodoꝝ uitatione: si nouercā occiderit, ne dura sub eius custodia amplius ꝑmeretur. {Nunquid cōmodum maleficio appetierit.) Nunq̄d male quidq̄ egerit, quod ex eo cōmodum speraret, aut honorē, aut pecuniam, aut dn̄ationem. nam ob hẹc plerūque cẹdes fecisse multi inuēti sunt. {Num aliq̄ cupiditatem amoris.) ueluti ob libidinis satiandæ appetitū pocula amatoria quæ philtra uocāt, data, & incantamenta facta, ceteraq́; hmōi cōmisisse flagitia hoīes deprehensi sunt. {Num aliq̄ cupiditatem amoris.) Sunt. n. multæ amoꝝ cupiditates. {Aut hmōi libidinis uoluerit explere.) Subaudiendū cupiditatem, hoc est, siue amoris, siue cuiuslibet libidinis. i. appetitus, nā cuiuslibet rei appetitū, libidinē tunc fere dicimus semꝑ, cum cuius rei sit libido adijcitur. sin nihil adijcias, uitium sign̄at, quo obscœnæ partes excitantur. {Aut nunq̄d incōmodi uitauerit.) Nam si cōmodum ꝯn̄ti causa flagitium cōmittitur, par ēt est, ut ob effugiēda incōmoda, scelera subeamus, id aut ꝑꝑ inimicitias euitādas, aut infamias, aut dolores, aut suppliciū fieri solet. {Hic accusator in spe cōmodi ostendit cupiditatē aduersarij.) In scd̄o alioꝝ Rhetoricoꝝ præceptoꝝ: Accusator ergo, inq̄t, cum impulsione aliquid factū esse dicet, illum impetum & quandam cōmotionē animi, affectionemq́; uerbis & sententijs amplificare debebit, & ostēdere quanta uis sit amoris, quanta animi perturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua causa eaꝝ qua impulsum aliquē id fecisse dicet. Hic & exemploꝝ cōmemoratione, qui sīi impulsu aliquid cōmiserint, in similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandū est. ut non miꝝ uideatur si quod ad facinus tali perturbatione cōmotus aīus accesserit. Eum aūt non impulsione, ueꝝ ratiocinatione aliquem cōmisisse quid dicet, quid cōmodi secus si aut q̄d incōmodi fugerit demonstrabit: & id augebit quā maxime poterit ut quoad eius fieri possit, idonea quā maxime causa ad peccandū hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantā gloriam cōsecuturam existimarit. Item si dn̄ationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiaꝝ, et oīno quidquid erit quod causæ fuisse dicet id summe augere debebit. et hoc eū magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerūetiam uehementius q̄d in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil. n. refert nō fuisse aut non esse aliquid cōmodi, aut incōmodi, si ostendi possit ei uisum esse q̄ arguatur. nam opinio dupl̄r fallit homines. cū aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is euentus est quē sunt arbitrati. Res aliusmodi est tum, cum aut id quod bonū est, malum putant: aut cōtra quod malum est, bonum, aut quod nec bonū nec malum est: malum aut bonū, aut qd' malū aut bonum est, nec malū nec bonum. Hoc intellecto, si q̄s negabit esse ullam pecuniā uita fratris aut amici, aut denique officio suo antiquiorē aut suauiorem, nō hoc erit accusatori negandū. nam in eū culpa & summum odiū trāsferetur, q̄ quod tam uere & pie dicetur negabit. Veꝝ illud dicendum erit illi ita nō esse uisum: quod sumi oportet ex his quæ ad ꝑsonā pertinent, de quo post dicendū est. Euentus aūt tum fallit, cum al̄r accidit, atq; hi q̄ arguuntur, arbitrati esse dn̄r. ut si q̄s dicatur alium occidisse, ac noluerit, quod aut sīitudine, aut suspicione, aut demōstratione falsa deceptus sit: aut eū necasse cuius testamento nō sit heres. quod eo testamento se heredē arbitratus sit. Non. n. ex euentu cogitationē expectari, sed qua cogitatione aīus & spe ad maleficiū sit ꝯsiderare: quo aīo quid quisq; faciat, nō quo casu utatur, ad rem ꝑtinere. In hoc aūt loco caput erit illud accusatori, si demōstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciūdi: secundarium, si tantam aut tā idoneam nemini. {Hic accusator in spe cōmodi, cupiditatē ostēdet aduersarij in euitatione incōmodi, formidinem augebit.) In ꝓbatione. n. causaꝝ maxime spectatur ira, odium, metus, cupiditas, spes. nā reliquæ in has spēs cadunt: quoꝝ si q̄d in reū conuenerit, accusatori, est efficere, quidq̄d facere pro cā ur̄, causasq́; quæ in argm̄ sumet arguere. si minus, illuc conferenda

renda est oratio ut aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit: aut etiam dignũ esse odio scelus, quod non habuerit causam cur id faceret. In euitatione incõmodi formidinem augebit, defensor aũt negabit: ostendet quanta ni id fecisset, immineret formido. idq; per singula exemplis & ceteris dicẽdi ornamentis amplificabit accusator. {Defensor aũt negabit causam fuisse si poterit.) In libris de inuentione: Defensor aũt, inquit, ex cõtrario, primum impulsionem aut nullã fuisse dicet: aut si fuisse cõcedet, extenuabit, & paruulam quãdam fuisse demonstrabit, aut nõ ex ea solere hmõi facta nasci docebit. quo erit in loco demõstrandũ, quę uis & nã eius sit affectionis qua impulsus aliquid reus cõmisisse dicetur. in quo & exempla & similitudines erunt ꝓferendæ, & ipsa diligenter nã eius affectionis quam leuissime quietissimam ad patrẽ explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli & turbulento ad quoddã mitius & tranqllius traducatur, & oratio tñ ad animum eius qui audiet, & ad animi quædam intimum sensum accõmodetur. Ratiocinationis aũt suspiciones infirmabit, si aut cõmodum nullum fuisse, aut parum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam alijs, aut incõmodum sibi maius quam cõmodum dicet: ut nequaq̃ fuerit illius cõmodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cũ eo incõmodo quod acciderit, aut cũ illo periculo quod subeatur comparanda qui oẽs loci siṁr incõmodi quoq; uitatione tractabũtur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutũ quod ei uisum sit cõmodum, aut id fugisse quod putarit esse incõmodum, q̃q̃ in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminẽ tanta esse stultitia qui tali in re ueritatem possit ignorare. quod si id cõcedatur, illud non cõcessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quod eius iuris esset, sed in quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod ueꝝ pro uero probasse. Quod si id dubitarit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certũ in periculum se cõmittere. Quemadmodum aũt accusator cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic his q accusatori dati sunt, utetur reus, cũ in alios ab se crimẽ uolet trãsferre. {Defensor aũt negabit causam fuisse si poterit.) Hoc est, patronus quoties poterit, instabit his locis: ut cur factũ ab re esse arguatur, causam fuisse nullam. aut falsam. {Aut causam uehemẽter extenuabit.) Patronus, inqt: tenuem aut ignotã fuisse pro reo causam, si negare non poterit, dicet. si accusator sine causa scelus arguet factũ, patronus contra, aut credibile esse, ut quidq̃ sine causa factum sit. Qđ Cicero ipse multis: in orationibus uehemẽtissime tractat, pręcipue pro Vareno, qui oĩbus malis præmebatur: nam & dãnatus est. {Deinde iniquũ esse dicet, oẽs ad quos aliquid emolumẽti ex aliqua re peruenerit, in suspicionẽ maleficij deuocari) Hoc dicit, si alia defecerint, non utiq; spectãdas esse causas dicet. nam qs potest, inquit, inueniri, qui non metuat aut oderit suspecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tñ saluos facit innocẽtia. Quamobrem iniquũ esse, si ad quos emolumẽta ꝑuenerint, maleficij putabimus accusandos. {Deinde uita hoĩs ex ante factis spectabitur.) Quæ de uita hoĩs dñr, de habitu, de aĩo, de studio, de consilio intelligendũ, ceterisq; subijciuntur: hunc locũ Cic. in 2. Rhet. de inuentione tractaturus, inqt: Ex persona aũt coniectura capietur, si res quæ personis attributæ sunt, diligenter cõsiderabuntur, quas oẽs in primo libro exposuimus. Fuerunt aũt, nomen, nã, uirtus, fortuna, habitus, affectio studia, consilia, facta, casus orationes. Sed hæc infra à nobis abũde explicabũtur. interim ad ipm Cic. redeo, q subiungit: Nam & de nomine nonnunq̃ aliquid suspicionis nascitur. Nomen aũt cum dicimus, cognomen quoq; intelligatur oportet, de hoĩs. n. certo & ꝓprio uocabulo agitur. Vt si dicamus, iccirco aliquem callidũ uocari, quod temerario & repentino cõsilio sit. aut si ea re hoĩbus græcis imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocaretur. & huius an illius ciuitatis sit, q̃bus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate. quo aĩo, quo corpore. quæ naturæ sunt attributa, ad aliq̃ coniecturam faciẽdam pertinebũt. Ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à q̃bus eductus & eruditus sit quæritur, & q̃bus cum uiuat, qua rõne uitæ, quo more domestico utatur. Et ex fortuna sæpe argumẽtatio nascitur, cum seruus, an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, ꝯsideratur, aut deniq; aliquid eoꝝ quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelligitur. habitus aũt, qñ in aliqua perfecta & cõstanti animi aut corporis absolutione ꝯsistit, quo in gñe est uirtus, scientiæ, & quæ cõtraria sunt, res ipsa causa posita docebit, & qd hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidẽ ratio perspicuã solet per se gerere coniecturam, ut, amor, iracũdia, molestia: ꝓpterea quod & ipsoꝝ uis intelligitur: & quæ res haꝝ aliq̃ rem consequatur, faciles cognita sunt. studium aũt, qm̃ est assidua & uehemẽs aliq̃ ad rem applicata magna cum uolũtate occupatio, facile ex eo ducetur argumẽtatio eius quod res ipsa desiderabit in causa. Item ex cõsilio sumetur aliqd suspicionis. non cõsilium est, aliqd faciendi non faciendiue excogitata ratio. Iam facta & casus & orationes, quæ sunt oĩa, ut in cõfirmationis præceptis dictũ est, in tria tpa distributa, facile erit uidere, & qd afferant ad cõfirmandam coniecturã suspicionis. Deinde post paulũ adijcit. Quare uitam eius quẽ arguit ex ante factis accusator, improbare debebit: & oñdere, si quo in pari ante pctõ conuictus sit. si id nõ potuerit, si quã in siṁem ante suspicionem uenerit. Ac maxime si fieri poterit, siṁ aliquo in gñe eiusmodi in causa aliqua cõmotum peccasse: aut in ęque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut si qdem pecunia dicat inductũ fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod factum auaꝝ. Item in omni causa naturã, aut uictũ, aut studium, aut fortunã, aut aliqd eoꝝ quæ personis attributa sunt, ad eam causam qua cõmotum peccasse dicet adiũgere debebit: atq; ex his pari quoq; gñe culpaꝝ, si ex pari sumenda facultas, nõ erit improbari aĩum aduersarij oportebit. si auaritia inductũ arguas fecisse: & si auaꝝ eum quẽ accuses demonstrare nõ possit, alijs affinem esse uitijs doceat: & ex ea re nõ esse mirandum, q in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliqsse. Quãtum. n. de honestate & auctoritate eius q arguitur detractum, est, tm̃ de facultate totius est defensionis diminutum. si nulli affinis poterit uitio reus ante admissio demõstrari, locus inducetur ille, per quem hortãdi iudices, erunt, ut ueterem famam hoĩs nihil ad rem putent ptinere: nam eum ante celasse, nũc manifesto teneri. quare non oportere honorẽ ex superiore uita spectari, sed superiorẽ uitam ex hac re improbari & aut potestatem ante peccãdi non fuisse, aut causam. aut si hæc dici nõ potuerunt, dicendũ erit illud extremũ, Nõ esse mirum si nũc primum deliquerit nam necesse est eum q uelit peccare, aliqñ primũ delinquere, sin uita ante hac ignorabitur, hoc loco prætermito, & cur ꝑtereatur demonstrato, argumentis accusationem cõfirmare statim oportebit. {Deinde uita hoĩs ex ante factis spectabitur.) Accusator illud aget, inqt, ut uitam rei anteactã diligenter cõsideret quæ si uitiosa fuerit, eã incesset. {Primum cõsiderabit accusator, num qñ siṁe qd fecerit. si non inde reperiet, quæret num qñ. uenerit in siṁem suspicionem, & in eo debebit esse occupatus.) Hoc dicit: primum q accusat, considerabit: num tempus fuerit, cum siṁem quicq̃ fecerit reus eius cuius arguatur: si siṁe fecisse dicere non poterit, quæret nũ in suspicionẽ saltem uenerit. utrum aũt hoꝝ poterit asserere, in eo debebit maxime esse occupatus, ut quã uehementissime poterit accuset. {Idq; faciet, ut ad eã causam peccati, quã paulo ante exposuerit.) Subaudi in narratione. nã expositionem orationis, quã narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde cõfirmationem seq: in qua argumentationes & causæ ꝓbationes adhibentur. Id igitur faciet, ut quare ita in narratione suspicatus sit, argumentis anteactæ uitæ possit ostendere, hoc modo. {Si dicet pecuniæ causa fecisse.) Hoc est, deliqsse, quod ad se peruentura ob eam causam crederet pecuniam, non mirũ id cuiq̃ uideri debere dicet, qñ & semper habitus sit auarus. {Si honoris.) Subaudiendũ, causa fecisse. aut deliqsse ĩ narratione causę dixerimus, ne id qdẽ mirari debere quenq̃, qñ & ambitiosus semp habitas sit. {Hoc modo poterit animi uitiũ cum causa peccati cõglutinare.) Poterit, inqt, accusator cũ causa, quã exposuerit, eius insitum aĩo uitium coniungere, ut ostẽdat, quod deliquerit, animi illud uitiũ fuisse in causa. {Et si nõ poterit.) Hoc est, nõ sit curæ, si uitiũ quo aut infamatus quodam est reũ, aut in suspicione habitus, multo maius fuit, quã qđ affertur, aut minus, modo eũ peccasse possimus ostẽdere. {Si non poterit auaꝝ.) Quem pecuniæ causa dicet fecisse.

fecisse. {Demōstret eum corruptorem, uel perfidū, si quoquo modo poterit.) Sensus est: Si animi uitiū cum causa, quam in narratione cōplexus sit, coniūgere non queat, nō magni pendat, modo aut corruptorē uirginúmue uiolatorem, aut q pecunia quempiā se ducere tentauerit: aut perfidum, hoc est, qui datam uiolauerit fidem, aliquo pacto possit demōstrare. Denique aliquo, aut quā plurimis.) Quotquot poterit, inqt, uitijs inquinabit rei personam accusator: quod genus ēt confirmationis est. Oēs si quidem res argumentando confirmantur, ut Cicero in libris de Inuentione docet: aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negocijs est attributū. Personis res attributas putamus, nomen, naturā, uictum, fortunam, habitū, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuiq; personæ tribuitur, quo suo quæq; ꝓprio & certo uocabulo appellatur. Naturā ipsam diffinire difficile est. Partes aūt eius enumerare, eas quaꝶ indigemus ad hanc præceptionē: facilius est. Et aut partim diuino, partim immortali gñe uersantur. Mortalium aūt pars in hoium, pars in bestiaꝶ gñe numerantur: atq; hoium genus, & in sexu cōsideratur, uirile an muliebre sit: & in natione, patria in cognatione, ætate: natione, Græcus an Barbarus: patria, Atheniensis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, qbus consanguineis, ætate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterita cōmoda & incōmoda considerantur, ab nā data aīo, aut corpori hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior sit memor an obliuionis: comis, officiosus, prudens, patiens, an contra, & oīno quæ à nā dantur, aīo & corpore considerabūtur in nā consideranda. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius est dicendum. In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, ꝙ cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artiū liberaliū magistros, quos uiuendi ꝑceptores, quibus amicis utatur, quo in negocio, quę stu, artificio sit occupatus, qūo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur. Seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate. Si cū potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra: liberos habeat an non. aut si non de uiuo quæretur, etiā quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum appellamus, animi aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem: aut uirtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quāuis scientiam, & itē corporis aliq̄ cōmoditatem, non nā datam, sed studio & industria partā. Affectio est animi, aut corporis ex tpe aliqua de causa cōmutatio: ut, lætitia, cupiditas, metus: molestia, morbus, debilitas, & alia quæ gñe in eodem inueniuntur. Studium aūt est, animi assidua & uehemens ad aliq̄ rem applicata, magna cum a uolūtate occupatio: ut phīæ, poeticæ, geometricę, lraꝶ. Consilium est, aliqd faciendi non faciēdíue excogitata ratio. Facta aūt & casus & orationes tribus ex tpibus considerabuntur: qd fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut qd dixerit: & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut qd facturus sit: quid ipsi casuꝶ sit, qua sit usurus oratione. Ac ꝑsonis quidem hæc uñr attributa esse. {Vitijs cōtaminabit ꝑsonā.) Personam, quam ꝓnominibus me te, illo exprimimus, esse intelligamus. {Deinde q illud fecerit tam nequiter.) Sensus est: Qui accusabit, cum personā aliquibus uitijs contaminarit, adijciat, non mirū utiq; uideri debere, si q antea multa nequiter egerit, spurce uixerit, hoc uitio existimetur inquinatus. {Qui fecerit illud tam nequiter.) Tam male egerit, q̄ egisse conuictus sit. {Eundem tam perperam fecisse.) Id est, tam peruerse egisse, q̄ accusetur. {Si uehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere &c.) Ordo est, si uehementer existimabitur castus & integer: Sensus est, si à cunctis & cōtinens, & nulla ex parte scelere obuolutus existimabitur, dicet accusator facta, non famā spectari oportere: aut famam quæ de eo suscitata sit, fictā esse eum aūt sua, q̄ diu potuerit, occultasse flagitia, nunc se planum factū hoc est, liquido cognouisse, ut nullo modo possit dubitari, maleficiū ab eo non abesse. {Vehementer castus & integer.) Castus à pudico differt, ꝙ pudicus est turpium libidinū liber, castus ab ijs continens & remotus ꝑterea religiosus, mundus. Virg. in 2. Georg. Casta pudicitiā seruat domus. Integer, purus insonsq; nominatur. Vt Horatius in libro Carminū: Integer uitæ scelerisq; purus, Non eget Mauri iaculis, nec arcu. {Illū occultasse ante sua flagitia.) A flagitio facinus distat, ut de doctrina Christiana dicit August. ꝙ indomita ad aīum corpusq; suū corrumpendum cupiditas, flagitiū uocatur: quod aūt agimus, ut alteri noceamus, facinꝰ appellatur. Et hæc sunt suo gña oium pctōꝶ: sed flagitia priora sunt, quę cū exinaniuerunt aīum, in facinora ꝓsiliūt. {Defensor primū demōstrabit: & quæ sequuntur.) In secundo aūt de Inuentione. Defensor aūt inquit, primum si poterit, debebit uitā eius q insimulabitur q̄ honestissimam demōstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & cōia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios etiā: quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cū magno aliquid labore, aut periculo, aut cū utraq; re, cum necesse nō esset, officij causa, aut in rēp. aut in parētes, aut in aliquos eoꝶ qui modo expositi sunt, factū esse dicet: deinde si nihil deliqsse, nulla cupiditate impeditū ab officio recessisse: quod eo cōfirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi, minus honesta fuisse dicetur, uolūtas faciendi demōstrabitur abfuisse. Hoc aūt ipm genus erit eo firmius, si eo ipso in gñe quo arguetur, integer antea fuisse demōstrabitur. ut si cū auaritiæ causa fuisse arguatur, minime oī in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cū grauitate inducetur indignatio, iuncta cōquestioni, ꝑ quam miseꝶ facinus esse, & indignum demonstrabitur. Vt cum aīus in uita fuerit oīa uitijs remotissimus, eā causam putare quę hoīes audaces in fraudem rapere soleat, castissimū quoq; hoiem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquū esse, & optimo cuiq; perniciosissimū, non uitam honeste actā tali in tpe q̄ plurimum ꝓdesse: sed subdita reꝶ criminatione, q̄ confingi facile possit nō ex anteacta uita, quæ neq; ad tps fingi, neq; ullo modo mutari possit, facere iudicium. Sin aūt in anteacta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falso uenisse in eā existimationem dicentur, ex aliquoꝶ inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ necessitudine, aut ꝑsuasione adolescētiæ: aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur: aut dissimili in gñe uitioꝶ, ut aīus non oīno integer, sed ab tali culpa remotus esse uideatur. At si nullo modo uitæ turpitudo aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de uita eius & de moribus queri: sed de eo crimine, de quo arguatur, quare ante factis omissis illud qđ instat agi oportere. {Defensor aūt primū demōstrabit, uitā integrā si poterit.) Quod in hmōi defensione potissimum erit. {Si id nō poterit cōfugiet ad imprudentiā stultitiam, adolescentiā &c.) Proximū. n. est, si obiectū crimen negare nō possit, ut se imprudētia deceptū dicat, & stultitia recuset crimen, aut adolescētiæ. {Vim persuasionem.) Vt ui, & necessitate se fecisse cōpulsum dicat: aut cuiuspiā, cui fides uideretur adhibēda, ꝑsuasione. {Quibus de rebus uituperatio eoꝶ, quæ extra id crimen erūt &c.) Ordo & sensus est: patronus dicat, de quibus rebus, subaudi, quæ aꝉs actæ, ad pñtem non attinent quæstionem, non debeat assignari uituperatio, nō debeat assignari crimen, uitupetur eoꝶ qui extra id crimen erūt tam eius q uocatus in iudiciū est, q̄ eoꝶ qui ui, aut persuasione olim peccare compulerunt: nec. n. attinet, ut qui extra hoc iudicium sint, in ius aduocētur. {Falsos rumores.) Falsas calūnias, quę rumore, hoc est, uulgaris & imperitæ multitudinis uoce suscitate sint: à ruēdo. n. rumor uulgi, de aliqua re recenti, repentina cū uoce, opinio nominatur. {Dissipatos esse dicat.) Dissipatos. i. abolitos. & erit sensus, ut dicat, Falsos rumores. i. qui falso fuerant excitati, iā esse abolitos: aut ut dicat, rumores falso dissipatos. dispersos ꝑ urbem, ac per hoc illis nō esse credēdum, qm̄ falsi fuerint. {Et utetur loco cōi.) quo in omni causa uti possumus. {Rumoribus.) Hoc est, nouæ & popularium famæ credi nō oportere. {Dicat se non de morib. eius apud cēsores, sed de criminibus aduersarioꝶ apud iudices dicere.) Dicat locum illum non exigere, ut de moribus rei quidq̄ dicat qñquidem apud iudices, nō nisi de criminibus contendatur: apud cēsores uero, uel de moribus cōtendere cuiq̄ conueniat, à moribus enimuero Cēsor, ut Varro inqd, iudex morum dictus: ꝙ ad eius censionem. i. arbitrium censeretur populus.

LONGOLIVS.

CAVSA est ea. Hoc loco meminisse oportet, causam esse duplicem: quod quāuis non aperte, satis tñ Cic. hic expressit.

preſſit. Eſt.n.alia impulſiua, ut ira, odiũ: hanc Græci ἐρωτικὴν αἰτίαν uocant. alia uero ratiocinatiua, ut lucrum, hereditas: & hæc ipſa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat diſpar, Diſpar hoc eſt, loquendi rõne, ſed ab ipſa re quam quærimus parum abludens. Non.n.facile quiſpiam corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrumpit, niſi pecuniæ gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia diſtant? Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine & ſigñone. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere. {Vtatur extrema defenſione) Hoc eſt, tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur.

ASCENSIVS.

PROBABILE eſt.) Primum declarat cauſæ genus ꝓbabile, quod & ueriſiſe dici poteſt, dicens. Probabile.ſ. genus cauſæ eſt quo probatur, aut quod probat peccare expediſſe.i.utile fuiſſe (ſaltem apparens) reo.i.accuſato: ut ſi fratrem maiorem natu ueneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur per eam uiam hereditatem aſſecutus, aut ut uero imperium (dico ſaltem apparens: quia ut in tertio Officioꝝ idem Cicero docet, nihil eſt re uera expediens, aut utile quod non idem honeſtum: Veruntñ qui bona fortunæ etiã male acquiſita bona cenſent bonum quod non ſit honeſtum ponant neceſſe eſt) & quod probat hominem.ſ.accuſatum: nunq̃ abfuiſſe à ſimili turpitudine.i.ſemper fuiſſe in ſiñi turpitudine peccari. Quia.n.difficile eſt conſueta relinquere, ueriſimile eſt eum qui aſſuetus ſit ſimilia facere, id quoq; feciſſe, id.ſ.genus cauſæ ꝓbabile diuiditur in cauſam, & in uitã. Cauſa eſt ea quæ iducit ad maleficiũ ſpe cõmodoꝝ, aut euitatione incõmodoꝝ. Ita cum quęritur nunquid appetierit cõmodum maleficio, num ſup.appetierit honorem, num appetierit pecuniam, num appetierit dñationem.i.tyrannidem, num uoluerit explete.i.euacuatæ, aut plane exercere cupiditatẽ amoris, aut hmõi.ſ.uitioſæ libidinis. In quibus oibus num, ſi dicãtur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat rñſionem ſicut apud nos particula nónne, nam & nunquid fere ponimus, ubi negatiuam petimus: attñ hic affirmatiuam uidetur accuſator, exigere etiam nunquid unde additur. Nunquid.i.nõne, accuſatus uitarit pro uitauerit per ſcelus cõmiſſum incõmodum .ſ.aliquod ut inimicitias infamiam, dolorem, ſupplicium: qa ſi quis eũ occidit qui cũ grauis habiturus ſit inimicitias, aut ꝙ occulti criminis iudex, aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolorem, aut ſupplicium procurandũ, uériſimile erit eum ab eo occiſum, hic.i.in hac parte accuſator oſtendet in ſpe cõmodi.i.ubi dicit aduerſarium cõmodum ſperaſſe demõſtrauit cupiditatem aduerſarij, & augebit in euitatione incõmodi, fortitudinem.ſ.aduerſarij.i.ubi dicit eum: ut euitaret incõmodum ſcelus perpetraſſe oſtendet eum meticuloſum, ut uero ſiſe ſit multum euitaſſe incõmodum. Nam meticuloſi ſæpe ut minus incõmodum euitent maius incurrunt. Autẽ pro ſe defenſor ſi potuerit negabit cauſam fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet cõmittere, aut extenuabit eam.ſ.cauſam uehementer. Deinde poſtq̃ extenuauerit cauſam, dicet iniquũ eſſe, oẽs ad quos aliqd emolumentiri.i.lucri peruerit.i.peruenire potuerit ex aliqua re deuocari.i.præter rõnem de integritate uitæ uocari in ſuſpicionẽ maleficij. Deinde uita hois.ſ.accuſari, ſpectabitur.i.ꝑbebit ſpeciem & approbationem ex antefactis phen eſt.i.ſubunio: quia una eſt dictio.i.ex anteactis eius, in quo.i.qua ſpectatione antefactoꝝ accuſator ꝯſiderabit primũ .i.præcipue: num.i.nõne fecerit ante qd ſiſe.ſ.eius, cuius accuſatus eſt. Si non reperiret id, uidelicet ꝙ aliqñ ſiſe cõmiſerit, quæret.i.inueſtigabit num.i.nõne uenerit: qñ.i.quandoque in ſuſpicionem ſiſem.i.ſimilis facti, & debebit eſſe occupatus, .i.ſollicitus, in eo, ut uita homini.ſ.accuſati, poſſit accõmodari ad eam cauſam peccati quã expoſuit pauloante: hoc modo. Si dicet eũ feciſſe.ſ.ſcelus cauſa pecuniæ, oſtendet eum fuiſſe. ſemper auaꝝ. Si cauſa honoris oſtendet eũ fuiſſe ambitioſum & ita poterit uitium animi cõglutinare.i.compingere cũ cauſa peccati. Si non poterit reperire uitiũ animi par cum cauſa, reperiat diſpar. Si nõ poterit demonſtrare auaꝝ: demonſtret cum corruptorẽ uel perfidum, ſi poterit.ſ.id facere quoquo.i. quocũq; modo. Denique cõtaminabit ꝑſonam aliquo.ſ.uno uitio, aut ꝑ plurimis uitijs, deinde ſup.dicet nõ eſſe mirum eũ q̃ fecit illud tam nequiter.i.luxurioſæ, eundẽ feciſſe hoc.ſ.qd nouiſſe, refert tam perperam.i.tam puerſæ. Si aduerſarius exiſtimabitur uehementer caſtus & integer ipſe accuſator dicet oportere facta nõ famam eius ſpectari, & dicet illum occultaſſe ante.i.prius ſua flagitia, & ſe factuꝝ planum.i.manifeſtarium maleficium nõ abeſſe ab eo.i.in eo eſſe. Defenſor demõſtrauit primum uitam.ſ.defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id.i.eam integram oſtẽdere, ipſe recurret ad imprudẽtiam, ſtultitiam: adoleſcentiã, uim.i.coactionẽ ab alijs, perſuaſionem, qbus de rebus.i.ꝑꝑ quas res, quia olim peccauit per imprudentiam, ſtultitiam &c. dicet ꝙ uituperatio eoꝝ quæ erunt extra id crimen.i.de antefactis non debeat aſſignari.i. applicari. Si defenſor impedietur uehementer à turpitudine & infamia hois.ſ.defendendi prius.ſ.diſperſa, ipſe dabit operam, ut dicat falſos rumore, eſſe diſſipatos de innocente, & utetur loco cõi.i.quo in cuiuſlibet criminis depulſione uti poſſit, utpote dicet nõ oportere credi rumoribus & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos, ꝙ crimen cõmiſerit defendendus, uerum rumoribus, quoꝝ incertus ſit auctor, nullã fidem à prudẽtibus uiris eſſe adhibendam. Si nihil eoꝝ fieri poterit.i.ſine rumores quidem incertos eſſe, & illis non credendũ eſſe, honeſtæ dicere poterit, defenſor utatur.extrema.i.infirma ac humillima defenſione, & dicat ſe non dicere de moribus apud cenſores.ſ.morum, hoc eſt, quorum eſt cognoſcere de morib⁹, ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices.ſ.cauſarum criminalium q.d.ab eo fore eſſe declinandum, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum, ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſic, ut uideatur poſſe purgare obiecta: ſed nolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

OLLATIO eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium fuiſſe criminatur, alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat, aut alium neminem potuiſſe perficere niſi aduerſarium, aut eum ipſum alijs rationibus, aut non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor ut demonſtret, oportet, aut alijs quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.

CAPIDVRVS.

OLLATIO eſt, cum accuſator id quod aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini niſi reo bonum fuiſſe demonſtrat.) Coniectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſque tempora tria ſunt, præteritum, præſens, & futurum utraque itidem aut in lite aut extra litẽ ſunt, quæ ad animum referuntur. & extra litem ſunt, uelut qua mente Origenes fuit, quo noſtris potius quam extrarijs exemplis utar, cũ dixit Deum ſaluos omnes nos futuros uelle: hoc præteriti temporis. Præſentis, qua mente Parthus Chriſtianos inuadat, Futuri, quid ſit idem cogitaturus, ſi inſeparatas uires omnes ſenſerint Italiæ. In lite: an parricidium cõmiſerit Roſcius? an Parthus ſummum Italiæ affectet imperium? an tãtum facinus cuncti Italiæ principes perficere permiſſuri ſint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem. Qualis in carne Chriſtus fuerit: an Ioannes Euangeliſtas adhuc uiuat, quale mundi totius Chriſti futurum iudicium ſit. Hęc autem quæ in lite uerſantur, præteriti temporis maxime ualent, nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. nam quæ fiunt, & quæ futura ſunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria ſunt genera, aut de facto, & auctore quæritur: uelut cum aut utrunque pariter negatur, aut cum ſeparatim & factum ſit nec ne. & ſi factum eſſe conſtet à quo factum ſit ambigatur. Et factum aliquando ſimplicem habet quæſtionem, an homo perierit: aliqñ duplicem, ueneno an crudelitate

litate perierit. Alterũ est genus de facto tm̃, cum si id certũ sit, non possit de auctore dubitari. Tertium est, cum de auctore tm̃ ɔstet, sed à quo sit factum, in ɔtrouersiam uenit. Sed ne id quidem simplex est. aut.n. reus fecisse tantũmodo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne id alterũ quidem transferẽdi criminis una forma est. Interdum.n. substituitur mutua accusatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν uocant, nr̃m q̃dam ɔcertatiuã interdum in aliq̃ personam, q̃ extra discrimen iudicij est, trãsfertur, & alias certam, al's incertam. Hic accusator, inquit Cic. demonstrabit, alij nemini qđ criminatur bonum esse potuisse, idq; genus collatio noĩatur: q̄ qui accusetur, cũ alijs, an id fecisse potuerint, ɔferatur. i. comparetur. Aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium, si in certa p̄sona proferatur. {Aut.n. ip̃m alijs rõnibus non potuisse.) Si certam personam noĩarit reus, quam deliquisse dicit, non se. Est.n. sensus, si in quempiam quod cõmisisse criminetur, reus transferat, accusator eum ip̃m quem in crimine arguat, reus alijs rõnibus non potuisse, aut non æque cõmode potuisse oñdet: aut eum fugisse al's rõnes cõmodiores, p̄p cupiditatem. Amphibologia in uerbis est. est.n. uerborũ ordo, & sensus: aut accusator dicet al's rõnes cõmodiores, quæ plus utilitatis afferebant, effigere eum, subaudi reum, quem ipse criminetur p̄p cupiditatem. hoc est, ita cupiditate affectum fuisse reum, ut deliquerit, cum essent aliæ rõnes cõmodiores, ob quas peccare non debuerat: sed eas rõnes ip̃m latuisse, uehementer affectum. Hoc loco defensor demõstret oportet, si reum accusatum iri uelit. {Aut alijs quoq; bonum fuisse). i. commodo cedere potuisse. {Aut alios quoq; id, quo de ipse insimuletur, facere potuisse.) Hoc est, ut alij, de quo ipse accusetur, fecisse uideri possint, quo minus ipse in culpa esse uideatur.

ASCENSIVS.

COLLATIO est &c.) Prosequitur secundam partẽ ɔstitutionis ɔiecturalis: q̃ collatio. i. comparatio & parabola dr̃ de qua dicit sic. Collatio est. cum. i. q̃n accusator demonstrat: id, quod criminatur. i. pro crimine accusat aduersarium fecisse: nemini. i. nulli alij fuisse bonum. i. utile saltem apparens: nisi reo, aut demonstrat neminem. i. nullũ, aliũ nisi aduersariũ. s. quem accusat: potuisse p̄ficere. i. ɔsumare qđ fcm̃ criminatur, aut dem̃rat eum ip̃m. s. aduersarium, q̃ solũ id fecisse demonstrauit non potuisse facere alijs rõnib. i. uijs & medijs quam quibus eum id fecisse dicit, aut. s. saltem non potuisse sup. id facere æque cõmode. Aut eũ. s. aduersariũ fugisse. i. uitauisse, alias rõnes cõmodiores. i. utiliores, si expectare potuisset, sed non expectauisse p̄p cupiditatem, q̃ sæpe ingenia hoĩum excedat. Quocirca qđ non uideretur uerisĩle in ɔtinente, & temperato ac liberali homine uidetur uerisĩle in cupido & auaro. In hoc loco oportet ut defensor demonstret, aut bonũm. i. utile fuisse, quoq;. i. etiam alijs, aut quoq;. i. etiam alios potuisse facere, id quod ipse. s. defensor insimuletur. i. p̄ simulationem & occultã inuidiam accusetur fecisse.

DE SIGNO.

IGNVM *est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. Id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatiũ, occasionem, spem perficiendi, spem celãdi. Locus quæritur, celebris an desertus: semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare. initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: cetera facile cõparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die, & qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam; & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatij futurum. nam parui refert, satis spatij fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idoneáne satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: Si quæ supra dicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: per quas res scire poterimus, vtrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut vtrisque.*

CAPIDVRVS.

IGNVM est, per quod ostenditur idonea p̄ficiendi facultas esse quæsita.) Signum quod supra in diuisione rõnum ɔiecturalis ɔstitutionis tertio loco positum est, inquit, per qđ ostẽditur idonea quæsita esse ad aliq̃d perficiendũ facultas. {Id diuiditur in partes sex, locum, tp̃s, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi.) Omnis, ut supra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re est. Quæ de re est, aut ad personam, aut ad negociũ causámue, aut ad ɔiunctum negocio attinet. Quæ ad personam referuntur, quæq; ad causam, abunde supra docente ipso Cicer. ɔtulimus. Quæ aũt negocijs attributa sunt, ut idem in primo de Inuentione inq̃t, quærendũ. Locus, tp̃s, modus, occasio, facultas. Locus ɔsideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quã uideatur habuisse ad negocium administrandum, ea aũt opportunitas, q̃ritur ex magnitudine, interuallo, longinq̃tate, propinq̃tate, solitudine, celebritate, nã ipsius loci & uicinitate totius regionis. ex his attributionibus: sacer an p̄fanus, publicus an priuatus: alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tp̃s aũt est, id quo nunc utimur (nam ip̃m quidem gñal'r difinire difficile est) par q̃dam æternitas, cum alicuius animi, menstrui, diurni, nocturniue spatij certa sigñone. In hoc & q̃ perierint ɔsiderantur, & eorũ ipsorũ, quæ aut p̄p uetustatem obsoleuerunt, aut incredibilia uideantur, ut iam in fabularũ numero reponantur, & quæ iam diu gesta, & memoria nr̃a remota, tñ faciant fidem uere tradita esse. quod eorũ monumẽta certa in literis extant, & quæ nuper gesta sint æque scire plerique possint: & item quæ instent in p̄ñtia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur is in quibus potest considerari, & quid serius futurum sit. Et item cõiter in tp̄e perspiciendo longinquitas eius est consideranda. Nam sæpe oportet cõmetiri cum tp̄e negocium, & uidere, potuerítne, aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo transigi tp̄e. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tp̄e hoc differt. Non genere quidem uerum id esse intelligitur, uerum in tempore spacium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium tp̄is, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta: quare cum genere idem sit, fit aliud quod parte quadam & specie, ut diximus, differat. hoc distribuitur intra genera, publicum, cõe, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat: ut ludi, dies festus, bellum cõe, quod accidit omnibus eodem fere tempore: ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim alicui accidere solet: ut, Nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium. Modus est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, q̃ritus. Eius partes sunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ aũt ratio quæritur ex his, quæ clã palam, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem cõfertur, cuius partes sunt, scientia, casus, necessitudo, & in affectionem, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera quæ in simili gñe uersantur. Facultates sunt aut q̃bus facilius fit, aut sine quibus aliquid ɔfici nõ potest. Hic uero sex enumerat locum & tp̃s, hoc est, deductum spatiũ. Tpi

subijc

subijciemus occasionem,spem perficiendi, q̄ in modo finitur, spem celandi in facultate. Ergo nec plura,nec pauciora sunt q̄ ad negocium, & ꝯiecturam capiendam, ḡnalia quasi el̄nta referantur.{Locus q̄rirur.)In q̄ōnem uenit.{Celebris,an desertus.)An illic multi uersari,uel nulli oīno ꝯsueuerint.{Semper desertus.) Vt nemus,silua.{An tum cū id fcm̄ sit.) Quia sunt loca q̄ bis aut ter singulis annis,multa hoīum ꝯsuetudine celebrantur: uelut aliqua in auijs locis templa, alioqui tñ deserta.{In eo loco solitudo fuerit.) Quo nulli accesserant.{Profanus.)Nullo modo sacer,quasi ꝓcul à fano.hoc est,qđ longe à temploꝝ absit ceremonijs.{Cuiusmodi loci atting.) Subaudiendū longe aiaduertendi. Sensus est: Considerandū quidem, quales sint q̄ rem ipsam attingant & cōplectantur loci.quo ꝯiecturæ melius inde eijciantur.{Nū qui est passus, ꝓspectus,&exauditus esse possit.) Nū qui in hmōi locis q̄d q̄ perpessus est,uisus sit, aut à quoq̄ clamitans audiri potuerit. Quia si locus sit frequens potuit uideri:si in sublimi specula, audiri facile potuit à quopia. {Hoꝝ quid reo, q̄d accusatori ꝯueniat,præscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare.)h.d.quot nam modis ex signis ꝯiectura capiatur,monstrauimus.nunc aūt quid accusatori,quídue defensori tenendū,nos p̄cepta dare non pigeat, nisi q̄s fortassis existimet causa exposita,q̄d possit, quídue non possit, uel nec accusare,uel defendere,se facile intellectuꝝ.{Initia.n.inuentionis ab arte debent proficisci.) Ordo uerboꝝ est: Non grauemur ꝑscribere, q̄d hoꝝ reo,quid accusatori conueniat. Initia.n.inuentionis ab arte debent proficisci: nisi quis facile causa posita posset iudicare,cetera facile comprobabit exercitatio.i. inuentionis quidem principia docere necesse est, nisi sit aliquis,qui causa posita id facile possit iudicare.nam cetera exercitatione facile poterunt comparari.{Hoꝝ quid accusatori conueniat,præscribere non grauemur.)Præscribere,p̄cipere.Cæsar in Cōmentarijs:Non minus cōmode ipsi sibi p̄scribere,quam ab alijs doceri poterant. Inde præscripta,q̄ ludi magistri dabant pueris ueteres appellabant, & præscripta, q̄uis præcepta.Cic.in Oratore: Quid est quod p̄scriptum aliquod,aut formulam exprimas,cum in suo quodq; gñe p̄stet. Cæsar in Cōment.Atq; Imperatoris alter agere ad p̄rescriptū, alter libere ad summam reꝝ consulere debet.{Non grau.) i. non grauiter feramus.nunc absolute positum est,aliq̄n transitiue,Grauor hanc rem:ut dicas,grauior aduentū tuum, grauor p̄ntiam tuam.i. grauiter fero, & grauior hac re. Virgil.

Quid sit qua voce grauaris Mente Dares.

Quidq̄d dicat Seruius, qui hac elocutione non nisi ꝑ actiuū nos uti uoluit. Nam hæc res grauat me aliud uerbum est,alteꝝ.n. deponens,alteꝝ actiuum & passiuum est quale apud Curtium illud in octauo. Ceteꝝ cū crus saucium penderet,& Cruore siccato frigescens uulnus aggrauaret dolorem.{Initia.n.inuentionis ab arte debent proficisci.)Multo.n.cōmodius scribimus,si quæ nobis ex initia arte tradita sint,ad quę exercitationem oēm accōmodemus, quam si prout casus tulerit,usq; ut ratio dictauerit scripserimus.{Cetera facile comprobabit exercitatio.)Iudicium.n.exercitatione firmatur magis,nec speremus nos ex arte præceptoribusq; ꝯsequi posse omnia.Facienda.n.est unicuiq; uis sua, & exercendum ingenium:si quidem p̄receptor satis habet,cum artis præcepta posuit in medio, ut discipuli sit, inde scribendi sumere initium.{Noctu an interdiu.) Vtraq; aduerbia sunt.{Et qua die.)Festáne,an pro festa,uel intercisa sit.{Et scierit ne satis.)Et si spatij satis fuerit,quo facinus potuerit trāsigere, nū id scisse uideatur.non.n.credendū uidebitur id aggressum,qđ transigere non posse crediderit. Aut ꝓuideri non potuerit rōne,quo minus quod aggressus sit absoluerit.{Ad rem adoriendam.) Aggrediendam,inchoandam.{Aut nō expectata.) Vt sequeretur.{Si q̄ dicta sunt supra signa ꝯcurrunt.)Si q̄ supra signa memorauimus:locus,t̄ps,spatiū,occasio, uel hoꝝ aliquæ partes ꝯcurrūt.{Ex altera parte.)Ab accusatore.{Vires,pecunia, ꝯsilium.)Hæc.n.spem ꝑficiendi uideri p̄nt,perstitisse reo,q̄ sibi uoluerit.{Ex altera parte) .i.à defensore, imbecillitas,inopia,imprudentia,stultitia in apparatu demonstrabitur fuisse, quæ omnia spem perficiendi h̄re non potuerunt. Quare scire potuerit,utrum diffidēdum.{Ex quibus rebus potuerit colligere,nū sibi fuerit fidendum,si hæc adsint: diffidendum aūt, si absint. spes celandi quæ fuerit, q̄ritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus,liberis aut seruis,aut utrisq; &c.) Hoc dicit, Nūquid occultandi spem habuerit, ex eius conscijs scire poterimus,ceterisq; qui cum eo aut fuerint,aut degerint perpetuo.{Argm̄ est,per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione.)Partitio illa ab Arist. tradita,consensum fere oīum meruit,alias esse probationes,quas extra dicendi rōnem acciperet orator:alias, quas ex causa traheret ipse,& quodāmodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους .i.inartificiales uocarunt.Ex illo priore gñe sunt præiudicia,rumores,tormenta,tabulæ, iusiurandum, testes:in quibus pars maxima contentionum forensium ꝯsistit.Artificialis uero omnis ꝓbatio ꝯstat aut signis,aut argumentis,aut exemplis:licet pleriq; signa partem argumentoꝝ esse uoluerint. Signum Græci σημεῖον uocant.hoc in duas species diuiditur:alia est eoꝝ quę necessaria sunt,quæq; aliter se h̄re non p̄nt. hæc Græci τεκμήρια uocant,quæ uix pertinere ad artis præcepta uñr: nam ubi signum aliquod inuiolabile,ibi necessitas quædam est.hoc genus per omnia t̄pa perpendi solent: ut coijsse cum uiro q̄ peperit,quod est præteriti:& fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit,quod est p̄ntis:& eū mori, cuius cor est uulneratum,quod futuri est, Alia sunt signa non necessaria,quæ Græci εἰκότα uocant: quæ etiam si ad tollendam dubitationē sola non sufficiunt, tñ adiuncta ceteris plurimum ualent. ea aūt sunt,per quæ aliæ res intelliguntur:ut per sanguinem cædes,aut sanguis uel ex cæsa belua respersisse uestem pōt, uel è naribus profluxisse: ac non utiq; qui uestem cruentā habuerit,is homicidium ꝯtinuo fecerit:sed ut per se non sufficit, ita ceteris adiunctum,testimonij loco ducitur:si inimicus, si ante minatus:si eodem loco fuit.quibus signum cū accessit efficit ut q̄ suspecta erant,certa uideantur.Sunt.n.multa hmōi signa utriq; parti cōia,ut liuores,tumores.nam uideri p̄nt ueneficij,& cruditatis:& uulnus in pectore,sua manu & aliena perijsse. hæc tam firma habebuntur,quam extrinsecus adiuuabuntur.Quod Græci σημεῖον,Latini signum: id quiddā indicium,quidam uestigium noiarunt. Quamobrē eoꝝ in genere,quo signa quidem sunt,sed non necessaria,quidam ꝓnostica,q; sint futuroꝝ quædam indicia,esse putauerunt:ut,Vēto semper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam uocat improba uoce.& cetera quæ ab Arato sumpsit Virg.Item futurę alicuius mentis signa in hoc gñe posuerunt: uelut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruētem: quod aliud iudicasse non uisi sint,quam id signum esse perniciosissimæ mentis,multis aliq̄n futuræ malo & cladi, si adoleuisset. quare neutra inter argumenta ullo modo ponenda uñr.Illa quidem non necessaria signa, cruenta uestis, & clamor & liuor: & talia,sunt pene & illis inartificialibus, qualia sunt tabulæ,rumores, testes: nec ab oratore inueniuntur, ut argumenta dici p̄nt,sed ad eum cum ipsa causa deferūtur. Altera quoq; necessaria signa,si indubitata sunt,quę p̄nt esse argumenta:q̄n ubi illa sunt:q̄ō esse possint.Argō.n.nisi in re controuersia, locus esse non potest. sine dubio igitur argumenta non sunt,sed ipsa argumentis egent: si dubia sint, sin necessaria,ut demonstrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat,signa unde argumentationes fieri possint,dicenda potius quam argumenta sunt. Quæ ideo argumēta ipse Cicero nec id quidem dubito,nominauit,quod sui ita ipsum docuerit præceptores.

LONGOLIVS.

NAM parui refert,satis spatij fuisse.Quare recte dixit alibi,Cuiusuis spatij considerationem in deliberatione futuri temporis consistere.

ASCENSIVS.

SIGNVM &c.) Describit signum & docet eius usum dicens: Signum est sup.id per quod facultas idonea p̄ficiendi.s.criminis obiecti,ōnditur esse q̄sita.s. ab accusato. Id.s.signū diuiditur in sex partes (uidelicet qđ omittit) locum.s.idoneum,t̄ps idoneum,spacium idoneum, occasionem idoneam.spem ꝑficiendi idonee,& spem celādi.i.occultandi idonee aut cōmode. Locus quæritur.i.inquiritur,utrū uidelicet fuerit celebris .i. frequentatus nobili frequentia,an desertus,& sup.utrū semp desertus,in solitudo.i.desertio fuerit

rit in eo loco,tunc sup. duntaxat cum id sit factum. Et supp. quæritur locus utrum sit sacer .i. alicui numini consecratus, an prophanus.i.procul à phano .i. templo, & ita non sacer, quia locus sacer fere phanum hr̃e solet adiunctum.Et utrum fuerit publicus an priuatus.i.non publicus,sed alicuius proprius.Et q̃ritur,cuiusmodi loci attingunt.s.illum locũ .i. qui sint loci affines,aut contermini seu uicini, ubi scies puer ẽt ꝑ spacijs terræ dici hos locos,ut ænei.i.deuenere locos &c. Nũ .i.nunq̃d is qui est passus.i.cædem,aut uitium,aut siſem iniuriam,possit esse perspectus.i.perfecte uisus,& exauditus.i.manifeste auditus. (Non.n.exaudire est de ui uerbi idem quod exorari.)Nos non grauaremur perscribere.i.ad finem & plene scribere,quid hoꝝ conueniat reo,& q̃d conueniat accusatori,nisi quiuis.i.quilibet posset iudicare facile .i. facilr̃ quid huic & quid illi conueniat,causa posita.i.constituta,quia res ipsa id docet.Enim pro quia,initia inuentionis debent proficisci.i.oriri & deduci ab arte .i. ex præceptis rhetoricæ artis, sed sup.exercitatio.i.praxis,comparabit.i.acquiret facile cetera.s.quæ sequuntur tp̃s. Postquã ostendit quæ respiciunt locum idoneum docet,quæ respiciant tp̃s opportunum dicens. Tempus .s. an fuerit idoneum,quæritur.i.inquiritur ita, qua parte anni dicatur esse factum, quia hora.i.qua parte diei dicatur esse factum.An sup. dicatur esse factum noctu,an interdiu.(Vbi scies ꝙ noctu & interdiu aduerbia sunt, noctu pro tp̃e nocturno, interdiu pro tp̃e diurno, quasi inter diem seu diei partes.Nocte aũt & die nomina sunt) qua die sup.dicatur esse factum,& quota hora noctis,& eiusmodi tp̃ibus sup. quæritur.Alij legunt & cuiusmodi tp̃ib.s. dicatur factũ esse. Tertio agit de spatio idoneo dicens.Spatium.s.idoneum cõsiderabitur ita,ne pro an spatium fuerit satius longum ad trãsigendum.i.penitus peragendam eam rem.s.de qualis est. Et ne pro an,ipse scierit.i.nouerit satis spatij futuꝝ ad id perficiẽdum.Nam refert.i.interest parui:satis spatij fuisse ad id perficiendum: si id non potuerit ante sciri:& prouideri põt rõne .i.consideratione & discursu rõnis: Quarto agit de occasione,dicens.Occasio quæritur:ne pro an: fuerit idonea ad rem adoriendam.i.inuadendam per insidias(ubi adorior ostẽdit uerbum cõe esse)an alia.s.occasio: fuerit melior q̃.s.occasio: magis idonea,aut sit præterita,aut non expectata. Quinto deducit spem dicens.Spectabitur hoc modo:q̃ fuerit spes perficiendi hæc.s.q̃ dicta dicantur:si supp. ea signa q̃ supradicta sunt ꝯcurrerint.Si prẹterea uires,pecunia,consilium,scientia, apparatio uidebitur fuisse ex altera parte,& imbecillitas inopia stultitia,imprudentia & inapparatio demõstrabitur fuisse ex altera parte.Item spectabitur:q̃ spes fuerit: si demonstrabitur:quare potuerit scire: utrum fuerit diffidendũ an confidendum.Sexto & ultimo loco declarat q̃n spes cælandi dicetur idonea,dicens. Quæritur.i.inquiritur:q̃ spes cælandi.s.facinus fuerit .s. facienti ex conscijs:ex arbitris .i. ijs q̃ negocio interfuerunt. ex adiutoribus liberis, aut seruis, aut utrisq; .s. tam liberis quam seruis.i.seruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

RGVMENTVM *est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare vbi fuerit, vbi visus sit, qui cum visus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quiuis horum potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si vestigium rei fuerit, aut si cruor in vestimentis, aut si in eo loco comprehensus aut visus sit transacto negocio, quo in loco res gesta dicatur.*

CAPIDVRVS.

RGVMENTVM est, per quod res coarguitur.) Coarguitur.i.ostenditur. Arguere.n. ueteres ostendere,unde argm̃,præmonstratio nem futurarum rerum,& illarum quæ nõ uñr significat. {Certioribus argumentis.) Nunc proprie sumit argm̃,quod rei dubiæ facit fidem: unde magis firma suspicione,inquit. {Quo cũ uisus sit.) Per anastrophẽ, quo cum,& quibus cum: sicut mecum,tecum,secum dicitur. {Nunquid appararit.) Non.n.frustra uideri debet factus apparatus.{Nunc quem habuerit de conscijs.) Nam quibus cũ uisus est. aliquem de his habuerit, qui ei fuere conscij. {De adiumentis.) De his rebus quas sibi adiumento fore arbitrabatur.{Nunquid in loco).s.in quo suspectus erat.{Aut alieno tp̃e.) Nunquid noctu, quod in die fieri posse commodius uidebatur. {Nunquid strepitus.) Nullum ex ijs uerbum redundat:non.n.est in idem strepitus & crepitus est si quidem crepitus,sonitus uiolentus:à quo increpo uenit, quod est eruptione uocis & immani sonitu reprehendo. Persius:

Si increpui cessas nugator, seruitium acre
Te nihil impellit.

Cymbala,tympanaq;, tubæ,cornua,& similia,crepant & crepitant. unde & crepitus, uentris turpis sonus nominatur. Plautus Curculione: Ex unoquoq; eorum eijciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculũ. Strepitus ꝓprie sonus est pedũ ambulantis.Ponitur tñ aliq̃n pro sonitu.ut Persius:

Atque marem strepitum fidis intendisse Latinæ.

Et pro pompa diuitum, à multorum commitantium pedum sonitu. Iuuenalis:

Et strepitu maioris viuere censu.

Fremitus est,indignantis animalis stridor. Iuuen.

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

Vel inter se corrixantium quasi clamor. Virgilius:

Quo tristis erinnys.
Quo fremitus vocat,& sublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum est,aut plurium, collisorum inter se corporũ excussus sonitus,à frangendo dictus. Lucretius:

Perstant,dant sonitum frondes, ramiq; fragorem

Sonus,qui è fidibus elicitur: Sonus, quasi tinnitus quidam longior. Lucret.

Sollicitæ porro, plenæq; sonoribus aures.

Sonites,est aer quoquo modo uerberatus,quem aures mente Perculsa suscipiant. Lucr.

Nec mirum cum plenæ animæ vensicula parua,
Sæpe ita dat paruum sonitum displosa repente
Est etiam ratio, cum venti nubila perflant.
Vt sonitus faciant. Virgil.
Concurritur æthere in alto
Fit sonitus. Idem alibi:
Clarescunt sonitus armorumq; ingruit horror.
Stridor, vis quædam acrior est,& quasi sibilans collisio. Iuuenal.
Qui suadet iuueni lætus stridore cathenæ.

{Nam quid horum sensuum potest conflare suspicionem.) Conflare.i.conficere, aliter conflare .i. metallum quoduis in aliam quàm sit formam redigere. Virg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.

Et conflaui ęs alienum dicimus.i.contraxi:idemq; est quod, sum debitor factus alienæ pecuniæ sicut dissoluo æs alienum, idem est quod æs alienum restituo, & exoluo quibus debeo. {Conflare potest suspicionem.) Quia quidquid sensu aliquo perceptum fuerit, facti facinoris habebit suspicionem.{Nunquid re translata relictum sit.)Si inter transferendum aliquid aut exciderit imprudenti aut sit is oblitus, unde manifesto deprehendatur in crimine: aut si quid ẽt uisum,

ſum,per quod quæ præceſſerint iudicari poſſint. {Aut ueſtigium repertum ſit.) Pedis ſignum,ut illo acceſſiſſe manifeſto aliquis deprehendatur. {Quo in loco res geſta dr.) Vt nunqd ex eo loco aliqd elici queat,quo magis feciſſe argui poſſit.

LONGOLIVS.

ARGVMENTVM eſt.) Oportet hic argm̄ intelligere pro ſtatus ratione quæ eſt coniecturalis alioqui ſemper eſt certa probatio. {Nam quiuis horum ſenſus poteſt conſtare ſuſpicionem.) Recte autem ſcolaſtici rhetores dixerunt,guſtus ſenſum nunquam incidere poſſe in inſtanti, niſi ac clamationibus ut cæci & ueneni.

ASCENSIVS.

ARGVMENTVM eſt,per quod &c.) Proſequitur quartam partem ꝯſtitutionis ꝯiecturalis dicẽs. Argm̄ eſt,per qđ res coarguitur.i.comprobatur. Nã arguere ſignãt rõne quandam probare,ut Æn.4. Degeneres aĩos timor arguit:ideo coarguere eſt comprobare argumẽtis.i.medijs ꝓbatiuis certiorib.ſ.q̃ ſint cetera,aut multum certis:& ſuſpicione magis firma q̃ in ceteris tpib. Id.ſ. argm̄: diuiditur in tria tp̃a,in ptm̄,in inſtans.i.tp̃s pñs,aut nunc, aut tunc cũ res dicetur geſta,aut geri,aut gerenda:& in tp̃s,ꝯñs.ſ.rem geſtam.i.qđ poſt eius actionem ſecutum eſt. Oportet ꝯſiderare in tpe ptõ ubi fuerit.ſ.accuſatus, aut defendendus, ubi ſit uiſus:quia non ſatis eſt ſcire ab eo ubi fuerit, niſi ſit illic uiſus: quia non poſſit,aut pro eo,aut citra eum ſi negauerit ꝓbari: quo cum.i.cum quo ſit uiſus. Nunquid.i.nõne aliqd apparauerit. Nũ.i.anne:ꝯuenerit.i.aggreſſus ſit colloquendi gratia: quem.i.aliquem. Nũ.i.an ne dixerit quid.i.aliqd. Nũ.i.an ne habuerit.ſ.ſecum:quem.i.aliquem de ꝯſcijs.ſ.ſceleris cõmiſſi: de auditoribus de adiumentis. Nũ.i.an ne ferent in loco: qd .i.aliquid,præter ꝯſuetudinem:quia ꝑpetraturi aliqđ facinus egregium ſolent immutare mores & agitato ſpiritu ferri: aut nunquid fecerit tpe alieno.i.non ſuo ſed importuno. Quæritur.ſ.à cauſidicis in tpe inſtanti. Nũ.i.an ne ſit uiſus: tum.i. tũc:cum.i.qñ faciebat. Nũquid ſtrepitus.ſ.pedum,clamor.ſ. oris:crepitus.ſ.armoꝝ,aut alioꝝ corpoꝝ inanimoꝝ:ſit exauditus.i.manifeſte auditus, aut deniq; q̃retur. Num perceptũ ſit aliquo ſenſu:utpote,aſpectu,auditu,tactu,odore, guſtatu. Nam quiuis.i. q̃libet hoꝝ ſenſuum: põt ꝯflare ſuſpicionem. Spectabitur.i.ſpectare oportebit in tpe ꝯñti.ſ. rem perpetratam:& ita non eſſet in tpe quod eſt futurum: ſed quod tunc erat futurum. Num.i.an,ne quid.i.aliquid quod iudicet, aut factũ eſſe maleficium,aut à quo ſit factum ſit relictũ.ſ. ab incauto maleficio: re tranſacta.i.poſtq̃ rem tranſegerat. Factũ eſſe indicet,aut inquiratur hoc modo. Si corpꝰ mortui eſt decoloratum tumore.i.inflatione,aut liuore.i. plũbeo colore: tunc.n.ſignãt eum.ſ.qui mortuus eſt necatũ ueneno. A quo factum ſit inquiratur hoc modo,aut prodet reũ hoc modo. Si telum ut ſica,aut mucro,aut alia inuaſiua arma: ſi ueſtimẽtum.ſ.capitis,aut quod facile reijci põt: & ſi qd eiuſmodi ſit relictum in loco cædis,aut ſi ueſtiginm fuerit repertum.ſ. in loco cædis. Si cruor ſup.ſit relictus in ueſtimentis.ſ.occiſoris. Nam de occiſo nihil refert cũ certum ſit occiſus eſſe licet ignotum ſit abs quo. Si accuſatus ſit uiſus,aut comprehenſus.i.captus in eo loco:negocio tranſacto.i. poſtquam facinus erat commiſſum in eo ſup.loco iu quo loco res dicitur geſta.

DE CONSECVTIONE.

ONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium, cum ad eum ventum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum uſque adeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet uſu uenturum, ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVRVS.

ONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant.) Confingit ſibi Cic.uerba, prout res quam nominaturus eſt,poſcit: uelut hic ꝯña.n.ſunt,cũ quærimus præteriti ſigna & quaſi impreſſa facti ueſtigia,quæ quidem maximam ſuſpicionem mouent: & ſunt quaſi tacita criminum teſtimonia,ꝙ facti crimen conſequantur. Conſecutionem uocat aliter in libro de Oratore,cũ quocunq;, quod rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alicuius attineat cognitionem,cõſecutionem nominare formidauit,cum inquit. Neq; res eſt ulla quæ non aut ad cognoſcendi,aut ad agendi uim rõnemq; efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq; perquiritur,ut uirtus ſuam ne ꝑꝑ dignitatem,an ꝑꝑ fructus aliquos expetatur:aut agendi cõſilium exquiritur,ut ſit ne ſapienti capeſſenda Reſp. Cognitionis aũt tres modi,coniectura,definitio,& ut ita dicam,cõſecutio. Deinde ſubiungit. Conſecutio autem tractatur,cum quidq̃ quod rem ſequatur,acquiritur:ut illud,ſit ne aliqñ mẽtiri boni uiri. Eadem pene igitur rõne hic conſecutionem dixit, nam cum quæ ſigna nocentes & innocentes ſequantur, excutimus,id conſecutionem nominauit. {Accuſator dicet,ſi poterit:& quæ ſequuntur.) Accuſatoris locos tractat conſecutionis.hoc.n.dicit: Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet ut telum,ut ueſtigium,ut cruor,ut deprehẽſum aliquid quod ereptum ablatúmue uideatur, ut reſpõſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, & cum aliquo uiſus,ex quo uiſus:ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco uiſus,in quo facinus peractum ſit,ut pallor, ut tremor ſcriptũ, aut obſignatum,aut depoſitum quippiam. {Inconſtanter locutum eſſe.) Vt quę dixerit,non ſibi conueniat. {Concidiſſe.) Præ metu lapſum in terram dicat. {Si reus nihil horum fecerit,& cetera quæ ſequuntur.) Hoc dicit,ſi nihil hoꝝ accuſator in reo poterit arguere,dicet ipſum ꝑmeditatum, quid futurũ uoluntati eſſet,ac confidentiſſime,locutum,ut innoxius uideretur. {Si non pertimuerit) .i.exhorruerit magnitudinem periculi,quod immineat,ſi noxius iudicetur. {Fretum innocentia.) Quod eſſet innocens,periculum non formidine dicet.

ASCENSIVS.

CONSECVTIO) Declarat quintam partem quæ dicitur cõſecutio ꝙ ea conſiderat:quæ rem conſecuta dicantur,de qua dicit ſic. Conſecutio eſt cum quæritur.i. inquiritur & ſcrutatur à cauſidico quæ ſigna nocentis.i.per quæ uideatur quis nocens: & innocentis.i. per quæ uideatur.ſ.innocens:ſoleant conſequi.ſ.factum aliquid. Accuſator dicet, ſi poterit.ſ. uerıſimiliter & probabiliter dicere (aperto.n.mendacio non eſt innitendum)unde addit ſi poterit.quaſi non uidearis poſſe:quod per honeſtatem facere nequeas aduerſarium erubuiſſe cum uentum ſit ad eum.ſ.aduerſarium id autem uerecundiæ ſignum eſt:& expalluiſſe:quod formidinis eſt indiciũ: aut titubaſſe.i. in ſermone uacillaſſe: quod ꝑplexi:& in ſcelere deprehenſi teſtimonium eſt locutũ eſſe inconſtanter, hoc eſt, non firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore,ſed uariaſſe uerba & ſententiam. Concidiſſe .ſ.in terram ꝑ timore,& eſſe pollicitum aliquid.ſ.ne comprehendatur:quæ omnia ſunt ſigna conſcientiæ.ſ.conſciæ ſceleris. Si reus nihil horum fecerit:accuſator dicet eum fuiſſe uſq; adeo pręmeditatum quid eſſet ſibi futurum uſui.i.utilitati ad ſcelus tegendum:ut ipſe reſiſtens reſponderet cõfidentiſſime, quæ ſigna ſunt confidentiæ.i. malitioſe confidentis animi, & non innocentiæ. Defenſor ſi pertinuerit.i. multum & eminenter timuiſſe uiſus ſit dicet.ſ.per defenſorem ſuum:ſe cõmotum eſſe non conſcientia peccati,ſed timore periculi: quia nõ omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur. Si non ꝑtinuerit:negabit ſe eſſe cõmotum.i. dicet ſe non fuiſſe cõmotum: fretum.i.munitum conſcientia.ſ.bona.

De approbat

DE APPROBATIONE.

PPROBATIO est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atque cōmunes. Proprij sunt ij, quibus, nisi accusator, nemo potest uti; & ij, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quæstionibus, contra quæstiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus secundum auctoritatem & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam; si aut non fieri potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores, ueri inueniendi causa, tormentis & cruciatibus uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut, quidquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si, quæ dicta erunt argumentando, ijsdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem: idemq́ hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: Primum, maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones, ut, quæ uere dicerentur, seruari; quæ falso in quæstione pronunciarentur, refelli possent: hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile, quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd denique sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus quæ in quæstionibus erūt dicta probabili argumentatione: idq́ partibus coniecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam uideri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus: hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera sunt gesta: testes corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo, si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde unamquanque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eā, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus esse, sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret & comminisceretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxisse, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus, quis illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo possit quamuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Ueruntamen si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissime tractanda est, eo diligentius omnes eius partes perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nūc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

CAPIDVRVS.

PPROBATIO est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione.) Supra q̄uo suspicionem multifariam confirmare cōueniat, docuit Cic. nunc q̄m pacto iniecta in mentem audientium suspicione approbare possimus, docet: quodq; suspicionem habitam probet, approbationem nominauit. {Et habet locos proprios atq; cōmunes.) Locus, ut Cicero diffinit, ab Aristotele sumens, sedes est argumenti: Locorum qui in coniecturali constitutione tractantur, alij sunt proprij, alij cōmunes. Proprij sunt, quibus nisi accusator nemo uti potest. & in præceptis de Inuentione hos discernit locos, inquiens. Nunc exponemus in coniecturali constitutione, qui loci cōmunes: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: q̄onibus credi oportere, & non oportere: uitam ante actuam spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse qui in illa re peccarit. & hoc quoq; admisisse, & non esse eiusdem causæ: maxime spectari causam oportere, & non oportere: atq; hi quidem, & si qui huiusmodi ex proprio argumento cōes loci nascentur, in contrarias partes deducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat, malorum misereri oportere, defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hic & ceteri loci omnes cōmunes, ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumētationes: sed illæ tenuius, & subtilius, & acutius tractantur: in his autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum ēt sententijs excellentibus. in illis. n. finis est, ut id, quod dr̄, uerum esse uideatur: in his, tametsi hoc quoq; uideri oportet tñ finis est amplitudo. {In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere.) Ideo ꝓprius locus accusatoris, quia in omni causa, solus eo, uti accusator potest. Locus est, ubi locatum q̄d esse potest: ut nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentoꝝ sedes, loci quoq; dicti. nam sicut in terra non omni generantur omnia: nec aūt aut feram reperias ubiq; nasci aut morari: & piscium quoque genera alia alijs gaudent locis. nec omnibus locis omnes arbores arbusta aut herbæ nascuntur: ita non omne argm̄ undiq; ueniet: ideo non passim quærendum est. multus alioqui error esset, & in uehementi labore. quod. n. in or̄one scrutabimur, inuenire non poterimus, nisi causa cognita. At si sciremus ubi quæq; nascantur, cum ad locum uentum erit, facile quod in eo est, uidebimus. hic autem locus dupliciter accipitur, aut maxima dr̄ propositio: quæ nullius indigeat probatione: aut, ab imparibus si imparia demas, quę restant sunt paria: aut propositionis maxima dr̄ia: ut, definitio, genus, species, dr̄ia, proprium, & similia, quæ alibi longe uberius tractauimus. Cum igitur omnis locus sit argumenti sedes: & argm̄ fidem faciat eius quod in q̄one positum est, si de quo quæritur approbare uolumus, locos nosse necesse est. Q̄onum autem duo sunt genera: alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero causam: infinitum θέσιν, illi Cicero propositum nominauit. Infinitum genus q̄onis est sine ullo personarum, temporum, locoꝝ, & similium comple

xu.

xu. Definitiuum autem est è diuerso, personarum, locorum, & eiusdem gñis aliorum complexu. Infiniti gñis qõnis loci ab Aristotele, à Theophrasto, à Themistio, & à Cicerone in Topicis latissime explicati sunt, sicut & à ceteris etiam phis. at definiti gñis qõnis, loci à Rhetoricis. Sunt.n. oratorum proprij. hos Graeci περιστάσεις, nostri circunstantias nominarunt. Hi aũt in proprios & cões diuiduntur locos, qui cuiuscunq; sint cõstitutionis, infinitæ qõnis, quæ thesis nominatur, subijciũtur locis, qui qm̃ pacto inter se differant, unius exemplo aperiamus. In causa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri nõ oportere. Hic locus ab infinitæ qõnis loco, qui à contrarijs ducitur, ꝓfluit. Misereri.n. oportere, & non misereri oportere, inter se contraria sunt. Distant autem, qui tm̃ in causa adhibentur, à theticis: hoc est, & indefinitis, quod thetici hñt ex utraq; parte tractatus, & in contrarium suggerunt nobis argumenta hi autẽ unius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solã, aut solam exprimunt conquestionem, uel id genus aliud. Quod autem dicit, malorum misereri non oportere, sine complexu personarum est, id ita esse necesse est. Non.n. aliter locus est. nisi generaliter enuncietur, unde multa profluere argumenta possint. sed eo inde personam in approbatione cõplectimur, ut si dicas: Malorum misereri non oportet, Verrẽ malum esse hominem iam ostendimus, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde subiungit, & cum auget peccati atrocitatem, hoc.n. distant à theticis, hoc est, philosophorum argumentationibus: quod hic sola ueritas quæritur. In causa aũt licet ueritas afferatur, tñ quod est illorum proprium, rei prolatæ amplitudo captanda est. {Cum misericordiam captat.) Hoc est, cum dicit unumquenq; hominem alij misericordiam esse oportere. {Cum accusatorem criminatur.) Incusat. {Calumniari.) Quod calumnietur, callide ea quę dicat inuenerit nam calleo, omni astu aliquid inuenio, est callui callitum, unde calumnia, Albino teste. {Cõmunes loci sunt tum accusatoris, tum defensoris.) Et ob id cões dñr loci, quod tam defensori quam accusatori conueniant. {A testibus, contra testes.) Supra suspicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ si uelimus recte intueri loco thetico subijciuntur, q ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominantur: sicut à testibus, contra testes, & quæ sequuntur. Ex his esse quos assumi extrinsecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis ꝯtra argumẽta supra abunde docuimus, ea signa potius quam argumenta nominari debuisse. {A testibus ꝑm auctoritatem.) A loco cõi testium dicemus: si auctoritatem eius adhibendã ostenderimus: ut pro Archia, Ipse adest uir summa auctoritate & religione ac fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire, non audiuisse, sed uidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines. {Et constantiam.) Si non inter dicendum titubasse uisi sunt. {Aut cupide dicere.) Quod uellent. {Factum esse.) Non ut fuerit dicant, & argumentationibus utantur calumniosis. {Hæc & ad improbationem.) Contra testes. {Et probationem testium pertinebunt.) Quæ à testibus dicta sunt referri posse. {Inueniendi causa.) Dicendi ueri causa ab his, qui se id fecisse, cuius accusarentur, irent inficias. {Tormẽtis & cruciatu.) τὸ αὐτό, aut tormentis & cruciatu, instr̃is ad cruciandum. nam & bellica sunt tormenta, ut machinæ, balistæ, arietes, & similia. {Confirmatior erit hæc disputatio.) Hoc est, indubitatius erit, quod in controuersia positum confirmabitur, aut refelletur. {Eisdem uijs quibus omnis coniectura tractatur.) Hoc est, eodem modo, quo supra diximus, suspicionem aliquam posse suscitari. {Id in testimonijs fieri oportebit.) Vt ea aut ꝓbemus, aut improbemus. ut aliqua causa antecedente, quod habuerit odio quem accuset: cum ipso teste, si titubet cum dicat: ꝙ post rem sequatur, quod sibi peruenturum aliquod ex hoc speret emolumentum, & similia. {Contra qõnes.) Contra id, quod per suspiciones, an sit uerum, quæritur. {Certis in rebus.) De quibus, an essent facta, nulla dubitatio possit oriri: ut si mortuũ fuisset constitisset aliquem, & suspicio haberetur, quod signa essent in corpore ueneni dati non statim torsissent eũ qui suspectus habitus esset, potius quam diligentius uidissent, an uenenum datum esset. item, non qui suspectus habitus esset, sed qui certo dedisse uenenum sciretur: torqueretur aũt, quod id se fecisse diffiteretur. Hæc ꝯtra qõnes dicet defensor. {Quæ uere dicerentur.) Tam ab accusatore quam defensore. {Quæ falso in qõne pronunciarentur.) Aut quæ insimulasset accusator, aut reus falso inficiaretur. {Quo in loco quid positũ sit.) Vt si cruentus inuentus sit gladius, aut qduis aliud eius suspicionis arguatur alicuius manifesto occisi: uel qduis siẽ. {Dolori credi non oportere.) Si quid sit reus per tormenta fassus. {Alius alio recẽtior in dolore.) Ad sufferendos dolores uegetior uiridiorq;. {Ingeniosior ad comminiscendum) .i. ad fingẽdum: cuius ptm̃, cõmentus sum. unde cõmenta, figmenta. est aũt proprie cõminiscor, mente uoluto: ac ꝑ hoc recordor aliqñ signat, ut apud Plautum in Amph. fac sis cõmeatus. Inde à cõmentor cõmentarij dicti, in quib⁹ aliqua breuius, quam ut narrari potuerunt, continentur: & aliquoꝝ libroꝝ interpretamenta, cõmentarios & cõmenta nominamus. sicut in usu claroꝝ auctoꝝ inuenimus. {Ad cõminiscendum.) Quod deniq; scire aut suspicari possit. sensus est: Dicet defensor, ideo reum, qui insimuletur, accusatori fassum ex ordine omnia, qđ putauerit quæsitorem hæc ab eo scire cupiuisse, & in hac re multa finxisse, quo protinus cruciatibus exolueretur. {Quæ in qõnibus sunt dicta.) Quænam ꝯfessus fuerit, dum ab eo q̃ritur, reus. {Idq; partib. ꝯiecturę.) Quæ tribus distinguitur tpibus: aut certe, q̃ in sex partes supra diuisa est, quoꝝ si singula ꝯtemplabimur, multa q̃ nobis suffragabuntur inueniem⁹. {Plus oportere signis & argumentis credi quã testib.) Plus, inq̃t accusator, si testes eius sñiæ aduersabuntur, & signis & argumentis esse credendũ, quam testib. modo signa & argumenta referre sibi ꝯferentia possit. {Quam in alium quẽpiam ꝯuenire.) Dicet defensor, q̃ protulerit signa & argumenta accusator, tam pñt in alio quouis, quam in hoc quem accusat inueniri. {Indignum facinus.) Factum detestabile esse. {Siue testibus coniecturam & suspicionẽ firmamenti satis hr̃e.) Subaudiendum, quenq̃ credere. Vt sit ordo. Indignũ facinus esse dicet defensor. quenq̃ credere ꝯiecturam & suspiciones sine testibus hr̃e satis firmamenti. {Ita temere.) Sine causa. {Quin subsit aliquid.) Vt si quod dr̃, ẽt ueꝝ sit, aliquid tñ subesse negari minime queat. {Cõfingeret.) Apud alios. {Et cõminisceretur.) Intra se. prius uero ꝯfingeret protulit, qđ prius rem non ꝯfictam intueamur, deinde intra se q ꝯfinxerit ea meditatur. {Hunc ueꝝ esse.) Subaudi, rumorem. {Et exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit.) Quæ infinita sunt. oñdet igitur, se non solum fuisse. de quo rumor falsus sit per aliquos suscitatus maleuolus ac inuidos, sed plerosq; id ẽt fuisse passos. {Et aliq̃ fictam fabulã afferemus, quam dicemus omnibus in ore esse.) Hoc dicit, notissimum aliqđ exemplum, siue fabula, siue historia sit, quæ in aduersarioꝝ opprobrium uentura sit, uel ut illud apud Apuleium. Verum enimuero & coruus & psitacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant: si ꝯuitia docueris: ꝯuitiabitur, diebus ac noctibus ꝑstrepens maledictis, hoc illi carmen est, hanc putat ꝯcionem, ubi omnia q̃ didicit maledicta percensuit. Denuo repetit eandem cantilenam: si carere conuitio uelis, lingua excidenda est, aut q̃primum in siluas suas remittendus est. Poterit ergo hoc in aduersarios dicere, assuetos quidem eo modo ad maledicẽdum esse, ut laudatũ iri tunc demum se arbitrentur, cum in quenq̃ quælibet ꝯfinxerint. & hanc malorum hoĩum nãm esse, ut in quem uis ẽt optimum dicant. Fictam ergo fabulam, sermonẽ quem sibi ipse ꝯfingerit. sic Iuuen. It noua, nec tristis, per cũctas fabula cœnas .i. sermo. Aut certe fictam ab alijs, qm̃ seqtur, Quam dicemus omnibus in ore esse: ut fabulam intelligere possimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta sit: eamq; ad quoquo modo eludendos aduersarios proferemus. {Confictam fabulam dissipare) .i. fictũ sermonem disseminare. {Argumentando famæ fidem poterimus abrogare.) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. {Poterimus abrogare.) Infirmare. {Fidem.) Firmam persuasionem. {Famæ.) Quæ de fama rei habita sit: & est casus datiuus.

LONGOLIVS.

Quid quæsitor uelit audire.) Quæsitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficijs cognoscit. Sic Virg. Quæsitor Minos urnã mouet. {Quòd & difficillima tractatu est ꝯstitutio ꝯiecturalis.) Transitio ad aliam ꝯstitutionem.

Approb

ASCENSIVS.

APPROBATIO &c.) Prosequitur sextam partem, quæ dr probatio:ea aũt ultima declaratur, quia ultima usui est: de qua dicit sic. Approbatio est qua utimur ad extremũ:suspicione cõfirmata.i.corroborata: hoc est postq̃ suspicio ualidioribus argumentis stabilita est. Et.s.approbatio habet locos ꝓprios, atque cões.i.habet sedes argumentationum duplices: proprias & cões. Proprij.s.loci:sunt hi,quibus nemo põt uti nisi accusator:& hi quibus nemo po test ut nisi defensor. hoc est q̃ aut soli accusatori, aut soli defensori cõgruunt: ut qui conueniunt accusatori non subseruiant defensori nec contra. Cões sunt qui tractantur alia cau sa à reo:& alia ab accusatore:& ita ab utrisq; tractantur. Declarat aũt primo locos proprios dicens. Locus ꝓprius accusa toris in causa cõiecturali est. cum dicit non oportere misereri maloꝝ:&cum auget atrocitatẽ peccati. Locus proprius defen soris est: cum.i.qñ captat misericordiam: & cũ criminatur.i. pro crimine,& iniq̃tate accusat & contendit accusatorem calũniari.i.calumniose agere potius ex simultate & odio:quam ex rei ueritate,aut iustitiæ amore.cũ nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi aũt loci sunt proprij:quia nihil est tam alienũ ab accusatore quam misericordiam captare:aut accusandi auiditatẽ reprimere. Et contra nihil tam diffidet à defensore quam misericordiam ꝓhibere, aut facti atrocitatẽ exaggerare. Postq̃ aũt descripsit, aut exemplis declarauit locos ꝓprios declarat cões dicens. Loci cões tum accusatoris,tum defensoris.i.quibus tam accusator quam defensor uti potest: sunt.s. primo à testibus.i.sumpti ab accusatore per confirmationem testim & sup.contra testes.i.per reprobationem testium: à defensore. Secũdo sup.sunt à quæstionibus.i.inquisitionibus p torturas: adductis per accusatorem: & sup.contra q̃stiones: improbatas uidelicet à defensore. Tertio sunt ab argumẽtis.s. accusatoris:& cõtra argumenta per defensorem. Quarta à rumoribus adductis & approbatis p accusatorem:& contra rumores improbatos per defensorẽ:ut de singulis declarat. {A testibus.) Primo declarat locum cõem à testibus dicens. Nos dicemus in loco cõi à testibus: ſm auctoritatem & uitam testium:& cõstantiam testimonioꝝ. Maxime.n.attendendum est:an testes cõstanter affirmauerint sine hæsitatione,aut uariatione sñiaꝝ. Et dicemus pro defendendo in loco cõi: cõtra testes turpitudinem uitæ.s.eoꝝ:in constantiam testimonioꝝ: & dicemus,aut nõ potuisse fieri quod dicant, aut non esse factum,aut illos non potuisse scire,utpote cum illic nõ fuerint: sed alibi nisi,aut dicemus eos dicere cupide.i.nimis affectanter:ut uideantur non ad ueritatis cõprobationem:sed ad odij sui,aut simulatis occultæ exaturationem dicere. Tunc.n.testi præcipua fides adhibetur: cum non plus quam interrogatus sit dixerit. & id quasi inuitus uisus sit dicere,ut pp sacrm̃,seu iuramentum:quo astrictus est.uerum dicere quatenus sciuerit. Et argumentari hæc.s.quæ dicta sunt.i.adducere per accu satorem integram testium uitam.& testimonioꝝ constantiã: & p defensorem eorundem turpitudinem,aut nequitiã uitæ: & in contestando incõstantiam,aut auiditatem & ꝓperationem:pertinebũt ad improbationem testiũ.s.pro reo,& ad ꝓbationem testium pro accusatore:ubi ordo mutatur. {A quæstionibus.)Deducit locum cõem à quęstionibus,&cõtra quęstiones docẽs primo quęstionibus.i.inquisitionibus ueritatis p tormenta seu torturam uti posse:eũ à maioribus sint institutæ:deinde non semper,neq; in omni criminatione utendũ esse:nã graphice accusantis & defendentis partes perscribit dicens. Nos dicemus à quæstionibus.i.inq̃sitionibus factis per torturam.cũ demonstrantibus maiores nr̃os.i.progenitores, & q̃ nos in reip. administratione antecesserunt uoluisse quæri.i.inqri,& quæstionem fieri,tormẽtis & cruciatu:causa ueri inueniẽdi.i.ut ueꝝ inueniatur,& dicemus eos uoluisse,hoies cogi summo dolore,ut dicant:quidq̃d sciant,& præterea hæc disputatio erit confirmatior.i.magis cõfirmata & stabilita: si nos trahemus ea quæ dicta erunt.s.tortis & cruciatis: ad suspicionẽ uerisimilem argumentando ijsdẽ uijs.i.rõnibus & medijs q̃bus ois coniectura tractantur.i.agitur & disputatur & oportebit:hoc idẽ facere in testimonijs.i.trahere oia ad uerisimilem suspicionem,iuuãdo uidelicet fidem quam ipsi testificãdo fecerint uerisimili coniectura. Contra q̃stiones.docet quid defensor contra quæstiones faciet dicens. Nos.s.defendentes:dicemus cõtra quæstiones.i.inquisitiones factas, aut fieri petitas ab aduersario per tormenta,aut rei, aut seruorum eius:hoc modo.s.sequenti. Primum sup.dicemus,maiores nostros noluisse quæstiones interponi.s.ad ueri inquisitionem nisi in certis rebus, de q̃bus alij cõmentarij satis disputant & ipse subdens:cũ.s.ea quæ dicerentur uere possent sciri.i.apte cognosci p quæstionem, & ea quæ ꝓnunciarentur falso.i.mẽdaciter:in quæstione.i.in tormẽtis:possent refelli.i.redargui, & reprobari: hoc modo ut.s.per quæstionem sciatur: in quo loco sit quid.i.aliquid positũ,ut si illi inueniatur aut res sublata,aut instrm̃ cædis,tunc cõfessioni credatur:& si quid esset sile:quod possit uideri,aut percipi aliquo signo simili. Deinde sup.dicemus: nõ oportere credi dolori.i.confessioni factæ per dolorẽ & cruciatum:q̃a alius sit in dolore.i.deferendo re centior:& ita firmior alio.i.quam alius: & quod alius sit ingeniosior ad cõminiscendum.i.fingendum aĩo:& excogitan dum aliquid quo euadat: quod deniq; is qui est in tormẽtis & quæstione:possit scire.s.certo,aut suspicari quid quęsitor.i. faciens quæstionem uelit audire:quod cũ.i.postq̃ dixerit: in telligat finem doloꝝ futuꝝ sibi. Hæc disputatio.s.cõtra quæstiones:cõprobabitur.i.probabilior fiet,si refellemus argumẽtatione probabili ea quæ dicta erunt in quęstionibus. Idq;.i. & id:& oportebit facere id.s.refellere quæ in quęstione dicta erunt argumentatione ne ꝓbabili partibus coniecturæ: quas exposuimus ante.i.quas prius docuimus ad uerisimilitudinẽ faciendã seruandas. {Ab argumentis.) Prosequitur locum cõmunem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumen tis & signis &ceteris locis q̃bus suspicio augetur:hoc modo, hoc est dicemus sic. Cũ multa argumenta.i.media ad probã dum,& signa uidelicet euidentia: quæ consentiant inter se.i. quæ nullam discrepantiã habeat. concurrant.s.ad approbationem:oportet rem uideri.i.apparere perspicuam.i.ita clarã & euidentem: ut ueritas quasi p medium eius uideri possit, non suspiciosam.i.de qua tm̃ coniectura, aut suspicio dicatur hr̃i. Item sup.dicemus oportere plus credi signis & argumen tis quam testibus.n.pro quia:dicemus sup.hæc.s.argumenta & signa: & exponi.i.obijci conspectui & declarari eo modo q̃uo gesta sunt reuera:testes aũt posse corrumpi, uel præcio si sint auari,uel grã.s.sint affines,aut consanguinei,aut familia res,uel metu,si pars aduersa sit potens aut cõscia criminis,uel simultate.i.occulto odio & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus cõtra argumenta & signa &ceteras suspiciones: hoc modo. Si demõstrabimus nullam rem esse q̃ quiuis.i.q̃libet nõ possit criminari.inculpate suspicionibus.i.per suspiciones. Deinde.i.post gñalem extenuationem: extenuabimus unamquamq; suspicionẽ: & dabimus operam.i.adnitemur: ut ostẽdamus eam.s.suspicionẽ,quę ab aduersario allata sint: nihilo.i.in nullo conuenire.i.conuenienter afferri magis: in .i.contra nos:quã in quempiam.i.quẽlibet,aut quemcunque aliũ:& sup.dicemus: coniecturã & suspicionem hr̃e satis firmamenti.i.corroboramẽti ad persuadendũ sine testibus.i.cũ nulli adsint testes:esse facinus indignũ.i.bona rep.aut bonis iudicibus,aut indignandũ & detestandum ac improbandũ: cũ suspiciones & signa atq; id genus argumenta multis modis fallant,nihilq; sit indignius quã innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locum cõem à rumoribus & contra rumores dicens. Nos dicemus à rumoribus.i.sumendo locum &sedem argumenti nr̃i à rumoribus.si negabimus famam so lere nasci.i.oriri, temere.i.absque causa quin subsit aliquid.s. rei unde ut solet dici. Quod cõis fama diuulgat nõ omnino deperditur. Et iam dicemus à rumoribus si dicemus nõ fuisse causam.s.aliq̃,quare quispiam confingeret,& cõminisceretur talem.s.de aliquo infamiam, & præterea si.i.tametsi ceteri.s. rumores soleant esse falsi.i.deceptorij,& non ueri,nos argumentabimur hunc esse uerum. E contrario non dicemus con tra rumores, primum si docebimus.s.rationibus multos rumores esse falsos, & utemur exemplis de quibus fama fuerit falsa, & dicemus aut inimicos nr̃os, aut homines maliuolos & maledictos nã.i.per naturam confinxisse.s.talem rumorẽ, & aut afferemus in aduersarios aliquam fabulam fictam.s. à nobis quam dicemus esse omnibus in ore, aut proferemus: uerum rumorem qui afferat illis.s.aduersarijs nostris aliquid turpitu

turpitudinis,& tñ dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo ꝙ quiuis homo possit proferre, quemuis rumorem turpem.i.diffamatorium,de quolibet.s.homine,& possit dissipare.i.spargere fabulam confictam. Verum tñ si rumor uidebitur esse uehementer probabilis nos poterimus abrogare.i.auferre famæ fidem.i.ctedulitatem: argumentando.i.per argumentationem nostram. Deinde epilogo, concludens hunc tractatum dicit. Eo ꝙ constitutio coniecturalis est difficillima tractatu.i.ad tractandum: & est tractanda sæpissime in ueris causis; eo inquam.i.propterea perscrutati sumus.i.inquisiuimus diligentius.i.multum diligenter, aut eo.i.tanto diligentius quo difficilior est: omnes partes eius ita ut sup. constitutio coniecturalis ne quidem ulla.i.non etiam minima titubatione.i.uacillatione impediretur: aut si est legendum impediremur ordo est. ita ut nos ne ulla quidem titubatione impediremur: si accommodassemus assiduitatem exercitationis ad hanc præceptionem. Nunc transeamus ad partem constitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

VM voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si à scripto dicemus, his locis vtemur secundum narrationem: Primum scriptoris collaudatione: Deinde scripti recitatione: Deinde percunctatione, sciréntne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, vtrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id voluisset scribere, vt non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit quod perscripsit: & demonstrabitur, scriptum illud esse dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduersarijs sententia, & voluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus cõmunis est contra eum, qui cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti quærat defensionem. À sententia sic dicemus: Primum laudabimus scriptoris commoditatem atque breuitatem, quòd tantum scripserit, quod necesse fuerit; illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba, & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quamrectißime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, iustißime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut iniustã, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra scriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum & stipulationum breuiter exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

VM uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur.) Legitimam constitutionem in primo libro ita diuisit, ut sex ei tribuerit partes. quarum prima scriptum fuit & sententia. In hac igitur quibus uti possimus argumẽtis docet,deinceps in ordine cetera expositurus. Hoc ergo dicit, cum uoluntas scriptoris cum scripto non conuenire uidebitur,si scriptum defendamus,alijs:alijs,si sniam,uti debere uidemur locis.{Secũdum narrationem.) Pro ut poposcerit narratio.{His locis utemur.) Ex quibus proscripto argumentationes eliciemus.Primũ scriptoris collaudatione uerba defendat,ut dicat scriptori neq; ingenium,neq; operam, neq; ullã facultatem defuisse,quo minus aperte posset perscribere id,qđ cogitaret. nõ fuisse ei graue aut difficile eam causam excipere,quam aduersarij proferant, si quidq̃ excipiẽdum putasset. consuesse eos qui lege scribant, exceptionibus uti. deinde ut leges recitentur,cum exceptionibus scriptæ:ut apud eundem legislatorem, num sit aliqua exceptio.{Scriptores collaudatione.) Laus est, quam ob bene gesta promeremur: laudatio uero,quæ uerbis hr̃ alicuius. est tñ aliqñ, ubi laus pro laudatione ponatur. {Deinde scripti recitatione.) Quo uehementius & significantius quidquid interpretaturus est, dicere uideatur.{Deinde per cunctatione,scirent, ne aduersarij id scriptum fuisse,in lege aut testamento,aut stipulatione,aut quolibet scripto,quod ad eam rem pertinebit.) Deinde q̃ scriptũ, inquit,defendet,percunctabitur,nunqd aduersarij eam q̃ proferant sniam, quæ nusq̃ scripta apparet in lege, legerint, aut testamento,aut stipulatione,aut in alio quocũque scripto,qđ ad id negocium iudiciumq; attineat. {Percunctatione.) Et percontantum, inquit Donatus in Hecyra, & percunctatum scribitur. si percõtatum à conto dr̃,quo nautæ innituntur ad loca nauibus opportuna: si uero percunctatum,ab eo quod à cunctis perquiratur, dr̃. Nonius Marcellus aũt de doctoꝝ uiroꝝ indagine: Percontari,inquit,diligenter inquirere. Et est proprietas uerbi, ꝙ uada in fluminibus contis exquirant nautæ. Nec me p̃terit, ineruditos quosdam grãmatistas hæc differre inter se uoluisse,cum p o,ante t,& cum u,ante ct, scriberetur:sed nihil mihi cũ illis.plana sunt,Sciscitor,rogo interrogo,percunctor:sed ex his alia inter se nõnihil,alia nihil ꝓrsus differre unr̃. Nam rogo,interrogo,& sciscitor,inter se nihil differunt nisi dicamus sciscitari esse, ut sciamus idem sæpe potius exquirere quã interrogare:rogare uerba nulla uel pauca antecessisse sigñat,ut Plautus in Curculione, Rogant serui quo eam,dico me ire quo saturi solẽt.interrogo aũt inter multa uerba,sciscitor & exq̃ro,ut apud Iuuen. Bene hẽt,nil plus interrogo, pusilla tñ hæc dr̃ia est. Maior aũt est multo inter percunctor & interrogo dr̃ia,uel quam uoluit Quint. ut interrogare nos dicat sciendi aliqd causa:& percunctari, arguẽdi. Quid.n.tam cõe,inquit,quã interrogare,uel percunctari? nam utroq; utimur indifferenter,quoꝝ cum alteꝝ noscendi, alteꝝ arguẽdi gr̃a uidetur adhiberi.uelut Augustinus in lib. quem de doctrina Christiana inscripsit qui ita reliquit: Inter percunctationẽ, & interrogationem hoc ueteres interesse dixerunt,ꝙ ad percũctationem multa r̃nderi pñt, ad interrogationem uero aut non,aut ẽt pronunciabitur. Ergo ita ut post percunctationem,qua dicimus,qs accusabit aduersus electos dei? illud quod sequitur,sono interrogantis enũcietur: Deus qui iustificat? ut tacite r̃ndeatur, non & iterum percunctemur,quis est qui condemnat? rursusq; inter rogemus, Christus Iesus qui mortuus est? magis adhuc qui resurrexit? qui est in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? ut ubique tacite respondeatur,non. At cum dicit Cic. Deinde percunctatione scirent ne aduersarij ea significatio, q̃ uoluit in percũctor uerbo esse Quintilianus,hic magis conuenit. est tamen inueniri,ubi percunctor ad rerum attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges,& percunctabere doctos.

{Deinde collatione qd scriptum sit.) Id est, si aduersarij scriptũ aliquod proferent,conferatur:hoc est, comparetur illud & de quo controuersia est. {Quid aduersarij se fecisse dicát.) Subaudiendũ,percunctemur: hoc est posteaq̃ si protulerunt scriptum

scriptum uiderimus, exquiramus nunquid quod se fecisse fatētur aduersarij, eo scripto tollatur quod esse poterit, ut minime fiat. {Quid iudices sequi conueniat, utrū id quod diligenter præscriptum sit, an id quod accute sit excogitatum.) Hoc dicit, q defendit scriptum, quod accurate, inqt, scriptū est à conditore legis, non oportet alr q̄ scriptum sit interpretari, quod si accipiatur, nihil aliud erit quā legem tollere. Nihil. n. attinere dicet, causam ex lege cōsiderare: quippe quæ in lege scripta non sit, si ꝓut libuerit quisq; interpretabitur. quare iudices, sicut scriptum est, iudicare debere. {Quæ sit scripto attributa.) Prout libido tulerit, non ut nos interpretabimur. {Aut nō potuerit scribi.) Quod contra fas, iustum & æquū esset. Amentiā. n. esse, si eius q peccarit potiusq̄ legis ipsius uerba cognoscentur. {Scriptū illud esse dilucide.) aperte. {Breuiter.) non pluribus q̄ conueniret. {Cōmode.) ut utilitatem cōem oium spectauerit. {Perfecte.) cui in ea snia nihil admodum deesset. {Cum rōne.) certa, non ut quisq;, prout libido tulerit, possit interpretari. {Deinde exēpla proferentur.) Subaudiendū eaꝝ reꝝ. {Quæres.) Ordo est, quæ ab scripto potius iudicatæ sūt. {Cum ab aduersarijs snia redderetur, & uoluntas afferretur.) Sensu est: eadem quæ aduersarij, cum sniam plerunq; nō uerba spectanda esse dicerent, exēpla proferemus: sed ipsis uolūtatē, nobis uerba ipsa id dicere uidere asseremus. {Deinde ostendetur.) Hoc dicit si ex ingenio delinquentis inquiet, qui scriptū defendit: qui contra legem fecerit excusatur, non ex lege peccandi cuilibet potestas uulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipsis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus uiuendi rōnes perturbatū iri, si semel à legibus recessum est. nam & iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum si recedant: neq; quo pacto alios improbare possit, quod contra legem iudicarint, & ceteros ciues qd agant ignoraturos, ex suo quisq; cōsilio, & ex ea rōne quæ in mentem aut in libidinem uenerit, non ex cōi præscripto ciuitatis unāquamq; rem administrabit. {Locus cōis est, contra eum qui quod cum fateatur se cōtra id quod legibus sancitum aut testamento præscriptū sit, fecisse, tñ facti quærat defensionem.) Locus eius qui à scripto dicet, erit, inqt ipse in secundo de Inuentione, leges ex se non eius q contra cōmiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius hri nihil oportere. Locus hic, inqt, scripto cōis erit: ut dicatur, fecisse te contra id quod lege sancitum est, & testamento præscriptū fateris, & tñ facti hmōi quæris defensionem: at q contra legis sanctionem præscriptúmue testamēti fecerit, puniendus est. igitur delicti pœnam te subire oportebit. Itaq; ab hoc loco deducetur argm̄. {Quod legibus sancitum.) Veteres grāmatici una oēs sancio uerbum sanxi mittere præteritum, & supinū sanctum, uolunt, licet priscæ linguæ secus ꝓtulisse auctores dicant. Sed mihi pace eruditissimoꝝ uiroꝝ dicere diceat, cur non potius sanciui dicemus, & sancitum? cum Cic. Romanæ eloquentiæ auctor eminentissimus ita locutus sit, sicut & multi alij, ut Pomponius ad Trasеam: Sancierat, inqt, & in passiuo Cassius Seuerus, Lege Sancitum est, ait. & Lucretius, qñquidem sancitū extat: quin & ipsi iurisconsulti sancitū, appellationem non participiū esse uoluerūt. quippe qui à sanguinibus herbis sanctū fluxisse dicant, quas legati deferentes, se sanctos. i. inuiolabiles esse facile ostenderent. Non ego tñ saxi sanctum dici negauerim: sed mallem ipsum Ciceronem sequi. A snia si dicemus, primum laudabimus scriptoris cōmoditatem atq; breuitatem.) Cōmoditatē, q̄ ita præscripsit, sic ut ei utilitate & honestum iustumq; esse uidebatur. {Breuitatem.) ut non plura complexus sit, quam opus esset. {Dicemus deinde calūniatoris esse officium uerba & literas sequi, negligere uoluntates.) Dicemus illum non uideri nobis hre quid dicat, qui uerba & notas elementoꝝ sequi malit, & sniam nihili pendere. Leges. n. charas esse oportere, non pp literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint uoluntatis, sed pp eaꝝ reꝝ, quibus describuntur, utilitatem & eoꝝ q scripserint sapientiā & diligentiam: ut quid sit lex describat, quo uideatur in sententijs, nō in uerbis consistere & iudex is uideatur legi obtemperare, qui sniam eius, non qui scripturā sequatur. Enim uero si uoluntas tacitis nobis intelligi posset, uerbis oino non uteremur: qa non potest, uerba reperta sunt, nō quæ impedirēt, sed quæ indicarent, uoluntatē. {Deinde id quod scriptū sit, aut nō posse fieri.) Subaudi. aut his rōnibus quæ sequuntur, aut quibuscunq; alijs. {Non lege.) Quod de ea nulla sit lex. {Non more.) Quod id facere moris non sit. {Non nā.) Quod naturæ leges huic repugnent sniæ. {Non æquo & bono posse fieri.) Contra scriptum qui dicet, primū eum locum iudicet, per quem æquitas suæ causæ demonstretur: & ostendet quo aio, quo consilio, qua causa fecerit. Dicat igitur, contra æquū & bonum factuꝝ, quicunq; secus agerit. quæ oia rectissime fieri & sanctissime à scriptore legis, oēs affirmabunt. Aut non posse fieri. Si æquū bonumq; uelimus inspicere. {Aut non constare.) quippe quod sentētijs illis repugnet: Aut cū iure cōi. quo oēs utuntur populi. {Aut cum alijs legibus.) Differunt leges & iura: quod leges sunt aut principis, aut liberi populi, quæ à rege conduntur, alterius consensum non requirunt: quæ ad pplm feruntur sine eius iussu ratæ non sunt. et qm̄ rogari. i. interrogari ppls de his solebat, rogationes dictæ. Iura aūt magis gñalia sunt. Ius aliud gentiū, aliud ciuile dr. Ius ciuile dicimus tam leges quam plebiscita, senatuscōsulta, decreta principum, rñsa prudentium, &c. quæ in Topicis sumus interpretati: quæ sunt legunt cōium interpretamenta quædam. {Aut cum rebus.) Cuiusmodi sunt rñsa prudentiū. {Et stipulationū.) Stipulatio per interrogationē spōsio est. Br exceptaꝝ. Hoc ad utrunq; refertur. {In quibus intelligatur.) Vt scriptaꝝ. uoluntatem probemus interpretando, uō quod dicant uerba, spectandū locus cōis.) Sensus est: Locus cōis contra eum q scripto innitetur erit, ut dicas eū scriptū recitare, & scriptoris uoluntatem negligere: quod utique stultū sit. perinde ac si dicas, stulte eū agere q scripta cuiusq̄ suspiciat, q sit sensus uerboꝝ negligat. In secundo aūt de inuētione idem. Cōtra scriptum, inqt, leges in cōsilio scriptoris & utilitate cōi, non in uerbis cōsistere: quod indignum sit æquitate lris urgeri, quæ uoluntatē eius q scripserit defendat.

LONGOLIVS.

DEINDE dicemus &c. negligere uolūtatem.) Quæ sane uolūtas trib⁹ modis ꝯsideratur. Primo, qñ cum legis scripto aut uerbis apparet, eam impoīe esse seruati. ut lex est: Qui parētes non aluerit, uinciatur. certū est iuxta hāc legē liberos infantes, aut debiles altere nō posse. Scdo ꝯsideratur, cū certū est uel oibus ex uerbis legis itelligi aliud uoluisse latorē eius: ut q nocte cū ferro deprehēsus fuerit, uinciatur: annulū ferreū uir ferēs noctu iuētus, à magrātu cędis alligatur. Hic sane apparet, legislatorē de telo, nō de annullo intellexisse. Postremo cū exemplo multaꝝ legum ꝓbamus pñtis quoq; legis uoluntatē talem, qualē nos defendimus, ut Cic. pro A. Cæcina fecit.

ASCENSIVS.

CVM uoluntas &c. Pertractat constitutionem legitimā: & primo ea quæ ex scripto sumitur dicens. Cum. i. qñ uoluntas scriptoris. i. eius q aut legem, aut testm̄, aut aliquid aliud legitime scribendum dictauit: uidebitur dissidere. i. discōuenire & dissentire cum scripto. i. cum eo, quod scripta sonāt, tunc sup. utemur his locis s̄m. i. statim post narrationem. s. rei pro nobis facientis: primū collaudatione scriptoris: ut prudēter & laudabiliter scripsisse & constituisse censeatur: deinde utemur recitatione scripti. s. pro nobis facientis. deinde utemur percunctationes. i. interrogatione inquisitoria: ne pro an: aduersarij sciuerint id. s. q̄ recitauimus fuisse scriptū in lege (quasi dicamus: si sciuerint nō debuisse contra legem tentasse: si nescierint nūc debere resistere) & fuisse scriptū in testamento, aut in stipulatione. i. pactione ꝑ mutuum consensum interrogātis & rñdentis facta, aut in quolibet alio scripto qd' pertineat ad rē. s. quam agimus. Deinde utemur sup. collatione. i. cōparatione: ostendentes sup. quid sit scriptū, & qd' aduersarij dicāt se fecisse an. s. rñdeant scripto: et qd conueniat. i. ęquū & conueniēs sit iudices sequi utrū id quod sit perscriptū. i. pfecte scriptū: diligenter. i. cum diligentia: ut dicemus: an sup. cōueniat eos sequi id, qd' sit excogitatum acute. i. callide & uafre ab aduersarijs in calūniam scripti. Deinde snia. i. interpretatio scripti: quæ sit excogitata ab aduersarijs contēnetur & infirmabitur à nobis. Deinde quæretur. s. à nobis. i. nos quæremus quod obfuerit. i. obstiterit: & impedimento, aut nocumento fuerit scribenti si uoluisset perscribere. i. cōsummate scribere, aut ut alij legūt præscribere. i. sancire & statuere, id uidelicet q̄ aduersarij dictitant adijciendum fuisse: ut mens scribētis intelligatur: an sup. id nō potuerit perscribi: quasi dicamus

camus si scriptor, aut dictator scripti uoluisset aliquid adijciẽdum: ipm id potuisse addere: quo circa cum non addiderit: scriptum ut sonat intelligendũ censuisse uidetur. Deinde snia .s. scriptoris rei nr̃æ accõmodata: reperietur à nobis: & causa quare scriptor scripserit id quod scripserit: uidelicet sine limitatione, aut restrictione p adiectione plurium uerbo℞ proferetur à nobis: & illud demonstrabitur esse scriptum dilucide, br̃, cõmode, & perfecte, cum rõne uidelicet approbante singulas particulas: utpote quod scriptũ sit dilucide: quod br̃: quod cõmode &c. Deinde exempla pferuntur: hoc est per exempla ostendemus: quę res sint iudicatę potius à scripto. i. fm quod scriptũ sonabat. cum snia redderetur ab aduersarijs. i. cum aduersarij alr̃ interpretarentur ipm & cum uoluntas scribentis afferetur. s. ab aduersarij fm eo℞ interpretationem. Deinde ostendetur quam. i. quãtum periculosum sit recedere à scripto. Quia si id permitteretur nulla lex satis firma sit eum cuilibet aliqd addi: & alr̃ interpretari possit: & sup. id ostendere est locus cõis. i. ad plurimas causas cõtra eum qui cum. i. quãuis fateatur se fecisse cõtra id quod sancitũ est legibus, aut quod pscriptũ est testõ, tñ quærat defensionem facti. s. sui: per aliã interpretationẽ, aut cauillationem scripti. {A snia sic dicemus.) Hoc est cũ utemur cõstitutione legitima à snia. i. mẽte scriptoris ad nr̃m cõmodum intellecta: nos laudabimus primam cõmoditatẽ. i. utilitatẽ & opportunitatẽ scriptoris, ꝙ uidelicet utilia & utiliter scripserit, atq; laudabimus eius breuitatẽ: ꝙ . i. qa scripserit tm̃. i. duntaxat, id qđ fuerit necesse: & ꝙ putarit illud qđ potuerit intelligi sine scripto non scribendũ necessario. Deinde dicemus ofm̃ calũniatoris esse sequi uerba & literas: & negligere uoluntatẽ. i. mentem & sniam scribentis. Vnde hæc oia sunt cõtra eum q à scripto pcedit. Deinde dicemus id, quod scriptũ est: ut uerba sonant, aut non posse fieri, aut nõ posse fieri lege. i. fm legem: non maiore, non nã. i. per naturam aut dictamen rõnis: quæ lex naturalis est: non bono. s. cõmuni, & æquo. i. per fas, & licitum quod oẽs æquum sentiant: quæ oia sup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret scriptorem uoluisse fieri q̃ rectissime. i. maxime recte & decenter, ac dicemus ea quæ facta sunt à nobis esse facta iustissime. Deinde dicemus sniam contrariam, aut esse nullam. i. nullius momenti, aut ualoris, aut potius nullam esse. i. falsam & fictitiam, & ita nihil esse: cum falsum nihil sit. Bonum. n. uerum & ens cõuertuntur, aut dicemus eam esse stultam: cum sit contra mores & naturam, aut iniustam: cum sit contra æquitatem, aut dicemus eam non pose fieri, aut non constare. i. non ese (ut nunc dicunt) compossibilem cum inferioribus & superioribꝰ sententijs. s. eiusdem scribentis, aut si parum scripserit: ita ut in scriptis ab eo nihil reperiatur sniæ aduersario℞ repugnans dicemus non constare: cum iure cõmuni, aut cum alijs legibus omnibus, aut disentire cum iudicatis. i. cum illis, quæ in rem iudicatam transierunt: & de quibus iam constat iudicium latũ: cuius sire in re simili deceat fieri. Deinde utemur. sup. enumeratione exemplo℞ iudicato℞ à uoluntate. s. scribentis: ut uero simile erat eum uoluise & iudicato℞ contra scriptum: deinde sup. utemur breuiter enumeratione legum & stipulationum excepta℞. i. exclusa℞ à consecutione eius: quod uerba sonarent: in quibus. s. legibus & stipulationibus exceptis uolũtas & expositio scriptoris intelligitur. Qui sup. locus est locus cõis contra eum qui recitat. i. recitaret uelit scriptum & nõ interpretetur uoluntatẽ scriptoris. Ideo aut dr̃ locus cõis: quia uti exemplis tam cõuenit uolenti scriptum sequi quam uolũtatem scriptoris: uterq;. n. pro se exempla adducere põt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

VM duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num quæ obrogatio aut derogatio sit. Deinde vtrum leges ita dissentiant vt altera iubeat, altera vetet; an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus. n. valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostẽditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum vel derogatum sit; id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus.

CAPIDVRVS.

VM duæ leges inter se discrepant,) In secũdo de Inuentione. Ex contrarijs aũt, inquit, legibus cõtrouersia nascitur, cum inter se duæ uñr leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, qui tyrannum occiderit. Olympia℞ præmium capito, & quam uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei cõcedito. & altera lex. Tyranno occiso quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, q apud Phereos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, nocte cũ simul cubaret, occidit. hæc filium suũ, quem ex tyranno habeat, sibi in præmij loco deposcit. Sunt q ex lege pue℞ occidi dicant oportere. res in iudicio est. In hoc gñe ijdem loci, atq; eadem præcepta cõuenienti: ideo quod uterq; suam legem confirmare, contrariã infirmare debebit. Primũ igitur oportet contendere, cõsiderãdo utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat: ex quo cõficitur ut si duæ leges, aut plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, qa discrepent inter se, ea maxime cõseruanda putatur. quę ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam postrema quæque grauissima est. Deinde, utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatũ sit, pœna afficiatur: aut in utra maior pœna statuatur. nã maxime conseruanda est ea, quę diligentissima & sancta est. Deinde, utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione corrigere uĩ illam q̃ iubet. Deinde, utra lex de gñe omni, utra de parte quadã, utra cõiter in plurimis, utra in aliq̃ certam rem scripta, promptius ad causam accedere uideatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliq̃ moram, & sustentationem nam id quod statim faciendũ sit, perfici prius oportet: deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur uti. Contraria aũt aut per ambiguum, aut p ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij sanctius & firmius quod apertius scriptum sit id esse uideatur: deinde suæ legi ad scriptum, ipsam sniam quoq; adiungere. contrariam legem item ad aliam sniam transducere ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideãtur inter se postremo facere: si eam facultatem dabit, ut nr̃a rõne utraq; lex conseruari uideatur. aduersario℞ rõne altera sit necessario negligenda. Locos aũt cões & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & ex honestatis amplissimis partibus sumere demonstrantẽ per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat. {Videndũ est primũ, nũ q̃ obrogatio aut derogatio sit.) Rogare, precari: rogare interrogare. rogare, accumulare significat. Vnde rogus, strues nominatur ab hoc composita, abrogo & derogo. Derogari, est in calumniam & uituperationẽ uenire. Abrogari, est totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte cõmutatur, & uertitur. infirma. n. erit defensio. Negabit se ideo quod facere cogeretur nõ fecisse, qm̃ alia lex permittebat, quo minus ne facere uerendũ erat. {Plus. n. ualet sanctio pmissione.) Sanctio, qua facere cogebatur: à sancio, sancis, facta cõcisione, factum uideri põt, ab eo quod est sancitũ sanctum: inde sanctio: nisi à sancio sanxi, factum esse uelimus. {Id, quod posteriori.) Cũ longe præponi debuerit, quod primũ abrogatum derogatúmue fuerat. {Trahemus ad nr̃æ causæ cõmodum.) Vt non uerba, sicut nr̃i aduersarij, sequamur: sed sniam, quæ nobis cõferet. {De iuridiciali absoluta sumemus rõnem.) Iuridicialis cõstitutiones supra ita diuisimus, ut eius partes assumptiuam & ab

& absolutam faceremus. Ab absoluta itaq; parte sumemus p̄ snia adminiculum. ut iure factum esse dicamus, quidquid à nobis factū sit: & cetera, quæ posterius in iuridiciali absoluta applicabuntur.

LONGOLIVS.

RECITATIONE.) Non est idem quod expositio, recitatio: nec ēt simplex propositio, cum ita præcedere deberet. Sed recitationem intelligo, exemploꝝ subiectionem, aut reꝝ iudicataꝝ per legem & approbatarum enumerationem.

ASCENSIVS.

CVM duæ leges.) Prosequitur constitutionem legitimam à cōtrarijs legibus de qua quia & copiose & diserte cōmentus est Franciscus: ne aut eadem, aut min⁹ cōmendandam cogar dicere: duntaxat ordinem colligā, hoc modo. Cum. i. qn̄ duæ leges discrepant inter se. quod olim potius quam nūc usu uenit, quia negant in corpore iuris quidq̄ quod repugnet reperiri, interdum tn̄ discrepantia uidetur saltem in uerbis, & tūc uidendum est primum, nunquid aut nūqua. i. anne aliqua (sunt qui legant nunque, quod nisi diuisis uocibus non procedit. Nam nunqua nō nunquæ dicimus in nominatiuo singulari fœminini generis, & nominatiuo & accusatiuo pluribus neutri) abrogatiuo. s. totius iuris: aut derogatio partis eius sit sup. facta. Deinde uidebitur utrū leges dissentiant, ita ut altera iubeat, altera uetet: quæ penitus sint contrariæ, & eiusdem fere uigoris, an ita. s. dissentiant, ut altera cogat. s. facere, altera permittat. s. facere & non facere. Enim pro quia defensio eius qui negabit se fecisse quod cogeretur. s. per aliquam legem facere cum altera lex permitteret se sup. facere, aut non facere. Enim pro quia, sanctio. i. firma constitutio & iussio adiecta pœna in transgressorem, aut non faciētem ualet plus permissione. i. quam lex, quæ solum permittit. Item illa defensio est tenuis: cū ostenditur id factum esse qd' ea lex sanciat. i. cōstituat & iubeat cui legi. s. sanciendi: sit abrogatum. s. ex toto, uel derogatū. s. pro parte. & ostenditur id esse neglectū: quod sit sancitum lege posteriori. s. abrogante, aut derogāte respectu prioris. cum. i. postq̄ hęc erunt considerata: nos utemur statim expositione nr̄æ legi: & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus. i. explicabimus uoluntatē legis contrariæ & trahemus eā ad cōmodum nr̄æ causæ. Deinde sumemus rōnem iuris. s. dicendi: à iurisdiciali. s. cōstitutione absoluta. Et quęrem⁹ partē iuris utrū pars iuris faciat cū ea. s. iuridiciali absoluta: de q̄ parte (inqt Cic.) nos disserem⁹ postea: aut ut alij legūt posterius. i. paulopost.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sit'ne ambiguum, quærendum est, Deinde, quo modo scriptum esset, si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, recte, lege, more, natura, æquo & bono fieri posse; quod aduersarij interpretantur, à contrario: nec esse ambigue scriptum, cum intelligatur vtra sententia vera sit. Sunt qui arbitrentur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum caute & expedite loqui volunt, infantissimi reperiuntur. ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronunciare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rationibus, cum uolles, refellemus. in præsentia hæc interserere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam disciplinam contemneremus.

CAPIDVRVS.

SI ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo.) Vt si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambigue scriptum, ppea quod oēs in cōsuetudine sermonis, sic uti soleāt eo uerbo uno pluribusue, in ea snia, in qua is q dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde quo modo scriptū est, etsi id quod aduersarij. Vt pro Cæcina Cicero, cum sniam contra scriptum defendit. Nō ne si uerbum, inqt, sequi uolumus, hoc intelligamus necesse est, eū detrudi, cui manus afferantur? necesse est inq̄, si ad uerbū rem uolumus attingere, neminem statu detrusum, q non adhibita ui, manu demotus, & actus pceps intelligatur deiectus uero q potest esse quisq̄, nisi in inferiorem locū de superiore motus? pōt pulsus, fugatus eiectus deniq;. Illud uero nullo modo potest, deiectus esse quisq̄, non modo q tactus nō sit, sed ne æquo quidē & plano loco. Id quoq; superiore Ciceronis exemplo in legitimæ constitutionis diuisione esse manifestū potest. Nam cum Tullios heres meus, inqt, Terētiæ uxori. Vxori meæ triginta pondo uasoꝝ argenteoꝝ dato, quæ uolet. Hic. n. poterit mulier dicere. nihil attinuisse ascribi quæ uolet, si heredis uolūtati permitteret. Eo. n. adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse uellet daret. Amētiam igitur fuisse, cum heredi uellet cauere id ad scribere, quo non abscripto, nihil oibus heredi caueretur. quare ex isto uerbo snia scriptoris maxime perspicitur. Necesse ambigue scriptum, cū intelligatur utra snia uera sit.) Adijcietur, illud ambiguū uideri debere, cuius snia an uera sit dubitatur. hoc aūt, qn̄ snia uera esse deprehendatur, non esse ambiguum. Postremo in secundo de Inuentione ipse, inqt, ex deliberationis partibus, quid utilius, & qd honestius, & illi ascribendum, & his ad comprobandū sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, cōibus utrunq; locis uti oportebit. Sūt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam uehementer ptinere cognitionem amphibologiaꝝ, tam quæ à dialecticis pfertur.) Sex modis dubiū nasci posse sermonē, in primo λέξεων docet Arist. Cū pluribus rebus eadem appellatio est, quod Græci ὁμώνυμον dn̄t: in latinum aūt transferentes, aliqui ęquo cū nominare non timuerūt, cum id quod ab ipso pprio noīe amphibologia nuncupatur, à nr̄is ambiguum incidit. Per cōpositionem, per diuisionem, per accentum p figuram dictionis. Ambiguū igitur in nominibus est, ut Taurus. utrum. n. brutū significes animal, an uiri nomen proprium, an montē, an sidus, an radicē, incertum est. Simile huic est Gallus: quo utrū gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluuium uoces, dubiū uideri potest. & in nominibus pprijs tm̄, ut Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis ne an Nestoris auriga: Eurybates, præco ne, Vlyssis an Agamēnonis intelligatur. Verba quoq; quædā diuersos intellc̄s hn̄t, ut cerno, utrum uideo an certo significet. In uerboꝝ diuersoꝝ diuersis temporibus: ut putes, an à puteo secunda pn̄tis indicatiui persona sit, uel subiūctiui modi, à puto deflexa, potest dubitari: nisi quod alteꝝ primam producit, alteꝝ eandem corripit. In nominum quoq; casibus eadem solet esse dr̄ia. Velut Cato, an ultimam habeat cōem, hoc est, sit nomen uiri proprium, an eandem pducat, ut sit datiuus uel ablatiuus. Et silr̄ desinentibus casibus, diuersis tn̄; ut si dicas, flentes illos uidimus. Eadem rursus dr̄ia inter nomina & uerba quoq; plerunq; est: ut lege, sit ne impatiui modi à lego inflexu, an ab eo qd' est lex, casus ablatiuus, quātitate discernit. Sunt q̄ sola sign̄one discernantur: ut armis. datiuus. n. ne sit, uel ablatiuus ab eo qd' est, armus armi, an ab eo qd' arma dicimus, discerni nō poterit, nisi ab eo qd' seqtur aut antecedit. Est ubi aliqd, utra magis duaꝝ appellationū uocetur, in certū est uelut apud iuscōsultos, quæ pro Murena Cic. ipse posuit, inquiēs: Iam illud mihi qdem mirū uiderit solet, ut hoīes ingeniosos, p tot annos ēt nunc statuere nō potuisse, utrum diem tertiū an perēdinum iudicē an arbitrū, rem an litē dici oporteret.

teret. Nascitur ab integritate & composito uerbo aliqñ dubiũ, ut si dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod est ingenuus ingenua, & ab eo quod est genu adie-cta præpositione in, intelligi poterit. & apud Græcos ἀυλήτρις si sit unũ uerbum, tibicinam: sin duo, ἀυλὴ aulam, & τρὶς ter significat. Quæri igitur potest, si dicatur ἀυλήτρις concidisse, utrum debeat publicari aula quæ ter ceciderit, an tibicina debeat publicari. hæc & siĩa sunt quæ sub eadẽ appellatione esse uñr. Quæ aũt proprio nomine amphibologia nominatur in eisdem casibus fieri solet, ut, Dico te Aeacida Romanos uincere posse. & Audiui Lachetẽ percussisse Demeam. & illud, q̃dam testamẽto iussit poni statuam aureã hastam tenentem. Quæri põt, an statua hastã tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua. & in pro nomine possessiuo tertiæ personæ sui, cũ à tertia in tertiam fieri personã retransitio uř, in dubiũ uenit possessio, ad quẽ potius eoꝝ pertineat: ut, rogat Cic. Varronẽ, ut suum erudiat filium: & obsecrat Pompeius Cæs. ne suo noceat filio. Ambiguum. n. est, cuius filio, Cæsaris ne an Põpeij, & quæ Quint. annotauit, Heres meus dare illi damnatus esto oĩa sua. in quod genus incidit Cic. in Bruto, loquens de C. Fannio. Is soceri instituto, quem q̃a cooptatus in auguꝝ collegiũ non erat, nõ admodum diligat, ꝑsertim cum ille quidem Scęuolã sibi minorem natu geneꝝ prætulisset. nã sibi, ut ipse inq̃t Quintil. ad soceꝝ referri, & ad Fannium põt, At si dixisset, cũ ille quidẽ quintum Scęuolã illi, uel ei, uel ipsi: de Fannio utiq; locutus intelligeretur. Solet illud esse ambiguum, cum possessio, quæ pluribus accõmodari põt, absolute ꝓferetur: quale illud. Perdet Crœsus Halyn trãsgressus maxima regna. In ablatiuo ẽt nãlis quædam inuenitur amphibologia: ut, Cœlo decurrit apto. utrum ꝑ apertum cœlũ, an cum apertũ esset. Per cõpositionem uero, & diuisionẽ: uelut si dicas, Arist. inq̃t, quenq̃ sedentem ambulare & scribentem non scribere. nam si ea siř posita intelligas, id fieri impossibile: sin aũt per se, id posse fieri manifestũ est. nam & is qui sedet, põt ambulare si uelit: & q̃ scribit, non scribere. Et illud, quinquaginta uiroꝝ centum occidit diuus Achilles, dubium. n. est, an ex quinquaginta uiris dicatur centũ Achilles, occidisse, quod factu impossibile esse quisq; uidet: an ex centũ uiris quinquaginta occidisse, quod ueꝝ esse potuit. Respiratione igitur suspendẽda est oẽs oratio, quoties per cõpositionem diuisionẽ ue dubia intercidit oratio, sicut & illo Vergiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; heret resupinus inani,
Lora tenens tantum: huic ceruixq; comæq; trahuntur.
Per terram.

hic enim utrũ quod teneat tm̃ lora, an quãuis teneat ceruix et comæ tñ trahantur per terram, quæri potest. Accentuum amphibologia à Dialecticis, ut Arist. inquit, explosa est. ut si dicas, falso hic se uerba dedisse autumat: uideri ambiguũ potest, utrũ falso homini dedisse uerba, an autumet falso. itaq; accentu distingui poterit. nã si sit nomen, acuetur in prima: sin aduerbiũ, in ultimo circũflectetur. Per figurã dictionis dubitatio oriri poterit, uelut imutato gñe. ut, Præneste sub ipsa Straui: Scelus est quẽ hic laudat. nam & sub ipsa uidetur ad aliud aliq̃d quam ad Præneste, quod gñis est neutri referendum. Licet Seruius ex Prænestis fœminino etiam gñe dici crediderit. & quem referre aliud quã scelus uidetur, cum gñe discrepent. Idẽ de ceteris mutationibus intelligendũ, quæ aut numeroꝝ, aut tempoꝝ, uel quibuscunq; alijs uarietatibus lectionẽ reddant ambiguam, quã ambiguo colligi sermone diximus. {Cognitionem amphibologiaꝝ.) Idem. n. est amphibologia, quod ambiguus sermo. i. qui utroq; uersus uel multis modis accipi põt. {Ea quę à dialecticis ꝓfertur.) De q̃bus quãtũ Aristoteles tractauit, diximus. {A dialecticis.) Dialecticẽ in latinũ uertentes, artẽ disserendi nominauerũt. {Sed maximo potius impedimẽto.) Quod nullus in scripto ullo eis utatur: dialectici aũt eas ideo ponant, quod eos cum quibus dispute mus, plerunq; inuolutæ orationes, quas nobis arguẽdi causa confiximus, fallant. {Amphibologias aucupantur.) Sermones cõquirunt dedita opera ambiguos. Translatio ab ijs, q̃ in insidijs auiculas captant: ab auibus & capio, fictum uerbũ. {Eas etiam quæ parte.) Eas, inquit, amphibologias sibi aliqñ confinxerant, quæ parte altera significent, altera quidq̃ significare non queant: hoc est, ut uerus aliquis sensus elici nõ possit uelut, nil. n. prohibet eodem uti nos exẽplo, illud quo usi supra sumus, q̃nquaginta uiroꝝ centũ Achilles occidit. {Alieni sermonis.) Cũ amphibologias inuenerint, eas in aliena scripta afferũt, ut eo modo uelint interpretari. {Molesti interpellatores.) Id est, interruptores. Interpello, ab interpolo distat: quod interpellare sit, interrũpere, & sese ingerere ubi nõ opus sit. ut apud Plautũ in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare est interponere, ad nouã formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrẽ actione secunda: Aliq̃d demendo, mutando interpolãdo. Et est tractũ ab arte fullonica, quæ poliẽdo diligẽter uetera quæq;, quasi in nouam speciẽ mutat. Proinde dubiũ uideri põt, interpellatores ne, an interpolatores legendũ sit. {Et scripti cuiuscunq;.) Siue legis, siue testamenti, siue cuiusuis alterius rei. {Tum obscuri interpretes.) Quod quæ longissime ueniunt, ad scriptũ poscant. {Tum odiosi.) Quod q̃ necessaria non sunt, conquirant. {Et dum caute.) Vt singula pensitare uideãtur. {Ex expedite.) Vt quidq̃ inuolutum. {Infantissimi reperiũtur.) Qui nullo modo loqui scire uideãtur. quod sæpissime illis accidit, qui in singulis uolunt uerbis immorari. {Nomen suũ pronunciare non pñt.) Quod cũ aliqua de causa positum uideri potest, aliter tamen inter loquẽdum accipi posse uideatur. quale apud Martialem illud:

Sotæ filia Clinici Labulla,
Deserto sequeris Clitum marito,
Et donas & amas, ἔχεις ἀσώτως. & rursum illud,
Digna tuo cur sis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es & nigra es: non es, & es Chione.

Aut certe nomen suũ pronunciare non pñt, qñ & alij eo fuere non appellati. & ne dubium sit an præter sequendã alium dicant, cum ambiguum sit nomen, ut supra diximus, quod multis siĩ appellatione imponitur: ut Cato Censorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato: malũt silere, quã nomẽ suũ pronunciate. {Hoc interdicere.) Vt dum de ambiguo disputamus, nõ fuit alienũ inserere. {Huius infantiæ.) elocutionis inscitiæ: quod q̃ de his minutissimis disputant, fari pene nesciãt. {Garrulam disciplinam.) Sermonem inanem: quæ dũ oĩa dicere uideri uult nihil dicit. Sane γαρύω Græci dñt: ut Pindarus in primo Olympion hymno, εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc, uerso y, in u, Latini garrulum deduxerunt.

L O N G O L I V S.

SVNT qui arbitrantur.) Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem uerborum ediscendam præcipiebant, sed eam quæ à dialecticis profertur, hoc est, superstitiose curiosis, & cauillatoribus, secus autem iudicandum de proprietate & differentia uocum, quæ à grammaticis docetur.

A S C E N S I V S.

SI ambiguum.) Prosequitur tertium membrũ constitutionis legitimæ quod ambiguũ uocat dicens. Si scriptũ siue publicum siue priuatum dũmodo autenticum sit: de quo cõtrouersia agitur: putabitur esse ambiguum: utpote quod possit trahi in duas, aut in plures sñias: ipsum sup. est tractandũ. i. in litigando exercendũ hoc modo. Quęrendũ. i. inq̃rendum est primũ: ne pro an sit ambiguum. i. dubiũ & incertum: deinde quærendum est qñ. i. quo tempore scriptũ est. (Sunt qui legant qũo scriptum est: sed minus procedit: quia si ambiguum, est certum est ꝙ ambigue scriptum est: uerũ sensus est: ꝙ inquirere oporteat, quo tp̃e scriptum est: quia sæpe ex tempore cognoscitur animus seu uoluntas scribentis: ut si quo tempore iratus fuerit in filium scripserit. Vxor filio meo perdito dato quæ uolet. certum erit ꝙ quæ uxor uolet, non q̃ filius intelligetur. Sin uxori iratus sit testans sic. Filius matri licet male de me merito dato quæ uolet: intelligetur de uolũtate filij: & ita in consimilibus.) Est, ostendendum est si scriptor uoluisset fieri. i. utrum uerisimile sit eum uoluisse fieri. i. quod aduersarij interpretantur. s. eum uoluisse. Deinde ostendendum est: id quod nos interpretamur: &. i. simul potuisse fieri: &. i. siř potuisse fieri: honeste. i. salua honestate: recte. i. salua iustitia: more. i. iuxta consuetudinem laudabilem, lege. i. ꝟm legem scriptam: nã. i. ꝟm legem naturalem bono & æquo. i. ex humana æquitate. Econtrario hoc est ostẽdendum est, id quod aduersarij interpretantur. s. de scripto ambiguo non fieri posse, aut non honeste, nec recte, nec more lege, natura, bono & æquo. Nec. i. & non, & ostendetur non esse ambigue scriptum cum intelligatur utra. i. quæ duarum sit uera.

Sunt .s. nonnulli qui arbitrantur eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur à dialecticis (ut in libris elenchorum) pertinere uehementer ad hanc cām tractandam .s. ex ambiguo ortam: nos aūt arbitramur eam cognitionem non modo non esse adiumento, sed potius maximo detrimento. Causam paradoxi affert. Enim pro quia oēs illi dialectici aucupātur. i. captant: et iactantur eam eas amphibologias: q̄ nullam sententiam p̄nt interpretari. i. interpretando assignare ex altera parte. hoc est, dialectici cauillosi etiā minime dubia & simpliciter dicta cauillantur, & confusi suis griphis & argumentationibus insolubilibus, aut cōibus, aut alioqui captiosis: omnibus præter rem obstrepunt. Vnde addit. Itaq; dialectici sunt: &. i. simul, molesti interpellatores sermonis alieni quia neminem sinunt perorare: sed obstrepunt ad quolibet ēt bene dictum, & sunt interpretes. i. expositores scripti sui: tum. i. pariter odiosi. i. molesti, & digni, qui odio habeantur: cum sic scribant: ut intelligi nolint. tum. i. pariter obscuri, & dum uolunt loqui caute & expedite, tunc sup. reperiuntur infantissimi. i. mutissimi, hoc est, minime, quod ad rem faciat dicentes. Infans. n. à non fando dr̄. Itaq; dū dialectici metuunt ne dicant quid. i. aliq̄d ambiguum, non p̄nt pronunciare nomen suum: quia uerentur ambigue loqui, aut capi ab instructo similibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori argutijs dialecticis nimis imbutum esse, multo tn̄ magis nr̄o tp̄e. quo pene ad suppositiones & terminos ars ipsa de se optima redacta est. Verum, inquit Cic. nos refellemus. i. improbabimus pueriles opiniones horum. s. qui dialecticam necessariam putant ad oratoriam, rōnibus rectissimis: cum. i. qn̄ uoles ô Herenni: sed supp. nos fuit alienum. i. impertinens ad institutum nr̄m: impresentiarum. i. hoc loco & tp̄e, interdicere. i. inter cetera dicere: hoc quasi transeunt potius quam sic interdicere. s. tibi: hoc. s. errore: ut contemneremus disciplinam garrulam. i. uerbosam, si uerba, attenderimus huius infamiæ. i. mutitatis, & carentiæ loquelæ si ad res, aut rerum pondera respexerimus: cum tales sibi leges dialectici effinxerint, ut ne nomen quidē suum sine formidine reprehensionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

VM definitione utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt ea, quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilia. nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinē ciuitatis detrimento afficit. ego non affeci, sed prohibui detrimento. ærarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam causæ describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta; de qua iam loquemur.

CAPIDVRVS.

VM definitione utemur,) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde exposuimus. {Primum afferemus breuem uocabuli definitionem,) Primus, inquit, ipse in secundo de Inuentione ubi definitiuam tractat cōstitutionem, accusatoris locus eius nominis, cuius de ui quęritur. breuis & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo: Maiestatem minuere est, de dignitate, aut amplitudine, aut ptāte ppl̄i, aut eorum quibus ptātem ppl̄s dedit, derogare. hoc sit br̄ expositum, pluribus uerbis est & rationibus cōfirmandum, & ita esse ut descripseris ostendendum postea ad id, quod definieris, factum eius qui accusabitur adiūgere oportebit, & ex eo quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatē minuisse & hunc totum locum cōi loco confirmare, per quē ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. ea aūt infirmabitur si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hoīum sumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut si inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & quæ incōmoda consecutura sint. eo concesso ostendetur. id autem ex honestatis & ex utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nr̄am ueram, honestam: utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Inde post paulum subiungit. Locus aūt cōis in eius malitiam, qui nō modo rerum, uerum etiam uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod uelit, & id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. {Qui ea tollit,) Tollit, aufert. {Hæc sunt ea, quæ capiunt suffragia) Ordo est, & sensus, Quæ: subaudiendum ex quibus ciuitatis constat amplitudo: sunt ea suffragia. i. fauores, quæ ppl̄i capiunt, cum legi promulgandę assentiuntur, aut non assentiuntur, uel cum ad dignitatem quem uelint prouehunt. {Et ꝯs.) Magistratus, subaudiendum est, id quo ciuitatis constat amplitudo. {Igitur tu & ppl̄m suffragio,) Exemplum, quod in primo lib. de L. Apuleio Saturnino posuit tractat. {Populum suffragio,) Quod cum ppl̄m nolis quas uelit ipse leges approbare, suo priues suffragio. {Et magistratum cōsilio priuasti,) Qui quā L. Saturninus suo consilio legem laturus erat in magistratu constitutus, quippe qui Tribunus pl. erat promulgare nō sciuisti, cum pontes deieceris, suo igitur eum consilio priuasti. ut si ita texas argumentationem. Quicunq; ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi suffragio magistratusq; consilio cōstat, aufert, is maiestatem minuit. Atqui tu ppl̄m suffragio q̄ppe quod quas uolebat leges comprobare non permisisti, & magistratum, consilio quod scripserat ne ederet, prohibuisti, maiestatem igitur minuisti. {Item ex contrario:) Id est, ab ipso defensore contradicentur. In secundo de Inuentione, defensoris, inquit, primus est locus. Itē nominis breuis & apta ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere est, aliquid de prima cum ptātem non habeas administrare, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus cōis per quem facti utilitas & honestas adaugetur deinde seq̄tur, aduersariorum definitionis reprehensio. Locus autem erit defensoris, p̄ quem indignabitur, accusatorem sui p̄iculi causa non res solum ꝯuertere, uerumetiam uerba commutare conari. {Qui amplitudinē ciuitatis detrimento afficit.) Qui ciuitatis splendorem aliqua ex parte minuit. Differt aūt, ut inquit Pæd. ab intertrimento detrimentum: qđ detrimentū uel unius partis dici pōt, dantis, intertrimētum uero, ad utriusq; partis spectat, dantis & accipientis. Cic. in Verrem, Prætores, nisi decreuerit, de hac re minus laborant, sine ullo intertrimēto. Varro aūt, Detrimentū, inq̄t, à detritu, qđ ea q̄ detrita, minoris sint p̄cij. ab eadē mente intertrimentū, ab eo qđ duo, q̄ inter se sint & diminuta, damnū, à dēptione, cū minus re fcm̄ est, quā quanti ꝯstat. {Ego nō affeci,) Ordo est, Ego nō affeci detrimēto, sed p̄hibui, subaudiendū, detrimentū fieri. {Ærarium. n. ꝯser.) Hoc supra in primo lib. expositū est. {Vocabuli sententia) Quid sit maiestas. {Deinde factum nr̄m) Qđ nos fecerimus. {Cum uerbi descript.) Interpretatione. {Cōtrariæ) Quę ab aduersarijs illata sit. {Si aut falsa erit,) Qđ alit̄r uulgo accipiatur & c. {Aut inutilis,) Qđ ea expō, nulla in parte utilitatem p̄stet. {Aut turpis,) Quæ turpitudinē ciuitati afferat. {Aut iniur.) Qđ si ita accipiatur, de ea multi ꝯqueri possint.

LONGOLIVS.

ITEM ex contrario:) Quam uocant ἀντιθετικὴν definitionem, qua non tantum crimen negamus, uerumetiam commodum aliquod afferimus.

CVM

ASCENSIVS.

CVM definitione &c.) Perscribit locum a definitione, & docet qũo eo utendum sit. Dicens. Cum.i.qñ: nos utemur definitione, nos afferemus primum breuem definitionem.i.descriptionem uocabuli, hoc modo.s.definientes quid sit maiestatem minuere. Maiestatem is minuit.s.magistratus aut principatus Romani, qui tollit.i.aufert ea.i.eas res.ex quibus reb⁹ amplitudo.i. maiestas & ampla dignitas, ciuitatis.s.Romanæ.(Nam de ea loquitur.Bene tñ non exprimit,ut ad q̃libet possit applicari.)Constat.i.ↄstituitur.Hæc.s. quibus amplitudo ciuitatis ↄstat:sunt ea,q̃ capiunt.i.complectuntur suffragia.i. libera uota & liberas (ut dñt) uoces ad creandos nouos magistratus ppl̃i.s.Romani,& ↄsilium magistratus.s.iam creati.Nempe igitur tu o Cepio priuasti, &.i. sit, pplm suffragio,quia Saturninum Tribunũ pl. creauerat, cuius maiestatem læsisti, & auctoritatem minuisti & magistratum:uidelicet Saturninum Tribunum pl.Consilio.s.suo, quo semissibus & trientibus frumentum pplo diuidere decreuerat,priuasti dico tunc cum.i.qñ disturbasti pontes.i.scalas & gradus quibus ascendere parabat in suggestum ad prouulgandam legem.Item ex ↄtrario, uel econtrario defensor Cæpionis,aut Cæpio ipse utetur definitione sic. Is minuit maiestatem,qui afficit detrimento.i. damno & incõmodo amplitudinem ciuitatis.ego non affeci,uidelicet, amplitudinem ciuitatis detrimento,sed prohibui detriméta.quia ærarium qđ tantam largitionem pati non poterat ↄseruari, & restiti libidini.i.inordinatæ, & perniciosæ uoluntati malorum non dicit Tribuni pl.quasi id non tentauerit ut magistratus: sed ut perniciosus ciuis: & nõ sum passus oẽm maiestatem interire, quæ interijsset si pecuniæ publicæ quæ nerui sunt belli & custodiæ urbium exauste fuissent. Igitur qđ intelligendum reliquit,non minui maiestatem. Et est locus à definitione qui concludit tam negatiue,q̃ affirmatiue.ut homo non est animal rõnale,ergo non est homo,& hoc est animal rõnale: ergo est hõ &c.Igitur ut bene utamur definitions: sñia.i.interpretatio uocabuli:describetur primum bř,& accõmodata,uel accõmodatæ ad utilitatem causæ.s.nostræ describendum.Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur.i. reprobatur: si aut falsa erit,aut inutilis,aut turpis,aut iniuriosa. Id quoq; .i.ét,id.s.docere aut nosse qualis sit descriptio sumetur ex partib.iuris de iuridiciali absoluta;de q̃ loquemur iam.i.statim.

DE TRANSLATIONE.

QVAERITVR in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur; de quibus dicetur in iuridiciali absoluta.

CAPIDVRVS.

QVÆRITVR in translationibus primum,) In secundo de Inuentione: translatiuam constitutionem tractans. In omni aũt,inquit,causa:ab utroq; quæri oportebit,à quo,& p quos, & qũo,& quo tpe.aut agi,aut iudicari,aut qđ statui de ea re ↄueniat.Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est,sumi oportebit, & ratiocinari quid in sĩlibus rebus fieri soleat.Et uř,utrum malitia quidem aliud agatur, aliud simuletur,an stultitia,an necessitudine,quod alio modo agi nõ possit,an occasione agendi, sic sit iudicium aut actio constituta.Locus aũt cõis contra eum qui translationem inducet fugere iudicium ac pœnam,quia causæ diffidat à translatione aũt omnium fore perturbationem,si non ita res agãtur & in iudicium ueniant,quo pacto oporteat:hoc est,si aut cum eo agatur qui cum non oporteat,aut alia pœna,illo crimine, alio tpe atq; hanc rõnem ad perturbationem iudicioꝝ omnium pertinere.{Nũ aliquis eius rei) De qua cõtrouersia, hoc est,de ea ius dicere.{Petitioñe,) Vt pmium dari,aut pœnam iferri alicui poscat.{Aut executionem hẽat,) Vt exeq̃.i. transigere,qđ in ↄtrouersia sit,p altera parte possit. hoc est, ut sit aut patronus, aut aduocatus,aut pcurator, aut cognitor:qui inter se ita differunt,ut Asconius Pęd.inqt,ut qcunq; alteꝝ in iudicio defendit,aut patronus dicatur, si orator est: aut aduocatus,si aut ius suggerit, aut pñtiam suam cõmodat amico,aut pcurator,si negocium suscipit,aut cognitor, si pñsentis cãm nouit & sic tuetur ut suã, q familiarissimus defensor sit.{Modo,) Nunqd non ea actione. {Tpe,) Nunqd alio quam eo tpe, uel quod feriæ sint, uel sĩle aliquid. {Num alia lege,) Nunquid ea lex, quã protulerit, contra se non faciat. {Nũ alio q̃rente)Nunquid eam causam alius q̃rere debuerit. {Aut agente.) Nunqd eam agere alium oportuerit,quoꝝ si quid factum esse inuenietur, qui ita accusarit, cadet à causa. {Hæc legibus & moribus,æquo & bono reperientur; de qb⁹ dicetur) Hæc, inqt, omnia his rebus poterunt inueniri,male acta esse,quas ĩ absoluta ↄstitutione iuridiciali iã tractabim⁹.

LONGOLIVS.

NVM alio modo,) Alibi negat modi esse pscriptionem, seu translationem.Sed hic modum pro re accipiamus.

ASCENSIVS.

QVÆRITVR &c.) Prosequtur qntam legitimæ cõstitutionis dicens.Quęritur.s.ab oratorib.(est.n.im personale uerbum)in translationibus.i.cõmutationibus.s.actionis,aut iudicis,aut fori,aut testium,aut ↄtendẽtium.Primũ.i.primo loco.nũ.i. an ne aliquis habeat actionem,petitioñe,aut executionem eius rei q̃ nõ oporteat.s.hře aut si legatur quem,dic.Nũ aliquis quem ratio oporteat hře, habeat actioñe &c. Num sup.oporteat agere, aut petere,aut exequi,alio modo,alio tpe,alio loco.Nũ.i.an ne alia lege.Nũ .i.an ne alio q̃rente.i.petente.s.rem,aut agente.s. in psonam. Hæc.s. quæ q̃renda & ↄsideranda dixit repiuntur legibus & moribus de bono & æquo;de qbus dicetur in iuridiciali.s.cõstitutione absoluta, de qua statim agetur,titulo uidelicet xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus similiter scriptum aut iudicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cauere, an quòd satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialem reuertamur.

CAPIDVRVS.

IN causa rationali) In secundo de Inuentione, ratiocinationis exemplum tractans, Locos aũt cões,inquit,in hoc,gñe argumentandi hos,& hmõi,quosdam esse arbitramur. primum eius scripti quod proferas, laudationem & confirmationem,rei de qua quæratur,cum eo de quo ↄstat collationem eiusmodi,ut id de quo quæritur,rei de qua constet sĩle esse uideatur:postea admirationem per ↄtemptionem, qui fieri possit,ut qui hoc æquum esse concedat illud neget,quod aut æquius,aut eodem sit in gñe deinde iccirco de hac re nihil esse scriptum.quod cum de illa esset scriptum,de hac is q scribebat dubitatuꝝ neminem arbitratus sit.Postea multis in legibus,multa pręterita esse,q̃ iccirco pterita nemo arbitretur,qđ ex ceteris de quibus scriptum sit,intelligi possit.Deinde æquitas rei demonstranda est,ut in negociali absoluta. Cõtra aũt qui dicet,infirmare debebit, quod faciet, si demõstrabit illud quod ↄferatur,ab eo cui conferatur diuersum esse gñe, natura,ui,magnitudine,tempore,loco,persona, & quo in loco illud cuius causa affertur,opinione,si quo in numero illud qđ per similitudinem affertur,conueniat,ostendatur,deinde qđ res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem de utraque existimari oportere uideatur. ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus

nationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum est, utetur. Si non poterit negabit oportere quicq̃, nisi quod scriptum sit, considerare, multis de similibus rebus in unamquamq; rem tm̃ esse, singulas leges omnia posse inter se, uel similia demonstrat locos cões à rõcinatione oportere cõiectura ex eo quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse oẽs res per scripturam amplecti sed eum cõmodissime scribere, qui curet ut quędam ex quibusdam intelligantur. Contra rõcinationem, hmõi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse de omnibus rebus cauere quibus uelit. {Quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus silr̃ scriptum aut iudicatum sit.) Quæretur subaudi, aut ab eo qui rõcinatione innitetur, aut ab eo qui rõcinationem infirmabit: sed quo pacto suis uterq; locis utatur, ipso Cic. docente iam ostendim⁹. {Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis.) Quod si is qui rõcinationi locum nullum dat, inspiciat si silr̃ uideat, nũ id aliqua lège sancitum: sin dissimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre uideatur, quo ualidius id possit infirmare. {Vtrum ꝯsulto) Vtrum dedita opera prætermiserit, quod intelligi per se poterat, an qđ cauere: hoc est, prouidere de ea re factu idoneum non satis censuerit, & qui defendat rõcinationem, & qui eam infirmabit, hoc ad suæ causæ cõmodum reuocabit. {Quòd satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum similitudinem.) Hoc qui rõcinationem, inducet, affirmabit, ut dicat non opus fuisse de ea re quenq̃ scribere, q̃nquidem ceteroꝶ multitudo scribentiũ hoc dixisse, ob ea quæ scripsit, satis uisa sit. Sane inter oẽs status legitimos, pręter translationem, quam statum non esse supra oñdimus, quædam cognatio est. Nam & in diffõne quæ sit uoluntas nominis q̃ritur, & in rõcinatione quid sibi uoluerit spectatur, & ex ꝯtrarijs legibus duos esse scripti & uoluntatis status apparet. Rursum & diffinitio quodãmodo est ambiguum, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellr̃s nominibus deducatur. Scriptum & uoluntas hẽt in uerbis uocis q̃onem quod idem in contrarijs legibus q̃ritur. Ob hanc cãm non defuerunt, qui oĩa hæc scriptum & uoluntatẽ esse dicerẽt, alij in scripto à uoluntate amphibologiã eẽ; sed distincta sunt. aliud.n. est obscuꝶ ius, aliud ambiguũ. Definitio igitur in nã ipsa nois q̃onem hẽt g̃nalem, & eorum quæ circa causam esse pn̄t, scriptum & uoluntas de eo disputat uerbo, quod non est in lege, at rõcinatio, de eo quod non est. Amphibologiæ lis in diuersum trahitur legũ ꝯtrariaꝶ ex diuerso pugna est. Hæc à doctissimis, neq; immerito, recepta dr̃ia est, & apud plurimos & prudentissimos etiam durat.

LONGOLIVS.

IN causa rationali) Causam rationalem Græci συλλογιστικὴν appellant, quo quidam Latini uertentes, collectionẽ & statum collectiuũ interpretati sunt. Fit modis quinq;. A silr̃. Qui patrem pulsat, rapitur ad pœnam. Quidam mr̃em pulsauit, reus fit facti. A ꝯñti. Adulteros deprehensos, liceat cęcare quidam deprehensus excæcatus est, postea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus est minister adulterij: ꝯñs.n. est, ut eius oculi eruantur, cuius ministerio adulterium perpetratum est. A contrario. Desertor capite plectatur. Desertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. quidam exulem deprehensum tm̃ uulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui cõmilitonem in acie protexit, petat præmium. ipsum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASCENSIVS.

IN causa rõnali) Tractat ultimam legitimæ ꝯstitutionis partẽ, dicens. Quæretur primum in causa rõnali.i. ubi ratiocinatione ꝯtẽditur qđ sit scriptum aut iudicatum silr̃, in rebus maiorib. aut minorib. aut silĩbus. Deinde sup. q̃retur utrum ea res silĩs sit ei rei de qua agitur, an dissilĩs. Deinde.i. tertio loco, pro quo Valla docet dicendũ tum: utrum non sit scriptum de ea re, id sup. qđ uoluerit cauere.i. uetare, aut cautẽ decernere. ꝯsulto.i. ex ꝯsilio & deliberatione ꝓuia: q.i. qa, aut eo q.s. legislator putarit satis cautum sup. esse de ea re ꝑꝑ ceteroꝶ scriptoꝶ silĩtudinem. Et hoc dicto ꝯcludens hunc tractatum dicit. Satis dictum est de partibus constitutionis legitimæ: reuertamur nunc ad iuridicialẽ.i. plenã determinationẽ de iuridiciali ꝯstitutione, q̃ tm̃ prælibauit, aut reuertamur ꝓ ꝯuertamur dixit: qđ in re ꝑticula auctore Valla frequẽs sit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA *iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri conuenit, iure ne factum sit. De eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut Prætori, aut Consuli, aut Tribuno pl. placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Drusus Prætor urbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatem & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX, & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur.*

CAPIDVRVS.

ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur,) Iuridicialis est ut ipse in secundo de Inuentione inquit, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, alteram assumptiuam nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se recti & non recti q̃onem continet. Ea est hmõi. Cum Thebani Lacedęmonios bello supauissent, & fere nos esset Graijs, cũ inter se bellum gessissent, ut hi qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ in pn̄tia declarandæ cã, non ut in ꝑpetuum belli memoria maneret, æneũ statuerunt trophęum accusantur apud Amphictyonas.i. apud cõe Græciæ concilium. intentio est, non oportuit. depulsio est, oportuit q̃o est, oportueritne? Ratio est: Eam.n. ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nr̃is relinquere uellemus. Infirmatio est, attamen ęternum inimicitiaꝶ monu-

monumentum,Graios de Graijs ſtatuere non oportet.Iudica tio eſt, cum ſummæ uirtutis concelebrandæ cauſa, Graijs ſit æternum inimicitiarum monumẽtum ſtatuerint, recténe an ſecus fecerint. Hanc ideo rõnem ſubiecimus,ut hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus,qua fortaſſe uſi ſunt,non .n. iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis:in rõnem criminis delaberemur.de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit. Locos autem cões,& ex cã ipſa, ſi quid inerit indignantis aut conqueſtioni, & ex iuris utilitate & nã multos & graues ſumere licebit,& oportebit,ſi cauſæ dignitas uidebitur poſtulare. {Sine ulla aſſumptione) Contrariæ defenſionis, ut extrinſecus nihil aſſumas quo tua cauſa probabilior fiat,ut ſi dicas, licuit Miloni Clodium occi dere,qñ & Clodius ei parauit inſidias. {Conſtat igitur ius ex his partibus,natura,) Naturæ ius eſſe ueteres, referente Cicer. dixerunt,quod nobis nõ opinio, ſed quædam nã uis afferat, ut religionem,pietatem,grãm,uindicationem, obſeruãtiam, ueritatem.religionem eam quæ in metu & in cerimonijs deorum fuerit,appellarunt pietatem,quæ erga pãam,aut parentes,aut alios ſanguine cõiunctos,officium ↄſeruare moneat. grãm, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiaꝝ obſeruantiam teneat. uindicationem, per quam uim & ↄtumeliam defendendo,aut ulciſcendo,propulſamus à nobis,& à nñis qui nobis chari eſſe debẽt, & ꝑ quam peccata punimus.obſeruantiam,per quam ætate, aut ſapientia,aut honore, aut aliqua dignitate anteeuntes ueremur, & colimus.ueritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quam ↄfirmauerimus fiat,aut factum,aut futurum ſit: Ac naturæ quidem iura mitius ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam,quod neq; in hoc ciuili iure uerſantur, & à uulgari intelligentia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt hæc inferenda. {Lege,) Iura legitima legibus ↄſtant:leges ſunt,quæ ppli iuſſu ſanci ꞇę ſunt:ex legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. {Conſuetudine iudicato, æquo & bono pacto. Natura ius eſt,quod) Conſuetudinis aũt ius eſſe putatur id,quod uolũtate omnium ſine lege uetuſtas comprobarit, in ea aũt quædam ſunt iura ipſa iam certa ꝑꝑ uetuſtatem,quo in gñe multa ſunt,& eoꝝ multo maxima pars, ut inquit,ipſe quam prętores edicere ↄſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt,quod genus iudicatum,par,pactum. Iudicatum eſt,de quo iam ante ſñiam alicuius,aut aliquoꝝ conſtitutum eſt. Par,quod hic æquum & bonum Cic. uocat,eſt quod in oẽs æquabile eſt,Pactum eſt quod inter aliquos conuenit,quod iam ita iuſtum putatur,ut iure præſtare dicatur. Initium ergo iuris,ab ipſa nã profluxiſſe manifeſtũ eſt. Quædam autem ex utilitatis rõne, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliqñ à natura quodãmodo longius in conſuetudinem ueniſſe uidetur. Poſt approbata quædam à conſuetudine,aut à uero ipſo utilia uiſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus,natura deinde cõſuetudine,quę naturam ſequitur ducem,poſtremo lege,quę iam conſuetudine aut uero firmatur:ſed ipſam conſuetudinem ita diuiſit,ut eius partes,iudicatum,æquum & bonum, & pactũ eſſe dixerit. {Cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur.) Cognationis,affinitatis,pietatis, quam erga deũ & parentes habemus. {Aeque ac ſi legitimum ſit,) Perinde ac ſi legibus ſancitum ſit,uſurpatũ eſt. {Qđ genus) In quo gñe exemplũ eſt. {Id,quod argentario obtuleris expenſum,) Quod dinumeratum argentario dederis.nam expendebant oẽm ueteres pecuniã potiusꝗ dinumerabant,unde libera,aſſis,talentũ,& militum ſtipendia,hoc eſt,ſtipes ponderandæ,ut Plin.inqt,appellantur,& penſatores libripendes dicti. {A ſocio eius recte repetere poſſis.) Hoc eſt,nihil obſtat, quin quam expenſam argentario pecuniã dederis, ſi is cui dinumeraueris eã pecuniã noiatur,aut quoquo modo abſit,tibi reddi repoſcas ab alio ꝗ tum eius fuerit ſocius cum ea ↄcrediſti pecuniã. {Aut decretum.) Vt id,de quo cũ in ↄtrouerſia eſſet,iam lata ſñia ſit. {Interpoſitum.) Qđ inſertũ ad ſupplementũ alicuius ſcripti eſt, de quo ꝗreretur,ne amplius in qõnem ueniat. {Iudici,aut ꝑtori.) Veteres,ut tam Varro quã Aſconius Pæd.dicit,oẽm magiſtratum cui pareret exercitus,ꝑtorem à ꝑeundo appellauerunt. Vnde Lucilius,prætor eſt.ergo præire oportet. Vnde & prætorium,& præfectus prætorio. {Aut Conſuli,) Conſul nominatus quod conſuleret pplm & ſenatum, cum quippiam transacturus eſſet: unde Accius in Bruto, qui recte conſuluerat. {Aut Tribuno pl.) Quia & tribuni erant militum: Tribuni,quod iura tribuerent plebi.i.plebem defenderent. Nam cũ ob truculentiſſimas olim inter patricios & plebeio ſeditiones plebs armata,maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & ut alijs placet in Sacrũ collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci non potuit,quam ad fauorem ſui Tribuni pl. primi crearentur. {Decreuerit,) Quod lite caruerit. {Aut iudicauerit:) Qđ in controuerſiam uenerit. {M.Druſus Prætor urbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit,) Reddidit in heredem contra heredem iudicium mandati parentis, aut alterius,cuius fuerat heredes:hoc eſt,cum herede ſibi conſtituto quidam in teſtamento mandaſſet quid fieri uellet, & heres facere recuſaret:contra ipſum Druſus iudicauit,quod Sex. Iulius Cæſar ↄſul in bello ſociali deſignatꝰ facere noluit. {In ſcena ubi poemata publice recitabantur nominatim.) Noie ſuo compellando,non prænomine aliquo eum honorando. {Iudicem cum iudice,) Vter eorum ſit clarior. {Tempus cum tpe,) Quod alio tempore licuiſſe poterit,alio nomine. {Numerum cum numero iudiciorum) Vtri plura iudicia adiecta ſint proferemus. {Ad ueritatem & utilitatem cõem.) Quod æqualiter apud omnes uere & utiliter enunciari poteſt. {Vt maior annis L X, & cui morbus cauſa eſt,cognitorem det.) Senſus eſt,ut qui ſexaginta annos iã exceſſerit,ſi aduerſa ualetudine correptus ſit, in exitu iudicij familiariſſimum aliquẽ, quem cognitorem dicimus, ut pauloante oſtendimus, pro ſe dare poſſit,qui cauſæ ſuæ præſit. {Nouum ius conſtitui conuenit.) Si id ante ea cautum non ſit. {Ex tempore,) Sine temporis ulla mora, uel certe ex eo tempore, quo id fieri ↄuenit. {Et ex hominis dignitate.) Vt hominis dignitatis ratio habeatur. {Si quid inter ſe pepigerunt,) Pepigi non minus anomalum eſſe,quam memini,odi,& cepi,quidam ſicut Phocas, putauere grãmatici quod pango,ut Diomedes inquit, pepigi & panxi ꝑteritum mittat,paciſcor autem,pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionem huius uerbi primam Pago fuiſſe putat,unde ẜm analogiam pepigi præteritum,qui ita reliqt: Memoria repeto coniunctos à me qui reprehenderant, ꝗ hoc uerbo uſus eſſem pepigi:nam id quidem dixiſſe ſummos auctores confitebantur,rationem tñ negabant permittere, quia prima poſitio paciſcor, cum hñet naturam patiendi, faceret tpe præterito pactus ſum,nos pręter auctoritatem oratorum atq; hiſtoricorum,analogia quoq; dictum tuebamur. Nam cum legerimus in X I I. tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus,ſiſe huic cadunt. Inde prima poſitio etiam ſi uetuſtate exoluerat,apparebat Paco, ut cado: unde non erat dubium, nos pepigi ſic dicere,nt cecidi. Si quid inter ſe pepigerint. Legimus & cum ablatiuo,ut ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo & ablatiuo,ut pepigi hanc rem decem nummis. Plautus in Bacchidib. Ducenti: Philippis rem pepigi. & paciſcor,ut in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemila, paciſcere ſi potes, ꝑge obſecro paciſcere ꝗd uis. {Rem ubi pagunt,oratione pagunt.) Hoc eſt,ubi rem pactis firmant, orationem quoque inter ſe pactis roborant, ut, quoties dixeris aut ſcripſeris, hoc uel illud faciam, modo iubeas,uel ſimile alius. {In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito.) Et hoc pactum eſt. Comitium,ut Varro inquit,ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire uult hominem, mitto in comitiũ. { Aut in foro.) Forum ut idem inquit, quo conferent ſuas controuerſias, & quo quæ uendere uellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præteri, Feſtum Pompeium ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. {Cauſam conijcito.) Iudicato coniectura quid tenendum ſit conſequitur,ac inde iudicato, hoc modo ſomniorum coniectores nominamus,qui quid ſomnia portendant,coniectura conſequentes dijudicant. {Sũt item pacta,quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur.) Senſus eſt, ſunt inita inter aliquos ex ſolo conuentu pacta, quæ licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo ualere ut nunc loquim

loquimur. {Ex ꝯuentu,) Conuentus, inqt Festus Pomp. quatuor modis intelligitur. Primo, cū quelibet hoīem ab aliquo ꝯuentum esse dicimus. Secundo, cū signatur multitudo ex cō pluribus gn̄ib. hoīum ꝯtracta in unum locū. Tertio, cum à magistratib. iudicij causa ppl's ꝯgregatur. Quarto, cū aliquē in locum frequentia hoīum supplicationis aut gratulationis causa colligitur. Sed hic. Ex ꝯuentu, ex mentis uerborumq; ꝯuenientia quadam, & ut ita dicam, ꝯcordantia. {Præstare) ut nunc uulgus loquitur, ualere dr̄. {His igitur partib. iniuriam demonstrari,) Si ꝯtra ius naturæ, legis, aut ꝯsuetudinis fecerimus. {Ius ꝯfirmari) Si ab his partib. quas memorauimus non sit alienum. Deniq; in Rhetoricis de Inuent. Locoꝝ aūt, inquit, cōium, qm̄ duo gn̄a sunt, quoꝝ alteꝝ dubiæ rei, alteꝝ certe ꝯtinet amplificationem, quid ipsa cā det, & qd augeri p cōem locum possit & oporteat, ꝯsiderabitur. Nam certi, q in oēs incidant, loci perscribi non pn̄t. In plerisq; fortasse, ab auctoritate iurisconsultoꝝ, & ꝯtra auctoritatem dici oportebit. Attendendum autem & in hac, & in omnibus num quos locos cōes præter eos quos nos exposuimus: ipse res ostēdat.

LONGOLIVS.

NATVRA ius est.) Sciendum aūt longe latius hoc naturæ ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoscēdam inspiciantur iurisperitoꝝ cōmentarij. {Quod cum herede mandati ageretur.) Cum herede mandati agere, est actionem intendere in eius heredem: cui mandaueras ut hoc uel illud perficeret, uenderet, expediret quod qa ab eo factum non est eo discedente, in heredes actionem producis. {Cognitorem det.) Cognitorē dare est, substituere aliquē qui in iudicio uices tuas suppleat, quem alias procuratorem uocat, nempe qđ causam tuā oēm cognitam habeat p tuā instructionem, non de causa, cognoscat, quod est iudicis tm̄. {Rem ubi pagunt.) Lex est ex Tab. XII. huc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, ut causam meam differret in comitio aut foro, & illic ante meridiem adesset. Assensit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc crescit status.

ASCENSIVS.

ABSOLVTA iuridiciali ꝯstitutione &c.) Incipit determinare de iuridiciali q̄ duplex est absoluta & assumptiua, & prius de absoluta, quam de assumptiua dicens. Nos utemur ꝯstitutione iuridiciali absoluta (ubi priusq̄ ꝑgamus notabit grāmatista, qn̄ ex adiectiuo & substantiuo circūloquimur definitum aliquod qđ unico uocabulo cum desit exprimere neqmus tunc possumus illi addere alteꝝ adiectiuum ēt perfectum, sine coniunctione media eo qđ prius complexum pro substantiuo positum intelligitur: ut hoc loco: ꝯstitutio iuridicialis ponitur pro una specie ꝯstitutionis unico uocabulo nondum appellata, quocirca si per fictionem uocetur a tunc licite dicam a absolutū, uel utemur a absoluto, uñ hic recte dr̄ utemur ꝯstitutione iuridiciali absoluta, nec decenter addatur & absoluta, una. n. res est) supp. tunc quum. i. qn̄ nos dicemus sine ulla assumptione diffōnis externæ rem quam ꝯfitemur nos fecisse fcm̄, sup. esse iure. i. iuste & saluo iure, & ideo qa nihil assumitur: non assumptiua, sed absoluta dr̄. Quæri ꝯuenit. i. inuestigari in ea. s. ꝯstitutione iuridiciali absoluta, ne pro an fcm̄ sit iure. Nos aūt poterimus dicere de eo. s. iure, aut an fcm̄ sit iure. causa posita. i. cōstituta. si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Igitur ut id cognoscamus. Ius ꝯstat ex his partib. uidelicet, Natura, lege, ꝯsuetudine, iudicato, æquo & bono, & supp. pacto. Ius est natura. i. per nām, quod obseruatur causa cognationis aut pietatis: quo iure parentes coluntur à liberis. Et tñ & diuina & humana lex id confirmat: diuina, honora prēm, &c. humana, liberi parentes alant: aut uitiantur, & liberi. i. legitimę nati coluntur, quia aluntur fouentur, & ad honores ꝓmouentur à parentib. (id aūt cautum negant, lege diuina, quia insitum est à nā, eo quod carnem suam nemo unquam odio habuit, & ideo, ut idem dicit Apostolus. SI quis suoꝝ, & maxime domesticoꝝ curam non habet, fidem negabit: & est infideli deterior. Propter hanc descriptionem iuris nālis improbat Valla illam quę in institutionib. Iustiniani posita est, Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nō. n. quod bruta per naturam faciunt, id iure facere dicentur.) Lege ius est. i. per legem. s. scriptam. id, quod sancitum est. i. ꝯfirmatum. iussu ppl'i: quod genus. i. eiusmodi est. ut in ius eas cum uoceris: lex. n. uult ut pareas. Consuetudine ius est id, quod sine lege. s. lata & promulgata. æque ac si legitimū sit, usitatum est. i. iuxta leges edictum obseruatum: quod genus. i. cuius gn̄is, aut cuiusmodi est, aut quod genu iuris est, ut sup. quod obtuleris. i. deposito aut alio pacto credideris. argentario. i. publico campsori appensum. i. ad pondus redactum. possit id repetere recte. i. iuridice. à socio eius qa ęquale ius uidetur in socios, & quod unus in eo negocio in quo socij sunt fecerit, alter quoq; fecisse censetur. {Iudicatum &c.) Prosequtur als partes iuridicialis absolutæ dicens. Iudicatum est id, de quo sn̄ia lata est, aut de quo decretum. i. senatus interpositum. i. quod senatus auctoritas approbauit. Ea. s. iudicata, sunt sæpe diuersa, ut. s. s'm aliud sit placitum: alij iudici. s. in foro iudiciali. aut Prætori, aut Consuli, aut Tribuno pl. qui omnes dum iudicant iudices sunt, sed specialiter is qui soli iudicio, dando uacat iudex uocatur. Et fit. i. contingit, ut alius decreuerit, aut iudicauerit: sæpe aliud de eadem re: qđ genus. i. cuius gn̄is, exemplum est: M. Drusus prætor urbanus: reddidit. i. tulit. iudicium. i. iudicauit, quod ageretur cū herede. mandati sup. actione. hoc est, si quis sese heredem gerat eius qui tenebatur mandati, eo q mandati executionem susceperat uiuens iudicauit eum debere mandatum exequi, et nolentem actione mandati postulari. Sex. Iulius non reddidit. s. iudicium mandati. i. non iudicauit, q si testator ex mandato quid peragendum susceperat heres ius teneatur, ꝑpea mandati. Item C. Cælius iudex absoluit iniuriarum. i. ab actione, aut debito iniuriarum eum, qui læserat Lucilium poetam nominatim. i. nominando eum proprio nomine in scena. s. in publico loco, ubi fabulæ interdum diffamatoriæ, sed defunctoꝝ agebantur. P. autem Mutius condemnauit. s. iniuriarium eum, qui nominauerat. s. in scena L. Accium poetam. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ ꝓferri, cum id usu uenerit. i. contingerit: tunc supp. proferemus. i. in medium conferemus. iudicem cum iudice ostendendo si possumus: iudicem nostrum, aut prudentiorem, aut ęquiorem, aut maioris fuisse auctoritatis. item, tempus cum tēpore, ostendētes uidelicet posterius iudicium prius abrogasse, aut olim utile uisum fuisse, quod postea inutile cōpertum sit. &, numerum iudiciorum. s. pro nobis facientium: cum numero iudicioꝝ facientium pro aduersario ostendente plura pro nobis q̄ pro illo facere. {Ex æquo &c.) Prosequitur cōtinuo tractu reliqua q̄ ad cognitionem iuridicialis absolutæ ꝑtinente dicens. Ius constat ex bono & æquo. i. ex utilitate cōi & iudicio bonæ conscientiæ, quod uidetur pertinere ad ueritatē, & ad utilitatem cōem. quod genus. i. cuius generis, exemplū est. ut maior. i. grandior & antiquior, annis LX. & cui morbus causa est. s. quod in propria persona, ut dicunt, num compareat, cum tñ lex sanciat, ut in ius eas cum uoceris. cognitorem det. i. patronum talem, qui totam causam & ius eius, cognoscat & defendat. Conuenit ex eo. s. æquo & bono, aut eo genere iam adducto: nouum genus. s. defensionis constitui. ex tpe. s. importuno: & ex hominis dignitate. hoc est, quia, bonum & æquum uidetur, ut quis ꝑ ꝑ sensum excusetur quo minus in propria persona compareat, etiam æquum uidetur ut propter tempestatem importunam, aut horam indebitam excusetur, & si propter morbum, etiam propter dignitatem, quia quod pie ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, ut si princeps de re leui à plebeio aliquo uocetur, cognitorem aut procuratorem det. {Ex pacto.) Prosequitur reliqua dicens. Ius est ex pacto. i. ex conuento & conditionibus contractu semel utrisq; placitis & firmatis, si ipsi litigantes pepigerunt. quid. i. aliqd, inter se, & si quid ꝯuenit. i. sine controuersia, & dissensione est inter ęquos. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Vbi. i. quo loco & tempore aliqui pagunt. i. paciscuntur, & communi consensu contrahunt rem. s. aliquam, ipsi pagunt. i. pactum aperiunt. oratione. s. pactum exprimente, tu signator (notarius nunc dicitur) conijcio. i. introducas, aut potius simul cum pacto referas. causam. s. pacti. In comitio aut in foro. i. loco publico, quo plures cōueniunt, ut pacta ꝯstent, et ita rata habeantur,

beantur,ante meridiem.s.quo tpe causæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obseruantur sine legibus, hoc est, non ideo quod leges id iubeant,sed ex conuentu,hoc est,quia pangentibus aut paciscentibus ita placitum est, quæ dr̃ præstare .i. meliora & firmiora esse,iure,quia ius sæpe fertur in inuitum, pactum non nisi in uolentem nihil aũt iustius uidetur quam ut id patiaris quod ipse in te constitueris:Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuriam demonstrari & ius confirmari his partibus.s.antedictis, & id uidetur seruandum sup.esse,in iuridiciali sup.constitutione absoluta.

DE COMPARATIONE.

VM ex comparatione quæreretur, Vtrũ satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, aut id quod accusator dicat oportuisse fieri; primum quæri conuenit, Vtrũ fuerit Vtilius ex cõtentione, hoc est, Vtrũ Venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsúmne oportuerit iudicare, Vtrum fuerit Vtilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negocium gestum. Deinde quæretur, potuerítne Vitari, ne in eũ locum Veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua ante dictũ est. His ita tractatis, accusator Vtetur loco communi in eũ qui inutile Vtili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant rem perniciosam Vtili præponi, Vtetur loco communi per conquestionẽ: & simul quæret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

CAPIDVRVS.

VM ex comparatione quæreretur,) Iuridicialem constitutionem supra ita diuisimus ut eius partes, absolutã & assumptiuam qõnem esse diceremus. quam nr̃i absolutam, Hermagoras κατάλιανοιχν quam nr̃i assumptiuã, Græci κατατίσιοιν nominarunt. Absoluta est,cum iure factum ipsum defenditur. quapp & iuris partes esse cognoscendas diximꝰ. Assumptiua aũt est, cum factum per se non probabile est, assumptis aũt extrinsecus auxilijs id tuemur. Huius sunt partes quatuor comparatio,relatio criminis,remotio criminis,ꝯcessio criminis.Comparatio est,cum aliquid factum, quod p se ipsum non sit probandum,ex eo cuius id causa factum est,defenditur,ea est hmõi.Quidam imperator cum ab hostib. obsideretur,neqꝫ effugere ullo modo posset,pactus est cum hostibus ut arma & impedimenta relinqueret,milites educeret. Itaqꝫ fecit,armis & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit.Accusatur maiestatis.Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum,de quo agimus,consideremus.Intentio est,non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est,oportuit. Quæstio est,oportuerítne. Ratio est,milites.n. omnes perijssent.Infirmatio est aut coniecturalis,non perijssent aut altera coniecturalis,non ideo fecisti,ex quibus iudicationes,perijsséntne,& ideóne fecerit,aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.At.n.satis fuit amittere milites,quem arma & impedimenta ꝯcedere hostib. ex qua iudicatio nascitur:Cum oẽs milites perituri essent, nisi ad hanc pactionẽ uenissent, utrũ satius fuit amittere milites, an ad hanc ꝯdõnem uenire.{Vtrum satius f.) Vtrũ id,quod uerbi cã dicat Impator fecisse,cũ impedimenta hostib.reliquerit,aut qđ eum accusans dicat,& potius milites occũbere oportuerit, quam id pactum inire cũ hostib. {Ex cõtentione,) Ex ea controuersia,q̃ inter hos fuerit.{Conducibilius,) Quid plus ꝯducere,hoc est utilitatis adferre potuerit.{Ipsúmne oportuerit iud.) Vt hostibus impedimenta relinquerent.{An alioꝶ fuerit statuendi ptãs.) Vt potius hoc alij iudicare debuerint,ne ipse timore pculsus,effugere periculum uideretur.{Interponetur ab accusatore susp.) Vt dicat suspicari posse,ab hostib. munera eũ suscepisse occulta,& ne ea suscepisse uideretur,impedimenta reliquisse. Quos melius ut pmia cõsequeretur.Cũ adhuc dubiũ bellum traheretur.{Deteriori anteponeretur,) Ne dedecus cũ damno subiret.{Sed dolo malo) Negocium gestũ dolo,malitia.Sunt.n.media uerba,tempestas,ualetudo, facinus,dolus, malitia,grã,industria,periculum,uenenũ,contagium,& honos teste Gell.Hæc.n.fere uulgatũ est,ancipitia esse,&utroqꝫ uersus dici posse.Sed dolus à Græcis,à Latinis,ut opinor,malitia,q̃ bona & mala est,unũ Plaut.in Aulul. Senex est,sine oi mala malitia.{Deinde q̃retur,potuerítne uitari,ne in eũ locũ ueniretur.) Subaudiendũ,ne ab hostib.obsideretur. {Refelletur argumentatio coniect.) Vt dicat se alr̃ facere nõ potuisse, quo minus subiret piculum.{Qui inutile.) Quod impedimẽta hostib.reliquerit.{Vtili pposuerit,) Qđ conseq de hostib. potuerit uictoriam, cũ statuendi non habuerit ptãtem,ut optionẽ sibijpse pscripserit,potius quam senatus expectarit cõsilium.{Cõntra eos,) Subaudiendũ,decet. {Rem pniciosam) Quæ futura erat,nisi ad pactionem descendisset,cũ piculum esset ne exercitum amitteret.{Et tp̃s,) Qđ id fecit.{Locum,) Quo obsidebatur ab hostib.{Rem,) Quãtum immineret periculum,ni id effecisset.{Deliberationem suam.) Quid secum ipse statueret.In lib.de Inuent.Loci cões,inquit,inerunt accusatoris in eum q cum de facto turpi aliquo,aut inutili, aut in utrunqꝫ fateatur,q̃rat tñ aliq̃ defensionem, & facti inutilitatem aut turpitudinẽ cum indignatione pferre. Defensionis est,nullum factum,neqꝫ turpe,neqꝫ inutile, neqꝫ honestũ putari oportere,nisi quo animo,quo tpe, qua de causa fcm̃ sit intelligatur,qui locus ita cõis est,ut bene tractatus,in hac causa magno ad persuadendum momento futurus sit.Et alter locus, p quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate,aut honestate,aut facti ex necessitudine demõstratur:ut tertius,p quem res expressa uerbis,ante oculos eoꝶ q audiunt ponitur:ut ipsi se quoqꝫ idem facturos fuisse arbitrentur,si sibi illa res,atqꝫ ea faciendi cã p idẽ tp̃s,accidisset.

ASCENSIVS.

CVM ex comparatione.) Postq̃ determinauit de constitutione iuridiciali absoluta,ꝯnr̃ determinat de assumptiua,& primo de quarta parte q̃ in enumeratione partium eius suprapofita est ultima,hoc est,de comparatione dicens.Cum sup.agetur,aut defensio fiet ex comparatione.s.eiꝰ qđ factum confitetur,ad id,quod faciendũ necessario fuisset. Quæreretur.i.inquiretur.utrum satius fuerit.i. melius & eligibilius agere.id quod reus dicat se fecisse, aut id qđ accusator dicat oportuisse .i. opportunum fuisse, aut docuisse fieri; Primum quæri ꝯuenit, utrum ex ꝯtentione .i. comparatione eoꝶ duoꝶ,de qbus est ꝯtentio.fuerit utilius,hoc est,utrũ fuerit uenustius.i.speciosius.facilius.s.facto cũ minore incõmodo.conducibilius.s.ad finem quo resp.tendit.Deinde oportebit.i.ꝯueniens.& opportunum erit q̃ri:ne.i.an oportuerit.i. conueniens & dicens fuerit ipm (.s.q accusatus est male fecisse)iudicare,utrum.s.duoꝶ fuerit utilius. an ptãs statuendi .i. ꝯstituendi.& iudicandi utilius .i. id,quod censeatur utilius. alioꝶ fuerit.i.in offõ alioꝶ aut penes alioꝶ. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex ꝯstitutione ꝯiecturali.i.ex his documentis q̃ dicta sunt de ꝯstitutione coniecturali. quare, sup.factum accusati.putetur.i.putari debeat.non ea rõne factum esse,quo.i.ut melius anteponeretur.i. pferretur deteriori.i.minus bono. sed dolo malo negocium gestum.i. fraude de aliqua pbabili causa.i.pp aliq̃ probabilem cãm. Deinde quæretur ne pro an,potuerit uitari,ne in eum locũ ueniretur .s.perplexitatis:ubi necesse sit alteꝶ incõmodoꝶ facere.Cõtra .i.econtrario. argumentatio ꝯiecturalis,de qua ante dcm̃ est. refelletur .i.improbabitur ab defensore. His ita tractatis.i. postq̃ hæc erunt ita tractata. accusatoꝶ utetur loco cõi in eũ qui inutile utili præposuerit,cum.i.q̃uis non hr̃et ptãtem statuendi.i.definiendi utrum sit faciendum.Defensor cõtra eos, qui æquum censeant, utetur loco cõi per conquestionem .i.

iustum

iustum & rationabile: rem perniciosam præponi utili.s.rei. Et quæret simul ab accusatoribus: & ab iudicibus ipsis, quid essent facturi si fuissent in eo loco, & ponet ante oculos.s.iudicum, tempus, locum, rem, & deliberationem suam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

RANSLATIO *criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum trāsfertur. In qua primum quærendum est, iure ne in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Deinde eum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudiciū fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus cōmunis accusatoris, contra eum qui plus censebat vim, quàm iudicia valere oportere: & ab aduersarijs percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, vt de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid, si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse vtile rem in iudicium venire.*

CAPIDVRVS.

RANSLATIO criminis est,) Translatio criminis, inquit ipse alibi est, cum reus id quod arguitur, cōfessus, alterius se inductū peccato iure fecisse demonstrat. ea est hmōi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suā de fratrū morte nō laborantem sponsi aūt nomen appellantē identidē Curiati. cū gemitu et lamentatione, indigne passus, uirginem occidit: accusatur. Intentio est, iniuria sororē occidisti. Depulsio est, iure occidi. Quæstio est iure ne occiderit: ratio illa.n. hostiū mortem lugebat, fratrem negligebat me, & pplm R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est, tñ à fratre indemnatā necari nō oportuit, ex qua iudicatio fit: Cum Horatia mortē hostium lugeret, fratris & populi R. uictoria nō gauderet, oportuerit ne eā à fratre indemnatam necari. {Iure ne in alium) Vt, iure ne potuerit Horatius sororē occidere, ꝙ mariti lugeret mortē, potius quam de uictoria fratris exultaret. Spectandū est, an æque magnum sit illud pc̄m, quod in alium trāsferatur,) Num ęquale crimē sit sororis, quod de fratris populiq; R. uictoria est, fratris crimini, qui eam occidit. {Atq; illud) Ordo est, num æque magnum atq; illud.i.q̄ illud, quod reus cōmiserit. {Sumpsisse dicatur de alio.) Vt cum in sororē animaduertit. {Oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit.) Vtrum ante alius peccauerit, si afferat exemplū de aliquo, qui sile crimen cōmiserit, & tñ sit absolutus, aut certe ꝙ si ēt mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipse deliquisse. {Deinde oportuerit ne iudiciū ante fieri.) Subaudiendū, qua hæc mulier occideretur. quo an mori nec ne debuerit, prius discuteretur. {Deinde factū iudicium non sit, & quæ sequūtur.) Sensus est, utrum sicut de crimine sororis Horatij factū nullum iudiciū est, ita de fratris in sororē crimine faciēdum nullum iudiciū sit: an ita hic sine iudicio puniēdus sit, sicut & illa sine iudicio punita est. {Qui plus cēsebat uim,) Quā sorori intulit. {Quàm iudicia) Quę sequi debuit. {Percūctabitur accus.) Subaudi, iudices. {Quod eos idē fecisse dicāt.) Quod.s.accusator idē facere uoluisset. Ordo uerboꝝ est, & sensus: percūctabitur iudices accusator, quid futuꝝ erat, si ipse uoluisset facere idē quod dicat fecisse eos, subaudi, quos accusat. {Eoꝝ in quo) Animaduersum sit. & est ordo: Defensor eoꝝ peccati atrocitatē pferet, in quos crimē transferetur: {Rem, locū, tempus) Vbiq; subaudiendum, ponet ante oculos. {Rem,) amplificādo. {Locum,) Vt in ppatulo, quo ad mariti cædem alioꝝ exciret lacrymas, uel, qduis sile. {Tempus,) Vt noctu, quo crimini facile exaudire possent. {Aut non potuisse,) Ne si dilatū sit tps, periculū ex hoc aliquod imineat. {Aut nō utile) Nullam ex hoc futuram reip. utilitatem. Alibi hunc locū tractans: Locus, inqt, cōis accusatoris in eum, qui cū id quo arguitur negare non possit, tñ aliquid sibi spei cōparet ex iudicioꝝ perturbatione. atq; hic utilitatis iudicioꝝ demōstratio & de eo cōquestio, q supplicium dederit indēnatus, in eius aut q suscepit audaciam & crudelitatē indignatio, à defensore est, in eius quē ultus sit audaciam sui cōquestione rem, nō ex nomine ipsius negocij, sed ex ꝯsilio eius q fecerit, & causa & tpe ꝯsiderari oportere. qd mali futuꝝ sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alic⁹, nisi tāta & tam pspicua audacia ab eo, ad c⁹ famā aut ad parētes, aut ad liberos ptinuerit, aut ad aliq̄ rē carā oībus, ut necesse sit, & ut oporteat, fuerit iudicata.

LONGOLIVS.

TRANSLATIO criminis est,) Hic status à plerisque relatiuus uocatur, cū reus culpam refert in eum, pp quē arguitur. Vt miles in acie clamauit, Vincimur: occisus est ab impatore reus fit impator lęsæ reip. Cōtradicit: dicit.n. militē peccasse, & ideo occidi debuisse, qđ hic clamauerit &c.

ASCENSIVS.

TRANSLATIO criminis) Describit quæ sit trāslatio criminis dicenda: & quō ea sit utendum: & contra eam insistendū dicens. Translatio criminis est, cum.i.qñ causa: & ita culpa facti: & trāsfertur ab reo in pc̄m aliorum (ubi addicit duplicē circunstātia, aut efficientis aut termini à quo, aut utriusq;: quod fit dū seipsum defendit. tūc.n. ab reo: & p reum trāsfertur crimen: qa uero non semper seipm defendit. immorarius. ideo putē terminū à quo hic importari.) In qua.s.trāslatione est quærendum.i.scrutandū & ingrendum: ne pro an crimē transferatur in alteꝝ, deinde spectandum est, an illud pc̄m quod in aliū transfertur sit æque magnū: ac.i. q̄ illud quod reus fateatur suscepisse.i.admisisse tanq̄ utile. (Non.n. recte te defenderis: si dicas illū cecidi: qa seruum, aut iumētum meum pcusserat.) Deinde quærendū est: ne pro an oportuerit.i.cōueniens, aut quasi necessariū fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit: unde si dicat illū occidi: quia filiū aut patrem meū occiderat: honesta qdem uidebitur rō: sed nō tam necessaria, ac si dicas: quia me occidere parabat: & occidisse, nisi pueniissem: nam de morte patris aut filij poteras iudiciū postulate: unde seqtur. Deinde sup. quæretur, ne pro an: oportuerit iudicium fieri ante.s.q̄ ultio talis fieret. Deinde quæretur cū iudicium non sit factū de illo crimine quod in aliū transferatur: oporteat ne iudiciū fieri.i.sniam ferri ab iudice: de ea re quæ res nondū uenit in iudiciū: hoc est inquiretur: an cū reus iudicium cōtempserit de ipsius facto: & de cōtemptu iudicij: nō expectatur merito iudicium. Locus cōis accusatoris sup. est cōtra eum: q censeat uim.s.quauis repellitur (sed cōiter assumetur: quasi de qualibet ui dicat reus) oportere ualere plus quā iudicia. Et accusator percūctabitur ab aduersarijs qd sit futuꝝ: si ceteri faciant idē ut sumant: hoc est si ceteri quoq; sumāt supplicia indēnatis.i.non condemnatis: ꝙ.i.qa dicas eos idē fecisse: quod.s.is fecit de quo indemnato reus sumpsit suppliciū, aut lege dicāt: ut si quod.i.qa ipsi pro excusatione sua dñt seu uere, seu mendaciter eos fecisse idem. Quid sup. dicāt si ipse accusator uoluisset facere idē.i.occidere quenq̄ indemnatū eo ꝙ aliū inter fecerat, q.d. nō poterunt aduersarij cēsere bene factū futuꝝ, qa sic in caput suū iudicarēt. Nam si liceret quoslibet q alium occiderint indēnatos occidere: ergo & reū occidere liceret: ut Orestem q matrem occidit. Defensor.i. criminis à se cōmissi proferet atrocitatē peccati eoꝝ in quos transfert pc̄m: hoc est dicet intollerabile fuisse pc̄m, nec iudiciū expectatum oportuisse: ne alij sic impune grassarētur. Et ponet ante oculos iudicis.s.rē.i.factum ipsum ostēdens.s.nō esse sile: ut in causa Orestis non erat sile, qa Clytēnestra occiderat innocētem: ipse Orestes nocentē: & ita dicet si innocentē indemnatā occidisset, licere se quoq; indēnatum occidere, sed qa occiderat: ita nocētem, ut inexcusabile fuerit eius pc̄m, & periculū fuisse in mora, qa si iudiciū expectasset,

uero ſilẽ fuiſse adulteram quod in patrem fecerat in filiũ quoque paraſse, ut quẽ ſciebat patris ultorem fore, unde oſtendet rem nõ eſse ſilẽm. oſtendet etiam locum, ut ſi nulla fuerit effugiẽdi, aut euadendi ẽ manib. inimici ſpes, niſi eũ occiderit, uidebitur recte uim repuliſse. ponet ẽt tempus ante oculos, ut ſi dep̃henſum in furto, aut adulterio occiderit, aut tp̃e belli peregrinũ mœnia urbis ſcrutantẽ occiderit indemnatũ: fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſse inutile rem uenire in iudicium: utpote ſi periculoſe dilata fuerit ultio pp̃ cauſas dictas, utpote ꝙ occiſus necem parauerat reo. aut al̃r comprehendi non potuiſset, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

ONCESSIO *eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in neceſsitudinem, fortunã, imprudentiam. De his primum partibus oſtendendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, conſiderandum eſt, vtrum per culpam ventum ſit in neceſsitudinem, num culpã veniendi neceſsitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is, qui in neceſsitudinem cauſam conferet, expertus ne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſsint, quæ ſignificent id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maxime neceſsitudo quæpiam fuerit, conueniat ne eam ſatis idoneam putari. Si aũt imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur vtrum potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, vtrum data ſit opera vt ſciretur, an non. Deinde, vtrum caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia: quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, vtrum ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere; eadem oĩa videntur conſideranda, quæ de neceſsitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt in omnes eadem fere poſsint accõmodari. Loci cõmunes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire; & quæ conſulto facta nõ ſint, ea fraudi eſſe non oportere.*

CAPIDVRVS.

ONCESSIO eſt,) In ſecundo de inuentione, cõceſſio, inquit, eſt, p̃ quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur. cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius q̃ accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiã caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cũ ſciſſe aliquid is, q̃ arguitur, negat. ut, apud quoſdã lex erat, neqs Dianæ uitulũ immolaret. nautæ quidam cũ aduerſa tẽpeſtate in alto iactarẽtur, uouerunt, ſi eo portu quæ cõſpiciebat potiri eſſent, ei deo q̃ ibi eſſent ſe uitulũ immolaturos. caſu erat in eo portu fanũ Dianæ, eius cui uitulũ immolare nõ liceat. imprudẽtes legis, cũ exiſſent uitulum immolauerũt: accuſatur. Intẽtio eſt, uitulũ immolaſtis deo cui non licebat. Depulſio eſt in cõceſſione poſita: ratio eſt, neſciui nõ licere. Infirmatio eſt, tñ qm̃ feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cũ id fecerit, quod non oportuerit, & id nõ oportere neſcierit. ſit ne ſupplicio dignus. Caſus aũt infertur in cõceſſionem, cum demõſtrabitur aliqua fortunę uis uolũtati obſtitiſſe: ut in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddam redemptor p̃buiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is q̃ redemerat, cũ ſacrificij dies inſtaret, in urbẽ ex agro cœpit agere. Tũ ſubito magis cõmotus tempeſtatib' fluuius Eurotas, is q̃ pp̃ Lacedæmonẽ fluit, ita magnus & uehemẽs factus eſt, ut eo traduci uictimæ nullo modo pñt. Redẽptor ſuæ uolũtatis oſtendẽdæ cauſa, hoſtias conſtituit oẽs in litore, ut q̃ trans flument eſſent uidere poſsẽt. Cum oẽs ſtudio eius ſubitã fluminis magnitudinẽ ſcirent fuiſſe impedimẽto, tñ quidã capitis accerſerũt. Intentio eſt, Hoſtię, quas debuiſti ad ſacrificium, p̃ſto non fuerũt. Depulſio eſt, conceſſio, primũ, tum ratio, flumẽ. n. ſubito accreuit, & ea re traduci nõ potuerunt. Infirmatio, tñ qm̃ quod lex iubet factum nõ eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cũ in ea re contra legem redẽptor aliq̃d fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignus ne ſit. Neceſſitudo aũt infertur, cum ui quadã reus id quod fecerit, feciſſe defenditur: hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, ut ſi qua roſtrata in portu nauis deprehẽſa ſit, publicetur. Cũ magna in alto tẽpeſtas eſſet, uis uentoꝝ inutilis nauis in Rhodioꝝ portum nauẽ coegit. q̃ſtor nauem pp̃li uocat. nauis dñs, negat oportere publicari. Intẽtio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, cõceſſio, ratio, ut & neceſſario ſumus in portũ coacti. Infirmatio eſt, Nauẽ ex lege tñ populi eſſent oportet. Iudicatio eſt, cũ roſtratã nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tẽpeſtatis in portum cõe ſit, oporteat ne eã publicari. hoꝝ triũ geneꝝ idcirco in unũ locum cõtulimus exẽpla, quod ſilis in ea p̃ceptio argumẽtoꝝ traditur. {Vtrum p̃ culpã) Subaudiẽdum eius q̃ accuſatur. {Ventũ ſit in neceſſitudinẽ,) Ad id ut neceſſario facere cogeretur & neceſſitudo & neceſſitas dr̃, niſi quod neceſſitudo ad affinitatẽ plerunq; refertur. {Nũ culpam ueniẽdi neceſſitudo fecerit.) Hoc eſt, num hmõi fuerit neceſſitudo, ut culpã ſequi oportuerit. uelut de eo cuius nauis in Rhodioꝝ portũ delata eſt, ſi nauim aliorſum uertiſſet, potuerit effugere, ne in eũ portum decurreret. Eſt ordo, nũ neceſſitudo ueniẽdi, ſubaudiendũ, ꝙ uenit, fecerit culpã. {Num q̃ ſuſpiciones) Nunq̃d aliquæ ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eũ portum cõuehi maluerit, oſtẽdatur. {Conueniat ne eã ſatis idoneã putari.) Subaudiendum, quæ id facere cõpulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrũ potuerit ſcire, an nõ potuerit: deinde utrũ data ſit opera ut ſciretur aut nõ, deinde utrũ id noluiſſe ſcire uideatur. {Caſu neſcierit,) Quod ita acciderit, ut neſciret. {An culpa. nã q̃ ſe pp̃ uinum, aut amorẽ, aut iracũdiam fugiſſe rõnem dicet, is animi uitio uidebitur neſciſſe, nõ imprudentia:) Quod id ſcire nõ uehementer elaborarit. {Quare nõ imprudẽtia ſe defendet,) Q̃nquidem mentis morbo, q̃ ex ꝓpria effluxerat culpa, purgare ſe cõtendet, ſed ne quidq̃. culpa. n. contaminabitur. {Deinde, cõiecturali cõſtitutione quæretur,) Inq̃nabitur culpa, qñ ex ꝓprio cõmiſſa uitio eſt. {Vtrũ ſcierit, an ignorauerit: & cõſiderabitur, ſatis ne imprudẽtia) Coniectura cõleq̃emitemur. {Satis ne imprudẽtia p̃ſidij debeat eſſe,) Nã ꝙ imprudẽtia ſe lapſum q̃ſpiam dicat, ob hoc euadere iudiciũ debeat, cũ factum fuiſſe cõſtiterit. {Etenim hæ tres partes) Vt locos quos enumerauimus trib. illis partibus poſſimus accõmodare. {Tñ oratione iudices demoretur.) In mora teneat, quo minus iudicationẽ efferant. Quæ ꝯſulto facta nõ ſunt, in eius fraudẽ eſſe nõ oportere. Qui debita op̃a nõ fecerint, qñ in eis fraus nulla ſit quo puniri debeãt, non hr̃i perinde ac ſi peccauerint, qñ nullus ſit, q̃ hoc pacto aliqñ nõ delinquat: & hoies qđ ſibi fieri uelint, alijs facere debere. Alibi: Loci aũt, inq̃t ipſe, cões accuſatoris in ꝯfeſſionẽ quanta ptãs peccãdi relinquatur, ſi ſemel inſtitutũ ſit: ut nõ de facto, ſed de facti cauſa quęratur: defenſoris cõqueſtio eſt calamitas eius quæ non culpa, ſed ui maiore quadã acciderit: & de fortunæ ptãte & hoium infirmitate, & uti ſuũ animum, non euentum conſiderent. In q̃bus orationibus cõqueſtionem ſuaꝝ ærũnaꝝ, & crudelitatis aduerſarioꝝ indignationẽ ineſſe oportebit: ac neminẽ mirari cõueniet, ſi aut in his, aut in alijs exẽplis ſcripti quoq; cõtrouerſiã adiunctã uidebit. in his exẽplis conceſſionis ineſt oib' ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſnĩa nominatur.

LONGOLIVS.

CONCESSIO est,) Eadem & uenia, & uenialis status appellatur. {Ea diuiditur in necessitudinem,) De necessitudine exemplũ sit. Orator ab hostibus captus eorũ laudes cõscripsit,iubentibus hostibus, & publice recitauit,gratuitoq; dimissus est:ad suo reuersus læsæ reip.reus damnatur. Hic dicit,non uolũtate sed necessitate fecisse.{Si aũt imprudẽtia,)Exemplũ esto legis,Exulem intra fines deprehẽsum liceat occidere.Ex duobus geminis fratribus siribus alter exulabat:fratrẽ eius non exulẽ quidẽ interfecit,reus fit cędis. Hic dicit,se erre fecisse.{Cũ in fortunã causa cõferetur,) Venator quidã hastã in ferã misit,in hoiem incidit, eo uulnere hõ perijt,reus fit cędis.hic.n.dicit:se nõ uolũtate,sed casu fecisse.

ASCENSIVS.

CONCESSIO &c.) Agit de ea parte constitutionis iuridicialis assumptiuæ quã enumerando primam posuerat dicẽs. Concessio est ꝑ quam postulamus ignosci nobis. Non tñ dr̃ concessio eo ꝙ postulamus ignosci: sed ꝙ non cõcederetur à nobis crimẽ nisi postulamus ignosci: qn etiã concessio ipsa uim deprecatiuã habet: unde in religione nr̃a concessione.i.cõfessionem uoluntariã criminis plurimũ ad ueniã ualere scimus: iuxta illud in psalmo dixi confitebor &c.unde & Adã confitendo ueniam inuenit:quã Caim occultãdo crimen amisit: sed reuertamur ad auctorẽ ad cuius intelligentiam si nr̃a iuuabunt non uidebitur impertinens ea adducere.Ea.i.cõcessio diuiditur in purgationem & deprecationem.Purgatio est cũ negamus factum esse à nobis.i.nos fecisse cõsulto.i.cum matura deliberatione,aut proposito nocẽdi, hoc est qñ nitimur purgare & excusare factum: licet nõ negemus esse factũ.Ea.s.purgatio diuiditur in necessitudinẽ,fortunã,imprudentiam.Ostendendum est primũ de his partibus: deinde uidetur reuertendũ ad deprecationem.i.ad declarationem deprecationis.{Primũ considerandũ est.)Docet dũ reus necessitudinem excusat:quid contra dicendũ sit dicens.Considerandum est primũ:num.i.an ne uentum sit in necessitudinem.i.necessitatem culpa.i.per culpam:quia quis potest obligari ad impossibilia sibi dũmodo per culpam suam se impotẽtem fecerit,itaq; si liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas: licet ingressis fuerit necessitas sese dedendi: tñ non purgantur,cũ ingredi non debuerint.Scies aũt lector necessitudinẽ: quæ sæpe pro deuinctione sanguis affinitatis,& amicitiæ ponitur,hic pro necessitate accipi. Considerandum etiam est:num.i.an ne,necessitudo fecerit culpam ueniendi. si ut penuria commeatus exercitus coactus sit per angustias montiũ obsidione elabi,sperans sic hostem fallere, & à callido hoste deprehensus sit:poterit necessitudinem ueniendi in angustias excusare.Deinde.i.tertio loco quęrendum,qũo illa uis.i.uiolentia & necessitas potuerit uitari.s.penitus,aut leuari.i.imminui hoc est quo cõsilio,& qua opera potuerit penitus uitari,aut saltẽ imminui, nam si dixerit se penuria cõmeatus in angustias uenisse, dices Melius fuisse cum hoste confligere quã tam imprudẽter elabi conari, aut si cum hoste paciscendum erat honestiores conditiones habituꝝ fuisse extra fauces illas angustas quã in ipsis. Deinde.i.quarto loco aut ut dñt ꝯñr considerandum est ne.i.an is qui conferret.i.transferret causam.s.facti sui in necessitudinẽ expertus sit.i.tentauerit & medicatus sit: quid peresset facere aut excogitare contra.s.talem necessitudinem.i.ad eam euitandam: quia accusator si potest: docebit eũ negligentem aut inertem aut ignauũ fuisse. Deinde.i.tum postea considerandum est ex constitutione.i.cõiecturali.i.ex his quæ de ea dicta sunt:num quæ.i. an ne aliquæ suspiciones possent trahi.s.ex ipso facto, aut fac ordinem ut sit possent trahi ex cõstitutione coniecturali:q.s. suspiciones significẽt id,quod dr̃ accidisse necessario.i.ineuitabiliter:factum esse consulto.i.ex deliberatione: ut in dicto exẽplo:si dux habuerit exercitum dicto minus audientem dicemus eũ uoluisse de exercitu per contumeliã ulcisci: aut si uisus sit ab aliquo colloquia cum hoste habuisse, aut quidq̃ ab eo accepisse, aut amicum in hostili exercitu primarium habuisse:dicemus cum dolo malo exercitum tradidisse. Deinde .i.ultimo loco:si maxima quæpiam necessitudo fuerit:considerandum sup.est:ne pro an:conueniat eam reputari causam satis idoneã: qa accusator si poterit negabit sat causæ fuisse.

{Si aũt) Docet qd faciendũ sit in purgatione quæ fit excusando imprudẽtiam,dicẽs. Aũt pro sed si reus dicet per patronũ, seu defensorẽ se peccasse imprudentia.i.ut dñt ex improuiso, aut ꝙ non ꝓuiderit:quęretur.i.ingretur primum.utrũ potuerit an nõ potuerit scire.s.id quod ꝑ imprudẽtiam se fecisse dixerit:nam si nõ potuerit scire uidebitur admittẽda purgatio, si potuerit & nõ sciuerit dicetur ignorantia culpãda, quæ nõ purgat saltẽ de toto.Deinde quęretur utrum opa sit data.i.diligẽtia adhibita ut sciretur,an nõ.s.data sit opa. Deinde quæretur utrũ nescierit casu.s.inopinato, an culpa:quia uidelicet noluit scire. Nam q dicet rõne fugisse.i.latuisse.se.i.se ignorasse ꝑꝑ uinũ.s.nimium quod biberit, hoc est ꝑꝑ ebrietatem aut amorẽ.s.nimium, aut ꝑꝑ iracundiã.s.uehementem is uidebitur nescisse uitio animi.s.sui nõ imprudentia.s.inuincibili,quare nõ defendet se imprudẽtia.i.ꝑꝑ imprudẽtiam, sed cõtaminabitur culpa.Deinde quæretur cõstitutione coniecturali.i.ꝑ cõstitutionem coniecturalẽ,utrum scierit an ignorauerit, & cõsiderabitur ne pro an:satis præsidij.i.defensionis & ꝓtectionis debeat esse in imprudẽtia.i.an imprudentia satis efficaciter excuset ac purget facinus cõmissum: cum cõstet.i. manifestũ sit factum esse.Sũt q legant satis ne imprudentia si ne ꝑpositione in ut sit an imprudentia sit satis ꝑsidij.i.satis purget:sed sic diceret potius ꝑsidio &c.{Cũ in fortunam)Describit tertiã & ultimam partẽ concessionis ꝑ purgationẽ dicẽs. Cum.i.qñ causa confertur in fortunã.i.culpa imputatur fortunæ aduersæ:& defensor dicet oportere ignosci reo:ea re .i.ꝑꝑ eam rẽ:hoc est ꝑꝑ infortuniũ:tunc sup.oĩa eadem quæ ꝑscripta sunt de necessitudine uñr consideranda. Et em̃.i.qa certe:oẽs hę partes purgationis sũt finitimæ.i.affines & ꝯsiris argumẽti inter se,ita sup. ut eadẽ.i.eædem cõstitutiones possint accõmodari.i.applicari in oẽs.Loci cões accusatoris ꝯtra eum q cum cõfiteatur se peccasse tñ demoretur iudices orõne .s.sua sunt sup.in his causis.i.pñt sumi ad has causas demonstrãdo ꝑ argumentationem cõem non decere sñiam differri: cũ reus crimen confiteatur. Loci sup.cões defensoris sup.sunt in his causis cõuenire.i.decẽs & æquũ esse humanitatẽ misericordiã uoluntatẽ spectari.i.spectabilẽ esse in oĩbus reb. & nõ oportere fraudẽ.i.detrimentũ aut pœnã esse in eis quæ non sunt facta ꝯsulto.i.ex deliberato proposito:aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

EPRECATIONE *Vtemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id impudẽter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex ijs locis, si plura aut maiora officia, quàm maleficia, videbuntur cõstare: si qua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, vsui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, et misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, nõ odio, non crudelitate, sed officio & recto studio cõmotus fecit: si tali de causa alijs quoque ignotũ est: si nihil ab eo periculi nobis futurũ videbitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci cões, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum cõmutatione. His locis oĩbus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cũ amplificatione & enumeratione oĩum peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, vt in primo libro ostendimus, sed, quòd potest vel ad senatũ, vel ad concilium venire, nõ visa est supersedenda.*

CAPIDVRVS.

EPRECATIONE utemur,cum fatebimur nos peccasse,neq; id imprudenter,)Deprecatio est,in qua non defensio facti,sed ignoscẽdi postulatio in iudicio ꝓbari põt. Quare ut & ipse dicit,si pro aliquo claro et forti uiro dicendum sit,

sit, cuius in remp. multa sint beneficia, uti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in uos semper habuit, multoꝝ suoꝝ recte factoꝝ causa uni delicto ut ignoscatis postulat dignum uestra mansuetudine, dignum uirtute huius est iudices, à nobis hanc rem hoc postulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cōem ad ignoscendi uoluntatem deducere. Oportebit igitur, inqt ipse in secundo de inuētione, eum qui sibi ut ignoscatur postulabit, cōmemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit ostendere ea esse maiora, quam hæc quę delinquerit, ut plus ab eo boni, quam mali profectum esse uideatur: deinde maioꝝ suoꝝ beneficia si qua extabunt ꝓferre, deinde ostendere non odio neq; crudelitate fecisse quod fecerit, sed imprudentia aut impulsu alicuius, aut ab aliqua honesta aut probabili causa: postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficioꝝ eoꝝ qui sibi ignoscerent cōfirmatum, omni tpe à tali rōne abfutuꝝ: deinde spem ostendere, aliquo se in loco magno, his qui sibi concesserint, usu futuꝝ. Postea si facultas erit se aut cōsanguineū aut iam à maioribus, aut in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suę uolūtatis, nobilitatem gnīs, eoꝝ qui se saluū uelint dignitatem ostendere, & cetera ea quæ personis ad honestatē & amplitudinem sunt attributa, cum cōquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde ceteros ꝓferre, quibus maiora delicta concessa sint. Ac multū proficiet si se misericordem in potestate, ꝓpensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atq; ipsum illud pc̄m erit extenuandum, ut quāminimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demōstrandum, tali de hoīe supplicium sumere. Aduersarius aūt malefacta augebit, nihil imprudēter, sed oīa ex crudelitate & malitia facta dicet, ipm̄ immisericordem, superbū fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicū nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non pp beneuolentiam, demonstrabit: aut postea odium esse hac re susceptu, aut illa oīa maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia q̄ maleficia: aut cū beneficijs bonos habitus sit, pro maleficio pœnā sumi oportere. {Videbuntur constare:) Subaudiēdum, quæ accusati fecerimus. {In potestatibus) Hoc est, ubicunq; potestatem aliquis agendi qd uellet habuerit. {Si ea, quæ peccauit,) In quibus deliquisse per se, an p alios, ignotum, accusetur. {Alijs quoq; ignotū est:) Vtrum. s. ita sit. {Si eū missum fecerimus:) Si non dānemus. {Ex ea re) In qua deliquisse arguitur. {Loci cōes, de humanitate,) Quod humanos se iudices debeāt exhibere. {Fortuna,) ut huius fortunas respiciant, qn̄ & ipsi in sīle labi crimen aliqn̄ possent. {Misericordia,) Quæ infelicibus hn̄da est. {Rerum commutatione.) Ne si dānetur, aliqn̄ ipsi luant pœnas iudices. {Qui contradicet,) Qui accusabit, cōtrarijs his quos enumerauimus utetur locis, enumerādo in quibus deliquerit. {Hęc causa iudicialis) Hoc dicit, q̄q̄ hæc causa in iudicialis uelut supra monuimus non uersatur, tn̄ quia nonnunq̄ est in senatu, aut in concilio principis sæpe tractāda de hac pręcepta dare non fuit alienū. {Vel ad senatū, uel ad concilium) Velut de Siphace diu deliberatū est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimiū, & eius cōsilium diu ductum est, & magis quidem in hoc ignoscendi q̄ cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper bono aīo se in ppl̄m R. fuisse, non tam facile probat, cū coniecturali constitutione uteretur, ipsi ut pp posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationem subiungeret. Locus aūt, sit ipse alibi inquit, communis erit indignatio maleficij. Et alter eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiā in miserijs sint, tamen id fortunę factum ostendere non queant. quod si fiat, erit purgatio, non deprecatio.

LONGOLIVS.

QVÆRITVR ex ijs locis,) Qui sane ab alijs tradūtur in compēsatiuo uocato statu, quoties delicto meritum comparamus, aut quando maiori incommodo prospectum esse per facinus dicimus.

ASCENSIVS.

DEPRECATIONE &c.) Prosequitur secundā partem principalem cōcessionis quæ dr̄ deprecatio: cum uidelicet cōcedens se peccasse; culpam ēt non refellit. sed deprecatur: de qua dicit sic. Nos utemur deprecatione cū .i. qn̄ nos fatebimur nos peccasse neq; dicemus nos fecisse id imprudenter aut fortuna aut necessario, & tn̄ .i. nihilominus nos postulabim⁹ ignosci nobis. Hic .i. in hac parte ratio ignoscendi .i. causa cur ignosci debeat, quæritur ex his locis. Si plura aut maiora officia .i. beneficia facta in rep. uidebuntur constare, q̄ maleficia. Et si qua .i. aliqua uirtus .i. excellēs aut nobilitas erit in eo q supplicabit: & si qua spes erit futura usui .i. utilitati si discesserit sine supplicio .i. impunitus, si ipse ille .s. qui supplicabit, ostendetur fuisse simplex mā suetus & misericors in potestatibus .i. dū potestates exercuit, alr̄ diceret in potestates, si acciperet pro erga potestates si fecit ea quæ peccauit nō commotus odio neque crudelitate, sed officio & recto studio, hoc est zelo iustitiæ obseruandę, aut sceleris ulciscēdi. Si ignotum sit, quoq; .i. etiam alijs. De tali .i. ꝯsili causa, si nihil periculi uidebitur futuꝝ, si faciemus eum missum .i. si dimittamus eū abire, aut si faciemus eum absolutū. Et si nulla uituperatio suscipietur .i. incurretur ex ea re .i. pp eius liberationem, à nr̄is ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci cōes sup. sunt de humanitate, ostendendo uidelicet humanū ingenium ad ignoscendū ꝓcliue, de fortuna. Contingere uidelicet posse ut quilibet sīr peccet, non tn̄ conferet in fortunam culpā, sed dicet in ea rese male fortunatū ꝙ culpa sua crimen non uitarit, & de misericordia, q̄ iudicem maxime decere ostendet: & à cōmutatione rerum, uel quod nocens: deinceps innocenter uiuere pōt: uel quod prius innocenter uixerit: & quod rerum uicissitudines sint: cum is nūc sit reus: qui alioꝝ solitus sit iudex esse. Is qui cōtradicet .i. accusator: utetur oībus his locis ex contrario cū amplificatione .i. exaggeratione & enumeratione pc̄oꝝ. s. rei. Hæc causa. s. deprecatoria non pōt fieri iudicialis .i. agi coram iudice iurato: ut ostēdimus in primo libro: sed ꝙ .i. quia ipsa potest uenire uel ad senatum, uel ad concilium .i. ad concionem totius populi: ideo uisa est non supersedenda .i. non prætermittenda: ubi à neutrali utitur participio passiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

VM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primū, potueritne tantum, quantum reus demōstrabit, is, in quem causa conferetur: et ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo cōueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalē trahetur controuersiam, et quæretur nū consulto factum sit. Si causa in rem quādam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

CAPIDVRVS.

VM à nobis crimē remouere uolemus, aut in rem, aut in hoiem nr̄i peccati causam) Ipsius rei fit, ut ēt ipse inqt alibi, remotio, cum id qd' datur crimini negat ad se neq; ad offm̄ suum reus pertinuisse. Nec si qd eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id causę genus est hmōi in eo fœdere quod factū est quondam cū Samnitibus, qdam adolescens nobilis, portā sustinuit iussu impatoris. Fœdere aūt à Senatu improbato, & Impatore Sānitibus dedito, quidā in Senatu, eū quoque dr̄ qui portā tenuerat, dedi oportere. Depulsio est: Nō oportet. Quæstio est: Oporteat ne. Ratio est, non. n. meū fuit officiū, nec mea potestas, cū & id ætatis non habuerim, & cum priuatus essem, & esset summa cū auctoritate & potestate Imperator q uideret, ut satis honestū fœdus feriretur. Infirmatio est: At. n. qm̄ tu particeps factus es, in turpissimo fœdere summæ religionis dedi te cōuenit. Iudicatio est. Cum is q potestatis nihil habuerit, iussu Impatoris in fœdere & in tāta religione interfuerit, dedendus sit hostib. nec ne. {Aut in hoīem nr̄i peccati cām cōferemus.) In quo hoc nobis exēplo sit. Rhodij quosdam

quosdam legauerunt Athenas: legatis quæstores sumptum quem oportebat dari, non dedere. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est, ꝓficisci oportuit. Depulsio est, nõ oportuit: Quæstio est, oportuerit ne. Ratio est: Sumptus.n. qui de publico dari solet, is à quæstore non est datus. Infirmatio est. Vos tñ id quod publice uobis erat negocij datum, conficere oportebat. Iudicatio est: Cũ his qui legati fuerãt sumptus, q̃ debeat, de publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. {Is, in quem causa conferetur.) Is in quem crimen transfertur, num tñ potuerit, ut id reum facere cõpellere potuerit. {Potuerit obsist.) In quem culpa transfertur, ne in id crimẽ reus ipse incideret. {Ita sit,) Sicut reus refert. {Concedi reo cõueniat,) Quo pœnã ullam non subeat. {Et quæretur) Disputabitur. {Si causa in rem quandam cõferetur,) Diximus.n. criminis remotionẽ bipartito fieri. nam tũ causa in aliũ quempiam hoiem, tum in aliud quod in criminis causa fuisse ostendemus, transferendo remouetur. {Quæ de necessitudine præcepimus,) Subaudiendum, cum concessionis partes tractauimus. Hic cões erunt loci: accusatoris, facti indignatio: ac ex ipsa re si quid cõquestionis habebit, sumi oportebit. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso nõ sit, supplicio reum affici non oportere. Hic Cicero constitutionũ tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filiam, iuridicialem cõstitutionem ita primũ partitus est, ut alteram partẽ æqui & boni rõne defendi dixerit, alteram ad uicissitudinẽ referendæ grãæ pertinere dixerit. In beneficio aũt grãm, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in secũdo de inuentione, Iuridicialem causam, inqt, esse dicebamus, in qua æqui & iniqui nã, & præmij aut pœnæ ratio quæretur. Deinde post paulũ subiungit, nunc de præmijs cõsideramus. L. Licinius Crassus cõsul, quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neq; numero ꝑditos, ut digni essent qui hostes P.R. esse dicerentur, qui tunc excursionibus & latrocinijs infestam ꝓuinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redit, triumphum à Senatu postulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rõnibus & infirmationibus rõnum supponendis, ad iudicationem peruenire, ꝓpea quod nisi alia quoq; incidet cõstitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa cõtinebitur. In deprecatione hmõi. Oporteat ne pœna affici. In hac hmõi: Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc cõstitutionem tractandam proprios & cões locos: quos q̃ scire uelint ipsum in secundo de Inuentione illic legant. In hoc aũt illud miratus sum, quod cum se de præmio & pœna explicatuꝝ prius pollicitus sit, cum præmium exposuerit, de pœna nullam prorsus fecit mentionem, nisi ex ijsdem locis ẽ cõtrario comparatis pœnam uelit intelligi. quod multis rõnibus, quas nunc referre ne longum faciam superuacuum esse arbitror, nullo modo mihi persuadeo. His aũt iurisdicialis cõstitutionis partibus, quintilianus multoꝝ opinione quantitatem subiungit. quem tñ raro tractari dicit, inquiens. Quãtitas quoq; plerunq; ẽt si non semper, plerunq; tñ recte subiacet, seu modus est, seu numerus, sed modus aliqñ constat æstimatione facti, quãta sit culpa, quantúmue beneficium: aliqñ iure, cum id in controuersiã uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus supra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius uideatur, in breuem summã contrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas est, cuius trinæ sunt species: Demõstratiua, quæ laude ac uituperatione constat: Deliberatiua, quæ suasione dissuasioneq; conficitur: Iudicialis, q̃ intentione depulsioneq; consistit. Demõstratiue tempus pñs est, locus ubi totus coit ppl's, auditor ipse ppl's. Deliberatiuæ tp̃s futuꝝ locus est Senatus, uel ubi qui Reip. gubernandę ꝑsunt coire cõsueuerunt, qui & ipsi auditores. Iudicialis, tẽpus præteritũ, locus foꝝ, auditor iudex. Demonstratiuæ finem honestatem quidã dixere. Sed alij non circa solam honesti quæstionẽ esse putarunt, q̃ uoluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem utilitatẽ: sed dignitatem alij ẽt subiecerunt. Iudicialis finem iustũ & æquum esse: sed in oibus spectandũ apud quem quid aliq̃s sit dicturus. Partes rhetoricæ quinq; sunt, Inuentio, dispositio Memoria, ꝓnunciatio Elocutio. Nam cum ois oratio rebus & uerbis constet, in rebus intuenda inuentio, in uerbis elocutio est: in utraq; aũt, quam dispositionem appellamus, quæ oĩa complecti debet memoria, & actio, quæ uoce motuq; concinno corporis constat, debet cõmendare Rhetoricæ materia, omne quod dicendo possit illustrari: quod omne aut demõstratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali gñe comprehenditur. Materiæ partes sunt cõstitutiones. nulla.n. orõnẽ inuenias, quæ non cõstitutione aliqua ꝯstet. Est aũt constitutio, quod potissimũ in oratione esse oportet, ad quod oĩa referuntur, si quidem & armamentũ, & iudicationẽ nihil aliud esse q̃ constitutionẽ uideo. Nam cum sit constitutio, id qđ in cõtrouersiam uenit: & de eo quod in controuersiam uenit q̃stio sit, idq; & rõne firmetur et infirmetur firmamẽto, & de eo dem de quo quæstio est iudicetur: nullo modo diuersa hæc mihi esse uñr. constitutionũ uero gña aut in scripto sunt legitime, aut extra scriptũ, quę rõnales constitutiones appellãtur. Quæ in scripto sunt, quinq; modis fieri pñt. uno, cũ hic scriptũ, ille defendit sñiam: quæ constitutio scriptũ & uoluntas nominatũr. Alio cũ duæ inter se leges contrariæ sunt. tertius modus ambiguũ: quartus ratiocinatio: quintus definitio nominatur. nec refert. si ẽt in his ordinem hunc non tenueris. Trãslationem aũt, quam legitimaꝝ constitutionũ hic unam fecit, & quã alicubi quartam inordine cõstitutionem numerauit, & de qua alibi nullã fecit mentionem, supra ẽt constitutionem esse nõ posse ostendimus. Aliaꝝ uero constitutionũ quæ rõnales, quod in reꝝ ipsaꝝ quæstione positæ sint, dñr. Prima est coniecturalis aut inficialis nominata, cũ an sit aliquid, in quæstione positũ est. Secunda, cum qđ si quæritur, quia definiendũ est, de quo quęritur, diffinitiua cõstitutio nominatur: quã Cicero, sicut alibi, post cõiecturalem constitutionem enumerauit. ideo hic nõ posuit quod in legitimis definitiuã posuerat. licet tñ inter se ita differãt, ut quę rõnalis definitiua nominatur, ea rẽ quæ non sit in scripto, quæ aũt legitima, quod in lege scriptũ uerbum est, de quo ambigatur, definiat. Tertia rõnalis constitutio, quæ qualitas appellatur, hic iurisdicialis à Cicero. nominatur, alibi gñis quam in negocialẽ & iurisdicialẽ partitur. Negocialẽ Græci πραγματικὴν uocãt. in hac de rebus ipsis quæritur, remoto personaꝝ cõplexu. ut sit ne liber q̃ liber esse asseritur: an opes sup̃biam pariant: an quod iustum est, idem bonũ sit. Iurisdicialem, cui rñ in Topicis hoc nomẽ Cicero ueretur tribuere, dñt, in qua fere eadẽ, sed certis destinatisq; ꝑsonis quærũtur. An ille iuste hoc fecerit, uel bene. Cicero aũt negocialem secus definit, quippe q̃ inquit. Negociãlis, in qua qđ iuris ex ciuili more & æquitate sic, cõsideratur. cui diligentiæ ꝑesse apud nos iurisconsulti existimantur. Vt sit, ueluti Cic. sentit, Iurisdicialis de pręterito, semꝑ negocialis semꝑ de futuro. qđ Quintilianus improbat, cũ ita scriptũ reliquit: Sed quod ipsius de his libris iudiciũ fecerit, supra dixi. sunt.n. uelut re gestæ in hos cõmentarios quos adolescẽs deduxerat scholæ, & si qua est in his culpa, tradentis est, siue eũ mouit id quod Hermagoras prima in hoc posuit exempla ex quæstionibus iuris, siue quod Græci πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cic. quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore substituit: ideoq; culpari tanq̃ falsa præcipiat, nõ potest Iurisdicialẽ Cic. ita definit. Iurisdicialis est, in qua æqui & recti nã, aut ꝑmij aut pœnæ ratio conqritur. Alij sic definiunt: Iurisdicialis est, in qua æqui & recti, iniquíue aut iniusti nã, aut præmij aut pœne, aut utriusq; quãtitatis ratio quæritur, Iurisdicialis quidẽ ipsa in duas distribuitur oĩum cõsensu partes, absolutã & assumptiuã. Absoluta est, quæ in se cõtinet iuris & iniuriæ quæstionẽ, in quibus recti & æqui, iniusti & iniqui nã, præmij aut pœnæ, aut quãtitatis, quæ aut in numero aut in modo esse demõstrata est ratio quæritur. Et cũ intra se q̃stio cõtinet. nec aliũde quo id ꝓbet sumi, absoluta dr̃ constitutio. Assumptiua aũt, quæ hæc eadẽ quærit, sed ex seipsa nihil dat firmi ad recusationẽ, foris quidem aliqd assumit defensionis. Huius partes sunt quatuor, cõcessio, remotio criminis, relatio criminis, criminis cõparatio: ꝑter id quod de præmio aut pœna, aut ꝑmij uel pœnæ quãtitate quęritur. Cõcessionis partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgationis tres sũt partes, imprudẽtia, casus, necessitas. Remouetur crimen aut in rẽ, aut in hoiem. Hæc fuit oĩum constitutionũ quas supra tractauim' partitio: q̃s in breuiorẽ adhuc summã possum' colligere

&tres omnino esse constitutiones ostendere. si quidem omne quod in cõtrouersiam uenit, de quo quęri solet, aut an sit, aut qd sit, aut quale sit quæritur. An sit quidem, in id, quod ad rei rõnem attinet, & in id, qd' in scripto est, diuiditur: in id, qd' in rõne positum est, cõiecturalis aut inficialis est constitutio: qđ in scripto est, ut amphibologia, quæ cõiectura semper explicatur. Quid sit aũt, quod secũdo loco sequitur, siue cum uerbũ quod à causa ipsa feratur, siue quod scriptũ ferat, intellectus quęstionẽ habet, definitur, definitiua cõstitutio nominatur. Hoc tñ quod scriptum est, quod rerum quoq; scripti contemplatione constat, coniecturali etiam & qualitati cõmune est: sicut scriptum & uoluntas. quæ sine dubio aut qualitate aut coniectura continentur. qualitate quidem, cum alterutrum, aut iure aut iniuria defendi ostenditur: coniectura aũt, cum illud demum inuestigamus, quibus possumus uestigijs signisq;, utrum potius tenendum sit, an quod scriptum est, an quod scriptoris fuisse uoluntas perhibetur. Legis quoq; contrariæ ijsdem quibus scriptum est, & uoluntas constat. cõis enim tam coniecturæ, quam qualitatis ijdem rationibus est. Nam si ius aut iniuriam fieri ex alterutra harũ legum demonstres, qualitatis erit status: sin aũt quid sibi utraq; tandem uoluerit inuestiges, coniecturalis. Si itaq; quale quid sit quęratur, aũt quod in ratiõne sola positum est quæritur, aut quod in scripto, quod ratione sola perpenditur, generalis qualitas, uel iuridicialis status nominatur: aut quod in scripto, cũ nullam legem habemus, quę quid tenendum in aliqua re de qualis sit significet, multas tñ afferimus, ut ex similitudine aliarũ rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam esse, quod in cõtrouersia est ostendamus. Hæc proprio nomine syllogismus uel ratiocinatio nominatur. sed nihil aliud est, q̃ qualitas. Aut ius ipsum uel iniuria excutitur, ubi scriptum & uoluntas opponuntur, ut iam dictum est: aut ubi contrariæ sunt leges, aut ubi aliquod diffinias uerbum quod in lege scriptum sit. Sunt igitur, si accuratius inspicias, tres omnino status, an sit, quid sit, & quale sit: nec plures. Sed ut res discentibus breuior fiat, à summis auctoribus ita diuisa est, ut primum gña duo esse dixerint, rationale & legale. Deinde rõnalis partes essent coniectura & inficialis: diffinitiua & qualitas, & generalis. Legalis aũt partes, scriptum & uoluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt q status ad iudicialem materiam tm̃ pertinere dicerent, quoꝝ inscitiã res ipsa per se satis arguit: & nos posterius, cũ deliberatiuum demonstratiuumq; genus exposuerimus, paucis demonstrabimus. Rhetoricæ aũt facultatis actor, orator: qa Latine oratoria, quæ Græce, rhetorica dr̃, nuncupata est. Orator optimus est, q dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. Officium oratoris est, bene dicere. Finis, bene dicere ad persuadendum. ad id aũt transigendum instrumento utitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordioꝝ duas esse species ostendimus: alteram quæ principium, alteram quæ insinuatio diceretur: in utroq; conciliandos auditores procuratum iri, ut attente audirent: atq; dicturi essemus, ut br̃ eos doceremus. & in exordijs conficiendis, quinq; causarum genera longe animaduertenda esse, honestum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum aũt genera, quæ ad oratorem pertineant, duo esse diximus: unũ, quod ad eas causas attinet, de quibus futurũ iudicium est: alterum, quod aliqñ intercurrit uoluptatis plerunq; nostræ, aut recreationis audientiũ causa magis q̃ quod omnino necessaria uideatur. Narrationũ partitio seqtur, de qua abunde supra diximus. partitioni confirmatio & refutatio subiungitur. At de quo controuersia est, quodq; in causa potentissimũ est, quod constitutionem nominari diximus, id maxime confirmandũ refutandumq; est. Constitutiones exposuimus, & constitutionum partes, ac singulis q nam proprij cõesq; loci accõmodati essent, unde argumentationes elicerentur, ostendimus. Nam nõ satis fuit, quod in quæstione poni posset, nosse, nisi quo pacto quod in controuersiam ueniret, ut inq; defendi posset, cognosceretur. Nunc quo pacto absolutas liceat à nobis argumentationes comparare, hinc docturus, unde quoniam satis ostendisse, inquit, uidemur. & quæ sequuntur.

LONGOLIVS.

AVT in rem, aut in hominem) Addunt aliqui, in legẽ: sed idem est, quod in hominem. Exemplum personæ fit. Legatus intra XXX. diem nauiget: legatus non accepto à quæstore uiatico, non nauigauit intra XXX. diẽ: reus fit male gestæ legationis. Hic enim remouet crimen in quæstorem, à quo uiaticum non accepit. In rem uero esto hoc. Missus est cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator: postq̃ accessisset, inuenit pestilentia eam laborare: reduxit exercitum: reus est læsæ reip. In legem uero exemplum est apud Ciceronem libro præcedente.

ASCENSIVS.

CVM à nobis &c.) Docet qũo utendum sit remotione criminis dicens. Cum. i. qñ nos uolemus remouere à nobis crimen: tunc sup. conferemus causam peccati nostri in rem, aut in hominem. Si causa ꝯferetur in hoiem. i. imputabitur homini: & dicemus nos id fecisse pp culpam ipsius: tunc quærendũ erit primum: ne pro an is in quem causa conferetur potuerit tm̃ quantum reus: utpote q remouendo à se crimen in ipm̃ contulit: demonstrabit hoc est an uerisile sit illum tm̃ potuisse ad facinus rei: ut faceret: ut eius causa fecisse dicatur: & quærendũ est. s. ab impugnatore rei: quonam modo reus sup. potuerit obsistere. s. tentationi, aut ui, aut suasioni illius in quem culpam reijcit: aut honeste: aut sine periculo. Et sup. si maxime ita sit ꝙ is tm̃ potuerit: quærendũ sup. est: num. i. nunqd conuenit ea re. i. ꝑpea concedi. i. condonari reo illud quod fecerit inductu alieno aut si ꝙ est coniũctio dicatur concedi. i. ignosci: ꝙ. i. quia fecit inductu alieno. Deinde sup. lis trahetur in causam cõiecturalem: & disseretur. i. disqretur: num. i. utrum factũ sit consulto. i. per deliberationẽ & consultationem pręuiam. Si causa conferetur in rem aliq̃ . i. remouendo à nobis crimen culpabimus rem aliq̃: ut paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc: &. i. simul hæc eadem fere. s. omnia, & omnia quæ præcepim' sup. consideranda de necessitudine erunt consideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

VONIAM satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ iudicialis vti conueniret, consequi videtur vt doceamus quemadmodum ipsas argumentationes ornate, et absolute tractare possimus. nam fere non difficile est inuenire quid sit causæ adiumento: difficillimum vero est inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm satis sit, in eisdem locis cõmoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incõmode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, qui quoque loco dixerimus: & auditor cum totius causæ, tum vniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua vtimur rei honestandæ, & collocupletandæ causæ, confirmata argumentatione. Complexio est quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hisce igitur quinque partibus vt absolutissima vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum

de medio

de medio tollere volebat: à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. videbat, illo incolumi se incolumem non futurum. sperabat, illius morte se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & consuetudo peccandi maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, qui minima peccata cum causa suscipiunt, tũ vero illa quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes: si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate: si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tãdem hoc mirum videbitur? Nam cum feras bestias videamus alacres, & erectas vadere, vt alteri bestiæ noceant, nõ est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestijs nullam neque bonã neque malam rationem videamus, in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficiũ: & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metũ intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est vti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, vt facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandũ, & exornandum res videtur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

CAPIDVRVS.

QVONIAM satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; gñe causæ iudicialis uti conueniret,) Arguere, ostendere dixerunt ueteres. Iuuen.

Molles quod in aure fenestræ Arguerint.

Ab hoc uenit argm̃ & argumentatio, sed ab arguo argm̃, à præterito.n.argui, sicut & similis formæ cetera uerbalia nomina: primum ueteres argumen, deinde argm̃, uelut testm̃, quasi à testaui testamen, primũ, post testm̃: munio, muniui, munimen, munimentum, sterno, straui, stramen, stramẽtum. pauca ab hac regula, aut ueterum auctoritate, aut euphonia discrepat, quę necessaria. Sic igitur ab arguo argm̃ inflexum, ab argó argumentor uerbum. Sed qm̃ hic non est docendi grammaticam locus, satis sit attigisse, ab argumẽtor, uel si in usu ueterum fuit, argó argumentaui argumentatum, unde argumẽtatio: sicut lego, legi, lectũ, lectio. Differunt itaq; argm̃, & argumentatio, hoc pacto, quod argm̃ est non oro, sed rõ dubiæ rei faciens fidem: sic.n.Cic. diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior ur̃ diffinitio, quam ea quam tulit Quintil. & ne id quidem quod Victorin⁹ dicit, me præterit, qui argm̃ sub argumentatione antiquos posuisse, & argumentationem sub argó, & hac de causa alterum pro altero poni somniat. Sed ne nimius sim, hæc in aliud tempus mittimus confutanda. Argumẽtatio autem est orone argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerunque poni posse. Est etiam ubi argumenta signa significent, ut apud Iuuenalem:

Argumenta viri, signa, quæ virum esse indicant.

Argumentorum igitur quatuor sunt species. Alia quidem ꝓbabilis & necessaria: alia uero necessaria: sed non probabilis: alia autem probabilis, sed non necessaria: alia nec probabilis, nec necessaria. Probabilis & necessaria, ut, Peperit, cum uiro concubuit: Omne totum maius est sua parte. Necessaria & nõ probabilis, cum aliquid euenire quidem necessarium est, sed ei statim nõ consentit auditor, ut hoc, quoties terra inter Solem & Lunam interuenit, defectus est in Luna, probabilis, & non necessaria, ut hoc, si mater est, suum diligit filium, nec ꝓbabilis, nec necessaria, uelut hoc, hic canis est filius. & est tu⁹, ergo est filius tuus. Quintilianus autem: Probationum præterea, inquit, omnium aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationũ quadruplex ratio est, ut uel quia est aliquid, & ob hoc aliud non fit: ut, Dies est, ergo nox non est, uel quia aliud non est, aliud fit, Nox non est, dies est: uel quia est aliquid, & aliud fit: Sol est super terram dies est, uel quia aliquid non est: nec aliud fit, Non rationale animal est, nec homo est. Sed hi probationem modi quos posterius posuit, memoratis iam supra quatuor subijciuntur formis. Nam sequi & probabile & necessariũ potest, & necessarium, sed non probabile, aut probabile, & non necessarium, aut nec probabile, nec necessarium. tres autẽ illi quos prius enumerauit modi ne parum curiose legentib. nõ recte enunciati uideantur ita intelligendum necessarium q̃dem, siue uideatur aliquibus siue non uideatur, necessarium tamen sit credibile, siue aliquibus uideatur, siue nõ uideatur, credi tñ possit, non repugnans, quod cum nec necessariũ, aut credibile sit, nec uideatur, non repugnet tñ necessariũ, ut hoc, oẽ ortum interire. Credibile: ut, Quidam cruento inuentus gladio est, ubi necatus homo inuentus sit, homicida est. Non repugnans, uelut hoc: Omne ortum senescere. apparet ergo quartum modum, quem supra retulimus, à Quintiliano non esse positum, hoc est repugnans nec credibile, quod nec ꝓbabile, nec necessarium nominauimus, ut si dicas, hic nõ animi sit cornua ergo cornua habet, quem utpote sophisticã & puerilem ꝯtempsit uir eruditissimus. Argumentationũ uero duæ sunt species, uelut Arist. scripsit, syll's, quam ratiocinationem, & ἐπαγωγὴ quam, Inductionem Latini transtulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis nascuntur modi, unus quidem syllogismo, alter uero inductioni suppositus. syllogismo quidem: enthymema, quod cõmentum à latinis dictum inductioni uero exemplum, quod à Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurrisse hic nobis satis sit, nam post paulũ, ubi syllogismi, partes enumerandæ sunt, quo pacto hæc inter se differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus.i. orationibus: Quæ nobis probare aliquid posse uideantur. {In unoquoq; gñe causæ) Siue legitima, siue rationalis sit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonstratiuoq; hæc eadem tractari & scire conueniat, sed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. {Ornate,) Ornate, quod oratorium id proprium sit. nam dialectici argumentationibus quidẽ utuntur, sed incomptis. {Et absolute) Vt nulla desit pars cũ nimia breuitate, qua dialectici ꝯcise nimium argumentari uideantur. id paulopost exemplis docebimus, ubi qũo dialectici, & qũo rhetores aliquid probent, apparebit. {Inuentum expolire,) Argumentari.n. haud difficile est, sed argumentationes exornare sententijs, longe difficillimum. {Et expedite pronũciare.) Ne quidq̃ quod ad eam rem attineat, prætermissum, nec superflua & redundantia inserta esse uideantur. {Hæc enim res facit) Expoliendo & expedite pronunciando. {Neq; eosdem) Identidem, quasi idem & idem, hoc est, sæpius inculcando q̃ dicta sunt. {Reuoluamur,) Inconnexi & uagantes quodammodo loquamur. h. d. qm̃ argumentatio, nexibus quibusdam certis contexitur, efficit, ut interloquendum inani quodam uerborum tinnitu spatiantes, nõ euagemur. {Neq; inchoatam argumentationem relinquamus,) Prius quam eam absoluerimus. qñ certis partibus eam constare necesse est. {Neq; incommode) Quando & ea potuit mentem audientium

tium subrepsisse, qua expolita nec nimiũ longa esset nec ẽt in doctos præteruolasse, ut nimis cõcisa posset. {Ad aliam deinceps trãseamus.) Subaudiendũ, argumẽtationẽ. {Itaque hac rõne.) Hoc pacto ergo absolutissima & ꝑfectissima est narratio & argumẽtatio ea quæ in quinq; partes est distributa. Diximus supra, omnem argumentationẽ, aut ꝑ inductionẽ tractandã esse, aut ꝑ ratiocinationẽ. Inductio, ut Cicero inquit, est oratio, quæ rebus non dijs captat assensionẽ eius, qui cũ instituta ẽ quibus assensionibus facit ut illi dubia quædã res propter similitudinẽ earũ rerũ quibus assensit, ꝓbetur uelut apud Socraticũ Aeschinẽ demõstrat Socrates cũ Senophontis uxore & cum ipso Senophonte Aspasiam locutã. Dic mihi quæso Senophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurũ, quã tu habes, utrũ illius an tuũ malis? Illius, inquit. Quid si uestẽ & ceterũ ornatũ muliebrẽ precij maioris habeat, quã tu habes, tuúmne an illius, malis? rñdit, illius uero, Age si, inquit, uirũ illa meliorẽ habeat quam tu habeas utrúmne tuũ uirũ malis, an illius? hic mulier erubuit, merito. male enim responderat, se male aurũ alienum quã suum, nam est in id hoc improbũ, at si respondisset, malle se uirũ suum talẽ esse, qualis esset, potuisset pudice respondere. Est igitur inductio, oratio, quæ rebus nõ dubijs quæ ꝓponũtur, captat assensiones eius siue is philosophus, siue iudex, siue quiuis alius, qui cũ instituta est. Fit ergo inductio, ut primo ꝓponamus: illa, qui extra negociũ sunt, sed tamẽ ad negociũ ꝑ similitudinẽ spectẽt, & talia, inquit, esse debent illa quæ ꝓponimus ut necessario is cũ quo agas ita esse fateatur atq; consentiat. quod cum consenserit, paulatim ad id unde dubitatur descendes, & his quæ supra cõcessa sint simile esse cõfirmes. Quare rõne rogationis imprudẽs, ab eo quod cõcessit, ad id quod nõ uult concedere deducẽdus est. Extremũ autẽ, aut taceatur oportet, aut conce datur, aut negetur, si negabitur, aut ostendẽda similitudo est earum rerũ quæ ante concessæ sunt, aut alia utendũ inductione, si conceditur, cõcludenda aut argumentatio, si tacebitur, aut elicienda respõsio est, aut quoniã taciturnitas comitatur confessionẽ, pro eo ac si concessum sit concludere oportebit argumẽtationẽ. Ita fit hoc genus argumẽtandi tripartitum. prima pars ex similitudine constat, una pluribúsue. altera ex eo quod cõcedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. tertia ex cõclusione, quæ aut confirmat confessionẽ, aut quid ex eo conficiatur ostendit. Et in genere ciuili causarum Cicero etiã exẽplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est ꝑuagata, cũ Epaminundas Thebanorum Imperator, ꝙ ei qui sibi ex lege prætor successerat exercitũ nõ tradidit, & cũ paucos ipse dies cõtra legẽ exercitũ tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit, poterit accusator argumentatione uti ꝑ inductionẽ, cũ scriptum legis contra sententiã defendat ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse ascribat ad legem & addat hãc exceptionẽ, extra quam si quis reipub. causa exercitum nõ tradiderit patiemini? nõ opinor qđ si uosmetipsi, quod à uestra religione & sapiẽtia remotissimũ est istius honoris causa hanc eandem exceptionẽ iniussu populi ad legẽ ascribi iubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? ꝑfecto nõ patietur quod ergo ascribi ad legẽ nefas ẽ id sequi quasi ascriptum sit, rectũ uobis uideatur? noui uestrã intelligẽtiã, non potest ita uideri iudices. quod si literis corrigi neque ab illo neque à uobis scriptoris uolũtas potest, uide te ne multo indignius sit, id re & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem cõmutari potest. Apparet ergo uno semper mõ & philosophos & oratores usos esse inductiõe, nec utrius is differre præceptionẽ. Ab inductione exemplum nascitur. differt uero ab eadẽ, quod inductione interrogatur, in exemplo fere sumitur. ut si dicas. Quod est pomũ generosissimũ? nónne quod optimũ concederetur. quis equus generosissimus? nónne hic optimus? & plura in eundem modũ, deinde hic cuius rei gratia rogatum est, quod homo nõne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. in oratione autem ꝑpetua plerunque sibi respondet orator, quod pomum generosissimũ? puto quod optimũ. & equus? qui uelocissimus. ita hominem, non qui celebritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellit. hac inductione probari manifestum est. Exẽplo autem dices: Vt pomum generosissimum putatur, quod optimum, ita homo nõ qui genere, sed qui uirtute excellit, optimus putãdus ẽ. Sed hæc potiꝰ similitudo est, ut paulopost apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cũ in inductione plura assumãtur, in exẽplo solũ uno contenti simus. Vnica enim re posita, rẽ unicã ostendere cõtendit, siue quod assumas fictũ, siue uerũ sit, non refert. Quapropter & sic diffiniri etiã inter magnos auctores cõuenit. Exemplũ ẽ rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad ꝑsuadendũ id ꝙ intẽderis cõmemoratio. & licet Greci omniũ similiũ appositionẽ generaliter uocent. παράδειγμα, & specialiter ea in quibus rerũ gestarũ auctoritate nituntur, nostri tamẽ similitudinẽ hoc uocari maluerunt, quod ꝓprio ab illis uerbo παραβολὴ dicitur illud autem exẽplum, aut sibi simile erit suis partibus ut iure occisus est L. Apuleius Saturninus, sicut Grachi, aut dissimile, ut Brutus occidit liberos ꝓditionẽ molientes Manlius uirtutẽ filij morte mulctauit, aut contrariũ, ut Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eosdẽ socios expolliauit. Ex maioribus ad minora exẽpla efferuntur: ut, si ꝓpter matrimonia uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? A minoribus ad maiora, ut Tibicines cũ ab urbe discessissent, publicæ reuocati sunt quãto magis principes ciuitati, et uiri bene de repub. meriti, cum inuidiæ cesserint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam græci παραβολὴν Cicero collationẽ uocati longius res quæ comparantur solet repetere. Neque hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Sextio Roscio facit: Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures uenerint, at fures internoscere nõ possunt, significant tamẽ si qui noctu in Capitolium uenerint, & quia hæc animalia facile suspicãtur, in eam partem potius peccant, quæ est cautior, quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatũ aliqui uenerit, non opinor his crura suffringi oportere, ꝙ acres sint etiã tũ cum suspicio nulla sit. Similima est accusatorum ratio, alij uestrũ anseres sunt: qui tantũmodo clamant, nocere nõ possunt: alij canes, qui & latrare & mordere possunt, cibaria uobis præberi uidemus: uos autem maxime debetis in eũ impetum facere qui meretur. Est & breuis similitudo: ut, Eunt populabundi ꝑ urbem, ceu raptores lupi. Est ergo exemplum ubi opera hominum similia conferuntur, quæ breuibus solent enunciari, cũ secus fit, similitudo nuncupatur. Sed de inductione & exẽplo hactenus dictũ sit. De syllogismo & enthymemate iam breuiter dicendũ est. Syllogismum bis uerbis diffinit Aristoteles. Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι, &c. quod ita quidã in latinũ uertere. Syllogismus est oratio: in qua positis quibusdam & concessis, aliquid quiddã ꝑ ea quæ cõcessa sunt euenire necesse est, quã sint ea quæ concessa sunt. ut si dicas: Omnis homo est animal, omne anima substantia est, omnis igitur homo substantia est. Syllogismorũ tres figuræ, tanquã tria sunt genera prima figura modos tanquã species syllogismorum auctore Aristotele, quatuor continet, sed Theophrastus & Eudemus his quatuor quinq; addiderunt, principiũ tamẽ inueniendi ab Aristotele in secundo priorũ Analyticorũ uolumine capiẽtes. Secunda figura quatuor modos: Tertia sex, docente Aristotele, habet. addunt alij unum, ut Porphyrius. nec me prӕterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor esse uoluerũt, alios plures modos effecisse: sed hæc mittimus nũc excutienda dialecticis, siquidẽ ad institutũ nostrũ non attinẽt. Ex omni igitur syllogismo nasci enthymema potest. ut de enthymemate paucis prius, post de syllogismi partibus lõgius disputemus. Enthymema, imperfectus ẽ syllogismus .i. oratio, in qua nõ partes ex quibus syllogismus cõstat adhibentur, sed infertur festina ꝯclusio. ut si dicatur. Omnis homo animal est, substãtia igitur est. Quale illud ꝓ Ligario, Causatũ dubia, ꝙ erat aliquid in utraq; parte quod probari posset, & nunc melior ea iudicanda est, quã etiam dij adiuuerũt: habet assumptionẽ & assumptũ, conclusione uero non habet, ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnãtibus uero quidam solũ uocant enthymema, tale Ciceronis est pro Milone. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Optimũ autem enthymematis genus merito Quintilianꝰ putat, cũ propositio dissimili uel cõtrario, ratio subiungitur, quale est Demosthenis: Non enim

si quid

si quid unam contra leges actum est, idq; tu es imitatus, iccirco re ꝯuenit pœna liberari, cum ꝯtra damnari multo magis, nam ut si quis eoꝝ damnatus esset, tu hæc non scripsisses: ita damnatus tu si fueris, nō scribet alius. Plura ex enthymemate non adijciam, q̃ñ in Topicis Cic. de hoc abunde diximus: quæ si quis legat, hæc cursim recensa melius intelliget, & si quid cuiq̃ hic minus erit obuium, illic certior fiet, q̃ñ ad syll̃i partes explicandas in p̄ntia festinamus. Syll̃m igitur, siue ratiocinationem, qui, ut Cic. inquit, est or̄o, ex ipsa re probabili aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua lemet rōne ꝯfirmet, alij sex partibus, alij quinq;, alij quatuor, alij tribus, duabus alij ꝯstare uoluerunt, & qui unica posse ēt parte consistere, non defuere, qui sex partes esse uolueruñt, pauci sunt, & hi quidem ꝓpōnem primam cui subiungentes rationem secundam, deinde assumptionem tertiam, & assumptionis rōnem subiungentes quartam esse partem uolueruñt. postremo ꝯclōnem, deinde ꝯclōnis rōnem. Cicero aūt quinq; partes esse maxime defendit, cum inquit. Qui putant in q̃nq; partes distribui oportere: aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis: ad hunc modum melius accurātur quæ consilio geruntur: q̃ quæ sine ꝯsilio administrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rōnibus uarijs, & quam copiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ rōne regitur omnibus est instructior rebus, & apparatior, quam ea q̃ temere & nullo ꝯsilio administratur: exercitus is cui præpositus est sapiens & callidus imperator omni modo cōmodius regitur, quam is qui stultitia & temeritate alicuius administratur: eadem nauigij ratio est. nā nauis optime cursum ꝯficit ea, q̃ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint rōcinationis tertia in parte aiunt quod ostendere uelis, id exitu ꝓpōnis oportere assumere, hoc pacto, nihil aūt reꝝ omnium melius q̃ omnis mūdus administratur, huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducūt approbationem, hoc modo: nam & signoꝝ ortus & obitus, definitum quenq̃ ordinem seruant, & annuæ cōmutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, ueꝝ ad utilitates quoq; reꝝ omnium sunt accōmodatę. nam diurnæ nocturnæq; uicissitudines nulla in re unq̃ mutatę quidq̃ nocuerunt: quæ signo sunt, omnia non mediocri quodam cōsilio nām, mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem, eam quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo. Consilio igitur mundus administratur, aut unum in locum conduxerit, br̄ propositionē & assumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hūc modum. Quod si melius geruntur ea q̃ consilio q̃ quæ sine ꝯsilio administrantur si, nihil aūt omnium reꝝ melius administratur q̃ omnis mundus, ꝯsilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumētationem. In iudicijs aūt idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, ut si q̃s Epaminundam, quod succedēdi sibi exercitum ilico non tradiderit, uelit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad cōmodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate cōi, non ex scriptione quæ in l̃ris est interpretari, ea. n. uirtute & sapientia maiores n̄ri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem atq; utilitatem reip. proponerent, neq;. n. ipse quod obesset scribere uolebant, & si scripsissent, cū esset intell̃m, repudiatum iri legem intelligebant, nemo. n. leges legum causa saluas esse uult, sed reip. quod & legibus oēs remp. optime putant administrari, quamobrem igitur leges seruare oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari cōuenit. hoc est, q̃m reip. seruimus, ex reip. cōmodo atq; utilitate interpretemur: nam ut ex medicina nihil oportet putare ꝓficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, q̃m eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. ꝯducat, proficisci q̃m eius causa sunt cōparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite l̃ras legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. ꝯsiderate. Quid magis utile fuit Thebanis, q̃ Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminūdam Thebanoꝝ imperatorem, q̃ uictoriæ Thebanoꝝ ꝯsulere decuit? quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atq; exornato trophęo: carius atq; antiquius habere conuenit? scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. ad hoc quidem satis consideratum est, nullū esse legem, nisi reip. causa scriptam. summam igitur amentiam esse existimat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reip. salute interpretari. quod si leges omnes ad utilitatē reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem pacto & cōmunibus fortunis consuluisse & legibus obtemperasse. Quatuor ergo partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis idiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati estis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege sequamini quod. n. certius legis scriptor testimonium uoluntatis sui relinquere potuit, q̃ quod ipse magna cū cura atq; diligentia scripsit? quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur. nec t̃n Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium q̃dem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc, cum patiamur ip̄m non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. qđ si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi id, qđ scriptum est in lege sequamini, quin istū contra legem fecisse iudicatis? Assumptionis aūt approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero non per fidem fefellerunt, eorum or̄oni fidem h̄re non debemus, si quid. n. perfidia illoꝝ detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmetipsos quem iure accusare possimus. ac primo q̃dem decipi, incōmodum est, iteꝝ, stultum, tertio, turpe. Carthaginenses aūt persæpe iā nos fefellerunt, summa igitur amentia est, in eoꝝ fide spem habere, quorum perfidia deceptus sis toties, utraq; approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorū urbem diruamus, at metuere quidem non oportet, restat igitur ut urbem diruamus. Sunt aūt qui putant, nonnunquam posse complexione, & oportere supersederi, cum id perspicuū sit, quod ꝯficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumētationem, hoc modo: Si peperit, uirgo nō est. peperit aūt. hic satis esse proponere & assumere, quod ꝯficiatur: q̃m perspicuum sit, complexionis rem non indigere. Ciceroni t̃n uidetur inferri conclusio debere, uel si nolis, ut inferas quod sequitur, ut dicas: peperit aūt, fecit igitur incestū. Qui aūt ex unaquaq; parte putant ꝯstare argumentationem d̄nt satis esse, hoc modo, argumentationem facere, q̃m peperit, cum uiro ꝯcubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore. Cic. ꝓpulsat, ꝙ expolitione careat. nam si solum inuentū spectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod sit excogitatum referat, nequaquam t̃m inter summos & mediocres interesse existimabitur. Variare igitur orationem ēt magnopere oportebit, nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Hoc aūt facere poterimus, si modo inductione, modo exemplo, modo similitudine, modo syll̃o, aliq̃ñ enthymemate utamur. deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere debemus, quod ne ipse quidem Arist. facit: neque semper omnibus uti syllogismi partibus, quas Cic. quinque omnino esse uoluit, idq; multis nititur rationibus comprobare. cui sententiæ maxime repugnat Quintil. inquiens, ἐπιχειρήματος, & quatuor, & quinq;, & sex factæ sunt partes à quibusdam, Cicero maxime quinq; defendit. inde post paulū subiungit. Mihi & pluribus nihilominus auctoribus tres summi uīr. nam ita se habeat ista natura, ut si de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi potest, uelut ex consensu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac secūdæ partis exornatio, & eisdem cedere possunt, quibus subijciuntur. Summamus ex Cicerone quinque partium exemplum: Melius gubernantur ea quæ consilio reguntur, q̃ quæ sine cōsilio administrantur. hanc primam partem numerant, eā deinceps rōnibus uarijs & quācopiosissimis uerbis approbari putāt oportere. Hoc ego totum in sua rōne unum puto, alioqui si ratio pars est (est autem uaria ratio) plures partes esse dicentur.

dicentur. Assumptionem deinde ponit: Nihil aũt omnium rerum melius q̃ omnis mundus administratur. huius assumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationem, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco cõplexionem q̃ aut id fert solum, qđ ex omnibus partib⁹ cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur. aut unũ in locum cum ꝯduxit: bř expositionem. & assumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti consentio. Quid summi auctores de syllogismi partibus senserint, iam satis, ut opinor, dictum. Nunc quo pacto singulæ uocentur partes, qñ inter summos id auctores non ꝯuenit, dicam nam sunt qui primam partem sylli, uelut si ita ꝯtextas, quidqd ex seipso mouetur immortale est, maiorem uocent ꝓpõnem sunt qui propositionem solum, alij intentionem, alij assumptum secundam partem, aliqui minorem ꝓpõnem, alij assumptionem, quidã rõnem, alij rationis ꝯfirmationem, quod ex ea parte qđ antecessit comprobatur, nominarunt, quæ est ut hoc, anima aũt ex seipsa mouetur tertiam partem alij ꝯclõnem, complexionẽ alij, alij cõnexionem appellarunt, quod duas superiores ꝯnectat partes, uelut hoc, immortalis igitur est anima. ut sit explicata argumentatio, quidqd ex seipso mouetur immortale est: Anima aũt ex seipsa mouetur. immortalis igitur est anima. Postremo ne illud quidem p̃tereundum est, fuisse quosdam qui inter sylľm et ἐπιχείρημα hanc esse dr̃iam putauerunt, quod sylľm tribus tm̃ partibus & in ordinem digestis ꝯstare dixerint, huic uero si partes aut demantur, aut addantur aliꝗ, aut eædem immutentur, epicherema nuncupari existimarũt. Sed Quintil. epicherema, inquit, in nullo differt à syllis, nisi ꝙ illi & plures hñt species, & uera colligunt. ueris epicherematis frequentior est usus circa credibilia. His intellectis: nihil erit iam ut opinor, quod Cicero suspensam alicuius hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet sit percepturus, cum inquit. {Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinqȝ partes est distributa,) Hoc iam expositum est ut syll's quinqȝ partibus à Cicerone fiat. {Narratio & argumentatio) Nam narratio causæ expositio est, sed quod narratur & inseritur, locupletandi causa argumentationem ipsam inseritur, ueꝝ id esse quod intendimus, si uera accusamus, nam iudiciale genus intentione & depulsione constat, cum certe quod intendimus probare uolumus. Etenim & syllo non minus in reprehensione, quam in ꝯfirmatione defensio neqȝ uti possumus. {Collocupletandæ) Resarciẽdæ, ornamentis imbuendæ. {Confirmata argumentatione.) Nã cum assumptio prolata est, iam confirmata uidetur argumentatio. {Vt absolutissime) Quo nihil ad modum desit. {Inimicum enim acerrimũ de medio tollere uolebat: à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat.) Hæc propositio est epicherematis, quam tñ si rectius ostendemus, fiet assumptio. {De medio tollere) .i. quoquo modo ab alioꝝ Græcoꝝ ꝯuentu eximere, ac per hoc occidere. {Non iniuria) Non ab re, nõ sine causa. {Summum periculum) Ne ipse ab eodem occideretur. {Videbat, illo incolumi) Hæc propositionis est ratio. sed cum sit coniecturalis constitutio, à probabili, de quo supra in eius constitutionis locis abunde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. {Quauis iniuria .i. qualibet. {Inimico exitium machinari.) Exitium, inquit Festus Pompeius. antiqui pro exitu ponebant, nunc pessimum exitium dicim⁹. Machinor à Græco, μηχανάω unde & μηχανὴ ab illis dr̃, quæ à nr̃is machina. Est aũt machinari, struere, ergo machinari exitium, struere, & per insidias moliri interitũ est. {Cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat.) Nota est de Palamedis interitu historia, ut Vlysses extinctus sit insidijs. {Metus periculi) Ne ab Aiace interimeretur. {Omnes enim, qui minima peccata cum causa suscipiunt,) Hæc est rõnis cõfirmatio, siue assumptio. {Si multos, & quæ sequuntur) Hæc est ornatio. {Si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt:) Hoc est, si ob leue cõmodum fraudem moliri maxima non timuerunt. Fraude maxima cõmutarunt leue compendium qui fraudolẽtissima ex eo dicti sunt, ob minimam quã consecuti fuere utilitatem. Compendium, a con præpositione & pendendo, quod appenderent omnem ueteres pecuniam. Vnde ẽt dispensator dictus: & hinc dispendium, damnum, quod dispendendo pecunia minor fieri soleat. {Virum fortissimum, integerrimũ,) Ordo est & sensus, homo timidus, subaudiendum Vlysses, nocẽs, conscius sui peccati, qui se sciebat contra Aiacem deliquisse. {Insidiosus, inimicum) Subaudiendum Aiacem. {Incolumem esse noluit:) Virum integerrimũ bello, inimicitiarum persequentissimum, qui quos odio prosequebatur, eisdem hostis esset infestissimus. {Iniuria lacessitũ) .i. prouocatum. {Ira excitatum) .i. uehementer commotum. {Videamus alacres,) Alacris inquit Asconius, siue alacer, utrunqȝ. n. dr̃, is appellatur, qui sensibus uniuersis, quod est iudicium erecti animi atqȝ sublimis, consurgit: &, Cui omnis sensus in loco suo quisqȝ degat. & econtrario lacer, inquit, dr̃ amputatis in corpore sensuum membris. Ad animum sæpe transfertur, ut si quis uultu iudicat adesse animum non sincerum, sensibus suis animo solo intentus. Sunt qui alacrem, festinantem & properantem dici putant, quasi alis acrẽ. Virg.

Alacris cunctosq; putans excedere pugna.

Donatus uero, alacris, inquit, L, pro D, litera posita. {Feras bestias) Nam domesticæ cicures nominantur. {Ferum,) Agrestem. {Crudelem,) Trucen. {Cupide) Ad inimici Aiacis. {Perniciem) Exitium. {Profectum:) Qñ ubi Aiax gladio traiectus inuentus est ibidem Vlysses commoratus est. {Neqȝ bonam neq; malam rationem uideamus,) Ratio, quam uulgus impetum respectum dicit. Sic Iuuen. (Est spes et ratio) capit rationem. Superfluum autem putandum nunc de ea rõne disputare, unde homo animal rõnale dr̃, & de qua sanct⁹ Thomas longius disseruit fortasse quam fuit necesse, cum dr̃iam inter essentiam, ut eius uerbo utar substantiam, subiectum, rem, naturam & rõnem facit. nam August. in libro quem de Spiritu & anima inscripsit, longe melius exposuisse manifestum est. {Si ergo pollicitus sum,) Hæc complexio est argumentationis, ut si tres tm̃ partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum causa, tum uero maxime illa quæ multo maxima sint maleficia aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur, ut sit hæc propositio, qua probamus qđ in qõnem uenit. quam Cic. secundo loco posuit. deinde assumatur. At si Aiacem Vlysses occidebat multum sibi cõmodũ, si incolumẽ sinebat, incõmodum & metus ingruebat. cui cõplexio subijciatur. necesse est: Ergo Vlyssi causa fuit, cur Aiacẽ occideret. quod epicherema ita ẽt componi potest, ut dicas: Quicunqȝ ex alterius morte cõmodum consecuturus est, uel minimum is, causam habet, cur eum ẽ uita tollat: At Vlysses de Aiacis morte multum consecuturus erat cõmodi, causam igitur habuit Vlysses cur Aiacem occideret. {Quin ꝯfiteatur causam maleficij fuisse.) Qñ & eũ grauiter habebat, inuisum, & illum sibi hostem infestissimum. {Parum locuples) Parum copiosa. Locuples, diues, ab agroꝝ locis dictus, ut Plin. libro xviij. nãlis hist. Locupletes, inqt, dicebant loci: hoc est, agri plenos pecunia ipsa à pecore appellabatur. Ouid. in Fastis: Cetera luxuriæ nondum instra uigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. {Et res tenuis,) Parui momenti. {Aut humilis.) Abiecta. {Hæc, quam exposui rõ est hñda.) Hoc est, si humilis fuerit & tenuis nõ ita dicere ꝓcures, perinde ac si sit ampla, & q̃ multis ornamẽtis possit illustrari. {Breuissima est trip.) Quæ ꝓpõne, rõne ꝓpõnis, & assumptione colligatur.

LONGOLIVS.

ERGO absolutissima,) Argumẽtationis pfectæ partes. {Causam ostendemus,) Propositio. {Inimicum enim) Ratio ꝓpõnis. {Videbat, illo incolumi) Rõnis ꝯfirmatio, ex uarijs locis sumptis argumentis. Primum à probabili causa, quæ tractatur ꝑ antithesin mortis & salutis: deinde ab anteacta uita, quod exemplo facti seu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ, q̃ uerboꝝ & sententiaꝝ copia uestita, ostendit quantum à dialectica breuitate oratoria maiestas recedat. Quod ut clarius patefiat, hanc ipsam argumẽtationem syllo breui perstringamus. Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt. A Palamede Vlysses sibi metuebat, utpote à probissimo improbus: Igitur probabile est, ab Vlysse interfectum Palamedem. {Omnes enim, qui minima peccata) Exornatio primum à minore ad maius. {Virum fortissimũ,) A collatione. {Nam cum feras) A simili. {Si ergo pollicitus) Complexio.

De arg

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

ENERA duo sunt vitiosarum argumentationum: vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sit quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, nisi exempla subiecero, intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet: nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab alijs non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam, & plenam argumentationem ex quinque partibus constare; in vnaquaque parte argumentationis quæ vitia euitanda sunt, consideremus: vt & ipsi ab his vitijs recedere, & aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.

CAPIDVRVS.

ENERA duo sunt uitiosarum argumentationum:) Omnis argumentatio (per argumẽtationem & argm̃, quod in species supra plures diuisimus, uolumus intelligi) reprehenditur, si aut ex his q̃ sumpta sunt non conceditur unum pluraue, aut his concessis, complexio ex his ꝯfici negatur, aut si genus ipm̃ argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Sed Cic. quod in epicheremate tm̃ reprehendi possit, quod id solum argumentationis genus hic docuit, est expositurus: unum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam: alterum, disputandi quatuor, docente Arist. sunt gña: unum quod doctrinale, aliud dialecticum: tertium tentatiuum: quartum litigiosum uocat. Doctrinale nominat, cum ex proprijs cuiusq; disciplinæ principijs aliquid probare enitimur, idq; demonstrati unum nominatur, quod ipse in Analyticis posterioribus docuit. Dialecticũ est, cum ex probabilibus tam nobis, q̃ aduersarijs, aliqua oppugnare ꝯcludimus. Tentatiuum aũt, cum ex eis q̃ rñdendi probabilia uñr. aliquid arguimus: quod nolint rñdentes. tã de dialecticis aũt, q̃ de tentatiuis, ipse in Topicis late disputauit. Litigiosum uero, quod ἀγονάστικον appellauit, cum ex his q̃ probabilia quidem uñr, sed non sunt, id colligitur, quod nullo modo ꝓbabile uideri poteſt. id genus in libro quẽ ἐλεγχῶν inscripsit, late ipse ẽt tractauit. Per hoc genus arguendi modi sunt duo: unus, qui per dictionem: alter uero, extra dictionẽ nominatur. Per dictionem quidem numero sex sunt: æquiuocatio, amphibologia, compositio, diuisio, accentus, figura. Extra dictionem uero, paralogismorum species sunt septẽ: una quidem per accñs: secunda autem in eo quod simplr, uel non simplr, & quod aut ubi, aut qñ, aut aliquid dr: tertia autem elenchi ignorantiam: quarta uero per ꝯñs: quinta aũt per id, quod in principio sumere contingit: sexta, quod non est causa, ut causa ponenda: septima uero ubi plures interrogationes ut unam ponimus. Non dubito quin hæc multi obscura iudicaturi sint, cum species has arguendi exemplis nullis illustrauerim. quod ideo facere non curaui, tum ne cõmentarij modum excederem, tum ẽt quod ad pñs Ciceronis locus hoc non exigebat quodq; apud dialecticos quisq; hæc discere poterit. sed hæc uberius omnia, si dabitur ut possim aliqñ, sicut & cetera rhetorices præcepta, ita digeram, ut multis non displicere posse putem, quod si qui suæ imperitiæ solatium quærentes, ne hoc quidem à me recenseri debuisse, utpote non necessaria, arbitrentur: Aristotelem, si re ipsa quam non intelligant iactantiam suam redarguere possint audiant, qui à consequentibus elenchum tractans inquit. Sæpe. n. mel, fel suspicati sunt, eo quod sequatur ruber color: & qm̃ accidit terram pluuia fieri madidam, & si sit madida opinantur pluisse, hoc aũt nec necessarium, ad rhetoricos attinet, quod per signum sint demonstrationes, idemq; & Cicero tum alibi, tum ẽt hic, cum inquit. alterum, quod tametsi nugatorium est, tñ indiget reprehensione. hoc. n. dicit, unum est genus uitiosæ argumentationis, quod ad causæ probationem attinens, ab aduersario reprehendi potes, sed quo pacto id fiat, paulopost aperietur. alterum est, cuius si fallẽdi modum spectes, utpote nugatorium reprehendas, sin autem ut in aduersarium tractatum, multum fauoris sæpe & cõmodi comparet, non indigebit reprehensione, sed probabitur. Quod tñ nugatorium est, ob hoc. n. reprehendi debuit apud uirum grauem. Nugatorium omnes, ut Arist. inquit, qui in disputationis certant & corrixantur, se superiores esse coniectant: ac ut id consequantur pro uiribus moliuntur. sed quinq; modis uelut arguendum imperitiæ aduersarium ostendant, uel ut falsum, uel qđ præter opinionem omnium sit fateri compellant uel ut in solœcismum grammaticæ uitium nihil tale cognitionem detrudant, uel quinto loco & nugari eum cogant, qui contra aget. Id autem faciet si frequenter idem dicat quod nusquam sit: quapp & Cic. nugatorium dixit: hoc est, quod nugari aduersarium cogat. {Tñ non indiget reprehensione. Quæ sit.) Qm̃ aliqñ iuuat oratores, non ergo omnino repudiandum licet, utpote nugatorium, non admittendum esse, uideatur. {Reprehensione confutari conueniat,) Confutari, cum manifesto falsa deprehenduntur. {Quæ tacite contemni,) Vt friuola. {Atq; uitari sine reprehensione, nisi exempla subiecero, intelligere dilucide non poteris.) Hæc cognitio uitiosarum argumentationnm duplicem utilitatem afferet. Nam & uitiare in argumentatione uitium admonebit: & ab alijs non uitandum, cõmode reprehendere docebit. Qm̃ igitur ostendimus perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia uitanda sunt consideremus, ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersarioꝝ argumentationes hac præceptione, num cum argumentationis formula uitiantur, an certe cũ aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere possimus. {In omnibus partibus) Nam quinq; constare partibus supra cõmonuit. Nũ possimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua cõmaculare, ac per hoc rep̃hensum risu & cõuitijs dissoluere.

LONGOLIVS.

GENERA duo sunt) Argumentationes uitiosæ.

ASCENSIVS.

GENERA duo sunt &c.) Optimo ordine docet primo uitiosas argumentationes uitare, nam & coloni primũ nociuas extirpant herbas, & medici corpoꝝ obstantia pellunt sanitati. Dicit ergo sic. Gña duo sunt uitiosarum argumentationum: unum. s. genus est: quod reprehendi põt. i. refelli; & redargui ab aduersario. idq; pertinet ad causam: alterum sup. est, quod tametsi. i. q̃q̃ nugatorium est. i. uanum & mendax: tñ non indiget reprehensione, forte eo ꝙ apertũ, ut August. quoq; nr̃ asserit mendaciũ non est rñsione dignũ. Tu ô Herenni non potius intelligere dilucide q̃. s. gña argumentationum, aut q̃ argumenta (transit. n. ad neutrũ genus) sint q̃ ꝯueniat confutare. i. refellere: reprehensione. i. ꝑ reprehensionem, & sup. q̃ ꝯueniat ꝯtemni, atq; uitari tacite sine reprehensione, nisi exempla subiecero. i. nisi ea declarauero per exempla. Et tñ operæprecium est ea nosse, quia hæc cognitio argumentationum uitiosarum afferet duplicem utilitatem: nam ipsa, &. i. sil' admonebit: uitare uitium. i. ne cõmittamus uitiũ in argumentatione. s. nr̃a, & docebit reprehendere commode. i. decenter & utilr: uitium non uitatum ab alijs. Igitur qm̃ nos ostendimus perfectam, & plenam argumentationem constare, ex quinq; partibus propositione, rõne &c. ꝯsideremus quæ uitia sunt uitanda in unaquaq; parte argumẽtationis: ut ipsi. i. non possumus: &. i. sil' recedere ab his uitijs, &. i. simul tentare. i. uexare experimento, hoc est examinare argumentat

mentationes aduersariorum in omnibus partibus.s.dictis,& labefactare.i.inualidare & dissoluere.s.argumentationes aduersariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandas.i.examinandas in omnibus partibus:et tamen labefactādas duntaxat in aliqua parte,non q̃ non liceat in omnibus: sed quia non est uerisimile in omnibus fieri posse.

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

XPOSITIO vitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributum: Vt si quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo, aliquando fieri, aut posse fieri, intelligatur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones in illo loco visi nunquam sunt: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione reprehensione vtemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneā partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: Vt si, cum plura sint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquit quispiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduersarij nostri hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Néue inde nauis inchoandæ exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo; quia vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, (si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

CAPIDVRVS.

XPOSITIO uitiosa est,& quæ sequuntur) Expositionem dicit,quam supra propositionē, hoc est,totius argumentationes partem primā nominauit:cum ab aliqua aut à maiore parte ad omnes confertur, id quod nō necessario est omnibus attributum.Ordo est: Vitiosa est expositio, cum id, quod non necessario est omnibus attributum cōfertur ab aliqua,aut à maiore parte ad omnes. Est autem sensus: uitiosa est argumentationis expositio,cum quod aliquibus,aut maiori hominum parti tribuitur, id esse omnium dicimus cum id haud necesse sit,sed potius facile secus enūciari possit. {Ad oēs confertur) In oēs infertur. {Quàm officio) Virtute. {Nō curet quærere qualis ratio,) Quia sunt aliqua quibus si ratio subijciatur,probabilia uideri possint,alioq; falsa. {Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens) Aut uno tm̃ aspectu, aut prȩteriens,etiam si crebro aspiciat,in amorem incidisse nemo poterit,quod fieri tñ posse,etiam si nunquam antea fuerit,facile datur intelligi. {Non nemo) Aliquis. {Quòd alteri non erant,) A quibus occidi potuerit,prædones. {Alteros) Hoc est inimicos non habebat. {A coheredib.) Ab his qui nobiscum hereditatem eius adiuerint. {Latiorem locum defendendi relinquemus.) Nam quod aduersarij iam explosi uideantur, & nostræ supersit argumentationes explicandæ,multum adiumenti hinc causa nostra capere posse uidebitur. {Luxuries & auaritia.) Et luxuries & luxuria rerum immoderatus per uoluptatem usus dicitur. auaritia rerū immoderatus appetitus ab auido & ære ducta appellatio. {Quid amor?) Amorem libidinem dicit. {Quid ambitio?) Honoris,non de uirtute potius quam de uitio manans cupiditas. {Quid irreligio?) Sane religio,quam Græci θρησκείαν dīt, quædam erga deum obseruantia uinculo aliquo alligata dr̃, quæ si sponte à nobis fiat Græce εὐσέβια,Latine pietas,nominatur. Quamobrem p iocum Plautus in Curcul. Vocat me,inquit, ad cœnam,religio fuit:denegare nolui.perinde ac si promittere coactus esset,religio,inquit,fuit.huius duo sunt extrema, defectus quidem irreligio,excessus uero superstitio.Est.n.religio dicta,ut Ser.Sulpitius tradit, quod pp sanctionem aliquam remota ac seposita à nobis sit,quasi à relinquendo,ut à carendo cerimoniæ.Cicero autem à relegendo dictam putat, qui in libro de Natura deorum secundo ita dicit: Non.n.philosophi solum uerumetiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt.nam qui totos dies precabantur & imolabant, ut sui sibi filij superstites essent,superstitiosi sunt appellati,q autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tanquam relegerent,hi sunt dicti religiosi,à relegendo, tanq̃ ex legendo legentes,& diligendo diligentes.his.n.uerbis omnibus inest uis legendi,eadem in religioso. ita factum est, ut in superstitioso & religioso,alterum uitij nomen, alterum laudis esset. Lactantius autem Institutionum diuinarum libro IIII. non à relegendo,ut Cicero,sed à religando dictā religionem putat,quod hoc pietatis uinculo obstricti Deo et religati simus:sicut & superstitionem, non cū filios optamus superstites(omnes.n.optamus) dici uoluit,sed cum hi qui superstitem memoriam defunctorum colunt,ut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorum domi, tanquam deos penates,atq; nouos sibi ritus assumebant, ut in deorum ui

ce mortuos honorarent, quos ex hominib' in cœlũ receptos putabant, hos inquit, superstitiosos uocabant. eos uero q publicos & antiquos deos colerent religiosos nominabant. unde Virg. Vana superstitio ueterumq; ignara deorum. Nec me præterit quod dixit Nigidius Religētem esse oportet, religiosum nefas, q religiosum, triste & ominosum significet. M. Cic. ad Atticũ Maiores, inquit, nr̃i funestiorem diem esse uoluerũt Aliẽsis pugnæ, quã urbis captæ, quod hoc malum ex illo prouenit. ita q; alter religiosus ẽt nunc dies, alter uulgo ignotus. Sed non semper religiosum diẽ tristi omine infamẽ dicimus, nec semp religiosus appellatur, uelut alij dñt, q nimia & superstitiosa religione sese alligauerit, ut uitio assignetur. Inuenimus. n. religiosum pro casto & obseruãte, cohibenteq; sese certis legibus finibusq;, unde & religiosa delubra legimus non ominosa sed maiestatis uenerationisq; plena quapp & Massurius, Religiosum, inqt, est, quod pp sanctitatem aliq remotũ ac sepositum à nobis est, uerbũ à relinquendo dictũ. Manifestũ igitur ex his, religionẽ non oẽm cultum diuinũ dici, qñ à nobis lõge semota esse dicatur, sed nexum quendã esse quẽ dei mysterijs deuouimus, quẽ cum obseruamus, religio: cum id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem sponte cultum nr̃m deo offerimus, pietatẽ nuncupamus. {Quid metus mortis.) Nam & hæc animi pturbatio est quã in sapientẽ cadere posse, Stoici negauerũt. {Quid imperij cupiditas?) Id est, libido dominãdi. hæc ab ambitione differt, quod ambitio in pplo maxime cupit eminere, & cuneos se populares sequi afferat. Cupiditas aũt dominari, in oẽs hr̃e imperiũ. Quid deniq; alia permulta?) Cum pene infinitæ animi sint pturbationes. Qñ ægritudinem cum utraq; coniunctã esse necasse est. Aegritudo si qdem, quæ & ægrimonia nominatur, cum sit & ipsa animi pturbatio, neq; magis metum quã cupiditatem cõtineat utrinq; pariter cõplectitur. si qdem & cum metuim', & cũ cupimus, ægritudine laboramus. {Oium malorum stultitia est mater, atq; materies.) Hoc expositione indiget: paulo. n. obscurius est q̃ ut oium mẽtes possint capere, ueruntñ id, q̃ br̃ ac dilucide à nobis poterit fieri, explicabitur: ut quantũ ad Ciceronis sñiam attineat, nihil ultra pro ut ualuerimus dici desideretur: dabimusq; operã, ut quidqd redundans & superfluũ uideri possit, ne ptermittamus, sed prius uerbũ ipm, deinde qd sit hoc, quam mãm Cic. nominauit: postea quod reliquũ erit, prosequemur, ac diffiniemus. Quam Græci ὕλην, nr̃i modo siluã, modo materiam nominant, idq; signõne gemina. nã cum ὕλη saltus. i. ubi arbores multę cędantur, sit nominata, & mãm significet, quæ rerum oium nutricula quædã est: ita silua à Latinis, nõ modo saltus cæduus, unde ligna deportẽtur, ẽt uulgo nominatur, sed & pro mã nonnunq̃ potitur, ut apud Cic. Hoc in gñe, nã quasi siluam uides, ois eluceat oportet eloquẽtiæ magnitudo. et rursum: Cui loco ois & uitiorum silua est subiecta. E diuerso & mã pro silua & arboribus ponitur, ut apud Q. Curtiũ: Vehemens Fauonius erat, & multam materiam cæciderat miles, aditũ p saxa molitus, hæc uapore torrida iam inaruerat. Et materies & mã pro re aliqua tractanda ponitur. permittamus nobis, ut hoc uerbo utamur subiecto, q̃ Gręci ὑπόθεσιν uocãt cum iam oium ore uersetur. hoc. n. itellectu forte facilius erit, q̃ ut quidẽ causam nominemus. Verbũ igitur uerbo Græco reddẽtes subiectum alij, alij mãm. ut Horatius: Sumite materiã uestris q scribitis æquã Viribus. Sed propriũ tenet mã significatum, cum rerum oium humanarum principiũ à deo creatum signat. Nec audiẽdi q inter mãm & materiem drĩam esse uoluerũt: ut sit quidem mã proprie, quã Horatius intellexit: hęc aũt materies: cum nõ magis inter se differãt, q̃ luxuries & luxuria, auarities & auaritia: qñ ẽt per similitudinẽ, quod prius posuimus, ab hoc quod scdo loco positum est, liqdo deduci intelligatur. Est igitur ὕλη siue siluam, siue mãm libeat nobis appellare, ex qua rerum oium humanarum est genitura, & cũctorum corporum indissolubilis inuisibilisq; origo prima, à qua qualitates & quãtitates, et oia quę accidũt proueniunt: quæ licet à ppria nã non recedat, diuersis tñ & cõtrarijs speciebus eorum quæ inter se recipit, uariatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. sed quo res manifestior fiat, qd de rerum principijs multi, q demum aliqd dicere uisi sunt, sentiãt, decurremus. Fuerunt q nunq̃ genitam materiem esse dicerẽt, ut Democritus & Epicurus quippe q textum eius & quasi cõtinuationem quandã corpusculis quæ intelligunтur potius, q̃ sentiantur, connexis sibi inuicem, aliquo modo positis, figuratisq; omne corpus gñari: sed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerũt, Anaxagoras dedit. Thales de septẽ sapientibus unus, quem ferunt ante oẽs nãlia secreta rimatũ esse rerum oium initium esse aquã dixerit: idemq; & Homerus, cũ Oceanum & Thetym parẽtes oium esse dicat. At uero Anaximenes rerum initiũ aera iudicauit, Heraclitus ignẽ. Sunt ẽt q immobilem mãm quandam esse dicãt, & eandẽ ex oibus in unam molem redactã, unum oia esse consentientes, sine ortu & sine occasu: ut, Xenophanes, Melissus, Parmenides. sed Parmenides unũ omne pfectum & definitũ pronunciat, Melissus infinitũ & determinatũ, Empedocles uarium & multiforme quiddã. Aristoteles aũt tria rerum naturalium initia cõstituit, siluam siue mãm speciem quã alij fortunam, & carẽtiam quam alij priuationẽ in Latinum transtulerint: idẽ sine genitura & sine interitu dicit mũdum esse, diuina prouidentia ppetuitati propagatũ. Plato aũt rerum initia tria esse arbitrantur, deum, mãm, rerumq; fortunas, quas Ideas uocat. Deum aũt, inqt, inuenire facile, cognoscere aũt impossibile est: materiam uero improcreabilẽ incorruptamq; cõmemorat, nõ ignem, neq; aquã, nec aliud de principijs quæ elemẽta dñr esse: sed ex oibus primam figurarum capacem formationiq; subiectã, rudem, & figurationis qualitate uiduatã. Ideas uero . i. formas oium simplices & æternas, nec corporales, & esse ea rũ rerum quæ deus sumpserit exẽpla, quæ sunt erũntue, & omniũ quæ gignit Deus corporum instar ceræ formas. Proinde Platoni quidẽ uidetur Deus initium esse, & causa bonorum, mã aũt malorum. Idem sentit Pythagoras, q Deum summũ et pręcellens bonũ esse, materiam aũt malorum omnium seminarum quodã: quæ licet indistincte fluctuet, tñ quia intimo pprioq; motu mouetur, uiuat & cum aia uegetetur necesse est. cum igr in materiæ multa sit intẽperies, & improuidus impetus & casus, atq; ut libet exagitata psumptio, & pecudum ritu hoies ob eam incondita & turbulenta iactatione moueantur: aia aũt, quippe quod ex Deo sit, salubri homo uigeat sapiẽtia, ex materia uitiorum incentiua oium hominum titillant aios, & quasi in meditullio nr̃m iudicium est, uel abijcere cogitata, uel recipere. si abijcimus, uincatq; ratio Deo pximi simus, q superiorem esse animam uelimus. sin aũt recipimus, superior mã est. quã si perpetuo sequimur, cũ sit ea cœno fœdior, post corporis interitũ in cœlum migrare nõ possumus, sed hic immergamur ad inferna mũdi loca, & à cõspectu diuino longissime remoueamur necesse est: ut hæc nos gremio suo materies cõplectatur. Proinde ex ui aiæ, quę ex Deo est, sapientia prudẽtiaq; nascitur. Est aũt sapientia, ut tam Aristoteles q̃ Plato senserũt, rerum diuinarum: prudentia aũt, humanarum cognitio. ut igitur ex anima, ita ex materiæ, euam siluam dimus appellari, omnis emanat stultitia. sed ex materiæ cupiditates suscitantur, quæ cum rationis dñio cohibentur, prudentiq; rationi adijciuntur uirtus dr̃. cum aũt ab eis præcipitamur, peccati nomen sibi uendicant. sunt igitur ex animæ uigore nata. Prudentia uirtutes generat: ita ui materia titillatio, ac de scelere cognitione quædam uoluptas, quæ stultitia nominatur, ortũ habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in M. Tulli uerbis nihil obscuritatis relictum, quod dixerit omniũ malorum matrem stultitiam esse atque materiem. Hoc. n. dicit, omnium malorum. i. uitiorum, unde mala proueniũt hominibus. stultitia mater. prius stultitiam posuit, quod ex ea cupiditates oẽs oriantur: deinde materiem secundo loco, quod ex materia, ut dictum est, stultitia capiat exordiũ. quæ tunc uere stultitia nominatur, cum rõni nullus distribuitur locus, sed quasi medijs in uitijs mersa suggillatur. Quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinitę, et immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiam:) Quid cupiditates, nunqd cupiditates sola mala esse dicentur, quæ ex materię deducuntur? cum sint & aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudiũ, ut Stoici uoluerunt. hoc igitur ita accipiendũ: cum auaritia cupiditas sit quædam, & auaritiam tm̃ uellet incessere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur aduersarij nostri inducti auaritia hoc inter se facinus admiserunt. {Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere,

pônere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur,) Intelligi.n. facile poteſt, nullum eſſe officium tam ſanctum, quod nõ auaritia cõminuere atq; uiolare ſoleat. hæc enim amicitias falſimonijs exterminat, ſocietates perfidijs ſibi grauiter reddit infenſas, propinquos & Deum ipſum impietate aggrediens, omnibus flagitijs ſe ſingularem & inſignem reddit. {Vtinam ne in nemore Pelio) Pelion Theſſaliæ mons, ubi arbores cęſæ ſunt ad Argonauium cõſtruendam. {Abiegna) Ex abiegno. {Quæ nunc nominatur Argos;) Ab Argo conſtructoræ, Argos nauis dicta. Sed uiri proprium Argos ultimam corripit, declinaturq; Argos Argi, ſicut ceſtos ceſti, & Delos Deli. Argos aũt nauis proprium, eandem producit ſyllabam, ab Argo conſtructore dicta, & declinationem habet Græcam, Argos, Argoos. {Argiui delecti uiri,) Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primum, poſt Apollonius ſcripſit, apud Latinos aũt Valerius Flaccus. {Pellem inauratam arietis) Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur: aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo: ſatis eſſe ratus, ſi ubi legi id poſſit, commonſtrauerim. {Imperio regis Peliæ) Per dolum: ut hoc apud Orpheum Apolloniumq; ac Pindarum in Pythijs intelligi abunde poſſit. {Nam nunquam hera) Vtrum hera domina, an certa ſicut ab eo quod eſt heros ueteres Romani Herus inuertiſſe credũtur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe uideri poteſt. {Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia.) Subaudiendum, Iaſonis: ut apud Orphea & Apollonium in manifeſto deprehenditur. {Amore ſaucia) .i. quod animo ægro dixit.

LONGOLIVS.

OMNES, qui in paupertate ſunt,) Expoſitio plerunque, teſte Ariſtotele, uniuerſalem quandam iniam, & cõmunem approbationem habet: quæ tum uera eſt, cum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eã contingentem eſſe contigerit, tum quia tantum probabilis eſt, nunquam non poterit ſubuerti. {Nemo poteſt uno aſpectu.) Contrarium eſt de Chærea Terentiano. {Item uitioſa expoſitio eſt,) Hæc eſt ratio, quia imperfecta inductiones diſſoluantur. Lege Trapezuntium. {Vtinam ne in nemore Pelio) Vide Crinitum lib. XV. cap. VI. & Politianũ in Miſell. cap. XXVII.

ASCENSIVS.

EXPOSITIO &c.) Quam partem prius propoſitionem uocauit, nunc expoſitionem uocat, nam & propoſitio enunciatio dici ſolet, cum aũt ſyllogiſmus ſ'm Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione, uidetur duntaxat maior præmiſſarum propoſitio dicendo, uerum quia apud dialecticos confunduntur poteſt propoſitio ſeu expoſitio, ſeu enunciatio maior, dici etiam intentio ꝙ ſit quam actor intẽdit, huius uitia hic declarat auctor dicẽs. Expoſitio eſt uitioſa ſup. tunc, cum.i.qñ: id, quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus.i.in materia nõ neceſſaria, confertur ad omnes.ſ.partes ab alij qua parte, aut à maiori parte, hoc eſt qñ ex particulari, aut indefinita uera præſupponitur uniuerſalis uera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur ut uera, ut ſi quis exponat hoc modo. Omnes qui ſunt in paupertate malunt parare diuitias maleficio, ꝗ tueri.i.ſuſtinere paupertatem officio.i.honeſto & debito facto, hoc eſt.n. manifeſte falſum, quia apud Romanos: conſtat Gurios & Fabricios, ac innumeros alios paupertatem ſine uitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures, utpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator & prædicator: ſed aſſumitur ex particulari uera, aut ex inductione imperfecta: ut ſi quis expoſuerit argumentationem hoc modo, ut non curet quærere.i. inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis: tũc ſup. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtendimus.i.demonſtrabimus id, quod ſit in aliquo paupere improbo: conferri falſo & iniuria: in omnes pauperes. ubi pauper ſubſtantiue capitur: aliter dixiſſet & improbo. Item expoſitio, hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt uitioſa cum id, quod ſit raro negatur fieri omnino.i.dicitur nunquam fieri, & ita ex particulari negatiua infertur uniuerſalis hoc modo. Nemo poteſt uno aſpectu, neq; præteriens.i.ſine mora tranſiens incidere in amorem. Nam cum nõ nemo.i.aliquis deuenerit in amorem uno aſpectu.i.cum compertum ſit ꝙ per uniuerſum aſpectum incautum quis deuenerit in amorem, & cum ille dixerit omnino nemorem ſup. deueniſſe, nihil differt.i.refert id fieri raro dũmodo intelligatur fieri aliqñ aut poſſe fieri: quia ad ueritatem ulis neceſſe eſt oẽs particulares eſſe ueras. Et licet hæc poſſit eſſe uera: ois homo iuſtitiam amat: tñ quia poteſt eſſe falſa: improbari poterit. Item expoſitio eſt uitioſa cum oſtẽdemus nos collegiſſe oẽs res.i.feciſſe inductionem ſufficientem, & præteribimus.i.omittemus aliquam rem idoneam hoc modo. Igitur qm̃ conſtat hominem eſſe occiſum: neceſſe eſt occiſum eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis: aut abs te: quem ille fecerat teſtamento heredem ex parte, prædones uunq̃ ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullum.i.nõ ullum: non habeat ullum inimicum: relinquitur igitur ſi neq; occiſus eſt à prædonibus, neq; ab inimicis: qm̃ alteri, uidelicet prædones non erant, & non habebat alteros, uidelicet inimicos, ut ſit interemptus abs te. Nam nos utemur reprehenſione in hmõi expoſitione.i.aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtendemus: quos.i.aliquos præter eos quos ille dixerit. potuiſſe ſuſcipere maleficium.i.cõmittere homicidiũ illud. uelut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe, aut à p̃donibus, aut ab inimicis aut à nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, uel à familia uel à coheredibus noſtris. Coheredes autem ſunt qui ſimul ſunt unius heredes. Cum nos diſturbauerimus hoc modo, collectionem.i.inductionem (ſic.n. dialectici uocant) ipſoꝝ, tunc ſup. nos relinquemus nobis.ſ.defenſoribus locum latiorem defendendi.ſ.ab obiecto crimine. Ergo hoc quoque.i.etiam hoc eſt uitandum.ſ.à nobis dum accuſamus, in expoſitione.i.qñ exponimus ſeu proponimus: ne qñ nos uideamur.ſ.nobis collegiſſe omnia.i.feciſſe ſufficiẽtem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam.i. principalem quæ prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad deſtructionem uniuerſalis ſufficit deſtructio unius partis. Item expoſitio.i.propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtram exponimus eſt uitioſa: quæ conſtat ex enumeratione falſa: hoc eſt, quæ certo numero membra enumerat: ſi cum &c. Duplex hic lectio eſt: aut.n. ponitur poſt cum particula, aut quæ: quia in principio ponitur repeti ante aliud membrum uult: unde qa duo ſunt malæ enumerationis membra. alterum dum quid deeſt: alterum dum quid ſupereſt uidetur mihi uera lectio ſic: ſi aut cũ plura ſunt: pauciora dicamus hoc modo &c. Aut cum pauciora ſunt plura dicamus. & ita credam ab illis qui hanc cõdependentiam non intelligerent propter interiectum exemplum adiectum eſſe. Item falſa enumeratio eſt cum pauciora, quam ſecundam lectionem ſi ſequi uolumus deponemus particulam aut in principio poſitam: quam tñ: quia omnia exẽplaria: quæ quidem uiderim hñt: malim ut dixi legere: niſi cogar Franciſcum ſequi: dicamus ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cum ſunt plura: hoc modo. O iudices duæ res ſunt: quæ compellunt homines ad maleficium: uidelicet luxuries & auaritia. quo audito quiſpiam inquit: qd ſup. facit amor? an ne compellat ad maleficium? q.d. maxime: quid ambitio.i.cupiditas honoꝝ & magiſtratus gerẽdi? quid religio.i.contemptio, aut negligentia religionis? quid metu mortis? quid cupiditas imperij.i.donationis? quid denique alia permulta ſup. faciunt. an ne ad maleficium etiam compellunt, q.d. maxime: & ita uitioſa erat enumeratio, quæ duas duntaxat partes enumerabat cũ tot ſint. Item falſa enumeratio eſt, aut enumeratio eſt falſa: cum ſunt pauciora, & dicimus plura hoc modo. Tres res ſunt quæ ſollicitant oẽs homines: metus, cupiditas, ægritudo.i.uitium animi. Satis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: qñ.i.qñquidem, aut qm̃ neceſſe eſt ægritudinem.ſ.animi eſſe coniunctam cũ utraq; re .ſ.cum metu mali: & cupiditate boni. Item expoſitio eſt uitioſa, quæ reperitur longe nimium, hoc modo: Stultitia eſt mater.i.genitrix, aut origo oium maloꝝ: quæ.ſ.ſtultitia parit p̃ceteris.ſ.rebus aut uitijs: immẽſas cupiditates: porro.ſ.ſed cupiditates immenſæ ſunt immoderatæ infinite.i.ſine fine, aut in infinitum: ſi tamen infinitæ nomen eſt intelligetur: & ut ſit ſum: infinitæ & immoderate: hæ.ſ.cupiditates immoderatæ

ratæ pariunt auaritiam : porro.i.ſed uel aũt : auaritia impel-lit hominem ad quoduis maleficium: unde & illud Maronis Aeneid. III. Quid nõ mortalia pectora cogis. Auri ſacra fa-mes? Igitur aduerſarij nr̃i inducti auaritia admiſerunt inter ſe, aut ad ſe: hoc facinus.ſ.nefandũ.hic.i.in hoc exemplo ſa-tis fuit exponere.i.aſſumere id quod dictũ eſt extremum ui-delicet aduerſarij nr̃i inducti auaritia hoc inter ſe facinus ad miſerunt: fuit aũt ſatis, ne.ſ.nos oratores, imitemur Enniũ, & ceteros poetas quibus eſt conceſſum loqui hoc modo.ſ.lõ ge repetito exordio: & tñ Flaccus in arte uidetur id damna-re cum pro contrarij obſeruatione. Homerum ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum feſtinat, & in medias res. Non ſecus ac notas auditorem rapit &c. Verũ ſciemus aliud eſse principalem narrationem à principio rerũ auſpicari: aliud pertranſitũ interſere, quæ in principio conti gerant: Vnde Ennius in fabula ſua non egit argonauis ædifi catione, ſed tranſeunter tetigit, quod illi uitio non datur: un de fecit ancillam Medeæ ſic dicentem. Vtinã ne trabes.i.trabs (eſt.n.ſingularis numeri. Nam ut Petrus crinitus hunc locũ Ennianũ citans docet lib.XV.cap.VI.de honeſta diſciplina. ueteres, trabes, canes, duces, in nominatiuo ſingulari dice-bãt) abiegna.i.abietis arboris ad nauigia aptæ; cecidiſset ad terrã, cæſa.i.amputata ſecurib.i.ferris ſecandi uim hñtibus in nemore pelio.i.pelij mõtis Theſsaliæ: ue pro uel, ne exordiũ nauis inchoandæ: cœpiſset.i.incœptum fuiſset: inde.i.ex illa trabe, quæ.ſ.nauis nominatur nunc argo: in qua.ſ.naue uiri argiui.i.græci delecti.i.de multis à Iaſone lecti q argonautę dicti, deinde ſunt: uecti.i.dũ uehebantur, petebant pellem il-lam inauratam, imò aureũ uellus: arietis colchis.i.à colchis aut colchis pro colchij: imperio Peliæ regis Theſsaliæ patrui Iaſonis, per dolum.i.qui id imperabat per dolũ ſuperans. Vi delicet in expeditione illa: illũ periturum, cuius uirtutem ſibi offuturam ẽt per uiſionem (ut aiunt) admonitus uerebatur. nam ſi illa nauis nunq̃ fuiſset facta, nunq̃ hæra mea Medea errans efferret domo pedẽ exiſtens ægra & ſaucia amore. Ha ctenus Ennius in comœdia, poſt quæ addit Cic. cauſam cur orator non tam longe repetat expoſitionẽ dicens. Nam ſatis erat dicere hic.i.hoc loco (ſi poeta curaſset modo.i.ſolũmo-do ſu).dicere, id quod ſatis erat) Vtinã hæra mea Medea ne .i.non efferret pedem domo: errans ægra aĩo & ſancia amo-re. Ergo ſuperſedendũ.i.abſtinendũ eſt ſup. oratori: magnope re.i.magno conatu; in expoſitione quoq;.i.ẽt hac repetitio-ne.ſ.facta ab ultimo.i.maxime lõginquo, hoc eſt penitus pri mo principio. Enim pro q̃a, talis repetitio, aut expoſitio pp re petitionem non eſt uitioſa reprehenſione.i.pp reprehenſio-nem aduerſarij, ſicut aliæ complures ſup. ſunt uitioſæ, ſed eſt uitioſa ſua ſponte, quia ſponte nimis longe repetimus &c.

DE VITIOSA RATIONE.

Itiosa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxiã,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:-
Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur.
-Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt vitanda: affert enim ſocordiam atque deſidiã. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxoq́ inſtare globoſo prædicant volubili:
Ideoq́, quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet:
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq́ ſit:
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam, ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cum ait, verius eſſe temeritate, quàm fortuna res regi. nam vtraque opinione philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitionis hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd, qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere. habes enim, quibuſcum iocari poſſis. Nam huiuſmodi in rationibus non vniuerſali neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicitur.

CAPIDVRVS.

ITIOSA ratio eſt,) Supra quo pacto propoſitionem noſcamus uitioſam, edoctũ eſt: nunc qũo propoſitionis rationem uitioſam eſse poſſimus cognoſcere, ediſserit: duabusq; de cauſis uitioſam uideri poſse, aut ſi ſit infirma: & debilis, aut ſi ſit ſtolida & inſulſa. {Immane eſt facinus,) Nequiter factum eſt. {In ætate.) Si totius ætatis curriculum inſpiciamus aliqñ, ſi caſtiges, cedet ei utilitati & conducet. {Cõducibile:) Quod ad aliquid tractandum: non nihil cõmodi ſit allatuꝝ. {Nam ego amicum meum) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expoſitionis reddit, qm̃, nam, enim, ſi quidem, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis perſonam obſeruauit: ut in Dialogis fieri etiam ſolet. {Pro cõmerita noxia.) Pro admiſsa culpa. {Vtile quid ſit ratiocinatur.) Eſt enim ut Auguſtinus inquit, ratio mentis aſpectus, quo bonum malumq; animus diſcernit: ratiocinatio aũt rationis inquiſitio. {Vtile ergo quid ſit ratiocinatur.) Per rationem inquirit. {Vana ratio) Vanum, fatuum & ſtolidum & ratione carens dr̃. {Socordiam) Mentis ſoporationem. {Atque deſidiam.) Corporis ſegnitiem. {Et brutam perhibent Phi,) Brutum detracta aſpiratione, & uerſo y, in u, factum à βρύον.ſ. Eſt aũt βρύον mole ſua in terram preſsum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quoꝝ ſenſus terram non excedat dicta. {Fors,) Caſus. {Cadere fortunam autumant.) Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunam atq; rotari in ſaxi ritum. Item fortunam & fors fortunam facit Donatus differentiam, ut dicat fortuna Dea, incerta eſt fors fortuna.i.euentus fortunæ. {Ob eam rem eſse iterant.) Aſserunt. {Quia atrox,) Quę nihil timeat nam ab à priuatoria particula & τρεῖν quod eſt timere compoſitum uerbũ eſt,

est, Festo Pompeio teste. {Incerta,) Incertum Græci, ut & Cicero in Hortensio inquit, ἄδηλον: dicunt ergo incerta, quæ se nulli cognoscenda præbeant. {Instabilisq; sit:) Vnde & apud Quint. Curtium, Scythæ nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quæ manus & pennas tantum habeat: cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli unquam tantum aspirare, ut eam tenere sibi possit. {Polliceri brutam,) Quia dignū ab indigno nequeat internoscere, num minus, q̄ unum aliquod brutum animal. {Sunt autem alij philosophi qui contra). i. è diuerso fortunam negant ullam esse. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, ut Stoici cum dicerent, quid est tandem quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil est tā contrarium rationi & constantię quam fortuna, ut ne in Deū quidem cadere uideatur: ut sciat quid casu fortuito ne futurum sit. Si enim scit, certe illud eueniet, sin certe eueniet nulla est fortuna, atque scit omnia nihil ergo est, quod præsensum non sit. Aliqui alia fato, alia casu, alia fortuna agi dixerunt, ut Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quorum princeps fuit Aristoteles. aliqui casu fieri omnia contenderunt, uelut Epicurei: sicut apud nos Lucretius. {Temeritate) Hoc est casu, & sine causa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum existimant nullum habere regimē, sed omnia prout casus tulerit in eo fieri. {Quod usus reapse experiundo edocet.) Idq́; ideo uerum esse aiunt, quod usu experientiaq́; esse uerum intelligatur. {Re ipsa ab se) Sine alterius adhibito extrinsecus adiumento edocet demonstrat. {Naufragio) Nempe, res ista contigit: ut mendicaret. Non forte Euentu fortunæ. {Haud fortuna) Quam Deam illa coluit uetustas. Vtrunque secundum philosophos fieri potest, ut temeritate factum esse, & fortuna iudicetur. {Quod in expositione dictum est,) Quod supra dum expositionem tractabamus dictum. {Non uniuersali) Quia & multæ aliæ subiungi possunt multo ualidiores rationes. {Neque absoluta,) Quia & Vtraque deficit ratio, nec ullo modo perfecta dici potest. {Eandem affert rationem,) Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. {Cæca;) Ob eam rem fortunā Pacuuius dicit, q̄ nihil cernat, quò sese applicet: rursum brutam, quia dignum nesciat internoscere. Sed nihil cernit, hoc est, uidet quo se applicet, ne internoscere quidem id potest, q̄d dignum uel indignum sit. Item si dignum ab indigno nequit discernere, necesse est non cernat, quo se applicet. uitiosa ergo harum altera ratio est: quod cum expones, licet diuersa sint, una tamen ratio sit: q̄ igitur bruta sit: altera fuit subijcienda ratio, quæ ei propositioni accommodatior uideretur.

LONGOLIVS.

SAXI'QVE instar.) Alias: Saxoq́; instare globoso &c.

ASCENSIVS.

VITIOSA ratio est,) Prosequitur uitia secundæ partis argumentationis: uidelicet rationis quam multipliciter uitiosam docet dicens. Ratio est uitiosa quæ non est accommodata. i. quæ est impertinens ad expositionem. i. propositionem, seu assumptionem maiorem: uel propter infirmitatem: quia non satis probat uel propter uanitatem. i. falsitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellius docet uanum esse mendacem in illo Aeneid. II. Nunquam uanum etiam mendacemq́; improba finget &c. Ratio est infirma quæ non ostendit necessario ita esse quemadmodum expositum. i. in ꝓpositione assumptum est. Velut apud Plautum. Amicum &c. Verba sunt Plauti in comœdia quorum ordo est. Castigare amicum ob culpam meritam est facinus immane. i. impium & inhumanum: uerum est facinus utile in ætate & conducibile: hæc (inquit Cicero) est propositio seu expositio Plautina. Videamus: quæ. i. qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo rudis) ego non castigabo hodie amicum meum: pro noxia. i. culpa commissa. Et ita supple (inquit Cicero) ratiocinatur quid sit utile, ex eo quod facturus est, & non ex eo quod fieri conuenit, hoc est non ideo probat se facturum, quia utile est: sed ideo utile esse contendit: quia se facturum id dicit, quæ ratio infirma est, ponit enim facere quod minime conducat. Deinde describit rationem uanam dicens. Ratio est uana: quæ constat ex causa falsa: hoc modo. Amor. fugiendus non est (hæc est propositio) nam uerissima amicitia nascitur ex eo: hæc est ratio quæ falsa est, quia uirtus non amor ueram amicitiam parit & conseruat. Aut hoc modo. s. additur ratio falsa. philosophia est fugienda, enim pro quia: ipsa supple affert secundam. i. animi pigritiam & desidiam. s. corporis: quod falsum esse innuit: quia uiri boni nunquam sunt minus ociosi quam cum in ocio. i. in philosophico exercitio. Nam nisi hæ. i. huiusmodi rationes essent fallæ: nos confiteremur expositiones. i. assumptiones seu propositiones earū id est ad quarum probationem allatæ sunt esse quoque, id est etiam ueras. Item. i. & similiter ratio est infirma, quæ affert causam expositionis non necessariam. i. non necessario concludentem, uelut Pacuuius: cuius sequentia sunt carmina sic à crinito distincta: ut capitalibus literis ea distinguimus. Ordo autem est. Philosophi perhibent fortunam esse insanam & cæcam & brutam: & prædicant eam esse uolubilem ad instar, id est in statum saxi globosi. Sequitur ratio ultimi dicti', quasi dicat (quod tamen non est scribendum) ideo dicunt esse uolubilem in modum saxi, quia autumant fortunam cadere eo quo fors, id est fortuna impulerit saxum. Et Philosophi uocant fortunam cæcam ob eam rem: quia nil cernat: quo applicet sese, id est seipsam. Aut pro sed: aiunt eam insanam, quia sit atrox incerta, & instabilis. Et supple aiunt. Brutam, id est bestialem & stolidam: quia nequeat internoscere dignum, aut indignum. Sunt item, inquit, philosophi: qui negant ullam fortunam esse, sed autumant omnia regi temeritate: ut Epicurei. Ratio additur: quia ipsi aiunt id esse magis uerisimile quod ipsa res edocet à se experiendo usu, id est per usum. Velut Orestes modo fuit Rex: & factus est modo mendicus naufragio, id est per naufragium. nempe, id est quia certe ista res obtigit, id est, præter spem euenit. Ergo id non obtigit, forte nec fortuna, cum enim temere euenit, non uidetur per fortunam quam deam aliquam putabant euenisse. Hactenus Pacuuius sequitur Cicero. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius utitur hic, id est in his uerbis ratione infirma cum ait uerius res geri temeritate quam fortuna: nam potuit fieri utraque opinione, id est secundum utranque opinionem philosophorum, ut is qui rex fuisset factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigisse per fortunam eo quod cæca, insana, atque atrox sit. Secundi citra fortunam, cum nulla uideatur ratio, aut numinis fortunæ intercessio. {Item infirma ratio &c.) Prosequitur alias species ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio est infirma cum id, quod dictum est in expositione, id est quod assumptum est, uidetur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia est hominibus magno malo, id est ad magnum malum, aut causa magni mali, quæ expositio seu propositio est. Ratio est, iccirco quòd homines conflictantur magis & multis incommodis propter immensam cupiditatem pecuniæ, hoc est propter auaritiam, quæ græce philagyria, id est amor argenti dicitur. Nam hic, id est in hac expositione & ratione, idem quod dictum est per expositionem dicitur alijs uerbis per rationem. Item tertio ratio est infirma, quæ subijcit expositioni causam minus idoneam, id est non sufficientem nec efficacem quam res postulat hoc modo. Sapientia est utilis, propterea quia qui sapientes sunt consueuerunt colere pietatem, id est, pium cultum dei, & parentum. Item utile est habere ueros amicos. Enim pro quia tu habebas, id est, quilibet qui amicos habet, habeat quibuscum, id est cum quibus, possis, id est quilibet possit iocari, id est, iocose confabulari. Nam expositio confirmatur in huiusmodi rationibus non ratione uniuersali, id est totali, neque absoluta, id est consumata: sed extenuata, id est, imminuta & imperfecta. Item ultimo loco ratio est infirma quæ potest accommodari, id est commode applicari: uel, id est, etiam alij expositioni ut facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca, & eandem quare dicitur bruta.

DE CON

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rationis multa vitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt vitia, propterea'q; diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementißime comprobat argumentationē. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario cōuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus est, bene locaui: sin autem est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant: quòd si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt qui vxores ducunt: at tu duxisti alteram. Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter oēs non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum atque inferū,
Pacem inter se se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo vsum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi sero atque acto negocio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi si venisset Quirites, non commisissem vt hunc in locum res veniret: nam hoc aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Itē vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentißimo
Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periculo sola vt restituam paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, vt si quis potens ac factiosus in concione dixerit: Satius est vti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est, falsis aut vulgaribus definitionibus vti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut conuitio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, vt si quis dicat, quadruplator, vt breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nā nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est, pro argumento sumere quod in disquisitione positum est: vt si quis, quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit Censores istum vobis satisfacere, ex eo quòd ait se non potuisse adesse, ita vt iuratus fuerat: quòd si ad exercitum non venisset, id ne Tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita exempli loco profertur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, &, quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihi'q; adiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Qua causa accusem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poßidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse quare non accusaret. Quid, quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatē, aut eorum qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut hoīes, quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi vitio læditur auctoris voluntas. Item vitiosum est, non oēs res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: in'q; hmōi vitio considerandum est, ne aut ad rē addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliā causam deriuetur: vti apud Pacuuium Zethus cū Amphione; quorum controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rōnem & virtutis vtilitatem consumitur. Itē considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio cōtineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt, angustijs causæ coacti: vti si quis, cum accusetur ambitu magistratum petijsse, ab Imperatoribus sæpenumero se apud exercitū donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorū oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in hmōi deprehensione ostendemus eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiā, aut studium quoppiam vituperare propter eorū uitia, qui in eo studio sunt: veluti qui rhetoricā vituperant propter alicuius oratoris vituperandam uitā. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo hoīe factum est, hoc modo: Mortuum deformatū, tumore præditum, corpore decoloratū fuisse constat: ergo veneno necatus est. Deinde si sit vsque adeo in eo occupatus, vt multi faciunt, venenū datum, vitio non mediocri cōflictetur. non.n. factúmne sit quæritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in cōparandis rebus alterā rem efferre, de altera mentionem nō facere, aut negligētius disputare: ut si cōparetur, vtrum satius sit populū frumentum

tum accipere, an non accipere: quæ cõmoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incõmoda sint, velut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alterã rem vituperari, cũ alteram laudes: quod genus; si quæratur, vtris maior honor habẽdus sit, Albensibus, an Venusinis, quòd reip. et populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. nõ enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim potest, vt, cũ alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partẽ attribuas, ne cupide pugnasse contra veritatẽ puteris. Item vitiosum est, de nomine et vocabulo eius rei cõtrouersiã struere, quam rem cõsuetudo potest optime iudicare: velut Sulpitius, qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere nõ licuisset, reducerentur: idem posterius ĩmutata uoluntate, cũ eandem legem ferret, aliã se se ferre dicebat propter nominum cõmutationem: nam nõ exules, sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in cõtrouersia, quo illi nõie appellarentur à populo R. aut perinde quasi non oẽs, quibus aqua et igni interdictũ est, exules appellentur. verũ illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamẽ intelligamus vitiosum esse intẽdere controuersiam propter nõium mutationẽ.

CAPIDVRVS.

IN cõfirmatione rõnis) Supra diximus argumẽtationem, qđ epicherema noiatur absolutissimã, ut Cicer. uisum est, quinq; ɔstare partibus, ꝓpõne, ꝓpositionis rõne, assumptione, exornatione, cõplexione. Duas supra partes tractauimus, seqtur tertia, quã hic Cic. rõnis confirmationẽ noiat: quæ actæ rei ratio quædã potius esse uĩ, ut exẽpla ipsa Cicer. edocẽt. nos tñ supra de hac re lõgius tractauimus: iccirco hic nihil adijcere uolumus. {Et obseruãda in) Vt reꝑhendi queãt {Cõprobat argum.) Videri facit ꝓbabilẽ. {Duplici ɔclõne,) Duobus cõprobandi qđ uolumus modis. {Si improbũ Chr.) maritũ meum, apud Enniũ dicit filia ad patrẽ. {Cur me huic nuptijs?) Cur me Chresphõti despõdebas uxorẽ. {Locabas) Pro, collocabas. Sic. n. ueteres Varrone teste locuti sunt, sicut ẽt apud Plautum, Filiã habeo grandẽ dote cassam atq; illocabilẽ, neq; eã queo locare cuiq̃. Nam nũmo locare, pẽsioni aliquid dare, sicut conducere, pensione accipe, signat. {Cur talẽ) Tam ꝓbã. {Inuitã) Me filiã tuam. {Inuitũ) Maritũ cogis relinquere, quippe q diuortiũ nos iubes facere. {Quæ hoc modo cõcludentur) Hoc est, cõclusa argumẽtatione, refellẽtur. {Sin aũt est improbus, Diuortio te liberabo incõmodis.) Diuortiũ factis nuptijs, ante nuptias repudiũ appellatur. {Ex simplici parte) Nã pars suꝑior duplex fuit, cũ dicebatur, si improbum Chresphõtem, & quę sequũtur. Deinde, si ꝓbus est, & reliqua. {Acutior illa suꝑior,) Qñ non facile inuenitur, nec ubiq; põt accõmodari. {Certa signa nõ) Habent certa necessaria. {Non nihil hmõi) De his signis abũde supra in cõiecturalis cõstitutionis tractatione dictũ est. {Huiuscemodi. n. deprecationes) .i. refutationes. {Si ꝓbabũtur,) admittẽtur. {Impune) Sine cã aut sine pœna. {Maxima pecc.) Nũ delibantur, q adolescẽtia iracũdia aut amore lapsi sunt, in maxima peccata, an ipsa peccata delibãtur in oẽs. {Conferũt concordiã.) Concordes fiũt. {Ita esse demõstrasset.) Vt dijs essent potestas inferoꝝ superiorumq́; motus: ut deoꝝ potestate oia mouerentur: cũ id dubiũ uideri potuerit. nõ. n. ut alia taceamus, hoium mentes saltem deoꝝ potestate moueri cõcedimus. deos. n. astra uocat, aut dęmonas: nec inter se hæc sibi cõueniunt, ut nõ aliquatenus dissideãt. Nunc desertum ab oibus. {Summo) Paro ut restituam, hoc est in tuũ te pristinum reducã statum. Nec tam defensio hæc dicẽda, q̃ defensionis iactatio, & quædã ostentatio. {Ac dictũ sit,) Ac quã hic signat. Potens ac factiosus. Qui uideri inter primos in urbe comitũ turba uelit. {Sine atroci) Maxima suspicione. nisi quę expulsatione aut cõuicio constet. {Ex pulsatione,) Cum qs uapulat. {Conuitio) Cũ maledictis & obscenis alicuius uerbis ĩcessitur. Vt Cicero pro M. Cœlio: Aliud est male dicere, aliud accusare, accusatio crimen desiderat, rẽ ut definiat, hominem ut notet, argumento ꝓbet, teste confirmet. Maledictio huius nihil habet ꝓpositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, cõuitium: si facetius, uerbanitas nominatur. dictũ uero conuitium, Nonius Marcellus existimat, qua si è uicis, qui ẜm ignobilitatẽ loci, maledictus & dictis turpibus cauillẽtur. {Quæ nihilo minus) Nihilo secius. {In aliã rem transferri pñt,) Subaudiendũ, non in eam, quã uelit sibi aliquis cõcedi. {Quadruplator, ut bř describã, capitali est.) Quadruplatores dicebãtur, inquit Festus Pompeius, q eo quæstu se tenebant, ut eas res ꝑsequerentur, quaꝝ ex legibus quadrupli erat actio. sed Q. Pædianus, quadruplatores, ingt, delatores erãt criminum publicoꝝ, in qua re quartã partem de ꝓscriptoꝝ bonis, quos detulerant, consequebantur: Alij dñt quadruplatores esse eoꝝ reoꝝ accusatores q conuicti quadrupli dãnari solebant, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus usuris fœneratæ. {Quàm furis, q̃ sicarij,) Fures, ingt Nonius Marcellus significantiam hře à furuo: Quod Romani ueteres atrum appellauerũt, & quod ꝑ obscuras atq; aeras noctes opportuna sit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinaꝝ lib. 13. furem ex eo dictũ quod furuum atrũ appellauerint, & fures ꝑ obscuras noctes atq; atras facilius furentur alij quod à ueteribus Græcis φὼρ dicerentur, quẽ nunc κλέπτην uocant. Sicarius aũt, à sica, quod eo telo nefarij hoies ꝑ auias fauces & desertas solitudines, in quocunque possint, grassentur. {Pro argumento) Loco demonstrationis. {Quod in disquisitione) Quod à duobus inter se diuersis exquiritur. Nam id disquirere est: sicut dijudicare inter duos, aut plures cui acquiescere debeant, efferre sententiam. {Quod sibi furtum) Hoc enim probandum fuerat, & poterit hoc modo in argumẽtatione fieri assumptio, ut dicas quicunque alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq́; est: sed mihi furtum fecit inferetur deinde complexio, uel reticebitur, quod sit aperta satis. Hoc pacto multa quæ hic Cicero ponit exempla, assumptiones fieri possunt, multa etiam non possunt. {Quòd si ad exercitum) Si uidelicet adesse nõ potuisset, cum se uenturum iurasset, cur id tribuno militum diceret? quando sciret nihil hoc profuturum, sed se daturũ pœnas. {Quia non expedita, aut iudicata res,) Vt proferri debuit, non exemplo, quod quæstionem habet, an comprobet. {Parum expeditur,) expedite explicatur. {Aperte fatur dictio,) Exemplum est de Achillis armis, Vtrum Aiaci an Vlyssi traderentur: consultum autem Apollinem, respondisse aiunt, esse adiudicanda ei qui talis esset, qualis illic qui gesserat, fuit. {Fatur dictio,) Loquitur, quod Apollo dixit. {Hoc iubet:) Subaudiendum, ut dentur tali qualis fuit qui ea gessit. {Potiri si studeamus) Si Troiã cupiamus subigeret. Celsa Iouis ædificia. Pergama, ut Suidas, inquit, ita nominarunt. Quare Troia hoc sibi nomen uindicauit, quòd celsis exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretensis, de Palladio Aiace & Vlyssem contendisse asserit, ac post Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuisse: num dolore proprio conflictatum an per insidias occisum incertum est. {Quæ ego profiteor esse mea.) Perinde ac si hęc Aiacis sint uerba. Quæ, subaudiendum arma. {Profiteor) palam dico: unde professores alicuius disciplinæ, qui eam se docere posse palam enunciant. {Nam me æquum est frui.) Tanquam fratrem. Nam Aeacus Iouis & Aegines filius, ex Aeneide Chironis filia duos suscepit filios, Peleum & Telamonem, Peleus ex Thetide Achillem, Telamon ex Eurybœa Alchatoi filia Aiacem, ut Græca narrat historia, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus sanguine essent coniuncti, recte scilicet amoris etiam affectu Achilles, & Aiax cohæsisse uideri possit. {Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute emulus.) Hæc sunt quæ Cicero quasi transacta dicit esse, ac per hoc nullam pene uim præstare argumenti. {Virtutis æmulus fui.) Eius Achillis, roboris, corporis, fortitudinis & animi, nam si Homero credimus, post Achillem Aiax omnium Græcorum fortissimus fuit, quem bis cum Hectore congressum, superiorem fuisse scribit. {Nequeo exputando euoluere.) Disputando ad id peruenire, ut dicatur. {Nam si ueretur,) Si delinquere ob uerecundiam non potest. {Id parui auditu,) Quippe qui inuerecundus sit, & in omne facinus exultante libidine audeat prosilire. {Quid, postea,) Cum commode, satis ne accuset, ostendisse uisus sit.

{Quod

{Quod ait?) Num quod adijciet idem quod dixit con≠firmabit. {Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.) Hoc eſt, nunc tua ordiar ſcelera, à ſummo exordio, ab initio mei exordij, aut eorum quæ geſſiſti principio. {Te à ſummo dexteram.) Te omnibus cōmonſtrabo, & quaſi textum per fi la diſcindam. {Quibus illi) Iudices, uel quicunq; audiunt. {Student,) Studioſe fauent. {Non omnes res confirmare,) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua ꝓ baturum, & deinde è memoria eorum aliquid exciderit: aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumētatio, quam ar≠gumentationum multarum contextus quidam eſt. niſi par≠tium, aut ſpecierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusq; referatur. Nam unum per ſe, quod in argumentatione ꝓbare uelis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. {Non oēs res confirmare,) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi quidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid exci pias, quod te neutiquam poſſe confirmare fatearis. {Ne aut ad rem, addatur quid,) Vt ſi quem furem uelis oſtendere eun dem ambitionum dicas, & quod ad tuam rem minime atti≠neat. {Aut quippiam de re) Vt ſi cum ſicarium, furem, & libi≠dinoſum uelis oſtendere unum ex his reticeas. {In aliam cau ſam) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus ac cuſaretur, manu ſe fortem eſſe defendebat, & ut Ariſt. in Elen chorum libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cum de quo diſputa retur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. {Vti apud Pa≠cuuium Zethus cum Amphione;) Apud Euripidem & Pacu≠uium prætermiſſa muſica, unde ſumptum erat diſputandi ini tium, ſapientiā laudat. {Zethus cū Amph.) Qui Iouis ex An≠tiope nati, Thebas Bœotias ꝯſtruxere: ut Hom. i 11. Odyſſeę.

Τὴν δὲ μετ' ἀντιόπην ἴδον ἀσοποῖς θύγατρα.
Ἣ δὴ καὶ διὸς εὔχετ' ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι
Καὶ ῥ' ἔτεχεν δύο παῖδας ἀμφίονα τε ζηθύντε,
Οἳ πρῶτοι βήβης ἕδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο.

{Quod ſæpe conſulto multi) Vt nō id dici uelint de ſe, reum ſæpe conſulant, idq; faciunt anguſtijs cauſæ coacti, ꝙ de cau ſa tam pauca dici poſſint, ut nimium feſtinans cauſam egiſſe uideatur: qđ cum nos facere deprehenderimus, dicimus ideo id feciſſe, ꝙ ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. {Ex eo, qđ perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt,) Senſus eſt: Vitioſum eſt, cū aliqđ iniqui factū iam conſtet, & quæratur tantūmodo à quo factum ſit. Si uelit ali quis non tam oſtēdere, à quo factum idipſum ſit, ꝙ̃ nequiter id factum eſſe, cum de eo dubitet nullus. Non. n. ex eo quod nequiter factum eſſe oſtenditur, etiam demonſtratur quis qđ cōmiſerit. Id deniq; nō mediocri dabitur uitio ſi in ea re mul tum fuerit occupatus. {Alteram rem uituperari, cum alteram laudes,) Quod genus ſi quæratur, utris maior honor hn̄dus ſit. {Albenſibus,) Cum duæ, ut & Varro inquit. Albę fuerint, ab una dn̄r Albani, ab altera Albenſes: ſicut Lucenſes & Luca ni, Rhegini & Rheginenſes, Pergameni & Pergamenſes. Cu≠mani & Cumenſes. Eſt etiam ubi eadē gens alia appellatione nominetur, licet aliquatenus differat: ut Romani & Romanē ſes, Siculi & Sicilienſes, Hiſpani & Hiſpanienſes, Piceni, Picen tes, Iliaci & Ilienſes, Rodij & Rodienſes; & id genus alia, ut Feſtus Pompeius putat. {An Ve.) Et hi ppr̄i ēt Veij dicti ſunt ab oppido Veijs. ſicut illud oſtendit in Neronem epigrāma.

Roma domus fiet, Veios migrare Quirites,
Si non & Veios occupat iſta domus.

{Quòd reip. & populo R. profuerunt;) Subaudiendum, in bellis ſocialib⁹. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus orator in numero habitus, ornatus atq; elegās quo ꝓtore ludos A≠pollini faciente, cū Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio ꝯſulibus mortem obijt Ennius. {Quaſi id fuiſſet in controuerſia,) Cum oēs uno nomine exules, extra ſolū pa trium eiectos appellarent, licet ipſe pro Cæc. dicat: Exiliū. n. non ſupplicium eſt, ſed perfugium potiusq; ſupplicij. Nam qui uolunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatē, eo ſolum uertūt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege noſtra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes uincula, neces ignominiasq; uitant, quæ ſunt legibus ꝯſtitutæ, ꝯfugiunt quaſi ad ſecurita≠tem, in exilium: qui ſi in ciuitate legis uim ſubire uellent, nō prius ciuitatem, quam uitam amitterent. quia nolunt, nō ad≠imitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, ſatis apparet. {Aut perinde) Ideo quaſi non omnes quibus interdum eſt, ne aqua igniq; utantur exu les nominentur. {Verum illi) Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile uitiolum eſt, quod aliqua parte diſ ſimile eſt. Simile uitiolum oſtendi poterit, ſi id, quod confe≠retur ei qui cum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum ge nere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinio≠ne: & ſi hoc in numero illud erit ꝙ per ſimilitudinem affer≠tur, & ſi hoc in loco illud erit ꝙ ius cauſa, qūocunq; affertur. Deinde uero quid res cum re differat demōſtrabimus ex quo docebimus aliquid de eo quod comparabitur. & de eo qui cū comparabitur exiſtimari oportere, & hoc maxime reprehen≠di poterit. cum per inductionem tractanda erit argumētatio.

LONGOLIVS.

IN confirmatione rationis) Cōfirmatio uitioſa. {Nam ſi improbum Chreſphontem) Alias, Threſpōtem. {Aut ex contrario conuertentur,) Sed hæc concluſio ex cōtrario fieri non poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. {Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe:) Poteſt enim uel animi affectibus pallere. {Quoniam ſuſtinet puerum) Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachijs ſuſtinet. {Si non cetera quoq; ſimilia concurrant:) Eiuſmodi ſignorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Ariſtoteles appellant, quod ubi ſimul con≠currant, aliquam probationem efficere poſſunt: ut in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi enim frequentius in ędi bus uideris medicum niſi amicorum ſolicitudinem & triſti≠tiam, niſi uota dijs facta, nō facile fidem dabis, cum multi ex ſceleroſa cōſcientia in pallorem inciderint. {Si quis dicat in≠iuriam eſſe nullam, &c.) Cum quoduis contra ius factum, in≠iuria uocetur: {Aperte fatur dictio,) Aiax pro Achillis armis adipiſcendis, exponit in Græcorum concilio Apollinis oracu lum. {Auditu exiſtimet:) Alias, auditum. {Vti apud Pacuuiū Zethus) Inducti ſunt & eadem ratione in tragœdia Euripi≠dis concertantes, ut teſtatur Athenæus in encomio muſices. {Item uitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, &c.) Quamobrem qui uanitatem artium, quod profeſſores earum plerunque uani eſſent, noſtro ſeculo afferere ſtuduit, non immerito ab omnibus quoque doctis uaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc non ignorandum eſt, quod multa ſunt quæ per artem ita ſcribuntur, ut uel expoſitiones, uel rationes, confirmationes uitioſæ, alijs uideri poſſent, cum id diligentia uel neceſſitate callidi oratores, faciunt: quale & in hoc exemplo uitium eſſe, & non eſſe poteſt.

ASCENSIVS.

IN confirmatione etc. Proſequitur uitia confirmatio≠nis: quorum cognitionem dici apprime utilem: tum ne in ea incidamus: tum ut lapſos deprehendamus: atque ita auditorem attentum facit. Ordo eſt: Multa ui≠tia ſunt uitanda in confirmatione rationis, id eſt, dum rationem confirmare uolumus in ratione noſtra: & mul≠ta uitia ſunt obſeruanda, id eſt, diligenter, ut reprehen≠dantur animaduertenda: in confirmatione rationis aduer≠ſariorum in ratione, ſcilicet, eorum quam ad confirma≠tionem rationis adducunt. ꝙ pro &, uitia ſup. ſunt conſi deranda diligenter propterea: ꝙ affirmatio, id eſt, confir matio rationis. accurata, id eſt, diligenti cura effecta, com probat uehementiſſime totam argumentationem. Igitur, q. d. ut rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico, aut igitur ꝙ uehementiſſime comprobat. ſtudioſi, id eſt, diligentes oratores utuntur duplici concluſione in confirmanda ratione. i. ſępe concludunt per dilemma. i. ar≠gumentum utrinque aduerſarium capiens, hoc modo (& eſt exemplum ſumptum ex Ennio: apud quem dicit fi≠lia ad patrem uolentem diuortium facere à marito quem filiæ dederat. quem alij Treſpontem, alij, ut Franciſcus Traſpontem, alij, ut Capidurus, Chreſpontem uocant.) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indi≠gna, id eſt, quam non merui, aut indignanter ferenda. Nam ſi exiſtimabas, id eſt, tu iudicabas Treſpontem. ſ. mari≠tum

tum meum, esse improbum: cur locabas me nuptijs.i. per nuptias, huius.i. cur me huic nuptum dedisti? Sin.i. sed si est probus, cur cogis me inuitam relinquere talem.s. probum uirũ. inuitum.i. nolentem relinqui? hoc modo uidetur ex utraque parte argumentatio concludere, sed non concludit: unde dicit Cic. Eaq;.i. & ea sup. argumenta utrinq; concludere uiolẽtia: concludentur.i. conuincentur, hoc modo: quia aut conuertentur ex contrario.i. ex altero dilemmate, quo ad utrãq; partem, aut reprehendentur ex simplici parte.i. tantum ex altera parte. ex contrario sup. conuertentur, hoc modo: ut dicat pater. O nata.i. filia, ego nulla iniuria afficio te: quia si Tresipontes probus est, collocaui sup. te eius nuptijs: sin autem.i. sed si: est improbus. ego liberabo te incommodis diuortio.i. per diuortium.i. separationem matrimonij. sup. talis conclusio, aut argumentatio, reprehendentur ex simplici.i. tantum ex altera parte. si alterutra.i. una duarum, siue hæc, siue illa. pars ex duplici cõclusione, diluitur.i. dissoluitur, hoc modo: Nam si existimabas Cresphõtem esse improbum, Cur me huic locabas nuptijs? Rñdet pater. Duxi.i. existimaui probum, Erraui, & cognoui post.s. nuptias: & fugio cognitum. Igitur reprehensio huius conclusionis, quæ sibi uidetur cõcludere ex utraq; parte est duplex: illa superior.i. prior, quæ rñdens ecõuerso ex utraq; parte concludit: est acutior.i. subtilior. hęc posterior est facilior ad excogitandum, quia facilius est alteram q̃ utranq; partem diluere. Item uitiosa est confirmatio rõnis, cum nos abutimur ea re, quæ significat plures res.i. quæ est æquiuoca. pro certo signo unius rei.i. pro uniuoca, hoc est (nam non de uoce, sed rebus loquitur) qñ quod multorum signum esse potest, quia à multis causis dependet assumitur tanquam sit necessario alicuius unius signum, hoc modo: Necesse est, aut uirũ, aut mulierem ægrotasse, quia pallet, possit.n. aduersarius dicere non esse necesse ægrotasse, cum & timentes, & frigentes, & qui comederint exangue (ut Flaccus dicit) Cyminum, & qui diu studuerint, & qui sanguinem effuderint, aut multum coiuerint, alijq; multi pallere possint. Aut hoc modo: Necesse est, supp. fœmellam, peperisse, qm̃ sustinet.i. super gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem, quod signum non est necessarium, quia potest non suum sustinere. Nam certe hæc non sunt signa.s. probabilia efficaciter sua sponte.i. ex propria ui aut natura, si non ceterà quoq; sup. signa similia concurrant, quæ.s. signa si concurrerint, nõ nihil hmõi signa, imo multum adaugent suspicionem, non tñ si sint eiusmodi necessario concludunt, ut si addatur, q & ipsa quæ puerum sustinuit palleat, & fleuerit cum puer auelleretur, & ipsum affectàter deosculatus fuerit, aut similia quę materni affectus sunt fecerit, satis autem euidentiæ haberet si addatur q eum lactauerit. Item confirmatio rationis est uitiosa, qñ id, quod dicitur in aduersarium, potest conuenire.i. conferri, uel in alium, uel in eundem qui dicit, hoc modo: Miseri sunt qui uxores ducunt. Hoc uidetur assumptum ab eo qui aduersarium reijciendum censet, à curatione ludorum, aut aliarum rerum festinarum sic. Qui miseri sunt res lætas curare non debent, tu autem miser es; miseri enim sunt qui uxores ducunt, quo audito statim antequam conclusio inferatur subiunxit aduersarius, & tu dixisti alteram.i. secundam, q.d. ergo multo miseriores, q si cælebs esset, qui id diceret posset aduersarius dicere; ergo omnes patricij: & fere qui ciues boni sunt miseri sunt: uxores.n. ducunt, aut duxerunt. {Item uitiosum est) Continue docet reliqua cõfirmationis rationis uitia dicens. Item uitiosum sup. est genus confirmationis rationis id, quod uulgarem habet defensionem.i. ad quamlibet culpam applicabilem, hoc modo: Iracũdia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore, ut fiat confirmatio sic. Si cui unquam ignouistis iudices, huic maxime ignoscendũ putetis. Peccauit.n. ductus iracundia, aut &c. sed eam confirmationem dicet aduersarius non admittẽdam, enim pro quia: si huiuscemodi depcationes.i. depulsiones. ac purgationes criminum probabuntur.i. approbabuntur, & ut sufficientes admittentur, nunc sup. maxima peccata dilabentur.i. purgabũtur. impune.i. sine ulla punitione, quia quilibet dicet se tali uitio, aut occasione inductum peccasse. Item confirmatio rationis est uitiosa, cum id sumitur.i. assumitur pro certo, quod non constat.i. non est acceptum, ut uerum inter omnes, hoc est, de quo aliqui dubitant, & quod etiam nunc, id est, in præsenti lite, est in controuersia, id est, de quo contenditur, hoc modo. Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum atque inferum, Id est, superos atque inferos, aut superorum & inferorum conciliant inter sese pacem, & conferunt concordiam, & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Chresphõtem maritum illum, cuius pauloante mentio facta est usum. ita.i. tali confirmatione pro suo iure quo contendebat coniugem inuitam à se inuito non esse auferẽdam, quasi demonstrasset iam rationibus certis satis esse ita cum de illa re controuersia sit. Nam si constet Deos esse concordes, quos tamen Homerus attestatur discordes fuisset, non continuo cõstabit eos uelle homines cõcordes esse cum quibuslibet, quia certum est Deo auctore multis illata esse bella. Præterea non omnis concordia bona est, ut malorum inter se, ergo talem Dij non approbant. Facile ergo poterat socer refellere, quod ab genere assumebatur. Item uitiosum est, sup. confirmationis genus, quod uidebitur dici iam quasi sero.i. nimis tarde, atque negocio acto, hoc modo: O Quirites si uenisset mihi in mentem, non commisissem.i. non essem passus, ut res ueniret in hunc locum.i. in talẽ statum, aut exercitus in tales angustias. nam ego fecissem hoc aut hoc.i. sic aut sic euitassem: sed hæc ratio fugit.i. lauit me. tũ.i. tunc. {Item uitiosum &c.) Recitat uitium confirmationis quæ assumitur id, quod fit cõtra fidem & deinceps alia uitia subiungit dicens. Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, id est, quod cum manifestam habeat culpam. tamen, id est, nihilominus. tegitur, id est, palliatur. aliqua defensione leui, id est, modici ponderis, hoc est, parui momenti, hoc modo: Ego reliqui te ò peleu, Regno, sup. existente tibi florentissimo. nunc paro.i. contendo, ut solus restituam sup. regnum. tibi deserto ab omnibus, restituam inquam summo periculo.i. per summum discrimen uitæ, posset.n. peleus, aut quiuis alius desertus dicere. Quis tibi hoc credat. Item uitiosum est.s. genus confirmationis, quod potest accipi in aliam partem, ac.i. q̃ dictum sit.i. huiusmodi, ut si quis potens ac factiosus in ciuitate libera qualis erat olim Romana, dixerit: Satius.i. melius & consultius esset uti regibus, quàm malis legibus. Nam tametsi hoc potest dici sine malitia.i. sine affectatione regni, aut dominij, causa rei, uidelicet legis perniciosæ arguendæ.i. detestandæ. tamen non dicitur sine atroci suspicione, uidelicet, affectantis regnum. propter potentiam eius, qui dicit. Item uitiosum est, uti in confirmationibus definitionibus falsis, aut uulgaribus. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullam sup. esse, nisi sup. eam quę constet ex pulsatione.i. uiolentia concussione, aut ex conuitio.i. manifesto opprobrio, aut contumelia, quia alijs modis innumeris fit iniuria, ut furto, adulterio, delatione, detractione, incendio &c. Vulgares supp. definitiones sunt, quæ licet uni rei applicentur, possunt nihilo minus transferri in aliam partem, ut si quis dicat, quadruplator.i. redemptor litium aut rerum, unde quadruplum speret: est, ut describam sup. eum breuiter, capitalis.i. reus capitis amittendi. Est enim ciuis improbus & pestifer. Nam sup. talis definitor, nihilo.i. in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, q̃ furis, q̃ sicarij.i. sica, hoc est, mucrone. præsertim latente grassari soliti, aut proditoris.s. domini, aut urbis, omnes enim tales sunt non minus omnino plus quã quadruplator capitales, & improbi ac pestiferi. Item uitiosum est, pro argumento sumere.i. medio probandi. quod positum est in disquisitione.i. disputatione. ut si quis dicat eum quem arguat.i. accuset furti.i. actione, aut accusatione, esse hominem improbum, auarum, & sup. fraudulentum, & sup. ei rei testimonium esse, q sibi furtum fecerit. nam id assumitur quod probare deberet. Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere.i. adducere inconueniens contra inconueniens, id enim non est soluere. unde Flaccus. Nihil facit exemplum litem q lite resoluit, hoc modo: O censores non conuenit.i. non est conueniens, istum uobis satisfacere, ex eo q ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: q.i. quia, si non uenisset ad exercitum, ipse dicet hoc.s. idem quod uobis dixit Tribuno militum; hoc est, si quis iuratus, aut cum iuramenti interuentu promiserit censoribus adesse certo loco & tempore, & accusatus q non affuerit, dixerit Censores non affui, q̃a non

nō potui adesse,quocirca me purgatum habere deberis, quia si idem iuratus fuissem Tribuno militum & ad diem cōmeatus non uenissem,idem illi dixissem,& purgatus fuissem: posset aduersarius dicere non conuenit censores istum satisfacere.s.de delicto suo,uerbis.s.friuolis & inanibus: nam hoc genus confirmationis,ideo uitiosum est,quia res.i.quę ab eo assumitur,non est expedita aut iudicata.i.non est euidens sine controuersia, si Tribuno militum non seruasset fidem, quod apud illum purgatus fuisset dicendo ꝙ adesse non potuit: sed res impedita .i. intricata, & posita in simili controuersia, profertur loco exempli. Item confirmatio sup.est uitiosa,cū id de quo est summa controuersia expeditur.i. enodatur parum,& relinquitur quasi sit trāsactum,hoc modo: Dicat sup. Aiax. Dictio.i. fatum aut oraculum Apollinis fatur aperte si intelligas,si intelligatur. Nam sup.iubet arma dari tali qualis fuit qui gessit sup.ea si studeamus potiri Pergamo.i.capere Troiam:quæ arma ègo profiteor esse mea. enim pro quia, æquum est me frui armis fraternis.i.quæ erūt patruelis mei: & æquum est supp.arma fraterna adiudicarier.i. adiudicari, (est.n.paragoge metri causa)mihi uel qui propinquus supp. sum,uel ꝙ æmulus.i.imitator uirtutis sup.eius,hoc est,Achillis,ubi oraculum.Arma dato tali qualis qui gesserit illa.Si capere exoptas excelsæ mœnia Troiæ:uterq; pro se interpretari potuit,cum Vlysses Achilli similis fuerit cōsilio, & Aiax robore,& tū tanquam aperte pro solo Aiace faciat ab eo assumitur. Item uitiosum est,inquit, ipsum.s.causidicum,aut oratorem dissentire sibi.i.à se,in oratione sua,& dicere contra ea quæ dixerit ante,hoc modo: Qua causa.i.qua utilitate,accusem hunc,q.d.nulla.Nulla.n.causa est,ut hunc accusem,tū .i.deinde uitiosum est euoluere .i. deducere & declarare id.s. ꝙ nulla sit causa disputando. Nam si ueretur.i.si est homo uerecundus,quid eum accusem,q.d.nulla ratione: qui est ꝓbus:ꝙ ex eo patet,ꝙ ueretur,quia si erubuit salua res est: qa de se est emendabilis:si possidet ingenium.i. naturam animi inuerecundum. Quid,id est,ad quid eum accusem, qui existimet parui.i.parui curet id auditu .i. ut audiat, quasi dicat frustra,id fecero cum sit inemendabilis. Num.i.nūquid,q.d. non,aut lege non ut sit:talis uidetur ostendisse rōne non incōmoda,quare non accusaret .i. deberet eum non accusare. Quid.i.ad quid ait postea: Nunc ego detexam.i.denudabo, & aperiam te.i.uitia tua à summo.i.primo exordio. q.d. sibi contradicit.Nam dixit se nolle accusare, & iam parat eum omnino accusare.Et uidetur exemplum sumptum,ex nota:tūc temporis alicuius oratione. Item uitiosum est.s.genus confirmationis, aut id, quod dr̄ contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt:si lædant.i.offendant:aut partes,quibus illi.s.iudex & auditores student.i.multum fauent,aut lędant homines,quos illi habent charos,aut uoluntas auditoris lædatur aliquo uitio hmōi:quia captanda est beneuolentia ei⁹. Item uitiosum est,non omnes res confirmare.i.dimittere aliquas res non confirmatas:quas.s.res pollicitus sis.s. declarare & confirmare:in expositione.i.propositione seu enumeratione prima:ut si quis dicat.Et furem & sacrilegum te ostendam:nam & pupillos spoliasti: & domos uiduarū inuasisti. In neutro.n.sacrilegum est. Item uerendum est, ne de alia re dicatur,cum alia de re controuersia sit: inq; hmōi uitio cōsiderandum est, ne aut quid .i. aliquid ad rem addatur, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata deriuetur .i.traducatur in aliam.i.sanctam: uti apud Pacuuium Zeth⁹ frater Amphionis sup.facit cum Amphione; quorum.s.duorum fratrum:controuersia cum de musica inducta sit:confunditur.i.finitur:& terminatur in rationem sapientiæ, & uirtutis utilitatem. Item considerandum est,ne criminatio accusatoris contineat,aliud.i.unam rem, & purgatio defensoris purget,aliud.i.rem penitus differentem: quod multi faciunt sæpe ab reo.i.à parte rei: consulto.i.per consilium,coacti angustijs causæ.s.defendendæ .i. cum nō habeant quod ad obiecta respondeant transeunt ad alia quę purgandi uim habeant:uti.i.quemadmodum, cum is qui accusetur petijsse magistratum ambitu .i. largitione,aut malis artibus dicat se donatum esse sæpenumero.s.aliquo præmio. ab Imperatoribus apud exercitum quod signum ualet ad probandum ꝙ fortiter egerit pro rep. non quod ambitus insons sit. Si nos obseruauerimus.i.aduerterimus. hæc.s.uitia, presertim latentia:in oratione aduersariorum, nos deprehendemus sæpe, & ostendemus in eiusmodi deprehensione .i. deprehendendo, eos non habere quid dicant, aut quid dicatur de ea re .s. de qua dicere deberent,& ita reddemus eos confusos,& ostendemus uictos eum ad rem nequeant respondere. Item uitiosum est, uituperare artem,aut scientiam, aut quodpiam, seu quoppiam.i.aliquod studium.i.exercitium bonum: propter eorum uitia,qui in eo studio sunt .i. diligentes in eo, ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam. Item uitiosum est, putare ex eo,quod constat.s.aliquid esse factum perperam.i.praue & peruerse,ostendi à quo homine factum est,hoc modo: Cōstat mortuum esse deformatum,præditum tumore.i.multum inflatum,decoloratum .i. denigratum, corpore: ergo constat necatum esse ueneno. Deinde si sit usq; adeo.i.omnino occupatus in eo .i.sic rapiatur studio, ut conflictetur .i. contendat uenenum datum sup.esse:non mediocri uitio.i.si postquam ostendit aliquem ueneno necatum,postea ostenderit quantum uitij sit hominem ueneno necare,& non ostendere, quis id fecerit uitiose agit:nā defensor dicere potest: esto ueneno necatus sit, ut dicis:& nihil detestabilius sit,q̄ ueneno quenquam tollere quid id demum ad nos. Item uitiosum est,in comparandis rebus.i.dum fiunt comparationes. efferre .s. in medium, hoc est declarare,alteram rem.s.comparabilem,& non facere mentionem de altera re,aut disputare.s.de ea negligentius.i. tepide,aut non satis diligēter,ut si sup.comparetur,utrum satius sit,populum frumentum accipere.s.largitum, aut distributum.an non accipere: & curet enumerare,quæ commoda sint,in altera re.s.in accipiendo frumento, aut econtrario, & prætereat ut depressa.i.deprimat & taceat:quæ in altera re in commoda sint,utpote in non accipiendo frumento uel econtrario:aut ea, quæ minima sunt,dicat .i. modici momenti. Item uitiosum est,in rebus comparandis necesse sup.esse alteram rem uituperari cum laudes:alteram,quod genus.i.cuius generis sup.est exemplum;si quæratur,utris maior honor habendus sit,an sup. Albensibus.i.marsis illis ciuibus albe marsorum,an Veientanis.s.populis è Veiento oppido:qui et ueij & uelentes dicuntur.Sunt qui legant Abellensibus,& Veientinis:qui.s.populi profuerunt reip.& populo R. & is qui dicat.i.dicendo laudet sup.alteros, lædat alteros. (dicere interdum significat laudare,ut in principio epistolarum Horatij. Prima dictæ mihi summa dicendę camœna &c. Quocirca ut legendum sic,ut is,qui alteros dicat,alteros lædat.) enim pro quia, non est necesse, si præponas alteros, uituperare alteros .i.reliquos. fieri.n.potest,ut,cum laudaris alteros.i.hos,aut illos,magis.i.uehementius,attribuas alteris.i.reliquis,aliquā partem laudis ne puteris pugnasse contra ueritatem, cupidi⁹ .s.q̄ per fuit.i.nimis cupide,unde ut facilius persuadeas alteros præferendos, cautius feceris si utroque laudando utrorumq; te amicum significaueris. Item uitiosum est, struere .i.conflare controuersiam de nomine & uocabulo rei, quam rem.i. controuersiam de nomine aut uocabulo rei consuetudo.s.loquendi potest iudicare optime.i.facillime:uelut Sulpitius,qui intercesserat.i.per se legem,auctore Mario à se latam opposuerat:ne exules, quibus causam dicere non licuisset.i. quibus propter turpitudinem facti,non liceret pro se causam dicere.reducerentur.s.in patriam.Idem.s.Sulpitius,posterius .i.paulo post,cum.i.quando uoluntate immutata, ferret eandem legem contra quam intercesserat .i. cum legem ferret, ut eiecti reducerentur dicebat se ferre aliam legem propter commutationem nominum: nam aiebat se reducere, non exules, sed eiectos ui:perinde quasi .i. eodem modo, quasi id fuisset in controuersia.i.in lite,quo illi nomine.s.qui exulabant, appellarentur à populo R.& quasi non omnes quibus interdictum sit.i.prohibitio facta est aqua & igni.i.à communione elementorum,quibus ad uictum utimur,appellentur exules. uerum nos ignoscimus fortasse illi.s. Sulpitio: si fuit fortasse cum causa (sicut reuera uidetur fuisse. Nam exules prius dixerat, non omnes, sed quibus causam dicere non licuisset,ut sunt qui propter turpe facinus exulant: nunc uero eos dicit reuocandos: qui ui .i. uiolentia,non culpa,sint eiecti: propter factiones, uidelicet, aut seditiones principum quibus fauerint:

fauerint: & ita posteriores meruerint reuocari non priores) tamen licet illi ignoscędum scit: nos intelligamus esse uitiosum intendere controuersiam propter commutationem nominum sup. eiusdem rei: & quæ noscantur esse nomina eiusdem rei: ut si lex sit. Quicunque gladio accinctus sub noctē, aut noctu ingressus fuerit capiatur, & ad iudicium trahatur, & quis deprehensus dicat se non gladio, sed ense, aut mucrone accinctum repertum esse, uitiosum fuerit.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

VONIAM *exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint ijs rebus vitia consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, vt reprehendatur: aut improbum, ut non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudicata vitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improbos, aut eiusmodi, vt aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item vitiosum est, id quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: vt si quis quem arguat hominem occidisse, & ante quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse, quàm hominem occidere. non enim, vtrum indignum sit an non, sed factúmne sit, quæritur.*

CAPIDVRVS.

VONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus,) Comparationis uitium, si inter ea quæ comparata sunt, ratio non est cur comparari debeant. {Aut ipsi obest) Qui affert, si imprudenter simile afferat aliquid quod aduersarius, in ipsum qui ꝑtulit retorqueatur. {Exemplum uitiosum est,) Docuimus supra aliud esse exēplum, aliud similitudinem. {Si aut falsum est, ut reprehendatur:) Atqui apud ipsum de Claris oratorib. Atticus: Cōcessum est, inquit, rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. Exempla autem sunt, ubi actus humanos conferimus. Recte igitur: Aut reprehendatur, adiecit. Dicit. n. uitiosum tunc uideri debere exemplum, cum ita falsum effertur, ut statim ab aduersario reprehendi possit. {Aut improbum,) Non. n. quæ ueteres fecerunt, omnia debemus imitari, sed ea duntaxat quæ probari possint. Aut inane: Insulsum, quod nihil honoris aut utilitatis afferat. {Aut maius, aut minus, q̃ res postulabit.) Si de plebe aliquis & gregarius cum tribuno prætoréue comparet, uel è diuerso. {Res iudicata uitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur:) Cum. n. iudicatum proferimus, ut id causæ nostræ prosit, necesse est primū à laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertur, ordiamur. per iudicantium. n. auctoritatem iudicandi auctoritas confirmatur. deinde ut id, quod iudicatum proferimus, simile ei de quo agatur esse monstremus. tum demum. n. iudicatum nos iuuabit, si huic simile demonstretur. & hæc similitudo octo illis supradictis modis fieri potest, genere, natura, ui, magnitudine, loco, persona, tempore, opinione. {Aut de ea re, de qua controuersia non est:) Quæ licet eodem in genere sit, tamen quia probare per simile aliquod uelis, cum probatione non indigeat, uitiosum est. {Aut si improba,) Si res q̃ iudicata est, improbe iudicata itelligatur. Vitiosa quoq; erit, si ab aduersarijs firmiores res iudicatæ proferri poterūt. {Item uitiosum est,) Ordo est, uitiosum est argumentari de eo, & planum id facere, quod aduersarij factum esse cōfiteantur. Si. n. confitentur aduersarij, nihil est quod in eo amplius nobis cupiamus. {Nam id tantum augeri oportet.) Non etiam ostendi, uelut ipse pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta potest: miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria, acerbum est ab aliquo circūueniri, acerbius à propinquo: calamitosum est bonis uerti, calamitosius cum dedecore. Funestum est à forti atq; honesto uiro iugulari funestius ab eo cuius uox in ꝑconio quæstu perstitit, indignum est à pari uinci, à superiore indignus. Ab inferiore atq; humiliore, luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico: horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circunspexi. Quintius, omnia periclitatus est. Talem poterunt auxesim habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

LONGOLIVS.

QVONIAM exornatio) Exornatio uitiosa. {Quod ex aliqua parte dissimile est,) Nec quidquam facilius reprehendi potest, quàm hoc ipsum: propterea, q̃ auctore Aristotele, nihil est tam simile undecunq; quod, non aliquid dissimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

ASCENSIVS.

QVONIAM exornatio &c.) Ostensurus uitia exornationis ineptæ enumerat primum eius membra, & deinde singulo℞ uitia declarat dicens. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus quæ pertinent ad argumētationem exaggerandam. i. accumulandam, & collocupletādam. i. ditandam, ideo sup. consideremus quæ uitia sint ijs rebus. s. quibus exornatio constat. Simile uitiosum est, quod supp. ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis. i. æque euidentem, aut probatiuam, aut is q̃ affert sup. illud simile: obest. i. nocet sibijpsi, afferendo tale simile, quod plus contra ipsum faciat q̃ pro ipso. Non potest hic ordo esse, & simile nocet, quia mala esset reciprocatio, quocirca, aut legendum est illi ipsi obest q̃ affert, ut sit simile obest illi ipsi qui affert, aut si est sibijpsi ordo est, quem fecimus: ut suppositum uerbi obest, sit is qui affert &c. Supersedeo exēplis, q̃a docte & dilucide afferuntur à Francisco. Exemplū uitiosum est, si est, aut falsum, ita ut reprehendatur ab aduersario, ut falsum, aut est improbum. i. improbandum, & nō admittendum, ut si in exemplum trahatur, quod factum sit à iudice corrupto, aut aliter iniquo, & ita ab omnibus in eo iudicio postea improbato, ita ut exemplum non sit imitandum, aut si est, aut maius, aut minus q̃ res postulat. Quidā habent aut inane. i. uanum & impertinēs, aut maius, aut minus, ut si dicas delendam esse Corinthū, quia deleta est Carthago, aut contra non conueniret exemplum, quia maior erat ratio in delenda Carthagine q̃ in Corintho. Res iudicata profertur uitiose, si proferatur, aut de re dissimili, ut si dicas absoluendū qui sororem ob auaritiam occidit, quia Oratius absolutus est aut profertur de ea re, de qua controuersia. i. lis ac disceptatio non est, ut si dicas adulterum in lege mosaica absoluendū data mulcta, quia fures sæpe restituentes quadruplum absoluti sint, dicam non esse sile, aut si res est improba, ut si dicas hūc in adulterio deprehensum absoluendum, quia Clodius incesti reus absolutus est, dicam illud iudicium improbandū esse, & non trahendum in exemplum. Aut si res iudicata ꝑfertur eiusmodi, ut aut plures res iudicatę, aut magis idoneę possint proferri ab aduersarijs, ut si dicas unum aut alterum in furto iterato absolutum, dicam mille suspensos. Itē uitiosum &c. Declarat nunc uitia quæ sunt in ceteris rebus quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem dicens. Item uitiosum est argumentari de eo, quod aduersarij confiteantur esse factum, & facere planum. i. euidens esse factum: nam oportet id augeri, & ostendi factum, cum factū esse constet. Item uitiosum est, id augere, quod ꝯuenit doceri, (est

(est autem uitium contrarium superiori,) hoc modo: ut si qs arguat: quem.i.aliquem occidisse hominem, & augeat pctm .i.facti atrocitatem, ante quàm attulerit argumentationes satis idoneas, ad probandum, uidelicet, q reus id commiserit: et dicat nihil indignius esse quàm hominem occidere. nō enim quæritur.i.disputatur, aut disceptatur: utrum occidere hominem sit indignum an non, nam & aduersarius id fatetur, sed quæritur ne pro an factum sit, an non.

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

OMPLEXIO *uitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid reliquit; ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit.*

CAPIDVRVS.

OMPLEXIO uitiosa est,) Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars ultima. quam dicit uitiosam esse, si non quod primū dictum est complectitur. Diximus supra duobus modis complexionem fieri solere: aut ex enumeratione eorum quæ dicta essent, aut si qd' sequeretur tm complexi essemus. Proinde uitiosa, inquit, ita erit, quæ ordinē in enumeratione non tenuerit, & q longius q̄ oporteat euagabitur. {Et quæ non ex enumeratione certum & cōstans aliquid reliqt; ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit,) Vitiosa quoq;, inqt, illa est complexio, q cōfusa, qd q̄ certi non affert, ut plane quid uelimus probare, non intelligatur. {Quid deinde) Ratione facti, ppositio lata sit. {Quid cōfirmatione,) Quid cōfirmare uoluerimus. {Quid tota argumentatione demonstratum sit.) Et cum oēs complexi partes fuerimus, quid per totam argumentationem sit demonstratum, repetemus. Non sum hactenus equidem ueritus in hoc cōmentario non tm uerba & sensum interpretari Ciceronis, & tam aliorum q̄ ipsius alibi, sed meam quoq; (nec hoc arroganter dictum uelim) qualemcunq; efferre sententiam, idq; factum est, quo ipsius præcepta Cicero, cognitu faciliora uiderentur: & quantum in nobis est, non esset qdquam, in quo ambigere posset quisquam. Id non sumus consecuti: non fortasse sumus: at ut consequeremur, tum sedulo elaborauimus, idemq; in his quæ sequūtur facere studebimus. Nam cum in primo libro orationem in sex partib' consumari ostenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, cōclonem: de quinq; iam dictum partibus est, de conclusione autem tractandum restat, si tñ de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum ceteræ partes perspicuę satis tractatæ uideri possint. hæc obscurius fortasse quam ut omnes capere possint, tractata est. Proinde de hac iam dicere aggrediamur. Confutatio igitur, siue refutationem, siue rephensionem meam libeat appellare, non refert, quæ orationis (ut hic Cicero uoluit) quintum, & ut alij afferunt, qui propositionem, partem orationis esse negauerunt, quartum sibi uēdicauit locum, difficilis non sine causa semper credita est, q defendere q̄ accusare difficilius sit. nam cum proponitur uel uno modo tm accusatio, uarie dissoluitur. Quod.n. obiectū est, patronus negat, defendit, transfert, excusat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, despicit, deridet. Vnde fit, ut hinc mille flexus & artes desiderentur. Omnis aūt reprehensio, ut iam de hac differamus, tribus modis fieri solet: si quidem aut actor ipse, aut quod extrinsecus ab actore proferri solet, aut eiusdē oratio reprehenditur. Actor ipse, si in actione deformis erit, uelut Curio, cuius motus erat (ut Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranq; partē uacillante quæsiuit, quis loqueretur ē lintre, & Cn. Sicinius Tribunus pl. cum Curionem & Octauium cōsules pduxisset, Curioq; multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, & multis medicamentis pp dolorem aurium delibutus: an inq, inquit, Octaui collegæ tuo grām referes? q nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Vel si quouis alio pacto ridiculi simus qd tunc grauissimum erit, cum causæ fidem minuet. Reprehendetur item actor, si temerarie, si inepte, si deniq; quoquo modo imprudenter ab eo agi causa uideatur. Nec orō tm, sed uita ēt, nullus deniq; incessus, habitus, recte incusari solet. Aduersus Quintium.n. Cic. ipsam quoq; prætextam dimissam ad talos insectatus est. Defensionis sane pmutatio sępe reprehenditur: ut Æschines aduersus Ctesiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demosthenem quæritur. Reprehenditur quoq;, cum de quo cōtrouersia est prætermittitur, & de quo controuersia non est agitur. Vt si quis cum Orestem accuset: planum faciat, ab eo matrem esse occisam: iure ne an iniuria: nō dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo constat, diutius immoratur. ut si quis cum Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo, uirum fortissimum Aiacem necatum esse. Item potest reprehendi, si quod dicitur inhonestum, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, uel si non accommodatum dignúmue uideatur. Incusatur etiam actor, si eorum qui audiunt uoluntatem lædit, uel contradicitur, atq; hi qui audiunt fecerunt: ut si apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquē urbis expugnatorem, diceret nihil esse crudelius q̄ urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas & Tyrum diruisset. & ille incessitur, cum ad alicuius defensionem, suam potius fidem iactat, q̄ illum defendat: ut cum te spectabant omnes florētissimo in regno relinqui, nunc desertum ab omnibus, solus ut restituam paro. non enim tam eius sensus, q̄ qui dicit carpitur, quod suo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, se iactet: & q hostium uim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnādum milites adhortetur. Et cum de aliqua re una disputari cęperit, nondum illa absoluta, in aliam ab ea diuersam transiliat. Aut si rem cum re comparans, alteram laudet, alteram uituperat, aut alterius mentionem non faciat. aut si cum deliberatur, bellúmne an non gerant, pacē laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinsecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi possunt: ut, si signum quod facile conuinci possit, diuersumq; esse ab aliquo horum ostendatur: natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Et in hoc genere quoq; sunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulę, iusiurandum, testes, in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Tertio reprehendi oratio potest, cum aut uerba, aut sensus incessitur. uerba reprehenduntur, ut si ponātur pro eo quod, cur dicere uolebat, ipse prius irridebat. ut cum Chirtillum Sisenna defendens dixisset, C. Rufcij accusantis quædam sputatilica esse crimina: hic C. Ruscius: Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna qd dicas nescio, metuo insidias: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus inde excitati sunt. ita adhuc sunt aliqui, qui recte loqui esse putant, inusitate loqui, sicut Balthassar Rasin', qui collega noster quōdam fuit. Nouimus tamen nullum esse, qui aliqñ non erret. Nam & Demosthenis, qui summus orator ab omnibus facile esse cōceditur, qdam ēt Æschines exagitat, illudens, quæ dura, odiosa, intollerabilia esse dicit: & ipsum belluam appellans, quærit utrum illa uerba an portenta sint. Itaq; se purgans Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Gręcię. Proinde ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduersarijs ea simul solent: itaq; non negligenda quidem, qualiacunq; sint. Sensus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, ubi imprudenter aliquid clauditur, sicut à Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plaustris uectas esse dixisset. Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, ut cum quendam, qui scire se id dicturos aduersarios, & ita causam persecuturos, retulisset, Iunius Crispus elusit. Ego uero, inquit, ista non dico. quid .n. attinet, illa bis dici? & Cassius dicentem adolescentulum, ridiculum fecit, cū, Quid me toruo uultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, sed ita uidisti: sic & Ciceronem illusum fuisse aiunt.

aiunt. Nam cum callidissime se dicere putaret, & cum illa uerba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, inquit, hominum fortunas, respicite C. Fabricij senectutem. cũ hoc respicite, ornandę orõnis causa, sæpe dixisset, respexerunt ipsi, & ecce Fabricius à subsellis demisso capite iam discesserat. contra & ipse Cicero in quendam de minorib⁹ annis multa mentientem. Ergo, inquit, cum una Romam ibamus: nondum natus eras? Repugnans quoq; reprehendi sermo solet, ut si quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, eũ nullius rei ad bene uiuendum indigere neget postea, sine bona ualetudine posse bene uiuere, aut se amico adesse pp beneuolentiam, sperare aliquid cõmodi ad se peruenturum. Cum autem sensum ex sensu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, similitudineúe, aut syllõ utimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, si aut falsa, aut non credibilia, aut non necessaria fuerint aut si contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus posterius positum, in deliberationibus maxime uersabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum esse ꝯcedimus: sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstrauimus. In his igitur rimandum omnibus, quæ falsa sint. ut illud pro Cluentio, Cicero falsum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidisse. rogat. n. de eodem die Martium. Nam cõtraria & superuacua & stulta reprehendere, nullius artis est. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea pleriq; incidāt aliqñ cum cupidi sententiarum, data dicendi occasione, minus quid dixerint respicientes, dum locum pñtem nõ totam causam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accusat, ꝙ is in Africam fugerit, & quæritur, ꝙ ab eo ipse in Africam nõ sit admissus: & in causa Cęliana, Clodia aurum se Cęlio cõmodasse dicit, quod summæ familiaritatis signum fuit. Deinde eadem uenenum sibi paratum affirmat. Id uero summi odij in Cęlio argm̃ orator probat. In inductione & exemplo, similitudine reprehenditur dissimile aliquod eorũ octo modorum, quos supra memorauimus. Epicherema, quod qnque partibus cõnstare Cicero uoluit, nos tribus partibus, nec pluribus supra docuimus, constare: si quidem nec rationem à propositione, nec ab assumptione approbationem abesse ostẽdimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, si uitiosa constat enumeratione, hoc pacto: hunc equum aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit. at neq; emisti, neq; hereditate uenit, neq; domi natus est: surripueris ergo necesse est. Hoc cõmode reprehenditur, si dici possit, ex hostibus est captus equus, & quiduis huic simile, est qñ propositio multis constat nominibus, ad idem uerbum relatis. Ita Plato Atheniensis plĩs disputat, ꝙ aliqñ res uera esse potest, hæc quæ uel una uel pluribus partibus falsa sit. ut si dicatur. Plato Thebanus philosophus, uel, Plato Thebanus poeta, & alia gñis eiusdem. Potest etiam reprehendi propositio, quę unico constet nomine, cum ἀμφιβολεν sit: ut, Aiax post Achillem Græcorum fortissimus fuit. nam siue de Oileo intelligatur, siue de Telamonio, uerum esse constabit. Est & propositio, quæ ꝯiunctione duo uerba coniungit: ut, si mater est, diligit. quę & reprehendi potest: ut si dicas, Si mater est, non peperit, & similia. In qua & reprehendi possunt ea, quæ supra de categorica propositione diximus. i. quæ unico constat uerbo. de qualitatibus autem propositionum locus mihi hic differendi non est, sed quæ reprehendi possint duntaxat decurrẽdo, nec ita ut omnia complectamur, aperuisse satis sit. Coniunctiua itaq; propositio, et ipsa ambigua esse poterit. ut illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. potest enim intelligi, nam si propter inopiam in egestate estis, oportet ut pecuniam non habeatis, At indigetis: hoc, si ad appetitum referas, falsum erit, quod illi connectitur, pecuniam non habetis. Est ubi propositionẽ ueram, ratio sequitur falsa: ut uirtus bonum est, nam locupletes facit. Est aliqñ falsa propositio, & ratio uera: ut uirtus quidem miseria est, nam licet laudetur, à pluribus tñ deseritur. De assumptione quoq;, & approbatione assumptionis, idem intelligendum est. Complexio interdum ex ueris partibus antecedentibus falsa colligitur. ut, si ad illum hereditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum: ueniebat autem ad illum hereditas. ab illo igitur necatum esse constat. Non enim hæc fuit complexio, sed ea quæ dicit, ab illo igitur uerisimile est esse necatum. Ex syllõ enthymema nascitur, si talis est syllogismus: id solum bonum est, quo nemo malus uti potest: id autem uirtus est: bonum ergo solum est uirtus. Sic, inq̃, enthymema nascitur: bonum est summum uirtus, quia hac uti nemo malus potest. Quidquid igitur in enthymemate reprehendi potest, idem & in syllõ. Sed hæc omnia latius patent, q̃ hic exponi possint. & huius etiam artificij cognitio eiusmodi est. ut hic adiungi non queat, cum longi tp̃is & magnæ, atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, si facultas erit, explicabitur. nũc his præceptionibus ad usum oratorium contenti esse debemus, qñquidem oratoriam non decet orationem syllogismis, ita confertam esse, ac enthymematum stipatione concludi, ut à dialogis & dialecticis disputationibus differre non uideatur. Philosophi enim, uel quicunq; docte disserentes, uerum quærunt, nõ minutius & scrupulosius scrutantur omnia lenocinia in compositione, sed rerum ueritatem simplicem rudemq́; perscrutari malunt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud imperitos, atq; aliarum certe ignaros literarum loquendum est, qui nisi delectatione alligentur, & nonnunq̃ turbentur affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere non pñt, locuples & copiosa uult esse eloquentia: feratur ergo nõ semitis, sed campis, nõn uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimus annis totis diffluat & efferatur campis, ac sibi uiam, si qñ non acceperit, faciat: & ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicite non custodiat: & propositiones, rationes, assumptiones, approbationes, cõclusiones, & omnia argumentationum genera augeat, transmutet, uariet figuris, ac uerset: ut modo conquestione, modo interrogatione, modo admiratione, & ceteris figuris proponat, assumat, concludat, ut magistrumq́; ea fateri quasi cogat. Hęc sunt quæ de reprehensione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehensionem conclusio, sed Hermagoras digressionem primum, post conclusionem ponendam esse arbitratur. In digressione autem putat ille, oportere quandam referri orationem à causa atq; à iudicatione remotam quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo, p quandam amplificationem. quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & uituperationes non separatim tractari placuit, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas.

ASCENSIVS.

COMPLEXIO uitiosa &c. Ostendit uitia etiam ultimæ partis argumentationis completæ: uidelicet, cõplexionis dicens. Complexio uitiosa est, quæ non cõplectitur. i. non colligit in epilogũ, & ut dñt non recapitulat antedicta: ut quidq; primum dictum. i. seruando ordinem quo prius dicta sunt: ut primum dictum, primũ complectitur, ac repetat: & quæ non bñ concludit: nam si ideo complexione utimur, ut auditorem memorẽ faciamus, prolixitate eius memoriæ obfuerimus. Et quæ non reliquit ex enumeratione aliquid certum & constans; ut intelligatur quid sit propositum in argumentatione. i. expositione: & quid demonstratum sit, deinde rõne, quid cõfirmatione, & quid tota argumẽtatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

ONCLVSIONES, *quæ apud Græcos* ἐπίλογοι *nominantur, tripertitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis Vti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmißimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus Verba fecerimus, breuiter, Vt renouetur non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referemus: Vt auditor, si memoriæ mandauerit, ad id,*

quod

quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbitur esse artificij significandi, aut ingenij venditandi, vel memoriæ ostentandæ causa. quapropter initium enumerationis sumendum est à diuisione. deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum cōmunem instigationis auditorum causa sumitur. Loci cōmunes ex decem præceptis cōmodißime sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum cōmemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientißimis, senatui: item maxime, quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, vtrum ad omnes, quod atrocißimum est; an ad superiores, quod genus ij sunt, à quibus auctoritatis locus cōmunis sumitur; an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incōmodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incōmodo mederi, aut erratum iudicum corrigere poßit. quo in loco non incōmodum erit vti ceterarum rerum comparatione, vt ostendamus alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere: quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiā fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negocio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, vt agi res & geri negociū videatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia cōmouebitur auditoris animus, si variam fortunarum cōmutationem dicemus; si ostendemus, in quibus cōmodis fuimus, quibusq́ in incōmodis simus comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus et ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subijciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria, non nostris incōmodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios vsi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremus. Si animum nostrum fortem, patientem incōmodorū ostendemus futurum. Cōmiserationem breuem esse oportet. nihil enim lacryma citius arescit. Ferè locos obscurißimos totius artificij tractauimus ī hoc libro: quapropter huic volumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, vt conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus: & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaq́ perceptione lætabere; tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro: sed nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, vt, quod libentißime facimus, tuæ voluntati rectißimæ morem geramus.

CAPIDVRVS.

ONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ sunt:) Quā Græci partem orationis ultimam ἐπίλογον nomināt Latini perorationem, quidam cumulum, alij cōclusionem uocant. Huius duplex est ratio, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerū repetitio & cōgregatio Græce dr̃ ἀνακεφαλαίωσις, à Cic. enumeratio. Affectuum porro duæ sunt species alteram Græci πάθος, quam nos uertētes proprie affectū dicimus, alij passionem nominarunt: alteram ἦθος, cuius nomine Romanus sermo carere uidetur: à quibusdam .n. mos appellatur. sed si rei naturam sequi uolumus, nō tam mos significari uidebitur, quam mox quædam proprietas. Itaq; cautiores, quod Græci πάθος concitū affectum, et uehementer cōmotum appellare maluerunt & ad probationem magis accōmodatum: itaq; Cicero hoc amplificationem uocat, quod aūt illi ἦθος dixerunt, nr̃i mitem et sedatum cōpositum & lenem affectum, Cicero cōmiserationem nominauit. {In principio,) Subaudiendum, conclusione utemur. nā exordij terminus, quem ingressum ad narrationē esse oportet, conclusio potest nominari, sed tm̃ exordij eo modo, cum narratio argumentatio, conclusioq; iam perficitur. Qm̃ si nihil arti adhibitum est, qua partes illæ sint terminandæ, hoc nomen non obtinet. {Breuiter, ut renouetur, non redintegretur oratio:) Decurrendum .n. per capita. nam si morabimur, nō iam enumeratio, sed quasi altera fiet oratio: & quæ enumeranda uidebuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris uarianda: alioqui nihil odiosius erit repetitione. Sunt aūt apud Ciceronem cōplures, & in Verrem optimæ: nec modo referenda nr̃a sunt, sed postulandum ēt ab aduersarijs, ut ad quędam respondeant, idq́; faciemus, si ea quæ ꝓposuerimus refelli non potuerunt. quod epilogi genus multis utile uisum est, si multiplex causa sit. & pluribus argumentis defensa. Sunt etiam multę causæ, in quibus nullo modo uideri necessarium possit, si breues uidelicet & simplices. & hæc pars perorationis accusatori patronoq; æque cōmunis est: ubi breuissimum præceptum dari utrinq; parti potest, ut totas causæ suæ uires orator ponat ante oculos. {Et ordine, quidquid erit dictum, referamus:) Vt nos reminisci melius possimus, & in memoriam audientibus reducere, idq́; figuris crebris disponere: ut ab his qui audiunt, quęrere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari hoc modo docuimus, hoc illud planum fecerimus, ita simul in memoriā reddit auditor, & putabit nihil esse præterea quod debeat desiderare. In qua curandum est, ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. sed aliquam inducere personam, aut rem & enumerationem oportet, eiq; totam tribuere personam, hoc modo: nā si legis scriptor existimat, & quærat sic, inde uos dubitatis? quid possimus dicere, cū nobis hoc & hoc simul demonstraret, & à contradicentibus rationes requireret, quas habere nos uix ullas possemus: Res autem inducetur hoc modo quid si leges loqui possent, non ne hæc apud uos quærerentur. {Artificij significandi,) Videbimur uelle, qua arte composuerimus orationem ostendere, potius quam in memoriam necessaria uelle reducere. {Amplificatio est res,) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione indignationem nominat. De qua ita differit. Indignatio, inquit, est oratio per quam conficitur, ut in aliquem

hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis posuimus, tractari indignationem: nam ex his rebus quæ personis aut quæ negocijs sunt attributæ, quæuis amplificationes & indignationes nasci pñt: sed tñ ea quæ separatim de indignatione præcipi pñt, consideremus. {Amplificatio est) Quã Latini amplificationem, Græci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accusator, cõmiseratione defensor utitur. {Quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus,) Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, & similibus rebus. {Nationibus) .i. gentibus. {Senatui:) Ac populo & legum scriptoribus. {Ad quos pertineant,) Cum amplificatione per indignationem ostenditur. {A quibus auctoritatis) Locus cõmunis sumitur, quia ex eo᷑ auctoritate indignatio sumitur, per id quod indignissimũ sit. {An ad pares,) Animo, fortuna & corpore, quod iniquissimum existimabitur. {Partibus animi,) Vt eisdem disciplinis. {Corporis,) Eadem ætate. {Fortunarum) Diuitijs, uel paupertate. {An ad inferiores,) Quod superbissimum. {Quid periculo᷑ atq; incõmodo᷑ consequatur.) Simul ostendemus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturum demõstrabimus. {Si huic sit remissum,) Hoc dicit, si demonstramus multos alacres expectare, ut quid ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoq; tali de re liceat intelligere possint. Si semel aliter, iudicatum. Subaudiendum, quam nos iudicari oportere dicamus. Et est sensus: ostendemus ceteras res perperam & nequiter constitutas, intellecta ueritate cõmutata corrigi posse: hanc esse rem quę si sit semel iudicata, neq; alio cõmutari iudicio, neq; ulla potestate corrigi posse. {Imprudẽtiæ iustam deprecationem paratam.) Hoc est maleficio quidem uoluntario ueniam dari non oportere: imprudẽtiæ concedi nunq̃ conuenire. {Non uulgare, sed singulare esse maleficium,) Id est tale esse facinus ostendemus, quod ne ab audacissimis quidem hominibus factitatum sit, atque id à feris quoq; hominibus, & barbaris gentibus immanibus bestijs esse remotum: hæc erunt quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicẽtur, & deinceps si qua proferantur in maiores natu in hospites, in uicinos in amicos, in eos quibuscum uitam egerint in eos apud quos educati sunt, in eos à quibus eruditi, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos in eos qui neq; lędere alium nec se defendere potuerunt. ut in pueros, senes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, summum in eos qui uiolarint horum aliquid, odium cõmouere poterit. {Quàm sacrum lædere:) Sacrilegium cõmittere. Stuprare ingenuam. Propter intemperantiam, luxuriam. Nam ex luxuria .i. nimia rerum affluentia, libido nascitur. {Quæq; rem consequi solent,) Quæ post negocium consecuta sunt. {Vt agi res & geri negocium uideatur) Vt rem uerbis quam maxime ante oculos eius apud quem dr̃ ponamus, ut id quod indignum est, perinde illi uideatur dignum, ac si ipse interfuerit, ac pñs uiderit, hi sunt, amplificationis, quos hic enumerat, loci. in primo aũt de Inuentione his quinq; adijcit. Vndecimus locus, inquit, est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo alius ne faceret prohiberi debuisset. Duodecimus aũt locus est, p quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, neq; alicui unq̃ usu uenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium cõcitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab his qui audiunt ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoq; & hostibus ea quæ acciderunt nobis, indigna uideri solere, et indignatio quidem his fere de locis grauissime sumetur. at ne hos quidem tantum locos existimet quisquam inueniri posse: sed unicuique uis sua facienda est, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc est aliud quodcunque esse præceptionis existimet, sed iudicio acri pensanda sunt, ubi scribat omnia. quod si quis ob ineruditionem iudicio metri nõ queat, tantisper hæc sequatur, quo ad eum lectione tum nonnulla exercitatione sibijpsi præscribere iam securius, et pręcipere ualeat. {Misericordia cõmouebitur.) Quam hic misericordiam, in primo de Inuentione conquestionem uocat. atque de hac ipsa ita inquit: Conquestio, est oratio auditoꝝ misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestionem cõmouere possit. {Si ostendemus, in quibus cõmodis fuimus, quibusq; incõmodissimus comparatione.) Hoc est, cum fortunæ uim in oẽs, & hominum infirmitatem ostenderimus, qua oratione habita, grauiter & sententiose maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo nostram infirmitatem considerabimus, hinc p quẽ in nobis fuerimus & per quem in malis simus ostendemus, uelut ipse pro lege agraria: è fundo ornatissimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari uideret, ipse filiæ nobili dotem conficere non posset, nihil tñ alienum uita superiore cõmisit. Et pro P. Sylla: O miserum, ò infelicem illum diem, quo consul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus est: ò falsam spem, ò uolucrem fortunam, ò cæcam cupiditatem, ò præposteram gratulationem, quam cito omnia illa ex letitia & uoluptate in lacrymas reciderunt? {Si, quæ nobis futura sint, nisi causam) At ipse pro Milone: ò me miserum, ò infelicem, reuocare tu me in patriã Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere nõ potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alteꝝ putant? & quæ sequuntur. {Si supplicabimus, & nos) Velut ipse pro se ad equites Romanos: Nunc uos equites Romanos obtestor, quorum uirtute nomen Romanum uictoriam cum laude possidet coniunctam, quoꝝ factis gloriantur ciues, gemunt hostes, lætantur socij, ut si erga uos omni tempore optime fui animatus, si mea pericula neglexi dum timorem à patria propulsarem, si æque liberis uestris prospexi ac uos parẽtibus consueuistis, ut nunc me uelitis uestris opibus defensum, incolumen in hac ciuitate retinere. {Si, quid nostris parentibus,) Vt pro L. Flacco: Huic misero puero uestro, ac liberoꝝ uroꝝ supplici. iudices, hæc uiuendi præcepta dabitis, cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribitis: si eripitis, ostenditis bonæ rationi & constanti & graui nullum à uobis fructum esse propositum. inde subiungit: Miseremini familiæ, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij. Nomen clarissimę familiæ, gñis nobilissimi reip. cõseruare. Sed ne omnium me credat aliquis posse exempla pferre, sunt et alia, & ex infinitis pene locis erui alia adhuc pñt, nobis aũt satis fuerit, ex aliquibus tanq̃ fortunam quandam ceteroꝝ ostendisse. {Si animum nr̃m fortem,) Hoc dicit, misericordiam quoq; captabimus, si animum nr̃m in alios misericordem esse ostendemus, & tñ eundem amplum excelsum, & patientem incõmodoꝝ esse, futurumq; simul si quid accidat aduersi demonstrabimus. Nam sæpe uirtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam cõmouendam, quam humilitas & obsecratio. {Cõmiserationem breuem) Hoc dicit, cõmotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius arescit lacryma. Proderunt aũt hæc omnia multum, ante oculos sigillatim incõmoda omnia ponentur, ut uideatur is qui audit uidere, & re quoq; ipsa quasi adsit, intueri, ut si dicas: Non affui, non uidi, non postremã uocem eius audiui, non extremum spiritum eius excepi. Itẽ, inimicoꝝ in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, cruentus, à feris diu uexatus, tractus, discerptus, cõmuniq; honore in morte caruit. Nec solum dicendo, uelut Quintilianus etiam inquit, sed etiam fauendo quędam lacrymas mouent. Vnde & producere ipsos qui periclitẽtur, squalidos atq; deformes, & liberos eoꝝ ac parentes consuetũ est. & ab accusatoribus cruentum gladium ostendi, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas, & uulnera resolui, & uerberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæsaris funere scriptores cõmemorant. sciebatur ibi interfectum eum, at uestis tñ illa sanguine madens, ita repræsentauit sceleris imaginem, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi uideretur. quam ostendens Antonius, uerbis populum excitans, id egit, ut uniuersi per urbem palantes decurrerent, & parricidas

parricidas perquirentes ex senatoribus etiam ipsi multos innoxios trucidarent.{Et nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus,) Cum scierimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere: qm̄ frustra ea ad te scripsisse non uidebimur, fructum utiq; capiemus.{Ex tua scientia) Qm̄ quantum tibi prosint,conscientia iudicabit. {Tuaq; perceptione lętabere;) Tu scientior eris præceptoꝝ artificio.{Nos alacriores ad reliquum persoluendum.) Quod hæc omnia perceperis. {Verũ hæc futura satis scio:te enim) Nam dixerat,si ut conquisite cõscripsimus: quasi de Herennio dubitaret. parum enim uero scientia & labor fecerit præceptoris,nisi exercitatio & diligentia affuerit discipuli,& quæ tradita sunt à pręceptore uelit imitari. Quod si facere recusauerit,satius fuerat quod præciperetur,nec legere,nec audire,ac potius aliud sequi. Sciendum autem, nihil unq̃ præclari sine labore maximo uitam dedisse mortalibus. Verum hæc futura satis scio. Noui laborem nullum te ab hoc meo posse officio deterrere,quippe qui te noui.

LONGOLIVS.

IN quatuor locis uti possumus conclusionibus.)Sciendũ aũt est,quod epilogo & in aliis orationis partibus uti liceat, sed tum præcipue, qñ aut partitionem facimus, aut qñ in multas quæstiones causa processit.Deinde etiam,ubicũque iudicis memoria retinenda est.Sed plerunque tunc ab artificibus non ἐπίλογος, sed ἐπιμερισμός appellatur.{Enumeratio) Quæ ἀνακεφαλαίωσις Græcis dr̃.}Vt renouetur non redintegretur oratio:) Renouantur ędes,quæ longa uetustate propemodum absumptæ restaurantur.Reintegrantur uero,quæ penitus collapsæ,omnino nouæ fiunt. Sic & oratio renouatur,quæ propemodum in obliuionem ueniens, ad memoriã reuocatur: redintegratur uero,cuius omnino oblitæ,tanquã ab integro nouam audimus.{Loci cões) Loci cões αὐξήσεως, .i.amplificationis per quas orationem reddimus ex uehemẽte uehementissimam, & uerboꝝ sententiarumq; magnitudine ad augendum efficacissimam.{Quod genus iniuriæ mulierum,) Vt Helena,fax Troiani belli. {Cõmiserationem breuem esse oportet.) Qm̄ iudex cõmotus, statim dimittendus est ad sñiam ferrendam, cum aduersario irascitur, & cum in nostram misericordiam prouocatus est lacrymis,& cõmotus statim debet ferre sententiam,dum pro nobis mouetur. {Nihil enim lacryma citius arescit.) Addit Cicero dictum Apollonii rhetoris, οὐδὲν θᾶσσον ξηραίνεσθαι δακρύου. Nihil enim quod uehemens est, diutius in uno statu durare potest. presertim in affectibus qui alioqui sunt momentanei & fugaces.

ASCENSIVS.

CONCLVSIONES,) Prosequitur nunc ad finem secundi libri, ultimam partem intentionis de qua dictum est in primo libro,uidelicet cõclusionem de qua dicit sic. Conclusiones quæ nominantur apud Græcos ἐπίλογοι sunt tripartitæ.i.in tres partes diuisæ. Nam constant ex enumeratione,amplificatione,& cõmiseratione. Nos possumus uti conclusionibus in quatuor locis: in principio.i.statim in exordio assumentes id,quod probare polliceamur: ut rerum absoluendum, aut condemnandum esse: secundum.i. statim post narrationem: inferentes uidelicet ex eius facto dignum esse morte aut uenia. ꝓm.i.statim post aut proxime firmissimam argumentationem.i.probationem dicti nr̃i: ut tanq̃ è præmissis inferatur conclusio: & sup.in conclusione .i.peroratione. hæc aũt uerba ab illo capite.In quatuor locis ꝓm Franciscum addititia sunt, & frustra addita, noluimus tñ, quia nec ipse sustulit tollere. Enumeratio est per quam colligimus & cõmonemus.s.auditorem præcipue iudicem: de quibus rebus fecerimus uerba sup.& id breuiter: ut oratio renouetur non integretur.i.non iteretur iterum tota,& referamus ordinem.ut.i.ꝓm quem: quidq; erit dictum.i.ut id quod primum dictum est primum referamus, ut auditor si mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipse meminerit:uerisis.e.n.est unũquenq; res memorię mandare:quo ordine eas audierit. Item cauendum est ne enumeratio orationis repetatur,aut ab exordio, aut à narratione.i.à primis partib⁹ totius constitutionis.n.pro quia si sup.illinc repetatur oratio uidebitur esse ficta.i.cogitata domi, & comparata.i.conflata dedita opera.i.ex industria causa artificij significandiq; pro &, ingenij uendicandi.i.sibi appropriandi:ut ingeniosus cẽseatur,aut grã memoriæ ostentandæ:quapp initium enumerationis faciendum est à diuisione.(Sic.n.uidebimur memoriæ nr̃æ consulere,& apparatam non hr̃e orationem) deinde res quæ tractatę erunt in confirmatione & confutatione:sunt exponendę br̃ ordine.i.per ordinem.{Amplificatio &c.)Pro sequitur secundam partem conclusionis quæ fit per amplificationem:unde primo definit amplificationem dicens. Amplificatio est res quæ sumitur per locum cõem.i.ad uaria utilem causa institutionis auditoꝝ.i.ut auditores instigentur. Ne uero descriptio fuerit per ignota describit locos cões dicens. Loci cões sumuntur cõmodissime ex decem præceptis; ad causam criminis augendi.i.quantum pertinet ad amplificationẽ. Primus locus sumitur ab auctoritate,cum.i.qñ,nos memoramus.i.recitamus,& ad memoriam reducimus: quantæ curæ fuerit eas res: Dijs immortalibus, aut maioribus.i. præcessoribus nostris,regibus,qui primi præfuerunt reip.Romanæ:magistratibus, ut consulibus prætoribus & similibus qui subsecuti sunt, nationibus.i.externis hominibus sapientissimis,quibus semper & ubiq; assurgendum est senatui.s.Romano & sub regibus & post reges. Item maxime.i.præcipue qño sancitum.i.sancte constitutum sit de his rebus à quibus controuersia est:in legibus.s.Romanis. Secundus locus est, cum consideramus ad quod pertineant illæ res de quibus criminamur.i.criminis accusamus, utrum.s.pertineant ad oẽs, quod est atrocissimum,quia sicut bonum quanto cõius tanto censetur diuinius, ita malum quanto cõius tanto atrocius & perniciosius,quod ergo ad oẽs atrocissimum est,an sup.ptineant ad superiores,quod genus.i.cuius generis sunt hi, à quibus locus cõis auctoritatis (qui primus est) sumitur, an sup.pertineant ad pares, hoc est positos in eiusdem partibus animi, corporis, fortunaꝝ. An sup.pertineant ad inferiores qui antecellũtur.i.superantur omnibus his rebus de quibus controuersia est: unde innuit ꝙ ꝓm diuersos ad quos pertineant res diuersimode sit concludendum. Tertius locus.s. cõis est,quo percunctamur.i.disquirimus,aut interrogamus quid sit euentuꝝ si idem concedatur omnibus, & quo ostendemus, & ea re neglecta.i.negligenter iudicata quid periculoꝝ, aut incõmodoꝝ consequatur.i.simul sequatur. Quartus locus est, quo demõstratur si remissum sit huic.i.reo multos futuros alacriores.i.paratiores ad maleficia quos expectatio.i.incertus exitus iudicij, remoratur.i.detinet in mora adhuc:ne.s.audeant pp metum iustitiæ quod facerent si impune liceret. Quintus locus est cum ostendemus si iudicatum sit semel aliter.s.quam nos censemus iudicandum nullã rem fore.i.futuram esse, quæ possit mederi.i.remedium afferre incõmodo.s.futuro,aut quæ possit corrigere factum perperam.i.male & peruerse,aut iudicium erratum.In quo loco nõ erit incõmodum,hoc est cõmodum & utile erit,uti cõparatione ceteraꝝ reꝝ,ut ostendamus alias res posse, aut sedari uetustate.i.desuetudine,aut corrigi consilio,& sup.nullam rem futuram adiumento huius rei,aut leniendæ.i.mitigandæ,seu sedandæ aut corrigendæ. Sextus locus.s.cõis est, eum.i.qñ, nos,&.i.simul ostendemus factum esse consulto.i.per consilium & deliberationem,&.i.simul,dicemus nullam excusationem imprudentiæ iustam esse paratam facinori uoluntario. Septimus locus est cum ostendemus: facinum.i.factum ipm esse tetrum.i.dirum & abominabile,quasi contra naturã, crudele.i.contra humanitatem,nefarium;quia contra legem diuinam:tyrannicũ,quia contra libertatem:cõem,quod genus .i.cuius generis est iniuria mulieꝝ.i.facta ipsis mulieribus, aut stuprum,aut raptus,aut aliquid eaꝝ reꝝ, quaꝝ reꝝ causa bella suscipiuntur.i.suscipi solent, & dimicatur.s.plerunque, aut merito cum hostibus de uita.i.utri uiuant: nedum utri regnent. Octauus locus est quo ostendemus maleficium esse non uulgare.i.consuetum: sed singulare.i.exquisitũ,spurcũ.i.penitus abscœnum,nefarium,& inusitatum:quo.i.ideo, ut iudicandũ sit contra eum qui illud cõmiserit:maturius.i. ꝓperantius,& atrocius.i.acrius & truculẽtius. Nonus locus constat ex cõparatione pactoꝝ.s.cõmissoꝝ:quasi.i.ueluti: cũ

dicimus maius maleficium esse stuprare ingenuam.i.liberam & liberis parentibus ortam, q̃ legere.i.furari: alij legunt lædere.i.uiolare: sed non procedit, quia lædere uestalē grauius est q̃ ingenuam: legere inq̃ sacrum.i.cōmittere sacrilegium: q.i.quia, alterum uidelicet posterius dictum. hoc est legere sacrum, fiat pp egestatem: alterꝫ uidelicet stuprare ingenuam cum tot sint prostitutæ: fiat pp superbiam intemperantem.i. admixtam intemperantiæ. Decimus locus est per quem exponemus oia quæ acta sunt in negocio gerendo.i.dum res gerebatur, aut cōmittebatur, quæq;.i.& quæ solent consequi .i.simul sequi negocium ipm: exponemus inq̃ acriter & criminose, & diligenter: ita sup. ut res uideatur agi, & negociū uideatur geri.i.obijci oculis mentis quasi rursus geratur enumeratione.i. per enumerationem rerum consequentium.i.cō dependentium, aut subsecutaꝝ.{Misericordia &c.)Hęc est tertia pars conclusionis qua miserationem excitamus: unde dicit sic. Misericordia cōmouebitur auditoribus: si dicemus uariam cōmutationem fortunaꝝ. Si ostendemus comparatione .i.per comparationem: in quibus cōmodis fuimus, & in quibus incōmodis sumus. Si nos enumerabimus & ostendemus, quæ futura sit nobis.i.quæ calamitates, desolationes, aut uoluntaria exilia, aut filiaꝝ ꝓstitutiones, nisi obtinuerimus causam. Si nos supplicabimus & subijciemus nos sub potestate eoꝝ: quoꝝ misericordiam captabimus. Si nos aperiemus q̃d casuꝝ.i.euentuꝝ, sit nr̃is parentibus, liberis, & ceteris necessarijs: pp calamitates nr̃as, & ostendemus simul nos dolere: solitudine.i.pp desolationem, & misericordiam.i.pp miseriam illoꝝ: non incōmodis uestris.i.non pp incōmoda nr̃a: quæ in nos solos cadant. Si aperiemus.i.aperte loquemur de clementia, humanitate.i.benignitate, & misericordia nr̃a: qua nisi sumus in.i.erga, aut aduersus alios: quia merito: q̃a mensura mensi fuerimus remetietur nobis. Si ostēdemus nos fuisse semper, aut diu in malis. Si nos conqueremur.i.deplorabimus, fatum nr̃m.i.aduersaꝝ reꝝ seriem à cœlo, aut superis dependentem, aut fortunam sup. nr̃am nobis continue obuersantem. Si ostendemus animum nr̃m fortem & futuꝝ patientem incōmodoꝝ. Hactenus locos à cōmiseratione descripsit: nūc fortunam eius ꝓsequitur dicens. Oportet cōmiserationem esse breuem: nihil.n.arescit.i.desiccatur & extinguitur citius lacryma.i.q̃ lacryma. Concludens aūt per epilogū dicit. Nos tractauimus in hoc lib. uidelicet secundo: fere.s.oēs locos obscurissimos.i.pręcipue obscuros (ubi notabis ēt posse dici oēs obscurissimos: ut si triginta sint loci: inter quos decē obscurissimi: totidem medij, & totidem minimū obscuri, recte dicant: tractaui oēs locos obscurissimos: quinq; medios, & quatuor minimum obscuros: dūmodo id fecerim) quapp modus.i.finis sit: huic uolumini. Nos transferemus reliquas p̃ceptiones in tertiū lib. quo ad.i.qu ęremus, uidebitur.s.cōgruum. O Herēni si tu fueris ꝯsecutus.i.si obseruaueris, & intellexeris: hæc ita diligenter: ut nos cōscripsimus sup. ea conquisitę.i.exactę & laboriosæ, &.i.sił, nos capiemus fructus industriæ.s.nr̃ę: ex scientia tua, &.i.sił, tute.i.tuipse laudabis nr̃am diligentiam, & lætaberis p̃ceptione tua.i.ꝙ perceperis artem dicendi, & tu eris scientior.i.peritior, & plus sciens artificio.i. p artificium p̃ceptoꝝ: & sup. nos erimus alacriores.i.paratiores ad ꝓsoluēdum.i.penitus absoluēdum reliquum. Veꝝ satis scio hęc satis futura.i.scientiorē fore.n.pro q̃a: non ignoro.i.bn̄ cognosco te. Trāseamus nos deinceps ac cetera p̃cepta: ut geramus rectissime morem.i.decētissime obsequamur, & pareamus tuæ uolūtati: quod.i.q̃ rem faciemus libētissime. Et hęc in II. lib.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER TERTIVS.

D OMNEM IVDICIALEM *causam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accomodari, satis abundanter, vt arbitror, superioribus libris demonstratum est. nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quāprimum persolueretur. Reliquæ quatuor partes eranc artificij. de tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronunciatione, memoria. de elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. interea prima quaque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiscum progredi possis. nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.*

IN RHETORICAE AD HERENNIUM LIBRUM TERTIUM HIERONYMI CAPIDURI COMMENTARIUS.

D OMNEM iudicialē causam) Post tractatum in superioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demōstratiuoq;, quæ duo gn̄a paucis absoluit, quod reliquum inuentionis est, hic explicat. sed deliberatiui prius, deinde gn̄is demonstratiui pręcepta dabuntur. Primum aūt quinam in hoc genere status esse possint deinde q̃d officium, post qui finis sit, exinde quales orationis partes conueniat, postremo quæ orationem sequuntur. paucissimis uerbis percurremus. Status coniecturalis primū tractabitur, ut cum quæritur, an Alexan. ultra Oceanum terras sit inuenturus, an futuꝝ sit ut Carthaginem superent Romani. Nonnunq̃ definitio aliqua tractatur, ut apud Cic. in Philippicis, quid sit tumultus. Legales quoq; aliq̄n constitutiones incidere pn̄t, quod qui Philippicas Cic. orationes leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuū genus, quod idem suasoriū dr̄, de tpe ut plurimum futuro consultat, nonnunq̃ tn̄ etiam de præterito. Officijs aūt hoc genus duobus cōstat, suadendi ac dissuadēdi. Finem uero sicut in iudiciali gn̄e æquitatē multi esse

esse uoluerũt, ita in deliberatiuo Aristot. Placet utilitatem. At Cic. sicut in demonstratiuo honestatem tũ utilitatem finẽ esse placuit. Alij honestum, utile ac necessarij existimauerunt: sed Quintilianus, ego nõ inuenio, inqt, huic tertio locum, quãta libet. n. uis ingruat, aliqd fortasse pati necesse sit, nihil facere. De faciendo aũt deliberatur. quod si hanc uocant. necessitatẽ, in quam hoies grauiorũ metu coguntur, utilitatis erit qstio: ut si obsessi & impares & aqua ciboq; defecti, de facienda ad hostes deditione deliberent, & dicatur hoc facere necesse est, alioqui pereundũ est. Ita pp idipsum non est necesse, qa peri re potius licet. deniq; nõ fecerunt Saguntini nec Giziceni cir cũuenti. igitur in his quoq; causis, aut de sola utilitate abige tur, aut quęstio inter utile atq; honestũ consistet. At. n. si qs li beros pcreare uolet, necesse habet adducere uxorem, qs dubi tat? Itaq; mihi ne cõsilium quidem ur, ubi necessitas est, non magis, qua ubi cõstat, quid fieri oino debeat dicere. Ois. n. de liberatio de dubijs est, melius igitur q tertiam partẽ dixerũt. δυνατὸν, quod nři possibile noiant. Quibusdam ẽt ur esse non nunq de iocunditate sola cõsultatio: ut si de ædificando thea tro instituẽdis ludis deliberaretur. sed neminẽ adeo solutũ lu xu esse putandũ est, ut nihil in causa suadendo sequatur, pter uoluptatẽ. præcedat. n. semper aliquid necesse est ut in laudis honor deorũ, in theatro. n. est utilis laborũ remissio. Illud nũc dicẽdum restat, quales deliberatiui gñis orationis partes esse cõueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere es se diximus, ubiq; hoc genus nõ indiget quia conciliatus est iam ei quisq; q consulit. initium tñ debet hře aliquam proce mij speciem. neq;. n. abrupte, mihi incipiendum: quia est ali quid in omni mã naturaliter primum. In senatu utique & in cõcionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicen dũ, acquirendæ beneuolentiæ. Aristoteles aũt non sine causa putat, & à nřa, & ab eius q dissentiat persona, duci frequenter in cõsilijs exordium. Narrationem uero exiget priuata delibe ratio eius dũtaxat rei, de qua dicenda snia est: qa nemo igno rat id de quo consulit extrinsecus, ptinentia ad deliberatione posse multa narrari. Concitanda quoq; frequenter & leniẽda est ira, & ad metũ, cupiditatem, odium, conciliationem impel lendi animi. Nonnunq etiam mouenda miseratio, siue ut au xilium obsessis feratur suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valebit aũt auctoritas plurimum in cõsilijs. Confirmationis aũt & confutationis argumenta, ex his quæ supra memorauimus, ubi cõstitutiones singulas tra ctauimus. sumere poterimus. Epilogi quoq; eis partibus, qs iudiciales hñt, constabunt. Tota aũt deliberatiua oratio sim plex sine uerborũ floribus, & longe grauior & sentẽtijs debet ornatior esse, quã uerbis. Vsum aũt exemplorũ nulli materiæ magis conuenire merito oẽs consentiunt. Quare historiam & ueterũ institutionum peritos esse oportet. Item cũ in suaso rijs de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus agatur, uires ciuitatis & mores nosse oportere Cicero dicit: ut ex nã cũ ipsa rum rerũ, tum audientium, ratio suadendi ducatur. At Quin tilianus nobis, inqt, maior iure ur uarietas. nam & consultan tium, & consiliorũ plurima sunt genera quare in suadendo & dissuadendo tria primũ spectanda erunt, qd sit, de quo delibe retur, qui sint, q deliberent, qui sit, q suadeat rem, de qua deli beratur. Quid sit de quo deliberetur: ut an certum sit posse fie ri aut incertũ, si incertum, hæc sola erit quęstio & potẽtissima his rõnibus tractanda, quas in cõiecturali statu aperuimus. qui aũt sint q deliberent, multum refert. Nam consultãt aut singuli aut plures, sed in utrisq; dñia: qa & in pluribus multũ interest: senatus sit an ppls, Romani an Gabij, Gręci an Barba ri, & singulis, nũ Catoni petendos honores suadeamus. an Ca to maior. Scipio prior an Fabius deliberẽt. Proinde intuenda sexus dignitas, ætas, sed mores pręcipue discrimen dabunt, et honesta quidem honestis suadere facillimũ est, si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideatur exprobare di uersam uitæ sectã cauendum. Et aius deliberantis, non ipsa honesti nã, quam ille non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parũ pficiet, consecutura ex his utilitate. Interdũ uero magis obijciendo aliquos si diuersa fecerit, me tus. Refert quoq; multũ, quæ nam suadẽtis psona sit: qa ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genꝰ, aut ętas, aut fortuna affert expectationẽ. Nunc ad Cic. exponẽda uerba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIUM lib. III. Giberti Longolij annotationes: quibus Claudij Pontani quoque Scholia inseruimus, præmisso tamen ubique V signata.

AD omnem iudicialem causam) Transitio per breuem dictorũ dicendorumq; enumeratio nem, quæ Ciceroni persamiliaris est in hisce li bris. {Reliquæ quatuor partes erant artificij.) Non hoc ita intelligas, ut inuentionem ab ar tificio remotam existimes (cum ea uel maxime τεχνική sit) ut plerique uoluerunt: sed simpliciter ut uerborum per se sen sus apertus est. Reliquas esse, pro superesse: quod tamen fa miliarius est apud Cic. Rideo commentum eorum, qui inuen tionem extra artificium omne existimabant, quos solũmodo naturæ sit inuenire, artificij uero iudicare.

ASCENSIVS.

AD omnem &c.) In hac præfatione parasceuem dicen dorũ, & aptum ad ea transitum facit: simulq; ex dicen dorũ pondere auditorem attentum reddit: Vt Franci scus doctissime declarat. Ordo igitur est, demonstratum est in superioribus. s. duobus libris: satis abundanter (ut arbi tror) quemadmodum. i. quo modo conueniat intentionem rerum accõmodari ad omnem causam. i. controuersiam iudi cialem; siue sit coniecturalis, siue legitima, siue iuridicialis: nunc. i. deinde transtulimus: in hunc librum uidelicet tertiũ, rõnem rerum inueniẽdarum. i. qua possent inuenire esse res, quæ pertineant ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, ut ois præceptio inueniendi. i. de inueniendo: persolueretur tibi ò Herẽni: quamprimum. i. ualde cito. Quatuor partes artifi cij erant reliquæ. i. derelictæ in alijs libris, & non declaratæ: uidelicet dispositio, pnunciatio, memoria, & elocutio. Nos di cemus in hoc libro de tribus partibus uidelicet dispositione, pnunciatione, & memoria, & sup. (aut qa) maluimus conscri bere in quarto libro de elocutione: quia plura. i. ualde multa uidebatur dicẽda sup. de ea: quem librum. s. quartũ nos mitte mus tibi absolutũ celeriter: ut arbitror. Ideo aũt mittemus: ne qui id. i. aliqd artis rhetoricæ possit deesse tibi. O Herenni. tu legendo interea dũ quartum librum conficiã. Prima queq;. i. quo ordine ea tradidimus, et. i. simul uobiscum: cum. i. qñ uo les. &. i. etiam: interdum sine nobis: consequere. i. obtine bis, ne impudiare, quid. i. in aliquo quin possis progredi pari ter nobiscũ ad hanc utilitatem. Nunc tu fac ut præbeas. i. præ be te nunc attentum: nos pergemus. i. perseuerabimus profici sci ad instituta. i. ad ea quæ incepimus & proposuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES *partim sunt huiusmodi, ut quæratur utrum potius faciendum sit; partim huiusmodi, ut, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquã extraneam causam ueniunt in deliberationem & cõsultationem, ut si deliberet senatus, bello Italico solutne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Consulem fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem. ut si deliberet senatus, bello Italico socijs ciuitatẽ det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accõmodabitur. In*

quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eò totius orationis ratio conferatur.

Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum separatim, aut vtrunque sumemus coniunctim. Vis secernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, euocationes hominum, et alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentitiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reip. scribere velimus. Honesta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & vsus complurium negociorum. Iustitia est æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, si cõmoda cum cõmodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortemur. Aut si qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, &, quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus. Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus vtemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merẽtibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus vlcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si leges & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere: si societates atque amicitias studiose dicemus coli conuenire: si, quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus ius æquabile statui conuenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ, si quam rem in concione, aut in concilio faciendam cẽsebimus, iustam esse ostendemus: cõtrarijs iniustam. ita fiet, vt eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas & excelsas sequi & appeti oportere: & item res humiles & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item, à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi; nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur; nullius pro rei veritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus vtemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerũ vituperabimus: si unãquanque rem certo naturæ termino definiemus: si denique, quod cuique satis sit, ostendemus, et nimiũ progredi dissuadebimus, & modũ vnicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt virtutis amplificãdæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur quæ supra demonstraui. nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum. verũ aut res hmõi non dicatur esse, vt virtutem possimus egregiã experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui cõtradicet, iustitiam vocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quam prudentiã appellarit, ineptam & garrulam et odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutã negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam et inconsideratã appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod cõficit honestam & præsentem & sequentem cõmemorationem. Hoc nos eo à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis cõmemorationem dare non soleant; sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonstratũ rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, vt si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur; aut aliquibus socijs, aut oĩbus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum hmõi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinuatione, vel ab ijsdem rõnibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniã in huiusmodi causis finis est vtilitas, et ea diuiditur in rõnem tutam atque honestam: si vtrũque poterimus ostendere, vtrũque pollicebimur nos in dicendo demõstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationẽ tutã esse dicemus, diuisione vtemur in vim, & consilium. nã quod in docendo rei dilucidandæ causa dolũ appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rõnis nostræ sñiam rectam esse dicemus, et oẽs partes recti incident, quadripartita diuisione vtemur; si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicẽdo. In confirmatione et cõfutatione utemur locis, quos ante ostẽdimus, nostris confirmandis, contrarijs confutãdis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secũdo libro petetur. Sed si acciderit, vt in cõsultatione alteri ab tuta rõne, alteri ab honesta sñia sit, vt in deliberatione eorũ, qui à Pœnis circũsessi deliberant quid agant: qui tutam rõnem sequi suadebit, his locis vtetur: nullam rem vtiliorẽ esse incolumitate: virtutibus vti neminẽ posse, qui suas rõnes in tuto nõ collocarit: ne deos quidẽ esse auxilio ijs, qui se inconsulto in periculũ mittant: honestũ nihil oportere existimari, quod nõ salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rõnem honestam, his locis vtetur: virtutẽ nullo tempore relinquẽdam: vel dolorẽ, si is timeatur; vel mortẽ, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorẽ esse: considerare quæ sit turpitudo consecutura. At nõ immortalitatem, neque æternam incolumitatẽ consequi; nec esse exploratũ, illo uitato periculo, nullũ in aliud periculũ venturos: virtute, vel ultro ad mortẽ proficisci esse pclarũ: fortitudini fortunã quoque esse adiumento solere: eũ tute uiuere, qui honeste uiuat, nõ qui in pſentia incolumis sit: et eũ, qui turpiter viuat, incolumẽ in perpetuũ esse nõ posse. Cõclusionibus ferè similibus in his et iudicialibus causis vti solemus, nisi quòd his maxime cõducit quãplurima rerũ ante gestarũ exẽpla proferre. Nũc ad demõstratiuũ genus causæ trãseamus.

CAPID

CAPIDVRVS.

ELIBERATIONES partim sunt hmõi, ut quæratur utrum potius faciendum sit; partim hmõi, ut, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Vtrum potius, hoc modo:) Nam omnis suasoria nihil aliud est quem comparatio, nec utrum melius, sed quid sit optimum quæritur. {Carthago tollenda,) Diminuenda, ut Carthaginenses alio loco habitare compellamus. {Cum ex Italia Carthaginem) Reuocatur. {An domum) Carthaginem redeat. {Occupet Alexandriam.) Ægypti quondam Metropolim, & regiam dicit. {Vt si deliberet) Cum.n. Fuluius Flaccus consulatum gerens primus Italos instigasset, ut in urbem tanquam ciues assumi uellent, & ex subditis participes fierent dignitatum, Liu. Drusus Tribunus pl. uir illustris, rogantibus Italis, legem ut ciuitate donarentur, se laturum promisit. Quamobrem cum Druso multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaq; domi omnibus ius dicebat, ubi sutoris gladio traiectus occubuit. Itali, Drusi cæde percepta, à Romanis defecere, bellumq; in eos acre suscitarunt. Italoꝝ aũt exercitus ex omnib⁹ qui conuenerant urbibus, fuit peditum equitumq; ad cẽtum milia. Contra Romani parem illis parauere undecunq; potuerunt exercitum. Romanis Sex. Iulius Cæsar, & Pub. Rutilius Rufus consules præerant. Prætores aũt Rutilij Rufi, Cn. Pompeius, illius Põpeij pr̃ qui Magnus cognominatus est, ac Q. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Val. Messalla. Sexti Cæsaris aũt prætores, P. Lentulus, ac frater ipsius Cæsaris. T. Didi⁹, Licinius Crassus, Corn. Sylla, & Marcellus. Italoꝝ aũt duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius, C. Iudacilius, Erius Asinius, ac Vecti⁹ Cato, aduersum Romanos constitere. Quibus cõfligentibus, magna cædes utrinq; facta. Romani primo quidem afflicti cum etiam Hetrusci bellum molirẽtur, ne multis uno tpe bellis corruerent, fœdera cum Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt: eõ tñ pacto, ut non in eaꝝ tribuum numero q̃ 35. ad cercandas dignitates admittebantur, essent: sed cum ex illis tribubus alias legissent, in earum numero Italis continerentur. Vnde factum est, ut hæ nullius hr̃entur anctoritatis. Quod primum Itali non aduerterunt, sed inde re cognita dissensio noua oriri cœpit, sedati tñ eorum animi sunt. Hoc igitur dicit Cicero, ut si deliberet senatus bello Italico, an socijs ciuitatem det, hoc est, eos ne in populum Rom. ascilcat ad dãda suffragia, an non. {In quibus causis rei natura faciet deliberationem,) Hoc est, ubi & utilitas & honestas deliberãdum aliquid, quod rei ipsius ratio posca cõmouerit, suadentis ars illic omnis ad rem ipsam errit accõmodanda. {In quibus extranea causa conficiet deliberationem,) Vt non tam rei ipsius natura quæratur, quam ut altera pars magis probanda aut deprimenda proferatur. {In his ea ipsa erit causa adaugẽda) Vt si putemus Italos in urbem ascifcendos. {Aut deprimenda.) Si id nullo modo faciendum existimemus. {Omnem orationem eorum, qui sententiam dicent,) Qui orationem sua debunt, aut dissuadebunt. {Vt omnis eò totius orationis rõ conferatur.) Subaudiendum utilitatẽ. {Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione) Vbi de ciuitatis utilitate deliberatur. Alias enim perpetuo uerum non erit. {Quę conficit) Absoluit. {Instantis) Imminentis. {Aut consequentis) Quod sequi debeat. {Qualibet ratione.) Quocunq; modo, sicut ui, & dolo. {Quorum aut alterum separatim,) Aut altero ex his p̃ conficietur. {Aut utrunq; sumemus coniunctim.) Aut coniungemus & uim & dolum, quo tutiores esse ualeamus. {Vis secernitur) A dolo separatur, per exercitus, classes, nauiũ multitudinem, arma, quibus nos tuemur. {Tormenta,) Quæ in hostes liberamus, aut quæ hostium muris diruendis admouemus. {Euocationes hominum,) Vtrum cũ receptui canitur, in hostes impetu maiore inuehantur milites. An certe reuocationes, ut discernãt alios. {Dolus consumitur in pecuniam,) Omnis.n. pene fraudis causa pecunia est. {Maturationes,) In longum productiones, quo aliquam melius struamus falla ciam. {Si quando de re militari, aut de administratione) Veluti in libello de re militari postea scripsit. {Rectum est, quod cum uirtute) Virtus est animi habitus, modo, rationi, naturæ consentaneus. ut Plato definit: Ἀρετὴ διάθεσις, ἡ μὲν τὶς ἕξις θνητῶν ζώων καθ' αὑτὴν ἐπαινετωτάτη ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται. Aristot. autem ἡ ἀρετὴ, inquit, μεσότης δοκεῖ τις εἶναι τῶν παθῶν. Officium uero est, ex uirtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum constet homo substantijs, anima & corpore: anima rationem, corpus sibi sensus uendicat. Ratione idoneus est illuminari ac intelligere aliquid supra se, in se, & infra se. supra se Deum, in se angelum & hominis animam, infra se quidquid cœli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio sapientia, mortalium autem prudentia nominatur. Cum sensibus uero cõcupiscibilis & irascibili homo est, per concupiscibilitatem & irascibilitatem apta est anima ut afficiatur, affectus autem quadripartitus esse dignoscitur, dum de eo quod amamus iam uel gaudemus, uel gaudẽdum esse speramus, & de eo quod odimus iam uel dolemus, uel dolendum metuimus, & ob hoc ex concupiscentia gaudium & spes, de irascibili parte dolor & metus oriuntur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem insurgunt, à Græcis πάθη uocantur, nos uerbum è uerno uertentes, ante passiones possumus appellari. His homines carere impossibile est. nam sine uitijs nemo nascitur, optimus ille qui minimis urgetur. si autem tãtum potuerint ut rationi dominentur, ac prudentiam omnem suis illecebris subijciant, sui etiam uitij nomen habent. Quod autem animum aut mentem per se corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod uitium id agit, ut alteri noceat, facinus appellatur, quæ duo omnium peccatorum genera sunt. Ceterum per prudentiam, quæ & ipsa per sapientiam perficitur, superãtur abijciunturq;. Hæc semel atq; iterum, sed semper, quo ad mentis bene compositæ habitus stabilis manet. Reliqua uirtutum nomina sunt, hæc primariarum duntaxat, fortitudo, temperãtia, iustitia. Quandocunq; igitur gaudium dolor, metus: à prudentia, temperantia, fortitudine, iustitia, quæ uidelicet omnium uirtutum origines & quasi cardines sunt, coercẽtur, in uirtutes consurgunt, quamobrem nec in deo uirtus esse ulla potest, quando ne ulla quidem ꝑturbatio in eo suscitatur. {Prudentia est) Hanc alibi ita definit, prudentia est rerum bonarum malarumq; ac utrarumq; scia. Plato aũt hoc modo: Φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον. Hanc ita distinguit è sapientia. sicut nos supra si quidẽ sapientiã ita definit, Σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. Idem quoq; Arist. sentit. nam in primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων inscribitur: ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶν, περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem super Pauli epistola ad Ephesios, sapientiam inquit, & prudentiam esse propemodum eadem Stoici quidem sic opinantur, dicentes, sapientia est rerũ diuinarum humanarumq; cognitio, prudentia uero tantum mortalium. Humanarum igitur rerum cognitionem Stoici sapientiæ addiderunt. In quo Augustinus ab Hieronymo dissentit, qui ita scriptum reliquit: Est itaq; in ratione quiddam ad superna & cœlestia intendens, & id dicitur sapientia: & est quiddã ad transitoria & caduca respiciens: & id uocatur prudentia. Non defuerunt qui dubitarent, non tam sapientia, q̃ prudẽtia uirtutes essent: rõnemq; suæ dubitationis attulerũt, ꝙ cum sapientia & prudẽtia reꝝ quædam sint scientiæ, ut docuimus, scientia aũt (ut ipse Arist. inquit) oẽs in parte intellectiua & rõnali consistant, uirtutes uero irrationali in parte animæ sint (ob q̃ causam Socratem etiã incusat, qui uirtutes scientias facit) recte neutram existimari posse uirtutem. Aristoteles tamen ipse uirtutem utranq; esse ostendit, inquiens. Εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὡς φαμὲν, τοῦ μορίου, τοῦ ἑτέρου, τῶν λόγον ἐχόντων, ἐστὶν δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ὥς φαμεν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. εἰ δὲ τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστιν, τό γε βέλτιον εἰκὸς ἐστὶν ἀρετὴν εἶναι ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. {Prudentia est calliditas,) Hoc est, per experientiam peritia. Callidus.n. ut ipse Cic. putat, à callo nomen habet, cuius longo quasi usu mens ipsa ex corporis occalluerit laboribus. {Quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. Dr̃ item prudentia,) Potens est, ut habeat delectum, electionem. {Scientia cuiusdam artificij. Item appellatur prudentia, multaꝝ reꝝ memoria)

moria,) Vt ex arte humana & rerum tractatione, ſcientia prudentia ſit. {Et uſus complurium negociorum.) i. multorum. nam poſitiuum, non comparatiuum nomen eſt. nemo. n. cõplus dicit, ſed compluris & complure in ueteꝶ uſu fuit. Vnde complures locos, ut compluria fana, Cato in Originib. dicit. Et Cic. in Protagora cõfirmationis gña compluria. Hinc cõplurium genitiuus. Errat aũt Gellius, qui plura nullo modo dicendum eſſe exiſtimauit. Nam poetarum exempla infinitæ aſr docent. Prudentiæ uero partes ſunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt per quam animus repetit quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per q̃ ea proſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam aliquod futurum ur̃ antequam factũ eſt. Huic tria beatus Ambroſius tribuit officia, Deum uenerari, bene uiuere, & benemerita apud Deum collocare. ita. n. dicit: quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc eſt, ut agnitus honoretur creator, ne eius claritas & maieſtas alicui de creaturis deputetur: ſecunda pars eſt moralis: hoc eſt, ut bene uiuatur modeſtia gubernante. Congruit. n. homini hñti notitiam creatoris, uitã ſuam lege moderari, ne fruſtetur ſummũ illud initium: tertia pars docilis. ut notitia creatoris Dei & exẽplum moꝶ ceteris tradatur ut diſcant quemadmodum apud creatorẽ meritum collocatur, hæc eſt uera & Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, qđ ab hoc loco nõ alienum eſſe exiſtimauimus & qm̃ hæc demonſtratiuo deliberatiuoq; generi cõia pręcepta ſunt, ſatius fuerit hic omnia ſimul cõmouiſſe q̃ eadem ſparſim pertractaſſe. {Iuſtitia eſt æquitas, ius unicuiq; tribuens ꝓ dignitate cuiuſq;.) Hac ita definit Plato. Δικαοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ αὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ αὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἀλληλά τε καὶ περὶ ἀλληλα ἕξις διανοητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστω, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικὸς ἐστὶν τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίω νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνικὴ, ἕξις ὑπορετικὴ νόμων. Ariſt. aũt bipartitam eſſe iuſtitiã putat: alteram quæ in nobis ipſis: alteram aduerſus alios. In primo enim eius libelli: quẽ μεγάλων ἠθικῶν inſcripſit. ita dicit, Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστὶ, καὶ ἐν τίσι. καὶ περὶ ποῖα, πρῶτον μὲν εἰλὰ, βοίμεν τί ἐστὶ τὸ δίκαιον, ἐστὶν δὴ δίττον τὰ δίκαια γὰρ φασὶν, εἶναι ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει. τ' ἀνδρεῖα πράττειν. καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καὶ φασὶν δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τὶς ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μὲν ἐστὶν ἃ ὁ νόμος κέλευει ποιεῖν ὁ δὲ νόμος κελεύει ποιεῖν ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις, τελείως σπουδαῖως ἔσται ὥς τε ὁ δίκαιος, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τὶς ἀρετὴ ἐστὶν, ἐν μὲν δή τι δίκαιον ἔν τε τούτοις ἐστὶ, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, ἢ οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἐστὶν καθ' ἑαυτὸν οὐ τὸ δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ἐγκρατὴς, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι δίκαιον τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα, τὸ τοινὺν δίκαιον, ἐστὶν, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον, τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστίν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi cõi utilitate conſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium eſt à nã profectum, deinde quędam in ɔſuetudinem ex utilitatis rõne uenerunt, poſtea res à nã profectas, & à conſuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod nõ opinio genuit, ſed quædam innata uis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam uocamus, curam cerimoniaſq; affert. Pietas eſt, ꝑ quam ſanguine coniunctis patriæq; beneuolis, offm̃ & diligens tribuitur cultus. Gratia eſt, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis aut iniuria & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per quam homines, aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas, per quam incõmutata ea quæ ſunt, aut quę fuerunt, aut futura dicuntur. Ex cõſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum, aliud & maius fecit uſus, ut religionem, aut ſi quid eorum, quę ante diximus à natura proficiſci, in maius factum per conſuetudinem uidemus: aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus pactum eſt, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale eſt iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum ſententijs iam ɔſtitutum eſt. Lex ius eſt, quod ſcriptum pp̃lo expoſitum eſt: ut obſeruetur. {Fortitudo eſt reꝶ magnaꝶ appetitio, & reꝶ humilium) Ipſe alibi ita definit. Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Plato ita: Ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος. ὑπὸ φόβου, θάρσος πολέμικον, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινα. *Ariſtotelis de fortitudine in primo* μεγάλων ἠθικῶν, *hæc verba ſunt*. Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία περὶ θάῤῥη, καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάῤῥη ἄρα ὤν, εἰ μὲν τὶς φωβεῖται, μὴ ἀποβάλλι τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλὸς εἰ δέ τις θαῤῥεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐκ ὁμοίως δ' εἴ τις φοβεῖται μόνον, ἢ θαῤῥεῖ. οὔτε δειλον φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν: οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινό μενός: ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἀνθρώπους. Fortitudinis partes ſunt magnificentia, fidentia, ꝑſeuerantia. Magnificentia eſt magnaꝶ reꝶ & excellſaꝶ, cum animi ampla quadam & ſplendida ꝓ rõne cogitatio atq; adminiſtratio. Fidentia eſt ꝑ quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe aius in ſe fiduciæ, certa cum ſpe collocauit. Patiẽtia eſt, honeſtatis aut utilitatis cã, reꝶ arduaꝶ ac difficilium uolũtaria ac diuturna ꝑpeſſio, ꝑſeuerantia ſtabilis, & ꝑpetua ꝑmanſio. Modeſtia eſt, in aio ɔtinens. Nonius Marc. de doctoꝶ uiroꝶ indagine. Modeſtia, inqt, moderatio, modus, modicum, mediocre nunc hñt ordinẽ, ꝙ modeſtia fundamentũ, ſoliditas, & baſis ipſa uirtutũ eſt, è qua gignitur moderatio, q̃ tẽperat modos, q̃bus morati diſcipuli in factis & in dictis & ceteris talibus agẽdi officijs regũtur. Modicũ uero, moderatũ eſt: mediocre, idem qđ medium. ita ſæpe poſitũ in magnis auctorib. annotauimus, M. Cato de liberis educãdis. Omnia, inqt, in docẽdis pueris q̃ uirtutem uerã informant, mediocria & modica ſint. Inter modeſtiam aũt & ɔtinentiam, ut Hieronymus inqt, hoc itereſt, ꝙ modeſtia in uiris ꝑfectis eſt, ɔſumateq; uirtutis. Cõtinentia uero, in uia qdẽ uirtutis eſt, ſed nec dũ ad id ꝑuenit, ut ſit uirtus. Quia cupiditates adhuc in eius, q ſe ɔtinet, cogitatione naſcuntur, & mentis puritatẽ polluũt, principale licet ſuꝑent, nec ad opus ɔtrahant cogitationẽ. Nõ ſolũ aũt in deſiderijs & cupiditate ɔtinentia neceſſaria eſt, ſed ẽt in reliqs tribus ꝑturbationib. dolore, lætitia, & timore. Ipſe tñ Cic. modeſtiã & ɔtinentiã, temꝑantiæ partes eſſe exiſtimauit. Cuius hęc ſunt uerba. Temꝑantia eſt, rõnis in libidinẽ, atq; in alios nõ rectos impetus aĩ firma & moderata dñatio. eius partes, ɔtinẽtia, clemẽtia, modeſtia. Cõtinẽtia eſt, ꝑ quã cupiditas ɔſilij gubernatione regitur. Clemẽtia eſt ꝑ quã aĩ in odiũ alicuius ɔcitati, comitate retinẽtur. Modeſtia, ꝑ quã pudor honeſtus claram & ſtabilẽ cõparat auctoritatẽ. Modeſtiã Plato ita definit. Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονὰς εὐαρμοσία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφονία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. *Ariſtoteles vero*, ἡ σωφροσύνη, *inquit*, μεσότης ἂν εἴη ἀκολασίας μεσότης μὲν οὖν ἂν εἴη τούτων, ἐστὶ δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δὲ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἤ τι, ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ δὴ οὗτος ὁ ἀκόλαστος, ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ὀσφρήσεως, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἀφὴν καὶ γεῦσιν. εἰ δὲ δὴ περὶ ταύτας ἀνὴρ σωφρὼν ἔσται οὕτως ἔχων, ὥς τε μηδ' ὑπὸ μίας τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηθ' ἂν πάσχειν. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος.

{Prudentiæ partib. utemur) Non tm̃ prudentiæ ceterarumq; Cardinalium uirtutũ partes noſſe oratorẽ oportet, ſed & uitia, ut qd improbãdum ẽt, ac quo pacto improbandũ ſit, poſſit noſſe. Ea q uelit oĩa intelligere, Platonis dialogos & Ariſt. ethica legat, diſcatq;. Nobis aũt ſatis fuit, ad hunc Cic. locum attinentia expoſuiſſe. {Si cõmoda cum cõmodis ɔferemus) Si inter ſuadendum ea comparabimus, quæ cõmoda ſint cũ incõmodis: & oĩa ad utilius honeſtiuſq; reuocabimus, munere utemur prudentiæ. {Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem,) Vt in grãmatica facultate, ceteríſue diſciplinis i urbe edocendis, ſi ppl̃m huc adhortati fuerimus, pręclarum aliquẽ ppl̃m pro exemplo diligamus, uel ſimile aliquid aliud conſtituamus. {Diſciplinabilem ſcientiam poterimus hr̃e,) Scientiam qua multi poſſint erudiri diſcipuli. {Si ſuadebimus) Quippiam, cuius rei geſtæ: hoc eſt, cuius aliqđ ſile extet apud alios documentum, id ut auditores intueantur referemus, in eoſq; prudentia utemur. Sed ſi qd ſuadendũ, in quo nos exẽplũ ita cõmemoremus, ſilitudinẽmue, ſit oĩno plena, facilis, uaria, ad extremũ uſq; & barbaꝶ genus orõ. Veluti ſic. Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus ppl̃m Rom. non

non tñ tentandum arbitratus est, quia externo bello posset concordia inter ciues coalescere, duos ergo canes in conspectum popularium cōmisit: hisq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes omissa inter se ita aggressi sunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe profuturo. {Memoriam poterimus hre: qua in re facile id, quod uelimus,) Si ueterum aliquo exemplo audito adhortabimur. {Exemplo allato per suadere possimus.) Nam exemplorum maior plerunq; est usus, & melius persuadetur q̃ luculentissima quacunq; alia oratione. {Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere:) Innocentum, utrum qui deliquerint, & imprudentiam, casum, aut fortunam in cā dicant fuisse an certe innocentum, qui cum alias nō deliquerint, semel tm̃ lapsi sint, uelit Cic. dubium est. {Aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus ulcisci) Nam non semper æquum est peccantem punire, & ius est iustitiam summam non sequi summum si quidē ius summa iniuria factum, ut Cic. inquit, iam tritum sermone prouerbium est. Prętera qm̃ homini non peccare impōe est: eo magis diuinam abundasse grãm dicemus. Item, Quanto magis carere uitijs sit impōe, tanto nos oportere ei qui sibi remitti culpam cupiat, plus indulgere. {Male meritos) Qui sunt mala promeriti. Hoc tñ non tm̃ Ambrosius in lib. officiorum ceteriq; Christiani nō faciendū putant, sed ne qdē ethnicorum multi. Vñ Iuuen.

Semper & infirmi est animi, exiguiq; voluptas, *Vltio.*

Et sic collige, ꝙ uindicta nemo magis gaudeat, q̃ fœmina. {Si fidem magnopere censebimus conseruandam:) Iustum erit. {Hospitia,) Vbi nos hospitati fuerimus, ea loca caste coli debere à nobis ostendamus. {Clientelas,) Est multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem principémue fauore ꝓsequūtur, & eius dignitatem factionemq́; tutantur, ducti uel mercede, uel beneficio, nec seruum clientem nominare licet. qđ aūt Lucanus inqt: Emptiq; clientes, nō de seruis loqtur. Non. n. in seruis spem sibi Pompeius posuerat, sed in liberis et ciuib. seruilem tñ, non liberalem animum hñtibus, quia uenalem hrent ingenuitatem. nam cum dicimus seruos, nō addimus emptos: sic ergo ne emptos quidem clientes dixisset. {Cognationes,) Hoc est, per sanguinis coniunctiones, tam uirilis q̃ fœminini sexus. si quidē uirilis tm̃ sanguinis agnati, ex iureconsultis intelliguntur, ut in tertio Institut. Iustiniani Imperatoris de legitima agnatorum successione patet. {Affinitates) ubi ēt si sanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tñ aliqua ꝯiunctio. {Caste colēdas) Incorrupte, sine ulla uitij labe. nā uitiorum oīum abstinentia, castitas pōt appellari. Virg.

Casta pudicitiam seruat domus.

{Nec grã,) Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum aūt eorum qui plurimū deliquerint, ne uideatur sibi ꝯtrarius, ubi dixit, Supplicum misereri oportere. {Nec periculo,) Quod ēt nobis immineat, si secus iudicauerimus. {Simultate,) Si simultatem latens sit subrepat odium. {His atq; hmōi) Nam non sunt solæ iustitię partes, & si soli loci, unde iustam rem, aut his ꝯtrariam iniustitiam, possimus ostendere. {In ꝯcione, aut in ꝯcilio) In ꝯcione ubi laudemus aut uituperemus: hoc est, per demonstratiuum genus. {Aut in ꝯcilio) Vbi de aliqua re ꝯsultetur. i. per deliberatiuum genus. {Ad suadendum,) Vt fiat aliquid. {Ad dissuadendū) Ne fiat. nam persuadere, est suadendo ꝯsequi quod uelis. {Item ostendemus, antiquiorem mortem turpitudine haberi;) Est. n. fortis uiri, mortem honestati postponere, minoris ęstimare mori, q̃ illam subire turpitudinem. {Antiquiorē) Præclariorem. {Nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur;) Nullum dolorē tam sæuum esse dr̃e, ut fortem hominem ab officio uirtuteq; dimoueat. {Pro rei ueritate) Vt uerū dicat. {Si unamquãq; rem certo naturæ termino definiemus:) Si in rebus expetendis finem aliquem nobis imponendū dicemus, nec libidines nr̃as infinitas esse oportere proferemus. {Definiemus:) Determinabimus. {Quod cuiq; satis sit, oñdemus,) Si quousq; nobis cupere liceat aperiemus. {Hmōi partes sunt uirtutis amplificandæ,) Si suadebimus, uelut ipse pro P. Sextio, fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus senatui, consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati & gloriæ seruiamus, id optimum putemus quod erit rectissimum speremus, quod uolumus: sed quod acciderit feramus. Cogitemus deniq; corpus uirorum fortium, magnorum hominum, esse mortale, animi uero motus, & uirtutis gloriā, sempiternam neq; hanc opinionem, si in illo sanctissimo Hercule consecratam uidemus, cuius corpore ambusto uitā eius & uirtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam remp. suis consilijs, aut laboribus auxerint, uel defenderint, uel seruauerint, esse immortalē gloriam consecuturos. {Attenuandæ, si ab his dehortabimur,) Velut pro M. Cęlio ipse, Si quem forte inueneritis, qui aspernetur pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, nō sapore capiatur, excludit hic auribus oēm suauitatē, cui ego fortasse & pauci deos propitios, pleriq; autem iratos putauerunt. Ergo hæc deserta uita, & inculta, atq; interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior nō omnia uoluptatibus denegentur, non semper superet uera illa & directa ratio, uincat aliqñ cupiditas uoluptasq́; rationem, dūmodo illa in hoc genere præscriptio moderatioq; teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet aliena, ne affundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atq; fama, ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis afferat, ne quem ui terreat, ne intersit insidijs, scelere careat. {Hæc attenuentur quæ supra demonstraui. nā nemo erit, qui censeat à uirtute recedendum. uerum aut res hmōi non dicatur) Quæ supra demonstraui, subaudiendum extollendo ut quæ de prudentia, iustitia, fortitudine, & modestia diximus. {Vt uirtutem possimus egregiam experiri:) Dicamus, quam laudant aduersarij uirtutem, non esse hmōi, ut egregia uirtus dici possit. {Aut in cōtrarijs potius rebus,) Virtutem esse, q̃ in his rebus quas dixerint ipsi: Et hoc gñaľr de omnibus uirtutibus dictum est. {Nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam,) Ignauiam esse, & inertiam uelut si innocentum supplicumq; misereri oportere dicat aduersarius. ignauiam animi, inertiā corporis uoluit intelligit. {Ac prauam liberalitatem.) Si male meritos ulcisci oportere dixerint. {Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odiosam scientiam esse dicemus. Quām ille modestiam dicet esse,) Ineptam, si suo loco & suo tpe referri non uideantur, q̃ prudenter dicta sunt: garrulam, si exempla uideantur insulsa proferre, odiosam, si erunt hmōi quæ dicta sunt, ut contemni posse uideantur. Eam nos inertiam & dissolutam negligentiā dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eā nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.) Quā modestiam aduersarij dixerunt: contemnere pecunias, honores, & similia: non ob continentiam, id facere dicemus: sed ꝑ inertiam, & uagam negligentiam. {Laudabile est, quod ꝯficit honestam & præsentem & sequentem cōmemorationem.) Diuisit supra Cicero honestum & rectum & laudabile. Rectum dixit, quod cum uirtute & officio esset coniunctum. Virtutes & uirtutum partes ostendimus. Officiorum autem alia uirorum, alia mulierum, alia iuuenum, alia senum, & ꝓut uniuscuiusq; fuerit conditio, qm̃ personę cōuenientia reddere conuenit, ac uirtutes ei congruas prout conditio poposcerit accōmodare, quæ tum sua prudentia, tum aliorum admonitione quisque poterit intelligere, sic ex uirtute officioq; eius de quo consultabimus, aut concionabimur, efferre semꝑ orationem oportebit. Nunc sequitur laudabile, quod ex officio uirtuteq; nascitur. Hoc nos tum dignitate cum fructu suo ducit ad se. Quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas est, alicuius honesta & cultu & honore & uerecūdia digna auctoritas. Amplitudo, est potentię, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uolūtas erga aliquē honesta illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uolūtate. {Laudabile est, qđ ꝯficit honestā) Honesti. n. spēm, laudabile esse oñdimus. {Et pñtem & sequentē cōmemorationem. Hoc nos eo à recto separauimus, non ꝙ) Laudabilis. n. partes, aut ꝑꝑ id, quod intuemur, aut ꝑꝑ id, quod sequi confidimus, ob fructum. s. honestatemq́; extolli possunt. {Hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub uocabulo recti,) Virtutes recti partes, quas supra recensuimus, dicit. {Hāc honestatis cōmemorationē dare nō soleant; sed q̃q̃ ex recto laudabile nascatur,

tur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. neq;.n.solum laudis causa rectum sequi cōuenit,) Sensus est. Rectum à laudabili certe diuisimus, non ut uirtutem quoque laudabilem esse nolimus intelligi, diximus .n. ex officio uirtuteq́; nasci laudabile, sed quod qualitate diuersum seorsim etiam tractari debeat. {Neq;.n.solum laudis causa rectum sequi conuenit,) Non.n. amplectendæ uirtutes sunt solum pp laudem, sed quia magis uirtutem q̃ uitium sequi decet. Verū tamen laudem duobus modis possumus intelligere, & quam uirtus præ se ferat, ut sit quasi finis ac præmium ipsius, quod ē medijs ut ita dicam uisceribus uirtutis emicat, & necessario uirtutem ipsam semper comitatur. Alia laus, quæ extrinsecus ab hominibus ad uirtutem defertur quæ in laudantium potestate est, quæq; tam falsa q̃ uera esse potest. de hac nunc Cicero loquitur. Si quidem ea quæ uirtutem perpetuo comitatur, hmõi est, ut pp se (utpote uirtutis quidam finis) expeti debere uideatur. {Sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.) Hoc est, si uirtutem ipsam secuturam hominum laudationem uideamus, crescit uoluntas amandi rectū: tum quod non sine laude id nos facturos speremus, tum qd' fructus & emolumenta ēt cōsequamur. {Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat,) Hoc est, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cū amicitia laudabile esse coniunctum. Quæ omnia, aut pp se solū, aut pp se & utilitatem expendi posse manifestum est. q̃ etiam consideranda, num religionibus adiuncta sint, & id ex nr̃o officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ cōmoda secū ferant, & utrum ea cōmoda mentis sint, ut scientiæ, an corporis, ut incolumitas. Incolumitas est, salutis tuta atq; integra conseruatio, aut ab extrinsecus positis, ut potentia. Est autem potentia, ad sua conseruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerum facultas. {Laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat,) Hoc dicit, cum rectum esse, hoc est, cum uirtute coniunctum id ostenderimus, superest, ut laudabile esse ostendamus. quo facere poterimus, ab idoneis hominibus, in quo ēt, quod difficulter fieri, & quod facile fieri possit, oportebit considerare. Facile id fieri dicimus, quod sine ullo, aut magno labore, sumptu, molestia, q̃ breuissimo tpe confici potest, difficile aūt fieri, quod q̃q̃ laboris, sumptus molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omnes, aut plurimas aut maximas causas habet difficultatis, tñ his uictis difficultatibus cōpleri, atq; ad exitum perduci possit, ueruntñ idoneæ in hoc psonæ multum ad id persuadendum, quod in consultatione positū erit, proficient: quippe quæ plus auctoritatis hñtes, plus etiā sapere uideantur, q̃ deteriori ordini placeat .i. opulentiori, ampliori placeat. {Quæ à deteriore ordine improbetur;) Inferiori in conditione posita. {Improbetur;) Damnetur. {Aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq́; nostris.) Aut omnibus ciuibus, subaudiendū laudabile esse ostendemus. Et est sensus, ostendemus laudabile esse, cum rectum ostēderimus, aut abstioribus, aut à socijs, aut ab omnibus, ciuibus nostris exterisq́; nationibus & ijs ēt qui post nos nascantur, & si ab is, qui nascentur laudari poterunt, demonstrabimus. {Cum hmõi locorum diuisio sit in consultatione, br̃ aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione,) Hoc est, cum generis deliberatiui, quod in consultatione positum esse diximus, locorum, unde argumenta causarum nasci pñt, diuisio sit, cuiusmodi ostendimus, br̃ aperienda est totius tractatio causæ. {Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione,) Paucis à me aperietur, quo pacto deliberatiui generis causam tractari conueniat. {Vel ab ijsdem rationibus, quibus in iudiciali causa.) Vt opus exordio ne sit an non, & quo genus causæ egeat consideremus &c. quæ comitantur exordium. {Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Q.m̃ in hmõi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutā atq; honestam:) Si cuius, si alicuius: & est utrūq; unius partis. Flectitur.n. si quis, si qua, si quod, uel si quid. ut ne quis, ne qua, & aliquis, aliqua. nam si sint duæ partes, si q̃, non si qua ultima correpta, proferetur. Nam quod Virgil. Si qua facta sinant, script. non si aliqua fata, sed si fata parte aliqua sinant, intelligendum esse, quiuis uel mediocriter eruditus facile uidet. {Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Q.m̃ in hmõi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem) Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione utetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum esse. {Si utrunq; poterimus ostendere,) In confirmatione. {Vtrunq; pollicebimur) Dum narrabimus. {Simplr,) Vno modo, siue illud tutum, siue honestum sit. {Rei dilucidandæ) Aperiendæ, & magnificandæ, ut maiorem faceremus rem. {Dolum appellauimus,) At actor non utiq; dolum, sed consilium nominabit, quo facilius possit persuadere. {Rectā esse dicemus,) Hoc est, cum uirtute coniunctam. {Omnes partes recti) Hoc est, uirtutes, quas supra quadrifariæ diuisimus. {Quos ante ostendimus,) De quibus supra locuti sumus. {Argumentationis artificiosæ) Quam supra in II. lib. in quinque partes diuisit. tutum alter, alter honestum defenset. {Quid agant:) Velut Cannenses, qui nisi Annibali se dedere maluissent, fame perijssent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum necessitate dicet, si incolumes esse uolumus, aut si sine incommodo uiuere uolumus, necesse est nos ipsos dedamus Annibali. Sin autem alter honestatem defendat, necesse est, inquiet, hoc faciamus, si honeste uiuere uolumus. Ac summa quidem necessitudo honestatis esse uidebitur: huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis. {Virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit:) Virtutibus, inquiet, nemo uti potest, nisi sit incolumis, at si simus incolumes, idustria nostra ꝙ de honestate amissum sit, facile recuperaturos. Loci ab honesta ratione: Itaque honestatis rationem habere oportere, quā sine incolumitate nullo tempore possimus adipisci. quare in præsentia cedere rebus tutis oportere atq; aliud tempus magis congruum esse expectandum. {Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: uirtutem nullo tempore relinquendā: uel dolorem, si is timeatur; uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare quæ sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem,) Hoc est, qui uirtutes uolet rem tutam antecedere. {Neq; æternam incolumitatem consequi; necesse exploratum, illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos:) Inde consequi hoc dicet, q uirtutem uolet defensare, si tuta sectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam posse. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum ut nunqnam intereant. {Virtute, uel ultro ad mortem proficisci esse præclarum: fortitudini fortunam) Mortem ipsam transcendere uirtute, & memorari nostrum nomen, præclarum putari debere. {Eum tute uiuere, qui honeste uiuat,) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. {Incolumem in perpetuum esse non posse.) Nam licet fortuna ei uideatur aspirare, futurum tamen aliqñ dicemus, ubi ingemat & luat pœnas: & si ceteras effugiat pœnas, sua fraude, suo terrore maxime uexari oportere. qd' suum quenq; scelus agitet, amenti atque afficiat, nec quenquam esse quem non suæ male cogitationes conscientiæq́; animi terreant. {Nisi quòd his maxime) Suasorius conclusionibus. {Conducit) Confert, commodum est. {Quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre.) Conclusiones hic, non argumentationum, quæ Græcæ ἀποδείξεις nominantur, sed quæ ἐπίλογοι apud illos, à nostris perorationes uocantur: intelligēdæ sunt, pluratiuum.n. numerum pro singulari posuit. Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis conclusionem, exemplis abundare debere. Cōmodissimum etiam in hoc, ut exemplis rerum ante gestarum, quibus futura pr̨emonstratur, utamur.

LONGOLIVS.

DELIBERATIONES partim) De genere deliberatiuo, lege Fab. lib. III. cap. X. Cic. de Inuent. lib. II. sub finem: & in Partitionib. Trapez. lib. IIII. {In quibus causis rei natura faciet deliberationem,) Tunc res deliberationem facit, cum per se inspecta sola ipsa in causa est: cur hoc, uel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt si senatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an nō. Cōsultatio ē duplex, & rei circūstantia exqrenda est. primū captiuitatē eē seruitutē, qua nihil miseri⁹, turpi⁹, dānosius. deinde uidēdū, an sic captiuos relinqre debeāt, sub illo impatore crudeli, quiq; exitiū P. R. meditetur

meditetur, deinde illo tempore, cum eorum opera resp. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, ut ignominia perpetuo ante oculos præsto sit. deinde illo modo, ut sint in pœnis, in laboribus, & similia. Sciendum autem est, me multa etiã extra causam adiecisse, quæcq; non sunt proprie ex ipsius rei natura q̃m ostendere uolui. q̃uo ex thesi subinde fiat hypothesis. Propria.n. consideratio rei thesis est. quæ est de natura captiuitatis. In quibus extranea causa. Extranea causa est, quæ non ex ipsa rei natura, sed aliunde adiungitur. hæc uel adaugeri, uel deprimi potest, prout ipsa considerata, utilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti, aut parui existimatur. ut in Scipionis exemplo, ubi extranea causa legũ est auctoritas, quæ considerata deliberationem facit. Finis autem legum est, utilitas reip. Iam si lex seruata inutilis deprehendatur: ob maiorem utilitatem illi aliquid derogari potest. Nẽpe præter Scipionem uix ullum esse, qui cum hoste confligere audeat. Hæc br̃ addidi, ut lucis aliquid loco non omnino obscuro pp imperitiores adderem. ⸿Bello Italico) Hispanico legendum uidetur. Cum Annibal ad tertium ab urbe lapidem supra Anienem castra posuisset, & P. & Cn. Scipionis in Hispania cum exercitibus cæsi essent, quæsitũ in senatu est, cui imperium mandaretur, nullo id suscipere uolente P. Cornelius Scipio P. Eilius qui in Hispania ceciderat, se iterum professus est, & suffragio populi consensuq; omnium solutus est lege, & cõsul creatus uno anno ante legitimum tp̃s. 24.n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. VI. ⸿Socijs ciuitatem) Lege Florum lib. III. cap. VIII. & Abbreuiatorẽ Liuij lib. XXI. {Vtilitas in duas partes) Hic locus multis non satis placet, & propter rei diuisionem, & quod in alijs libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequẽtia argumenta ex ipsis ducantur. Itacq; nõ displicet, quod alibi honestatem, quam dignitatem uocat, & utilitatem, consultationis fines esse dicit. Sed utilitatem quidem p̃ponere ur̃, q̃ sine ea dignitas seruari uix potest. Loci aũt pro utilitatis defensione sunt, enumeratio cõmodoꝝ, pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum & utilitatis ceterarũ reꝝ, quaꝝ fructum utilitate metimur: itemq; incõmoda ꝯtrarioꝝ. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exẽpla, quæ erũt uel cum periculo gioriosa, colliget: posteritatis immortalem gloriam augebit, utilitatẽ ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctã. ⸿Vtilitas in duas partes) Vtilitas an ab honestate separari possit, disputat in officijs Cic. porro ad p̃tem auctoris diuisionem faciunt, quæ scribit Fab. lib. III. Dicturi, inquit, in ꝯcilio bonoꝝ & sapientum, nihil utile existimabimus nisi quod honestum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sentẽtia est, pp̃t̃mq; præcipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & s̃m cões magis intellectus loquendum. Sunt.n. multi qui etiam quæ credunt honesta, non tamẽ satis eadem utilia quocq; existiment quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probent, ut fœdus Numantinum, iugumq; Caudinum etc. ⸿Vtilitas tuta) Exemplum est in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum suscipiendum suadet. A ui, cum magnificat potentiss. reges magnis uiribus Asiæ incumbere, & propter periculum deposci atq; expeti Pompeium ducem, & periculum esse proditionis uectigalium &c. Porro uis aperta est: dolus autem occultus cum fraude. ⸿Reuocationes) Vt Camilli, de quo Liuius libro V. & Annibalis ex Italia. ⸿Pollicitationes,) Vt Catilina apud Salustium magnis præmijs inuitat coniuratos. ⸿Dissimulationes,) Quæ stratagematis constat, de quibus Frontinus, & Valerius lib. II. cap. III. ⸿Maturationes,) Vt Cl. Drusus Nero, qui breuissimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam uenit, ut collegæ Liuio Salinatori se coniungeret. Liuius, & Frontinus lib. I. cap. I. ⸿Prudentia est calliditas,) Callidos appello, inquit Cic. quorum tanquam manus opera, sic animus usu concaluit. ⸿Disciplinabilem) Vt Annibal cum apud Prusiam exularet, & regi, ut prœlium iniret, suaderet, rexq; facturum se negaret, quod periculũ portendere exta uiderentur: Ergo uitulinæ, inquit, caruneulæ credes ueteri Imperatori non credes? Val. lib. III. de fiducia sui. ⸿Cuius rei gestæ aut p̃tem &c.) Vt si suadebimus, Heluetijs non esse facessendum negocium, ab exemplis, quæ patrũ memoria contigerunt. ⸿Item si quo pacto) Huc faciunt quæ apud Salust. ait Cato. Iam pridem, inquit, nos ueras rerum uocabula amisimus, quia bona aliena Longini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo uocatur. Lege Fabium lib. II. cap. XIII. ⸿Cum igitur erit demõstratum) Sic Cic. non satis fuit ostendere q̃ honestum sit pro ulciscendis iniurijs, & socioꝝ salute conseruanda, bellum contra Mithridatem suscipere, sed id ẽt cum alijs locis à laudabili ductis, tum illic præcipue, cum ait: Et q̃m appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atq; auidi laudis fuistis, delenda est uobis illa macula bello Mithridatico superiore suscepta. Sic & Ilioneus apud Virgilium VII. Æn.

Dijs sedem exiguam patris, littusq; rogamus
Innocuum.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama leuis, tantiq; abolescet gratia facti.

⸿Exordiri licebit) In deliberatione principia sunt, uel non lõga, uel sæpe nulla. Sunt.n. ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Vide Ciceronem in Partitionib. & Fabium lib. III. ⸿Si cuius rei narratio) Non.n. semper narratur, ut inquit Cicero. utuntur autem fere propositionibus uice narrationũ, ut uindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium & necessarium est, hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus utuntur, ut cum aliquid ante ea de re gestum est, de qua deliberant. ⸿Qui à Pœnis circunsessi) Aut eos intelligit, qui Cassilini, quod est Campaniæ oppidum, obsessi à Pœnis fuerunt, quod à Liuio lib. II. belli Punici describitur, & ita fame uexati sunt, ut lora & pelles scutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouem mensibus fessi, fame, machinis, ferro, & igne, uersa deniq; in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum etc. Vide Florũ lib. II. cap. VI. & Liuiũ.

ASCENSIVS.

DELIBERATIONES &c. Incipiens scribere de genere deliberatiuo diuidit primo ipsum in duas partes, quarum una uersatur inter duo duntaxat: altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes sunt partim, id est, per partem earum, aut pro parte huiusmodi, ut quęratur, scilicet, inter duo de quibus deliberatio est: utrũ sit potius faciendum, & supp. est partim, id est, ex parte aut pro parte huiusmodi: ut inter multa de quibus est deliberandum, cõsideretur quid sit potissimum faciendum, utrum potius supp. cõsideretur, hoc modo, utrum Carthago uideatur potius tollenda, id est, delenda è mũdo. an relinquenda .s. in corrupta. Quid .s. inter multa sit potissimum supp. consideretur hoc pacto, ut si Annibal consultet, cum accersitur, id est, reuocatur ex Italia Carthaginem, id est, ut redeat ad conseruandam Carthaginem, an remaneat in Italia, an redeat domum .i. in patriam suam. an ipse profectus in Ægyptum occupet .i. antequam præsidia uenerint capiat Alexandriam .s. urbem ab Alexandro Magno sic denominata. Item (alia diuisio) deliberationes ipse sunt. partim .i. pro parte consultandæ propter se: ut si Senatus deliberet an redimat, id est, redimere debeat captiuos ab hostibus: an non .s. redimat, & deliberationes ueniunt. partim .i. pro parte in deliberationem & consultationem partim, id est, pro parte propter aliquam causam extraneam, ut si Senatus deliberet bello Hispanico .i. tempore, quo bellum in Hispania ab Romanis gerebant, ne pro an: soluat Scipionem legibus, ut liceat eum ante tempus .s. legitimum: fieri consulem, hoc est, ante quartum & uigesimum annum, & sunt deliberandæ partim: & .i. simul propter se: & .i. simul, ueniunt in consultationem propter aliquam causam extraneam, ut si Senatus deliberet bello Italico, an det socijs ciuitatem, an non. In illis sup. causis, in quibus causis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accommodabitur ad ipsam rem, & in quibus causis causa extra conficiet deliberationem. in his erit ipsa causa, ad augenda, aut deprimenda, augenda quidem ab eo qui suadebit: deprimẽda uero ab eo qui dissuadebit. Omnes &c. Docet utilitatem esse finem intentum deliberantibus, occasione cuius utilitatem quoque describit dicens. Conueniet .i. decens erit omnes rationes eorum qui dicent sententiam .i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere .i. constituere sibi finem utilitatis .i. utilitatem pro fine, noue dicit utilitatis, & nescio, an scriptum reliquerit utilitatẽ ut sit proponere sibi utilitatem, finem .s. dicendi, ut omnis

nis ratio totius orõnis ꝯferatur:eo.i.ad eum finem,uidelicet, ad utilitatem. Vtilitas in ciuili ꝯsultatione.i.quæ ꝓponitur in ea:diuiditur in duas partes,uidelicet, tutam & honestam. Tuta est,q̃ conficit.i.ꝯsumat & perficit, qualibet rõne.i.uia, aut modo,uitationem.i.effugium, piculi instantis.i.urgẽtes, aut ꝑñtis.i.futuri. Hæc.s.utilitas tuta.distribuitur.i.diuiditur.in uim &dolum:quoꝝ.s.duoꝝ membroꝝ:nos sumemus, alteꝝ.i.alterutrum,hoc est,siue hoc,siue illud.separatim.i.seorsum ab altero,aut utrunq; coniunctim. Vis.i.uiolẽtia & coactio.secernitur.i.dinoscitur & separatur à dolo.per exercitus,classes.s.in nauali pugna, aut ẽt terrestri, unde & milites in classes distribui solent.unde Æn.II. Classibus his loc⁹ &c. arma,tormenta.i.machinas bellicas,ut sunt arietes,& nũc bõbardæ reuocationes hominum ut exulum, aut perscriptioꝝ, & alia res hmõi. Dolus ꝯsumitur.i.depletur,& ꝯsumare euacuatur,in pecuniam.s.largiendam ad corrumpendas uires hostiles.pollicitationes, dissimulationes cum ꝯsilia tegũtur, maturationes.i.festinationis,mentitiones.i.mẽdacia,ut si nõ ille Virgilianus,& sup.in ceteras res,de quibus loquemur tp̃e magis idoneo,si uelimus(aut potius uolemus)qñ.i.aliqñ scribere de re militari,ut de strategematis,aut de administratione reip. Honesta res.i.pars utilitatis,quæ dr̃ honesta.diuiditur in rectum.i.æquum & iustum.& laudabile, ut qđ gloriosum est.Rectum est,quod cum uirtute & officio fit.i.cũ debito effectu,aut debito modo faciendi. id.s.rectum diuiditur in prudentiam,iustitiam,fortitudinem,& modestiam.i.temperantiam.Prudentia est calliditas.i.callida circunspectio, q̃ potest hr̃e delectum.i.discretionem eligendi: bonoꝝ & malorum,quadam rõne.i.ꝯsideratione iusti, ac iniusti, debiti,ac ĩdebiti.Et prudẽtia dr̃,itẽ.i.silr̃ scia cuiusmodi.i.certi artificij. ut qui in arte aliqua p̃stant,uulgo prudentes dñr,& prudentia appellatur memoria,multaꝝ reꝝ,&usus complurium negociorum,non ꝙ in memoria reꝝ sit prudentia, sed ꝙ per talem memoriam prudentia acquiratur.nam prudẽtia dr̃ quasi prouidentia,à pro.i.ante,aut procul uidendo,sed qui præteritoꝝ memores sunt & ex illis futura prospiciunt, prudentes sunt. ut Vlysses apud Homeꝝ qui mores hominum multorũ uidit,& urbes.Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate.i.ſm dignitatem cuiusq;,unde proprie iustum dr̃, quod neq; plus,neq; minus quam rectum ac debitum est cõtinet,unde & substantiuæ iusta dicitur talis mensura.Fortitudo est appetitio sup.recta(aliter.n.non esset species recti) reꝝ magnarum.i.difficilium,quas non aggrediãtur nisi magnanimi,& contemptio.i.uilipensio,rerum humilium.i. abiectarum,eo ꝙ faciles unicuiq; sunt, aut inhonesti rationem hñt, & est perpensio.i.cõmensuratio perspicax, laboris cum rõne utilitatis.Sunt.n.hæ quatuor uirtutes Cardinales sic connexæ, ut qui unam complete habet:omnes habeat, non.n.est uera fortitudo,sine iustitia,prudentia,&temperantia,nec illę sine hac, & ceteris.Modestia est continens moderatio.i.temperantia cupiditatum,in animo.i.affectione. Post descriptionem partium recti docet earũdem usum dicens. Nos utemur in dicendo partibus prudentiæ, si conferemus, id est, comparabimus cõmoda cum incõmodis,cum.i.qñ nos cohortabimur sequi alteꝝ,uidelicet,cõmodum, & uitare alteꝝ,uidelicet incõmodum.Sunt qui legant uitari,qũo necesse est,ut seq passiuę legatur quod quia insuetum est malum legere uitare. Aut si in qua re, nos cohortabimur aliquid.i. aliquam rem, cuius rei nos poterimus habere scientiam disciplinabilem,ostendemus qũo,aut qua ratione oporteat,quidquid.i.unamquanq; rem fieri. Aut si suadebimus quippiam.i. aliquam rẽ, cuius rei gestæ nos poterimus hr̃e memoriam.i.ut dñt subuẽtionem,aut pręsentem,aut auditam,in qua re nos poterimus facile persuadere.i. creditum efficere id,quod uelimus.s.persuasum esse,exemplo allato.i. citato,aut adducto. Iustitiæ partibus utemur,&c. Postquam ostendit quæ sint species recti,nunc ostendit qũo utamur etiam earum partibus dicens. Nos utemur partibus iustitiæ, si dicemus oportere misereri, aut innocentium,aut supplicum,&si ostendemus conuenire .i.conueniens esse,gratiam referri.i.ut gratia referatur merentibus.Et si demonstrabimus oportere male meritos.i.qui peccauerint, ulcisci.i.puniri, aut nos ulcisci.i.punire male meritos.Si nos censebimus.i.iudicabimus,fidem.i. fidelitatem & sanctam promissionem esse seruãdam,magnopere.i. magno conatu.si dicemus oportere leges & mores ciuitatis seruari.i. obseruari egregie.i.non uulgariter.si dicemus ꝯuenire.i.conueniens esse societates,atq; amicitias coli.i.confoueri & uenerari studiose.i.diligenter. si demõstrabimus id sup. ius quod ius nã cõparauit.i.ꝯstituit in.i.erga parentes,in.i.erga deos, in.i.erga patriam.s.in qua patrati ac geniti,& ꝓcreati sumus colendum sup.esse religiose.i.cũ timore filiali. (In qua re, qa dicit à nã ꝯstitutam, obseruat ordinem quem habet nãlis cognitio,primum.n.cognoscimus & reueremur parentes q nos genuerunt,& aluerunt,deinde per eos inducimur in cognitionem & amorem Dei: tum in amorem patriæ, uerum post perceptam cognitionẽ,ratio iudicat: ut primæ amoris partes debeantur Deo,proximæ nobisipsis,tum patriæ,tum parentibus,ita ut si parentes ꝯtra p̃riam pugnent,p̃sertim inique eos non iuuemus,nã tñ refragetur si oppugnemus, tũ ceteris necessarijs qui amici quoq; sint,tum amicis acquisitis, tũ ceteris bene meritis,tum omnibus ꝑ Deum, quo ordine & pondere Deo placuerit.) si dicemus, hospitia.i. iura hospitalitãtis, aut hospites ipsos(sicut seruitia & ministeria,pro seruis &ministris passim legimus)clientelas.i.clientes,hoc est,nos colẽtes,& se fidei nr̃æ credentes.Cognationes.i. nobiscum natos, eo ꝙ sint eiusdem sanguinis, affinitates.i.legitimas necessitudines,esse colendas caste.i.inuiolabilr̃.Animaduerte puer selecta aduerbia,magnopere,egregie,studiose,religiose, caste suis quibusq; aptissime ꝯtributa. Si nos ostendemus,neminẽ & præcipue iudicem oportere.i.decere,deduci.i.seduci & deuiare,à uia recta,nec p̃cio,nec gr̃a.i.fauore alicuius, nec periculo.i.metu,q oritur è periculo,nec simultate.i. odio latente. Si dicemus ꝯuenire.i.ꝯueuiens esse,ius æquabile.i. quod pares pari mercede,& honore ꝓsequitur,statuti.i. ꝯstitui & seruari in omnibus.s.iudicijs,aut rebus.Si nos cẽsebimus.i.existimabimus,quam id aliquem rem esse faciendam.i. tractandam,in ꝯcione.i.ꝯuocatione ppl̃i,aut i ꝯsilio.s.senioꝝ, & prudentum, nos ostendemus eam sup. esse iustam his atq; hmõi partibus iustitiæ,& ostendemus eam esse iniustam ꝯtrarijs.s. partibus,& sup.ita.i.hoc modo fiet, ut nos simus comparari .i.instructi eisdem, aut ĳsdem locis.i. argumentoꝝ sedibus, ad suadendum aliquid.s.aliquid esse iustum,& dissuadendũ .i.ad suadendum non esse, iustum, aut ad dissuadendum ne fiat,qm̃ iniustum sit.& hæc de partibus iustitiæ.Si nos dicemus,quid.i.aliquid esse faciendum causa fortitudinis retinẽdæ,nos ostendemus oportere res magnas & excelsas sequi & appetere,ubi ſm Vallam uideretur dicendum expeti. Nã expetimus honesta,appetimus placentia. Et item.i.similiter ostendemus oportere uiros fortes contemnere res humiles.i. abiectas & contemptibiles,quasi humi prostratas(unde humile apud doctos in contemptum sonat. Apud Ecclesiasticos autem humilitas pro modestia uidetur accipi,forte quod nulla humiliatio erga Deum quæ à nobis in obsequium fuit nimia fiat)& propterea quod humiles sint,indignas sup. esse uiris fortibus,nec.i.& non, & iudicare eas non esse idoneas, id est,dignas dignitate sua.ubi idoneas cum ablatiuo ꝯstruxit:si uera est lectio.Item nos ostendemus à nulla.i. nõ ulla, non oportere deduci ab ulla re honesta, ob.i.propter magnitudinem periculi,aut laboris, & ostendemus oportere, mortem haberi.i.reputari,antiquiorem.i. chariorem: sicut amicorum antiquissimus quisque merito carissimus sit, turpitudine, id est, potius amandam mortem quam turpitudinem ad se admittere, unde Iuuen.

Summum crede nefas animam præferre pudori:
Et propter vitam, viuendi perdere causas.

Et oportere nullo.i.non ullo,nõ cogi ullo.i. quantũuis magno dolore,ut recedatur ab officio.i.debito exercitio, aut facto,& nullius.i.nõ ullius oportere nõ metuere inimicitias ullius.s.quantũcunq; magni aut chari,pro ueritate rei,quia ut Fauonius apud Gell.docet. Amicis inseruiendum est usq; ad deos,uñ illud,Amicus Socrates,Amic⁹ Plato,amicior aũt ueritas. Modestiæ partibus. Quarto loco docet uti partib.modestiæ dicens.Nos utemur partib.modestiæ.i.temperantię,si nos uitupabimus,nimias libidines.i.uoluptates & appetitiones honoris,pecuniæ & siliium reꝝ. Et si nos definiemus.i.limitabimus,unãquanq; rem certo termino nãæ.Si nos oñdemus

mus id quod satis sit cuique.i.uti,cuique,& dissuadebimus.i. dehortabimur progredi nimium.i.ultra naturæ limitem, & statuemus.i.constituemus unicuique rei modum.i.mensurã & moderationem.Huiusmodi sunt partes uirtutis amplificãdæ est dilatande,si suadebimus, & attenuandæ.i.imminuendæ si dehortabimur ab his.i.si dissuadebimus: facienda uidelicet,ut hæc demonstraui supra.i.pauloante amplificando,attenuentur.Nam nemo erit qui sentiant recedendum à uirtute:uerum.i.sed,quia non possumus uirtutem uituperare, aut res dicentur non esse eiusmodi.i.tales;ut nos possimus experiri sup.in eis egregiam uirtutem,aut uirtus ostendatur constare potius in contrarijs rebus quam in his rebus, quas.s.uituperabimus.Itẽ si poterimus,quo.i.aliquo pacto.i.modos: nos demonstrabimus,id quod is qui contradiceret uocarit iustitiam esse ignauiam & inertiam ac liberalitatem prauam.i. iniquam largitionem. Item qua.s.habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiam. Nos dicemus esse scientiam ineptam,& garrulam,& odiosam.Et nos dicemus eam.s.habitudinem animi quam ille dicet esse modestiam : esse inertiam &neglig&etilde;tiam dissolutam.Et appellabimus eam.s.qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.s.artem ꝑ quam potius studio nocendi ꝙ sui protegẽdi dimicatur,&ita inconsideratam.i.quod rectum sit non finitur quis considerare. Laudabile. Prosequitur nunc alterum genus honesti, quod laudabile uocat describens ipsum ac dicens.Laudabile est quod conficit.i.consummate facit cõmemorationem honestam,&.i.simul pñtem,&.i.simul consequentem. Nos separauimus.s.nunc:hoc.s.laudabile: à recto non sup. ideo ꝙ.i.quia hæ quatuor partes quæ subijciuntur sup.uocabulo recti: uidelicet prudentia,iustitia,fortitudo,& modestia, non soleant dare hanc cõmemorationem honestatis,quam laudabile cõficere dixit: sed sup.ꝙ quanquam laudabile nascatur ex recto tñ in dicendo ex tractandũ seorsum ab illo.s.recto. Enim pro quia,neq; conuenit sup.i.nos sequi rectum : solum.i.duntaxat causa laudis,sed si laus consequitur.i.simul sequitur: tunc sup.uoluntas recti appetendi.i.expetendi duplicatur. Igitur cum demonstratum erit id,quod in deliberatione est esse rectum:nos demõstrabimus esse laudabile.i.dignum,ut laudetur, aut ab hominibus idoneis : ut si qua.i.aliqua res placeat ordini digniori : quæ improbetur ab ordine deteriori.i.minus bono & digno,aut esse laudabile,seu laudatum ab aliquibus socijs.s.Romani imperij:aut omnibus ciuibus,sup.nris, & sup.nationibus externis.i.peregrinis:q; pro & posteris nris.i.qui post nos futuri erũt: sup. laudabile fore. Cum diuisio locoꝶ sit hmõi in consultatione tractatio totius causæ est aperienda bř & sup.licebit exordiri uel à principio,uel ab insinuatione,uel ijsdem rõnibus,quibꝰ sup.exordiri licet in causa iudiciali de qua supra dictum est. Si cuius rei &c. Ostendit in genere deliberatiuo posse exordiri ijsdem rõnibus:quibus in iudicialibus,nunc de ceteris orationis partibus idem declarat,&primo de narratione dicens. Si narratio:cuius.i.alicuius rei:incidet sup.in deliberationẽ: oportebit narrari eadem rõne : qua.s.in causa iudiciali : qm̃ utilitas.s.quæ honestum complectitur.est finis in eiusmodi causis:tam iudiciali quam deliberatiua. Ea.s.utilitas diuiditur in rõnem tutam atq; honestam. Si nos poterimus.s.præstare:utrum.s.tam tutũ quam honestum : nos pollicebimur, nos demonstraturos esse in dicendo;utrunq;.Si nos demonstraturi erimus alteꝶ.s.aut tutum tm̃,aut honestum tm̃: cum utrunq; non possimus : nos dicemus simplr.i.sine mentione eius,quod demonstrare non possumus,id quod sumus dictu siue sit tutum,siue honestum.Tutũ uocat perite: quod imperiti dñt securum: ut exigua manu debellare potentem regẽ nõ est tutum : ubi ineptius dicas securum.At si nos dicemus nostram rõnem esse tutam:utemur diuisione.i.diuidendo tutam partem : in uim.i.potentiam & consilium pro quo prius dolum dixit,cuius rei nunc rõnem affert dicens. Nam id qđ nos appellauimus in docẽdo.i.præcipiendo cum doceremus artem : dolum causa rei dilucidandæ.i.aperiendæ, & declarandæ : appellabimus honestius in dicendo.i.orando in ueris causis : consilium. Si nos dicemus sententiam rationis nostræ esse rectam.i.iustam ; licet non tutam (si tamen non sit tuta, id tacebimus) & sup. si omnes partes recti incident supple in eam : nos utemur ratione quadripartita.i.in quatuor partes recti diuisa : si sup.non omnes incident : nos exponemus in dicendo,sup.tot quot erunt. Nos utemur in confirmatione & confutatione.s.deliberatiua nostris locis: quos ostendimus ante, uidelicet contrarijs confirmandis & confutandis.s.rebus ab aduersario, hoc est si aduersarius utamur confirmatione,nos utemur confutatione dictoꝶ eius, & contra si usus fuerit confutatione nroꝶ, nos utemur eorundem confirmatione. Videri potest hic uarius esse ordo cum sensus apertus sit : nam sunt qui dicant, utemur locis confirmandi contrarijs sup.locis confutandi:sed quia oẽs textus (quos ꝗd uiderim) hñt confirmandis & confutandis,dicam,ut prius : aut potius ablatiuos in designatione sequelæ positos,quibus & sæpe & decenter utitur Cic. ut in primo officioꝶ,& ita erit ordo,utemur locis confirmandis.s.nostris.i.ad nra confirmãda contrarijs.i.qui loci sint contrarij confutandis.s.dictis aduersarioꝶ.i.ad dicta eoꝶ confutanda. Argumentationis &c. Docet quõ in deliberatione utendum sit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificiosæ.i.ex arte factæ : patet de secundo lib.1.ex ijs quæ dicta sunt de argumentatione in causa iudiciali,quia similis est. Sed si acciderit,ut in consultatione, snia sit alteri.i.uni deliberantium, aut consultantium à ratione tuta,& alteri.i.aduersario eius : ab honesta.s.ratione:ut sup.accidit, in deliberatione eoꝶ qui circũsessi à Pœnis.i.Carthaginen.siue in oppido Cassilino, siue Saguntino (de quibus Franciscus) deliberant quid agant, an tutum esset sese dedere, cum sit honestum pro fide conseruanda mori.Qui suadebis (.s.apud taliter obsessos,ut necesse sit sese dedere,aut fame perire) sequi rõnem tutam: utetur his locis,dicet sup.nullam rem esse utiliorem,incolumitate.i.salute,& sospitate, & sup. neminem posse uti uirtutibus,qui non collocarit suas rõnes in tuto,nec quidem.i.non etiam deos ꝗ maximo auxilio esse solent, esse auxilio eis, qui mittunt se in periculum consulto.i.per consilium et deliberationem ac debitam operam(unde in sacris literis,qui amat periculum,peribit in illo) & sup.dicet, nihil oportere existimari.i.iudicari, honestum,quod nõ pariat salutem.E contrario is sup.qui ꝓponet.i.præferet rei tutæ rationem honestam, utetur his locis.s.sequentibus,dicet sup. Virtutem nullo.i.non ullo, non relinquendam esse ullo tempore,& sup.uel dolorem, si is uidelicet dolor citra mortem timeatur, uel mortem si ea formidetur,esse leuiorem.i.in minus malã,& dedecore & infamia. Et dicet sup.oportere, aut ab eo quod sequitur præclaram esse,considerare quæ turpitudo sit consecutura,at.i.econtrario dicet,immortalitatem.i.æternam uitam,neq; æternam incolumitatem.i.sospitatem,cõsequi.i.necessario sequi ex illo turpi facto, sicut in bono sy llõ ꝯña necessario ex præmissis sequitur.Hoc est dicet,ꝙ licet tunc mortem,aut dolorem euaserint turpiter agendo tñ non sint euasuri immortales, aut impatibiles,quia paulo post moriendum erit, lege qua sancitum est omnes simul mori,nec.i.& non, & dicet non esse exploratũ, .i.certum,& facto periculo,aut experimento euidens & probatum, illo periculo uitato.i.licet illud periculũ euaserimus (nam qui deliberant participes sunt fere rerum de quibus cõsultatur, unde in prima loquitur persona) nullum.i.non ullum,nos non uenturos in ullum aliud periculum, quia licet Cassilini aut Saguntini dedendo sese Carthaginensibus non conficerentur fame, possent tñ paulo post ab Romanis, aut alijs opprimi. Et sup.diceret,præclarum esse.i.præ ceteris laudabile & gloriosum proficisci uirtute.i.cum uirtute, hoc est ea comite,aut per uirtutem ultro.i.nondum coactos,ad mortem.s.uoluntariam. Et dicet, fortunam quoque.i.etiam solere esse adiumento,fortitudini.i.fortibus,quia ut dicit Maro. Audaces fortuna iuuat.Et dicet,eum uiuere tute.i.sine periculo,qui uiuat honeste(quę sententia uidetur Paullo nostro digna) non qui sit incolumis.i.corpore sano,in præsentia.i.ꝓsenti tempore. Videtur autem æquiuoce loqui de uita.ut dicat eum semper uiuere qui uirtutem seruat) nam uirtus æterna est, qua dum anima decoratur mori non potest) eum aũt ad tempus modo,qui uitam corporalem duntaxat obtinet. Et supple dicet eum qui uiuat turpiter non posse esse incolumen in perpetuum, quia statutum est omnibus semel mori, mors autem peccatorum pessima, sed preciosa est in conspectu

ſpectu dñi mors ſanctoꝝ eius. Nam non ſoli catholici, ſed & Platonici afferunt purgatis animis eſſe ab hac uita in ęternā tranſitum. Nos ſolemus uti concluſionibus fere.i.quaſi in omnibus ſimilibus, ut ſolemus uti fere.i.quaſi ſemper: concluſionibus ſimilibus in his cauſis.ſ.deliberatiuis, & in iudicialibus: niſi ꝙ proferre plurima exempla rerum geſtarum: conducit.i.utile: eſt maxime.i.ſummopere: his.ſ.deliberatiuis cauſis. Nunc.i.deinceps poſtquam demonſtrauimus genus deliberatiuum tranſeamus ad genus cauſę demonſtratiuum.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

VONIAM *hæc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit vituperatio cōparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; et corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt; vt genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ſodalitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit cōmoda aut incōmoda; vt velocitas, uires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant; vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, et quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi cauſa principium ſumetur aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſsitudinis intercedat; aut ſtudio, quòd eiuſmodi virtutis ſit, vt oēs cōmemorare debeant velle; aut quòd rectum ſit, ex aliorum laude oſtendere qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati ſumus; aut ſtudio, quòd vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam atque nequitiam cognoſci; aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, vereri nos dicemus, vt illius facta verbis conſequi non poſsimus: oēs homines illius virtutes prædicare oportere; ipſa facta omniū laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria paucis verbis cōmutatis dici poſſe, dicemus, vt paulo ante ſupra exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos mouendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodē virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, ſperare nos facile ijs, quibus velimus, huius facta probaturos. Contra vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus vt cognoſcant, vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſsimiles ſunt qui audiant, atque ille qui vituperatur, nos ſperare eos illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſsimum laudemus: vereri, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante cōmemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cum aliquod factū eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac vtemur: Primo exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde, vt quæque, quóue tempore res erit geſta, ordine dicemus, vt, quid, quamq; tute cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes aut vitia. Deinde cōmoda aut incōmoda corporis, aut rerum externarum, quo modo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude, bene, & honeſte, in bonis diſciplinis per oēm pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis cōmoda. A natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam, non, quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: ſi viros atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus & induſtrijs dicemus cōparata: ſi valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis cōmoda, male his vſum dicemus, quæ caſu & natura tanquam quilibet gladiator habuerit: ſi non erunt, præter formam omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quæ uirtutes, aut quæ vitia fuerint, conſiderabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit; cuius cauſa ſuſceperit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum: ſi interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omnes aūt res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accōmodandæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus: ſi vituperemus, è contrario. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractāda tripertita diuiſio laudis et vituperationis, ſi illud ēt aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos oēs has partes in laudē aut uituperationē transferre: propterea quòd ſæpe ne incidūt quidem; ſæpe ita tenuiter incidunt, vt nō ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſsimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitū cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breues amplificationes interponemus per locos cōes. Nec hoc genus cauſæ, eo quòd raro accidit in vita, negligentius conſiderandū eſt. neque.n. id, quod poteſt accidere vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quamaccōmodatiſsime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus et in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ non nihil induſtriæ conſumendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accōmodata, tempus eſt ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.*

CAPIDVRVS.

VONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus) Ipſi laudi contrarijs. Dignitas ualetudo, & quæ contraria ſunt, ſi uituperare uoluerimus. {Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis.) Id eſt, ex his locis confirma

confirmationis & confutationis licebit nobis sumere argumenta, sicut paulo post ostendetur. {Ab nr̃a, si laudabimus,) Si nos ipsos mediocriter, & quantum locus ipse exposcet, laudabimus. {Aut officio facere,) Ostendemus, si nos officiosos esse demonstrabimus. {Quòd causa necessitudinis intercedat;) Quod ad laudandum uenerimus, ob necessitudinem & affinitatem, quæ uidelicet nobis intercedat. {Aut studio,) Aut quod talis sit eius quem probare uelimus uirtus, ut ab omnibus eam probari maxime conueniat. {Qualis noster animus sit.) Quia dum probandos maxime laudare uideri uolumus, nostram personam reddimus gratiorem, & eo magis, si animum aduersum oẽs huiusmodi esse ostendamus. {Quòd ita tractati sumus;) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, et ad nos maxime de eis dicere attineat. {Vnicam malitiā) Quę in uno solo quem uituperemus sit. {Aut ꝙ placeat ostendi,) Quod ei delinquere placeat, & postq̃ deliquit, ut sciatur qđ nobis id sicut & ceteris, uehementer displiceat. {Ea, quæ uidebimus) Contraria, subaudiendum his q̃ iam retulimus. {Paucis rebus cõmutatis) Dici posse dicemus, sed non dicemus uerbis paucis posse dici, dicemus aũt posse dici ea quę uidebimus contraria. {Paucis uerbis cõmutatis) Hoc est, cũ pauca ex superioribus laudibus uerba cõmutauerimus. Ordinem eũ in uituperatione teneamus, quẽ in laudatione tenendum esse diximus. {Vt paulo ante supra exempli causa) Quo res fieret clarior, exempla subiecimus, quo pacto reprehendere oporteret. Vt.n. nobis uituperandum esset, cum à nr̃a persona locos ostẽdemus, exemplo demonstratum est. Q̃m non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos:) Cuiusmodi in Cluentiana fere illud est, qui P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut sanctior cõmemorari põt? quis consilio constantior? qs iudicioꝝ, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis pstare oportet colentior? Longũ est de singuloꝝ uirtute ita dicere. quæ quia cognita sunt ab oibus uerboꝝ ornamenta non quęrunt. nisi quod hic Cic. de exordio loquitur, illic in cõfirmatione illa refert. Vnde etiam bř P. Octauij decurrit laudes, qđ in exordio non refert. {In eodem uirtutis studio sint,) Eodẽ studio detineantur uirtutis, illi, apud quos laudemus: siue literarium illud studium sit siue quodcũque aliud, Iis quibus uelimus,) Apud quẽcunque huius facta uelimus memorare. {Q̃m norint,) Quia eius scelera cognouerint. Et quæ siles s̃nias habebunt, quibus sententijs cõtraria summuntur à uituperatione. {Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante cõmemorauimus, rationum, narratio nõ erit ulla, quæ necessario) Eas rõnes, & in orationibus alioꝝ, & per se poterit quilibet inuenire. {Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus sit;) Scire illud hic oportet, non omnia quæ extra nos posita sint, quæq; accidere hominibus soleant, necessario laudari, quod habuerit ea, sed quod his honeste aliquis usus sit, & quod hæc certissimum moꝝ faciant experimentum. Aut.n. meliores ꝑꝑ hæc, aut peiores sumus, ut Salustius in M. Tullium: Leges, inq̃t, iudiciaq; Rom. pop. defendit, atque ita moderatur quasi unus sit relictus è familia uiri clarissimi Scipionis Africani, ac nõ repertitius accitusq;, & paulo ante insitus huic urbi ciuis. Pro se ipse rñdet Cicero: Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut si prius noti nõ fuerint, à me recipiant initiũ memoriæ suæ. Tu tuis uita, quā turpiter egisti, magnas effudisti tenebras, ut ẽt si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare. satius est enim me meis rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita uiuere ut sim posteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Illud etiā in hoc est considerandum, num ea quæ à nobis effertur laus, alicui accidat personæ gñali: aut certo alicui gñali, ut si laus, hominis laus, religionis, iustitiæ, prudentiæ, ingenij, & similium, certo alicui, utputa Socratis, Aristotelis, Platonis est. Loci laudis & uituperationis rerum externarum sunt gens, ut Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas ut Romana, Atheniensis & quæuis clara domus, ut Aemiliana, Cæsariana. dicemus ẽt si quid euenit uel ex somnijs, uel signis, uel huiusmodi prænunciationibus. Victus laudabitur: ut in Achille quod ferarum pastus sit crudis uisceribus. Item laudare possumus à iusto, utili, possibili, decenti. A iusto, ut iustum est ducere uxorem & quod à parentibus accepimus reddere utile. multa.n. cõmoda ex nuptijs accidere ostendemus. Possibile, quod ante nos oẽs fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque posse facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & sine lege nobis degerere liceat. Ab eisdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunque dicemus, augere poterimus. ut si urbem urbi, genus generi, uictum uictui, & similia compares. Comparantur item animi bona inter se, ut uirtutes, cum uirtutibus, professiones cum professionibus. Corporis quoq; bona, ut ualetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, ut robur cum ingenio, uel rerum scientia, ut si Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis, ut si iustitiam uel scientiam aliquam cum opibus, cũ nobilitate. Est etiam ubi amplitudo plus dedecoris attulerit, ut Galbæ Romanum imperium, ꝙ priuatus maior uisus est, & capax imperij. Nam quod prius sapientia esse & ob natalium claritatem metusq́; temporum in eo putabatur, segnities comperta est. Idem de ceteris bonis, ne singula enumerare laborem, intelligendum est. {Si bono genere, parem aut excelsiorem fuisse:) Subaudiendum, qua eius maiores extiterint. {Ipsum in suis, non in maiorum uirtutibus habuisse præsidium.) Sicut Ciceronis ipsius exemplum supra retulimus. {Si malo,) Subaudiendum genere. {Non, quemadmodum ceteris,) Nam multis, sicut Paridi, forma detrimento fuisse scribitur. {Vires) Corporis robur. {Honestis) Q̃ñ non omnino honestis quidem, sed cogentibus alienis præceptis, cõparata esse dici pñt. {Si ualetudo,) Bona intelligatur, nā medium uerbum est. {Ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum.) Quod, quia cupiditates suas diligentia & temperantia compescuerit, bonam conseruauerit ualetudinem. {Quæ casu & nã) Quod non sua diligentia & temperantia ualidus sit, sed quod ita casus tulerit, ita nā eum produxerit, quemadmodum etiam gladiatores & multos alios esse uidemus. {Si non erunt præter formam omnia) Sit formosus, sed dicatur imbecillis, idq́; ipsius culpa & intemperantia. tũ non culpandam esse naturam, & similia. Est.n. ubi forma uituperetur, si uidelicet quoquo modo intemperantiæ iuncta sit, & imbecillitati. ut apud Homerum in Paride, Δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς ἠπεροπευτά. Est etiam ubi forma iuncta simpliciter imbecillitati etiā naturali culpetur, ut de Nireo rursum apud Homerum. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα· ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην. Et quid fortiter in inimicitijs gerendis) Sustinendis. Nam, ut Varro inquit, cum imperator res gerere dr̃ in eo, neq; agit, neq; facit, sed gerit. i. sustinet. translatum ab his, qui onera gerunt, cum sustinent. {Cuius causa susceperit inimicitias,) Vt tũ probari, uel id improbari sciamus. {In diuitijs qualis,) An munificus, liberalis, aut secus, aut in paupertate cuiusmodi fuerit,) Nũ continenter uixerit, nec aliena rapere affectauerit. {Cuiusmodi mors eius fuerit,) Num eius mortem res aliqua secuta sit, unde possit laudari aut uitupari. si quæ forte, ut in Cæsaris morte, portenta apparuerint. {Vt, si laudemus, aliud iuste,) Vt si tribuit unicuiq; quod suum est. Et q̃m iustitiam sequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obseruantia, humanitas, & similia, eos partes tractari conueniet. {Aliud fortiter,) Vt si animum supra omnia gessit pericula, nihilq́; nisi turpe timuerit, in secundis rebus cupiditatibus resistere potuerit, & aduersa constanter tolerauerit, & quæ fortitudinem sequantur decurramus. ut magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tollerantiam, sanctum, & inuiolabile recti propositum. {Aliud modeste,) Vt si nihil occuluisse, quo pœnitendum esset, ostendemus, & in nullo moderationis legem excessisse, & sub rationis iugo cupiditates domuisse, & quæ modestiam comitantur percurramus, abstinentiam, temperantiam, continentiam, uerecundiam, castitatem, pudicitiam, honestatem, moderationem, parsimoniam, sobrietatem. {Aliud prudẽter) Vt prouidisse prius omnia, & intellexisse eum quam quidquam ageret dicamus, & quæ prudentiam sequuntur, omnia perspexisse. {Velut si circũspectus fuit, si prouidit, si docilis, si cautus, si consilio plenus ad agendum uenit. {Si uituperemus, è contrario.) Omnia superioribus contraria afferemus uitia, ut dolori cupiditatiq; cognatas consentaneasq; passiones, emulationem, inuidiam

diam, maleuolentiam, obtrectationem, & similia in eum proferemus: uoluptati autem, in alienis malis ei semper gaudiũ fuisse: iactantiam de se, & gloriæ uanitatem: fugam sæpe ob scelera meditatum: formidine metuq; concussum, & nihilominus sæuitiam, feritatemq;, & his proxima, in eum quem uituperare uolemus, congeremus. Vbi custodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, ut sacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanque sensus hominis à paruo in maius debet insurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. {Non necesse esse nos omnes has partes in laudem aut uituperationem transferre:) Monet Herennium, quid sit in hac præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum existimare, quæ de laude & uituperatione dixit, omnia unam in orationem transferenda simul esse: sed ea duntaxat, quæ uiderit cõgruere. {Quæ firmissimæ uidebuntur,) Ad laudandum uituperandúmue. {Legere) Colligere oportebit. {In ipsa causa) Propter quam ad uituperandum uenimus. {Crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes.) Velut si in sacrilegum cõmuni ex loco dicas, deorum enim placatorum prouidentia custoditur respub. uiolatorum uero ira corrumpitur, & sic progrediemur: Quæ cum ita sint, quantum iste scelus admisit? ut nimirum rem exponamus, non quasi docentes, sed quasi exaggerantes: quod uniuersæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale scelus cõsequatur sterilitas frugum, ne hostium superemur armis, & similia. Velut in Salustium ipse Cicero, desine bonos petulantissima consectari lingua, desine morbo procaciatis isto uti, desine unumquenque moribus tuis existimare. His moribus amicum tibi efficere non potest, uideris enim uelle inimicum habere. {Per locos communes.) Vnde similiter nobis dicere tali in re conuenit. De his supra abunde dictum. {Raro accidit in uita,) Quod nunc raro acciderit, aut laudare, aut uituperare quenquam nunc sæpissime. {Vt faciendum sit aliquando,) Si quidem aliquando, nõ sæpe, in genere demonstratiuo sic consumuntur orationes: quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. {Hæc causa minus sæpe tractatur,) Non admodum frequenter agitetur. {At in iudicialibus & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoque genere causæ) Probat, demonstratiuum tum propter se, tum propter iudicialem & deliberatiuam causam esse necessarium, quod in eis generibus sæpe laudanda multa nobis occurrant.

LONGOLIVS.

¶ DE genere demonstratiuo.) Vide Fabiũ lib. 3. cap. 9. Rodolphum lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4. {Laus igitur potest esse rerum externarum; & corporis, & animi.) Mirum est, cur hunc in ordinem in recensendis bonis seruet, cum inter triplicia bona uel maxime excedant quæ sunt animi, quæ & uera esse, & sola ab Aristotele recte existimata sunt. Nisi ob id dicamus hæc duo & fortunæ & naturæ bona præcedere, quod ipsa uirtus in earum rerum usu & moderatione maxime cernitur. ¶ Dignitas, τὸ ἀξίωμα τικὸν Græci uocant, id est uenerandam oris maiestatem, qualis in Pompeio fuit, & quam Cicero etiam dignitatem uocare solet. ¶ Ab nostra, si laudabimus, dicemus) Vt est Nazianzeni in Basilium, debere se laudare, tum propter amicitię rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum uirtutum, tum ut habeat ecclesia exemplum optimi & sanctissimi episcopi. Ceterum narratio, sicut nunquam fere incidit, cum laudamus cuius facta nota sint, ac sola amplificatione indigent: sic semper inuenitur, cum quod fecerit ignotum sit: quæ non uno in loco tota, ut in alijs generibus cogitur, sed passim, ut quidquam amplificandum est, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. {Petemus ut cognoscant,) Alias, ignoscant. ¶ Diuisione hac utemur:) Ea utemur commode, si naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus consistat, considerabimus. Non enim oportet, ut plurimi putant, quoniam omnis demonstratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut animi attribuuntur, in has partes semper orationem distribuere. Nam & fastidium auditoribus pareret si sæpius fieret: & ignorantiæ uitium non euitaret, si quis re naturam relinqueret, & his communibus semper esse occupatus. Quare optimum factum erit, cum omnia, quibus facile absolui possit causa, considerauimus ea reducamus in paucis. quædam genera. Vt si poeta aut orator laudandus est dãda est opera ut intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiss. orator ad tantam facultatem profectus sit, quæ omnia ad quam pauciora maxime possumus, reducemus. Deinde unumquodque eorum, si in plura diuiditur, suis locis distribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua summas imperatoris laudes persecutus est. Vide Trapezontium. ¶ Quo modo ab animo tractata sint,) Faciunt quæ scribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona sunt, quæque hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, ꝙ habuerit quis ea, sed ꝙ his honeste sit usus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum uirium dent in utranque partẽ, certissimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter hęc, aut peiores sumus, animi semper uera laus est. Sed non una per hoc opus uia ducitur. Nanque alias ætatis gradus gestarumq; rerum ordinẽ sequi speciosius fuit: ut in primis animi laudetur indoles, cum disciplinę, post hoc. operum, id est factorum dictorumq; contextus. Alias in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, ceterarumq;, ac singulis assignare, quæ secundum quanque earum gesta erunt. Hæc ille. {Ab externis rebus) Miror autem cur non addat & nomen, ut Cato sapiens, & nationem. ut Græcus, & patriam, ut Atheniensis: affectionem, ut equorum, canum, armorum studium, ut medicus, orator conditionem, ut seruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos spectat, ut nupta, adoptiuus, abdicatus & ceteras circunstantias, quæ subinde oratori aptissima uel ad laudem uel ad uituperationem argumenta subministrant. ¶ Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione) Id est, ut breuiter quæ in tota oratione dicta sunt, colligantur. {Nunc, absoluta nobis) Transitio an alia præcepta.

ASCENSIVS.

QVONIAM hæc causa &c. Primo loco dicit quod genus demonstratiuum diuiditur in laudem & uituperationem; quæ quia contrariæ sunt: oppositorum autem eadem est disciplina: ideo contrarijs utemur in laudatione, & in uituperatione. Deinde ostendit in quibus laus consistat. Ordo autem est. Quoniam hæc causa. s. demonstratiua ad quam paulo ante dixit transeundum esse diuiditur in laudem & uituperationem: tanquam in obiecta, aut in fines præstitutos, ex quibus rebus constituerimus laudem ex contrarijs rebus uituperatio erit comparanda. i. obtinenda & acquirenda. Igitur quia satis fuerit alterum docuisse. Laus: poterit esse rerum externarum. i. bonoꝝ extraneos positorum: ut sunt bona fortunæ, & corporis & animi. Theologi tria bona enumerant, summa quibus non contingit abuti, ut charitate, & ceteris uirtutibus animi dummodo uirtutes maneant media ut corporis, & infima, ut externa: quibus & bene, & male uti contingit. Ea sup. bona, aut mala rerum externarum: sunt quæ possunt accidere. i. contingere alicui secunda aut aduersa, casu aut fortuna. i. à casu & fortuna ut genus. s. clarum, educatio. s. accurata, aut inter bonos, diuitiæ. s. magnæ potestas magna. Gloria. s. parta, ciuitates. s. bonæ in quibus nati sumus, aut quibus donati sumus, qa beati putantur qui bonas habitant urbes, presertim si sint in eis ciues amicitiæ, & quæ sunt huiusmodi, & ea quæ sunt his contraria, ut ignobilitas generis, sordida educatio, paupertas, seruitus, infamia, nasci in locis desertis, inimicitiæ, & similia quæ ad uituperationem faciunt, quæ omnia pertinent ad bona & mala externa, quia sine nostro merito contingere nobis pñt, & sine culpa non contingere, aut auferri, prosequitur etiam corporis bona dicens. Ea cõmoda aut incõmoda sunt corporis. i. pertinẽt ad corpus, quæ natura attribuit corpori, ut sunt uelocitas. i. agilitas, & celeritas in cursu, uires. i. robur membroꝝ dignitas. i. speciositas & honesta pulchritudo membrorum per quam quis redditur dignus prælatura: iuxta quod dictum est ꝙ species Priami digna fuit imperio, ualetudo. i. sospitas,

sospitas, ac firmitas. & sup. similia quæ pertinent ad laudem, & quæ sunt contraria, ut torpor, debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala ualetudo &c. Quæ pertinet ad uituperationem. Animi sup. bona & mala sunt ea quæ constant cõsilio, & cogitatione nostra: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia: quæ sunt laudis, & quæ sunt contraria: ut imprudentia iniustitia, timiditas, aut meticulositas: quæ spectant ad uituperationem. Igitur hæc.i. huiusmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis.s. in genere demonstratiuo. {In hmõi causa &c.) Docet primo quo in demonstratiuo sumetur principium: prosecuturus & reliquas partes. Ordo autem est principium in huiusmodi causa.s. demonstratiua, aut à persona nostra, aut à persona eius de quo loquemur, aut à persona eorum qui audient: aut ab re. Ab nostra sup. persona sumemus principium si laudabimus sup. aliquem: dicemus (q uerbũ ponetur: ibi ab eius persona &c. uereri nos dicemus &c.) Nos facere sup. id, hoc est laudare eum aut officio, q.i. quia causa necessitudinis.i. obligatio necessarias intercedat.i. media sit inter ipsum & nos, aut.i. facere studio.i. uoluntate studiosa: q.i. quia is quem laudamus sit eiusmodi uirtutis, ut omnes debeant uelle cõmemorare, id quod rectum sit.i. laudabilier factum, quia oẽs incendimur ad uirtutem gloria, laudataq; uirtus crescit, & immensum gloria calcar hñt, aut uelle ostendere ex laude alioꝝ, qualis sit animus ipsius.i. noster: sic.n. Franciscus intelligit; ut sicut ipse in recto tres continet personas: nam recte dicimus, ipse facio, ipse facis, ipse facit, ita & in obliquis: ut & ipsum ludere quæ uellem calamo permisit agresti.i. & me, nec id tm̃ in primitiuo, sed etiam in deriuatiuo; ut negocium ipsius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius: ideo aũt ex laude alioꝝ ostendimus animum nostrum: quia qualis quisque est, & qualia amat, talia laudat: animi etiam candidi est alienam uirtutem cõmendare: uidetur tñ in hoc sensu à Cic. scribendum fuisse: qualis noster ipsoꝝ animus: unde malunt quidam sic dicere, aut nos uelle ostẽdere ex laude alioꝝ: hoc est ex nostra qualis sit animus ipsius quem laudabimus: quia si ostenderimus animi nostri seueritatem & iudicij integritatem: facile constabit nos nolle laudare eum qui indignus sit, & ita ex animo nostro illius quem laudabimus animum qualis sit ostẽdimus: de hoc tñ iam dicam iterum. Si uituperabimus sup. aliquem à nostra persona nos dicemus nos id facere merito, q.i. quia, ita sumus tractati ab illo.i. affecti iniurijs, aut contumelijs: ut merito cum male dicta re geramus, aut dicemus nos id facere studio. q.i. quia putemus utile esse, unicam.i. singularem: atque incomparabilem malitiam, atq; nequitiam eius: quem uituperabimus: cognosci ab omnibus, ne uidelicet ab eo contaminentur, aut circũueniantur, aut q placeat ostendi ex uituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat priorem constructionem, & sententiam dicti superioris: nam sicut ex aliorum uituperatione quid nobis displiceat ostendimus, ita ex alioꝝ laude qualis animus noster sit aperiemus. {Ab eius &c.) Et sup. sumemus principium à persona eius de quo loquemur sup. sic: si laudabimus sup. eum nos dicemus nos uereri.i. timere: ut non possimus. consequi uerbis.i. exprimere facta illius: quia dicemus, oportere.i. decens & conueniens esse: prædicare.i. cõmendare & extollere oẽs uirtutes nominis illius, & sup. ipsa facta.i. quæ ipse fecit anteire.i. superare eloquentiam omnium laudatorum.s. ab eloquentia, aut arte dicendi. Si uituperabimus, nos dicemus ea quæ uidebimus posse dici contraria.s. laudationi paucis uerbis cõmutatis: ut demonstratum est paulo supra.i. paulo ante causa exempli: ut dicemus, nos uereri: ut non possumus consequi uerbis uitia illius &c. Vbi scies huiusmodi uerba, caueo, metuo, uereor, formido, & similia: quia important negationem recte poni sine negatione sequenti, ut caue dicas: uel ut dicas, uereor: ut mihi uerba desit &c. quia tñ duæ negationes sæpe non plus efficiunt quam una: etiam recte poni cum negatione, ut caue ne dicas uereor: ne uerba mihi desint &c. {Ab auditorum &c.) A persona auditorum sumentes exordium: si laudabimus dicemus (qm̃ nihil noui laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos esse dicturos pauca causa monendi, quia non omnium quæ scimus continuo memores sumus, aut si erunt ignoti.i. ignorantes, & rerum inscij: nam ut docet Valla lib.i. ignotus sæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tñ erret ignotus non est filij mei nouerca, sed mater: ignotus dixit pro ignorans, & pro hospite & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio uidetur q qui ignotus est.i. cognitus, etiam alios ignorare soleat, nã qui nouus aduenit in cœtum aliquẽ citius à singulis cognoscitur quam singulos cognoscat. Veruntñ Franciscus legit, sin fuerit ignota, ut sit sin.i. sed si uirtus, aut persona quã laudabimus fuerit ignota, sed sic diceret ignotus, quia addit uirum dicens. Nos petemus ut uelint cognoscere talem uirũ, & sup. dicemus (qm̃ ipsi apud quos laudemus.s. talem uirũ, sint in eodem studio.i. diligenti exercitio uirtutis, atque.i. sicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) sperare nos probaturos.i. persuasuros facile facta huius.s. amici nostri quibus uelimus q.d. uiris probatis, & eiusdem uirtutis studiosis, utpote à quibus laudari gloriosum sit. Vituperatio sup. erit contraria.i. contrario modo, quia si notus dicemus nos pauca dicturos monendi gratia, sin ignotus, dicemus ab eorum uirtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, ut eum uitent. Vnde qm̃ norint, sup. & uitia eius, dicemus nos esse dicturos pauca de neqtia.i. utilitate, aut libidine eius, q si ignorent sup. eum (nunc dicit si ignorent, pro quo prius si erunt ignoti) petemus, ut agnoscant, ut possint uitare malitiam.s. eius, qm̃ illi qui audiunt, atque illi qui uituperantur sunt dissimiles.s. in moribus. Et dicemus nos sperare, illos sup. qui audiunt, aut nos, sed potius illos improbaturos uehementer uittam illius.s. postquam nouerit. Ideo dico potius illos, qa de nobis certo scimus, quod de illis separamus. A rebus ipsi sup. sumentes principium, dicemus esse incertum, quid laudemus potissimum.i. maxime omnium, & dicemus nos uereri ne cum dixerimus multa. (Ecce uereri sequente negatione, pro quia prius, ut subiunxit) prætereamus plura, & sup. dicemus ea quæ habebunt similes sententias, quibus sententijs.s. ad laudem demonstrandam facientibus, contraria.i. contrariæ sententiæ sumuntur à uituperatione.i. in uituperando, aut à uituperante. {Principio &c.) Postquam docuit quali principio utendum sit in demonstratiuo, docet quali narratione, & deinde de ceteris qualitatibus utendum sit. Ordo est ulla narratio quæ consequatur necessario.i. quam necesse sit subsequi non erit principio.i. non ponetur post principium ab aliqua tractatione.i. quod principium sumptum sit ab aliqua tractatione harum rationum.s. laudandi & uituperandi, quas cõmemorauimus ante.s. paulo, sed si qua.i. aliqua talis narratio: inciderit.i. incidenter interuenerit: cum aliquod factum eius de quo loquemur sit narrandum nobis cum laude, aut uituperatione, tunc sup. præceptio narrandi repetetur, de primo libro ubi de ea satis abunde præceptum est. Deinde prosequitur de diuisione dicens. Nos utemur diuisione hac.i. huiusmodi. nos exponemus.i. proponemus enunciabimus: quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi: deinde dicemus, ordine.i. per ordinem, ut quæque res erit gesta, uel pro, uel quo tempore erit gesta, ut intelligatur, quidquid is quem laudabimus, egerit tute, non credendo se suos, & sua periculis, & caute.i. prudenter. Sed oportebit.s. ad plenam laudem, aut uituperationem, exponere uirtutes, aut uitia animi, deinde oportebit demonstrare quõ commoda, aut incõmoda corporis, aut rerum externarum sint tractata ab animo.s. laudando & uituperando, hoc est quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in uita demonstranda.i. laudanda, aut uituperanda. Nam sup. genus demonstrabitur in laude ab externis rebus, utpote quibus maioribus sit natus. Nam si sit bono genere natus. dicemus sup. cum fuisse parem.i. æquiparandum uirtute maioribus suis, & ita non degenerasse, aut fuisse excelsiorem.i. eos superasse. Si sup. natus sit humili.i. abiecto genere dicemus ipsum habuisse præsidium.i. honestum iuuamen & fiduciam in suis uiribus, non in uirtutibus maioꝝ suoꝝ. In uituperatione, si bono genere sup. sit natus, dicemus ipsum fuisse generi suo dedecori.i. ad dedecus, ut Cic. in Salustium dixit, si sit malo.i. humili, & abiecto, aut pernicioso genere, nos dicemus tñ, nihilominus, ipsum fuisse his ipsis detrimento.i. ad detrimentum gloriæ, aut bonoꝝ, & ita illis nequiorem esse. Educatio sup. demonstrabitur in laude.i. demonstratione laudis dicendo uidelicet q fuerit

fuerit educatus tota pueritia bene & honeste in bonis disciplinis. In uituperatione contra.i.econtrario demonstrabitur à uobis dicentibus: ipsum se retraxisse: inde.i.ab honesta educatione: alij addunt aperte.i.manifeste. Alij legunt à parte corporis: sed uerior lectio est. A corporis cõmodis ut sit.laudabitur etiam à cõmodis.i.bonis corporis. à natura.s. datis in laude: si dignitas.i.decora & honesta pulchritudo membrorum uirilium sit sup. ei: atque forma.i.species quasi muliebris sit ei. nos dicemus eam fuisse illi laudi.i.ad laudẽ, & non detrimento atque decori: quemadmodum sup. sæpe fuit ceteris. Si uires atque uelocitas egregia: sup.sint illi quẽ laudabimus: nos dicemus hæc comparata.i.parta,& acquisita illis honestis exercitationibus atque industrijs.i.ut dicunt naturali ingeniositate. Si ualetudo perpetua.i.incolumitas & infirma sanitas: sup.sit ei,nos sup. dicemus eam comparatam: diligentia & temperantia cupiditatum: quod uulgatius dicas seruando dietam,& ex bono regimine. In uituperatione. Prosequitur eandem rem dicens. Nos dicemus in uituperatione: si hæc.i.iam dicta cõmoda corporis: ut dignitas, forma, uelocitas, uires,ualetudo perpetua erunt sup. uituperando: ipsũm male usum.i.abusum his: utpote quæ habuerit non à uirtute, aut temperantia sua: sed citra meritũ suum, casu & natura: tanquam sup.esse quilibet gladiator: qui bonis corporis abuti solet. Sin.i.sed si: omnia erunt sup. ipsi quem uituperamus præter formam.i.siue forma.i.si in omnibus decore carebit: nos dicemus id quod forma caruerit fuisse culpa & intemperantia ipsius. Deinde hoc est post corporis bona, aut mala: nos reuertemur ad res extraneas.i. extra ipsum positas ut sunt bona fortunæ. Et considerabimus quæ uirtutes si laudabimus, aut quæ uitia animi si uituperabimus:fuerint in his.i.in administratione harum rerum externarum quæ aut bonæ, aut malæ sunt secundum rationem utentium eis: unde ex bonorum fortuitorum usu perspicitur uirtus & uitium animi. & considerabimus an diuitiæ sup. fuerint illi,an paupertas fuerat illi,& quę potestates sup. fuerint illi quæ gloria: sup. fuerit illi, & quæ amicitia fuerit illi,& quid fecerit fortiter in gerendis inimicitijs, & considerabimus,cuius causa susceperit inimicitias,& qua fide.i.fidelitate,beneuolentia,& officio gesserit amicitias, & considerabimus qualis fuerit in diuitijs,aut in paupertate, quemadmodum habuerit animum in potestatibus gerendis. Et si interierit.i.mortuus fuerit, & ita post mortem de eius uita differemus,considerabimus. cuiusmodi mors sup.eius fuerit, & cuiusmodi res sit consecuta mortem eius,utpote an dolor parentum, aut publicus, an lætitia. & de consimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales uirtutes, Iustitiam,fortitudinem,modestiam, & prudentiam, & eis in demonstrando magnopere utendum esse dicens. Autem pro sed: illæ.s.nobilissimæ quatuor uirtutes animi erunt accommodandæ ad omnes res quibus animus humanus consideratur maxime.i.præcipue: ut si laudabimus dicamus aliud factum esse iuste.i.per iustitiã, aliud fortiter.i.per fortitudinem, aliud modeste.i.per modestiam ac temperantiam (sunt qui legunt honeste: sed illud genus est, nisi dicas honestatem: præcipue in modestia conspicuam) aliud prudenter.i.per prudentiam. Si uituperabimus dicemus aliud esse factum iniuste, aliud ignaue.i.non fortiter, aliud immodeste (ergo prius legendum erat modeste) aliud stulte.i.imprudenter: quod potius ponit q̃ imprudenter: hoc enim priuationem, aut negationem prudentiæ sonat: illud contrarium uitium significat. Perspicuum est nimirum.i.haud dubie (ita ut non sit mirum si id dicatur) iam ex hac dispositione: quemadmodum illa tripartita diuisio laudis & uituperationis.s.à uirtutibus & uitijs animi: à cõmodis & incommodis corporis & rerum externarum: sit tractanda.i.exercitanda: si assumpserimus.i.addiderimus: & monuerimus etiam illud non esse necesse: nos transferre has partes in laudem,aut uituperationem. propterea ꝙ sup.hæc partes. non incidunt.i.non occurrunt, aut ita tenuiter.i.exiliter & modice incidunt: ut non sint necessariæ. Quapropter oportebit legere.i.eligere eas partes quæ uidebuntur firmissime.i.maxime incidere aut occurrere. Deinde agit de ultima parte orationis dicens. Nos utemur conclusionibus breuibus: per enumerationem ad.i.iuxta: exitum.i.finem, & perorationem causæ. Oportebit autem interponere in ipsa causa.i.dum adhuc tractatur: amplificationes crebras.i.frequentes & breues: per locos communes. Nec hoc genus causæ,uidelicet demonstratiuum,est commendandum negligentius eo q̃ accidat raro, in uita.s.hominum. Neque non oportet; imo oportet posse uelle facere quam cõmodissime.i.maxime commode: id quod potest uideri accidere.i.euenire: ut sic faciendum aliqñ.i.quandoque licet raro.Et si.i.licet: hæc causa.s.demonstratiua,tractetur separatim.i.seorsum ab alijs causarum generibus: minus.i.non sæpe: at.i.attamen magnæ partes laudis: aut uituperationis (in quibus consistit demõstratio) uersantur sæpe in causis iudicialibus, & in deliberatiuis: quare nos putamus non nihil.i.aliquid aut (per liptotem) multum industriæ conferendum: quoque.i.etiam in hoc genus causę.s.demonstratiuum.Nunc difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita atque accommodata ad omne genus causæ:absoluta nobis.i.à nobis.i.postquam absoluimus difficillimam partem rhetoricæ: uidelicet inuentionem &c. tempus est nos proficisci ad ceteras partes orationis. Igitur quia procedendum est,& proxima pars est dispositio: nos dicemus deinceps de dispositione.

DE DISPOSITIONE.

VONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuncietur; uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accõmodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundũ principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorũ nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, atque animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborum, cõmode poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumẽtatione. Deinde si cõmodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo aĩo principium possit audire: à narratione cũ inceperimus, ad principij sñiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cõmutationibus et translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionẽ artificiose cõmutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis & in postremis causæ partibus collocare; mediocres &

neque

neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandū, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum ceteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. nam & re narrata statim expectat animus auditoris, qua re causa confirmari possit. quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. hæc dispositio locorum, tanquā instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriā.

LONGOLIVS.

E DISPOSITIONE.) Vide Quintilianū lib. VII. cap. I. & ultimo, Trapezont. lib. III. Rodolphum lib. II. cap. VI. & Erasmum II. de Copia, cap. ult. {Ab institutione artis prof.) Quam hic uocat artis institutionē, Cic. de Or. II. naturam, & naturalem ordinem appellat, his uerbis: Nā ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rē exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Quam uero hic dispositionem ad casum temporis accōmodatum Cicero, quæ ex oratorum iudicio & prudentia comparatur, hoc est, artificiosam, quod utilitatis necessitate hic ordo seruari nō potest, appellat. ☞ A literarum aliquarum recitatione:) Vt si quis Lentulum accuset, quod Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati missas habeant. ☞ Si narratio parum probabilis) Exemplum habes in Miloniana. {Translationibus partium sæpe uti) Alias, tum uti. ☞ Tanquam instructio militum,) In acie enim non tam refert, quantis copijs dimices, quàm quo consilio instructis, ac dispositis, ita in oratione summum est, non quam optimis niti argumentis, sed quam aptissime dispositis. Proinde non contemnendum est artificium dispositionis. Ea enim ut Cic. II. de Orat. ait: tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit.

ASCENSIVS.

QVONIAM dispositio &c.) Tractat dispositionem dicens, Quoniam dispositio est illa, scilicet, pars orationis, per quam nos redigimus in ordinem ea quæ inuenimus, ut pronunciemus quidque, id est, unumquodque, aut unamquanque rem: certo, id est, suo, & debito loco, ideo sup. uidendum est, cuiusmodi, id est, qualem rationem conueniet habere in disponendo. Incipiens autem id docere præmittit suo more diuisionem dicens. Genera dispositionum sunt duo, unum sup. est profectum, id est, ortum, ab institutione artis, id est, iuxta artem prius traditam; alterum, scilicet, genus dispositionis est accommodatum ad casum temporis, id est, ad euentum uarium pro diuersitate temporis, & diuersa dispositione auditorum. Nos disponemus ex dispositione, id est, iuxta dispositionem artis, cum, id est, quando nos sequemur eam dispositionem, quam exposuimus in primo libro, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: hoc est, omnibus partibus orationis: & sequamur hunc ordinem in dicendo, id est, orando, quemadmodum docuimus in secundo libro .i. expositionem rationem, id est, confirmationem rationis, exornationem, & sup. complexionem, id est, per orationem. Item nos disponemus ex institutione, id est, iuxta, aut per institutionem artis, scilicet, rhetoricæ, non modo, id est, non solum totas causas per orationem: sed quoque, id est, etiam, per singulas argumentationes, quemadmodum docuimus in secundo libro, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, scilicet in causis disponendis, una per orationes, altera per argumentationes, profecta, id est, orta, scilicet, utraque ab institutione, scilicet, oratoria, id in altera iuxta artem rhetoricam disponemus partes orationis; de quibus dictum est in primo libro, in altera parte argumentationis; de quibus in secundo. {Est autem alia dispositio, &c.) Prosequitur dispositionem extemporaneam, quæ ad casum temporis accommodanda est, dicens. Est autem alia dispositio, quæ accommodatur, id est, aptatur, & applicatur ad tempus iudicio oratoris, cum, id est, quando, recedendum est ab ordine artificioso, id est, per artem instituto, ut si dicere incipiamus à narratione (& ita prætermisso principio) aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut recitatione, id est, relatione aliquarum literarum; aut si utamur confirmatione, secundum, id est, proxime post, scilicet, principium, deinde utamur narratione, aut si faciamus, quam, id est, aliquam, supple aliam permutationem ordinis, scilicet, partium orationis, huiusmodi, id est, qualis est, dum ante narrationem ponitur cōfirmatio; quorum, id est, quarum mutationum, nihil oportebit fieri, nisi causa postulet. nam si aures auditorum uidebuntur obtusæ, id est, hebetatæ, & modestia ob frequentem auditionem affectæ, atque animi auditorum uidebuntur defatigati, id est, ad extremam fatigationem affecti ab aduersarijs, scilicet nostris multitudine uerborum, nos poterimus supersedere, id est, carere & uacare cōmode, id est, opportune, principio, id est, exordio, & exordiri causam, id est, facere initium dicendi non ab exordio proprie sumpto: sed, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, id est, post tale initium licebit (quia non semper est necesse, quasi dicat, ideo dico licebit, ꝙ non semper necesse est) si cōmodum erit, reuerti ad sententiam principij, id est, paulatim agere partes principij. Et si causa nostra uidebitur habere magnam difficultatem, ita ut nemo possit audire principium, id est, exordium proprie sumptū (quia generaliter omne quod in principio, seu exordio ponitur principium, & exordium dicitur, specialiter autem tantum quod in primo libro definitum est) cum nos inceperimus à narratione nos: reuertemur ad sententiam principij. Si narratio est probabilis parum, id est, modicum, nos exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Necesse est uti sæpe his, id est, huiusmodi commutationibus & translationibus. {In confirmatione &c.) Locutus est de principio & narratione, nunc prosequitur de confirmatione & confutatione docens quomodo disponendæ sint, ac dicens. conuenit, id est, conueniens est: in confirmatione .s. rationum nostrarum, & confutatione rationum aduersarij, dispositiones argumentationum habere huiusmodi. Oportet argumentationes firmissimas collocari in primis & in postremis, id est, ultimis partibus causæ, & oportet mediocres: & pro, id est, neque inutiles ad dicendum, id est, quæ possunt utiliter dici, neque necessarias ad probandum, id est, quæ si omittantur adhuc poterimus per firmiores satis probare, quæ .s. mediocres rationes, si dicantur separatim, id est, seorsum à firmioribus, & singulæ, id est, per se sint infirmæ, & sup. coniunctæ cum ceteris: firmæ & probabiles fiunt, oportet inquā tales mediocres, interponi & pro, id est, collocari in medio. Ratio autem est. nam animus auditoris re narrata, id est, post narrationem expectat statim sup. audire aut nosse: ex qua re causa confirmari possit. quapropter oportet inferre continuo .i. sine dilatione, aliquam argumentationem, id est, approbationem firmam, & ita firmissima in principio locanda sunt. & quoniam dictum nuperrime, id est, minimo ante, mandatur facile .i. faciliter, memoriæ .s. audiētium, ideo sup. utile est, cum, id est, quando desinamus, dicere .i. quādo uelimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recentem, id est, paulo ante adductam. hæc dispositio locorum, tanquam sup. esset, instructio militū, id est, militaris aciei poterit parere, id est, acquirere & gignere, facillime uictoriam in dicendo, sicut illa .s. militum ordinata instructio, poterit parare imperatori uictoriam in pugnando, unde apte citauit Franciscus supra uerba Nestoris Homerici, quæ si integra habuissem lubens reposuisse. Non enim dubitem Ciceronem ad ea respexisse, presertim cum tot Græcos præceptores reuoluerit, qui haud dubiē illud Homeri artificium in præceptionibus non tacuerit, cum & nostri subinde (nec immerito) Maronem nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

RONVNCIATIONEM *multi maxime oratori vtilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere. nos, quid vnum de quinque rebus plurimum prosit, non facile dixerimus, nec egregie magnam esse vtilitatẽ in pronunciatione sola audacter confirmauerimus. nam cõmodæ inuentiones, & concinnæ verborũ elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronunciatione non plus, quàm sine his rebus pronunciatio sola valere poterit. quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit, (nam oẽs vix posse putarunt de voce, vultu, gestu dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in vocis figuram, & corporis motũ. Figura uocis est, q̃ suũ quendam possidet habitum, ratione & industria comparatũ. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinẽ, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime cõparat natura: non nihil hanc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinem vocis maxime natura cõparat, nõ nihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinẽ vocis, hoc est, vt eam torquere in dicendo pro nostro cõmodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte, quonia altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet cõmonere, nisi vt ab ijs, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicẽdum videtur. Firmã igitur quãmaxime poterimus in dicendo vocem conseruare, si quãmaxime sedata & depressa voce principia dicemus. nã læduntur arteriæ, si, antequã leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorẽ remittere, & ad sermonẽ transire oportet: cõmutationes enim faciunt, vt, nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est vocis, consumitur clamore vniuersus. Et vno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ cõplentur, & vox, quæ varie tractata est, reducitur in quendam sonũ æquabilẽ atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocẽ seruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronunciationis: vt, quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla vocem confirmant. eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquũt. Conseruat vocem continui clamoris remissio. & auditorem quidẽ varietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocẽ & fauces vulnerat. eadem lædit auditorẽ. habet enim quiddã illiberale, & ad muliebrem potius vociferationẽ, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accõmodatum. In extrema oratione cõtinens vox remedio est voci. quid? hæc eadẽ nonne aĩum vehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniã igitur res eadẽ vocis firmitudini, & pronunciationis suauitudini prosunt; de vtraque re simul erit in præsentia dictũ, de firmitudine quæ visa sunt, et de suauitate q̃ coniuncta fuerunt: cetera suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam oĩs ad rhetoris præceptionẽ pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eã diuidimus in sermonẽ, contentionẽ, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandũ & confutandũ accõmodata. Amplificatio est oratio, q̃ aut ad iracundiã inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris aĩum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatẽ, demonstrationẽ, narrationẽ, iocationem. Dignitas est oratio cũ aliqua grauitate, & vocis remissione. Demõstratio est oratio, q̃ docet remissa voce quo modo quid fieri potuerit, aut nõ potuerit. Narratio est rerũ gestarum aut perinde vt gestarũ expositio. Iocatio est oratio, q̃ ex aliqua re risum pudentẽ & liberalem põt cõparare. Contentio diuiditur in continuationem & distributionem. Continuatio est orationis enunciandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contẽtione oratio frequens, cũ raris & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationẽ & conquestionẽ. Cohortatio est, quæ aliquod peccatũ amplificans, auditorem ad iracundiã adducit. Cõquestio est oratio, quæ incõmodorum amplificatione aĩum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniã igitur mollitudo vocis in tres partes diuisa est, et hæ partes ipsæ sunt in octo partes alias distributæ; harũ octo partium q̃ cuiusque idonea pronunciatio sit, demonstrandũ videtur. Sermo cũ est in dignitate, plenis faucibus quãsedatissima & depressissima voce vti cõueniet, ita tamẽ, vt ne ab oratoria cõsuetudine ad tragicã transeamus: cũ aũt est in demonstratione, voce paululũ attenuata, crebris interuallis et diuisionibus vti oportet, vt ipsa pronũciatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atque intersecare videamur in aĩs auditorũ. Cum autẽ sermo in narratione est, tũ vocum varietate opus est, vt, quo quidque pacto gestũ sit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus ostendere factũ, celeriuscule dicemus: at aliud, ociose retardabimus. Deinde modo acriter, tũ clementer, modeste, hilariter in oẽs partes cõmutabimus, vt verba, ita pronunciationẽ. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si q̃ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter aĩaduertemus, vt oĩum personarum sensus atque aĩos voce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cũ parua significatione risus, sine vlla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocũ vocẽ. Cum aũt contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendũ est, in cõtinuatione adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vorẽ quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba cõficere, vt vim volubilẽ orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocẽ ab imis faucibus exclamatione quãclarissima adhibere oportet, & quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum inter singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione vtemur voce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, cõmutationibus crebris, maxima celeritate. In cõquestione vtemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis cõmutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendũ videtur.*

LONG

LONGOLIVS.

E pronunciatione.) Lege Cicer. II. de Or. Fabium lib. II. cap. III. Fortunatianum lib. III. Trapezontium lib. III. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus uim ac potestatem. Nec enim tam refert, qualia sit quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisq;, ut audit mouetur. Quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescăt necesse est, nisi uoce, uultu, totius prope habitu corporis inardescant. Documento sunt, uel scenici actores, qui & optimis poetarum tm̃ adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita q̃ lecta delectent &c. {Pronunciationem multi maxime oratori utilem dixerunt esse,) Ob Demosthenis dictũ, qui primas, alteras, & tertias: hoc est omnia, pronunciationi tribuebat. Hăc Cic. ubiq; actionẽ appellat, q̃ hæc sola sit, quę orationis ueluti uita uocitata est, ut testatur Asconius. Hoc autem supra modum admiror, ꝙ ordinem naturalem in partibus docendis non obseruauerit, cum neminem lateat, hanc natura sua postremam esse tradendam, ꝙ reliquas omnes partes pronũciatio subsequatur. Nisi forte ob id factum est, aut ꝙ integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipse uoluerit non exiguam huius partis demonstrare dignitatem. ⸢Ad sensus nostros) Rerum omnium quædam ad intelligentiam, quædam ad sensum referuntur. Illæ ad intelligẽtiam spectant, quæ doceri uerbis possunt ut grammaticarum. Illę uero ad sensum, quas uerbis docere satis non est, nisi alicui ex quinq; sensibus subijciantur, ut cytharizare. {Figura uocis) Quæ eadem & bonitas. ⸢Ratione & industria) Ratio ad præcepta refertur, industria ad exercitationem. notandum hic quod & Fabius admonet, in pronunciatione esse primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui: aut in scriptis memoria, aut in ijs quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incõmoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur cui non frustra p̃cipitur. {Quapropter de magnitudine uocis) Quam alij claritatem appellant. {Altera cura comparatur,) Eam autem curam triplicem esse aiunt, qua. s. uocem bonam alimus qua custodimus, & qua restituimus. Alimus eã, si mox à somno exigua ambulatiũcula corpus exercitemus: ut si quid crudi adhuc insideat id omne deducatur. Post id mox ad studia nos conferre debemus, nec mox tunc scripturi sumus, sed prius aliquid tacite, uel cum leui murmure legemus, tum deinde scribemus, sed uoce submissa, non clara, ut quidam. Postea ad curam uocis nos transferemus, ut sedendo uersus paucos pronunciemus. Custoditur autem uox si quoties declamandum fuerit cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo uocis itinera præmollias. Si uero subito dicendum sit, hoc ipsum in actionis moderatione conficies: ut in principijs uox tua submisse sit, deinde sensim se intendat, hic etiam stomachi curam habere conuenit, ut huiusce modi cibi genere utare, quod facile concoquatur. Summopere autem à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filij tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit ut facilius uocem transmittat. Restituitur uox, si leuiter uitiata fuerit, acrioribus cibis, ...ibus si quid obstat uoci perrumpatur, quare iubent, experrectos sorbere aliquid aceti acrioris. Quod si uehementer uox fracta fuerit, restituemus eam siti, ut eius itinera siccentur. Item frequenti ambulatione, ut humores nimij ad inferiora ex superioribus denocenter. Hic etiam ab uino omni abstinebimus, quoniam uoci læsæ est infestissimum. Vtemur autem cibis quam potest fieri lenissimis. Hæc de uocis cura plerique scripserunt, quæ ob id adiunxi, ut admonerem studiosos, & rationem ostenderem, qua ratione uocis curam, rei sane maximę habere debeăt. ⸢Qui non inscij etc.) Medicos intelligit, aut potius φωνασκούς .i. formandæ uocis magistros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars φωνασκία à Theophrasto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, ut opinor, essent ijs qui causas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum est. ⸢Si quammaxime sedata) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, ut firmam uocem conseruemus. Arteria est conceptaculum spiritus naturalis, mixti confusiq; cum sanguine, in quo plus spiritus est, minus sanguinis. Gellius libro decimooctauo, capite decimo. ⸢Interuallis) Id est, mora & spatio longiore, Meminerimus tamen non tanta mora utendum esse, ut nostræ uideamur orationis obliti, & dum eam ad memoriam reuocemus, diu consistamus silentes: quo nihil deformius. {Et uulnerantur arteriæ) Alias, & uulnus arteriæ. ⸢Sæpe rerum natura) Ostendit præcepta quæ superius dedit, non ad conseruandum tãtum uocis firmitudinem, sed ad delectationem etiam pertinere. ⸢Vtile est ad firmitudinem) Primum præceptum repetit. ⸢In extrema oratione continens) Id est æqualis, & uno spiritu prolata. ⸢Remedio est uoci.) Id est, uocis firmitudinem conseruat. {Mollitudo igitur uocis,) Hæc eadem & suauitas. ⸢Sermo est oratio &c.) Sermo quotidianis & usitatis uerbis, constat, uoce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inscribuntur, quòd uerbis pene uulgaribus illic poeta utitur, & sepere humi, quod ipsa uidetur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipso statim principio remissius? Qui fit Mecœnas? &c. Conuenit sermo in exordijs. ut pro Archia: Si quid est in me iudices, quod sentio quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter uersatum &c. ⸢Contentio) Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virgilium.

Quod genus hoc hominum? quæ'ue hunc tam barbaram morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ?

⸢Demonstratio) Demonstrationis exemplum, ex Miloniana, Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim causam magnam spem in Milonius morte propositam, magnas utilitates fuisse &c. ⸢Contentio diuiditur in continuationem) Contentionis per continuationem exemplum, pro Sylla, Quid si hoc non postulo, si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si operę, si uigilię deseruiunt amicis: præsto sunt omnibus, si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respub. in curia &c. Aliud, Contentionis per distributionem, in Verrem: Illud uiris fortissimis iudicarunt dimittere de summa non potuisse, te mulieri deterrimæ recte remisisse senatores iudicabant. Ille de quo lege pop. Rom. iusserat, ut ipsius uoluntas posset, & esset pro lege, tamen uno in hoc genere ueterum religione legum reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare libidinem tuam tibi pro lege esse uoluisti. ⸢Narratio) Narrationem non solum eam intelligimus, quæ orationis pars esse dicitur, sed quidquid aut tanquam gestum, aut quod fieri debeat in alijs quoque partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciationem proferendum putamur. Exempla uide apud Trapezontium. {Ad tragicam) Hac qualitate nobis pronuncianda est quæ de natura rerum, quæ de moribus aut republica habetur oratio, & omnis earum rerum expositio, quibus eius ipsius, qui dicit, uirtus quædam & dignitas aperiri uidetur. ut illud pro Archia: Nullam enim uirtus aliam mercedem laborũ periculorumq; desiderat, præter hanc laudis & gloriæ &c. {Modeste, hilariter) Alias, mœste, hilare &c. {Vocem quoque adaugere) Alias uocem quoque iungere.

ASCENSIVS.

PRONVNCIATIONEM &c. Prosecuturus præcepta de pronunciatione perquirit eius utilitatem dicens. Multi dixerunt pronunciationem esse maxime utilem oratori: & plurimum ualere ad persuadendum, id est, ad faciendam fidem dictorum. Nos quidem non dixerimus facile unam, scilicet rem, id est, seorsum acceptam qualibet partem, de quinque rebus ad persuadendum accommodatis posse plurimum nec. i. & non & nos confirmauerimus audacter id est,

.i. audeamus confirmare & asserere: utilitatem magnam egregie .i. excellenter, & multum præeminenter non esse in sola pronunciatione. Nam inuentiones cōmodæ .i. accōmodatæ excogitatæ, & aptæ, & elocutiones uerborum concinnæ .i. cōsonanter compositæ, & artificiosæ dispositiones partium: & diligens memoria horum omnium .i. harum omnium rerū, sup. non pñt ualere plus sine pronunciatione, q̄ pronūciatio sola potuit ualere sine his rebus. Et ita uult dicere ꝙ nulla ꝑs, si sola sit multum potest, atq; ita innuit omnes obseruandas, præcipue tñ pronunciationem quæ omnibus alijs maxime inseruit: & penitus negligi non potest. unde addit. Quare .i. quamobrem, quia nemo scripsit diligenter de ea, nanq; oēs .s. rhetoricæ artis præceptores putarunt uix .i. difficillime, aut quasi nullo modo posse scribi dilucide, de uoce & gestu, quæ ad pronunciationem spectant: cum hæ res, uidelicet, uox & gestus: pertinerent ad sensus nostros. Et quia ipsa pars: uidelicet pronunciatio, est comparanda .i. acquirenda nobis .i. à nobis magnopere .i. magno studio, aut diligenter, ideo sup. tota res uidetur consideranda .i. considerari debere non negligenter, imo ualde diligenter. Igitur (quæ uox continuatiua est, q.d. ut de pronunciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram .i. modum & qualitatem uocis: & in motum corporis .i. gestum. Figura uocis est, quæ possidet quendam habitum suum .i. sibi proprium, comparatum .i. acquisitum ratione .i. cōsideratione & industria .i. ingenita ingenio sitate, seu subtilitate. Ea .s. figura uocis diuiditur ĩ tres partes, uidelicet, magnitudinem, fortitudinem, & sup. mollitudinē. Natura comparat .i. parit, & acquirit nobis maxime .i. præcipue, magnitudinem uocis, accuratio .i. adhibitio diligētis curæ: auget sup. eam, non nihil .i. aliquantulum, sed ꝯseruat maxime, quia facundiam & plenam ac magnam uocem qui nequaquam à natura habet uix per artem acquiret: qui tñ mediocrem habet meliorem facere potest, & maxime habitam conseruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinē .i. contentionem & robur firmi lateris, unde firma profertur uox exercitatio declamationis .i. orationis in fictis causis sub rhetore exercendi, at discendi gratia, adauget nōnihil .i. aliquantulum, & ꝯseruat sup. eam maxime. Econtrario exercitatio declamationis faciet .i. comparabit mollitudinem .i. flexibilitatem et uolubilitatē uoci: hoc est, ut possimus torquere eam pro cōmodo nostro. Quapropter nihil attinet ad nos cōmonere de magnitudine uocis & parte .s. una firmitudinis: qm̄ altera .s. pars firmitudinis: & etiam in magnitudinis comparatur .i. acquiritur cura .i. per curam medicorum, qui de plasmatis bibendis tractant altera .s. pars, comparatur natura .i. per naturam (posset uideri sic explanandum: altera uidelicet firmitudo, altera uidelicet magnitudo, sed non procedit, quia utraq; comparatur per naturam, sed augetur & conseruatur cura) nihil inquit attinet ad nos cōmonere de parte quæ cōparatur cura nisi ut ratio uocis curandæ petatur ab ijs q̄ sunt non inscij .i. periti, sed sup. uidetur dicendum de ea parte firmitudinis .s. uocis, quæ conseruatur rōne declamationis, & de mollitudine .i. flexibilitate uocis, quæ est oratori necessaria maxime, quomodo ea comparetur: quoque .i. etiam: moderatione .i. temperamento declamationis, id est, exercitationis orādo, uidelicet in nō ueris causis sub rhetore aliquo.

Firmam igitur &c. Igitur, ut quod dicendum uidetur dicam nos poterimus quammaxime .i. summopere conseruare uocem in dicendo, si dicemus principia: uoce sedata .i. tranquilla quammaxime: & depressa .i. summissa, & quod dicunt bassa. Nam arteriæ .i. uenæ, in quibus aer ad uocem faciens continetur, læduntur .i. defatigantur, & corrumpuntur, si cōpleantur .i. inflentur, acri clamore, priusquam uox est permulsa .i. lenita & mitigata & uolubilis facta bene, id est, multum, aut decenter. Ea conueniet .s. pro secundo remedio uti interuallis .i. ut dicunt pausis, & interpellationibus longioribus .i. satis, aut multum longis. Etenim pro quia uox recreatur .i. reficitur, spiritu .i. flatu, aut anhelitu recepto: & arteriæ requiescunt conticendo. Et oportet (pro tertio medicamento) omittere clamorem continuum: & redire pariter .i. simul, aut similiter: ad sermonem .i. orationem sedatam & non uehementem. Enim pro quia commutationes .i. uariationes uocum efficiunt, ut simus in omni uoce, id est, genere uocis integri. q.d. recentes & non læsi, sed parati dicere, nullo genere uocis effuso .i. per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto præcepto) uitare acutas exclamationes uocis. Enim pro quia, ictus .i. compulsio organi sit, & arteriæ uulnerantur: acclamatione nimius acuta .i. altisona, atq; extenuata .i. clara & subtiliata: & si quis splendor .i. eminens decor uocis est: is sup. consumitur uniuersus .i. simul totus, uno .i. perpetuo & uehementi clamore, & conuenit in extrema oratione .i. in peroratione, dicere multa continenter .i. sine interuallis, uno .i. perpetuo & non interrupto spiritu .i. anhelitu. Enim pro quia fauces .i. gutturis orificia (unde prodit uox quasi à faucibus dicta mutato aut in o) & arteriæ cōplentur .s. spiritu in fine, & uox quæ tractata est uariæ in principio reducitur quendam sonum æquabilem atq; ꝯstantem.

Quia uero quædam gratia, id est, gratificatio, & recognitio beneficiorum: ita ut abs quo beneficium acceperis illi gratus sis, & minime molestus, debetur sæpe iure, id est, merito naturæ rerum: uelut, id est, quemadmodum accidit in hac re, uidelicet, in conseruanda firmitudine uocis (nam hoc idem quod diximus prodesse ad seruandam uocem attinet ad suauitatem pronunciationis: ut quod natura pro sit, id est, conducat, & conferat uoci: dem probetur, id est, approbetur uoluntate, id est, consensu, ac uoluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturæ debetur, uox sedata, id est, tranquilla, & minime uehemens in principio est utile, id est, res utilis ad firmitudinem uocis. Enim pro quia, quid supp. est insuauius, id est, magis absonum & durum auditu: quam clamor in exordio? quasi dicat, nihil, & ita commendat primum præceptum, addit commendationem secundi. Interualla, id est, interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant uocem, & eadem, scilicet interualla reddunt sententias concinniores, id est, consonantiores & aptius connexas diuisione, id est, per intermissionem prolationis: & relinquunt auditori spatium cogitandi, scilicet de ueritate & pondere sententiarum. Et quod dixit in tertio pręcepto. Remissio, id est, laxatio: continui clamoris conseruat, uocem ne penitus frangatur, & uarietas delectat quidem maxime auditorem: & scilicet uarietas pronunciationis retinet animum auditoris: sermone, scilicet leni, & exuscitat, id est, uigilem facit: clamore & ideo neque continua lenitas, neque continuus clamor placet, sed uarietas ipsa. Repetens autem quartum præceptum dicit. Exclamatio acuta uulnerat uocem & fauces & eadem lædit, id est, offendit auditorem: habet enim quidam illiberale, id est, rusticum, & seruile, & accommodatum, id est, applicabile potius, id est, magis ad uociferationem .i. euigilationem muliebrem, quam ad dignitatem uirilem in dicendo .i. ad grauitatem & decētiam quàm uirum decet seruare in dicendo, quod sint & aliæ dignitates eius addidit in dicendo. Et pro quinto præcepto subiungit. Vox continens .i. perpetuo, & non intermissa: est uoci remedio ne .s. uarietate immutata raucescat aut rumpatur: in extrema oratione, calefactis, uidelicet, & mollificatis iam (ut dixit) arterijs. Quid sup. facit: hæc eadem .s. continens uox: nonne calefacit uehementissime animū auditoris in conclusione totius causæ? q. d. haud dubiæ. Deinde per transitionem ac parasceuem dicit. Igitur quoniam eædem res pro sunt .i. conducunt, & utile sunt: firmitudini uocis: & suauitati pronunciationis, erit dictum in præsentia, id est, hoc loco de utraque re simul. uidelicet, de firmitudine & suauitate uocis: nam sup. dicta erunt. de firmitudine ea quæ uisa sunt, & de suauitate ea quæ coniuncta fuerunt, id est, quæ adiecimus eo quod essent similia. Nos dicemus cetera, ut de mollitudine uocis & motu corporis: post .i. postea: suo .i. opportuno loco. Mollitudo igitur uocis. A pro ordine post firmitudinem & suauitatem uocis describit & diuidit & mollitudinem eius dicens. Igitur ut quod promisi exequar. Mollitudo uocis (quoniam ipsa omnis .i. tota, & in quolibet membro suo pertinet ad pręceptionem rhetoris .i. præceptoris de arte dicendi) est considerandа nobis diligentius .s. quam cetera, aut quam ceteris aut diligentius .i. multum diligenter. Nos diuidimus eam .s. mollitudinem uocis in sermonem contentionem & amplificationem. Sermo est ōro remissa .i. non acri spiritu pronunciatus: & finitima .i. ꝯfinis, & ita similis: locutioni quotidianæ .i. quotidiæ

quotidiæ utimur. Contentio (quæ uox dicitur à cõtendo hic non à contineo) est oratio acris accõmodata .i. apta ad ꝯfirmandum & ad confutandum. Amplificatio est oratio q̃ aut inducit animum auditoris in iracundiam .i. summam indignationem, aut trahit ad misericordiam. Sermo diuiditur in quatuor partes, uidelicet in dignitatem, demonstrationem, narrationem, & iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate & remissione uocis. Demonstratio est quæ docet uoce remissa quid potuerit fieri, aut non potuerit fieri. Narratio est positio sup. cum uoce remissa (nam ea in omni sermone est) rerum gestarum. Iocatio est oratio quæ possit mouere .i. excitare risum prudentem .i. prudentiæ indicem & liberalem .i. ad liberum non ad scurram pertinentem. ex aliqua re uerisimili: licet non sit penitus uera, sed ad iocationem excogitata. Contentio diuiditur in continuationem & distributionem. Continuatio est acceleratio clamosa .i. clamoris plena: orationis enunciandæ quæ .i. enunciatur, aut enunciabilis. Distributio est oratio frequens in contentione cum raris & breuibus interuallis: & sup. uociferatione acri .i. uehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem & cõquestionẽ. Cohortatio est oȓo quæ amplificans .i. exaggerans aliquod p̃ctm̃, adducit auditorem ad iram. Conquestio est oȓo quæ perducit animum .s. auditoris ad misericordiã, amplificatione .i. per exaggerationem incõmodorum: quæ .s. reus accepit.

Q̃m igitur mollitudo diuisa est in tres partes, uidelicet, sermonem, contentionem, & amplificationem, & hæ ipse partes distributæ sunt in octo alias partes. Nam sermo in quatuor diuisus est. contentio & amplificatio in binas uidetur demõstrandum quæ sit idonea pronunciatio, cuiusq; .s. dictorum. Cum .i. q̃n sermo est in dignitate quæ prima sermonis erat ps tunc sup. cõueniet, ut plenis faucibus uoce quam sedatissima & depressissima, & t̃n ita ne transeamus ab consuetudine oratoria ad tragicam. quia tragœdi non t̃n sedata grauitate, sed etiam horrenda utuntur & non solum de p̃ssissima uoce, sed etiam præ mœrore singultibus interrupta. Autem pro sed, cũ sermo est in demonstratione, tunc sup. oportet uti uoce attenuata paululum crebris interuallis & diuisionibus: ut uideamur inserere, atq; intersecare .i. distinguere in animis auditorum ipsa pronunciatione eas res quas demonstrabimus. Autem pro sed, cum sermo est in narratione: tunc supp. opus est uarietate uocum: ut quidq; .i. unumquodq; uideatur: ita narrari quo pacto gestum est: unde nos dicemus celeriusculе .i. modicum, aut aliquantulum celeriter id, quod uolumus ostẽdere factum: sup. esse strenue .i. acriter, & animose: at .i. sed nos retardabimus ociose .i. lente pronunciabimus: aliud .i. quod non sit strenue factum. Deinde cõmutabimus modo acriter. tum .i. deinde clementer, & ita leniter mœste hilariter in oẽs partes ut .i. sicut mutabimus uerba: ita sup. pronunciabimus pronunciatione. Si qua .i. aliqua, dicta, rogata, responsæ, & si quæ .i. aliquæ: admirationes de quibus nos narrabimus inciderint in oratione, nos animaduertemus diligenter, ut exprimamus uoce, sensus, atq; animos omnium personarum. Sin .i. sed si, sermo erit in iocatione, quæ erat ultima pars sermonis, oportebit torquere leniter uocem à sermone serio .i. nimis seueros ad iocum liberalem .i. non scurrilem, uoce tremebunda leniter cum parua significatione risus: sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis .i. profusissimi risus, quia dissimulabimus nos uelle ridere. {Cum autem &c.) Prosequitur membra secundæ partis mollitudinis dicens. Autem pro sed, cum .i. q̃n oportebit contendere .i. h̃re uocem contentam, q̃m id faciendum est per cõtinuationem, aut per distributionem, ea enim sunt contentionis membra, oportebit in continuatione, sono uocis adaucto mediocriter: iungere quoq; .i. etiam cõtinuare uocem uerbis continuandis .i. ut uerba continuabuntur, ita & uocem continue contendemus: & oportebit torquere sonũ & conficere uerba celeriter clamore .i. per clamorem: ut uociferatio possit cõsequi uim uolubilem .i. flexibilem, orationis: hoc est, ut uoce celeritatem uerborum æquemus. In distributione .i. q̃n utemur contentione per distributionem, oportebit adhibere uocem ab imis faucibus exclamatione quamclarissima .i. quantum fieri poterit clarissima, & nos iubemur .s. à rhetoribus, ꝯsumere t̃m spatij inter singula interualla quantum spatij sumpserimus p̱ singulas exclamationes. Deinde declarans tertium membrũ mollitudinis dicit. Nos utemur amplificationibus cum hortatione .i. q̃n utemur priore membro amplificationum quæ est cohortatio, uoce attenuatissima .i. subtilissima clamore leni, sono ęquabili .i. sui ubiq; simili, cõmutationibus crebris, & maxima celeritate. In conquestione .i. in amplificationibus cum conquestione utemur uoce depressa, & sono inclinato, interualliscrebris .i. spatijs longis, et sup. cõmutationibus magnis. De figura uocis satis dictum est: nunc .i. deinceps de corporis motu dicendum uidetur.

DE MOTV CORPORIS.

OTVS est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronunciantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse; in gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, vt aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paulum corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc est à natura datum, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu vtemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri & defixo aspectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & consideratiore gestu conueniet vti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conquestionem. fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto, & conturbato vultu vti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negocij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, vt de his rebus satis commode scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quod hic admonere voluimus, quod oporteret, reliqua trademus exercitationi. hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

LONGOLIVS.

VDOREM & acrimoniam) .i. ut neq; inuerecunde nimis dicamus, sed uehemẽtia quadã, quæ t̃n non excedat modum. ⸿ Venustatem) .i. ne speciositas quędam nimia ad fastidium usq; spectantium accedat, si omnes persequamur argutias, gesticulationes, delicias &c. {Aut operarij uideamur esse.) ἐργολάβοι quos histriones esse conductitios scribit Athenæus, nempe qui histrionicam quidem non facerent, sed quotidies opus esset operam suam histrionibus collocabant. ⸿ Stantes in uestigio,) Stare in uestigio est, non adæquatis utrinq; pedib⁹, ꝓmoto ac porrecto paulũ pede altero, ita ut impares sint pedes, & passus fieri uideaẽ, i eodẽ loco ꝯsistere, minimeq; corpore

corpore cõmoueri. Idem Fab. ait, dextrum pedem proferendum. [Leui dexteræ motu) Manuum gestus necessarius est sine quo inanem & truncam actionem Fab. esse dicit. Nam ceteræ partes loquentem adiuuant, manus uero ipsæ pene loquũtur. [Inambulatione,) Quod modeste tamẽ faciendum, nec si crebro discursauerimus, tale quid in nos dicatur, quale à Flauio Verginio rhetore in quendam eius temporis antisophistam dictum est, de quo quia crebro & inepte discurfaret, urbane Flauius interrogauit, Quot millia passuum declamasset? Fabius.

ASCENSIVS.

MOTVS &c.) Primo describitur motum corporis dicens. Motus corporis est quædam moderatio gestus. s. actus, & ductus totius corporis præter faciem, unde addit; & uultus quæ moderatio conuenit pronũciationi, & redit. i. efficit ea quæ pronunciantur probabiliora . s. q̃ per se sint. Igitur, ut sciamus qualis moderatio sit necessaria. Conuenit. i. conueniens est: pudorem. i. uerecũdiam, & acrimoniam esse in uultu, & conuenit, nec uenustatem conspicuam. i. euidentem, & nimis apparentem, hoc est elegãtias delitiosas & histrionicas. nec turpitudinem. i. obscœnam rusticitatem, conspicuam. i. etiam euidentem esse in gestu, ne uideamur esse: aut histriones. i. mimmi, propter conspicuam uenustatem in gestu: aut operarij . s. operum turpium ut fabri ferrarij, crepidarij, lanij, agricolæ &c. Propter conspicuam turpitudinẽ in gestu. Igitur ratio motus corporis, uidetur quoque. i. etiam accommodanda: ad easdem partes, in quas uox est distributa, ut ad sermonem, cõtentionem, & amplificationem. Nam si sermo erit in dignitate oportebit nos stantes in uestigio. i. altero pede protenso, quasi ad progregiendum. loqui supp. cum leui. i. modico motu dextræ. s. manus, & hoc hilaritate, tristitia, mediocritate. i. media inter utranq; dispositione: uultus accõmodata ad sententias sermonis, ut in sententijs tristibus & seueris, insit tristis seueritas, in lætis & exhilarantibus, insit lęta hilaritas, in mediocribus utriusq; mediocritas. Sin. i. sed si: sermo erit in demonstratione (non dices in genere demonstratiuo, quia de eo non loquitur seorsum, sed in ea parte sermonis quam supra demonstrationem uocauit) nos demittemus. i. seiungemus, corpus paululum. i. modico tractu à ceruicibus: extenso uidelicet ad auditores capite. nam hoc est datum . i. insitum à natura, ut admoueamus ad auditores, quamproxime. i. ut maxime prope fieri potest. tum. i. & uultum. tum. i. & manum: si uelimus docere eos quã . i. aliquam rem, & uelimus eos instigare . i. impellere ad aliquid faciendum aut credendum uehementer. Sin. i. sed si: sermo. i. illa prima pars uocis. erit in narratione. i. tertia spẽ sua: idem motus qui demonstrabatur pauloante in dignitate . i. dum sermo est in dignitate, poterit esse idoneus. Sin. i. sed si: sup. sermo erit in iocatione quæ est tertia pars, nos debemus significare. i. indicare & præferre uultu quandam hilaritatẽ, sine cõmutatione gestus alioqui posset dici Persianum illud. An Romule ciues? Et hæc de prima parte uocis. De secunda dicit sic. Sin. i. sed si: contendemus. i. utemur contentione, p̃ continuationem (quæ prior species eius supra posita est) nos utemur brachio celeri, uultu. i. dispositione faciei per quã uoluntas indicatur mobili. i. uariabili, aut potius (quia aspectu subiungitur) uultu. i. facie ipsa, mobili. i. agili & traducibili, modo in dextram, modo in leuam, & aspectu. i. oculorum p̃cipue applicatione acri. Sin. i. sed si: contentio fiet per distributionem, quæ secunda eius pars est, oportet, aut oportebit uti celeri porrectione. i. extensione brachij, & ambulatione. i. quasi progressione, & sup. i. moderata pulsatione dexteri pedis, qui pes dexter solum pulset, & aspectu acri & defixo. [Sin utemur &c.) Describit motum corporis in terra spẽ orationis dicent. Sin. i. sed si: utemur amplificatione per cohortationẽ . i. s̃m priorem speciem eius, tunc sup. conueniet uti gestu tardiore paulo & gestu consideratiore. i. moderatiore, ut fit à circunspectis & consideratis uiris, & oportet uti ceteris rebus similibus, atq; . i. ueluti in contentione per continuationem. Sin . i. sed si, nos utemur amplificatione per conquestionem, oportebit uti nonnunquam fœmineo plangore . i. pectoris concussione, & ictu capitis, sed sedato, ne tragœdiam agere uideamur & gestu constanti, & uultu mœsto & conturbato. Non sum nescius. i. non me fugit, aut non latet, sed benescio, quantum negocij susceperim. i. scribendum qui conatus sum exprimere uerbis motus corporis & imitari scriptura, uoces. i. qualitates uocum. uerum. i. sed nec confisus sum hoc posse fieri. i. ut posset scribi. s. à me, aut à quouis alio, satis cõmode de his rebus, uidelicet de motu corporis & uocibus, nec putabã hoc, qđ feci, fore inutile, si. i. tãetsi, id fieri nõ posset. s. satis cõmode. ideo autem putabam non fore inutile, propterea q̃ uoluimus admonere hic. i. in his præceptis, sup. id quod oporteret, aut quid oporteret sup. fieri aut sciri, nos trademus. i. committemus exercitationi, reliqua ut quæ scribi non possunt, exercitando doceantur. Tamen oportet hoc scire, bonam pronunciationem proficere, eo. i. ad id, ut res uideatur agi ex animo. i. ex animi sententia & non ficto pectore. Nunc. i. deinceps transeamus ad thesaurum. i. reconditorium inuẽtorum, atque omnium partium rhetoricæ, uidelicet, ad memoriam, aut ad memoriam appositoriæ thesaurum &c.

DE MEMORIA.

EMORIA Vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. nunc, perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionẽ, ita ea de re loquemur. placet enim nobis esse artificium memoriam. quare placeat, alias ostendemus: in præsentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ, porro hæc artificiosa naturæ commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione conformanda est, vt sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. quare & illis, qui natura memores sunt, vtilis hæc erit institutio, quod tute paulo post poteris intelligere. quòd si ille freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura, aut manu sunt absoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra eius rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire. & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt, imagines literis, dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos

multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius, quotoquoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines secuti, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. nam ut, si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus cõmoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos assumpserimus, egregie cõmeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. nam imagines, sicut literæ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomẽ sit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item cõmodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atque natura loci comparandi sunt, ut distincte interlucere possint: nam si quis multa intercolũnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret quid in quoque loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria esse placet, fere paulo plus, aut minus pedum tricenum. nam ut aspectus, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul amoueris, siue vehemẽter prope admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quãuis multos et idoneos locos comparare: tamen, si quis ad ista satis idoneos inuenire se nõ putabit, ipse sibi constituat quam volet multos licebit. cogitatio.n.quãuis regionem potest amplecti, et in ea situm loci cuiusdam ad suũ arbitrium fabricari et architectari. quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmet ipsos nobis cogitatione nostra regionẽ constituere, & idoneorum locorum cõmodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rõnem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, et ex oĩbus verbis notas nobis similitudines eligere debemus: duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cũ summatim ipsorũ negociorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & cõscios esse. Si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus: in primo loco rei totius imaginẽ conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eum nõ agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut cito in mentem venire possit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. hoc modo & testium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Itẽ deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunque rem meminisse volemus. si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volemus, memoria cõsequemur. Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negocij suscipiemus, & magis ingenium nostrũ exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum à Regibus Marcijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erũt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriã exuscitauerimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primũ transeamus bis aut ter eum versum, deinde cũ imaginibus uerba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina: nam utraque, altera separata, minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina atque arte præsidij sit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus cõmode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniã solet accidere, ut imagines partim firmæ, & acres, & ad mouendũ idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriã possint excitare: qua de causa utrunque fiat, considerandũ est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re cõmouetur animus: at, si quid videmus aut audimus egregie turpe, aut honestũ, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse cõsueuimus. itaque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerũque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facile è memoria elabuntur, insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura vulgari, & usitata re nõ exuscitari, nouitate vero & insigni quodam negocio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturam, &, quod ea desiderat, inueniat; quod ostendit, sequatur. nihil est enim, quod aut natura extremũ inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. id accidet, si quamaxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinẽ, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. nã quas res veras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renouandarum causa celeriter aĩo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt,

fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid inquirendo consumerent operæ: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quòd in uerborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? Deinde cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut ne quid ipse quærat, cum nos illi omnia parata quæsitaq́; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis cōmouetur. nam ut sæpe, formam si quam similē cuipiam dixerimus esse, non oēs habemus assensores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. quare sibi quenque suo cōmodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, aut unum aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior. ut cum de procœmijs quærendis disputamus, rōnem damus quærendi, non mille procœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte uerborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare uerborum memoriam nō improbemus. nam putamus oportere eos. qui uelint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in μνημονικοῖς minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, & quàmaxime ad præcepta accōmodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut in ceteris studijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare utilitate cognita. pluribus uerbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quàm res postulat, dixisse uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, &, quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

CAPIDVRVS.

EMORIA utrum habeat quiddam artificij,) Nunc de artificiosa memoria Ciceronis locum expositturi recte facturi uidemur, si aliquanto altius hanc rem repetamus. & primum quid sit memoria, & in qua corporis quiescat sede & quibusnam causis in alijs habescat, in alijs autem florescat, dicamus post, quibus remedijs imbecilli possit occurri memoriæ, quantum nobis ueteres iunioresq́; qui aliquid dicere nisi sunt, tradiderunt, ostēdemus. Ipsam igitur memoriam ita desinit Plato: Μνήμη διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας. August. aūt intellectus uim esse dicit memoriam, eorum quæ ingenio inuenta sunt conseruatricem. sic.n.inquit, Ingenium est uis animę siue intentio, qua se extendit anima, exercetq́; ad incognitorum cognitionem, Ingenium quidem exquirit ignote, ratio discernit iuuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. sic fit ascensus ab inferioribus ad superiora, & ima à summis dependent. Aristoteles aūt memoriam à reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod ut meminisse quidem omnium animantium sit, uelut cibi, potus, somni, uoluptatis, ita, in memoriam reuocare qđ exciderit, non nisi homines posse. Proinde tardos quidem & pinguis ingenij homines, etiam memores esse, redire aūt in memoriam, solum acris & uelocis ingenij sit. Sed cur id sentit, ipse docet, & cum Aristotele enarrant Auicenna, Alexander, Themistius, Alpharabius, Albertus Alemanus. Distingui si quidem caput ita aiunt ut in sincipite, hoc est in cerebro, & parte quæ frontem uersus porrigitur, sit cōmunis sensus, in media aūt parte distinctio, in occipit uero imaginum recentio, quod maxime experientia percipi potest. Nam læso occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, distinctio, atq; imaginū q̄dam æstimatio manet. læso aūt sincipite, sensus cōis: læsa parte capitis media, æstimatio abijcitur, sed manent cetera. Proinde cum in occipitis parte rei antea uisæ tenetur imago, ut continuus sit & uniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminisse dicimur. Cum aūt doctrina, arte, scientia, ingenio, præceptis, per quasdam quod obliti sumus uestigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de causa hanc quidem reminiscentiam, illam uero memoriam quidam nominare tentauerunt. & memoriam rudis & pinguis hominis esse, quod nullo ingenio, nulla indigeat scientia, esse dixerunt: reminiscentiam uero, ingenij acuti & acris & eruditi, sed nos iam sine metu memoriam hanc nominabimus, qm̄ & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc est ut dicamus cur hanc in alijs debescere uideamus. Calidi et humidi, ut Aristoteles inquit, uelocis quidem sunt plerunq; ingenij, sed immemores, pp humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum.n. multas per se mouet imagines, quas uniuersas continue fluens humidum cōmiscet atq; perturbat. Econtrario qui sicci supra modum sunt, pinguis ac tardi sunt ingenij. quod ubi nullus in occipite humor sit, nullam illi figi imaginem posse. Si igitur nihil prorsus figatur, redire aliquid qui potest in memoriam? Velocissimi itaque ingenij, & tardissimi, sunt immemores: Hi quidem, qui humido superfluunt, calido nempe multas inueniēte rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat: Illi aūt, quia nec calor suscitat, nec ullus humor retinet imagines, etiam si calor suscitās affuerit. Qua de causa & qui frigidi sunt, tardi uñr, & eo tardiores, quo icciores extiterint. Calidi aūt ad inueniendum parati sane, sed si sicci supra modum, immemores erunt. Sin aūt quantum satis sit humidi calidiq́; simul erit, ad inueniendum etiam parati tum: & memores erunt. Qm̄ in nimium humida anima imago non manet, siccorum aūt animam imago non tangit. sed nullus ita infelix, ut opinor, est, nisi prorsus sit stolidus, q aliquantum humidi calidiq́; in occipite non habeat, si presertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad senium ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac per hoc ad uecordiam propius etiam acceditur. Qm̄ igitur & quæ sit memoria, & quam sedem occupet, & in quibus hebescat uireátue iam dictum est: dicendum iam uidetur, quo pacto in memoriam eorum quæ aut uidimus, aut audiuimus, redire possimus, hoc est, acuti fiamus, si frigidi iam à natura sicciq́; simus. In qua re quantum quisq; studio perficere queat, Themistocles nobis esse testis potest, quem unum intra annū optime locutum Persice constat. uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuisse. uel Crassus Licinius ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinq; Gręci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius ipsi redderet. uel Cyrus, quem omnium militum creditū est tenuisse nomina. Sic etiam semel auditos, licet multos uersus, breui tn̄ memoriter retulisse Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenij famam memoria, cum in omnibus scientijs & artibus, tū oratoribus, ut ea quæ dicunt non modo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse uideantur. Cōtra immemores, tardi pinguesq́; & sunt,

& sunt,& habentur: ueluti Curionem habitum legimus,qui adeo nullius fuit memoriæ,ut aliquoties cum tria proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardum etiam in cogitando,& in construendo dissipatũ fuisse crediderim,ac etiam eius motum fuisse incompositum, cum se toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam,eum multum animo æstuasse uerisimile sit, eadẽ ratione corpus iactasse,&cum meminisse uellet multum laborasse, satis intelligi potest. quæ omnia incõmoda ex memoriæ imbecillitate proficisci ostendimus. Sed iam unde digressa est, eo nostra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant,quæ aut ipsi uidimus aut ab alijs audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda sunt, tum ex nobis, tum extrinsecus. Ex nobis,aut ut memores simus,aut ut alijs esse uideamur, ac ut hoc aliqua uirtute incõmodum tegere ualeamus. At quantum adminicula pertinet: primum quatenus à nobis fieri,potest bonam conseruemus ualetudinem,ne crapulæ inseruiamus,& cibus in stomaco digeratur, liberumq; cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri,ut plurima discant,cum ea ętas memoriæ studio multum etiam iuuetur,procurandum,& studium illis hoc quasi peculiare esse oportet,lecta scriptaq; sæpius reuoluendi,& quasi eundem cibum remãdendi: Habeatur tñ delectus à præceptore,in hoc, ut ea quæ optima sint,proponantur. idq; leuius fieri potest, si pauca primum,& quæ odium non afferant, cœperint ediscere; deinde ad infinitum usq; perueniant,& poetica prius, postmodum oratorum, nouissime etiam solutoria numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisconsultorum, memoriæ mandent. Sit autem omnibus exercitatio,& labor multa dicendi,multa cogitandi,&si fieri potest,quotidie. Nihil enim tam auget memoriam,quam cura: nihil tam corrũpit, quam negligentia. In quibus rebus danda prius opera est,ut quod discimus,intelligamus,&si longius aliquid complectendum memoria fuerit,orationem p partes ediscere proderit. Qm̃ nimio onere obruitur mens. Eæ uero partes non sint perexiguæ,alioquin nimis multæ excident. dandi quidã termini sunt,ut contextum uerborum,qui est difficilius continet crebra meditatio,& breuis eum omnem mentis decurrat uigor. partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile,quo hæc facilius hæreant,aliquas notas apponere quarum recordatio eius partis nos cõmoneat,& memoriã excitet. Nemo.n.fere tam socors est, ut quod cuique loco signum destinauerit,nesciat. Et ipsæ quoque literarum notæ, si quid noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto uestigijs quibusdam quod legerimus oculis:non paginas modo, sed uersus,nec uersus modo, sed singula prope uerba uidebimur intueri. Tacite aũt hæc ediscere,expeditius & potentius esse existimatur,si non subeant: uelut ociosum animum: plerunq; aliæ cogitationes,quibus mens impediatur. Cæterum uoce & duplici motu iuuetur memoria dicendi,& pariter audiẽdi. sed hæc uox sit modica,& magis murmur. Quod aũt legente alio ediscimus,in parte tardamur,nam acrior est oculorum q̃ aurium sensus. In parte tñ iuuamur, si cum semel aut bis audierimus, continuo nostram experiemur memoriam, ut cum legente contendemus. Si igitur facilis rerum nobis suffragatur memoria & tempus non deest, nulla potest effũgere syllaba. sin aũt debilis admodum memoria est,uim rerum atque ordinem complecti satis sit,nec quisquam se tenere parum iudicet,dum illud retinet. Nam dum nihil prætermittere uerborum uolumus,fit,quod turpissimum est, interruptus actionis impetus & resistens,ac salebrosa oratio & qui dicit, ediscenti similis,etiam bene scriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam satis diximus. Nunc superest,ut immemoris ingenij incommodum uirtute aliqua tegendum doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodum eloquentia emendare poterimus,ut aut quæ proxime diximus,alijs uerbis efferamus,exornemus, & uerborum sententiarumq; figuris tantisper inuoluamus,quoad nobis quæ uolumus suggerantur. Vt si memoria & ipsa inuentione commendari non possumus,commendemur eloquentia,uelut Curio,quem Cicero ultra omnes immemorem annotauit. eum tamen inter oratores positum, propter uerborum uarietatem, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem esse uoluit.id enim solum in eo alicuius speciem fecit oratoris. Quod aũt splendidis utebatur uerbis,usu domestico creditur sibi comparasse. Aliqui uoce canora & suaui,sicut Cn.Lentulus: aliqui formæ etiam dignitatem,suauitati uocis & magnitudini addentes,uelut P.Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati sunt: si ita memoriæ uitium per interualla, seu uoce, uel motu corporis emendarunt. Exposuisse satis iam uidemur, quo pacto ex nobis ad memoriæ incommoda adiumentum possimus comparare. nunc proximum est, ut quibus adminiculis extrinsecus iuuari possimus, aperiamus. Extrinsecus duabus ex causis iuuare possumus memoriam: medicamine, & locis, quæ secum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, ut syrupis, medicinisq; , aut unguine nimium capitis exiccemus humorem. quo uisa auditáue hæreant tenacius. Quibus rebus multi salubre & mirabile tulerunt imbecilli memoriæ remedium; sed hæc ad medicos relegamus,qñ de hac re multæ tardi medelæ possunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur,ad me peruenerint,perquirendum tñ ab his medicis, unicuique suademus. ultima artificiosæ memoriæ pars fuit de locis & imaginibus eius,quæ à nobis iam tractãda restat, quam Cicero solam partem luculentissime,ut omnia,exequitur. Sed antequam Ciceronis uerba aperire incipiamus,prius utile, ac ab hoc loco non alienum factum uidemur, si unde cœpisse originem tradatur,exponamus. Artificiosæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides. lyricus poeta ostendisse,cuius uulgata fertur etiam à Cicerone historia; Cum,ut Quintilianus inquit,pugili coronato carmen, quale componi uictoribus solebat,mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem,quod more poetis frequentissimo, digressus in laudes Castoris & Pollucis hæserat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebrasset, iubebatur,& hi persoluerunt,ut traditum est. Nam cum esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides,nuncio est euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem non inuenit: fuisse tamen gratos erga ipsum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atque ita confugit, ut non ora modo oppressorum,sed membra etiam omnia,requirentes ad sepulturam propinqui, illos nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur,memor,ordine quo quisque discubuerat,corpora sui reddidisse. Est autem magna inter auctores dissensio,Glaucone Caristio,an Leocrati,an Agatharcho,an Scopæ scriptum sit. id carmen & Pharsalij fuerit hæc domus,ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur,atque Apollodorus,& Eratosthenes,& Euphorion,& Laryssæus Eryphilus tradiderunt,an Crannonæ,ut Apollas,Gallimachus,quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem Thessalum perijsse in eo conuiuio constat. Ex hoc Simonidis facto notari uidetur: iuuari memoriam si gnatis animo sedibus,idq; crederem suo quisque experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantum,sed etiam quæ his fecerimus reminiscimur,qui in memoriam subeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque,ars nec à natura discrepat. Memoria utrum habeat quiddam artificij,an omnis à natura proficiscatur,aliud dicendi tempus idoneum dabitur. Nunc,perinde atque constet in hac re multum ualere artem et præceptionem,ita ea de re loquemur,) Natura definiuit Empedocles, ut diceret natura est ignis artifex, quadam uia uadans in res sensibiles procreandas,quod omnia (ut ipse uult) principe igne generentur. Plato autem sic definit,natura est dei uoluntas. Quodcunque igitur ex intima rei alicuius ui sponte exit (quoniam quod uoluntate factum diuina est) id ab eius rei natura dicitur proficisci. Sed utrum memoria à natura proficiscatur,necne, quæri posse uidetur. Nam si memoria uis quædam propria animæ est,sicut uoluntas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte postrema occiput contingente perficitur, uelut paulo supra memorauimus,à natura homini insita dici posse uidetur. Porro,cum animæ sensus,corporis sensibus, ut Aristoteles uoluit, suscitentur: quippe qui animam uelut rasam

quandam tabellam in qua nihil pictum esset, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum suscipiendas formas, molem enim corporis obstare, ne quiduis ad unguem & mox intelligat. Ex quo manifestum est, magnum ad memoriam, sicut ad ceteras animæ uires, quibusdam rebus præstari adminiculum. Quod cum ita sit, apparet memoria, sicut et cetera, artificio comparari posse. Cum autem natura & arte constet memoria, nascitur quidem à natura, ab arte uero excolitur. Placet enim nobis esse artificium memoriam.) Subaudiendum, de qua daturi præcepta sumus. Simul cum cogitatione nata, quæ uis est animæ, quam confirmat inductio quædã cum arte inducitur ad ea quæ præterita sunt, comminiscendum. {Naturæ cõmoda retineat,) Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus est, ad quas comminiscendas mente nobis opus sit, & ingenio ad similitudines rerum effingendas, illam uero per naturam, hoc etiam à præceptoribus accipimus. {Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus.) De qua dicturi sumus. {Locos appellamus eos, qui br̃,) Vt sine cunctatione ac mora omnes cogitatio possit percurrere, ne ipso occursu hæreamus. Plus enim quam firmam esse oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuuet. {Perfecte,) Vt quidquid animo occurrat, illic diligenter affigi possit, ac ob hoc nihil sit imperfectum. {Insignite) Vt ea loca multa uarietate signata concipiantur. {Aut natura,) Velut in itinere longo rupes, uel quidquid insigne occurrat, & si non sint, liceat nobis effingere. {Aut manu sunt absoluti,) Velut domus, opera aliqua publica, urbium ambitus, picturæ, quæ sint, uel quas nobis effingamus. Opus ergo est locis, quę uel finguntur, uel sumuntur. porro sumuntur uel natura, uel manu absoluta. {Vt eos facile naturali memoria comprehendere) Vno mentis cursu colligere. {Et amplecti) Sepire & circũualare quæramus, quod facere posse uidemur, si non sint non numerosa, si maxime spatiosa perfectaq; ac uarietate distincta. {Vt ædes,) Vt domus magna, & in multos recessus diducta. {Intercolumnium,) Si tamen uaria rerum facie sit insignitum. {Angulum,) Velut angiportum: si huic rei sit accommodatus. {Fornicem, & alia quæ his similia sunt.) Si tantum pareat, ut in eo multę figi possint imagines, uel si in eius ædibus hęc & alia insignita compareant. {Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacrã eius rei, quam meminisse uolumus: quod genus, equi, leonis, aquilæ: quorum memoriam si uolemus habere, imagines eorum) Vt si signum nauigationis anchoram, & militiæ signum aliquid ex armis ponas. {Certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus.) Ne erremus, sit ne is primus uel secundus, aut quotusquisque locus alius, cui eã imaginem concrediderimus, scire oportet. opus ergo locis est, imaginibus & simulacris, & ad ea quæ figenda sunt illustribus ac explicatis modicis interuallis, aut ita prorsus insignitis, ut occurrere celeriter & percurri animo possint. Metrodorus sane se duodecim signis, per quæ sol ineat, tricenos & sexagenos locos inuenisse iactauit: aliqui in anulis se formasse dixerunt. {Quare placet & ex ordine locos comparare,) Nã ita aliqui digerunt. primum locum uestibulo quasi assignãt, secundum puta ambulacro, tertium atrio, tum atria circumeunt, nec cubiculis modo aut exhedris, sed statuis etiam, picturisue, similibusq; per ordinem committunt. Hoc facto, cum est repetenda memoria, ab initio incipiunt loca hæc recensere, & quod cuique crediderunt reposcunt, & eorum imagine quidnam id sit admonentur. ipsa loca nimium illustria, aut nimium obscura esse uoluerunt: distantia inter se. nam plusquam quinque passus, uel paulo plus minúsue. Et cum quę locauimus, auferre uoluerimus, à dextro uel sinistro, ꝑut progressus domus patietur, incipiemus: nec ut retrorsum cedas, ac à sinistro in dextrum abeas, paulo curiosius præcipi solet. Dissimilia uero inter se loca esse, recte præcipitur. Quãobrem ne cellulæ quidem sacerdotum commodæ huic rei uideri, ob nimiam inter se similitudinem debent. {Si in quinto loco manum auream collocemus,) Quæ imago, quintum adesse locum non tam demonstret, quam rei nouitate animũ ad comminiscendum eum locum excitet. {Distincte interlucere possint:) Discreti ita sint, ut per se perluceant, appareãtq;.

{Paulo plus, aut minus) Subaudiendum, id posterius paulo. {Pedum tricenum.) Triginta pedum. trigenum dici deberet per g literam, non per c, nam tricenum per syncopam factum est, alias tricentenum. sed cum dicat non nimiam esse oportere inter huiusmodi loca distantiam, trigenum uidelicet oportere scribi uidetur. & est æque syncopa trigenum, pro trigenorum. nec mirum uideatur, si cum genitiuo plus minusq; cõstruuntur, cum & cum accusatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniungi inueniantur. {Ita cogitatio minus ualet, siue nimis ꝓcul amoueris,) Siue paulo distantiora fuerint inter se loca, siue propinquiora quam conueniat. {Arbitrium fabricari) Cudere, inuenire. {Et architectari.) Construere. {Vnæ rerum,) Quibus rebus. {Alteræ uerborum.) Quibus uerba exprimuntur. {Cum summatim) Cum collectim paucis. {Hereditatis causa factum arguerit,) Ostendet. {In lecto cubantẽ) Loco quẽ ipsi inuenerimus. {Si formam eius detinebimus:) Si cuiusmodi formæ sit meminerimus. {Non de minimo loco) Non pauperem, nec abiectum, sed nobilem & opulentũ. {Dextera poculum,) Quo ueneno necatum ostendamus. {Sinistra tabulas,) Quibus hereditatem, & testamentum significemus. {Medico testiculos arietinos tenentem.) Vnde testes, quique conscij ueneni dati sint, reminiscantur. Et una hac hominis imagine, unum complexi sumus negocium. {Veneno necati) Neco, necui, suffocaui significat. ut Horatius: Bos est enectus arando. neco necaui ferro uel quauis alia ui occidi. Hinc necem, cædem appellamus. & hinc internecio, uitæ priuatio, uel interitus. Cæsar in Commentarijs de bello Gall. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius quam à supino nectum, ut Priscianus uoluit, sublata nempe litera. {Plus negocij suscipiemus,) Plus curarum, sic Plautus: Quid tu mihi exhibes negocium. {Et magis ingenium nostrum exercebimus.) Qm̃ pluribus opus est imaginibus, cum etiam uerba multo plura esse quam negocia, necesse sit. {Iam domuitionem Reges Atridæ parant.) Si huius uersus uelis reminisci. {Manus ad cœlũ tollentem Domitium,) Aliquem notum, qui Domitius nominetur. ut huius nominis domi meminisse ualeas. {Tollentem manus ad cœlum ut) Futuram ultionem demonstrans, imploret auxilium. {Cum à Regibus Marcijs loris cædatur.) Vtrum à regibus, quicunque loris Marcijs, quibus in bello utuntur milites: an certe à regibus Marcijs, Remo & Romulo, Marcijs filijs, loris cædatur, & Remus Romulusq; Agamẽnona & Menelaum in memoria nobis suggerant, qui in bello Troiano fratres, simul & reges, totius exercitus duces extitere. {In Altero loco Aesopum & Cimbrum subornare) Per quos histriones Atridæ fratres dentur intelligi. {Subhornari.) Adornari, ad tragœdiæ recitationem, uel quiduis simile. {Iphigeniam,) Notum satis est, Iphigeniam, quam & Sophocles & Lucretius, ita multi alij, Iphianassam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemnestra fuisse filiam, cuius immolãdę loco cerua supposita fertur. {Nobiscum primum transeamus) Intra nos meditemur, & decurramus. {Cum imaginibus uerba) Ea coniungendo exprimamus. {Ne, cum ab instituto nostro) Artificiosam docendi memoriam. {Recessissemus,) Docendo, quo pacto in artificiosa memoria plus sit præsidij, quam in naturali. {Egregie turpe,) Multa sint huiusmodi uerba, quæ in bonum & in malum & utroque uersus capi possunt, uelut nobilis, illustris, insignis, singularis. Cicero ipse de lege frumentaria: Ad istius flagitiosas libidines, singularemq; nequitiam natum atque aptum, inquit. {Eclipses solis) Defectus. Nam ἐκλείπω deficio significat. Hinc lunaris eclipsis. {Et, quod ea desiderat, inueniat;) Desiderare, quo deest quærere. {Quod ostendit,) Natura. {Sequatur.) Ars. {Nihil est) Quod aut natura extremum, quia antecedit semper. {Aut doctrina primum:) Quia ars semper naturam imitatur. {Manere in memoria diutissime potest.) A diu comparatiuum dius, unde, diutile ille quippiam percunctetur, ambulant diutile & fabulantur, Apuleius usus est. ab hoc diutissime superlatiuum. {Nec uagas,) Non consistens. {Vnicam turpitudinem) Præcipuam. {Cœno oblitam,) Inquinatam, ex ob & lino, unde litura descendit. {Aut rubrica delibutam) Creta rubra conspersam. est enim creta, ut Columella: in hanc ipsam rem liquida rubrica, ut illiniri

illiniri possit, à rubro colore dicta, sicut & rubrica, qui libris exscribitur. Persius:

Si quid mansuri declaret linea quæuis.
Rubra potest dici. Et rursum Persius,
Oculo rubricam dirigat vno.

{Vt identidem) Idem & idem. {Imaginum renouandarum) quia renouantur imagines in omnibus negocijs, licet perpetuo loca ipsa remaneant. {Quantulum enim poterunt hæc ualere,) Hoc dicit quàm parum habere momenti potuerunt comparatæ imagines, si infinitam uerborum speciei copiam, ut cum minus memineris statim alias meminisse adhuc oporteat. {Similitudine alia alius magis cõmouetur.) Vt alij subabsurda forte uideatur. {Non omnes habemus assensores,) Non omnes nobis assentientur, in rerum quam sumpserimus similitudine. {Quòd alij) Quicunque sit. {Videtur aliud:) Subaudiendum, quàm nobis ipsis uisum sit. {Admonendus es,) Ne inutilem uerborum memoriam credens, aut difficiliorem quàm ut te assequi posse arbitratus, præceptione nostra adhuc non satis persuasus sis. {Qui uelint res faciliores sine labore) Hoc dicit, quicunque exigui animi leuia consectatur, ea uidentur duriora obscurioraq; quàm ut cito capere possit, necesse est, quæ sunt maiora. At qui difficillioribus assueuit, faciliora pene contemnit, quippe qui nihil in eis laboris esse sibi persuadet. Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerunque discentibus, qui præceptorem leuia humiliaq; sequentem & in promptu posita sequi malunt, quàm eum qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata promat. Infirmi enim semper ac debiles & sunt, & habentur. Quamobrem difficilioribus semper inuigilandum, quo leuia quæque nobis non maiora difficultate subijciantur q̃ cupiamus, nec desperandum, ne aliquãdo intelligamus, cum homini ita natura intelligere datum sit, ut natare piscibus, quibus uolare est. {Quæ pertinet ad utilitatem,) Nam uersus reminisci, ad uoluptatem fere tantum attinet. {Difficili consuetudine) imaginum uerborum omnium reminisci. {Ad illam facilitatem.) Quæ est, ut rerum, non etiam uerborum meminerimus, cum ea in promptu forte habere necesse sit. {Nisi industria,) Corporis. {Studio,) Solertia. {Labore,) Quanquã ad utrunque referri potest. {Diligentia) Quæ à iudicio maxime proficiscitur, ex aliorum animaduersione. {Abducimur) Semouetur, nonnunquam occupatione aliarum rerum. {Nõ te fallit,) Qui potest fallere te, cum tantopere sit utile? {Ad eam te hortari) Ad memoriam parandam, laborem omnem subeundum. {Non est sententia,) Sententiam ueteres, orationem generaliter aliquid complexam, uel dehortantem aut ostendentem aliquid, nominarunt. Hortantem, ut,

Qui cupit optatam cursu contingere metam:
Multa tulit fecitque puer, sudauit & alsit. Dehortantem, vt,
Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Demonstrantem, uelut, Quibus fortuna aspirat, hi occasionem insipienter uiuendi habent. Sententiam quoque, quod animo sensissent, uocauerunt, unde adhuc dicimus, ex animi nostri sententia aliquid dictum factúmue, & gratulantes, ex sententia dicimus Sententiæ auocantur etiam, quas Græci γνώμας appellant, quæ similes decretis atque consilijs sunt. Vnde Iuuenalis:

Non est sententia verum,
Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Ita hic Ciceronis non est sententia, non est consilium, mens non est. Nunc ad ultimam Rhetoricæ partem, quæ elocutio dicitur, transit.

LONGOLIVS.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificij, &c. aliud dicendi tempus) Quæstionem eam satis uidetur explicasse in secundo de Oratore, ubi ex Simonidis inuento, & Sceptij Metrodori, Carneadisq; philosophorum auctoritatibus, artificialem memoriam esse definiuit. {Locos appellamus eos, qui breuiter, &c.) Breuiter, hoc est, modicis interuallis. distantia.n. locorum notabilis, omnem memoriæ cõiunctionem dissipat. {Quod genus equi, leones, &c.) Vides ut in imaginibus acres insignitasq; collocet, quæ occurrere passim celeriterq; percutere animum possunt. quod sane Mnemonistarum inscitiam arguit, qui uilibus, absurdis, uulgaribus & contemptis imaginibus rem tractant. {Loci.n. ceræ aut chartæ) Hæc ex similitudine Carneadis dicta sunt, qui tanq̃ literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, pręscribere. {Edere et proferre.) Als, uidere ac proferre. {Quare placet & ex ordine locos comparare,) Quia si loci essent confusi inter se, uarietates imaginũ tolerari nõ possent sed uarietas formarum facit, ut inter se distincti sint. {Si in quinto loco manum auream &c.) Propter numerum quinarium, qui digitis significatur. {Medico testiculos arietinos tenentem.) Vide Politiani Miscellanea, qui locum hunc exponit cap. 62. {Iam domuitionem Reges) Obscurum exemplum quod per uerba memoriatur. Primum ultionem significant manus ad cœlum eleuatæ, & à summo Ioue uindictam implorantes. Domi uero hic substituitur nomen aliquod proprium, quod similitudine literarum affine sit, ut Domitius Causidicus. Reges sunt Martij Rom. dicti Reges. Sed ut ab ipso uocabulo Regum ad singularia nomina perueniam, hoc est, Agamemnonem & Menelaum, suppono duas personarum imagines, Aesopum actorem tragœdiarũ, qui solebat representare personam Agamemnonis, & Cimbrum histrionem, qui Menelaum agere solebat. Sed ut dicebam, obscurum est exemplum, quare aliud, & facilius, in uerbali imaginum forma ponamus. Verbi gratia. Si uirginem uiolatam meminisse uoluero, in eo loco ponam uirgam quãdam, & in hac uiolas. Cum igitur iam locos posuero, in altero uirgam, & in altero uiolam, uidebor quodammodo uidere quasi inscripta. Nam & uirga erit litera, qua admoneat uirginis, & uiola erit quasi nota quædam, quæ admonebit uiolatam. {At quod recens.) Alias, itaq; quas res ante ora uidemus, aut, &c. {Sed aliquid notum agentes) Alias, sed aliquid nouum agentes. {Scio plerosque Græcos, &c. ut multorum uerborum imagines conscriberent,) Hoc sane ob id Græci fecerunt, quia uidebant maiorem esse uarietatem imaginum, quibus uerba ac dictiones meminisse uolumus, q̃ rerum. Nam res sæpe una pluribus dicenda uerbis est. Quot aũt sunt uerba, tot ferme imagines sunt. Ergo, quia una res dicendo pluribus uerbis, & singula uerba suam habent imaginem, sequitur maiorem esse oportere uarietatẽ imaginum in uerbis ac dictionibus. Sed græcorum sententiam in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, semper memoria seruanda est, uerba non item. Nam alijs uerbis eadem res agi potest, si sententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc causam agere poteris, etiam si uerba non tenueris: quia uerba non semper eadem in causa necessaria sunt: igitur maior est usus rerum, q̃ uerborum. Accedit ad hoc, q; pleraq; sunt uerba, quibus nullas imagines applicare poterimus: quales sunt articuli, ut, &, ac, at: sed & reliqua aduerbia coniunctionesq;. {Pluribus uerbis ad eam te hortari &c.) Quandoquidem ardua quædam & uix maximis ingenijs imitabilia, de memoria Cicero scripsit, non inutile mihi uisum est, si & aliam exercitationis memoriæ rationem, à præclarissimis rhetorum traditam subijcerem, Maximam itaque memoriæ partem, exercitationem & laborem recte dixerunt. Hæc autem exercitatio commodius fieri non potest q̃ primo in poematibus, deinde orationibus, postremo operibus durioribus qualia sunt scripta iuris, & similia. Deinde ut uoce modica & magis murmure ediscamus ea tñ ratione, ut sæpe nos tentemus, an teneamus. Ac semper ad uerbum ediscendum est: si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus, dehinc his uerba de tempore accõmodabimus, Obseruandum aũt est in hac re, ne consuescamus nobis ignoscere. nam & admoneri, & cum dicas ad librum respicere uitiosum est. Quod si aũt natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & angustia non permittet, non te ad omnia uerba alligabis, nam obliuio unius uerbi, aut deformem hæsitationem habet, aut etiam silentium inducet. In oratione autem lõgiore ediscenda, hoc præceptum inuenio, ut per partes ediscatur. Qm̃ dandi sunt quidam termini, ut contextum uerborum, qui est difficillimus, continua & crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæserint aliquas apponemus notas, & eas sæpe repetamus, & ijsdem charitas ediscamus, quibus scripsimus. Optimum aũt mandandæ aliquid memoriæ tempus est,

est,ut noctu prius q̃ somnum capias,ediscas,q̃m nusq̃ auocatur intentio, & post istam cogitationem uel lectionem nihil amplius aio cogitamus,& statim capimus quietem. {Ne aut tu nr̃o,aut nos tuo studio diffidere,&c.) Alias,ne aut tuo studio diffisi.{In aio frequenta,) Alias,in animo frequenti, quod maxime &c. ⁋ Libet adscribere, quæ huc potissimum facere uñr,memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atque compendium redacta,hoc modo.

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere,& hæ partes non sint perexiguæ,alioquin nimis multæ erunt, & eam distinguent atque concident.

2 In his quæ scripsimus cõplectendis multum ualent, & in his quæ cogitamus continendis prope solæ,excepta quæ potissima est exercitatione,diuisio & compositio.Nam qui recte diuiserit, nunq̃ poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumen ait.Etiam,quę bene composita erunt,memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius uersus ediscimus q̃ prosam orationem,ita prosam uinctam q̃ dissolutam.

3 Ediscendum est tacite. Hæc uox sit modica, & magis murmur.

4 Ediscendum legendo. Nam qui legente alio ediscit,in parte tardatur, q: acrior est oculorum q̃ aurium sensus.

5 Subinde tentare teipsum debes:q͞a continua lectio,& quæ magis & quæ minus hærent,æqualiter transit.In experiendo teneas ne,& maior intentio est,& nihil superuacui tp̃is perit.

6 Semper ad uerbum ediscendum est, si tempus permiserit, sin minus,res ipsas tenebimus.Nam si tempus non suffragabitur,etiam inutile erit,ad uerba omnia se alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet,aut deformem hæsitationem,aut etiam silentium inducat.

7 Cauendum est in primis, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; admoneri cum dicas, & ad libellum respicere, uitiosum,quod libertatem negligentiæ facit nec quisquam se parũ tenere iudicat,quod ne sibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur,facilius ac firmius tenemus,q̃m nusq̃ auocatur intẽtio,& post istam cogitationem uel lectionẽ nihil amplius aio cogitamus,& statim capimus quietem.

9 Si quis tñ unam maximamq; à me artem memorię quęrat, exercitatio est & labor,multa ediscere,multa cogitare,& si fieri potest,quotidie,potissimum est. Nihil æque uel augetur cura,uel negligentia intercidit.Quare & pueri statim quamplurima ediscant,& quæcũque ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit. deuoret initio tædium illud, & scripta & lecta sæpius reuoluendi,& quasi eundem cibum remandendi.Q d' & ipsum hoc fieri potest leuius,si pauca primum,& quæ tædium non afferant, cœperimus ediscere. Hæc ex Fabio.

Superest elegans etiam de memoriæ usu locus apud Plut. Περὶ ἀγωγῆς,quẽ hic quoq; adscribere haud alienũ fuerit.ait.n. Πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμεῖον καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην. αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες,οὕτως οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν,ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. Hoc est: Omnium uero maxime puerorum exercenda, consuescendaq; memoria est, ea enim eruditionis siue disciplinæ tanq̃ promptuarium est.Atque iccirco sane Musarum matrem esse Mnemosynem fabulis prodiderunt,obscure innuentes atq; significantes,nullam natura rem ita gignere atque alere,ut memoriam solere.

ASCENSIVS.

MEMORIA) Descripturus memoriam,& quæ eam cõcernunt.Primo mouet dubium an memoria artificio iuuetur,deinde eo præsupposito diuidit eam in naturalem & artificialem, & quia naturalis non est præceptis tradenda,sed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multũ iuuat,ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo est. Aliud.s.q̃ præsens tempus idoneum dicendi.i.disputã di utrum memoria habeat quiddam artificij,an omnis.i.tota proficiscatur à natura dabitur.s.nobis, nunc loquemur de ea re.i.de memoria,ita.i.sic,perinde atque.i.ac si, constet.i.euidens sit,& sine controuersia inter oẽs conueniat artem & pręceptionem ualere multum in hac re.i.in memoria augenda. Placet.n.nobis,artificium.i.adiumẽtum artificiosum memoriæ esse.i.reperire nos ostendemus,alias.i.alio tempore, quare sup.id placeat, & aperiemus in præsentia, cuiusmodi ea.s. memoria,præcipue artificialis fit. Igitur,ut id aperiamus memoriæ sunt duæ,una sup.est naturalis, altera sup.est artificiosa. Naturalis est ea quæ est insita animis nostris.i.uirtuti memoriatiuæ ab animo depẽdenti, licet in postica capitis cella organum hr̃e dicatur,& quæ nata est sine multa cogitatione .i.sine accuratione nostra.Artificiosa est ea quam quędam inductio.s.ad credendum.i.persuasio confirmat,& ratio præceptionis,ideo aũt inductionem præmittit, quia oportet addiscentem credere. Sed quia bonitas ingenij.i.naturalis capacitatis imitatur sæpe doctrinam in ceteris rebus,porro.i.sed pfecto,ars confirmat & auget cõmoda naturæ, ita.i.consimiliter fit in hac re, ut nõnunquam memoria naturalis si data est alicui egregia,fit similis huĩc artificiosę, & ita utraque alterã imitetur. Porro.i.sed hæc artificiosa retinet cõmoda naturæ .i.naturalis memoriæ, & amplificat sup. ea rõne doctrinæ. Quapropter memoria naturalis est confirmanda præceptione,ut sit egregia.i.excellens,& hæc quæ datur doctrina.i.per doctrinã,hoc est artificiosa,indiget ingenij.i.capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc fit magis aut minus in hac re q̃ in ceteris artibus, hoc inq̃ ut doctrina nitescat.i.præminat,ingenio.i.per ingenium & natura nitescat præceptione, unde utrunque alterum iuuat. Quare hæc constitutio.s.memorię artificialis,quam hic instituere intendit erit,&.i.simul utilis illis qui sunt memores.i.prediti memoria, aut uirtute memoratiua,natura.i.per naturam (quod.i.quam rem, tute .i.tuipse ò Herenni poteris intelligere paulo post.i.postq̃.s. legeris & intellexeris institutionem, &.i.simul si.i.quamuis illi.s.memores, freti.i.adiuti & confisi suo ingenio non indigerent nostro.s.ingenio, quo hæc instituimus,aut nostro.i. nostra re,hoc est arte, & præceptione, tñ iusta causa daretur quare uelimus esse adiumento, his qui minus.i.non satis ingenij hñt.Nũc.i.deinceps loquemur de memoria artificiosa. {Constat &c.) Ordo est. Igitur ut de artificiosa memoria loquamur.Memoria artificiosa cõstat ex locis.s.ab addiscente signatis & imaginibus per locos suos debite dispositis.Nos appellamus (inqt Cic.) locos eos qui sunt absoluti bř perfectæ, & sup.insignite.i.signanter,& per discretionem, aut natura, aut manu.i.artificio,ita sup.queamus comprehendere & complecti eos facile.i.faciliter memoria naturali,licet tenui, utpote quam artificialis præsupponit, ut ædes.i.domos per ordinem dispositas, intercolumnium spatium inter colũnas: aut deambulacri,aut porticus aut templi, aut domus,aut angulum,aut fornicem.i.circũferentiam & arcum,ut in theatris et ædificijs testudinatis,& alia quæ sunt similia his, quæ oia ad artificium pertinent, unde quia loca naturalia prꝗterit sine exemplis ea minus prodesse innuit.Imagines sunt formę quędam et sunt notæ.i.notamenta aut signa,& simulacra eius rei quam uolumus meminisse.i.memoria tenere, quod genus.i. cuius gñis sunt equi,leones,aquilæ.Si nos uolumus hr̃e memoriã oportebit nos collocare imagines eorum.s.per quem uolumus memores fieri in certis locis. Nunc.i.deinceps,itaque ostendemus cuiusmodi loca oporteat inuenire,& quo pacto oporteat reperire sup.eos & continere imagines in locis. Igr̃ quẽadmodum ij q̃ sciunt literas pñt scribere id,qđ' dictũ est,et recitare id,qđ' scripserũt,itaqui didicerunt imodica.i.ualde ꝓlixa,aut q̃ plurima sit pñt collocare id,quod audierũt in locis .s.certis,& ꝓnunciare ex his memoriter. Enim pro quia loci sunt simillimi ceræ,aut chartę,in qua.s.uulgo scribimus,quã falso noie papyrũ uocant,& imagines sup.sunt simillimę līis dispositio imaginũ & collocatio imaginũ sup.sunt simillime scripturæ,ꝓnunciatio sup.est simillima lectioni. Igr̃ si uolumus meminisse.i.memoria tenere multa, oportet cõparare.i. acqrere nobis multos locos, ut possim' collocare multas imagines in multis locis.Itẽ non putamus oportere.i.necesse,aut cõueniens,hr̃e.i.ut habeamus hos locos.s.multos,& à nobis cogitatos.ex ordine.i.ꝑ ordinem signatos,ne impediamur.i. aliqñ perturbatione.i.confusione ordinis, quo secius.i.quominus sup.possimus sequi imagines,uel à superiore parte,uel ab inferiore:quoto loco libebit:ut possimus edere.i.enũciare & proferre ea quæ erant mandata.i.commissa locis.Sunt qui legant secius sine quo,ut sit secius.i.aliter dummodo sit seruatus ordo:possimus sequi &c. Nam ut.i.quẽadmodum si nos

uidemus

uidemus complures,notos ſtātes in ordine nihil interſit noſtra.i.nihil referat,quo ad nos: utrum incipiamus dicere nomina eorum à ſummo.an ab imo:item .ſ. ſic eueniet in locis collocatis ex ordine,ut nos cōmoniti imaginibus.i. per imagines poſſimus dicere id,quod mandauerimus: locis in quālibet parte,quotoquoque,ſiue primo,ſiue ultimo,ſiue quotouis iter medio loco licebit. Quia uero multi textus hñt quoquo:q̄ lectio non procedit,ſcies puer illud quoq; eſſe à nominatiuo qſq;:ut patet ſi dicas quotuſquiſq; locus fuerit.Potius legam quidq; q̄ quoquo,ut ſit quoto loco, & in q̄libet partem licet quidq;.i.q̄libet rem collocare . Poteſt ēt legi quoq; diuiſis dictionibus:ut ſit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilē per rem uacillantem confirmare dicens. Quare.i.quamobrē, quia res ita ſe habet:placet cōparare locos ex ordine,& oportebit notare.i.ſignare egregie.i.excellenter,et cōmoditer.i.iuxta cōmodum noſtrum (ubi ſcies ab adiectiuis ſecundæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ:ut ampliter duriter cōmoditer &c.)locos quos aſſumpſerimus:ut poſſint hęrere nobis.i.fixi eſſe in memoria noſtra : perpetuo.i.ſine interuallo, aut interruptione.nam imagines delentur.ſ.è memoria,ſicut literæ,delētur.ſ.è cera,ubi.i.poſtquam,aut qua parte nihil .i. in nullo utimur,ſup.locis loci debent remanere tanquam cera.i.tabula cerata,in qua nihil ſcriptum eſt.Et ne forte poſſimus falli.i.errare in numero locorum:placet quintum quēq; locum.i.è ſingulis quinq; unum (ſed ut uidetur hoc loco nō quēlibet:ſed eum qui è quinq; ſemp ultimus ſit intelligit)notari.i.ſignari aliqua nota:quod genus.i.cuius gñis ſup.ſit:ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum,cui prænomen ſit Decimo.i. cui loco p̄nominis ſit decimus.Nam prænomina ſumebantur à numeris: ut, Secundi,Quinti,Sexti,Octaui,Noni,Decimi, à quibus deducti aſſumunt eꝛntum: ut, Quintij, Sextij,Octauij,Nonij, &c. deinde facile erit collocare ſiſes notas.i.ſimilia ſigna: quinto quoq; loco .i. ei qui deinceps numerando per q̄nq; ultimus erit:ut, decimuſq̄ntus, uigeſimus, &c. Item cōmodius eſt comparare locos in regione derelicta,q̄ in celebri.i.frequentata multis & claris hominibus : propterea ꝙ frequentia & obambulatio hoium conturbat, & infirmat .i. partim delet, notat imaginum & ſolitudo conſeruat figuras ſimulacroꝝ.i. ſignoꝝ illic collocatoꝝ per imaginationem integras.i.inuiolatas. Præterea loci ſunt comparandi diſſiſes forma atq; nā, poſſint interlucere.i.cum eminenti dr̄ia lucis apparere diſtincte:nam ſi quis ſumpſerit multa intercolumnia.i.ſpatia inter columnas,ipſe conturbabitur ſimilitudine,nam columnę fere ſunt æquales & æqualiter diſtantes, & ita ignorabit quid collocarit in quoque.i.quolibet,aut unoquoque loco . Et oportet haberi locos modica magnitudine,& mediocres.nam loci ampli præter.i.ſupra,modum.i.menſuram,reddunt imagines uagas .i. uagantes in cellis memoriæ & loci nimis anguſti uñr ſæpe non poſſe capere .i. complecti , & in ſe tenere collocationem imaginum.Tum.i.inſuper oportet locos hr̄i, nec nimis illuſtres.i.ſplendentes : nec obſcuror uehementer: ne imagines aut obcæcentur tenebris,aut perfulgeant,ſeu p̄fulgeant ſplendore . Oportet interualla.i.ſpatia intermedia . locorum eſſe mediocria,fere paulo minus, aut paulo plus , q̄ ſup.pedum trigenum.i.ſingula triginta pedum(ſic Frāciſcus legit:& uerius,q̄ qui tricenum .i. tercentum pedum, ſingula uolunt . dr̄ autem trigenum per ſyncopam, quæ in numeralibus aptiſſima eſt.) nam ut.i.quemadmodum, aſpectus ualet minus,ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet uideri,ſiue admoueris uehementer prope id,quod oportet uideri. ita cogitatio ualet minus repete,ſiue remoueris,ſiue admoueris nimis id,quod oportet uideri per cogitationem . Sed q̄q̄ facile eſt ei,q̄ explorauerit.i.ſcrutatus eſt.paulo plura.i.plures q̄ alius locos:comparare locos quāuis.i.quantūuis, multos & idoneos:tñ,ſi quis.ſ.inexpertus & nouitius in locis ſignandis:putauit ſe non inuenire locos,ſup.idoneos ad iſta : licebit.i.licitum erit.q.d.p me non ꝓhibetur quo minus.ipſe conſtituat ſibi locos multos quot uolet, aut quoad.i.quantū uolet multos.enim pro q̄a:cogitatio poteſt amplecti quamuis .i. q̄libet, ſiue magnam uehementer, ſiue paruam regionem:& poteſt fabricare & architectari in ea.ſ. regione ſitum .i.diſpoſitionem & tractum loci ad ſuum arbitrium.quare licebit,ſi non erimus contenti .i. ſi aliquis non erit contentus hac copia .ſ. locorum manu,aut natura ꝯſtitutoꝝ, ꝯſtituere noſmet ipſos.i.quemlibet:ſibi cognitione noſtra.i.quiſq; ſua regionem: & comparare diſtinctionem locorum comodiſſimam.i.iudicio noſtro: deinde cōcludens hanc partem dicit . Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc.i.deinceps ad rationem imaginum . Q̄m ergo. Incipit perſcribere imagines dicens. Ergo q̄m oportet imagines rerum eſſe ſimiles.i.rebus ipſis,non tñ inter ſe noſmet.i.noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus uerbis.i.dictionibus.ſimilitudines notas nobis. Igitur(continuata eſt particula) duplices ſimilitudines eſſe debent,unæ.i.alteræ rerum:alteræ.i.reliquæ uerborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur,cum .i. q̄n nos comparamus ſummatim.i.in generali,imagines ipſorum negociorū : hoc eſt,quando capita rerum imaginamur , & per ea ad ſingula negocia dicenda admonemur.Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum .i. q̄n memoria uniuſcuiuſq; nominis & uocabuli notatur imagine,ut ſi quis Regis Perſarum qui Valerianū Impatorem Roma cepit, & capto ſic illuſit, ut p eius deorſum equum aſcenderit nomen memoriæ mandare cuperet,imaginetur nomen uerbale in ora ſapio ꝙ eſt ſapor,ideq; eſt illius nomen.Aliud exemplum affert Cic.dicens. Non cōprehendimus ſæpe memoriam totius rei una nota & ſimplici imagine:hoc modo,ut ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo ueneno,& arguerit id ſup.factum eſſe, cauſa hereditatis.ſ.ab eo obtinendæ, & dixerint multos eſſe ꝯſcios eius rei,ſi uolemus meminiſſe .i. memoria tenere hoc primum, ut ſit nobis expeditum.i.paratum,& facile, ad defendendū nos ꝯfirmabimus in primo loco imaginem totius rei .i. facinoris dicti.nos faciemus illum ipſum,de quo agetur, ægrotum cubantem in lecto.i.per imaginationem fingimus eum qui ueneno interiit,decubantem in lecto,ſi detinebimus .i. memoria perfecte tenebimus formam.i.ſpeciem & ſtaturam eius, ſi agnouerimus eum.ſ.qui mortuus eſt.nos ſumemus.ſ.p imaginationem, aliquem ægrotum non de minimo loco .i. alto loco,& claris natalibus ortum,ut poſſit cito uenire in mentē, quia nobilium citius meminerimus q̄ ignobilium,& nos ſtatuemus.i.ſtare faciemus per imaginationem reum : uidelicet eum quē homicidij accuſamus ante.i.iuxta lectum,eius.ſ.ægroti,aut ueri,aut ſimulati,utriuſq; tñ p imaginationē facti, reum dico tenentem dextera.ſ.manu ſua, poculum in quo ſit illa uenenata potio,& tenentem ſiniſtra.ſ.manu,tabula.ſ.teſtamenta res,in q̄bus ſcriptus ſit heres,& ideo ne mutet teſtm̄ dicemus ꝙ eum occiderit,& tenentem medico.i.digito ſecundo à minimo,teſticulos arietinos, quia dum manus occupata eſt,ſolemus,aut claues,aut aliud quidquam medico dependens tenere,teſticulis aūt arietinis pro loculis q̄dam uſi ſunt, non tñ ideo uult eos dependentes à medico digito eſſe,ſed ut per teſticulos teſtium meminerit . hoc modo poterimus hr̄e memoriam, & .i. ſimul, teſtium pp teſticulos, & hereditatis non pp ſimilitudines arietis,ut uult Franciſcus,ſed pp tabulas & necati ueneno,pp poculum. Item nos ponemus,deinceps in locis cetera omnia quæ uolumus meminiſſe ex ordine,& quotieſcunq; uolemus meminiſſe rem.nos conſequemur facile memoria ea quæ uolemus : ſi utemur diſpoſitione formarum,& diligenti notatione imaginum. Cum uerboꝝ. Aggreditur determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus uerborum,dicens. Cum.i.q̄n nos uolemus exprimere ſimilitudines uerborum imaginibus.i.per imagines.nos ſumemus plus negocij.i.difficultatis,& exercebimus magis ingenium noſtrum,& oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi .i. ponamus pro exemplo, ut uelimus meminiſſe uerſum, cuius ſenſus eſt,Atridæ Reges .ſ. Agamemnon, & Menelaus, parant iam domi.ultionem .ſ. de raptu Helenæ oportet ꝯſtituere in loco.ſ.uno domitium .ſ. uiꝝ notum, quē nouit loris cæſum,tollentē .i. erigentem manus ad cœlum cum cædatur loris.i.flagellis ex loris factis,à Marcijs Regibus , ꝑnomine, aut cognomine: hoc erit.i.ſignabit,ꝙ iam domi Reges ultionem(nondum addit parant,ſed tm̄ ultionem, quia illa p̄ſentatione uult tātum ultionem ſignificari.) In altero loco ſup. oportet Æſopum & Cimbrum , mimos illos,aut gladiatores nobiliſſ

nobilissimos,qui strictis gladijs alter alteri minentur, subornari.i.per imaginationem ɔstitui, & Iphigeniam filiam Agamemnonis:uagantem.s.per aulidē quasi in ceruā Dianæ pro qua occidi iussa erat mutata sit: & hoc .s. sic subornatum, & ɔstitutum erit,Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expssa.i.p ordinem hunc iam domuitionē Reges Atridæ parant. Nam dñatur p domitium, ultionem per hoc ꝙ manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges, Atridæ p mimos, aut gladiatores illos,parant,quia q̄ parat in motu est, p Iphigeniam uagantem,quasi perrantem.Sed hæc imaginum cōformatio ualet,tum.i.tunc,si .s. aliqñ nālem memoriam exuscitauerimus,quasi sopitam in cellulis suis hac notatione, ut, uersu posito.s.ante oculos mentis, ipsi transeamus nobiscū.i. memorando: bis aut ter eum uersum,deinde cum imaginib. uerba exprimamus.hoc mō doctrina suppeditabitur .i. subministrabitur opitulatura naturæ: nam utraq;.i.tam doctrina,q̄ nā, altera exñte separata, uel separata ab altera .i. seorsum habita,erit minus.i.non satis firma,ita tñ, ut multo plus præsidij sit in doctrina,atq; arte sup.q̄ in nā. (Verum ut D. Augustinus,de doctrina Christiana recte docet, ut citius ingredi scimus, q̄ artem ingrediendi, ita facilius sæpe meminimus,q̄ artem memorandi discimus,presertim cum pro unius uersiculi memoria tot sint imagines memoriæ, ut uidemus mandandæ, ideoq; uidemus q artificiali duntaxat memoria ualet minus perspicaces,sed audiamus Ciceronem.) Quod.s. plus præsidij esse in arte, nos non grauaremur docere, ni .i. nisi:metueremus,ne,cū.i. postq̄ recessissemus ab istituto nřo, hæc dilucida breuitas p̄ceptionis,q̄ uidelicet in hoc toto ope seruauit,reseruaretur minus.i.non satis cōmode. Nunc .i. ut cetera p̄cipiam : qm̄ solet accidere,ut imagines sint,partim .i. pro parte firmæ.i.bene in parte memoratiua radicatæ, & idoneæ ad mouendam.i.ad excitandā memoriam,aut ad monēdum.i.monefaciendum eam:& partim.i. pro parte sint imbecilles.i.debiles & infirmæ,quæ uix possint excitare memoriā (hoc docet legendum prius mouendum) ideo sup.considerādum est,qua de causa.i.ob quam cām:utrunq;.s.q̄ firmæ,aut infirmæ sint,fiat,ut,causa cognita .i. postq̄ nouerimus cām : possimus scire,quas imagines uitemus.i.uitare debeamus: & quas sequamur.i.sequi debeamus . Igitur ipsa nā docet nos, quid oporteat fieri . nam si nos uidemus in uita.i.inter uiuēdum & ɔuersandum in hoc mundo paruas.i. parui momenti,& paruæ difficultatis,& ita usitatas,& quotidianas nos nō solemus meminisse .i. memoria tenere eas : ppea ꝙ animus , sup.noster,nulla.i.non ulla,non cōmouetur.i.non afficitur, ulla re,nisi noua,aut admirabili,at.i.sed econuerso:si nos uidemus aut audimus:quid.i.aliquid:turpe,aut honestum , egregie.i.non uulgariter, sed excellenter, aut incredibile, aut magnū ridiculum.i. quod excellentem cām risus excitādi habeat,nos consueuimus meminisse id. itaq;.i.& ita nos obliuiscimur plerūq; sup.eas res : quas res nos uidemus ante ora.i. quasi p̄ntes:& meminimus.i.memoria tenemus optime,& sæpe ea q̄ acciderunt in pueritia,nec hoc potest accidere alia de causa.i.ob aliam cām:nisi ꝙ res usitatæ labuntur, facile.i.faciliter è memoria,& res insignes.i.excellentes, & nouæ.i.insuetæ,manent diutius. Solis exortus, Docet exemplis quæ res non sint admirationi,eo ꝙ consuetæ,quæ tñ si raræ erunt etiam stupori esse possent, dicens : nemo admiratur, exortus solis qui mane fit ex oriente,nec cursus,qui continue fit ex oriente in occidentem motu firmamenti , & ab occidente rursus in orientem per oppositum hemisphærium, & tñ motu ꝓprio contrario modo occurrit,& occasus in occidentem: ppea ꝙ quotidie fiunt,at sup.pleriq; mirantur eclipses solis , qa raro accidunt : & solis eclipses magis mirantur , q̄ lunæ, qm̄ hæ.s.eclipses lunæ,crebriores sunt : fiunt enim per interpositionem terræ inter solem & ipsam lunam,& eclipses solis. per interpositionem lunæ inter solem,& eos quibus fit eclipsis.i. defectas solis:rarius autem coniungit,lunam præcise sub sole esse,q̄ terram sic interponi,ut eclipsin faciat lunæ:quæ nisi à sole illuminetur expers sit luminis . Ergo natura docet sub animum nostrum non exuscitari re uulgari & usitata : uero pro sed. Docet supp.ipsum:commoueri nouitate,& negocio quodam insigni.Imitetur igitur ars naturam , & ea.s.ars inueniat ; id, quod desiderat,si sequatur sup.id,quod hæc.s.nā ostendit.Dicit quod hæc ostendit,enim pro quia nihil est,q̄d aut natura inuenerit extremum .i. consumatissimum : ita ut nihil superandi possit,aut quod doctrina inuenerit primum, quia necesse est rem naturalem pro obiecto habeat , aut eam creet,quod mortalibus negatum est,rationem affert Cic.quia principia rerum.i.per quæ res cognoscūtur, sunt profecta ab ingenio.i.naturali intellectu.Prima.n.principia non docentur,se intelliguntur cognitis terminis : ꝙ .n. non doceantur patet,quia necesse esset doceri per alia:& ita in infinitum,igitur continget nihil scire , cum ignotum non possit scire per ignotum,aut deuenietur ad prima principia quæ nō demonstrentur , sed intelligantur , & ita principia profecta sunt ab ingenio.i.ingenita nobis uirtute intelligendi,& comparantur.i.acq̄runtur ex disciplina eius.s.ingenij: hoc est,per ingenium perspicax inuenta,traduntur alijs p disciplinam : & ita ars imitatur naturam.Igitur(ut ad institutum redeat) oportebit nos constituere imagines in eo gñe : quod genus possit remanere diutissime in memoria:id.s.tales imagines ɔstituere:accidit.i.contingit nobis:si constituemus sĩtudines quāmaxime notas.si ponemus imagines nō mutas,nec uagas .i. incertas , sed agentes aliquid per quod possit nobis certe occurrere:& si tribuemus eis.s.imaginibus:pulchritudinē egregiam,aut turpitudinem unicam.i.singularē. Et si exornabimus aliquas.s.ut si sup.exornabimus aliquas:coronis,aut ueste purpurea,quo .i. qua re, aut ideo : ut similitudo sit nobis notatior.i. magis notata , aut si nos deformabimus aliquam rem: ut si inducamus.s.in memoriam,aut locos imaginū nostrarum:aliquam rem cruentam,aut oblitam.i. inuolutā (ab obliuor media breui ab obliuiscor autem oblitus media lōga dř)cœno.i.luto immundo,aut delibutam.i.tinctam,rubrica .i.terra rubra,quo.i.ut forma eius sit magis insignita . Aut si attribuamus imaginibus aliquas res ridiculas, ut suem nentem,aut asinum cytharā ludentem &c. nam ea quoq; res faciet,ut possimus meminisse facilius.nam quas res ueras.i.quę uere ɔtigerunt,meminimus facile,easdem non est difficile meminisse fictas & notatas diligenter . Sed oportebit facere illud,ut peruagemur.i.p̄curramus celeriter, aio.i.cogitatione, identidem.i.subinde,& interdū primos quosq; locos .i. quos primos constituimus,causa imaginum nouandaꝝ. {Scio plerosq;) Quia paꝝ de imaginibus p̄cepit,ne insufficiens putet, improbat opiniones rhetoꝝ græcanicoꝝ qui discipulis suis plurimas uerboꝝ imagines senserunt tradendas:idq; pluscu lis rōnibus dicens.Scio.i.me non latet,plerosq; græcos q scripserunt de memoria,fecisse ut ɔscriberet.i.ɔscripsisse (quā elegantiam Valla quoq; notauit)imagines multoꝝ uerborum, uti.i.ut illi qui uellent discere hřent eas paratas: ne quid operis putē legendū operæ .i. laboris consumerent inquirendo, quorum.s.græcorum rationem,nos improbamus aliquot de causis.i.ob aliquot causas . Primum, ꝙ sit.i.contingat comparare,ridiculum.i.ridicule,aut inutiř, mille.i.quāplurimas imagines uerborum, in multitudine uerboꝝ innumerabiliū. enim pro quia,cum.s.infinita sint uerba,& singuloꝝ fingendæ sint imagines quantulū.i.q̄ modicum.q.d.fere nihil,hæc .s.copia ab eis tradita poterit ualere: cum.i.qñquidem oportebit nos meminisse ex infinita copia uerboꝝ , modo unum, modo aliud. Deinde cur.i.qua ratione,uolumus remouere quenq̄ ab industria.i.propria & naturali subtilitate alicuius faciendi aut inueniendi,ne ipse quid.i.aliquid,quærat.i.inuestiget,aut acquirat : cum nos tradamus illi omnia parata , & quæsita.i.acquisita. q. d. id nulla rōne fecerimus,cū meliora & firmiora sint à nobis inuenta,q̄ ab alijs tradita. Præterea .i.tertio loco,alius cōmouetur.i.afficitur,aut cōmouetur magis alia similitudine,hoc est,non oēs una excitantur, aut admonentur eadē similitudine,sed alius alia.i.diuersus diuersa. & ita non p̄nt tradi similitudines , quæ omnibus ɔueniant. nam ut.i.quemadmodum si dixerimus sæpe,quam .i. aliquā formam siřem,cuipiam .i. alicui,habemus non omnes.i. aliquos non,assensores .i. idem nobiscum sentientes,quia quod nobis uidetur non semp omnibus uř: ꝙ.i.quia aliud uř: alij .i.diuersum diuerso:itē.i.siř fit in imaginibus,ut ea quæ si diligēter notata nobis,uideatur,parum insignis.i.notata,alijs. quare.i.q̄obrem,ɔuenit.i.ɔueniens est,quenq;.i.unūquenq;, comparare.i.ɔstituere sibi imagines,suo cōmodo .i. ad suum commodum

cōmodum. Postremo.i.ultimo loco, aut ultima rōne, est præceptoris.i.pertinet ad præceptorem docere, quemadmodū cō ueniat quidq;.i.unūquodq; quæri.i.inuestigari, & subijcere causa exempli aliquod unum, aut alterum.i.secundū .i. unū, aut duo, & non omnia quæ eius generis erunt, quo .i. ut: res possit esse dilucidior.i.clarior.ut.i.ueluti, cum disputamus de proœmijs q̄rendis.i.acquirendis, tunc sup. damus rōnem q̄rendi.i.acquirendi, & sup. non conscribimus mille.i.q̄pluri ma genera proœmiorum: ita .i. sīr arbitramur de imaginib' fieri conuenire: ut .s. rationem gn̄alem describamus, & non mille exempla debemus. Nunc ò Herenni ne arbitreris forte memoriam uerborum (de qua parum præcepit) aut nimis dif ficilem, aut parum utilem, & ipsarum memoria rerum ꝯtentus sis, licet non habeas memoriam uerborum, q̄.i.quia sup. memoriæ reꝝ sunt utiliores.s.q̄ uerborum, & habeat facultatis .i.administrationis, ideo sup. admonendus es, quare uerboꝝ memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos, q̄ uelint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante.i.prius exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed confirmemus .i. stabiliamus hac exercitatione .s.memoriȩ uerborum, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem: ut possimus transire sine labore ab hac difficili cō suetudine.s.memoria uerborum, ad illam facilitatem, quæ est in memoria rerum. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero.i.tunc multo magis & uerius: doctrina minimum.i.in mi nimo: ualet in memorijs, nisi comprobetur industria, studio, labore, diligētia. Tu ò Herēni poteris curare, ut habeas quā plurimos locos & accommodatos quammaxime ad p̄cepta. conueniet.i.conueniens est sup. te & alium quemlibet: exercer i quotidie in imaginibus collocandis. non enim, sicut abdu cimur.i.auertimur: nonnunq̄.i.interdum: in ceteris studijs.i. exercitijs: occupatione.s.aliqua ita aliqua causa potest dedu cere nos ab hac re.i.à memoria exercenda. nunquā est enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum sup. uolumus maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum sit utile facile meminisse, non fallit te.i.bene scis id, quod tan topere utile sit, quanto labore sit appetendum: quia nimirū maximo. quod.i.quam rem, poteris existimare.i.iudicare: uti litate cognita .i. postquam cognoueris, & perceperis utilitatem. nō est sententia.i.non est decretum meum. adhortari te pluribus uerbis ad eam rem.s.memoriam exercendam. ne ui deamur dixisse, aut nos tuo studio diffidere, aut min', quàm res postulat: hoc est, ne plurima dicendo significemus rē esse difficillimam, aut nos nō satis dixisse. Nos dicemus deinceps in quarto, uidelicet libro: de quarta parte rhetoricæ: tu fre quenta.i.frequenter exerce: primas quasque partes, &, quod maxime necesse est, confirma sup. eas exercitatione.i.per exer citationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER QVARTVS.

Voniam in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus; & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exēplis usi sumus; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessario faciundum est, ut paucis rationem nostri consilij demus. atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quòd in in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita uti instituimus, persoluemus. sed facilius nostram rōnem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi p̄ceperint quo pacto oporteat ornare elocutionē, uniuscuiusque generis ab oratore aut poeta probato sumptū ponere exemplū. & primū se id modestia cōmotos facere dicūt; propterea quòd uideatur esse ostentatio q̄dam, nō satis habere p̄cipere de artificio, sed ipsos ēt uideri uelle artificiose gignere exempla. hoc est, inquiunt, ostentare se, non artē ostendere. quare pudor in primis est ad eam rē impedimēto; ne nos solos probare, nos amare, alios contēnere, & deridere uideamur. etenim cū possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exēplum; uidetur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorū locū obtinent. id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exēplo sicut testimonio cōprobatur. non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmādæ causa sumitur. non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo, sumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent: aut negent optima exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. si se omnibus anteponant, intolerabili arrogātia sunt. si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare; non possunt dicere quare sibi illos anteponant. quid igitur ipsa auctoritas antiquorum, non cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitādum alacriora reddit? immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res uarias & dispares in tot poematibus & orationibus sparsas, & uage disiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere possis. hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio non potest fieri: quis est enim, qui, nisi summe teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? ceteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. at is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in

arte

arte maxime scribenda redigit in singulas rationes praeceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exẽplis uti. Haec illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commouent, quàm ueritate disputationis. illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea steterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt. quòd si, illorũ auctoritate remota, rem omnino uolent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. nam si tacere, & nihil scribere modestia est: cur quidquam scribunt, aut loquuntur? sin aliquid suum scribunt: cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? quasi si quis ad Olympiacum uenerit cursum, & steterit ut mittatur, impudentesq; illos dicat esse, qui currere coeperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs cursitarint: sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo, quod est artificij, elaborent, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scriptorem, sic ut in stadium rhetoricae artis prodire non audeãt. non ausim dicere, sed tamen uereor, ne, qua in re laudem modestiae uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis, aliquis inquiet? artem tuam scribis, gignis nobis nouas praeceptiones, eas ipse confirmare non potes, ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. nam si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poetae, & suũ quisque de libris suis tulerint; nihil istis, quod suum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorũ similia sunt, itẽ conuenit, ut testimonia, ab hominibus probatißimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. non enim, cum dicimus esse exornationem, quae, uerbi causa, constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, Quod possumus & debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum & testimonium. Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Praeterea oportet testimonium cum re conuenire: aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab ijs plerunque, qui artem nescierũt. Tum quis est, qui poßit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum scribere artem instituunt, uidetur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum uero scribũt, ostendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim praeclarum. sunt enim multa laboriosa; quae si faciatis, non continuo gloriemini. nisi etiam, si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis; uidete ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res, sicuti magna, delectat. nam isto modo eligere rudis quidẽ nemo potest, sed sine summo artificio multi. quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione presertim; oĩa uidere poterit, quae ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. ita, ut, si de tragoedijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; sed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cũ feceris, te literatißimum putes; ineptus sis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item si, cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quae certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere poßit, artificiosißime te fecisse putes, erras: propterea quòd isto signo uidemus te non nihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quae sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. qui enim scribit artificiose, ab alijs commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commode scribit. Et si est maxime artificiosum, alio tempore utãtur ea facultate, non tum cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo, in eo uim artificij consumãt, ut ipsi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quae ab alijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quae separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: & de eo, quod postea diximus, ante uideamus. Si concedere aliena oportere assumere exempla, uincerem unius oportere. Primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, uel poetam, uel oratorẽ, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui discere uult, utrum unũ omnia, an oĩa neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse oĩa penes unum consistere, ipse quoque ad oĩum nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit: nec mirum, cum ipse praeceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Laelio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisq;, item sumptis alijs à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similẽ satis habebit, omnia, quae oẽs habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere uult, putare non unum oĩa posse. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unũ potuisse in oĩbus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicuius, aut denique duorum, sed ab oĩbus oratoribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artem demonstrare nihil prodesse ad discẽdum, non male utatur hoc adiumento, quòd unus oẽs artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rõnem, qui oĩno improbent artem, id non ridiculũ est ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumẽda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc oĩno aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum oĩum, quod ab artis scriptore affertur exẽplum, de eius artificio debet esse, non ut si quis purpurã, aut aliud quippiã uendens, dicat, Sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; ostendam. si, merces ipsi qui uenditant, aliũde exemplum q̃ritent aliud mercis: aut si aceruos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hoĩbus semen largiretur, ipse ab alijs hoĩbus id mutuaretur: aut si Prometheus, cũ mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans carbunculos corrogaret: non ridiculum uideretur? isti magistri oĩum dicendi praeceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs q̃runt. si qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hac sitiens

sitiens quammaxime loquatur, neque habeat quo sitim sedet; non irrideatur? isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia; non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycletium: sed omnia corā magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat. isti credunt eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria: propterea quòd in dicēdo leuiter unusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat; in præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exēpla, ut in artis formam conuenire possint; & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est; idq́ fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus; factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hāc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus.

IN CICERONIS RHETORICÆ AD HERENNIVM librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.

VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus;) Solent qui rhetorica præcepta conscribunt, cum de elocutione præcipiunt, ueterum auctorū in singulis præceptis exempla subijcere. quod facere Ciceroni non uisum est, potiusquam ut suis uteretur exemplis. In hoc igitur lōgiore totius libri proœmio qui id facere, confutat opiniones. {Atq; hoc nos necessitudine facere,) Sensus est. signum satis manifestum, nos necessitate compulsos, ut nobis præfari liceat, quo rationem nostrę sententiæ demus, cum supra nec ante, nec post tradita præcepta id fecerimus. {Ornare elocutionē, uniuscuiusq; generis) In quocūq; genere, cum elocutionem ornare uolueris, exemplum eius ornatus non sine summi alicuius uiri auctoritate proferes. {Elocutionem, uniuscuiusq; generis) In quocunq; poetarum sit, uel oratorem genere. {Non satis habere) Præcipere de artificio, si satis sibi non arbitrantur esse, ut dent pręcepta, nisi etiam sua quæ sequamur exempla subiecerint. {Ab Ennio sumptū,) Quod ille summus in heroico carmine poeta sit existimatus. Nam ita Cic. de Optimo genere oratorum de eo scribit. {Aut à Graccho ponere exemplum; uidetur) Quem clarissimum oratorem fuisse tradit, ita dicens: Vtinam in T. Graccho, Caioq; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset. Sed eorum alter ꝓpter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. interfectus, alter propter perpetuum in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à ueritate iudicum uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrum teste didicimus. nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudētiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ mr̄is à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit ex Græcia exquisitos magistros, iam quidem adolescens Diophanem Mytilenæū, Græciæ tēpibus illis disertissimum. sed & breue tēps ingenij augendi & declarandi fuit. {Egeat ipsum confirmationis.) Si abiecti alicuius fuit oratoris exemplum. {Non possunt dicere) Quare illos sibi anteponant, cum eorum exempli cōmodum esse orationem putent ut imitemur, aut cur præcepta sua probare contendant, si negent Gracchi aut Crassi facultatem acquiri posse? Hoc Crasso & Antonio oratoribus, Cic. existimat, cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam fuisse. Quippe qui Crasso, inquit, nihil statuo fieri posse pfectius. Erat summma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarū & urbanitatis oratorius, non scurilis lepos, Latine loquendi accurata & sine molestia diligens elegantia, in differendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. Hoc si industria solum fieri posset, tū essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio fieri non potest. Quis. n. est qui cum non summæ teneat artem, possit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? {Ceteri, cum legunt) Vt tm̄ probari deberemus, quod ea in unum diffusa exempla composuissemus. {Orōnes bonas,) Luculentas. {In arte sua posse) Vt ex se præcepta inueniat, quæ magnorum auctorum auctoritate confirmet. {Ad Olympiacum uenerit cursum,) Scilicet, ad Olympia dicata ab Hercule quondam Ioui certamina in Elide uenerit: ueluti dif fuse in Commentarijs Artis poeticę Horatij complexi sumus. {Quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs cursitarint:) De hoc certaminis genere, nihil hodie sciri potest. {In artis curriculum) In præceptionem artis, quæ tanquam de cursus præceptorum est. {At exempla,) Illorum subiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. {Ex silr̄ desinētibus uerbis,) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci uocant. {Nisi aliquid scribat ex arte?) Nisi eam artem secutus scribat aliquid, quod ad eam ipsam attineat. {Ostendunt nobis quid alij excogitarint.) Cum alienis utuntur exemplis. {Nisi etiam, si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis.) Ordo est: Nisi forte etiam gloriosum putaretis, si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, nedum partē, quam pro exemplo sumatis quod nullo modo æstimandum est. {Transcripsissetis,) Transcribere, transducere significat: unde & coloniæ transcribi à ueteribus dicebantur. hinc Ouidius in Ibin dixit:

In te transcribent veterum tormenta virorum.

Hic aūt transcripsissetis exempla, transtulissetis signat, cum id exscribere dicatur: ut, si uoluissem ad necessarios usus licebat exscribere: hoc est, exempla transferre: uelut Pædianus ēt interpretatur sic inuenimus ascribere pene idem quoq; signare. uelut in Clodium, Ipse deniq; ille nouicius Ligur, uenalis, ascriptor & subscriptor tuus. nisi ꝙ ascribere mentē alterius, inscripta transferre est. Licet ēt ascribere & imputare & deputare alicui significet, quemadmodum proscribo. nam cum aliquem in exilium promulgo significet, aliquoties tñ pro eo quod est palam facio accipitur, ut Tranqllus de Nerone. Multa, inquit, Græce, Latineq; ꝓscripta & uulgata sunt. Sicut illa: Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem: & quę sequunt. Item describo, uerbis depingo, aut longius aliquid compositione prosequor, significat: Tranquillus tñ de Domitiano: Liberalia, inqt, studia imperij principio neglexit, q̄q; bibliothecas incendio absumptas impensissime præparari curasset, exēplaribus undiq; petitis, missisq; Alexandriam, q describerent emendarentq; ep̄las & orōnes. ubi describerent ꝓ exscriberēt, posuit. Mille sunt hmōi, q̄ nō tm̄ uelut hic Cic. transcriberent, posuit. Mille sunt hmōi, q̄ nō tm̄ uicinam mutuantur signationem, sed ēt in longinquam diuersamq; transferuntur. quamobrem minus mirū esse debet, si pro quo hic trāscribo, alibi exscribo posuit. {Si uos parua res, sicuti magna, delectat.) Vr̄. n. parua, si artem cognoscas tm̄, non ēt ex arte scribas. {Nam isto modo eligere) Ex alijs quæ scribas. Nam oportet ut te illius artem ostendas cognouisse, nec eius rei te rudem esse. cum aūt id facis & ostendis, non tñ, quid

quid ipse possis,significas.{Paulo plus,in elocutione presertim; omnia) Hoc est,ultra prima rudimenta aliquid. In elocutione presertim,quæ intellectu facilis est, licet tractatu diffusa sit.{Nisi eruditus.) Multum exercitatus.nã elocutionis eruditionem,exercitatio multa præstare poterit. {Non sine iudicio de Pacuuianis)Quæ Pacuuij sunt,qui Tragicus poeta fuit.{Periodos;) Ambitus,circuitiones, clausulas. {Sed, quia plane rudis id facere nemo poterit,cum feceris,te literatissimum putes;)Ordo est,& sensus: ideo te non putes literatissimum continuo eruditissimumq;, cum feceris,hoc est, cum id fueris consecutus,ut artificiosa eligas dicta,quod alius nemo facere possit,ex oratoribus nempe poetisue artificiose dicta sic eligendo.{Quia plane rudis) Artia expers sit,& ignarus.{Ineptus sis:)Si te ob id literatissimum existimabis, eris utiq; stultus. {Propterea q͏ isto signo uidemus te) Signum enim ipsa dictorum annotatio est, artificium in illis fuisse, q̃ ita scripserunt.{Ab alijs commode scripta)Quod sint cõmode & cum arte scripta. {Nõ continuo ipse commode scribit.) Quia aliud est,quid alij dixerint intelligere,aliud est exercitatum esse.{Non tum cum parere) Cum alijs hanc dicendi facultatem debent suggerere. alio igitur id tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alij fecerint,ostendere uoluerint.Velut de optimo genere oratorum ipse fecit, qui Demosthenis in Æschinem,& Æschinis in Demosthenem orationes in Latinum uertit,ut quod nam genus optimum oratoris esset ostenderet,& uirtutes alieno exemplo oratorias exprimeret.Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Crassi exempla, ut elocutionis uirtutes apparerent, protulit. {De eo, quod postea diximus,) Quod secundo loco posuimus. {Deinde interest magni eius,qui discere uult,) Hoc dicit, multum refert,utrum is qui uult discere,putet unius auctoris,cuius ipse uelit esse similis, omne dicendi uirtutes esse sibi complectendas,& id efficere possit ne suo studio,an non.{Ad illius facultatem:)Quam ille fuit consecutus. {Ad omnium nitetur facultatem:)Elaborabit uehementer,ut uirtutes quibus ille nituerit imitetur.{Ipsis enim contentus erit:) Paucis illis,quas poterit imitari,uirtutibus cõtentus erit,nec ultra quæret. nec sane mirum, si paucis contentus erit. {Penes unum reperire non poterit.)Quippe,qui à multis exempla colligit.{Allatis igitur exemplis à Catone,à Gracchis,à Lælio,à Scipione,Galba,Porcina,Crasso,Antonio,ceterisq;,)Catonem illum priscũ dicit oratorem,cuius alibi ita meminit. Catonem uero quis nostrorum oratorum,qui quidem nunc sunt,legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum,dij boni? mitto ciuem, aut senatorem,aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in uituperando,in sententijs argutior,in dicendo edisserendoq; subtilior? Refertæ sunt eius orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim & legerim,& uerbis & rebus illustribus,licet ex his multo plura possint eligi quę notatione & laude digna sint. omnes enim oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iam uero origines,quem florem,aut quod lumẽ eloquentiæ non habent? amatores huic desunt,sicuti multis iam ante seculis & Philisto Syracusio & ipsi Thucydidi.Nam ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis,tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysię Demosthenes,sic Catonis luminibus obstruxit hęc posterorum quasi exaggerata altus oratio. Sed in nostris apparet,q͏ hi ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate quam Atticam appellant hanc in Catone ne nouerunt quidem.Hyperidis malunt esse,& Lysiæ: laudo, sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem,atq; utinam imitarentur,nec ossa solum,sed etiam sanguinem gratum est tamẽ, quod uolunt, cur igitur Lysias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædã horridiora uerba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille non potuit,& adde numeros,ut aptior sit oratio,ipsa uerba compone,& quasi coagmenta,quod ne Græci quidem ueteres factitauerũt, iam neminem antepones Catoni.Ornari orationem Græci putãt, si uerborum immutationibus utantur,quos appellãt tropos, & sententiarum orationis q; formis, quæ uocant schemata. Incredibile est,quàm sit in utroque genere & creber,& distinctus Cato,nec uero ignoro,non esse satis, politum hunc oratorem haberi quærendum esse aliquid profectius: quippe,cũ ita sit ad nostrorum temporum rationẽ uetus, ut nullius scriptum extet,dignum quidem lectione,quod sit antiquius.{A Graccho,) Hunc qualẽ Cicero fuisse censeat,supra docuimus: nisi quod Q.Martio & Cn.Seruilio cos.T.Gracchus P. Gracchi filius fuit,qui bis Consul & Censor fuit,eius autem oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem fuisse constat.{A Lælio,) Hic Scæuolæ socer fuit,cuius oratione negat Brutus quidquã fieri posse dulcius.Addit hic Augustinus, q͏ Cicero dixerit adeo abiectam fuisse, ut eam aspicere nemo uellet: sed probat tamen etiam alibi Cicero,à Cornelia filia,cui Læliæ nomen fuit,ipsius elegantiam sic inquiens:Sed magni interest,quos quisq; audiat quotidie domi.Loquitur enim puer quemadmodum patres, pædagogi, matres loquuntur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum.apparet filios non tam in gremio educatos,quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ filiæ sæpe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam uidimus,& filias eius Mutias Ambas. Potest ergo à Lælia uideri scriptũ, non minus,quàm à Lælio.{A Scipione,)Superiorem Scipionem non infantem fuisse,Cic.dicit:filium autem eius,qui Scipionem minorem à Paullo adoptauit,si corpore ualuisset, in primis,inquit,ipse habitus esset disertus.Indicant id cum oratiunculæ,tum historia quædam Græce scripta dulcissime. P. etiam Scipionem Nasicam,qui est Corculum appellatus, qui item bis Consul & Censor fuit,habitum eloquentem,maioris illius qui sacra acceperat filium,accepimus.{Galba,) Sua ætate,ut Cic.inquit, Ser.Galba sine controuersia eloquentia animos præstitit,& nimirum hic princeps ex Latinis,illa oratorum propria,& quasi legitima opera tractauit ut egrederetur à proposito ornandi causa,ut delectaret animos,ut permoueret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Tradit autem hic idem auctor, Lælium in senatu causam pro publicanis accurate,ut semper solitus esset, elegãterq; egisse:sed quod uoluerat,consequi non potuisse. Paucis interpositis deinde diebus,iterum Lælium ipsum hunc multo diligentius meliusq; dixisse,frustra tamen. Itaque cum eũ socij domum reduxissent,egissentq; gratias,& ne defatigaretur orauissent,locutum esse,se quę fecisset honoris eorum causa studiose accurateq; fecisse, ceterum arbitrari causam illam à Ser.Galba,quod is in dicendo acrior esset grauius & uehementius posse defendi. Quare publicanos auctoritate Lælij ad Galbam causam detulisse. Quem primo reluctatum,ne ei uiro succederet,postea tandem suscepisse.Breui uero tempore plurimis audientibus, illum coram ipso Lælio causam hanc tanta ui,tantaq; grauitate tractasse, ut nulla pars orationis silentio præteriretur.Itaq; multis q̃relis multaq; miseratione adhibita,socios illa die periculo liberatos.Elegantiam igitur in Lælio fuisse,uim autem in Galba patet.Sed hic simulac ociosus stylum prehenderat, motu illo omnis impetus animi desertus est.quod his, qui limatius dicendi consectantur genus,accidere non solet: propterea q͏ prudentiam nunquam deficit oratorem,ardor animi non semper adest,isq; cum discedit, omnis illa uis & quasi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. Memoriam.n. qui accurate scribit in posterum ingenij sui non desiderat.Ita hac de causa non scripserunt aliqui q͏ se putauerunt satis magnam adeptos fuisse dicendi gloriam, eamq; etiam maiorem uisum iri,si in existimantium arbitriũ sua scripta non uenissent. Alij item dicere se posse melius q̃ scribere putãt,quod per ingeniosis hominibus,neq; satis doctis,plerunq; contingit,ueluti Galbæ euenit.{Porcina,) M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus,ijsdem, inquit Cic. temporibus fere quibus Galba fuit,sed paulo iunior natu,& summus orator hic est habitus,& fuit.Hoc in oratore Latino primum Ciceroni uidetur,& lenitas apparuisse illa Græcoꝝ, & uerboꝝ comprehensio,ẽt artifex,ut ita dicam stylus. Et eũ duo adolescentes ingeniosissimi,ꝑpeq; æquales C. Carbo,& Gracchus,diligenter audire soliti sunt.{Crasso,) Vtrũ P.Crassum,Carbonis,& Gracchi tpib.ꝓbatum oratorẽ,q̃ & ingenio ualuisse traditur,& studio, q̃ ẽt cum summo illo oratore Ser. Galba,

Galba,cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit coniunctus,& cum esset P.Mutij filius,fratremq; haberet P.Scæuolam,domi ius ciuile cognouerat: an certe L.Crassum, cuius supra meminimus,dicat dubium est.Hunc quidē oēs suos antecessores dicendo superauisse,Cicero uult,licet Antonium alij parem esse ei dicant. Crassi luculentissimā quandam se Cicero memoria tenuisse oratorē profitetur, ac sibi fuisse in dicēdo magistram dicit. {Antonio,) Antonij Cicero cū in multis locis,tum de Claris oratoribus meminit: cū ita dicit: Omnia ueniebant Antonio in mētem,eaq; suo quæq; loco, ubi plurimum ꝓficere & ualere possent.Vt ab imperatores equites, pedites leuis armatura, sic ab illo maxime opportunis orationis partibus oīa collocabantur. Erat memoria summa,nulla meditationis suspicio,imparatus semper aggredi ad dicendū uidebatur sed ita erat paratus,ut iudices illo dicente nonnunquā uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse.Atqui diligēter loquendi laude caruit.neque tñ est admodum inquinate locutus:sed illa,quæ ꝓpria laus oratoris est in uerbis, ei nō fuit. nam ipsum latine loqui,est illud quidem in magna laude ponendū, sed non tam sua sponte, quam quod est plerisq; neglectum.non.n.tam præclarum est scire latine, quam turpe nescire,sed tñ Antonius in uerbis,& eligendis,& collocandis, & comprehensione deuinciendis,nihil non ad rōnem & tanq̄ ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in sñiaꝝ ornamentis,& conformationibus. Quo in gñe, quia præstat oībus Demosthenes,iccirco à doctis oratoꝝ est princeps iudicatus.Schemata.n.quæ uocāt græci, ea maxime ornant oratorem, eaq; non tam in uerbis pingendis hñt pondus,quam illuminandis sententijs.sed cū hæc magna in Antonio,tū actio singularis,quæ si partienda est in gestū, atque uocē,gestus erat non uerba exprimens,sed cū sententijs congruēs,manus,humeri,latera supplosio pedis,status,incessus, oēsq; motus,cum uerbis sententijsq; cōsentiens. Vox permanens, uerbum subrauca nā. Sed hoc uitium huic uni in bonū conuertebatur,habebat.n.flebile quidā in quæstionibus, aptumq; cum ad fidē faciendam, tū ad misericordiam cōmouendam. Hunc insigni quodā casu perisse ferunt.Nam cum inter Syllā Mariumq; orta iam fuissent bella ciuilia, & in urbe Marius grassaretur, M. Antonium q ad uillam effugerat, agricole benigne suscepit occuluitq;. Sed postq̄ à seruo per imprudentia detectus est,Marius Tribunū militum misit, ut necaretur. Is cū milites in cubiculum ꝑmisisset, & eos Antonius pulchro grauiq; sermone detineret, ingressus ipse tribunus Antoniū adhuc differentem obtrūcauit, caputq; ad Mariū detulit.{Omnia,quæ oēs habuerint,solum hre se posse diffidet. ergo inutile est ei,q discere uult, putare non unum oia posse.) Quæ assecuti oēs fuerint oratores uel poetæ. {Incideret in hanc opinionē,si ab uno exempla sumpsissent.nūc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse) Vt plures quā unū solū uellet imitari.{Vnum potuisse in oībus elocutionis partibus enitere,qm̄ neq; sua protulerunt,neque unius alicuius, aut deniq; duoꝝ, sed ab oībus oratoribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde,si quis uelit artem demonstrare nihil ꝓdesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento,) Cum plus utilitatis unꝰ afferat,& ipsi à multis sumpserint.{Quòd unus oēs artis partes cōsequi nemo potuerit.) Dicit, ideo hāc artem disci non prodesse,quia comprehendi omnia,quę in arte sunt,non possint. Id.n.ex eo colligi uidebitur, quod hoc nullus antea fuerit consecutus. Nam & uirtutes oratoriam si quis uelit discere,à multis discat necesse sit. {Suo iudicio cōprobare?) Quod pro argumento sumi posse uidetur ab eis, qui artem uelint improbare.{Eius artificio debet esse,)Ex sua officina debet exire. Debet esse artifex ex artificio eius,qui artem gignit.{Sed huius) Purpuræ, quam dixerim me uenalē hre.{Exemplum aliunde rogabo,) Ab alia suscipiam,ut meæ similem ostendam.{Aliunde exemplum quęritent aliud mercis:) Subaudiendum, nonne ridiculi uiderentur? {Et eoꝝ) Aceruorum.{Exemplum)Vt si quid exempli proferant.{Pugno) In pugno. quod pugno continere ualeant. {Non habeant,quod ostendant:) Subaudiendum,nōne ridiculi uiderentur? {Si Triptolemus,cum hominibus semen largiretur) Hercules,ut apud Diodoꝝ est,præsidia Calydonijs ferēs, Thesprotis illato bello Ephyram urbem ui cœpit, & Phyleū Thesprotoꝝ regem occidit,filiam uero eius captiuam cōpressit,ex qua Triptolemū suscepit,qui serere agros docuit primus. Alij dīt,cum Ceres Proserpinā filiam suam quęreret,ad Eleusium regē peruenisse: cuius uxor Hionia puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipsa se offerret nutricē, filio suo recepit,deditq; nutriendum. Ceres,quod alūnum suum reddere cuperet immortalem,diuino lacte eū nutriebat. Sed noctu semel cum mater puerum igne obrui intueretur,exclamauit. Vnde irata Ceres Eleusium examinauit, ac Triptolemo alumno suo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas.& currum draconibus iunctum tradidit,qbus ille orbem terrarum frugibus uictor obsęuit.Posteaquam domum redit, Cepheus rex eum tanq̄ æmulus interficere conatus est, sed re cognita iussu Cereris Triptolemo regnum tradidit,ibiq; oppidum constituit, quod ex patris sui nomine appellauit Eleusium. {Ipse ab alijs hominibus id mutuaretur:) Subaudiendum,nonne ridiculus uideretur? {Aut si Prometheus,cū mortalibus ignem diuidere uellet,) Iapetus cœli terræq; filius,ut Græcoꝝ narrāt fabulæ,filios ex Climenē: ut alij scribunt:ex Themide:uiginti & nouē.ut Proclus refert, suscepit,quoꝝ à Græcis nominantur (quantū ipse legerim) solum Menœtius,Atlas Prometheus,& Epimetheus. Atlas,uelut in Theogonia fabulatur Hesiodus,colūnas in cœlum usq; produxit:in herum aūt uertice, quod Iouis secreta rimari niteretur,Prometheus à Ioue uinctus.aqlam in se immissam iecore suo pauisse fertur,quā postea sagittis Hercules confixit quod ne Iuppiter quidē ęgre tulit,ex quo eam fuisset suus filius gloriam cōsecutus. deinde cum cuncti ad cōsultandum dij conuenissent, Iouis prudentiam Prometheus uoluit experiri.Ex boue enim à se cœso oīa collegit ossa,abrasa undiq; omni carne,deinde ita construxit,ut superne super ossa pellis circūcirca explicata bouis integri speciem hre uideretur. hunc ergo se Dijs uenientibus immolaturum dicebat. sed id tñ Iouem non latuisse aiunt: qui cum propius accessisset, detracto tergore dolum Promethei detestatus, mortalibus ignem in cœlum sustulit.Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram à Ioue missi ignem aridulis lignis ceterisq; fomentis excepit,& clam ne persentisceret Iuppiter occuluit,utēdumq; dedit mortalibus,quam ob causam indignatus Iuppiter,sumpti à Vulcano adamantinis cathenis,Prometheum in Caucaso montem insolubilibus nexibus constrinxit.Sic de Prometheo ligato scribit Aeschylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuisse, qui dicerent eundem in Caucaso monte aqlam iecore suo pauisse. Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus.
Assiduam uiuo pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit,si Prometheus, cum ipse largiri ignem partiriq; deberet mortalibus,ipse peteret à uicinis, ut unusq́sque carbunculos sibi traderet, eosq; ille testa susciperet nōne ridiculos uideretur? {Ipse à uicinis) Quod ipse uicinis largiri deberet.{Cū testa)Ignitabulo,siue id testa sit, siue quiduis aliud.nā testa à figulis ex argilla fit,ut & regula,uel sīle huic aliquid.{Corrogaret:) Congereret.{Non ridiculū,) An non ad irrisionem idoneus uideretur? ac si dicat,uideatur necesse est. {Et hæc sitiens quāmaxime loquatur,neq; habeat) Amphibolō est, utrum q̄maxime sitiēs, an q̄maxime loquatur. sed qđ dixi posterius,magis cōgruit,ne sit quodāmodo anastrophe.{Quo sitim sedet;) Extinguat,uel aliqua ex parte leuet.{Et oīum rigare debeāt ingenia;) Præceptis & rerum inuētione ꝓfundere. {Lysippus caput ostenderet Myronium,) Cū eum sculpere fingereue statuas doceret, non à minore statuario caput fictū demonstraret.{Brachia Praxitelia, pectus Polycletium:) Quos Plinius nobilissimos fuisse statuarios refert.{Sed oia coram uidebat,) Intuebatur magistrū faciētem ipse Cares Lysippū.{Ceteroꝝ opera) Quæ fecissent alij, per se poterat & uidere,&cōsiderare.{Alia rōne) Quam ut à suo ꝓceptore discant oia.{Tam esse accōmodata ad artem,) Quam ipse præceptor sibi fingit,qñ illi ut casus tulit. ut causa,ut locus postulauit & persona,locuti sunt. Qui aūt sibi artis docēda causa exēpla effingit, nihil ponit, nisi quod ad id artificiū attinere uideatur.{Ne ars appareat; in præcipiendo, expresse conscripta ponere) Qua iactare non oportet. {Vt in artis formā cōuenire possint;) Vt ars ita tractari debere significet.

{Ne possit ars eminere,) Ne ab omnibus possit manifeste deprehēdi. {Facultate oratoris occultatur.) Ingenio tegitur oratoris, idq; oīum confessione de arte scribentium uer. est. {Hęc quoq; res) Hæc pceptio. {Nos duxit ad hanc rōnem,) Ad iudicij nostri aperiendam sniam. {Quæ.n.res apud nr̄os non erant,) Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus q̄ Ciceronem ætate antecesserūt, tropos fuisse ipse dicit, & schemata: quor. hæc uocabula Græci singula singulis fecere. ipse uero Latine eadē in hoc libro effert: ergo ita accipiēdum est. An quę res apud nr̄os non erant, quod dicēdi apud Latinos magister nullus fuit, q̄ hæc tradidisset: aut quod licet ueteres oratores illis uterentur, sed tñ eis uti nescirent, utpote quæ ex ingenio magis quam ex arte profluerent. {Idq; fiet rei,) Subaudiendum difficultate, non nostra quippe non ita absurde & remote loquimur, ut à quouis facile non queant intelligi. {Reliquum scripturæ) Cū nomina gręca expresserimus. {Hęc aliena) Subaudiendum exempla. {Asperius & inusitatū, id ꝓprie nobis attribueretur.) Quę nunc attribui poterit, cum nostris usi fuerimus exemplis. {Cum artis inuentionem Græcorum) Quasi inuenta ab illis, Latini reddidere præcepta. Illor. Gręcorum. {Exemplorum rationem) Vt ab alijs acciperemus potius quam à nobis ipsis quodammodo cuperemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM librum IIII. *Giberti Longolij annotationes, & Claudij Pontani Scholia.*

VONIAM in hoc libro) Parasceue.i. præparatio quædam ad sequentem quæstionem, de exemplor. usurpatione. Oritur aūt hæc disputatio à facto necessitatis, quod nisi defenderet, in uitio esse uideri poterat. Hoc itaq; procε. cōtentiosum est, quo Græcor. superstitiosam curā in alienis exēplis probandis reprehendit. ⸿ Initio purgat se, quod præter quorundam morem ꝓprijs sit usus exemplis, diluens quæ ab aduersarijs obijci poterant. Est aūt tota hęc disputatio in gñe deliberatiuo. Consulturum.n. alienis ne an proprijs exēplis, quæ dn̄r, comprobari debeant. Argumenta à partibus honesti sumūtur, ut à prudentia. Item à cōsuetudine, à decoro &c. {Neque ante rem,) Hoc est, cum ordinem obseruauimus: ut quodq; suo loco diceremus. {Compluribus de causis putant oportere,) Didascalicū ordinem seruat, ut aduersarior. opinionem, rōnes, confirmationesq;, prius supponat, q̄ ad destructionem & suam asseueratiōe perueniat. Sic.n. facilius persuadebit, & incidentes dubitationes oēs tollere facilius poterit. Est aūt primum argm̄ à dignitate sumptum. ⸿ Prima aduersarior. argumentatio est, quadripartita: cuius propositio est, Meram esse ostentationem cū præcepta de dicendi rōne, abs te tradita sint, nolle adhibere. ueterum exempla, sed potiꝰ propria fingere. Impudenter.n. & parum modeste fit, si quis sua duntaxat amet, uetera uero negligat. Deinde superuacaneū est, cum ex ueteribus abunde satis exemplor. suppetat, confingere noua. Præterea cū ueterum exempla testimonior. locum obtineant, recens aūt atq; adeo abs te inuenta non eā habeant auctoritatē, illis uti præstat q̄ nostris. Industriæ denique singularis argm̄ est, ex antiquor. scriptis exempla collecta tuis præceptis ita posse accōmodare ut hæc non temere edidisse uidearis: {Vt enim testimonium,) Ab exempli nā. {Etenim necesse est,) Dilēma. {Quid igitur ipsa auctoritas, antiquor.,) Arguit rursus ab utilitate, idq; imitationis facultate. {Postremo hoc ipsum) Ab eruditionis & ingenij admiratione. {Hoc igitur ipsum) Complexio. {Hæc illi cum dn̄t,) Confutatio. Captat aūt principio beneuolentiam ab aduersarior. falsa asseueratione, qui auctoritatibus plus q̄ ueritati tribuebant. Diluit aūt singula capita, iuxta ordinem quo proposita fuerunt. {Quasi si quis ad Olympiacum) Confirmatio à simili. {Quo modo Ladas aut Boius) Ladæ & Boij insigniū cursor. meminerunt apud Græcos Pausanias, Atheneus. Lucianus: apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite qn to. {Quid enim tibi uis,) Prosopopœia disputantis. {At exēpla, q̄m) Aliud aduersarior. argm̄, de testimonior. ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuersa, & etymologia. {At hoc ipsum difficile) ὑποφορά. {Quod dicitis difficile:) Anthypophora, quæ tractatur dilēmatica argumētatione. {Multo est artificiosius.) Alias, Multū est artificio suis &c. {Cōtra ea, q̄ ab alijs dn̄r,) Transitio ad reliquas obiectiones: {Dicimus ergo eos oēs,) Propositio duplex. ⸿ Dicimus ergo eos) Si sumenda aliunde exempla sunt, non à multis, sed ab uno sumenda esse dicit: deinde nullo modo sumenda esse demonstrat. {Si cōcederem aliena oportere &c.) Hæc argumentatio oēm imitationis spem & utilitate subuertere conatur. {Ergo ab uno sumēda) Transitio ad alteram ꝓpositionis partem. {Primum oīum,) Confirmatio à dissimilibus uarijs. {Isti magr̄i) Applicatio. {Si q̄ se fontes) Alia cōfirmatio, ab exēplo dissimili. {Chares à Lysippo) Ab exēplo contrario. Huius aūt statuarij meminit Plin. lib. XXXIIII. cap. II. {Pręterea ne pn̄t) Aliud argm̄ à possibili. {Postremo hæc quoque res) Arguit à necessario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. {Nunc tempus postulat,) Epilogus disputationis.

ASCENSIVS.

QVONIAM &c. In præfatione huius quarti & ultimi libri Rheticor. ad Herennium in quo de elocutione determinare constituit. Primo purgat ꝙ præter græcor. morem proprijs exemplis usurus est: ad cuius purgationis facilitatem primo affert: quæ ab aduersarijs potissimum græcis obijci possint. Ordo est. O Herenni: q̄m nos scripsimus in hoc libro.s. quarto: de elocutione, & q̄m usi sumus exemplis nr̄is.i. à nobis excogitatis: in illis sup. rebus: in quibus opus fuit uti exemplis, & q̄m fecimus, præter consuetudinem græcor. qui scripserunt de hac re: uidelicet de elocutione, faciendum est necessario: necessitate tñ conditionata: utpote si uolumus, obiectionibus obuiare: ut demus paucis.s. uerbis rōnem nostri consilij.i. paucis ostendendū erat: cur id fecimus. Atque satis signi.i. apparentiæ erit nos facere. hoc.i. dare rōnem nostri consilij: hoc est per digressione nos purgare: necessitudine.s. conditionata, ut dictum est, non studio.i. affectione quadā & proprio motu: hoc inq̄ satis signi erit: ꝙ in superioribus libris nihil sumus locuti: neque ante rem.s. principaliter tractandam: ut nunc facit, neque præter rem q.d. quod parum faceret ad rem. Nunc si dixerimus tibi pauca quæ res postulat.s. de purgatione obiectorum: nos ꝑsoluemus tibi reliquum artis: ita uti.i. ut instituimus. Sed tu intelliges facilius nostram rationem: si cognouerimus prius quid illi.s. græcor. studiosi, aut græci ipsi dicant.i. obijciant in me. Ipsi putant compluribus de causis.i. propter multas causas oportere: cum.i. postq̄ ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exemplum uniuscuiusq; generis: sumptum ab oratore probato, aut à poeta probato. Et dn̄t primum.i. pro prima ratione: se facere id.i. sumere exēpla ab alijs cōmotos.i. prouocatos ad hoc faciendum modestia.i. pudore tenente modum contra insolentem superbiam: ꝙ.i. eo quod uideatur esse quædam ostentatio.i. iactātia suæ artis non habere.i. non reputare satis sup. esse: præcipere de artificio.s. dicendi, aut eloquendi: sed ipsos uelle uideri gignere.i. producere, & fingere exempla: artificiose.i. abunde iuxta artem. Hoc.s. facere: est (inquiunt) ostentare se.i. ingenium, aut artem suam: sup. & non ostendere artem.s. ipsam alteri. Quare (ut inquiunt) pudor.i. uerecundia: qua ueremur nostra ostentare, aut plus laudis q̄ mereamur sumere. est in primis.i. pręcipue impedimento ad eam rem.i. ne ea res fiat: hoc est ne exempla afferamus de nostris ne uideamur probare.i. approbare nos solos.i. ingenia & inuenta nostra, & sup. amore nos solos: quod uitium dr̄ græce φιλαυτία.i. amor sui: uero pro sed: uideamur sup. contemnere & deridere alios cum eorum exemplis uti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum possimus sumere exemplum ab Ennio.s. poeta, aut à Graccho oratore relinquere: illa.s. exempla ab Ennio, aut Graccho sumenda, & deuenire ad sua.i. propria exempla uidetur esse arrogantiæ.i. pertinere ad arrogantiam. Et hæc est prima ratio græcorum. Præterea (quæ secunda est ratio) exempla obtinent locum testimoniorum.i. approbationum. enim pro q.a. id quod præceptio admonuerit, & fecerit leuiter.i. transeunter: comprobatur exemplo, sicut.i. ueluti testimonio. Igitur non.i. nonne ridiculus sit: si quis pugnet.i. certet cum aliquo certa

certamine uerborum.i.contentione coram iudice; pugnet in quam,aut contendat:in lite aut in iudicio: testimonijs domesticijs.i.domui suæ duntaxat notis? q.d.etiam.Enim pro quæ: ut.i.quemadmodum testimonium sumitur causa rei confirmandæ: sic exemplum sumitur causa rei confirmandæ: ergo non oportet hoc.s.exemplum sui nisi à probatissimo: ne id ipsum quod debeat confirmare.i.corroborare aliud: egeat confirmatione,aut cōfirmationis.Etenim.i.quia certe:necesse est,ut sup.aut anteponant.s.suis exemplis utentes: omnib⁹ alijs se.s.ipsos,& probent.i.cōmendent & approbent, maxime sua.s.exempla,& inuenta, aut non negent optima exempla esse quæ sumpta sint,aut à probatissimis oratoribus,aut à poetis: si.s.tales anteponant se oibus: tunc sup.sunt arrogātia intollerabili.i.habentes arrogantiam intollerabilem. Si præponant, quos.i.aliquos sibi, & non putent exempla eoꝝ præstare.i.meliora esse suis exemplis illi non pnt dicere:quare anteponant sibi illos.Igitur (sup.dices) quid sup. facit aut proficit auctoritas antiquoꝝ? q.d.non parum. Nam cū res est probabilior.s.per eam,tum.i.insuper reddit,studia hoium alacriora.i.lætiora ad imitandum: imò erigit cupiditates omnium, & acuit industriam cum spes est iniecta posse consequi facultatem Gracchi,aut Crassi.i.optimoꝝ oratoꝝ, imitando.s.eos, aut exempla eorum. Postremo.i.pro ultima ratione,ut dicunt,hoc ipsum.s.quod statim dicet: est summum artificium,uidelicet eligere res uarias &dispares:sparsas ac disiectas uage.i.sine certo ordine: in tot poematibus & orationibus: eligere inq̄ ita,ut possis subijcere unumquodque genus exemploꝝ sub singulos locos artis.Si hoc.s.eligere apta et uaria exempla posset fieri solum.i.duntaxat industria, tñ.i.nihilominus nos essemus laudandi: cum non fugissemus talē laborem,nunc sup. ita est ꝙ non potest fieri sine summo artificio. Quis enim est qui cum non teneat summe.i.excellentissime,artem.s.aliquam: sed in proposito intelligenda ex elocutio: possit notare & separare de tanta & tam diffusa scriptura ea quæ ars iubeat? q.d.nemo. nam ceteri cum legunt orationes bonas.i.artificiose factas, aut poemata sup.bona, & sup. probant.i.approbant oratores,quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legunt, neque intelligunt,quare.i. quo artificio commoti probent.s.ea quæ approbant, quod.i. quia non possunt scire ubi sit,nec quid sit, nec quomodo factum sit, id quod delectet maxime eos. At.i.econtrario is, qui, &.i.simul intelligit hæc omnia.s.ubi quid, & quomodo &c.&.i.simul eligit hęc omnia,& redigit omnia maxima scribenda in arte,in singulas præceptiones.i.ad singula pręcepta affert exempla apta te idonea ex oratoribus & poetis: necesse est, ut sup. is sit summus artifex eius rei, cuius exempla affert. Igitur (ut dicunt) hoc ipsum uidelicet posse uti, &.i.etiam alienis exemplis in arte sua, id est à se tradita, est maximum artificium. Hæc illi cum dicunt &c. Responsurus ad obiecta pro græcis pręceptoribus contendentibus scripta uniuscuiusque non suis sed alienis exemplis esse declaranda: dicit se primo loco plus commoueri auctoritate id afferentium quam ueritate disputationis, id est uirtute argumentorum. Cum enim antiqui sint, & diu in precio habiti difficillimum esset illorum auctoritati refragari. Callide ergo innuit se parum argumentis ipsis moueri.Sunt tamen adhuc multi in ea hæresi qui putent non modo ad modestiam: sed uel ad fidem astruendam,& artem decorandam multum facere alienis uti exemplis. Nam quemadmodum in grammatica si quis colligeret præcepta, & ea suis exemplis confirmaret parum fidei sibi faceret: nisi quatenus præcepta aliorum quoq; fulcirentur auctoritate,aut exempla essent aliorum simillima: quod non pateret: nisi aliena abduceret. Sic & in rhetorice non uiderentur fidem factura præcepta, nisi doctissimorum exemplis, aut confirmentur,aut demonstrentur. Præterea ars ipsa uidetur multo clarior si ea demonstretur continere præcepta quæ ab optimo quoque sunt quammaxime conseruata: quanque ea quæ solius præceptoris declarentur exemplis. Quod uero argute dicet auctor noster: quòd suæ professioni minus faciant fidei qui alienis nitūtur exemplis: facile ab illis purgaretur. Dicerent enim se non aliena adducere exempla puniri à propriorum (nam qui præcepta tradere possunt; uidentur etiam exempla posse tradere) sed ut plus fidei & auctoritatis inesset præceptis tot doctorum oratorum exemplis illustratis. Ad hanc autem sententiam uidentur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant. nam qui optime Ciceronem interpretantur & exponunt ex ipsius orationibus exempla præceptis cōsona adducunt: in qua re Franciscus Maturantius singularem meruit laudem: quocirca si nobis licet hac præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit & alijs: ut Salustianis, Hortensianis, & similibus si modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci qui documenta sua alienis exemplis confirmarunt: unde & Valla subinde in Raudensem & Priscianum recte animaduertit: quòd in malis præceptis, aut nullis, aut suis duntaxat fulciantur testimonijs. Sed de hac re hæc satis,dummodo ausi sint qui nouo præcepta adducunt: ea non modo suis:sed & alienis fulcire exemplis. Nam quod uarijs exemplis probabit ridiculos esse qui illud uendicent: cuius etiam exemplum ab alijs mendicent: aut corrogent, id contra sic dici posset ridiculum esse qui sua inuenta ostentaret: & ea nulla auctoritate aut exemplo à probatis sumpto confirmaret: ut qui de musica pessime præciperet,& perinde ac præceperit, cecinerit nónne omnibus ridiculus esse: quod idem in ceteris quoque disciplinis locum habet. ut in grammatica: qui hanc præceptionem daret. Omnia nomina propria in ius: quæ uocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitantur an t,an c,habeant post uocalem: debeant per c,scribi, & comprobaret his exemplis Oracius. Lucrecius, & similibus quæ docti per t,scribunt: ipse tamen iuxta regulam suam per c, scribat in penultima nónne ridiculus sit: Quod autem dicit artem melius declarari exemplis proprijs quàm ab oratore sumptis eo quod orator artem celare quando possit debet: argute quidem id dicit, & facit: ut concedam quòd cum alienis etiam nostra possint adduci: non ut sola nostra. Adde quod aptiora uidentur exempla quæ talia sint qualibus in uera oratione liceat uti. quam quæ id in aperto habent: quod in dicendo celandum sit. Difficile est enim consueta relinquere, & eo fere modo loqui mur prouidi: quo instituti sumus ab infantia: unde nequaquam illis scribam: qui futurum oratorem sordidis, & minus latinis uerbis erudiant, & artem dicendi tradere moliantur: cum ipsi dicere nesciant.Sed finem facio: non enim refellendam sententiam auctoris, sed exponendam recepi. Si tamen ob eius auctoritatem quis eos rideat, qui aliena adducant exempla: tota grāmaticoꝝ manus contra eum stabit: quin & auctor ipse in libris officioꝝ,atq; alijs disciplinabilibus alienis fere utitur exemplis. Verum institutum nrm ordinem prosequamur qui talis est. Cum illi.s.græci præceptores,aut eoꝝ defensores: dnt hæc.s.paulo ante recitata, & nobis obiecta: ipsi magis cōmouent nos sua auctoritate:quę summa apud græcos erat propter uetustatem: quam ueritate disputationis.i.rationum ab eis adductarum. Non enim ueremur illud,ne cui.i.ut non alicui: ut non sit satis.s.auctoritatis alicui:ad probandam,aut persuadendam rationem cōtrariam,hoc est nostram,aut potius nostræ: ut paulo post dicam ante secundum notabile: ꝙ.i.quia: hi qui fuerunt inuentores huius artificij.i.artis rhetoricæ: hoc est græci præceptores: qui primi de ratione dicendi præceperunt:steterint ab ea.i.ab aduersa ratione: hoc est pro ea pugnauerint.(Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus: alterum quod ut prius monui: uereor,timeo,formido,caueo, & similia uerba includant negationem: quæ quando in principio in aliqua dictione includitur sæpe non plus facit quam si nulla esset: quo circa in eodem sensu dicere possis: uereor ne cui satis sit: & uereor ne cui satis non sit. Sunt præterea qui legant improbandam: ut si uereor ne cui sit satis ad improbandam contrariam rationem ꝙ ab ea steterint &c. Alij aūt sic intelligunt: uereor ne cui sit,aut uideatur satis ad probandam rationem cōtrariam.s.nostræ.i.ne hoc uideatur sufficere pro eius probatione: quod ab ea steterint &c. & hic certe sensus & ordo uidetur mihi optimus. Alterum quod notatum uelim est: eleganter dici stare ab aliquo:pro eo quod est esse illi præsidio,& pro eo pugnare. quæ res tracta est à militibus in acie instructis, & pro suo utrinq; duce stantibus. Qua elegantia ut alijs multis lepide usus est uir disertus Guilielmus

Budæus: in translatione Plutarchi de fortuna Romanorum,& uirtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur)& uereor ne cui sit satis ad probandam contrariam rationem.s.ut modo dixi aduersariorum: quod illi qui steterint pro ea: sint iam satis probati.i.approbati. (Fere enim Cicero probare pro approbare,seu comprobare accipit) omnibus uetustate.i.propter uetustatem: ubi latenter improbat id quod Horatius in arte & in epistolis damnat: uulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine quod antiqui sint,et improbare nouos auctores nõ alio nomine quam quod noui sint. Quod si remota.i.seclusa auctoritate illorum hi qui pro antiquis pugnant: uolent comparare res oẽs cum re.i.rationes antiquorum cum ratione nostra: ut.i. non moueatur auctoritate illorum:sed quid dicatur animaduertant. (Posset etiam lege rem oẽs cum re: ut sit oẽs uolent)& ipsi intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Igitur uideamus primum ne pro an: illud quod dr̃ ab eis de modestia (dicunt.n.ad modestiam pertinere alienis uti exẽplis, & ad ostentationem suis) proferatur ab eis nimium inutiliter & pueriliter. Nam si tacere & nihil scribere est modestia cur scribunt,aut loquuntur quidquam? (Et si dicant modestiæ est: quæ scripseris alienis non tuis testimonijs comprobare.contra quod dicit)sin.i.sed si ipsi scribunt aliquid suũ.i. proprium,& à se inuentum,cur impediuntur modestia.i.per modestiam,quo secius.i.quominus, aut ut non scribant omnia.i.sua? q.d.nulla (possent tñ ad hoc respondere multum esse discriminis,nam ideo præcepta tradimus quod aliquid melius,aut commodius inuenisse uidemur, ideo uero ex alienis non nr̃is comprobamus exemplis,ut arrogantiam uitemus, & fidem nostris astruamus. Sed audiamus auctorem,) Quasi.i.id faciunt,perinde ac si quis uenerit ad cursum olympiacũ,ubi in studio currebatur olim,& steterit.s.paratus,ut emittatur.s.è carcere in stadium,aut curriculum, & dicat illos esse impudentes.i.inuerecundos ac infrunitos seu effrontes, qui cœperint currere, ipse stet intra carcerem.i.ante repagulum coercens cursuros donec signum datum sit,& narret.i.recitet alijs quõ lœdas seu ladas, aut Boius qui duo excellentissimi fuerunt cursores, cursitarunt cum sicyonis.s.populis à Sicyonia urbe Pelopõnesi profectis,& ad cursum optimis,sic isti.s. scrupulosi præceptiores, cum descenderint in curriculum artis.i.in exercitium &experimentum ubi quæ diximus,aut præcepimus comprobanda sunt, dicunt illos qui elaborent in eo quod est artificij,facere immodeste.i.contra modestiam,quia arroganter,et ipsi laudant aliquem oratorem,aut poetam antiquum,aut scripturam.s.antiquam, sic ut non audeant prodire in studium.i.exercitium artis rhetoricæ. Non ausim dicere sed tñ uereor ne ipsi sint impudẽtes in ea ipsa re,in quare ipsi uenentur.i.aucupentur laudem modestiæ. Enim pro qa aliquis (non dicit quod ipse id faciat) inquiet quiduis tibi.i. quid prætendis? tu scribis artem tuam & gignis.i.profers & paras nobis nouas præceptiones,& ipse.i.tute non potes cõfirmare eas.s.exemplis tuis,sed sumis exempla ab alijs. Vide .i.prospice ne facias impudenter qui uelis libare.i.degustare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum.s.quorum exẽpla adducis. Nam si antiqui oratores & poetæ prenderint.i. acceperint in manus uolumina eorum.s.qui alienis exemplis utuntur,& quisque tulerit è libris tuis,aut potius eorum, nam dura uideretur personarum uariatio; suum.i.quod è suis libris excerptum deprenderit:nihil relinquetur istis quod sup. sit suum.i.proprium. At exempla. Refellit nunc secundam obiectionem dicentium. At.i.sed (inquiunt) qm̃ exempla sunt similia testimoniorum: conuenit,item.i.similiter exempla sumi ab hominibus probatissimis ut.i.quemadmodum testimonia. Primum omnium.i.pro prima responsione dico quod exempla ponentur: hic.i.in hac re: non causa confirmandi: neque testificandi (quia ut philosophus dicit exẽpla ponuntur non ut sint: sed ut per ea quæ sunt intelligantur: unde exemplorum non requiritur ueritas,sicut testium) sed causa demonstrandi.i.docendi uel declarandi.Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, esse uerbi causa.i.exempli gratia) quæ constet ex uerbis desinentibus similiter,& ponimus hoc exemplum à Crasso.i.orationibus Crassi,in quibus est quod possumus & debemus, quæ duo uerba similiter desinunt,nos collocamus.i.cõstituimus, aut simul ponimus, testimonium.s.definitionis nostræ, sed exemplum. Quæ duo non idem sunt, neque idem faciunt. Nam si quis falso definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum non testimonium adducere, ut si quis dicat elegantiam esse si antecedens præcedens confirmetur relatiuo in casu, cum in diuerso ars positũ uelit,&det pro exemplo illud Aen.1.Vrbem quam statuo uestra est exemplum erit non testimonium,neque approbatio, unde dicit auctor. Igitur hoc interest inter exemplum & testimonium,quod sup.demõstratur.s.à nobis, exemplo.i.per exemplum,cuiusmodi sit id,quod dicimus,sed sup.confirmatur.s.à nobis,testimonio.i.per testimonium,illud esse ita, ut nos dicimus. Præterea oportet testimonium conuenire cum re,enim pro quia,testimonium non potest aliter.i.nisi conueniat cum re confirmare rem, at.i.sed id quod faciunt.i.adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid ita.i.cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant esse rebus conformia? Respondet, quia tales pollicentur se scribere artem.s.rhetoricam,& sup.proferunt plerunque exempla, uel.i.etiam ab his qui nescierunt artem. Tum.i.insuper quis est qui possit comprobare id,quod scripserit de arte,nisi scribat aliquid ex arte? q.d.nullus,quasi.i.& tñ ij faciunt contra.i.contrarium, qui uidentur polliceri.s.se tradere artem. Nam cum instituunt.i. prætendunt scribere artem,uidentur dicere se excogitasse, id quod doceant alios,uero pro sed, cum scribunt. tunc ostendunt nobis, quid alij excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipsum &c. Respondent ultimæ obiectioni aduersariorum dicens. At.i.sed ipsi inquiunt.i.dicunt, hoc ipsum est difficile eligere de multis.s.scriptis exempla ad propositum & præceptum nostrum facientia,& ita uidentur ob difficultatem sibi laudem & gloriam uenari. Vnde respõdens Cicero docet gloriosum non esse dicens. Quid dicitis.i. uocatis difficile? utrum laboriosum an artificiosum, hoc est utrum id quod sit laboriosum, an id quod artificiosum. Si sup.uocatis,aut dicitis difficile, laboriosum.i.quod sit laboriosum non statim.i.non ideo sup. erit,aut dicetis præclarũ. Sunt enim multa laboriosa quæ si faciatis non continuo.i. non ideo gloriemini.i.debeatis gloriari: ut de præclaro facinore: nisi forte putaretis gloriosum si transcripseritis uestra manu fabulas aut orationes totas: id.n.laboriosum est & minime gloriosum. Sin autem.i.sed si: dicitis istud.s.difficile, gloriosum,& egregium,uidete.i.attendite, ne uideamini insueti.i.inexperti rerum maiorum: cum nesciatis quæ sint res maiores aut magnæ: hoc est laude dignæ, si parua res delectat uos sicut magna. Nam eligere isto modo.s.de aliorum scriptis,quidem.i.certe nemo potest rudis.i.qui sit penitus rudis & ignarus artis, sed multi sup. possunt eligere sine summo artificio. Enim pro quia, quisquam.i.quicunque audiuit de arte.s.dicendi. presertim de elocutione paulo plus.s. quam reliqui poterit uidere.i.discernere omnia quę dicentur ex arte,sed sup. (quod tamen eleganter omittitur) nemo potest facere sup.ex arte.i.ipsemet non potest dicere ex arte nisi eruditus. Ita ut si uelis eligere sententias.i.dicta sententiosa: de tragœdijs Ennij,aut periodos.i.clausulas: de pacuuianis sup. tragœdijs nemo poterit id facere qui sit plane.i.omnino,rudis.i.imperitus & ineruditus in arte,& sup.cum feceris sup. id.i.cum sententias & periodos excerpseris, quod plane rudis nemo facit, putes te sup.propterea, literatissimũ sis ineptus,quia stolidus,aut inaniter glorians, propterea quod literatus,quamuis.i.quantumuis mediocriter faciat facile,id.i.decerpsit sententias & periodos. Item si, cum.i.postquam elegeris exempla ex orationibus, aut ex poematibus quæ sunt notata certis signis.i.iudicijs artificij: quia nemo rudis possit facere id, putas ne ideo, te fecisse artificiosissime? erras.i. falleris,& stulte id putas,propterea quod uidemus.s.oculis mẽtis .i.cognoscimus ipso signo.i.per ipsum signum te scire non nihil.i.modicũ quippiã, eius rei.i.artis, cuius exẽpla aliũde adduxeris, sed sup.intelligimus alijs signis,si uidelicet tuta exẽpla, hoc est per te scripta attuleris, te scire multa.s.eius rei. Quod si intelligere quæ sunt scripta ex arte, est artificiosum, tunc ipsum.i.te,aut alium, aut ipsum pro articulo dixit q.d. τὸ γραφεῖν: hoc est ipsum scribere ex arte,est artificiosius multo. Enim pro quia: is qui scribit artificiose,ipse.i.ipsemet poterit

terit intelligere facile.i.faciliter ſcripta ab illis commode.i.cõuenienter,ſed non econuerſo,quia is qui eligit facile ſup. exẽpla è ſcriptis aliorum,non continuo.i.non ideo, ipſe.i.quod dicunt in propria perſona, hoc eſt ipſemet,ſcribet commode .i.conuenienter, & utiliter. Et ſi ſup. adducet exempla ab alijs,eſt maxime artificioſum,ut ipſi dicunt,utantur ea facultate alio tempore, non ſup. tunc dum ipſi debent comparare .i.acquirere & gignere.i.excogitare & proferre.i.edere ſup.ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup. tales qui uolunt laudari: uim.i.poteſtatem artificij.ſ.ſui. in eo.i.in ea re, ut ſup.ipſi ęſtimentur.i.reputentur,& iudicentur potius eligendi.i.ſcripta ſua eligenda, ab alijs quam ut æſtimentur boni electores aliorum,quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, unde eſt illud Perſianum. Ten cyrrhatorum centum dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem,id eſt per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe uti exẽplis alienis, & ita dicunt alios quoque non ſuis, ſed alienis ubi oportere &arroganter feciſſe Ciceronem qui ſuis uſus eſt. Nunc,id eſt deinceps conſideremus quæ poſſint dici, ſcilicet in aduerſarios tales:ſeparatim,id eſt ſeorſum argumentando non contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obijciendo. {Dicimus igitur &c.)Duo dicit in aduerſarios,alterum ꝙ aduerſarij peccent in eo ꝙ alienis utantur exemplis: alterum ꝙ delinquant etiam grauius: ꝙ ea ſumenda cenſeant, non ab uno quouis oratore & poeta: ſed à multis & diuerſis,&prius proſequitur quod poſterius propoſuerat. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus:nos dicimus eos,tum.i.ſimul peccare: ꝙ utantur alienis.ſ.exemplis: tum .i.ſimul delinquere etiam grauius ꝙ ſumant exempla à multis. Sed uideamus ante de eo quod diximus poſtea.i.de ſecunda particula: uidelicet ꝙ delinquant etiam grauius ꝙ ſumant exempla à multis. Si concederem oportere ſumere aliena exempla: uincerem.i.uincendo aduerſarios probarem cõtra eos oportere.ſ.ſumere exempla: unius.ſ.auctoris, & non multorum ut ipſi præcipiunt & iactant ſe facere. Primum ſup.uincerem: ꝙ.i.quia nulla eorum ratio ſtaret cõtra.i.pro aduerſa opinione.i.quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere,aut ut eligerent,& probare,aut & probarent quælibet.ſ.unum: uel poeta, uel oratorẽ qui ſuppeditaret ſibi.ſ.eligentibus.i.abunde ſubminiſtraret exempla in omnes res.i.ad omnium præceptorum demonſtrationem: cuius.ſ.unius poetæ uel oratoris: auctoritates ipſi niterentur.i.fulcirentur. Quaſi dicat: quia liceret unum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis elocutionis ꝑceptare: fruſtra adducerent plures: quia fruſtra fit per plura quod æque bene,aut melius fiat per pauciora: melius autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui uult diſcere (ubi intereſt duos regit genitiuos: magni & eius: ſed magni ad æſtimationem pertinet: ſicut dicimus magni facio, magni pendo: magni curo &c. eius ad officium,) hoc eſt magna differentia utilitatis eius qui uult diſcere eſt utrum putet ſup. ſe poſſe conſequi.i.obtinere: omnia.ſ.exempla quæ imitari debeat: ab uno.ſ.oratore aut poeta,an ſup. putet neminem poſſe conſequi.i.obtinere. omnia.ſ.neceſſaria ad artem: ſed putet alium conſequi: aliud.i.diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes.) Filum orationis uideretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine: ſed alius ab alio: ſed maluit uni uerbo dare uariam conſtructionem. Rationem autem dicti ſui affert dicens.)Enim pro quia: ſi uidelicet is qui uult diſcere: putabit omnia poſſe conſiſtere penes unum.ſ.auctorem: ipſe quoque nitetur.i. contendet peruenire ad facultatem omnium.i.qua & ipſe omnia poſſit & poſſideat. ſi deſperauerit id: uidelicet omnia poſſe conſiſtere penes unum: ipſe exercebit ſe in paucis: Erit enim contentus: ipſis.ſ.paucis. Nec mirum.i.& non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poterit reperire omnia .ſ.quæ artis ſunt: penes unum.i.in unius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exemplis allatis.i.poſtquam exempla erunt allata.i.citata,& ut dicunt allegata à Catone.ſ.maiore: à Gracchis.ſ.fratribus. C. & Tiberio. A Lælio.ſ.maiore: & à Scipione etiam maiore: à Galba, à Porcina, à Craſſo, ab Antonio, & ceteris.ſ.oratoribus claris. Item.i.& ſimiliter alijs exemplis ſup. ſumptis à poetis & ſcriptoribus hiſtoriarum: neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus.ſ.oratoribus poetis & hiſtoriographis,& pauca potuiſſe uix.i.etiam cum ſumma difficultate, ſumi ab uno poeta. Quare ſi habebit.i.exiſtimabit, ſatis ſup.ſe eſſe ſimilem alicuius unius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere uult non putare unum poſſe omnia,uel putare unum non poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt, nemo incidet in hanc opinionem, ſi ſumpſiſſet (aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exẽpla ab uno. Nunc eſt hoc ſigni.i.hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe unum potuiſſe emittere.i.edere exempla in omnibus partibus elocutionis,quoniam neque protulerũt ſua.ſ. exempla, neque alicuius unius, aut denique duorum ſupple exempla,ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus & poetis. Deinde ſi quis uelit demonſtrare artem nihil prodeſſe,ad dicendum non utemur male.i.impertinenter, hoc adiumento.i.medio id probandi, ꝙ nemo unus.ſ.ſolus potuerit conſequi omnes partes artis.ſ.elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem.ſ.artis comprobare iudicio.ſ. ſuo.i.affectione ſua id, quod iuuat, rationem.i.argumentationem horum,qui improbent,omnino.i.ex omni parte, artem.ſ.rhetoricam,& præcipue elocutionis, quaſi dicat maxime. Ergo &c. Concludens ſuperiorem partem,uidelicet ꝙ ſi exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberent ſumi ab uno quam à pluribus, quo concluſo reditur ad probandum alteram partem quæ prior erat in diuiſione,uidelicet ꝙ exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſumenda fuiſſe ab uno, ſi ſemper ſumerentur.i.deberent ſumi, aliunde.i.ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino.i.penitus non fuiſſe ſumenda aliunde, ſic.i.tribus argumentis. Primum omnium exemplum quod affertur.i. adducitur ab ſcriptore artis, debet eſſe de artificio eius, & ita non aliunde ſumptum. Nonne ſi quis uendens purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume.i.eme à me.ſ.purpuram, aut aliud,ſed ego rogabo tibi,aliunde.i.ab alio,exemplum quod oſtendam.i.quod uulgo dicunt monſtram,hoc eſt ſimile huius.ſ.quod tibi uendam,aut tu ſumas, nonne inquam uideretur ridiculus? Si ipſi qui uenditant merces quæritent exemplum mercis.ſ.quam uendere putant, aliunde.i.ab alio mercatore,aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno.i.in manu exemplum eorum.ſ.quæ uendere uolunt, quod.ſ.exemplum oſtendant.ſ.emptoribus. Et ſi Triptolemus qui miſſus erat à Cerere ad iudicandũ mortalibus uſum frumenti ſerendi,cum largiretur hominibus, ſemen.i.ſeminarum granum ipſe mutuaretur.i.mutuo acciperet, id.ſ.ſemen ab hominibus. (Vbi ſcies ꝙ ſecundum Vallam mutuare, eſt mutuo dare,mutuari,mutuo accipere, & ita utrunque accuſatiuum fregit,ſed mutuo cum datiuo,mutuor cum ablatiuo repete ſemper nonne ridiculus uideretur.)Aut ſi Prometheus cum uellet diuidere mortalibus ignem quem contra præſcriptum Iouis furatus erat à curru ſolis,ipſe.ſ.Prometheus, ambulans uicinijs.i.per uicinias cum teſta.ſ.in qua ſolent pauperes ignem mendicatum referre corrogare.i.à multis rogaret carbunculos.i.minutiores carbones, non.i.nonne uideretur ridiculus? q.d.maxime. Et tamen iſti.ſ.inſulſi,magiſtri .ſ.elocutiones exiſtentes præceptores omnium dicendi.i.in arte dicendi, non uidentur ſibi facere ridiculum, cum quærunt ab alijs,utpote ab oratoribus &poetis id,quod pollicentur alijs, uidelicet artem dicendi,aut eloquendi, quod rurſus confirmat alio exemplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe.i. indicaſſe,aut diſcooperuiſſe fontes maximos penitus abſconditos,& loquatur hæc ſitiens quammaxime, neque habeat.ſ. aliquid aquę,qui.i.quo ſe det.i.mitigare ualeat ſitim.ſ.ſuam, non.i.nonne rideatur? q.d.prorſus. Iſti.ſ.præceptores inepti, cum dicant ſe non modo dominos fontium.i.torrentiũ dicendi ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare.ſ. abundantia elocutionis ſuæ,ingenia omnium non putãt fore ridiculum,ſi cum pollicentur,id.ſ.rigare ingenia omniũ, ipſi areſcant.i.deficcentur & ſiccitate cum nullum habeant exemplum ꝙ de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens.

dicens. Cares.s.ille consumatissimus statuarius: non didicit isto modo à Lysippo facere statuas: ut Lysippus ostenderet caput.s.alicuius faciendum, & Miro alter statuarius ostenderet manus, & Praxiteles alius statuarius ostenderet brachia eiusdem,& Polycletus etiam statuarius ostenderet pectus,sed uidebat magistrum.s.Lysippum facientem omnia.i.totá statuam alicuius: coram.i.in conspectu suo,& sup.poterat considerare opera ceterorum: ut Mironis,Praxitelis, & Polycleti: uel.i.etiam sua sponte.s.sine mandato magistri.Isti.s.contemnendi (sonat enim iste in contemptum) credunt eos qui uolunt dicere: hoc.i.hanc artem, seu statuariam, seu oratoriam posse doceri commodius alia ratione.s.quam ut præceptor artis sua exempla afferat quæ imitetur discipulus. Præterea ea quidem exempla quę sumuntur ab alijs non possunt esse tam accommodata ad artem: ut.s.ea quæ fiunt ab ipsius qui artem tradunt: propterea ꝙ unusquisque locus tangitur: plerunque leuiter.i.transeunter in dicendo.i.orando in ueris causis: potius quam in pangendo poemate: ne ars appareat: sed sup. oportet ponere in præcipiendo.i.tradendo artem: exempla conscripta expresse: ut possint conuenire.i.quadrare: in.i.ad formam artis,& post.i.postmodum in dicendo.i.orando in ueris causis: ars occultatur facultate.i.per facultatem & ingenium oratoris: ne ipsa ars possit eminere & uideri ab omnibus. Ergo etiam melius est uti suis exemplis,ut ars magis cognoscatur, quia docendo debet ars detegi, orando tegi. Postremo hæc quoque res.i.etiam id quod dicam, ducit nos ad hanc orationem.s.ut proprijs utamur exemplis. ꝙ ea nomina.i.exornationum & colorum rhetoricorum, græca quæ conuertimus.i.fecimus latina: sunt remota à consuetudine.s.latina,quia nuper traducta,enim pro quia nomina earum rerum quæ res non erant apud nostros (per quod innuit, quod primus hanc artem saltem sub hac forma tradidit) non poterant esse usitata. Ergo quia inusitata sunt nomina, oportet: ut sup.hæc uideantur primo asperiora.i.aliquantulum aspera, idq;.i.& id hoc est ꝙ asperiora erant,fiet difficultate rei: quia res sunt incognitæ,non nostra difficultate, quia non fecimus ea difficiliora: aut obscuriora q̃ essent,aut non erat nobis difficile ea uertere, cum simus in uocabulis abundantes,sed ignoratio rerum facit etiam aptissima uocabula difficiliora. reliquũ scripturæ.i.quod post traditionem artis scribetur à nobis, consumetur in exemplis si nos posuimus,hæc.s.exempla aliena,factum esset, ut illud cõmodi quod esset in hoc libro non esset nostrum.i.nobis acceptum ferendum,sed illis à quibus exempla mutuaremur,& illud sup. quod esset asperius & inusitatum uidelicet nomina, id attribueretur proprie nobis.Ergo nos effugimus hanc incommoditatem,quoque.i.etiam his de causis, ne uidelicet dicamur nihil commodi: sed multum asperitatis attulisse ad artem: cum probassemus.i.approbassemus inuentionem græcorum quæ actiua est artis.s.rhetoricæ: quæ passiua est (frequenter autem Cicero: uni uerbali. duos dat genitiuos: alterum actiuæ: alterum passiuæ significantes) nos sumus secuti.i.approbauimus: rationem exemplorum: quæ illi aliena nos nostra censemus ponenda. Nunc tempus postulat. ut transeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

IPERTITA *erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.*

SVNT *igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus oĩs oratio non vitiosa consumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est,quæ constat ex verborum grauiũ magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima,et peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad vsitatissimã puri sermonis consuetudinem. In graui figura consumetur oratio, si, quæ cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, siue propria, siue translata, ad vnamquanque rem accõmodabuntur: et si graues sententiæ, quæ in amplificatione & cõmiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ grauitatẽ habebunt, de quibus post dicemus,adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrum iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnã excogitare,qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cũ hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignũ supplicium potest inueniri? In ijs, qui violassent ingenuã, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquẽ, aut postremo necassent,maxima supplicia maiores nostri cõsumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularẽ pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, vno cõsilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinãtur. O feros aĩos, o crudeles cogitationes, o derelictos ab humanitate homines,qui agere ausi sunt,aut cogitari potuerũt, quo pacto hostes,reuulsis maiorũ sepulcris,deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatẽ; quo modo deum, spoliatis tẽplis,optimatibus trucidatis,alijs abreptis in seruitutẽ, matribusfamilias & ingenuis sub hostilẽ libidinem subiectis,vrbs acerbissimo concidat incẽdio conflagrata: qui se non putant id,quod uoluerint, ad exitũ perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerẽ. Nequeo verbis consequi iudices indignitatẽ rei: sed negligentius id fero,quia vos mei non indigetis. vester.n.vos aĩus amantissimus reip. facile edocet, vt eũ, qui fortunas oĩum voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate,quã iste spurcissimorum hostiũ dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt ante dixi,aliquantulũ demiserimus,neque tamẽ ad infimũ descẽderimus,sic: Quibuscum bellũ gerimus,iudices uidetis: cũ socijs,qui pro nobis pugnare, et imperium nostrum nobiscũ simul virtute et industria cõseruare soliti sunt. Hi cũ se, & opes suas,& copiam necessariorũ norunt,tũ vero nihilominus propter propinquitatem,et oĩum rerum societatẽ,quid in oĩbus rebus populus R. posset, scire et æstimare poterãt. Hi,cum deliberassent nobiscũ bellum gerere; quæso,q̃ res erat,qua freti bellũ suscipere conarentur? cum multo maximã sociorum partẽ in officio manere intelligerẽt; cum sibi non multitudinẽ militũ,non idoneos Imperatores,non pecuniam publicam p̃sto esse, viderent,nõ denique vllam rem, quæ res pertineat ad bellum administrandũ. Si cum finitimis de finibus bellũ gererent; si totũ certamen in vno p̃lio positum putarent: tamen oĩbus rebus instructiores ac paratiores venirẽt, ne dum illud imperiũ orbis terræ,cui imperio oẽs gẽtes,reges,nationes partim ui,partim volũtate consenserunt,cũ aut armis,aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se trãsferre tantulis viribus conarẽtur. Quæret aliquis: Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidẽ minus isti facile conarẽtur, quod illi, quẽadmodũ descissent, videbant. nam rerũ imperiti, qui vniuscuiusque rei de rebus ante gestis exẽpla petere non possunt, ij per imprudentiã facile deducuntur in fraudem. at ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorũ euentu suis rõnibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerũt? Quis hoc credat,tantã amentiam quenquã tenuisse,vt imperiũ populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id quod dico, potesse? In attenuato figuræ genere,quod ad infimũ et quotidianũ sermonem demissũ est,hoc erit exemplum: Nã, vt forte hic*

in

in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. deinde, vbi visum est vt in alueum descenderet, ecce tibi iste de transuerso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsarunt, satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum vero iste cœpit clamare voce ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset: Ita petulans es, atque acer, vt non ad solarium quidem, vt mihi videtur, sed penes scenam, & in eiusmodi loci exercitus sis. Conturbatus est adolescens. nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conuitiorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore. qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, vt omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera consectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est: quæ recte videbitur appellari, si sufflata nominabitur. nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget & inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellibus venditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent; & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt; & specie grauitatis falluntur, nec perspicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum, eo quod sine neruis & articulis fluctuat huc & illud, nec potest confirmare, nec viriliter sese expedire, id est huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines, & audaces. solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetißima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam istic ille in balneas accessit: ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. postea dixit hic illi, considerabo. post ille conuitium fecit, & magis magisq́ præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis est sermo. non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis, compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, midiocrem excipiat attenuata. deinde identidem commutentur, vt facile satietas varietate vitetur.

CAPIDVRVS.

IPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio.) Quas Cic. figuras, Græcorum alij characteras, alij plasmata uocant. Has igitur cuiuscunq; orationi figuras, Apollonius quoq; esse dicit. philosophicam, historicam, oratoriā, epistolarem, cōmemoratiuam philosophorum, ut Platonis, Aristotelis, uel Ciceronis, ubi philosophorum sententias complexus est. Historicorū, uelut Herodoti, Thucydidis, T. Liuij, Salustij. Oratorum, ut Demosthenis, Ciceronis in orationib. Epistolaris, ut rursum Demosthenis, Ciceronisq́; in epistolis, Oratio quinta, quam ille ὑπομνηματικὴν uocat, nostri (si modo recte conuersum uidetur) commemoratiuam uocant. qualis est in Isocratis orationibus, ad Demonicum presertim, & Niclem, quæ quidem sunt quædam quasi uitæ institutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt, & alijs alij ea tria appellare conuenerunt nominibus. nam sunt quæ longam breuem & mediam nominent. Longam, ut apud Virg. in undecimo, ubi de Camilla narrat.

Pulsus ob inuidiam regno uires q; superbas: & q̄ sequuntur.

Vel ut habent secundi et tertij Æneidos libri narrationes. Breuis, uelut in quinto. ubi de Ganymede strictim narrat sic.

Victori chlamydem auratam quamplurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextusque puer frondosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.
Media: vt in primo,
Huic coniux Sichæus erat.

Est enim castigata narratio: sic tamē, ut omnia complexa sit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cicero, alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alij gracilem, alij leuem nominarūt. Tertium genus μέσον Cic. mediocrem, aliqui mediam uocant. Qui quartam adijciunt figuram, eam ἀνθηρὸν. i. floridam nominarunt: ut in septimo Virgilij illud est, ubi luci ac fluminis amœnitatem describit.

Vorticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. variæ circumque superque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis aulueo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volebant.

Sane quales oratoriæ istæ figuræ sint, Homerus in tribus Græcorum ducibus ostendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare uerbis est) & carentem superuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expressit figuram, his uerbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν.
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluxisse sermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius potest, mediocre genus attigit his uersibus.

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad summam regressus in Vlysse facundiam, illum animi magnitudine cunctos uicisse ostendit, ita orationem ei similem nimbis hybernis, & copiam uerboꝝ atq; impetum parem tribuit: cumq́; cū ipso neminem ꝯtendere posse mortaliū credit graue illud & ualidū grandiloquium complexus est, dicens.

Ἀλλ' ὅτε ὄπατε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει.
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipse in Orat. ad Brutum, hæc tria dicendi genera ita distinguit: Tria sunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerūt, peræq́; autem id, quod uolumus: sed perpauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, ut ita dicam fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati, quod ipsum alij aspera, horridaq́; oratione, & nec perfecta, nec conclusa, alij leni & instructa, & terminata, & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes,

cientes,subtili tamen & pressa oratione limati. In eodem genere alij callidi,sed impoliti,& in ꝯsilio similes rudium ac imperitorum. Alij in eadem ieiunitate ꝯcinniores.i.faceti,florẽtes,etiam leniter ornati. Est autem quidam interiectus nitor medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec flumine utens superiorum, uicinus amborum, in neutro excellens,utriusq; particeps,uel utriusq; si uerum quęrimus,potius expers,isq; uno tenore,ut aiunt in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem. Non.n.addit aliquos extrinsecus colores,sed omnem orõnem ornamẽtis modicis,uerborum sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum,quicunq; saltem unum ꝯsecuti sunt,magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic.lata dñia, nobis licet animaduertere,cum tria optimus præstare orator debeat,ut dicendo animos audientium & doceat,& delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri posse,graui autem,permoueri:mediocri uero,delectari. Itaq; illo leni (siue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandiq; consistit. quod licet detractis ceteris uirtutibus constet,suo tñ in genere plenum erit. Porro mediocre illud,translationibus crebrius,et figuris,erit iucũdius, egressionibus amœnum, compositione aptum sententijs dulce,ac ut annis lucidus & uirentibus utrinq; siluis in umbratus. At grandiloquum illud torrentis simile, qui saxa deuoluat in pontem indignetur,ripas sibi faciat, iudicem uel renitentem cogat ire quo contendat. hoc in genere orator defunctos excitabit,frequenter exclamabit,amplificationibus utetur,patriam inducet,ui superlatiuorum aget. ut,quæ Charybdis tam uorax?&,Oceanus mediusfidius ipse. Nota sunt studiosis hæc lumina:ut hoc,deũ ipsum & diuos in congressum prope uestrum sermonemq; deducet,ut item, nos .n. Albani tumuli,atq; luci,uos inquam Albanorum obrutæ aræ,sacrorum populi R.sociæ & æquales implorant. Cum autem iram uel misericordiam excitare conabitur orator,dicet: Hic te uidit,& appellauit,& fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare si ex tribus his gñibus necessario sit eligendum unũ: quis dubitet hoc præferri debere omnibus,ut maximis quibusq; causis accõmodatissimum? {In graui figura consumetur oratio,) De hoc genere ipse in Oratore ad Brutum. Tertius,inquit,est ille amplus,copiosus, grauis, ornatus orator ĩ quo profecto uix maxima est,hic est.n.cuius ornatum dicẽdi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passæ sunt. Hanc igitur eloquentiam,q̃ cursu magno sonituq; fertur,suspiciunt omnes,admirantur, hãc se assequi posse diffidunt. Huius est tractare animos huius omnimodo promouere hæc modo perfringit,modo irrepit in sensus,inserit nouas opiniones,euellit insitas: sed multum interest inter hoc dicendi genus & illa duo alia. Qui in illo subtili & acuto elaborauit. ut callide arguteq; diceret,neque quidquam altus cogitaret hoc uno profecto magnus orator est,si non maximus,quod minime in lubrico uersabitur, &si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi incertosq; casus: etiam si qñ minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non addit. Cadere.n.non potest. At uero hic noster, quem principem ponimus,grauis,acer,ardens, si ad hoc unũ est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni,nec suam copiam eum illis duobus generibus temperauit,maxime est contemnendus. Hic.n.submissius quod acute & ueteratorie dicit ille. Nam medius suauis est,hic autem copiosissimus.in quo si nihil est aliud,uix certe satis sanus inter dum uideri solet, qui.n.nihil tranquille,leniter nihil partite, diffinite,districte,facete dicit,presertim cum causæ, partim totæ,partim aliqua ex parte eo modo tractandæ sunt,is non p̃paratis auribus,simul ac inflammare rem cœpit, furere apud sanos & quasi inter sobrios bacchari uinolenter uidetur. His Marci Tulli uerbis non potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perspecto hoc exemplo, nihil est quod ad eius generis usum prætermissum esse uideatur. {Maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori &c.) Quia futurum neminem arbitrati sunt,qui patriam ullo in tempore proditurus esset:sicut nec,qui parentem trucidassent. Sane ferunt Solonem de septem illis sapientibus unum, qui leges scripsit Atheniensibus, quibus usi postea fuere,cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parẽtem necasset, respondisse, se id neminem facturum putasse. Sapienterq; fecisse dicitur,cum de eo nihil sancierit, quod antea commissum non erat,ne non tam prohibere,quàm admonere uideretur. Ergo postea demum inuenta pœna, quæ inferretur eis,qui parentes necassent suos. Sed nondum qui patriam prodidissent,pœnam fuisse tum excogitatam apparet. {Nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atq; in alijs maleficijs ad singulos,aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit.) Impium distat à nefando,ut Pædianus inquit,quod nefandum est:non fandum,nefarium, quod sacra polluit farre pio solita celebrari. {Singularem pœnam.) Peculiarem,& quasi illi sceleri soli tributam. Huius sceleris q; sunt affines,omni consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. Qui sunt coniuncti,aut sanguine, aut in eo scelere duntaxat perpetrando. {In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi,) In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita differit, ut dicat uberius esse hoc aliquantoq; robustius,quàm humile,de quo posterius dicetur, &summissius magis opportunum,quàm humile,de quo iam dictum amplissime. Hoc in genere uerborum,& dicendi, suauitatis est uel plurimum. Est autem plenius quàm enucleatum illud ornatum copiosumq; summissius,cui omnia dicendi ornamenta conueniunt, & multi in hac orationis forma floruerunt apud Græcos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit ceteris,cuius oratio cum sedate placideq; loquitur,tum illustrant eam quasi stellæ quædam,translata uerba, atque immutata,translata dico,ut cum per similitudinem ad aliam rem, aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo subijcitur aliud quàm idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod, quanquam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo transtulit Ennius,cum dixit,arcem & urbem orbas, uel cum pro Africa tamen horridam hanc hypallagem rhetores, quia quasi sumuntur uerba pro uerbis metonymiam Grammatici uocant, quòd nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit,& abusionem, quam catachresin uocant, ponit,ut cum minutum dicimus pro paruo, & abutimur uerbis propinquis,si opus est,uel si libet,sed cum fluxerunt continuæ plures translationes,alia plane fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamen melius ille,qui ista omnia translationes uocat. Ceterum hæc frequentat Phalereus maxime, súntque dulcissima. Et quanquam translationum est apud eum multum, tamen immutationes nusquam crebriores in idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata uerborum uarietate) cadunt. Multum enim eleganter & multa sententiarum copia disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Ne pluribus agam: Ex philosophorum scholis tales se re euadunt,& nisi coram erit comparatus illo fortior,per se hic quem dico,probabitur. Est enim quiddam insigne & florens orationis, pictum & expolitum genus in quo omnes uerborum omnes sententiarum illigantur lepores. hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum,sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate ꝯsedit. {Hi cũ se,) Partim se. {Tũ uero,) Sed maxime. {Nihilo minus) Nihilo secius. {Quid in oĩbus rebus ppl's R. posset,scire & æstimare poterant.) Atq; non unr̃ scisse & æstimasse,ergo imprudenter id ab eis fcm̃,ut ꝯtra Romanos quidq̃ molirentur. {Cum deliberassent nobiscum bellum gerere;) Ex hoc,aliquorum fraude,& intestinis insidijs eos laborasse probat. {Sociorum partem,) Italicorum partem,qui socij Romanis asciti fuerãt,uelut supra retulimus. {In officio manere) Vt Romanis qd' possent,præstarent auxilium. {Ad bellũ administrandum.) Ad trahendum longius bellũ, ne sociorum certamen in uno prœlio positum esset. Bellum est hostilis aliqñ confligendi uoluntas,& nocendi. cuius contrarium est,pax. Nam si distrahatur per aliquot dies bellum. induciæ dñr. Prœlium uero,conflictus initium,quasi p̃ ludium. cum uero utrinq; confligitur,& iam furentibus animis oẽs marte

te concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunque contendatur, dici potest. {In uno prœlio) Vno conflitu. {Ne dū illud imperium orbis terræ,) Quod Romanorum longe omnium potentissimum est. {Partim ui, partim uoluntate consenserunt,) Armis.n. aliæ sunt superatæ nationes, aliæ sponte cesserunt, seq; dediderunt. {Ad se transferre) Imperiū Romanum, cui totus cessisset orbis. {Tantulis) Tam exiguis uiribus, si cum Rom. comparentur. {Quid Fregellani, nō sua sponte conati sunt?) Contra Rom. arma sumere, quos tu defendis. Eo quidem respondet ipse. Ideo Fregellani Romanorum socij in armis acrius perstiterūt, quod alij socij contra datam fidem minus conati sunt, hoc est, minus palam aduersati Romanis. Nesciebant etiam, quemadmodum alij similiter lapsi essent, & suorum conatuum pœnas luissent. {Nam rerum imperiti,) Sicut Fregellani. {Exempla petere nō possunt,) Quia nunquam simile quidquam experti sunt. {Deducuntur in fraudem,) Intestinis malis laborantes, idq; propter seditiosos ciues. {At ij,) Præter Fregellanos. {Arma sustulerunt?) Ad arma concurrerunt, ut ultro bellum inferrent. {Nullis copijs fretus?) Nisi fallatur insidijs. {Quid aliud, nisi id quod dico, potest esse?) Vt fraude intestina instigent imprudenter, Romanos ad bella lacessant. {In attenuato figuræ gñe,) Ipse ad Brutum in Oratore de attenuato gñe, inquit, Summissus & humilis consuetudinem imitatur, ad indisertis re plusq̄ opinione differēs. Itaq; eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tñ illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, mirabilis illa quidem uidetur esse ęstimanti, sed nihil est cum experiare minus. Etsi.n. nō plurimi sanguinis est, habeat tñ succum aliquem oportet, ut si.s. illis maximis uiribus careat, sic, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum, tanquam è uinculis numerorum eruamus. sunt.n. quidam oratorij numeri obseruādi, ratione quadam, sed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi solum quiddam sit, nec uagum tñ, ut ingredi libere, nō ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. Habet.n. ille tanquam habitus cōcursu uocalium molle q̄ddam, & ei qui iudicet, non ingratam negligentiam, de re homini magis q̄ de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hęc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq; uerborum. Illa.n. ipsa contracta & minuta, non negligenter tractanda. Sed quędam etiam negligentia est diligens. nā ut mulieres esse dñr nōnullæ inornatæ, quasi idipsum deceat, sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. fit.n. quoddā in utroq;, quo sit uenustius, sed non ut appareat, tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, & ne calamistri quidem adhibebuntur. fucati uero medicamenta candoris & ruboris omnia relinquentur: elegantia deniq; & munditia remouebitur sermo purus erit, & latinus, dilucide planeq; dicetur. quid deceat circunspicietur, unum aberit, qđ quartum numerat Theophrastus, in orationis laudibus, ornatum illud suaue & affluens, acutæ crebręq; sententiæ ponētur, & nescio unde ex abdito erutæ, atq; in hoc orator dñabitur. uerecundus erit usus, oratorię quasi supellectilis. supellex est.n. quodammodo nostra q̄ est in ornamentis, uel rerum, uel uerborum. ornatus aūt duplex, unus simplicium, alter collocatorum. simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis aut translatum, aut sumptū aliunde mutuo, aut fcm ab ipso, nouum, aut priscum, aut usitatum, sed ēt usitata & prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba hñt ornatum si quid cōcinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneant, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa q̄dem permulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecūdus, & parcus, & in priscis reliqsq; ornamentis uerborum ac sententiarum demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur, non modo urbanorum, sed etiam rusticorum, ut sunt gemmare uites, lasciuire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumēta: nihil horum audacter, sed aut simile illi unde transferas, aut si res suum nullum habeat nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uideatur. Hoc ornamento liberius quàm ceteris utetur hic orator summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo, illam autē concinnitatem, qua locorum collationem illuminat, ijs luminib' quas Græci quasi aliquos gestus orationis, schemata appellant adhibebit, sed paulo parcius (ut si in epularum apparatu magnificentiam excedat) non se parcum solum, uerum ēt elegantem uideri uolet. Eliget quibus utatur. Huic enim acuto fugienda sunt paria paribus relata, & similiter conclusa eodemq; pacto cadentia, & mutatione unius tantum literæ quasi quæsitæ uenustates, nec elaborata ęcinnitas, ut quodam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. itemq; si quæ uerborum iterationes, contentionem aliq̄ & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ. ceteris promiscue poterit uti, continuationem uerborum modo resoluat & diuidat, utaturq; uerbis quamusitatissimis. translationibus quammollissimis. etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt uehementer illustria. non faciet Romanum populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter una complexione deuinciet. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui dicendo multum quandoq; ualent, quorum duo sunt genera, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroq;, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iacendo mittendoq; ridiculo. tamen ridiculo sic uti debere opinor, ut nec illud nimis frequens, nec scurrile sit, nec subobscœnum, nec inimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunam, nec odij locum risus occupet. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen & Germani Attici. Quoniam quidquid falsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. {Postq̄ pfusus est,) Calida aqua aspersus, lotusq;. {Defricari. deinde, ubi uisum est) Strigilibus & linteis abstergi. {Vt in alueum descenderet,) Vbi aqua corpus ablueret. {Ecce tibi iste de transuerso,) Ecce proprium hoc Ciceronis est in rebus improuisis, quod Virgilius & legit & transtulit: ut,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horresco referens, immensis orbibus angues.

{De transuerso,) Et hoc uulgare uerbum, quod huic figuræ conuenit soli. {Pueri tui) Serui tui. {Hic, qui id ętatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit.) Rubore suffusus est, quod appellatus esset id ætatis anolescens. {Vix tandem inquit, Sine me considerare.) Permitte me, inquit, & si uix permittis, tandem permitte, ut considerem quod dicis. {Cœpit clamare) Petulantius clamare, instare. {Petulans es,) Temerarie postulans est.n. à petendo uerbum deflexum. M. Tull. de Rep. lib. IIII. Itaq; à petendo petulantia, à precādo & poscendo procacitas nominata est. {Atq; acer, peruicax) Sic Iuuenalis, Acer & indomitus, libertatisque magister. {Vt non ad solarium quidem,) Solarium, eminētiorem ædiū contignationē nominamus. Palladius in rebus rusticis, Nūc circa extremum mensis, pauimenta in solarijs fiunt. Tranqllus de Nerone, Formam ædificiorum urbis nouam excogitauit, & ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solarijs incendia arcerentur. Dictum autem solarium, q̄ cū primo sol diluculo oritur, id radijs illustret. Item solarium à Latinis dictum, quod à Græcis horologium, ut Varro inquit, in quo horæ ex sole inspiciebantur. Hoc aūt Cornelius in Basilica Æmilia & Pulula primus inumbrauit. {Ergo ut ne ad solarium quidem, ut mihi uidetur, exercitatus sis.) Vel ubicunq; prudentes, nō furiosi, ut tu, conuenire soliti sunt. {Sed penes scenam,) Vbi ab oībus mimis clamatur, abiectisq; qbuslibet. {Cui ēt nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur,) Non mirum si adolescens illum clamantem non tulit, cū custodis sibi audire minas uideretur, dum illum inclamantem auscultaret. {Pædadogi lites) Pædagogus à Græcis, à Latinis puerorum custos recte dici potest à παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. {Lites ad auriculas) Nunc lites pro iurgijs ponit. distat.n. à lite iurgium, q̄ iurgium leuior res est si quidē inter beneuolos, aut propinquos dissensio uel cōcertatio, iurgium: inter inimicos dissensio, lis appellatur. ut ipse Tullius de Rep. in 4. Admiror nec rerum solum, sed etiam uerborum elegantiam. si iurgant, inquit, beneuolorum est concertatio, nam lis, inimicorum dicitur. & in sequēti. Iurgare ergo lex putat inter se uicinos, nō

litigare

litigare.{Lites ad auriculas uersarentur,)Hypocoristicos di-
xit auriculas,quod id adolescentes tenere uiderentur.licet ali
qui aurem meatum, per quem uox ad cerebrum ingreditur
dici uelint,auriculam uero,circũductam chartilaginem.{Im
perito eiusmodi conuitiorum.) Conuitium,inquit,Non.Mar
cellus de doctoꝝ uiroꝝ indagine,à uicis dictum, ꝙ ꝑm igno
bilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines cauillen
tur. {Vbi enim iste uidisset scurram) Ordo est & sensus.Ad
hæc.n.iste adolescens, ubi uidisset scurram, abiectum hoiem
& impurum, exhausto rubore,qui se putaret nihil hr̃e,quod
de existimatione perderet. {Vt omnia sine famæ detrimento
facere posset:)Igitur genera figurarum ex his exemplis intel
ligi poterunt, erat enim attenuata uerborum constructio q-
dam & alia in grauitate alia posita in mediocritate.{Contur
batus est) .i.excanduit ira, incensus est. {Vidisset scurram)
Scurram ueteres dixerunt,qui magnorum uirorum à tria gu
læ auiditatem secutus subiret. Vnde illud Plautinum est,Tũ
isti serui scurrarum,qui ludunt in uia. Et rursum in Epidico,
Scurra es,scio hominem te militarem non esse. {Est autem
cauendum,ne,dum hæc consectemur, in finitima & propin-
qua uitia ueniamus.) Hactenus quæ dicendi genera ꝓben-
tur,explicatum est. Nunc quæ fugienda,utpote uitiosa,exem
plis exponit Cic.sed prius de eis quæ probantur,quædam no
bis dicenda sunt ne hunc locum illotis,ut dr̃ pedibus incuria
quadam præterijsse uideamur. Sane sciendum est his tribus
quasi formis inclusam eloquentiam non esse. Nam ut inter
gracile ualidumq́; , tertium aliquid constitutum est. ita hoꝝ
interualla sunt,atq; inter hæc ipsa mixtum quiddam ex duo
bus medium.quoꝝ & subtili genere plenius aliquid atq; sub-
tilius,& uehementi remissius,atq; uehementius inuenitur,ꝙ
illud lene,aut ascendit ad fortiora,aut ad tenuiora summitti-
tur,ac si ꝓpe innumerabiles species reperiũtur, q̃ utiq; aliquo
momento inter se differant sicut quatuor uentos generalr̃ ꝑ
totidem mundi cardines flare accipimus,cũ plurimi sint me-
dij eorum. Varie etiam aliqui regionũ ac fluminum proprij
deprehenduntur.Ille aũt optimus ab ipso Cicerone dr̃, & so-
lus eloquens,qui humilia subtiliter,& magna grauiter,& me
diocria temperate potest dicere.Vtendũ ergo plane his dicen
di figuris,non ubiq;. quid enim deceat,uidere oportet. adhi
bendaq́; eloquenti sapientia est ut non modo quid causa,sed
& quid causæ partes exigant,uideat. ac is ex drĩam persona-
rum,locorũ temporumq́; locutionem mutabit. Ita ad quod-
cunq; decebit,ad id orationis ẽt partes accõmodabit,ne satur
uel ieiunus,ne grandis aut minutus sit sermo, nec itẽ nimiũ
diu contradicat,sed erit rebus ipsis par & æqualis oro.Princi
pia uerecunda, non elatis incensa uerbis, sed acuta sententijs
uel ad offensionẽ aduersarij,uel ad cõmendationem sui.nar-
rationes credibiles,nec historico, sed ꝓpe quotidiano sermo-
ne explicato dilucide.Deinde si tenues causæ,sit ẽt argumen-
tandi tenue filũ,& in docendo & in refellendo.Idq́; ita tene-
bitur,ut quanta ad rem,tanta ad oronem fiat accessio: Cũ ue
ro causa ea inciderit,in qua uis eloquentiæ possit exprimi, tũ
se latius fundet orator,tum reget & flectet animos,& sic effin
get ut uolet.i.causæ natura,& ratio tp̃is postulabit. Dicat igi
tur idem ubi deceat grauiter,seuere,acriter, uehementer, ꝯci-
tate,copiose,amare,cõiter,remisse,subtilr̃,blande,leniter,dul-
citer,br̃,urbane,non ubiq; simul,sed ubi decorum,quod græ
ci πρέπον dñt, poscet. tunc laudem non doctoꝝ modo,sed etiã
uulgi consequetur. Duo autem sunt,ut artis scriptores multi
consentiũt,& ipse in primis in Oratore Cic.quæ bene tractata
ad oratore admirabilem eloquentiam faciant.quoꝝ alterum
est,quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad
omnem uitæ consuetudinem accõmodatum, alterum, quod
ijdem παθητικὸν nominant,quo perturbantur animi & conci
tantur.In quo uno retineat oratio illud superius cõe & iucũ-
dum,ad beneuolentiam reconciliandam paratum: ut hoc ue
hemens,incensum,incitatum quo causæ eripiũtur, excitet no
bis apud auditores,opinionem rationis & consilij.Quo gñe
nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno sem-
per usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus.
Nobis certe pro familiari reo summus orator non respondit
Hortensius,à nobis autem homo audacissimus Catilina accu
satus obmutuit nobis etiam priuata in causa, magna & gra-
ui,cũ cœpisset Curio dissentire, cessit, postquam sibi uenenis
ereptam memoriam dixisset: Proinde cum plures sint eloquẽ
tiæ quasi facies,& cum omnis facies,modo recta sit, suum ha
beat usum,atq; idipsum omne sit oratoris, consulat q dictu-
rus est suas uires, & ubi eius maxime dominari possit oratio
putet optimum.In quo ne nos corruptum fallat iudiciũ, ma
gnum periculũ est.Falluntur si quidem multi,qui uitiosi di-
cendi sequũtur genus,quod aut uerboꝝ licentia resultet, aut
puerilibus sententiolis lasciuiat,aut immodico tumore turge
scat,aut inanibus locis bacchetur,aut quasi casuris, si leniter
quatiantur,floribus niteat.Quæ ideo à plerisq; corrupti iudi
cij probari solent,quod popularia ac plausibilia sint. Item,
sicut aliquos effusius immodice & redundanter dicere inue-
nias.ita alios infirme & ieiune. Alius.n.excessisse,alius non
impleuisse dr̃ materiam, sed alter imbecillitate, alter uiribus
peccat,uterq; suo forte iudicio:quod ne nos fallat, Cic.cõmo
net, & horum nobis generum, in quibus falli iudicio possi-
mus ponit exempla,inquiens. Nam graui figuræ,quę lauda-
tur,propinqua est ea quæ uitari debet.& hæc recte uidebitur
appellari,si suffulta nominabitur. Vt.n.corporis bonam ha-
bitudinem(sic turgida & nimium elata ferme suffulciuntur,
ne corruant,unde & domus suffulta columnis) tumor imita
tur sæpe, ita grauis oratio, sæpe imperitis uidetur uitiosa,qđ
turgeat.Cum aut nouis, aut priscis uerbis,aut duriter aliũde
translatis,aut grauioribus q̃ res postulat aliquid dicitur,hoc
modo,cum impinguatur. {Nam qui perduellibus uenditat
patriam,non satis supplicij dederit,)Duellum,bellum ueteres
dixerunt, quod à duabus partibus de uictoria contendenti-
bus geritur.inde & perduellio,qui pertinaciter retinet bellũ.
Cic.in Oratore: Nam ut duellum bellum,& diuis dijs:sic Di-
uillium eum,ꝙ Pœnos classe deuicit,ut bellicum nominaue-
runt,cum superiores appellati essent semper Duelli. Plin. lib.
XVI. Mirum apud antiquos. I.Punico bello classem Duellij
impatoris,ab arbore excisam sexagesimo die nauigasse. Hoc
autem utpote prisco usus uerbo est.{Neptunias depulsus erit
lacunas.) Neptunus maris deus apud ueteres habitus,dict',
ꝙ mare terras obnubat.unde nubes à cœli nuptu.i.operatio
ne,ut Varro inquit,à quo nuptiæ,& nupta dicta. Lacuna,a-
quæ collectio,à lacu deriuatur,quam,ut Festius inquit,alij la
mam,alij lustram dicunt. In Neptunias igitur lacunas,in ma
re significat.hoc ideo uitiosum est,quod Neptunias dicẽs,uer
bum nimium licenter nouauit. id enim magis ad poetam,
quam ad oratorem pertinet. {Qui montes belli) Maximos
belli tumultus,quod duriter aliunde translatum est. {Cam-
pos sustulit pacis.) Et hoc quod dicit,Campos pacis,durissi-
me in oratione saltem soluta translatum est. {Et ab eo, quò
profecti sunt,)Vnde dicendi sumpserunt exordium. {Aberra
uerunt;)Longius uagati sunt.{Nec perspicere possunt)Quia
ingenium iudicio caret,& specie boni fallitur,quod omnium
in eloquentia pessimum est.Perueniunt ad confine eius gene
ris quod appellamus dissolutum.Cũ ab ea laude,quæ in me-
diocri figura est,declinat,fit dissolutus qui dicit. Et sane sicut
plura laudis q̃ tria illa paulo ante interiecta gña diximus,ita
uitiosa istis esse plura facile intelliguntur. Quo magis enim
à graui,media,& attenuata figura recedimus,eo magis ad ui
tiosam accedimus orationem,& contra.Itaq; sicut probatio-
res,& probatissimæ,ita & paulo uitiosiores,& longe uitiosissi
me,in omni gñe possunt inueniri.Primum autem illa sunt o-
ptima,quæ minime accersita,& simplicibus,atq; ob ipsam ua
rietatem perfectis similia sunt,satis enim aperte Cic.ostendit,
in dicendo uitium uel maximum esse, à uulgari genere oro-
nis,atq; à consuetudine cõis sensus abhorrere. si quidem o-
mnia illa quæ curam fatentur,& ficta atq; accersira uideri uo
lunt,non gratiam consequuntur, sed fidem amittunt. Pro-
pterea ꝙ sensus,propter quos inuenta uerba sunt,non modo
non explicant & referunt,sed obumbrant & aperiunt.Vtcũq;
aũt nobis blandiamur, superciliose nimium erratur, cum &
quod recte dici potest, circuimus amore uerborum, cũ quod
uno uerbo patet,pluribus ubi opus non fuit, auditorem one
ramus,cum parum disertum credimus, quod simpliciter di-
ctum esset, cum deniq; à corruptissimis uersibus, aut oratio-
nibus,figuras & translationes mutuamur. Sed tum demum
ingeniosi.s.essemus,si ad nos intelligendos,post reꝝ dignita
tem,

tem,quibus erudimur, curam quoque uerborum & totius orationis adderemus. E' diuerso uideas alios tamen æmulos breuitatis, ut necessaria quoque orationi subtrahant uerba, & q uelut satis habent, si sciant ipsi quid dicere uelint, nec quantum ad alios attineat quicquam expendant. cum pessima quæ sint per se satis aperta, præclari sensus tam natura quam dicentis inscitia nō semel occulti maneat. Porro alios inuenias,non ita sensibus ut uerbis stolidos,dum inquinatis,dum barbaris, dum improprijs utuntur uerbis. Alij aūt ita dissipati orōne fluctuant,ut legentis mentem,& audientis aures:quæcunque ab his dicūtur,prætereant.Rursus alij duri,nimiumque morosi sunt,qui hærentes circa singula,& dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur,hac ipsa mora, cogitationis oēm plerunque calorem extinguunt. Alij item ociosi sunt & plane frigidi,concisa orōne gaudentes. Alij deniq; pp imperitiam,& lirarum ignorantiam,sordidis uerbis sensus uel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes,aut ingenio incompositi labuntur,nec ullo orōnem nectentes uinculo præterfluunt. Huiusmodi uero orōnis Cicero ponit exēplum,quod appellat dissolutum,quia sine uerborum,quibus hæreat,constructione sit.{Et articulis) Nexibus,quibus uincitur ne fluctuet oratio.articulos uocat Græcorum more,qui pronomen relatiuum,qs,q,q̄,qđ,uel quid,inter articulos posuerunt,quos partem unam orationis esse uoluerunt. {Nec potest confirmare,) Quia nullus perfectus elicitur sensus. {Nec uiriliter) Quia uires habet nullas,sed flaccescit & sua leuitate diffluit.{Sese expedire.) Vt aliquo sensu terminetur,qđ ex hoc exemplo satis aperte colligitur, ubi nullo uerbo tota, ut debuit,clauditur oratio. {Non potest hmōi sermo tenere attentum auditorem:) Qui poterit:cum nullus comprehendi ex eo queat sensus?{Qui non pñt in illa facetissima) Exponit aliud uitiosum dicendi genus,quod attenuatæ figuræ est. {In illa facetissima uerborum attenuatione) Facetissima,exculta,& quasi rotunda constructione. Velut etiam Quintil. sentit,cum ita dicit:Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor,consistere. neque.n.diceret Horatius,facetum genus Catoni minus à natura concessum esse, Virgilio quidem esse. Decoris. Hanc magis excultæ cuiusdam elegantiæ appellationem esse pute. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba,quærētis,an illi sint pedes faceto, ac delicijs ingredienti molles.quod conuenit cum illo Horatiano,

Molle atque facetum, Virgilio.

{Nam istic ille) Hic apparet q̄ nullius sanguinis, nullius sit nerui sermo.{Conuitium fecit,) Conuitiatus est: sic Martial. Ingenti faciet cōuitia uoce.Plautus in Mercatore: Post haud multo ad me uenit,male mihi pcatur,& facit conuitium. Et sunt etiam huic pleraque similia,ut facio tibi iniuriam & facio tibi contumeliam,quod tn̄ à Cicerone, ut Quintilianus inqt, reprehendi solitum est.affici.n.contumelia dici uoluit.Facio ludos,illudo.Plaut.in Mercat. Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio,absolute,p eo quod flagitium & damnum patior,ut uulgo dicitur.Plautus in eadem comœdia ait,Sese illius opera atque aduentu,capræ flagitium & damnum fecisse haud mediocriter.{Friuolus hic quidem) Iam nullius momenti,& fere nullus ut isti etymologi aiunt.{Et illiberalis)Non dignus,quo liber & ingenuus utatur sermo.{Puris) Sed inqnatis.{Et electis,) Sed eisdem sæpius sordide quidem repetitis uerbis. Hæc in omni orōnis genere fuerunt uitia quæ ut in iuuene emendentur,& in melius,ut ita dicam refingantur à præceptore in primis laborandum reor,antequam nimium sibi placere consuescat,& ipsa male dicendi consuetudo ei blandiatur.Huius igitur erit operis adijcere,detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusq; iudicium, q̄ replenda uel deijcienda sunt pmere uero tumentia,humilia extollere,luxuriantia astringere, dissoluta componere,exultantia coercere,duplicis est operæ.Nā & damnanda sunt quæ placuerunt, & cur ita emendemus nobis ratio reddenda est. quod si emendari stultum iudicium, aut non intelligendo,aut arroganter,& peruicacius instando nō admittat,ulterius tps non terendum est, sinendumq; ut se solus amet sibiq; placeat. {Dignitate afficiunt exornationes,) Dignitatem afferunt cunctis dicendi gñibus.{Quæ)Exornationes hoc est,tropi & schemata.{Si raræ disponentur,distinctam sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur,oblitam reddunt orationem.) Nam cū hæc,ut qdam eloquentiæ lumina sint (dum per orationem quasi oculos spargere conueniat) nō,uidelicet recte fieri arbitremur, si tota corpora oculi sint, ac cetera membra offm̄ suū perdant, sicut igitur opportunæ positæ,orōnem exornant,ita ineptissimæ sunt cum immodice per orationes accumulantur.{Si crebræ collocabūtur,oblitam reddunt orōnem.) In uitium deflectunt, quia neglecto rerum pondere,& uiribus sententiarum,sed ad inania uerba,& hos loquendi modos deprauant.tamq; id ridiculum est, q̄ habitū gestumq; qrere sine corpore. Itaque ut locus quisque postulabit,eis utemur exornationibus.{Deinde identidem cōmutentur,) Vt idem & idem,hoc.n.est identidem in alijs atque alijs figuris misceatur, ac ita facile satietas per uarietatem uitetur.

LONGOLIVS.

SVNT igitur tria gñā,tres dicendi figuræ. Trium generum dicendi meminit Gell.lib.II.cap.XIIII. Porro graue,alij grande,sublime alij uocant. Quibus aūt formulis orō grandis contineatur,erudite ut omnia,Hermogenes & post hunc Trapezontius. Nam quis est uestrū iudices,) Orō est in gñe deliberatiuo.Consultatur.n.eijciendus ex urbe sit nécne,is qui patriam hostibus prodere tentauit.Nam quis est urm iudices. Propositio,figurata interrogatione,q̄ maxime rem urget. {In ijs,qui uiolassent) Arguit à minore ad maius.est aūt amplificata argumentatio per αὔξησιν uerborum stuprare,pulsare,necare.{Atque in alijs maleficijs) παραύξησις rerum p collationem.{O feros animos) Exclamatio indignationis plena.{Quo pacto hostes,) ὑποτύπωσις qua sub oculos ponit incōmoda proditæ hostibus priæ. {In mediocri figura uersabitur oratio,) Alias,ratio. In mediocri exemplum) Constitutio est coniecturalis. Quæritur enim,sponte ne sua sociæ ciuitates populo R.bellum intulerint,an à Liuio Druso concitatæ.uide Florum lib.III.cap.XVIII. Virtute & industria.) Virtus ad uires industria ad consilia spectat. Hi cum se,) Argm̄ à spe perficiendi,quam ostendit socijs esse non potuisse. Cum sibi non multitudinem) Argm̄ à facultatibus,quas non adfuisse indicat. Facultatum autem nomine, commeatus,milites,duces,arma,&c.continentur. {Quibuscum bellū gerimus,) Defensio.Non sumpsisse aduersus Rom. pop.arma,socios. Arguit aūt ab anteactis,& officio sociorū. Aliud argm̄ est deliberatiuum,à tuto & possibili.{Si cum finitimis)Confirmatio à minore. Exornatio est per comparationem à minori. {Quæret aliquis:) ὑποφορὰ aduersariorum confutat autem ab euentu & fine defectionis. Quæ obijci poterant refutat.) Nota autem comparationes: De finibus, nō de imperio.alterum minuitur,alterum augetur.{Nulla igitur) Occupatio.{Quid aliud,) Altera occupatio. {Nam,ut forte hic &c.) Narratio simplex rei gestæ, nullis grandioribus aut mediocrib.figuris ornata.{Exercitus sis.) Als,exercitatus sis. {Est autem cauendum,) Vitia abutentium figuris dicendi. {Si sufflata nominabitur.) Alias,suffulta legitur & in quibusdam antigraphis subsultans,quod non displicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, subsultant, & supra quam natura decet attolluntur,ita etiam oratio.{Si præceps in Neptunias &c.) Hæc figura per circūlocutionem, quia poetica est,& incerta pro mari,non conuenit omnino orationi solutæ.Montes autem belli, & campos pacis duriter aliunde trāslata sunt,pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc necessaria est, nec uenusta, nec intentionem declarans, quæ sunt translationis causæ principaliter.

ASCENSIVS.

BIPERTITA &c.) Vt docilem reddat,q̄ traditurus est:præmittit,dicens. Igitur qm̄ de elocutione dicendū est pceptio elocutionis.i.de elocutione erit nobis bipertita.i.in duas partes diuisa.Nam nos dicemus primū in qbus gñibus.i.characteribus & figuris dicendi,omnis elocutio oratoria debeat semper esse:deinde ońdemus,quas res elocutio oratoria debeat hre semper. SVNT igitur tria gñā.f.dicendi,quæ genera nos appellamus figuras.in quibus .f. gñibus, omnis

omnis oratio non uitioſa cõſumitur.i.depletur & euacuatur nos uocamus unam ſup.figuram grauem:alteram.i.ſecundã mediocrem,& ſup.tertiam extenuatam.i. gracilem : tenuem, aut exilem.Grauis ſup.figura dicendi eſt quæ conſtat ex magna .i. prolixa , & ornata conſtructione uerboꝝ grauium.i. momenti plenorum.Mediocris.ſ.figura eſt,quæ conſtat ex.ſ. conſtructione uerboꝝ,humiliore.ſ.ꝙ grauis, neꝗ tñ conſtat ex infima & ꝑuulgatiſſima dignitate uerboꝝ.Vnde minus ſępe dicimus per comparatiuum,ꝙ per abſolutum.Nam manũ maiorem pigmeo dicimus,non tamen magnum. Attenuata, ꝙ prius uocauit extenuatam:eſt quę eſt demiſſa.i.humiliata: uſꝗ ad uſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri.i.minime ornati,non tñ uitioſi.Oratio ꝯſumetur in figura graui, ſi uerba cuiuſꝗ rei, quæ poterunt reperiri ornatiſſima , ſine ꝓpria .i.apta,& ſua cuiuſꝗ,ſiue extranea.i.tranſlatitia accõmodabuntur in unãquanꝗ rem,& ſi ſnię graues,tractentur in amplificatione & cõmiſeratione : & ſi exornationes uerborum & ſententiarum:quę habebunt grauitatem adhibebũtur.tria ergo requiruntur,grauitas.ſ.uerborum,grauitas ſententiaꝝ, & utrorunꝗ exornatio. Hoc.ſ.quod ſequitur erit exemplum in hoc gñe figuræ.ſ.grauis.Nam quis ueſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui:nam conſtruẽdo amittat grauitatem ſuam,cuius cauſa apponitur : eſt enim pro exemplo unde duntaxat uoculas explanauero.) Quis eſt. q.d.diceret nemo.Ingenuam.i.liberam & liberis maioribus ortam,ꝯſum ſumpſerunt .i. depleuerunt , aut expenderunt, maiores priſci Romani.O homines derelictos.i. deſtitutos ab humanitate: pulchra declamatio per contrarium , nam homines ſine humanitate non ſunt,homines.niſi tm̃ facile,ſed ferociſſimę beluæ. Sicut Iuuen.dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynedos ad diuerſa reſpiciens, utpote Socraticos , uerbis & cynedos uita.Quid agere auſi ſunt:hoc eſt,ſi q̃ritis,quid pro auſi ſint,aut quid cogitare poſſint.Rñdeo ſup.eos cogitare dũ patriam proderent, quo pacto &c. Deum deorum Trucidatis, truculenter occiſis.Vrbs.ſ.Roma,poſſet tñ idem dici de qualibet alia,conflagrata.i.ſimul combuſta. Neꝗ uerbis ꝯſequi.i. exprimere.Mei.i.exortationis meæ,iſtæ.ſ.iniquiſſimus.Cetera patent, preſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. In mediocri &c. Oratio,inquit,uerſabatur in mediocri figura,ſi ut dixi ante nos demiſerimus.i. deorſum miſerimus aliquantulum,hęc tria.ſ.in genere graui,uidelicet uerborum rerum,& exornationum pondera. neꝗ tñ deſcenderimus ad infimum.ſ.genus dicendi,ſic.i.hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum:tum ꝙ facile eſt tum ꝙ eius gratia conſtruendo amittatur,nam oratio dum à grãmaticis dicitur conſtrui,potius dicatur deſtrui,aut ſaltem reſolui. Vr̃ autem hoc prętendere oratio,ut à ſocijs qui ab Rom.imperio deſciuerint , transferatur crimen in eiuſmodi defectionis auctores,qui erãt principis Rom.ut Druſus & eius ſequaces.Eſt autem coniecturalis ꝯſtitutio,quia uarijs coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ urbis,niſi ab Romanis principibꝰ fuiſſent adiuti . Aliquid.ſ.externæ opis,quid aliud niſi qd' dico, uidelicet à Druſo perſuaſos & adiutos id conatus,id aũt nõ dicit,uel quia in Druſum utendum cenſuit alio genere dicendi, ut ſuperiore exẽplo patuit, quod totum in ipſum conuerti poteſt, uel quia ſatis pro exemplo adductum eſt,uel quia noluit totam orationem ponere ne non exemplum , ſed uera aliunde aſſumpta putetur oratio,cum prius atteſtantur ſit ſe nolle aliena aſſumere . In attenuato &c. Affert exẽplum attenuatæ figuræ dicens:Hoc .ſ.quod ſequetur, erit exemplum, in attenuato genere figuræ hoc eſt in genere figuræ attenuatę,quæ infima eſt,id quod.i. quod genus attenuatum,eſt demiſſum.i.humiliatum uſꝗ ad ſermonem quotidianum .i. quo utimur quotidie domi cũ familiaribus nr̃is loquentes.Nec inquam erit exemplũ. Nã &c. Pñt ẽt huius exempli uerba quo cõtextu poſita ſunt legi , ſed ut facilius intelligantur (quilibet enim ea, ut ſita ſunt in auctore legere poterit) ſic explanantur , ut narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat , hoc modo . Nam hic.ſ.adoleſcens de quo fingitur multa prius locutus.ut .i. poſtquã uenit forte in balneas , cœpit poſtquam perfuſus ſup.erat oleo.i.inunctus,cõfricari,deinde ubi uiſum eſt.ſ.commodum,ut deſcenderet in alueum.i.peluim, aut lapidem cauatum, aut ligneum uas in quod ſe umbilico tenus dimittebant.ecce,ibi iſte.ſ.uilis ſcurra,de tranſuerſo ſup.inſpiciens adoleſcentem, inquit, heus (reuocandi eſt aduerbium) adoleſcens pueri.i.miniſtri,aut ſerui tui,pulſarunt me modo, id eſt,paulo ante cum ingrederer,oportet ſup.ut ſatisfacias.ſ. mihi pro pueris tuis.Hic.i.hoc tempore:à loco,ſeu in hoc facto,aut hic uidelicet adoleſcens,qui id ætatis.i.eius ætatis, eſſet appellatus ab ignoto , præter conſuetudinem , non enim conſueuerat iniuriarum poſtulari,erubuit,& ita nihil reſpondit.iſte .ſ. ſcurra . cœpit dicere eadem,& alia clarius .ſ. quam prius : hic ſcilicet adoleſcens.uix,id eſt, cum ſumma difficultate inquit tandem.ſine,id eſt,permitte me conſiderare, ſcilicet quid reſpondeam . Tum uero, id eſt, tunc præcipue quaſi ad uerum,cœpit iſte,ſcilicet uilis ſcurra,clamare,uoce iſta, ſcilicet ineptiſſima & conuitioſiſſima , quæ poſſet perfacile , id eſt,ualde faciliter,inijcere cuius,id eſt,cuilibet etiam non adoleſcenti,ruborem:clamando autem dixit hęc uerba.ita,id eſt, in tantum petulans,id eſt,proterue laceſſens unumquenque, es atꝗ acer,id eſt,ſtrenuus pulſator,ut ne quidem,id eſt,non etiam ſis exercitatus ad ſolarium,id eſt,in ſole cum nudis mẽdicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur.& ita habent locum apricum & ſoli expoſitum,et tamen à borea defenſum,quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt:ut apricentur conueniens eſt ſolariũ enim eſt horologium,id eſt,inſtrumentum horas diſcernens per umbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus , non exercitatus es . ut mihi uideris ad ſolarium , ubi perditi quidem ſed miſeri & minus cauti exercitantur: ſed ſis exercitatus penes,id eſt,iuxta ſcenam,id eſt,inter ſcurras. mimmos & hiſtriones,& in locis eiuſmodi ubi qui exercitati ſunt calidiſſimi ſunt.Adoleſcens audita tam graui contumelia conturbatus eſt,nec mirũ,ſupple eſt,ſi eſt conturbatus, cui etiam nunc pro tunc,ſcilicet cum talia audit, lites,id eſt caſtigationes.pædagogi,id eſt,magiſtri puerorum,uerſarentur ad auriculas.improperio,id eſt, propter improperium & contumeliam , ſeu probrum & dedecus eiuſmodi conuitiorum . Vbi enim iſte.ſ.pædagogus (aut adoleſcens, ſed potius pædagogus. qui nihil in ſcurram dixit, ſed diſcipulum caſtigauit, ꝙ à tali conuitia audiret) uidiſſet ſcurram exhauſto,id eſt, effœto & extincto pudore , id eſt, in quo nihil pudoris reliquum erat,utpote qui putaret ſe nil habere quòd perducet de exiſtimatione , id eſt , iudicio hominum de ſe aut de æſtimatione ſui,ita ut poſſet facere omnia ſine detrimento, id eſt, indiminutione famæ,quia nullam habuit.Non eſt completa narratio,ſed non deceret completam eſſe,ne forte non putetur exẽplum ad rei demonſtrationem ab auctore fictum ſed aliunde ſumptum. Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquebãtur,tunc qui attenuato genere uerſabantur.Ceterum magnopere conſiderandum eſt genera dicendi eſſe argumentis , ſeu materijs accõmodanda:nam ubi de ſalute urbis egit in ſublimi genere locutus eſt,ubi de ſalute ſociorum in mediocri,ubi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato . Igitur genera figurarum poterunt intelligi ex ipſis exemplis . Erat enim quædam conſtructio uerborum,utpote ultima hæc,attenuata,& alia,ſcilicet prima,erat poſita in grauitate,& alia,ſcilicet media,in mediocritate . Eſt autem cauendum ne, id eſt, ut non,ut dum conſectemur hæc genera, ueniamus in uitia finitima & propinqua.ſ. his generibus , unde ſingulorum uitia exemplis declarat.Nam graui figuræ . Recitat primũ uitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens , nam graui figuræ, quæ eſt laudanda eſt propinqua ea,quæ eſt fugienda,quæ uidebitur recte appellari,ſi nominabitur ſufflata.i. quaſi ſuffarcinata turgida & inflata,non ſolida nec ſucciplena,nã ut tumor,id eſt,inflatio imitatur ſępe bonam habitudinem,id eſt, ſolidum,pingue corporis,ita ea oratio uidetur ſæpe imperitis grauis,quæ turget & inflata eſt,cum aliquid dicitur,aut uerbis nouis,aut priſci,id eſt,primi ſeculi,hoc eſt, nimium uetuſtis,aut tranſlatis duriter,id eſt,uiolenter & ſine gratia,aliunde,aut grauioribus quam res poſtulat, hoc modo . Nam qui uendidit patriam per duellionibus,id eſt,hoſtibus nr̃o more quam prius per duelliones dicebantur,non dederit,id eſt,luerit,aut perſoluerit ſatis ſupplicij,ſi erit præceps,id eſt,præcipitetur , depultus quod nunc dicitur depulſus , in lacunas neptunias

ptunias.i.uoragines maris,quę tranſlatio nimis affectata eſt. Igitur pœnitet iſtum.ſ.cœpti ſui : qui fabricatus eſt montes belli : cum.i.poſtquam ſuſtulit.i.abſtulit : campos pacis.i.effecit ſummas commotiones,& maximos tumultus belli,poſtquam corruperat tranquillitatem pacis. Plerique, ſcilicet oratorum minus peritorum cum declinauiſſent in hoc genus, ſcilicet dicendi graue : ut, id eſt poſtquam profecti ſunt, id eſt diſceſſerunt ab eo : quia nequiuerunt continuare oberrauerunt, & fallunt ſpecie, id eſt ſimilitudine grauitatis, id eſt graui ſtili : quia ut dicit Horatius in arte. Omnes diſcipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio : Sectantem læuia : nerui deficiunt &c. nec poſſunt proſpicere : quia ſtudio nimio excæcati : tumorem, id eſt turgiditatem orationis. Qui &c. Proſequitur uitium mediocris figuræ male obſeruatæ dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis : ſi non potuerunt peruenire, eo id eſt uſque ad ipſum:ipſi errantes perueniunt ad confinium,id eſt finitimum eius : quod appellamus diſſolutū : q;,id eſt eo q;, uel quia eſt ſine neruis,id eſt uinculis,ac decentibus iuncturis, & ſine articulis,id eſt nodis, circa quos ſint nerui, ut appellem, id eſt appellare poſſim modo: hoc ſcilicet genus dicendi:fluctuans eo : quod,id eſt quia fluctuat huc & illuc : nec poteſt confirmare,ſcilicet quod dicere uult,nec expedire, id eſt confutando dicta aduerſariorum : liberare ſeſe- uiriliter,id eſt animoſe,& fortiter : ut uirum decet. Id, id eſt tale genus uitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi : Socij noſtri cum uellent belligerare,id eſt bella gerere nobiſcum : profecto, id eſt reuera eſſent ratiocinari,id eſt conſultaſſent,& per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atque etiam, id eſt frequenter & diligenter : quid poſſent facere, ſcilicet contra tantum imperium urbis : quidem,id eſt certe ratiocinati eſſent: ſi facerent ſua ſponte.i.proprio motu & inſtigatione,& non haberent : hinc,id eſt è noſtra ciuitate:multos homines malos & audaces.Enim pro quia omnes qui uolunt agere magna negocia ſolent cogitare diu,id eſt multo ante : ſupple quid inceptent, aut quid agere parent. Hactenus eſt exemplum uitioſæ orationis peccantis contra præſcripta de mediocritate ſeruanda: de qua dicit Auctor ſic. Huiuſmodi ſermo : non poteſt tenere auditorem attentum. Enim pro quia : ipſe totus diffluit, id eſt in diuerſa fluit : neque amplectetur quidquam comprehendens, ſcilicet ipſum uerbis profectis, aut quia nulla ſunt perfecta aut perfectis,id eſt ad finem uſque ductis. Qui non poſſunt. Proſequitur uitium attenuatis generis dicens. Sup. illi qui non poſſunt uerſari in illa facetiſſima attenuatione uerborum,ueniunt ad genus orationis aridum, id eſt ſiccum & exangue,id eſt ſucci expers,quod non eſt alienum, id abſonum, nec abhorrens à re ipſa nominari exile, cuiuſmodi eſt hoc.ſ.ſequens. Nam ille.ſcilicet famoſus : hic, id eſt de quo loquor,uidelicet ſcurra,acceſſit in balneis,ad hūc, ſcilicet adoleſcentem,& ſup.dixit poſtea. hic ſeruus tuus pulſauit me. Poſtea hic.ſ.adoleſcens,dixit illi.ſ.ſcurræ,conſiderabo.ſ.quid faciam,aut dicam tibi. Poſt.i.deinde ille uidelicet ſcurra fecit conuitium.i.contumeliam intulit,& clamauit magis, magiſq; multis præſentibus &c. Hactenus eſt narratio uitioſa propter ſtili illiberalitatem, unde addit auctor hic quidē ſermo eſt iam friuolus & illiberalis.i.non decens liberos homines. Non enim eſt adeptus.i.non enim obtinuit id quod figura attenuata habent:uidelicet orationem compoſitam uerbis puris & electis. Et hæc in genera dicendi & eorum artem & contra artem uitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens. Exornationes afficiunt dignitate, omne genus orationis & graue,& mediocre,& attenuatum : de quibus.ſ. exornationibus nos loquemur poſt,quę.ſ.exornationes ſi diſponentur raræ, ipſe reddunt.i.efficiunt orationem diſtinctā ſicuti.i.ueluti.ſ.diſtinguerentur coloribus, ſi collocabuntur crebræ.i.condenſę et frequentes,reddunt orationem obliq̄.i. deformem,& exorbitantem. Sed oportet cōmutare figuram in dicendo : ut mediocris excipiat.i.in ſe transferat grauem, & attenuata mediocrem,non tñ attenuata grauem, ne nimis uehemens ſit cōmutatio. Deinde cōmutentur identidem.i. ſubinde & per interualla, ita ut rurſus ex attenuata fiat mediocris,& ex mediocri attenuata, ſacietas.ſ.audiendi uitetur facile uarietate.i.per uarietatem dicendi ſub uarijs figuris.

DE DISPOSITIONE.

VONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accōmodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem et explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſeruat ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt,cum verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poßimus, in arte grāmatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis, et proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt,aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt. Baccæ æneæ amœnißimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aßiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo : nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdem poetæ :

Quidquam quiſquam cuiquam, quod conueniat, neget?

Et, ſi eiuſdem verbi aßiduitatem nimiam fugiemus: ea eſt huiuſmodi : Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo : Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna; qua de re poſterius loquemur : quo in vitio eſt Lucilius aßiduus, vt hoc eſt in priore libro : Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitijs in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens. hæc & in verborum & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt,quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

CAPIDVRVS.

VONIAM, quibus in gn̄ibus elocutio uerſari debeat,dictum eſt, uideamus nūc quas res debeat hr̄e elocutio cōmoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratoris accōmodata eſt, tres res in ſe debet hr̄e,elegantiam,compoſitionē,dignitatem.) Quod in omni fieri oportet oratione, q̄ ad poſteros peruenire cupiamus.{Elegātia eſt,quæ facit,ut unū quodq; pure & aperte dici uideatur.) Elegans uſq; ad ætatē M.Catonis ut Gellius ſcribit,uitij,non laudis fuit. Videbatur cū elegans dictus,qui nimis læto amœnoq; cultu uictuq; eſſet.Poſtea,inquit,reprehendi quidē desijt:ſed laudem ex hoc habebat nullam,qui morbus erat moderatiſſimis. Ceteræ elegantes

gantes multoꝝ consensu ac consuetudine eruditoꝝ non solũ ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuq́; sicut in hoc loco, & plerunque, dici inueniuntur, sed etiam à uitijs, ꝑ contrarium. Vt ipse Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegans, quem decet mulieris ornatus quem saltus psaltriæ: q; lauare uultũ mollire uocem potes carmine. {Hæc distribuitur in latinitatem & explanationem.) Quam græci φράσιν uocãt, latini elocutionem. hanc spectamus in uerbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis uidendum, ut sint latina, perspicua, ornata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. hæc in perpetua oratione dignitas seruanda est: dũmodo principia lenius, narrationes simplicius, argumenta ornatius, epilogi effusius proferantur. de singulis aũt nunc, de cõpositis post paulum dicemus. Vt igitur latinitas in singulis sit uerbis, primum considerandum est, ne barbarismum aut solœcismum cõmittas: ne peregrina & externa uerba afferas, multos. n. quibus loquendi ratio non desit inuenire licet. Sed eos curiose potius loqui dixeris, quam latine. Velut Sisennã cum dixisset quædam sputatilica crimina, per risum C. Rufius ita excepisse traditur, Circũuenior iudices nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio metuo insidias. sputatilica quid est? sputa quid sit scio, tilica nescio. Ita Cæsar rationem adhibens, librum edidit, in quo uitiosam consuetudinem & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendauit. perspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem. Proprietas aũt dicitur, uniuscuiusq; rei, ut Quintil. inquit, simplex appellatio. In qua uitabimus obscœna, & sordida, & humilia: sunt aũt humilia, infra dignitatem rerũ aut ordinis. In hac proprietatis specie magna uirtus est. Ei contrarium est uitium, Græci ἄκυρον nři improprium uocant. quale est, tm̃ sperare dolorem. Verum ꝓprietas nõ ad nomen, sed ad uim significationis referri debet. nec auditu, sed intellectu perpendenda est. sunt enim multa, quæ cum proprium nomen nõ habeant, per abusionem aut translationem nominata impropria de eis, quæ exprimũt, dici non pñt: cum iam ita omnibus manifesta sint fallere non possint. Verba aũt omnia quæ plus significant, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda sunt perspicuitatis. Vitandaq́; ambiguitas omnis non tm̃ ubi sensus perturbari possit, sed ẽt ubi nihilominus maneat. ut si quis dixerit, uisum à se hominem librũ scribentem. nam etiam si librum ab hoĩe scribi patet, male tñ composuerat, feceratq́; ambiguũ quantum in ipso fuit. Itaq; nobis, inquit Quintilianus, prima sit uirtus perspicuitatis propria uerba, rectus ordo, nõ in longum dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat: ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neq; inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta. Tertio loco ornatum in singulis uerbis perpendendum esse diximus: quo pene solo apud omnes admirationi eloquentia est: qui tam in pluribus uerbis, quam singulis, sicut & perspicuitas, consideratur. q̃q; rectissime traditum est, perspicuitatem propriẽ translatis ornatum uerbis egere. Itaq; alia uerba alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora ut in omni orationis genere, omniq́; exprimenda sententia ponenda sint. Delectus item cum acri iudicio est adhibendus. nam ut syllabæ è literis melius sonantibus sunt clariores, & uerba syllabis magis uocalia: ita quo plus spiritus habent, hoc pulchrius quoque resonant. quod idem uerba inter se coniuncta efficient, ut aliud alij iunctũ melius sonet. Ita rebus atrocibus, uerba etiam ipso uultu aspera magis conueniẽt. Sordidis aũt nusquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque sit iunctura iucundissima. Velut in illo Virgil.

Sæpe exiguus mus. Et Horatiano,
Nascetur ridiculus mus.

Vbi casus singularis in fine uersus, monosyllabum magis decuit. Quædam non tam ratione, quam sensu iudicantur, ut illud,

Cæsa ungebant fœdera porca.

Quod si fuisset porco, uile erat. quandocunque enim in sermone tenui sublime nitidumq́; fuerit, discordat. Item ornatus in inusitatis, nouatis, & translatis uerbis multum probari & à Cicerone & Quintiliano solet, inusitatis dignitatem dat antiquitas: nanque & sanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed sint hmõi, ut ex ultimis tenebris repetita uideantur. Et licet poetæ liberiores sint quam oratores, tñ ut Crassus apud Ciceronem de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neque enim, inquit, illud fugerem dicere, ut Lælius, qua tempestate Pœnus in Italiam uenit nec prolem, aut sobolem, aut fari aut nũcupari, aut ut tu soles Catule, non rebar aut opinabar, & alia multa quibus loco dispositis grandior atque antiquior oratio uideri solet. nouantur aũt uerba, quæ ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius me uersutiloqua expectorat. fingere tñ Græcis magis concessum est, nostri aũt iungendo, aut deriuando paulum aliquid ausi: Iungendo ut, gradus eliminat, an dici in tragœdia posset, à Pomponio & Seneca dubitatum: deriuando, ut beatitas & beatitudo, medietas, & alia complura, quæ à Cicerone, sicut & ab alijs numerantur. Ea si ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Ciceronis in Hortensio, ἐνέργειαν ut Græci, sic perspicuitatem aut euidẽtiam nos, si placet, nomineĩnus. & fabricemus usque, si opus erit, uerba. idq́; confirmat Horatius dicens:

Et noua fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte satis conuersum uideatur aliquo, uerbo mox corrigendum est: ut Cicero in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuersum uideri potest. Et si quid etiam periculosius finxisse uidebimur, medijs quibusdam id præmuniemus, hoc modo: ut ita dicam, si licet dicere, permittamus nobis, uix audeo dicere. Quale Cic. illud est, Vt in singulis esset bina media (uix enim audeo dicere mediocritates, quas Græci μεσότητας appellant) sed quasi ita dixerim, prorsus intelligatur. Quæ quidem etiam in licentius translatis proderunt, si non tuto dici posse uidebuntur: in quo non falli iudicium nřm, ex re manifestum erit. Tertius uero modus transferendi uerbi ornatus, qui late patet, posterius abunde qualis esse debeat, ab ipso Cicerone inter dicendi figuras positus, tractatur, & à nobis exemplicabitur. {Latinitas est.) Latinos q̃dam dictos putãt à Latino, q Vlyssis Circesq́; fili⁹ fuit. ut Hesiodus.

Κίρκη δ' ἠλίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο,
Γείνατ' ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
Ἄγριον, ἠδὲ λατῖνον, ἀμύμονάτε, κρατερόντε.

Alij à Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta à Græcis lřas mutuata Latinis dedisse fertur, primum Latinitatem, utpote emendatiorem linguã, esse dictam uolunt. Festus Pompeius, nisi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictã uult. Constat aũt & Ciceronis & alioꝝ consensu, hanc deinde locutionem adeo corruptã fuisse, ut pars maxima ẽt Ciceronis ętate interijsse diceretur. Quãobrem & C. Cæsar librum de Ratione latine loquendi accuratissime scripsit, primo que in libro differit, uerboꝝ delectum originem esse eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem scribens, uerboꝝ latinoꝝ etymologias scrutatur. Quare latinitas à grammatica ita mihi differre propemodũ uidetur, ut latinitas non tam adigi & astringi regulis uerba uelit, q̃ sermonis suauitati inseruire. Vt sit quidem exẽpli causa grãmatice dictum, audaciter, emicauit, sonauit, cõnire, audiuisse, sciuisse, nõ scio, frugalis mille numoꝝ, & alia his similia, latine aũt potius, audacter, emicuit, sonuit, coire, audisse, scijsse, nescio, frugi. mille nummum. Hinc est quod Quintil. etiam inquit, mihi non inuenuste dici uidetur, aliud esse latine, aliud grãmatice loqui. & Cicero ipse, ijsdem que temporibus L. Furius Pilus per bene latine loqui putabatur, literatiusq́; q̃ ceteri, quod. s. suauitati uerboꝝ regulas etiam accõmodaret grãmatices. Nam si ita accipiamus, sicut quidam, ut linguã latinam literalem dicamus, qua ueteres Romani & populares & eruditi uiri indifferẽter uterentur, & ut comœdiæ tragœdiæq́; cõscriptæ sunt, ita uulgus loqueretur, Sed primum oẽs literarum græcarum quam eruditissimos fuisse oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores sunt, eo uocabulis & orationibus græcis magis refertæ sunt. Et id tam Tyro Ciceroq́;, quam ueterum ostendunt historiæ. Afferrem uero exempla, nisi id non dubium esse cuiq́ intelligerem. Nondum enim, ut etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantam habebat copiam ut non indigeret Græcorum

corum adiumento. Transferentes ergo uersiculos in latinũ è græco Comici, græcos etiam aliqñ inserebant. Præterea si Latinus ille linguam correxisset, unde & latinitas nomen habeat, quo pacto omnium unus potuit illico sermo esse? Vel si Latini soli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem possidebant, ceteros alium sermonem habuisse oportuit, quo ante & post correctam linguam uterentur scriptores, & quo tã poematum quam historiarum orationumq́;, qñ minus corruptam adhuc illam ueterem linguam eos seruasse credi par est, ceteri qui secuti sunt melius loqui debuerũt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium Catonem, Lælium, plerosq; alios, ꝗ ueteri illa quasi rubigine referti essent, à Crasso, Hortensio, Ciceroneq́; & ceteris fuisse repudiatos: licet cetera, quæ eoꝶ ingenia ostenderunt, summopere ijdem probauerint. Nam & Catonis uerba Cicero diligenter excusat, ut supra retulimus. Fuit ergo latinitas, ut mea semper tulit opinio, selectus quidam castigatusq́; sermo, literalis quidem (quod Græcoꝶ Latini ueteres secuti uestigia sint) sed suauitati multum inseruiens. Et cum nihil unq̃ simul & inuentum, & perfectũ fuerit primum hãc Latinus, unde latinitas dicta, selegit post, qui secuti sunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebãtur aũt etiam ante Latinum illum Itali & Latini isto sermone, sed non omnino latine, hoc est electiore sermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmenta, literas à Græcis sumptas ei dedisset, tum demum incepisse talem eleganter dicendi formam putandum est. quod in partibus orationis omnibus facile cuiq; licet intueri: ut.s. figuræ orationis, sicut & cõstructiones ab ipsis effluxerint. Vnde fit, ut mirer admodũ, quosdam hæc non satis aduertisse, quod & Cic. ipse ostendit, cum dicit. Latinitas est quæ sermonem purum conseruat, ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo pñt esse soloecismus & barbarismus. {Soloecismus.) Gellius in quinto noctium Atticarum: cum græcum aũt, inquit, uocabulum sit Soloecismus, an Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, quæri solet. sed nos neq; soloecismum neq; barbarismum apud Græcoꝶ idoneos adhuc inuenimus. Nam sicut barbaron, ita soloecon dixerunt nr̃i quoq; antiquiore. soloecon facile, soloecismum haud scio an unq̃ dixerint. quod si ita est, neq; in Græca, neq; In Latina, soloecismus probe dr̃. Sed nos ex Græcis dicimus, utrunque recte dici posse. cuius rei ꝗ soloecismus recte dicatur, & barbarismus, tam Græcoꝶ, q̃ Latinoꝶ infinita reddi exempla possent: quæ tñ cum nunc proferre non oporteat, consulto prætermittimus. Dictum aũt soloecismum Strabo putat, uel à Soloꝶ urbe, qui uitiose loquẽtes, à Græcis cum risu excepti sunt, uel alio ex populo, ut idem inquit, uerbum effictum est. Soloecismum porro Sinius: uel Capito in literis quas ad Clodiũ Tuscum dedit, hisce uerbis diffinit. Soloecismus est impar & inconueniens compositura partium orationis. Augustinus uero in eo lib. quem de doctrina Christiana inscripsit, Soloecismus, inquit, qui dr̃, nihil est aliud q̃ cum uerba nõ ea lege sibi coaptantur qua coaptarunt, qui priores nobis, nõ sine auctoritate locuti sunt. Vtrum.n. inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerũ non pertinet cognitionem. Integritas ergo locutionis nihil aliud est, nisi alienæ consuetudinis conseruatio,ueteꝶ auctoritate firmatæ. {Soloecismus est, cũ in uerbis pluribus ꝯñs uerbum superiori nõ accõmodatur.) Totius grãmatices (q̃ in latinum uertentes literaturam alij, alij studium lr̃aꝶ appellarunt) ars in duas est gñales diuisa partes, in præceptoꝶ rõnem, q̃ Græci μεθοδικὴν nominarunt, quæ præcepta quibus in hac professione erudimur, docet, & im uocabuloꝶ expositionem, fabulaꝶ aũt, historiaꝶ & hmõi enarrationem, Græci ἱστορικὴν dixerunt. Methodicẽ deinceps in tres partes ijdem diuiserunt, in loquendi rõnem, Græce σύνταξιν, recte scribendi peritiam ὀρθογραφίαν, & pronunciandi scientiam, προσῳδίαν. In his tribus soloecismus barbarismusq́; uitia inneniũtur. Sed in oĩbus tñ utrunque. nam barbarismum in oĩbus quidem, soloecismum aũt in loquendi tantũmodo rõne comperias idq́; modis quatuor, κατὰ πλεονασμὸν. i. per adiectionem, seu redundãtiam κατὰ ἔλλειψιν. i. detractionem, siue defectũ. κατὰ ἀναστροφὴν. i. per trãsmutationem. κατὰ ὑπερβατον, hoc est ꝑ cõfusum dictionum ordinem. Per adiectionem, ut ueni ad Mediolanum, ad Placẽtiam detractione, ut ambulo uiam, ex Aegypto uenio: transmuratione, ut qua ordo turbatur, ut quoque ego, enim hoc, per hyperbaton, ut, in enim ille dulsit genio, pro indulsit. At cum in hac poetæ uersus necessitate incidunt, aut ornandi causa sententiam, ἀσύνθετον, uel ut alij, σολοικοφανὲς nominatur. Et id faciunt non tantum poetę, sed etiam aliquando oratores. uelut Ciceronis in Verrem illud, ad Messanam uenit, detrahunt item illud.

Italiam fato profugus Lauinaque venit.
Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia littora.

Salustius, radicem mõtis accessit, quod sanem Lactantius annotauit. Transmutatione utũtur: ut, Transtra per remos ducere: Ita ꝑ partes orationis oẽs soloecismus fit: ut in uerbo, si genus mutetur, si cõiungatio, si modus, si numerus, si tẽpus, si persona. idem in nominibus, ceterisq́; partibus intelligendum, ut si pronomen pro pronomine posuerit, ut hirũdo pascit pullos eius. Est etiam ubi uitium potius uideatur, quam reuera sit, ut apud Senecam: Sæpe in magistrum scelera redierũt sua, quod ita in constructione resoluendum est, Scelera magistri sæpe redierũt in ipsum, siue in illum. Aliqñ longo ac duro ambitu uerboꝶ rñdendum est: ut, Suum cuiq; soluatur: aliter, quod cuiusq; est, ei soluatur. aut, sua cuiuq; sunt: aliter, quæ cuiusq; sunt, ipsius sunt. Item & suus est Homeri mos: aliter, mos Homeri est eius. Aut cum genus mutamus, uel alio quam oporteat numero loquimur. ut cum ponimus literam pro ep̃la, & id genus alia. Fuerũt qui barbarismũ hic dici mallẽt, ꝗ barbarismus quidem in singulis esset dictionibus, in coniunctis uero ad cõstructionem soloecismus. Vt si uerbo aut nomini ceterisue partibus casum nõ reddas quem desiderãt: aut si pro alijs alios ponam. uel si ubi nomen ponere debuerim, pronomẽ positum sit. Simpliciter, ubicũque partẽ aliam pro alia referas. Vt cum negãtis aduerbium pro aduerbio prohibẽtis ponam, sic, nõ feceris, pro ne feceris. In singulis aũt fieri uerbis soloecismus ur̃, cum unum quis ad se uocãs dicit, uenite: aut si plures à se dimittẽs ita loquatur, abi uel discede. nec nõ cum rñsum ab interrogante dissentit. ut si dicẽti, quem uideo? ita occurras, ego, qm̃ hic subauditur, qđ expressum nõ est. Erit ergo soloecismus in uno aliqñ uerbo, nunq̃ in solo. Eo deniq; superstitiosi fuerũt usque aliqui, ut hoc uitium in gestu ẽt esse scripserint: cum aliud uoce aliud nutu uel manu demõstretur. Est aũt ubi ab oratore, nedum poetis hmõi inuenias posita: sed tum schemata, nõ soloecismi dñr. Est.n. soloecismus, ubi per imprudentiam imperitiamq́; ita loquimur. Sed de Soloecismo hactenus dictum sit. multa tñ plane essent hic dictu necessaria. ideo ꝯsulto ẽt præterimus, ne grammaticam scribere uideamur. Nam satis uideri debet, si exposuimus quid sit quod Cic. dixit, soloecismus est ex uerbis pluribus in quibus inuenitur, in solo.n. uerbo inueniri nõ potest. {Verbum superiori nõ accõmodatur.) Sed discõuenit, quantum ueterum auctoritate sancitum est. {Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur.) Barbarismus, inquit Augustinus, quid aliud est, nisi uerbum nõ eis literis, uel eodem sono nõ enunciatum quo ab eis q ante nos locuti sunt enũciari solitum est. Barbari aũt, unde barbarismus, dicti, ut Strabo in quartodecimo de situ orbis tradit, à noĩs ficti uoce. Sic.n. inqt. Barbaꝶ opinor esse nominis effictionẽ in his, qui proferẽdo uerba cum labore, duriter, et aspere loquerentur, sicut balbutire, lallare, balbare. Oĩbus igitur pinguius sonantibus, barbaris nomẽ inditum. Barbaros aũt Græcus primũ nuncupauit: uidelicet ad exprobrandã ꝓnunciationẽ: quę contingebat illis ꝑ innatam quandã ineptitudinem, & oris pinguendinẽ atq; uocalium instroꝶ, denique ꝑ quibusdã sermonum seu linguaꝶ ꝓprietates. Nostra uero in lingua aliud apparuit oris uitiũ, sicuti barbaro loquentia, si quis sermonẽ Gręcum nõ recte proferat, sed uocabula Græca barbaroꝶ more pronũciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos Barbarophonos appellat, ꝗ gręca inepte ꝓferãt. Hanc igr̃ barbarismi, sicut & soloecismi foeditatẽ, à latinitate abesse oportere dicit Cic. quæ in singulis tm̃ uerbis committi posse inuenitur. sed & pluribus modis: aut locutione, aut tp̃is dimẽsione, ac enũciatione, aut scriptura. Vt si quis Aphrũ uel Hispanũ alienúmue quodlibet à Latino nomen, modo Græcũ, non sit, Latinæ inserat orationi: nisi receptũ sit, ut Rheda uehiculũ. quod gallicum nomẽ est, & ategiæ, quo uti

tur Iuuenalis, Mauroꝝ ategias. Item si uerboꝝ, nominum, ceterorumq; partium orationis impropria signione qs utatur: ut cũ reputo pro existimo utuntur quidã, & importat pro refert, & infinitis pene alijs. tum si ẽm analogiam nomẽ quod in usu nõ sit, deducere uelimus: uelut si à Cremona Cremonanus, & à Parma Parmanus dicatur. quod sĩe sit à Roma Romanus, à Nola Nolanus. & sicut à cubatione cubiculum, sic putes recte dici à sessione sessiculum, & sicut dulcedo dr̃, ita si quis albedinem pro albore, & siĩa dicat si rhetoricalis, grammaticalis, & similia cũ græcis nõs uti possessiuis nr̃is dici posse putemur, sicut literalis. Aut cũ utitur uerbis quæ apud nullũ auctorem legũtur, et quæ nec ulla defendi deriuatione possint, ut treuga pro inducijs, & guerra pro bello. His proxime accedũt, ea quæ licet deriuationis formam aliq̃ hr̃e uideãtur, tñ dici latine non queãt. Velut saluator, quod Grȩci σωτῆρα dixerũt. Nam licet in ore multoꝝ saluator sit, latine tñ uno uerbo exprimi nõ posse Cic. dicit. quippe q in Verrinis ita inqt: Cum nõ solum patronũ illius insulæ: sed ẽt sotera scriptum uidi Syracusis, hoc quãtum est? ita magnum, ut latine uno uerbo exprimi nõ possit. is est nimirum soter, qui saltem dedit, quod uitium iam late patet, ꝓp eoꝝ qui Græca in Latinum transferunt imperitiam. Nec in solis id uerbis fieri solet, ueꝝ etiam & iunctis. Vt cum dicunt hoc implus se habet, quod Græci πλέον ἔχει dicant, & alia prope infinita. Non enim omnia enumerare, quæ etiam possimus, consilium est, sed barbarismi loca duntaxat ostendere. quod uitium etiam sæpe inuenias, cum uerbis utuntur quæ nusquam sunt, ut contentor pro contentus sum. nam quod Horatius scurro dixit;

Si bene te noui, mentes liberrime Lolli,
Scurrantis speciem præbere.

Et odoror, est nanq; sagacium odor, & Cicero ancilior, ut, nõ enim uni priuatim ancillatus sum sic & alia quædam auctoritate nõ carent, ideoq; intrepide eis utimur. at noua quasi cudere non sine periculo possumus: quæ si permitti nobis uelimus. acri pensanda iudicio sunt. In gñe quoque nullam obseruationem putarunt aliqui esse barbarismum, alij solœcismum dici maluerũt, quod iunctura, id animaduertatur. Nec sum animi dubius, hic futurum aliquem, q dicat horum quæ iam diximus, & dicturi sumus, pleraq; figuri defendi posse. Id uerũ esse nouimus, sed cum cõsulto & cum iudicio ꝓlata sunt, nõ cum imprudenter aut per inscitiam dicta, figuris defendi posse credamus. Barbarismus quoq; esse credi par est cum pl̃r tm̃ deflexum nomen in singulari dicas. ut scala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & similia. aut cum singulari numero inueniatur tm̃, & pluralem proferas, ut sanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut si uerboꝝ iam traditæ nobis nõ seruentur inflexiones. uelut si dicat quis prãdidi ostendidi, reprehendidi. Vel cum nominũ prima positio inuertitur, ut si quis crebri dici putet, ut Alexander Alexandri. Et uerboꝝ: uelut cum prandeo dicatur, si huic sĩe cœno esse arbitretur. si item inscitia in dicendo diuidat diphthongõ, uelut si œnophoꝝ, œnotriam, æreum diuidat. uel Oetam, Aeneũ, & id genus alia. Sed de Barbarismo, q in locutione cõmitti potest quãtum ad hunc locum attinet. iam satis dictum. si quidem genus illud barbarismi, quod ab animi nã proficiscitur, ut cum quid insolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum sit eum barbare locutum dicimus, ad præsentem quæstionem, ut reor, non attinet. Quod si quis attinere sibi persuadeat, uitium esse quidquid suo loco & tempore non factum sit, à nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimensione paucis concludendum est: aliam tacitam, aliam pronunciantis uoce considerari. Tacite in temporum dimensione barbarismus est, ut in uersu si pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. uelut illud Iuuenalis.

Quod nudum, & frustra rogantem.

In metro. n. barbarismus est. nisi, quod multa egregie scripserit, systoles figuræ uenia subleuetur. Quæ aũt pronunciantis uoce detegitur, manifesta est. uelut cũ pro flexo accentu acutus ponitur, ut si Cethegũ penultima correpta aut Tulliũ producta ꝓnuncies. Est in sola ꝓnũciatione barbarismus, si alio quam debeas accentu syllabam ꝓnuncies. ut si nostras, & uestras, & cetera, quæ ꝑ apocopam ꝓferri debent, in ultimo loco non flectas. uel ut differentiam facias, si nõ notula aggraues: ut alias, cum aduerbium est, & circum littora, circum

Piscosos scopulos.

Ne si primam acuerim, circus dici uideatur. item Quale eruditi grãmatici interrogantes, ultimo loco grauabunt: comparantes, acuto tenore concludent. Aduerbia quoq; composita sub uno accentu ꝓnunciabunt, ut aliqñ, deinde, interea loci. Et ut paucis finiam, ubicũque accentus lex corrumpetur, erit barbarismus. quam legem quisq; à grãmaticis discet. Et si cui nr̃a, quȩ olim de accẽtu composuimus, discere placuerit, hoc uitium euitare poterit, si minus quid hic dicatur intelligit. Conamur. n. illa qui nesciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbarismus cõmitti potest, si lr̃aꝝ ordo perturbetur: ut pro disciplina, displicina. Subtractione simplicis consonantis, ut à facio factum, sine c, litera si fatũ scribas. Simplicis consonantis interpositione, ut columpna, sompnus, contempno. p, enim lr̃a inter m, & n, est posita. Fit Barbarismus etiã alijs consonantibus, ubi nõ debet apponi, ubi duplicata subtrahitur, ut bellum adiectiuũ. uel si addas consonantem, ubi nõ oportet; ut tellum, cœllũ, simplicis in duplicem uersione, ut locuple pro locuples. Duplicis in geminatam. ut nisus pro nixus, lassus pro laxus, cũ hæc manifeste inter se differant sensu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: ut stegma, cum g, litera ante m, pro stẽma scribas. aut si pro altera simplici, alteram simplicem ponas: ut si conuitiũ per t, literam, non per c. si capud per d, uel aput ꝑ t. Idem uitium est, & obtimus ꝑ b, non ꝑ p, scriptum. Item si uocalem alteram pro altera notes: ut si mũdus in prima syllaba, uel colũna, aut abundo in secũda, non ꝑ u, literam, sed per o, scribas. E diuerso si mũtem, funtem, pũtem, per u, non per o, barbarismus est. Item si aspirationem auferas a uocali, ut ab habeo secundæ coniugationis uerbo: uel a cõsonante ut pulcher: si apponas uocali ut, habũdo: consonanti, ut Archades. si Latinum i, ꝑ y, Græcum, ut cista, sydus. si y Græcum per i, Latinum. Et eo magis barbare à nonnullis oĩa corrumpentibus hȩc fiũt, quod i Latinis, uelut mei, tui, & similibus, y græcũ scribi solet, cum i Græci: noĩbus barbarisq; nonnullis tm̃ scribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia conscripsimus. Sunt etiam q y, literæ græce & i, latinæ ordinem ꝑuertentes, in barbarismum incidant. ut Hyppolitus, Lybia, Sybilla: cum in prima syllaba i, in penult. y græcũ esse oporteat. Postremo barbarismus est si diphthõgon alteram pro altera, aut ubi nulla sit potestas, uel ubi scribi debuit, non scribas: si diuisas uocales, ut Danahe, Phasiphae, Phahethon. De barbarismo iam satis multa nec breuius ut reor, dicere etiã de tanta re potuimus, si loca huius uitij decurrere oĩa debuimus. {Ea cõparatur.} In cõtrarijs obscuritas maxime solet inueniri. Nã si ab usu ualde remota uerba sint, nubem mẽti plerunq; oĩa obijciunt, ut sensus comprehendi nõ possint. In quo gñe tantopere sunt aliq delectati, ut cũ in idonei alicuius auctoris locũ incidissẽt paulo magis abstrusum nõ rei indagatione, sed unius aliqñ uerbi ignoratione, totos illic intẽderint sensus, lacunaria modo suspexerint, modo in terram declinarint oculos, interroganti nil rñderint. & cogitatione miseri, tanq̃ Sibyllæ futuri interpretes exæstuarint. Qđ si eius obscuritatis modum tandem cõperisse, hoc est, unius uerbi & nullius pene momẽti signõnem sibi inuenisse ꝑsuaserunt, cõuentus pararũt, se rem inauditã, ẽ medijs erutã tenebris deprõpturos, tumore supra modũ elati iactitarũt hinc adducto sꝑcilio, contractisq; narib. ac frõte rugata meras effutiuerũt insanias. Quibus iã ab oib' eruditis curuari ciconiaꝝ colla, ac manu asini aures agitari, & æstuantis canis ꝓtendi linguã, & quæcunq; ludibrij spẽm hñt, ꝑberi uideas. idq; meritissimo. cũ reꝝ sciẽtiam, quã prȩ ceteris rebus hr̃e oportet, nihili æstimẽt: unius aũt literali notæ signõne tm̃ uexentur, ac ut uerius dicam, insaniant. non hoc dico, quin uerboꝝ uelim sciri ꝓprietates: sed, ut eoꝝ quæ iam exoleuerũt tanta non sit, aut ut saltem si rebus posterior cura, ꝓuidendumq; in primis, ne sordida, ieiuna, tristis, ingrata, uilis nr̃a sit oratio. contra sit acuta, nitida, copiosa hilaris, iucunda. Accurata. Quod consequi poterimus, si rerum in primis q̃ maximam curam habuerimus: postea uerboꝝ electissimoꝝ, ut in nobis auctoritas in uerbis sñiæ, uel graues uel aptæ opinionibus hominem ac moribus esse uideantur. Quod si in uerbis inhærere, scrutari, & ea quidem ab usu remota

mota uelim,eloquentiam ex hoc inde consequi posse confide mus? Superfluum erat nūc hoc reprehendere, nisi præterq̃ à paucissimis ceteris oībus id iam summa cura quæreretur. Sed iam unde exiuit,eo noster redeat sermo:si pspicuam uelimus ex nobis exire orōnem,usitatis uerbis componenda est: non tm̄ ex nimia uetustate repudiatis illis,sed & paulo remotioribus.Nam & ductare exercitus,& patrare bella apud Salustiū non adeo usq; pbata sunt,ut orator eius ubicūque uelit utatur.Sic uideat,ut usitata hmōi usitatiora adhuc sint, exercitū ducere,& bellum gerere.delectum.n.eū in primis habeamus oportet,ut suo loco ac tempori oīa accōmodemus. De explanatione ergo nūc loquimur,cui pspicuitas est necessaria: per spicuitati aūt usitata uerba. Nam quid in latinitate & ornatu obseruandum sit,si nō supra docuimus,eius tñ formā aliq̃ illic ostendere tentauimus, pclare uero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quaꝝ aliæ sunt,quæ pbationis causa inter argumenta ponūtur:aliæ ad exprimendam reꝝ imaginem cōpositę,quod est huius loci pprium ut,

Prorsus aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in gñe.i.præcipue custodiendum,ne id quod similitudini gr̃a asciuimus, aut obscuꝝ sit,aut ignotum. {Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana.) Hic iam aliq̄bus occurram oportet,qui usitatum putabāt sermonem,quo uulgares & impiti uti consueuerunt: quod minime uerū est. Nam is demum usitatus est sermo, quo quotidiano in sermone cōsuetudineq; loquendi,uiri utūtur eruditi, sicut.n.bonoꝝ uiroꝝ consensus bene uiuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditoꝝ consuetudo. Cum igitur eruditus nō sordidus, non inquinatus & rusticus sermo deceat, sed purus,clarus,latinus & ornatus, nō conuenit usitatū hic à Cicerone sermonem dictū intelligere, quo uulgus utitur imperitum.{Propria,quę eius rei uerba sunt,aut esse pñt,de qua loquemur.) Propria multis modis dici pñt. sunt.n.propria, & multis rebus imposita uerba,ut canis.sigñat.n.astrum,animal quadrupes,& piscem sunt ppria quasi uni peculiaria, ut urbem Romam,& poetam Virgilium,&cetera gñis eiusdem. Alia sunt ppria,suæ quarumq; rerum appellationes, ut lapis arbos mare. Item ppria, indiuiduū significantia. Item substātiua sunt,ut Demosthenes,Cicero,Crassus, sed in nullis horum uirtus oratoris inspicitur. At illud pprium dicit hic Cic. quod in oratore nō mediocriter pbandum est: quod etiam hoc modo laudari solet, ut pprie dictum sit.i.quo nihil possit significantius inueniri.uelut cū uulgo dici solet,proprium appositum esse epitheton. ut cum Virg.Deductum carmē,& Horat.Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item gñis pene eiusdem, dulce mustum cum dentibus albis excerptant,leues auras,rupibus altis,tempus irreparabile,& hmōi oīa. Item quæ bene translata sunt,ppria dici solent. Denique quęcūque sunt in quocq; præcipua,pprij locum accipiūt. uelut Fabius inter plures imperatorias uirtutes,cunctator est ab Ennio appellatus sicut Aeneas pius à Virgilio,Achates fidus. Et ab Homero Vlysses πολύτροπος.i.multa uertens, callidus,& urbiū uastator. sicut & pedibus celer Achilles. Hæc igitur est una oratoris uirtus,quæ rem explanat & exprimit. quam Cicero elegantiæ partē esse uoluit. {Propria, quæ eius rei uerba sunt,) Quæ eam rem cōplectuntur ppriaui.{Aut esse pñt de qua loquimur.)Si etiam ad aliud referri posse uideatur. Compositio est uerboꝝ constructio quæ facit oēs partes orationis æquabiliter ppolitas. Ea cōseruabitur,si fugiamus crebras uocalium concursiones,quæ uastam atq; hiantē reddunt orationem. ut hæc est.{Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ,) in omni rhetoricæ orationis constructione tria considerari solent,ordo,iūctura,numerus. De ordine & iunctura dicetur à nobis,qñ locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet,& nos temporis præmimur angustia,si post huius libri conclusa cōmentaria tempus nobis supererit,tractabimus. Primum igitur ut iam de ordine dicamus, eius obseruatio in uerbis est singulis,& contextis. In singulis cauendum, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur,homicidæ corruptor.Nanque sensus hominis à paruo in maius debet insurgere,ut optime Cic. Tu,inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio superuenit. At si cœpisset à toto corpore,non bene ad latera faucesq; descendisset. Est & alius ordo,ut uiros ac fœminas,die ac nocte,ortum & occasum,dextrum ac sinistrum, ante ac retro melius dicas q̃ retrorsum. Quædam ordine permutato fiunt superuacua,uelut apud Salustium,in tugurio mulieris ancillæ.ac si dicas in tugurio ancillæ mulieris,superfluum erit mulieris: si quidem ancilla cōditionem ostendit & sexum. item, res erat prætoribus nota solis. Hoc suffecerat. male ergo additur,ignota ceteris,quod si conuertas,nil superfluum inuenitur. Et fratres gemini, nā si pręcesserit gemini,fratres addere non est necesse.Et si dicas, tenemur amicitijs,ridiculum enim est,si addas, mutuis, cum amicitiæ utrunque significent, hoc est amorem & mutuum. Alia ideo antecedunt,q; ab eis quæ sequuntur clarius ad eam sententiam dici, & quasi exponi uideantur. ut Ciceronis illud: quid tandem illi mors mali attulit? nisi forte ineptijs atque fabulis dicimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atque ineptijs. Est ubi quid primum ponamus non refert,nisi uerborum moneamur consonantia quod apud poetas summa opera custoditur. ut cum dicit Virgil.

Pacique imponere morem.

Quod si,moremq; imponere paci,dicatur,debilior, ut etiam Boetius uidit,sonus uidebitur contra aūt, ut uis consurgeret uerboꝝ. Ac ima exæstuat unda. Non dixit,at unda exęstuat ima. Ita Cicero cum dicit,Vestram simul iudices æquitatem & mansuetudinem mulier oppugnat,mansuetudinem.n.sua hic longitudine spiritum intersistit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget aūt significantia, cum dicit, Cæcam crudelitate & scelere. nam & scelus in crudelitate,utpote genus est. Aliqñ autem multa coniunguntur,quorum aliqua præpostera in serie dici possunt. ubi ultimo tm̄ loco ponatur,quod omnibus emineat. quale illud est Ciceronis, cuius cupiditatem nulla unq̃ turpitudo retardauit quę uitijs animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est ut nemo hominem,ea uis ut nemo fœminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare possit. eo iam deniq; adducta est, ut sibi præter formam nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Illa aūt nimia quorundam fuit obseruatio,ut nomina uerbis,uerba rursus aduerbis,& nomina ipsa appositis pronominibus essent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimiæ est superstitionis,uti quæq; sunt tempore, ea facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius,uerum quia interdum plus ualent ante gesta ideo,q; leuioribus magna supponenda sunt. Varijs aūt uerbis eundem sensum longius trahere,nam & hoc inter figuras ponitur,optimum est.quod quidem in mouendis affectibus maxime potest adhiberi. Sæpe etiam est uehemens aliquis sensus in ultimo uerbo: qd' si in media parte sententiæ latet, transire intentionem & obscurare circūiacentibus uerbis solet. In ultimo aūt loco positum, animo quasi infigitur auditoris quale est illud Ciceronis: cum tibi in conspectu populi Rom.uomere necesse esset. transfert enim hoc ultimum. pene nihil ualebit,si dicas,ut tibi necesse esset uomere in conspectu populi R.nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se fœda uomendi necessitas, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoque adijcere deformitatem,ut pridianus cibus teneri non posset. Fœlicissimus igitur sermo est,cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. Quædam uero transgressionem ut Quintilianus, inquit, & longæ sunt nimis,& interim etiam compositione uitiosæ, quæ in hoc ipm petuntur,ut exultent atque lasciuiant,quales illæ:Sole & aurora rubent plurima,inter sacra mouit aqua fraxinos:ne exequias quidem unus inter miserrimos uiderem meas. quod interim pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Hæc de ordine à nobis dicenda putauimus. Sequitur iunctura: quæ ut Cicero inquit,facit omnes orationis partes æquabiliter perpolitas. Nam inconcinna uerborum compositio,illiberalem & subrusticum plerunque sermonem reddit.Nec me præterit,eum de philosophia, de rep.deq; similibus disputationem,aut epistolas conscribentem,tanta cura in uerboꝝ cō-

positione laborare, quanta oratorem non oporteat, nisi cum supra suam nām forsitan aliquid tractant. Sed ea, inquit, Cic. conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quæ uastam atq; hiantem orationem reddunt. Vt hæc est, Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Poterimus, inquit, perpolitam uerbo⁊ compositionem à fœditate immunem cō seruare, si procurabimus, ne antecedentis dictionis uocalem, uocalis sequens hiatu excitat, qui uastam & dissipatam reddat orationem. Vastam atque hiantem reddunt orationem, ut hæc eadem est, Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hisco hiscis fit. est autem hiscere, os aperire, ut loquaris. Iuuenalis.

Si quid tentaueris unquam Hiscere.

Huius iteratiuum uerbum est hiato. Plautus: Si qua forte cōcio est, ubi hiatare nondum in mētem uenit, Cn. Atticus in uigesimo Iliados, ille hiatus herbam moribundo ore. Laberius quoq; in Tauro passiuum enunciauit. Hiatantur fores, inqt. pro eo sane quod est habitant. i. patent: ut hæc est, Vaccę æneæ. sequentis enim dictionis initium præcedens ultimam excipit uocalem, cum reprehendendo hiatu. {Amœnissimæ impendebant.) Supra ostendit, similem à simili uocalem excipi hic, licet diuersas, inconcinne tñ iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tm̄ cauendum esse, ne præcedentis uerbi extrema uocalis, uocalem primam includat uerbi sequentis: sed ne q̃dem uocalium concursus fiat, qui cum accidat, hiet et intersistat & quasi laboret oratio. Vt si dicas, ære emit, illi incūbit, in foro uel omnia ira impedit, tolerare oīa: ego eram: quod plenior fiat, structiorq; iunctura, si cōsonantes uocalibus applicentur, hoc pacto, ære mercatur, illi totus incumbit, in foro cetera impedit ira, oīa tolerare, eram ego. Pessime tñ lōgæ, quæ easdem inter se literas committant, sonabunt, præcipuus aūt erit hiatus ea⁊ quæ cauo aut maxime patulo ore efferuntur. ē planior litera est, langustior, ideoq; obscurius in his uitium. Minus peccabit, qui longis breues subijciet, & q longe præponet breuem, minima est in duabus breuibus offensio. Nec tñ id omne ut crimen ingens expauescendū est. ac nescio negligentia in hoc an solicitudo sit peior: qñ hic metus impetum dicēdi inhibeat, & à potioribus auertat necesse est. Quia ut negligentiæ est pars, hoc pati: ita humilitatis, ubiq; phorrescere. Nec nos hæc solicitudo in uerbis potius quam in rebus teneat occupatos, cū prius sensibus, deinde uerbis ordo tribuendus sit, ut non tm̄ decore, sed ēt uiribus impleatur oratio. Et nonnunq̃ hiulca decent, faciuntq; ampliora quędam, ut pulchra rōne acta oratio. Et ut Ciceronis potissimū uerbis utar, habet ille tanq̃ hiatus & concursus uocalium molle qddam, & quod indicet nō ingratam negligentiam hoīs, magis de re quā de uerbis laborantis. {Et si uitabimus eiusdem lr̄æ nimiam assiduitatem,) Cui uitio hic uersus erit exemplo nam hic nihil ꝓhibet, in uitijs, alienis uti exemplis, O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. & eiusdem poetæ. Quidquam quisquam quenque quisque conueniat, neget. {Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus.) Ea est hmōi. Nam cuius rōnis ratio non extat, ei rationi ratio non est aggerenda. Nec utemur continue sil̄r cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Verbo⁊ etiam traiectionem uitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur. quo in uitio est Cæcilius assiduus. ut in priore libro, Has res ad te scriptas luci misimus Aeli. Fugiendam quoq; illam iūcturam duxere aliqui, ubi antecedens uerbum in m, literā terminet, sequens à uocali incipiat: ut, bonum aurum, iustum. n. est. Sed ego nō uideo, cur in oratore tantopere dānetur cum manifestum sit, quoties ea litera ultima est, & sequentis uerbi uocalis eam excipiat, parum exprimi, non tñ amoueri, ut multum ille & quantum erat. Pene. n. nouæ cuiusdam literę sonum reddit. neq; tñ eximitur, sed obscuratur. Consonantes quoq; uitandæ, & præcipue quæ sunt asperiores, in coniunctura uerbo⁊, ut duo ff. ueluti, uas studio⁊. uel cum s, lr̄a clauduntur, ut Sex. Roscius, uel cum s, ultima, & x, sequentis initium est ut fluuius Xanthus. & contra aut cū ultima est x, & sequentis dictionis eadem prima. ut rex Xerxes. Eadem ratio de ceteris consonantibus est, si nimium frequentes ponantur. ut, error Romuli Remum sustulit. Videndum etiam, ne sæpius iungantur similiter conclusa. ut, O fortunatam natam me consule Romam. Item monosyllaba plura male continuabuntur. quia necesse est, compositio multis uerbis concisa subsultet. ut, Lex est quam rex uult. Ideoq; etiam breuium uerborum ac nominum uitanda continuatio ut, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerso quoq; longorum: afferunt enim quandam dicendi tarditatem. ut, Munus naturæ fortuna mortali concessa est. Item uidendum, ne totidem syllabarum multa uerba coniungantur. Denique, ut uno comprehendam uerbo, si omnibus, quibus cōtexitur oratio uariabitur, probari poterit: si similiter iungetur atque dicetur, sciamus ab erudita aure improbari cum nihil sit qđ æque nos delectet. quam rerum uarietas: contra nihil magis fastidimus, quam rerum quarumcunque similitudinem. hac maxime allicitur, hac mens humana uoluptate trahitur. Repetitionibus uero, nisi nimiæ sint, nam ubique uitiosum, quod nimium est, inflammatur. Hinc est, ꝙ numeros uariari in oratione Rhetores præcipiunt, nec uno unquam clausulas plures numero concludi, aut plura uerba uerbis, uel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, si recte omnia consideramus, una pene omnium oratorium uirtutum mater est: quæ late patet, & per innumeras uirtutes effunditur. contra similitudo uitium est, omnia pene comprehendens uitia. Id ergo in causa est, quod inquit. Et si uitabimus eiusdē literæ nimiam assiduitatem.) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.) Versus hic fuit Ennij. {Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus:) In hoc tamen sæpe etiam ipse incidit Cicero, tam paruæ obseruationis securus, sicut hoc loco. Non solum igitur iudiciū iudicij simile iudices non fuit. {Et si nō utemur cōtinenter similiter cadentibus uerbis,) Nec tantum similiter cadentibus sed & similiter desinentibus, nimium frequenter, inquit, non utemur, & eisdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, si nimium tamen affecta sint, tædium generant quando gratia uarietatis non adiuuantur, sed repetitionis uitio reprehenduntur. {Et si uerborum transiectionem uitabimus,) Subaudiendū recte loquemur. {Transiectionem) Cum similiter desinentibus non cōtinenter positis, sed uerbo interiecto uno aut pluribus ludit oratio, ut in illo uersu Cæcilij, ad te scriptas luci (aduerbium enim hic est Luci, hoc est cum primum diluculum emicuit) misimus Aelij, Aelium. n. alloquitur. {Item, fugere oportet longam uerbo⁊ continuationem,) Periodon dicit. i. clausulam, de qua paulo post tractabitur, tam longe eue hi nō oportere, ut & oratoris spiritū fatiget, cum spiritu uno debeat ꝓnunciari, & auditoris etiam offendat aures. {His uitijs in compositione uitatis,) Hæc fuerunt, inquit, uitia, quæ euitare hominem eruditum in compositione præcepimus. Nam sicut rerum uitia sunt, stultum, cōmune, contrarium superuacuum, ita corrupta oratio existit, in uerbis maxime improprijs, reduntantibus comprehēsione obscura, compositione fracta, uocum similium aut ambiguarum & affectatione puerili, hoc est, ubi uerba ponas, quæ neq; intellectum eius quod scribas iuuent, neq; ornatum. {Verbo⁊ exornatio est,) Quam Latini uerbo⁊ exornatione, Græci τρόπον dixerunt, sicut sententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero sententia est, qui de Claris oratoribus, sic uerbo⁊, inquit, immutationibus utuntur, quos appellant tropos, & sententiarum orationisq; formis, quas uocant schemata, & cū Cicerone pleriq;, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compositionem etiam referat quippe qui, inquit, Tropus est uerbi uel sermonis à propria sigñone in aliam cū uirtute mutatio. circa quem inexplicabilis & grāmaticis inter ipsos, & philosophi inter ipsos pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quid cuique subijciatur. nos omissis quæ nihil ad instituendum oratorem pertinent cauillationibus, necessarios maxime, atque in usum receptos exequemur. Nec in his ista solum annotasse contenti, quosdam gratia quoq; significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas nō uerborū modo, sed sensum & compositionis simul dicimus. Quare mihi uidentur errasse, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quam schemata uerborum & orationis figuras dici.

LONGOLIVS.

BARBARISMVS est,) Hoc ipso,uocabulo quidam leuiter conuincere student,non esse hoc Cic. opus, qđ A.Gellius tradiderit,Latinos ea uoce ante sua tempora non usos. {O Tite tute &c.) Sic,Sosia in solaria soleas far; ciebat suas. Haec & in uerborum & sententiarum exornationem &c.) Tres sunt figurarum ordines.Primus ad dictionem pertinet,quale est hoc,Pierides uos hęc facietis maxima Gallo,Gallo,cuius amor tantum mihi crescit in horas. est.n. dictionis repetitio,quę paulo illustriorem reddit orationem. Secũdus ordo pertinet ad orationem, ita ut oratio figuretur tantum,nõ etiam addatur aliquid,quo corpus orationis crescat. Huiusmodi sunt interrogationes,nihil.n.ad orationis corpus interrogatio facit,tantum figurat modum orationis, ut uehementius uideatur dici, quam si simpliciter sine interrogatione ferretur.Vehementius.n.est,quo me uertam? quã, non habeo quo euadam.Tertius ordo sic ad orationem pertinet ut non ornet tm̃,sed augeat quoq; orationis corpus.potestq; eximi orationi,qualis est distributio,Remp.laesit,senatum uiolauit,equitum ordinem afflixit,plebis opes diripuit. Huiusmodi figuris oratio augescit. Atq; hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cicero, aut quomodo Fauius.Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus uerborum, & tertium ordinem uocat exornationes sententiarum. Quintilianus duos priores ordines tantum pro schematis sed figuris (non autem nunc separo Tropos) habet: tertium ordinem non numerat inter schemata,sed partim inter amplificandi formas,partim uult argumenta uocari.Haec ex Melanchthone. Est autem hoc quidem Tropi & Schematis discrimen.In tropo mutatur significatio,in figura non,sed tantum uariatur eius inflexio, aut in oratione compositio:ut,quo de,aut cum eloquendi forma mutatur: Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur, quàm si dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

ASCENSIVS.

ELEGANTIA est,quae facit ut unumquodq; uerbũ uideatur dici pure.i.sine uitio & appropriate & aperte.i.sine obscuritate.Haec.s.elegantia, diuiditur in latinitatem & explanationem. Latinitas est,quae conseruat sermonem purum & sup.remotum ab omni uitio. Vitia in sermone,quo .i. ut is.s.sermo sit minus.i.non satis latinus, possunt esse duo soloecismus & barbarismus. Soloecismus est,cũ .i.quando pluribus uerbis.i.inter plura uerba,uerbum ꝯns.i. quod sequitur non accõmodatur .i. non recte conformatur superiori.i.antepositio,ut si quęreti,quo uadis,dicas hic.Barbarismus est,cum aliquod uerbum profertur uitiose. Nos dicemus dilucide.i.clare in arte grammatica(ergo etiam grammaticen composuit,aut componere constituit Cicero)qua ratione possimus uitare,haec.s.dicta uitia. Explanatio est,quae reddit orationem apertam & dilucidam.Ea.s.explanatio cõparatur .i. acquiritur duabus rebus, uidelicet uerbis usitatis & proprijs.Vsitata sunt ea,quae uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria sup.sunt ea,quae sunt,aut esse possunt uerba eius rei de qua loquemur. Compositio est cõstructio uerborum perpolita.i.perfecte exornata, aequabiliter.s.ex omni parte. Ea.s.compositio seruabitur.s. à nobis, si fugiamus crebras concursiones uocalium,quae.s.uocales reddunt orationem uastam.i.inconcinniam,atq; hiantem.i. cũ hiatu oris pronunciandam,ut est haec uaccae Aeneae amoenissime impendebant.Et sup. conseruabitur si uitabimus nimiã assiduitatem eiusdem literae.Cui uitio hic uersus.s. Ennianus erit.Exemplo (& si quis dicat auctorem facerem contra institutum suum & praescriptum,nam promisit se suis non alienis usurum exemplis: id purgat, innuens quod intellexerit de exemplis non uitiosis.)Nam nihil prohibet: hic.i.in hac re, uti exemplo,in uitijs alienis.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Cuius facilis est intellectio,nam ordo est: O Tite Tati tyranne,quia cum Romulo regnauit Titus Tatius: unde uocatiuus est Tati. nam errant qui putant praecedente uocali scribi per c,eo ꝙ Mauricius Maurici declinetur: cum tamen Tatius,Statius,Lucretius,Moetius,Sulpitius,Anitius,Ploti⁹, Mutius; in quibus omnes uocales t,praecedunt:ti,non ci,in uocatiuo faciant:tute.i.tuipse(nam tumet non recte dicatur)tulisti.i.abstulisti,aut sumpsisti tibi tanta.Et hic.s.uersus eiusdẽ poetae.s.Ennij qui obscurior est. potest tamen sic intelligi qs quam aut quisq; neget:quidquam.i.quamlibet rem:queq;.i. & quem: &,sup.is quem quisquam conueniat.i.postulet: & in ius uocet:neget quidquam.Et sup.conseruabitur:si nos fugiemus nimiam assiduitatem eiusdem uerbi .i. dictionis, seu partis orationis.Ea.s.nimia assiduitas est hmõi. Nam nõ est ratio adhibere fidem ei rationi,cuius rationis ratio non extet .i.non apparet.Et sup.conseruabitur: si non utemur ꝯtinẽter .i.continue sine interruptione uerbis cadentibus sĩr hoc modo.Veniebant sup.flentes,plorantes,obtestantes,lacrymãtes, hoc ordine seruatur ratio uersus:si modo uersus est. Et supp. conseruabitur si uitabimus transiectionem .i. transpositionẽ uerborum,nisi sup.eam quae erit concinna.i. iuxta aliquẽ colorem.de qua re nos loquemur posterius,in quo uitio est Cęcilius poeta comicus,ut in libro priore.s.duorum has res etc. ubi ordo melior esset. O Luci Aeli,nos misimus ad te has res scriptas,aut misimus has res scriptas ad te. Item,ut compositio ꝯseruetur:oportet fugere longam continuationem uerborum quae laedit,&.i.simul aures auditoris,&spiritum.i.ut dñt flatum & anhelitũ oratoris.His uitijs uitatis in compositione,reliquum operis.s.huius, est cõsumendum in dignitate.i. in praeceptis de dignitate seruanda in uarijs coloribus. Dignitas est,quae reddit.i.efficit orationẽ ornatam,distinguens sup.eam uarietate.Hic diuiditur in exornationem uerborum & sententiarum.Exornatio uerborum est,quae continetur .i. concluditur,& completur:insignita.i.insignis,effecta,& illustris ꝑpolitione.i.perfecta uenustatione ipsius sermonis. Exornatio sentẽtiarum est,quae habet quandam.i.certam dignitatem.i.uenerabilem decorem non in uerbis,sed in ipsis reb⁹.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

EPETITIO *est, cum continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item: Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum uenire conaris? Audes verbum facere, audes quidquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? nõ amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Haec exornatio cum multum venustatis habet, tum grauitatis & acrimoniae plurimum. quare videtur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, vt ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur. hoc modo: Poenos populus R. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item: C. Laelius homo nauus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cũ istos, vt absoluant te, rogas; vt peierent, rogas; vt existimationem negligant, rogas; vt leges populi R. tuae libidini largiantur, rogas. Cõplexio est, quae vtranque cõplectitur exornationem, & hanc, & quã ante exposuimus, vt & repetatur idem primũ verbum saepius, et crebro ad idẽ postremũ reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui foedera saepe ruperũt?*

Carthag

Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginenses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quem senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententijs vestris absoluetis? Traductio est, quæ facit vt, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petijsset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias sine diuitum esse, tu vero virtutem præfer diuitijs. nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedissequæ sint. Ex eodem genere exornationis, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Item: Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, vt ad idem verbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quędā, quæ facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. Contentio est, cum ex contrarijs verbis oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarißimos affert. Item: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus. In re frigidißima cales, in feruentißima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio præ ignauia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, et ornati & graues poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarißimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem.

Item: O perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabuistis: vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentißimi cuiusque petistis: tantámne ex iniquitate iudiciorum vestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco vtemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, vtrū animos sociorum ab rep. remouebas & alienabas, an non? & vtrúmne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus quare quidque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusque propositionis explanationem. ea est huiusmodi: Maiores nostri si quā vnius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quàm impudicam iudicarāt, eam veneficij quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpißimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est vt, quoquo modo poßit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idémne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit.

Itē: Bene maiores nostri hoc cōparauerūt, vt neminem regē, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplißimo statu collocarat. Quid, quòd exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; qui victi sunt, eos homines iudicare, vt poßit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? talē stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris retinet tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia est oratio sumpta de vita, quæ, aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item: Liber est is existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item: Egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item: Optima viuendi ratio est eligenda: eā iucundam consuetudo reddet. huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ: propterea quòd sola virtus in sua potestate est, omnia præterea subiecta sunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim receßit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare poßint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, vt, quibus virtutibus omnem vitam tueri poßint, eas in ætate maturißima velint comparare. Sententias interponi raro conuenit; vt rei actores, non viuendi præceptores esse videamur. cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam ex vita & moribus sumptam. Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus, alteram breuiter & facile confirmat, hoc pacto: Nā, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eū quo modo alienis

alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoueris, eũ quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate quis speret? Et qui in sermonibus & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuem & absolutam conclusionem, tum vero vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium nõ est, expedit illud, quod dubium est, vt aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas; id est vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item: nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterruisti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis & illius superioris vehementiam hoc interest, quòd illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autẽ crebro & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Continuatio est densa & continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum. ea vtemur commodissime tripertito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quòd ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortunæ potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est, sed tantum affert vsus & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues casus administrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, vt non plane par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si vna aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt; vt longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita viuit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conueniunt, & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque simul ea collocant in ijsdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt. Annominatio est, cum ad idem verbum acceditur cõmutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum, syllabæ, aut syllabarum; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. eæ multis et varijs rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnifice iactat atque ostentat, venijt à te ante, quàm Romã venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim vincijt. Productione eiusdem literæ. hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Item: Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum commutatione breuitate, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est huiusmodi: Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam Quirites, ne omnino P. C. circunscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinẽ, quàm illa superior, sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum additæ, sed vno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut vnius aut plurium nominum: vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ sunt. Alexandro si vita data longior esset, trans Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic vnum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina, casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Ti. Gracchum, rempub. administrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occasio oblata est,

est, quæ reip. virum amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum, fide captum, malorum perfidia per scelus vita priuauit. Tuus ò Druse sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio non modo viuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor: propterea quòd est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita, si raro has interseremus exornationes, & in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subijciemus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obuenit? non potest dici: sed etiam à necessarijs omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo, si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut vnde licitum non est pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam vitam alicubi honeste tractatam? non. nam hic quidem ante oculos vestros quo modo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non: nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione: propterea quòd, cum quæsitum est quid oporteat, subijcitur id non esse factum. quare facillime fit, vt augeatur indignitas negocij. Ex eodem genere, vt ad nostram quoque personam referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cum à tota Gallorum multitudine circunsederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quò vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, vt, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. Gradatio est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis &, quod libet, licet: &, quod licet, possunt: &, quod possunt, audent: &, quod audent, faciunt: &, quod faciunt, vobis molestum non est? Item: Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item: Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit penes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in sequendam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolute, hoc modo: Maiestas reip. est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item: Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quòd diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborū perpeßione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur cōmoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. Transitio vocatur, quæ, cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc, in parentes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quo modo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam &, quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile posset. Item: Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quo modo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerūque, atque adeo insectaris. Cōmouetur hoc genere animus auditoris. res .n. cōi verbo elata, tantūmodo dicta videatur: ea post ipsius oratoris correctionē magis idonea fit pronūciatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum et lectißimum verbū deuenire? est, cum non est satius, si cōmutatio verbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, vt, cū eam cōmuni verbo appellaris, leuius dixisse videaris; cum ad lectius verbum accedas, insigniorē facias. Quòd si continuo venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia aīaduersa esset. Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut nō scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pūeritia quidem tua, quā tu omni intemperantiæ addixisti, dicere, si hoc

hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militari te infrequentem tradidisti. Deinde, quòd iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item: Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc vtilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest; aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi; vt vtilius sit occulte fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur.

Disiunctio est, cum eorum, de quibus dicimus, aut vtrunque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic vtrunque, & in superiore exemplo vnamquanque rem certo verbo concludi videmus. Coniunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adiunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremum collocamus: primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate: postremum sic: Aut morbo aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposita. quare rarius vtemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos & intestinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor inquam patriæ venire audes in horum conspectum? vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario causæ, quasi aliquod telum sæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterãs idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti.

Item: Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, vt à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item: Ea re poemata non facio, quia, cuiusmodi volo, non possum; cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ transitione verba quoque conuertantur. Plura subiecimus exempla, vt, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, vt, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius voluntati, sic: Quoniam, omnibus rebus ereptis, solum mihi superest animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini atque abutamini licebit impune: in me, quidquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam vehementissime est accommodatum. Dubitatio est, cum quærere videtur orator, vtrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reip. Consulum, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrunque. Item: Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cum, rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut vacuum possedisse, aut vsu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti: tuum vsu fecisse etiam num non potes: emptio nulla profertur: hereditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plerisque, vt, cum velimus, ea possimus vti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negocij natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ, coniunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item: Descende in integram defensionem, noli quidquam recusare, da seruos in quæstionem, stude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum par certatio non est: ideo quòd populus R. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quàm discrta explanatio facta est. Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo. Quòd si Danais datum erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

CAPIDVRVS.

EPETITIO est, cum continenter, & quæ sequuntur) Verborum figuras tractaturus Cic. ab eis inchoat, quæ reiteratione uerborum fiunt, quarum quatuor species ponit: unam, quæ in principio: alteram, quæ in fine: tertiã, quæ utrobiq;: quartam, quæ indifferenter positum idem uerbum repetitur, sed præter has, alias adhuc esse ostendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in syllabis, uerbis singulis, & oratione fierent, è Græco in Latinum conuertimus. nam ecce & hæc inter se omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cœpit? Et,
Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius Ima tenes.

Hoc

Hoc ultimo loco positum, miserandi est. è diuerso similiter collocatum.

Solis quin etiam solis tibi cura videndi,
Sit potior.

Ostendentis, plura uerba coniunguntur: ut,

Tu ne duos vna sæuissima vipera cœna?
Tu ne duos?

Post longiorem etiam interiectionem repetitio est: ut, Bona miserum me, consumptus. n. lacrymis, ut putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor.) bonam inquam Cn. Pompeij, acerbissimæ uoci subiecta pconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur uerbum: Viuis? sed uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura, sine ulla uerbi interiectione, sed unius tantum permutatione. quale illud Catulli est,

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos,

Aliquando primis ultima respondent: ut, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus quod semel proposita iterat & diuidit, sed ita ut ordo permutetur. quale illud Virg.

Fortuna sub argutâ consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon & Thyrsis in vnum,
Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, nostri regressionem uocant. In diuerso sensu idem uerbum geminatur: ut, Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum qui sequebantur. In uarietatis generibus fit reiteratio: ut, Magnus est labor dicendi magna est res. In uariatis quoq; casibus: ut, Pater hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον uocant. Per rerum coniunctam diuersitatem idem casus, & aduerbia repetuntur, ut pro Cluentio: Quod autem tẽpus uindicandi? unde illa frequentia? per quem porro datum? unde sumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non de integro datum? hanc μεταβολὴν uocant. Est & figurarum mixtura, in qua & primo uerbo, longo post interuallo redditum est ultimum, & media primis, & medijs ultima ɔgruunt, quale illud est Ciceronis: Vestrum iam hic factum reprehenditur P. C. non meum hanc pulcherrimum quidem factum, uerum, ut dixi, non meum, sed uestrum. hanc πλοκὴν uocant. Congeruntur etiam in unum multa, & dispersa, quæ à Cicer. dissipata in Oratore dicuntur: ut, Hic segetes, illuc ueniunt felicius uuæ, Arborei fœtus alibi. {Contentio est,) Sane sicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione legũtur, uel ut ea quam traductionem ipse nominat Græci autem ἀντανάκλασιν, ut cum dicis. Amare, iucundum est, si curetur ne quid insit amari, Auium dulcedo ducit ad auium, ita aliquæ nihil pene inter se differunt, uelut habet quæ hic contentio uocatur. Ab ea uero quam paulo post nominat, contrariam Græci συνοικείωσιν uocant, ꝗ diuersas res colligat: ut, Tam deest auaro quod habet. Hanc uero Græci ἀντίθετον, quidam contrapositum nominarunt, quæ ne ipsa quidem uno fit modo. Nam fit si singula singulis opponuntur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia, & bina binis: Non nostri ingenij est, uestri auxilij est. & sententię sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Hoc etiam cõmodissime subiungitur ea species quam disiunctionẽ appellat Quintilianus: ut, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit, & quæ sunt simili casu, dissimili sententia in ultimo locata: ut, Quid in tempore mali fuit, nihil obsit, quin quod in causa boni fuit, prosit. Aliter contraponitur, cum dicitur: Est igitur iudices non scripta, sed nata lex. & sicut dicit Cicero, singulis rebus propositis, cum refertur aliquid ad singula, ut in hoc, Quam non didicimus, sed accepimus, non legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, exp̃ssimus. Est aliquid auersum, quod non contraponitur, quale est apud Rutilium: Nobis primis Dij immortales fruges dederunt, nosq; soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam post has illa figura, quæ uerba flexa repetit, & ἀντιμεταφορὰ dicitur: Non ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Est etiam in figuris sententiarum cõtentio, sed de ea suo loco dicemus. {Exclamatio est,) Sane tenuis illa differentia est, quam faciunt Græci inter id, quod apud eos προαναφώνησις, à nostri exclamatio: & id, quod apud illos ἐπιφώνησις, uel ἐπιφώνημα, à nr̃is acclamatio. Proanaphonesin enim uocant, rei quæ fieri debuit exclamationem, uelut illud Virgilianum,

O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: O Danaum fortissime gentis
Tydide: mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse: tuaque animam hanc effundere dextra?

Epiphonema autem, uel epiphonesis est, rei, ut dicunt: narratæ, uel probatæ summa acclamatio. ut eiusdem:

Tantæ mollis erat Romam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius sententiæ figuras, quàm uerborum putat: si quidem sunt affectus. {Interrogatio non omnis grauis est,) Nam noscendi causa interrogatur: ut,

Sed vos qui tandem: quibus aut venistis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. qualem est: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? patere tua consilia non sentis? & totus denicq; hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur, diu abuteris patientia nostra, &, patent tua consilia. Interrogamus igitur quod negari non possit, aut ubi respondendi difficilis sit ratio, ut uulgo uti solemus, qui fieri potest? aut inuidiæ gratia, aut miserationis. Vt Sinon apud Virgilium.

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere?

Aut instandi, aut ferendi. ut Asinius Audísne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totũ hoc plenum est uarietatis, & indignationi conuenit: ut,

Et quisquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi.

Quid non mortalia pectora cogis?
Auri sacra fames?

Est interdum acrius imperandi genus.

Non arma expedient, totaque ex vrbis sequentur.

Est autem aliqua in respondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod utilius sit occurritur, argumentandi criminis causa, ut si rogatus an ab reo fustibus uapulasset, de innocentia respondet. Aliquando declinatur: ut si quæro, num occiderit hominem, & respondetur, latronem: si an fundum occupauerit respondetur meum: tanquam confessionem præcedere debeat defensio. ut apud Virgiliũ carmine Buccolico:

Nónne ego te vidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs?
Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

Huic diuersum est, cum alium rogaueris non expectare responsum, & statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. quam figuram quidam aggestionem uocant. Ficta uero interrogatione utemur: ut, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? Et ipsi interdum nosmet interrogamus. quale est illud Terentij, Horatij pariter & Persij. Quid igitur faciam? Ceterum & interrogandi seipsum, & respondendi sibi solent esse non ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, quicũ hæc sciret, antequam uidit me, reip. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem uocat nisi ꝗ in ratiocinatione subiungendam necessario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo post tractans, subiectionem nominauit. {Sententia est oratio sumpta de uita, quæ, aut quid sit, & quæ sequuntur) De sententia longius tractans Quintil. Sententiam, inquit, ueteres, quod animo sensissent, uocauerunt. Id cum est apud ueteres frequentissimum, tùm etiam in usu quotidiano quosdã reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi nostri sententia & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamen locuti sunt, ut sensa sua dicerent. Nam sensus esse corporis uidebantur: sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus uocaremus: lumina autem, præcipueq; in clausulis posita, sentẽtias hæc minus crebra apud antiquos, nostris tẽporibus modo carent. Ideoq; mihi de generibus causarum, & de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissimæ sunt, quæ proprie quamuis

uis omnibus unum nomen sit sententiæ uocantur. quas Græci γνώμας appellant. Vtrunq; aũt nomen ex eo acceperunt, q͂ siles sunt consimilibus. Est aũt hæc uox uniuersalis, quæ etiã citra complexum causæ possit esse laudabilis. Interim ad rem tñ relatæ: ut, Nihil est tam populare: q̃ bonitas. interim ad personam quale est Afri Domitij, Princeps qui uult oia scire, necesse habet multa cognoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quædam initium aut clausulam epicherematis esse dixerũt, & si aliqñ, non tñ semper. Illud uerius est, eam aliqñ simplicem, ut ea quæ supra dixi aliqñ ratione subiecta, sic: Nã in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriã, tñ quia plus potest, facere uidetur. nonnunq̃ duplicem: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt ẽt, qui decem gña fecerunt: sed eo modo, quo fieri uel plura pñt. per interrogationem, ꝑ comparationem, inficiationem similitudinem, & cetera hmõi. per oẽs. n. figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. A recto quidem sunt tales: Tam deest auaro quod habet, q̃ quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ: Vsq; adeóne mori miserum est? & per translationẽ acrius. n. hoc, q̃ per se: Mors misera non est, aditus ad mortẽ est miser à cõmuni ad proprium. nam cum sit rectum, nocere facile est, prodesse difficile: uehementius apud Ouidiũ Medea dicit, Seruare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cic. Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius q̃ ut possis, nec nã melius q̃ ut uelis seruare complurimos. ita quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc gñe custodiendum est & id, quod ubiq; ne crebræ sint, ne palam falsę (quales frequenter ab his dñr, qui hæc καθόλικα uocant, & quidq̃d pro causa facere uĩ, quasi indubitatum ꝓnunciant) ac ne passim à quocunq; dicantur. Magis. n. decet eos in quibus est auctoritas. ut rei pondus ẽt persona confirmet. quis enim ferat pueꝝ, aut adolescentulum, aut etiam ignobilẽ, si iudicet in dicendo, & quodãmodo præcipiat? Enthymema quoq; est, q̃d oẽs mente concipimus. proprie tñ dr̃, quæ sententia est ex cõtrarijs; propterea q͂ eminere inter ceteras uidetur: ut poeta Homerus, urbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est, Non semper aũt ad probationem adhibetur, sed aliqñ ad ornatum. ut pro Ligario: Quoꝝ igitur impunitas Cæsar tuæ clementię laus est, eoꝝ ipsoꝝ te ad crudelitatem acuet oratio? Est, & epiphonematis, de qua figura supra dictum, clausula quædam quæ sñia appellatur, Græci νόημα. qua uoce oĩs intellectus accipi potest. Hoc nomine donarunt ea, quæ nõ dñr, uerum intelligi debent. ut: Quare prius de uestro facto fateamini necesse est, q̃ Ligarij culpam Vllam reprehendatis. & ut Vibius Crispus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet; Quis ubi sic timere permisit? Melior cum contrarijs ualet; Quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. Qui q̃dem miser cum loqui nõ posset, tacere non poterat. Si quis autem quæ in hac parte uitiose dicantur, scire ꝓcurat totum eũ locum Quintiliani legat. Nobis: quæ recte prudenterq; dici possint, sufficiat decurrisse, si quidẽ frustra, ut opinor, admonebimus, si quis iudicio careat, ut uitiosa uitet, sin aũt acris fuerit iudicij admonere non opus est, cum quid & ubi conueniam satis ipse per se iudicaturus sit. qui si non stultus sit, ne nimius quidem in his quoque in oratione inserendis, erit. Quisq;. n. non imprudens satis intelliget, uenuste omnia poni, quæ generaliter rem aliquam complexa, suo loco, & ut decet, collocentur: secus si uitiose. Nunquam uero generaliter, quod particulariter dictum est, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. {Contrarium idem fere est, quod contentio.) Hãc autem Celsus Viselius & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt, ut talis eius sit forma, qualis est pro Muræna. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille ut eo quo tendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat. {Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta) Quod Græci κῶλον, nos membrum: q͂ illi κόμμα, Latini incisum: quod illi ipsi περίοδον, nostri ambitum: circuitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem nominarunt. Colon, siue membrum, quidam apud poetas putant, quoties ex integro pede in uersu nihil superest. Alij, quotquot partes orationis in uersu fuerint, tot cola dici uoluerunt. Cum autem superest ex pede cõma, id etiam incisum, siue cæsuram dici uoluerunt. Fit autem, ut Diomedes inquit, ex coniugatione uerborum comma, ex cõmatis colon, ex colis, periodos. Comma est, uelut Probus & Diomedes scribunt, iuncturæ finitio: Et si uereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Iam factum est colon, quod intellectum sui, præstet, sed tñ à toto corpore abruptũ, & per se nihil efficiens, ac remotum à ceteris, uim non habet. ut per se manus & pes & caput & os, seiunctim corpus non est, cum aũt hæc simul sunt, tunc esse corpus incipit. Ita cum uenit extrema conclusio, etiam absoluta est periodos. uel cũ subiungit Cic. Et pristinum morem iudicioꝝ minime referũt. Itaq; si duo cola habeat periodus, dicolos: si tria, tricolos, & sic deinceps nominatur. Quintil. aũt, Incisum, inquit, quantum mea fert opinio, erit sensu non expleto sed numero saltẽ conclusum, pars uidelicet membri. tale est enim quo Cic. utitur: Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. Fit aũt etiam singulis uerbis. Quid incisum est, diximus. Mẽbrum autem est sensus membris conclusus, sed à toto corpore abrutus, sic, ò callidos homines. perfectum membrum, sed remotum à proximo, uim non habet; Quem quæso nostrum fefellit? id uos ita esse facturos. itaque fere incisa & membra mixta sunt, & conclusionem utique desiderant. Periodorum duo sunt genera: alterum simplex, cum sensus unus longior est, & ambitu circũducitur: alterum, quod membris constat incisisq; quæ plures sensus habent: ut, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus membra quatuor. Sed. ut mihi uidetur, recipit frequenter & plura. Modus ei à Cicerone est aut quatuor senarijs uersibus: aut ipsius spiritus modo terminatus. Præstare uero debet sensum periodus, concludat, sit aperta ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri possit. Vbicunque acriter erit, & instanter, pugnanterq; dicendum, membratim cæsimq; dicemus. nam hoc in oratione plurimum ualet, Adeoq; rebus accõmodata debet esse, compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhorescere uoluerimus, membratim plerunque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, et uelut laxioribus modis resoluemus. exceptis, quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur: ut in Verrem, Proserpinæ raptos. hic. n. lenis & fluens contextus decet. Periodus apta procemijs est maioꝝ causarum, ubi solicitudine, commendatione, miseratione res eget. Item cõmunibus locus est augenda, cum ratio iubet. ut sit austera, si accuses: tum fusa, si laudes. multum & in epilogis pollet. Historia quoque non tam finitos numeros, q̃ orbem quendam uerborum contextumq; desiderat. nanque omnia eius membra connexa sint: maxime q̃m lubrica est ac fluit talis oratio, propter rerum ipsarum copiam. {Articulus dicitur,) Hęc figura à Græcis ἀσύνδετον, à Latinis dissolutum dicta. Ea utimur non singulis uerbis, sed etiam sententijs, ut Cic. dicit contra concionem Metelli: qui indicabantur, eos uocari, custodiri, ad senatum adduci iussit. Apta, cum quid instantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίαν uocarunt. Contraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc est, eisdem sæpius coniunctionibus repetitis: ut,

Tectumque larem,
Armaque Amyclæumque canem Cressamque pharetram.

Vel diuersis: ut,

Multa quoque & bello passus.

Item si plura simul sunt pronomina, ut:

Hic illum uidi iuuenem.

{Continuatio est) Continuationem periodon dicit, de qua supra abunde dictum. {Nam si quis spei nõ multum) Hæc. n. contraria sunt, & q͂ spem in casu non collocarit, & q͂ casus obesse possit. {Frequentibus efferat uerbis.) Id est, continuatis ac fluentibus. {Sed pro alijs) Alio tempore. {Nonnunquã non alienum est,) Ordo est & sensus, sed alias quoque (subaudiendum quod diximus) seruandum hoc nonnunquam. Non enim alienum est, eloqui res aliquas, hoc est, ornatus tñ causa sic efferre, propterea q͂ eloquentia spectatur per huiusmodi continuationes. licet alioqui minime necesse sit. {Cõpar appellatur,) Genus aliud est periodi, quod ex paribus cõponi membris diximus, quæ membra se syllabis excedere nõ debent

debent, inter se conuenire debent: uel certe una atque altera tantum excedere, non autem pluribus. {Hoc non de nostra enumeratione fiet,) Vt nos syllabas dimetiamur, sed audientium iudicio pares uideantur. {Vsus & exercitatio facultatis,) Afferet causam: hoc est, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipsa præstabit causam ut sine labore eis utamur. sed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici uidetur, q̃ idonea compositionis quędam animaduersio. {Similiter cadens,) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc est, casus tantum similis. possint tamen, etiam si dissimilia sint, quæ saltem declinētur, ita iungi, nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, sed & cum respondent uel prima sibi. uel media, uel extrema, uel etiam permutata. Sed hic media primis & summa medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim semper partibus syllabis constant: ut, Artes honestæ & præsidio inter periculo solatio inter aduersa, prætio semper sunt. Huius generis fere uidentur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiunt, ut hic præsidio, solatio pretio. Et cum ὁμοιόπτωτον ἰσόκωλον est. uelut illic. Si quantum in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atque iudicijs impudentia ualeret. Item Aristoteles dixit, eius esse uitam beatissimam cuius & fortunæ sapientia, & sapientiæ fortuna suppeditet. & illud, In rebus aduersis cum præsto est consilium: non potest deesse auxilium. {Similiter desinens est,) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον uocant, similem duorum uerborum uel plurium finem habens: ut, non modo ad reip. salutem uiolentia huius extinguenda, sed etiam ad gloriam per tales uiros est infringenda & nam respub. nostra ad hunc statum gloriæ peruenit non multitudine hominum, sed seueritate legum. Item, neque in deliberando consilium, neque in prœliãdo uirtus, neque in beneficio benignitas deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus, cum autem cõfligendum esset cum hostibus, fortissimus: cum uero præmium dignis tribuendum, liberalissimus: at cum animaduertendum, clementissimus: Ita quæ sequuntur. nam qui secundis rebus libenter essentiuntur, ijdem simul ac se fortuna conuerterit, amicis primi insidiantur. Huic simile est, quod Græci πάρισον uocant, ut non tantum clausula similiter cadat, sicut ὁμοιοτέλευτον, sed etiam è membri sit non dissimilibus: ut, Quantum possit, in eo semper experiri debes, ui prosis, & illud, In hac calamitosa fama, quasi in aliquo perniciosissima flamma. quod à traductione non multum differt. {Annominatiuo est, cum ad idem uerbum) Hanc figuram Græci παρονομασίαν uocant. eamq; Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λόγος παρὰ τὸ προκείμενον, ἕτερον ἐμφερὲς αἰτήσας. ut si dicas, Neminem alteri posse dare matrimonium, nisi penes quē sit patrimonium. Item seruire seruitute in stabulo stabulari, putat Plutar. esse paronomasiam. quòd tamen Cic. negat, inquit enim, ad res dissimiles similia uerba accommodari debere. {Venijt à te ante, quàm Romam uenit.) Attenuatur litera, quia uænit æ diphthongon habet pro uenditus est, & debuit ponit uænit, alterum uero uerbum minus habet una litera. {Hunc auium dulcedo) Nam auis primam corripit, auius eandem producit. {Quantum Curiam.) Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu.

{Vitæ se) Honesta scilicet uitæ tradidisset se, & non interijsset. {Vtrum homini nauo,) Νάυους Græci uocauere, breui atque humili corpore homines, paulumq; extantes. Sed melius legitur, nauo nauum. prudentem uero sic dixere ueteres: unde ignauium, inertem. Cur ueniam qui sim. Vbique subaudiendum, breui cognoscetis. {Quem insimulem,) Incusem. Insimulo & insimulor, sicut fabrico & fabricor, assentio & assentior. {Quem postulem,) Petimus precaria, postulamus iure. Q. Curtius de rebus gestis Alexandri: Postulabat autem Darius magis, quàm petebat, ut accepta pecunia quantacunque, totam quidem Macedoniam caperet matrem uero sibi & coniugem liberosq; restitueret, de reliquo regno æquo si uellet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere, ut peto te gladio. Virgil.

Malo me Galatæa petit, lasciua puella.

Et peto: eo: ut Curtius, Indiam inde & Oceanum petiturus. Poscimus autem imperiose. Iuuen.

Sed pensio clamat. Posce.

Pro eodem etiam deposco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lacrymis, consalutant eum, & quod ante recusauerant bellum feroces deposcunt. Flagitamus, uero, & efflagitamus, cum idem sæpe & multum petimus. Cicer. Qui efflagitasti quotidiano conuitio. ut libros quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emitte re inciperem. {Indigna prohibuit nex) Crudelis interitus: nexi mors uiolenta. {C. Graccho) Qui Tiberij frater, propter legem agrariam, hoc est de agris diuidundis latam, similiter occisus est. Populi Rom. amantissimum. Quod ut sibi Populum Rom. conciliaret, occupatos per Italiam à diuitioribus agros, diuidi populo uoluit. Sed cum è rostris & è foro se proripuisset, prope portam urbis interfectos est. Licet quidam in syluam effugisse dicant, & seruo mandasse: ut ipsum gladio perimeret. {Saturninum, fide captum,) Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex senatusconsulto obsedisset, dedissetq; fidem ut libere egredi possent, seruata fides est Glauciæ. Apuleius autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus est: Ordo est uerborum. Perfidia malorum per scelus priuauit uita Saturninum. {Captum,) Id est, deceptum: si tamen ita hic textus habet. Nam uideo quosdam aliter habere: ueruntamen mendose aliqua sed de uerbis, ubi minimum est pondus, parua mihi cura est. {Tuus ò Druse sanguis) M. Liuium Drusum genere & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum pleb. Itali exorarunt, ut legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum fecisset, in senatu maiestatis accusatus est. cumq; domum se reciperet, immisso inter turbam percussore corruit. Inuidia cædis apud Philippum & Cepionem fuit. Alij scribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, uesperi uero turbam dimitteret, repente tum ipsum exclamasse, mox à domesticis auditum, sed stratum inuentum gladio uidelicet sutoris cuiusdam traiectum fuisse. {Subiectio est,) Huius supra meminimus. {Deinde subijciemus id, quod dici oportet,) Velut ipse in Verrem: Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam aliquam? deinde cum diu suspendisset iudicum animos subiecit, Quod multo esset improbius. hanc Celsus, sustentationem uocat, quidam παράδοξον, id est inopinatum. alij πύσμα uocant. {Gradatio est, in qua) Gradatio, quæ Græce κλίμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & ut Quintilianus inquit, magis affectatam, ideóque esse rarior debet. Est autem ipsa quoque cum adiectione. repetit enim quæ dicta sunt, & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit. uelut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maiestatis, neque maiestatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quam ambitus: neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poetas. uelut hoc:

Ioue propagatus est, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porro propagauit genus.

Et apud Homerum de sceptro, quod à Ioue ad Agamemnonem usque deducit, inquiens.

Ἂν δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
ἔστη σκῆπτρον ἔχων τὸ μὲν Ἥφαιστος κάμε τεύχων.
Ἥφαιστος μὲν δῶκε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι.
αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
Ἑρμείας δὲ ἄναξ δῶκε Πέλοπι πληξίππῳ.
αὐτὰρ ὃ αὖτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν.
Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύαρνι Θυέστῃ.
αὐτὰρ ὃ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

{Definitio est.) Hanc Græcorum plerique ὁρισμὸν uocant. uerum cum multis modis fieri soleat, in commentarijs Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero posuit. {Correctio est quæ tollit.) Correctionem Quintilianus putat, si dicas, crudelitatis mater est auaritia. & cum Salustius in Ciceronem, inquit, O te Romule Arpinas. qui egregia uirtute oẽs Paullos,

Paullos, Fabios, Scipiones superasti. Sed ea uidetur potius ironia dici. Cicero existimat correctionem, ut cum dicit Salustius. At huic fides insignis ac uirtus est animi, imo uero homo leuis, supplex, inimicis, amicis contumeliosus. {Rogasset, imo innuisset.) Significasset, à Græco uerbo νεύω nostri fecerunt annuo, innuo, nutare, nitare, quæ inter se ita differre ueteres uoluerunt, ut Nonius Marcellus inquit, ut nutare capite sit, annuere uel innuere narium aut labiorum, nitare oculorum. Plautus in Asinaria. Nec illa ulli homini nutet, nictet annuat. {Est.) Contingit aliqñ, cum non est satius. i. melius, ac non præstet, ut subiectio grauioris uerbi, id ostendat quod leue uerbum per se positum demonstrare potuit. {Ad id uerbum deuenisses, quod electissimum est.) Tantum u.g. quod electissimum sit. {Occupatio est,) Hanc quidam præsumptionem, Græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obijci potest occupamus. {Disiunctio est.) Hæc figura est, cum multa uerba ponuntur, quorum singula suum nomen ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta. quæ similis illi est, quam paulo post dissolutionem nominat. {Coniunctio) Hæc ἐπεζευγμένον uocatur. in qua unum aduerbium plures sententiæ referuntur, quarum unaquæque desideraret aliquid, si solæ ponerentur: id accidit aut præpositio uerbo, ad quod reliqua respiciant ut, Vicit pudorem audacia, rationem amentia, aut illato. quo plura includuntur, ut, Neque enim is es Catilina ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocare possit. medium quoq; potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, & singulorum exempla subiecit. {Conduplicatio) Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hanc supra tractauimus, ubi de epanaphora & anadiplosi dictum est. {Interpretatio) Hanc Græci πολύτελον uocant. {Commutatio) Hanc exornationem ἀντιμετάβολην nominant. {Permissio) Hoc genus è fonte eius, quam παράδοξον uocãt, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀνταναγωγὴν nominarunt. {Dubitatio est,) Hanc Græci exornationem διαπόρησιν uocant, ut, Siue malitiam siue stultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi contra Heluidium de uirginitate uirginis Mariæ, Doleam ne, an rideam, nescio si imperitiæ arguam, an temeritatis accusem: item apud poetas, ut apud Statium in I. Theb.

Quem prius Heroum Clio dabis?

{Expeditio) Hanc græcorum alij ἐπιτροχασμόν, alij προσαπόδοσιν nuncuparunt, ubi singulis positis, singulorum statim ratio subijciatur. {Præcisio est,) Hæc à Græcis παράληψις dicta, à qua absimilis ea est quam ijdem ἀντίφρασιν uocant quidam, ut, Non agam tecum iure summo non dicam quod forsitan obtinerem, & Cicero, Hoc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esse diluendum, pluribus dicerem. similis quoque est ea. quæ à Græcis ἀποσιώπησις, à Cicerone reticentia: à Celso autem obticentia dicitur, à nonnullis uero interruptio appellatur. ut,

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Est & alia reticentia, quæ fit imperfecto sermone, cum est præcisa uelut ante legitimum finem oratio, quale illud est, Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens. Sed quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis. {Conclusio) Hanc Græci συμπέρασμα nominant, ut, Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, &c. Plautus tamen in Bacchidibus tria protulit ubi ne mentionem quidem sagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuisse audiui fata, quæ illi forent exitio, signum ex arce si perijsset, alterum etiam est Troili mors tertium, cum portæ Sceæ limen superum scinderetur. nisi loquentis personam ita seruare uoluerit, ut qd ipse sentiret, ponere non ꝓcuraret. {Hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt:) Nam cum finiri bellum in animo esset omnibus signo dato dux duci occurrit, atq; in se prælium conuerterunt. tum Philoctetes progressum Alexandrum lacessiuit, cõsensu utriusque partis, certaminis spatium definitũ est, prior Alexander sagittã incassum misit, deinde Philoctetes. Sed hic sinistrã Paridis magnũ transfixit, mox clamãtis dolore nimio, dextrum oclm sauciauit. inde fugientẽ sectatus, utrunq; pedẽ eius Philoctetes transuerberauit. ipsumq; celeritate præuentũ occupauit, occupatũ gladio traiecit. Vt aũt alij putant, sagittis ꝯfecit.

LONGOLIVS.

REPETITIO) Rufiniano & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophista uocat ἀναφοράν. Quintilianus eam inter species τῆς πλοκῆς numerat, περίοδον quidam uocant, de ea ex Hermogene Trapexunt. lib. V. ubi de pulchritudine orationis, quo in loco & qui discriminis inter περίοδον & epanaphoran sit, explicatur. Repetitionis etiã species est, Rutilio & Alexand. quoties uaria uerba, eandem tamen uim inter se habentia, in principio commatum aut mẽbrorum ponuntur: ut, Dilui Quirites, ubi illum clandestinum hostem intra murum uidi. Aegre tuli, quod domini uestri facilitatem unius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria plerosque lætitiam ostentantes cognoui ἐπιβολὴν quidam uocant. ⸢Conuersio) ἐπιφορὰν Rutili. ἀντιστροφὴν Aquila uocat. ⸢Complexio) Ab Aquila dicitus συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in superiori membro postrema sunt posita, in posteriore prima repetuntur, Aquilæ uocatur ἀναδίπλωσις, ut est illud Terent. Negat Fannium esse hanc sibi cognatam Demipho, hac Demipho negat esse cognatam. Huc etiam referenda est ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Est & alia repetitionis species, quam παλιλογίαν dicunt. Hæc repetito eodem uerbo aut nomine non diuersa uult intelligi, sed idem quod significauit, efficere uehementius, ut Tu tu Antoni Cæsari omnia permiscere cupienti causam belli ciuilis dedisti. In ploce contra, quam copulationem uertunt, à Rutilio uero διαφορὰ dicta, idem uerbum aut nomen bis continuo positum diuersa significat, ut est illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, ut superius quidem nomen tantum hominis significet, posterius uelit intelligi eundem, qui semper fuerit, ac sui similem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari potest. Fit autem, cum plures sententias alio atque alio modo efferimus. ut Pater hic, tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere uideatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, ut alienum deseruisti, Patri tu filius es ad potiundas opes, cuius, ad senectutem uiolandam crudelissimus hostis fuisti. Nimirum nullo consilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus. Verum hoc schema ab auctore nostro infra inter species agnominationis enumerabitur. ⸢Traductio) ἀντανάκλασις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, alijs πλοκή. Sunt qui παρηγορίαν uocant, ut est apud Quintil. lib. VIII. cap. III. id est eiusdem uerbi aut sermonis iteratio, quanquam non magnopere summis auctoribus uitata. Interim uitium uideri potest, in quod sæpe incipit etiam Cicero, securus tam paruæ obseruationis. sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit &c. ⸢Qui nihil habet in uita &c.) Exempla hæc ad secundam speciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium libro nono. ⸢Ex eodem genere exornationis,) Paronomasiæ affinis est hæc exornatio, de qua inferius. ⸢Contentio) Huius species enumerat Fabius lib. IX. cap. III. Contra positum, inquit, uel ut quidam uocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. nam & fit, si singula singulis opponuntur: ut, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Et sententiæ sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodissime subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus: Odit Populus R. priuatam luxuriam. publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. II. {Exclamatio) ἐκφώνησις Græce dicitur. Figura est augendis affectibus accommodata Fabio libro nono. Huc pertinent imprecationes, ut O scelus, ò portentum in ultimas terras exportandum. Græci, ut est apud Aquilam, uocant ἀράν. Huc item refer δέησιν, quam obtestationem uertit Aquila, qua scilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq; tuam. Item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum. Intactum Pallanta. His & cognata est. Adhortatio, προτροπὴ Rufiniano dicta: Nunc nunc insurgite remis. Hortor uos socij. Sed de his in Pathopœia. Huc adde, si libet, obiurgationem, quam Aqla

uocat ἐπιτιμητικόν, siue ἐπιτίμησιν. Non ego te uidi Damonis pessime captum. ⌈Interrogatio) Cum aut noscendi gratia interrogamus, aut arguendi causa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res utrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Simplex est, sic rogare, Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et Quousq; tandem abutere patientia nostra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam si diceretur, Diu abuteris patientia nostra. Interrogamus etiam quod negari non possit: Dixit ne tandem causam Falcula? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut uulgo uti solemus, Quomodo? Qui fieri potest? Aut inuidiæ gratia, ut apud Senecam Medea: Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut Sino apud Virgil. Heu quæ me æquora possunt Accipere? Aut instandi, auferendæ'ue dissimulationis, ut Asinius. Audis ne, furiosum non officiosum testamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabius libro IX. cap. II. Cic. III. de Orat. Discrimen est inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quasi percunctatio. Inter πύσμα, id est quæsitum. & ἐρώτημα, id est interrogatum, id est discriminis, Aquila teste, quod ad interrogatum una uoce tantum responderi potest uel à negante, uel à confitente, quæsito autem occurri non nisi pluribus potest, hoc est quoties multa rogantur: ut, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui subuenire uelit, cum tam acerbe socios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. III. ⌈Ratiocinatio) Fabius ratiocinationem sub interrogatione comprehendit. Ceterum, inquiens, & interrogandi seipsos: & respondendi sibi solent esse non ingratæ uices, ut Cic. pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cũ hoc sciret, tamen me antequam uidit, Reip. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀπόφασιν, tum αἰτιολογίαν uocat. Ab hac eo tantum differt προσαπόδοσις, quod illa fit fere cum interrogatione, hæc sine interrogatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur & quibusdam αἰτιολογία, cum simpliciter causam recitamus, uerum hæc figurata non est. Quare melius schema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui & sententiosa, ita ut quod dubium est uisum, ad certam fidem adduci uideatur: Et si acerbum uobis, quod dicturus sum uidebitur, tamen æquo animo audiendum. Nam fere consilium uerum, quod initio auditu graue est, in posterum cognita utilitate fit iucundum. ⌈Sententia) De generibus sententiarum Fabius lib. VIII. cap. V. Erasm. in secundo de Copia commentario. Trapez. quædam lib. V. ubi de Magnitudine orationis. Est & sententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφάνησιν, alij ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem uocat: ea est rei narratæ uel probatæ summa acclamatio. Narratæ, ut apud Virg. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Probatæ. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quod uis epiphonema continuo sententia est, etiam si plerunq; est. Verum quidquid in clausulam argute aurem ferit, ἐπιφώνημα dici potest. quod genus proprium est epigrammatis. unde apud Martialem sæpe numero carmen epiphonemate cladi tur. Vtitur & Val. Max. frequenter hoc genere. item Seneca, Est & Noema sententiæ genus, alludens ad sententiam aut locum communem: non effert tamen sententiam generaliter, sed uerba sumit ex loco communi, quæ ad præsentem causam accommodat, ut recte ad locum communem alludere intelligatur. ut, Dignus erat Socrates ut Periclis eloquentiam haberet: scilicet intelligitur, ut se defenderet innocens, Ouid. XIII. Metam. Fortisq; uiri tulit arma disertus. Bene collocaui beneficium, cum in uirum optimum, cum in hominem gratum contuli. Insunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda est opera ut oratio abundet huiusmodi uerbis sententia tinctis, ut Fabius ait. Erasm. D. Ambrosiũ commendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius utitur sententiarum genere quas appellant νοήματα in quibus latet aliquid arguti sensus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipsum gratius, quia dictum obscurius, &c. ⌈Sententias interponi raro) In hoc genere, inquit Fab. custodiendum est, & id quidem ubique, ne crebræ sint, ne palam falsæ: quales frequenter ab ijs dicuntur, qui hæc catholica uocant, & quidquid pro causa uidetur, quasi indubitatum pronunciant. Et ne passim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus est auctoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? ⌈Qui adolescentium peccatis &c.) Exemplum illud non admodum arridet Erasmo. Tale igitur substituit, Iuuentutem decet industria. Adijcitur ratio: Nam turpe sit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis animis attribuit, in otio fœdisq; uoluptatibus consumere. Ad senectutem opulentia decet. Huic quoque subijcitur ratio. Vt ætas naturæ præsidijs destitutior exterarum rerum adminiculis utcunque fulciatur. Nam necesse est animo eam comprobet) Alias, eum. Contrarium est &c. Contrarium Græci ἐναντίωσιν, contentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tñ aliqua dicunt. ⌈Contrarium) ἐναντιότης Græce dicitur, Fabio teste. A contentione uero hoc differt, quod hic semper duobus propositis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione non est necesse. ⌈Et absolutam conclusionem,) Hinc inter figuras sententiarum enumerat Rufinianus enthymema, quoties.s. periodus orationis ex cõtrarijs sententijs adstringitur. ⌈Membrum) Membrum, inquit Fabius lib. IX. cap. IIII. est sensus numeris conclusus, à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est: at remotum à ceteris, uim non habet, ut per se manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus esse? cum uenit extrema cõclusio. Quem quæso non nostrum fefellit, id uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat. Itaque fere incisa & membra mixta sunt, & conclusionem utique desiderant. Membrum ἰσοκωλίαν, Græci uocant, de qua lib. V. Trapez. ex Hermo. ⌈Articulus) Dissolutionem Fabius lib. IX. cap. III. uocat. apta est, cum quid instantius dicimus. Nam & singula inculcantur, & quasi plura fiunt. ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alij διάλυτον. Plutarchus ἀσύνδετον γίνεσθαι φησι ὑμένον πάχος ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως παθητικῆς χάριν. ⌈Continuatio.) Species hæc est comprehensionis. Vide Trapez. lib. V. Pronunciatione autem præcipue fieri solet, cum sub uno spiritu oratio ipsa profertur. {Compar) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur.i. exæquatum membris. Fabius inter species ploces enumerat. ⌈Similiter cadens. Et hanc cum sequenti inter species ploces numerat Fabius: ὁμοιόπτωτον Græcis dicta, quam Rutilius in duobus uerbis eundem habentibus casum, aut eandem nouissimam syllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidẽs est quam superius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. ⌈Annominatio) προσονομασία uulgo, ab Aquila παρονομία uocatur. Fabius, & hanc inter species ploces reijcit. Hinc cognata est commutatio de qua infra. {Venijt à te ante, q̃ Romam uenit.) Alias, Venit à te &c. ⌈Subiectio) Trapez. lib. III. & Erasm. hanc inter argumẽtationum modos, quibus utuntur rhetores, ponuntur. Reprehenditur autem hæc argumentatio, ut & enumeratio, à qua non multum differt, si aut aliquid prætermissum ostenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis est hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumq;, rationes & causas omnes ante oculos ponat, facit nonnunquam, ut etiam quæ probabilia sunt necessaria esse uideantur. Species subiectionis est forma illa respõdendi, quam ἀνθυποφορὰν uocat Quintil. lib. IX. cap. III. De qua & in Commentarijs linguæ Græcæ Budæus. Rufinianus & Aquila ἀντεισαγωγὴν, hoc est compensationem. Ea fit, cum ueluti concedimus quiddam ab aduersario propositum, sed subijcimus aliud, quoad nos detorquemus aduersarij obiectionem: ut, Incredibile est quod dico, sed uerum. Discrimen inter ἀνθυποφορὰν, ἀντίπτωσιν & ἀντίθεσιν uide apud interpretem Demosth. in primam Olynthiacam. Huc refert ex Rufiniano σχέσιν & ἀνασκευὴν, ex alijs πρόληψιν, Latinis præsumptionem dictam. {Grandi sponsione uictus est.) Alias uinctus est. {Credo inimicum,) Alias, Cædo inimicum. ⌈Gradatio) Climax Fabio. Alij κλιμάκωτον. Rutilius ἐπιπλοκὴν uocat: Apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Plura de gradatione Aquila.

Aquila. ⌈Definitio) De hac erudite Melanchthon in suis Rhetoricis.{Laboꝶ perpessione) Alias,laboꝶ perpensione. ⌈Transitio) Παραγραφὴ quibusdam dr. De hanc uide Quint. lib.I X.cap.I I. Qñ & cur sit adhibenda,eleganter exponit Trapez. in cōmentario orationis pro Ligario. {Proficit hæc aliquantum)Prodest ad orationis claritatem & euidentiam. ⌈Correctio)ἐπανόρθωσιν Rufinianus,& ἀφορισμὸν uel διορισμὸν Rutil.μετάνοιαν uocat Quintil.lib.nono emendationem. {Occupatio est,)Ea græcis προάληψις.Vocarunt & aliqui præteritionem.Est & occupatio,quam Græci προκατάληψιν.i.præoccupationem appellarunt. ⌈Occupatio) A Cicerone dr Præsumptio. Græci προκατάληψιν uocant. Necessaria figura est,& singularem prudentiam requirit. Videndum est.n.quæ sint hominum tacita iudicia,quo propendeant animi,quid offendat,quid probetur. Vtimur igitur occupatione,cum emendamus aliquod dictum,aut mitigamus,uel recte uel palam.Lege Rhetorica Arist.ad Alexandrum. ⌈Disiunctio)Disiunctum,siue iniunctum Aquila uocat,Rufinianus ὑπεζευγμένον,subiunctionem uel subinsertionem,uel subnexionem. ⌈Adiūctio) ἐπεζευγμένον Aquilæ. ⌈Conduplicatio) ἐπανάληψις Rutilio & Aquilæ, Cognitum est Remp.uenalem te habuisse, cognitum est. ⌈Interpretatio) συνωνυμίαν Aquila uocat, Quintil.uerboꝶ congeriem. Discrimen inter expolitionem & interpretationem habes apud Trapez. in Ligarianam. {Parenti manus scelerate intulisti.) Alias, attulisti. ⌈Commutatio) ἀντιμεταβολὴ,Fabio lib.nono cap.3.A qua te suspicione uel Coleri,uel Coleti grauiss. testimonium citra tuos mores, uel citra cuiusquam testimonium tui mores abunde uindicant. ⌈Permissio)Permissionem.Fabius lib.I X.cap.I I.uocat,cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnunq̄ aduersarijs.Hanc cōmunicationem alij Græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis est huic ἐπιτροπὴ,de qua apud Rutiliū. Pertinet huc sustentatio,Græcis dicta παράδοξον siue ὑπομονὴ, ut est apud Fabium & Rufinianum. Fit aūt, cum nonnunq̄ cōmunicantes aliquid inexpectatum subiungimus, aut cum sententia suspensa subijcitur aliquid contra expectationem auditoris,siue magnum siue minus. ut pro Ligario. Hic ꝓhibitus non ad Cæsarem,ne iratus,non domum,ne iners, nō in aliq̄ regionem, ne condemnare causam illam quā secus esset,uideretur in Macedoniam,in Pompeij castra peruenit. ⌈Dubitatio) ἀπορία Rutilio,διαπόρησις Aquilæ & alijs. ⌈Expeditio) Enumeratio Trapezunt. Et Erasm.de Conscribendis epistolis,inter argumentationes rhetoricas ponitur. {Expeditio est,) Hoc aūt non tam schema est,quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum est. {Sed non erit tanquam in plerisque,) Alias,Tam. {Præcisio)Græce ἀποσιώπησις. ⌈Præcisio.) ἀποδιάξις uel ἀποπλάνησις Rufiniano. Reiectio eidem. cum.s.eludimus aliquid ab aduersario. propositum, & significamus uel indignum esse de quo dicatur, uel monemus seruaturos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere,quando ad institutum non ita multum facit. Cicero. Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam gloriæ suæ? Huc referenda est & ἀποσιώπησις.i.reticēda,de qua apud Quintil.παράλειψις, hoc est, Præteritio.

ASCENSIVS.

REPETITIO est, cum.i.qñ principia sumuntur in rebus similibus & diuersis continenter.i.continuo ab uno: atq; eodem uerbo,hoc modo: Vobis ò iudices aut patres conscripti,aut Quirites &c. Audes supplicium deprecari.i.precibus sperare à te auertere: hoc est ne de te sumatur q.d.frustra,quia inique id facias.Non.i.nónne reliquisti: quia uiolasti iusiurandum. Volutatus: ut sus in uolutabro suo. Hæc exornatio: tum.i.simul habet multum uenustatis, tum.i.simul habet plurimum grauitatis & acrimoniæ. Cetera patent: saltem per ea quæ à Francisco adducta sunt. Conuersio est, per q̄ non repetimus uerbum: ut ante.i.sicut in repetitione: sed reuertimur continenter.i.continuo & sine intermedio, aut dilatione: ad postremum.s.uerbum: hoc modo. Pœnos.i.Punicos populos: utpote Carthaginenses, ubi uerbum uicit quod in fine dicetur repetitur. Homo nauus.i. strennuus & operosus bonam operam in reipub. administratione nauare solitus,Male scribunt quidam nouus: nō enim nouus sed nobilis admodū erat: ut peierent.i.periurium committant: q̄a iudices iurati iuxta merita snia dicere: si scelestissimū absoluunt peierant.Dicitur aūt peiero raro, nisi apud uulgares periuro,licet periurus & periuriū recte dicantur. Complexio est,quæ cōplectitur.i.in se continet utranq; exornationem,& hanc.i.paulo ante dictam,uidelicet conuersionem,et quā exposuimus ante,uidelicet repetitionem. Ita uidelicet, ut &.i.sit primum uerbum repetatur sæpius idem, &.i.simul reuertatur.i.reuersio fiat, crebro.i.frequenter,ad idem postremum.s.uerbum hoc modo.Qui sunt &c.Exempla sunt nota, noris tñ apud ueteres lectum Carthaginenses, ubi nunc dr Carthaginenses.Scies ad hoc q; Carthago, & Cartha pro oppido hñt aspirationem in secunda, charta super quam scribitur in prima syllaba. Traductio est,quæ facit,ut cum idem uerbum ponatur crebrius. ipsum sup.non modo non offendat animum.s.auditoris, sed reddat ēt orationem concinniorem.i.consonantiorem,& quadrantiorem, ac modulatiorem q.d.tm̄ abest,ut uerbi in uaria loca traductio tedium gñet,ut etiam summopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in uita iucundius uita non potest colere uitam cum uirtute. Vnde Iuuen. Sūmum credere nefas animam præferre pudori. Et ꝑꝑ uitam uiuendi perdere causas. Item appellas tu hunc.s. homicidam hominem, qui si fuisset homo nunquā petisset.i. malitiose inuasisset uitam hominis. At.i.sed dicas forte, q;.s. interfectus erat inimicus. Ergo.i.nunquid ideo q; inimicus erat,uoluit ipse ulcisci sic inimicum,ut ipse reperiretur inimicus sibi? quia sæuus in consimilis speciei animal,quod per naturam nullum animantium facit, quocirca cum homo in hominem sæuit,quodāmodo sibi, qua naturæ suæ inimicus efficitur.Præterea qui alium occidit iniuste,duos occidit,quia & seipsum, quatenus se dignum facit qui iure occidatur, & ita quia sui necem procurat sibi inimicus efficitur: saltem re licet fortassis non animo. Vt.n.inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplū. sine.i.permitte diuitias esse diuitum,tu uero præfer diuitijs uirtutem. Nam si uelles comparare.i.conferre diuitias cum uirtute,diuitiæ uix uidebuntur tibi satis idoneæ, quæ sint pedissequæ.i.ancillæ uirtutis,pedes eius,ut dñæ suæ sequētes. In his aūt exemplis repetitur eadem dictio,licet non semper in eodem casu,tñ in eadem signōne. est aūt aliud genus exornationis cum eadem quidem uox,sed in diuersa signōne reperitur,unde addit. Quod eodem genere exornationis est, cum idem uerbum.i.eadem uox,ponitur modo.i.interdum in hac re.i.significatione: & modo.i.interdū in altera re.i.significatione.hoc modo. Cur curas tam studiose.i.cur tam sollicite sequeris eam rem quæ dabit tibi multas curas.i.sollicitudines, ubi curas prius uerbum posterius nomen est. Item Nam iocundum est amari.i. feruenter diligi, si curetur nequid amari.i.rei amaræ & acerbæ,insit.s.in amando,quia qui amantur fere redamare solēt. Item ego ueniam ad uos,si senatus det mihi ueniam.i.cōmeatum,& libertatem abeundi,quam uulgus licentiam uocat. In his quatuor generibus exornationum,uidelicet repetitione, conuersione,complexione,& traductione, quæ adhuc.i.huc usque sunt propositæ.tractatæ non fit inopia.i.pœnuria uerborum,ut redeatur sæpius ad idem uerbum,sed festiuitas.i.celebritas delitiosa,& lepor sermonis inest,quæ.s.festiuitas potest dijudicari.i.internosci facilius auribus.i.aurium iudicio, q̄ demonstrari uerbis. Contentio est, cum, id est quando oratio conficitur ex contrarijs uerbis, hoc modo &c. Sed quamplurimi sunt qui contendant contentionem esse in contrarijs sententijs, antitheton.i.contrapositum in contrarijs uerbis seu uocabulis: unde contentionem dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Virgilium. In his autem exemplis uidetur antithesis: nam iucundum & amarissimum contraria sunt uerba. Sicut esse placabilem & inexorabilem. q̄ Tumultuari & ociosum ac quietem esse. Frigidissimum & feruentissimum. Calere & frigere. Tacere & clamare. Loqui & obmutescere. Bellum aūt quæritare & pacem desiderare. Item de uirtute loqui in concione, id est multitudine populi ad audiendum concitata, & non posse perferre ꝑ ignauiam sonitum tubæ in prœlio unr contrariæ sententiæ. Si distinguemus.i.sub distinctione utemur, suo uidelicet loco &c.

Exclamatio dicitur Græce προσαναφώνησιν. Acclamatio aũt ἐπιφώνησις, uel ἐπιφώνημα. Ordo aũt est. Exclamatio est, quę conficit. i. completi & complete facit signionem doloris, aut indignationis. i. affectionis indigne ferentis alicuius. s. hois, aut doloris, seu indignationis: per compellationem. i. allocutionem in medio sermonis: hominis cuiuspiam, aut urbis, aut loci, aut rei. s. alterius. hoc modo. Vt si quis à domo Scipiadũ iniuriam, aut dedecus propulsare uelit, aut illi misericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Africane. i. Scipio maior deuictor Africæ: quia Carthaginis: cuius mortui quoq;. id est etiam cum sis mortuus: nomen est ciuitati. s. Romanæ: splendori. i. ad splendorem & gloriam ac decori. i. ad decus & ornamentum: si legetur, aut decori: non intelligetur, quod sic sit pronunciandum in orando, sed q̃ alterum ponendum sit, aut sic. cuius mortui quoque splendori est ciuitati: aut sic. Cuius mortui quoq; nomen decori est ciuitati. Tui nepotes. s. Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clarissimi, tum pp patrem, tum pp matrem, tum pp se, præstiterunt in oratoria: abluerunt suo sanguine. i. expiauerunt, aut sedauerunt crudelitatem inimicoꝝ, q. d. Gracchos non occisos, nisi ad crudelitatem inimicoꝝ explendam. Miror hoc loco cur Franciscus interpretetur nepotes ex sorore, non quod nesciã ex sorore quoq; nepotes dici, pſertim illis uerbis adiectis, ut apud Valerium Max. sed q̃ de Africano maiore aptissime potest intelligi: cuius non soror sed filia dr̃ Cornelia Gracchoꝝ mater: ut fere attestantur cõmentarij. Vnde Domitius in illud Iuuen. Malo Venusinam q̃ te Cornelia mater Gracchoꝝ. dicit sic. Hæc olim habebatur insignis pudicitiæ Scipionis Africani filia, nupsit Cornelio Graccho: cui genuit C. & Tiberium Gracchos. Ad utriusq; filij eloquentia plurimũ contulit: præceptis suis: ut scribit Quintil. His sublatis per seditionem popularem Missenum præ dolore concessit &c. Hæc ille. Vbi & Mancinellus. Plin. lib. XXXIIII. cap. V. scribit: qđ Corneliæ Gracchoꝝ matri: quæ fuit Africani prioris filia sedens statua posita est in Metelli Publica portu, quæ statua tẽpore suo erat in Octauię operibus. Et Landinus in sextum æneidos scribit sic. T. Gracchus bis cõsul bis triumphator, bis censor. Corneliam Africani maioris filiam uxorem habuit quam adeo dilexit: ut eius salutem suæ præposuerit, & ipsa eo morto nuptias Ptolemei Aegyptiorum regis contempsit. T. & C. Graccho oratores excellentissimos reddidit. In Tito aspectu & ingenio humanitatis apparuit. C. asper & concitatus fuit. Ambo quãuis diuersis temporibus cum Agrariam legem aduersante senatu ferre tentarent cæsi sunt. De Scipionibus quoq;, quia eoꝝ cognitio huic loco conducit, dicit ibidẽ sic. Scipiones de quibus Maro: Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres. s. Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quoꝝ Publius consul ad Ticiũ flumen cum Annibale fortiter dimicãdo uulneratus ab adolescente filio qui Africanus maior fuit à mortis periculo liberatus est. Hi ambo in Hispania Asdrubale Annibalis fratre ꝓfligato Aphroꝝ Milia XXV. occidere. Dicens uero milia cepere. Postremo insidijs Aphrorum oppressi, eodem die ambo periere: sed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Nasica qui senatus totius iudicio uir optimus iudicatus est. Publij filij duo fuerunt. P. Scipio Africanus & L. Scipio Asiaticus. Publius ut dixi patrem liberauit. Asdrubalem Hispania pepulit, inde Carthaginem uicit. Hic filios duos habuit, alterum ita à patre degenerantem, ut uecordia & amentia monstro similis fuerit, alterum P. scilicet corpore imbecilliorem, animo uero præstantissimum, qui filijs carens, Aemilium, Pauli Aemilij filiũ adoptauit, qui Scipio Africanus minor cognominatus, q Celtiberos, Vacceos, & Cantabros uicit. Carthaginem inde euertit. Postremo in Hispaniam reuersus profectus Numantiam sustulit. Lucius aũt Scipio superioris Africani frater primus ui ultra Hellespontũ in Asiam traiecit Antiochum uno & ingenti ꝑlio superauit, & quinquaginta milibus hoium cæsis Asiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus constat nepotes ex filia dicẽdos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exẽplo quod facit pro interfectis. addit alteꝝ in exprobationem Fregellanoꝝ dicens. Item. i. similr: alterum exemplum est. O perfidiosæ. Fregellę (de quibus supra dictũ est) q̃. i. ô quantum facile. i. faciliter, cõtabuistis. i. cõsumpti aut corrupti estis, uestro scelere. s. contra remp. Romanam attentato ubi compellat urbem. Item sup. ô aut pro, insidiatores bonoꝝ, uos petistis. i. inuasistis latrocinio. s. uestro, uitã cuiusq; innocentissimi. Ne, pro an assumitis tm̃ facultatem. i. faciendi potestate uestris calũnijs. i. iniuriosis cladibus, ex iniquitate iudicioꝝ. i. quia cõfiditis iudicibus corruptis absolui. Nos adducemus animũ auditoris, ad quam. i. quãcunq; indignationẽ. i. affectionem indigne ferentẽ, si utemur sup. eo loco. s. suo. i. opportune & raro, & quũ. i. qñ magnitudo rei uidebitur postulare. i. exigere, qa nisi uehementer simus affecti non exclamabimus. Interrogatio non ois. i. quędã non est grauis, neq; cõcinna. s. decora & loco cõgruens sed sup. interrogatio est grauis & cõcinna, quæ cum. i. postq̃ ea quæ obessent. i. obesse possent causæ aduersarioꝝ sunt enumerata, cõfirmat rõnem superiorem. i. pauloante à nobis adductam, hoc modo. Igitur cũ tu faceres: diceres, administrares, hæc oia (q̃ intelligemus ꝑ eum q hæc dicit, prius enumerata fuisse) utrũ remouebas & alienabas aios socioꝝ ad rep. s. Romana, aut alterius ciuitatis, an non, q. d. non poteris non confiteri qn sic. Et utrum oportuit. i. decuit, aut necesse fuit aliquem exorari .i. orando inducere, qui prohiberet, ac non sineret, ista. s. quæ moliebaris fieri q. d. maxime oportuit. Ratiocinatio est, per quam ipsi. i. nos poscimus à nobis rationem, quare dicamus. quidq;. i. unũquodq;, & nosmet petimus crebro à nobis explanationem uniuscuiusque propositionis. Ea. s. ratiocinatio est hmõi. Maiores nostri. i. prisci Romani, si dãnabant, quam. i. aliq̃ mulierem unius peccati. s. reatu, putabant. i. censebant. sup. eam conuictam. i. probatam ream multoꝝ maleficioꝝ, in iudicio simplici. i. de uno duntaxat maleficio pronunciato, & hæc est propositio dubitabilis, quam apte sequitur interrogatio, & continuo eius rñsio, & rñsionis rursus quæritur ratio: unde addit. Quo pacto. i. quo modo, aut qua ratione putabant. s. illud? Responsio. Qm̃ ipsi existimabant eam quam iudicarunt impudicam, quoq;. i. ẽt, aut simul, damnatam ueneficij. Quid ita. i. cur ita existimabant? Ratio. Qui necesse est eam quæ addixerit turpissimæ cupiditati. i. lasciuiæ & libidini. corpus suũ. i. quæ uulgauerit corpus suũ, et exposuerit libidini, necesse est inq̃ eam: timere permultos. Interrogatio. Quos? Rñsio. Istos: uirũ. i. maritum, parentes, ceterosq́; ad quos uidet famã sui dedecoris pertinere. Interrogatio. Quid postea? Hoc est qd tum, aut quid ex illo infertur? Rñsio. Necesse est, ut petat ueneficio, quoquo. i. quocũq; modo possit, eos quos timeat tantopere. i. tam anxie, & tam impense. Interrogatio. Quare est necesse? Rñsio. Quia nulla ratio honesta, aut potius honesti: põt retinere. s. à maleficio, eam q̃ magnitudo peccati facit timidã, q̃ sup. intemperantia. i. incontinentia, facit audacẽ, & quam sup. nã mulieris, quæ uaria est, quia uariũ & mutabile semper fœmina, facit inconsideratã. i. nihil cõsiderantem qd faciat. Nam ut Valla docet consideratus, & incõsideratus actiue significant. Interrogatio. Quid sup. putabant eam quam dãnabant ueneficij. i. censebant cõmisisse ueficium? Rñsio. Ipsi putabant quoq;. i. ẽt impudicam necessario. Interrogatio. Quare? Rñsio. Quia nulla causa potuit mouere. i. impellere ad id maleficiũ. i. ad ueneficium, quã facilius amor turpis. i. lasciuus & illegitimus, ac inhonestus, & libido intemperans. Posset iterũ interrogari quare, sed causam subdit. Cum. i. qñquidem ipsi putauerunt corpus eius mulieris, cuius aius esset corruptus, non esse castũ: Alia interrogatio. Quid sup. faciebãt in ueris obseruabant, ne hoc idem. s. iudicium in uiris damnandus? Rñsio. Minime. Interrogatio. Quid ita. i. cur id dicis, aut cur ita faciebant? Rñsio. Quia singulæ. i. seorsum acceptæ, & ad unũquodq; propriæ cupiditates impellũt uiros ad unumquodq; maleficium una cupiditas: utpote turpis amor: ducit mulieres ad oia maleficia. Vbi signatus utitur uerbis. quia uiros dicit impelli: in quo uerbo est uiolẽtia: ut significet eos egregie, & uiriliter resistere: mulieres aũt duci: ut indicet eas uolentes sequi. Vnde & illud Senecæ: Fata uolentem dũt, nolentẽ trahunt. Item. Aliud exemplũ circa quod fit frequens interrogatio. Maiores nr̃i comparauerũt. i. cõstituerunt bene hoc: ut neminem. i. nullum: sicut apud Virg. Turne quod optandi diuũ promittere nemo auderet. Est. n. nemo quasi nullus homo: unde uemo diuũ: est tantum nullus diuum: si tñ hoc loco proprie dictũ uelis: sit

appositio:

appositio,sic neminem .i. nullum hominem exñtem regem, quem cepissent armis,priuarent uita. Quid uita.i.cur id bene dicis comparatum,aut cur ita comparauerunt? Rñsio. Quia iniquum erat.s.uisum,cõsumere eam facultatem quam facultatem fortuna dedisset nobis per uictoriam.s. in supplicio eorum,quos eadem fortuna collocarat, paulo ante in amplissimo,quia in regali statu.In qua snia fuisse uṙ Pyrrhus ille Epirota apud Ennium,ut recitet Cic. primo offic. Dono ducite, doq; uolentibus cum magnis dijs &c. Quid sup.facias in eũ qui contraduxit.i.contra te duxit exercitum?sup.si eum ceperis? Rñsio.Desino meminisse.s.iniuriarum.Quid ita? Rñsio. Quia est uiri fortis, putare eos hostes qui contendant de uictoria.i.tantisper dum pliantur,& sup.iudicare eos hoies. & ita humanæ tractandos,qui sint uicti. Interrogatio.Quare? Rñsio.Ideo putare hostes dum cõtendunt,ut fortitudo, qua eos debellauerimus,possit minuere bellum & uictos sup. putaui homines,ut humanitas possit augere pacem,quia eos patienter ferimus dños, quos humanos nacti sumus uictores. Interrogatio.Et si ille.s.rex uictus,ut barbarus aliquis, uicisset.s.te:nũ.i.nunquid fecisset:idem.i.te humaniter tractasset? Rñsio. Profecto non fuisset tam sapiens. Quia sapientis est parcere,ut sibi prosit,quia qui parcit hosti uicto, & illius utitur seruitio,& alios inuitat,ut se uinci,q̃ occidi malint. Interrogatio.Igitur si hoc nosti,cur parcis ei? Rñsio.Quia ego cõsueui contemnere.i.uilipendere,nõ imitari talem stultitiam. Pulchra profecto sententia,& auctore digna.Hæc exornatio est accõmodata uehementer ad sermonem.i. tenuẽ narrationem,& retinet animum auditoris attentum. tum.i.simul uenustate sermonis,tum.i.simul,expectatione rõnum,quę subduntur. Sententia est oratio sumpta de uita.i.de modo uiuẽdi, ut de moribus, quæ ostendit bṙ, aut quid sit, aut quid esse oportet in uita,hoc modo.Difficile est primum(.i.in primis, quia uniuscuiusq; rei potissima pars principium est, & quia difficile est,consueta relinquere.primum.i. in principio inceptionis,quia ut dicit Maro in lr̃a Pythagoræ. Virtus difficiles aditus primum spectantibus offert)supp. eum qui sit usus semper fortuna secunda.i.prospera,& ob secundante,reuereri.i.hr̃e in honore &reuerentia.uirtutes.s.cardinales illas fortitudinem,temperantiam,iustitiam,& prudentiam.Item sententia est,si dicatur is est existimandus.i.iudicandus liber: q nulli turpitudini seruit, quia qui facit pc̃m,seruus est peccati.Item alia sententia.Is est æque.i.æqualṙ egens,qui non habet satis,& is cui nihil põt esse satis:licet satis habeat, quia ut dicit Seneca,non copia reꝝ,sed animus facit diuitem. Itẽ alia sententia.Optima rõ uiuendi est eligenda.s.in institutione uitæ,& si dicas acerbam uideri,addit, ꝯsuetudo reddet eam iucundam. Hmõi sniæ non sunt improbandæ: ꝓpea ꝙ breuis expositio.i.enunciatio alicuius sniæ, si nullius indiget rõnis .i.approbationis cum sit euidentissima,habet magnam delectationem.s.audientium.Sed illud genus sẽtẽtiæ est: quoq; .i.ẽt probandum.i.approbandum,ꝙ confirmatur subiectione.i.immediata additione rationis,hoc modo:Omnes rõnes bene uiuendi sunt collocandæ in uirtute:ꝓpea ꝙ.i.quia:sola uirtus est in sua ptãte,ita ꝙ nulli sit subiecta, & à nemine tollit possit. Omnia.s.alia præter eam.s.uirtutem sunt subiecta sub dñatione fortunæ,quæ ea ut dare uidetur posse,ita & auferre.Nam qui inducti fortunis.i. prosperitatibus alicuius secuti sunt amicitiam eius,hi omnes deuoluant,simul, ac .i. in eodem momento,quo fortuna est delapsa.s.de gradu suo.Ratio est:Enim pro quia,cum ea res q̃ fuit causa cõsuetudinis .i. conuersationis & rationis mutuæ,recessit,nihil superest.i.restat,qua re põt teneri in amicitia. Item sunt sententiæ.i.repetriuntur,quæ efferuntur.i.enunciantur duplṙ.i.per bina membra,hoc modo: Illi sup.errant sine ratione qui putant se fugisse.i.euitasse omnes impetus fortunæ rebus prosperis.i. per res prosperas, & sup. illi cogitant sapienter qui reformidant casus aduersos,tp̃ibus secundis.i.prosperis ubi sunt duæ sententiæ siue rõne.Cum rõne sup.sunt duæ sẽtẽtiæ, hoc pacto .i.modo. Qui putant oportere ignosci peccatis adolescentiũ, falluntur:ꝓpea ꝙ illa ætes non est impedimento bonis studijs.i.quod si corrigantur, possent ẽt bonis studijs incumbere.At hi faciunt sapienter,q̃ castigant maxime adolescẽtes, ut uelint comparare.i.acq̃rere,in ętate maturissima.i.primũ idonea,eas uirtutes,quibus uirtutibus possint tueri.i.protegere, omnem uitam.Conuenit.i.conueniens,& utile est,sententias interponi raro,ut nos uideamur esse actores rei.i.litis,& non præceptores uiuendi,quod ph̃oꝝ tunc erat, & theologorum nunc est officium. Quum.i.qñ sententiæ interponẽtur,ita.i. raro,tunc sup.afferent multum ornamenti. Enim pro quia, necesse est,ut sup.auditor tacitus.i.tacens,comprobet eam .s. sniam,cum uideat rem certam, sumptam ex uita & moribus, accõmodari.i.cõmode applicari ad causam.s.quam agimus. Contrarium idem fere est,quod contentio.nam sup.Contrarium est,quod cõfirmat bṙ & facile alteram.s.rem, ex duabus rebus diuersis,hoc pacto:Nam,quo modo speres eum q fuerit semper inimicus suis.i.proprijs rationibus.i. utilitatibus, fore amicum rebus alienis? Item: Nam, quare putes eum, quem cognoueris perfidiosum in amicitia posse hr̃e inimicitias cum fide?q.d.nulla ratione id facias. Aut quis speret uidere eum cõmodum & cognoscentem .i. cognitorem sui, in ptãte.i.qñ sit in ptãte constitutus,qui priuatus.i. nullo magistratu præditus fuerit superbia intollerabili?Et nunquid credis eum temperaturum.s.se,à mendacio in concionibus, qui non dixerit uerum in sermonibus.s.familiaribus,& in ꝯuentu amicoꝝ?Item metuemus dimicare in campo.s.plano,cum ijs quos deiecimus.i.detrusimꝰ ex collibus,ubi tutiores erãt? Item,nunquid sup.metuemus,ne ij,qui cum plures non poterãt exæquari.s.in uirtute nobis paucis, sint superiores nobis, postquam sunt.s.effecti,pauciores? Hoc genus orationis debet esse perfectum uerbis breuibus & continuatis. Et est commodum auditu.i.dum auditur,ꝑp conclusionem breuem & absolutam.Tum uero .i. & insuper multo magis,comprobat uehementer contraria re.i.per repugnantiam quę est in re cõtraria:id opus est.i.expediẽs oratori, ubi opus est ante se ntm̃ habet,nam dicere licet,quo opus est &c.Et expedit.i.expedite facit ex eo quod dubium non est .i. per euidentiam unius partis,ut illud quod dubium est,aut nõ possit.i. nullo modo possit dilui .i. purgari, aut possit dilui multo difficillime. Membrum orõnis appellatur res bṙ absoluta,sine totius orationis demonstrationes, quæ accipitur denuo.i.iteꝝ quasi sit de nouo,alio membro orõnis hoc modo:Et proderas inimico (.i. quod appellatur unum membrum: deinde oportet,ut hoc.s.membrum,excipiatur ab altero,cum subditur)& lædebas amicum. Hæc exornatio põt ꝯstare ex duobus membris suis.Sed ipsa exornatio est cõmodissima &absolutissima,hoc pacto:Et inimico proderas,& amicũ lædebas &non ꝯsulebas .i.non prospiciebas tibi ipsi,ubi tertium additur membrum. Item,nec ꝯsuluisti.i.utilis fuisti,aut prospexisti reip. nec ꝓfuisti amicis, nec restitisti inimicis. Articulus dṙ cum singula uerba distinguuntur interuallis.i.spatijs medijs,oratione cæsa.i.intercisa,hoc modo:Tu perterruisti aduersarios.Acrimonia,uoce,uultu. Item: Tu sustulisti.i.deleuisti de medio uiuentium,inimicos.s.tuos,inuidia,iniurijs, potentia,perfidia. Hoc interest inter uehementiam huius gñis.s. exornationis, & illius superioris,ꝙ illud.s.superius uenit.s.ad aures auditorũ,tardius & rarius.i.minus p̃se & impetuose,hoc.s.posterius ꝓuenit crebrius & celerius.Itaq;.i.& ita gladius uṙ afferri ad corpus ex remotione brachij, & cohortatione dextræ in illo gñe priore.s.id est,talem acrimoniam habet,ut q manum ad capulum minabundus demittit, aũt pro sed corpus uṙ infauciari.i.multum & penitus fauciari,crebro & celeri uulnere,in hoc.s.posteriore, hoc est in articulo talis est acrimonia, qualis in uulnerante &c. Continuatio est frequentatio uerborũ densa.i.plena,&,ut dñt spissa,& continens.i.sine interuallis, cum absolutione.i. complexione & consumatione sniarum. Nos utemur ea cõmodisse,tripertito.s. colore.i.tribus coloribus,uidelicet in sententia,in contrario,& in ꝯclõne. In sententia sup.utemur ea,hoc pacto: Fortuna non potest obesse multum ei, qui collocauit.i.constituit sibi p̃sidium .i.nocere,multum ei, qui collocauit.i.constituit sibi p̃sidium .i.protectionem honestam firmius .i. constantius,& certius, in uirtute,q̃ in casu.i.euentu fortuitu. In contrario sup.utemur ea,hoc modo: Nam,si quis collocarit non multum spei in casu,quid est,qd̃.i.ꝑp quod, casus possit obesse ei magnopere.i.plurimũ? q.d.nihil. In ꝯclõne sup.utemur ea,hoc est, continuatione,hoc pacto: Quod si fortuna põt p̃lm in eos,q intulerunt omnes rationes suas in casum .i. euentum fortuitum

tum,non omnia ſunt cõmittenda fortunæ, ne.ſ.fortuna ha-
beat in nos ꝑtãtem nimis magnam.Frequentatio.i.denſa ꝓ-
nunciatio uerborum,eſt in his tribus generibus .i. coloribus
dictis,adeo.i.in tm̃ neceſſaria,ad uim ↄtinuationis.ſ.ſeruan-
dam,ut facultas oratoris uideatur infirma,niſi offerat.ſ.audi
toribus,ſniam & contrarium & ↄclonem,uerbis frequentib.i.
continuatis denſe.Sed &.i.etiam al's.i.alio tp̃e, aut ut alij le-
gunt,ſed pro alijs,quoq3.i.ẽt pro alijs.ſ.coloribus(quę lectio
ur̃ uerior, nam Valla negat. & pro etiam apud Cic.legi) eſt
nonnunquam.i.interdum,non alienum.i.non impertinens,
immo importunum,tametſi.i.quãq̃ non eſt neceſſe eloqui a-
liquas res per cõtinuationes hmõi.i.quales iam poſitæ ſunt.
Compar appellatur.ſ.genus dicendi, quod habet in ſe mẽbra
orationis de quibus diximus ante.ſ.ubi locutus eſt de mem-
bro,quæ.ſ.membra, conſtant.i.conſtituuntur ex numero ſyl
labarum fere.i.quaſi omnino pari.i.æquaſi. Hoc.ſ.ꝙ ſint pa
ri numero,nõ fiet dinumeratione noſtra.i.ita,ut ſyllabas da-
ta opera dinumeremus,contenti numeri paritate,licet cõcin-
nitas deſit,nam.i.quidem.i.certe,puerile .i. ridiculũ,& leuis,
aut inſani capitis labor(ſicut qui data opera in faciendo uer-
ſu caput ſcabat,aut ungues demordeat)ſed uſus &exercitatio
affert tm̃ facultatis.ſ.dicendi,ut poſſimus referre .i. iteꝝ dice-
re,quodam ſenſu.i.præceptione animi, membrum.ſ.ſequens,
par.i.æquale in numero,ſuperiori.ſ.membro, hoc modo : Pr̃
oppetebat.i.fortiter obiebat,mortem in prœlio,filius,compa
rabat.i.ↄtrahebat,aut ornabat domi nuptias, hæc omnia.ſ.q̃
pater & filius faciebant,adminiſtrabant.i. inferebant graues
caſus,quia alter alteri auxilio eſſe nequibat.ubi xiij.ſunt ſylla
bæ cum in prioribus non ſint,niſi xij. unde ſunt qui legant,
hæc autem,ſed non eſt neceſſe, cum auctor fateatur ſyllabam
poſſe redundare. Item: Aliud eſt exemplum.Fortuna dedit il
li felicitatem,induſtria comparauit huic uirtutem. Poteſt ſæ-
pe fieri in hoc gñe,ut numerus ſyllabarum non ſit plane.i.o-
mnino par,& tñ uideatur eſſe,ſi alterum.ſ.membrum ſit bre-
uius,altero.i.reliquo(ubi innuit fere duo,duntaxat eſſe mem
bra)una ſyllaba.ſ.duntaxat,aut ẽt altera .i. ſecunda,hoc eſt,
duabus,aut ſi cum.i.qñ plures ſyllabæ ſunt in altero, lõgior
ſup.ſyllaba erit in altero.i.reliquo,aut ſyllabæ.ſ.duę longio-
res erant in altero.i.reliquo,quod paucioꝝ eſt ſyllabaꝝ, ut lõ
gitudo,aut plenitudo,haꝝ.ſ.longaꝝ ſyllabaꝝ, aſſequatur &
exæquet multitudinẽ.ſ.ſyllabaꝝ,alterius.ſ.membri, quia ſyl-
laba longa tñ habet tp̃is,ac moræ in pronunciando,quantũ
duæ breues. Sil'r cadens &c. Ordo eſt : Exornatio dr̃ ſil'r ca-
dens cum duo,aut plura uerba quæ efferuntur.i.pronunciã-
tur,ſil'r ijſdem caſibus, ſunt in eadem conſtructione uerboꝝ,
hoc modo:Hominem &c.Exempla nota ſunt, ſed quia caſus
finem reſpicit,ſunt qui legant : huius ſpes eſt in pecunia, ani
mus remotus eſt à ſapientia, ſed Franciſcus dicit non opus eſ
ſe,ut in fine ſemper ſint illi ijdem caſus.Prę ſe ducit.i.pluris q̃
ſe æſtimat.Neminem.i.nullum, quia addit hominem. Sil'r
deſinens eſt,cum.i.qñ,tametſi caſus.ſ.ſil'es, non inſunt in uer
bis.i.dictionibus,tñ exitus ſimiles inſunt, aut tñ exitus ſunt
ſimiles hoc pacto.Turpiter &c.Hæc duo genera quorum al-
terum , uidelicet poſterius , uerſatur in ſimilitudine exitus.i.
terminationis dictionum,alterum uidelicet prius,hoc eſt,ſil'r
cadens,uerſatur in ſimilitudine caſus,conueniunt.i.quadrãt,
& ſimilia ſunt inter ſe uehementer,& ea re.i.& ideo,qui utun
tur ijs,collocant ea plerunq3 ſimul in ijſdem partibus oratio
nis.Et ſup.oporteret facere,id.i.ea collocare,hoc pacto.i.mo
do (ab eo quod ſequitur id , quod præcedit,quia pactum ſe-
quitur forma & modus tractatus.)Perditiſſima ratio &c.Fru
ſtra conſtruantur uerba,quia cum ſitu uariato gratiam amit
tant. Hic.i.in hoc exemplo, &.i.ſimul, ea uerba.i.eæ dictio-
nes , quæ hñt caſus.ſ.nominum , ueniunt ad caſus ſimiles,ut
amorem & pudorem,formam & famam , & ea quæ non hñt
caſus ueniunt ad ſimiles exitus,ut petere,diligere,negligere.
Annominatio,uel adnominatio eſt cum acceditur .i. appro-
pinquatur ad idem uerbum,& ad idem nomen,cõmutatione
uel additione unius literæ,aut literarum .ſ. plurium,aut ſup.
cum uerba ſimilia in uoce accõmodantur ad res.ſ.ſignifica-
tas,diſſimiles. Ea.ſ.figura,aut adnominatio,conficitur .i. fit
multis & uarijs rationibus.ſ.modis.Primo ſup.fit. Attenua-
tione.i.ſubtractione,aut complexione .i. aſſumptione eiuſdẽ

literæ ſic. Hic qui ſe magnifice iactat, uenit pro uenijt.i.ue-
nundatus fuit à te ante, quàm uenit.i.aduenit Romam. Ex
contrario.i.ex complexione,ſeu aſſumptione literæ ſic. Hic
uincit.i. ligat ſtatim,ferro .i.pedicis, aut manicis ferreis,aut
cathena,eos homines quos uicit alea.i.ludo alearum.Produ
ctione .i. ſecundo fit productione eiuſdem literæ quæ prius
erat breuis,hoc modo:Dulcedo.ſ.cantus,aut concentus auiũ,
ubi prima corripitur à ntõ aues,ducit hunc ad auium.i.locũ
auerſum à uia,ubi prima producitur, quocirca non uenit ab
a priuatiua particula,ſicut nec à mens,ſed ab a præpoſitione,
tum quia illa corripitur hæc producitur,tum quia illa græca
non niſi græcis componi uult,hæc latina latinis.Breuitate.i.
tertio fit breuitate eiuſdem literæ,quia ſola uocalis longa,aut
breuis eſt,hoc modo: Hic tametſi ur̃ eſſe cupidus honoris, tñ
non diligit tm̃.i.ad tm̃,aut tam multum,curiam.ſ. ſenatorũ,
quantum curiam.ſ.amicam. Curia autem ſenatoria primam
producit. Curia proprium mulieris corripit, ſicut & Curius
apud Iuuen. Qui curios ſimulant &c. Addendis lr̃is ſup.
fit quarto, ubi ſcies uenuſtius dici addendis literis q̃ adden-
do literas &c.Exemplum patet,temperare ſibi.i. ſeruare mo-
deſtiam & continentiam,obtemperare.i.obſequi. Demendis
literis ſup.fit,quinto ſic. Si hic uitaſſet leones.i.productores
& uenditores meretricum,quemadmodum ſupp. uitauit leo
nes,quia nunquam ſe cõmiſit uenationi,ſed lupanaribus aſſi
due,ipſe tradidiſſet ſe uitæ.ſ.honeſtæ,aut longæ, ubi nũc ꝑ
inopiam perit.Transferendis.i.ſexto loco fit transferẽdi lite-
ris,hoc pacto. Iudices uidete.i.conſiderate, hic.i.in hac re,
utrũ malitis.i.magis uelitis credere homini nauo .i. ſtrenuo
& ſolerti,an uano.i.futili & mendaci, ubi n & u transferun-
tur.Commutandis ſue.literis fit ſeptimo hoc modo. Oportet
deligere .i. de multis legere, & ſe cernere ſup.eum quem uelis
diligere,ubi e mutatur in i,hæ ſunt annominationes quę uer
ſantur in breui cõmutatione, aut tranſlatione, aut aliquo .ſ.
alio genere.i.modo hmõi.Sunt autem aliæ.ſ.annominatio-
nes,quæ non hñt tam propinquam ſimilitudinem uerbi.i.di
ctionis,& tñ non ſunt diſſimiles.ſ.penitus,de quibus gñibus
eſt unum hmõi. O iudices uos cognoſcetis breui, quid.i.ad
quid ueniam, qui ſim (ubi ſcies ſequente ſ poni qui pro quis,
ut attñ iſte Deus qui ſit da Tytire nobis, & Nec qui ſim quę-
ris Alexi &c.) Quare ueniam, quem inſimulem.i.occulte ac-
cuſem,cui proſim.i.uelim prodeſſe, quem poſtulem.i.iniuria
rum.Nam quędam ſimilitudo eſt hic.i.in hoc exemplo in q̃-
buſdam uerbis,non tam.i.tm̃ aſpectanda.ſ. ab oratore, q̃.i.
quantum,illæ ſuperiores ſunt affectandæ,ſed tñ eſt adhibẽda
nonnunq̃.i.interdum. Alteꝝ.i.ſecundum genus eſt hmõi. O
Quirites demus operam.i.adnitamur ne P.C.i.qui ſunt de or
dine ſenatorio, putentur circunſcripti.i.decepti & circũuenti
omnino.Hæc.i.ſecundi generis annominatio accedit magis
ad ſimilitudinem.ſ.nominum,q̃ illa ſuperior.ſ.pauloante po
ſita,ſed minus q̃ illæ,ſeptem ſuperiores,ꝑpea ꝙ literę ſunt nõ
ſolum auditæ, quia additur circum,ſed ſunt quoq3 .i. etiam
demptæ,uno tp̃e.i.ſimul,quia demitur particula cum, ꝓ qua
ponitur circum. Tertium genus,uidelicet ſecũdi ordinis eſt,
quod uerſatur in cõmutatione caſuum,aut unius ſup. nomi-
nis,aut plurium nominum. Vnius nominis ſup.cõmutatio-
ne caſuum uerſatur,hoc modo : Alexander &c.(ubi oẽs ſunt
terminationes, uidelicet Alexander, Alexandri, Alexandro,
Alexandrum. Nam putẽ illud Alexandro ſi uita &c. Ponen-
dum ante illud. Alexandrum oẽs, niſi forte tunc dtm̃ eo ꝙ
abltõ ſæpe ſimilis eſt cum abltõ ponebant.Hoc unum nomẽ,
uidelicet Alexander eſt uolutatum.i.inflexum uarie in cõmu
tatione plura nomina facient ad nominationem caſibus cõ-
mutatis,hoc modo:Nex.i.occiſio indigna .i. quam non me-
ruerat,aut qua dignus non erat, ubi ſcies ntm̃ nex à Cicero
ne uſurpari.Vnde Sulpitius. Scimus,inquit,Plautum dixiſſe
delitia fœminino genere,& numero ſingulari, & Ciceronem
nex & alios interdum alia multa quę lex grammatica uetat,
permittit tñ analogia &c.) Prohibuit Tib.Gracchum admi-
niſtrantem rempub. commorari, id eſt conuerſari diutius in
ea.Conſtructio patet,ſolum aduertendum eſt ꝙ Tiberium di
cit in accuſatiuo. C. Graccho in datiuo. Saturninum rur-
ſus in accuſatiuo, & Druſe in uocatiuo, & Sulpitio rurſus in
datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hæſites. Ordo eſt:
Perfidia

Perfidia .f. Marij,& complicũ eius priuauit per scelus,uita.i. inique occidit Saturninum.f.Apuleium captum.i.deceptũ fide maio℞ natu.i.eo ꝙ fidem habuit, & se dedidit maioribus natu.i.senioribus,aut perfidia maio℞ natu priuauit p scelus uita.Saturninum captũ fide,quia cũ in capitolio obsideretur à Mario per deditionem captus,& deinde lapidibus obrutus est.O Druse &c. M. Liuium Drusum gñe & eloquentia præstantem,factum Trib.pl.rogauerunt Itali,ut legem promulgaret:qua ciuitate Romana donarentur, qua promulgata cũ pp inuidiam in publicũ prodire amplius non auderet,& domi ius dicenti, gladio furoris sub uesperam cũ turbam dimisisset traiectum dñt.unde sanguine aspersit domesticos parietes & uultum parentis:hoc est,effigiem patris in stẽmate positam.De Sulpitio prius dictum est. Vr aũt ita construendũ. Cui Sulpitio Romani ꝯcedebant .i. permittebant paulo ante omnia,eum prohibuerunt breui spatio non modo uiuere,sed etiam sepeliri. In qua locutione ponitur uox Sulpitio solum modo,ut relatiuũ habeat locũ constructionis: cum.n. utentur ab eodem regi,necesse est alte℞ absolute ponatur. Nã plena locutio esset.Sulpitio paulo ante omnia concedebant quẽ &c.Sed non tam uenusta,neq; tam significatiua.Hæc tria ꝓxima .i. proxime dicta genera exornationum, quo℞ unũ est positum in uerbis siľr cadentibus:alterum.i.secundũ: in uerbis similiter desinẽtibus: tertium in annominationibus sunt sumenda.i.usurpanda per raro.i.ualde raro, cum dicimus in ueritate.i.ueris & seriosis causis. ppea ꝙ hæc unr̃ non posse reperiri, sine elaboratione & consumptione operæ .i. laboris & diligentiæ,autem pro sed eiusdem studia quæ uersantur in aucupandis dictis coloribus, unr̃ accõmodatoria .i. aptiora ad delectationem q̃ ad ueritatem.i.seueritatem.quare.i.quãobrẽ fides & grauitas & seueritas oratoria minuitur: his exornationibus collocatis frequenter,& non modo.i.non solũ auctoritas dicendi tollitur,sed quoq;.i. etiam auditor offenditur.i.læditur in oratione,eiusmodi.i.sic exculta, ppea ꝙ lepos.i.uenustas & festiuitas .i. propositas,non dignitas,neq; pulchritudo,quæ est solida decẽtia ex membro℞ symmetria, seu cõmensuratione aptissima,inest in his .f. exornationibus dictis. Quare ea quæ sunt ampla.i.copiosa & ubera in se,& pulchra,possunt placere diu,ea sup.lepida & concinna .i.modulata & dulcisona.afficiunt facietatem sensum aurium .i.audiendi fastidiosissimum.i.citissime & plurium fastidire .i. superbe contemnere solitum. Igitur qũo nos uidebimur delectari elocutione puerili .i. exornatione orationis leni, si utemur crebro.i.frequenter his generibus, ita illustrabimus cõmodo orationem luminibus.i.coloribus lucidis distinctis .i. suis locis distributis,si interseremus raro has exornationes,et dispergemus sup.eas,uarie in tota causa,non in una parte omnes,sed aliam in alia. Subiectio est,cũ interrogamus aduersarios,aut ipsi.i.nos quærimus quid possit dici ab illis,aut qď possit dici contra nos:deinde subijcimus id,quod oportet dici,aut qď non potest dici,aut supp.id,quod sit futu℞ nobis adiumento.i.in auxilium, aut quod offutu℞ sit ex ecõtrario .i.econuerso,hoc modo.Igitur si ut dicitis nihil iniuste acq̃siuit,q̃ro unde iste sit factus tam pecuniosus.Nũ.i.nũquid amplum patrimonium relictũ est sup.ei?q.d.id diceretis libẽter. At.i.sed:bona patris.i.quę essent patrimonia eius,uenierũt.i. uenundata sunt,quasi publice. Nũ sup.aliqua.i.quæuis alia: hereditas obuenit.i.à casu ei aduenit? Nõ põt dici,sed exheredatus est ab oĩbus necessarijs.i.sanguine ꝯiunctis. Nũ sup. cœpit.i.accepit aliqď ꝓmium ex lite,qa cãs dixit,aut iudicio, qa sñiam dixit? Ipse nõ mõ id nõ fecit.i.non solũ nõ cepit ex ea re præmiũ,sed etiam insuper uinctus est,aut in carcerẽ ductus,grandi sponsione.i.qa pro alio q̃ nõ fuit soluendo spopondit.Ergo si non est locupletatus his rõnibus.i.uijs & medijs,sicut uos oẽs uidetis,aut aurũ nascitur isti domi.i.in domo eius,qď uerisimile non est,aut capit sup. ip̃m, inde unde non est licitũ.f.capere.Item aliud exemplũ. O iudices. Ego animaduerti sæpe multos petere sibi præsidiũ.i.defensionem honorificã,ex aliqua re honesta,quam ne inimici q̃dẽ. q. d. tantum abest,ut beneuoli damnẽt,ut ne inimici quidem possunt criminari.i.crimini dare,aut culpare. Quorum.i.quarũ rerum nihil potest aduersarius facere. Nam utrum confugiet ad uirtutẽ patris sup.sui?q.d.id forte facere uelit:at.i.sed uos .f.iudices iurati damnastis eum.f.patrem eius capite .i. morte. Vbi scies ꝙ non est scribendum ad patris eius, sed sui,aut subaudiatur sui.An reuertetur ad suam uitam antiquam,tractatam.i.uersatam alicubi,honeste.i.defendet præsens crimẽ per innocentiam anteactæ uitæ. At uos scitis omnes qualiter hic uixerit ante oculos uestros. An enumerabit suos cognatos.i.cõsanguineos.quibus .i. per quo℞ mentionem ꝯueniat uos cõmoueri.i.affici misericordia. At hi quidem.f.cognati honesti nulli sunt.Proferet.i.nunq̃d in mediũ adducet amicos?Aut nemo est q̃ nõ putat nominari amicũ istius esse sup. turpe sibi. Item: Aliud exemplũ contra eum q̃ amicũ ueterẽ indemnatũ per summam perfidiam occiderit. Credo(ironice id dicit)sup.ꝙ adduxisti in iudicium amicum quem putabas innocentem.Non sup.id fecisti. Nam tu necasti eũ indemnatum.i.condemnatũ. Credo ꝙ ueritus es leges q̃ prohibent facere id,hoc est necare indemnatũ?At tu ne q̃dẽ iudicasti scriptas.i.non etiam censuisti ullas tales leges esse scriptas. Credo ꝙ cũ ipse.f.qui occisus est,cõmoneret .i. memorem faceret te ueteris amicitiæ:tu es cõmotus.i.affectus pietate.At tu occidisti eum:nihilo.i.in nullo minus,sed etiã studiosius.i. diligentius,ubi studiosum de malo dr̃. Quid sup.dicis,aut quid .i.nunquid cum pueri.f.amici tui,uolutarentur.i.prosternerent sese tibi ad pedem es cõmotus misericordia? At.i.ecõtrario tu prohibuisti crudelissime patrem eo℞,quoq;.i.etiam sepultura.Multum acrimonię & grauitatis inest in hac exornatione propterea ꝙ cum quæsitum est quid oporteat.f.facere, subijcitur.i.statim rñdetur id non esse factum. Quare fit.i.cõtingit facillime,ut indignitas negocij exaugeatur. Nos facimus ex eodem genere subiectionem,ut referamus, quoq;.i.ẽt ad nostram personam sic. Nam quid conuenit.i. expediens fuit me facere(inquit C.Pompilius)cum ego circunsideret .i. undiq; obsideret à tanta multitudine Gallorum. An dimicarem.i.pugnarem & consererem manus cum hoste,at uos pro diremus,tũ cum parua manu.i.paucis militibus contra plurimos,& habebamus, quoq;.i.etiam locum inimicissimum .i. iniq̃ssimum,& nobis aduersissimũ,neq; erat:quo.i.per quod producerẽ uitam.f.militum. An sup.relinquerem castra,at.i. sed nos obsidebamur.f.à Gallis,& ita nõ potuimus deserere. An negligerem.i.negligere deberem,uitam militum .i. eorũ potius necem optare q̃ tam turpem facere deditionem,at ego uidebar accepisse eos ea conditione.ut ꝯseruarem eos,quo ad possem incolumes,patriæ & parentibus. An sup.repudiarem conditionem hostium.f.Gallorum,quæ erat,ut amissis armis & impedimentis uitam militum seruaret.At salus.i.ꝯseruatio militum est,antiquior.i.carior & eligibilior(sicut uetus amicus q̃ nouus)q̃ impedimento℞.i.instro℞ bellico℞ quibus impediuntur itinera.Eiusmodi subiectiones ꝯsequuntur identidem.i.interdum:ita sup.ut uideatur ostendi nihil ex omnibꝰ fuisse potius faciendum q̃ id,quod sit factum. Gradatio est, in qua non descenditur.i.non deuenitur ad uerbum p̃ns,ante.i.prius,q̃ est conscensum.i.gradatim peruentum ad supius .i.prius positiuum, in qua ab eo quo superior sententia terminatur,inferior incipit,hoc modo: Nam quæ spes libertatis manet reliqua sit:&.i.simul: licet.i.licitum est illis quodlibet .i.quod libitum est,& quod libido fert,&.i.simul possunt:id, quod licet.&.i.simul audent id,quod possunt: &.i.simul faciunt id,quod audent:&.i.simul id,quod faciunt nõ est molestum uobis? q.d.nulla. Ad quam conclusionem gradatim peruenitur.Item:Non sensi hoc,& si non sensi,non suasi.f.alijs,& si neq; suasi,neq; ipse cœpi facere,quia sæpe. suademus alijs,quod ipsi tñ facere nolumus, & si neq; ipse cœpi facere, non perfeci, quia qui perficit prius incepit, & si non perfeci, probaui.i.non approbaui,postq̃ erat à me perfectum.Itẽ industria.i.naturalis nauitas & ingeniositas,comparauit.i.acquisiuit,Africano.f.Scipioni uirtutẽ, uirtus comparauit gloriam,gl̃ia comparauit æmulos.i.inuidos.Itẽ aliud exemplũ. Imperium Græciæ fuit .f. olim, penes Athenienses.i.in ptãte Atheniensium Spartiatæ.i.Lacedæmonij potiti sunt.f.impio Atheniensium Thebani superauere Spartiatas.Macedones uicerunt Thebanos,qui .f. Thebani adiunxerunt breui tpe ad imperium Græciæ. Asiam subactam bello. Repetitio crebra cuiusq; uerbi superiori .i. antepositi,ubi cuiusq; mediãte alia particula,habet post se dictionem superioris,sed idem est ac si

dicas

dicas antecedentis,habet in se quendam leporem .i. quandã uenustatem , quæ .s. repetitio uerbi antecedentis est propria huius exornationis, uidelicet gradationis. Definitio est,q̃ amplectitur bř & absolute ptates proprias alicuius rei, hoc modo : Maiestas &c. Omnia nota uñr. Gladiatoria susceptio periculoꝝ est qua more gladiatoꝝ ita audi sumus ad inferen da uulnera,ut non defendamus nos , contenti lædi dũmodo lædamus,& occidi dũmodo occidamus,quod sæpe temeritatis est non fortitudinis, nisi mors nostra speciosa sit in ꝯspectu dñi.Hæc igitur exornatio,uidelicet definitio, putatur cõ moda.i.utilis & idonea, ꝙ .i. quia proponit omnem uim & ptãtem cuiuspiam rei,ita dilucide,& explicat ita bř,ut uideatur,neq; oportuisse dici pluribus uerbis, neq; potuisse dici lu cidius.i.clarius, & ita est sine obscuritate breuis. Transitio &c. Transitio uocatur sup.ea exornatio,quæ cum.i.postquã ostendit bř,id,quod sit dictum proponit.item.i.consimiľr:id quod sequitur hoc modo: Exempla patent. Ad reliquum,ad id,quod restat. Correctio est,quæ tollit.i.reprobat id,quod dictum est,& reponit.i.in locum illius ponit id, quod uř ma gis idoneum hoc pacto. Quid sup.decretis factum, si iste.s. superbus,aut negligens,rogasset .s. auxilium , hospites suos, imo si sup.innuisset,supp.eis.i.tm̃ signum dedisset,hoc quod nunc fieri uix potest , posset perfici facile. Item aliud exemplum.Nam postquam isti uicerunt,immo uicti sunt, licet iactent se uicisse, nam qũo appellem.i.possem appellare eam ui ctoriam,quę dederit uictoribus plus calamitatis q̃ boni.i.uti litatis.q.d.nequaq̃,& ita potius uicti esse q̃ uicisse censebuntur.Item aliud exemplum:O inuidia comes.i. secutrix uirtutis,quæ insequeris plerunq; bonos,immo insectaris sup. eos. Hoc est, quæ diceris insequi quod in bonum accipi solet, potius tñ insectaris quod in malum capitur. Nam moriger insequitur,& persecutor insectatur. Sequitur aũt inuidia bonos non ut prosit,sed ut obsit.Ostendit aũt utilitatem huius colo ris addens.Animus auditoris cõmouetur.i.excitatur hoc genere.s.dicendi. Enim pro quia,res elata.i.enunciata, uerbo cõi.i.non hñte singulare uim ad afficiendum,uř dicta tantũmodo.i.duntaxat: hoc est,sine affectu mouendo, ea.s.res fit magis idonea.s.ad mouendum affectum:post correctionem ipsius oratoris:pronunciatione.i.per modum proferẽdi. Sed aliquis dicet:non.i.nõne igitur esset: satius.i.melius, p̃sertim .i.præcipue cum scribas,deuenire ad uerbum optimum & ele ctissimum ab initio,siue correctione. Rñdet Cicero. Est.i.con tingit,aut datur tps,cum.i.qñ non est satius.i.melius,deueni re.s.ab initio ad electissimum uerbum : utpote si cõmutatio uerbi.i.correctio erit demõstratura id,uidelicet rẽ esse hmõi , ut cum appellaris.i.appellaris eam uerbo cõi.i. non hñte sin gularem uim mouendi,uidearis dixisse leuius .i. negligẽtius q̃ par sit,& cum accedas per correctionem ad uerbũ electius: facias rem insigniorem.i.ut dñt notabiliorem, ꝙ si uenisses : continuo.i.statim ab initio,ad id uerbum.s.electius, nec gr̃a uerbi esset, animaduersa.i.considerata,aut adnotata ab audi tore. Occupatio est,cum dicimus nos præterire,aut nõ scire, aut nolle dicere id,quod tunc dicimus maxime , hoc modo : Exempla nota sunt. Addixisti,mancipasti,adiudicasti intem perantiæ.i.incontinentię & libidini omnium.s.quibus libuit te abuti,satisfecisti iniuriarum .i. condemnatus pœnas dedisti,sunt qui intelligant,fecisti. in.i.intulisti labeoni satis iniu riaꝝ,sed sic non satis:imo nimium diceret.Consulto ꝑ consilium,aut data opera,uolens & sciens. Non sum occupatus.i. nihil immoror,aut non sum solicitus,depeculatus.i.ꝑ publicum futuꝝ spoliasti,aut dep̃datus est. Docte aũt oñdit usum & utilitatem huius coloris addens. Hæc exornatio est utilis, aut prodest admonuisse orculte rem quã non ꝑtineat .i. non sit utile,oñdisse.s.manifeste alijs,aut si longum est,aut ignobile est.s.uitia alicuius palã detegere,aut si non põt fieri planum,& ita non audeas dicere manifeste,ne cogaris probare. contentus tñ sis, quia rumor est opinionem facere , aut si põt facile reprehendi.s.quod abs te obijciatur,cum falsum aduer sarius facile ꝓbet,aut cũ sit utilius fecisse suspicionẽ occulte,q̃ intendisse.i.intente protulisse, & auxisse hmõi orõnem, quæ redarguatur.i.redargui possit.Sæpe autem melius persuadet, qui fingit se nolle dicere crimina alterius,q̃ qui ea ꝯtumeliose exprobret,ꝙ ille amicus,hic aduersarius iudicetur. Disiunctio est,cum utrunq;(si duo sunt)aut unumquodq; (si plura sunt)eorum de quibus dicimus,concluditur, certo.i.proprio uerbo,sine coniunctione,uidelicet:sic.Populus Rom.deleuit Numantiam,urbem Hispaniæ,sustulit.i.deleuit Carthaginẽ urbem Africæ , disiecit Corinthum urbem Achaiæ , in Isthmo Peloponnesiaco, euertit Fregellas urbem Italiæ uires cor poris:nihil.i.in nullo sunt auxiliatę:Numantinis.scientia rei militaris nihil fuit adiumento Carthaginensibus. Calliditas erudita nihil pręsidi.i.protectionis tulit.i.attulit Corinthijs. Societas moꝝ & sermonis quia latini quoq; sunt,nihil est opi tulata.i.nullam opem tulit Fregellanis.Item aliud exemplũ. Dignitas.i.præstantia formæ.i.formositatis,aut deflorescit.i. amittit florem suum,morbo,aut extinguitur : uetustate.i. senio. Nos uidemus : hic.i.in posteriore exemplo ubi duo tm̃ membra sunt:utrunq; ꝯcludi certo uerbo:in superiore exemplo ubi multa erant membra: uidemus unamquaq; rem clau di certo uerbo.De usu huius dicet in adiunctione. Cõiunctio est,cum.i.qñ : &.i.siľ superiores.i.anteriores partes orõnis,& inferiores.i.posteriores,seu sequentes: comprehendun tur.i.coniungitur interpositione.i.per interpositionẽ uerbi : hoc modo.Formæ &c.Vbi in dicendo uerbũ florescit in medio ponitur,sed grãmaticæ sic construetur. Dignitas formæ deflorescit,aut morbo,aut uetustate. Adiunctio est,cum.i. qñ.nos non interponimus uerbũ quo res .i. utraq; particula comprehensibilis cõprehenditur,sed locamus sup.ipsum,aut primum aut postremũ. Primũ sup.locamus,hoc pacto. Deflorescit &c. Postremum sup.locamus ipm̃ sic. Aut morbo. Vbi scies grãmatico unum esse ordinem , qui oratori triplex est:nam uerbũ,aut in principio,aut in fine,aut in medio põt poni.Si in medio dř coniunctio,si in principio,aut in fine dř adiunctio , si in principio tunc dř adiunctio uerbi eo ꝙ alia uerba adiunguntur , si in fine:dř adiunctio uerbi eo quod ipsum alijs adiungitur.Si uero non ad unũ,sed ad diuersa uer ba referũtur res:tunc dř disiunctio.de quoꝝ trium coloꝝ usu dicit sic.Disiunctio est apposita.i.apte & ꝯueniens,ad festiui tatem,seu uenustatẽ .s. sermonis,quare nos utemur ea rarius ne pariat satietatem,& ita nauseam,seu fastidiũ : quia res nõ necessaria crebrius repetita cito nauseam parit. Coniunctio parit breuitatem,eo ꝙ duo uni uerbo adhęrent, quare.i.qua de causa:ipsa sup.est adhibenda sæpius:idem quoq; facit adiunctio,qa totidem sunt in eo quot in cõiunctione uerba:sed solo situ,differunt.Hæq;.i.hæ & tres exornationes,ultimo lo co positæ disiunctio, ꝯiunctio & adiunctio,manant de uerbo simplici .i. semel posito , cum alř fiat in sequenti colore. Conduplicatio est iteratio.i.repetitio eiusdem,& unius uerbi, aut plurimum uerboꝝ,cum rõne amplificationis.s.faciendę, aut cõmiserationis,hoc modo.Tumultus C.Gracchi comparat,aut comparuit.i.excitat,aut excitauit, tumultus domesticos.i.inter eos,qui sunt in una domo,& intestinos.i.inter cõ ciues qui sunt in una urbe,ut intestina in uno uentre. Item cõmotus non es.non es (sup.inq̃) cõmotus,cum.i.qñ,aut licet,mř.s.tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor p̃riæ audes ẽt nunc uenire in conspectu,horum.s.iudicium,aut pa trum conscriptoꝝ,quos prodidisti,tu inquam proditor p̃riæ audes uenire in ꝯspectum,horum. Deinde,de utilitate huius coloris dicit.Redintegratio.i.ex integro repetitio eiusdẽ uerbi cõmouet uehementer auditorem,et efficit uulnus maius.i. quasi refricat & innouat indignationem, in contrario causæ .i.ad eius accusationem si sumus accusatores, aut defensionẽ si defensores,efficit dicit,maius uulnus,quasi.i.perinde,ac si, aliquod telum , perueniat sæpius in eandem partẽ corporis. Interpretatio est,quæ non redintegrat idem uerbum,iterans .i.iterando ipsum,hoc est,quę non reponit idem uerbum,sed cõmutat id , quod positum est alio uerbo quod ualeat , idem .i.loco eius ponit aliud uerbum in uoce,sed idem in significatione,hoc modo:Remp.&c. Euertisti radicitus.i.funditus, seu à fundamentis , ita ut qđ infimum erat summum factum fuerit,id aũt proprie est euertere,sed utitur metaphora ab arbore.Et tu eiecisti,funditus.i.à fundamentis,ciuitatẽ.i.urbẽ. quæ fundamenta hẽt, nisi dicat funditus .i. ab antiquissimis ciuibus,aut familijs incipiendo , tunc ẽt & ciuitas deijci posset,sed quia unum debent sigñare ambæ particulæ dicam ciuitatem pro repub.positam.Item aliud exemplum.Verberasti

sti nefarie patrem,& intulisti scelerate,parenti.i.patri manus quo idem significat,sed sciemus nefarie & scelerate,aut nomina esse uocatiui casus,& tūc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia ut ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Necesse est animum eius qui audit cōmoueri cum.i.qñ grauitas prioris dicti renouatur interpretatione.i.expositione uerborum.Commutatio est,cum.i.quando duæ sententiæ discrepantes.i.diuersa sonantes inter se,efferuntur.s.ipsæ sententiæ,ita ex transitione.s.de una ad alteram.i.ex commutatione,ut sententia posterior contraria priori: proficiscatur.i. oriatur à priore,hoc modo.Oportet esse.i. manducare,ut uiuas non.s.oportet uiuere ut edas.i.propter gulæ delectationem,& est dictum Socratis.Item poema &c.dictū Platonis. Dici non possunt.s.uere,aut licite, si tamen dicuntur dici possunt.unde posse pro licere hic accipit.Pictura debet esse.i.ita artificiose facta,ut tacite res gestas doceat,& laudet ut illa de qua Maro. En Priamus,sunt hic etiam sua præmia laudi. Si stultus es taces ea re.i. propterea ꝙ stultus es de rebus subtilibus nihil dicere scis:& ideo stulti in consilio prudentū semper tacere coguntur.prudentes tacere interdum possunt. Nō potest dici,q̄.i.quantum cōmode.i.utiliter fiat,cum.i.quando. translatione.i. per translationem sententiæ contrariæ, quoq;.i.uerba etiam conuertantur.i.cōmutentur.Nos subiecimus plura.i.aliquantulum multa exempla, ut qm̄ hoc genus exornationis est difficile inuentu.i.ut inueniatur,ipsum esset dilucidum,ut cum esset bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo.i.orando in ueris causis. Permissio est,cum .i.quando ostendimus in dicendo.i. orando nos tradere & concedere uoluntati alicuius aliquam rem totam:sic. Exemplum notum est:Hoc genus.s.exornationis: tametsi.i.q̄q̄ est tractandum.i.usurpandum,nonnunq̄.i.interdum,alias.i.in alijs rebus,tñ est accommodatum uehementissime ad misericordiam commouendam. Dubitatio est cum orator uidetur quærere,utrum de duobus dicat potius,aut quid de pluribus dicat potissimum,hoc modo. Ex hac descriptione potuit Valla elicere differentiam de uter,& quid,& de potius, & potissimum,hoc est, de comparatiuo & superlatiuo partitiue tētis, qui hoc exemplum ad aliam elegantiam citat ꝙ sic construēdum docet,aut stultitia consulum,aut malitia, aut potius utrunq; offuit plurimum eo tempore reip. siue illud factū consulum dicere oportet stultitiam, siue malitiam, siue potius utrunq;.Vel sic.Obfuit plurimum reip.eo tempore consulum factum,siue illud malitiam,siue stultitiam eorum, siue utrūque dicere oportet. Hæc illæ lib.III. ubi docet deesse suppositum, quia uerbum dicere oportet quod interiectum est, de nominatiuo mutauit in accusatiuum. Nam siue eo dixisset. Obfuit plurimum eo tempore reip.consulum siue stultitia, siue malitia,siue potius utrunq; &c.Homo omnium mortaliū, aposiopisis est, nam reticetur eo ꝙ nō occurrunt satis digna, quod indicans ait.Nam quo &c. Vbi quidam legunt quæro quoniam, sed sic non legit Franciscus,nec sic legendum puptem,cum gestu potius & particula nam,se quærere indicet, q̄ profiteatur,sicut ille.Ille.In medio duo signa,conon,& quis fuit alter &c. Expeditio est,cum.i.quando,compluribus rationibus enumeratis,quibus aliqua res potuerit fieri,aut non fieri,certe.s.rationes.i.quędam,tolluntur.i.amouentur & improbantur, una.s.quam nos intendimus .i. nobis constituimus probandam relinquitur, ubi intendimus accipit in eum significationem in qua fere capitur intentio à uulgarib.Exēplum notum est,aut usu.i.usucapione.Sed non erit tanquam in plerisq;.i.non est talis,ut usui sit in quamplurimis causis, ut possimus ea uti quando uelimus,nam &c. Dissolutio est, quæ coniunctionibus sublatis.i. subtractis ē medio uerborū effertur partibus separatis.i.dissolutis, hoc modo. Exempla patent.in quæstiones.i.torturam. Præcisio est,cum.i.postq̄ quibusdam dictis,id quædam dicta sunt reliquum quod cœptum.i.inceptum est dici relinquitur inchoatum.i.non perficitur,& dicitur aposiopisis. Præcertatio.i.prior certatio,licet enim defensio unicuiq; conuenit decenter,tamen oppugnatio humilioris non est decori, præcertatio ergo non est mihi tecum, ideo ꝙ P. R. me (uolebat dicere summo honore dignum censuit, aut prudentem, aut uirum dirum dignissimū æstimet aut quid simile,sed reticens dicit)nolo dicere.Alienæ domui, sup. tantam iniuriam intulisti,aut tātum uitium obtulisti. Hic.i.in his exemplis,& ita utilitatem exornationes huius commendat. Conclusio est,quæ conficit.i.infert,breui argumentatione ex hoc quæ dictu aut facta sunt ante id, quod consequitur necessario,hoc modo. Quod si oraculum .i.uaticinium,quod orantibus dari solebat (unde illud Aen. VI.cessas in uota precesq; es) erat datum.s.ab Apolline, Danais.i.Græcis,Troiam non posse capi,sine sagittis Philoctetę .i.illi ab Hercule legatis autem pro sed, hæ.s.sagittæ eius (legendum credam esse) nihil fecerunt aliud, q̄ perculerunt.i. percusserunt & occiderunt Alex.qui dictus est Paris, extinguere hunc.s.Alexandrum id (uacat id,sed ornatum auget) fuit nimirum.i.haud dubie Troiam capi.

Restant *etiam decem exornationes verborum: quas iccirco non vage dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in vno genere poetæ sunt. nam earum omnium hoc proprium est, vt ab vsitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima: quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire. & mugire, & murmurare, & sibillare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro vtendum est, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo vtatur & raro, non modo non offendet nouitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, vt si quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item: si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur, vt si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: Aut ab inuento, vt si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab instrumēto dominum, vt si quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significans dicat: Nec tā facile ex Italia materis transalpina depulsa est. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt si quis, cū bello velit ostēdere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud te facere necessario coegit. Aut si quod facit, ab eo, quod fit, vt cum desidiosam artē dicemus, quia desidiosos facit; & frigus pigrū, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis: nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, vt si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærēdo difficilis inuentio est: ideo quòd plena consuetudo est nō modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio est oratio rem simplicem assumptam circūscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi* ratio

ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem peruersione aut transiectione. Peruersione sic: Hoc vobis deos immortales arbitror dedisse virtute pro vestra. Transiectione hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna valuit. Item: Omnes inuidiose eripuit tibi bene viuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem nõ reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in quibus oportet verba sicuti ad poeticum quendam extruere numerum, vt perfecte & perpolitissime possint esse absolutæ. Superlatio est oratio superans veritatem, alicuius augendi minuendiue causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, vt solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum vno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, vt si quis ei, qui vestitum aut ornatum sumptuosum ostentet, dicat, Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, & hic vnum pectus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta. Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic. Recens aduentus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuirescunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere, vt cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupide videatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio est oratio aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum trãslationes vna aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur: vt si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic. vt si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur; & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus vti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noster, siue, vt crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberauerit, Aeneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytũ nominemus. Hæc sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, vt deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

CAPIDVRVS.

DE QVIBVS exornationibus Nominatio est) Hæc à Græcis ὀνοματοποιία uocatur, de qua inquit Quintilianus, onomatopœia quidem est fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. & sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem primo fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Nos tanquam consumpta sint omnia nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. { Pronominatio est,) Hæc à Græcis ἀντονομασία dicitur: quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poetis frequentissima. oratoribus etiam si rarus eius, nonnullus tamẽ usus est. Nam ut Tytidem & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euersorem quoq; Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone: & Romanæ poesis auctorem maximum, pro Virgilio. {Plagiosippus iste tractarit.) ἀπὸ τῆς πλήγης καὶ ἵππος. {Sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus.) Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen: hanc Priscianus facit differentiam, ut dicat prænomen esse, quod præponitur. nam nomen est proprium uniuscuiusque suum, ut Paullus. Cognomen cognationis commune, ut Scipio. Agnomen est, quod aliquo euentu imponitur, ut Africanus, Isauricus. Licet Diomedes secus sentiat, quippe qui. Prę nomen, inquit, est, quod gentilitijs præponitur, ut Marcus, Publius. Nomen proprie est gentilitium. i. quod originem familiæ, uel gentis declarat, ut Portius, Cornelius. Cognomen est, quod uniuscuiusq; proprium est, et nominibus gentilitijs coniungitur, ut Cato, Scipio ordinatur enim sic, Marcus Portius Cato, Publius Cornelius Scipio. Agnomen quoque est, quod extrinsecus cognominibus adijci solet, ex aliqua ratione, uel uirtute quæsitum, huiusmodi autem nominum ordinatio, sicut Amulius Claudius asserit, à Græcis tracta demonstratur. Prisciano tamen multi, ac haud scio, an non, omnes consentiant. & Victorinus quoq; id affirmat, inquiens. Fuit quoq; nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset, & Lucium ideo quod fortasse esset initio lucis exortus. Cognomen porro maiorum tractum ex familia, uel sanguine, ut Tullius Cornelius. Nomen autem proprium personæ est, ut Cicero, Scipio: nam agnomen extrinsecus uenit; & uenit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, sicut Superbus, Pius. Ex corpore, Crassus, Pulcher. Ex fortuna, sicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recensuimus, ne quis Diomedem secutus, hic proprium cognomen dictum existimet, ac cum aliter hic sensisse Ciceronem uideat, quam ille dicat, non nihil hęreat. { Denominatio est,) Hæc à Græcis μετονυμία nominatur. {Ab inuentore conficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet:) Tarpeium nemus, & sepulcrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui Tarpeiam occidit, ab ea sic dicti sunt, ut Propertius ostendit in quinto Elegiarum, ubi inquit:

> Tarpeium nemus, & Tarpeiæ, turpe sepulcrum
> Fabor, & antiqui lumina capta Iouis.

Inde concludit.

A duce

A duce Tarpeio, mons esto cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. ut M. Varro, Mons, inqt, Tarpeius dictus à uirgine Vestale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis est, & sepulta: cuius nominis monumentum relictum, quod etiam num eius rupes Tarpeium appellatur saxum. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram: ut ēt Ennius appellat. antiquū oppidum in hac fuisse Saturnia scribitur: eius uestigia postea manserunt tria, ꝙ Saturni fanum in faucibus. ꝙ Saturea porta, quam Iunius describit: quod post ædem Saturni in ædificiorū parietibus, & posticis muris: uersus quidam essent scripti. Capitolium eū montem demum, à capite illic, ut ferunt, inuento, nominarunt. Si quis igitur Tarpeium montem Capitolinum uocet, quod hoc nomen postea sibi inuenerit, est, inquit, metonymia. {Vt si quis pro uino Liberum, pro frugibus Cererem.) Quod fieri sæpe solet. ut, Sine Cerere & Bacco friget Venus. {Sarissæ Græcia potitæ sunt.) Sarissæ Macedonum lanceæ. Hoc enim nomine tela sua eius gentis homines uocant. Vnde Lucanus,

Primi pelleas arcū fregere sarissas.

{Armatura transalpina depulsa est.) Quod qui trans alpes sunt, oēs Galli nominentur, à colore lacteo dicti. ut Lactantius in tertio ad Probum uolumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallore nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. quod significare uoluit poeta cum ait, Tum lactea colla, Auro inuectuntur, cum possit dicere candida. {Mars istud necessario te facere coegit.) Quod bello Mars præsit. & uelut eruditus ille est etiam sermo, cum dicitur, Vario Marte pugnatum est. & quale etiam illud est, Receptus.

Terra Neptunus, classes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. {Vt cum disidiosam artem dicimus.) Velut etiam cum dicit Horatius:

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. & Vergilius,
Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne ocium dicit. {Armis Italia non pōt uinci.) Huic sil'e, cum dicimus bene moratas urbes, & poculum epotum, & seculū felix. Possessio autem pro possessore ponitur. ut, Iam proximus ardet Vcalegon. & cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium consumatur. hanc figuram, inquit, in Oratore Cicerone. hypallagen Rhetores uocant: quia quasi sumuntur tm̄ uerba pro uerbis. grāmatici aūt Metonymiam, ꝙ nomina transferantur. {Circuitio est oratio.) Hæc Græce περίφρασις nominatur, cum id quod uno aut paucioribus certe dici potest, uerbis pluribus explicatur. Periphrasim ergo uocamus circuitum eloquendi, quam circūlocutionem transferunt quidem: quod nonnunq̄ necessitatem habet, quoties dictu deformia operit. ut Plautus: Dico me ire quo saturi solent. ornatum item aliquando petit solum, qui apud poetas frequentissimus est, ut,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris,
Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Hæc cum decorem habet, periphrasi: cum in uitium incidit, perissologia dr̄. quoties aūt auget, & non adiuuat, non tn̄ molestia est, hyperbatos à græci nominatur. i. uerbi transgressio, q̄ frequenter ratio comparationis & decoris poscit. ut apud Cic. Animaduerti iudices oēm accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Nam in duas diuisam esse partes, rectum erat, ut, & Quint. dicit, sed durius poetæ: licet etiam uerborū transgressionem & diuisionem faciant. ut, Septē subiecta trioni. quod oratio nequaq̄ recipit. Hæc incōmodissime plerunque adhibetur exornatio, ꝙ fiat aspera, & dura & dissoluta, et hians oratio, si ad necessitatē ordinis sui uerba redigantur, & ꝓximis alligentur. nec tn̄ aliud potest facere numerosum, quam opportuna ordinis mutatio. Sed sicut optime, ut ita dicā, coagmentata ualde ꝓbatur, ita multis hyperbatis, & eisdē cōfusis longius diducta, reprehenditur oratio. {Trāsgressio) Hanc diximus Græce ὑπέρβατον appellari. {Peruersione) Peruersionem dicit q̄ Græci ἀναστροφὴν uocant, quidam reuersionē latine nominarunt. est igitur anastrophe, cum duorū uerborū ordo ꝑposterus est. qualia uulgo, mecum, tecum, secū. Apud oratores & historicos decoris gratia conficitur. ut, quibus de rebus. Erit aūt hyperbaton, cum longius uerbum ponitur, ut cum dicit hic Cic. instabilis in istum plurimū fortuna uoluit: cum sit ordo instabilis fortuna. {Quæ rem non reddit obscuram.) Quod uitiū Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον uocant. {In quendam extructa numerum.) Vt pedibus quibusdā terminentur, de qbus absoluto huius libri cōmentario mox tractabimus. {Superlatio est.) Hæc est quam Græci ὑπερβολὴν uocāt. Huius est uirtus, ex diuerso quod par est augendi atque minuendi. fitq́; pluribus modis. Aut. n. plus facto dicimus: sicut, plus facto dicimus: sicut, Vomens frustris esculentis, gremium suū & totum tribunal impleuit. &,

Geminiq́; minantur
In cœlum scopuli. Aut res ꝑ ꝑ similitudinem attollimus.

Credas innare reuulsos, Cycladas, aut ꝑ comparationem, ut, Fulminis ocior alis, aut quasi quibusdam signis.

Illa uel intactæ segetis per summa uolasset,
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.

Vel translatione: ut, Volat hasta Tago. Crescit interdum hyperbole alia superaddita, ut Cicero in Antonium: quę Charybdis tam uorax, Charybdim dico quæ si fuit aliqua, uno loco fuit: Oceanus mediusfidius uix, ut mihi uidetur, tot res, tam dissipata, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisset. Exquisita uero figura huius rei deprehenditur apud principem lyricorū Pindarum. nanq; Herculis imperiū aduersus Meropas q. insula Choo dn̄r habitasse, nō igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit sil'e fuisse. Et alia minora. Hoc aūt diuinatus Cic. illa cōposuit in Verrem: Versabatur in Sicilia lōgo interuallo, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit. n. illa quondam insula multos & crudeles tyrannos) sed quoddam nouū monstrum ex uetere illa immanitate, quæ in ijsdē locis extitisse traditur: non. n. Charybdim tam infestam nauibus, neq; Scyllam, ut istum in eodē freto fuisse arbitror. Hæc pauciora sunt minuendi gn̄a. ut, Vix ossibus hęrent. Tu aūt est hyperbole uirtus, cum res ipsa de qua loquendum est naturalem modum excessit. conceditur q́; amplius dicere. ꝗa melius ultra, quam citra stat oratio, uerunt n̄ seruanda mensura est. nam licet supra fidem aliqd dicere cōcessum sit, non tn̄ dici debet ultra modū. uidendum ēt est ne in κακόζηλον illud incidamus sed quousq; deceat extollamus. Cum. n. nobis nō creditur, prouenit ex ea sæpe risus. q. sane tū si aptus sit, urbanitatis: sin al'r, stultitiæ nomen assequimur. {Ore sermo melle dulcior.) Hoc Homericum est de Nestore, de quo sic inquit.

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή:

{Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgore obscurior uideretur.) Velut de Achille illud Homeri.

Αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε.
Εἵλετο, τοῦ δ᾽ ἀπάνευθε σέλας γένετ᾽ ἠΰτε μήνης.
Ὡς δ᾽ ὅταν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανείη
Καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plautū miles gloriosus: Curate ut splendor meo sit clypeo clarior, q̄ solis radij, ut ubi usus ueniat, iam ꝯserta manu ꝑstringat ocl'orū aciē in acie hostibus. {Intellectio) Hæc à Græcis συνεκδοχὴ dicta est. Variare sermonem pōt, ut ex uno plures intelligamus: à parte totū, à spē genus, ex præcedentibus sequētia, uel per cōtrarium oīa, & ea quidē liberiora sunt poetis, q̄ oratoribus. nā in prosa ut mucronē pro gladio, & tectū pro culmo recipit: ita nō puppim pro naui, nec abietē pro tabellis & rursus ut tectū pro domo recipit: ita non pro ferro spiculū, non pro equo quadrupedē: Maxime aūt in orādo ualebit numerorū illa libertas. nā & Liuius sæpe sic dicit, Romanus ꝑlia uictor, cū Romanos uicisse significat. et cōtra Cic. de Claris oratoribus, erat eo tp̄e nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerū & tenue collum: cum de se tm̄ loqueretur. quod genus non orationē modo ornat, sed ēt quotidiani sermonis usum iuuat. Quidā synecdochen uocant, cum id in contextu sermonis quod tacetur accipimus. Verbum. n. ex uerbo intelligitur. & hæc si ad uitiū declinet, ellipsis dr̄. {Abusio est,) Hæc exornatio à Græcis κατάχρησις dicta, ut parricida, matris & fratris interfector. Quidā catachresim, ut Quintil. inqt, uolunt esse, cū pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dr̄. Verum hæc dissonantia sunt, ꝙ in his nō uerbū pro uerbo ponitur, sed res pro re. neq;. n. quisq̄ putat, et luxuriam & liberalitatem idem signare. {Translatio est,) Hęc à

Græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationum frequentissima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, ut Quintil. inquit, uerbum ex eo loco in quo primum erat, si proprium deest, aut translatũ proprio melius fit, aut quia necesse est, aut q̃a significantius est, aut quia decentius. Vbi uero nihil habebit boni, quod trãsferetur improprium erit: ut necessitate rustici gẽmam in uitibus dñt. quid.n. dicerent aliud? Sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos dicimus, sicut & hominem asperũ. non.n. proprium est quod demus huic proprietati nomẽ. Nam ita incensum, & inflãmatum cupiditate. & lapsum errore significandi grã dicimus. Illa ad ornatum; lumen orationis, & gñis claritatem, & concionum ꝓcellas, & eloquẽtiæ flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fomitem gloriæ eius uocat. Quædam ẽt parum pretiosa dictu, ꝑ metaphoram explicãtur. & hoc faciunt, ne tñ nimio luxu obtusior usus sit, ut genitali aruo, uel sulcos oblimet inertes. In totum aũt metaphora breuior est similitudo: eoq; differt, q' illa uerbum cõparat ei rei quã uolumus exprimere, hæc pro ipsa re ponit. Cõparatio est, cum dico fecisse q̃d hoĩem ut leonẽ. Translatio, cũ dico de hoĩe leonem. Notissimas aũt illas ꝯsulto huius figuræ ꝑtereo drias atq; diuisiones. ut si in aĩalibus aliud aĩal pro alio, & inanimatũ pro alio aliud dicatur: uel alterutrũ nomẽ pro altero: genus pro specie, spẽs pro gñe, totũ pro parte, pro toto pars. quę uel pueris notissima sunt. In quo gñe sunt illa, ut cum Liuius Scipionẽ à Catone ablactari solitũ esse scribit. item, Classiq; immittit habenas &, Pontem indignatus Araxes. & in soluta oratione Cic. illud: Quid.n. tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladus agebat? cuius latus mucro ille petebat? qs sensus armoꝝ tuoꝝ? Vel cum pro ædificijs parietes, aut tecta dicimus, & cũ unam turmam equitum P.R. dicimus, & ut Cic. inquit, cum ex uno plures, uel ex pluribus unus intelligitur, quemadmodum Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris uidelicet est sumpta Africa. Ex quo gñe Cic. de Oratore putat esse, cũ Martem pro bello, curiam pro senatu, togã pro pace ponimus. Quo etiam in gñe uirtus & uitia, pro ipsis in quibus illa sunt: ut Luxuries quæ in domum irrupit? & quo auaritia penetrauit? In summa, quocunq; modo saltem ut sensus integer & ciuilis sit translatio ꝓbatur. Nam uidendũ esse, idem ait, ne ullam afferamus dissimilitudinem, & ne longe ipsum sĩe sit ductum: ueluti Syrtis patrimonij durum est, scopulũ potius dixeris, & bonoꝝ uoraginem potius quam Charybdim. facilius.n. ad ea quæ uisa q̃ ad ea q̃ audita sunt, sensus feruntur. & q̃m hæc uel summa laus est in uerbis trãsferẽdis, ut sensum feriat, id quod translatum sit, fugienda oĩs turpitudo eaꝝ reꝝ, ad quas eoꝝ aĩos qui audient trahet similitudo. Nolo dici, morte Africani castratam remp. ita nolo stercus curiæ dici Glauciam. quãuis.n. sit sĩe, tñ est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. & ut Quint. inquit: Non.n. si Cic. sentinam reip. dixit, fœditatem hominũ significans, iccirco ꝓbem illud quoq; ueteris oratoris. Persecuisti reip. uomicas. Nolo esse, inq̃t Cic. uerbum angustius, aut maius, quã res postulet, ut tempestas cõmessationis aut cõmessatio tempestatis. Debet igitur uerbum id, quod translatũ sit, quasi propriũ uideri. sic illud, quid nam est obsecro quod te abigi permittas? melius esset ire, cum ꝓhibere pellentem nequeas. Sunt ẽt duræ. i. à lõginqua similitudine ductæ, ait Quint. Vt Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. item ποιμένα λαῶν, atqui ego in oratione nec pastorem populi quenq̃, auctore Hom. dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Virg. in Apibus ac Dædalo speciosissime sit hoc usus. Metaphora.n. aut necessitate locum occupare debet, aut si in alienum uenit, plus ualere eo uerbo quod expellit. Rursum Cic. Atq; etiam, inquit, si uereare ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est, ꝓposito sæpe uerbo: ut si olim à M. Catone mortuum, uel orbũ, aut pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius diceret. sin, ut ita dicam, aliquanto mitius ferri posse. Etenim uerecũda debet esse translatio, ut deducta esse in alienũ locum, nõ irrupisse, atq; ut precario, nõ irruisse uideatur. Modus.n. nullus est florẽtior in singulis uerbis, & qui plus luminis afferat orationi. Quãobrem & orationis obscuritas magnopere fugienda est. Etenim hoc fere genere fiunt ea, quæ dñr ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipsius Cic. in lib. de diuinatione exemplũ subijciam. ita.n. inq̃t: Nam Pacuuianus Amphiõ loquens, quadrupes tardigrada agrestis, humilis, aspera, capite breui, ceruice anguina, aspectu truci, euisceratã, inanima: cum rñderi sibi uellet, reiectus est ab Atticis dicẽtibus, se hęc nõ intelligere, rem apte diceret. tũ ille uno uerbo, testudinẽ nominauit. {Permutatio est) Hãc Græci ἀλληγορίαν uocant. nõnulli inuersionẽ interpretãtur. ea est hmõi, ut aliud uerbis, aliud sensu ostendat. aut ẽt, ut Quintil. inquit, interim contrarium. ut, O nauis, referent in mare te noui:

Fluctus, ò q̃d agis, fortiter occupa Portũ: totusq; ille Horatij locus, quo nauẽ pro ppło, fluctuum tempestatẽ pro bellis ciuilib. portũ pro pace atq; cõcordia dicit. tale Lucr. illud est.

Inuia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita gradu. iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nullæ uelarunt tempora Musæ.

Et Virg.

Sed nos immensum spatio confecimus equor,
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione uero in Bucolicis:

Certe equidem audieram quo se subducere colles
Incipiunt, mollique iugum dimittere cliuo
Vsque ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus nostrum seruasse Menalcam.

Hoc.n. loco præter nomen, cetera ꝓprijs decisa sunt uerbis. Nam non pastor Menalcas, sed Virg. est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequẽter oratio, sed raro prorsus obscuris, plerũq; apertis permixta est uerbis, illa apud Cic. talis est, hoc miror.n. querorq;, quenq̃ hominem ita pessundere alteꝝ uelle, ut ẽt nauem ꝓferet, in quo ipse nauiget. Hęc, semper eqdem ceteras tempestates & ꝓcellas illis duntaxat fluctibus cõcionum Miloni putaui esse subeundas: nisi adiecisset Concionum, futura fuit hæc allegoria similis alteri. Illud uero longe speciosissimũ genus orationis. in quo trium ꝑmixta est grã, similitudinis, allegoriæ, & translationis. ut, quod fretum, quẽ Euripũ tot motus tantas, tam uarias hrẽ creditis cõmutationes, agitationes, fluctus? quantas ꝑturbationes, & quantos æstus habet ratio comitioꝝ? dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe una, ut perturbat oĩa? ut totam opinionem nonnunq̃ cõmutat aura rumoris? Nam id quoq; custodiendum, ut quo ex gñe ceperis translationes, in eo desinas. Multi aũt cum initium à tẽpestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt: quæ est in sermone, & rerum ordine fœdissima nota. Ceteꝝ allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nam illa in agendis causis iam detrita pedem cõferre iugulum petere, sanguinem mittere sic fiũt, nec offendunt. Est.n. grata in eloquendo nouitas & cõmutatio uerboꝝ, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obscurior est, ænigma dr̃: uitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide uirtus est: quo tñ poetæ utuntur: ut,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Hæc de allegoria Quintil. Cicero aũt in Oratore. Iam cũ fluxerunt, inquit, continuo plures trãslationes, alta plane fit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam nomine, recte fm genus. melius ille, qui ista omnia translationes uocat. {Vt si q̃s Drusum, Gracchum.) Liuium Drusum dicit. cuius supra meminimus, qui sicut græci, in remp. sparsit per suas ἐργασίας dissidia. {Numitoremq; obsoletum dicat.) Id est, spurcum & olentem. ex obs & oleo obsoletus. ergo, spurcitia fœtidus. {Ex contrario sumitur sic.) Ex hoc genere, quo contraria ostenduntur, nasci plerique ironiam putauerunt, quam latine illusionem uocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aur rei natura. Nam si qua earum dissentit, apparet diuersam esse ab oratione uoluntatem quale est.

Egregiam uero laudem & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus.

Et illud Cic. Verres prætor urbanus, homo sanctus & diligens. Et in Clodium, integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironiæ species sunt, ut quidam Grę̃ci uolunt quatuor quas appellant, σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν. Sarcasmos est, plena odio atque hostilis irrisio. quale est illud.

Exoptatus ades, mens olim prœlia poscit,
Speque tui flagrat capitis: fer debita fraudum.

Præmia,

Præmia, & Italiam tellure inquire sub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atque niualem
Pyrænem, alpesque tibi mea dextera donat.

Astismos fit, cum aliquid urbane dr, quod simplicitate careat rustica, uelut illud Terentij. Hoc ppfs curat. i. Antigraphe est, cum in aliquem inuehimur, & laudare uidemur, cũ interim uitupemus sicut in Clodium Cic. illud, quod supra posuim9. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita ante acta seruauit. Paroemia est, cum prouerbio quempiam irridemus: ut Plauti illud in Captiuis, ut sæpe summa ingenia in occulto latent. Quidã uero Græcoꝶ, sicut & Plutarchus, nec antigraphẽ, nec paroemiam ponũt: sed eoꝶ loco χλευασμὸν & μυκτηρισμὸν illis, q̃s primo loco posuimus, subijciũt ut sit q̃dem cleuasmos, cũ cleuasmos, cũ in re uili & abiecta quẽpiã extollismus, & inde uitupandũ esse ducimus. q̃le illud est Catulli.

Quare non tibi sit bene ac beatæ?
Si abs te sudor abest, abest saliua,
Mucusque & mala pituita nasi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli spernere, nec putare parui.
Et sestertia quæ soles præcari,
Centum desine: nam, sat es beatus.

Myctērismos autem, cum subsanantes, uirtutem alicui uitio damus, quale illud Persij,

Non ego curo,
Esse quod Arcesilas, ærumnosique Solones,
Obstipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt.

Ponunt Græci ẽt inter uerboꝶ figuras, quod ἐπίθετον uocant. Latinoꝶ quidam appositũ, nonnulli sequẽs nominarunt. Eo poetæ & frequẽtius et liberius utũtur. Itaq; & dẽtes albi, & humida uina recte à poetis ponũtur. Sed apud oratorem nõ ꝓbabitur. Nisi. n. in oratione aliq̃d efficiatur, redũdat. tum aũt efficitur, si sine illo quod dr, alterum minus est. qualia sunt: ò scelus abominandum, ò deformẽ libidinem. Aliqñ in ꝓprio epitheton est. nam si dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, antonomasia est. si adieceris Scipio. epitheton. non põt ergo esse iunctum. Sunt aũt quibus hic tropus oĩno non esse uideatur, ꝙ nihil inuertat. his adiungit Plutarchus πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cum uerborum ordo præposterus est. uelut illud Virgilij esse creditur.

Et Cererem torrere parant, & frangere saxo.

Eam quoque figuram quæ παρένθεσις uocatur tropon putant. quale illud Virgilianum est.

Ipsique suos iam morte sub ægra
(Dij meliora pijs) erroremque hostibus illum.
Discissos mundis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apostrophæ inuenitur. ut rursus Virgil.

Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ.
Distulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatque uiri mendacis uiscera tellus.

Hanc Latinoꝶ quidem interpositionem nõnulli interclusionem nominarunt. Eam quoq; dicendi uirtutem, quam ἔμφασιν uocãt in locutione, Græci non mediocriter ꝓbant. hęc. n. altiorem præbet intellectum, ex uerbis affectui proximis. cuius duæ sunt species: altera, quæ plus significat quam dicit altera, quæ etiam id quod non dicit significat prior est, ut apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum descendisse ait.

ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι.
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam uerbo uno ἐνήμεθα magnitudinem eius ostẽdit. & apud Virgilium, Demissum lapsi per funem. nam sic quoq; magnitudo demonstrata est. Idem, Cyclopa cum iacuisse dicit p antrum, ꝓdigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequẽs positũ est in uoce aut oĩno suppressa, aut etiam abscissa. Supprimuntur uox ut fecit pro Ligario Cicero: Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non est, quam tu parte, parte inq̃ obtines: intelligo quid loquor: tacuit. n. illud, quod nihilominus accipimus, non deesse hoĩes qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per aposiopesim, de qua supra dictũ est. Est & in uulgaribus quoq; uerbis emphasis. Virum esse oportet, & hõ est ille. Addũt etiam ἐξεργασίαν, quæ ab agendo dicta, & cuius propria uirtus est, non esse quæ dicantur ociosa cum quiddam amarũ, quod fere in contumelia positum est, significatur, quale Cassij. Quid facies cũ bona tua inuasero: hoc est, cum te docuero nescisse maledicere. Aliqñ acre est, uelut illud Crassi: Ego te consulem putem, cũ tu me non putes senatorẽ? Est & ea locutionis exornatio, quã λιτότητα uocant Græci ex cuius negatione affirmari magis aliq̃d intelligimus: ut, equidẽ merui, nec deprecor: non refuto, hoc est, cupio, & si dicas, Nõ desunt q̃ dicant Socr. stupidum fuisse, & bardũ, q auriculas cõcauas non hr̃et. hoc est, sunt q̃ dicant. Hæc fuerũt, quæ de uerboꝶ exornationibus multis selecta fuisse comperimus.

LONGOLIVS.

NOMINATIO) ὀνοματοποιΐα Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis ex ꝑmittitur. Aegre illa, quæ πεποιημένα uocant, q̃ ex uocib. in usum receptis quocunq; modo declinantur, nobis ꝑmittimus, qualia sunt Syllaturit, ꝓscripturit, &c. Fabius lib. VIII. ¶ Pronominatio) ἀντονομασία, quæ aliq̃d ꝓnomine ponit, Poetis quoq; modo frequentissima, & ꝑ epitheton, quia detracto eo cui opponitur, ualet ꝓnomine, ut Tydides, Pelides, &c. ¶ Denominatio) μετωνυμία Fabio. Sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetoris dñt. Vide Quintil. lib. VIII. cap. VI. Huius septem fere spẽs faciũt. aut. n. inuentor ponitur pro re inuẽta, ut Mars pro bello: aut quod cõtinet pro eo qd continentur, Africa pro Afris aut locus pro eo qd est in loco, cãpus pro Comitijs: aut possessor ꝓ re possessa Neptunus pro mari: aut signũ pro signato, Toga pro pace: aut instr̃m pro re quæ efficitur, arma pro bello: aut res pro persona cui cõuenit, ut Scelus pro scelerato. Vide Strebæum in Partitiones Cic. ¶ Circuitio) Περίφρασις, circuitus loquendi, qui nonnunq̃ necessitatem habet, quoties dictu deformia operit: ut Salustius, Ad req̃sitæ naturæ, Interim ornatũ petit solum, q̃ est apud poetas frequẽtissimus & apud oratores nõ rarus, semper tñ adstrictior. Quidquid. n. significari breuius põt & cũ ornatu latius ostẽditur, periphrasis est. Veꝶ hęc, ut cũ decoꝶ hẽt, periphrasis ita cũ in uitium incidit, περισσολογία dr. Obstat. n. quidquid non adiuuat. Fabius lib. VIII. cap. VI. Porro elegans est cũ fit notatione, de qua infra. Variandi rõnes per periphrasin habes in priore de copia cõmentario apud Erasmũ. ¶ Transgressio) Quæ ꝑuersione fit. ἀναστροφὴ dr: quæ transiectione Hyperbaton, hoc est, constructionis perturbatio. Multa erudite Fabius lib. VIII. cap. VI. ¶ Superlatio.) Hyꝑbole multos habet modos: de qua elegantiss. Quint. in fine lib. VIII. Huic opposita est μείωσις. Vtriusque uariã durationes habet Eras. in Copia. de hyꝑbole locus est elegãs apud Senecã lib. VII. de Beneficijs, cap. XXII. & XXIII. ¶ Intellectio) Συνεκδοχή. Hæc uariare sermonẽ põt, ut ex uno plures intelligamus, parte totũ, specie genus, pręcedẽtibus sequẽtia, uel cõtra. Multa Fab. lib. VIII. ¶ Abusio) Κατάχρησις. Differt hæc à trãslatione. Abusione. n. utimur, ubi nomen oĩno deest trãslatione, ubi aliud est. Putribus ouis lapidari, καταχρηστικῶς dr. Ita & Plin. lib. IX. Perequitatem, ait, in delphino. ¶ Trãslatio) Μεταφορά, de qua copiose Fabius lib. VIII. cap. VI. tropus tũ frequentissimus, tũ longe pulcherrimus, ut inducti quoq; & nõ sentientes ea frequẽter utantur: tũ ita iucũda atq; nitida, ut in oratione qualibet clara ꝓprio tñ lumine eluceat. Cauendũ uero ne sit humilis, sordida, maior, minor, dissimilis redũdans, dura poetica. Debet ea aut uacantẽ occupare locũ, aut si in alienũ uenit, plus ualere eo quẽ expellit. Plutar. eã ait, δηλότερον καὶ ἐναργέστερον ποιεῖν τὸν λόγον. lege quæ ex III. Rhetor. Arist. Sturmius in partitiones Ciceronis collegit. {Ea utimur, rei ante oculos ponendæ causa.) Hoc est, intentionis gr̃a. sic. n. διαλέκτικοι loquuntur. ¶ Permutatio) Huius prima species ab auctore posita Græcis dñr ἀλληγορία, quam inuersionem interpretamur. Vt Horat. O nauis, referent in mare te noui: Fluctus, ò quid agis, fortiter occupata. Portum, totusq; ille locus, quo nauim pro rep. fluctũ tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius usus est frequentior ænigmatis, sententijs prouerbialibus, ac prouerbijs παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriæ speciem faciunt. Altera species permutationes continet & ironiã & antiphrasin εἰρωνεία è locũtiuncula. Salustiana cõmodissime exprimitur, cũ aliud in pectore clausum, aliud in lingua promptũ habemus, & sñia enunciationis in contrariũ à uerbis accipitur: ut, Scilicet is supis labor est. Rufinianus. Multis disputat Fabius lib. IX. cap. II. Ironiam

niam aliqñ ſchema eſſe,aliqñ tropum. Cuius ſex ſpecies enumerat Rufinianus. cleuaſmon,charientiſmum,aſtyſmũ,diaſyſmum,exuthenismũ,& ſarcaſmũ. Cleuaſmos ſiue epicertomeſis,cũ aliquos amare orone nõ ſine deriſu inſectamur. En agros,&quam bello Troianæ petiſti Heſperiam metire iacẽs. χαριεντισμός,ſiue ſcõma.Hac figura ſit feſtiua dictio,cũ amœnitate mordax.ut apud Cic. Fecit.n.ut uultũ ipſius, & illam uſque ad talos demiſſam purpuram cogitetis. Quæ duriora re ipſa ſunt hac figura gratioſiſſimis uerbis molliuntur. Terent. Bona uerba quæſo: cum piſtrinum deprecaretur Dauus: quod Plato εὐφημεῖν dicit,primo de Rep.ἀστεισμός,urbanitas,longe petitus iocus eſt, adeoq; inexpectatus de re aliqua abſurda: Atque idem iungat uulpes,& mulgeat hircos. διασυρμός fit,cum rem aliquam aut perſonam eleuamus, Cic.Sed repente tanq̃ epoto pharmaco factus eſt uerres,redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deriſionẽ uel eleuationem uocat. Ea ſolemus etiam ludentes diſſoluere, quæ dñr ab aduerſarijs. Qualis eſt locus pro Muræna in Sulpitium. Totus de iure ciuili. ἐξουθενισμός,figura hæc fit, cum rem aliqui extenuamus,& contemptam facimus. Cato: Antiochus epiſtolis bellum gerit calamo & atramento militat.σαρκασμός,hoſtilis deriſio. eadem uidet eſſe cum Chleuaſmo: Meq; timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις. unus uerbi eſt ironia: Bellum minime bonum,cum ſtolidum & pinguem, acutum dicimus.

ASCENSIVS.

RESTANT.i.reliquæ ſunt etiã decem exornationes uerboꝝ,quas nos nõ diſperſimus, uage.i.in uaria loca ſine delectu, ſed ſeparauimus à ſuperioribus, iccirco ꝙ oẽs ſunt poſitæ in uno gñe, nam hoc eſt proprium eoꝝ oium,ut recedatur.ſ.in eis ab uſitata.i.cõſueta ꝑtãte uerboꝝ, atq; oratio cõferatur in aliam rõnem cum quadam uenuſtate. Reſtãt,decem ſequũtur uerbi exornationes,quas ideo ſeorſum ab alijs collegiſſe, & uno in loco poſuiſſe dicit Cic. qm̃ ſub uno ſunt gñe tranſlatione.ſ.uel abuſione,nam à proprio uocabulo in oibus diſcedimus, & aliud nõ proprium pro eo ponimus: hoc aũt tunc potiſſimũ facimus: cum aut nõ placet,aut nõ inuenitur ꝓprium.Vno gñe,tranſlatione, uel abuſione.Poteſtate:quæ eſt ꝓpria eius rei de qua loqmur. Cum quadã uenuſtate:ut cõgrua ſit abuſio,& rei conueniens trãſlatio:nõ dura oino,aut aliena,ut ſupra dictum. De quibus.ſ. decẽ exornationibus:nominatio.ſ.grauis eſt prima:quæ admonet: noſmet ut nominemus idoneo uerbo.i.uocabulo eã ſup.rem: cui rei nomen,aut nõ.i.nullum ſit,aut ſatis idoneũ non ſit,nominemus,inqt,cauſa aut imitationis.ſ.naturæ,aut ſignĩonis.i.ſignificandæ rei grã.Imitationis ſup.cauſa: maiores.i.Priſci Romani:appellauerunt.i.impoſuerunt rebus has uoces:rudere quod aſinoꝝ ſonũ imitatur.uagire:quod infantiũ murmurare quod aquaꝝ, & ſibilare quod uenti & ſibilantiũ imitatur ſonum.Cauſa rei ſignificandæ,ſup.appellauerũt aut nominamus ſic. Poſtq̃ iſte.ſ.uilis & contemnendus fecit impetũ in remp. fragor ciuitatis eſt auditus in primis. ubi ꝑ fragorem ſignãtur uehementia obſtrepentiũ. Cetera patent. Pronunciatio.i.antonomaſia:eſt quæ demõſtrat ſicut quodã cognomine extraneo:id quod nõ poſſit appellari:ſuo.i.proprio nomine:ut ſi quis loqtur de Gracchis: qui ꝙ ob ſeditionẽ cæſi ſunt non uñr nominandi,inqt,at nepotes Africã &c. Cetera declarat Frãciſcus. Denominatio.i.metonomya eſt quæ trahit orationẽ.i.denominationem à rebus propinquis & finitimis: qua.ſ.oratione res poſſit intelligit: quæ.ſ.res ſit appellata nõ ſuo.i.improprio uocabulo.Oſtendit aũt dilucide ſatis eius ſpẽs.Circuitio eſt oratio circũſcribens rem ſimplice aſſumptã.elocutione.i.plurib.uerbis concinne poſitis &c. Tranſgreſſio eſt,quæ perturbat ordinẽ uerboꝝ traiectione.i. trãſpoſitione,aut peruerſione.i.cõtraria uerſione:ut quæ ꝑcedere debeant ſequãtur.Peruerſione ſic. Hoc &c.conſtruenda ſunt uerba:ut iacent:alr nõ faciant conueniẽs exemplũ,potiſſimum aũt peruertũtur illa pietate pro uẽa: nam ordo eſt pro ueſtra pietate. Traiectione.i.tranſpoſitione uerboꝝ fit hoc modo.Inſtabilis &c.Quoꝝ ordo ſine traiectione eſſet.Fortuna inſtabilis ualuit plurimũ in iſtum. Secũdum exemplũ ſit cõſtruitur.Caſus eripuit tibi inuidioſe.i.ꝑ ſummam inuidiã: oẽs facultates bene uiuendi.Huiuſmodi &c.Docet utilitatem uerbis ſatis apertis. Superlatio.i.hyperbole eſt oratio ſuperans ueritatẽ,cauſa alicuius augendi uel minuendi.Exempla ſatis declarantur à Franciſco. Intellectio eſt,cũ res cognoſcitur tota de parua parte.i.ꝑ paruam partem,aut cũ pars cognoſcitur de toto.i.ꝑ totum.Totũ intelligitur ſic de parte.Illæ tibiæ nuptiales.i.in nuptijs in flari ſolitæ: non cõmonebant.i.memorem faciebant te matrimonij. Nam hic.i.in hoc exemplo aut dicto ois ſanctimonia.i.ſolẽnitas nuptiaꝝ intelligitur uno ſigno tibiaꝝ.Pars ſup.intelligitur de toto.i.ꝑ totũ.ut ſi quis dicat ei q oſtendit ueſtitum, aut ornatum ꝑcioſum:tu oſtẽtas mihi diuitias, & iactas copias.i.abundantias tuas locupletes.i.quibus loculos expleſ:ubi à parte accipitur totũ.Nam ſi dũtaxat eas ueſtes hr̃et non eſſet diues dicẽdus. Plura ſup.intelliguntur ab uno.i.per poſitionem unius: hoc eſt pluralis numerus ꝑ ſingularem:hoc modo.Hiſpanus pro multi Hiſpani:fuit auxilio,profuerunt auxilio. Pœno: pro pœnis.i.Carthaginenſibus. Ille.ſ.notiſſimus tranſalpinus.i. Galli trans alpes reſpectu Italoꝝ habitãtes: immanis.i.inhumaniſſimi fuit.i.fuerũt auxilio ipſis Pœnis.Non nemo.i.plurimus:Togatus.i.Latinus,aut Romanus: ſenſit quoq; idẽ.i. Galloꝝ immanitatẽ in Italia. Vnũ intelligitur à pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meum, aut alterius mœrore.i.mœſtitia:itaq;.i.&ita ſpũs anhelans pr̃e cura .i.ꝑp anxietatem: ducebatur ex imis pulmonibus:pro eo qđ eſt ex imo pulmone. Declarat exẽpla,qbus plura pro uno,& uuũ pro pluribus ponitur dices.Nam plures Hiſpani & Galli & Togati intelligũtur ſup.in ſuperioribus ponitur dices. Nã plures Hiſpani & Galli & togati intelligũtur ſup.in ſuperioribus.i.prioribus exemplis,& unũ pectus, & unũ pulmo intelligitur hic.i.in poſteriore exemplo:per pectora & pulmones plr̃ dicta.Et ille numerus.ſ.prior erit diminutus grã feſtiuitatis,& hic.ſ.poſterior erit adauctus grã grauitatis. Abuſio eſt quæ abutitur.i.indebite utitur uerbo ſimili & ꝓpinquo.ſ.de bito & ꝓprio: pro certo & proprio.i.loco certi & ꝓprij: hoc modo. Vires hoĩs ſunt breues: ubi proprie dicas paruæ, aut ſtatura hoĩs parua eſt: ubi dicendum eſſet breuis,aut ꝯſilium eſt in hoĩe longum.ubi dicas magnũ,aut oratio magna: pro eo quod eſt lõga, aut uti ſermone pauco.i.breui.nã facile eſt intellectu.i.ad intelligẽdũ:uerba finitima.i.affinis ſignĩonis: rerũ diſſimilium:eſſe tractata rõne abuſionis.i.ut ſignificetur abuſio fieri ad uenuſtatẽ q̃ uarietas dicendi cõciliat. Tranſlatio eſt cũ uerbum trãsfertur in quandã rem ex alia re: quod .ſ.uerbũ uř poſſe transferri recte:ꝑp ſimilitudinẽ. Igitur cõtinuatiua eſt particula:ea.ſ.tranſlatio ſumitur cã rei ponendæ ante oculos ſic,Hic tumultus expgefecit ſubito terrore Italiã. Vbi trãſlatio eſt ab hoĩe qui ſomno excutitur.Et ſup.ſumitur cauſa breuitatis ſic. Recẽs aduentus exercitus extinxit ciuitatẽ ſubito,ubi trãſlatio ab aqua ignẽ extinguente:ſubitã urbis deletionẽ depingit.Et cauſa uitãdæ obſcœnitatis.i.turpitudinis uerboꝝ ſup.ſumitur ſic.Cuius mater delectetur quotidianis nuptijs.i.unicuiq; ſe ꝓſtituit.Cauſa augẽdę ſic.Nulli &c. Notũ eſt exemplũ. Sũpta trãſlatio eſt à deuoratore maximo. Minuendi &c. Trãſlatio ſumpta eſt,ab aut à tenui.Cauſa ornãdi:cuius tranſlatio à plãtis & ceteris uegetabilib' ſumitur. Rhetores ſup.dñt oportere trãſlationem eſſe pudentẽ.i.parce & pudẽter factã: ut trãſeat in rem ꝯſimem:rõne.i.non temere: ſed ob certã cauſam:ne uideatur trãſcurriſſe in rẽ diſſimilẽ temere,& cupide.i.affectãter. Permutatio eſt oratio demõſtrãs aliud uerbis,aliud ſnĩa: quæ ex uerbis ꝑmutatio ſenſu elicit, unde græce allegoria dr̃.Ea diuiditur in tres partes:uidelicet ſĩlitudinem,argm̃,& ꝯtrariũ. Sumitur.ſ.ꝑmutatio ꝑ ſĩlitudinẽ cum trãſlationes una, aut plures ponũtur frequenter ductæ.i.tractæ de orone ſĩli ſic.Nam cũ canes fungũtur officijs: lupoꝝ.i.qñ præſides depredatores ſunt ſubditoꝝ:cuinã credemus.i.cõmittemus pecuaria:ut oues,capras,boues, ꝑſidio.i. ad defenſionẽ:q.d.nulli ſatis tute.Vbi ſĩlitudo eſt inter paſtores & ꝑſides,ad q̃ Saluator quoq; alludit ĩ euãgelio:& ꝓphæ frequẽter.Permutatio ſup.tractatur ꝑ argm̃.i.approbationũ: cũ.i.qñ ſĩlitudo ducitur à pſona,aut à loco, aut aliqua.i.alia quauis re,cã augẽdi,aut minuẽdi:ut ſi qs dicat. Druſum.ſ.Liuiũ Gracchũ.i.ſĩlem Gracchi,& ita augeat, quaſi Gracchis ſeditioſior eſſet Druſus, & dicat Numitorem q eiectus erat regno:obſoletum.i.ſitu: immũditiaq; uictum:quod minuẽdæ dignitatis

dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario sic: ut si quis illudens.i.per ironiam loquens appellet hoiem pdigum & luxuriosum,parcũ & diligentem. Et nos poterimus in hoc postremo,quod sumitur ex contrario,& in illo primo quod ducitur à similitudine: uti argumẽto p translationẽ. Per similitudinem sic. Quid ait hic rex Agamẽnon.i.summus imperator noster (ut Agamẽnon olim græcoꝝ fuit) siue; ut.s.ẽm quod crudelis est,potius Atreus noster. Ex contrario sup.utemur argumento,si uocemus quempiam qui uerberauerit patrem. Aeneam qui pientissimus in patrẽ fuit, & nominemus adulteꝝ.i.eum qui cõmisit adulterium Hippolytũ:qui castissimus pdicatur. Hęc sunt quæ uidebãtur dicenda de exornationib⁹ uerboꝝ:nunc res ipsa.i.rõ docendi:monet:ut trãseamus deinceps ad exornationes sniaꝝ.i.ad declarationes earum.

PETRI VICTORII CASTIGATIO.

NON tam cito sarissæ Græcia potitę sunt. Aut idẽ Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est.) Vetusta lectio, Materis trãsalpina: quam rectam esse puto. Est.n.materis telũ,quo utebantur Galli. Nõ ius Marcell.de gñe armoꝝ,hęc duo loca Sisennæ citat,in quibus huius teli mẽtio est. Sisenna historiaꝝ lib.II. Galli materib. Sueui laceis ꝯfigunt. Idem lib.IIII. Alij materib⁹ aut lanceis tñ medium pturbant agmẽ. Per hoc aũt telũ Gallos intelligi uult,quoꝝ peculiare erat:ut p sarissas suas,Macedonas. Quia ignotius iuuentuq; rarius erat hoc uerbũ,ideo hinc deletum fuisse puto,qđ ẽt ei ꝯtigerat in VII.lib.hist.T.Liuij,ubi pliũ cũ Gallis factũ narratur. Sic.n.legi debet Stetitq; suppsso impetu Roma,&qa iteꝝ fessis subeũda dimicatio erat,& ꝙ Cos. dũ inter primores icautus agitat, leuo humeri materi ꝑpe traiecto,cesserat parũper ex acie. Nõ Machera: ut in cũctis impssis libris olim erat. Germani aũt nup eũ locũ restituerũt,q T. Liuijs libros, quos tpis uetustas & hoium incuria nõ absum psit,summa cura & diligentia emendator ediderunt. Vidi ẽt priscũ Liui exẽplar,quod eam uocem incorruptã retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO *est, cum in plures res aut personas certas negocia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantißime enim semper iste oppugnauit senatũ. Qui equestrem locum splendidißimũ cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestißimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quã tæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item: Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi senatus voluntatem. Populi officium est, res optimas & homines idoneos maxime suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, vnũquenque horum in officio suo continere. Quare L. Caßi, si testem, præterquã quod sciat, aut audierit, argumentari, et coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij cõmiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa: comprehendit.n.breui multa, & suum cuique tribuens, officium separat, & res diuidit plures.* *Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deserantur, quòd causam vestram nemo suscipiat, quòd se nemo vestri defensorem profiteatur: id tribuite uestræ culpæ, atque desinite istud mirari. quid.n.est, quare non oẽs istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium considerate: tum vobis veniet in mentem, vt vere dicam, negligentia vestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragijs in amplißimum locum peruenisse. Item: Nam quid fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertißimæ res erant crimini datæ? non oẽs hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? Hic vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longe à vobis erat abfutura, eam inuenistis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendere videantur, sedetis & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incõmodi nunciatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt remoramini diutius & alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, vt & illi, qui audient, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quo modo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id, quod scimus facile oẽs audituros, dicimus nos timere quo modo accipiant; sed tamen veritate cõmoueri, vt nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, huiusmodi: Nimium Quirites animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis vnicuique: existimatis vnũquenque eniti, vt perficiat quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini: stultitia vestra est, quia, quod erat in vestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi vereor quo modo accepturi sitis, vos me priuastis. quid ita? quia, vt vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & aßimulatione, de qua superius diximus: quæ non indiget mitigationis: propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accõmodat.* *Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, vt disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, vt optime tenerem, tametsi vere dixisset, tamen arrogans visus esset: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiæ cau-*

sa, an egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis cõmodis proferendis obseruabimus. nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in viuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quòd si istum indices vestris sententiis liberaueritis; statim, sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex cathenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in oẽs amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare iudices eiicite eum de ciuitate, liberate oẽs formidine, vobisq́ ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis; in vosmet ipsos, mihi credite, fetam & truculentam bestiã iudices immiseritis. Item: Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis; vno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere non habebit: filii parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti insultabunt, in horum miserias superbi re simul et verbis inuehentur. Item: Nam neminem vestrum fugit, Quirites, capta vrbe quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: ceteri, qui possunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem: qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura aut voluntas necessitudine aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo iudices est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis uel indignatio, vel misericordia potest cõmoueri, cum res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione. Diuisio est, quæ rem semouens à re, vtranque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obiiciam? si probus es, nõ meruisti: sin improbus, non cõmoueris. Item: Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item: Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium cõmouere, inopia atque auaritia: te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur in vnum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est iudices, cur velitis eum liberare? Sui pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnũ in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite iudices ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in vnũ. Si & cõmodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istũ fuit: neque alius quisquam æque commode, neque iste commodioribus aliis rationibus facere potuit: neque præteritum quidquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea ante, quàm occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulo post in ipso loco maleficii, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse cõstat, postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: (hæc partim testimoniis, partim quæstionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi; quem ex argumentis natum, necesse est esse verum) Vestrum iudices est, his in vnum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam vnum aliquid aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: vt omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est exornatio, & in coniecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. ea dupliciter fit, si aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, sed commutare. commutabimus tripliciter, verbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reipub. fugiendum putabit; & erit in ea sententia semper, vt pro patria studiose quamuis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque in alio genere vocis atque gestus, eadem verbis commutando, pronunciatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum. quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traiiciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hanc rem quod satis sit, attingemus, in qua constituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt, quo facilius res cognosci

sci poßit, ne ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secũ loquitur: Non mihi soli, sed etiam atque adeo multo potius natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potißimum soluatur. Aluit hæc me, tute, atque honeste produxit vsque ad hanc ætatem, muniyt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestißimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui poßit, vnde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum cõmouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosißime laudet, & sapientißimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis quamuis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat. Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possum; idemq́ hoc certo scio vobis omnibus vsu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronunciando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronunciare sententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, vt scire poßis quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum vitabit: ideo quòd sæpe fit, vt, cum pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeundum est, stulte faciunt. nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt; cum & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: & cum poßis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam viuere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris necessarijs adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc & illud sanctißimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. itaque vti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, siue plus quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medius. amisit vitam, at non perdidit: re enim vilißima & parua maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria; quæ cum summa laude prodita vetustati, quotidie magis enitescit. Quòd si, pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur: de qua producti sumus vt plura diceremus, quòd non modo, cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis; in dicendo vti, cum exornabimus argumentationem; de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cum in loco firmißimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. hac vti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori potestas animum de re firmißima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit: propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed, tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. ea est in verborum exornationibus, vt ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis, iste reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur, oportet. Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquanque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum in palæstra, qui tædas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille qui tradit; ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere solere. sed ornandi causa simile sumptum est, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, vt paulo ante, cum de cursoribus disserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quòd magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari; quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poßit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur per breuitatẽ, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt, quoad necesse sit, peruenire poßis; sed vt productus studio, & viribus vltra facile procurras.

procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui verbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem; in amico tantum beneuolentiæ studium, vt vltra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictũ autem simile est per breuitatẽ. Non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re separata est, sed vtræque res coniunctè & cõfusè pronunciatæ. Ante oculos ponendi negocij causa, sumetur similitudo per collationem, sic: Vti citharœdus, cũ prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cũ chlamyde purpurea coloribus varijs ĩtexta, & cũ corona aurea magnis fulgentibus gẽmis illuminata, citharam tenens exornatissimã, auro & ebore distinctam, ipse p̃terea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem, si, cum magnã populo cõmouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ cõmodis oĩbus abundabit, si virtutis & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eo vehementius derisus, & cõtẽptus ex oĩ conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili rõne collata, sub aspectu oĩum rẽ subiecit. Dictum aũt est per collationem, propterea quòd, proposita similitudine, paria sunt oĩa relata. In similibus obseruare oportebit diligenter, vt, cũ rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accõmodata .i. hmõi: Ita vt hirũdines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nũc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt; simulatque hiemẽ fortunæ viderit, deuolant oẽs. Sed inuentio similiũ facilis erit, si quis sibi oẽs res animatas & inaĩatas, mutas & loquẽtes, feras & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vsitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. non .n. res tota totæ rei necesse est similis sit; sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exemplum est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris noĩe proposito. id sumitur ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cũ nullius rei nisi dignitatis causa sumitur: Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidũ reddit: Probabiliorem, cũ magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit oĩa perspicue, vt res dicta prope manu tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissemus exempla, nisi, exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus: quare noluimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est, formæ cum forma cum quadã similitudine collatio. hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prœlium corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiã, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forũ medium tanquam iubatus draco serpit, aspectu venenato, spiritu rabido, circunspectans huc & illuc, si quẽ reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste, qui tanquam cochlea abscondens, retentat se se tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur. Effictio est, cum exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendũ, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuẽ, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sane magna est in mẽto cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum vtilitatem, si quẽ velis ostẽdere, tũ venustatem, si breuiter & dilucide facta est. Notatio est, cũ alicuius natura certis describitur signis, q̃, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Vt si velis non diuitẽ, sed ostentatorem pecuniosum describere, Iste, inquies, iudices, qui, se dici diuitẽ, putat esse p̃clarum, primũ nunc videte, quo vultu nos intueatur: nõne vobis videtur dicere, Darẽ, si mihi molesti non essetis? cum vero sinistra mentum subleuat, existimat se gẽmæ nitore, & auri splendore aspectus oĩum perstringere. Cum puerũ respicit hunc vnum, quẽ ego noui, vos non arbitror nouisse, alio noĩe appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sãnio, ne quid isti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnũ putent eligi de multis. ei dicit in aurẽ, aut vt domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas veniat, aut Asturconi locus ante ostium suũ detur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant: Videto, vt diligenter enumeretur, si potest ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò plures mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Sosiam. Sane. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istũ splendide, dum peregrinaretur, receperunt. ex ea re homo hercle sane conturbatur, sed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abijssetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum nouissemus. At istud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verum ite mecum. sequũtur illi. sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. quærit, in agris cuiusmodi frumenta sint: negat se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere: tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in ijsdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum, quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus: Hic, inquit, habito: perspicit argentum quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. accedit seruulus, dicit homini clare, dominum iam venturum, si velit exire. Itáne, inquit? Eamus hospites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. hospites discedunt. iste se raptim domum suam conijcit: illi decima, quò iusserat, veniũt: quærunt hunc: reperiunt, domus cuia sit: in diuersorium derisi conferunt sese. vident hominem postera die, narrant, expostulant, accusant. ait iste eos similitudine loci deceptos angiporto toto deerrasse, contra valetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negocium dederat, vt vasa, vestimenta, pueros corrogaret: seruulus non inurbanus satis strenue & concinne comparat, iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse, nunciat interea puer argentum repeti: (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes cõmodaui, familiã dedi: argentũ quoque vult? tametsi

tametsi hospites habeo, tamen vtatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrē? eiusmodi est hoīs natura, vt, q̄ singulis diebus efficiat gloria atque ostētatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, q̄ describūt quid consentaneū sit vniuscuiusque naturæ, vehementer habēt magnā delectationem: totā .n. naturā cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, vt nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusuis studium protrahi pōt in medium tali notatione. Sermocinatio est, cū alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cū rōne dignitatis, hoc pacto: Cum militibus vrbs redūdaret, & oēs timore oppreßi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculū, quinque adolescentes hoīem simili ornatu subsequuntur, irrūpit in ædes subito, deinde magna voce, Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi p̄sto fit? quid tacetis? Hic alij oēs stupidi timore obmutuerūt. Vxor illius infelicißimi cū maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. Parce, inquit; & per q̄ tibi, dulcißima sunt in vita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer māsuete fortunā. nos quoque fuimus beati: nosce te esse hoīem. At ille: Quin illū mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nūciatur interea, venisse istū, & clamore maximo mortē minari. Quod simul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedisequa puerorum, absconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cū ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiā satura tuo sanguine. Ille cū magno spiritu, Metuebā, inquit, ne plane victus essem: nūc video in iudicio mecū contendere nō vis, vbi superari turpißimū est, superare pulcherrimū: interficere me vis: occidar equidē, sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiā sententiose loqueris, neque ei, quē vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidē iste rogat & supplicat: sed tu quæso cōmouere, & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus est, vicit hic te, vince tu nunc aīum. Cur nō desinis, inquit, vxor loqui, q̄ me digna nō sunt? tace, &, q̄ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitā, tibi oēm bene viuendi spem mea morte eripere? Iste mulierē reppulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod dignū videlicet illius virtute esset, gladiū in latere defixit. Puto in hoc exēplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatē accōmodatos, quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt itē sermocinationes cōsequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nōnne hac oēs vtentur oratione? deinde subijcere sermonem. Conformatio est, cū aliqua, quæ non adest, persona confingitur quasi adsit, aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accōmodata, aut actio quædā, hoc pacto: Quòd si nunc hæc vrbs inuictißima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certißimis, clarißimis locupletata victorijs, nūc vestris seditionibus ò ciues vexor. quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrānos introducitis: ego libertatē, quæ non erat, peperi, vos partam seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit tum plurimum in amplificationis partibus & cōmiseratione. Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscißionē, similitudinem. Per exuperationem, cū plus dictū est, quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tā cito testam, qua sibi petat ignē, non reliquit. Per ambiguū, cum verbū potest in duas pluresue sñias accipi, sed accipitur in eam partē, quam vult is, qui dixit: vt de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationē; ita hæc consequenda, quæ conficiunt hmōi significationem. Ea reperientur facile, si nouerimus & aīaduerterimus verborū ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiā significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquā rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, vt si salsamentarij filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscißionem, si, cū incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinē, cum, aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimū festiuitatis habet, interdū & dignitatis. sinit .n. quiddam, tacito oratore, ipsum auditorē suspicari. Breuitas est res ipsis tantūmodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnū præteriens cepit, inde Tarsi præsidium reliquit, post vrbem in Bithynia sustulit, inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modo Consul, quondā Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Itē: Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post Imperator, postremo Consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerū expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent lōgæ orationis, aut tempus non sinit cōmorari. Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, vt geri negocium, & res ante oculos esse videatur. id fieri poterit, si, quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, cōprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circunstantibus nō recedemus, hoc modo: Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populū, verentem ne ipse auctoritate senatus cōmotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiā, hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt, ex alijs alijsq́; partibus conuolant, atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, non vides? respice inquam. deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumās ex ore scelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans insitam virtutem, concidit tacitus: iste viri fortißimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarißimum fecisset, circunspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMNES rationes honestādæ elocutionis studiose collegimus: in quibus Hereni si te diligēter exercueris, & grauitatē, & dignitatē, & suauitatē habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris; ne nuda atque inornata īuentio uulgari sermone efferatur. Nūc identidē nosmet ipsi nobis instemus, res .n. cōis agitur, ut frequenter & assidue cōsequamur artis rōnem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si, cū quibus libenter exerceantur, nō habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciant quam uitam sequi debeant: q̄ à nobis absunt oēs difficultates. nam & simul libenter exercemur propter amicitiā, cuius initiū cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis nō diffidimus: propterea quòd & aliquātulum processimus, & alia meliora sunt, q̄ multo intentius petimus in uita, ut, ēt si nō peruenerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desideretur. & uiā, quā sequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil præteritū est rhetoricæ pceptionis. Demonstratū est enim, quo modo res in oībus generibus causarū inueniri oporteat. Dictū est quo pacto eas disponere cōueniat. Traditū est, qua rōne esset pronunciandū. Præceptū est, qua uia meminisse possemus. Demōstratum est, quibus modis perfecta elocutio cōpararetur. Quæ si sequamur, acute & cito reperiemus, distincte & ordinate disponemus, grauiter & uenuste pronunciabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & suauiter eloquemur. ergo ī arte rhetorica nihil est amplius. hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.

CAPIDVRVS.

ISTRIBVTIO est,) Hanc Græcoꝝ qdam Διαλλαγὴν uocāt. Hæc exornatio non multū differt ab ea q̄ paulo post diuisionē uocat, nisi qđ hæc plura argumēta ad unū effectū educit, illa duabus sententijs sibi inuicē oppositis cōtenta est: ut, Odit porro priuatā luxuriā, publicā magnificētia diligit utrāq; Rutilius antitheti spēm eē arbitratur. {Licētia est,) Quid de hac exornatione scribat Quint. dicendū puto. Ac nequēpiā tāti uiri iudicio frustrer, sicut adhuc in ceteris, ubi eius auctoritatē afferre ꝯuenit, nō feci, eius uerba subijciā. Quę uero sint augēdis affectib. accōmodatæ figuræ, ꝯstāt maxime simulatione. nāq; & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, & q̄cūq; sunt siīa his finitimis. inde sunt illa, Liberatus sum respiraui, bn̄ hēo, & q̄ amētia ē hæc? & ò tpa, ò mores, ò miseꝝ me. ꝯsumptis. n. lacrymis, īfixus tū pectori hæret dolor: &, Magnæ nūc hiscite terræ. qđ exclamationē qdā uocant, ponūtq; inter figuras orōnis. Hæc quoties uera sunt, nō sunt in ea forma de qua nūc loqmur, & assimulatā & arte cōposita, pculdubio schemata sunt existimāda. qđ idē dcm̄ sit de orōne libera, q̄ Cornificius licētiā uocat Greci παῤῥησίαν. Quid. n. minus figuratū, q̄ uera libertas? sed frequēter sub hac facie latet adulatio. nā Cic. cū dicit p Ligario, Suscepto bello Cæsar, gesto iam ēt ex pte magna, nulla ui coactus, ꝯsilio ac uolūtate mea, ad arma pfect⁹ sum, q̄ erat ꝯtra te sumpta nō solū ad utilitatē Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clemētiā nō pōt. {Diminutio est,) Hanc Græci μείωσιν ἰλέπτωτιν uocant. Hęc multifariæ fieri solet, sicut & amplificatio. Sed qm̄ in utraq; sibi multū indulget orator, & fere ob reꝝ auctionē ac iminutionē uictoriā sibi cōparat. & apud posteros famā, q̄ elocutio attollat, aut deprimat dicendū. Prima igr̄ est amplificādi uel minuēdi spēs. in ipso rei noīe, ut cū eū q sit cæsus occisum, q sit improbus, latronē, ꝯtraq; eū q pulsauit, attigisse, & uulnerauit, læsisse dicimus. Hoc gen⁹ crescit, ac fit manifestius, si ampliora ꝟba cū ipsis noībus qbus cōparētur ponemus, ut Cic. in Verrē. Nō. n. furē, sed ereptorē, nō adulteꝝ, sed expugnatorē pudicitiæ, nō sacrilegū, sed hostē sacroꝝ religionūq; nō siccariū, sed crudelissimū carnificē ciuiū sociorumq; in uestrū iudiciū adduxim⁹, ut altero mō sis multū, hoc ēt ut plus sit efficiatur. Quatuor aūt maxime gnībus ꝯstare amplificationē inuenimus incremēto, cōparatione, rōcinatione, ꝯgerie. Incremētū est potētissimū, cū magna uīr ēt q̄ inferiora sunt, id aut uno gradu fit, aut plurib. p id uenitur ad summū, nec ad summū mō, sed quodāmō sup̄ summū. oīb⁹ his sufficit uel unū Cic. exēplū. Facin⁹ est uincire ciuē Rom. scelus ꝟberare, ppe parricidiū necare, qd dicā ī crucē tollere? nā si tm̄ ꝟberat⁹ eēt, uno gradu icreuerat, ponēdo uincire esse facin⁹, qđ erat iferius. cū ꝟo dixerit, ppe parricidiū necare, sup̄ qđ nihil, adiecit, qd dicā ī crucē tollere? ita cū id, qđ maximū est occupasset, necesse erat ī eo qđ ultra est ꝟba deficere. Est aliter icremēti modus, cū sup̄ summū adiectio fit, ut apud Virg. de Lauso: Quo pulchrior alter Non fuit excepto Laurentis corpore Turni. Et de Nireo illud Homericum.

Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
Τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα.

Tertius est quoq; incremēti modus, ad quē p gradus itur, & qđ nō est plus quā maximū, sed quo nihil mai⁹ esse oñditur. mrem tuā cecidisti, qd dicā amplius? mrem tuā occidisti, nā et hoc augēdi genus est tm̄ aliqd efficere, ut non possit augeri. Veꝝ ut hæc amplificatio in supiora tēdit, ita q̄ fit p cōparationē, incrementū ex minorib. petit, augēdo. n. qđ est infra, necesse est extollat qđ supra ponatur. ut Cic. ī Catil. Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerēt, ut te metuūt oēs ciues tui, domū meā relinquēdā putarē. Fit p cōparationē incrementū, eo mō quo argumēta à minorib. ad maiora deducūtur. nec tota totis, sed ēt ptes partib. cōparātur, sicut illud Cic. An uero uir amplissimus, P. Scipio Pōtifex Max. Gracchū mediocriter labefactantē statū reip. puatus interfecit, Catilinā orbē terræ cede atq; incēdio uastare cupientē nos ꝯsules pferemus hic? & Catilina Graccho, & status reip. orbi terraꝝ, & mediocris labefactatio cædi & incēdijs & uastationi, & puatus ꝯsuli cōparatur. q̄ si qs dilatare uelit, plenos sui singula locos hn̄t: Rōcinatione fiūt amplificationes, ut Cic. Tu, inqt, istis faucib. istis lateri. ista gladiatoria totius corpis firmitate. qd fauces & latera ad ebrietatē? sed minime sunt ociosa. nā respiciētes ad hæc, possumus æstimare quantū ille uini exhauserit, qđ fere & coquere nō posset illa corpis gladiatoria firmitate, sed necessario euomere cōpulsus est. Ergo si ex alio aliud colligitur, nō min⁹ poterit hæc quā q̄ inter status ponitur rōcinatio noiari. Eadē. n. ex cā nomē hēt. Idē pstant q̄ antecesserūt, ut apud Virg. cū Æolus à Iunone rogatus, Cauū ꝯuersa cuspide mōtem Impulit in latus, ac uēti uelut agmine facto. Qua data porta ruūt: est, apparet quāta sit futura tēpestas. Solet ex alio aliud quoq; augeri. ut cū Annibalis bellicis laudib. ampliat uirtus Scipionis, & fortitudinē Galloꝝ Germanorumq; miramur, quo sit maior C. Cęsaris gl'ia. Sed & amplificat' p rōcinationē gen⁹, cū ad aliqd refert, qđ dicim⁹. ueluti illđ Homericū.

Οἳ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς,
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, ut Troiani principes Graios Troianosq; propter Helenæ speciem tāto temporis spatio sustinere bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda est? non. n. hoc dicit Paris qui rapuit, nō aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, sed & prudētissimi, & Priamo assidentes. Ad hoc ēt pertinet clypeus Aiacis, cum dicit Homer⁹:

Τῷ βάλεν Αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον.

Et Achillis, cum idem inquit,

Αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε ἕλετο.

Ex armis. n. illorum heroum magnitudo nobis datur intelligi. qua uirtute egregie ēt usus est Virgil. in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manū pinus regit? Hoc illi est siīe, quod supra emphasim diximus nominari. Amplificatio aūt per congeriem uerborum ac sentētiaꝝ idem significantium, exponenda restat. hæc si non ēt per gradus ascendat, tamen uelut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid. n. tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? q sensus erat armoꝝ tuoꝝ? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi?

animi?quid cupiebas?quid optabas?Hæc etiam crescere solet, uerbis omnibus altius,atq; altius insurgentibus: ut, Aderat ianitor carceris,carnifex prætoris, mors terrorq; sociorum & ciuium Romanorum.Eadem ratio est minuendi. nam totidē sunt ascendentibus gradus.ideoq; uno ero contentus exēplo eius loci,quo Cicero de oratione Rutilij hæc dicit: Pauci tñ, qui proximi astiterant, nescio quid illum de lege Agraria dicere suspicabantur.Scio plerisq; uideri posse speciem amplificationis hyperbolen.nam & hæc in utranq; partem ualet,& ad augendas & minuendas res. {Descriptio nominatur,) Hæc à Græcis διατύπωσις uocatur,cui τοπογραφία species subijcitur.i.loci descriptio.illum primo nominatum Cic. alibi sub oculos subiectionem nominat, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur,nec uniuersa, sed per partes, ut ipse inflammatus scelere & furore in forum uenit,ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat nec solum quæ facta sunt, aut fiant,sed quæ futura sunt,imaginamur. {Diuisio est, quæ rem semouens à re,utrāq; absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam?si probus es,) De hac supra dictum est exornatione. {Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur) Hæc amplificationis pars est,quam per congeriem supra uocauimus. {Expolitio est,)Hæc multarum est figurarum tractatio.oratio à græcis,ut opinor,hæc σχηματισμένη .i. figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus se in hostes immisisse medios,unde amisit uitam,& non perdidit.re enim uilissima & parua maximam redemit,uitam dedit,accepit patriam, amisit animam,potius est gloria, quæ cum summa laude prodita uetustate quotidiæ magis enitescit.quod si pro repub.debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant.Tres se Decij pro rep.deuouisse dñr,ut in primo de Finibus bonorum & malorum scribit Cic. Si quis autē scire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à ueteribus,Macrobium in Saturn.legat qui de ea re abunde scripsit. {Commoratio est,cum in loco firmissimo,) Et in perpetua oratione,sicut & expolitio,inuenitur.ea de cā à plerisq; inter figuras non ponitur. {Contentio est,) De hac supra diximus. Multæ autem sunt figuræ, ut tam apud Quintil.quam apud Græcos est manifestum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tñ habeant drīam sicut ironia, sicut antiphrasis,& similes.alia.n.uerborum,alia sñiarum est. {Similitudo est oratio traducens) Hæc Græcis παραβολή, ab alijs ὁμοίωσις est nominata.hic qd de hac figura scribat Quintil. totum eum locum subijcere mihi uisum est, φ is plura q̄ quis alius de ea locutus uideatur,ac ita aperte,ut expositione non indigeat:Præclare uero,inquit, ad inferendam rebus lucem reperte sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ. quod est huius loci proprium.inde lupi,ceu raptores,atra in nebula,& aui similes:

Quæ circum littora. circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere i.præcipue custodiendum,ne id quod similitudinis gratia asciuimus,aut obscurum sit,aut ignotum. Debet enim quod illustrādæ alterius rei gratia assumitur,ipsum esse clarius eo quod illuminat.quare poetis quidem permittamus sane eiusmodi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciam Xantique fluenta
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoque,de quo in argumentis diximus,similitudinis genus ornat orationem, facitq; eam sublimem, floridam, iucundam,mirabilem. Nam quo longius quæque petita est, hoc plus affert nouitatis,atq; inexpectata magis est: illa uulgaria uideri possunt,& utilia tantum ad conciliandam fidē: Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberiorem q; fieri. &, ut medici ab alienatæ morbis membra præcidunt,ita turpes ac perniciosos,etiam si nobis sanguine cohęreant,amputandos.Iam sublimius illud ꝓ Archia. Saxa atq; solitudines uoci rñdent,bestię sæpe immanes cantu flectūtur atq; consistunt. quod quidem genus à quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est. Nam & falsis utuntur, nec illa ijs quibus tandem similia uideri uolunt, applicant, quorum utrunq; in his æque me iuuene ubiq; causari solebant.Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni aūt parabola,aut præcedit similitudo, & res sequitur,aut præcedit res,& seqtur similitudo. sed interim libera & separata est, interim &(quod longe optimum est)cum re cuius est ima cōnectitur collatione inuicem respondente quod facit redditio contraria, quæ antapodosis dicitur præcedit similitudo illa, cuius modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula.In primo Georgicon,post longam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionem.

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt in spatia,& frustra retinacula tendens.
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine apodosi. Redditio autem illam rem utranque qua comparat, uelut subijcit oculis, & pariter ostendit, cuius præclara apud Virg.multa reperio exempla, sed oratorijs potius utendum est,dicit Cic.pro Mur. Vt aiunt in Græcis artificibus eos aulœdas esse,qui citharœdi fieri nō potuerunt,sic nos uidemus,qui oratores euadere nō potuerūt, eos ad iuris studium diuertere.Et illud pro eodem,iam pene poetico spiritu,eo tamen cum sua redditione,quod est ad ornatū accommodatius. Nam ut tempestates sæpe certe aliquo cœli signo commouentur, sicut sæpe ab improbis nulla certa ratione obscura aliqua ex causa concitantur, sic in hac comitiorum tempestate populari,sæpe intelligas quo signo commota sit sæpe ita obscura est,ut sine causa excitata uideatur. Sint & illæ breues, uagi per siluas ritu ferarum.Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit,quibus similia possunt cuicunq; etiam ex quotidiano sermone succurrere. Hæc omnia ad uerbum de similitudine Quint.Absoluta igitur illa similitudo est,ut etiam Plutarch. scribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν,hoc est propositionem & redditionem habet, quæ secus, imperfecta. Item eiusmodi est ueluti diximus, ut modo res antecedat, & sequatur similitudo,modo contra,similitudo pręcedat,& res sequatur.Vtrūq; Horatius in hoc complexus est.

Crescit extento velut arbor æuo.
Fama Marcelli, micat inter omnes.
Iulium sidus, velut in ter ignes Luna minores.

{Quemadmodum in palæstra, qui tædas ardentes accipit.) Mos fuit apud ueteres,ut in palęstra currentium primus facē sequenti traderet,& secundus tertio,& sic deinceps,quo ad ultimum usque perueniret. Hinc Persius:

Qui prior es, cur me inde cursu lampada poscis. Et Lucr.
Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,
Inque breui spatio mutantur,sed animantum,
Et quasi cursores vitæ sic lampada tradunt.

{Exemplum est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine proposito.) Hoc Græci παράδειγμα uocant, de quo supra in argumentis satis multa. {Imago est, formæ cum forma cum quadam siītudine collatio,) Imago est descriptio figuræ alicuius, uel personaꝝ inter se, eorúmue quæ personis accidunt cōparatio: ut, Os humerosq; deo similis. Hæc exornatio à Græcis εἰκών uocatur. {Effictio est,cū exprimitur)Hæc figura à græcis προσωποποιΐα uocatur à nonnullis personæ confictio.Hæc mire cum uariat orationem tum excitat. His & aduersariorum cogitationes,uelut secundum loquentium protrahimus,qui tum ita demum à fide nō abhorreant, si eos locutos finxerimus ut rogitasse eos non sit absurdum & nr̄os cum alijs sermones & aliorum inter se credibilr introducimus & suadendo obiurgando, q̄rendo,laudando, miserādo personas idoneas damus.q̄n deducere beatos è cœlis homines,& angelos in hoc genere dicendi,& inferos excitare,urbes etiam & populi hac figura uocem accipiunt.Sunt aūt qui has προσωποποιΐας dicant,in q̄bus & corpora & uerba fingimus. Sermones autem hominum assimulatos διάλογον malunt,quod latine.Cicero sermocinationem uocat. Quintilianus uero utrunque eodem nomine appellauit, ut prosopopœia diceretur.Nam certe,inquit ipse, sermo fingi nō potest, ut non & personæ sermo fingatur, sed in his quæ natura nō

permittit

permittit, eo modo mollior sit figura etenim si mecum patria mea, quæ mihi uita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis resp. sic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus, quæ tecum Catilina sic agit & quodammodo tacita loquitur, nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarum, uel imagines fingimus, eadem aduersarijs, aut iudicibus accidere miramur. qualia sunt, Videntur mihi, & nonne uidentur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ desideratur. Falsa enim incredibilia, natura necesse est, aut magis moueant, quia supra uera sunt, aut pro uanis accipiūtur, quia uera non sunt, sed formas quoq; fingimus sæpe, ut famam Virgilius, litem Homerus, ut uoluptatem ac uirtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus est. Est & incertæ personæ ficta oratio, ut hic, Dicat aliquis. Est exactus sine persona sermo:

Hic Dolopum manus hic sæuus tendebat Achilles.

Et ut Quintilianus etiam, inquit, uertitur interim prosopopoeia in speciem narrandi. unde apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut Titi Liuij illud: At dij iuuent. Prosopopoeiæ, siue effictionis duę sunt species, ut Aphthonius in primis exercitamentis, inquit εἰδωλοποιΐα. i. simulacra fictio, & ἠθοποιΐα, quam Rutilius & Aquila morum confictionem uocant. Idolopoeia est, quam paulo infra Cic. confirmationem uocat. Ethopoeia autem, quam hic notationem nominauit. {Aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur.) Choragium à choro & ago, conuentus, atque congregationis apparatus. Plautus in Captiuis: Iniquum est comico choragio, Conari de subito nos agere tragœdiam. Apuleius in quinto Metam. Iam feralium nuptiarum miserrime uirgini chorarium struitur. {Duc tecum Libanum & Sosiam.) Nomina seruorum. Libanus. in Plauti Asinaria, Sosias tam in Amphitryone Plauti, q̃ Terentij Andria. {Expostulant,) Imperiose percunctantur. {Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur,) Hanc diximus supra διάλογον à Græcis nominari. {Conformatio est, cum aliqua, quę nō adest, persona confingitur quasi adsit,) Hanc exornationem diximus quoq; supra à græcis εἰδωλοποιΐαν uocari. {Significatio est,) Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν uocant. hanc inter tropos. i. uerborum uersiones Gręci ponunt, ut supra meminimus. sed & inter schemata, hoc est, sententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur uelut, inquit Quintilianus, ut apud Virg.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam.

Degere moræ feræ. Quanquam enim de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erupit eius affectus ut sine thalamis uitam non hominum putet, sed ferarum. {Cuius pater cubito se emungere solebat.) Emungere, mucū è naso stillantem tergere. {Noli Saturnine) Hoc ex eis quę supra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius esse manifestum potest. {Breuitas est) Hæc à græcis βραχυλογία uocatur. Est uero pulcherrima, cum plura paucis complectimur: sed male mitantes sequitur obscuritas. Hinc Horatius:

Breuis esse laboro,
Obscurus fio.

Quod uitium non inter infima putandum est.

{Demonstratio est,) Quæ à Græcis φαντασία, tum ἐξεργασία nominatur, phantasia quidem in concipiendis uisionibus, exergasia uero in efficiendo uelut opere proposito. nisi sit, quam ἐνέργειαν uocant Græci. Quidam euidentiam alij representationem uocant. {Illi) Vni, ut loquenti, aut minus attento audientiam faceret. {Calce premens) Vt confringeret. {Dextra pedem) Illius subsellij, quando armis non erant muniti, ut quibuscunque obuijs rebus arreptis se à ciuium incursione potentium defenderem. {At iste) Quidam. Parua tamen pars perfectissima uitæ desideretur: Vtpote quæ deesse intelligatur: Vitam enim perfectissimam, philosophiam dicit ut eam quæ de moribus est. {Et uiam, quam sequamur,) In dicendo.

LONGOLIVS.

DISTRIBVTIO) Μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano: Cuius omnes corporis partes ad nequitiam sunt appositissimæ, oculi ad petulantem lasciuiam, manus ad rapinam, uenter ad auiditatem, pedes ad fugam, prorsus ut aut ex hoc uitia, aut ipse ex uitijs ortus uideatur. Vide Eras. I I. de copia, ab initio. ┌ Quæsitoris) Qui iudicio præerant, ut ex Asc. Budæus. ┌ Licentia) παῤῥησία. Hac figura quoties utimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia quam dolore excitati uideamur, atq; ita non fides, sed odium iudicum consequatur. Rutil. Vide Fab. lib. I X. cap. I I. ┌ Hominem nefarium ampliaueritis.) Cum obscura esset causa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia coram sistendi testes sunt & cum illis committendi, aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Ascon. et alijs. ┌ Diminutio) Λιτότης alijs, Erasmo λιτότη dr̃. Quidam λεπτότητα uocant: ut, Munera nec sperno. Rem magnam extenuat, modestiæ causa. Facit hęc figura, ne quod necessario dr̃, arrogāter dictum uideatur, fastidiosæ sunt hominum aures, nec quidquam minus ferunt, quam ut quisquam aliquid de se prædicet magnificentius. ┌ Descriptio) Descriptio, quæ rerū consequentiam ponit ob oculos, non uideo quamobrem inter schemata ponenda sit. Nam hypotyposis eximia uirtus est orationis, sed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. {Acuens dentes multos) Alias, inultos. ┌ Diuisio) Cōplexio Latinis dicitur, Græcis δίλημμα, quo. s. utrinq; aduersarium capimus. Plura de hac Trapez. lib. I I I. {Sin improbus, non commoueris.) Alias, num commoueris. ┌ Frequentatio) Quidam συναθροισμὸν uocant. Nil ea fere aliud est quam probatio quædam περιστατική. Vide supra lib. I I. circa decimum locum cōem, qui alijs collectio καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους dr̃. {Infestus in cognatos.) Alias. infestus cognatis. {Fortuna familiaris rei attenuatissima.) Alias, fortunæ familiares &c. {In istum casu cecidisse) Alias, in istum casum. ┌ Expolitio) Et si tam interpretatione q̃ expolitione eadem res sit, & aliud atq; aliud dici uideatur, inter eas tñ id interesse putat Trapez. ut in interpretatione quemadmodum nomen ipsum ostendit, ad clarius deuenire plerunq; soleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionem interpretandi causa adhibemus, sed ut in moratione locupletius atq; politius quod dr̃, reddamus, ac ideo certum membrorum numerum non obseruamus. Hæc Trapez. in Ligarianam. Idem lib. I I I. duas species facit expolitionis, enthymematicam & fictoriam. Copiose de expolitione Eras. I I. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν uocant. Vide Quintilianū lib. V I I I. cap. I I I. {Sed commutare.) Alias sed commutato. {Multi incolumes fuerunt,) Alias, incolumes euaserunt. ┌ Commoratio) ἐπιμονὴ Græcis, ut Cic. in Miniana, in exponendis insidijs commoratur. ┌ Similitudo) παραβολὴ, quam Cic. collationem uocat. ὁμοίωσις genus est ad paradigma & parabolen, teste Aquila. De hac erudite in secūdo de Copia Eras. uide etiam Quintil. lib. V I I I. cap. I I I. {Qui tædas candentes accipit,) Alias ardentes, lege Chiliades, Cursu tibi lampada trada. {Apertius dicendi causa similitudo dicitur) Alias, sumitur & apertius dicendi causa simile. {Qui reprehendant eos,) Alias, reprehendat. {Vti citharœdus, cum prodierit) Vide Lucianum, in indoctum multos libros coementem. ┌ Non enim res tota &c.) Non enim necesse est ut parabolæ per omnia congruant. August. de doctr. Christiana, & lib. X V I. contra Faustum, multis capitibus. Chrysost. in Matth. Homil. L X V. Erasm. super Math. cap. X X I. & I. Corinth. V I I. ┌ Exemplum) Παράδειγμα. Complectitur fabulas, apologos, prouerbia, iudicia, siue χρείας. Item χρείας &c. Doctissime de exemplis & usu ipsorum, Erasm. in Copia. Lege Fab. lib. V. cap. X I. & Rodolphum Agric. lib. I. cap. X X V. & lib. I I. cap. X I I I I. ┌ Imago) εἰκὼν cum quippiam ad imaginem alterius rei quasi describimus: ut, Os humerosq; deo similis. Hic enim ad dei imaginem cōparauit Æneam poeta. {Clamat, & deierat.) Alias, clamat, & delirat. ┌ Notatio) Hæc ab alijs, sub periphrasi comprehenditur quoties. s. accidentium indicio aliquid designatur, ut irā poetæ crebro feruescentem bilem describūt, ut Hom. Iliad. α. Μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι πίμπλαντο ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Eiusdem generis est & illud. Qui digito scalpit uno caput, quo mollis & parum uir significatur. ┌ Choragiū gloriæ) Choragium, Festo scenicum est instrm̃ quo. s. scena instruitur & apparatur. cuius præfectus dr̃ Choragus. Gn̄aliter tñ uocabulo

uocabulo dicitur instrumentum,& cuiuslibet rei apparatus, ut hoc: Et apud Apuleium 5. de Asino. Iam feralium nuptiarum uirgini Choragium struitur. {Libanū & Sosiam.) Alias Libanium. {Qui istum splendide,) Alias, quos iste splendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. {Verum ite mecū.) Alias, uerum euntem eum. {Visit tricliniū stratum, probat.) Alias probāt. {Vos huc decima) Alias ad decimam. {Angiporto toto) Als, angiportu. ✓ Sermocinatio) διάλογος, uel διαλογισμός, cū apte personam aliq̄ loquentem fingimus, ita ut sermo ætati: gñi, patriæ, uitæ, instituto, aio, moribusq; cōgruat. Vnde tot Tucydidis, Salustij, Liuij orationes effinguntur. Demum & cogitationes uelut hois secum loquentur, q̄q̄ hoc poetis familiarius. Ille propriæ προσωποποιΐαν nomen merentur. quoties per sonam hois procul absentis, aut iam olim defuncti loquentē facimus, seruato decoro. Vide Erasmū de Copia lib. II. {Heus, inquit, Gorgia) Alias Gorgo: ✓ Conformatio) Prima species conformationis προσωποποιΐα dr̄, de qua iam dictum est ex Eras. & Aquila. Altera species. qua. s. res mutas loquentes facimus, προσωπογραφία uocatur, quāuis hæc latius pateat q̄ ab auctore nr̄o explicetur: Vide Eras. & Fab. lib. IX. cap. II. De Prosopopœia & rhetorica & poetica lege Vlpia. in I. Olynthiacam. Demosthenis. {Ab homunculis deterrimis) Alias teterrimis. ✓ Significatio) {Qui plurimū cernis.) Cernere, hereditatem dicebāt pro adire, auctore. Festo. Cic. ad Dolab. Arte aūt peto ut me hāc quasi falsam hereditatem alienæ gloriæ sinas cernere. Sic accipitur in L. Gretionum de iure deliberandi in Cod. &c. ✓ Breuitas.) βραχυλογία Fab. lib. VIII. cap. III. alij συντομία, cum breui & cōpendioso uerborum ambitu res quāuis ingens pro dignitate redditur. Virg. Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar Imperiū Oceano &c. βραχυεπίαν Rutul. fieri ait cū oratore breuitate sñiæ pręcedit auditoris expectationē ut, Quæ res à me, quo iure obtinere possim, quo iure mihi Polianus reliq̄t, Pretor dedit mihi possessionē, leges me defendūt, ad te non pertinent, hi ueritatem sequūtur &c. ✓ Demonstratio.) χρησηρισμός Rutilio. ἐνέργια Rufiniano, ὑποτύπωσις alijs. De ea sic Fab. lib. IX. Illa uero, ut ait Cic. sub oculos subiectio, tū fieri solet cū res nō gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur, nec uniuersa, sed p̄ partes, quem locum proximo libro subiecimus. Euidentiæ. Celsus hoc nomen isti figuræ dedit &c. Vide Eras. II. de Copia, & in Ecclesiaste. ✓ Illi pco faciebat audientiā.) Vtitur eodē uerbo Cic. prima in Verrē &c. {At iste spumā ex ore reijciēs.) Alias, spumās ex ore scelus &c.

ASCENSIVS.

DISTRIBVTIO est cū negocia: quædam. i. certa dispartiuntur. i. distribuuntur in plures res, aut personas. s. plures, hoc modo. Exempla patēt, in quorum primo distribuitur ppl's R. in senatores: equites & plebeios, quos in filios & parente distribuit, cum sint ēt in alijs ordinibus. In secundo uariorum ordinem distinguit officia. Applicat aūt exempla ad utilitatem oratoriam dicens. Quare L. Crasse etc. Item utilitatē exornationis dicit. Hæc exornatio est copiosa, cōprehendit. n. multa breui, tribuens cuiq;. i. unicuiq; suum officium, & separat & diuidit plures res. Licentia. i. libertas dicendi spe ueniæ moderata: est cum dicimus apud eos quos sup. q̄q̄ debemus, aut uereri p̄p̄ dignitatem, aut metuere p̄p̄ potentiam: tñ aliquid pro nr̄o iure. i. facultate dicendi, quod offendat minime. i. nullo modo eos. s. apud quos dicimus, aut quos hi diligunt, cū uideantur posse reprehendi uere in aliquo errato: hoc modo. Miramini &c. q. d. nō deberis mirari, quia q̄ malos bonis præferunt digni sunt qui talia patiantur. Exempla aūt patent, de utilitate huius exornationis dicit sic ergo hæc exornatio: (cui licentiæ nomen est) tractabitur sicuti demonstrauimus. s. per exempla: duplici rōne. s. acrimonia quæ mitigabitur laude: si fuerit nimiū aspera: assimulatione. i. fictione timoris: de qua diximus superius, quæ. s. assimulatio nō indiget mitigationis, p̄pea quod imitatur licentiam & accōmodat se sponte ad animum auditoris: quia id dicit quod acceptum nouit licet dissimulet. Diminutio est cū nos dicemus aliquid egregium. i. excellens, aut nā, aut fortuna, aut industria. i. uirtute propria esse in nobis, aut in his quos defendimus, qđ diminuitur, & attenuatur orone. i. rōne dicēdi (ne qua. i. ne aliqua ostētatio arrogās significetur) hoc modo. Exēpla apertissima sunt rōne. i. cōsideratione, aut moderatione &c. Descriptio nominatur, quæ cōtinet expositionem perspicuam. i. euidentem & dilucidam, cū grauitate. i. seruata grauitate expositionē dico: rerum p̄ntium. i. quas conse cuturas esse euidens: sit hoc modo: Quod si &c. Exempla clarissima sunt: primum suadet, secundum dissuadet, tertiū terret & monet. De utilitate dicit sic. Vel indignatio ubi scelera accusantur uel misericordia, ubi calamitates futuræ explicātur, pōt cōmoueri. i. excitari: hoc gñe exornationis: cum. i. q̄n res p̄ntes. i. sequi aliquod facinus solitæ comprehensæ. i. simul cōceptæ, exprimuntur uniuersæ br̄ oratione perspicua. i. clara euidenti. Diuisio est quæ semouens. i. separans rem à re, absoluit. i. explicite enodat, & declarat, utranq;. s. rem prius diuisam: rōne subiecta. i. statim addita ad singula membra: hoc modo. Cur ego &c. Exempla manifesta sunt, ponit aūt drīam inter diuisionem quæ est una de partibus orationis rhetoricæ, & hanc quæ est īnīarum exornatio, q illa enumerat postea dicenda hæc membra statim explicat. Frequentatio. i. frequens & densa ante dictorum iteratio est cum res dispersæ in tota causa coguntur. i. contrahuntur in unum locum, quo. i. ideo, ut oratio sit grauior, aut acrior, aut criminosior. i. plura crimina continens, aut obijciens, hoc pacto. A quo &c. Nihil est exemplis notius, dicit aūt opitulari. i. opem ferre causis coniecturalibus, quia ubi una, atq; altera coniectura fidē facere nequeat multæ simul faciant. Multa nocte. i. plurima parte noctis transacta. In unū collocatis, legitur ēt collatis. In istum casum, uerior lectio est in istum casu: ut sit in istum. s. hominem, casu. i. à casu, quia additur, necesse est casu non posse fieri. Addit utilitatem exornationis, sed uerbis apertis dicens. Vehemens &c. Expolitio est cum nos manemus in eodem loco. i. negocio narrando, & uidemur dicere aliud & aliud. i. diuersa p̄p̄ diuersum modum dicendi. Fit aūt dupliciter. s. si nos dicemus, aut plane. i. oīno eadem rem, aut de eadē re, sed sup. nō plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo, nam id. i. dicere eandem rem eodem modo, est obsidere. i. hebetare & afficere tedio auditorem, non expolire rem. s. dicendam. Sed nos debemus cōmutare. s. rationes dicendi. Cōmutabimus aūt tripliciter, uidelicet uerbis. s. alijs pronunciando. s. aľr & tractando. s. uarie. Nos cōmutabimus uerbis cum res semel dicta, proferetur eadem res, iterum. i. secūdum aut sæpius: uerbis alijs quæ ualeant, idem, hoc modo. Nullum &c. Nos mutabimus pronunciando si cōmutauerimus, tum. i. partim in sermone, qui conuenit figuræ humili & mediocri, tum. i. partim in acrimonia. i. uoce acri quæ sublimi cōuenit gñi, & rebus arduis, tum. i. partim est quoq;. i. etiam in alio, atque alio. i. diuerso gñe uocis, quia & si idem est caracter, potest tñ uxor mutari, unde Horat. interdum tñ & uocē comœdia tollit. Iratusq; Chremes tumido delitigatore, atq; in alio & alio genere gestus. i. motionis manus ac capitis cæterorúmue membrorum, cōmutando eadem. i. easdem res, uerbis. s. alijs & si cōmutauerimus quoq; uehementius pronunciatione. s. alia & alia. Hoc. s. genus expolitionis quod sic per uarietatem p̄nunciationis, neq; potest scribi cōmodissime, quare uoces nequiunt scribi, sed signa duntaxat uocum, sicut notæ cōcentum neq; est parum apertum, quare cū sit satis apertū non eget exemplo. Tertiū genus cōmutationis est, quod cōficitur tractando, aut traiectando si traijciamus sñiam, aut ad sermocinationem, aut exuscitationem. Ne uero dubites quid hæ sint, dicit. Sermocinatio (de qua dicemus plenius paulo post, suo loco, ut tit. lxviij. & de qua attigemus nunc br̄ quo ad sit satis ad hunc locum) est in qua oratio alicuius personę constituetur accōmodata. i. applicata ad dignitatem, hoc modo, ut quo res possit cognosci facilius, nō discedamus ab eadem sñia. i. exemplo prius posito) Sapiens &c. Non mihi soli, hoc Platonicum dicit Cic. in lib. officiorum. Hæc loquetur, apta repetitio per expolitionem. Dedit aūt exemplum de sermocinatione, addit exemplum de exuscitatione. i. excitatione, dr̄ aūt pro exuscitatione, quia s, post x, deponi solet. Quis est &c. Vbi notabis quod quis etiam tenui re præditus dr̄, sicut alibi perniciosa. Equidem. i. ego quidem, & est speciose ac sententiose dictum. Eandem rem igitur Epilogus est. Sed cū dicemus de eadem re, tunc sup. utemur pluribus cōmutationibus. Nam cum pronunciauerimus rem simpliciter, tunc sup.

ſup.poterimus ſubijcere rationem,deinde.i.ſecundo loco ſim plici,aut duplici rõne confirmare poterimus pronunciare du plicem ſniam ſine rationibus, hoc eſt rõnis confirmatione, deinde poterimus afferre contrarium: de quibus oĩbus diximus in exornationibus uerboꝝ,deinde poterimus afferre ſiſe & exemplum de quo dicemus plura ſuo loco.ſ.tit.lxiiij. Dein de ꝯclõnem.ſ.ultimam partem orationis,de qua diximus lib. II. ſub ea quæ fuerunt opus.i.opportuna, demonſtrantes quemadmodum oportet concludere argumentationem.ſ.oratoriam ꝑ complexionẽ,& ſup.docuimus in hoc lib.ſ.quarto cuiuſmodi.i.qualis eſſet exornatio uerbi,cui eſt cõcluſioni nomen.i.quæ uocatur ꝯclõ, de qua dictum eſt tit.xliij. Ergo hmõi.ſ.conſummata expolitio poterit eſſe ornata uehementer,quæ conſtabit ex frequentibus. utpote ſeptem,quas Franciſcus diligenter enumerat, exornationibus.i.coloribus uerboꝝ & ſniaꝝ. Igitur ipſa conſummata expolitio, tractabitur ſeptem partibus,ſed non recedamus ab exemplo. eiuſdẽ ſniæ, ut tu poſſis ſcire quam.i.quantum,facile,faciliter res ſimplex .i.una & unius formæ, tractetur.i.enuncietur & diſplicetur multiplici rõne.i.forma dicendi, præceptione.i.ex præceptis rhetoricæ.ſ.artis,hoc modo: Sapiens &c. Propoſitio eſt,ſeu principalis ſnia quam uariæ expolit. Primo,rõne ſubijciens: Ideoq; ſ͡pe ſit &c. Secundo,ſnia ſine rõne addens.Et qm̃ &c. Tertio,ſnia cum rõne ibi.Ergo qui fugiunt: nam ratio eſt,nã neq; &c. Quarto,alia ſnia duplici ibi.At qui &c.cum ratione quæ eſt: Cum & eum. Quinto,exornatione ꝑ contrarium ibi. Etenim iniquũ: eſt reddere naturæ,cum.i.licet cogat, & non dare.i.impartiri: patriæ cum roget: quaſi ſupplex: uitã quam acceptam à nã (unde illi redditur) conſeruaueris:non ꝑꝑ naturam: ſed ꝑꝑ patriam: pro cuius ſalute ſua cuique ſalus expetenda eſt.Et iniquũ eſt cum poſſis interire pro patria cum ſumma uirtute & honore: malle.i.magis uelle, uiuere: ꝑ dedecus & ignauiam. Et ſup.cum uelis adire periculũ pro amicis & parentibus & ceteris neceſſarijs: uehementer iniquũ eſt: nolle uenire in diſcrimen.i.periculum uitæ:pro rep. in qua continetur, &.i.etiam illud ſanctiſſimum.i.maxime inuiolabile &uenerabile nomẽ patriæ:quæ ut alibi dicit una omniũ in ſe complectitur charitates. Sexto,exornatione à ſimili: cum ſubdit. Itaq; ut.i.quemadmodum ſup.is eſt contemnendus qui mauult.i.magis uult in naufragio.i.dum nauis frangitur nauim,ſup. eſſe, aut euadere incolumem.i.ſaluam: q̃ ſe.ſ.ipſum ita is eſt uituperandus,q in rep.i.in gubernatione reip.conſulit.i.ꝓſpicit conſilio,& opem fert plus ſuo .i.ꝓprio diſcrimini.i.periculo: q̃ ſaluti cõi. Addit rõnem ſimilitudinis: quia naue fracta.i.licet nauis eſſet fracta: multi fuerunt incolumes,quia in tabulis enatarunt: ſed ſup.nemo poteſt enatare ſaluus ex naufragio patriæ.i.nemo põt ſaluus manere ubi prima perijt. Confirmat alio exemplo. Quod.i. quam rem.Decius.ſ.pater filius, & nepos: uidetur mihi bene intellexiſſe: qui dr̃ ſe deo ueniſſe.i.uoto inferis addixiſſe: & mortem oppetijſſe,& immiſiſſe ſe in medios hoſtes pro legionibus.i.exercitu Romano ſaluando: unde.i.quocirca autẽ qua re amiſit.i.à ſe diuiſit & cõmutauit uitam,& non perdidit.i.non peremit, nec deſtruxit penitus uitam q.d.quod Saluator:qui perdit animam ſuam in hoc mundo,in uitam ęternã inueniet eam:qđ reuera martyribus CHRISTI cõtingit: & Decijs contigiſſe putatum eſt ab Romanis. De domo demouendi pulcherrime dixerit Liu. lib. VIII. ab Vrbe Condita. Approbat dictum ſuum. Enim pro quia. Decius ſup.redemit maximam ſup.rem: uidelicet remp.re uiliſſima utpote ita corporali,& parua:qa parum ẽt ſi tunc euaſiſſet duratura declarat,dedit uitã.ſ.temporalem,& accepit patriam.i.ſalutẽ patriæ, & ſi quæras qũo patriam accepit qui uitã amiſerit dicit:amiſit aiam.i.uitã: potius eſt gloria: quæ gloria ꝑdita.i. ꝑducta: uetuſtate.i.apud ueteres,cũ ſumma laude: eniteſcit quotidie magis. Septimo,artificioſe infert concluſionem dicens. Quod ſi,&.i.ſimul demonſtratum eſt rõne, &.i.ſimul cõprobatum eſt exemplo: ſup. quemlibet ſapientem debere accedere ad periculum pro rep. hi ſunt exiſtimandi ſapiẽtes, qui nullum uitant periculũ pro ſalute patriæ. Igitur expolitio uerſatur: in his.i.hmõi generibus.ſ.exornationũ,de qua .ſ.expolitione nos ſumus producti.i.in longum, præter inſtitutum nr̃m adducti: ut diceremus plura,ꝗ.i.eo ꝗ expolitio,

non modo.i.non ſolum adiuuat, & exornat orationem cum dicimus cauſam.i.diſtudimus litẽ ueram: ſed nos exercemur .ſ.in declamãdo ſub rhetoribus multo maximæ.i.præcipue ꝑ eam.ſ.expolitionem ad facultatẽ elocutionis. Quare conueniat.i.utile ſit extra cauſam in exercendo.i.declamando:adhibere rõne expolitionis,& uti.ſ.rõnibus expolitionis,in dicendo.i.orando in ueris cauſis, cum.i.qñ nos exornabimus argumẽtationem, de qua diximus in lib. II. Cõmoratio eſt, cum.i.qñ manetur.ſ.ab orante.i.mora fit diutius.i.aliquantulũ diu,aut diutius q̃ in alijs,i loco firmiſſimo,quo.i.in quo tota cauſa.i.principale firmamentũ cauſæ continetur. Et reditur.ſ.ab orante, ſæpius eodẽ.i.ad eundem locũ &c. Et.i.proprium maxime.i.præcipue,oratoris boni.i.periti. Enim pro qa,poteſtas non datur.ſ.ꝑꝑ talem cõmorationem, auditori, ꝑcipue iudici,dimouendi animum de re firmiſſima.Exemplũ ſatis idoneũ.i.aptum &conueniens,nõ potuit ſubijci:huic.ſ. exornationi,ꝑꝑea ꝗ hic locus non eſt ſeparatus.i.diſtinctus à tota cauſa, ſicut aliquod membrũ, ſed eſt perfuſus per totũ corpus orationis tanq̃ ſanguis:ſup.eius eſſet,qui diffunditur ꝑ totum corpus animalis,& ita qui uelit dare exemplũ,daret totam orationem.Cõtentio eſt per q̃ contraria.i.inter ſe contendentia referũtur.i.mutuo ſe concernunt. Ea.ſ.cõtentio eſt in exornationibus uerboꝝ.i.ſingulaꝝ dictionũ, & ſic uocatur frequentius antitheſis,ut(inq̃t Cic.)docuimus ante.i.priꝰ inter exornationes uerboꝝ,eſt inq̃ eiuſmodi.Tu ꝑbes te placabilem inimicis,& inexorabilem.i.implacabilẽ amicis. Vbi bina ſunt antitheta.i.inimicis & amicis: quæ re & uoce contraria ſunt,& exorabilem & implicabilẽ:quæ re tm̃ contrariãtur.Et ſup.ea eſt in exornationibus ſniaꝝ: hmõi.Vos lugetis incõmodi.i.ꝑꝑ incõmoda huius.ſ.rei condẽnandi, & iſte cuius incõmoda lugetis: lætatur calamitate reip.Vos diffiditis ueſtris fortunis.i.diuitijs & facultatibus: iſte ſolus.i.cum ſit ſolus confidit ſuis.ſ.fortunis, eo magis.ſ.ꝗ uos diffiditis ueſtris.Hoc intereſt inter hæc duo genera contentionum.ſ.uerboꝝ & ſniaꝝ: ꝗ ſup.illud.i.prius dictum genus: conſtat ex uerbis relatis celeriter.i.modico interuallo contrapoſitis, & ſup.oportet: hic.i.in poſteriore genere: uidelicet in contentione ſniaꝝ: ut ſup.ſniæ contrariæ referantur ex comparatione.i.collatione: oportet.n.ut altera reſpiciat alteram. Similitudo eſt oratio traducens.i.transferens:ad quampiam.i.aliq̃ rem aliquid ſiſe ex re diſpari.i.diſſimili.Hoc eſt cõferens duo inter ſe oſtendit quid differant,ita ut dr̃ia unius naturam,alterius declaret.Ea.ſ.ſimilitudo ſumitur cauſa, aut ornãdi aut probandi,aut dicendi apertius, aut ponendi.ſ.rem ante oculos,ita ut nõ dici,ſed agi uideatur.Et ſup.qũo.i.quemadmodũ ipſa ſumitur quatuor de cauſis.ſ.iam dictis,ita dr̃ quatuor modis,uidelicet ꝑ contrarium,per negationem, ꝑ collationẽ .i.cõparationem,& ſup.ꝑ breuitatem. Nos accõmodabimus ſingulos modos ꝓnunciandi.ſ.ꝑ cõtrarium,ꝑ negationem &c. Quę diuerſos exigunt in ꝓnunciando modos,ad unamquanq; cauſam ſimilitudinis ſumendæ.ſ.ornandi,probandi, apertius dicendi,& ante oculos ponendi.Similitudo ſumitur cauſa ornandi ꝑ contrarium ſic.ꝓbando uidelicet nouũ imperatorem non eſſe meliorem,licet recens curſor ſit melior.n. pro qa,quemadmodum in paleſtra.i.exercitatione currendi, is qui accipit.ſ.à ꝑcurrente poſt q̃ illum anteuertit (unde Perſius.Qui prior es,cur me in decurſu lampada poſcis) tedas ardentes.i.faces incenſas, eſt continuo.i.ideo, aut ſemper celerior,& ita melior in curſu,q̃ ille q tradit.ſ.tedas,nõ ita.i.non ſic eſt impator nouus qui accipit exercitum melior.i.utilior & expedientior,quam ille q decedit.ſ.ab imperio, & reſignat officium ſucceſſori,ꝑꝑea ꝗ nõ eſt ita,hoc eſt, non eſt, eſt ſiſe, ꝗ defatigatus.i.ad extremam laſſitudinem fatigatus, tradit facem.ſ.ardẽtem,integro.i.recenti curſori, hic.i.in ſucceſſione imperij.Imperator peritus tradit exercitũ imperito. Diſſimilitudinis aũt cauſa eſt,ꝗ uires corporis multa exercitatione labaſcũt,uires animi cõualeſcunt.In curſore aũt uires corporis expetuuntur,in Imperatore prudentia &peritia animi. Hoc.ſ.prædictum,potuit dici ſatis,plane.i.plene et perſpicue, & probabiliter ſine ſimili,hoc modo.Dicitur.ſ.uulgo,minus bonos.i.minus idoneos Imperatores ſolere accipere exercitũ à melioribus.ſ.Imperatoribus, ſed ſimile.ſ.de curſoribus eſt ſumptum,ut quędam dignitas.i.exornatio honorifica,comparetur

paretur.i.acquiratur orationi, & dictum est per contrarium cum negamus aliq rem esse similem ei rei quam nos ꝓbamus .i.ꝓbare contendimus, ut afferebamus pauloante.i.in superiore exemplo decursoribus, & ita superius exemplū duplex erat, nam in eo erat causa ornādi, & species ꝑ contrarium sumpta. Secunda aūt causa est ꝓbandi, & species ꝑ negationem, de quibus dat tale exemplum. Dicetur ꝑ negationem causa ꝓbandi, hoc modo. Neq; equus indomitus quāuis sit bene compositus, natura.i.ꝑ naturam. potest esse idoneus ad eas utilitates.i.usus, & actus, quæ.s.duo, desiderantur.i.exigūtur ab equo, neq; homo indoctus, quāuis sit ingeniosus potest ꝑ uenire ad uirtutem.s.consummatam, quia opus est doctrina. Hoc.s.dictum, est factum ꝓbabilius, q.i.eo ꝙ magis uerisimile est, uirtutem non posse comparari.i.acquiri, sine doctrina qm̄ (aut quum) nec equus quidem indomitus possit esse idoneus. Ergo hoc simile sup.est sumptum causa probandi, aūt pro sed, dictum est ꝑ negationem, quæ est secunda species .i.enim perspicuum.i.euidens de primo uerbo.i.ꝑꝑ primum uerbum.i.primam particulam similitudinis, quæ negatiua est, uidelicet neq; &c. Simile sumetur, &.i.etiam causa dicendi apertius, quæ tertia est, aūt pro sed, dicetur per breuitatem quæ est tertia species, licet aliqui textus quartam habeāt, hoc modo. Non conuenit ita exerceri in amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, ut possis uenire quod ad necesse sit.i. ad limitem, aut stadium usq; & non ultra: hoc.n.satis est in certamine currendi, ut primus ad metam peruenias: sed sup. in amicitia necesse fit, ut tu productus.i.porro, & in longum ductus, utpote usq; ad mortem amici: procurras facile ultro .i.etiam in liberos, aut manes eius, studio.s.animi: & uiribus corporis. Nam hoc simile est, ut intelligatur apertius: eos facere mala rōne qui reprehendant eos (uerbi causa.i.ut demus exemplum) qui post mortem amici custodiant liberos eius: ꝑꝑea ꝙ tm̄.s.præcise uelocitatis: oporteat esse in cursore, ut efferatur.i.eminenter feratur usq; ad finem.i.metam statutam, & tm̄ studium beneuolentiæ oporteat esse in amico: ut currat studio amicitiæ ultra q̄ quod amicus possit sentire .i.etiam ultra obitum eius. Autem pro sed; hoc sup.est dictū ꝑ breuitatem, non.i.res est: ita separata ab re: ut in ceteris rebus sup.separata esse solet, sed utraq; res est cōparata coniuncte.i.coniunctim, & confuse.i.mixtim. Sicut.n.uerba iacent cum dr̄ in amicitia gerenda, sicut in certamine currendi: non ita conuenit exerceri: non uñr esse membra similitudinis, sed unum cōmune dictum, & ita quia res coniuncta breuior est q̄ separata: ꝑ breuitatem est dictum. Ante oculos. Prosequtur similitudinem quę fit quarta causa, & in quarta specie seu modo: uidelicet ea quæ fit causa ponendi negocij ante oculos ꝑ collationem dicens. Similitudo sumetur causa negocij ponēdi ante oculos.i.narrandi: perinde atq; geratur: cum.i.qn̄ dicetur ꝑ collationem.i.comparationem duoꝝ inter se sic. Vt.i. quemadmodū cytharœdus.i.canens cythara: cum.i.postquā ꝓdierit.i.ꝓcesserit, aut progressus sit: uestitus optime, utpote, indutus palla.i.ueste exteriore longa, inaurata.i.auratis, aut aureis filis intexta: cum chlamyde.i.ueste interiore intexta uarijs coloribus.i.habente intextos uarios colores, & cū corona aurea, illuminata.i.radiante: magnis gēmis, ut carbunculis fulgentibus.s.in ea, & tenens cytharam exornatissimā: utpote distinctam auro & ebore, et ꝑterea.i.pręterea ornamēta externa, ipse.s.cytharœdus sic forma & spē & statura apposita.i.apta et accōmodata: ad dignitatem.s.cōparandam, hoc est, ut illi concilient beneuolentiam: sicut dictum est: quod species Priami digna fuit imperio. Est.n.dignitas in uiro: ut uenustas in muliere, si cum.i.postq̄ commouerit: in populo magnam expectationem, his rebus.i.per huiusmodi apparatum: mittat.i.emittat, silentio facto repente, quia ꝑꝑ expectationem facile conticuerint omnes uocem acerbissimam.i. maxime dissonam & discrepantem cum turpissimo motu.i.gestu corporis.i.& simul adhibeat turpissimum gestum, tunc sup.talis, quo.i.quanto melius sit ornatus, & fuerit magis expectatus, eo.i.tanto magis eijcietur.i.explodetur derisus & contemptus. Ita si quis collocatus in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs.i.abundantijs diuitiarum, abundabit omnibus muneribus fortunæ, & omnibus cōmodis naturæ, si agebit uirtutis & artium.i.carebit uirtute & bonis artibus, quæ artes sunt magistræ uirtutis, quo.i.quanto magis erit spectatus.i.conspicuus, aut uisus, ornatus et illustris.i.clarus, ceteris rebus.s.exterioribus, eo.i.tanto uehementius eijcietur ex omni conuentu bonoꝝ: derisus & contemptus. Hoc simile subiecit sub aspectum.i.posuit ante oculos omnium rē .s.quam comparat exornatione utriusq; rei.s.comparatæ.siti ratione & inertiæ.i.imperitiæ artificij: alterius uidelicet cytharœdi, & stultitiæ alterius.s.diuitis. (Sunt qui legant artificis. sed quia alter duntaxat artifex inducitur legam artificij: legendo.n.alterius artificis, uterq; significetur artifex.) Autem pro sed hoc sile dictum est ꝑ collationem.i.comparationem ꝑꝑea ꝙ omnia sunt relata paria.i.similia, & hoc similitudine ꝓposita.s.ante oculos saltem mentales audientium. In similitudinibus &c. Postq̄ deserte descripsit formam similitudinis cum exemplis aptissimis: ꝑscribit etiam decoꝝ in ea seruandum dicens; ꝙ in metaphoris & similitudinibus per eam sumptis, persistendum est in uocabulis: ita ut sint apta rebus à quibus translatio ducitur, ut si quis amicos simulatos hyrundinibus comparet: nō dicet quod aduentante hyeme aufugiunt, sed deuolant, id.n.hyrundinum est. Sed Ordo est. Oportet obseruare diligenter in similitudinibus, ut cū afferemus rem similem, habeamus uerba accōmodata ad similitudinem rei, cuius causa attulerimus siītudinem, id.i.tale exēplum est huiusmodi. Vt in hyrundines sunt præsto.i.præsentem & paratæ nobis: tempore æstiuo, & recedunt pulse frigore (sumamus nunc ex eadem similitudine uerba ꝑ translationem) ita amici, falsi.i.ficti & non ueri, sunt nobis pręsto in tempore uitæ sereno.i.ꝓspero & omnes deuolant.i.de nobis alio uolant, simul atq;.i.continuo, ubi uiderint hyemē.i. tempestatem fortunæ hoc est calamitatem, seu aduersitatem. Sed inuētio similium erit facilis, si quis poterit ponere frequēter sibi ante oculos oēs res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres.i.in terris existentes, cœlestes.i.aere uersari solitas, ut uolucres cœli, & maritimas .i.in aquis degētes, comparatas.i.collatas inter se artificio.i. industria, casu.i.euentu incerto, & nā.i.naturali inclinatione, usitatas, atq; inusitatas.i.cuiusq; modi sint, & poterit uenari.i.capere, ex his.s.rebus, & earum naturis, aliq̄ similitudinem, quæ possit, aut ornare, aut docere, aut facere rem aptiorem, aut ponere ante oculos, dicit aliquam similitudinem.n. pro quia, non est necesse sup.ut tota res sit similis toti rei: sed oportet sup.ut ipsum quod cōferetur.i.cuius gratia fiet comparatio, habeat similitudinem. Exemplum est ꝓpositio alicuius facti, aut dicti præteriti, cum nomine certi auctoris. Id.s. exemplum sumitur de ijsdem causis.i.ob easdem causas, qbus .s.sumitur similitudo. Primo, facit rem ornatiorem cum sumitur nullius rei causa, nisi dignitatis.i.exornandæ orōnis grā. Secundo, facit rem apertiorem cum reddit id, quod sit obscurius magis dilucidum. Tertio, facit rem ꝓbabiliorem, cum.i.qn̄ facit sup. eam magis uerisimilem. Quarto, ponit rem ante oculos, cum.i.qn̄ exprimit omnia ꝑspicue, ita ut res dicta, possit ꝓpē.i.quasi tentari.i.palpari manu. Nos subiecimus singula exempla uniuscuiusque gn̄is, nisi demonstrassemus in expolitione.i.cū ageremur de expolitione, qđ genus .i.cuius gn̄is esset exemplum, ubi allatum est exemplū de Decio, his uerbis. Quod mihi uř Decius intellexisse, & nisi apuisssemus causas sumendi.s.exempli, in similitudine.i.exornatione ꝑcedente. Quare noluimus, neq; cōscribere pauca, quo.i. ut res intelligeretur, minus.i.nō satis, neq; conscribere plura .s.q̄ satis sit: re intellecta.i.postq̄ res esset intellecta, aut posset intelligi. Imago est collatio formæ.s.unius cū forma.s.altera, cū quadam similitudine. Hæc.s.exornatio, quæ dr̄ imago, sumitur, aut causa laudis, aut causa uituperationis. Laudis cā sup.sumitur sic. Ibat.s.aliquis fortis, ut Torquatus, aut Coruinus, aut Hercles, in prœlium.i.in certamen, similis tauri ualidissimi corpore.i.quantum ad corpus, & similis leonis acerrimi, impetu.i.quantum ad impetum. Notum est ꝙ in moribus & substantia similis gaudet genitiuo. Vituperationis sup.causa sumitur, ut adducat in odium, hoc modo. Iste.s. odio dignissimus homo, serpit quotidie per medium forum, tanquam.s.esset draco iubatus, dentibus aduncis.i.incuruis, aspectu uenenato.i.uenenum de basilisco dr̄ emittente, spiritu.i.flatu rapido, in morem flammæ æstuante, circūspectans huc

huc & illuc,ſi reperiat,quem.i.aliquem, cui poſſit afflare aliquid : mali.i.incõmodi pernicioſi, faucibus.ſ.ſuis more draconum, aut attingere.ſ.aliquem ore inſecare.i.intercidere dẽtibus,& aſpergere lingua.ſ.uenenata. Vituperationis ſup.cauſa,ut adducat in inuidiam ſup.fit imago,hoc modo. Iſte qui iactat diuitias ſuas,clamat depreſſus & oneratus auro & ſic: ut Gallus è Phrygia.i.ſacerdos cybelis clamat dum inſanum ſe oſtentat, aut ſicut quiſpiam bariolus ſup. clamat dũ furit, & futura denunciat,nam ſane mentis uatibus non adhibeatur fides.Et imago fit cauſa uituperationis,ut adducat in cõtemptionem.i.uilipenſionem ſic.Iſte.ſ.pigerrimus homo tãquam coclea.ſ.eſſet,abſcondens ſeſe.ſ.intra teſtam ſuam,retẽtat ſeſe exiſtens,tacitus.i.tacẽs,& in umbris ſemper uerſatus, neq; domo uſq; decedens,aut potius manus in manicis complicans, & naſum in ſinum immittens ſic occultus ingreditur,ut uideatur coclea, intra teſtam ſeſe continens, & ita auffertur.i.amouetur dum loco decedere uult,ut comedatur per modum cocleæ totus, cum domo.i.cum integumento ſuo, ſicut coclea : cum iuſta ſua. Poteſt itaq; dici, aut in eum qui uix naſum domo ſua extrudit,aut qui ueſtibus ſuis ſic implicitus ſerpit,ut coclea intra teſtam. Nec placet,ut dicatur ipſe deuoraturus alios,ſed potius deuorandus,nam ſic non in cõtemptum ſed in odium fiat uituperatio. Effictio eſt cũ forma corporis cuiuſpiam.i.alicuius nõ ſatis noti, exprimitur & effingitur uerbis,quoad.i.donec,ſit ſatis ad intelligendũ, hoc modo.Iudices,ego dico hunc.i.hmõi hominem,uidelicet,rubrum,breuem,incurrũ,canum,habentem capillos canos:ſubcriſpum.i.hñtem capillos pro parte non plene criſpantes,cæſium.i.lentiginoſum, cui cicatrix.i.ueſtigiũ uulneris, ſane.i.ualde magna,eſt in mẽto,ſi ſup.forma eius poteſt uenire uobis in memoriã,quo.i.aliquo modo.Hęc exornatio.ſ.effictio habet,cum.i.ſimul licet minus apparenter,utilitatem,ſi uelis oſtẽdere.i.indicare,aut notificare,quem.i.aliquem,tum.i.ſil',ſed euidẽtius,uenuſtatem.i.feſtiuitatẽ in dicendo, ſi eſt facta br̃ & dilucide. Notatio eſt,cum.i.qñ nã alicuius deſcribitur certis ſignis,quæ.ſ.ſigna,ſunt attributa naturæ, ſicut quædã notæ.i.notamẽta & indicia. Vt ſi uelis deſcribere non diuitẽ .ſ.reuera,ſed oſtentatorẽ pecunioſum.i.q ſe ſignis et geſtu,ac uerbis demonſtret pecunioſum & opitulentũ,cum tñ non ſit inges.i.dices.O iudices,iſte.ſ.uilis,& ridiculus,hõ, qui putat eſſe præclaꝝ.i.egregie laudabile ſe dici.i.hr̃i,ſeu reputari diuitem,uidete.i.attendite & cõſiderate,primũ.i.primo loco,aut primo ſigno quo.i.quali q.d.ſupbiſſimo uultu, intueatur.i.inſpiciat uos.Nõne uidetur dicere uobis: ego darem uobis.ſ.ſtipem,aut qd aliud:ſi non eſſetis mihi moleſti.ſ.importunitate ꝑcandi. Qđ dicere ſolent opulentiſſimi quiq;,cũ ſtipem non porrigũt,non eam ob rem ne pauperes fiant,ſed ne moleſtiam mendicantiũ patiantur, ſolent.n.mendici impudẽter ꝑcari, ubi uident hoĩem ad largiendũ paratũ. Franciſcus intelligit,ut ſit darem uobis.ſ.locũ,ſed non placet hmõi expoſitio,neq; quod addit. Cederetis,inqt,mihi &c.Nam multo ſignificantius eſt,ſi tam diuitẽ ſe iactet,ut uel iudicibus, aut ſenatoribus innuat ſe ſtipem datuꝝ, niſi uereatur illos ſibi moleſtos fore dũ importunius aſſem petant,qđ uultuoſe oĩno dicendũ eſt,nihil.n.eſt hoc exemplo feſtiuius,& iocũdius,ſi bene adnotetur.Vero pro ſed: cũ.i.qñ iſte oſtẽtator inanis,ſubleuat ſiniſtra.ſ.manu.(Nam dextra alijs intenta eſt)mentũ.ſ.ſuũ,ipſe exiſtimat ſe præſtringere.i.hebetare,& quaſi occęcare : aſpectus.i.uiſus omniũ nitore gemmæ,quæ eſt in anulo, & ſplendore:auri.i.anuli aurei, ſolent.n.diuites geſtare anulos cũ gẽmis in ſiniſtræ manus digito quarto q eſt auriculari proximus,& medicus uocatur,q dum pollex cũ indice barbę fricandæ : aut mento ſubleuando intenti uñr, extenditur, ut anulus conſpiciatur. Cũ.i.qñ ipſe reſpicit pueꝝ.i.miniſtrum ſuũ hunc quem ego noui unũ.i.unicum, aut ſolũ: ego arbitror uos non nouiſſe,ipſe appellat ſup.cũ alio, deinde alio atque alio,nomine.i.tribus,aut quatuor nominibus. ut plures hr̃e credatur,& ſup.inquit : heus tu : quod dictum eſt,quaſi ad multoꝝ,unum deinde uiſo Samione:quem tm̃ unicum habebat,inquit,ò Samio,uide.i.attende,& conſidera & ꝓſpice : ne iſti barbari.ſ.ſerui reliqui: turbent.i.perturbent:quid.i.aliquid:ita ſup.loquitur:ut ignoti.i.ignorantes,& extranei,qui audiũt.ſ.tale mandatũ,putent unum.ſ.ſeruum,aut miniſtrũ, ſelegi.i.ſeorſum elegi,de multis, ſicut Simo Terentianus ſelegit Soſia dices:uos iſtec intro auferte, abite adeldũ Soſia &c. Et ſup.oſtentator ille,dicit ei.ſ.puero:uidelicet Samioni: quẽ unicũ habet,in aurem,ita,ut alij non audiant,aut ſup.ut: lectuli.i.parui lecti,quia magnos non habet,ſternantur.i.reparentur domi : aut ſup. Aethiops.i.ſeruus ex Aethiopia: rogetur.i.ꝑcibus impetretur: ab auunculo.i.fratre matris eius:nã ille ditior eſt : qui.ſ. Aethiops : uenit ad balneas.ſ.cum oſtentatore : qui coactus eſt ſeruũ illum unicum domi relinquere: aut ſup.ut locus detur ante oſtium ſuũ aſturconi.i.gradario ex aſturia Hiſpaniæ parte comparato, aut ſup. dicit in aurẽ: ut aliquod choragium,fragile.i.licet fragilis ſuppeditatio,& facultas (Græce dr̃ χορίτια) gloriæ falſæ.i.uanæ & inanis:cõparetur.ſ.per ſeruulum.deinde,poſtq̃ id dixerit in aurem,exclamat,ut oẽs audiant.Videto.i.proſpicito:ut.ſ.pecuniæ: mihi hodie ex uectigali allatæ (id.n.uidetur intelligendum,licet non dicat:cum loquatur cum ſeruo, ſicut de re nota) numerentur diligenter : ſi poteſt ſup. fieri ante noctem. Puer.ſ.Samio,qui iam nouit bene naturam hominis.ſ.uani & oſtentatoris,inquit,oportet ſup. ut,tu mittas,illo.i.ad illud negocium,plures, ſeruos : ſi uis.ſ.pecunias illas : tranſnumerari.i.perfecte numerari : ut quæ numeratæ ſolent tranſire in alterius poteſtatẽ hodie,hoc eſt, quod ille dixerat ante noctẽ. Et ſup.oſtentator ille,inquit,age.i.agendum (quod ortãdi, aut annuendi aduerbiũ eſt)due tecum Libanũ & Soſiam.ſ.ſeruos illos è multis alijs tanq̃ fideliſſimos.Sane,inde.i.poſtq̃ ita iactanter locutus eſt,hoſpites.i.amici: q ab eo gratis recipi hoſpitio cupiebant,ut illũ pauloante receperant,ueniunt.i.ſup: ueniunt,hominis.ſ.oſtentatori illi,quos.ſ.hoſpites,iſte inuitauit.i.admonuit,ut in domũ ſuam ſe reciperẽt, dum peregrinatur.i.peregrę ꝓfectus deambulat,ſplendide.i.põpoſe.homo.ſ.iactabundus iſte,cõturbatur hercule,ſane.i.multum ex ea,re.i.ex aduentu hoſpitũ,ſed tñ non recedit à uitio naturæ,.i.ab oſtentatione,& iactãtia ſua,& ſup.inqt,uos facitis bene cum uenitis.ſ.ad me,ſed feciſſetis rectius, ſi addiſſetis recta.ſ.uia (ſed ablatiuus ille ſubticetur,ut in Eunucho Terentij) ad domũ meam,ubi patet,quod licet dicere uado ad domum,licet permittamur dicere uado domũ. Patent etiam Ciceronem libenter repetere ꝓpoſitionem per appoſitionem quã uerbo dederat ꝑ compoſitionem,ut adijſſetis ad domum meã, quocirca licet Seruius dicat uerba de loco uenuſte poni pro aduerbijs ad locũ,ut. Quo regnũ Italiæ lybicas auerteret oras: tñ hic legendum eſſe adijſſe non abijſſe. Nam uenuſte quidẽ dicam, quo abitis, quia ſignifico duplicem terminũ & à quo q.d.à me, & ad quem ſed ſi hic diceret abiſſetis non ſignificaret profectos ad ſe,ſed ad ſe. Poteſt tñ recte legi abijſſe.ſ.à domo ueſtra ad meam.Sup.hoſpites inqunt.i.rñde: nos feciſſemus : id.i.recta in domum tuam iuſſemus : ſi nouiſſemus domum.ſ.tuam. At.i.ſed,inqt,oſtentator : quidem.i.recte facile fuit inuenire iſtud.i.domũ meam:unde libet.i.à quocunque placeret q.d.nõ eſſe tam paruũ puerum q non norit domum ipſius.Verum illi ſequũtur illum euntem : credebant.n.quod in domum ſuam iret : interea.ſ.dum ſic eunt,ſermo iſtius cõſumitur, omnis.i.totus,in oſtentatione. Quæritur.ſ.ab hoſpitibus: cuiuſmodi frumenta ſint in agris.ſ.oſtentatoris:ipſe negat ſe poſſe accedere.ſ.ad agros ſuos : quia uillæ.i.domos ruſticæ,ſint incenſæ.i.ut quidam accipiunt combuſtę,ſed nõ procedit,non.n.ad iactantiam pertineat dicere uillas combuſtas,nec reparatas adhuc, ſed intelligentur incenſæ : ab ardore ſolis,quaſi ſint ſplendidæ & nitidæ,iuxta illud Flacci.Hos ſolos aio ſapere & bene uiuere : quoꝝ conſpicitur nitidis fundata pecunia uillis : nec audere etiam,nunc.i.nõdum adhuc ædificare : tametſi (inquit) incepi quidem inſanire.i.nimis pompoſe & ſumptuoſe extruere in Tuſculano.ſ.agro, & ædificare hiſdem fundamentis.ſ.quibus in uilla ad quam proficiſcebãtur ædificauerat,aut fundamentis,ijſdem.i.ex eiſdẽ marmoribus,è quibus latera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc uenit in quaſdã ædes.ſ.hois diuitis, in quibus eo die ſodalitium.i.conuiuiũ ſodalium erat futurum : quo.i.in quas ædes, tunc.ſ.oſtentator ingreditur cum hoſpitibus per notitia.i.pp notitiam dñi ædium,inquit ad hoſpites ſuos, ego habito hic : argentum.i.uaſa argentea, quod erat expoſitum.ſ.ad uſum conuiuij : proſpicitur.ſ.ab hoſpitibus. & oſtentatore illo,

re illo,uisit.i.it uisum,triclinium,ubi conuiuium futurũ erat, probat.i.approbat,stratum.i.ornatũ se esse, aut uisit tricliniũ stratũ,& probat.i.approbat,sup.ipsum. Seruulus accedit, & dicit.s.ostentatori alijs non intelligentibus, dñm.s.ædium: iam.i.paulopost uentuꝶ,si uelit exire anteq̃ ille uenerit,& inquit.i.alta uoce. Ita ne sup.nuncias? q.d.dicis,ne puer ꝙ frater meus uenerit? O hospites, inqt, eamus,frater meus uenit ex Salerno,ergo pergam obuiam illi. Vos uenitote huc hora decima,qa imperat extructos frangere noua toros, sed pp aduentũ fratris una hora tardius cibum caperet. Hospites discedunt, iste conijcit.i.agit se raptim domum suam: illi.s.hospites,ueniũt.s.in domum illam hora,decima,qua.s.hora, iusserat.s.ostentator eos uenire. quærunt.i.inuestigant, hunc.s. ostentatorem,reperiũt domi,sup.eum,cuia.s.domus sit,&ipsi derisi,quia accesserant non inuitati in domũ ignotam, conferunt sese in diuersorium.i.cauponam.Ipsi uiderũt aut uident hominem.s.arrogantem illũ,&mendacem ostentatorẽ,postea die.i.postridie eius dici,narrant.s.quæ sibi cõtigerant, expostulant.s.iniuriaꝶ,accusant.s.perfidię.Iste ait eos deceptos similitudine loci, & eos deerasse toto antiportu.i.uico non peruio, se expectasse.s.hospites suos, ad mulctam noctem.i. donec plurima pars noctis esset transacta contra ualetudinẽ suam.i.cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipse dederat prius quam in publicum prodiret, puero.s.suo Samioni quẽ unicum habebat,negociũ.i.id oneris,ut corrogaret.i.à multis rogando coaceruaret,uasa,uestimenta pueros, & comparat.s.Samio,seruulos nõ inurbanos.i.satis uenustos,satis strenue.i.diligenter & concinne.i.decenter.Iste.s.ostentator,deducit hospites domũ.s.suam.Ait se accõmodasse.i.præstitisse cuidam amico, domos.s.suas maximas,ad nuptias.s.in eis agendas.Puer.s.Samio,nunciat.s.interea: sed in aurem dñi: argentũ.i.uasa argentea,repeti.s.ab eo, qui ea accommodauerat.n.pro qa,is qui cõmodarat ea,pertimuerat.s.fraudem sibi fieri ab inani illo ostentatorem,cum esset egẽtissimus, & sup. ostentator,inquit,apagete.i.abscedite aut tacete, aut potius, procul à me agite,cum sitis tam improbi,& inuidiose de uno pl'r loquitur,causam addit indignationis. Ego commodaui ædes,dedi.i.pstiti familiam.s.meam,&sup.amicus uult quoque.i.etiam argentũ,tametsi habeo hospites,tñ utatur,licet.i. permittitur ei,causa nuptiaꝶ,sicut intellexerant hospites, nã reuera argentum ad dñm eius remittebat, nos delectabimur samijs.i.uasis fictilibus. Quid.i.ad quid ò iudices ego narrẽ .s.uobis,quæ iste ostentator efficiat,deinde? Natura hominis est eiusmodi, ut ego possim uix enarrare sermone, annuo.i. annum durante, ea quæ efficiat singulis diebus gloria & ostentatione.i.pp gloriam & ostentationem. Huiusmodi notationes quæ describunt quid sit consentaneum naturæ uniuscuiusque.s.hominis: hñt delectationem uehementer magnam. Ponũt.n.ante oculos totam naturam cuiuspiam, aut gloriosi,ut nos ceperamus causa exempli,aut inuidi,aut timidi,aut auari,ambitiosi,amatoris,luxuriosi,furis, quastruplatoris.i.sectantis pœnas quadruplo reddendas.Deniqꝫ studiũ cuiusuis potest protrahi in mediũ.s.audientium, tali notatione. Sermocinatio est cũ sermo attribuitur alicui personæ,& ijs.s.sermo. Franciscus legit uis.s.personæ exponitur cũ ratione dignitatis.i.cũ decoro loquentis,hoc pacto.Cum.i.qñ, urbs.s.aliqua redundaret.i.refertissima esset militibus.i.hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppressi timore.s.militũ,quia non audebant cuiqꝫ obuiam exire,iste.i. crudelis miles,intelligo aũt aliter q̃ Franciscus præcipue exitum huius rei,nam Franciscus sentit contra occisum hæc dici,ego contra occisorem,nam puto non ciuem inermem euasi,sed militem armatũ occisorem, uenit cũ sago.i.ueste militari,succinctus gladio,tenens iaculum.i.telũ, quod iaci possit, quinqꝫ adolescentes subsequuntur hominem simili ornatu, hoc est sagati,& ipse irrupit.i.ui intrauit subito in ædes.s.cuiusdam ciuis,deinde,inqt,magna uoce (Hactenus erat parasceue sermocinationis,quæ nũc incipit, tam in uerbis occisoris,quam occisi,& q̃ uxoris eius)quid tacetis,hoc ad uxorem & familiam dicit.Hic.i.in hoc impetu uiri, milites oẽs stupidi timore obmutuerũt, uxor illius infelicissimi tametsi diuitis,obiecit se ad pedes istius.s.uiolẽtissimi militis, cũ maximo fletu &sup.inqt,miserere nostri,per te.i.amor est tui,quia obsecro te per te quo tibi nihil carius est, & per ea quæ sunt tibi dulcissima in uita. noli extinguere.i.penitus delere, extinctos.i.oppressos: fer mansuete.i.non insolenter,fortunam.i. prosperũ successum,quia nũc dominaris,non fuimus,quoqꝫ, .i.etiam beati,& est pathos à præterita fortuna,nosce.i.considera te esse hominem,& ita subiacere casibus fortunæ,qua cõsideratione Crœsus apud Cyrũ salutem inuenit. At ille.s.immitissimus homo,sup.inqt,quin.i.cur non datis mihi illum, .i.dñm istaꝶ ædium, ac sup.qn.i.cur non uos (inuidiose pl'r loqtur cum sola uxor loquatur) desinitis opplorare.i.obtundendo me ploratũ immittere meis auribus. Non abibit? s.qđ fecit impune.i.non cõdonabitur illi,aut lege nõ abiuit,ut sit ex persona auctoris,aut nõ abibo,ex persona militis, legendum aũt puto abibit. Interea nunciatur.s.à puero aliquo:illi.s.diuiti patrifamilias: istum.s.uiolentũ uenisse, & minari mortem.i.necem maximo clamore: ꝙ simul: ac.i.continuo ubi audiuit,inqt: heus quæ reuocantis est uox.Gorgia pedissequa pueroꝶ.i.minister, aut ministra: q uel quæ pueros sequeris statim ad pedes: ꝙ pædagogi munus est (dubium ur utrũ minister sit an ministra: ꝙ Gorgias potius uiri,& ut opinor serui Phrygij nomẽ est: pedissequa aũt mulieris oñn: sed tñ & uiri: unde Sulpitius cõmune censet: potius aũt credam puerum ad dñm cucurrisse quam puellam) absconde pueros: defende sup.eos fac ut adolescentia.i.ætas illa innocua: hoc est adolescentes: sit incolumis.i.sospes & salua. Et sup.paterfamilias uix dixerat hæc, cũ ecce: quasi repente, & ꝑter spem: iste.s.uiolentus grassator: præsto.i.ante ipm stãs, inqt,ò audax.i.temerarie sedes.i.audes sedere,hoc est lẽte uenire: sed superbe dixit illũ sedere: non.i.nõnne uox mea ademit tibi uitam? q.d.debebas præ timore iandudũ mortuus esse. Exple inimicitias meas, & exatura tuo sanguine iracũdiam sup.meam ille (in quo significatur decoꝶ in sermone ciuis etiam Romani in tali casu,) inqt,cum magno spiritu,ego metuebam: uerba.i.uerebar contendere tecũ uerbis,ne essem plane uictus,q.d.scio te tam uerbosum: ut si tecũ uerbis contendam plane uincar,nunc uideo sup.ꝙ non uis contendere mecũ in iudicio: ubi suppeditari est turpissimum,qa suppeditatus.i.uictus uideatur contra id, quod iustũ est contendisse & superare est pulcherrimũ: tu uis occidere sup. me: occides equidem. Si uera est Vallensis sententia: non equidem, sed quidem legendũ est,quia Cic.& Virgil.equidem duntaxat in prima persona usi sunt,ad quod suffragatur compositio,nam compositũ uidetur ab ego & quidem, sed ego uictus nõ peribo,quia plus gloriæ merear cadendo q̃ tu occidendo. At.i. (sed inqt miles)eloqueris sententiose.i.grauiter: etiam in extremo tempore uitæ: neqꝫ uis supplicare ei quem uides dominari. Tum.i.tunc mulier (putans ꝙ per supplicationem mitior efficeretur: cum tñ uir sciret insolentiorem fore:unde supplicare noluit) inqt:imo quidem.i.certe:iste.s.maritus meus, quem tenes: rogat & supplicat: sed quæso tu ò miles: commouere.s.ad pietatem, aut miserationem.i.fac: ut cõmouearis, & tu ò marite: sup. oro per deos, ex amplexare.i.supplicans & amplexans genua eius ora hunc,quia dñs est,hic uicit te,tu uince nũc animum.s.tuum. Et sup.maritus,inquit,ò uxor cur non desinis, sequi.i.suadere mihi quæ non sunt digna,me.i.quæ non sunt mihi decora & honesta? Tace & cura quæ sunt curanda q.d.consule liberis nostris si potes. Deinde conuersus ad militem,inqt. Tu cessas q.d.non decet, ut cesses cũ sis tam minabundus,eripere mihi uitam,& tibi oẽm spem bene uiuendi mea morte.i.propter meam mortem, quo dicto grauiter deterret à cæde. Iste.s.paterfamilia, repulit.i. reiecit à se mulierem.i.uxorem lamẽtantem,ille.s.miles (sunt q legant illi quod placet,ut ordo sit, iste miles repulit mulierem,& defixit illi incipienti dicere &c. Sed multi legunt ille. Minus aũt placet,quod Franciscus dicit,illi.s.inuasori, quasi paterfamilias inuasorem occiderit,quod si diceret uellet,non dicere locutũ sua uirtute digna) defixit in latere gladium incipienti.s.patrifamilias.i.uolenti dicere nescio qđ,quod uidelicet esse dignũ uirtute illius. Hactenus dictũ est exemplum sermocinationis, de quo Cic. Ego puto sermones esse datos unicuiqꝫ in hoc exemplo accõmodatos ad dignitatem.i.ad id qđ oportet obseruare in hoc genere. Sũt item sermocinationes ꝯntes hoc genis.i.exemplum huius generis. Nam

quid putamus illos dicturos si iudicaueritis hoc. Nónne oẽs utentur hac oratione: deinde sup. conuenit subijcere sermonem.s.quem illi de quibus loqtur haberent. Confirmatio potiusq̃ conformatio, nam à formæ fictione dr̃ Græce εἰδωλοποιία est cũ aliqua persona quæ non adest confingitur quasi adsit.i.præsens sit, aut cũ res muta aut informis fit eloquens: & formata, & oratio attribuitur ei, accõmodata ad dignitatem, aut actio quædam: hoc pacto. Quod si hæc urbs: uidelicet Roma mittat.i.emittat uocem, non.i.nónne loquatur, hoc pacto. Ergo &c. Exempla patent. Significatio est res quæ relinquit plus in suspicione quam positũ est in oratione, hoc est quæ plus significat quam dicit. Ea.s.exornatio uidelicet significatio fit p exuperationem, ambiguũ, ɔ̃tiam, ascissionem, sup. & similitudinem. Per exuperationem.i.per hyperbolem, sup. fit, cũ plus est dictum quam ueritas patitur, causa suspicionis augendæ sic. Exemplũ patet. Per ambiguũ sup. fit cum uerbũ potest accipi in duas uel plures sententias, sed accipitur in ea partem quam is q̃ dixit uult, ut si dicas de eo.i.ad eum q̃ adierit multas hereditates: tu qui plurimum.s. diuitiaꝝ cernis.s.tibi esse prospice.s.rebus tuis, ubi sensus potest esse, prospice.s.reip. aut de qua consulatur, tu q̃ cernis plurimũ.i.prouidentia præstas, & multa cognoscis & considera, sed q̃a loquitur de diuite & parum prudente, intelligetur de conspectione bonoꝝ, aut forte in eam significationem, ut significetur maxime auarus, ut q̃ cum plurima habeat plura copia, et oculos in proximũ prædium conijciat. Et q̃a locutiones ambiguæ sunt uitandæ, dicit. Quemadmodũ ambigua quæ reddũt orationem obscuram sunt uitanda, ita hæc.s.ambigua, quæ conficiunt hm̃oĩ significationem sunt consequenda.i.sectanda, ubi à deponentali uerbo passiuo utitur participio. Ea.s.ambigua consequenda, reperientur facile si nouerimus & animaduerterimus, ancipites.i.duoꝝ capitũ, aut significatoꝝ, aut multiplices.i.multaꝝ significationum potestates uerboꝝ. Significatio fit per consequentiam, cum res quæ sequũtur.i.comitantur aliq̃ rem, dñr ex quibus tota res relinqtur in suspicione.s.eius quod is q̃ dicit innuit, ut si dicatur filio falsamentarij.i.uendentis falsamenta.i.carnes, aut pisces salsos &c. Significatio fit per abscissionem.s.sermonis.i.apo siopisim, cũ incipimus aliquid dicere, deinde præcipimus.i. priusq̃ sermo finitus est abrumpimus filium eius, & satis suspicionis relinqtur ex eo quod iam diximus sic. Qui ista forma & ætate, uidetur dictũ in deformem & senem: nuper alienæ domui, sup. intulerat uitiũ, nolo dicere. Per similitudinem sup. fit, cum aliqua re simili allata. Adducta, nihil dicimus amplius, sed significamus ex ea.i.per eam quod sentiamus, hoc modo. O Saturnine noli esse fretus.i.confisus, nimiũ frequentia populi.i.ne sis nimiũ popularis, nosce.i.considera stultitiam Gracchi.i.ne ut Gracchus: quia popularis fuit perijt, tu quoq; pereas. Hæc exornatio habet plurimũ festiuitatis, & interdũ dignitatis. Sinit.n.ip̃m auditorem suspicari quidam.i. aliq̃d certi, ipso oratore tacito.i.tacente. Demonstratio.s.rei gestæ per apertam narrationem, est cum res ita exprimitur uerbis: ut negocium uideatur geri, & res uideatur esse ante oculos. Omnia aũt patent. Peroratione concludit opus quæ cum intellectum facillima sit uerbum non amplius addam.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETORICAM Herennianam Cõmentarios appendix.

POST Ciceronis uerboꝝ interpretationem, quam festinantissima compositione edere compulsi sumus, si quidem diebus in singulis prout in his rhetoricis libris quæq; dictata nobis occurrerunt, ita immeditati, ita improuisi cõmentaria edere coacti sumus, ita plerunque alijs districti occupationibus temporis angustia, non tantum quæ diceremus aliquantum maturare, sed ne quidem quæ properantissimo calamo scripsissemus, una oculorum acie decurrere nobis concessum est: ne proposito igitur nostro quiquam desit, fieri à nobis debere uidebatur, ut quas figura sparsim sumus interpretati, primũ colligeremus, deinde oratoꝝ numeris, post de imitatione, inde de exercitatione diceremus. postremo, ut oĩa tradita iam præcepta, breui, & quasi per capita, quo tenaciori. memoria comprehendi possent, repeterentur, quæ omnia cũ paulo longiorem cogitandi moram sibi deposcant, doleo à me inscribẽdo non minus quam in superioribus esse properandum. Non dubitauerim, q̃n hæc multo castigatiora esse debuerint, si famæ putauerim consulendũ meæ. Sed temporis me premit angustia, & audientes, intra paucos dies quod uelim ut absoluam, auidi expectant. Eis aũt nox satisfacere, nefas puto, & futuꝝ ad alias occupationes me tempus trahit, ut emendãdi nullũ etiam mihi ocium relinqui posse uideam. Prosequar igr̃ institutum eo pacto, ut perq̃ utilissimas res exarare uideat tẽtasse potius, q̃ ut easdem dicendo consequi fortasse potuerim ut nr̃a posteri in Ciceronem cõmentarij ausa perficiant. Hoc enim tempore nostris discipulis hæc dare uoluisse quantulacunq; satius esse ducimus, q̃ oĩno nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figuraꝝ genus trina diuisione partimur, q̃ in literis, quod in dictionibus, quodq; in oratione inuenitur. Quod in literis, Graci pathos, in dictionibus tropum, in oratione schema nõnulli appellarunt. sed nos, modo quid dicatur clarum intellectu fiat, de appellatione in præsentia dicere non contendemus. In literis itaq; duplex est generalis figurarum cognitio una quidem quæ qualitatis: altera uero quãtitatis nominatur. qualitatis quidem spẽs sunt, Metathesis, q̃, & enallaxis, & hypertesis nominatur. capræ pro carpæ.n.capræ dictæ, à carpendo si quidem deducuntur, ut Varro, inqt. Secunda qualitatis spẽs est, q̃ Tryphon metalepsin, quidam antithesin uocant: est, cum in uocem uocalis uertitur: ut,

Venit & vpilio, tardi venere subulci.

Pro eo quod opilio dicendum fuit. Tertia ac ultima qualitatis species est, Tmesis, quam diacopẽ quidam nominant, cum composita dissoluitur dictio: uelut apud Horatium Polyhymnia. pro Polymnia, nam si integra dictio interponatur, ut, septem subiecta trioni, hyperbatos erit, quæ posterius suo loco referetur. Quantitatis aũt sunt spẽs quasi generalia quidem capita, pleonasmos, & endia.i.redundantia & defectus. aut.n.redundant in dictione literæ, aut subtrahuntur. quodque de literis diximus, idem de temporibus intelligendũ est. Pleonasmus spẽs habet nouem, & totidem quoq; endia. Pleonasmi quidem spẽs sunt. Prosthesis, anadiplosis, ectasis, epectasis, dieresis, parenthesis, diplasiasmos, paremptosis, et proschematismos. Prosthesis dicitur, cum in principio dictionis litera uel syllaba additur: ut pro nato gnatus: &,

Ingreditur linquens antrum, pro gradıtur.

Anadiplosis est repetita eadem in principio dictionis syllaba ut pipilare, lalare, apud Catullum, & Persium. Ectasis est, cum natura correptam syllabam producimus: ut, Hectora Priamidem, animosum inter Achillem, Cum Priamus primã corripiat. Epectasis est, in media dictione syllabæ uersus necessitate interpositio, quale illud Lucretianum:

Indugredi motus hominum gestumque sequentem.

Diæresis est, cum unam in duas syllabas diuidimus: ut Lucretij illud: Ignoratur.n.quæ sit natura animal. Parenthesis est cum syllabam non faciens ad uocalem uocalis apponitur, et, Capteiuei. ex capitibus uersuum Plauti in Captiuis, colligitur ueteres sic scripsisse. Diplasiasmos est, consonantis eiusdem aliqua de causa potius q̃ suapte natura geminatio ut, reddo, religo, & similia: uel diuersæ interpositio, ut est pro at. Paremptosis est, in dictione consonantis interpositio: uelut Alcydones, Varrone teste, pro eo quod Alcyones, dicũt Græci. Proschematismos est, in fine dictionis syllabæ adiectio. quale illud Lucretij: Hinc uideatur in imbrem uertier æther. Endiæ autem, q̃ supra quantitatis generalem fecimus speciem, sunt nouem itidem formæ. Aphæresis, arsis, systole, syncopa, synalœpha, ellipsis, parellipsis, ecthlipsis, & apocopa. Aphæresis est, syllabæ ex principio dictionis ablatio: ut, Posuitq; comas, & brachia ferro, pro deposuit. Arsis est, similis syllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio: ut tendi, pro tetendi. Systole est, cum liberam syllabam, aut natura productam corripimus, ut Iuuenalis:

Vascones, vt fama est, alimentis talibus vsi.

Nam

Nam Silius Italicus eandem syllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vasconium alas Balarus probat æquore aperto.

Syncopa est, è medio dictionis syllabæ ablatio, ut audacter pro audaciter, audij pro audiui, & hac fere sola in soluta oratione utimur syllabarum figura, in uersu autem omnibus. Synalœpha est duarum uocalium ad unam complexio, ut Hor.

O mi Laërtiade, quidquam dicam aut erit aut non.

Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phæton.

Pluribus autem id fieri modis posse, Tryphon, quem nos in Latinum uertimus, ostendit. Ellipsis est, uocalis syllabam non facientis ablation: ut Propertij illud.

Nec si post stygias aliquid restabit erumnas.

Cum ærumna diphthongō in prima habeat. Parellipsis est, cum duplicatæ consonantis ablatio est, ut cum Lucan. dicit:

Et Lotam paruo reuocant Alcmone Cybellem. Iuu. aūt,
Hic turpis Cybele, & fracta uoce loquenti.

Ecthlipsis est, consonantis uel solius ablatio, quod in s, litera maxime solet fieri. Lucretius:

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus nobis.

Vel cum sua uocali: ut,

Inter se coijsse uiros, & decernere ferro.

Apocopa est, in fine dictionis cuiuscunq; syllabæ ablatio, ut duc pro duce, uel dic pro dice, & filia, sicut dici exigebat analogia. Hæ sunt oēs literarum syllabarumq; figuræ, nec plures inueniuntur. Sequitur, ut iam de dictionum & orationis figuris paucis differamus. Sicut literarum atq; syllabarū figuris numerus præscriptus est, (si quidem uiginti & unam numero omnino eas esse ostēdimus) ita dictionū & orōnis figurarū numerus in infinitum pene profluit. nā si figuræ dictæ sunt, tropos aūt & schemata uno figuræ nomine appellamus, quo noster hic ordo clarior uideatur, si dictæ inquam figuræ in locutione sunt: sic ut quidam habitus in corporibus quoquo modo cōponantur, uelut cū sedemus, incūbimus, respicimus, idq; aut intētius, aut remissius, & infinitæ hmōi corporis esse pōt formæ, ita in locutione figuræ sunt sermonis quidam habitus, & formæ, quibus sermo à sermon differt. Et qm̄ suus cuiusq; locutionis est habitus, inde fit ut aliæ parum, aliæ multum inter se figuræ distent, quæ inuentæ sunt uitandæ similitudinis gratia, quæ ubiq; fastidium parit: idq; ipsa rerum omnium nā nos monente, quæ ita uaria est, ut nihil unquam alteri simile procreauerit. Non me prӕterit magis placuisse auctoribus, als grāmaticorū, alias rhetorū figuras esse. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi possit, tn̄ mihi ea non placet distinctio: & quo id planius fiat minusq; habeat obscuritatis, opinionis nr̄æ monstremus rōnem. Illud oēs uel mediocriter eruditi sciunt, grāmaticam rectæ literatæq; locutionis artē esse, nec hoc limite solo ꝯtentam, qui hæc utiq; dicā, scio. Sed de locutione nunc nr̄a orta qō est, nec magis ꝓpriū cuiusq; scientiæ iam esse manifestum est. Locutionis ergo figuræ sermonis quidam habitus sint, ad grāmaticum ꝑtinere uidebuntur. at non solius locutionis, uerum & sententiarum figuræ plerūq; sunt. Sententiarū ergo figuras oratori, uel oratoriæ, in quocūq; gn̄e scribenti ꝯcesserim, sed locutionis grāmatico, quibus ita orator & poeta utuntur, phōrū sentētijs argumētisq; dialecticorū. Duabus si quidem potius artibus oīs rhetorica, ut Arist. inquit, perficitur. Inuentio ph̄ia, ea quӕ de moribus est, quam Græci ethicē uocant, & dialecticorū argutijs atq; tendiculis de uirtutibus si qdem & uitijs disputare, semper ꝯuenit oratori, & sua ꝯfirmare, ꝯfutare aūt aliena. Ab oratore uero cum dispositione pronunciatione & memoria ad causam explicandam literalis affertur orō, quamobrem & ea ars quam græci grāmaticen, ex nostris quidam literaturā ueteres appellarunt locutionis artem, suppeditat. Tribus igitur potissimum scientijs facultas rhetorica ꝯstare uideri pōt, ethica in pondere sn̄iarū, dialectica in differendo, grammatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non enim nobis de hac re una disputare propositum est. At illuc uenimus, ut dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur unde exiuit noster redeat sermo, tam frequens locutionis est figura. ut si antiquum sermonem nostro cōparemus, quidquid loquamur figura sit, dum nouatis, dum antiquis, tam uerbis, q̄ locutionibus utimur, quæ ne in uitia ꝓsiliant, auctoritate, uetustate, consuetudine plerunq; defenduntur sæpe etiam rōne quadam. ideoq; cum sint à simplici rectoq; loquendi gn̄e deflexa, uirtutis nomen habebunt, si hēt ꝓbabile aliquid qd̄ sequantur. modus tn̄ adhibendus est. nam q nimium affectauerit, illā ipsam uariandi grām amittet. In nouato uerbo figura ē, aut cū à græcis sumitur, ut cū Lucr. Tibi suauis Dædala tellꝰ, inqt, aut à ūbo latino, ut cū Persius inqt:

Nescio quid tecū graue cornicaris inepte. & rursum alibi,
Ipse sacrum irrorans patinæ piper.

In antiquis est figura uerbis, cuius maxime amator Virgil. fuit. uelut illud,

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
Audierat. Et,
Nam quis te iuuenum confidentissimē nostras
Iussit adire domos. Et Propertius:
Sternuit omen amor.

Suntq; adhuc aliqua q̄ iam in frequenti sunt usu: ut, Enim uero assentior, in actiua significatione, sicut assentio, luxurior, ut luxurio, fabricor, ut fabrico. in coniunctis uerbis nouationis quoq; figura est, ut oculis capti talpӕ, & timidi damæ dn̄r à Virg. in quibus subest ratio, ꝙ altero uterq; sexus significetur. si quidem tā mares esse talpas, damasq;, q̄ fœminas, certū est. Auctoritate sibi uindicauit qſpiam acuta, si lex ab eodem diceretur auctore. item quod tpis est, ad rem uerbū figurate declinatur. ut cum dicit Virg. Nocturnus obambulat. & filia apud poetas presertim, prope infinita. Item cum cōis sermo habeat, ardeo illa re, figurate tn̄ Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura ēt ex Græco translata sunt, uelut Salustij, uulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis pro absolutis & partes alias pro alijs partibus orōnis. duo etiam inter se comparatiua cōmittimus, ut Ciceronis illud: Si te Catilina cōprehendero, si te interfici iussero credo utendum mihi, ne nō potius omnes boni serius à me, q̄ quisquam crudelius factum esse dicat. huic non est absimile illud Homericum in Odiss.

Εἰ κεῖνόν γ' Ἰθάκηνδε ἰδοίατο νοστήσαντα,
Πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,
ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτός τε.

Iunctura quoq; uerborum ueterum auctoritate figuras habet. uelut Horatij illud:

Fabriciumque hunc, & intonsis Curium capillis.

Et illud Terentij: Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis, & Ciceronis de Cn. Pompeij futuro imperio. Portus q̄bus uitam ac spiritum ducitis, in prædonū fuisse potestatem sciatis. In potestatem, non in potestate dixit. Ita Plaut. Nū uero mihi in mentem fuit. Sunt hmōi innumera, quæ uno figuræ nomine à græcis nominantur, quo alijs ἀσύντακτον ἀλλοίωσιν, quidam σολοικοφανὲς uocant. Nos nihil dicimus, nisi ut sciamus uerborum & locutionū innumerabiles esse formas, quas figuras appellamus, & easdē numero infinitas, nec numerare necessarium, modo quid sit figura intelligatur. Quare intellecta quisq; sibi per se, ēt ab alijs nondū factas poterit inuenire, sicut ex eis q̄ iam diximus, uel cuiq; esse manifestū pōt. Quo tn̄ facilius memoria comprehēdi possint, ne nos qdem illud lateat, q̄ nobiliores eminent, ad gn̄a, & quasi capita quædam referamus, ut non tm̄ quas nominabimus, sed & qualscunq; alias qſq; queat comprehendere, quas alius plures, alius pauciores, effecisset. quin & ipse Cicero in Oratore ad Brutū pauciores, q̄ in lib. de Oratore posuit, ut uideatur quæ referre uoluit, & sciens prætermisisse ac reprehendisse. Omne ita figurarum, tam uerborum, q̄ orationum genus, in duas, pariter ut syllabarū, ut supra memorauimus, formas diuiditur, qualitatem & quantitatem. qualitatis uerborū species sunt, quoties uerbi aliqua permutatio efficitur: quantitatis aūt, cū adiectio detractioue ulla, aut parilitas sola, in orōnis figura est. Qualitatis igitur species est, quam Cic. appellat exclamationē. nam cum dicit, ò Africane, cuius mortui, & q̄ sequuntur, à primo huius orationis uerbo, toti est inditum nomē exclamationi. & quam idem uocat similiter cadens, & quam sīr desinens, ac q̄ annominationem: itē nominatio, pronominatio, denominatio, transgressio, cōmutatio, abusio quoq;, uerborū figura est, & translatio, sic & ꝑmutatio, ꝯiunctio, adiunctio, ut ex supra expositis facile qſq; pōt intelligere. Qualitatis igitur figuræ uerborū, tam uerbi, q̄ sensus sunt hmōi. Quantitatis aūt figuras

figuras nominamus qñ aut redundare aut deesse quid uerborum,uel sensus uidetur in oratione, idq; ut cultior planiórue fiat oratio. Quantitatis species,quæ in excessu sunt,sensus quidē emphasis,hyperbole,synecdoche(quæ & defectus esse potest,si quidem pro singulari pluralis,& pro plurali singularis ponitur)& totum pro parte,& pars pro toto. Quantitatis species in defectu,est tapinosis:ut si gurges mare uocetur. Quātitatis uerborum species aliæ sunt,ubi uerba supersunt, aliæ, ubi desunt. Supersunt,ut in ea q̄ Cic.repetitionem uocat,q̄ cōuersionem,q̄ complexionem,& q̄ traductionem, quæ figura est etiam qualitatis, cum eiusdem significationis uerbi casus uarietur,& diuersæ item significationis simile uerbum ponitur,& quæ repetitionum exempla uerborū, nos supra in Cic. figuris congessimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura est. sic correctio,nisi orationis figuram esse uelimus,qđ post uerbum immo, quod corrigentis est, aliud sequi necesse sit. Disiunctio,conduplicatio, interpretatio, illis adijciuntur, item cōmutatio,& dubitatio. nisi has,uelut de correctione diximus,orōnis duas malimus figuras dici. Quantitatis aūt figuræ,quæ in defectu collocatæ sunt,articulus,cōiunctio,adiunctio,ubi unum pro pluribus sufficitur uerbis,rursum quia aut primum,aut medium,aut ultimum occupat locum. Qualitatis cædem figuræ sunt,sed diuersa,ut dictum est, ratione. Item dissolutio. Nunc sequitur,ut paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ sunt, contentio,interrogatio,sententia,contrarium,continuatio, diffinitio,permissio,conclusio,distributio,diuisio,alia contentio, demonstratio. Rursum orationis figuræ quantitatis, per excessum quidem, tum uerboꝝ,tum sententiaꝝ sunt,rócinatio, membrum,subiectio,expeditio,circuitio, superlatio, licentia, descriptio,frequentatio,expolitio,cōmoratio,similitudo, exēplum,imago,effectio,notatio,sermocinatio, confirmatio, significatio, quæ tam defectus quam redundantiæ figura est, cum aliqñ per exuperationem plus dictum est qui patitur ueritas,& per defectum,cum quod docere incepimus,abscindimus. Parilitatis una figura est, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ sunt,occupatio,diminutio,significatio quam redundantiæ quoq; figuram diximus,& ea quā breuitatem Cic.nominat. Qm̄ satis,ut opinor,ostensum est, quid sit quod figura nominatur,quot figurarum sint genera & singulorum generum quæ emineant species,nunc tempus poscit,ut oratorum numeros aggrediamur, quos supra percursuros nos polliciti sumus. quod faciemus, si prius tñ quid sit numerus,& quid à uersu distet, & cum non minus pedib9 constet q̄ uersus,si ipsos paucis pedes, & quibus tam numerus,q̄ uersus incedit,attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmō appellant,à poetis pro uersu aliqñ capitur, ut cū dicit Virg. Numeros memini si uerba tenerem. Alio modo numerus dicitur,pedibus quædam fluens structura,quam & Cicero & Quintilianus,multiq; præterea alij necessariam in orationibus oratori esse dixerunt. neq; Demosthenem oratoꝝ græcorum facile principem tantopere probatū iri ferunt,nisi eius numerosa esset oratio,ut ipse Cic. Neq; enim, inquit, Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris illa contorta ferrentur. Distat autem hic à carmine numerus,ꝙ numerus siue rhythmus est pedum temporumq; iunctura cum lenitate. Alij sic, Numerus est uersus imago modulata,seruat numerum syllabarum. Rhythmus igitur tempoꝝ ac syllabarum pedumq; congruentia,aurium peritarum multiplicatur iudicio,ac profluit,semperq; ne fastidium compositionis similitudo pariat uariatur. Metrum in certa qualitate ac numero syllabarum temporumq; finitur,certis pedibus,et eiusdem semper consistit atq; concluditur. Pedes autem ipsi, & uarij re sunt, & nominibus, quorum qui duabus syllabis (ut ab eis potissimum incipiamus,qui paucioribus cōstant) sunt,spondeus,trochæus,iambus,pyrrhichius. Spondeus ex duabus syllabis constat lōgis, temporum quatuor, ut heros. Huic cōtrarius est,quem alij pyrrhichium,alij dibrachū græce,latine bibreuem,alij ægoeona uocant. hic duabus ꝯstat syllabis,& eis breuibus,ut bene. Iambus ex breui & longa ꝯstat, ut dies. Trochæus,quem nōnulli choridon uocant,ex longa & breui constat:ut,fecit. Trium syllabarum sunt,dactylus,q prima longa,& duabus constat breuibus:ut,tp̄a. Huic contrarius est anapæstus,quem quidam antidactylum nominat. constat enim duabus breuibus & longa:ut,iuuenes. Tribrachus,quem quidam tribreuem uerterunt,græcorum alij brachysyllabum,alij trinocheon,nonnulli pygmæona,plerique (sicut Cic.& Quintil.)Choreum,tribus constat breuibus:ut, Helena. Huic contrarius est molossus,quem alij uertumninū, alij extensipedem, græcorum quiddam hippium, nonnulli chaninum uocant, constat tribus syllabis longis,ut Æneas. Amphibrachys,quem quidam utrinq; breuem uerterūt, nonnulli Ionium uocarunt,alij scholium,constat ex breui & longa & breui:ut,carina. Huic contrarius est amphimacrus, quē fescennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alij creticum uocant,constat ex longa & breui & longa:ut, abstine. Bacchius,quem alij Oenocrium, alij pariambum uocant, constat ex breui & duabus longis:ut,Athenæ. Huic ꝯtrarius est palimbacchius,quem alij Latium,alij Saturninum,quidā altibreuem. nonnulli proponticon,alij thessaleon uocant,cōstat ex duabus longis & breui:ut,natura. Quatuor syllabarū pedes sunt: proceleusmaticus,è duobus pyrrhichijs: hoc est, quatuor breuium syllabarum:ut,tenuia. Huic contrarius est dispondeus, ex duobus spondeis syllabarum quatuor & longarum:ut,Mecœnates. Pæon primus,constat ex trochæo & pyrrhichio:hoc est,longa & tribus breuibus:ut,Stesichorus. Pæon secundus,ex iambo & pyrrhichio,hoc est, ex breui & longa & duobus breuibus:ut,colonia. Pæon tertius,ex pyrrhichio & trochæo: hoc est,ex duabus breuibus,& longa & breui.ut,meliora. Pæon quartus, ex pyrrhichio & iambo cōstat:hoc est,tribus breuibus & longa:ut,docilitas. Huic contrarius est hippius quem pleriq; epitritum uocant. nam sicut pæon,à numero,longam, ita epitritus breuem nobis significat. si quidem hippius, siue epitritus primus ex iambo & spōdeo constat, hoc est ex breui & tribus longis: ut, capenates. Hippius,siue epitritus secundus ex trochæo & spondeo, hoc est,ex longa & breui & duabus longis: ut,conditores. Hippius,siue epitritus tertius, & spondeo & iambo.i. ex duabus longis & breui & longa:ut,discordiæ. Hippius,siue epitritus quartus,ex spondeo & trochæo,hoc est,tribus longis & breui,ut oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος .i.à maiore constat ex spondeo & pyrrhichio,hoc est ex duabus longis,& duabus breuibus:ut,præludia. Ionicus à μελάσσονος.i.à minore,constat pyrrhichio & spondeo: hoc est,ex duabus breuibus syllabis, & duabus longis:ut,cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & longa:ut,Cleonides propinquitas, qui pes dactylus ab imago à quibusdam dictus est. Huic contrarius est ditrochæus,ex longa & breui,& longa & breui: ut,cantilena,dimicare. qui pes à nonnullis creticus, κατὰ προξεῖον dicitur. Antipastus ex iambo & trochæo:hoc est,ex breui & duabus lōgis & breui:ut,Medullina,Saloninus. Huic cōtrarius est choriambus,ex trochæo & iambo: hoc est,ex longa & duabus breuibus & longa:ut,nobilitas,armipotens. Hos quinq; syllabarum pedes sequuntur plures quam triginta, à nobis bř enumerandi. Hiortius pes,ex qnq; breuibus syllabis constat: ut,mulieribus. Periambus,ex longa & breuibus quatuor:ut, composuimus. Parapyrnos,ex breui & longa,& tribus breuibus:ut,diu stetimus. Messomacros,ex duab9 breuibus & longa,& duabus breuibus:ut,deus affuit. Anapesticus,ex tribus breuib9 & longa & breui:ut,bonus amicus. Pyrrhichius anapestus,ex breuibus quatuor & longa:ut,facilior est. Probrachys,ex breui & longis quatuor:ut,in usu non est. Hypobrachys,ex longa & breui,& trib9 longis:ut,tela deposcūt. Messobrachys,ex duab9 longis & breui,& duab9 longis:ūt,existimarūt. molosso iambos,ex tribus longis & breui & lōga: ut, obtestatus est. Salotibus ex quatuor longis & breui:ut,educebamus. Diphos,ex duabus breuibus & tribus longis: ut, populabūdos. Orthius,ex longa & duabus breuib.& longis duabus:ut,arma capessunt. Amœbœos, ex duabus lōgis, duabus breuibus,& longa:ut,montes superant. Molosso pyrrhichios,ex tribus longis & duab9 breuib.ut,frumentaria. Symplectos,ex duabus longis & tribus breuibus : ut, ætas hoīs. Musicos,ex longa & breui,& longa & duabus breuib.ut,Cęsar oppida. Antanapæstus,ex breui & duab9 longis & duab9 breuib.ut,at indoctior. Antamœbœus,ex duabus breuib9, & duabus lōgis & breui:ut,loca munire. Dassios,ex trib9 breuibus &

bus & duabus longis:ut,facile princeps. Tymelicos ex lõga tribus breuibus & longa: ut,instituerant. Dochemios, quem alij dochimum uocant,ex duabus breuibus,& duabus longis & breui:ut,capiunt arma.ut tamen tam Cicero,quàm Quint.uolunt,fit dochimus ex bacchio & iambo,uel iambo & cretico:hoc est,constat ex prima breui,duabus longis breui & longa:ut,reipublicæ. Periambodes,ex breui & longa & breui,& duabus longis:ut,mori recusant. Dorisco,ex lõga & duabus breuibus,& longa & breui : ut, imperitabat. Cyprios,ex breui & longa,& duabus breuibus & longa : ut, honore uiri. Anticyprios,ex longa & breui,& duabus longis & breui:ut,exhiberetur. Bachicoricos,ex duabus longis & breui,& longa & breui:ut,deliberanda. Hypodochimos,ex longa & breui,& longa & breui & longa: ut,multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν, ex breui, duabus longis, & breui & longa,ut supra exemplum dedimus,reip. Antistrophos,ex breui,& tribus longis & breui:ut,recognouere. Molosso spondeus,ex longis quinq;:ut,frumentaturi. Post enumeratos syllabarum pedes, quantitas quoq; syllabarum tractaretur,nisi ne pueros quidam eas ignorare arbitrer. Sũt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoq; quanta breuitate potuimus,libellum olim edidimus.Illud iam super est solum,ut de numeris differamus. Primum quo in orõnis genere numero esse conueniat,in quibus orationum partib⁹, qualib. uti numeris,& utrum partium orationis cõtinuos occupent numeri locos, & quo pacto secus conueniat, deinde de quos dicere numeros possimus, & quos non possimus, & pariter quos consectari uitiosum sit.post,quales uelimus esse quos probamus numeros, exemplis & auctoritatibus aperiemus,atq; confirmabimus:postremo, hãc partem ꝯcludentes, quid in quaq; compositione tenendum sit,bř colligemus.Cũ igitur in omni locutionis corpore, totoq; ut ita dixerim, in orõnis tractu numeꝝ inueniri necesse sit, quippe ꝙ neq; loq quisquam possit nisi è syllabis breuibus, ac longis ex quibus pedes fiunt,illam dicimus numero se cadere orõnem, q̃ non prono uelut flumine decurrens intersistat, sed quæ finem suũ habet,naturaliq; distincta interuallo,quæ proxime ꝓteriere, intuendi dedit tempus,dedit respirandi,ac refecit animos, & quodam quasi modulatu uerborum concluditur.Ab hoc aũt modulatu.i. hac diligenti pedum obseruatione de qua à nobis infra dicetur,solutus est sermo.soluta epľa,solutæ quoque Iurisconsultorum sunt editiones & omnes de hmõi rebus cõpositiones, licet ea plerunq; numeris constare inueniantur. Primum historiam, & genus illud orationis quod Græci epidicticon,nostri demonstratiuum uocant,numerosa esse conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq; genere id obseruandum, sed secus si quidem tam historica, q̃ demonstratiua omnis ad uoluptatem accommodata est, ac circunscriptione ambituq; & tanquam in orbe inclusa currit oratio, quoad in singulis perfectis absolutisq; sententijs insistit.idq; ideo securius fit.His auditor lectórue est futurus, qui non ueretur ne compositione orõnis insidijs sua fides attentetur,quin & gratiam scriptori oratorĺue habet,ꝙ aurium seruierit uoluptati. In ceteris autem causis nõ uerborum ambitu dicendum semper,quinimmo id perraro accidit,sed sæpe mẽbratim cæsimq; dicendum. Ideoq; illa uerboꝝ quasi colligata concinnitas effugitur.ꝙ si semp utare,cum satietatẽ affert, tum ꝙ cũ id quale sit facile intelligatur,actionis dolorem detrahit, & actoris ueritatem funditus tollit,& fidem. Sed qm̃ adhibenda nonnunquam diximus,quo id in loco,uidendũ est.Si igitur laudandum aliquid est ornatius, qm̃ ea pars demonstratiui uř esse generis,ut in Verrem Cicero de Siciliæ laude dixit: aut si ea ponenda narratio sit,quæ plus dignitatis, q̃ doloris desiderat, cum ad historiæ grauitatem propius accedat, sicut in Verrem Cic.de Cerere & Segestana Diana,deq; Syracusarum situ dixit,ut ambitu numeroso cadant procurandum est. In amplificãda quoq; re,dum sensus omnis funditur, numerose et uolubiľr fertur oratio.In uniuersum igitur singulare aliqd præcipi non potest. Nam in exordio sicut iudicis animus uariæ ꝓparatur,cũ miserabiles esse uolumus, cum modesti, cum acres,cum graues,blanditijs quoq;,cũ flectere, cũ ad diligentiam hortari,ita cum diuersa nã sint, dissimilis quoq; componendi ratio desideratur. Non.n.similibus est usus Cic.numeris in exordio pro Milone,pro Cluent.pro Ligar.Narratio se re tardiores, atq; ut sic dixerim, modestiores desiderat pedes proinde cum docere & insigere animis res semper cupiat, qđ minime festinantium opus est, ut id aptius & accõmodatius rei sit,tota constare narratio longioribus membris uidetur et breuioribus periodis.Argumenta autem acria & citata,pedibus quoque ad hanc naturam accõmodatis utentur.Epilogi summissum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunq; exigunt.si quidem sic fere componendum, quo modo pronunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam sequi numero scriptor uelit eruditus in prooemijs plerũque summissum esse oportet. tñ in accusatione index erit concitandus,aut aliqua complendus indignatione.in narratione plenos atq; expressos nos esse oportet,ne aliquo incitati affectu,quod fidem tollit dicere uideamur.in argumentis citatos esse conuenit atq; ipso etiam motu celeres in locis autem ac descriptionibus,fusos ac fluentes idq;, qđ uoluptatis causa comparetur.In epilogis plerunq;,ut iam dictum est: deiectos & infractos debent.n.sublimia ingredi,leuia duci, acria currere,delicata fluere,ac ubi urget necessitas, ea etiam affectabimus.Qui autem quibus pedes sint rebus accõmodatiores,paulo post à nobis aperietur. Expositum iam,ut opinor, est satis,quo in orationis genere,quibusque in orationis partibus,ac qualibus uti numeris nos oporteat.Reliquum est,ut partium orationis continuos ne numeri locos occupent dicamus. Qm̃ ueteres maxime studuerunt ne flueret,uagaretur, ac lõgius excurreret oratio,eam distingui & intersistere,modo cæsis,modo membris,modo clausulis,eademq; omnia numeris uincienda uoluerunt:primum,quid sit cæsum,quid mẽbrum,quidq; clausulam nominemus, referendum paucis puto,qñ supra de eis dictum,deinde quo pacto numeris uinciri intelligantur,quod non tanti profecto laboris est,quanti forte aliquibus uidebitur. Ille ambitus.quem Græci periodon, nostri clausulam multisq; alijs nominauere nominibus, constat,ut Cic.inquit,si plena sit, quatuor fere partibus, q̃ membra dicimus,ut & aures impleat,néue breuior sit,neq; lõgior quanquam utrunq; nonnunq̃ uel potius sæpe accidit,ut aut citius insistendum sit,aut longius procedendum,ne breuitas defraudasse aures,néue longitudo obtudisse uideatur. Cum aũt sint periodon duo genera, unum simplex, quod longius prouehitur atq; circũducitur: alterum, quod membris & incisis constat.primum est:ut,Diuturni silentij P. C. quo eram his temporibus usus,non timore aliquo : sed partim uerecũdia finem hodiernus dies attulit. qui ambit⁹ clauditur pæone tertio,iambo & dactylo. Alteꝝ est sæpe breuissimum,qđ incisis constat uelut illud Crassi.Missos faciant patronos,ipsi prodeant,qui nisi interuallo proferatur,senarius uidetur iambicus.melius aũt,Prodeant ipsi,dici & Cic.arbitratur. In eodem genere esse ambitus ille creditur,qui ex membris conficitur,aliquanto longior quam qui ex cæsis, breuior aũt quam qui continuus fluit:ut, Cur clandestinis consilijs non oppugnant?cur de profugis nostris copias cõparant contra nos? ubi utrunq; membrum spondeis clauditur, quod si plerunq; Crassus diceret.licet in illo quod cæsis confectum est,amphimacro,usus sit, spondeus amphimacrũ antecedit. Porro quæ incisim aut membratim efferetur, ea uel aptissime cadere debent.Incisim,sic ut Cic.illud,Domus tibi deerat? at habebas. pecunia supabat?at egebas.quatuor sunt incisa.Membratim, ut rursum Cic. Incur,isti amens in columna in alienos insanus insauisti.duo sunt membra.deinde & cæsa & mẽbra tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur, ut Ciceronis illud, Depressam,cæcam, iacentem domum pluris quam te & quam fortunas tuas æstimasti.qui ambitus duobus trochæis terminatur,cum superior ambitus ex membris spondeis conclusus fuerit geminis, qui autem ex incisis, ex spondeo.nam ultima pro cõi iam recepta syllaba est,præcedente pyrrhichio. Incisim autem & membratim tractatur orõ,ubi uere aliquid dicere uideri uolueris,cum aut reuellas. ut Cic.illud in Corneliana.O callidos homines,ò rem excogitatam,ò ingenia metuenda. Circuitus tñ ille.quem iam sæpe diximus,incitatio numero ipso fertur & labitur,quoad perueniat ad finem.Sed iam quos accipiant pedes incisorum membrorum clausularúmue locos dicendum. A ueteribus sane q̃situm

situm est,totóne in ambitu uerborum numeri tenēdi sint, an in primis partibus,atq; extremis tm̃.Sunt qui comprehensionem totam à capite ita fluere pedibus continuis uelint,ut ad extremum ueniens,pedibus quoq; cōsistas.nec id difficile factu arbitrati sunt,ijs presertim qui bonis disciplinis exercitati sunt & scripserunt,adeo ut quę non scripserint,similia scriptorum effecisse credantur,sed de hoc posterius suo loco uberius disputabitur. Cum igitur eadem faciamus quæ poetæ, tñ in oratione poematis effugere oportere similitudinem ducunt, ut non tm̃ alijs atq; alijs struatur pedibus oratio,sed etiam ut concentus ille in extremis seruetur dūtaxat clausulis.Pleriq; censent cadere tm̃ numerose oportere terminariq; sentētiam. cumq; aures extremum semper expectent,in eoq; acquiescāt, id uacare numero non oportere. Aristoteli autem & Ciceroni & Quintiliano placet,tam sententiæ initium quam finem esse numerosum. qñquidem statim à principio sententiæ dictionis concinnitate multum afficiamur, & ipsa ꝯtione, ne claudicans,ac quasi fluctuans,sed æqualiter constanterq; ingredies habeatur orō.Nunc quos nō possimus numeros appellare,uidendum est.Numerus proprie uersus dicitur,& cōtinue conclusa pedibus oratio. sed oratorius numerus est,cū principio fineq; numeroso clauditur sententia.idq́;, ut Cic. inquit,in dicendo numerosum putatur,non ꝙ totum ꝯsistat è numeris,sed ꝙ ad numeros proxime accedit.quo etiam difficilius,ut orōne utamur censet,quam uersibus. quod in illis certa q̃dam & definita lex est,quam sequi sit necesse, in dicendo aūt nihil est propositum,nisi ne aut immoderata, aut angusta,aut dissoluta,aut flens sit oratio, quod totum in summa scribentis prudentia locatum est.Item si pedibus nec apte coniunctis claudatur sententia,numerus non est,non minus q̃ si unico claudatur pede qui tres non superet syllabas.pes siquidem erit,non numerus. Poterit aūt unus esse dichoreus, qui è duobus trochæis constat.Sequitur,ut quos sequi numeros uitiosum sit,exponamus.Attendendum igitur, ꝙ quemadmodum qui audiunt,hæc duo animaduertunt,& iucunda sibi censent,uerba dico & sn̄ias,eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus, ita si idem sæpe reiteretur numerus, quod ab audientibus intelligatur,at per hoc satiet,quod quidq̃d uoluptatis causa accersitum sit,non nimium,& frequēs esse oporteat,qñ. Voluptates cōmendat rarior usus,uitiosum erit. Quod uitium ut effugiatur,sunt hi q̃dem inter se miscendi,& temperandi.sic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orōnis industria.Vitiosus & ille numerus est,cuius pedes apti & quasi coagmentati non iunguntur. Quod quale sit,cum qui apte iungantur dixerimus facile intelligetur. Item uehemēter est uitiosum,si in orōne in uersus aliqñ,licet per imprudentiam incidamus.q̃q̃.n.numeris,& eisdem poeticis,cōponitur orō eam tñ solutam & liberam esse oportere intelligamus,ne poema componere uelle uideamur: Licet itaq; nobis dimidiatos plerūq; uersus,adhibere,integros,non licet,&fere ultima uersum initio conueniunt orationis. T.quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit,ut Quintil.existimat.Facturúsne operæ precium sim.idq́; melius esse, q̃ quod modo emendatur Cic. tñ tam acris animaduersionis secutus,aliqñ uersum absoluit, ut trimetrum in Pisonem,Proh ò dij immortales,qui hic mihi luxit Dies? Sic Salustius, nec minus Græci. quin & ipse Plato accuratissimus compositionis, in Timæo prima statim in parte uitare ista non potuit.nam & initium hexametri statim inuenias,inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec non & Isocrates,qui prius in oratione post Thrasymachum, qui in eis nimius fuisse perhibetur,numeros,dum uersum effugere etiam uoluit,in Panathenaici principio in trimetrum iambicus incidit,cum ita dicit. νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων. & in similia prope infinita,quæ tam apud hos, q̃ apud alios auctores satis idoneos,quiuis studiosius inquirens animaduertet.Nunc quinam probentur à ueteribus numeri dicendum nobis est. Si quidem sicut in uersu uulgus,si est pctm̃,uidere:ita in oratoria locutione,quidq̃d claudicauerit sentire intelligimus. Sed poetæ non ignoscit, oratoribus ꝯcedit. Tacitus tñ, non esse quod dicimus aptum perfectum, reclamat.Primum igitur.quod numerus oratorius pedes deinde quos suscipiat,nobis aperiēdum est. Clausulaꝝ initia ut apte incederent, & eorundem fines concinne clauderentur, non unito pede labi astringiq; ueteres uoluerūt oratores,sed alteꝝ ac plerunq; utrobiq; tertium adiungi, ubi paucaꝝ sint pedes syllabaꝝ.Plures aūt,ut uersus similitudinem effugerēt, esse ꝓhibuerunt: Pedes uero oratorius numerus nullos respuit,dicente ēt Quintil.his uerbis: Miror.n.in hac opinione doctissimos fuisse,ut alios pedes ita eligerent,alios damnarēt quasi nullus esset quem non sit necesse deprehendi.non ergo pedes,sed pedum iuncturæ damnandæ eligendæ ue sunt.Omnes aūt nobis in p̄ntia complecti difficile,at maxime ꝓbatos ab egregijs rhetorices magistris,summisq; dicendi auctoribus referemus. Illud primum sciendum est, non tm̃ referre qui pedes, sed q̃ uerba iunctura quadam claudant orōnem. nam si in extrema ambitus parte breuiora locaueris,infringitur illa quasi membroꝝ comprehensio.Quare aut paria syllabis esse debent posteriora superioribus,aut(ut Cic.melius iucundiusq; putauit)longiora.monosyllabon.n.in fine antecedenti uř iungi per synalœpham:ut,Auxilium est. Spondeus igitur, ut à duarum syllabarum pedibus potissimum inchoemus, quo. Demosthenes est plurimum usus,moram semper fert secum.Et illud est tenendum generaliter,quod qui pedes sunt tp̄ibus pleniores, longisq; syllabis hoc magis stabiles, & grauiorem faciunt orationem,breues autem,celerē ac mobilem.Itaq; si ubi opus est,uelocitate tardum et segnem adhibeas pedem,& ubi pondus exigitur præcipitem ac resultantem merito damnabitur. Spondeus præcedēte se pyrrhichio bene sonat:ut,Iuniani.uel trochæo:ut,arma sumpsi: &,acta res est uel iambo,ut manus armant. quod ideo quidam non probant,q̃d trimetri iambici uersus esse uideatur.Ipse sibi male spondæus præponi creditur:ut,oratores:nisi ꝙ tam Pompeius Messalinus,q̃ ipse Cic.idoneū putant cæsis & membris. ut,Crassus non oppugnat:ꝓpea ꝙ paucitatem syllabarum cū grauitate sua & tarditate compensat. Ne q̃dem dactylum bñ præponi spondeo,Cic.& Quintil. existimant, qñ finem uersus in fine damnant orōnis.Terentianus tñ non respuit. hoc tale est,contra Cæsaris arma.Quoties autem una pars orationis in fine clausulæ acceperit anapæstum & trochæum, siue spondeum(non.n.ignoramus in fine pro longa breuem accipi:idem ergo erit pes trochæus,qui & spondeus, in fine) qui si finem in quam antecedente anapæsto in eadem orōnis parte clauserit, mollem & quasi lubricam structuram dabit: ut, dñabitur.quamuis.n.ijdem fuerunt pedes,eadem tp̄a, tñ ubi diuersæ sint partes orationis, retentus nescio quo pacto spiritus,ac restitutus,affert quandam compositioni firmitatem: ut,uideant ipsi.At in una parte orōnis properare uerba,&cōtinua spiritus celeritate labi uñr:ut,populabundos. Idem de tribrache dicimus: ut,gerere morem,& facilitates, temeritates.Spondeus recte iambo præponitur: ut,doctus fui se ipso iambo præcurrente:ut,bona fide.& cretico: ut,prospera fide. Licet enim Aristoteles,Theophrastus,et Theodectes,trochęū & pyrrhichium respuāt, ꝙ ultimas longas esse syllabas semp uelint à Cic.non omnino improbatur.Trochæus,si se præcedat,iuncturam facit,quæ maxime Cic.placet:ut,ab omnibus esse eis pœnas persolutas.dictum iam.n.est, nihil ad rem pertinere,extrema longáne illa sit,an breuis.& Gracchi illud,patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. quo dichoreo tm̃ clamorem concionis excitatum esse Cic. scribit, ut esse admirabile:ordinem immuta.fac sit,Comprobauit filij temeritas:iam nihil erit,ut Cic.æstimat,etsi temeritas ei tribus breuibus & lōga est,quod Arist.ut optimum probat. à quo ipse dissentit Cic.sunt tñ & alij qui non improbant.Trochæus autem, spondeus & iambus, simul, ut Cic.inquit,male concludunt,quoquo modo struas,tumor tamen rerum ex spondeis atq; iambis maxime continetur:ut, sceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit, sed quantum celeritatis,tm̃ grauitatis admittit. Quid igitur faciam? Iambus crassatur in Carmine,Quis hoc pōt uidere? q̃s potest pati,nisi impudicus & uorax,& aleo? In uniuersum aūt, si sit necesse duram potius atq; asperam cōpositionem, quam effœminatam & eneruē, mauult esse Quintil.ut neq; longioribus q̃ oportet hyꝑbatis utamur, neq; nullū aptum atq; idoneum uerbum permutemus gratia lenitatis, qñ non erit ullam tam difficile, quod non cōmode inseri possit.Sed iam multos uideas in dicendo non

non tum accuratos, q, ut ita dicam, operosos, & in uerborum flosculis oem terrentes componendi operam, quin & quotidie magis lasciui sumus. Quare modus hndus est. nam si nimij simus, intolerabile uitium est, sin aūt nullus inerit numerus, ut iam sæpe diximus, dissipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus syllabis ꝯstare inueniuntur. Dactylus, qui Aristot. amplior, sicut humanior iambus ur, quem tam Quintil. q̃ Cic. heroum uocat, clausulam reddit fortem. antecedente trochæo, cui Arist. chordacis nomen imponit: ut, iure fecimus. Pyrrhichio antecedente, bene dr̃ spondeo, causas audiat, iuste fecimus iambo, fide dr̃, dies attulit, & tribrachys quoq; dactylum bene præcedit, recole nomina, anapęstus, repetes cetera, & palymbachius, sepono cetera, & molossus, quærebat dicere. Dactylus spondeum, & anapæstum quoquo modo struas in principia continuandorum uerborum, satis decore cadere Cic. arbitrabitur. uelut illud Liuij esse diximus: Facturúsne operæprecium sim. Optime incipitur à longis: ut, Cum pp egregiam. aliqñ à breuibus: ut, Nouum crimen C. Cæsar. &, Animaduerti iudices. sed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni simile est, q̃, celeritate gaudet. Clausula quoque ē longis firmissima à Quintil. putatur, sed cadet & in breues aliqñ. Facit etiam tribrachys ad clausulam, præcedente cretico: ut si dicas, de ceteris agite, de prœlijs redeo, de literis dubito. Amphibrachys quoq; recte ponitur in clausa, spondeo fere antecedente. Ludos habete, recte locutus. & trochæo, iusta q̃rela. Hinc est illud Tullianum. Et pristinum morem iudiciorum requirunt. &, Neminem præponendum mihi esse actorem putaui. Anapæstus etiam clausulis conuenit, sed ruens, atq; in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Mollior fiet præcedente spondeo, ut si mutes: Lene innocentia præsidium est. Eadem erit, si trochæum anteponas, profluentior: ut, Nomen erat imperij. Crericus añs eum, paulo fortiorem reddit: ut, Nobiles homines. sicut ante spondeum exulat: ut, de quo ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. & illud: Quousque tandem abutere Catilina patientia nr̃a? Creticus quoq; ipse initijs optimus. Quod ꝑcatus à dijs immortalibus sum. Sed clausulas diligentius seruandas esse arbitramur, quam superiora, ꝗ in his maxime perfectio atq; absolutio iudicatur. Nam uersus æque prima & media & extrema pars attēditur, qui debilitatur in quacunq; sit parte titubatum. In oratione aūt pauci prima cernunt, postrema pleriq;. quę qm̃ apparent, & intelliguntur, urianda esse diximus, ne aut animorum iudicijs, aut aurium satietate repudientur. Duo autem, aut tres, ut Cic. uoluit, sunt fere extremi seruandi & notandi pedes, si modo non breuiora & ꝑcisa erunt superiora, ut creticus, aut herous, aut pæon, quem Arist. probat, horum uicissitudines efficient: ut neq; hi satientur qui audient fastidio silitudinis: nec nos id faciemus, quod dedita opera facere uideamur. Creticum bene antecedent, uel anapæstus, ut pp̃lo conferunt, uel pæon ille qui fini aptior dr̃, placat facilitas nobiles, uel epitritus tertius, seruare q̃plurimos, uel trochæus, turpe ducerent. hæc de trium syllabarum pedibus, de quibus non quasi legē inuiolabilem dedimus, sed quod esset optimum ostendimus. Ceterum quatuor syllabarū pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, referendi, pæona primum, & pæona quartum, probat Arist. cui à priore quidem ordiri placet, ut hęc uerba sunt, desinite, incipite, cōprimite, posteriore autem finire, ut hæc uerba agilitas, facilitas, domuerant. Quod Cic. carpit, cum inqt: Quare ēt pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum, qm̃ nihil ad rem est, postremáne longa sit, an breuis, quod uideatur aliquid uacantis tp̃is ex eo quod insequitur accedere. Aures tñ, inquit Quintil. consulés meas, intelligo multum referre utrum ne longa sit quæ claudit an pro longa. neq; .n. tam plenum est dicere, timere q̃ timeri. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterq; concludere omnes consentiunt. cui Cic. tribrachum anteponit, sic facere uideamur, aliqñ iambum, ut in Catilinam, cum omnibus potius quo modo soli pati uoluerunt. Sæpissime autem trochæum, ut pro Cluentio: Qñ difficultatis & quantum laboris sit habitura. & in Oratore ad Brutum: Diu multumq; mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cicer. iam peculiaris facta structura est, esse uideatur. Sicut autem iam bus in eis quæ demisso, atq; humili, uel cratianti sermone dñr, frequentissimus est: ita pæon hic in amplioribus, et in utroq; dactylus. Itaq; in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. Dichoreo quoq;. Idem auctor frequenter utitur: ut, Dicere maluerunt & uisus est confiteri, &, Crimina detulerunt, & exercitum compararunt. Et pro Ligario, aut leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum, & pro Milone: Contra amentiam perditorum. Illum quoq; pedem quem antipastum uocamus, bene dactylus antecedit: ut, uir optimus uideretur, & Hortensius perorauit, & trochæus: ut, sua manu sororem interfectam esse fateretur. Nec minus eum pedem, quem ionicum maiorem nominamus, optime pręcurrit tribrachys, struitq; clausulam. uelut ubi inquit Cic. Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum te ad crudelitatem acuet oratio: Aliqñ pyrrhichius, fluit oro. nonnunquam trochæus, currat oro, quibus Cic. utitur structuris. Sed & illa uerba quæ quinq; syllabis ꝯstant, fluxiorem structuram faciunt ut arbitramini interrogauerunt, desiderauerūt. Omnium quinq; syllabaꝶ unicum Cic. pedem dochimū, cuius exemplum ponit: Amicos tenes, quouis loco aptum esse dicit, siue ambitum inchoet, siue ꝯcludat, dum semel ponatur. quod iteratus, aut continuatus, numerum apertum & nimis faciat insignē. His igitur tot cōmutationibus, tamq; uarijs sic utemur, ut orationis plenam fluētemq; libero impetu facultatem his semper uinculis non allegemus. Nam uerboꝶ compositio non ex labore anxio ueniat, oportet, ne in dimetiendis pedibus, ac perpendendis syllabis quisquam consenescat, sed usu atq; exercitatione perpetua auribus, quæ uelut arbitræ compositionis esse debent iudicet quid strictum, quid effusum, quid durum, quid effœminatum sit: Plerunq; etiam nimiæ artis opinio fugienda est, & interponenda simplicitas rudis atq; imperitæ dictionis, quod plerunq; acribus sensib⁹ sit uis maior, si naturalr̃ proferatur. quod ipsum Cic. sæpissime fecisse, liquido deprehendi potest. Sed ubi id faciendum sit, supra ut opinor, abunde dictum est. Nunc autem reliquum est, ut quæ omnis desideret compositio, br̃ colligamus, quo longius tractata superius, tenaciori teneantur memoria: Qm̃ eloquentia constat ex sententijs & uerbis, perficiendū est, ut doceamus acute, delectemus quasi argute, cōmoueamus grauiter, uitiosumq; in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatū, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Danda ergo opera est, ut in uerbis quidem singulis emendate loquamur, loquamur, quod est latine, ut perspicue, ut ornate: Perspicua erunt, si propria, in proprijs lautissima eligamus. Ornata erunt, si nouata, non tñ nimium licenter, si prisca non tñ ē medijs eruta tenebris: si translata, in translatis similitudinē secuti, si uerecunde utamur alienis. In coniunctis autem uerbis, ordo: ne sensus præpostere coniungantur: iunctura, ne hiet & quasi laboret oratio: numerus, ut sententiarum initia apte iungantur, & eædem ꝯcinne ꝯcludantur. Tum quod tam ad singula quam ad coniuncta uerba pertinet, sonus & figuræ, quæ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legēda potissimum sunt bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum. uerum de medio sumpta, in quo delectu asperitatē fugiamus, qñ ad lenitatem duo hęc, sicut & numerus compari debent, sed ut ferent sentenriæ. ita seligemus, ut nihil de industria fecisse uideamur: Figuræ aūt ne nimium frequentes ponantur, aut ēt effectētur: hoc est, ne frigidæ sint & ociosæ. uitiosæ. n. sunt quæq; compositiones, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultent, atq; lasciuiant. Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus. Sed qm̃ hæc omnia imitatione & exercitatione assequi possumus de his quoq; partibus se nobis ꝑcepta traditurum præceptor noster uir clarissimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoq; testes fuimus, id præstare non potuit, multis impeditissimus negocijs, hanc tñ partem non omissurum dixit, sed traditurum cōmodiore loco, sicut & omnem ait se complexum fuisse Rhetoricam. Quare ut ab eo excepimus omnia in hoc tibi uolumen congessimus Patrue præstantissime, ut nostrorum laborum tibi potissimum innotescant primitiæ, quas sub præceptore nostro hausimus præstantissimo. Vale.

MARINI

MARINI BECICHEMI SCODRENSIS CASTIGATIONES in libros Rhetoricos, quos M. TVLLII CICERONIS adolescens scripsit ad C. siue L. Herennium, quę Noua ars vulgo appellatur. Ex Epistola ad FRANCISCVM Bragadenum philosophum, & DOMINICVM Contarenum Prætores BRIXIENSES.

VO sunt principum genera, quos literarum sacra laude dignissimos cēsent, & hi quibus cum literis dare operam plene non licuerit, literas & literatos fouent studia & doctorum consilia adiuuant. Quid enim melius, q̃ cum literatus regnat & populos literaꝝ amator gubernat? Tales & uos esse cōstat, clarissimi Prætores, quorum unus omnium doctrinarū peritia cedit nemini, alter ita disciplinas omnes, ita doctores amplexatur, ut nulli priorum regum, quorum munificentia Musis & Apollini admirationi fuit, postponendus sit. Has & alias uirtutes u͂ras uidet & admiratur BRIXIANA ciuitas uniuersa, quæ uestram concordiam iustitiamq; perpetuis monumētis mandauit. Has ego quotidie fere experior, & recolo, domi foris, in hac maxime Academia, quam toties uestra præstantia honestatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quā præstare solent, qui ad me audiendum non tam honoris mei quam profectus sui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non ignarus nullam uobis utilitatem, sapientissimis & eloquentissimis uiris, literas nostras posse, ut forte aliquam uoluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc hasce in Rhetorica ad Herennium Castigationes his literis insertas mittimus, ꝑut à nostris auditoribus exceptæ fuerunt. Quæso uos, ne uidere despiciatis, & te maxime BRAGADENE Prætor oro, si quid ocij in tanta administrationis mole nactus fueris, perlegas, & boni pro tui ingenij Genio consulas. Te quidē unum maxime appello, ꝙ ut collega tuus ad Martialia arma natus uidetur, ita tu ad omnes literas, ad humanitatis studia natus esse uideris, arma tractans non manu, sed consilio mirabiliq; prudentia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges, nihil, quod fructum nescio an uoluptatem afferat, uti præfatus sum. Cur igitur misisti? Quia qualiacunq; sunt, à te publice probata sunt. Non tibi præterea, sed alijs scripta sunt, qui tua non pollent uirtute, non tuo præstant ingenio, non ceteris abūdant quæ tibi omnia summa sunt. Idq;, quia non fecerunt, quod tu fecisti, qui nihil in philosophiæ studijs, nihil in reliquis liberalibus artibus operosum omisisti, quod non perscrutatus fueris, nihil in mansuetiorum musarum penetralibus intactū reliquisti, deniq; ad remp. tam plenus sapientia & rerum omnium cognitione accessisti, ut in eius gubernatione Solon omnibus uidearis. Omnia ita curas, ita prouides, ita excipis, ut nihil tibi unquam accidat subitum, nihil non prǫuisum. Nihil à senatu tibi mandatur, aut graue, aut arduum, quod non libenti fortiq; animo obeas, feliciterq; absoluas, nihil ꝓponitur à P. C. quod non consilij iudicijq; promptitudine quamprimum expedias &c.

QVI parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus & obligatus corio deuehatur in fluentem.) Ego quanquā refragantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptam & mutilatam censeo, itaq; suæ sinceritati restituendam. Qui parētem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus folliculo, & obligatus culeo, deuehatur in fluentem. Erat enim pœna parricide, ut quodam tegumento ex lupina pelle ore contecto, uirgis sanguineis in culeo, qui, ut ait Fulgentius, saccus erat nomine in pœna parricidarum notissimo, insueretur cum cane & gallo gallinaceo, & uipera, & simia, deinde in mare, aut in flumen culeus deijceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone uti multorum parricidiorum reo.

Cuius supplicio non debuit vna parari
Simia, nec serpens vnus, nec culeus vnus.

M. Tullius pro Roscio Amerino, hæc diuinitus de parricidarum pœna scribit: Itaq; cum multis intelligi potest, maiores nostros non modo armis plusquam ceteras nationes, uerum etiam consilio sapiētiaq; potuisse, tum ex hac re uel maxime, quòd in impios singulare supplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præstiterint his qui apud ceteros sapientissimi fuisse dn͂r, considerate. Prudentissima ciuitas Atheniēsium, num ea rerum potita est, fuisse traditur. eius porro ciuitatis sapientissimum Solonem dn͂t fuisse, eum qui leges, quibus hodie quoq; utūtur, scripserit. Is cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea cōmissum nō erat, ne non tam prohibere q̃ admonere uideretur. Quanto nostri maiores sapientius? qui cum intelligerent, nihil esse tā sanctum, quod nō aliq͂n uiolaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitauerunt, ut quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, magnitudine pœnę maleficio summo uterentur. Insui uoluerunt in culeū uiuos, atq; ita in flumen deijci. O singularem sapientiam, iudices. Nonne uīr hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramq; ademerint. ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret etiam his rebus omnibꝰ, ex quibus omnia nata esse dn͂r. Noluerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoq; quæ tm͂ scelus attigissent, immanioribus uterentur. non sic nudos in flumen deijcere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, qua uiolata sunt, expiari putātur. Deinde nihil tam uile, neq; tam uulgare est, cuius partem ullam relinquerint. Etenim quid tam est cōe, q̃ spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur ut eorum ossa terra non tangat. ita iactantur fluctibus: ut, nunquam abluantur. ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui cōquiescant. Scire operæprecium est, quod cōmentatores dn͂t, folliculum hic poni pro culeo. Quod somnium minime retulissent, si Cic. uerba ex Rhetor. de Inuentione cum his ad Herenniū contulissent. Ea sunt. Os obuolutum est folliculo, & præligatum. Deinde in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus cōpararetur. Quis non uidet aliud esse culeum, aliud folliculum? qui non modo est uter, sed & quælibet pellis. nam ueteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, unde & pro pilæ genere usurpatur. Martialis:

Folle decet pueros ludere, folle senes.

Suetonius in Augusto, separauit pilam à folliculo: Post bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq; transijt. Ponitur etiam Pro saccis & crumentis. Liu. lib. IX. Eques folliculis in castra frumentum ueheret. Ponitur & pro theca, quæ granū continet. Transfertur & ad alia, quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetijs olim profitentes. {Minus quidam nominatim Accium poetam compellauit in cœnaculo in eo Accius iniuriarum agit.) Sic interpretes legunt, sic omnes libros habent. Tu scribes, In scena, meo periculo: non In cœnaculo & Cum eo, siue In eum, siue De eo Accius iniuriarum agit: non In eo. sic enim & sensus, & constructionis ratio conueniet, nisi forte In eo, pro De eo accipias, hoc est, de tali compellatione. nā In eo, hoc est Mimo, iniuriarum agit, nemo nisi illiteratus diceret: In eum uero, uel, Cum eo, Latinissimi quique scriptores usurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac si furti cum eo egisset. In scena aūt legendum esse: non In cœnaculo, qs dubitabit? Nam compellatio illa iccirco iniuria erat, qm͂ In scena illum poetam non appellauerit, ꝑut appellari solebant comœdiarum scriptores, sicut apud Plautum & Terentiū uidemus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs scribit: Iniuriam atrocem quasi contumeliosiorem & maiorem accipi, fieriq; aut persona, aut tpe, aut re ipsa, ſm Labeonem. Persona atrociorem fieri iniuriam, cum magistratui, cum parenti, patrono ne fiat. Tpe, cum in ludis, & in ꝯspectu fit. Et Pomponius ait, ēt sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatē faciente. sed etsi in theatro, uel in foro cædit & uulnerat, quanquam non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum. i. de iniuria conquerebatur Accio poeta, ꝙ proprio nomine

nomine histrio appellasset, cum suas recitaret tragœdias, cum debuisset eum meriti & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocem faciebat à loco, quoniam in scena, à persona sua, quoniam poeta, cuius tragœdiæ recitabantur: à persona inferentis iniuriam, quoniam histrio, cui maxime conueniebat uenerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipse Cicero hoc eodem opere, quo nam modo legendus sit hic locus, ubi agit de iuridiciali absoluta, docet his uerbis: Item C. Gellius iudex absoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in scena nominatum læserat: cum P. Mutius eum qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. {Assumptiua pars est, cum per se defensio infirmata est, sed assumpta ex contraria re comparatur.) Castigamus, & ita legimus: Item assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quasi extraneus. quo sermone Cicero utitur, & in hoc opere frequentius. In secundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum, sacramentum, iusq; est, hoc est, alienus. Vnde, inquit, Cicero, assumptiuam partem esse, & tunc dici, cum res ipsa ex se probari non potest, sed extrinsecus assumit aliquid quo cõfirmetur, & foris adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ex contraria re comprobarur, sed Extranea legẽdum est. {Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendum fuit, diceremus.) Antiqui libri. Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. {Si quoquo modo poterit: denique aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminare personam.) Perperam sic legitur, cum desint uerba mire ad rem facientia, quæ in sinceris codicibus & manuscriptis fere sunt omnibus. Sic restituenda est lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ causa dicet fecisse, denique aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminare personam. {Aut offensione impediretur.) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc præceptionis assiduitatem exercitationis accommodassemus. Quisquis recte perspexisset, etiam qui sit uix literis tinctus, potuisset uidere uerbum. deesse, quod in manuscripto codice est, & structuræ & sensui conuenit, Rationem. ut sit: Si ad hanc præceptionis rationem, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Quo sermone sæpius Cic. utitur, in hoc maxime opere. {Et causa proferetur, quare id scriptor scripserit, quod scripsit.) Prona res fuit in lapsum, ut ita Cic. uitiaretur, ut scripto scripserit pro senserit, in eo mendose repositum sit, & in omni impressorum editione ita receptum sit. Tu ex mente Cic. antiqua manu, sic castiga, ut dixi: Et causa, inquit, proferetur, quare id scriptor senserit, quod scripsit. Deinde, legum & stipulationum breuiter exceptarum: ego libentius legerem, Exscriptarum, pro ut legitur in manu scriptis codicibus: ꝙ magis ea lectio sensui Tulliano conuenire uidetur. sed hanc, siue illam, suo quisque arbitrio sequatur. {Pacta sunt: quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pangunt, oratione pangunt.) Omnis ueteris & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, unde multi uolũt uenire pepigi, nusquam lectum esse: pepigi à paciscor fieri, sicut & pactus: quo modo à placeo placui, & placitus, tamen Prisc. & ceteri grammatici scribunt, antiquos dixisse pago, nõ pango. Hæc autem lex est ex XII. tabulis, quam pro exemplo Tullius subijcit. & Fabius Quintil. hæc eadem uerba repetit. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. Vnde non est dubitandum, pagunt, non pangunt Cic. scriptum reliquisse: sed uerbi insolentiam ignorantes librarios, N, literam addidisse. {Nos uero arbitramur, non modo adiumento esse.) Contraria erit præcepto Cic. sententia, nisi Nullo post Non modo addatur: ut sit. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento esse. Sicq; sinceri codices legendum præ se ferunt. {Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus.) Antiqua lectio: Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid in unoquoque loco dixerimus. Vtra sit nitidior lectio, facile est legentibus iudicare. {Si cum aut plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo:) Nemo non intelligit. Aut; nullo modo stare. quare mihi placet: ut, Aut dictio deleatur, & cetera suo ordine scribantur: uel (quod magis placet) illud, Aut in ut conuertatur, et ante, Si reponatur, hoc modo: Vt si cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo; {Vtinam ne in memore Pelio securibus Cęsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes:) Cagistatur sic lectio, ut quidam præcipiunt, ut uersus non claudicent, suisq; pedibus incedant; Vtinam ne in nemore Pelio securibus. Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes; Vt sit trabes casus nominatiui, numeri singul. more antiquo: ut canes cani, duces ducis, plebes plebis quamuis & plebei dixerint maiores nostri. De quo uide Varr. Priscianum, antiquiores grammaticos. Extat & illud ex ipsius Q. Ennij annalibus carmẽ: Labitur uncta trabes remis rostrata per altum. Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem ueram. idq; probo ipsius Tulli auctoritate in Topicis, ubi sic legitur: Illud enim est tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio. Cæsæ securibus ad terram cecidissent abiegnæ trabes: Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis uis necessaria. Hæc Cic. Quibus constat in plurali numero legendum esse trabes abiegnæ. Accedit & Prisciani grammatici auctoritas, qui omnes fere uersus à Cicerone adductos, suo ordine reponit, & genus metri docet quale sit in libello de Comicis uersibus. uerba eius sunt hæc: Nec solum Comici huiusmodi usi sunt iambicis, sed tragici uetustissimi. ut Ennius in Medæa: Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes; Néue inde nauis inchoandæ exordium cepisset, Quæ non nominatur nomine Argo; qua uecti: Argiui delecti uiri, petebant illam Pellem inauratam arietis Colchi, Imperio regis Peliæ per dolum: Nam nunꝗ hera errans mea domo efferret pedem. Confer Prisciani lectionem cum Tulliana, & uidebis quid sit in ea castigandũ, quid mutandum, quid addendum & minuendum. Fabius quoque probat hanc lectionem, ut trabes legatur in numero plurali, his uerbis: Recte autem monemur, causas non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medæa. Vtinam in nemore Pelio. Quasi uero id eam fecerit miseram, aut nocentem, ꝙ illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. {Amicam ob meritam noxam immane castigare est facinus.) Qui Plautinum sermonem. morem, & metrum intelligit, facile percipit ita legendum esse. Amicum castigare ob meritam noxiam, Immane est facinus. {Veluti Pacuuius: Fortunam insanam esse cæcam, & brutam perhibent philosophi, Saxiq; ad instar globosi prædicant esse uolubilem;) Castigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ descriptione. Velut Pacuuius: Fortunam, insanam esse, & cęcam, et brutam perhibent philosophi, In saxoq; instare globoso uolubilem. In saxo ne metrum uioletur: ut supra, Et cæcam. Non enim est pedestris oratio, ut multi, ne dicam omnes, existimant. sed carmen, huiusmodi ordine. Fortunam, inquit, insanam esse, et cæcam, & brutam perhibent philosophi, Saxiq; ad instar globosi prædicant esse uolubilem: Quia quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem esse uocant, quia nihil cernat quo sese applicet. Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoscere. Ouidius.

Passibus ambiguis fortuna uolubilis errat
Et manet in nullo certa tenaxque loco.

Poses etiam legere, Saxiq; ad instar globosi prædicant esse uolubilem: Ita ut uolubilis, non, ut quidam somniant, à uolando, sed à uoluendo ducatur: quam lectionem magis probant, quæ statim sequuntur uerba Ciceronis: Quia, inquit, quo saxum impulit fors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, nisi saxo insisteret. {Sunt item philosophi, qui fortunam negant ullam esse,) Friuolum est hoc annotare, an notandum tñ, cum ita semel, ut omnibus prosimus, statutum sit. In antiquis libris legi: Sunt item philosophi, cui contra fortunam negant, siue cæcam, siue occultam, siue ullam esse. In quibusdam aliter: Sunt item philosophi, qui contra fortunam negant ullam esse. {Q̃m sustinent puerum infantem.) Illud peperisse, exigit Sustinuit. ut est in priscis codicibus, nam sustinere interdum significat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili pisce & herbis sustinebantur. Virg. Patriam, paruosq; nepotes Sustinet. {Nam ita pro suo iure

iure usum Trespontem Ennius induxit,) Melius in manuscriptis exemplaribus: Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit. Item uitiosa est, cum id, qđ in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.) Cæci, ut aiunt, non incursarent huiusmodi offensacula, quæ hunc in modum tollenda sunt. Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tantum aliqua leui tegitur defensione, hoc modo. {Nunc deserto ab omnibus summo periculo solus ut restituam paro.) Eleganter prisca lectio: Nunc cum es desertus ab omnibus, summo periculo, solus ut restituam paro. {Item uitiosum est pro argumento sumere quod in disputatione positum est.) Prisca lectio, non Disputatione, sed Disquisitione. Vtrum melius, in medio relinquo, & in ocio dijudicandum. {Quod si ad exercitum non uenisset, id Tribuno militum diceret.) Id ne Tribuno militum diceret ut legatur, & ratio admonet, & Prisca lectio. {Item uitiosa est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur,) Videbunt omnes, legendum esse uitiosum: ut supra dictum est, ubi similem castigationem fecimus. {Aperte fatur dictio, si intelligas: Tali dari arma, qualis qui gessit fuit, Iubet, potiri) Somniculose uitiarunt uerbum Intelligam, pro quo intelligas fecerunt, & Quæ coniunctionem, quæ post Iubet sequitur in antiquis libris, prætermiserunt librarij. Vera lectio est: Si intelligam tali dari arma, qualis qui gessit fuit, Iubetq; potiri. {Item uitiosa est, ipsum sibi in sua orationem dissentire,) Admonitum est, legi debere uitiosum. {Quo illi nomine appellarentur à P.R. quasi non omnes quibus aqua & igni interdictum est.) Prisca exemplaria, aut quasi non omnes: quæ lectio candidior uidetur, cum præcesserit: Proinde quasi fuisset in controuersia quo illi nomine, &c. {Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebatur esse artificij significandi.) Inscite scriptum est, Videbatur: cum Videbitur, legendum esse nemo non intelligat. {Et ea neglecta ostendemus, quid periculum aut incommodorum consequatur.) Librariorum somnolentia omisit substantiuum Re: quod uitium tam tenaciter hæsit uulgo Tullianis exemplaribus, ut nullum ad hunc diem uidere contigerit, in quibus non desideretur, Tu ueram lectionem restitue, ut sit, Et ea neglecta ostendemus, quid periculorum. & sic sensus integer erit sermonis prætexti. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit euenturum, si omnibus idem cōcedatur &c. {Et dicemus, uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratum.) Prisca manus habet Et copulam ante Imprudentiæ, & post Paratam duo sunt uerba, Consilio nullam. Et dicemus, inquit, uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratam, consilio nullam. {Hæc si ut cōquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus.) Deest fere clausula, quæ in omnibus manuscriptis libris habetur. Sic restitues sua Ciceroni lectionem: Hæc, si ut conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nobiscum, & sine nobis considerabis, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus. {Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res.) Verbo⁊ affinitas ignarum librariorum uulgus ita plerunque trahit in errorem, ut doctis negocium facessati: ut hic, Reuocationes pro Euocationes, decepti ubi semel reposuerunt, mēdam ubique librorum impressorum tenaciter seruare uoluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciā continentes conuertamus, pristinumq; nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Est enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, & ceteri. unde euocatus dicitur miles, non qui iustus miles est, sed qui repentina aliqua necessitate ex agro in bellum tumultuarie uocatur, qui pro milite historicis dicitur. Et recte conuenit ceteris uerbis castrensibus, exercitus, classes, arma, tormenta. {Si uires, atque uelocitas egregia honestis hęc exercitationibus, et industrijs comparata, si ualetudo perpetua, diligentia, & temperantia cupiditatum.) Antiqua lectio: Si uires atque uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus dicemus, & industris comparata; si ualetudo est perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum. {Vt si laudabimus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud honeste, aliud prudenter factum esse dicamus.) Prisca exemplaria: Modeste pro honeste: quod nimis generale. {Deinde si commodum erit, quia non semper necesse est ad principij sententiam reuerti, licebit, si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere.) Antiqui libri habent, Quod non semper necesse est, & melius, q̃ Quia, ut alijs uidetur: ut mihi, idem ualet. {Et horum omnium diligens memoria sine pronunciatione, non plusquam sine his rebus pronunciatio sola ualere potuit.) Est leue omnino offensaculum, non tamen negligendum ut sincera sit & emaculata rhetoricorum lectio, Poterit, non Potuit, scribendum esse etiam cespitabundi quique uagis oculis quidquid inter pedes disiectum est offendunt, admonitione non indigent. {Quemadmodū igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere & recitare quod scripserunt.) A uitio uindicabis lectionem si non Dictum, sed Dictatum scripseris: ut sit, id quod dictatum est scribere, & recitare id quod scripserunt. {Pluribus uerbis ad eam te adhortari non est sententia,) Quidam codices habent, Ad esse. tu ita corrige: Pluribus uerbis ad eam rem te adhortari, non est sententia: Quę quidem castigatio, etiam si nulli essent codices qui suffragarentur, probāda esset. {Aut Bouis cum Sisonijs cursitarunt.) Sunt libris, in quibus legitur Sisonis. Tu corrige, Sicyonijs, ex historijs. {Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ ceteris signis artificij notata sunt.) Ceteris, omnia Ciceronis exemplaria. Tu uide, an potius legendum sit, Certis: Hæc quidem mihi uidetur certa M. Ciceronis lectio. {Primum, quod contra nulla staret eorum ratio.) Faciliorem sensum præstat antiqua lectio, quæ huiusmodi est: Primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. {Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi omnes res suppeditaret exempla, uel poetam, uel oratorem. cuius auctoritate niterentur.) Quamlibet: non quēlibet, legendum censeo, pro eo quod est quantum libet. {Primum omnium, quod ab artis scriptore effertur, exemplum de eius artificio debet esse.) Antiqui libri, De eiusdem artificio debet esse: non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod ostendam.) Lectio antiqua. Sed huius exemplum aliundo excogitabo & rogabo, quod tibi ostendam. {Vt Lysippus caput ostenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus.) In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta orationis tria quidem numero, eodē tamen ignorantiæ fonte manantia, unoq; tenore. Vt omittam, quod Miroris, non Milonis, scribendum esse, ex statuarij celebris nomine constat, quæ nam malum istæ inscitia est, quæ non cognoscit uel grāmatica congruitate scribi debere, Caput. ostenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: hoc est, singula membra, quæ singuli statuarij illi fecissent, non unus magister. {Isti credunt eos qui hoc habet, uelint discere, alia ratione doceri posse cōmodius: prętera non possunt ea quidem, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem: propterea ꝙ in dicendo leuiter unusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat.) Hæc: non Hoc scribendum uerbum Habet, superfluit, & post illud Ad artem ex antiquis codicibus addēdum est, Quam propria. Isti, inquit, credunt eos qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius: præterea non possunt ea quidem quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem: q̃ propria: propterea quod in dicendo leuiter unusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. {Postremo hæc quoque res nos ducit ad hanc rationem: ꝙ nomina rerum græca quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine.) Antiqui libri habent, A Latina consuetudine. In impressis deest uerbum Latina: quod necessarium est. {Quæ recte uidebitur appellari, si suffulta nominabitur.) In manuscriptis, insulta, Mendosa est, uti existimo, dictio hęc Insulta, ut illa suffulta: loco cuius repono audacter, Sufflata uel inflata, pro eo quod est tumida. de quo orationis uitio hic agit. Quæ recte, inquit, uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea quę turget & inflata est. {Traductio est, quæ facit ut cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animū, sed etiam rationem concinniorem reddat.) Commodius in manuscripta

nuscripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, sed etiam orationem &c. {Et ea re qui his bene utuntur plerunque simul collocant ea &c.) Vide an similiter magis q̃ simul, legi potius debeat. {Annominatio est, cũ ad idem uerbum & nomen acceditur cõmutatione, uel additione unius literæ, aut literarum,) Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomasia: quæ fit, cum dictio iteratur, mutata tantũ aut litera, aut syllaba, quoties, nomine simili utitur in significatione diuersa: ut, Custodia castrorum non honoris sed oneris existimatur. {Item poema loquens pictura est, tacitum poema esse debet.) Lego: Poema loquens pictura est, cum pictura tacitum poema esse debet. Est enim mutua illa conuersio satis celebrata, picturam esse mutum poema, poema esse loquentem picturam. {Ista aut ab inuentore conficitur, ut de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet:) Mutilata est lectio, nisi addas, Si quis: ut sit, Si quis de Tarpeio loquens & reliqua, de denominatione. {Vt si quis ei uestitum, aut ornatum sumptuosum ostentet, dicat:) Quam crasso sensu esse deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qui necessario scribendum, non reposuerunt. Castiga, Si quis ei qui uestitum, & quæ sequuntur. {Neque alijs iste commodioribus rationibus.) Simul hunc locum inspexi, nonnihil deesse diuinaui. Deinde adhibita trina censoria, consultisq; antiquioribus libris, sic castigaui. Neque alius quisquam æque cõmode, neque iste cõmodioribus rationibus facere potuit. Sunt uerba Tulliani exempli per frequentationem. {Nam unum aliquid aut alterum potest in istum cecidisse superficiose.) Corrupte hic Codices quidam dictionem habent, quę hic deest: sed in dandi casu, cum in accusandi esse debeat sincere, tamen suspiciose. Sic emendo: Nam unum aliquid, aut alterum, potest in istum casum cecidisse suspiciose. {Si sententiam traijciamus, aut ad sermocinationem, aut excusatione.) Antiqui libri plerique Suscitationem. Tu poteris Excusationem corrigere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas uideri debet: cum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem. hæc in expolitione. {Heus tu, inquit, ueni Samio.) Probabit doctissimus quisque puto magis Vide, q̃ Veni: q̃q̃ cuncta reclamant exemplaria. {Vt nos exempli causa cœperamus,) Notationem nũquam legisse. nedum notasse uidentur, qui hanc mendam tã turpem in Tullianis exemplaribus reposuerunt, quique inolescere permiserunt. Scribe, comparamus. {Et tu per deos, inquit, hunc exemplare.) Amplexare, scribo, Ex amplexare scripturus libentius, si in usu Ciceronis obseruassem, uti Exosculor. {Per similitudinem, cum, aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus,) Qui similitudinem à dissimilitudine discernit, discernit & hic lapsum esse librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentissime præcipitantur: unde ex Collata fecerunt Ablata, maxima significationis diuersitate. Leges deinceps: Per similitudinem, cum aliqua re simili collata, nihil amplius dicimus, sed ea significamus, quid sentiamus.

M. FABII VICTORINI RHEtoris in M. Tulli Ciceronis libros de Inuentione, Cõmentarius.

MNIS quicunque incipit cuiuscunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet, ut auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid sit eloquentia ostendit: Attentos, cum dicit sede eloquentia dicturum, re. s. magna: Beneuolos si quidem, quia ostendit futurum ei cõmodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis sit, per se ipsa non ostendit, sed est capax qualitatis, quam non in se habet, accipit ab agente. Nam ut cuiuscunque ingenium fuerit, eius qui ea utitur, perinde qualis sit, & quid faciat, demonstrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter sapiens potest uidere: eloquentiam si in homine stulto sit, malum esse si in sapiente, bonam esse: propterea Cicero non utrum bonum, an malum sit eloquentia quęrit, sed utrum plus boni an mali habeat ostendit. Tractat autem in principijs quatuor theseis: Vnam talem, Studendum esse sapientiæ cum eloquentia: Aliam: Parum prodesse solum sapientiam, tamen prodesse, Tertiam Multum nocere eloquentiam, si sine sapientia ea sit. & quia potest dici, Ergo eloquentiæ studendum non est: nam ubique sapientiam laudas Respondetur, Studium esse eloquẽtiæ, quia per eloquentiam uim suam sapientia exercet necessario. Quarta thesis: Studendum esse eloquentiæ, sed tamen quæ sit mixta sapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principijs deliberationis propositionem, partes propositionis, executiones partium postremo uero sententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu est. Sed antequam ad id unde cœpit Cicero, ueniamus, dicendum primum uidetur quid sit ars, deinde quid intersit inter artem & uirtutem. Ars est, quæ significantiam sui plenam non habet, sed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim uelut codice nominato, scimus statim quid sit codex: ita mox scire possumus quid sit ars. nisi additum fuerit cuius ars sit, ut ars poeticæ, grammaticæ eloquentiæ. Virtus est animi habitus, in naturæ modum rationi consentaneus. & ideo in naturæ modum, duobus. n. constamus, anima & corpore. Anima immortalis est, si immortalis est, à diuinis descendit: si à diuinis descendit, perfecta est. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis crasso tegmine irretitur, & circũfunditur, & ita fit ut quandã obliuionem sui capiat. Cum uero studio ac disciplina ueluti detegi cœperit atque nudari, tunc in naturæ suæ modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hanc uirtutem Plato dicit nunc arte fieri nunc cum hominibus nasci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc uirtus in Rhetoricis à Cic. eadem ponitur quæ sapientia. Alibi uero. i. in libris de Rep. ab eodem Cic. illa uirtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia est, rerum bonarum & malarum per omne tempus scientia. Iustitia est, animi habitus ita in formatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Temperantia est, animi circa res inutiles atque inhonestas uictrix ac pudica dominatio. Harum partium singularum partes in consequentibus cognoscemus. Nunc ad id quod ostendere proposuimus reuertamur. s. ut quid inter & uirtutem intersit uideamus. Harum quatuor partium, quas diximus inesse uirtuti, nulla omnino per se in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit. nõ aliquid secundum ipsa præcepta faciendum. Ideo ars sapientiæ tradi non potest. Per se autem tota constat ac permanet quę perfecta est, si hęc quatuor teneat, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Datur aũt ars eloquentiæ, & recte datur. Et. n. si constat quatuor rebus, natura, usu, exercitationes, arte: necessario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ si deest, profecto tria illa multum interdum nocere, nunq̃ prodesse possunt. Dicendum etiam uidetur, quæ distantia sit inter Rhetorem, sophistam, & oratorem; Rhetor est, qui docet literas, atq; artes tradit eloquentiæ: Sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur: Orator est, qui in causis priuatis ac publicis plena & perfecta utitur eloquentia. Et ut sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarũ uocauit, ubi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit: ubi illa quæ habere debeat orator, ostendit. Nunc ergo considerans quid & quantum sit illud de quo dicturus est eloquentia, recte se dicit diu cogitasse, nõ utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat.

M. TULLII CICERONIS
DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER PRIMUS.

Aepe & multum hoc mecum cogitaui, bonine, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. nam & cum nostræ reip. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, nō minimam video per disertissimos homines inuectam esse partem incōmodorum. cum aūt res ab nostra memoria propter vetustatem remotas ex literarum monumentis repetere instituo, multas vrbes constitutas, plurimas bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo cum animi rōne, tum facilius eloquentiā cōparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sñīam ducit, vt existimem sapientiam sine eloquētia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam vero sine sapiētia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam. quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studijs rōnis & officij, consumit oēm operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui vero ita se se armat eloquentia, vt non oppugnare cōmoda patriæ, sed pro his propugnare poßit, is mihi vir & suis et publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus ciuis fore videtur. Ac si uolumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdā, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natū, atque optimis rōnibus profectum. Nam fuit quoddā tempus, cum in agris hoīes passim bestiarum more vagabantur, et sibi victu ferino vitam propagabant, nec rationi animi quidquā, sed pleraque viribus corporis administrabant. nondum diuinæ religionis, nō humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non, ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. ita propter errorē atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendā viribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. quo tempore quidā, magnus videlicet vir & sapiens, cognouit quæ materia esset, et quāta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiēdo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, rōne quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnāquanque rem inducens vtilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. ac mihi quidē videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas vitæ rōnes traduceret. Age vero, vrbibus constitutis, vt fidem colere, & iustitiam retinere discerent, & alijs parere sua uoluntate cōsuescerent, ac non modo labores excipiendos cōmunis cōmodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarēt, qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ rōne inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? profecto nemo nisi graui ac suaui cōmotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine vi descendere: vt, inter quos posset excellere, cū ijs se pateretur æquari, et sua volūtate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ vim obtineret propter vetustatem. ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia videtur, & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hoīum vtilitatibus esse versata. postquam vero cōmoditas quædam praua virtutis imitatrix, sine ratione officij dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare assueuit. atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimū mihi videtur, quodā tempore neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec vero ad priuatas causas magnos, ac disertos hoīes accedere: sed cum à summis viris maximæ res administrarētur, arbitror alios fuisse nō incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorū accederent. quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra verum homines stare cōsuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, vt necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessarijs cogeretur. itaque cū in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam cōparasset, fiebat vt & multitudinis, et suo iudicio dignus, qui remp. gereret, videretur. hinc nimirum non iniuria, cū ad gubernacula reip. temerarij atque audaces hoīes accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij atque inuidiæ suscepit eloquentia, vt homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, et tumultuosa vita se in studiū aliquod traderent quietū. quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta per ocium cōcelebrata ab optimis enituisse; hoc vero à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tēpore, quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendū. nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam violabat stultorum & improborū temeritas et audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius & illis resistendū fuit, & reip. consulendum. quod nostrum illum non fugit Catonē, neque Lælium, neque horum, vt uere dicam, discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. quare meo quidem aīo nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim & publice peruerse

abutuntur,

abutuntur, sed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & cõmuni omnium pernicie plurimum possint, cum presertim hoc unum sit, quod ad oẽs res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima cõmoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certißimũ ac tutißimum præsidium comparatur. ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re maxime bestijs præstare, quòd loqui possunt. quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re hoĩes bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est uidere quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerũt. Sed antequam de pceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam, his rebus cognitis, facilius, et expeditius vniuscuiusque aĩus ipsam rõnem, ac viam artis considerare poterit.

VICTORINVS.

ÆPE & multum hoc mecum cogitaui,) Horum si unum sit, non ostendit satis diutinam cogitationem. Possumus enim frequẽter aliquid cogitare, sed statim à cogitatione desistere. Possumus itidem diu aliquid cogitare, sed in una tñ die facere. Recte ergo utrunque coniunxit: Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, nisi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. {Boníne, an mali plus) Causa deliberationis, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat eloquẽtia. non tñ uacat ratio ordinis. potuit aũt dicere, Malíne, an boni plus. Sed sic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus, nam compulit eos & congregauit: post aũt deprauata ingenio maloꝝ, multum nocuit Reip. Bene ergo ordinem tenuit, ut diceret: Boníne, an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. {Hominibus & ciuitatibus) Resp. duobus constat, publico et priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter ubique Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. {Copia dicendi,) Qm̃ nomen eloquentiæ id sibi obtinet ac uendicat, ut cum ad aures uenerit, non nisi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quasi sono ipso id obtinuit, ut mixta uideatur esse sapientiæ, ne quis inq̃ deliberandum non crederet, utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis existimaret bonam, propterea maluit definire eloquentiam, in ducendo copiam dicẽdi. Quæ quia potest ad utrunque flecti, causam deliberationis induxit. {Ac summum eloquentiæ studium.) Postquã docuit quid esset eloquẽtia, per definitionem securus postea, occupatis iam auditoꝝ sensibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait: Ac summum eloquentiæ studium, non.n.potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit, ac plana fuerit. {Nam & cum nostræ reip. detrimenta considero,) Ostensurus quantum boni aut mali possit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda est, sed in publicis. ita ipse in Verrinis, cum de se uel de eloquentia sua optimam probationem afferret publicas causas cõmemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in causis iudicijsq; publicis, ita sim uersatus. Nunc deniq; ut bonũ monstret eloquentiæ, de Reip. incõmodis uel cõmodis loquitur. Animaduertendũ tñ, quod partes non eodem ordine exeqtur, quo ꝓposuit: ait.n.supra, Boníne an mali plus, nũc à mali eloquẽtiæ incipit. Sed supra naturã, ut diximus, secutus est: nunc cogitationis rõnem seruat. illa.n.prima cogitationi occurrunt, quæ uicina sunt, à nr̃a memoria. ideo & de recẽtibus, & quod esset magis propinquũ elegit, cum ait, Nostræ Reip. detrimenta cõsidero. Cõsideratio.n. Reip. pñtis est. Ergo qm̃ hucusque multa incõmoda per solam eloquentiam Reip. cõtigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit: post dicturus de antiquioribus bonis & malis. {Et maximaꝝ ciuitatũ ueteres aio colligo calamitates,) Recedit paulatim à Repub. nr̃a ad extraneas ciuitates, & recte post Romam maximas ciuitates nominat. Ergo qm̃ uetustiora sunt harum exempla ciuitatum, aio se ait colligere. In Rep. aũt nr̃a quę sint gesta cõsiderat. Recte itaq; maximaꝝ ciuitatũ collegit calamitates. Illic.n. aliqd operatur eloquentia, ubi ppl's maior est. {Non minimam uideo) Quia de modo hic agitur.i. utrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia: ideo ait, Non minimã uideo. {Per disertissimos hoĩes inuectam esse partem incõmodoꝝ:) Quod supra disputauimus, noluit ꝑ eloquentiam dicere, sed ꝑ disertissimos hoies.i. qui habeant copiã dicendi solã. Inuectã uero, ꝑ metaphoram. nã ut nauis, sic Resp. dr̃ gubernari. {Cum aũt res ab nr̃a memoria ꝓp uetustatem remotas) Expositis malis, incipit dicere qd boni habeat eloquẽtia. A nr̃a memoria, inqt, remotas: ut excuset memoriã, quasi negligentem, addidit ꝓp uetustatẽ. Ergo illa quæ nimis à memoria nr̃a remota sunt, q̃ scire possumus? {Ex lr̃aꝝ monumentis, repetere instituo,) Hæc monimẽta dupliciter accipimus: aut annales aut historias: primo.n. annales fuerũt, post historię factę sũt. {Multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias) Deinde dicendũ est hoc loco, qd sit ciuitas. Est aũt ciuitas collecta hoĩum multitudo ad iure uiuendum. Cum ergo fuerit ciuitas constituta, necesse est ut primo bella patiatur, postea pacẽ agat. Pax.n. à pacto dr̃ pactum uero esse non potest, nisi causa pręcedat.i. bellum. Hoc & Salust. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur, dixit.n. prius bella gesta, post pacẽ esse fundatam. res, inquit, Romana plurimũ imperio ualuit. Ser. Sulpitio & M. Marcello cõsulibus, omni Galliacis Rhenum atq; inter mare nr̃m & Oceanũ, nisi quæ à paludibus inuia fuit, per domita. Hic bellũ geritur, deinde pacem memorat cõsecutam. {Optimis aũt moribus, & maxima cõcordia egit R.P. inter p̃m ac postremũ bellum Carthaginense. Quæritur aũt, utrum in bellis aliqd possit eloquentia? potest.n. sine dubio, & tm̃ quantum uirtus potest. Nam si uirtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur, ideo ergo ait. {Plurima bella restincta,) Iam illud notum est, quod bella ardere dñr, ut ait, Ardebat oĩs Hispania citerior. Item, Quis tanti incendia belli. {Firmissimas societates, sanctissimas amicitias.) Inter socium & amicũ hoc interest. socius est, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendũ coniungitur: amicus est q nobis usu uitæ similis, pio ac fideli amore coniungitur. & q̃a socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait: Firmissimas societates: quia uero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait: Sanctissimas amicitias. Ergo interdũ amicus est, et socius non est, si mecum nihil gerat, & rursus, cum sit socius, amicus nõ est, si aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero ubiq; duo hęc iungit, socios P.R. atq; amicos. Itaq; & hic firmissimas societates, sanctissimas amicitias. {Intelligo) Recte intelligo. ait enim supra, Ex literarum monimentis repetere instituo, Ergo id quod legitur intelligendum est. {Cum animi rõne, tum facilius eloquentia cõparatas.) Vbique hæc duo coniungit, sed qñ aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt, aut æquales sunt aut nũc ista plus præstat, nunc illa. Hic aũt sapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia uirtus omnis magnitudine sui tarda est, iccirco subiũxit & tempus, ut illud quod sapientia inuenerit, facilius eloquentia cõpleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alteꝝ alterius auxilij eget. Recte igitur R.P. cõmodum ex cõfectione utriusq; coniungit. {Ac me quidem) Supra ostendit, quantum obesset eloquentia, quantumq́; ꝓdesset, sed mixta sapientiæ. Nunc uero uult ostendere singulatim, quã tũ sapientia sola prosit, quantumq́; eloquentia sola obsit, qd' cum ostenderit: qm̃ sapientia sola parum prodest, & eloquentia sola multum obest, rursus dicturus est, eloquentiam sapiẽtiæ esse iungendam. Omnis res, aut nimium prodest, aut parũ prodest, aut nimium obest, aut parum obest. Sapientiæ unum dat, ut sola parum prosit R.P. nihil tñ obsit. eloquentiam

tiam uero solam, sæpe ait nimium obesse. Qua in re obesse semper ostendit, sed & interdum plus satis obesse. illam uero aliam partem tollit soli eloquentiæ, ut uel parum prosit R.P. non multum tñ obsit. {Verum quod ait, Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa) Ipsa, inqt, ratio, sapientiæ. i. quam eloquentiæ dicimus esse iungendam. {Quare si quis,) Ostendit quid sit plena sapientia. Sapiens est. n. qui diuina atque humana optime nouit. Ergo studiũ rectę rationis ad diuina, studium honesti officij ad humana referamus. Quod aũt ait studiũ, rectius dixit q̃ si dixisset, Quare si qs omissis rectissimis atq; honestissimis studijs rõnis & officij. In his enim nominibus perfecta phia est, quam qa nullus orator plene potest assequi, ideo nobis hoꝶ uel studium habendum esse demonstrat. {Consumit oẽm operã in exercitatione dicendi,) Consumit, inquit. Iam in isto uerbo est utilis labor. Quod aũt ait, In exercitatione dicendi, timet eloquẽtiam nominare, ut supra diximus, ne sensum audientis offendat. Itaque hæc definitio est eloquentiæ, Eloquentia est exercitato dicendi. {Is inutilis sibi, perniciosus patrię ciuis alitur.) Omnis hõ aut sibi aut patriæ consulit, aut plus sibi quam patriæ. recte ergo hoĩes ad hæc duo miscenda sapientiam & eloquẽtiam, primo ab utilitatibus suis, deinde etiam publicis inuitantur. Qui, inqt, fuerit in sola dicendi exercitatione uersatus, omissis studijs rõnis & officij, & sibi inutilis. & perniciosus patriæ ciuis alitur. {Qui uero ita se &c.) Bene armat, quasi sapientia pro robore sit, pro armis eloquentia. Attendamus tñ, ut cum supra pro eloquentia aut copiã dicendi, aut exercitationem, aut disertitudinẽ nominauerit: nunc ubi & de sapientia loqtur, ut securus eloquentiam nominat, hic quoq; duo illa seruat, quę supra diximus. Qui, inquit, sapientiæ miscuerit eloquentiã, is & suis & publicis rõnibus utilissimus atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Vtilem circa priuata, amicũ circa publica accipiamus. {Ac si uolumus &c.) Primo rem quandam constituit, cui eloquentiæ nomen imposuit, & ostendit unde nascatur eloquentia. {Siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à nã) Huius, inqt, eloquentiæ, cuius incerta est origo, si uolumus cõsiderare principiũ, inueniemus: inqt, id ex honestissimis causis natum, atq; optimis rõnibus profectum. Causa est animi impulsus ad aliquid agendum. ratio est gerendoꝶ ordo, ex causa ueniẽtium, ut quid quo loco facias ac dicas, intelligas: Ergo, inquit, si eloquentiæ principium cõsiderare uolumus, primũ causa attendenda est, hæc causa honesta est. Deinde rõnes, & easdem optimas inuenie mus. Inter studium aũt & exercitationem hoc interest: Studiũ est animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio est suscepti actus continuatio. Ex his quoq; supra diximus, nasci eloquentiam posse. {Nam fuit quoddam tempus,) Incipit cõmemorare, causas fuisse honestas quibus eloquentia nõ ad id ipm ꝙ nata sit, sed circa agendum principium sumpserit, ut supra diximus. Aiunt phi ẽ duobus hominem constare, aĩa & corpore. animam uero asse perfectã, sed impediri crassitudine corporis, quo minus se talẽ exerat, qualis est per nãm. Ergo mũdo constituto, erant hoĩes nimis impediti corpore, & in quibus uis aiæ obruta atq; oppressa esset. Tunc necessario rapto uiuebant, & malis moribus oppresso animæ bono circa res oẽs uiribus corporis abutebantur. sed quia nã non æqualiter se per oẽs fundit, aliqñ unus tandem extitit qui se bene intelligeret, & qui uideret esse in hominibus animam illam diuinam, quæ hr̃et in se multas utilitates, si tñ posset ab aliquo ẽ latebris quibusdam elici atque proferri. Ergo his causis eloquentia initium non nascendi, sed agendi sumpsit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo uagabantur. sicut Virgilius:

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæque tenebant,
Gensque uirum truncis & duro robore nata,
Quis neque mos, neque cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

{Et sibi uictu ferino uitam propagabant,) Sapiens omnis memoriæ studet. Illi, in quibus uis animi mole corporis oppressa delitescit, non memoriæ student, sed ferino ritu subsidia solis prospiciunt diebus. Sic Salustius: Et qm̃ uita ipsa, ait, qua fruimur breuis est, memoriam nostri q̃maxime longam efficere conuenit, non pecoꝶ more uiuere, quæ natura prona atq; uentri obedientia finxit: ut isti homines fuerunt, qui sibi in uictu ferino uitam propagabant. {Nondum diuinæ religionis &c.) Plena Philosophia est, quæ cõstat ex duobus, ex Physica & Ethica. Physica est, quæ de diuinis agit, Ethica, quæ de humanis differit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori est necessarium, Ethicam prosequitur, quę si tũc ab hominibus ignorata est, multo magis Physica. Ergo indicat ut illi uixerunt, qui animæ cõmodi, ignoratis, corporis uiribus pleraq; gesserunt. {Nemo legitimas uiderat nuptias: non certos quisq; inspexerat liberos:) Vtrunque enim uaga atq; incerta uenere conficiebatur, neq; erant iura quæ id fieri prohiberent. {Non, ius æquabile quid utilitatis hr̃et, acceperat.) Illic. n. nullius iniuria uiuitur, ubi est iuris ęqualitas, æqua libertas, ubi aliquid aut oĩbus licet facere, aut omnibus nõ licet. {Perniciosissimis satellitibus.) Vires corporis esse ait cupiditatis ministras: quæ in animis hominũ quandam obtinent tyrãnidem. {Quo tempore quidam, magnus &c.) Vt facilius intelligentiam consequamur, rerũ similitudo proferẽda est. Anima ita est, ut uinum. nam queadmodum uinũ pro uase in quo est habitum, aut retinet, aut amittit uinolentiam, perinde anima: si optimũ & castum corpus offenderit, & seruat naturam: sin alias, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atq; inscium rerum oium uagaretur, extitit quidam uir magnus, in quo anima suã retineret naturam, & qui intelligeret oẽs homines hr̃e in se quiddam diuinum, sed id uitio corporis opprimi atq; de perire. quod si fuisset elicitum, maximas inde cõmoditates hominum posse cõtingere. {Cognouit quæ mã esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum,) Materia non ad hoc ipsum materia est, quod materia uocatur: sed ad id quod inde fieri habet materia est. opportunitas uero non accidit, neque in altero est, sed in eadem materia est. Potest aũt in ligno ẽ se materies ad aliquid faciendum: sed si putrescit opportunitas in mã non est. Similia & de reliquis materijs possumus dicere. Ergo non suffecerat inuenta materia in hominibus, nisi in eadem materia etiam opportunitas fuisset ad maximas res. {Si quis eam posset elicere,) Est ergo qui potest elicere, & quod potest elici. Hoc deinde attendamus. Vnus potest uidere aliquid effici posse, non tamen etiam efficere: deinde etiam iustum, sapientem, & magnum uirum Cicero ait uidisse in hominibus materiem sed dubitasse de effectu, ait enim. Si quis eam possit elicere. Vtrunque tamen dat huic uiro, & intelligere & efficere. est enim & sapiens, & eloquens. {Et præcipiendo meliorem reddere:) Erat ergo in hominibus animus. Sed ideo, inquit, Reddere, quia uidebatur amissus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His causis igitur honestissimis, ut uidemus, iste quidam compulsus est ad eloquentiam, hoc est ad id unde nasci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim causa honestior, quam homines bestiarum modo uiuentes, præceptis utilibus atque honestis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere? Ergo istum uirum, magnum atque sapientem, quemcunque accipiamus: multi enim Saturnum, Platonem, Aristot. atque alios uolunt intelligi, sed errant. {Qui dispersos homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregauit,) Duas res supra posuit, honestissima fuisse causas, optimasq; rationes, ut ad actus eloquentia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis, incipit ostendere eloquentiæ ad actus fuisse rationes, & ut intelligas iam de causis esse dictum, ratione quadam, inquit. compulit unum in locum, & congregauit. Diximus rationem esse rei gerendæ ordinem necessarium, ut puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio: ut nunc primo compelluntur homines, post congregantur, deinde in unamquanque rem inducuntur utilem atque honestam. Compulit unum in locum, & congregauit. Compulit, quasi inuitorum est: iam uolentium, congregauit. Sed debemus scire, quid sit compulit, & congregauit, quasi ciuitatem fecit. nam, ut supra diximus, ciuitas est collecta hominũ multitudo ad iure uiuendum. Ergo eloquentia plurimum ꝓdest. nam facit ciuitatem, et quidquid utile atq; honestum est insinuat. {Et eos in unãquanq; rem inducens utilẽ atq; honestam,)

nestam,)Cicero duplex esse honestum docet: unū illud solū, atq; purū,aliud quod cum utili iunctum sit. Sed solum illud apud paucos est,eos .s. qui soli gloriæ student, nihilq; ad sui utilitatē gerunt:quidquid sanciant,ɔsideratione boni maliq; generatim sanciunt, non gratia in eodem uersantium personarum.Honestam uero illud cum utili ideo honestum uocat, quia id,quod iunctū,ac duplex est,ab eo quod maius est,nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est,hoc illorum sapientium,qui R.P.student,quiq; in ciuitate uersantur. Quod quidem honestum utilitati, semper adiunctū est, & utilitas honestati. hoc etiam Socrates ait, nihil esse utile, quod non honestum sit.nihil honestum, quod non utile sit. Sed,ut ipsum intelligamus,rerum exempla proferenda sunt. esse iudicem,honestum est.Iuncta est tñ utilitas honestati.nā nemo ei iniuriam facit.nemo seruis eius prodest,posteris liberis eius prodest.Amicus ergo si quid præstat, etiam utile est. Sed q̄q̄ hæc duo iuncta sunt, non tñ ita mixta sunt, ut uino aqua miscetur.s.ut secerni nullo modo possint: sed ita mixta sunt,ut secerni posse uideantur. quemadmodū si fiat aceruus ex tritico & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta sunt,tñ aliquo modo etiam secerni possunt.Etenim si quid alicui præsto,nec gratiam reposco,honestum est. At ob id ipsum quod præsto,si gratiam reposco,fit utile. Ergo primum sit illud solum honestum,quod per se placet,nulla adiūcta gratia, Hoc medium honestū utile,quod cū utilitate est.Tertia sit cōmoditas,quæ solis lucris intenta est,abiecta omni honestate.Honestum uero phicum soli gloriæ studet abiecta etiam utilitate.Nunc ergo,q̄m collectis hominibus et congregatis ciuitas facta est,quid debet persuaderi? quid hominibus insinuari? non honestum illud solum quod phorꝫ est, non cōmoditas quæ hominum perditorum est:sed illud medium honestum, atq; utile,quod in omni rep.quod in omni ciuitate uersatur. {Primo pp insolentiam reclamantes,) Nihil egerat eloquentia,si statim ut insinuare cœpit,quid esset honestum atq; utile persuasisset. Sed ostendit magnas inesse uires eloquentiæ, si ad id,quod erat optimum, traduxit inuitos, & ne uideātur iccirco reclamasse ꝙ res optima nō esset,ideo ait, Propter insolentiam primo reclamantes.Deinde,ne eloquentiæ quibusdam uenenis etiam ad malam rem traducti uideantur. {Deinde pp rationem atq; orationem studiosius audientes,) Ergo ubi ratio est,& sapientia,malitia inesse non potest. Rationem ad sententiarum grauitatem referēdam sciamus.orationem ad ornamenta uerborum.{Ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos.) Difficile est rem aliquam cuicūq; tollere,difficilius aliam dare. Hic utrunq; factum est.sublata est hominibus feritas atq; immanitas, & data est humanitas & mansuetudo.{Ac mihi quidem &c.)Sunt multa quę solo habitu sui perfecta sunt,sunt multa quæ & habitu & usu: ut Athleta,si habeat corporis magnitudinem, non continue perfectus est,nisi ei & usus accedat,ut orator concepto totius sententiæ habitu,non continuo perfectus est,nisi & ei usus accedat.sapientia uero habitu sui perfecta est,nec indiget uocis.i. usus.Sufficit ei autem intra animos contineri.Vsu ergo nihil consequitur. & si qn̄ concepta uerbis uoluerit indicare, non ideo sapiens sapientior fit,quia indicat se sapientem,sed perfecta,ac salua sapientia q̄ddam amplius ei ad actus alios accedit.Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac mā sueti,paulatim quoq; honestū atq; utile didicerunt.Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur.uideamus utrum hęc sola sapientia fecerit.an non sola sapientia,sed cum eloquentia.Primo itaq; cognoscere debemus,quot modis quid ꝑsuadeat sapientia:& possumus intelligere,multum hic eloquētiam ualuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliq̄d persuadet. Aut cum tacet & aliquid facit.& id,quod facit,quia bonū est, alr imitatur idem,ut quidq̄d tacitus fecerit sapiens, id alr re, non uerbis doctis imitetur. Aut cum aliq̄d faciendum,uel nō faciendum uerbis persuadet,& hoc duplici modo,nunc naturalibus uerbis,nunc ꝑ eloquentiam.Sed hoc loco negat. tacitam sapientiam hoc perficere potuisse:negat inopem dicendi .i.quæ uerbis naturalibus uteretur,sed illam sapientiam quæ iuncta esset eloquentiæ. {Ac mihi quidem ur̄ hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse,) Perficere, inquit.Alioqui plenæ sapientiæ officium est inuenire, ut supra. Quo tpe,inquit,quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit,quæ materies,& quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum,si quis eam posset elicere,& pci piendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus esse sapientia cognouit,ur congregarentur, & in unamquanque rem utilem atq; honestam inducerentur, sapientia quod est prouidet,sed eloquentia opitulante perficit.{A consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret.) Magna uis eloquentiæ,si subito conuertit,hoc est, quod non pōt sapientia.alioqui & sapientia perficit,sed nō subito,& q̄d ait,& ad diuersas uitæ rōnes traduceret,ut supra diximus.difficile est,cuiuslibet rei consuetudinem tollere: hoc difficilius tñ,alias etiam uiuendi persuadere rōnes.{Age uero, urbibus constitutis) Vt supra,cū de cōmodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas urbes constitutas,plurima bella restincta firmissimas societates,sanctissimas amicitias. & q̄q̄ hinc homines ex immanibus primo æquales facit,post etiam obsequi ultro cœperint,supra dictum: tamen sermonem seruatum possumus inuenire.Primo itaq; beneficijs eloquentię ciuitates factæ sunt,ut ait supra,multas urbes constitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines unum in locum congregantur ad iure uiuendum. {Vt fidem colere,) Hinc bella restinguuntur.Si.n.cupiditas ad se explēdam uiribus corporis abutebatur,quasi quædam bella gerebantur.Cum ergo fides colitur,aut id agitur ne sint bella, aut restinguuntur illa, quæ fuerunt.{Et iustitiam retinere discerent,)Iustitia omnis à nobis circa alios est, ut unicuiq; meritum proprium tribuamus.Potest tñ hic quasi societas custodiri. iustis etenim conditionibus societas facienda,uel conseruanda est.{Et alijs parere sua uoluntate consuescerent,) Iustitia æquales homines esse fecit,hic iam & minoris esse patiuntur sua etiam uoluntate.Possunt tñ hinc amicitiæ copulari. nr̄a.n.uoluntate nulli obsequimur,nisi amici fuerimus. Antea aūt si uiribus corporis cuncta agebantur, non sua uoluntate quisquam alteri paruit.nec potuit amicus esse qui cogebatur.{Ac non modo labores excipiendos cōis cōmodi causa,) Perfectum est,inquit, ab eloquentia,ut libenter oēs non modo laborem pro publica salute susciperent,sed etiam uitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia,ut illi uitam paruipenderent,qui iam dudum sibi uictu ferino uitam propagabant. {Qui tandē fieri potuit,) Quæritur utrum hoīes ad has rōnes uiuendi per naturam deducti sint, an præceptis uideantur adducti. Erat q̄dem in hominibus nā melior,sed oppressa corporis uitio, ad malum declinauerat.uerum quia nihil uniformiter funditus existit,quin semper aliquid sit,quo intelligamus quid in ceteris desit, iste quidem magnus uir ac sapiēs cognouit bonam in hominibus nām. multumq; esse profuturam, si præceptis melior fuisset effecta,ergo omne quod perfectum est natura, & disciplina perfectum est. Sed quia iste primus uir disciplinam accipere non potuit,perfectus fuit natura,& usu. Cū.n. cognouit habitum suum,& diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam nām quæ ut perfecta esse potisset,præceptoꝝ adhibuit disciplinam.Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura, quam perfectam præcepta fecerunt,inuenta per sapientiam,insinuata per eloquentiā.{Profecto nemo nisi graui &c.) Quanq̄ natura fuit apta ad perfectam uitam tñ ipsam naturam præceptis ait ad has uiuendi rationes esse perductam.{Graui ac suaui cōmotus oratione,) Grauitatem ad sapientiam,suauitatem ad eloquentiam referamus.Iure grauitatem ad sententias,suauitatem ad uerborum ornamenta referamus. { Cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere:) Omnis res à simili uincitur: utputa eloquens uincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non uincitur. nisi ab eo qui fortior fuerit. Astutus nō uincitur,nisi ab eo qui astutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines,inquit, fortissimi ad æqualitatē uiuendi nō fortitudine,qua solet uinci inferior fortitudo,sed eloquentia deducti sunt. ergo supra oēs uires eloquentia est, sed ea quæ sit maxima sapientiæ. {Vt,inter quos posset excellere,cum ijs se pateretur æquari,) Excellere uiribus.s.cum his se pateretur æquari.Ita supra,Non ius æquabile quid utilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. {Et sua uoluntate) Non coacti uiribus corporis,sed in his iam fecerat eloquētiæ persuasio

persuasio uoluntatem. {A iucundissima consuetudine recederet,) Non dixit à consuetudine recederet, sed à iucundissima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes uoluntate iucundissima consuetudo est. {Quę presertim iam naturæ uim obtinent propter uetustatem.) Ergo hominum natura bona est, sed malitia per consuetudinem naturæ uicē ceperat obtinere. {Ac primo quidem sic & nata &c.) Satisfecit propositioni suæ. Supra enim dixit, ac si uolumus eius rei quæ uocatur eloquentia considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum atq; optimis rationibus ꝓfectum. Ita & hic. {Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli) Ostendit, diu eloquentiam profuisse. Verum quod ait maximis in rebus, ut supra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opporrunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere. ergo maximæ res pax atq; bellum. {Cum summis hominum utilitatibus) Cum illa. s. utilitate, quæ cum honesto est. {Postquam uero &c.) Omne perfectum bonum. i. quo natura humanas res nullo adiuncto incōmodo munerata est duobus ad plenum constat: re ipsa, & specie atq; imagine sui, utputa mel habet rem, scilicet dulcedinem. habet speciem, id est, colorem atq; aspectū, quo quasi facile ita ut est dulce credatur. ita uir fortis habet rem, uirtutem scilicet, habet speciem, id est, pulchritudinem corporis. in distorta enim membra, nec quæ iuxta naturam sui appetitus composita sunt, uirtus non potest cadere: ut, Virbius, & ceteri quoscunq; fortes & pulchros fuisse dixerunt. Sic uestis etiam habet rem, utilitatem texturæ habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciei. Ergo ille nescio quis magnus uir ac sapiens, & hi qui postea consecuti, accepta uitæ præcepta tenuerunt, ut perfecti essent, habuerunt rem. i. sapiētiam. habuerunt speciem. i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito uirtutis dignissima præmia consecuti sunt, id est, magistratus aut alias utilitates, multi dum præmia sibi paria exoptant, re ignorata, speciem solam sequi ceperunt, id est. præterita sapientia solam dicendi copiam consecuti sunt. Præmijs itaq; solis inducta cōmoditas. re ignorata, speciem cœpit uirtutis imitari. Atq; ideo contingit, ut mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reip. sola eloquentia, omissa sapientia, sint abusi. {Commoditas) Commoditas autem. i. parua uirtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria. {Peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit.) Sic supra, bonīne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his duobus enim R. P. conflata est. {Verisimillimum mihi uidetur,) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, ut eloquentia mixta sapientiæ, quæ congregauit homines, quæ persuasit utile atq; honestum, quæ urbes constituit, iura docuit, quę multum hominibus profuit, ut eloquentia inquam mixta sapientiæ cœperit obesse hominibus, & ciuitatibus? Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum urbibus constitutis, necesse est creuisse easdem ciuitates propria doctrina, sine uicina multitudine. in his deinde non omnes sapientes atq; eloquentes fuisse, sed paucos. quanquam omnes hanc habendi materiem cōtinerint. Necesse ergo erat, ut auctis cumulatisq; ciuitatibus sapientes homines, atq; eloquentes R. P. gubernarēt, ipsiusq; tantum curam gererent. Occupatis itaq; circa R. P. sapientibus, priuatorum negocia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuersiarum, postremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent sæpe etiā uincerent, coacti sunt sapientes illi R. P. intenti, ciuibus ac necessarijs suis resistere, contra illos calidos ac desertos, qui assiduitate dicendi notissimi populo, atq; amicissimi esse cœperant. itaq; illi callidi cum contra illos sapientes uiros dicerēt, sępe pares, interdum superiores fuisse à populo iudicati sunt, & digni hr̄i cœperunt qui R. P. gubernarent. Quibus postq̄ cōmissa R. P. est, multa incōmoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, ut eloquentia quæ primum profuerat, sed mixta sapientiæ, post sola multum effecerit utilitatibꝰ reip. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, sapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere consueuerāt, scribere cœperunt. hiq; habiti sunt philosophi, & per hos factum est, ut usq; ad nostram memoriam rerum honestarum memoria atq; imitatio peruenirent. {Verisimillimum mihi uidetur, quodam tempore) Quoniam animo in pręteritis uersatur. multasq; in mentem reuocat facies reip. confirmat opinionem suam, fuisse sine dubio tempus, quo resp. à sapientibꝰ gubernata sic, priuatorum negocia à callidissimis hominibꝰ, qui postea pares sapientibus, interdumq; meliores à multitudine iudicati, cōmissam sibi remp. pessum dederunt. {Neque ro ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere:) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad sapientiam, disertos ad eloquentiam referamus. {Arbitror alios fuisse non incallidos homines,) Callidi sunt, qui dolo ac fraude exitum uirtutis imitantur. {Cum sæpe à mendacio contra uerum homines stare consuescerent,) Multo melius res ipsas nominauit, q̄ sibi hac in negocijs positas nominasset. utputa, cum sæpe mendacij ratione contra ueram causam stare consuescerent. {Itaque cum in dicendo) In dicendo, inquit. ergo iam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia iudicium est. {Nonnunquā etiam superior uisus esset is,) Ostendit uerum iudicium nō fuisse, ubi uincire aliquis uidetur, potiusquam probatur. {Fiebat ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui rep. gereret, uideretur.) Multitudinis, inquit, iudicio: Iam in multitudine ueritas ipsa uilis est. quod autē ait, suo iudicio. hoc quoq; irritum est. Quis nam autem de se potest, aut debet habere iudicium? Ad postremum dignus uidetur, ut supra. Itaq; cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior uisus esset. {Hinc nimirum non iniuria,) In metaphora permansit, gubernaculum, naufragia. utrunq;. n. est nauis. Negat. n. cuiquam debere mirum uideri, remp. pessundatam, cum ad eius regimen uenerint homines temerarij, atq; audaces. Hoc autem interest inter audacem et temerariū. audax potest interdum & pro bono accipi, temerarius non nisi malus. Audacia ergo est duplex. nam & ille qui in ꝓsperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est: & ille qui ꝓpusis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmisit temerariū, ut intelligeremus male audacem. {Temeritas enim & inconsiderantia causæ sunt, harum euentus audacia. {Quibus rebus tantū odij atq; inuidiæ suscepit eloquentia,) Omnis causa habet euentū suum, omnisq; euētus causam, utputa ignis, cum in lignum missus, causa est. causæ uero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio. i. ex causa necesse est aliquis consequatur euentus. Ergo inuidia consecuta est, plerunq;. n. ex odio inuidia nascitur. plerunq; inquam, nam & alium potest habere euentum. si. n. hostem oderis, non inuides, sed inimicus es. si seruū oderis, non inuides, sed irasceris. non ergo semper odij est euentus inuidia. Sunt enim causæ, quæ interdum non necessarios euentus habent: ut si pugno percutias, & occidas. Sunt item causæ, quæ necessarios habent euentus: ut ignis missus in stipulam, faciat incendium necesse est. {Quibus rebus tm̄ odij atq; inuidiæ suscepit eloquentia,) Postquam, inquit, resp. ab insipientibus & dicacibus cœpit administrari, sapientes illi eloquentiam odisse cœperunt, & omisso studio reip. priuatim atq; ociose ea quæ gerere in rep. non licebat literis scriptisq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum est, ut usq; ad nostram memoriam recti atq; honesti memoria perueniret. {Vt homines ingeniosissimi,) Ingenium est uis quædā naturaliter animis insita, suis uiribus præualens. in ingenio itaq; & sapientia est & eloquentia, ut in his est, quos ingeniosissimos. uocauit, & ingenio est sola eloquentia, ut supra tum ingenio freta malitia. {Quare mihi unr̄) Absolute hoc quidem. {Hoc uero à plerisque eorum desertum obsoleuisse) . i. status ille quo in repub. sapientes atq; eloquentes homines uersabantur, omissus est, atq; in obliuionem redactus illo ꝑsertim tempore quo reip. periculis maxime fuerat succurrendum. Et hoc quasi ꝑ indignationem pronunciandum. Quod uero ait, à plerisq;, recte dicit. Non enim omnes sapientes à reipub. recesserunt. Nam Atheniensibus Solon leges scripsit, & quia norat multos in repub. corruptissimos, in exilium ultro profectus est. ijsdem Atheniensibus leges & Dracon tulit. duorū itaq; hominum legibus utuntur. Lycurgus Lacedæmonijs etiam leges scripsit. Non ergo omnes sapientes à R. P. recesserunt,

runt,sed quia pleriq; recesserant,pauci reliqui facile aut cesserunt,aut oppressi sunt. {Nam quo indignius rem honestissimam) Quando aliquid faciēdum persuademus,ab honesto, ab utili,à possibili persuademus,interdum & necessarium ponimus. ijsdem præceptis etiam illam rem, quæ non sit facta, reprehendimus. Vt hic Cic.cum quæritur sapientes à R. P. recessisse. si quidem ut id non facerent, suberat honestas. {Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam uiolabat) Suberat utilitas.{Sūmo cum reip.detrimento,) Vtiq; à repub.periculum submouere utile est.Suberat possibilitas. {Stultorum & improborum temeritas & audacia) Facile.n. stulti ac temerarij superantur.{Eo studiosius & illis resistendum fuit,& reip.consulendum.) Hic quoq; honestum atque utile seruauit.Honestum est.n.improbis resistere.Vtile, R.P. in causis habere defensam.{Quod nostrum illum non fugit Catonem,) Nostrum.i.Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientum atq; eloquentium, de Græcorum principibus facta est. Quod hi disertis ac dicacibus hominibus facile reip.cesserint. Nunc uero uenit ad Romanos, quos ostēdit ita sapientes atq; eloquentes fuisse,ut nunquam R.P. deseruerint,neq; quidquam illis tantum desertis concessisse. Quod cum facit,præponit Græcis Romanos seq; per Romanos.Verum exempla cum proferimus,nō unum aliquod, sed ꝗ multa possumus, cum decore tñ proferre debemus. ut nunc Cic. cōmemorato Catone statim alios subijcit,simul quod in Romanorum laude unius hominis quamuis egregij non sufficit exemplum. Quibus in hominibus erat summa uirtus,& summa uirtute amplificata auctoritas,&,quæ his rebus ornamento,et reip.præsidio esset,eloquentia.) Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus.Verum sapiens atq; eloquens habere debet illam,quæ totam efficit auctoritatem.Itaq; si accedat sapientia,amplificatur auctoritas. Si his duobus accesserit eloquentia,erit qui hæc potuerit habere perfectus.ut hic maioribus nostris,Catoni,Lælio,atq; alijs.tradit sapientiam, auctoritatem,eloquentiam.{Quare meo quidem animo)Meminimus in hac præfatione quatuor theseis esse.Principalem illam,iungendam esse eloquentiæ sapientiam. Secundam illam non multum prodesse R.P. solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam illam,nunquam omnino eloquentiam solam prodesse R.P.nimium obesse plerunq;,postea de origine eloquentiæ disseruit & quæ eius circa actus natura fuerit disputauit. Ostenditq; primo eloquentiam profuisse, sed quandiu fuerit mixta sapientiæ. Post eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse R. P. magnumq; exinde odium atq; inuidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam (quippe multa incōmoda per hanc contigisse monstrauit)necessario hæc quarta thesis est,studendum eloquentiæ,sed quæ mixta sit sapientiæ. Et est hic quasi exortatio.In exortatione uero deliberationis ꝑcepta seruantur.tractatur utilitas,tractatur honestas, tractatur possibile.Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur,si mala repellamus,si prospera cōsequamur.Ergo hic tractat utilitatem ab utroq;, & primo ut mala repellantur. Sed eo uehementius, inquit, studendum est eloquentiæ,ne mali magno cum detrimento bonorum,& cōmuni omnium pernicie plurimum possint. Deinde quo bona consequantur,cū presertim,inquit,hoc unum sit, quod ad omnes res & publicas,& priuatas maxime pertineat. Postremo etiam ad solam priuatam utilitatem descēdit, & ibi utile atq; honestum ipsis nominibus signat.Hoc tuta,inquit,quod utile est,hoc honesta,hoc illustris,quod ex utili atq; honesto est,hoc eodem,inquit,uita iucunda fiat. Magna exortatio. si quidem est inter studia utilitatis atq; honestatis circa eloquentiam comparandam,quæ quidem studia multum habent laboris. Et iam uitam una futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile,ut ostendat eloquentiam posse consequi,si,inquit, non eloquentia solum natura neq; exercitatione, sed etiam arte constat.qm̄ artem discere,in nostra potestate est. Possumus,inqt, eloquentiam consequi.In hac exortatione est etiam auxesis: auget.n.laudes eloqūētiæ. Auxesis porro duobus modis fit: ratione,et comparatione.Auxit eloquentiam ratione,ubi ait, per hanc & publicas & priuatas res administrari posse. per hanc uitam tutam,honestam,illustrem,iucundam,futuram. per hanc unumquenq; reip.sibi atq; amicis,prodesse. Auget uero eloquentiam comparatione,cum ait elocutione sola heri,ut belluis omnibus antecellamus cum sine illa inferiores belluissimus,præclarumq; esse,si propter quod belluis ꝑstas, hoc ipso etiam hominib⁹ antecellas.quod poterit fieri,si eloquens fueris. Nunc qm̄ exortationis atq; auxesis præcepta monstrauimus, ad interpretationem in his posite orationis redeamus.{Quare meo quidem animo nihilo minus eloquētiæ studendum est,)Quarta illa thesis,studendum est eloquētiæ,sed quæ sit mixta sapientiæ. Et iucunde meo,inquit,animo,ne quid sibi usurpasse uideatur,non dixit, eloquētiæ studendū censeo:sed quod ait, nihilo minus.i.quanquam multa incōmoda attulerit reip.tamen eloquentiæ studēdum est, sed ut ei sapientiam coniungamus.{Etsi ea quidam & priuatim & publice peruerse abutuntur,) Magna exortatio, cū ait, quidam,ut si pauci sunt,facile optimi posse uideātur.{Priuatim & publice) Resp.enim his duobus constat,hominibus & ciuitatibus.{Peruerse abutuntur,) Obest.n.reip.quod prodesse debeat.{Magno cum detrimento bonorum, & cōmuni omnium pernicie) Et hic optime exhortatur. Ne quis.n.diceret,quid mea si boni periclitantur? recte addidit, & cōmuni omnium pernicie. Ergo studendum est eloquentiæ,ne opprimantur. {Nam hinc ad remp. maxima cōmoda ueniunt,si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia:) Bene persuadet sapientiam iungendam esse eloquentiæ,si quidem rerum omnium moderatrix est.Ergo multa,inquit,an remp.cōmoda ueniunt ex eloquentia,uel sapientia. Sed quia multi proprijs magis utilitatibus uolunt esse cōsultum recte subdidit: Hinc ad ipsos qui eam adepti sunt,laus honor, dignitas confluit.Quæ oia & utilia sunt,& honesta. {Hinc amicis quoq; eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur.) Ostendit hic quæ agat orator. sapiens.n.cum eloquentia negocia suscepta non deserit. Et inde fit,ut cōmodis amicorum deesse non possit.ut ipse Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorū negocijs datur,in his studijs laboribusq; consumam.{Ac mihi quidem uīr) Diximus supra Auxesin in ratione & comparatione fieri.hic comparatio est hominum & belluarum,& inter se hominū.{Hoc si forte non natura modo,neq; exercitatione conficitur,uerū etiam artificio quodam comparatur;)Vt supra diximus,possibile hic tractatur .i. posse ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi.Necessario ergo,prius ꝗ eloquentiæ præcepta traderet,exortatus est ab honesto,ab utili,à possibili,& debere ab hominibus, & posse eloquentiam comprehendi. {Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus,uidetur dicēdum de genere ipsius artis,)Omnis ars duplex est.i.duplicem faciem habet secundum præceptum,sententiamq; Varronis: qui ait esse artem extrinsecus unam,aliam intrinsecus. Ars extrinsecus talis est,quæ nobis scientiam solam tradit.Intrinsecus,quæ ita dat scientiam,ut illud ipsum quod scientiam dat, quibus rationibus faciamus ostendat. ita illa ad scientiam solam proficit,hæc ad scientiam quæ in hac actu fit,utputa si dicam,grammatica ars est gnara,partim orationis, gnara syllabarum,gnara literarum,per hanc discimus omnia uitia uitare. hæc cum dico, cumq; per hanc uitari uitia dico, non tñ quo modo uitentur ostendo, artem illam extrinsecus doceo, per quam sola scientia discitur.Si autem dicam quæ sunt partes orationis,quæ syllabæ,quę literæ,quibusq; modis omnia illa constent,quo pacto uitia uitētur, tunc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus,non quæ ad scientiam nostram tm̄ proficit,sed quæ in actu fit.Ergo & ars rhetorica duplex est. nam est extrinsecus,& intrinsecus. Intrinsecus autem illa est,quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro, ꝗ nobis quid sit rhetorica demonstrat, quam cum demonstrauerit,scimus tantum,sed exercere non possumus. Hanc itaq; artem extrinsecus,quæ solam scientiam parit, quinque rebus Tullius ostendit,genere artis,officio, fine,materia, partibus. Ipse autem ostendit, se de ea arte quæ est extrinsecus esse dicturum.Intrinsecus uero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat,interim differre. Ait enim. Sed antequā de præceptis oratorijs dicamus,uidetur dicendum de genere ipsius artis,) Quoniam primo artis generi satisfaciendum est, quale genus rhetoricæ artis sit, explicemus.

MARINI BECICHEMI CASTIGATIONES.

VO tpe quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit quæ mã esset, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hoium, si quis eam posset elicere, & Præcipiendo meliores reddere.) Vera lectio, ut arbitror, est, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis inest animis, loquitur. Si quis eam posset, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. {Profecto nemo nisi graui ac suaui cõmotus ratione, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset, siue ui descendere.) Oratione, non ratione legendum esse, & cæci, ut aiunt, uideret. Quo magis huiusmodi offensacula miror.

DE IVRE CIVILI, ET PARTIBVS EIVS.

IVILIS *quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. nam neque cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus.*

VICTORINVS.

IVILIS quædam ratio) Vt supra promisimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendũ est. Genus hoc ipsum quod sonat genus uox est. hæc uox gñis triplicem sigñantiam habet. Est genus .i. patria parentes, origo sanguis. Quo modo est illud, Vnde genus ducis? Est item genus, sub quo multa similia ex eodem descendentia continentur. ut animal, genus, etiam hoc modo piscis, equus, animalia, sed horum omnium genus animal. Est tertium illud genus, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur. ut si dicas, cuius gñis uestis, cuius gñis factura. In hoc gñe Tullius artem rhetoricam ponit .i. qualis, uel quanta sit demonstrat. Et recte, si quidem ars genus est. Illud sub quo gñe artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed istæ omnes artes in gñe qualitatis sunt ponendæ, quo quales, uel quantæ sint demonstrentur. Ergo & rhetoricam in gñe qualitatis ponit, quo qualis, uel quanta sit demonstretur. Deinde debet attẽdere ubi sit ars rhetorica, an sola sit, si par, si æqualis, maior minórue sit. Atq; ideo, q̃a hæc diligenter inspexit. rhetoricam ciuilis cuiusdam rationis partem dicit esse maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ descendimus, quæ sit, uel ubi sit, attendamus. Omnis patria quidquid agit, ciuilis ratio dr̃. Hæc ciuilis ratio duplex est. una quæ res certa solenni cursu, & sine ullo tumultu agit. & altera, quæ in lite, ac disceptatione uersatur. Et hoc modo q̃d quid agit, duobus modis agit factis & dictis. Ita ciuilis est ratio una in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in actu atq; operæ constituta sunt. Alia in factis & dictis, sed quę facta & dicta in iudicio, uel qõne uersantur, ita una illa ratio in actu est, atq; opere, hác uero alteram ciuilem rõnem, quæ in qõne uersatur, sciẽtiam nominauit. hic. n. docetur, quid iustum, q̃d utile, quid honestũ. Hæc rursus ciuilis ratio. i. scientia, in duobus est in rhetorica. i. artificiosa eloquentia: & in sapientia .i. rerũ conceptione ex nã ueniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, iccirco rhetoricam ciuilis rõnis partẽ esse diximus. Sed quia duplex est, Cuiusdam rõnis partem dixit. nã & sibi & sapientiæ, ut genus exprimat, rhetoricam partẽ magnam amplamq; esse confirmat. {Ciuilis quædam ratio est, q̃ multis & magnis ex rebus constat.) Cum dicit quædã ratio est, ostendit duplicem esse: unam, quæ in opere constituta est alteram, quæ in qõnibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, ut supra diximus, scientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus constat. Notum est. n. q̃ crebris, & de q̃ magnis rebus iudicia, uel qõnes habeantur. Parum ergo fueret dixisse, multis ex rebus: nisi addidisset, & magnis. {Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia,) Cum ait, quædam pars, ostendit eloquẽtiam & scientiam ex duplici constare. i. ex sapientia & artificiosa eloquentia, sed eloquentiam partem esse maiorem. {Magna & ampla pars) Magnum est, quod in cumulum sui & magnitudinem crescit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur: ita ut supra, quæ multis & magnis. Magnũ ita ibi, ut hic posuit, multum uero, ad amplitudinẽ referamus. {Magna & ampla pars est artificiosa eloquentia,) Nõ eloquentia solum, sed artificiosa eloquentia, quæ rhetorica uocetur. {Nã neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere:) Diximus supra, partem illam ciuilis, quæ in iudicijs uersatur, scientiam uocari, hancq́; ex duplici ꝯstare, sapientia. s. & artificiosa eloquentia. Quare nunc se ab illis dissentire dicit, qui horum altero ciuilem scientiam cõstare dñt. {Nam neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere:) Multi, inquit, dñt ciuilem scientiã sine eloquentia stare non posse. cuncta. n. per naturam. i. per sapientiam facile posse cognosci. Multi aũt dñt, ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse. Illudq; esse iustũ, uel iniustum, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inq̃t, ab utrisq; dissentio. nam ciuilis scientia, & ex sapientia ꝯstat, qua cuncta sentimus, & ex eloquentia, qua id, quod sentire possumus, explicamus. Sed quia eloquentia posita in R. P. facilius quod fuerit aggressa persuadet, iccirco eã in ciuili scientia partem dixit esse maiorem. {Et ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui & artificio contineri,) Si ergo omnis ciuilis scientia sola Rhetorica non potest contineri, Rhetorica ciuilis scientia pars est. Quod autẽ ait, Rhetoris ui & artificio: tale est, ac si dicatur, Grãmatica est gnara literarum, per hanc enim discimus omnia uitia uitare, non dico tñ qũo uitentur. Artem illam extrinsecus doceo, per quam solum uitentur, sed non qũo. Si aũt dicam quæ sint partes orationis, quę syllabę, quæ literæ, quibus characteribus cõstent, quo pacto uitia uitentur, tunc erit illa ars cui est nomen intrinsecus non quæ ad scientiam nostram tm̃ proficit, sed quæ ad actus sit. Ergo & ars Rherorica duplex est. nam est extrinsecus & intrinsecus. Intrinsecus aũt illa est quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro quæ nobis quid sit Rhetorica demonstrat, quam cum demonstrauerit, scimus tm̃, sed exercere non possumus. Hæc itaq; res, quæ solam scientiam parit, ui et artificio continentur. Artificium est, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id, quod ex artificio conficitur, uis est. Ergo hic Rhetoris ui, inq̃t, ostenditq́; unde uis illa descendit, & artificio ꝯtineri. {Quare hãc oratoriam facultatem in eo gñe ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partẽ esse dicamus.) Artificiosam eloquentiam, facultatẽ oratoriam uocauit. arte. n. uniuscuiusq; res facultatem consequimur, & hæc eadem uis, est quæ, ut supra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIÆ.

FFICIVM *autem eius facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, consideratur: vt medici officium dicimus esse, curare apposite ad sanandum; finem, curatione sanare. Item, oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus; illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur, vt si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures. alij pauciores existimauerunt. nam Gorgias Leontinus*

antiquis

antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. hic infinitam et immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili, haber in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. &, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in causam, & in quæstionem diuidat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem: Verine sint sensus: Quæ sit mundi forma: Quæ sit solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam; videretur fretus sua scientia falsum quoddam constituisse de oratoris officio, &, non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc vero ea vis est in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. neque eo dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur. (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque noui protulisse) verum oratori minimum est, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ videtur artis ea, quam Aristoteli visam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio est, excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est, rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est, idoneorum verborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est, firma animi rerum ac verborum ad intentionem perceptio. Pronunciatio est, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur coniuncte agendum de materia ac partibus. quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

VICTORINVS.

OFFICIVM autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis, persuadere dictione.) Officium est, uniuscuiusq; personæ actus congruens secundum mores ciuitatis. Ergo officia pro personis diuersa sunt. Aliud enim est officium patris aliud amici, aliud (ut ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia uero omnia ad finem spectant. Finis quoq; ad officia refertur. Nam neq; officium recte definiri potest sine admixtione finis, neq; finis sine officij cõiunctione. & hoc in omnibus personis, ac rebus. ut hic Cicero in definiendo oratoris officio, finem nectit officio: ait. n. Officiũ autem eius facultatis uidetur esse, apposite dicere ad persuasionem. Ergo officium oratoris est dicere, sed apposite ad persuasionem. ubi iam finis admixtio est. i. persuasionis. Nam solam dicere, nõ bene officium definierit oratoris: potest enim esse multorum. nam & poetæ, & philosophi dñt. Itaq; oratoris officium plenissime finis admixtione declarauit. Deinde finem orõnis officij ait esse, persuadere. Sed non satis plene finem oratoris ostenderat, si solum persuadere posuisset. nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus, multisq; alijs rebus: Ergo ut finem ꝓprium declaret, fini adiunxit officium. ait. n. Finis est oratoris officij, persuadere dictione. Dictione, inqt, quod est oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium est curare. Sed quia multi & incantatione & ligaturis curãt: Curare, inquit, sed apposite ad sanandum. Ergo ut euidentius officium medici demonstraret, finem quoq; subiũxit officio. i. curationi sanitatem. Deinde finis est medicinalis officij, inqt, sanare. sed quia multi item sanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo semper offm̃ & finis sine altero exprimi nõ possunt. Hanc tñ distantiam dicit esse inter offm̃ & finem, ut in officio quid agendum sit, in fine quid complendum sit, considerare debeamus. Hic Marcomanus errauit, qui dixit finem oratoris officij non esse persuadere, nec finem medicinalis officij sanare, etenim sæpe non persuadere oratorem, & medicum nõ sanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio personarumq; patiatur. Sed non intellexit Cic. qui finem in rebus ipsis posuit. nam inuentu. i. qui finem in officio constituit, & in his ipsis rebus, quæ dum in officio sunt, ad finem tendũt. quare & oratoris officij finem esse completum, si apposite ad persuasionẽ dicat, & medicinalis officij finem esse completũ, si quidqd ad sanitatem spectare uidetur, adhibuerit. Marcomanus itaq; finem non in rebus, sed in euentu collocauit. {Materiam artis eam dicimus,) Res interdum specialr definimus, cum quid sit ab eisdem ipsis incipiamus demonstrare. ut paulo ante definiuit genus, offm̃ finem, in arte. s. & Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus, à genere incipiamus eius rei quam definimus, sed à genere quod sibi uicinum sit, non ualde remotum ut nunc Cic. cum materiam artis rhetoricæ demonstraturus sit non à materiæ definitione cœpit, sed à mã artis. Primum añt genus est materia. materia porro in duas species diuiditur. Est. n. materia artis, & non artis. Rursus mã artis diuiditur in artes Plurimas Grãmaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq; multas. Ergo à materia artis, quæ cõmunior supra incipit, ut definiat materiam artis rhetoricæ. Materiam, inquit, artis. ut genus esset, non addidit rhetoricę. Verum quod ait, Eam dicimus. ostendit artis omnem mãm in duobus esse. i. in eo ubi facit aliquid, & in eo unde facit: utputa fabri mã est in eo ubi facit. i. ferrum quod tundit: est item fabri materia in eo unde facit. i. malleus quo tundit. ita & medici materia est ubi facit, morbus ac uulnera: item unde facit, instrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis potest in eo esse ubi facit. i. in deliberatione, demonstratione, iudicia li. potest & in eo esse unde facit. i. in argumentis, quæstionibus, & in reliquis materiæ necessarijs. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arre uersatur. i. ubi fit, non unde fit: ut medici materia sit, morbus ac uulnera: fabri ferrum quod tundit. rursus rhetoricæ artis materia sit deliberatio, demonstratio, iudiciale non argumẽta, & illa omnia quibus mã rhetoricæ artis impletur. Verum qđ ait. {In qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur,) Cũ accipimus ali

cuius

cuius rei artem.necesse est nos aliquid ex ea consequi. Quare id, quod ex arte conficitur, ut supra docuimus, facultas dr. Cuncta enim per artem facilius transigūtur. {Has autem res alij plures, alij pauciores) Eas res.s.in quibus materia artis rhetoricæ consistit.sunt autem, ut Aristoteli & Ciceroni placet,tres.i.triplex materia,demonstratiua,deliberatiua,iudicialis. Itaq; quantum ad materiam rhetoricæ artis spectat, hoc plenum est.Iam quidquid plus est à pleno,plus intelligitur. Quidquid minus à pleno,minus intelligitur. Verum quod plus est,dupliciter plus est,aut in eo ubi modus est,aut in infinito.Et ideo addidit præter illud,quod dixit, alij plures existimauerunt.Nam Gorgias,inquit,Leontinus antiquissimus fere rhetor,omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit.hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam constituunt, exhortationem & consolationem in rerum generibus ponunt.i.in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione uersatur.consolatio porro priuatorum est,cōsolari amici est potius,q̄ oratore. Deinde quia officium oratoris est persuadere dictione. exhortatio siue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum.n.exhortor,nihil persuadeo,sed uolentem aliquid ut magis uelit instigo. & cū dehortor, nolentem aliquid non tunc primum persuadeo ut nolit,sed ut magis nolit instigo.Ergo necessario exhortationem & consolationem Tullius à materia rhetoricæ artis separauit.Item illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt, demonstrationem tollunt. dicunt.n. in demōstratione nihil persuadere oratorem,cum reuera persuadeat, sed falso. Nam cum aliquem uituperamus, siue laudamus, ut apud oēs talis habeatur qualem demonstramus sine dubio persuademus. Ergo Cicero Arist.secutus triplicem materiam esse dicit oratorij officij,demōstratiuam,deliberatiuam,iudicialem. Sed has materias in publicis causis cōstituit, hisq́; personas certas tribuit.Quare has tres res definiuit in ciuili negocio positas,cū certæ significatione personæ. Demonstratio est,inquit,certæ personæ aut laus,aut uituperatio.Deliberatio est,inquit,quæ posita in publicis causis,assertionis suæ sententiam dicit. Iudicialis est,inquit,q̄ in iudicio ciuili posita duo agit,aut accusat,aut petit contra,aut defendit,aut negat.Nā Gorgias Leōtinus antiquissimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de reb⁹ optime posse dicere:qui,ut uidemus, à pleno excedit, & excessit, non ad id, quod habet modum, sed in infinitum. Deniq; hoc ipse Cic.ostendit.Hic infinitam,inquit,& immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. { Aristoteles autem,qui huic arti) Duo quæ oratori maxime sunt necessaria Arist.circa scribendum artem dedit: Inuentionem & elocutionem.adiumentum.n. de inuentione uenit ornamentū de elocutione.Hic ergo Arist.sententiam sequitur.nam rhetoricam materiam triplicem constituit,demonstratiuam,deliberatiuam,iudicialem.{Nam Hermagoras) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem constituere,iudicialē,deliberatiuam,demonstratiuam,hocq́; etiā Arist.placuisse, quare superius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam cōstituerant.reprehendit eos,qui addiderant exortationem, & consolationem.reprehendit & eos,qui subtraxerant demonstrationem.Hunc etiam Hermagoram, qui neq; arte scripsit, confutat ac lacerat,dicitq́; hunc uehementer errasse,qd' materiam oratoris in duas partes diuidat,in causam & in qōnem. quorum unum dicit esse oratoris officij,causam.s. aliud lōge ab oratore remotissimum,& nec ab ipsis philosophis diligenter comprehensum.s.quæstionem.{Nam Hermagoras quidē nec,quid dicat,attendere,nec,quid polliceatur,intelligere uidetur,) Duobus modis reprehendit Hermagoram. ꝙ non perspexerit rei illius uim quę omnino remota est ab oratoris officio.i.quæstionem, & ꝙ uideatur de se polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoq; duobus modis reprehēdit.Nam errauit,inquit,si non quod omnis orator, sed quod ipse possit,ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde,inquit, nec ipse potuit, nam nunquam illum ex arte dixisse oēs uidemus. Ergo qm̄ duo diximus in Hermagora reprehēdisse Ciceronem,quod rem non attenderit,quod multum de se uideatur esse pollicitus: primo eum demonstrat rem quam oratori attribuerit nō uidisse. Sed antequam id ostendamus,qd sit causa,quid quæstio,uideamus.{Causam esse dicit rem,quę habeat in se controuersiam in dicendo positam cum certarum personarum interpositione:)Causam,inquit, hāc esse dicit, controuersiam in dicendi contentione positam cum certis personis. {Quam nos quoq; oratori dicimus esse attributam.) Nam huic, inquit, causæ tria genera supponimus. Iudiciale deliberatiuum,demonstratiuum. Quæstionem porro hanc esse dicit.Controuersiam quidem in dicendo positam, sed sine tertijs personis quæ.s.rhetorica dictio uocatur.Thesis porro duplex est,theorice & practice. Theorice est, quæ diuina cognoscit. Practice est, quæ in hominum negocijs, & ciuili disceptatione uersatur.Ergo primo asserit,Hermagoram,uim rei quam oratori attribuat, non uidisse.nam thesin oratoris materiam non esse persuadet. quæ cum duplex sit, theoricen magis exaggerat,nec paruis aut leuibus quæstionibus,sed in finitis:Veríne sint sensus,quæ sit solis magnitudo. Sed quare & practicen thesin posuit.i. & quid sit bonum præter honestatem?Thesin quidem Cic.materiam oratoris esse non dicit, illamq́; theoricen omnino remouet. Practicen autem thesin dicit ab oratore tractari,sed ut argumenti locum teneat, non materiæ ergo ita tollit oratori practicen thesin, ut materia eius non sit,liceat autem ei pro argumento proferre.{Ecquid sit bonum præter honestatem?)Stoici dn̄t honestatem solam bonum esse.Iam multi disputant, utrum & utilitas bonū sit, utrum & dignitas bonum sit?{Veríne sint sensus:) Vt Lucr. negat esse ueros sensus, odoris, uisus,tactus,saporis,auditus. {Quæ sit mundi forma:) Multi.n.dn̄t mundum in modum sphæræ esse collectum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum.s.ut sub terra non sit sit̄is, at supra caput esse mundi faciem.{Quæ sit solis magnitudo.) Vtrum tantus sit,quātus ur̄,an maior,uel multo minor. {Quas qōnes procul ab oratoris officio remotas,facile oēs intelligere existimamus.) Bn̄ ait,ab oratoris officio remotas. Oratoris offm̄.n.est,negociū ciuile tractare.Non tn̄ dixit,ab oratore remotas. Potest.n.orator, postquam proprio officio satisfecerit, ēt ph̄iæ operam dare. {Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorū plurimo cum labore consumpta intelligimus,) Q̄n aliquid negamus,aut tollimus, quare id facimus demonstrare debemus.ut nunc Cic.ab oratoris materia tollit thesin, & probat se recte tollere.Nam, inquit, res illas in quibus ph̄i ingeniosi magno cum labore uersati sunt,has oratori quasi paruas partes applicare dementiæ est, oratori.s.qui ægre suum quoque implet officium.{Quòd si magnam in his Hermagoras etc.) Ostendit iam Hermagoram quod primum fuit,uim rei illius non uidisse, quam ad oratoris materiam, quasi parum aliqd applicuerat.Nunc illud aliud tractat,nec quid polliceatur intelligere ur̄. & ostendit primo, non recte eum fecisse,si ex eo quod ipse posset in ceteros præcepta constituerit. Quod si, inquit,magnam in his Hermagoras habuisset facultatem,studio & disciplina comparatam, uideretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio. Deinde illū nihil potuisse confirmat, simulq́; illi & rhetoricam & ph̄iam tollit.Practice.n.rhetoricæ est,theoricæ ph̄iæ.nunc uero,inquit,ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit,q̄ ph̄iam concesserit. {Quòd si magnam in his rebus Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam;)Ostendit quibus rebus facultatem totus scientiæ consequamur,studio,inquit, & disciplina. Studium est, animi consensus ad aliquid: Disciplina est præceptum, quibus acceptis, id quod desideramus implemus, itaque studiū in nobis est,præceptum extra nos,sed ad nos.{Neq; eo dico, ꝙ eius ars, quam edidit, mihi mēdosissime scripta uideatur.) Ea uis est,inquit,in Hermagora,ut ei citius quis adimat rhetoricam,q̄ ph̄iam ꝯcedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi,ꝙ mihi ars eius,quam edidit,mendosissime scripta uideatur. Iā cum ait,non mendosissime,non negat mendose. Et qm̄ dixit esse aliquid in eius artibus,quod sit probādum, quippe q̄ nō mendosissime scriptæ sunt,ait eum multa ex antiquis artibus collegisse,ut si quid forte probabile,alienum id omne sit.Deinde q̄ astute ibi Hermagorę dat diligentiam, ubi sibi de alienis multa conquirit.Alioqui ubi ꝓpria eius inuenta p[illegible]ibit, nihil illi horum dat,quinimmo multa tollit,cum ait. [illegible]

nihil

nihil ipse quoq; noui protulisse: uerum oratori minimũ est, de arte loqui;) Quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere, quod eum minime potuisse facere oẽs uidemus. Orator duo hec debet, ut artem tradat dicendi, ut ipse ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc uerum est, ut ex arte dicat. Illud aũt accidens, ut artem dicendi tradat, quod rhetoris officium solum est. ergo nõ quidem mihi Hermagoras uidetur mendosissime artes scripsisse, sed oratori maximum illud est, non ut artem tradat, quod rhetoris ꝓprium est: sed ut ex arte dicat, quod oratori maxime est necessariũ. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuisse oẽs uidemus. Minime, inqt, potuisse. nec hoc illi dat, ut quõcunq; potuerit. ergo si nec sapiens fuit, nec dicendi peritus recte: nec qd dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uĩ. Orator. n. uir esse debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata snia, superest ut materiam rhetoricæ illam, quæ & Aristoteli placuit, constituamus, triplicem. s. iudicialem, deliberatiuam, demõstratiuam. {Partes aũt hæ sunt, quas pleriq; dixerunt,) Meminimus de arte extrinsecus quinq; res Ciceronem se spospondisse dicturum: de gñe artis rhetoricæ, de officio, de fine, de mã, de partibus. Itaq; qm̃ quatuor res explicatæ sunt, hoc extremum est, ut de partibus differamus. Partes sunt hę, inqt, quas pleriq; dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus posita secutus est: ut paulo ante Aristotelis sniam secutus, triplicem materiam rhetoricæ artis esse dixit, iudicialem deliberatiuam, demonstratiuam. Itaq; & nunc partes, inqt, quas pleriq; dixerunt, alij. n. partes septem, multi quatuor, sed plerique quinq; esse dixerunt, eoꝝ sniam & Cicero secutus, quinq; partes esse confirmat: Inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, ꝓnunciationem. Inuentionem esse dicit, ad negocij fidem, aut ueraꝝ reꝝ aut uerisimilium ex cogitationẽ, sed orator in uerisimilibus maxime uersatur. Duo. n. sunt gña argumentoꝝ necessarium & ꝓbabile. necessarium in ueris rebus est, ꝓbabile in uerisimilibus. dispositionẽ dicit esse, ut inuenta locis necessarijs p ordinem disponamus. Elocutionẽ porro in duobus ponit, in idoneis uerbis, & in sententijs. s. in uerbis singulis barbarismus, ne in pluribꝰ solœcismus existat. Deinde siue uerba, siue snias, ut competenter inuentionibus dispositis applicemus. Memoriam uero illam esse dicit, ut circa inuẽtiones retinendas argumenta uel uerba firmiter cõcepta teneamus. Ergo dicentis hæc memoria est, non legentis. Deinde. {Pronũciatio est, ex reꝝ & uerboꝝ dignitate, uocis & corporis moderatio.) Id est, ut rem magnam dicturus, põpam corporis uocisq; perpendas: ut rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius ostentes. Pronunciatio ergo in duobus est, in uoce, et in corpore, corpus uero duo habet, motum sui, & uultum, quo. s. ad negocium cõposito sæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. {Nunc his rebus breuiter cõstitutis,) Iam quinq; res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse ꝓmiserat, executus est. ostendit. n. quod esset genus artis rhetoricæ, quod officium, q finis, quæ mã, quæ partes: quibus oĩbus cognitis, scimus tm̃ quid sint, nihil tñ nobis ad actus ꝓsunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt. i. genus, officium finis. & ideo se alio tempore de his dicturũ esse promittit. Ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, ut ipse ait. {Nam & multoꝝ uerboꝝ indigent,) Quippe de his est longa disputatio, & non tantopere ad artis descriptionem & ꝑcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus est, de mã ac partibus, quę iam dudum tm̃, ut sciremus qd essent, edocuit. Nunc in his præcepta dat. s. ut harum rerum nõ solum scientiam, sed etiam actus habeamus. Ergo ostẽdit eum qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliqs rebus de materia artis ac partibus satis esse dicere. {Ac mihi quidẽ uidetur coniuncte agẽdum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agendum. Partes enim sine materia esse nõ possunt. Nisi enim controuersiam aut deliberatiuam aut demõstratiuam dicamus, quæ materiæ sunt, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes sunt uti nõ possumus. Coniuncte ergo agendũ est, de mã ac partibus. Itaq; ostendit primo, quod esset genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ parte. Ex his tria in aliud tempus distulit. i. genus, officium, finem. Atq; ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, se ait esse dicturum: de materia. i. ac partibus. Partes porro quinq; sunt: inuentio, dispositio, elocutio, memoria pronunciatio. Horũ solam intentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione, commemorat. Reliqua uero nec cõtingit quidem. i. dispositionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de sola inuentione dicturus est, & quoniam in omni causarum genere inuentio plurimum ualet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

Mnis res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionẽ. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, nõ feci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum aũt nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum vero, qualis sit res, quæritur, quia & de vi & de genere negocij cõtrouersia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet; aut non cum eo, qui cũ oportet; aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; translatiua dicitur constitutio: quia actio translationis & cõmutationis indigere videtur. Atque harũ aliquam in omne causa genus incidere necesse est. nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in oĩa tempora potest distribui. nam & quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Aiacem Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonóne animo sint erga populum R. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incõmodi ad remp. peruenturum. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factũ est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse cõtrouersiam, non quód de re ipsa non conueniat, nõ quód de facto nõ constet, sed quód id, quod factum sit, aliud alij videatur esse, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda, vt, si quis sacrum ex priuato surripuerit, vtrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire vtrunque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum &, quid factum sit, conuenit, &, quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen, quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo: Iustum an iniustum, vtile an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine vlla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialem, negocialem. quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur, verum breui; ne aut, si taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur; aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum,

non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. eadē enim res alij genus esse, alij pars potest, eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem & demonstratio, genera sunt causarum. nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum aūt iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio et demōstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dißideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, vt oīa tria genera sint causarum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Quòd si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars aūt causæ constitutio est oīs. Non enim causa ad cōstitutionem, sed constitutio ad causam accōmodatur: sed demonstratio & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio et ipsa & pars eius quælibet intentionis depulsio est, deliberatio, et demōstratio neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet aūt ipsi constitutionem intētionis esse depulsionem: placeat igitur oportet demonstrationem, & deliberationem, nō esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem vrgebitur, siue cōstitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incōmoda sequentur. Deinde coniecturalis causa nō potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars cōstitutionis potest simul & suam habere, et alterius in se vim continere: ideo quòd vnaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & vnam aliquā, & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu euenire. Genera igitur, vt ante diximus, hæc causarum putanda sunt, nō partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quā generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, iuridicialem & negocialem. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negocialis est, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ praeesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas tribuitur partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, & iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmidat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed, vt ignoscatur, postulat. hæc in duas partes diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, vt ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se & ab sua culpa vi & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacessierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile cōtenditur: quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse cōmissum. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quē, aut quicum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de cōmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quo non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tū cōmodius expositiri videmur, cum in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accōmodari. Constitutio causæ reperta, statim placet considerare, vtrum causa sit simplex an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quæstionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrū potius, aut quid potißimum sit, quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quāmaximæ contra Annibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, in oratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dißidere, tum inter se duæ leges aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi quasi in diffinitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuum nominamus. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cum, simpléxne, an coniuncta sit, intellexeris, &, scripti an rationis habeat controuersiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur

gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam; quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur; hoc modo: Vt docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc dicat, Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, nõ habet defensionem: qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. ergo eius causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controuersia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. Ea est huiusmodi: Rectúmne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem, vt si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum, in sorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est, (factum enim non cõceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem & iudicationem, vt factũ est, non est, factúmne sit. Quot autem in causa constitutiones aut eorum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tunc denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. nam non, vt quidque dicendum primum. Ita primum animaduertendum videtur: ideo quòd illa, quæ primæ dicuntur, si vehementer velis congruere & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordiũ princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

VICTORINVS.

MNIS res, quæ habet) Vt diximus, tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus scire compendium, quod omnis inuentio quinque locis constat. Debemus enim primo considerare, quæ sit constitutio: deinde, simplex ne sit causa, an duplex: tertio, scripti, an rationis: quarto, quæ causæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamẽtum: quinto, ut omnis causæ partes nobiscum pertractemus: dein de partes orationis, principium, narratio, diuisio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Ergo ut se ordo habet, primum de constitutione dicemus. Hoc tñ animaduertamus, ꝙ Cic. hos quatuor status rationales constitutiones uocet, atq; hos semper in omnibus negocijs dicat esse principales.i.coniecturam, finem qualitatem, translationem. hos ergo constitutiones appellauit: illos aũt alios legales, non constitutiones, sed status uocat. nec unquam horum aliquem principalem dicit esse posse. Sed ut originem statuum melius nosse possi... [illegible]mam similitudinis attendamus. Omnis constitutio sic est, ut aspectus, aut enim aliquid uidere uolumus, nec uidemus, & est coniectura: aut cum uidemus aliquid, & quærimus quid sit, & est finis: aut cum uidemus quid sit, & quærimus quale sit, & est qualitas. Translatio porro ab hac similitudine uidetur esse remota. igitur constitutionem esse dicit quæstionem ex qua causa nascitur. Quæstio est, uox intentionis & negationis.i. Fecisti, non feci, aut iure feci. In hac ergo quæstione semper fit necesse est constitutio. Causa est uero, quæ nascitur ex quęstione.i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tñ tenere debemus, ꝙ à Cic. & causa & quæstio ad eandem significantiam profertur. ut nũc causam pro quæstione, nunc quæstionem pro causa ponat. Itaq; constitutio facile inueniri potest, si extremam partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex nr̃a persona proposuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter rñdere possit, tunc in rñsione constitutionem necesse est inueniri. {Omnis res, quæ habet in se positam in dictione ac disceptatione aliq̃ controuersiam.) Recte, in dictione ac disceptatione. Sunt.n. multæ controuersiæ, non dictione, ut opificum. uerum quod ait. Quę habet in se positam in dictione ac disceptatione aliq̃ controuersiam: dictio potest esse demonstratiua materia disceptatio uero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio potest esse narrationis, ut ipse ait. dicendo, explananda sunt omnia. Disceptatio uero, quæstionis. Ibi enim totius controuersiæ pugna uersatur. Ergo quæcunq; res posita in dictione ac disceptatione facit aliq̃ controuersiam, necesse est habeat quæstionem.i. cõstitutionem aut facti aut nominis, aut gñis, aut actionis. Et primum rebus indicat quæstiones, siue constitutiones. post his dabis nomina partim ex rebus sumpta, partim ex cõmodo actionis. Itaque nunc modo rebus indicat cõstitutiones, cum ait, in omni controuersia, aut facti, aut nominis, aut gñis, aut actionis quæstionem esse oportere. De his.n. rebus fit quæcunq; cõtrouersia, necesse est. Sed anteq̃ nomina det constitutionibus, definit quid sit constitutio, uel unde nascatur. Quæstionem, inqt, ex qua nascitur causa, hanc constitutionem uocare debemus. quæstionẽ porro esse diximus, uocem utriusq; partis.i. Fecisti, non feci, aut recte feci: Causam uero illam, an iuste fecerit: hoc etiam diximus ꝙ Cicero idem uelit quæstionem esse quod causam, & ꝙ his circa eandem significantiam cõiter utatur. Deniq; statim demonstrabit se his uti cõiter. {Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur,) Hic primam fecit quæstionem, deinde ubi ostendit quid sit constitutio, ait. {Constitutio est prima conflictio causarum,) Incipit constitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit, controuersia est. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim utrum aliquid factum sit quæritur, ita & utrum aliquid dictum sit potest quęri. quare huic constitutioni qm̃ incerta & non apparentia coniecturis uel suspicionibus indagantur recte coniecturæ nomẽ imposuit. Alij hanc constitutionem realem uocauerunt, ꝙ in ea quæratur utrum res de qua agitur, facta esse uideatur. Alij σταδιασμόν Græco uocabulo quidem, quod in ea de incerto inuestigando maximum certamen habeatur. unde & stadium dr̃, ꝙ ibi exerceantur certamina. Sed Cicero cõstitutioni huic ex modo actionis nomen imposuit. In hac autem constitutione modus actionis est hic, ꝙ res coniecturis quęritur, ideo ergo coniecturam uocauit. {Cum aũt nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua noiatur.) Nominis, inquit, est controuersia, cum de facto constat, sed quæritur quod id factum nomine appelletur. atque ideo, qm̃ facti uocabulũ pro necessitate suscepti negocij nobis apposita definitione nudandum est, constitutio definitiua nominatur. Huic quoque constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. res est.n. huius constitutionis nominis ambiguitas modus actionis, est nominis definitio. Recte ergo huic cõstitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. {Cũ uero, qualis sit res, &c.) Et supra ostendimus, cum de gñe artis rhetoricæ disputaremus genus in triplici sigñone consistere: esse genus sanguinem, esse genus sub quo similia multa teneantur: esse genus qualitatem.i. quo uniuscuiusq; rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, et de nomine conuenit, sed quæritur quale sit id quod in iudicio uersatur, qm̃ de genere negocij controuersia est, constitutio gñalis uocatur, qualitas.s. Verum huic constitutioni non ex

ex modo actionis, ut superioribus duabus, & post quartæ: sed ex re.i.negocio nomen imposuit. Hic enim res illa est, quod negocij genere uel qualitate quæritur. Itaq; ex re huic constitutioni nomen imposuit, ut gñalis uocetur.i.qualitas. At cum, inqt, causa ex eo pendet, & reliqua.) Cum, inquit, talis fuerit controuersia, ut in hoc sit toto contentio, cum aut apud alios nos accusare debere dicimus: aut nõ nos sed alios accusari aut non apud hos, sed illos: non hac lege, sed illa: nõ hoc crimine, sed illo, non hac pœna, sed illa: qm̃ in his oĩbus de translatione actionis controuersia est (agitur.n.ut actio translatiua nominetur.) constitutio translatiua nominatur. Huic quoq; cõstitutioni ex modo actionis nomen imposuit. agitur enim, ut actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, sed illo: non ne & in fine, cũ quæritur utrum fur an sacrilegus sit, id quæritur, quonã magis crimine accusandus sit? Sed hoc interest, quod in fine crimina utraq; iunguntur. Non.n.cum sacrilegum dico furem nego. In translatione uero uno accusandus crimine, siue illo quod intendimus, siue illo ad quod reus transferri postulat actionem.{Atque harum aliq̃ in omne causæ genus.) Siue, inquit, in iudiciali, siue in deliberatiua, siue in demonstratione, necesse est aut coniecturalem, aut finitiuam, aut gñalem, aut translatiuam incidere constitutionem, ubi inqt, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla est controuersia. quare nec causa esse iudicanda est. Si.n. constitutio nulla est, unum latus recedat oportet. id enim cõstat quod utrinq; latere concurrente fulcitur. Igitur si constitutio non erit, nec causa esse iudicanda est, est enim aly stata controuersia.{Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui.) Nunc postq̃ constitutiones & rebus & nominibus iudicauit, ut has manifestius cognoscere possimus, ijsdem statibus exempla supponit.{Ac facti quidem cõtrouersia, inqt, in omnia tempora diuiditur.) Et supra diximus, cum de facto sit quæstio, coniecturam uocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora assignat, præteritum, pñs, & futuꝝ: quod quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus nullã rem in iudicium.i.in iudiciale genus cadere posse, nisi de ꝑterito. Omnia enim argumenta nõ de futuris, qua incerta sunt: sed de præteritis colliguntur. itaq; coniectura, q̃q̃ habeat tria tempora, tñ principalis esse non potest, nisi de ꝑterito sit. de pñti uero, uel de futuro incidere pñt, post statum alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalem esse credamus.{Bono ne aio sint erga pp̃lm R. Fregellani.) In hoc themate demonstratio cõtinetur. nam describendi nobis sunt. Fregellani, qui semper uidebantur aduersi. Ita & quod ait. {Si Carthaginem reliquerimus incolumẽ, num quid sit incõmodi ad remp. peruenturum.) Et hic deliberatiua potest esse. Deliberat senatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudiciũ nisi de præterito cadit.{Nominis controuersia est, cum de facto conuenit,) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, est controuersia.i.cũ quæritur quo id, quod factum est nomine appelletur. uerum cũ de nomine ambigitur, & de re necesse est ambigatur. nomen.n.rei est, res uero nunq̃ sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoq; dubitetur necesse est. Ergo definitiuus status hmõi est cum de facto constat, & de re uel nomine controuersia est. Inter factum.n. & rem hoc interest. Res est, certam sui formam & speciem circa cognitionem retinens. ergo si species rei nota est, nomẽ quoq; notum sit necesse est. Factum est confusum quiddã & incertum, hoc solo certum ꝙ scitur quid factum est. In fine itaq; factum constat, sed res non constat, & quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine controuersia est. Qđ, inquit, nomen bř nobis definiendum est, & contra atque aduersarius dicat describẽdum, & dat exemplum.{Vt, si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus.) Factum constat: nam sacrum ex priuato constat esse sublatum. de nomine incertum est, utrum ille fur an sacrilegus iudicetur. quare definitionibus nr̃is nomen illi aliud quam aduersari uolunt imponere debemus.{Definienda res erit uerbis, & breuiter describenda) Ad unum quidem utrunque tendit. Sed quia multimodæ sunt definitiones, uideamus interim qd intersit inter definitionem & descriptionem. Definitio talis est: homo est animal rationale, bipes, risus capax, descriptio uero talis: homo est qui rectum uerticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri brachiaq; demissa &c. in hunc modum. Sed ut ipse ait, Breuiter describenda. Ergo qm̃ de fine tractauimus, nunc quoq; quid tractetur de qualitate uideamus.{Generis est controuersia, cum &, quid factum sit, conuenit,) Tulit coniecturam. deinde cum ait. {Et, quo id factum nomine appellari oporteat, constat,) Tulit finem. Ergo superest, ut quale uel quantum sit id quod factum est, uideamus. & dat exemplum.{Vtrum iustum, an iniustum sit: utrũ utile, an inutile sit.) Quod cum quæritur, non nomen rei, sed rei qualitas quæritur, & ideo qualitas apposita est. Incipit Hermagoram reprehendere, q demonstrationem & deliberationem sub qualitate constituerit.{Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit,) Reprehendit, ut diximus, Hermagoram, ꝙ demonstrationem & deliberationem sub qualitate posuerit: cũ ipsa qualitas.i.constitutio, sub deliberatiua & demõstratiua sit, de quare in consequentibus latius disputabitur. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ uidetur,) Ait graue Hermagoræ peccatum se debere reprehendere, & id breuiter. Ne si, inqt, taceamus, quod primũ est, Hermagoræ artes approbare uideamur. & quare eiusdẽ artes non sumus secuti, causas dare nequeamus. Deinde inqt. Ne si latissime Hermagoræ pc̃m persequi uoluerimus, quod quidem est. Tertium, inquit, nostris præceptis morã uideamur afferre. sed quod medium est de peccato Hermagoræ, breuiter disputabimus.{Si deliberatio, & demonstratio) Quæstio hæc est, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonstrationem sub qualitate posuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem & demonstrationem sub qualitate positas, quia gña causarum sunt. Quod si genera causarum esse Hermagoras fuerit cõfessus, sine dubio non hæc debuit sub qualitate ponere. sin negauerit, docebit Cicero genera esse causarũ. Igitur male Hermagoras demõstrationem & deliberationem sub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæstionem.i.hypotheticam ingreditur ꝓpositionem. ubicunq;.n. Si est, sub quadam cõditione propositio est. Si, inqt, hoc est, illud non est. hoc autem est, igitur illud non est ita & hic. {Si deliberatio, & demonstratio gña sunt causarum, non pñt recte partes alicuius generis causæ putari.) Genera aũt causarum sunt igitur gñis causæ partes esse non pñt. & docet genera esse causarum. Primum igitur ponamus genus causæ, ꝑm partes generis causæ .i.coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Tertium sit illud, quidquid qualitati subijcitur. ubi Hermagoras deliberationem & demonstrationem construit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem & demonstrationem, quia prima sunt, secunda esse non pñt. Quod si secunda non sunt, multo minus tertia esse posse, quod Hermagoras constituisse conspicitur. Itaque meminisse debemus, Ciceronem de duobus tractare.i.de primo & secundo.s.de genere causæ, & partibus generis. Si, inquit, deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, nõ recte partes gñis causæ pñt putari.i.cõstitutiones, quod cũ docet constitutiones esse nõ posse, multo magis uñr partes constitutionis esse non posse. Eadem.n.res, alij genus esse, alij pars potest eidem genus esse & pars non potest. Aristoteles ait res oẽs quæ in dictis & factis & in omni mundo agũtur, decem esse. quarum rerum nomina ponemus. Prima substãtia est deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, ubi, qñ, situs, habere, facere, pati Græcis autem uocabulis sic uocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, θέσις, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, ut diximus substantia uocatur: reliquæ nouem in substantia sunt: quæ accidentes uocantur. utputa membrana substantia est, accidunt aũt ei crocum, scriptura &c. Cum inter ea & substantia res, sit, & ea quæ accidũt res sit, nunc ad id quo de nũc agitur reuertamur.{Eadem.n.res alij genus esse, alij pars potest.) Hic rem substantiam illam ponamus, quæ dum sola est, patet omnibus accidentibus. sed cum ab uno accidenti fuerit occupata, iam in se accidens aliud non admittit. utputa lana alba res est, sed substantia. hæc res patet multis accidentibus: potest.n. lana illa aut rosea fieri, aut ueneta, aut nigra. Sed si colorem unũ in se susceperit, iam in se colorem alium non admittit. Similiter & homo substantia est, potest aũt id quod homo est, nunc seruus esse, nunc postq̃ dixero dñm, in eo quod dñs est, esse & seruus non potest:

test: aut cum dixero seruum, in eo quod seruus est, & dñs esse non potest. Ita ergo & hic deliberatio & demonstratio res est, sed illa substantia, quæ quādiu sola est patet accidentibus .i. generi causæ, & causæ partibus: ita quādiu in incerto sunt genus alij, alij partes esse pñt. Cum uero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non pñt. Hoc est quod ait: Eidem genus .i. simile ac iudiciale esse, & pars non potest. Ergo si genus gñis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur. {Deliberatio aũt, et demonstratio genera sunt causarum,) Id, quod primo dubio proposuit assumpsit sine dubitatione. neq; enim dicit, si deliberatio, sed deliberatio aũt & demonstratio gña sunt causarum. & id triplici argumentatione conuincit. i. demonstrationem & deliberationem genera esse causarum. {Nam aut nullam causæ genus est &c.) Nam aut nullum, inqt, causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale & demōstratiuum & deliberatiuum. Id est, aut nullum causæ genus, aut unũ, aut tria. duo enim ꝑpterea non dixit qm̃ deliberatio & demonstratio q̃q̃ inter se diuersa sunt, simul tñ aut in generibus causæ ponũtur, & fiunt tria genera causæ: aut simul tolluntur, & remanet unum. i. iudiciale solum. Ergo tollit duo. i. nec unum esse nec nullum: ut id quod reliquum est, approbetur. {Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas &c.) Nullum, inquit, causæ genus, esse non pōt dicere. nam qui artes scribit, multasq; dicit esse causas, nullam non potest dicere. Tulit rē unam. deinde unum iudiciale solum esse nō potest dicere: ꝑpterea ꝙ & deliberatio, & demōstratio, genera sunt causarum. nam & inter se diuersa sunt, & ab iudiciali multum separata. Id porro quod diuersum est, tunc oĩno diuersum est, si inter se & rebus & exitu distet. Atq; ut rõnes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria gña causarum re inter se distant. aliud. n. agitur in demonstratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus dispar est. Nam demōstrationis finis est honestas, deliberationis utilitas iudicialis æquitas. ꝙ si hæc tria inter se & re & exitu distant, profecto gña causarum constitui debebunt. Nō ergo recte deliberationem & demōstrationem qualitatis partes esse dixit. In his aũt hæ hucusq; disputauimus, uideamus quinq; partitum syllogismum: ac primum quæstionem, de qua agitur, constituamus. Hæc aũt est quæstio, ꝙ non recte Hermagoras deliberationem & demōstrationem sub qualitate posuerit. Si deliberatio & demōstratio gña sunt causarum, non pñt recte alicuius generis causæ putari, hoc primũ est. eadem. n. res alij genus esse, alij pars pōt eidem genus esse, & pars non pōt, hoc ſm est. Deliberatio aũt & demonstratio gña sunt causarum: hoc tertium est. nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demōstratiuum, hoc quartum est. Relinqtur ergo, ut oĩa tria genera sint causarum. hæc conclusio est. Videamus ergo illum quem promisimus sylm̃ quinque partium. {Si deliberatio, & demōstratio genera sunt causarum, nō pñt recte partes alicuius generis causæ putari.) Hæc propositio est. & quia necesse est exprimi cōfessione, ſm quoq; in confessionem uenire, propositio nobis approbanda atq; iungenda est. Atq; ideo Cicero approbat propositiōnem. {Eadem. n. res alij genus esse, alij pars pōt, eidem genus esse & pars non potest &c.) Approbauit ergo propositionem. rursus, post approbatam propositionem illud quod quasi in ꝓpositionem dubie proposuerat, assumit hoc modo. {Deliberatio aũt, & demōstratio genera sunt causarum.) Deinde approbat assumptionem, ut supra diximus, triplici argumentatione. {Nã aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & demōstratiuum, & deliberatiuum.) Postremo tres adhibet conclusiones. ubicunque enim ergo uel igitur est, cōclusio sit necesse est. Prima igitur conclusio approbationis de assumptione est. q̃d enim erit in assumptionis approbatione? nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & demōstratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera esse causarum. {Relinquitur ergo, ut oĩa tria genera sint causarum.) Secunda conclusio propositionis est, siue argumentationis eius. Quid enim argumenta... propositione? si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Concludit hoc ipsum. {Deliberatio igitur & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari.) Tertia aũt conclusio quæstionis est: quæ enim quæstio est, quod Hermagoras deliberationem & demonstrationem non recte sub qualitate constituit. concludit itaq; quæstionem. {Male igitur eas generalis cōstitutionis partes esse dixit.) Verum cum in primo syllogismo de duabus rebus tractauerit. de primo & secundo. i. de genere & partibus gñis, cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit? quod. s. tertium est. Hoc primum sic excusatur, quod hęc conclusio præter syllogismum sit. est enim quæstionis. quæ extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. deinde ꝙ per hanc extremam conclusionem sensum descendit ad alium syllogismum ubi hæc tractat, deliberationem & demonstrationem. cum partes generis esse non possunt, multo magis partium partes esse non possunt. Sed priusq̃ de eodem syllogismo tractemus, ea quæ in eo obscura sunt explicemus. Quod si generis causæ partes non pñt recte putari,) Disputasti quidem supra ò Cicero, deliberationem, & demonstrationem, qa genera sint, partes gñis esse non posse: non tñ ostendisti, utrũ constitutio pars generis sit, an ipsum genus. incertum est. n. utrum deliberatio sub qualitate sit, an qualitas sub deliberatione. Doceas itaq; oportet, utrum pars an genus sit constitutio. Hæc ergo incidens quæstio est utrum constitutio pars an genus sit. Iam supra ostendit, deliberationem & demonstrationem genera esse causarum, ꝙ & inter se distent, & ab iudiciali plurimum diffideant, & suum quæq; finem hñt quo referri debeant. Nunc ei docendum est, utrum cōstitutiones causarum partes sint. & sic argumentatur. Proposito themate. quid primum inuenias. genus an constitutionem? utiq; primum necesse est agnoscas, utrum deliberatiua an demonstratiua controuersia sit: tunc deinde, quæ sit constitutio. Ergo pars causæ est, constitutio omnis. {Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accōmodatur:) Prius. n. causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus aũt causam esse q̃ constitutionem sic etiam possumus cognoscere, ꝙ in singulis causæ generibus constitutiones uariantur. Causa autem omnium constitutionem capax est. Verum cum causa & constitutio iuncta sibi esse uideantur, oportet tñ unum alteri prius sit, Omne enim quod loquimur, siue quod mente concipimus, aut simplex est, aut coniũctum. Simplex est, quod ad aliud non attendit, ut tabula, saxum, & reliqua huiusmodi: Coniunctum uero, ut de duobus unum prius habeat, quatuor modis fit: aut tempore, aut loco, aut ordine, aut causa. Aetas cum in hoie sit, tempore in eo dem secernitur. si dicas. n. iuuentas utiq; consideratione temporis iuuentas ante senectutem est. deinde, loco iunctæ domus secernuntur. cum enim dicis artium, ideo primum intelligis, quia consideras interiorem locum esse ubi triclinium. Ordine uero sic, cum in eodem loco multi sedeamus, pro ordine sedentium nobis ante feramus. Causa aũt sic, de his quæ iuncta sunt, unum prius efficitur: ut puta pater & filius iuncta sibi sunt. neq;. n. ante pater q̃ filius nascatur, aut ante fili' q̃ illi sit pater. sed quia filio ad nascendũ pater causa est, ideirco ex causa pater filio præfertur. Ita hic in themate causa & constitutio coniuncta sunt: sed ut prior causa sit, causa efficitur: ut constitutio. n. nascatur, causa præcedit. Quod ipse ait. Non. n. causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accōmodatur:) Hic quoq; aduertamus syllogismum quadripartitum. prima est. n. propositio cum adiunctio. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Huic propositioni approbatio nō fuit subijcienda. Manifestum est. n. si partes causæ non sint, multo minus partis causæ partes putari. Ergo incidit quæstio, utrum constitutio pars sit. & ut supra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quęstio non pertinet ad syllogismum: uerum quia necessaria fuit, interiecta est, Deinde assumit illud quod proposuerat. {Sed demonstratio et deliberatio gñis causæ partes non possunt recte putari,) Et approbat assumptionem, quod ipsa sunt genera, inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est enim in secunda parte propositionis. {Multo minus recte partis causę partes putabuntur. Concludit hoc ipsum. {Mul-

sto igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur.) Primae.n.parti ꝓpositionis per incidentem quaestionē satisfacit. Quid est.n.in prima parte ꝓpositionis. {Quod si gñis causae partes non pñt recte putari,) Itaq; ostendit gñis causae partem constitutionem. Quadripartitus ergo est syllīs. est.n.propositio, assumptio, approbatio, assumptionis ꝯclo. Quęstio uero incidens ad syllogismum minime pertinet. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio nō est, ea nec constitutio, nec pars, &c.) Oīs pars tunc plene pars est, si gñis & nomen, & definitionem recipiat: ut puta animal genus est. iam ex animali, hō, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila, itaq; hęc omnia gñis sui & nomen & definitionem recipere debebūt. Generis uero nomen, quod est animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aqla, animalia dñr. deinde generis definitio quae est.i.animalis. Animal est corpus animatū. itaq; & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aqla corpus animatum est. Verū definitio à gñe transit in species: specierum uero definitio in genus transire nō potest, non.n.cum hominem definio, homo est corpus animatum bipes: iam cum dico bipes, ad gñis definitionem non pertinet. est enim animal, & quadrupes. Itaq; nunc accepta similitudine: ad argumentationem Cic. redeamus. Et primo quaestionē, quae in contentione uersatur, attendamus. Illa aūt, ut supra diximus, quęstio est, ꝙ deliberatio et demōstratio non recte sub qualitate sint positę. Supra id iam duabus argumentationibus uicit. quarū prima illa fuit, deliberationē, & demōstrationem, si gña sint causarꝫ partes gñis esse nō posse. & ꝓbauit gña esse causarꝫ. Secundo uero argumentatio talis fuit, Quod si gñis partes esse non pñt, multo magis partes partium esse non potest. Nunc tertiam affert argumentationem. Si, inqt, constitutio & ipsa, & pars eius quęlibet intentionis depulsio est, quae intētionis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars cōstitutionis est, ut supra diximus, Omnis pars gñis sui & nomen, & definitionem debet recipe. hic aūt constitutio genus est, sub cōstitutione quatuor constitutiones: sub qualitate demōstratio, deliberatio, iuridicialis, negocialis. itaq; uideamus, an deliberatio & demōstratio generis nomē & definitionē recipiant. Generis nomen est cōstitutio: quod nomē tollit Cicero demōstrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras cōstitutiones dici posse, ostendit definitionem gñis cadere non posse in deliberationem & demōstrationem. Quod si definitio non cadit nomen quoq; cadere nō debebit. Constitutionem aūt sic definimus: Constitutio est intētionis depulsio, quam.s.definitionem in deliberatione uel demōstratione uidemus esse non posse quod si deliberatio & demōstratio, neq; nomen constitutionis, neq; definitione recipiunt, nec cōstitutiones sunt, nec partes constitutionis. Ipsi aūt placet, constitutionem intentionis depulsionē esse, & concedit ei alias definitiones. Rursus, inqt, si finem per seipsum cōsideremus, nihil aliud ꝙ̄ finem inspiciemus nec in eo quod finis est, possumus translationē intelligere. Ita ergo cōstitutiones singulae hñt proprium suum in quo positę gñe cōmixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo cōstitutiones singulae ꝑ semetipsas consideratae hñt propriū suum, cōmixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, constitutionē primam causae accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationē & demonstrationem neq; constitutionem esse, nec partem cōstitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui & artificio colligatum syllīs, fere oībus antecellit. Sic itaq; iste colligitur syllīs à primo ad secundū, à secundo ad tertium à primo ad tertium. Primū.n. & tertium sine esse medium facit, quod utrique coniungitur. Sed ut melius possit artificium Ciceronis intelligi prius quęlibet similitudo facienda est. Ponamus itaq; hęc tria. Victorinus docet, unū sic: intelligit, aliud sic: spē habes, tertiū sic itaque faciamus syllogismum à primo ad secūdum: Si Victorinus docet intelligis, nūc à secundo ad tertiū: si intelligis, spem habes deinde à primo ad tertiū: ergo si Victorinus docet, spē habes. Primū enim & tertium, quod potest uerisimile non uideri medio illo quasi quadam approbatione cōiungitur. Hoc ergo & in Cicerone uideamus. Primum hoc est, si cōstitutio & ipsa, & pars eius quaelibet intētionis depulsio est. Secundū illud est, Quae intentionis depulsio non est, ea nec cōstitutio nec pars cōstitutionis est. Tertium hoc, si deliberatio & demonstratio neq; constitutio, nec pars constitutiones est. nūc uideamus syllogismum à primo ad secundum: Si cōstitutio inqt, & ipsa, & pars eius quaelibet intētionis depulsio est, quę intentionis depulsio nō est, ea nec constitutio, nec pars cōstitutionis est. deinde à secūdo ad tertium. At si quae intētionis depulsio nō est, ea nec constitutio, nec pars cōstitutionis est: demonstratio & deliberatio, neq; constitutio, nec pars constitutionis est. Nunc à primo ad tertium. Igitur constitutio, & ipsa, & pars eius & quaelibet, intētionis depulsio est deliberatio & demōstratio neq; constitutio, neq; pars constitutionis est. Ergo à primo ad tertiū conclusio est syllogismi. Denique Cicero. {Si igitur constitutio) Manifestum, quia, syllogismi conclusio ubicunq; enim ergo uel igitur ponitur, conclusio est argumenti. {Deinde coniecturalis causa nō potest simul) Aliud incipit argm̄.i.quartum syllogismū, quo ostendit non recte sub qualitate deliberationem & demonstrationem positas. quem syllogismum priusꝗ̄ ostendamus, ea quę in re sunt, ante uideamus. Deinde inquit, Coniecturalis causa. Si, inqt, coniecturam per id quod est, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam solam, nec in eo quod coniectura est possumus intelligere. Rursus, inqt, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quā finem inspiciemus, nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Si ergo cōstitutiones singulę ꝑ semetipsas considerate hñt proprium suum, in quo positae genere commixtionem constitutionis alterius nō admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem & demonstrationem partes constitutionis.i.qualitatis esse uoluisti cū deliberatio siue demonstratio per se consideratae, nō solae intelligi, sed oēs in se constitutiones continere possint. {Simul ex eadem parte, eodem in gñe) Id supra legimus. Pars autem causae est constitutio oīs. genus aūt est constitutionis, id quo ualet, quod se explet, id deinde quo unaquęq; cōstitutio ab aliis constitutionibus segregatur. Pars aūt communis potest esse cū multis, & omnino nulla constitutio. {Nec pars cōstitutionis &c.) Qm̄ de deliberatione & demonstratione quęstio est, quae deliberatio & demonstratio partes constitutionis ab Hermagora ponūtur, recte cum de solis constitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. {Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars cōstitutionis potes simul & suam hr̄e, & alterius in se uim continere. {Altera assumpta, numerus cōstitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur.) Sapienter dixit. multae enim constitutiones in causa esse pñt. sed si plures sint, ad numerum constitutionum, non ad augēdam uim alterius constitutionis accedunt. {At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet hr̄e constitutionem, & unam aliquam, & plures nōnunquam:) Cum, inquit, constet unāquanq; constitutionem altera in se non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere oēs solet recipere constitutiones. {Ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis: simul ex eadem parte deliberatio enim pars causae est.) Videamus nunc quadripartitum syllogismum. Proponit sic, primo specialiter, deinde gñal̄r. Specialiter fit, deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in gñe & coniecturalis esse, & definitiua. specialiter.n.de coniectura proposuit. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in gñe, & definitiua esse & translatiua. Et hic special̄r de fine proposuit. Nūc proponit gñal̄r de omnibus constitutionibus, & earum partibus. Et oīno, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam hr̄e, & alterius in se uim continere. Hucusq; ꝓposuit. Deinde approbat ꝓpositionē. Ideo, inquit, quod unaquaeq; ex se & ex sua nā simpliciter consideratur, altera assumpta numerus constitutionum duplicatur, nō uis cōstitutionis augetur. Post approbationē ꝓpositionis, assumit qđ sibi necessarium est. At deliberatiua, inqt, causa sil̄r ex eadem parte eodem in gñe, & coniecturalem & gñalem & definitiuam & translatiuam continet constitutionem, & unam aliq̄, & plures nonnunquam. Quod qm̄ manifestum est & apertum oībus, non fuit necesse approbare assumptionem.

Sequitur

Sequitur ergo conclusio,quæ duplex est. Prima ad id,quod assumptum est. At deliberatiua causa simul ex eadẽ parte eodem in gñe est. ergo ipsa nec constitutio, nec pars ꝯstitutionis est.Secunda ad utrũq; de quo agitur.pariter.n.de deliberatione & demonstratione tractetur.Genera,inquit,igitur ut ante diximus,hæc causarum putanda sunt,non partes alicuius ꝯstitutionis.ergo ipsa neq; ꝯstitutio est, neq; pars ꝯstitutionis.Idem in demonstratione solet usu uenire. {Hæc ergo constitutio,quam gñalem nominamus,partes nobis ur̃ duas hr̃e,)Postquam docuit,deliberationem & demonstrationem non partes qualitatis,sed gña esse causarum, ad ipsius qualitatis descendit disputationẽ. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negocialem quarum partium hoc compendium tenere debemus, ꝙ iuridicialis semper de præterito est,& negocialis semper de futuro,quæ tpa in ipsarum partium definitione uidetur Cicero non declarasse. ait enim. Iuridicialis est,in qua æqui & recti nã,aut præmij,aut pœnæ ratio quæritur.{Negocialis est,in qua,quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur.) Hic omnino tempus quasi ptm̃ non demonstrat, nisi quod magis futurum tp̃s ur̃ includere,cum aut præmij,aut pœnæ ratio quæritur. quo loco primo ostendendum est,& pœnam & præmium de pr̨terito esse posse. nam & post supplicium de aliquo iniuste sumptum possunt nonnulli in iudicium uocari, & quod non recte præmio aliquem donauerint,possunt in iudicium uocari, ut Verres,qui supplicium sumpsit de ciuibus Romanis,& anulo aureo scribam in concione donauit.ergo præmij & pœn̨ ratio potest de præterito esse.Sed occurrit illud,potest tñ pr̨mij & pœnæ ratio & de futuro esse: ideoq; in iuridiciali qualitate tp̃s ptm̃ non recte definiuit.Cum iam huic loco sic respondetur,quod dixerit.Ratio.n.semper de pr̨terito esse facto. Definitio autem cum quæritur,ratiocinatio dicitur. & est ibi tm̃ meriti ratio,quod meritum præteritum est. Atq; ita ratio nũquam nisi de præterito est. cum.n.dicis,petit præmium, necesse est afferat meritum.ita in eo quod petit præmium,nulla ratio est. Sed cum ais eum mereri,tum ratio est ex præterito ueniens.Ergo ait Cicero. Iuridicialis est,in qua æqui & recti natura,aut præmij,aut pœnæ ratio quæritur,in eo quod ait. Ratio,præteritum tempus includit. Iuridicialis à iure. æqui enim & recti ratio non nisi iure constat: deinde. {Negocialis est,in qua,quid iuris ex ciuili more,& ęquitate sit,consideratur:) Negocialis qualitas talis est, cum aliquid generatim iure cautum ad speciem deuocamus: utputa uiro forti præmium detur uir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit uiro forti præmium,dat quidem uiro forti præmium, sed nõ etiam designat illud forte quod petit.Ergo in negociali qualitate ex æquitate præcedentis iuris, noua iura firmantur.i. ut liceat id,quod in ꝯtentione uersatur, & ideo de futuro est. Quod ẽt iurisperiti faciunt, qui si forte id de quo agitur, iure non cautum est per interpretationem statuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc est quod ait.Cui diligentiæ pr̨esse apud nos iurisc̃osulti existimantur. Hoc quoq; tempus futurum demonstrat, cum ait: Quid iuris sit consideretur.consideratio.n.de incerto est, & quia iuris consideratio est, de futuro est. {Ac iuridicialis quidem ipsa in duas tribuitur partes,absolutam & assumptiuam.)Negocialis qualitas ꝯstat,nec aliquas ex se partes fundit,iuridicialis uero in duas partes funditur, in absolutã qualitatem & assumptiuam. Deinde hic quoq; rer̨ compendium tenere debemus, ꝙ in absoluta qualitate factum ipsum iustũ asserimus,assumptiua uero qualitate non factum iustum,sed causam facti iustam fuisse ꝯtendimus. itaq; in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in assumptiua uero præmij & pœnæ ratio quæritur. Quæ assumptiua quatuor locis diuiditur,c̃oceſsione,remotione criminis, relatione criminis, comparatione.Verum hic quatuor horum locorum Cic. ordinem conuertit.nam à postremo quod hic posuit,retrorsum uersus: ordo est.etenim uim singularum defensionum considerare debemus.Primo hæc est innocentis hominis,ut dicat. Non feci,deinde Feci:sed non sic uocatur.tertio Feci,& sic uocatur sed iure feci.Deinde hoc ipsum Iure feci,aut licuisse sibi debebit ostendere,quæ est qualitas absoluta,aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliqui,quo hoc probet. quod iniuste factum ur̃. Videamus nunc,quæ sit de his quatuor assumptionibus fortior assumptio.Primo debet dicere,Feci,sed profui: & probare,plus se profuisse quam obfuisse:q̃ est qualitas compensatiua,quam ideo Cic.comparationem uocat,ꝙ comparatur id,quod in crimen uocatur,ad id quo se reus pro fuisse dicat,quæ comparatio semper in eodẽ facto est. utputa quidam muros ciuitatis disputauit, hostes fugerunt, reus fit læsæ reip.in eodem est comparatio.Nam ꝙ muros deiecit,ur̃ læsisse remp.& quia muros deiecit, hostes fugerunt, uidetur profuisse reip.Ergo hoc primum debet assumere,Feci,sed pro fui.Deinde debet dicere,Feci quidem,sed ut hoc facerem,ante prouocatus sum .i. feci, sed meruit: quæ est relatio criminis. Tertio debet dicere Feci,sed alter me impulit ut facerem, quæ est remotio criminis. Postremo si hæc cuncta defecerint.i.si ut hæc faceret,nec profuit, nec iniuriam reddidit, neq; ab alio compulsus est, quoniam nihil est quo se defendat, debebit factum fateri, sed ueniam postulare, quæ est qualitas uenialis,quam conceſsionem Cicero uocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco c̃ouertit, quem in posterioribus seruat. Itaque conceſsio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria sunt,imprudentia,casus, neceſsitas.Si hæc non fuerint,deprecatio est. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. itaq; in purgatione factum conceditur,sed facientis animus excusatur. Hoc est,quod ait. {Cum factum conceditur, culpa remouetur.) In deprecatione uero & factum & culpa,conceditur, sed tamen uenia deprecatur,hoc est,quod ait.{Deprecatio est,cum & peccasse,& consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat:)Hæc ergo deprecatio non nisi aut apud imperatorem,aut apud populum ualet,apud iudices uacat.{Remotio criminis est,cum id crimen,quod infertur,ab se & ab sua culpa ui & potestate in alium reus remouere conatur.) Remotionem criminis hanc esse dicit,cum reus id,quod ei intenditur,ab se remouet,& in alium transfert. Atq; id duobus modis facit,si in alium aut causam, aut factum transferat, seu ut id faceret,dicat alium coegisse uerum quod ait,ut factum,potest hic quæstio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confeſsionem teneat,cur hic factum non confitetur, sed in alium transferre conatur.Deniq; nullus artium scriptor in hac qualitate facti translationem nominauit,sed ideo,quia nullus intellexit.Nam factum sic à se remouet,salua tñ confeſsione facti,ut in hoc themate, quod Cicero in secundo libro posuit. Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniussu populi ac senatus,pulso eodem in auxilium,atq; hostibus dedito,petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit,contradicit. nam hic & causam & factum in alium remouet.causam sic,Vt porcam tenerem Mancinus ui ac ptãte coegit.deinde factum sic, Fœdus nõ ego feci,sed Mancinus,qui aut debuit, aut potuit. manet tñ facti prima illa confeſsio,quod porcam tenuit.non enim potest negare à se porcam fuisse tentam. Ergo remotio criminis duobus modis c̃ostat, si aut causam in alium transferamus,aut factum.{Relatio criminis est,quod ideo iure factum dicitur, ꝙ aliquis ante iniuria laceſsierit.) Relatio criminis talis est,si in eo quod fecimus, uicem nos reddidisse dicamus,utputa occidi,quia ille me uolebat occidere: hoc ego feci,sed meruit. {Comparatio est,cum aliud aliquod factum rectum,aut utile contenditur: quod ut fieret,illud,quod arguitur,dr̃ esse c̃omiſsum.) Inter comparationem & conceſsionem hoc interest, ꝙ in comparatione de eadem comparatio est,ut supra diximus:diſsipasti muros,læsisti remp.Contra ille diſsipaui quidem muros,sed hostes fugerunt. In eodem c̃oparatio est,ut supra diximus diſsipasti muros.i.ꝙ muri diſsipati esse dicuntur. Ideo ait quod ut fieret illud, quod arguitur,dicitur esse commiſsum. alioqui Verres, qui multa signa & uasa ex Sicilia sustulit,& utitur hac defensione,quod à bellis tutam Siciliam reddiderit,non potuit dicere.Ideo signa sustuli, ut defenderem prouinciam. neq; enim propterea tulit signa,ut prouincia esset defensa. Itaq; utitur ueniali statu .i. conceſsione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur: ideo à nobis factum dicere debemus,ut ex eo ipso bonum illud,quod contigit fluxisse dicamus.In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus. Et supra docuimus,

docuimus, quid in se translatio contineret.s. ut aut omnem actionem cōmutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc est qd' hic ait. Aut omnino aliquid de cōmutatione aut cōfirmatione actionis agitur. {Huius ꝯstitutionis Hermagoras inuētor esse existimatur,) Inueniendi duo genera sunt, unum tale, cū in medium proferimus id qd' erat, sed latebat: aliud, qd' quasi non erat, sed à nobis primis uī inuentum. Itaq; de his Cic. leuiorem inuentionem dedit Hermagoræ .s. ut id, quod latuerat, in medium protulisse uideatur, hoc est, quod ait: Non ꝙ non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum ꝯstitutionum. Ideo aūt translationē multi scriptores inter ꝯstitutiones referre noluerunt, quod omnis constitutio actionem constituat, translatio autē id uideatur agere, ne actio sit. Sed Hermagoras rectè hanc inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum quod actionem ꝯstituit, actio est. Itaq; multi, inquit, Hermagoram rephenderunt, ꝙ translationem inter ꝯstitutiones retulerit, sed inuidia magis, q̄ ex uero. {Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus:) Postq̄ quid essent singulæ constitutiones, uel quid possent docuit, & earum partes.i.qualitates exposuit: promittit se his constitutionibus exempla subditurum. sed tum, cum cœperint argumenta tractari, quæ argumenta dilucidiora futura esse ꝓmittit, si ijsdem argumentis in tpe exemplā supponat. Hoc est, quod ait. {Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accōmodari.) Genera causarum scimus tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: exempla uero causarum sunt, themata scilicet. {Cōstitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex an coniuncta:) Q̄m in his duob' libris Cic. nihil nisi de inuentione tractat, iccirco per ordinē quæ sint inuenienda demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inueneris, considerare debebis causam utrū simplex sit, an iuncta.i.utrum de una re agatur, an de pluribus. Constitutio sic inuenitur: Occidisti, non occidi, aut iure occidi: causa uero hæc est, an occiderit, an iuste occiderit. Ergo hæc causa simplex an iuncta sit, considerare debemus. deinde iūcta, utrum ex pluribus quæstionibus est, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus q̄onibus causa iuncta est, ut in Verrinis, accusatur Verres ꝙ multa furatus sit, ꝙ ciues Romanos necarit, ꝙ peculatum commiserit. itaq; q̄n ex pluribus q̄onibus causa iuncta est, ipsæ q̄ones inter se diuersæ sunt. Ex comparatione autem causa iuncta est, cum quid potissimum faciendū sit consideratur, ut in diuisione agitur, utrum Cic. accuset, an Cæcilius. Sed quia comparādi duo modi sunt, comparatiuus & superlatiuus, iccirco ait. {Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur,) Verum his locis quæ tractabimus, ipse etiam Cic. perspicua exempla supponit. {Deinde considerandum est, in oratione, an in scripto sit controuersia.) Primo, inquit, cōstitutio inuenienda est. Secundo, utrum causa sit simplex, an iuncta. Tertio, in oratione, an in scripto sit controuersia. Scriptum non tm̄ leges accipiamus, sed & senatusconsultum, & testm̄, & uerba sola, & multa hm̄oi. Huius scriptionis genera sunt q̄nq;, ut ipse primum rebus. deinde nominibus indicauit.i. primū scriptum & uoluntas: secundum, leges contrariæ: tertium, ambiguitas: quartum, collectio, siue ratiocinatio: quintum, definitio legalis, ut est in Cæciniana. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.) Ideo ait, cum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit, q̄m & orationem scriptio, & oppositio orationem habet, sed cum auctoritate, quippe ex scripto.i.ex testamēto uel lege uenientem. Ergo, inquit, ratio est, cum res quæ in concione uersatur, non in auctoritate legis, sed in argumentatione uersatur. {Ac tum considerato genere causæ,) Reperto, inquit, genere materiæ, & constitutione, & causa utrum simplex an iuncta sit, & ipsa causa scripti an rationis habeat controuersiam: deinde uidendum est quę sit quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamētum. Vel de his tria præcipue sunt in omni causæ genere perquirenda. Firmamentum uero perraro adhibetur, & si q̄n adhibetur, necesse est, aut in themate sit, aut in historia. alias lemma dicitur.i.falsum argm̄. Ergo tria illa sine intermissione ubiq; inspicienda sunt.i.quæstio, ratio, iudicatio. Quæstio est, quæ nascitur ex conflictione, ut est illud: Iure ne occiderit, quæ est, quæ facit controuersiam, utputa: Occidi Clodium. Ratio quia ille me uoluit occidere. Infirmatio rationis est, Etiam si pp̄ea te Clodius uoluit occidere, tu tū non iure occidisti. Iudicatio est, utrum cum Clodius uoluerit occidere, iuste tū à Milone occisus esse uideatur, ut Cic. de Oreste exemplum dedit. {Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem.) Firmamentum si uerum sit, ualde deest, sed soli defensori. accusator.n. pro firmamento assertionem habet. Sed hoc, ut diximus, raro in causam cadit. cuiusmodi autem sit firmamentum ipsum Cic. docet: ut si uelit dicere Orestes, eiusmodi animum matri suæ fuisse in p̄rem suū, in seipsum, ac sorores, in regnum, & reliqua. {Et in ceteris q̄dem ꝯstitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur.) Q̄m omnis de facto iam confessio est, iccirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura.n. facti nulla confessio est. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæstio, factum est, nō est factum, factúmne sit: {Quot autem in causa constitutiones aut eorum partes erunt,) Qualitatis.s. partes, reliquæ.n. constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones, uel partes erunt, tot necesse erit inueniri quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta. {His omnibus in causa repertis, tunc deniq; singulæ partes totius causæ considerandæ sunt.) Sub diuersa significantia Cic. partes posuit. Aliæ sunt.n. partes oratoris officij, aliæ partes qualitatis, aliæ partes causæ, aliæ partes orationis. Itaque partes causæ sunt, ut suscepto negocio per rerum ordinē ea quæ dicenda sunt diligenter inspicias. Quod cum pertractaueris.i.cum causæ partes inspexeris, tum demum tibi ordinandæ sunt partes orationis. non.n. inquit, quia primū exordium est, sola tibi primo erunt consideranda principia, & scribenda. sed considerato omni negocio: tunc apposite sumere exordium debemus. {Hæ partes sex omnino nobis uidētur,) Multi.n. quatuor esse dixerunt.i. exordium, narrationem, quæstiones, epilogum. Cic. autem sex esse dicit.i. exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehēsionem, conclusionem, epilogum, scilicet. Et recte, confirmationem, & reprehensionem. hoc enim maximum est oratoris officium, ut argumenta sua primum afferat: deinde aduersariorum dissoluat, quare, inquit, quoniam primum exordium est, principio exordij præcepta trademus.

BECICHEMIVS.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam.) Ac, libentius quam. Aut legerim. {Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem.) Tu uide, ne melior sit lectio, appositissima.

DE EXORDIO.

Xordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum

negocijs

negocijs causa implicita est. Quare, cum diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & insinuationem. Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honestum causa translata videatur. cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit; &, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel, si vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, vt ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, à causa. Ab nostra, si de nostris factis & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si, quæ incommoda acciderunt, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici vtemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vsus arrogans & intolerabilis; vt his rebus magis videatur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorũ inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, vt ne qua assentatio nimia significetur: & si, de his quàm honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij & auctoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summã reip. pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demõstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. nam &, cum docilem velis facere, simul attẽtum facias oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc, insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendũ videtur. Insinuatione igitur vtendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, [illegible] diximus, cum animus auditoris infestus est. id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quædam turpido, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoque indigna videri. Deinde, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum voluntatem; & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia, demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. nam auditor cum eum, quem aduersarij perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contradicere paratum; plerunque se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa; te breuius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus, strepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, statim non incommodum est inijcere. nam vt cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio & insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt. nunc quiddam breuiter & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se; propterea quòd id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat: splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia vero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, vt conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis aut sententijs vltra quàm

satis

satis est producitur. Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: Vt, si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desiderat: aut si principio vtatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur; hoc est, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil peius est, vt contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictũ est.

VICTORINVS.

XORDIVM est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem:) Optima definitio est, quæ à genere incipit, deinde descendit ad speciem. Postremo ita propria complectitur, ut excludat omnino id, quod cũ alijs potest esse cõe, ut hic sex partes orationis Cic. ponit. Orator porro duo agit, aut fidẽ facit, aut animos cõmouet. Quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio uero, uel epilogis animi cõmouentur. itaq; ut definiat exordiũ à genere incipit. Exordium est oratio: omnis .n. pars orõ est. Deinde sic descendit ad speciem: ita ut excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animũ, inquit, auditoris idonee comparans, sed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, ut excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio est: Exordium est oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verum cum aliquid fieri uolumus primum definire debemus quid sit illud quod fieri uolumus, ut hic de exordio definiuit, quid esset. Exordium est, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquã dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, ut hic fecit: Quod eueniet, inquit, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia non bene aliquid facimus, nisi prius sciamus ubi faciendum sit, prius ostendit ubi faciendum sit, postremo quemadmodum faciendum sit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, si causarum gña cognoscamus, hoc est, ubi faciendum sit. {Genera causarum sunt quinq;, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.) Hic quæstio nascitur, Cum supra dixerit genera causarum tria esse, demonstratiuũ, deliberatiuum, iudiciale, cur hic rursus genera causa℞ quinque esse dixit? Verum hæc quæstio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissoluitur. Animaduertere .n. debemus, quid Cic. secutus sit. Res multæ sunt, quarum una substantia reliquæ accidunt, itaq; cum substãtiæ acciderit una qualitas, potest & alia accidere, sed quæ non sit in eodẽ genere, in quo prima qualitas fuit, utputa si dicas, foliorum gña duo sunt nẽpe de membrana, & de charta tunc dr. hic folium substantia est accessit ei una qualitas, membrana & charta, potest tñ eidem substantiæ .i. folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem gñe, in quo prima qualitas. si dicas, foliorum genera sunt tria est oblongum, est latum, est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numerus definitionis uarietur, uitium est. sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis uarietur, non est uitium. Vt hic ait, primum causarum genera tria sunt. causa hic substantia est accidit ei una qualitas, ut sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, causarum genera quinq; sunt: licet eadem sit substantia, alia tñ ei qualitas accidit in iudiciali. n. siue alio genere causæ inuenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intelligere, aut quod substantiæ multæ sæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates substantiales sunt .i. quod eis qualitatibus possunt aliæ accidere qualitates, ut hic substantia est causa, accidit causæ ut sit iudiciali, itaq; iudicialis qualitas est. Rursus hęc ipsa qualitas substantialis est. nam accidit ei, ut habeat in se aut honestũ causę genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obscurum. Item in deliberatiuo genere causæ, uel demonstratiuo, potest hoc ipsum euenire. Quare nullus hic error est generis causarum circa definitionem numeri, si quidem substantiæ nunc plures accidunt qualitates, ut supra docuimus: nunc multæ sunt qualitates substantiales .i. quibus possunt aliæ incidere qualitates, quod similiter supra docuimus. Ergo quinq; genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Et definit, genera ipsa. {Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus.) Definitio nunc ex rebus ipsis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaq; definitiones Cic. non ex rebus ipsis, sed ex euentu rerum colligit. Sæpe .n. honestis, uel non honestis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor usq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem, quæ etiã iudici nota est. Ergo Cic. honestum causæ genus non ex reb⁹ definiuit, sed ex euentu rerum, qui notus est iudici. Honestũ, inquit, causæ genus est, cui statim sine oratione nr̃a fauet auditoris animus. Ergo si & statim, & sine oratione nr̃a fauet iudex opinionem sequitur .i. euentum rerum. {Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt.) Et hæc definitio de animis iudicum est, Admirabile est, inquit, causæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus posse credebat, itaq; hic iudices beneuoli faciendi sunt. {Humile, quod negligitur ab auditore, & nõ magnopere attendendũ uidetur.) Humile causæ genus est, si de re abiecta sit contruuersia. In hoc gñe attenti auditores faciẽdi sunt. hæc quoq; definitio de animis iudicum sumpta est. {Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps,) Hæc definitio & ab ipsis rebus sumpta est. Verũ anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit, aut inhonestissima materia, ut i Orestis themate, quia non una ratio est, iudicatio quoq; fit dubia. Occidisti, iure occidi, nam illa patrem meum occidit, ẽt si patrem occidit, non iure à filio mater occisa est. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuste à filio occisa uideatur. Deinde potest & hæc esse ratio: Iure occidi, nam ut id facerem, Apollo rñdit: Infirmatio rõnis. Etiam si Apollo id rñdit, nõ iuste à filio mater occisa est, Iudicatio: An cum Apollo rñderit, iuste mater à filio uideatur occisa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causæ genus, si habeat in se causam & honestatis & turpitudinis, si lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honestum est, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere causę beneuolentiam comparare debemus. {Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscẽdum negocijs causa implicita est.) Quod obscurum est, tribus modis semp obscurum est, si aut is qui enarrat non intelligit, aut is q narratur tardior est, aut si res ipsa perplexa est. Verum hic duo tantum posuit: superfluum .n. fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, si aliqd de eius imprudentia diceret. Hic itaq; iudices dociles facere debemus. Ergo ostendit primum quid esset exordium animorum, inquit, commotio. deinde ostẽdit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. Deinde ubi fiat .i. in generibus quinq; causarum: & ostendit quæ essent genera. nunc per quid faciendum .i. per principium, & insinuationem. Itaq; breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit, in duo diuiditur, in principium, & insinuationem. Horum duorum hanc differentiã teneamus. In principio aperte, & ut ipse ait, protinus iudices nobis, aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In insinuatione uero occulte, & quibusdam circuitionibus. Hoc quoq; compendium tenere debemus, quod in omnibus causæ generibus principio nobis utendum est. in admirabili uero nunc insinuatione, nunc principio. Principio tũc si auditores non omnino erunt alienati, insinuatione tunc si uehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis cõparatur: ab nr̃a, ab aduersario℞, ab iudicum, ab ipsa causa. Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, uel possumus, à nr̃a persona, ab aduersario℞, à iudicum, ab ipsa causa. Rursus à nr̃a p̃sona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis possumus cõparare si de nr̃is, inqt, factis & officij[illegible] rogãtia dicem⁹. plena .n. gl̃ia i his duob. est, i factis, & officijs.

Officium

officium est quod uel ex legibus, uel ex natura necesse est nos implere.factum uero est,quod supra quam debemus, p̄stamus.Ergo si de nostris factis & officijs,sed sine arrogantia dicemus.Deinde si crimina,inquit,illata,& aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus. Id est, si ea quæ ad deformationem personæ nostræ præter iudicialem quæstionē fuerint obiecta,diluemus,deinde, si aliquid futurum mali p̄dicemus,quomodo ipse Cicero ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Postremo à nostra persona beneuolentiam cōparamus,si,inquit,pro nobis supplici utamur oratione. Deinde ab aduersariorum persona, tribus ex locis beneuolentiam iudicis,comparamus,si eos aut in odium, aut in contemptionem,aut in inuidiam deduxerimus.In odium sic,si eorū turpia uel crudelia facta proferamus. in inuidiam sic: si eorum potentiam,gratiam,pecuniam proferamus.Et qm̄ hæc interdum non modo non crimini,sed etiam decori sunt, recte addidit. Horum omnium usum arrogantem.multæ enim res p se malæ sunt, multæ cum mediæ, ex euento bonæ, uel malæ fiunt. Deinde in contemptionem sic aduersarios adducimus, si eos contemnendos esse dicamus, q̄ aut negligentes sint, aut ignaui. Ab iudicum persona uero duobus ex locis beneuolentiam comparamus, si eorum bene gesta sine adulatione proferamus, & si dicamus præsentis iudicij magnam esse expectationem. Postremo ab ipso negocio duobus ex locis beneuolentiam comparamus, si nostram causam laudando extollamus,aduersariorum uituperando deprimamus. {Attentos autem faciemus,si demonstrabimus ea,quę dicturi erimus,magna,noua,)Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus. Attentos, inquit, iudices faciemus,si nos magna promittamus dicturos esse,ut ait Virgil. Maius opus moueo. Deinde si noua nos dicturos esse dicamus. Interdum etiam,si magna inquit,nō sit res tñ noua, animos auditorum facit attentos.Postremo si incredibilia, necessario etenim attente audiendum est, quod uix credi posse promitto.Deinde si hæc,inquit, magna,noua incredibilia dicamus, nunc ad omnes pertinere,ut sæpe Cic.de quo agatur,non solum ad reum,sed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad ad eos qui audiunt. Vt Cicero sæpe ait, hoc ideo agi ut iudicibus iudicia transferantur.{Aut ad aliquos illustres,) Si dicamus rem iustam ad sacerdotes,ad senatores, uel alios hmōi pertinere.{Aut ad deos immortales,) Vt Cic.de Domo sua dicit: Rem ad deos pertinere,ne ipsi Ciceronem domo expulisse uideantur.{Aut ad summam reip.pertinere:) Ergo his omnibus attentos iudices facimus. {Et si pollicebimur nos) Nec non,inquit,etiam tunc attentos iudices facimus, cū nos breuiter dicturos esse promittimus. & ne mentiri nos iudices putēt,q̄ bř nos dicturos esse promittimus. Exponere,inquit, debemus iudicationem aut iudicationes,si plures erunt.Deinde ondit,quo pacto dociles auditores facere debeamus. {Dociles auditores faciemus,)Si,inquit,in principijs ea quæ sunt nobis dicenda, ponamus, ut nobis iudices ad cognoscēdum negocium comparemus:prterea,inquit,cum dociles iudices facimus,simul attētos iudices facere debemus. ita ipse Cic.in Cluentiana faciles iudices, cum ait: Animaduerti iudices omnem accusatoris orationē in duas diuisam esse partes. Deinde facit attentos,cum ait: Quarum alterum inniti. & magnopere cōfidere uidebatur inuidia inueterata iudicij Iuniani.& reliqua.Tunc etenim,inquit,iudex melius docilis fiet,si & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de insinuatione dicendum est.{Insinuatione igitur utendū est, cum admirabile genus causæ est,) Diximus principiorum triplicem esse finem,ut aut beneuolos iudices, aut attentos, aut dociles faciamus, idem nobis & in insinuatione faciendum est. Sed hoc interest,quod in principijs hoc aperte facimus, in insinuatione occulte, & quibusdam circuitionibus,nec in alio causæ genere, nisi in admirabili, tunc cum animi iudicū erunt uehementer offensi. Ergo,inquit, insinuatione tūc erit nobis utendum cum animi iudicum fuerint offensi. Et ostendit quibus rebus offensos iudicum animos possimus agnoscere,prius.n.uulnus inspiciendum est,sic apponenda medicina.Tribus,inquit,uel maxime causis animi iudicum offendū t[illegible]m cum ait. Maxime,ostendit & alijs causis offendi iudices,sed his plerūq;, si aut in negocio ipso inest aliqua turpitudo,ut res ipsa præter personas aut iudicis, aut gentis pariat offensionem,aut si iam aliquid iudicibus ab his q primū dixerunt.persuasum ut:& ideo is qui post dicturus est,nō libenter auditur,aut si illi qui audituri sunt,alios audiēdo cœperint esse offensi. Quare cum hæc animaduerteris singula hac dicendi arte sanabis. {Si causæ turpitudo cōtrahet offensionem;) Duobus modis causa ɔtrahit turpitudinem:aut.n. res turpis est,aut persona. Si,inquit,persona turpis fuerit,aut alium hominem subijcies qui amatur, aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit, aut aliam rem q honesta est subijcies,aut pro re hominem,si utrunq; turpe fuerit & res,& persona, cōmodum erit causam suscipere, tñ si quid leuiter turpe fuerit potest suscipi.Deinde,inquit,debebis dissimulare defensionem.postq mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem, & dicere ea quæ aduersarijs displiceant,tibi etiam displicere, sed nihil horum ad tuum negocium pertinere.Deinde,inquit,occulte & de aduersarijs detrahere debebis. Postremo,inquit,de simili negocio aliquorum iudicum afferri oportebit exemplum.Animaduertere tñ debemus, ut & insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparandam.i.ab ipsa causa,à nostra persona, ab aduersariorum,à iudicum. A causa dixit posse beneuolentiam comparari,ubi ait: Aut pro eo homine,in quo offenditur,alium hominem qui diligitur,interponi oportet, & reliqua. Deinde ostendit quemadmodum à nostra persona beneuolētiam comparemus,cum ait. Et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor,ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea quæ indignentur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Ab aduersariorum uero persona,docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quidq de aduersarijs esse dicturum,neq; hoc,neq; illud, ut neq; aperte lædas eos q diliguntur,& tñ id obscure faciens,quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem. Postremo docet ut à iudicum persona beneuolentiam comparemus,cum ait. Et aliquorū iudicum sibi de re,aut auctoritatem proferre imitatione dignam.Verū quod ait: Deinde,aut eandem,aut consimilem, aut maiorem,aut minorem agi rem in pñtia demōstrare. Etenim semper post exemplum facienda est comparatio.Cōparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori semp fiat necesse est. {Sin orō aduersariorū) Ostendit quod primū fuit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his posset beneuolentia comparari. Nunc, inquit,si orō aduersariorū dictis finem fecerit, & ideo iudices uñr abalienati,tribus modis beneuolentiam comparamus, si aut ab eo argō quod sibi firmissimum crediderāt aduersarij: te dictuꝝ esse promittas,aut si ab eo dicto incipias: quod aduersarius nuper dixerit.aut si,inquit, cum admiratione dubites,cui potissimum rñdeas qōni.Cum.n.inquit,te iudices uiderint paratum ad rñdendum,existimabunt sibi nō recte ab his qui ante dixerunt:id,quod crediderant fuisse persuasum. Postremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis à iudicib' cōparemus,si forte ipsi iudices defatigati fuerint multos audiendo.Primo,inquit, oportebit polliceri breuius te quā fueris esse dictuꝝ: Deinde,si ita habebit negocium,utile erit rebus nouis,uel ridiculis risum iudicibus, aut iocum mouere. Atq; id duplici modo,aut ex tpe,si forte clamor,aut strepitus fuerit exortus,aut cogitatis paratisq;, ut uel à fabula icipias, uel ab apologo ad præsens negocium pertinentibus.Fabulæ sunt,quas fere uidemus extitisse ex Phædris,Medęis,Clytemnestris,alijsq; similibus.Apologi sunt ex rebus humilibus cōpositæ quædam formæ,ac species ad uiuendum, ut extat illa de mure & leone. Ergo si,inquit,negocij dignitas patietur,risum uel iocum mouere oportebit. Sin aūt tale negocium fuerit ut iocandum non sit,à re aliqua tristi & seuera cōmodum erit incipere. Nam,ut inquit,sibi fastidium nunc sub dulci re nunc sub amara releuatur,ita inquit,studium audiendi apud iudices,nunc rebus ridiculis,nūc asperioribus redintegratur. {Ac separatim quidem,q de principio & insinuatione dicenda uidebantur,hæc fere sunt.) Supra,inquit,Quid in principijs faciendū esset, qd in insinuatione, separatim disputauimus:nunc,inquit,bř in utrunq; præcepta dabimus. {Exordium sñiaꝝ & grauitatis plurimum debet habere,& omnino omnia,

omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se;) Sententiarum inquit, non illarum quæ gñaliter dñr, ut est illud: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Præceptum est autem, ne quid in principijs general'r dicatur. Sed hic sententias accipiamus, sensus atque inuentiones pulchras, atq; easdem graues. Præterea, inquit, ut cõmendati simus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, uel orationi nostræ pariant dignitatem. Splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimum. In exordio, inquit, nihil splendidũ, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negocij demonstremus. Docuit quid in principijs, quid in insinuatione, quid generaliter in utroq; obseruare debemus. Quare postquam ostendit quid faciendum esset, præcipit rursus quid nõ faciendum sit. {Vitia uero hæc sunt certissima exordiorũ, quæ summopere uitare oportebit,) Vitia uero, inquit, hæc sunt certissima exordiorum. Cũ ait certissima, ostendit & supra se nõ nihil de uitijs exordij dixisse. ait enim. Splendoris & festiuitatis, & cõcinnitudinis minimum in exordio esse debebit. Verũ hæc maxime uitia exordiorum esse dicit, atque hæc omnino uitanda esse præcipit; Vulgare, cõmune, cõmutabile, longum, separatum, translatũ, contra præcepta. {Vulgare est, quod in plures causas potest accõmodari, ut cõuenire uideatur.) Vulgare est, quod in plures causas potest accõmodari. i. quod dicitur generale principium, & quod non unius, sed omnium potest esse causarum, si sic incipias. Iouem ego Optimum Maximum uellem, si fieri posset iudices. {Cõmune est, quod nihilo minus in hanc q̃ in contrariam partem causæ potest conuenire.) Commune est, quod nihilo minus in aliquam contrariam partem causæ potest conuenire. Inter uulgare & cõmune hoc interest, uulgare omnium controuersiarum est. Cõmune in eadem controuersia utriusq; patris. Itaq; cõmune specie includitur, uulgare uero generale est, quare commune erit, quod tam à nobis, q̃ ab aduersarijs dici potest. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter cõmutatum ex contraria parte dici. Cõmutabile est, inquit, quod non quidem ab aduersarijs dici possit, ita ut à te probatum est, sed cõmutato uerbo, uel addito possit in parte contraria cõmutari. {Longum est, quod pluribus uerbis aut sententijs ultra q̃ satis est producitur,) Meminimus in duobus esse orationem nostram, nunc in uerbis singulis, nũc in coniunctis quæ sententiæ dñr. Itaq;, inquit, longum est, quod nimis aut in uerbis, aut in sententijs inuolutũ est. {Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliqđ membrum, annexum orationi.) Separatum est, quod non est proprij negocij, neq; eius causę qua de agitur, ut si homicida tibi accusandus sit & tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. {Translatum est, quod aliud conficit, q̃ causæ genus postulat: ut, si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolẽtiam causa desiderat:) Translatum est, inquit, cum ignorato genere causæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. {Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur;) Contra præceptum est, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat sibi, interdum etiam infestos facit. Quare finitis exordij præceptis, nunc nobis de narratione dicendum est.

DE NARRATIONE.

ARRATIO est, rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negocijs; altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negociorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur. cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo. Historia est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autem narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipse durus est, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas, confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & nõ ab ultimo repetetur, & si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur: nam sæpe satis est quod factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum: & si non longius quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modo id, quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel unũquodque dicetur: & si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut, cum se breues putent esse, longissimi sint: cũ dent operam ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quàm necesse sit. nam plerisque breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum euocaui: respondit: Quæsiui dominum, domi negauit esse. Hic tametsi tot res breuius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, Domine gauit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic considerandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur,

fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut cum obsit, narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur; aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem: quam argumentando, & causam agendo lenire oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad vnamquanque confestim rationem accommodare, vt vulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum, ad aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab alijs, qui audiunt, ita tenetur negocium, vt nostra nihil intersit eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipsum adiuuat, obscure dicitur & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad cõmodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo; sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. deinceps ad partitionem transeamus.

VICTORINVS.

ARRATIO est, rerum gestarum, aut ut gestarum expositio.) Definit quid sit narratio. In definitione uero, ut sæpe iam diximus, oĩa quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atq; includi debent. Quare? qm̃ non tm̃ illa narrantur quæ uere gesta sunt, sed etiam illa quæ non sunt gesta, sed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Gestarum rerũ expositio est, negocioꝝ ciuilium, & historiaꝝ: ut gestaꝝ rerum expositio est, comœdiarum, fabulaꝝ, & thematum, quæ in auditorio dñr. Ergo tria gña narrationis esse dicit. Vnum quod fit in causæ expositione, ut est illud, C. Quintius frater huiusce P. Quintij fuit & huic similia. uerum qm̃ narratio, causæ non id solum agit, ut res gestas explicet, uerum etiam multa futuris præstruit quæstionibus, animaduertamus ut Cic. utrunq; complexus sit. {In quo ipsa causa,) Hoc ad rerum expositionem. {Et omnis ratio controuersiæ continetur.) Hoc ad quæstiones pertinet. Ergo unum narrationis genus est, in quo ipsa causa & omnis ratio controuersiæ continetur. Aliud genus narrationis est, quod extra causam est: sed ad causam facit, ut est illud: Agonis est quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hęc narratio extra causam est. agitur enim qui magis debeat accusare. sed tñ ad causam facit. Locus enim introducitur. in quo se Cæcilius iniuriam à Verre passum esse cõmemorat, qua se læsum accusare debere contendit. Verũ hæc narratio extra causam quatuor modis fit, aut criminationis causa, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis causa fit, ut, Dio quidam fuit Halesinus, P. Asellius mortuus est, C. Sacerdote prætore. similitudinis causa fit, ut est illud. Sic iste multo sceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digressio & hæc uideri põt: sed non est, quia nõ interponitur narratio, quæ causa est deliberationis. Delectationis causa fit, non alienæ ab eo negocio quo de agitur. ut si prata, si nemora, si fontes riuosq; describat, & hanc ipsam descriptionem ad causam applices. Amplificationis causa fit, ut est illud de Eryphila, quæ uisum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris, q̃ cum illa rem uisam adamauerit, Verres multa etiam non uisa concupierit. Ergo secundum genus narrationis hæc est quæ digressio dr̃, quæ fit aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis causa. Tertium genus narrãdi est, quod extra oratorem est, hoc est, quod ait. {Remotum à ciuilibus causis,) Est aũt poetaꝝ uel historiographoꝝ. dat tñ cursim etiam in hanc narrationem præcepta. Hæc, inqt, narratio remota à ciuilibus causis duo membra habet. Nam aut pp negocia exponenda sumitur, quod est comœdiographoꝝ, uel tragœdiagraphoꝝ: uel pp personas. Versidici uero in utroq; uersantur. nam Virgilius Aeneæ & mores, & facta describit. Ergo hæc narratio extra oratorem, in duo diuiditur: in negocia, & in personas. uerum illa narratio quæ in negocijs est, tres habet partes, Fabulam, Historiam, Argm̃. Fabulam, dici esse, quæ nihil ueri nec uerisimile continet. & dat exemplum, cuiusmodi est, Angues ingentes alites iũcti iugo. Verum hic quęstio est, cum in definitione gñali narrationis dixerit, narratio est reꝝ gestaꝝ, aut ut gestaꝝ expositio, cur in fabulæ definitione, quę utiq; qm̃ & ipsa narratio est, gñi sil̃is esse debuit? Sed hoc in euentus diuersitate non consistit, sed potius in reuocando ad memoriam per suo intellectionem. q.d. fabula est expositio, uel narratio, in qua nec uerę nec uerisimiles res continentur. Deinde, è uentus uarietas eas ab historia disgregat, cum ait, Historia est, quę res ueras continet, sed à nr̃a memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus est, Appius indixit Carthaginensibus bellum. {Argm̃ est ficta res, quę tñ fieri potuit.) Argm̃ est, quod quidem non est factũ, sed fieri potuisse creditur. ut in Terentio, adolescentis uita narratur. Nam is postq̃ excessit ex ephebis Sosia. A negocijs ergo narratio tres partes habet, fabulam, historiam, argumentum. Fabula nihil ueri, uec uerisimile continet: historia gesta preteritoꝝ: argm̃ non uerum, sed uerisimile, Illa aũt narratio, quę uersatur in personis exprimẽdis, talis esse, inqt, debet, ut in narratione rerum uim personę agentis, & animos ostendat. & dat exemplum de Terentio, ubi Demeę & Mitionis senum personarum contentio secernitur. Venit ad me sępe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescente nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & austeritas personę obiurgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, q̃ & in illa narratione quę in negocijs est, sępe etiam persona describitur. nam describitur Catilina, describitur Sertorius, & reliqui, & illa rursus narratione quæ de personis est, gesta etiam narrantur. non inquam nos perturbent, quia mixta sunt. sed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Sępe enim persona describitur, ut negocium patescat: sępe gesta narrantur, ut apertius qualis sit persona uideatur. Sed ad pręceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controuersiæ narrationem. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit.) Oportet igitur eam tres habere uirtutes, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Tres uirtutes sunt narrationis, ut breuis sit narratio, ut aperta, ut probabilis. Verum ut hęc tria semper omnia sint, non unum aliquod ex tribus. itaq; istę uirtutes narrationis licet & alijs partibus orationis conueniant, narrationis tñ sunt proprię. aliarum autem partium orationis uirtutes narrationi conuenire non possunt: quęlibet reprehensio, quęlibet confirmatio, quęlibet criminatio potest habere hęc tria, sed quasi aliena. ipsa autem quæ habent, narrationi non conueniunt, ut inductiones, ut ratiocinationes, & reliqua huiusmodi, quę fidei sunt, non affectus, igitur tres istę uirtutes narrationi oratorię conuenire possunt, & illi narrationi quę extra ciuiles causas est. nanque historia & breuis esse debet in expositione, & aperta, & probabilis, ut Salustius sibi omnia in Catilina tribuit: Quam breuissime potero, paucis absoluam. Cum alijs historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum, dat Catoni breuitatem, Romani generis disertissimus paucis absoluit: Fannio uero ueritatem. Sed antequam dicamus ut breuis narratio fiat, ut aperta, ut probabilis, principio dicendum uidetur quid sit narratio oratoria, quid agat, uel quo distet à reliquis partibus orationis. Oratio quęque negocium explicat, atque insinuat audienti, narratio dr̃, explicans quid gestum sit, aut p uerum,

uerum, aut per uerisimile, id est aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametsi partibus narratione plenis inclinetur in actoris cōmodum, non tñ ad pugnam continuo easdem partes ducit. Negocium.n. iudici insinuatur, non pars negocij. Agitur enim ut causam iudex norit. Causa uero duarum partium est. sed subtilitas exponentis, aliquid quod suæ parti prosit insinuat. nam iudex sic ab uno audit, quasi extra partem. Sed uere is optimus patronus est in narrando, qui ita narrat, ut & aduersarius ita narrare potuisse credatur. uerum talis oratio esse non potest, cum crimina proponuntur. Quibus in propositionibus, & si dicatur, illud fuit, illud consecutum est, & cetera similia tñ narratio non est. Qm̄ hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur. & non id agitur in hac oratione, ut iudex sciat causam, sed ut audiat crimen admissum. At in narratione, cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem, quasi intentio: aut à defensore quasi quæstio, ut purgetur. Sextus Roscius occisus est, accusator dicit à filio, Tullius negat. hinc esse criminatio potest, & defensio. Insinuatur iudici per narrationem totum negocium, ubi, qñ, qūo Sex. Roscius sit occisum. Hoc dicat utraq; pars necesse est. huic singuli subtiliter interijciunt id, quod parti suæ prodesse possit, non pugnæ modo, sed adiuncta uerisimilitudine, ut, ita narret quasi & aduersarius eodem modo narrare possit. Explicito negocio, causaq; cognita, incipit aduersarius dicere q̄ Sex. Roscium filius interemit: & hæc criminatio. Si aūt defensor est, proponit crimen quasi quæstionem. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: & affert argumenta, quibus hoc possit dissoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, uel ꝓpositiones criminum, cum oratio exponendi quodāmodo implicitam secum habet intentionem, ut occidisti, aut abstulisti. {At ubi narratio est, post narrationem dñr, sed tñ in narratione significantur iudici, non aperte ab oratore dñr. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur,) Breuis erit, si, unde necesse est, inde initium sumet, non ab ultimo repetet. Dixit supra narrationem oratoriam tres uirtutes hr̄e debere: ut breuis sit, ut aperta, ut probabili. Nunc docet breuis narratio quemadmodum esse possit, & breuis pro qualitate negocij. Breuis, inquit, erit, si initium sumas à rebus necessarijs, non ab ultimo. utputa, si nobis bellum Troianum narrandum sit, debemus à raptu Helenæ incipere, non à Læda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruare debeamus. Atq; hoc præceptum de initio narrationis est, quod ait, Breuis erit, si unde necesse est, inde initiū sumetur, non ab ultimo repetur. {Et si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur:) Vtputa cum sufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & uoluit, & potuit, & occidit, cum harum partiū summa sit, occidit, & hoc dixisse sufficiat. uerū hoc præceptum de medio narrationis esse potest. {Et si nō longius, q̄ quod scitu opus est, in narrando proceditur:) Id est, si narres quousq; narrandum est, non etiam illa narrētur, quæ iam in tractatus cadunt. utputa, quidam fortiter fecit, petit præmij nomine ærarij dimidium, contra dr. Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatem regressus sit, & quemadmodū prēmium petierit, & quemadmodum ei contradictū sit. uerum hoc p̄ceptum de fine narrationis est. {Et si nullam in rem aliā trāsibitur:) Scilicet ut illa tm̄ narres quæ ad causam pertinent: non etiam aliqua quæ extra sunt, & quæ ad negocium minime pertinent. {Et si ita dicetur, ut nonnunq̄ ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur:) Vt posita secunda, quæ sunt sua prima declarent. Si dicas inde cum reuersus essem, utiq; cum dicis reuersus, ostendisti & profectum te nescio quo, & peruenisse, postremo reuersum. {Et si nō modo id, quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur:) Etenim qui breuitate studet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura sunt, uerū etiam illa quæ nihil profutura. {Et si semel unumquodq; dicetur:) Id est, ut non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt aut nihil profutura, uerumetiam illa quæ prosunt, ut semel dicantur, non bis aut amplius. {Et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur.) Præceptum omne duplex est. Nunc enim ostendit quid faciendum sit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In superioribus ostendit qd esset in narratione faciendum nunc ostendit quid sit non faciendum. Et si non ab eo, inquit, quo in proximo desitū erit, deinceps incipietur. i. ne à re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordium. Si dicas profectus urbe sum, & cum essem profectus, ad uillam ueni, & cū uenissem. Quare is qui breuiter narraturus est, iterare nihil debet. {Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut, cum se breues putent esse, lōgissimi sint:) Sæpe, inquit, & si dictio in uerbis breuis est, tñ longa efficitur, cum non necessariæ res in narratione ponuntur. Quod ut nos non prætereat, primo nobis dicendum est quemadmodum possumus intelligere. quod ubicunq; dicta sint singula uerba significant res suas singulas, ut sedet, currit, eo uenio. Item copulatio rōnalis uerboꝝ plurimoꝝ unam rem continet. maxime aūt, si in narratione fit, cum præmissa uerba tertia persona concludit. Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulso, seuerior, neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia persona unam rem fecit omnium superioꝝ. Itaq; in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ personæ. ergo in hac oratione. Accessi ad ædes, puerum euocaui, rñdit: quæsiui dñm, domi negauit esse: tertia persona est, rñdit. Iam igitur una res est. fit aūt altera cum ait, domi negauit esse. Quare cum sufficeret, domi negauit esse, abūdauit rebus superfluis. quia dixit ante, respondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuissime dicant, tñ quia plures quam oportet dñt, incipiunt breues non esse. Quamobrem, inquit, si breues esse uolumus, non solum uerba non necessaria præterire debemus sed etiam res. {Aperta aūt narratio poterit esse,) Dixit quemadmodum breuis narratio esse possit. nunc quemadmodum aperta esse possit, exponit. Illud aūt perspicere debemus, quod & in apertam narrationem illa dat prēcepta, quæ & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostēdit. Nunc itaq; totam complectitur narrationem, cū ait. {Aperta aūt narratio poterit esse, si, ut quidq; primum gestum erit, ita primum exponetur,) Scilicet, ut non peruerso narrādi ordine fiat iudicibus in cognitione cōfusio. {Et rerum ac tempoꝝ ordo seruabitur,) Scilicet, ne id primū narres quod postea factum est, quod si feceris, & in rerum & in tempoꝝ ordine deliquisti. {Vt ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur.) Hoc est q̄ ait supra in definitione narrationis. Narratio est reꝝ gestaꝝ, aut gestaꝝ expositio. i. uera, & uerisimilis. {Hic considerandum erit, ne quid perturbate,) Vt in præceptis breuis narrationis primum ostendit quid faciendū esset, deinde quid non faciendum, ita et hic ostendit primo qd faciendum esset, tum quid nō faciendū. Considerandum, inqt, erit, ne quid perturbate dicatur. i. si rerum ac tempoꝝ in narratione ordo mutetur. Deinde, inqt, nequit cōtorte. i. cum interdum nō facilis trāsitus ac directus est, sed obscurus. {Ne quam in aliā rem transeatur,) Ne omissis rebus ad pn̄s negocium pertinentibus, non narranda atq; aliena narremus. Hoc p̄ceptum ēt de breui narratione dedit, cum ait. Et si in nullam aliā rem transibitur. {Ne ab ultimo repetatur,) Ita ut supra de breui narratione, si unde necesse est inde initium sumetur, nec ab ultimo repetetur. Verum hoc p̄ceptum etiam hic de initio narrationis est. {Ne ad extremū prodeatur.) Ita ut supra de breui narratione: Et si non longius, quā quod scitu opus est, narrādo ꝓcedatur. Verum hoc præceptum ēt hic de fine narrationis est, ne ad extremum ꝓcedatur. {Ne qd, quod ad rem pertineat, p̄tereatur:) Hoc uitiū mediæ narrationis est: ita aut principij uitium est, si ab ultimo repetatur: finis aūt, si ad extremum ꝓdeatur. Deinde concludit: illa, inquit, omnia de breui narratione prēcepta etiam in aperta nobis seruanda sunt. Nam ut aperta non possit esse narratio, non intelligitur. i. aperta non est longitudine magis quam obscuritate. Ergo ut aperta sit narratio, & ut intelligatur, minime longa. i. breuis esse debebit. Prēterea, inquit, ut apertam habeamus narrationem, uti, inqt, dilucido ac de ꝓximo petito sermone debemus. {Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate.) Secūdum ordinem diuisionis suę, postquam de breui & aperta narra

ta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis,inquit,erit narratio, si in ea fuerint illa omnia quibus solet ueritas inueniri. nam in his septem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa superiora,quis,quid,cur ubi,quando quemadmodum quibus adminiculis,omnes artium scriptores tractauerunt,& in praeceptis suarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum personarumq; considerans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem,& recte. Res enim omnes non per se sunt, nec ex natura ualent, sed opinione. neque enim cum dicimus tunicam, per seipsam intelligimus tunicam esse quia uestimur, sed quia nostra nobis opinione persuasum est cũ audierimus tunicam, intelligimus rem esse qua uestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc uero opinionem in tribus plenam esse dicit,si id, quod dicimus à nostra natura non abhorreat.i.ab eorum natura pro quibus agimus.s.ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat,probabilis narratio non erit.Deinde ut id,quod agimus, à populi rumore non abhorreat.s.ne contra consuetudinem audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iustitiam, & si apud Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo si id,quod agimus, cum eorum quicunque audiunt iudicaturi opinione consentiat. Itaque narrationem probabilem esse dicit,si in ea sit septem illa, quis, quid,cur,ubi,quando,quemadmodum,quibus adminiculis. Sed cum omnia hic posuerit,unum non posuit.i.modũ,quod est quemadmodum. Et recte modum inter praecepta probabilis narrationis non posuit. Non enim in modo fides fit,sed magis auxesis criminis. Et quoniam praecepta haec & ad coniecturam accommodanda erant,ubi factum negatur, merito modus esse non debuit: quia modus non excutimur, nisi cũ factum conceditur. Cum autem in coniectura, ubi factum negatur,omnino esse non poterit, multo magis alibi modus non erit.Si autem in reliquis statibus fuerit,auxesis facti erit, non probabilis narrationis expositio. Ergo hic uideamus, septem illa absque solo modo. Persona,si personarum dignitates seruabuntur. Causa,si causae factorum extabunt. Facultas.si fuisse facultates uidebuntur. Tempus,si tempus idoneum. Locus, si locus opportunus. Videamus & opinionem quae his omnibus quoque à Cic.addita est.{Si res & ad eorum,qui agent,naturam,& ad uulgi morem,& ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur.) Si personarum dignitates seruabuntur, non honores,sed prout quaeque digna sit.{Si tempus idoneum, si spatij satis,) Duo sunt tempora,unum per spacium.i.per interuallum: aliud per opportunitatem. Spatium est,ut unus,alter,multi dies,mensis,menses,anni. Opportunitas est occasio ex hominum actibus facta,ut bellum, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait. Si tempus idoneum,si spatij satis. Iam cum ait, si tempus idoneum,ostendit tempus esse per opportunitatem. Illud autem praeterea considerare oportebit. Supera docuit quae in narratione seruanda sint, & quemadmodum facienda, nunc in ipsam narrationem quatuor praecepta dat. Quęstio est enim. An ubique narrandum sit. Deinde si narrandum, quo loco narrandum: Postremo si ita narretur quemadmodum causa postulet,non ubique narrandum est,inquit. Etenim si obest narratio,praetereunda est: Et cum nihil prodes,praetereunda est. Deinde,inquit, uidendum est quo loco narrandum sit. Saepe enim post argumenta narrandum est, ut Cicero in Miloniana fecit. Postremo secundum causae genus narrandum est,ut quod non est praetereundum,non praetereas: quod p̃tereundum,praetereas. {Obest tum, cum ipsius rei gestae expositio magnam excipit offensionem.) Obest,inquit, narratio si cum aperis atque insinuas rei gestae qualitatem, necesse habes tibi auditorem reddere infensum. Quod cum contingit,non cõtexte,inquit,narrare debebis, nec causam omnem indicare,sed singulas causae partes proponere,& his statim argumenta supponere, ut res dubia fidem pro agentis accipiat uoluntate. Praeterea,inquit,cum nihil prodest narratio,pręteriri debet. Nihil autem prodest narratio tum, cum ita ab aduersarijs causa iudicibus exposita est,ut à nobis aliter narrandum non fit. Denique iam supra diximus,non interdum opportuno loco poni narrationem. Vtrum hoc genus praecepti differt in id tempus, quo de dispositione dicturus est. {Non quemadmodum causa postulat, narratur,) Praeuaricatio duobus modis fit. Si utilia nostrae causae cum obscuritate dicamus, aut utilia aduersariorum manifeste atque aperte proferamus. Verum haec tunc uitia sunt,si cum id facimus, nihil nobis prodest. Saepe etenim prodest,ut tali praeuaricatione aliud quod uolumus obtinere possimus. Nam ut obtineat Dauus,ne Chremes det filiam Pamphilo,aperte narrat id, quod contra Pamphilum poterat uideri: illum peregrinã amare, & filium ex ea suscepisse. Nunc secundum ordinem positae narrationis, ad partitionis praecepta ueniamus.

BECICHEMIVS.

NAM plerisque breuiter dicere uidetur,qui ita dicũt. Accessi ad aedes,puerum uocaui.) Mauuscripti libri, dicit. sed & dicunt defendi potest à grammaticis.

DE PARTITIONE.

Recte habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duae sunt, quarũ vtraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiã. Vna pars est, quae, quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc, vtroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quae partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit, haec debet illud,quod conuenit, inclinare ad suae causae commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, conuenit mihi cum aduersarijs. Item contra: Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem, conuenit. Nam hic vterque & id posuit, quod conueniebat; & tamen suae causae commodo consuluit. Deinde, quid controuersiae sit, ponendum est in iudicationis expositione: quae quemadmodum inueniretur, ante dictum est. Quae autem partitio rerum distributam continet expositionem, haec habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem: Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Haec in hoc genere iccirco vtilis est, quod rebus ipsis, & partibus causae, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quae incidunt in causam, in genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permiste cum partibus implicantur. nã genus est, quod plures partes amplectitur. vt animal: pars est, quae subest generi, vt equus. Sed saepe eadem res alij genus, alij pars est. nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Troiani, genus. Haec ideo diligentius inducitur praescriptio, vt, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari posit. nam qui ita partitur, ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad remp. peruenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis sine dubio pars est auaritia.

Hoc igitur vitandum est, ne, cuius genus posueris, eius secum aliquam, diuersam ac dissimilem, partem ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionẽ. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse: nam, fecisse, ostendere satis est. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen vtamur distributione, idq́ perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vsum oratorium non tantopere pertinent, quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, vt & prima quæque pars, vt exposita est in partitione, sic ordine transigatur; &, omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, vt ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia,
Liberius viuendi fuit potestas.

Deinde suum consilium,
Et nunc id operam do.

Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quanque partem primum accessit, &, omnibus absolutis, finem dicendi fecit: sic nobis placet & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

VICTORINVS.

ECTE habita in causa partitio, illustrẽ & perspicuam totam efficit orationem.) Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum uidetur, quid intersit inter partitionem et diuisionem. Partitio est, totius causæ per partes constitutio. Diuisio est, rerum sub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in causa partitio illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid sit, scimus esse collectam. Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Dicit itaque, partitionem duas hr̃e partes. Distributionem, & aliam quæ ostendit quid aduersarij confiteantur, & quid in contentione uersetur. Verum utrarumq; harum partium duplex effectus est. Aperit causam, & controuersiam constituit. aliud est enim quod aperit causam, aliud quod constituit controuersiam. Nanque aperitur causa in narratione, in qua etiam si intelligitur quæ sit controuersia, non tñ ab oratore constituitur. Constituere est.n. proponere, & dicere quid in controuersia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non constituitur controuersia. At in partitione, tametsi aperitur causa tñ & constituitur controuersia, ut non unum sit, sed utrunque fiat. Nam aperit utiq; causam, quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus sum de illo, aperta est causa partitione, hoc est distributione. Item in alia partitione, cum dicitur, Illud manifestum est, nec negatur, illud uero negatur: utique aperitur causa, sed partitione, ut diximus, in eo tñ & constituitur controuersia, cum quid in cõfessione sit docetur, quid in negatione. Alia aũt partitio, quæ distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam res enumerando. at cum uel uerba iunguntur, uel oratio, quæ dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controuersia. quęstor Verres fuit legatus, prętor urbanus, prętor Siciliensis. Hoc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At uero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita distributio totius accusationis meæ: hoc est constituere controuersiam. Itaque, ut diximus, partitio species habet duas: Vnam, quæ quid cum aduersarijs conueniat docet, & quod in controuersia sit. Alteram, quæ in distributionem habet membrorum iñ reliquam orationem. Illa superior species cum proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id, quod aduersarius confitetur. Postea uero subiungit, id quod sit in controuersia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicam, inquit, uim factam à P. Clodij familia. aduersarij non negant. Hic proposuit, quod aduersarij fateantur. deinde ipsum pro se fecit dicendo, damnum datum esse Miloni Concedis. uici unam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua confessionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis non negas, uici alteram. Post, quid in controuersia sit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudicium est, sed qm̃ non in omni negocio aduersarius fatetur, illa altera adhibenda partitio est, quæ distributio nuncupatur. ubi totius causæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea sunt quæ uere in eodem negocio continentur, ut in Verrinis de quæstura, de legatione, de prætura urbana, de prætura Siciliẽsi. quam quadripartitam distributionem totius accusationis suæ Tullius esse dixit. Item illa distributio de frumento, quã fecit dicendo emptum decumanum æstimatum. Aut si partitio de ipsa causa non sumitur, ea membra ponit orator, quæ ipsæ ingenio inuenit, & sibi ipsa dicenda constituit, non ex negocij factis ad causam sumptis, sed argumentatione oratoris in causa collocatis. ut in Diuinatione: Ego sic intelligo, sic ut de pecunijs repetundis quæstio sit, si nomen cuiuspiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime auctorem uelint hi qui eas iniurias passi sint & quem minime uelint hi qui eas iniurias fecisse arguantur. Item pro Sex. Roscio, cum unum crimen sit parricidij, ac propterea unum negotium, partitur tamen Tullius non causam, sed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionem accusator Erutius suscepit. Audaciæ partes Roscij sibi depoposcerũt, Chrysogonus aũt potentia pugnat. {Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur) Partitionis duæ partes sunt, una quæ quid cum aduersarijs conueniat indicat, & quid in controuersia sit demonstrat. altera quæ dicitur distributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in causa sunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, ut partitione completa, nihil amplius dicamus præter conclusionem. {Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit,) In hac partitione, id quod aduersarius confitetur, ad causæ nostræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accusator, matrem occisam ab Oreste filio, constat. Iam cum ait, matrem à filio constat occisam, id quod aduersarius confitetur, ad se inclinat. Consideratione enim sanguinis, non uidetur debuisse à filio mater occidi. Deinde si dicat Orestes, uel eius defensor, constat à Clytemnestra Agamemnonẽ maritum occisum cõfessionem aduersarij sine dubio ad se inclinat. consideratione enim iuris, occidi maritus ab uxore non debuit. Iam quid in controuersia sit, ex iudicatione colligitur. i. an recte Orestes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Orestis? Quare accusatoris talis erit partitio. Interfectam matrem à filio, cum aduersarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an à filio occidi debuerit, quæstio est. Rei uero talis erit partitio. Interfectum à Clytemnestra Agamemnonem conuenit: an à filio Clytemnem. debuerit

debuerit occidi, quæstio est.{Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem:) In omni distributione, siue quam habet orator in membris negocij, siue quam in membris quæ ipse format & fingit dicenda, seruare debet hęc tria, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis est, absolutio in toto, paucitas in generibus.{Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbũ.) Vt si sic patiamur: Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, postremo de æstimato. Sed partiendo longius peccabimus contra præceptum hoc si sic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius est crimen, de eo quod solet publicis pretijs comparari: postremo, ubi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æstimato frumento. Hęc itaque superflua uerborum in breuitate partitionis uitare debemus, ut animus auditoris non uerbis, sed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere iccirco utilis est,) In hoc genere.i.in distributione, breuitas utilis est ad animos auditorum non uerbis sed rebus potius occupandos.{Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, in genera, de quibus dicendum est, amplectimur.) Absolutionem tunc facimus, si omnia quæ incidunt in causam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc speciebus confici possunt, nunc generibus. quoniam autem specierum maior est multitudo, angustior generum uis & natura quippe cum genus multas in se species contineat, qui facit partitionem, de speciebus omnibus causæ incidentibus absolutionem quidem seruat, ꝙ omnis species in partitione proponit: sed peccat, ꝙ specierum latior distributio est, & in partitione amplius q̃ quattuor partes omnino esse non debent. Ergo ut absolutio melius in distributione seruetur, species illæ ad genera reseruandæ sunt. Vt paucis generibus cum species omnes complexi fuerimus, absolutionem conficiamus, ꝙ omnia, & paucitatem, ꝙ genera quæ incidunt in causam, in distributione collocamus, neaut utile aliquod genus prætereamus, aut postea causæ, quod est uitiosius, inferamus.{Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur,) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid sit genus, quid sit species, iam scimus, nec cum generibus species implicemus. Itaque si studere uolumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus.{Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal: pars est, quæ subest generi, ut equus.) O N, græci substantiæ & accidenti genus ponunt, sed non bene. pars.n. omnis generi suo similis esse debet. Substantia porro res est, quæ alijs rebus subest, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens est ij quod in substantiam cadit. Quare quoniam illud superius O N, utrunque esse non potest, non recte substantiæ & accidenti genus factum est. Ergo quoniam præcipimus ut species generi semper similis esse debeat, uideamus ubi hic Cicero quasi uideatur errasse. Nam posuit hominem respectu duplici, ut ad inferiora genus sit, ad superiore species. Huic animal præposuit, ut speciem faceret, id quod homo, cum id ipsum genus uellet ostendere quod homo est subiecit huic speciem, Romanum, Thebanum: Nonne uidetur esse uitiosum, quod cum homo substantia sit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta subiectio est, sub eo quod substantia sit, id quod est accidens collocari. Nam rectum illum præceptum est, in faciendis generibus & speciebus & indiuiduis rem aut substantialem in omnibus esse seruandam, aut accidentalem. ut cum in genere sit substantia, & in genere & in specie & indiuiduo sit. Animal nanque substantia est: huic cum suppono speciem, substantia esse debet: suppono autem hominem. Item cum suppono homini Ciceronem, substantiam pono, sic factum est ut in omnibus substantia seruaretur. Pari ratione si id quod est accidens fuerit etiam species, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, ut genus ponam colorem. accidit enim color corpori: huic cum suppono speciem album uel nigrum, intelligo & hoc quoque accidens esse. Eritq; etiam similis ratio, cum sub albo pono hoc album, quod est indiuiduum. Indiuiduum est, quod oculis digitoq; monstratur, ergo & albũ & color accidentia cuncta sunt, corporis.s. quamobrem Romanus & Thebanus accidentia sunt. Accidunt enim substantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero uero hominem ponit.i. substantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. nanque animal substantia est. non recte autem, cum hominis speciem supponeret, Thebanum & Troianum supposuit. quoniam hæc, ut diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quæstionem uenit. licet enim id quod accidens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato cui supponitur. utputa homo, ut diximus animalis species est: hominis uero species est Thebanus, quod est accidens, hic non Thebanum solum audire debeo, sed hominem Thebanum, ut simul cum Thebano & hominem audiendo, faciam id quod est accidẽs substantiale. Quare Cicero recte hominem animalis speciem posuit, & genus Thebani, aut Troianis hominis scilicet. Itaque, inquit, ideo diligentius genera, & species generum definire uolumus, ut intellectis aperte generibus, quo breuior sit partitio, etiam genera pauca in partitione eadẽ collocemus. {Nam qui ita partitur, Ostendam ꝑꝑ cupiditatem, & audaciã, & auaritiam aduersariorum omnia incõmoda ad remp. peruenisse;) In partitione quæ dicitur distributio tria semper dicit esse seruãda, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis est. Absolutio, ut omnia genera quæ in causam incidunt in partitione ponamus. Paucitas, ut sola rerum genera, quæ partium genera sunt absq; partibus suis in partitione ponamus, & quæ genera sunt, partes aliorum generum esse non possunt. nunc itaque de paucitate tractatus est. Et dat exemplum uitiose distributionis.i. in qua genus & pars eius simul posita sunt. nam qui ita, inquit, partitur. Ostendam propter cupiditatem et audaciam aduetsariorum, &c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem seruare nesciuit. Si quidem non sola rerum genera posuit, sed genus & partem generis. Cupiditas enim genus est, pars cupiditatis auaritia. Ergo in superioribus quid faciendum esset ostendit nunc quid non faciendum. & hæc fere bipartita præceptoꝝ omnium disciplina est.{Hoc igitur uitandum est, ne cum genus posueris, eius speciem, sicuti aliq̃ diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione.) Hoc igitur uitandum est, ut sciamus nũc illud præcipi, quod faciendum non sit.{Quòd si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum,) Genera, inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt, & si cui generi partes suas fuerit necesse supponi. Postq̃, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus uenerimus, tũc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tñ partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæstionum, debemus de generis partibus disputare. {Atque illud quoq; pertinet ad paucitatem,) Q̃m de paucitate tractatus est, atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, inqt. Ne plura quam satis nos demonstraturos esse dicamus, hoc modo, inquit: Ostendam aduersarios id quod arguimus, & uoluisse, & potuisse, & fecisse, cum in tertio cuncta sint. Deinde, inquit, cum simplex quidam in controuersia sit, nos tñ distributione utamur.{Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratoriũ non tantopere pertinent,) Ostendit partitionum multa esse alia præcepta: sed tñ quæ ad philosophiam, non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philophiam, inquit, de qua hæc ipsa præcepta transtulimus. Ideo, inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Ostẽdit hæc de partitione præcepta latinos nunq̃ habuisse in artibus suis, sed se primum transtulisse de gręcis.{Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit,) Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, ut quod primũ in partitione ponimus, id primum aggrediamur & explicemus: quod secundum ponimus, ut secundo aggrediamur loco: quod tertium, tertio. Postremo finitis per ordinem suum partibus, dictionem omnem extremis epilogis cõcludamus.

BECICHEMIVS.

HOC igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum sicuti aliquam partem diuisam ac dissimilem ponas in eadem partitione.) Error turpissimus & multiplex. Sic corrige: Hoc igitur uitandum est, ne cum genus posueris, eius speciem sicuti aliquam diuersam partem ac dissimilem ponas in eadem partitione.

DE CONFIRMATIONE.

ONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incōmodum videtur, quandam siluam, atque materiam vniuersam ante permixtam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere quemadmodum unūquodque genus causæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negocijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile an muliebre sit; & in natione, patria, cognatione, & ætate: natione, Graius an barbarus: patria, Atheniensis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis: ætate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterea cōmoda & incōmoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus; quos habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi præceptores; quibus amicis vtatur; quo in negocio, quæstu, artificio sit occupatus; quo modo rem familiarē administret; qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate: si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra; quales liberos habeat. Aut, si de non viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus, animi, aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam cōmoditatem, non natura datam, sed studio & industria partam. Affectio est, animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa cōmutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est, animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philosophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit vsurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa. Negocijs autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negocio, partim in gestione negocij considerantur, partim adiuncta negocio sunt, partim gestum negocium consequuntur. Continentia cum ipso negocio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis complexio totius negocij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter vsque ad ipsum negocium. Deinde in ipso gerendo negocio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negocij, qui locus secundus erat de ijs, quæ negocijs attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negocium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer, an profanus; publicus, an priuatus; alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc vtimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturniue spacij certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleuerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularum numero reponantur: & quæ iandiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint. & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item cōmuniter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consideranda. nam sæpe oportet cōmetiri cum tempore negocium, & videre potuerítne aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem vtrunque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodam modo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit, fit aliud, quod parte quadam, & specie, vt diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat, vt ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, vt nuptiæ, sacrificium, funus, conuinium, somnus. Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur; cuius partes sunt, inscientia, casus, necessitas; & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus

facilius

facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negocio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negocij, sicut ex statura corporis, consideratur. Simile autem ex specie comparabili, comparabile autem ex conferenda atque assimulanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, vt frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negacionis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars est, quæ subest generi, vt amor, auaritia. Euentus est, alicuius exitus negocij, in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq́ sit. Quare hoc in genere, vt commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est, ex ijs, quas negocijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negocium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui sunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo soleat, an insolenter ac raro. Postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis aut vtilitatis, consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negocijs quidem fere res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim vt breuiter describamus, argumentatio videtur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter, ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua vtrum concesseris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus est, cur vteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, vna reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, vt ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui; relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, & ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positū est, aut quod habet in se ad hæc quādam similitudinem, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere, quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophiæ dent operam, nō arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs hoc modo: Nam si ijs, qui imprudentes læserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam vt locus sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, vt certas quasdam in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negocio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine vllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Cōmune est, quod omnes vulgo probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: vt maioribus natu assurgatur, vt supplicium misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factum, quòd insciente collega in Censura nihil gessit, post Censuram Consulē fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rē auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negocij cōfirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. At fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuse & permixte dispersimus: post descripte & electe in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas

tas in partes distingui, & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea praeceptione nobis & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuentionem argumenti absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est: quòd non rei solum magna utilitas est, sed praecipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quae rebus non dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, vt illi dubia quaedam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi, quaeso, Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes; vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si vestem & ceterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, quàm tu habes; tuúmne, an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes; vtrúmne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quaeso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est; tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundum meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quòd si vxorem meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam vterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram; egomet dicam, quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque foemina lectior in terris sit; profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu vt maritus sis quamoptimae mulieris, & haec quamoptimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quaereret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates vsus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere praecipiendum nobis videtur: Primum, vt illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, vt sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi; dubium esse id ipsum, non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, vt simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quò spectent illae primae inductiones, & ad quem sint exitum peruenturae. nam qui videt, si ei rei, quae primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quae sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerunque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quae ante concessae sunt; aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars constat ex similitudine vna pluribúsue. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibitae sunt. Tertia ex conclusione, quae aut confirmat concessionem, aut, quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus; videtur huiusmodi quoque vtendum exemplo; non quo praeceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit vtendum; sed vt eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt agnoscere. Ergo in hac causa, quae apud Graecos est peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum Imperator ei, qui sibi ex lege Praetor successerat, exercitum non tradidit, &, cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedaemonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione vti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam si quis reip. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd si vosmet ipsi, quod à vestra religione & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietúrne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est; id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Noui vestram intelligentiam. non potest ita videri, iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte, ne multo indignius sit id re & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in praesentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam consideremus. Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua se vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cum idem vsu dicendi sequerentur, paulum in praecipiendi ratione dissenserunt. nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus quàm in tres partes posse distribui putauerunt. eorum controuersiam non incommodum videtur cum vtrorunque ratione exponere. nam & breuis est, & non eiusmodi, vt alteri prorsus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quae consilio geruntur, quàm quae sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quamcopiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quae ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quae temere & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui praepositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est. nam nauis optime cursum conficit ea, quae scientissimo gubernatore vtitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, et duae partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod

ostendere

ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ; & diurnæ nocturnæq; vicissitudines nulla in re vnquam mutatæ quidquam nocuerunt. quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripertitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque à propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. quare, quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi vnam partem videri propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele atque Peripateticis & Theophrasto frequentatum, deinde à rhetoribus ijs, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. quod enim adiungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, vt ostendemus. separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, & quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur: igitur in cæde interesse non potui: Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione: nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quòd cuiuis facile perspicuum est? Quod si ita est; ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est; falsum est non esse plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. nam si quadam in argumentatione satis est vti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni; quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, vt ostendemus. separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est huiusmodi. Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. hæc propositio indiget approbationis. non enim perspicua est, neque constat inter omnes: propterea quòd multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: Igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget. nam, quandam indigere, perspicuum est. separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quàm tripertitam argumentationem. Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, vt certum quiddam & breue exempli causa ponamus: Summo autem opere sapientia petenda est; summo igitur opere stultitia vitanda est: summopere autem sapientia petenda est; igitur summopere stultitia vitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed vtranque, suo loco positam, vim suam tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio. per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controuersia est. De vnaquaque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ consistant, exempla ponemus:

ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges iudices ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. ea enim virtute & sapientia maiores nostri fuerũt, vt in legibus scribendis, nisi salutem, atque vtilitatẽ reip. sibi aliud nihil proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, &, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reip. quòd ex legibus omnes respublicas optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam reip. seruimus, ex reip. commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, vt æquum est, ex vtilitate reip. considerate, quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum Imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo charius atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reip. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reip. salute interpretari. Quòd si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, vt is nobis sententiam legis interpretaretur: nedum nũc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertißime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini: quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripertita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmet ipsos, quem iure accusare poßimus. Ac primum quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertium turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus. ac metuere quidem non oportet. restat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem. hic satis esse dicunt proponere & assumere; quoniam perspicuum sit, quod conficiatur: complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum est, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem & assumptionem, hoc modo: Quòd si leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit: profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse: Aut ita, vt ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis: Aut ita, vt id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus: Aut vt id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est: id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum, & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perspicuus est, consecutione vti. Si qui autem ex vna quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque complexionis indigere. sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine vno res duas significat, ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumentatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentũ proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit. atque hac distinctione alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoueat auditorem necesse est. quòd si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum, referret, nequaquam tantum inter summos oratores & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perspiciatur, aut scribamus ipsi, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, hoc idem exercea...

quam

quamfacile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendũ putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

VICTORINVS.

ONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio.) Definitio confirmationis non per id, quod est, de sper id, qđ facit. Et quod ait. Nostræ causæ, cõmune præceptum est tam defensoris quam accusatoris. uterq;.n. utroq; semper utitur. i. & confirmatione & reprehensione. Scire autem debemus, exordium, narrationem, partitionem, & conclusionem in omnibus causæ generibus, uel constitutionibus, generali disciplina eadem præcepta retinere confirmationem uero & reprehẽsionem per singula causarum genera, uel singulas constitutiones, diuersa & propria semper habere præcepta. Nunc itaq; iuxta ordinem partium post partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam, ut supra diximus, in singulis causarum generibus uel constitutionibus diuersa & ꝓpria habentur præcepta, quia mora est: ut per singulas confirmationis species præcepta dicantur, generaliter & confuse ꝑcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni causarum genere, uel in omnibus simul constitutionibus confirmatio effici possit. Et hoc in primo libro agitur. i. ut in omne genus formamq; causarum quædam cõmunitas argumentationum uelut silua ponatur. Secundus autem liber hoc cõtinet, ut in singulis causarum generibus ac formis propria & certa & diuersa præcepta separentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. {Per quam argumentando) Hoc enim proprium est confirmationis. Alioq; & narratio fidem facit: sed non argumentando. {Fidem, & auctoritatem, & firmamentum) Fides est argumentum quo crimen probamus. i. fidem crimini facimus. Auctoritas est argumentum uerius atq; honestus, & cui quasi necesse habeat credi. Firmamentum est creberrima argumentatio. {Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negocijs est attributum.) Omnis res argumẽtando confirmatur. Sed quæ in ὑποθέσει est, quę causa dicitur, cuius causæ ista definitio est, lis cum certa persona hæc quidem omnis res ex illis septem locis argumenta contrahit, q̃s, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem uim argumentationis continent, quinq; reliqua secundo subiacent. Itaq; duo hæc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cic. & ad opus uicinioribus nuncupat. i. personam & dictum factũmue, quod negocium est. Itaq; omnis res confirmatur aut ex attributis personæ argumentis sumptis, aut ex attributis negocio. Personis autem attributa sunt undecim, Nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. Itaq; si hæc omnia attributa personæ sunt, quę sit ipsa persona uideamus. Nomen esse non potest, quia primum attributum personæ est. Homo esse non potest quia naturæ ꝑsonæ attributum est, & natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ est ergo persona? Illa. s. quæ in pronominibus finitis est, ut ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaq; ex persona nulla argumentatio potest sumi. Cum enim dixero hic, quod argumentum feci? Ex attributis autem personæ sumitur omnis argumentatio breuiter, uel sub distributa, per q̃ se aperit, & quibus impletur ipsa persona. attributis suis igitur personarum omnium uis probatur. {Nomen est, quod unicuiq; personæ datur, quo suo quæq; proprio, & certo uocabulo appellatur.) Anteq̃ ad hoc nomen, quod definiendũ [illegible]nus, prius de signãtia nominis dicamus. Nomen hoc quod sonat nomen, quatuor significantias habet. Vna talis est, quæ est in appellatione rerum omnium. Verba autem nr̃a omnia reꝝ nomina sunt, ut salio, curro. Vtiq; his omnibꝰ nominibus res sigñantur. Vnde multis illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerũt, qui rebus nomina imposuit. Certe ut sciamus oẽs partes orõnis. i. omne quod loquimur, nomina esse rerum, constat, cum de Sibyllæ rñsis ageretur. In rñsis autem omnino octo partes orationis fuerint necesse est, quod ait Virg. Folijsq; notas & nomina mandat. Ergo hæc una significantia nominis est, quæ in omnium uerborum appellatione est. Alia, nominis significantia talis est, qua unam partem orationis ex octo partibus orationis uidemus esse signatam: ut, nomen, pronomen, uerbum. Tertia, nominis proprij, ut hominis, ut deorum. Quarta autem hæc quadripartita est, qua unaquæq; ꝑsona, sine alterius cõione signatur. Et ut sciamus unam de quatuor hanc esse, sigñonem nominis sic proposuit, ut ostenderet quod nomẽ esset definiturus. {Nomen est, inquit, quod unicuiq; personæ attribuitur, quo quęque suo proprio, & certo uocabulo appellatur.) Ergo ut proprium personæ hoc nomen & certum sit, per quatuor tenditur, prænomen, nomen, cognomen, agnomen: prænomẽ porro interdum una, interdum duabus, interdum tribus literis continetur, ut C. Caius, Cn. Cneus, ut Sex. Sextus, fuitq; nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio: nã & Quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortassis loco natus esset: & Lucium ideo, quòd fortasse esset initio lucis exortus. Verum q̃m hæc apud nos ratio nihil ualet argumentum de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorum est, tractum ex familia uel sanguine: ut, Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen autem proprium personæ est, ut Cicero, ut Scipio. Iam agnomen extrinsecus uenit, & uenit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna ex animo, sicut Superbus, & Pius ex corpore, sicut Crassus & Pulcher. ex fortuna, sicut Africanus & Creticus. Quatuor his partibus personæ proprium & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumentum autem, si necesse fuerit in tribus quærimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis istius hæc est ꝓpositio. Nomen est cuique personæ deinde hinc incipit definitio. Quo quæque suo, id est uocabulo, sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: ut, Tullius. Multi enim itaque Tullij, quia nomen ex sanguine est. Deinde addit proprio. Rursus & uocabulum proprium potest esse commune, ut Cicero proprium uocabulum, sed tamen multi possunt esse Cicerones. itaque addit, certum scilicet quod ex omnibus quatuor constat, quo uniuscuiusque personæ uerum & non nisi eius possit nomen intelligi, & recte Certum nomen: interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomen imponitur, ut illud in Salustio: Tyrranumq; & Cinnam appellantes. Itaque huiusmodi nomen certum esse non potest. Quotiescunque autem specialiter aliq̃d uolumus includere. his tribus includimus, suo, proprio, certo: ut, Tullius. Suis cum certis proprijsq; criminibus accusabo. {Naturam ipsam definire difficile est, partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hanc præceptionem facilius est.) Hæc est ratio, ut difficilis sit naturæ definitio, etenim apud sapientes contentio est quid prius sit, Deus an natura. Si natura prior est, ergo Deus natus est, atqui Deus nasci non potuit. Rursus si Deus prior est: nata est natura, quod si nasci potuit natura, incipit non esse natura. Itaque naturæ difficilis definitio est. Difficilis definitio naturæ, secundũ Platonem, uel alios sapientes, inq̃t. Alioqui oñdit posse definiri. Deniq; sapientes quidam sic definiere nãm. Natura est ignis artifex, quadam uia uadens in res sensibiles procreandas. etenim manifestũ est omnia principe igne gñari. Plato aũt sic definiuit. Natura est Dei uoluntas. Et inter ceteras: hęc magis probanda definitio. Nam si Deus & nã ita sunt, ut ex his alterum prius non sit, necesse est autem ex primo nasci quod secundum est, deinde si quod nascitur, nec Deus est, nec natura, recte naturam Dei dixit esse uoluntatem. Deus. n. semper uoluerit & uelit necesse est. Itaq; q̃m nasci natura non potuit, sed Dei uoluntas est, ut Deus nasci non potuit, nec natura.

Illud autem ſcire debemus, naturam illud eſſe ꝙ mũdum, ultra mundum naturam non eſſe, ſed Deum. Voluntatem autẽ Dei, qua mundus eſt, eandem eſſe naturam. Itaq; hic Cicero naturæ principalem definitionem omiſit. dixit autem, eſſe difficilem. Partes autem eius enumerat: ſed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis, animalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, beſtiarum, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaq; partem illam naturæ reliquit: quæ animalia generat. neq;.n. eius indiget qui rhetoricam ſcribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu ſuo in rebus agit aliquid. i. quæ uiuit. Etenim ille qui rhetoricam ſcribit, præceptis ſuis perſonam debet includere. perſona autem homo. huius itaq; naturæ indigemus, in qua homo. Hæc igitur natura quæ motu ſuo in rebus aliquid agit, principaliter in duo ſcinditur, in diuinam naturam & immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tñ debet, quia loco argumenti ſępe rerum diuinarum inducitur diſputatio, ut illud eſt quæ res faciat ut uigeamus. quæ ut occidamus, ſed hoc ad rhetoricam, non tamẽ ex rhetorica deſcendit. Itaq; conferet ſe ad mortalem naturam. Rurſus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in beſtias: Omne quod extra hominem, uiuit, cum anima & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaq; & naturã illam mortalem, quæ beſtiarum eſt: hancq; ſolum inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura circa certam perſonam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Ei enim ea quę in hominis ſunt natura, nunc tm̃ naturæ ſunt, nunc ita naturæ ut induſtriæ, uel artis eſſe credantur. Tripliciter autem debemus in homine inſpicere, atq; explorare naturam, quæ ſit natura animi, quæ corporis, quæ extrinſecus. Verum quæ in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt, quæ autem in homine animi, uel corporis ſunt, ea & naturæ poſſunt eſſe & diſciplinæ. itaq; primum uideamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus, ut ſexus. ſexus.n. tantum naturæ eſt, nec ex diſciplina poteſt aliqñ contingere. ita & natio & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, ut ꝯſideres utrum Græcus ſit an barbarus, hoc ſm̃ ipſorum Græcorum ſententiam, qui abſq; ſe reliquos barbaros appellabãt. Patria eſt, inquit, ut conſideres Athenienſis, an Lacedæmonius. Aqleienſis an Mediolanenſis ſit. Cognatio eſt, inquit, ut conſideres quibus maioribus oriundus ſit, unde ſanguinem ducat, ſitq; hinc optimum argm̃, ut illud eſt in Virg. Bellúmne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argm̃ quaſi ex nomine fieri uidetur, quod ait. Laomedontiadæ: cum hic ex natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaq; intereſt, ꝙ in nomine ex ſono ipſo nominis colligimus argm̃, ut ex Verre, quod euertat prouinciam. In natura autem non ex nominis ſono, ſed ex eius actu, uel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argm̃ etenim cum dicimus Laomedontiadæ, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedontis perfidię poſitum eſt argm̃. Ætatem autem, inquit, inſpicere debemus, utrum puer ſit, an grandior, an ſenex, ut cuicunq; ętati crimẽ quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinſecus ſunt quæ tantum naturæ ſunt. Nunc uenit ad ea quæ corporis & animi ſunt, & quæ tam naturæ quam diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdũ per ſe multum ualet natura, interdum tenuis & infirma eſt. Diſciplina enim uel uſu ſæpe mutatur. Enumerat itaq; quæ iſta ſint, uel uti cõia, ut conſideremus utrum aliquis ualens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, uelox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quę facile uidemus ſæpe hominib⁹ ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt quæ ſit̃r uidemus tam ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animæ & corporis ſunt, quanquam ſæpe ex diſciplina uel arte contingant, tñ qualia uel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparantur, in habitu rectius conſiderabimus. {In uictu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus;) Victus hominis eſt, omne illud tempus à pueritia uſq; ad id, quod agit, uel quo de agitur, itaq; conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, qđ naturæ eſt, ſed apud quos educatus ſit, unde incipit uictus. Apud quos, inquit: intereſt.n. inſpicere illorum uitam, apud quos educatus ſit: ex his.n. uiuendi potuit capere diſciplinã. Sed quia homines interdum non ut uolunt educant, aliqua neceſſitate compulſi, quippe & ſeueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant recte quærendum dicit, non ſolum apud quos educatus ſit, ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde, inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitriũ ſit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaq;, ut uictus à primis annis uſq; ad ætates alias protendatur, ut dixit primo quærendum quemadmodum ſit educatus, hoc quemadmodũ in tria diuiſit: apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcẽdas literas ſortiri, eaſdemq; liberales. itaq; qui liberales lr̃as diſcit, duplices habere debet magiſtros qui faciant uirum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artium liberalium magiſtros, quos uiuendi præceptores. Itaque nõ utrum habuerit magiſtros, utrum uiuendi præceptores, ſed quos habuit quęrendũ. Deinde etiam hic animaduertendus ordo eſt, poſtquam literas quis didicerit, & certam uiuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt ut habere incipiat amicos. Sed quærendum eſt. qualibus amicis utatur. amicus.n. mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde quo negocio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendum. Neceſſe eſt.n. ut in uita noſtra aliquid agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in uita aliquid agentium, triplex eſt. nam aut negociũ eſt, ut mercatura, aut militia, aut agricultura, &c. Aut quęſtus eſt. ut pręco, ut paraſitus, ut ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificiũ, ut artem. ſ. aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, ut orator, ut rhetor, & alia huiuſmodi, alioqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus eſt. deinde aliquid non plene ſcire neq; id quodcũq; exercere, affectio eſt. Verum uniuſcuiuſq; rei & habitus & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, uictus eſt. Animaduertendum, inquit, etiam, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. ex rebus enim priuatis & domeſticis, quemadmodum quis in rep. uiuat, facile poſſumus agnoſcere. {In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber,) Hoc quaſi naturæ magis eſſe uidetur, ut ſeruus quis an liber ſit ſerui enim ſæpe naſcuntur. ſed ut taceamus, ut multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcũtur ex fortuna ſeruos eſſe manifeſtum eſt. etenim ex captiuis primum ſerui facti ſunt, captiuitas bello, in bello nõ niſi incerta fortuna, itaq; ſeruum eſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum. pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia non uno modo capimus poteſtatẽ, recte addidit. ſi cum poteſtate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ eſt, ut uideamus utrum felix, clarus, an contra ſit. Conſiderare etiam debemus, non utrum liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed quales liberos habeat. ut eſt illud in Virgilio:

Vade, ait, ô felix nati pietate.

Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaq; in eo fortunam inſpexit, quippe: Vade ait, ô felix, inquit, facit enim fortuna felicem ꝙ ſi, inquit, cuius uictus quæritur, mortuus erit, nõ de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturæ eſt. {Habitum autem hunc appellamus, animi,) Habitus, inquit, iſte eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore à natura cœpta, ſed uſu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus eſt, iam ſi id uolueris exercere, uictus eſt: Videamus itaq;, habitum qualem eſſe dicat. aut uirtutis, inquit, hic habitus animi. uirtutis autem quadruplex, iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi uirtutem ita teneamus acceptam, ut nunquam à ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuique reddamus, & aliquando rapiamus iam iuſtitię habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter & circa reliquas uirtutes. ita enim eſt habitus definitus. {Habitum appellamus animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem,) Abſoluta eſt, ut plena ſit: conſtans, ut ſemper eadem ſit, neque aliqñ à ſe recedat. & tunc eſt uere habitus. Deinde. {Aut artis perceptionem alicuius,) Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaq; licet non exerceam, in eo tamen ꝙ Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum [illegible] in

cetei

ceteris artibus, plena perceptio habitus est. {Aut quāuis scientiam.) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter sciētiam & artem hoc interest. Ars quidem duplex est, una in sciētia, alia in actu. uerum scientia rursus duplex est. est scientia artis, est non artis. neque.n. aurum, gēmas probare, artis est: aut scire: quot millia hominum in illo sint populo, quanto spatio hæc urbs ab illa distet. hæc itaque scientia est, sed non artis. Sed qm̄ & artis est quælibet, inquit, scientia: si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. sed hucusq; de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua cōmoditas studio & industria comparata, habitus dicitur. ut si corpus palæstra roboremus, si uelocitatem nobis exercendi studio comparemus. Verum & animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit esse uirtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Aristoteles habitum omnem in bonis posuit, cum secundum definitionem possit & in malis habitus esse. Nam si demus semper operā, ut nihil intelligamus studio, stulti sumus: erit hic habitus industria comparatus. Et rursus, si exercitiū corporis deuitemus studio: imbecilli sumus, erit æque hic habitus corporis industria comparatus. Sed nescio quomodo recte habitus malorum non est positus neque à Cicerone: neq; ab Aristotele. nam si hoc ipsum nomen aspiciamus, & eius sonum uideamus, habitum dictum esse ab eo ꝙ habere uoluerimus: natura autem nostra talis est: ut nunquam mala uelimus: malorum ergo esse habitus non uidetur, est tamen. nam & Catilina habitu malus fuit.i. malitiam industria sibi comparauit. {Affectio est, animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur.) Habitum esse diximus siue in animo, siue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra siue in animo, siue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio est, quæ subito aliqua ratione nascitur, mox recessura, ut si quid nobis boni nuncietur, & læti esse incipiamus, si quid uideamus & idipsum concupiscamus, uel aliquid timere incipiamus, si moleste ferre, iste omnes animi sunt affectiones. Deinde corporis si subito in morbum incidamus, si aliquid in nobis debilitetur, sed ad tempus, post autem sanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis similes. {Studium autem est, animi assidua & uehemens) Studium est, inquit, ad aliquam rem assidua & uehemens animi cum magna uolūtate occupatio. alioqui assidua & uehemens esse non potest, si in ipso opere habuerit uoluntatem. Et dat res non quæ studium sint, sed quarum studium sit, ut philosophiæ, inquit, nō philosophia: aut poeticæ, aut geometricę literarum, non poetica & geometrica literæ. Itaque si quid uehementer & cum magna uoluntate uolumus, studium est. Deinde si id quod uolumus, aliqua ex parte consequimur, affectio est. Sin autem quod plenum & perfectum est tenemus habitus est. Quod si hoc ipsum plenum uel semiplenum agendo exercere uoluerimus, erit uictus. Ita unum qualitate diuersa in multa attributa cōuertitur. {Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi uere excogitata ratio.) Duo semper sunt unde dubitamus, & unde consilium est. Aut enim ut faciamus aliquid, quærimus, aut ut non faciamus. Ita & leges quæ consilio scribuntur, duo semper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædā ratio in ancipiti cogitatione uersatur, postquam idipsum statueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod consilium est. {Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur,) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, ut de factis personæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: ut damnum, ut morbus, ut orbitas, & reliqua similia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inspicere. tunc enim de futuro argumentum possumus facere, si ita & ante fuisse doceamus, utputa quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus est: quia hoc passus est, hoc patitur, etiam passurus est: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus est. hucusq; autem attributa personæ. {Ac personis quidem hæc uidentur esse attributa.) Septem sunt quidem, ut diximus elementa, unde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem: quis, quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, nisi quis fecerit, & quid factum sit. atque hæc ipsa Cicero proprijs & apertioribus, & ad rem uicinioribus nominibus appellauit. Quis enim personam dixit: quis negocium uocauit: Ac personæ quidem quam in pronomine posuimus quæ essent attributa, iam dictum est. Nunc antequam dicamus quę negocio attributa sint, quid sit ipsum negocium uideamus. Negocium est factum, de quo quæstio est. uerum hoc factum nunc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quęstio est negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum illud, de quo quæstio est. est factum quod in negocio est, quo illud factum de quo quæstio est ꝓbatur. atque hoc factum tribus temporibus consideratur: ante, in, post. Est & tertium genus facti, quod extra negociū est, ex quo ad id factum de quo quæstio est traditur argumētum, ut Cluentij factum est iudiciale: de ueneno, ꝙ occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negocium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, ꝙ multos ante ueneno necarit. Hoc tertium factum in attributis personæ accepimus, facta, casus, & orationes. Tria itaque genera factorum sunt: factum de quo quæstio est, factum quo id factum unde quæstio est probatur: factum extra negocium sed ad negocium pertinens. Itaque factum illud de quo quæstio est, negocium appellatur. Huic negocio quatuor principaliter attributa subiecit. Vnum quod in ipso negocio est, quæ continentia cum ipso negocio appellauit.i. quibus illud factum de quo quæstio est probatur, & quæ ab ipso negocio uidentur nullo modo posse separari. Secundum attributum est, in quo illa quæ in gestione negocij sint, necesse est uidere: aliud est enim ipsum negocium, aliud illa quæ in gestione negocij continentur. utputa Occidit, negocium est. in ipsius autem negocij gestione illa sunt: illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occasio ut occideret. & reliqua, quæ in gestione negocij continentur. Tertium attributum est, quod adiunctum negocio nominatur. Hoc quoq; neq; negocium, neq; in gestione negocij, sed extra negocium est. hoc ab oratore sumitur, cuius assumptione res illa, de qua quæstio est, aut similis, ut dissimilis demonstrabitur. Itaq; omnia exempla tributa negocio sunt. sed qm̄ extrinsecus ueniunt, adiuncta negocio nominantur. Quartum attributum est negocio, quod gestum negocium consequitur. hoc quoq; extrinsecus est. non.n. in negocio, uel in gestione negocij continetur: sed an post negocium contigerit, consideratur ut puta factū Milonis hæ res consecutæ sunt, ut de eodem facto legem nouam senatus tulit, cædem quæ in Appia uia facta esset, contra Remp. facta esse iudicauit. Hæc omnia non in negocio, neq; in gestione negocij sunt sed gestum negocium consequūtur. Et qm̄ scimus quot attributa negocio sunt, nunc in singulis quæ nobis sint ad argm̄ ducenda uideamus, ac primo illa cōsideremus quæ continentia cum ipso negocio appellantur, sine quibus negocium, & quæ sine negocio esse non pn̄t. Hæc itaq; quinq; sunt summa ipsius negocij, summæ causa, & facti tria tempora, ante, in post, quod factū inter genera factoꝝ ſm̄ esse memorauimus. Summa negocij talis est, ut parentis occisio, patrem enim occidit, negocium est. negocij summa est, ut parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus de ꝓnūciatione fit argm̄, si cum quadam admiratione dicamus, Occidisse patrem Sex. Roscius dicitur. Deinde causa illa est, utputa occidit, quia inimicus fuit: aut contra, quia inimicus nō fuit, non occidit. Iam post causam facta considerare, debemus, quibus illud factum de quo quæstio est afferamus. Hæc facta per tria tempora, ut sæpe iam dictum est, diuiduntur: ut consideremus quid ante factum sit. quid in re ipsa factum sit, quid postea factum sit. ut Milo quid ante fecit. In senatu fuit domum uenit, calceos & uestimenta mutauit, profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa: ad Albanum peruenit, impetus in illum factus est, tum ille reiecit penulam de rheda desiluit, se defendit, Clodius occisus est. Postea quid fecit: profectus est Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæstione est.i. Milo Clodium occidit,

occidit, Necesse est itaq; , hæc quinq; in eodem negocio de quo quæstio est contineri. Frustra enim aliquod factum obiiciemus, donec factum est, nisi eius summam dicamus nisi causam eiusdem facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quod postea factum sit demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negocio nominata sunt. {Deinde causa eius summæ per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur.) Multæ quidem causæ sunt nam ut omnia ista nascantur quæ in mundo sunt necesse est causa præcedat, & hoc ipsum negocium, de quo quæstio est, causa dicitur. Verum hæc causa hominis circa factum duplex est. aut enim propter rē aliquam iam ante animo prouisam quodcunq; facimus, & erit causa quæ ratiocinatio dicitur, aut subito necessitate aliqua præsentis temporis in factum aliquod præcipitamur, & erit causa quæ impulsio dicitur. & quacunq; causa ex confessione ueniam meretur, impulsio est. Harum nunc utranq; causam Cic. hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit, & cuius causa factum sit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio est, cuius causa impulsio est. In gestione negocij hæc quinque requirenda sunt, locus, tempus, occasio, modus, facultas. In gestione autem negocij, qui locus secundus erat. De septem elementis persona iam dicta est. Remanserunt sex, quæ negocio attributa sunt. Quid, cur, quando, ubi, quemadmodum: quibus adminiculi. Ex his rursus duo, quid, & cur: id est factum illud triplex, & facti causam continentia, cum ipso negocio esse monstrauimus. Reliqua quatuor in gestione negocij sunt, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occasionem, de qua post dicemus quinq; itaq; res secundo attributo subdidit, locum, tempus, occasionem, modum, facultatem. Et recte hæc in gestione negocij esse dixit. Illa.n. superiora quinq; summa negocij, summæ causa, quid ante factum sit, quid in re factum sit, quid postea factum sit. negocium, id est factum illud, de quo quæstio est probant. Quòd si negocium probant, in gestione negocij non sunt. uerum in gestione negocij necesse est, ut hæc rursus quinq; sint locus, tempus, occasio, modus, facultas. etenim cum dicimus: Milo in senatu fuit, domum uenit: postea profectus est, gestio negocij est quidem, sed in ipsa negocij gestione tempus ostendimus, id est Milonem hora undecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus est: gestio quidē negocij est, sed in ipsa negocij gestione & occasionem ostendimus, quòd necesse habuit illac iter facere, & locum ostendimus, quòd de loco superiore impetus in illum factus sit, & facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo gestio negocij sine his quinque esse non potest, loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quod si sine his quinque negocij gestio, esse non potest, recte hoc in gestione negocij considerare debemus. {Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negocium administrandum.) Vt sciamus quem locum considerandum præcipiat, qui sint alij loci uideamus, ac primo secundum Lucretij ceterorumq; sententiam, Inane totum locus est, quod inane patet rebus, occupatúrque ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hęc elementa in loco sunt, id est in inani. Sed rursus ipsa elementa loci sunt, ut ignis sideribus locus est aer auibus, aqua natantibus, terra gradiētibus, uel his omnibus quæ in eadem nascuntur. Itaq; & terra omnis locus est, & rursus in terra locus est, qui locus nobis non ex eo quòd locus est considerandus est, sed ex eo quod qualis sit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuisse, aut nō fieri potuisse doceamus. Hoc itaque sit præceptum in loco, qualitatem eius atq; opportunitatem nos inspicere atque æstimare debere. Necesse est enim nobis, ubicunque esse, sed illud ubi sumus, quale sit, considerandum est. Atque hæc opportunitas loci permulta consideranda est. nam & magnitudo loci inspicienda est. utrum ibi tot milia hominum ceperit: deinde interuallum inspiciendum est, ut in Quintiana, septingenta milia biduo esse decursa. Et quoniam interualli duo genera sunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde considerandum, semotus locus, an celebris sit. Deinde natura ipsius loci uidenda, tumulosus, decliuis, planus, saxosus, palustris, siluestris, quæ sit præterita uicinitas eius loci, in qua natura sit, ut ideo ibi aliquid fieri potuerit, uel non potuerit, quod uicinia talis sit, uel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an profanus sit, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur. Quod si ipsius non erit, etiam hoc uidendum, an aliquando ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negocium colligere pussumus argumenta. {Tempus autem est id, quo nūc utimur,) Quod tempus semper fuerit necesse est, siue ante mundum, siue cum mundo. multi enim natum mūdum, multi natum non esse contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, æternitas est, quod Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile est, illud definit quo nunc utimur. Tempus est, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum spatium significans. Ex cursu enim siderum certis temporibus, certum nomen impositum est. Septem stellæ, septem circulis contra cœlum uoluuntur. quæ cum singulæ ad id signum unde profectæ sunt fuerint reuersæ, certum tempus includunt. Quod si omnes septem simul ad ea signa unde profectæ sunt reuertantur, tunc fit illud tempus, quòd annus magnus dicitur. & necesse est omnia rursus per ordinem suum quæ ante nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul omnes stellę reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem cursus habet tempus suum, sed omne tempus certis uocabulis non tenetur. nam Saturni cursus habet tempus, sed tempus ipsum non habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij. Solis uero cursus cum se expleuerit annus est. Lunæ cum se expleuerit, mensis est. Iam uero & Sole supra terras posito, diem uocabimus. & Sole sub terris posito, noctem. Horarum autem duodecim, hęc esse origo memoratur. Quodam tempore Trimegistus cum esset in Ægypto, sacrum quodam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies urinam fecisset, pari semper interposito tempore, per duodecim horas diem dimensum esse coniecit, & ex inde hic horarum numerus custoditur. Deinde alij dicunt, ex quadratura cœli, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse diuisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuissima cauerna defluentem, & hanc maiores nostri in duodecim partes diuiserunt, ex his partibus horis numerum imposuerunt. Sed iam tempus est ut ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus, id est hoc quo nunc utimur, spatium accipiamus, quod aut in multis annis sit, aut in anno, aut in mensibus, aut in mense aut in diebus uel die, aut in noctibus uel nocte, aut in horis uel hora, uel momento. Verum hoc tempus nostrum philosophi in duo tempora diuiserunt, in præteritum & futurum. Præsens autem esse negauerunt, quod in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectū est, præteritum sit, si quid mox perfici habeat, futurum sit. Ita Virgilius: Tot iam uoluentibus annis. quod enim uoluitur, non stat: quod non stat, præsens non habetur. Oratores autem tempus nostrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præsens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus uetus atque obsoletum & perantiquum: deinde in illud quod licet uetus sit, & à nostra memoria remotum, tamen in literis continetur: postremo in illud quod nuper gestum est, & cuius de his qui uiuunt plerique meminerunt. Præsens uero tempus in duo diuidunt, in præsens, & magis præsens. Magis præsens tempus est: ut, Nunc nunc insurgite remis. Hoc est quod ait, Et item quæ instent in præsentia, & cum maxime fiant. Instans enim tempus præsens est: ut ait, Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque instantibus eripe fatis. Denique ut sciamus, illam præsentiam fata dixisse, addidit postea tempus quod magis præsens esset, Si quid præsentius audes. Præsens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præsens & magis pręsens. Futurum autem tempus in duo diuiserunt, in ocyus & serius, id est in id, quod mox futurum est, & in id, quod tardius futurum est. Atque hæc tria tempora cum partibus suis hic in hoc attributo quod de tempore est continentur. {Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consideranda.) Tempus esse diximus spatium, quod in annis, mensibus, diebus, noctibus, horisq; u[illegible]. In hoc, inquit, communiter, tempore longinquitatem eius debemus

bemus inspicere. in qua longinquitate duo oportet attẽdere: utrum in illo spatio huius negocij magnitudo potuerit impleri, & utrum tot simul res potuerint effici. Quod enim in reb⁹ difficile est, aut numero, aut magnitudine sit necesse est. {Occasio autem est pars tẽporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.) In illa mẽsura tẽporis ex motu cœli facta, ex actibus nostris uel ipsius mundi qualitas proueniens, occasionẽ parit faciendi aliquid, uel non faciendi. In tempore enim mensura ac spatium consideratur, in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas, nascitur faciendi aliquid, uel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus & occasio, genere autem similia sunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris uel ipsius mũdi parit nobis ad aliquid opportunitatem. {Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare.) Occasio aut est publica, aut communis, aut priuata. Publicum est, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatem si aut bellum sit, aut ludi, aut aliquis dies festus: In hac itaq; publica occasione est opportunitas aliquid faciendi, uel non faciendi. Commune est, inquit, quod ex actibus mundi prouenit: ut si messis sit calor, si uindemia frigus. Singulare autem est, inquit, quod unicuique potest prouenire priuatim si nuptiæ sint, sacrificiũ funus, conuiuium somnus. Et recte in priuata occasione somnum etiam posuit. non enim ex necessitate temporis, sed ex corporis atque animi ratione dormitur. Interdum enim lassi aut mœsti per diem dormimus: interdum solliciti atque occupati nocte uigilamus. Triplex itaque occasio, publica, communis priuata. Ex his occasionibus multa possumus argumenta colligere. {Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur.) Modum Cicero diligenter inspexit, atque ita definiuit, ut nemo unquam. Nanque modum in duobus inspiciendum, docet in modo facti, & in animo faciẽtis. ut si dicas, clam est qui diem modus facti, quòd quasi res facti occulte geratur. Verum in eo est, & animus facientis, insidiosus, latens, atq; instructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inspiciendi sunt. Verum in ipso animo duo rursus debemus inspicere, prudentiam & imprudentiam: id est, utrum aliquid consilio, an animi impulsu fecerit. In his enim causa facti quæritur, quam duplicem esse supra diximus, circa facientis uoluntatem, ratiocinationem. s. & impulsionem. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi: impulsio uero, imprudentia. Verũ hi erũt ex prudentia modi, clam palam, ui, persuasione. Hæc omnia prudenter admissa sunt, id est, ut res fietet, consilium ante præcessit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quæ pars ueniæ est. cuius purgationis partes tres sunt inspiciendæ, inscientia casus, necessitas. In his quoque modis factum quidem manifestum est, sed anim⁹ inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ, modos etiam affectio, quam paulo ante personæ diximus attributam, quã affectionem esse diximus animi aut corporis repẽtina de causa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus est, animi solas circa affectionem posuit commutationes, id est, molestiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes, in factum impelluntur, & recte imprudentes: quippe affectio est, repentina animi commutatio. ergo quod repentinum est, prospici non potest: si prospici non potest, imprudentia est. {Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.) Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasq; illis potentias dedit. ut sit primum genus facultatum illud, sine quo aliqd fieri non potest: aliud, quo aliquid facilius cõpleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. Iam ex eo, quod fit, rursus duo descendunt: Facile fit, difficile fit. Iam in duobus ponitur facultas: in genere, id est, in eo, quod fit: & in specie, idest, in eo, quod facile fit. Illud autem quod diffcile fit: ita potest argumentis torqueri, ut illud uideatur esse, quod non fit, & iccirco in hoc non sunt positæ facultates. Dupliciter igitur facultates esse teneamus. primo illas sine quibus aliquid fieri non potest: deinde illas quibus aliquid completur. ut si quis uelit rhetoricam discere. prima erit ei ad discendam facultas, sine qua effici nõ põt. i. animus, ingenium instrumenta artis ipsius, & magister: deinde erunt illæ facultates, qbus facilius fit, si sit doctus & beneuolus magister. ita et ad mortem facultas, sine qua fieri non potest: uenenum qua facilius fit, uenenum cum poculo. Si autem in pane detur uenenum, pars illa est q̃ difficile fit: quæ ita potest argumentis torqueri, ut pars illa uideatur esse, quæ non fit, quod quidem Cic. pro Cluent. disputauit, cum negauit in pane dari uenena potuisse. Hoc aũt scire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cetera præter modum facultates esse posse, si generaliter consideren tur, non ex specie, uel ex opportunitatibus suis. Necesse est. n. & quodcunq; tempus, & quemcunq; locum fuisse cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cic. in Rosciana: Non potuit, inquit, occidere patrem Roscius, cum absens fuit. hic argm̃ à loco fecit. deinde ait: Age nunc uideamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consideretur, at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumentur. {Adiunctum aũt negocio id intelligitur, qđ maius, & quod minus, & quod simile erit) Attributa negocio duo iam transacta sunt, continentia cum ipso negocio, & illa quæ in gestione negocij continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est. i. quis, deinde quid, & cur cõtinentia cum negocio demõstrauimus. deinde quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis, in gestione negocij posita docuimus. Ita septem prima illa elementa in duobus negocio attributis uidemus inclusa, nec iam amplius uidetur relictum, quod in alijs duobus negocio attributis ad argm̃ cõsiderare debeamus. i. in his quæ adiuncta negocio nominantur & in his quæ gestum negocium consequuntur. Verum & in his eadem septem quæ in superioribus considerare debemus, nec aliquod negocium sine his septem elementis unquã poterit inueniri, ut quiuis homo sine lineamentis suis. Itaq; cum in nostro negocio ex omni circunstantia argumenta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit ex alienis argumenta sumenda sunt, quæ cum assumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum hęc cum aliena: sint. i. extra nostram causam, uidendum est. qua nostro negocio parte copulentur, quæ copulatio respectus dicitur quem respectum Græci συγκρισιν ἀπὸ πρός τι dicunt, etenim dicunt ἀπὸ πρός τι, cum etiam ista aliena à negocio septem illa elementa contineant, quæ in nostro negocio continentur, non possunt sibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc quædam considerare debemus in alieno negocio. quæ per συγκρισιν nostrum negocium respiciant, ut præuiso & præcognito copulationis genere ad argm̃ nostri negocij facta collatione copulentur. Verũ huius respectus nouem modi sunt. s. ut sit adiunctum negocio nostro, & quod maius est, & quod minus, quod simile, quod ęque magnum, quod desperatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euẽtus. Hæc itaq; nouem omnia toni & puncti sunt τὰ πρός τι. i. ad aliquid. itaque quasi semper in binis sunt, & recte, nisi. n. ad aliquid nullũs potest esse respectus. Itaq; cum dicimus maius tunc intelligimus maius, si minus consideremus. Rursus tũc intelligimus minus, si maius consideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoscimus. Verum nunc uideamus, quemadmodum hos respectus negociorum considerare debemus. {Maius, & minus, & æque magnum, ex ui, & ex numero, & ex figura negocij, sicut ex statura corporis, consideratur.) Hæc tria. i. maius & minus & æque magnum, tribus modis considerare debemus, ui, numero, figura. Vis est, quæ singulis nominibus uerbisq; constat, & persona: omnis. n. res, & omne dictum factũmue habet uim suam, etenim si dicas parricidium, statim quantum hoc sit, & in qua ui sit, animo existimamus. Ita homicidium, adulterium, & reliqua, facile quid sint, cum fuerint audita, cognoscimus. Similiter & personæ habent uim suam. etenim cum dixeris Ciceronem, statim ex boni uiri consideratione, quæ in illo uis sit, agnoscimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex consideratione pessimi hominis, statim quæ in illo uis sit, agnoscimus. Numerus est, cum minus ac maius non ex ui, sed ex rerum, uel ex personarum numero demonstramus. Figura est, quę in toto negocio consideratur. i. per omnia illa septem elementa, ut consideres quid factum sit, quis fecerit, ubi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua quæ, inquit, figura totius negocij ita est, ut corporis statura, in qua statura omnia li-

neamenta corporis continentur. Itaq; ut melius intelligamus, notum proponamus exemplum, illud scilicet quod Cic. negocio suo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adiuncto, quid maius uel minus esset, argumēta collegit. Quod utiq; maius & minus & æque magnum ex ui, numero, figura, iam dudum diximus approbandū ita & Cic. An uero P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. priuatus interfecit: Catilinam orbē terræ cæde atq; incendijs uastare cupientem, nos consules perferemus? Hic ex ui rerum intelligimus, minus esse statū reip. q̄ orbem terrarum. deinde similiter ex ui intelligimus. minus esse labefactare, q̄ uastare. Ita ex ui personarum, cū Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timēdus agnoscitur. Præterea ex numero intelligimus, maius esse duos cōsules, q̄ Scipionem. Hic figuram non posuit totius negocij. i. quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, ubi occiderit, qn̄ occiderit, unde occiderit. Verum hæc, quia nihil proderant, prætermisit, atq; uno uerbo conclusit, quod ait, Interfecit. cuius uerbis considerata ui, maius esse intelligimus interficere, quā ex urbe eijcere. Verum in alijs exemplis, & ex figura debet cōparatio fieri, ut maius aliquid minúsue demonstres, si dicas illud tunc factum est, ibi factum est, ita factum est, propterea factum est, & reliqua, quæ in elementis principalibus continētur. {Simile aūt ex specie comparabili,) Cum facimus argm̄ ex adiuncto negocio per similitudinem, in ea similitudine qualitas consideranda est. Superiora enim maius & minus æque magnum ex quātitate cognoscimus. nec putemus hoc esse par, quod simile. Etenim par ex mensura definita, & ex comparata utriusq; quantitate cognoscimus. Simile aūt non in eo quantum sit: sed in eo quale sit attendimus. ita non ex mensura fit simile, sed ex uultu, & supernæ quadam facie declaratur. Simile, icon, parabole, paradigma. Simile itaq; duobus modis considerare debemus, in specie formarum, & natura rerum. Et scriptores quidem artium simile genus ponūt, subsimilia tria. εἰκών. i. imaginem. παραβολήν. i. collationem. παράδειγμα. i. exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie uultus uultibus comparamus: ut, Os humerosq; deo similis. Per collationem simile facimus, cum rerum diuersarum conferimus & copulamus non speciem, sed naturam: ut, Qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus. aut, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui uenantū uulnere pectus, Tunc demum mouet arma leo. Hic enim Virg. ut probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, sed iratum magis, quia uix hoc creditur, negocio suo fidem fecit ex adiuncto negocio per similitudinem, quæ sit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis irascitur, postquam fuerit uulneratus. Per exemplum autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Sæpe enim exemplum in quantitate uersatur, id est, in ui, uel numero, uel figura. Inuenitur tamen & qualitas sine exemplo. ut Cicero, cum circa bellū causarum similium comparat naturas, ait, Vt Helena, inquit, Troianis, sic tu Antoni huius belli semen fuisti. {Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors.) Aristoteles opposita genus posuit: contrarium, disperatum, ad aliquid, sub oppositis. Contrarium porro Aristoteles sic definiuit, sub eodem genere species multum inter se diuersæ hac ratione, ut omnia ad unum illud genus referantur, quod supra omnes res principales Græci ponunt. i. τὸ ὄν, quod Latini ens uocant. i. quod esse possit. Verum contraria tribus modis inueniri possunt. cum aut sub eodem genere species multum inter se distant, aut cum sub singulis generibus diuersis species etiam diuersæ sunt, aut cum duo genera inter se diuersa sunt. Itaq; hic Cicero in diuersis generibus posita, contraria demonstrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas, sed diuersa. deinde similiter sub diuersis generibus species longe inter se diuersas posuit. i. uitam & mortem. Vitę autem genus bonum, mortis malum. itaque contraria sunt, quæ se è regione spectant, & quæ ex diuerso posita plena sunt. {Disparatum autem est id, quod ab aliqua re &c.) Sub disparato autem Aristoteles duas species posuit: priuantia, & negantia. Priuantia sunt ut cęcitas, infelicitas: uisio & felicitas habitus sunt: cęcitas & infelicitas id agunt, ut prima id quod habuerunt, non habeant. Nunquam enim cęcitas fiat necesse est, nisi uisio ante tollatur, nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Iccirco ergo hæc priuantia nominata sunt, q̄ primorum priuationem secunda demonstrent. Negantia porro sunt, quæ negationę separantur: ut sapit, non sapit: sedet, non sedet. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen constituat secundum. Nam cum ait, non sedet solum sedere negat, non tamen constituit utrum stet, an ambulet: sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem Cic. in disparato sola negantia posuit, id est sapere, non sapere, esse tamen inter disparata, & priuantia nosse debemus. {Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas.) Notum est, quid sit genus: id est sub quo multæ sunt partes. Partes autem sunt ea quæ sub genere sunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negocio facimus argumentum. Quoties autem de genere q̄stio est, ex specie faciendum est argumentum, quoties de specie quæstio est, ex genere faciendum est argumentum, ut Cic. cum pro Roscio ageret, id est, speciem suscepisset (Roscius. n. ad filium species est) argumentum fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuisse. Filius enim genus, Roscius species est. Ita & cum de genere quæstio est ex specie colligendum est argumentū: ut si quæratur, an omnes matres ament filios suos, & tu ex specie facias argumentum. Adeo omnes matres non amant filios suos, ut Medea filios suos etiam occiderit. ita & in reliquis. {Euentus est exitus alicuius negocij, in quo quæri solet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq́; sit.) Euentum illum accipiamus, qui unicuique rei naturaliter uidetur adiunctus. qui rem suam, postquam res ipsa contigerit, necesse est consequatur, & tunc uere de euentu facere possumus argumentum, si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus, qui ex casu uenit, fieri inde non potest argumentum, quod adiunctum negocio esse possit. Facit itaque de euentu argumentum si eū quem probaueris insolentem futurum, spondeas arrogantē. Ita insolentiæ euentum arrogantiam doces, quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras. {Quare hoc in genere, ut commodius, quid euēturum sit, ante animo colligi possit, quid quaq; ex re soleat euenire, considerandū est,) Vt, inquit, ex euentu facile possimus argumenta colligere, primo ipsi nobiscum pertractare & considerare debemus, quis uniuscuiusq; rei esse soleat euentus. Et ut sciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis cōsiderandum, deniq; soleat, inquit, euenire. Consuetudo perpetua est. Quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus & naturalis euentus. {Quarta autē pars est, ex ijs, quas negocijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negocium consequuntur.) Negocio quatuor esse diximus attributa. dictum iam de tribus attributis est, ostendimus quæ essent continentia cum ipso negocio in gestione negocij, adiuncta negocio. Nunc de his docendum est, quæ gestum negocium consequūtur. Quod quidem quartum attributum uidetur cum ea parte pugnare, quæ in primo attributo est post negocium. Scimus. n. quinq; esse in primo attributo, summam negocij, causam ipsius summæ, & factum triplex, ante negocium, in negocio, post negociū. Hoc extremum factum, qđ est post negocium, uī sīe esse huic attributo, de quo nūc agimus, qđ dr̄ cōsecutio. nā utrunq; post negociū est. Sed hoc distant, q̄ supra post negociū facta illius ꝯsideranda sunt, de quo agitur, & q aliqđ fecisse memoratur, hic aūt facta ꝯsiderāda sunt, sed extranea. Itaq; ꝯsiderāda sunt, q̄ gestū negocium ꝯsequantur. Hęc i duob⁹ semp debemus attēdere, in psonis, & in nā gesti negocij. In psonis sic, si aīaduertamus, qđ de gesto negocio hoies fecerint, aut senserint, aut iudicauerint, ut de facto Milonis, ut de lege Clodij. In nā ipsi⁹ negocij fit, si res illa facta sit, cui necesse fit euentū aliquē esse ꝯiunctū, ut parricidiū furor necesse est ꝯsequatur, & rursus, parricidā uerisīe nō sit dormisse. Hæc enim gestū negocium ꝯsequuntur, q̄ non in psonis aīaduersa sunt, sed in nā gesti negocij. In his itaq; duobus & Cic. aīaduertenda dixit ea q̄ gestum negocium ꝯsequuntur. Ac primo de personis. {Primum, qđ factum est, quo id noīe appellari conueniat.) Vbiq; hoc ꝯsequitur. Res. n. prima est, dein rei nomen, Homo aūt necesse est rei nomē ponat. ita Cic. de n... cō stituendo

ſtituendo diſputat in diuinatione. Non tam, inquit, hæc accuſatio, quàm defenſio eſt exiſtimanda. {Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui deniq; auctoritatis eius, & inuẽtionis comprobatores atq; æmuli.) Hæc quoq; poſt rem ſint neceſſe eſt, neq;.n. poteſt inueniri, niſi quod latet. Eſt porro quod latet animaduertendum, itaq; qui fuerint illi qui primi illud fecerint, unde nunc agitur, qui deinde factum probauerint, ac ſecuti ſint. Si optimi ſunt, laudas factum: ſi peſſimi, reprehendis. ut Cic. in Diuinatione dicit, ſemper homines nobiles accuſaſſe, & eos cum magno cõmodo reipub. magnam ſemper gloriam conſecutos. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex,) Lex etiam conſequitur. lex.n. ſemper in re quia res talis uiſa eſt, cõſtituitur. Verum quod ait De ea re, totum eſt. Quod ait eius rei pars eſt. Interdum.n. totum factum aliqua lege aut damnatur, aut abſoluitur, interdũ pars facti. Deinde quod ait, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium: & hæc omnia geſtum negocium conſequentur. Nam & conſuetudo rei iam ante geſtæ eſt, & rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio conſequi, uel iudicium: ut præiudicium natum eſſe uideatur. Deinde neceſſe eſt ante aliquid fieri, ut ex eo ſcientia conſequatur, uel artificium. Verum hæc omnia & in perſonarum actibus prouidenda ſunt, & in negocij ipſius natura. Iccirco ait. {Deinde natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolẽter) Ait, negocij ipſius animaduertendam eſſe naturam. i. qui ſoleant euentus factum iſtud conſequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negocio demonſtrauimus, hoc diſtat, quòd ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rẽ ſuam quadam ui ac neceſſitate conſequitur. Hic autem euentus interdum neceſſarius & naturalis eſt, ut parricidium furor neceſſe eſt conſequatur. Interdum uarius & cõmutabilis, ut amor noceat neceſſe eſt, & ut non noceat neceſſe eſt. Sæpe enim malum euentum amor habet, ſæpe bonum. Deniq; ut oſtenderet Cic. euentum iſtum ex nã negocij ita eſſe conſiderandum, ut ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde, inquit, quid ex natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Vulgo. i. paſſim, frequenter. Ergo firmius argm̃ eſt, ſi de quo agimus euentus frequentius conſequatur, ſi dicas amor magis nocet. Præterea hoc ſciamus, intereſſe inter iſtum euentum, & illum ſuperiorem: quòd hic totius negocij euentus eſt, ille uero uniuſcuiuſq; rei. Ait.n. ſupra. Quare hoc in gñe, ut cõmodius quid euenturum ſit, ante animo concipi poſſit, quid quaq; ex re ſoleat euenire, cõſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus, qui nãm negocij conſequitur, qualis apud homines habeatur. i. bonus an malus, attendẽdum eſt. Ita & ſupra dixit attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint: nõ.n. ex eo quia aliquid conſequitur, argm̃ eſt: ſed quia aut bonum, aut malum eſt, quod conſequitur. i. non quia eſt, quod cõſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re, ſed ex qualitate fit argm̃. {Et cetera, quę factum aliquod ſilr̃ confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi.) Interdum.n. uicinior, interdum tardior eſt euentus. utputa ſi quem uoluero occidere, uicinus eſt euentus. ut mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic euentus. Primo.n. fortaſſis offenditur, deinde amat ac diligit. {Deinde poſtremo attendendum eſt,) Dat poſtremũ breue & cõe præceptum, utrum aliquid honeſtum ſit, an utile. In his eſt ꝯſiderandum, quæ geſtum negocium ꝯſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atq; utilitatis, in deliberatiuę ꝑceptis ſe demonſtratuꝝ eſſe ꝓmittit. {Omnis aũt argumẽtatio, quę ex ijs locis, quos cõmemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe.) Ait ſupra, cum de confirmatione loqueretur. Huius, inquit, partis certa ſunt ꝑcepta, quę in ſingula cauſaꝝ gña diuidentur. Veruntñ non incõmodum uŕ, quãdam ſyluam atq; mãm uniuerſam ante permixtam & ꝯfuſam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione tradũtur, mã, argm̃, argumentatio. Mãm nobis iam tradidit. i. locos, de quibus argumẽta caperemus. quos locos diuiſit in attributa perſonæ, & in attributa negocio. Attributa perſonæ undecim eſſe dixit, negocio quatuor, atq; horum omnium partes enumerauit, ac tradidit. Nũc itaq; dictuꝝ eſt de argumento. Nec nos confundat, quòd pro argõ argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationẽ ſub argumentatione uero argm̃ & argumentationem. Itaq; hoc uerbo cõiter utebantur, ut pro argõ recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera ſint argumentorum, dicamus prius quid conſiderare & conferre debeamus, ut argumenta faciamus. Secundum Ariſt. decem categoriæ ſunt. i. decem res, in quibus omnia quæ in mundo ſunt continentur. Haꝝ reꝝ una ſubſtantia eſt, reliquæ nouem qualitates. i. quæ ſubſtantiæ accidant. Itaq; cum res nuda eſt, nihil aliud quàm res eſt. Tunc aũt ex ea poſſumus facere argm̃, ſi eius qualitatem inſpiciamus. Itaq; omnia uerba nomina hñt res ſuas, hñt, & qualitates, quæ qualitates cum ſibi conueniunt, faciunt argm̃. cũ non conueniunt, non faciunt argm̃. utputa ponamus occidit, occidit res eſt: huius rei quæ ſit qualitas attendamus. i. quædam aſperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus inimicũ. Rurſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſilr̃ aſpera atq; crudelis. Itaq; quoniam utraq; ſibi hæc qualitas conuenit, factum eſt argm̃. Ita duæ ſilr̃s qualitates cum fuerunt copulatę, faciunt aliam qualitatem. i. occidit, quia inimicus fuit. quæ qualitas eſt, ut argm̃. probabile eſſe uideatur. Ita ſi dicas occidit, quia gladio percuſſit: argm̃ eſt, quia utriuſq; rei qualitas eſt ſimilis. Alio qui cum in eo quod eſt occidit, iam nota ſit & res, & qualitas rei: deinde ponas uirgam, cuius res & qualitas nota eſt, quoniam ſilr̃s ſibi non ſunt iſtæ qualitates coniunctæ in unum non faciunt argm̃, ſi dicas: Percuſſit uirga, & occidit. Semper itaq; non res, ſed qualitates rerũ debemus attendere, atq; conferre, ut argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo ſunt: probabile & neceſſarium. Probabile eſt, quod ueriſimilitudine fidem facit: utputa quia inimicus fuit, occidit. uerum de probabili poſt dicemus: Nunc autem de argumento neceſſario diſputabimus. Neceſſario demonſtrantur ea quæ aliter ac dñr, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit cum uiro concubuit. Neceſſarium eſt, inquit, quod aliter ac dictum eſt. nec fieri, nec probari poteſt. neceſſarium argm̃ ad fidem cogit ac trahit probabile autem, irrepit atq; perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argm̃, ſi ea proferas quorum talis ſit natura, ut ſic fieri neceſſe ſit. Si dicas, ſi natus eſt, morietur. Si peperit, cum uiro concubuit. Hæc neceſſe eſt, ut ſe conſequantur. quod ſi neceſſe habes credere, neceſſarium factum eſt argumentum. Illud tamen ſcire debemus, argumentum neceſſarium pene non eſſe, ſolumq; eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium uidetur ex uero conſtare. nam ſi probabile ex ueriſimili, ex uero neceſſe eſt neceſſarium. Inter homines autem uerum latet, totumq; ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum. Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium? quantum ſecundum opinionem humanam ualet. Alioqui ſecundũ Chriſtianorum opinionem non eſt neceſſarium argumentum. Si peperit, cum uiro concubuit. Neq; hoc rurſus, ſi natus eſt, morietur. Nam apud eos manifeſtum eſt, ſine uiro natum, & non mortuum. Ergo neceſſarium illud argumentum eſt, quod iam opinione perſuaſum eſt. Atq; ut ſcias hoc neceſſarium non eſſe, omnino neceſſarium oſtendit. Cic. etiam hoc hominibus perſuadet, cũ ait: Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari poſſunt. Ergo ſi probantur, iam non erunt neceſſaria. Quidquid.n. probatur, potuit & non credi. Itaq; neceſſarium argumentum teneamus illud, quo facile populo perſuadet orator. Hoc neceſſarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic.n. iam dictio eſt, ſuperius in materia locos poſuit, de quibus conducta ad argumẽtationem dicto naſceretur. Fieri itaq; neceſſarium argumentum docet, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. {Complexio eſt, in qua utrum conceſſeris, reprehendetur,) Complexio forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum complexio duplici latere conſtat, unde quidquid fuerit electum, neceſſe eſt ut contrarium ſit. In complexione itaque duo genera ſunt proponendi: nunc per ſimplex, nunc per neceſſarium. Simplex hoc modo: Si hoc eſt, cur illud facis? Si illud eſt, cur hoc facis? Deinde per neceſſarium ſic. Aut hoc concedas neceſſe eſt, aut illud. Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus factum per ſimplex. Si improbus eſt, cur uteris? ſi probus, cur accuſas?) Ita & in Verrinis Cicero.

Aut amicos,inquit,confiteare Siculos necesse est, aut inimicos:si amici sunt, credamus testibus:si inimici sunt,inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio est,in qua pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis,una reliqua necessario confirmatur.Enumeratio quoq; forma dictionis est,posita in rationibus necessarijs.Verum in enumeratione multa ponuntur: et exclusis multis,unum quod reliquum est,confirmatur.Vtputa si hoc non est, si illud & illud non est, restat igitur ut istud sit.Ita i Verrinis:Si neq; Carbo attigit,neq; Sylla uidit, neq; in ærarium relatum est, restat igitur ut tu Verres pecuniam sustuleris.uerum enumeratio duobus modis fit, cũ aut multis rei rebus exclusis,unam q̃ reliqua est,ɔfirmas. aut cũ rei rebus exclusis contrarium ɔfirmas. Multis rei rebus exclusis,una quæ reliqua est,confirmatur, ut supra ipse Cic.contra Hermagoram.Nam aut nullum causæ genus est,aut iudiciale solum,aut & iudiciale,& demonstratiuum & deliberatiuũ. Hic multa enumerauit. Sed exclusis duabus rebus,reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit,causæ genus esse non põt dicere, qui artis præcepta dat:unum esse non põt dicere, quia hoc & hoc.Relinquitur ergo,inquit, ut omnia tria gña causaꝝ sint. Ergo hic multis rei rebus sublatis,postrema est confirmata.Deinde omnibus rebus exclusis, ɔtrarium sic cõcludit,ut hic ipsum exemplum positum est. Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum,aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut, si horum nihil est,ab hoc non esse occisum.)Itaq; hic res est occisio: huius rei oẽs res sustulit.i.causas occidendi postremo contrarium concludit:si igitur horum nihil est,non occidit. {Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur,)Et in hoc necessarium est argm̃,sed in una re positum,& ideo simplex conclusio nominatur. Vtputa,si illo tpe, quo uos me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui:relinquitur,ut id ego non fecerim,sed nec potuerim facere.Hic itaq; simplex res est.In superioribus uero duplex,in complexione scilicet,& enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet, aut hoc est, inquit, aut illud.si illud est,cur facis? si illud non est, cur non facis. Enumeratio etiam cum multas in se res habet collocatas,duplex tñ est. Ea.n.omnia quæ tollis,quãuis multa sint,in una tñ parte ponuntur. in altera id,quod concludis,siue aliquid de rebus sit,siue cõtrarium rei,ut supra docuimus.{Atq; hoc diligenter uidere oportebit,)Præcepta dat,ut necessaria argumenta non sola dicendi specie faciamus.i. ne complexio, uel enumeratio in solo genere dicendi posita esse uideatur,sed ut rõnes ipsæ,& res necessariæ sint, & hoc gñe dicendi proferãtur triplici.s. aut per complexionem,aut p enumerationem, aut per simplicem ɔclõnem.Dictum itaq; de necessario argõ, & quale sit,& quot modis dictionis proferatur,nunc de probabili incipit disputatio. Quod ut melius intelligamus, pp uim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Argumentum est aut.
- {Necessarium.
  - {Complexio.
  - {Enumeratio.
  - {Simplex conclusio.
- {Probabile, per
  - {Id, quod fieri solet.
  - {Id,quod est in opinione.
  - {Ea quæ habent ad hæc quãdam similitudinem.
    - {Contrarium.
    - {Paria.
    - {Eas res, quæ sub eadem ratione cadunt.
  - {Vera.
  - {Falsa.
  - {Verisimilia.

{Probabile autem est id,quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem,siue id falsum est,siue uerum.)Dictum est de necessario argõ,& de eius modis,tribus scilicet:nunc de probabili argõ dicamus,in quo solo uirtus omnis fidei continetur. Vt supra enim diximus, necessarium inter homines non est presertim cum etiam ipsum probetur. Probabili itaq; solo omnis fides nititur, adeo ut Græci officium & finem oratoris sic definierint, πιθάνως πρὸς πίστιν λέγειν .i.probabiliter ad fidem dicere.Probabile autem per seipsum non potest definiri,neq; in præceptum quoddam exprimi.sed probabile erit argm̃, p moribus patriæ,populi tpis. neq;.n.omnibus unum atq; idẽ probabile est aliud.n.iustum Romanis,aliud barbaris uidetur. Itaq; ut probabilia argumenta faciamus primum nobis patria inspicienda est,in qua sumus, & eius patriæ inspiciẽdi mores: deinde inspicienda est ciuitas,quæ pars patriæ est, omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inspiciendum est tempus,tpa.n.sepe mutantur. Postremo etiam eius apud quẽ dicimus cognoscenda natura est,ut s̃m mores eius probabilia argumenta faciamus.Itaq; hæc præcedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verũ ipsum probabile argm̃ primo in tria diuiditur.i.in id,quod facile fere solet fieri,& in id,quod in opinione positum est,& in id,quod habet ad hoc quandam similitudinem.deinde in quatuor,signum, credibile,iudicatum,comparabile. Verum illa tria, res sunt quibus probabile conficitur argm̃. Illa autem quatuor quæ sequuntur rerum harum trium effectus sunt.Primo itaq; illa tria uideamus,in quæ probabile diuiditur argm̃. Per id,quod solet fieri probabile argm̃,sic fit,si ea ad fidem colligas, quæ in actus consuetudine uersantur:utputa si mater est,diligit filiũ, si auarus est,negligit iusiurandum.ita & Terentius, meretrices malas,auaros lenones,tristes senes, edaces parasitos esse cõmemorauit.Hæc itaq; ad fidem dicta sunt per id,quod fere solet fieri.Deinde per id,quod in opinione positum est; probabile argm̃ sic fit: si ad fidem non ea quæ in usu sunt agendi,sed ea quæ in opinione sunt posita,colligamus. Si dicas inferos esse & impijs apud inferos pœnas,si dicas omnes qui philosophantur,contra deos facere.Multi.n.credunt,ꝙ philosophi contra deos faciant.etenim si deos asserunt,& me forte stultum esse dicunt, q̃m me talem Deus esse uoluit, contra deos faciunt,cum me reprehendunt. Deinde in rep.cum bella,aut pax ex Dei uoluntate contingant,ipsi autem multa cupiunt persuadere contra Deos faciunt,si id non asserunt agẽdum,quod Deorum uoluntate cõtingit. Ergo ut diximus,ex his quæ in opinione sunt posita,probabile colligitur argm̃,si dicas inferos esse,uel non esse:Deos esse,uel non esse: mundũ natum,mundum non esse natum.Iste opiniones δόξαι dñr. δόξα .n. Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Adeo manifestum est,omnia quæ in mundo aguntur,argumentis probabilibus persuaderi, q̃n etiam philosophorum professionibus ex opinione nomen impositum est,ut dogmata dicantur: Tertium illud est,ut doceamus quemadmodum probabile fiat argm̃, ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinem.i.per similitudinem.utputa si is qui patriam pdit,pœnam meretur: ille qui patriam defendit,præmium meretur.Verum hic ex altero alteri fides fit,& sic quasi fuerat nominandum.Sed Cic.non quemadmodum fieret argm̃:sed unde fieret indicauit,cum ait: Aut quod habet,ad hæc quãdam similitudinem. Ad hæc.i.ad superiora,ad id,quod fere solet fieri,& ad id,quod fere in opinione positum est. etenim hoc argm̃ tertium,ubi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse,ut soleat fieri:nunc tale, ut in opinione positum esse uideatur,ut soleat fieri: Si is qui patriam prodit,pœnam meretur,ille qui patriam defendit,præmium meretur. ut in opinione, sic: Si impijs apud inferos tormenta præparata sunt, innocentibus quies parata est. Itaq; hoc quod habet ad hæc quandam similitudinem .i. siĩtudo, tribus modis probabile efficit argm̃: aut per contraria,aut per paria,aut per eas res,q̃ sub eandem rationem cadunt. Per cõtraria sic. Nam si ijs qui imprudenter læserunt,ignosci conuenit,ijs qui necessario pfuerunt,haberi gratiam non oportet. Hic contraria sunt,prodesse,& nocere. sed ipsa contraria non faciunt argm̃,nisi habeant inter se aliquam similitudinem.hic itaq; animorum similitudo est nam si ille imprudẽter obfuit, hic necessitate profuit,neq; ille uoluit obesse,neq; hic uoluit prodesse ergo si agnoscitur ei,qui non uoluntate, sed imprudentia læsit,& illi gratia non habenda est,qui non uoluntate profuit,sed necessitate.Per paria sic:cum non ex contrarijs rebus,sed ex similimis per naturam probabile colligimus argm̃: utputa, Nam ut locus in mari sine portu nauibus intutus est, sic animus q̃ sine fide est,amicis non potest esse portuosus. Ex his autem quæ sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argm̃, cum ea sibi conferimus, quæ ad aliquid sunt: utputa locare, conducere,

conducere,emere,uendere. Hæc uerba ad seinuicem spectant. Itaq; ex unius rei ratione alterius rei rationem probare debemus, utputa nescio quis qui patre uendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse. hic facis argm̃ probabile. nam si is qui uendidit, rem iniquam fecit: & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum, apud Rhodios. portorium res uilis utilis erat: & Hermocreon uir amplissimus, id conduxit portorium: defenditur, q̃ rem turpem non fecerit. Facis itaq; argm̃ per eas res, quæ sub eãdem rationem cadunt. Nam si Rhodijs turpe non fuit locare, ne Hermocreõti quidem turpe est conducere. Sine autem, inquit, uera sint, siue falsa, ea unde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia esse uideantur. Falsum est, siue uerisimile, si dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nũquam potuisset occidere. Hic falsum est, quod asseris: tamen fecisti argumentum probabile, per id quod fere solet fieri, ut Medea filios non occidisse credatur. aut si dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regressus est. Verum est autem argumentum probabile si dicas: quoniam cicatrix est, uulnus fuerit necesse est. Nunc autem ut probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoque animaduertenda est pictura.

	{Per id quod fere fieri solet.	{Signum. {Credibile. {Iudicatum.
Probabile argumentum fit.	{Per id quod in opinione positum est.	{Religiosum. {Commune. {Approbatum. {Comparabile.
	{Per ea quę habẽt ad hæc quandam similitudinem.	{Imago. {Collatio. {Exemplum.

{Omnes autem, ut certas quasdam in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Supra diximus, probabile argumentum in tres partes diuidi, in id, quod fere solet fieri, in id, quod in opinione positum est, & in id. qđ habet ad hæc quandam similitudinem. Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hęc rursus quatuor collata sunt. i. quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque ut sciamus hæc quatuor illis tribus esse connexa, id quod fere solet fieri, nihil aliud habet in se nisi, aut signum, aut credibile. Deinde id, qđ in opinione positum est, nihil in se habet iudicatum. Postremo id, quod habet ad hæc quandam similitudinem, nihil aliud habet nisi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus esse. Nec hæc tantum sibi copulata sunt, sed omnia quæ in argumento sunt probabili, etiam argumentis attributis personæ, & attributis negocio constat esse connexa. Nam quatuor negocio esse dicimus attributa, cõtinentia cum ipso negocio, & in gestione negocij adiuncta negocio, quæ gestũ negocium consequuntur. Itaq; in cõtinentibus cum ipso negocio, & in gestione negocij signum est. In his autem q̃ adiuncta sunt negocio, comparabile est, in attributis uero personæ, credibile est. ita uidemus & locos argumentorum, & res, & exitus, certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaq; uideatur esse confusio, quod probabile argumentum iam dudũ in tria diuisimus, nunc in quatuor, quia id, quod fere solet fieri, duo in se continet, signum & credibile. quod in opinione positum est unum habet in se. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam similitudinem, similiter in se unum continet .i. comparabile. Itaq; probabile argumentum in quatuor partes nũc diuiditur. nam aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. {Signum est, quod sub sensum aliquẽ cadit,) Quinq; sensus sunt in homine, uisus, auditus, odoratio, sapor, & tactus. itaq; quidquid sub hos sensus cadit, cũ ad argm̃ fuerit attractum, signum est, quod signum per se, nõ ad se ualet, sed ex eo aliud proficiscitur. i. aliud afferitur. utpura si agatur, an nescio quis ex itinere uenerit, & afferas eum uenisse: nam in calceis eius multus puluis est. puluis hic signum est, & signum quod sub sensum oculorum cadit. Aut si dicas, quia cruentus est, hominem occidit, deinde si dicas, seditio facta est, non tumultus auditus est. hic tumultus signũ est, sed signum, quod sub aurium sensum cadit. ita & reliqua similia. Verum hoc argumenti genus. i. signum, non satis ad fidem ualet, sed alterius utpote firmioris argumentis indiget approbatione. Ita probabile quidem est argumentum, sed nõ ualidum, semperq; hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut testimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo, quod fere solet fieri, utiq; cũ dico ex itinere uenit, nam multus in calceis puluis est, & hominem occidit, nam cruentus est argumentũ facio ex his quæ fere solent fieri. nam qui ex itinere uenit, solet fieri ut puluerulentus sit, & qui hominem occidit, solet fieri ut cruẽtus sit. Ex signo uero in omnia tempora circa factũ facere possumus argumentum, utputa occidisti hominem, q̃a cruentus es, & hic cruor signum est. Occidisti autem hominem, tempus præteritum deinde occidis hominem, nam uulnus infligis: signum est. Occidis hominem tempus præsens, deinde occidere uis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis, signum est. occidere uis hominem, tempus futurum. ita signum ad omne tempus argumentum est. {Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo:) Credibile est, inquit, argumentum, quod per seipsum fidem facit. neq; ad probandum desiderat testem, sed facile cũ prolatum fuerit apud opinionem, & sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod fere solet fieri, & rursus in attributis personæ. ita in exemplo, quod subdidit Cicero, utrunque uideamus. {Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat.) Vtiq; & solet fieri, ut nemo sit qui non amet liberos suos, & attributum personæ est .i. fortunæ, q̃ liberi nominantur. & quod ait: Nemo est. {Iudicatum est res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.) Iam & hinc in tria diuisit iudicatum. nam assensio in religione est, auctoritas in cõi, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuisit, in religiosum, in cõe, in approbatum. Religiosum est, inquit, si quid de re aliqua iurati iudices iudicarũt. & ideo religiosum, quia iurati iudicauerunt: quod assentiri nos necesse est. Animaduertamus tamen ut iudicium gestum semper negocium consequatur. {Commune est, quod omnes uulgo probarunt,) Commune est, inquit, quod ex more uulgi, iusti auctoritatem tenet, ut necesse sit maioribus natu assurgi, ut supplicum misereri, hæc ut sequamur, habemus uulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus q̃ consuetudo quæcunq; rem semper aliquam consequatur. Inter id, quod fere solet fieri, & commune, hoc interest. id, quod fere solet fieri, ex quadã natura est: cõmune iudicato stringitur. {Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret,) Approbatum est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malãmue, ad unam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum sororem Horatius occidisset, & de facto eius populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde, ut Tiberius Gracchus Censor insciente Collega quosdam ẽ senatu mouisset, & de eius facto dubitaretur. postea tamen eius factum populus approbauit. nam eum Consulem fecit. Ita religiosum, & commune, & approbatum, quia in iudicato sunt, gestum semper negocium consequuntur. {Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationẽ continet.) Dictum est iam de signo, de credibili, de iudicato: restat extremum, ut de comparabili dicat. Comparabile est, qđ res inter se diuersas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio .i. similitudo partes habet tres. Imaginem, quam Græci εἰκόνα appellant. Collationem, quam Græci παραβολὴν appellant. Exẽplum, quod Græci παράδειγμα appellant. Imago est, oratio circa res diuersas, aut corporum, aut naturarum comparans similitudinem: ut, Os humerosq; deo similis: ut, Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus. Collatio est oratio, quæ res in se diuersas ex simili comparatione coniungit, ut est istud. Ac ueluti magno in populo cum sæpe cohorta est Seditio. Exemplum est, quo rem aliquam alicuius hominis. aut negocij auctoritate, uel casu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur sic: ut,

Antenor potuit medijs elapsus Achiuis
Illyricos penetrare sinus. Dehortamur sic:

Aut

Aut non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus supposuimus. Cicero autem se exempla his quæ sunt incomparabili suppositurum esse promittit, cum ceperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus est. Ac fons quidẽ confirmationis, ut facultas tulit, apertus est: nec minus diluci de, q̃ rei natura ferebat, demonstratus est. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonstrata sunt. ita inquit, ut rei ipsius natura flagitabat. Sed hic confuse omnia ꝓlata singulatim. se aũt circa singulas causas traditurum esse pręcepta in secundo libro, promittit. {In præsentia tantummodo numeros, & modos, & partes) Numerum accipimus attributa personæ undecim, negocio quatuor, deinde genera argumẽtorum duo, necessarium, probabile. Modos autẽ accipiamus .i. in necessario argumento complexionem, enumerationem, simplicem conclusiouem, deinde in probabili argumento, id quod fere solet fieri, quod in opinione positum est, quod habet ad hæc quandam similitudinem. Partes autem accipiamus, signum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quę sub his sunt. {Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumen tatio poterit:) Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipsa argumenta debemus, inquit, artificiosa dictione distinguere quia & suaue, & neressarium est. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam trãslaturus est. Habebitq; locum de syllogismis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem uehemẽter hortatur, ut ipse ait. {Quòd non rei solum magna utilitas est, sed præcipiẽdi quoq; summa difficultas.) Diximus itaq; argm̃ probabile in quatuor diuidi, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile esse diximus in duobus, negocio attributis & personæ. Signum esse diximus in duobus negocio attributis, in continentibus cum ipso negocio, & in gestione negocij. Cõparabile esse diximus in adiunctis negocio. Iudicatum uero in his quæ gestum negocium consequuntur. Itaq; oẽ argm̃ factũ ex attributis personę, credibile dicetur. Deinde oẽ argm̃ factum ex continentibus cum ipso negocio, & ex his quæ in gestione negocij sunt, signum dicetur. Deinde oẽ argm̃ factũ ex his quæ negocio, adiuncta sunt comparabile dicetur. Postremo omne argumentum factum ex his quæ negocio adiuncta sunt, & negocium consequuntur, iudicatum dicetur, sed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tã personæ, q̃ negocio, & necessarium esse poterit argm̃: cuius tres partes esse diximus, complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. {OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractãda est, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum est. Nunc tertium illud est ut de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica sumptam, in rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaq; artificium non inueniendi, sed dicendi. Hæc duobus modis fit, aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Arist. in argumentatione duo esse dixit, isagogen, & syllogismum. Atq; Aristot. breuiter ac strictim omne exemplum inductionem esse dixit, ꝙ animus auditoris ab eo, quod non dubium est, ad credendum id, quod dubium est, inducatur. Duo itaq; sunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philosophi utuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philosophica inducitur ad hoc, ut intelligamus q̃d sit inductio, uel queẽadmodum fiat. Post autem præcipiet qualis inductio possit esse oratoris. {Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est:) General'r hic inductionem definiuit, qua definitione ostendit ubique nos inductione uti posse, & in philosophica & in oratoria, & in quacunq; ꝯtentione uerboꝝ, etiam in fabulis. Nã ubiq; necesse est persuadere, & ideo personam certam hic non posuit, sed hoc ait. Inductio est oratio quæ rebus non dubijs captat assensionem eius quicum instituta est. Eius, inquit. i. siue ille p̃hs sit, siue iudex, siue orator, siue amicus, siue inimicus. Inductio itaq; sic facienda est, ut primo proponamus illa, q̃ extra negocium sunt, sed tamen quæ ad negocium per similitudinem spectant. & talia, inquit, esse debent illa quę proponimus, ut necessario is cum quo agis ita esse fateatur, atq; cõsentiat. Quod cum consenserit, tunc paulatim ad id unde dubitabatur descendis & his quæ supra concessa sunt, simile esse confirmas. Dat ergo nunc exemplum philosophicum. Æschines socraticus fuit. i. discipulus Socratis. is multa scripsit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos discipulis, ut ingenio proprio reperta ad magistros referrent, & quasi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Æschines Socratem, referentem quid esset, uel quemadmodũ esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis, uel cum ipso Xenophonte. nam Xenophon, & eius uxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam reuertantur. Aspasia autem peritissima fuit philosophiæ. Hac itaq; inductione usam induxit Aspasiam apud Æschinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem. Si, inquit, uicina tua aurum melius habeat, q̃ tu habes illius ne, an tuũ malis? Tum, inquit, Xenophontis uxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Postea, inquit, Aspasia conuertit se ad Xenophõtem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem. Dic mihi, inquit, Xenophon si uicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat, q̃ tu habes, tuum ne malis, an illius? id est, nisi in gratiam regressi fueritis semper, & tibi uxor lectissima, & tibi uir optimus deerit. Hæc itaq; inductio hoc egit, ut Xenophon & uxor eius ab his quæ uelle se negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per similitudinem deducerentur. {Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est,) Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter utebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, ut nõ à se rebus prolatis, sed confessionibus suis aduersarius uinceretur. {Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur: Primũ, ut illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse cõcedi.) Inductione, inquit, tria semper spectare debemus: Primo, ut similitudines tales proponamus, ut eas sit necesse concedi. nam illud dubium esse non debet, unde alteri fidem uolumus facere. Deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam propronimus simile esse debet, ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, ut nemo intelligat quo spectet similitudinis propositio. Ne cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere quam negauit, aut non respondeat, aut male praueq; respondeat. Si autem nesciat quo tendat similitudinis propositio, secutus cõfitetur. qua confessione etiam illud, quod negabat ante, ita ut tu uis concedit esse. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione seruaueris, ut & propositio similitudinis concedatur, & illud propositioni simile sit, cuius causa similitudo proposita est, & nemo uideat quo propositio illa contendet, officio tuo per ista diligenter impleto. rursus debebis responsionem contendentis attendere. unum autem de trib' faciat necesse est. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc singula dat præcepta: quid in his singulis tu facere debeas. & primo à difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita esse illud unde contentio est, atq; illud, quod in ꝓpositis concessisq; similitudinibus continetur: duo, inquit, facere debemus, aut illas res, quas ante concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est, aut si pernegabit, alias inducere similitudines. Sin aũt, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde inquit, si tacebit, duo facies, aut r̃nsionem de eo elicies, aut si respondere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. Ita, inquit hoc genus argumentandi tripertitũ semper est: Prima, inquit, pars cõstat ex una similitudine, pluribúsue ut in hoc ipso exemplo confessionem tacentium confirmat Aspasia. Et tu, inquit, mulier uirum optimum uis habere, ut tu Xenophon uxorẽ habere lectissimam maxime cũpis. Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit. Quare, inquit, nisi hoc perfecerit, ut neque uir melior, neque fœmina lectior in terris sit. {Ergo in hac causa, quæ) Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetoricam: non quo, inquit, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in philosophia datum in rhetorica uidere non possit. Exemplum autem nunc ponit apud Gręcos peruagatum cuius exempli huiusmodi tema est. Epaminundas imperator

cum

cum ei successum fuisset, retinuit apud se exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat. illis ipsis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac uicit. Accusatur, quod contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa. Qui successori ex lege exercitum statim non tradiderit pœnas soluat. In hoc themate potest quidem esse compensatiuus status principalis, feci, sed profui. uerum secunda conflictio in scripto & uoluntate consistit. Scripto utitur accusator, qui di i, à uerbis legis recedi non oportere. Voluntate utitur Epaminundas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, sed si nihil urgeat. Alioqui si reip. causa paucis diebus retineatur, nullam pœnam subesse retinenti. Itaque hic inductionem potest facere accusator ille, qui contra sententiam legis scripta defendit, & similitudinem non extra causam, sed ex eadem causa facit. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis uerbis addat. i. damnandum esse qui exercitum non tradet, præter eum qui reip. causa retinuerit, hoc si addat, nunquid pati potestis? nô opinor. Deinde, si hoc idem legi additum uos uestra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? nô patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per uerba non potest, id tanquam additum, fit, sequi non debetis, quod si, inquit, sententiam scriptoris neque Epaminûdæ, neque nostris literis uidemus corrigi posse, multo magis illud re ipsa & iudicio uestro mutari non potest, quod ne uerbo quidem mutari potest. Verû hoc scire debemus, in dialogis sermonem esse, non dictionē, dictionem autem esse oratoris in ciuilibus causis. Iccirco ait: Aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utēdum, Sermo philosophi: dictio oratoris. Oratio autem potest & ad dialogum conuenire, si sit paulo splendidior elocutio: proprium tñ oratoris est. Deinde notare debemus, omnem magistratus prætores appellatos. ut hic, cum Epaminundas Thebanorû imperator, quod ei qui sibi ex lege prætor successerat, cum imperatori succedere debeat imperator. { Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua se ui & ratione confirmet.) Argumentationû duæ partes sunt. inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum est, nunc de ratiocinatione tractatus est. i. de syllogismis. Verum ut ad genus speciem referamus, syllogismus non argumenti nomen est, sed argumentationis. ita inductio nô inueniendi modus est, sed forma dicendi. Quamobrem sic definiuit ratiocinationem. i. syllogismum. Ratiocinatio est, inquit, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositû. sua ex se cognitum, sua se ui & ratione confirmet. Et in hac definitione multa côia esse possunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipsa re probabile aliquid alliciens, tam ratiocinationis est, quam inductionis. hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expositum, & per se cognitû sua se ui & ratione confirmet. Inductio. n. non per se cognoscitur, neque sua se ui & rône confirmat, sed ut fidem faciat, probandæ rei similitudines ante præcedunt. Recte itaque ratiocinatio definita est. i. oratio, quæ ex confesso argm̄ continens, non similitudine. sed per se cognoscitur, & sua se ui & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confesso argumentum continens. nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum, si inimicus fuit, occidit. Ideo non est argm̄, qa non probat. eadem. n. facilitate, qua assumitur inimicus fuit, improbabitur. unde non sequitur, quod occidit. Sed si confiteatur inimicum, argumentum probabile fit, si igitur inimicus fuit, occidit. { Hoc de genere, qui diligentius considerandum putauerunt,) Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita, ac sua ui & ratione confirmata, ex re confessa sumptum ad fidem proferens argumentum. Verum, ut diximus, hæc oratio est pertinens ad syllogismos. Syllogismorum autem multi quinque multi plurimas partes: multi, inquit, tres esse dixerunt. sed utrorunque, inquit, rationes debemus inspicere: quia & breuis inspectio est, & oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, utrorunque consimile est. nam alteruter & propositionem habet, & approbationem propositionis, & rursus assumptionem, & approbationem assumptionis, & conclusionem. Verum, inquit, qui sylm̄ in quinque partes diuidunt, has singulas partes numerant, ut propositio una pars sit, approbatio propositionis altera, tertia assumptio, inde approbatio assumptionis, ut quinta pars sit conclusio. Illi autem qui tres partes in syllogismis esse contendunt, propositionem & approbationem propositionis unam partem numerant, rursus assumptionem & approbationem assumptionis, alteram partem numerant, tertiam uero conclusionem. Itaque utrorunque opus simile, sed in membris operis numerus diuersus. Iam uero quinquepartiti syllogismi, siue tripertiti in ipsis libris exēpla poterimus agnoscere. Verum quædam præcepta in his partibus posita intelligamus: propositio, inquit, generalis in suo esse debet: & id, quod assumendum est, in se necessario cō tinens. Approbatio enim multis uerbis & diuersis rationibus facienda est. Assumptio uero ex ui propositionis capiēda est. ut hic assumptio est. Nihil autem melius consilio, quam omnis mundus administratur. hæc assumptio ex ui propositionis assumpta est. quæ est enim propositio: Melius accurantur quæ consilio reguntur, quam quæ sine consilio administrantur. Deinde, inquit, etiam assumptionis approbatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est, quæ quatuor modis fit: quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipartito syllogismo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui, inquit, quinquepartitam esse dicunt argumentationem, hoc asserunt quod supra ostendimus. i. separari propositionem ab approbatione sua, & rursus assumptionem ab approbatione sua. { Qui autem tripertitam esse dicunt,) Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem esse contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem: nam & propositiones habent, & approbationes, & rursus assumptionem cum approbationibus suis: sed hæc bina connectunt, & reddunt singula, ut propositionem cum approbatione sua simul iungant, & rursum assumptionem & approbationem eius unum efficiant. Negant aût recte neque propositionem, neque assumptionem dici, nisi fuerint approbata: tuncq; esse aiunt propositionem argumētationis, si approbata sit. Sin autem approbata non sit, esse quidem propositionem, sed argumenti, nô argumentationis, in qua argumentatione latior, & expolitior elocutio est. Itaque qui hoc contendunt, negant esse amplius, quam tripertitam argumentationem. ab his Cic. dissentit, & contra disputat, pbatq; illorum sententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaque hoc Cic. s̄m artem testibus & argumentis probat. testibus sic: Quam omnes, inquit, ab Arist. & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum, inqt, superius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt: ita hoc genus argumentationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Aristotele & Theophrasto, uel Peripatetici frequentatum atque tractatum est. Sed quia orator Rhetoricam scribens importune pene philosophos ad testimonium uocat, quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet quia rhetoricam scribit: adiungit & multos oratores elegantissimos, atque artificiosissimos iudicatos, qui usi sunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, à Rhetoribus his qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Itaque testibus probauit, non errare illos qui afferant quinquepartitam argumētationem. sed quia poterat dici Ciceroni, etiam illi quos cômemoras errauerunt, ostendit se exemplum nô temere illorum secutum, probatq; argumentis suis non errare eos qui quinquepartitā argumentationem, errare aût eos qui tripertitam esse contendant. Itaque hæc est quō, utrum tripertita, an quadripartita, an quinquepartita sit argumentatio. Cicero multis syllogismis suis nunc quinquepartitis, nunc tripertitis probat, quinquepartitam esse argumentationem. & primo asserit, propositionem & approbationem inter se esse diuersa. in qua assertione primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. dehinc simili ratione asserit, assumptionem & approbationem eius inter se esse diuersas, in qua rursus assertione primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. Itaque postquam probauit propositionem & assumptionem ab approbationibus suis longe esse separatas, concludit, commode partitos esse eos qui quinquepartitam dixerunt argumentationem. Quinque igitur partes sunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius aut me argumentationis quæ per inductionē tractatur, tripertita est argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus,

debemus, argm̄ nūc uicinum esse qōni, nunc à qōne longinquum. argm̄ .n. prolatum, nunc ipsi qōni prodest, nunc ei rei quæ uicina est qōni. Itaq; argm̄ nunc uicinum est qōni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto nascitur, Aristot. autem dicit etiam loco decimo posse fieri argm̄. Sed cum sæpe argm̄ tam longe à qōne sit, hoc tantum syllogismi est, ut id, quod longe à qōne est, eidem qōni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac uicinum argm̄ tale est: qm̄ hic inimicus fuit, occidit. lōge à qōne, argm̄ tale est, inimicus occidit. hoc quia generale est: primo differendum est utrum inimicus semper occidat. quod postquam asserueris, non statim probas hunc occidisse. sed ad hoc proficit, ut rursus doceas hunc inimicum fuisse, quod postquam asserueris hunc inimicum fuisse, tunc demum redis ad qōnem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argm̄ etiam illic licet animaduertere, ubi Cicero redarguit Hermagoram non recte sub qualitate posuisse deliberationem & demonstrationem, ubi primum docet genera esse causarum. Quod si genera sunt causarum, partes generis causæ esse non posse: ut si partes generis causę esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Postremo redit ad qōnem. Male igitur deliberatio & demonstratio sub qualitate ponuntur. Itaque argm̄ nunc longe à qōne est, nunc uicinum est qōni. Deinde debemus hoc animaduertere, argm̄ quodcunq; sumimus, utrum in genere sit, an in specie, si in genere, sine dubitatione proponere debemus: deinde approbare eandem propositionem: tertio loco speciem assumere: quarto loco assumptionem speciei multis rationibus approbare: postremo concludere. Huius syllogismi subijciamus exemplum illud ipsum Epaminūdæ. Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet &c. Hæc propositio est generalis sine ulla dubitatione. Deinde approbat eandem propositionem. Ea.n. uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, &c. Tertio loco species assumitur: Ergo in hoc quoq; iudicio desinire literas legis perscrutari, &c. Quarto loco approbat assumptionem. Considerate quid magis utile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? &c. Postremo concludit, Quod si leges omnes, &c. Hoc autem argumentum longe à quæstione petitum cognoscimus facile. Argumentum uero quod in specie est, semper cum dubitatione proponitur, si hoc est, illud igitur non est aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propositione. Si est dicitur, propositio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi. huius propositionis facienda est approbatio. deinde assumptio eiusdem speciei facienda est per eandem speciem, sed per confirmarionem, cuius assumptionis facienda est approbatio: tunc erit postrema conclusio. Talis in Miloniana oratione syllogismus est. Si, inquit, doceo causas fuisse Clodio, ut occideret Milonem, probo insidiatorem, hác propositionem approbauit, & si boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi sæpe paruo: deinde ipsam speciem assumit per confirmationem, habuit autem causas Clodius. Hanc rursus assumptionem multis rationibus approbat, postremo concludit: Quare si habuit causas Clodius, ut occideret Milonem, constat insidiatorem fuisse. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, species assumenda est, quoties argumentum in specie fuerit, ipsa species assumenda est, sed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propositione uim totius argumentationis consistere. Siue autem in genere, siue in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur assumptio. Docuit itaq; quinquepartitam argumētationem per exemplum Epaminundæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propositionis approbatione, nūc assumptionis approbatione sublata. Deinde docuit tripertitam argumentationem, utraq; approbatione sublata. Nunc quæstio est, an sit bipertita argumentatio. {Si peperit, uirgo non est: peperit autem.) Multi dicunt esse bipertitam argumentationem, hac ratione. Si, inquiūt, approbationes sepe, quia manifestæ sunt, subtrahuntur, cur non & conclusio cum manifesta est, subtrahatur, ut sit bipertita argumentatio per propositionem & assumptionem. Si peperit, uirgo non est: peperit autem. Cicero hanc illorum sententiam reprehendit, dicitq; semper argumentationem concludendam esse, nec unquam tamen utendum esse manifasta conclusione. Tunc autem hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscamus sunt autem quatuor. Quarum conclusionum una talis, cum breuiter conclusionis. * facimus propositionis & assumptionis, & post adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipse exemplum. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse: Secunda autem conclusio talis est, ut argumētatio ex contrario concludatur, & dat exemplum. Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Propositio enim huius syllogismi talis est. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc postquam probatum est, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginensibus fidē non habere debemus. Sed contrarium potius in conclusione constituit. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Tertia cōclusio talis est, ut id solum quod ex omni argumentationem conficitur inferamus. & dat exemplum. Vrbem igitur diruamus &c. Quarta conclusio talis est, cum non id, quod conficitur, in conclusione ponimus, sed id, quod eam rem quæ conficitur consequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Hic conficitur, Cum uiro igitur concubuit. Sed hoc in conclusione, quia manifestum est, non ponit: sed illud ponit, quod manifestam ipsam conclusionem consequitur. Igitur fecit incestum. Etenim si cum uiro concubuit, id consequitur, ut fecerit incestum. antiqui autem quemcunq; hominum coitum, incestum appellabant. {Quare in longis argumentationibus,) Dat præceptum, ut sciamus, qua conclusione unaquæque argumentatio, concludenda sit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in conclusione debemus, aut si erunt in memoria, quæ supra dicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio non partibus, sed mensura partium constat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa est, sed in quacunq; argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationū breuis poterit inueniri. Quare, inquit, quæcunq; longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda est, aut per conductionem. i. συναγωγὴν, aut ꝑ contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc solo quod conficitur, concludenda est. In illis uero argumentationibus, quæ exitum manifestum habent, consecutionem ponere in conclusione debemus. {Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem,) Reprehendit etiam illos, qui ex una parte dicunt fieri posse argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas significationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, si peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferunt, non expolitionem. i. argm̄ proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio esse nō potest, nisi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliqn̄ subtrahi. Posse nunc ꝓpositionem, nunc assumptionem. Nam qm̄ utraq; harum mouet auditorem, neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaque magnopere studendum est, quia inuentio cunctis oratoribus communis est. Sed ipsi oratores dicendi modo aut optimi sunt, aut mediocres, aut infimi. {Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter fastidia, uaria, inqt, uti oratione debemus, ut nunc per inductionem argumentemur, nūc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripertitam faciamus argumētationem. Deinde, ut non semper prima sit propositio, sed aliquando assumptio prima sit. Hæc, inquit, ut melius inspiciamus, aut inscribamus ipsi, & nos exerceamus, aut si id piget facere, ea quæ supra posita sunt exempla, uideamus, & in ipsis hanc exerceamus uarietatem. Illud autem præcipit, Syllogismos omnes in dialectica contineri, hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire uidebantur. Deniq; isti non syllogismi, sed epicheremata dicuntur.

BECICHEMIVS.

AC personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, formam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes.) Fortunam, scribi debere, præter antiquæ manus fidem, & omnes rhetori docent, Cic. & interpres Victorinus, cuius uerba sunt hæc. Personis autem attributa sunt undecim, Nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. {Studium est autem, animi assidua & uehemēs ad reliquam rem, applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum.) Emendatius sic legetur. Studium autem est, animi assidua & uehemens ad aliquā rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Quod enim est ad reliquam rem hoc loco? {Tempus autem est id, quo nunc utimur, (nam ipsum quidem definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, mensura, diurni, uespertini, nocturniue spatij ex certa significatione.) Quidam codices, menstrui. Vetus lectio probior, habet generale, post quidem, & mensurni, non mensura, non menstrui. Exq; præpositionē respuit, hoc modo: Tempus autem est id, quo nunc utimur (nam ipsum quidem generale definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, mensurni, diurni, uespertini, nocturnisue spatij certa significatione. Prisciani quoque auctoritas mensurni, non menstrui legendum, censet, his uerbis. Quercus etiam quernus, corilus colurnus, tacitus taciturnus, mensis mēsurnus. sic enim Cic. posuit pro menstruus, in primo Rhetoricornm: Pars quædam æternitatis, cū alicuius annui, mensurni, diurni, nocturni, uespertini, certa significatione. Hæc ille in primo. {Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & aliqua parte alicuius horum.) Rectius cum propositione legetur, Et in aliqua parte alicuius horum. {Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, cōsuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter ac raro.) Ego hanc lectionem corruptam esse semper existimaui, & ueriorem lectionem esse. Deinde si quid ex natura eius &c. In qua opinione me confirmat prisca manus. {Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate, uelut Gracchi patris factum, quem ppl's R. ob id factū, ꝙ insciente Collega in Censura nihil gessit, post Censuram Consulem fecit.) Corrupte legi, in Censura nihil gessit. nemo non uidet, nisi qui ignorat significationem huius uocis. Nihil quæ quidem in antiquis libris non hr̄. {Quid hunc tanta Thebanorū gloria, tam claro atq; exornato trophęo carius atq; antiquius hr̄e conuenit?) Libet clara, pro claro reponere, refragantibus etiam cunctis exēplaribus uulgo impressis, & plerisq; manuscriptis. {Quòd si leges omnes ad utilitatem reip. referri cōuenit, hoc aūt saluti reip. profuit: ꝓfecto non pōt eodem facto & saluti cōi consuluisse, & legibus non obtemperasse.) Habent antiqui libri, non hoc, sed hic autem reip. profuit: & aptius, ut arbitror.

DE REPREHENSIONE.

EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio: propterea quòd quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdē potest ex locis infirmari. nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negocijs attributum est. Quare inuentionem & argumentationem expolitionem ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit: Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehēsionis: quos qui obseruabūt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehēditur, si aut ex ijs quæ sumpta sunt, non cōceditur aliquod vnum pluráue: aut, his concessis, complexio cōfici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut, quod cōparabile putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut oīno iudicatum improbatur: aut, quod signū esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, vt ante ostendimus. Quod pro credibili sumptū erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est qui non pecuniam quàm sapiētiam malit. aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officij cupidior sit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, vt si quis, quē constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdā rebus aut hoībus accidit, id oībus dicatur vsu euenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: vt Curio pro Fuluio: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex ijsdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nā in signo, primum verum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum vnumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quàm ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo cōueniet, simile id negare esse quod conferetur ei, quicū conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud, quod per similitudinē afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi cōueniat, ostendetur. Deinde, quid res cū re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicū comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cū ea ipsa argumentatio, quæ per inductionē tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatū aliquod inferetur, quoniā id ex his locis maxime firmatur, laude eorū, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, cōmemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatū; & demonstrando difficilius & maius fuisse id iudicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet. Ex contrarijs locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obseruandū diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, vt de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint indicata, solitariū aliquod, aut rarū

iudicatum afferatur. nam his rebus auctoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ, vtrũ concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu æstimet?

Hic siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc puta, vt neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Imo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parui auditu æstimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus: cuius prædæ sectione venierit. quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autẽ modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si exempli causa, vt in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere: vt si quis, cum dixerint aduersarij, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, coherere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, viuit: si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessario posterius coherere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, vt demonstretur non necessario cum priore posterius coherere. Hoc genus & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. nunc his præceptionibus rhetorum ad vsum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. cum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraq́ eum quis velit hac argumentatione vti: Si venisses ad exercitum, à Tribunis militaribus visus esses: non es autem visus ab his, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem & assumptionem, complexio est infirmanda. aliud enim, quàm cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris, ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant quid concesseris, & iccirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. post assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat: deinde infertur, ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Iccirco iudices, quia veram causam habebam, breui perorauí. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se iudices non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut perspicue rem turpem leui tegere vult defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo sola vt restituam paro.

Remotum est, quod, vltra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni ascribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est ciuis. Nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hoĩs vim describit. Aut falsum quiddam

quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum atque inferũ,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia: Vt si quis, cum Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controuersia est, vt si quis, cum Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse ab homine ignauissimo virum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo hoïe qui dicat, aut eo tempore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhonestam rem videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: Vt si quis apud equites Romanos cupidos iudicãdi Cœpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, vt si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret nihil esse crudelius, quàm vrbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: Vt si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene viuere. Aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, vt si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si, cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est: nã Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet: Vt si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, vt Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, vt si quis doctrinam ex alicuius docti vitijs reprehendat. Aut si quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, vt alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alterã ita laudet, vt alterius non faciat mentionem: Vt si quis, cũ aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cũ de certa re quæretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma, vt Plautus:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, verum in ætate vtile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idoneæ, hoc modo: Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur, Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus; sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, vtile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de causa digredi, nisi per locum communem, displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

VICTORINVS.

EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur.) Iam de quatuor partibus orationis dictũ est, de exordio, de narratione, de partitione, de cõfirmatione. Nunc secundum ordinem de reprehensione tractandum est. Reprehensio est oratio, quæ post nostram confirmationem aduersariorum confirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit quod aduersarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipsa reprehensio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio .i. ex attributis personæ, & attributis negocio. materia.n. argumentorum communis est tam confirmanti, q̃ reprehendenti. Et cum tria sint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio. Materiam non reprehendimus, quæ nuda atq; cõmunis est, sed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem, uel reprehensionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus scire certos modos reprehensionis. Sunt autem quatuor principales modi, si aut sumpta reprehendamus, aut conclusionem, aut genus argumentationis. At si hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum est facere debemus, ut aliud contra argumẽtum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta sunt, quæcũq; nobis ad fidem sumimus. ad fidem autem sumimus argm̃. ergo argumenta sumpta sunt. Et quoniam argumentum nõ nisi ex confesso fit, recte ea quæ ex confessis argumenta sumimus, sumpta dicuntur. Sunt autem sumpta semper quatuor probabilia, tria necessaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur. Credibile, signũ, comparabile, iudicatum. Necessarium in tria diuiditur, complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. Itaq; quia septem argumẽta, septem sumpta sunt: de quibus argumentis cum aduersarius, quodcunq; sibi ad fidem sumpserit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos à Cicer. traditos in singula sumpta reprehendenda diligenter debemus attẽdere atq; retinere. {Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo:) Enumerauit septem esse sumpta: Nunc docet unumquodq; sumptum quot modis reprehendi possit, & à probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, credibile, signum, comparabile, iudicatum. Itaque, inquit, si aliquid ab aduersario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinq; id modis possumus reprehendere. Si aut, inquit, quod solidum aut primum est argumentum, ipsum falsum esse doceamus. Aut si ex contraria quoque parte credibile esse monstremus, aut si omnino erit

erit incredibile,aut si id,quod paucorum est,omnium esse dicatur, aut si id,quod raro contigit,fieri omnino denegatur. Falsum est,quod in re falsum est,& quod omnino aliter esse contendimus. sicut ipse ait: Nemo est,qui non pecuniam, quam sapientiam malit. Hoc itaque falsum est, ut etiam si unus fuerit inuentus qui sapientiam malit,argumentum aduersarij falsum esse dicatur. Ex contrario quoque credibile erit si quid ab aduersarijs pro credibili prolatum, nihilominus credibile sit si conuertatur. utputa,Quis est qui non officij cupidior quam pecuniæ sit? Hoc utique aduersario pro credibili prolatum est,quod conuersum nihilominus credibile est,si dicas,Quis est qui non pecuniæ cupidior quam officij sit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuersum nihilominus credibile potest uideri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum & incredibile,quod falsum in ipsa re est,incredibile uero in opinione. Itaque,inquit,incredibile est,utputa si auarus dicatur, mediocris officij causa maximam pecuniam contempsisse. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non potest,quomodo enim auarus maximam pecuniam contemneret,mediocris officij causa, qui ob paruam pecuniam sæpe officia magna contemnit? Inter falsum & incredibile hoc interest,quod falsum & credibile esse potest, & incredibile. deinde quod incredibile est uerum esse potest,& falsum. Sed uerum duplex est: nunc id quod uere gestum est, nunc id quod uere gestum esse quibusdam rationibus approbatur. Itaque sæpe quod uerum est,& quia falsum esse non potest,incredibile est. Verum.n.quod Simon uolauit, sed tamen incredibile est. Deinde si dicas Vno die duas controuersias perscripsi. cum non perscripseris, in re quidem falsum: sed tamen quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest,si quod paucorum est,omnium esse dicatur: utputa, qui pauperes sunt,his non officium magis quam pecunia cordi est. Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest. nam possunt aliqui pauperes inueniri quibus officium magis cordi sit quam pecunia. Nec nos moueat,quod in argumento credibili,quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit: credibile enim argumentum.i.probabile. maxime quidem personarum est. Sed fit etiam ex attributis negocio.i.ex loco,tempore,uel reliquis. Itaque sub hoc modo reprehensionis duo exempla posuit: unum à persona,aliud à loco. Illud autem quod tertium uidetur,exemplo illi,quod sub extremo modo positum est congruum, non tertium est exemplum. sed secundi conclusio. ut primum exemplum à personis sit,Qui pauperes sunt, his antiquior officio pecunia est. Secundum exemplum à loco sit,Qui locus desertus est,in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis personæ maxime credibile argumentum conficitur. Est tamen & in factis credibile. Signum autem non nisi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis personæ fieri & necessarium argumentum,si dicas,Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id quod raro fit, nunquam fieri posse dicatur. Vtputa,nemo est qui puellam præteriens adamet. Hoc rursus generaliter quia dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter & semel uisa puella,potest adamari: ut in Eunucho adamat Cherea, & in Virgil.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi: si aut perspicue falsum esse ostendatur,aut conuersum ex contraria parte nihilominus credibile sit: aut si incredibile demonstretur: aut si quod paucorum est,omnium esse dicatur:aut si quod raro,fit,id nunquam fieri posse dicatur. {Quod autem pro signo sumetur,id ex ijsdem locis,quibus confirmatur,infirmabitur.) Dixit,quot modis credibile possit reprehendi,nunc transit ad signum. Si,inquit, ab aduersario aliquid pro signo proferetur,id ijsdem locis reprehendi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quidquid in sensus cadit,maxima signa sunt, & quæ in controuersijs frequentius necesse est inueniri,oculorum,& aurium. Oculorum,pallet, puluerulentus est,cruentus est: Aurium uero,hoc dixit, hoc locutus est. Itaque præter hæc signa quæ oculis digitoque monstrantur,omne factum ac dictum signum est,quæ facta & dicta negocio attributa sunt.i.continentia cum ipso negocio. Quæ facta & dicta tripliciter considerantur,ante negocium, in negocio,post negocium. Itaque cum ex his quæ negocio attributa sunt, argumenta sumpserimus, signum est.i.ex his quæ continentia cum ipso negocio sunt, & quæ in gestione negocij continentur. deinde si ex his fecerimus argumentum quæ personis attributa sunt, credibile erit, & hoc ideo argumentum dicetur,ut quasi argumentum à personis fiat,signum à negocijs,& ideo Cicero in Ceciliana: Argumentis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur si aduersarius,inquit,aliquid pro signo protulerit,ijsdem ex locis reprehendere debemus,quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis signum confirmari debet,idipsum docet. Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet.i.ut cum dixeris pallet uere palleat. Deinde postquam constituerit esse signum, constet rursus eius rei signum de qua agitur ut si dicas,occidit,nam cruentus est. Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem & facta & dicta sunt. Confirmamus,inquit,signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet,tunc autem grauius delictum est si faciamus quæ non facienda sunt, quia in eo quod facimus faciendum uel non faciendum, inest scientia delinquentis. scit enim quia aut faciendum est,aut non faciendum. iccirco postremum illud addidit ad confirmationem signi,ut non modo aliquid fecerit, aut non fecerit,sed etiam scierit faciendum esse, aut non esse faciendum. Postremo,inquit,scisse eum de quo quæritur,eius rei legem & consuetudinem. Itaque quatuor modis signum confirmamus. Primum,ut uerum sit: deinde, ut eius rei de qua agimus,signum sit: deinde,ut doceamus, aut id factum esse quod non oportuerit non factum quod oportuerit. postremo etiam, scisse eum utrum fuerit faciendum uel non faciendum. Hæc quatuor confirmando signo attributa sunt,quorum si aduersarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit,aut non esse signum.i.si dicatur,homicidium fecit nam puluerulentus est: utique ad homicidium puluis signum esse non potest. {Aut parum magno esse signo,) Etenim non modo signum proferendum est, sed & plenum signum. Vnde illud in Terentio:Iam scio,magnum signum.{Aut à se potius, quam ab aduersarijs stare,) Si dicatur, scelus fecit, nam erubuit: cum tu contra possis dicere,Immo scelus non potuit facere,quia erubuit.{Aut omnino falso dici,) Si dicatur,nescio quem pallere, cum non palleat.{Aut in aliam quoque suspicionem duci posse,demonstrabitur.) Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem cum sit pallor & ægritudinis. Itaque si quid ad confirmandum signum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem se in secundo libro de coniecturali causa signantius tractaturum esse promittit. {Cum autem pro comparabili) Comparabile argumentum ex similitudine consistit. quod ut reprehendas, id quod aduersarius simile esse uult, tu contra dissimile debebis asserere. Dissimile autem aliquid aut simile fit,octo rebus ostenditur: Genere, natura,ui,magnitudine,tempore,loco persona,opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduersarius comparet, ac simile esse persuadeat. quod postquam perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debemus ostendere. quod aduersarius simile esse contendit. Alioqui stultum est,ut cum aduersarius res inter se esse dicat similes per naturam, nos eas, aut magnitudine esse dicamus dissimiles,aut genere,aut loco uel ceteris. Sed id,quod simile esse dicitur in natura,nos contra in eadem natura dissimile debemus ostendere. quod rursus dicitur simile esse in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaque modis dissimile aliquid necesse est comprobare. Genere,natura,ui magnitudine,tempore, loco, persona,opinione. Generis triplicem significationem scimus esse. Est autem genus.i.sanguis, aut patria est genus, sub quo plures partes continentur: est genus, rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa significat,sub quo sunt species,& illud quod qualitatem designat. Genus illud sub quo species sunt,ita ad similitudinem ducitur, ut in hoc exemplo: Si ijs qui imprudentes læsere, ignosci oportet: his qui necessario profuere, gratiam haberi

haberi non oportet. in his enim ambobus unum genus est uoluntas absens: cuius species sunt imprudentia & necessitas. Itaque hæc specie diuersa, genera ad similitudinem referuntur. i. quia in utroque absente uoluntas. Illud aũt genus, quod qualitatem significat, confertur, cum utile utili, honestum honesto conferimus, utputa, tam hoc utile quam illud. Tertium illud genus, quod aut sanguinem ostendit, aut patriam, ad locum referri oportebit, Natura aũt confertur, ita ut in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod sua natura tranquillum sit, uentorum ui agitari, atque turbari: sic remp. sua sponte placatam, dñm seditiosorum uocibus & uiolentissimis tempestatibus concitari. Vim sæpe esse diximus, singulorum uerborum simplicem significationem. Hoc est illud nescio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit sacrilegium. Iam magnitudo erit ipsius uis exaggeratio, utputa sacrilegium atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata est, qualitatẽ loci inspiciamus. Tempus itidem suis inspectum semper partibus conferamus: ut si opportunitas est, opportunitatem: si spatium, spatium conferamus. Persona aũt omnino manifesta est. Opinio uero est iudicium populi. Hæc ita conferetur, si dicamus: sic de illa re iudicatum est, sic de hac iudicatum, aut iudicandum est: aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum est. ut si pro nobis est, confirmetur: si contra, mutetur opinio. Ac si quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur.) Hoc non quasi alius aliquis modus conferendi est, ne forte quis credat, sed opinionis expositio. Quæ quidem unam partem tenet solam. Id est illam, cum ab aduersarijs cõiuncta dissoluimus. {Si iudicatum aliquod inferetur, qm̃ id ex his locis maxime firmatur,) Et ad hoc nihilominus confirmandum ipse nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis esse iudicatum: quibus utique sublatis, infirmari posse declarat. Hoc est: Laude eorum qui iudicarunt: similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est, cõmemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum, & demonstrando fuisse id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, quam id, quod instet. Cum. n. afferimus iudicatum, ut id nostræ causæ prosit, necesse est primo à laude eorum qui iudicarunt id, quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde ut id, quod iudicatum proferimus, simile ei quo de agatur esse monstremus. tum. n. nos iudicatum adiuuabit, si huic simile demonstretur. Verũ hæc similitudo octo illis similiter partibus facienda est: hoc est. genere, natura, ui, magnitudine, loco, persona, tempore opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quamcunque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non esse reprehensum. Et non modo non reprehensum, sed etiam ab omnibus approbatum, ut hi iudices de hoc negocio similia sperare cogantur. Extremum illud, si difficilius & maius iudicatum, quam id quo agitur, esse doceamus. Nunquam enim iudex in minore negocio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaque locis iudicatum confirmatur. ijsdem conuersis infirmatur. i. ut iudices uituperes, ut negociorum dissimilitudinem doceas, ut reprehensum iudicium illud demonstres, & ut illud iudicium minus ac facile, hoc uero difficile ac maius ostendas. deinde doceas quæ uitia in aduersario perscrutari atq; inuenire debeamus. i. ne forte illud iudicatũ, quod affertur, huic negocio nihil prosit, & ne illud proferatur iudicium, in quo iudices contraxisse constet offensam. Tertio illud considerãdum ne cum pro nobis similia sint multa iudicia, ab aduersario unum aliquod dissimile proferatur: statimq; frangatur, quod quasi probabile pro probabili profertur. Nam id, quod uere probabile est, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc est quod ait. Contrarijs locis, si res aut uero aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit. {Quę uero sicuti necessaria inducentur.) Transit à probabili ad necessariũ argm̃, q̃ necessarium argm̃, si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. sin aũt non rem sed modũ ac formam necessariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri necessariam argumẽtationem, per complexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, id contra te futurum est. Hæc ita ut diximus, si omnino necessaria est, non poterit reprehendit. Sin aũt solam formam necessariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur: aut per conuersionem, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariæ argumentationis forma ponatur. Sin ueretur quid eũ accuses qui probus est? {Si nõ ueretur, quid accuses, qui parui auditu ęstimat?) Hoc per conuersionem sic reprehendimus, ut cancellato ueluti respectu, primam propositionem ad secũdæ propositionis dimittamus euentum, deinde secundam ꝓpositionem ad primæ propositionis subiungamus euentum: ita tñ, ut euentibus negatio adiuncta copuletur, hoc modo. Si ueretur, accuses, quia id non parui auditu æstimat: deinde si non ueretur, accuses, quia non probus est. ita conuersionũ euentum accusandum esse asseruit, quem aduersarius dixerat nõ accusandum. Accusatio aũt hic nõ publica est, sed priuata obiurgatio. unius uero partis hmõi reprehensio est. Cum ex propositis duobus unũquodque frangitur. alterum. n. infirmatio, uacillat alterum. {Si ueretur, accus.) Facile enim uerecundus ab errore flectetur. {Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere; aut infirmum,) Enumeratio pars necessariæ argumẽtationis est. Hæc cuiusmodi sit, supra diximus. Verum cũ ab aduersario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, si aut aliquid prætermissum esse in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit: aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus, & falsum esse monstramus; aut confitemur aliquid. ita esse, & ostendemus esse pro nobis. Primus itaq; modus ubi aliquid præteritum demonstramus, quod prolatum nostræ causæ proficit: ut est illud de equo, quem post aduersarij enumerationem, ex hostibus captum esse memorauit. i. ex præda, quæ propria cuiq;, nõ quæ confusis omnibus fuerit cõiter distributa. {Altero aũt modo reprehenditur.) Alter est modus reprehensionis in enumeratione, in quo duo respicimus, utrum aliquid contrarium poni possit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduersarius enumerauit, propterea q̃ honestum est. Contrarium ponimus, si cum aduersarius equum neget hereditate uenisse, nos hereditate uenisse doceamus. Confitemur aũt aliquid quod honestum sit: ut si aduersarius dicat, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico more gessisse. quod utiq; in confessione turpe non est, maxime si ea quibus cum hoc positum est confideremus. Ita in reprehensione enumerationis aut prætermissum aliquid ostendimus, quod tñ illatum pro nobis sit: aut ex omnibus quæ posita sunt nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis est, confitemur. {Simplex aũt conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cum eo, quod antecessit,) Hęc quoq; si ex utroq; quo cõstat. i. si ex proposito & adiuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit. Est aũt huiusmodi: Si dies est, lucet: si natus est, morietur. Vtiq; hoc ita necessarium est, ut frangi omnino non possit. Tunc aũt simplex conclusio poterit reprehendi, si ostenderis adiunctum non cohærere proposito. Vtputa, si mater est, diligit: si aliqñ peccauit, nunq̃ corrigetur. Vtiq; hoc cum adiunctum consideras necessario cohærere non posse, necessario esse non poterit, eritq; potius probabile. Ita necessarium per se constat, probabile multis asseritur argumentis. Hoc aũt, si aliqñ peccauit, nunq̃ corrigetur, multis asserendum est argumentis. Quod uero multis asseritur argumentis, necessarium non est. Recte igitur huiusmodi reprehensa conclusio est, si formam necessariam, rem uero probabilem continere monstretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica traxit quæ magna & difficilis est: de qua si facultas fuerit, postea tractaturum se esse promittit. {Cum igitur ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.) Omnem argumentationem quatuor modis dixit posse reprehendi. Si aut sumpta reprehendamus, aut conclusionem, aut si genus ipsum argumentationis uitiosum esse monstremus, aut si contra firmum argm̃ aliud nr̃m æque firmum

mum,aut firmius opponamus. Itaque iam sumptorum dicta reprehensio est. Sin aũt,inquit,reprehendi sumpta non pote runt, tunc erit reprehendenda conclusio conclusione. Itaq; hoc animaduertendum est principaliter, ne cum in propositione sit aliud,aut esse possit,aliud concludatur. Hoc itaq; uitium erit dicentis. uitium porro,aut apertum,aut obscurum. Atque apertum in conclusione uitium erit si res cum alia in propositione teneatur, alia omnino res in conclusione ponatur: utputa si agatur, an nescio quis ad exercitum sit profectus,& contra eum quis sic uelit argumentari: Si uenisses ad exercitum,à tribunis militaribus uisus esses: non es aũt uisus ab his,non es igitur ad exercitum profectus.Hic utique apertum uitium est. nam propositio tenet,si uenisses ad exercitũ: Conclusio,Non es igitur ad exercitum profectus. cum iuxta propositionem debuit concludi, Non igitur ad exercitum uenisti. Hoc itaque apertum uitium. In obscuro aũt duo nobis attendenda sunt,ne aut ambiguitatis propositionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet,indiget pecuniæ, & ille qui habet, sed maiorem habere desiderat,indiget pecuniæ. indigere.n.uoluntatis est. Hic itaque propositio ambigua est. Si indigetis pecunię,pecuniam non habetis huius propositionis quãcunque aduersario propositam conclusionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt si conclusione mendicos posuerit tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexisse,sed eos quid cum haberent,maiorem tñ pecuniam uellent. Deinde si ille hmõi homines in conclusione posuerit,tu contra in propositione dicas te intellexisse mendicos, ita aduersarij conclusionem propositionis uisa ambiguitate subuertes. Deinde aliud obscurum uitium est,cum obliuiscimur quid in propositione sit positum,& aliud in conclusione conficitur: utputa,si ad illud hereditas ueniebat, uerisimile est ab illo necatum. Hic uerisimilitudo posita est.Deinde hanc propositionem pluribus uerbis approbant.f.ut memoria propositionis ex animis auferatur. Post assumunt, ad illum aũt hereditas ueniebat. Postremo inferunt conclusionem,ille igitur occidit. Vtiq; in hac conclusione obliuio nostra tentatur. Supra.n.positum est, uerisimile est ab illo necatum. Hic post approbationem longissimam propositionis non concludit: Verisimile est igitur ab illo necatum, quod probabile est: sed,ille igitur occidit,quod necessariũ est, quoque à probabili propositione dissentit. Itaq; diligenter debemus attendere, ut conclusionem aduersarij aut ambiguitate propositionis conuertamus. aut quia meminimus quid in propositione sit positum eandem conclusionem falsam esse doceamus.{Ipsum aũt genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur,) Tertius reprehensionis modus est, cũ ipsum genus argumentationis uitiosum esse monstratur. Verũ hoc tenere debemus,quod sumpta sola nuda,& gñal'r potentia modis suis reprehenduntur. Genus aũt argumentationis in causa & in specie positum considerare debemus, quod quidem sumptis suis,& forma dictionis,quantum in se est,integrum est. Sed cum in causa positum quid operetur attendimus,tunc in eo uitia possumus inuenire. Itaq; ipsum genus argumentationis duobus modis uitiosum est: cũ aut in ipso uitium erit,aut cum ad id, quod instituit, non accõmodabitur. In ipso uitium esse quatuordecim modis possumus inuenire. Deinde nõ accõmodari ad id,quod instituit,duodecim modis possumus deprehendere. quæ omnia Cicero partim quia aperta sunt,solis propositionibus: partim quia obscuriora sunt,etiam exemplis proposuit, & explicauit. nos eadem persequi,immo repetere,longum ac superfluum est. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponitur.) Quarta reprehensio pertenuis est,& defectis omnibus extrema necessitate ponenda. nam & sumpta uera esse concedimus,& conclusionem recte habitam fatemur, & ipsum genus argumentationis uitiosum non esse concedimus. sed contra firmam aduersarij argumentationem nos,qm̃ nihil possumus reprehendere,aliam argumentationem æque firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberatiuo genere causæ usu prouenit,cum aut utile aliquid aduersario concedimus, sed nos aut utilius,aut honestius aliquid demonstramus; aut honestum aliquid aduersario concedimus, sed nos honestius aliquid,aut necessarium esse monstramus. Verum nunc transit ad conclusionem.i.sextam, eandemq; extremã partem totius orationis.{Quo loco Hermagoras digressionem supponit.i. orationem,in qua præter controuersiam causæ,aut laus nr̃a, aut aduersarij uituperatio contineatur,aut quę ad aliam rem transitum faciat,non per argumentationem, sed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis uult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari,ac subijci posse declarat: ut certis locis post rem aliq̃ probatam,aut amplificationem aliq̃ subijcias, aut laudem, aut uituperationem. itaque non digressionẽ sexto loco,sed conclusionem Tullius ponit.

BECICHEMIVS.

AVT si quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit,id hominibus dicatur usu euenire,hoc pacto.) Emendatius legetur. id omnibus dicatur usu euenire. Quis negabit qui Cic. præceptum & uerba hoc loco percipit: nec suspicari possum, hunc errorem in omnibus exemplaribus nisi librariorum incuria inualuisse. {Hanc si quis partem putant esse orationis,sequatur Hermagoram licebit,) Quisquis non nescit discernere inter congruum & incongruum sermonem,discernit hoc loco solœcismũ esse, nisi Putarit,pro putant scribatur. Ideo quo nihil simplici in genere ex parte perfectum nã expoliuit.Nisi deesset dictio ad sensum maxime spectans,non admonerem,legendum esse, Omni ex parte,non Ex parte:ut sit,Nihil simplici in gñe omni ex parte perfectum natura expoliuit. {Et hi qui al'r hoc de genere ac de cõmuni coniectura pręcipiendum putant.)Si totum locum cõsideres,legendum contendas. De omni,non de cõi.

DE CONCLVSIONE.

ONCLVSIO est exitus & determinatio & totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationẽ, conquestionem. Enumeratio est, per quã res disperse & diffuse dicta, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa vnum sub aspectum subijciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: sin varie fiet, & hanc suspicionem & satietatem vitare poterit. Quate tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, singillatim vnamquanque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse prætereà, quod debeat desiderare. Atque in his generibus, ut ante dictum est, tum tuas argumentationes transire separatim, tum, id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostẽdere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tũ ex tua persona enumerare possis, vt, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero personam, aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum.

monstratum. Atque hic item ut in nostra persona licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitionis singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum & cōtrariarum argumentationum. Res aūt inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nōne hæc apud uos quererentur? Quidnam amplius desideratis iudices, cum uobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Cōmune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, et unūquodque quambreuissime transeatur, ut memoria, non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ personis atque negocijs attributæ sunt, quæuis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamē ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ res ea fuerit eis, quorum auctoritas grauissima debeat esse, Dijs immortalibus: qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus: item maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus quidnam sit euenturum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus ceteras res perperam constitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, manum, opulentiam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non uulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur: & deinceps, si qua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos; in eos, quibuscum uitam egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos; in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium cōmouere poterit. Nonus locus est, per quem cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; et ita per contentionem, quanto atrocius & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem oīa, quæ in negocio gerendo acta sunt, quæq́ post negocium consecuta sunt. cum uniuscuiusque indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis quamaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignū est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quē indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiā & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus; si ad senes, de parentibus. Quintusdecimus est locus, per quem dicimus inimicis quoque & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri solere. Et indignatio quidem his fere de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. hac primum animum auditoris mitem et misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione cōmoueri possit. Id locis cōmunibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur. qua ratione habita grauiter & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primm locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sit, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incōmodum, ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incōmodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi perpessuríue sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incōmoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoque ipsa, quasi adsit, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non postremam eius uocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus; à feris diu uexatus, cōmuni quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: ut si ad equum; domum, uestem, sermonem alicuius

aliciuis accōmodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer cōmouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentissime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum & excelsum & patientem incōmodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. nam sæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam cōmouendam, quàm humilitas & obsecratio. Cōmotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam & satis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, et huius voluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

VICTORINVS.

ONCLVSIO est exitus & determinatio totius orationis.) Conclusio est, inqt, finis ac terminus orationis, sed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius conclusionis partes sunt tres: enumeratio, indignatio, conquestio. Verum hoc distat, ꝙ indignatio, & conquestio tantū animos mouent, diuerso tñ exitu, nunc uero iracundia contra aduersario cōmouentur, nunc misericordia circa nos. Enumeratio uero & animos mouet, & fidē facit, nam cum repetit quæ dicta sunt, fidem cum uero omnia coaceruat & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non semper uniformiter ea quæ dicta sunt colligere debebit. ne cum odiosum, tum etiam quod maxime contrarium est fieri uideatur ex arte. Itaque supradictoꝝ repetitio uarianda est. Variatur aūt modis quatuor, si aut eas res quas ante dixisti, breuiter perstringas & colligas, quod quidem factu facile est: aut si in memoriam audientium reuoces, quas partes in partitione proposueris, & quibus rationibus unamquanque partem confirmaris: aut si interroges iudices, quid amplius uelint cognoscere, cum hoc & hoc docuerimus an hoc & hoc planum fecerimus, atq; hæc nunc per nostrarum argumentationum repetitionem, uel confirmationem: nunc etiam per aduersarioꝝ argumentationum reprehēsionem. Deinde hęc ipsa enumerationum genera non semper à nr̃a persona faciēda sunt, sed nunc à nostra, nunc à supposita, nunc à re. A nostra persona quemadmodum accipiat orationem, in promptu est. Suppositæ aūt personæ accōmodatur oratio, si dicas: nam si legis scripto assistat, & quærat à nobis quid dubitetis, quid possetis dicere, cum uobis hoc & hoc sit demonstratū. Rei ēt sic accōmodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut urbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem sic: Quod si leges loqui possent, nonne hæc apud nos quærerentur? Quid nam amplius desideratis, iudices, cum uobis hoc & hoc planum factum sit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut suppositę personæ, aut rei dantur, ita ut in nostra persona illa omnia enumerationum genera uarianda sunt, nunc singulatim singula nostra argumēta percurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exæquanda sit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc & nostrarum & aduersariorum argumentationum copulanda collatio. {Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, &c.) Commune autem hoc erit in enumeratione præceptum ut ex unaquaque argumentatione, quoniam non potest recenseri unumquodque, quod ualidum est deligatur, ut memoria renouetur, non omnis repetatur oratio. {Indignatio est oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur.) Indignatio & conquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam, uel odium, indignatio ad iram, ad misericordiam conquestio: quæ utraque ijsdem locis sumi poterit, quibus argumentatio cuncta consistit. i. ex attributis personæ, & attributis negocio. Ex his enim & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria ueluti accusatoris est, ut iram in reum suscitet: conquestio autem uelut propria defensoris est, ut in reum suscitet miserationem. Sed cum indignatio uel conquestio apud personas agentium pro proprietate pręualeant, utrunque tamen ab utroque faciendum. nam & accusator iam in reum, miserationem uero pro se suscitare debet, & rursus defensor miserationem pro se, iram uero in accusatorem suscitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab utroque, & proprie argumentationes cōfirmantur, & aduersariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi & conquestioni iam dederit generale atque cōmune præceptum, quod ex attributis personæ uel negocio summi possunt dat tamen singulis proprios locos; indignationi quindecim, conquestioni sexdecim. Nec nos locorum ipsorum ordo moueat ꝙ in quosdam numeros ordinantur. nulla etenim etiam ipso ordine rerum auxesis est, nullus gradus ad maius, aut ad minus, Sed iccirco locis ipsis numerus datus est, quia melius & tenentur sæpe præcepta, nullamq; recipiunt confusionem, si ad memoriam numeris collocentur. quanquam indignationis primum locum recte sumpserit qđ ex rebus omnibus à numinibus traxit exordium. Sed, ut diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quærámus, sed ex more manifestioris præcepti factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligenter inspicientibus manifesti sunt, .i. res quæ præcipiuntur, facile perspici possunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, siue in indignatione, siue in conquestione, nos locis omnibus uti non oportere, sed his quos causa suggerat. neque his omnibus, sed quoad iudicantium animi moueantur. Quod si etiam uno aliquo loco factum uiderimus, orationem continuo finire debemus. Ita enim uel lacrymæ dum incipiunt ac recentes sunt, plurimum ualent. {Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans.) Diximus conquestionis opus hoc esse, ut animos iudicantiū ad misericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos sedecim, in quibus, ut diximus, non erit nobis rerum ordo quęrendus, sed quicunque locus ad misericordiam efficiendam pro negocij qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus, mnltos esse cōmunes locos & indignationi, & conquestioni, & recte. neque. n. iudex potest nobis præbere misericordiam, nisi iram aduersariorum consequatur, aut irasci poterit aduersario, nisi in hoc ipso nobis animum præbeat misericordem.

M. TVLL.

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECVNDVS.

Rotoniatae quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosißime colebant, egregijs picturis locupletare voluerunt. itaque Heracleoten Zeusim, qui tum longe ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno precio conductum adhibuerunt. is & ceteras tabulas complures pinxit; (quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit) &, ut excellentem muliebris formae pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenae se pingere simulacrum velle dixit. quod Crotoniatae, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs praestare saepe accepissent, libenter audierunt. putauerũt enim eum, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. neque tamen eos illa opinio fefellit. nam Zeusis illico quaesiuit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. illi autem statim hominem deduxerunt in palaestram, atque ei pueros ostenderunt multos magna praeditos dignitate. etenim quodam tẽpore Crotoniatae multum omnibus corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestißimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. quare, qua sint illae dignitatae, potes ex his suspicari. Praebete igitur mihi quaeso, inquit, ex istis virginibus formosißimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatae publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi potestatem dederunt. ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetae memoriae tradiderunt, quòd eius essent iudicio probatae, qui verißimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. neque enim putauit omnia, quae quaereret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quòd nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alij cõmodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus; nõ unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendae nobis necessario viderentur; sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque cõmodißime praecipere videbatur, excerpsimus, & ex varijs ingenijs excellentißima quaeque libauimus. ex ijs enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia praeclarißime quisquam dicere nobis videbatur. quapropter stultitia nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, si quo in vitio eius offenderemur; aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bene praecepto duceremur. Quòd si in ceteris quoque studijs à multis eligere homines cõmodißimum quodque, quàm sese uni alicui certo vellent addicere; minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitijs perseuerarent, aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturae, scientia fuisset; fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quae tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt ab ultimo principio huius praeceptionis usque ad hoc tempus, expositis copijs, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis, usque ab principe illo atque inuentore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque praecepta magna conquisita cura perspicue scripsit, atque enodata diligenter exposuit; ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi praestitit, ut nemo illorũ praecepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendã multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros & se ipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiae partibus operae plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis praecepta dicendi reliquerũt. Atque alij quoque alio ex fonte praeceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tẽpore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quã constet esse artẽ, non inuenimus. Discipulorum aũt, atque eorũ, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte p̃cepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarũ altera cũ versaretur in philosophia, nõnullã rhetoricae quoq; artis sibi curã assumebat, altera vero oĩs in dicendi erat studio & p̃ceptione occupata; unũ quoddam est conflatũ genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea, quae cõmode dici videbantur, id suas artes contulerũt: quos ipsos simul atque illos superiores nos nobis oẽs, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nõnihil in cõe contulimus. Quòd si ea, q̃ in his libris exponuntur, tantopere eligẽda fuerunt, quãto studio electa sunt: profecto neque nos, neq; alios industriae nostrae poenitebit. sin aũt temere aliquid alicuius p̃terijsse, aut nõ satis elegãter secuti videbimur; docti ab aliquo, facile & libenter sñiam cõmutabimus. nõ .n. parum cognosse, sed in parũ cognito stulte, & diu perseuerasse turpe est: propterea quòd alterum cõi hoĩum infirmitati, alterũ singulari uniuscuiusque vitio est attributũ. Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul quaerẽtes dubitãter unũquodque dicemus, ne, dum paruulum hoc cõsequimur, ut satis cõmo-

de hæc perscripsisse videamur, illud amittamus, quod maximum est, vt ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber, exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones continebat; deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est; hic tantum ipsa inuenta vnamquanque in rem exponentur simpliciter sine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

Omnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere vno pluribúsue versetur. Hoc quanquam ita est, tamen, cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusque generis & diuersæ præceptiones. aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs, quid æquum sit, quæritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honestum sit, & quid vtile. Nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipso fine & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuersijs in iudiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicita controuersia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum. In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nūmorum ferentem est comitatus: cum hoc, vt fere fit, in via sermonem contulit: ex quo factum est, vt illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nā ita dicitur post inuentum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animaduertisset, noctu, postquam illos arctius, vt fit, iam ex laßitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamauit semel & sæpius, illum somno impeditum non respondere existimauit, ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamauit hominem esse occisum, & cū quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsionem & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia; in quibus animus ita videtur affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut nō faciendum certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, vt si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendíue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandíue incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incōmodum aliquod, maioris vitandi incōmodi causa, aut maioris adipiscendi commodi, suscipitur: aut cōmodum aliquod, maioris adipiscendi commodi, aut maioris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq́ verbis & sententijs amplificare debebit, & ostendere quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum cōmemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, vt non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quammaxime poterit, vt, quoad eius fieri poßit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quidquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid cōmodi aut incōmodi, si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines; cum aut res aliusmodi est, ac putatur; aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tū, cum aut id, quod bonū est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonū: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonū est,

est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit vllam esse pecuniam fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent: de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: vt si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit; quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eũ necasse, cuius testamento non sit heres; quòd eius testamento se heredem arbitratus sit. non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed, qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: &, quo animo quid quisque faciat, non quo casu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse alijs quoque causa faciendi videbitur: aut potestas alijs defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in vnum multa sunt conducenda, vt ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda, vt & res ipsa à facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis quàm alijs, aut incommodum sibi maius quàm commodum dicet, vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falsò, quod verum pro vero probasse. Quòd si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis vtetur: sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, vtetur reus, cũ in alios ab se crimen volet transferre. Ex persona autem coniectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur: quas omnis in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: vt si dicamus iccirco aliquem Caldum vocari, quòd temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcos imperitis verba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cum, quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum viuat, qua ratione vitæ, quo more domestico viuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum, seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, vt amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. nam consilium est aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis vti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem venerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: vt si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re eius aliquod factum auarum: Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit: si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum, quem accuses, demonstrare non possis, alijs affinẽ esse vitijs doceas, & ex ea re nõ esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulãs

fuerit

fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri: quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. nam necesse est eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debebit vitam eius, qui insimulabitur, quamhonestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: vt si, cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit à vitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falso venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negocio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negocio proficiscentur. Ex negocio duci poterunt, si eas res, quæ negocijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negocio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negocij gestio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negocio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio. facultas: quorum vniuscuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid adiunctum sit negocio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si, quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, similesq́; agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc est, quid ex vnaquaque re soleat euenire, magnopere considerandum est, vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negocijs dicebamus esse attributas, consecutio. in ea quæruntur ea, quæ gestum negocium confestim, aut ex interuallo consequuntur. in qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut vsus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis.

Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter & ex negociorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, Primum potueritne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem celandi haberet. Deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, vt in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, quòd simul diuerterit; dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. quæritur enim, vtrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temere, vt non verisimile sit quenquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negocijs, & illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quo modo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quanque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus vtranque in partem singillatim de vnaquaque explicare, et alias aliter hæc in vtraque partem

partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negocij & suam, & aduersarij narrationem sæpe, & diligenter pertractabit, &, quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negocio, cur hoc post negocium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constétne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huiúsne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negocij partes considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspicionem, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex ijsdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem; vt si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum; quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est vtendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquid proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut, omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuentione verborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare non, vt causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum cõmuniter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante dictam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur, hi autem grauius & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententijs excellentibus. in illis enim finis est, vt id, quod dicitur, verum esse videatur: in his tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

M. FABII VICTORINI
in librum Ciceronis de Inuentione secundum commentarius.

ROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cũ in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt.) Omnis præfatio quasi similitudo est ante id, quod dicturi sumus, ita in ea semper similitudo captanda est. quanquam sæpe ad hoc deducitur. ut similitudo tollatur. Vnde siue futura similitudo est, sine non, in eo quod præfatio præparatur, animaduertendum semper est, utrum etiam toto similitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter enim cũcta conueniunt, frequenter diuersis in præfatione positis, cũ ea re ad quam præfatio ducitur quædam in præfatione similitudo confertur. Hic ad quod ducitur præfatio, illud est: Ex multis artium scriptoribus. electa multa, & ad unam quam scripsit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex multis multa collecta. Hic igitur rei præfatio illa est, Zeusim pictorẽ nobilem Helenæ simulacrum pinxisse, sed eum conductis & in unum uocatis quinq; uirginibus, quidquid esset pulcherrimum delegisse. hoc ut perspici licet, in summa conuenit: qa hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus suũ, quod magis multa ipse. si quidem præteriti temporis scriptores, & præsentis in iudicio habuit. & non unius ciuitatis, nec unius linguæ, quippe cum & græcos, & latinos. at uero Zeusis ex una ciuitate, & ipsius temporis eligendi habuit facultatem. {Crotoniatæ quondam, cum florerent) Si partibus conductis tota conuaniunt pulchra semper & pręcipua pręfatio esse dicetur. Crotonatæ Romani sunt cũ florerent oĩbus copijs, Romanis ꝯuenit. Item ꝯuenit, & in Italia, cũ in primis beati numerarẽtur. Iunonis uero tẽplum ꝙ locupletare egregijs picturis uoluerũt, sic & eloquentię uel facundiæ tẽplum, Zeusis & Tullius. cũ multa dicendi gña sint, ut inter picturas multas Helena, ita inter ceteras dictiones eminet semp oratoria. & ut Zeusis in pingẽdis fœmineis uultibus summus, ita ĩ orõnibus Tullius. Pinxit Zeusis multa, quæ usq; ad nr̃am memoriam manent secula posteriora tenent, quidqd pinxit orõ Tulliana, Zeusis Helenæ se simulacrũ pingere uelle dixit: nõ .n. Helenã, sed simulacrũ fuerat traditurus. ita Tullius scribẽdo artes, nõ orõnes, nõ ipsam eloquentiam, sed simulacrũ eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa sñia, ꝙ ex ani

mali exemplo mutum in simulacrum ueritas transferebatur. Mutum enim simulacrum eloquentiæ ars eius, ipsa autẽ eloquentia quasi animal. Ita per partes poterit ei rei ad quã confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod postea p̃ponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæsierit, & omni t͞pe Zeusis ex una ciuitate & uno tempore cõparauit. {Ac si par in nobis) Finito præfationis uno genere, similitudinis.s.nũc prælationem, quæ etiam ipsa in præfatione facienda est, incipit dicere. {Exemplorum eligendi potestas.) Ideo hoc opus esse posse melius, principe illo, atq; inuentore Tisia. Corax & Tisia artes primi oratorias apud græcos scripsisse dicuntur: sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philosophi motus Arist. philosophiam exercuit, gloria Isocratis motus, rhetoricæ præcepta conscripsit. {Artis sibi curam assumebat,) Voluit enim Aristoteles propter Isocratẽ, cum philosophus esset, etiam, præcepta dicendi tradere. {Alterum cõi hominum infirmitati, alterum singulari) Non intelligere, omnium potest esse, & est uitium cõmune singulare uitium est, ut cum non intelligat, in eo quasi intelligat perseueraret. {Cõmode hæc perscripsisse uideamur,) Id est, ut præcepta commode tradidisse uideamur. {Arroganter assenserimus) Hoc enim magnum uitium, temere assensisse. {Igitur primus liber, exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones continebat;) Propositurus quid dicendum sit in secundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione, & eius constitutionibus, ceterisq; rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere cõpleuerit, confirmationem & reprehensionem non ad causarũ species sicut oportuerat applicauit. Dedit enim præceptum, quõ in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species applicata argumentatione dicturum se pollicetur: ita tamen ut non de expolitione argumentationis, quę in primo plenissime tractata est. sed de argumentis loquatur in unoquoq; genere causarum .i. in coniectura sine qualitate, translatione, & ceteris his incidentius, & potuit quidẽ hoc esse contentus, ut specialiter de constitutionibus diceret in quocunq; genere causarum, quæ essent confirmandi præcepta quæ reprehendendi. Verum q̃m ipsa quoq; genera causarum p̃p suos fines diuersos diuersa præcepta desiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem & utilitatem confirmandi & reprehendendi præcepta quæ sunt in constitutiones singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione & demonstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. {Exposito genere) Quod eloquentia magna & ampla pars est ciuilis cuiusdam quæstionis. {Et officio,) Officium eius artis est, dicere, apposite ad persuadendum. Finis persuadere dictione. Materia quodcunq; in ciuilibus negocijs reperitur. Non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus, nec etiam causas & quæstiones omnes, ut uoluit Hermagoras. Partes autem eius sunt, inuentio, dispositio, locutio, memoria, pronunciatio. {Genera controuersiarum,) Id est genera causarum, iudiciale, deliberatiuum, demonstratiuum. {Inuentiones,) Nam de quinque partibus orationis solam intentionem tractat, deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, syllogismum, & inductionem. {Hic tantũ ipsa inuenta) Ipsa, argumenta ipsa, non expolitionem, aut sententię dictionem. Constitutiones omnes iudiciali in genera causarum tractabuntur. {Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum.) Secundus liber confirmationem & reprehensionem ipsis constitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnib⁹ dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum, non ipsum exemplum tractaturus quoniam in exẽplo non omnia inesse possunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia.n. exempla, quæ in coniectura ueniunt, uel uenire possunt, pręcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quia exinde in thema quodlibet cõiecturale, ꝙ necessarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus constitutionibus, ut exemplum cuiuslibet constitutionis det. non t͞n ipsum tractet exemplum. Propositio itaq; exemplo coniecturali secundum præcepta primi libri, docet quæ sit intentio, quæ depulsio, ex quibus duobus patefit quæ sit constitutio: deinde admonet, ꝙ in cõiectura factũm non cõceditur, eademq; quæ quæstio est, ipsa est iudicatio. {Occiderístne.) In coniectura.n. factum non cõceditur. unde nõ potest ex deductione rationis, & refutatione nasci post quæstionem primam alia quæstio, quæ dicitur iudicatio. subiungit post admonitionẽ, dare se præcepta huic constitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturę cõuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam qui necessarij fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur cõiecturæ loci hi principales, à causa, à persona, à facto. A causa est quamobrẽ fiat aliquid, & quæ parit uoluntatem. de causa.n. loquitur hominis, non rei: qua causa uolumus probare, quod uoluit facere is cui intenditur factum. Persona autem omnis ille est, qui fecisse dicitur: hoc est, illa ex omni uita per attributa personis sumpta approbatio, ad id, quod intenditur factum. At uero à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud unde iudicium est. Nam factum tria significat: est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod d͞r occidisti. Est factum tertium hoc quod tribuit arg͞m ad factum illud unde iudicium est, ut transisti, clamasti: quibus ꝓbatur Occidisti, hoc ergo ultimum est, quod dixit. A facto. Quod ipsum perspicietur in tribus illis: ante negocium in negocio post negocium simul cum summis, per quæ se explicant facta, loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ coniecturæ suggerunt argumenta, causa persona, factum. Causa ipsa diuiditur in duo, in impulsionem, & ratiocinationem. Impulsio motum habet repentinum, non uoluntarium, ut amor, uinolentia, & omnino omnia h͞mói quæ ueniam merentur, si confiteatur id ipsum quod fecisse arguitur. nam si negat, argumenta sunt à causa ut sit, Fecisti, quia uinolentus fuisti: fecisti, quia amore fecisti. fecisti quia iracũdus es. quibus causis probatur facere potuisse, ꝙ negat. Ratiocinatio autem causa est etiam ipsa uoluntatis. hæc ratio faciendi fuisse ostendit uoluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione uel boni, uel mali, siue iam præteriti boni, siue futuri pariter mali, uel præteriti, uel futuri. quod nos diximus malum, uel bonum. i. ut gloriæ causa, ut amicitiarum, ut inimicitiarum ulciscendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur cõmodis, uel incõmodis, hos gradus dat primos. cõmodi retinendi utiq; quod habent, & augendi: deinde adipiscendi, id utiq; est ꝙ non habebat. contra incõmodi reijciendi pariter, & id, quod habebat imminendi, deultandi utiq; quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent, commodis incõmoda: illic retinendi, hic reijciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, ut aliquid cõmodi sumamus, uel ut maius cõmodum consequamur, uel ut maius incõmodum uitemus: aut rursum, ut incõmodum aliquod prætereamus, uel ut maius cõmodum adipiscamur, uel ut maius incõmodum deuitemus. Nam & suscipi cõmodum paruum potest, ut maius aliquod cõmodum consequamur, uel incõmodum maius utetur, & rursum cõmodum contemni potest, uel ut maius commodum consequatur, uel ut maius incommodum uitetur & rursus rerum cõmodum contemni potest, ut Leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Æschino uerberaretur. & uelut in Verrinis accidi potest, Malo non habere, quam rogare. Rursus contempto cõmodo suscipi maius commodum potest: ut, Terentianum illud est in suasione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Quæstio uero eadem coniecturalis est, quæ & iudicatio, quia ratio deest. non.n. factum in confessione est. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæstio. & in horum locorum quæ coniecturalia sunt, & in ceterorum. i. ceterarum constitutionum conueniunt in locos. {Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est.) Omnis hic locus à causa, siue impulsionis, siue ratiocinationis coniecturæ, maximum est fundamẽtum. non quod cum causa sit, continuo & facinus comprobetur: sed q̃m facinus nullum est, ꝙ non ante causa præcesserit. Supponit deinde locos quibus accusator utitur, cum asserit impulsione

impulsio ne aliquid esse factum. ex quibus primus est, amplificatio eius rei quæ impulsionem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, ut amore se inter fecit. Tertio loco comparationem facimus, & declara impulsione, euentum eius causæ fuisse concludimus. his tribus locis accusator utitur in impulsione. In ratiocinatione uero hi sunt, quos nunc dicam: demonstratione, quid petierit, quid fugerit: argumẽti, quanta res sit quam appetierit: aut fugerit. Præter hæc duo, unum etiam illud accusator considerare debebit, ne forte ista quæ secutus sit, aut fugerit, in opinione tm̃ habuerit reus, neque consecutus sit cõmoditatem, neque ullum malũ fugerit: sed dicendum est, ei ita fuisse uisum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus. opinio aũt dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atq; est eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, si mala creditur cum bona sit: uel contra, uel neutrum, uel utrunque. Ergo cum hoc intelligi possit, ꝙ opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus uti hac cœperit sorte, defensione nõ sibi antiquiorem fuisse pecuniam uita, aut fratris, aut amici: Accusator debet uerum argm̃ concedere. est. n. credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita uisum fuisse. & hoc approbare ex attributis personæ, non hanc illum habuisse opinionem; sed illam potius habuisse, ꝙ talis est, ꝙ. s. personæ est. Sic argumentabitur accusator de eo cuius opinio falsa est in re. Cum aũt euentus fallit, quod accidit exempli modo; cum aliquis misso telo alterum interfecit, ut in scholę cõtrouersijs. Vt uero in causis forensibus, cum quis eum dicatur necasse, cuius heres non sit, sed tm̃ sperarit heredem, accusatoris est locus, cogitationem spectari debere non euentum. & hæc de ratiocinatione. In causa aũt omni, siue in impulsione, siue in ratiocinatione laborandum est, fuisse illis potestatem, aut facultatem, aut uoluntatem. Potestas est: qua posse ostenditur, facultas est, qua adiutores, & cetera demonstrantur: uoluntas est, qua uelle uel uoluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit uoluntas: aliud causa: siue impulsio sit, siue ratiocinatio. illa enim efficiunt uoluntatem. Non aũt quod efficitur, hoc esse debet: quod est illud quod efficit. Nam sæpe & causæ sunt, & deest uoluntas: quæ probari potest uel fuisse, uel non fuisse, tametsi causa præcessit. Hoc ex personæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, ut potuerit causis cõmoueri. Hæc igitur accusator dicet, & cum uolet alios defendere, quibus fuisse causa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defensori Tull. dabit ad se purgandum. Quibus locis utetur, sicuti diximus, accusator, cum defendet alios: sed hoc breui faciet. Illorum enim defensione alterum alius uult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in maiore esse actu non potest, quod alteri proficit. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est quæ parit uoluntatem, uelle uel uoluisse .i. causa qua quid ortum sit, ostendimus attributum personæ .i. persona. Attributa aũt negocio. i. quod ait facto, causa distribuitur in impulsionem, & ratiocinationem. Rationem. s. non ratiocinationem illam, ut supra legimus syllogismi. {Vt amor, iracundia, ægritudo,) Inter iracundiam & iram hoc interest, ꝙ iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit, ut iracundia sit impulsio, ira ratiocinatio: ut odio quis iratus, uel metu occidisse dicatur, quod est ratiocinationis ceterum iracundum esse, quia semper est ad impulsionẽ, dicimus, quæ pp talem naturam admissum facinus possit ostendere. Aegritudinem uero morbum animi posuit, nõ corporalem, in quibus aut cõmodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris uitandi incõmodi suscipitur. ut aliquid cõmodi suscipiatur propter duas res uel ut maius aliquod commodum consequamur, uelut maius incõmodum, deuitemus. {Hic locus est) Id est causa. {Nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur.) Quæ sit causa quę parit uoluntatem, siue per impulsionem, siue per ratiocinationem. {Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet,) Locis confirmationis à causa per impulsionem primo datis, redit ad reprehensionis modos, qui simili impulsu, aliquid cõmiserunt, & similitudinum collatione, ut applices exemplum, & doceas simile cõparando. {Et ipsius animi affectionis explicatione) Curandum est, ut ipsius affectionis: hoc est, rei sit explicatio. {Vt non mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione cõmotus animus accesserit.) Id est, ut uerisimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, ut quoad eius fieri possit, quantum in hac re fieri potest, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, ut non solum quid cõsecutus sit, uerũetiam quid sperauerit. Si ostendi potest ei uisum esse qui arguatur, ut uoluntatem criminetur, etiãsi effectus defuit, ut ex eo causam habuerit, quia timuit, quia sperauit, etiãsi nihil aut cõmodi aut incõmodi acceperit. {Nam opinio dupliciter fallit homines;) Opinio fallit in re, cum opinio uera nõ est, & errat ab eo quod in uero est, ut cum res mala sit, bona credatur. uel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem uera est, sed eam interueniens casu decipit, ut cum res bona est, & bona creditur, sed aliquo casu in malum uertitur. Iã in causa ipsa hoc modo possumus dicere. i. ut dicamus, Ideo occidisti, quia te heredem fore putasti, licet alium heredem fecerit. Ita semper in opinione est & euentus. fallit & res, cum aut aliusmodi est quam creditur, aut aliter creditur, quam putatur habuisse prouenire. {Aut non is euentus est, quem arbitrati sunt.) Cum aut ipsa res qualis sit ignoratur, aut cum res certa fuerit, alr̃ eueniat quam putatum est, aut id, quod bonum est, malum putant, & reliqua. {Hoc intellecto,) Quod homines impellantur non sola ratiocinatione uera rerum, uerũetiam falsa. Hoc intellecto, ꝙ fefellit eum res. Illi ita non. esse uisum, ut quãuis uerum sit quod dicatur. ipsi tñ non fuerit ista sententia. {Ex ijs, quæ ad personam pertinent:) Attributa personæ, quæ probant personam. ut si qui dicatur aliũ occidisse, ac uoluerit. Exemplum ad euentum falsum probãdum posuit, non ad probationem causę per coniecturã. {Aut eum necasse, cuius testamento non sit heres;) Exemplum in causa. {Non quo casu utatur, ad rem pertinere.) τὰ ἐκφάλαια coniecturę sunt, ἡ ἔκβασις. i. euentus, accidentia effectus, casus, potestas. {Si aut nescisse, aut non affuisse,) Non fuit necesse, facere, etiãsi causa fuisset. Et si fuisset causa uidendi propter æs alienum, non tñ necessitas ut deos patrios uenderet. Defensor aũt ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit,) Dati sunt loci accusatori, quibus uti debeat ad probationem causæ per impulsionem. Item alij dati sunt, quibus uti debeat: ad probationem causæ per ratiocinationem. Nunc supponit defensoris locos in infirmanda impulsione & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulsionis loca sunt quatuor: negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulsionis ipsius naturam docere. Confirmare exemplis, & similitudinum propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor. Qm̃ ratiocinatio est aut in re, aut in opinione. In re, cõmodi, uel incõmodi, loci eius erunt, negare, cõmodum minuere, dicere alijs magis fuisse, aut tm̃ & sibi quantum & alijs, aut incõmodum maius q̃ cõmodum. Pariter & de incõmodis ista dicentur: ꝙ dr̃ euitatum nullum fuisse incõmodum, non tm̃ fuisse incõmodum: alias magis fuisse incõmodum, aut alijs tm̃ quantum sibi, aut maius cõmodum q̃ incõmodum. {Sin accusator dixerit,) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor: non tale esse uel cõmodum uel incõmodum, ut possit aliquem fallere: maxime se non potuisse, quod firmabitur persona. Post hæc omnia, defensor uti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre uoluerit. Quemadmodum. n. accusator cum conuincat defendit alios & utitur partibus ac locis defensoris ita & defensor, ut se purget, accusabit alios, & in hoc utetur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit quæ auget accusator. Ex persona aũt coniectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur:) Explicitis præceptis omnibus ad causam pertinentibus, subiunguntur præcepta personæ attributa, & quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum etiam defensor in coniecturali cõstitutione. Et hæc quidem persone attributa in primo libro q̃q̃ singula exposuerit, & explicarit: hic tñ nunc breuiter repetit, quæ ipsa sint, & quid sint post præcepturus: quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum defensor. {Quo in genere est uirtus, & scientia animi,) quæ est stultitiæ contraria. {Amor, iracundia,) Affectio enim facile euentum suum declarat signumq; ipsa est eius rei quam ex se parit. {Et ipsorum

rum uis) quid ipsa sint, non quid ex se gignant.{Et quæ res harum aliquam rem consequantur,) Quid ex se gignant,nõ quid ex se ipse possint.{Ac personis quidem res eæ sunt attributæ,ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti.) Expositis breuiter attributis personæ,quia ita res repetita poscebat,dat accusatori ex his præceptum, ut excutiat uitam præteritam. Parum est.n. causam cõmendasse solam,si non quæ ab hac impelli posset, persona consentiat. ergo accusator ex uita præterita proferre debet similia peccata, similes causas in rebus,uel in paribus, uel minoribus, uel maioribus: uel si similes proferre non poterit,dispares proferat. atq; hæc nocentis uitæ sunt. Si innocentis uita præterita est illius qui reus est, locus cõmunis inducitur,uitam pręteritam spectari non oportere,quod ea poterit esse occulta. aut fortasse ad peccandum cum animus fuerit,defuerit causa,uel potestas,uel occasio. Deinde alius locus cõmunis,non ex uita præterita præsens iudicium,sed ex pñti iudicio uitam expectari oportere. Sin aũt uita alicuius ignorabitur,ꝑtereundus,ab accusatore hic locus est: dicendumq; cur prætereatur: ꝙ ignoretur uita statimq; ad alia argumenta properandum: quæ sunt ex ipso negocio in factis dictisq; eius qui reus est collocata.{Defensor aũt primum, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quamhonestissimam demonstrare.) Qui defensoris à persona contrarij loci sunt. Nam primum laborare debet, ut honestam rei uitam demonstret: quæ declarabitur officijs: uel cõibus & notis, uel maximis & raris,aut cum periculo,aut cum labore præstitis, officij causa: non necessitatis,& præstitis in parentes,cognatos, amicos,Rempublicam. Sed ista beneficioꝝ cõmemoratio parua est: quia multoꝝ uita exemplo est: naturam posse mutari: ut morum instituta perseuerarint. declarandum est nihil aliqñ deliquisse: nunquam ab officio recessisse: Fuisse & causas,& facultatem. nunquam tñ uoluisse peccare: Atq; in his ostendendis occasionibus laborandum est,earum rerum copiam fuisse in faciendo: facere noluisse,quarum rerum nunc crimen in iudicio est,ut si auaritiæ,cupiditatis. Deinde locus cõmunis inducendus est. quo indignum esse conquestione declarandum est: ut qua causa impelluntur ad peccandum uitijs omnibus pleni,hac cuius uita præterita purgata sit:impulsus esse dicatur. Deinde alius locus cõis,uitã honeste actã reo debere prodesse ipsam esse certissimam testem morum, & uoluntatum. Criminationem inimicoꝝ inuidia facile posse componi. Hæc, si honesta uita. At si inerunt aliquæ turpitudines,laborandum est,ut false esse dicamus inimicoꝝ criminatione collecta uel eo uitio mentis admissa,quo facilius ueniam promeremur: negligentia,necessitate,adolescentia,uel quolibet alio affectu animi nõ pernicioso,amore, uel aliquo huius generis. Postremo laborandum est,ut turpitudines uitæ præteritæ,uel in dissimili genere: uitioꝝ esse doceantur.ut qm̃ innocentem probare non possumus,ab hoc tm̃ facinore, quod in iudicio est, remotum esse doceamus. Sin uero uita turpissima,nullo genere defensionis supra posito purganda, locus cõmunis induci debet,uitam præteritam spectari nõ debere: neq; de moribus hoc crimen,quod intenditur,comprobari.{Ex facto aũt ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur.) Restat tertia pars probationis in coniectura ex negocio.Huius partes quatuor sunt, ut in libro primo expositum est. Etenim attributa negocio quatuor sunt, continentia cum negocio, in gestione negocij, adiuncta negocio,quæ gestum negocium consequuntur. Hæc breuiter hic repetit,qm̃ iam in libro primo tractata sunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere,non oẽs partes incontinentia negocij. Ante negociũ, in negocio,post negocium, facta omnia in suspicionem uocemus. Item in gestione negocij,locum,tempus,occasionem facultates. De modo conticescens,ꝙ rei manifestæ, & in confessione habitæ modus semper est. Item adiuncta negocio, uel maiora,uel minora,uel paria,uel similia, maximeq; euentus coniecturæ prodest. Quarta etiam pars,quæ gestum negocium consequitur,ad coniecturam tribuet argumenta.ubi quæritur lex,consuetudo,actio,usus,exercitatio. Atque hæc sunt attributa negocio: ex quibus cum ducitur argm̃,impletur argumentatio ex negocio; Inuenitur aũt argumentatio, præterea quæ cõmuniter sumatur ex attributis negocio,& attributis personæ, ut attributa personæ non mihi personam, hoc est,uitam præteritam hominis declarent,sed hoc facinus approbent quod intenditur. sicut declarabunt quæ supponuntur exemplo.{Suspiciones ducentur,) Id est, coniectura capietur, & ex ipsis omnibus partibus pertentabitur, ut non mixta sint attributa personæ, sed tm̃ sola sint facta in ipso negocio,uel actione totius negocij impleta.{Hoc ergo in gñe spectabitur locus,tempus,occasio,facultas:) Modum in coniectura non posuit,quia in facinore confessio semper inspicitur.{Sunt aũt aliquæ suspiciones,quæ cõmuniter & ex negocioꝝ, & ex personarum attributionibus sumuntur.) Coniecturæ argumenta suggerunt,causa,persona. factum, utique ideo tria. quia singula. suis igitur rationibus causa, suis persona etiam approbatur. Eodem modo factum,ꝙ cum singula suis rationibus per se in coniectura fidem præstent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tñ ratio duo, personam.s.atque factum, ad unam fidem posse consociari: ut ex utroq; materiæ genere,negocioꝝ.i.factoꝝ, & personarum fides coniecturæ quæstionibus afferatur. Hoc ut facilius fiat,intellectuq; capiatur, meminisse debemus attributa personis: quæ utique cum sunt, ipsam uñr approbare personam,quam cum probauerit,iam coniecturæ locus est: A tali uiro id, quod intenditur facinus non potuisse cõmitti. Ergo attributum personæ facit personæ fidem: facto aũt prodest approbata persona. Quod cum ita sit, nouũ præceptum dedit,posse quoq; ex personæ attributis & negociorum probari factum: hoc est negocium. Iccirco Tullius præceptum dedit,posse quoq; ex attributis personæ & negociorum approbationes nasci,ex utraque uero suspiciones cõmunes. Inter attributa personæ accipimus, fortunam, naturam,uictum,studia,facta,casus,orationes,consilia,habitum. Hęc utiq; si attributa personę accipimus,sicut supra diximus, personam probabunt. Verum perspiciente ratione, & negocium probare poterunt. In fortuna,inquit, spectatur dignitas,diuitiæ,conditio. hæc licet personæ attributa sint,tñ cum dico diues est,affectat tyrannidem,seruus potuit occidere, cõsul non perdidit patriam: argm̃ ex factis ac personæ attributis facio.Pari modo de consilio,si quibus consilijs aliqñ usus sit, dicam persona est approbata, si quo nunc usus sit consilio,personæ attributo factum probabo.Ergo satis clarum est, in constitutione coniecturali argumenta fieri posse cõmuniter,& de personę attributis & negocioꝝ,ut factum probetur.{Maxime enim quæri oportet) Præcipit præterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quæstione est,an fieri potuerit,deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter posse & facultatem hoc interest cum substantia efficiendæ rei inest,aut deest,de facultate tractatur: ut sunt uires,ministeria, pecunia. At si aut per naturam res negatur,aut per locum,aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullius interfecisse Romulum, quod utiq; fieri non potuit per tempus, nec haberet posse. Item loco fit si.s.alicuius qui arguitur cędis,ab eo loco ubi cędes facta est, absentia declaratur. Tertio quæritur, utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item ꝙ spem cælandi non haberet. deinde quæritur, an necesse fuerit id fieri. In quibus omnibus spectatur semper consilium. Quod si in his consilium cernitur,& factum probatur, consilium autem attributum personæ est, ergo attributo personæ factum probatur. Huius rei docendæ causa supra positum thema tractando excutit,hr̃e argumenta.{Ante rem erit,ꝙ in itinere se tam familiariter applicauerit,ꝙ sermonis causam quæsiuerit, ꝙ simul diuerterit,dehinc cœnarit.) Hæc per se clara sunt, & ex sequẽti contextu magis patefient.{In re,nox,somnus. Post rem,ꝙ solus exierit, ꝙ illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, ꝙ cruentum gladium habuerit.) Hæc ante rem,in re,post rem attributa negocio sunt,quæ faciunt fidem negocio. Sed qm̃ in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet, ut cum consilium personæ sit attributum & hæc omnia negocio sunt attributa,efficiatur negocij ex attributis personæ & negocijs cõiter approbatio. {Quæritur.n.utrũ uideatur diligenter rõ faciẽdi esse habita,& excogitata,an ita temere,ut non uerisimile sit quenquam tam temere ad maleficium accessisse.

accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari.) Frequenter enim si pecunia, si adiutoris adiumenta desint, uidetur facultas faciendi defuisse. quod utrique impugnari non potest, nisi per consilium: ut alio modo fieri potuerit, uel fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quæ desunt, sibi subueniat sæpe consilium. cum dr̄ aut alio modo fieri potuisse, aut per fortunam, consilio, quod personæ est attributum, res probatur. Ex hoc & ex superioribus illa conclusio est, nasci posse cōmuniter argumenta, & ex personæ attributis, & ex negocioꝝ. Hanc igitur rationem si diligenter attendere uoluerimus, ista attributa inter se apte coniuncta & copulata cernemus negocioꝝ & personarum. Subiungit, non oportere his omnibus præceptis subijci exempla: ut doceat, quemadmodum his uti accusator debeat, quemadmodum defensor, ut in superioribus docuit, & dicit non necessarium esse, non facile. Non necessarium ita, ꝙ si qui aliquid diligētia afferre uoluerit ad ista præcepta, ista omnia pro materiæ genere facile cognitione retinebit. Non.n. præceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinem, non dicta intelligenda supponit. {Nō facile aūt,) Ideo dixit, ꝙ infinitum sit illis omnibus præceptis exempla supponere, qūo ante rem dicat accusator, qūo defensor, qūo in re, qūo post rem. Item, alia quæ multa sunt. Huc accedit, quo maior difficultas sit, ꝙ illam omnia per partium .i. accusatoris & defensoris locos uersa utilitate tractantur. nec enim inutiliter conueniunt. Vnde illud melius est, considerare cuncta ex proposito themate negocij. & sic item, & aduersarij rationem diligenter attendere, & sic suspiciones atque argumenta colligere. Quare quid factum sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo scit, cur scit, cur hic scit, cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negocio, cur hoc post negocium: cur de industria factum, aut rem ita sit consecutum: an constet oratio uel cum re uel ipso secum: hoc Huius ne rei sit signum, an illius, an & huius & illius & utriusq; potius: quid factum sit, quod non oportuerit: aut non factum sit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cum coniectura omne negocij corpus instrauerit, tum facilius uidebitur esse præceptio, ut locos oīum argumentoꝝ se quodāmodo offerentes uidere possimus. Ex quibus ut supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex coniunctis argumenta nascentur, quę aut probabilia erūt, aut necessaria ad eas res quæ rem credibilem aut incredibilē facere pn̄t, quæ rem, inquit, non personam, cuius.s. attributū est, sed cum facti suspicione iunguntur. {Et hic rei eius unde iudicium est, non personæ, cuius attributum est, ut non id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse.) Annotanda noua locutio, pœnitet me non illius rei, sed pœnitet me hanc rem. {Cum ex singulis, tum ex coniunctis) Aut à causa, aut à persona aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa nascentur, ut attributa personæ attributa facto uideantur. {Accedūt aūt ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterque simili uia præceptoꝝ torquere ad suæ causæ cōmodum debebit.) Præter hanc materiam, qua coniecturę argumenta tribuuntur à causa, à persona, à facto, accedunt aliæ probationes soli coniecturæ, semper adiunctæ, tormenta, testimonia, rumores. Hæc enim in alijs constitutionibus non ualent, quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur: quæ omnia ista ad partis cōmoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Græci ἄτεχνον uocant, ꝙ cum his orator utitur, fidem quidem facit, sed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte, & pari modo, ut ex causa, & persona, & facto, argumēta duci, cum de tormentis, testibus, rumoribus disputatur, ex illis.s. attributionibus, quę aut negocio, aut personis uñr esse subiectæ. nanque cum contra testes dicitur, aut pro testibus, utrique attributa personæ contingenda sunt per naturam, uictum, et cetera, ut fides sit data testi, ut aut possit, aut non possit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt. quorum argumentorum genera duo sunt: unū proprium, cōmune aliud. Proprium est, quod ipsius causæ et negocij est. ut Sext. Roscius cum cædes facta est, Romæ non fuit: non ergo patrem interfecit. Cōmune est, quod transferri in similes causas potest. Filius patrem interfecit. reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in similes causas potest, cōmunis locus dr̄. Locorum autem cōmunium, genera duo sunt. unum, cum certæ rei certa est amplificatio: aliud, cū rei dubiæ est disputatio. Amplificatio rei certæ est, ut in parricidam, in sacrilegum. Dubiæ uero rei cōmunis locus est, qui à Græcis dr̄ κοινὸς, quæ habet partes duas: quæ iccirco locus cōmunis dicitur, ꝙ ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate cōmuni. ut suscipionibus credi oportere, uel non oportere. Sed hanc thesim ciuilem moralémue teneamus, non illam quæ apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locoꝝ cum interponitur (interponi aūt raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens, descēdit ad causam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat unde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causa probata iudici. utendum est, aut in peroratione.i. epilogis, ut aut renouetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus cōmunis locutionem cuncta ornamenta desiderat, quæ aut uerborum sunt, aut sententiarum quæ dum apte ac necessario dñr, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci cōmunes causarum sint, cōmunes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt. {Quæstiones, testimonia, rumores, cum auctoritas fidem facit cum tormenta sunt.) Hæc autem omnia, quæ non oratione argumentoꝝ fidem faciunt, à Græcis ἄτεχνα nominantur, non quidem recte. {Vterq; simili uia præceptorum, & accusator, & defensor.) Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo fit ut arte egeat huiusmodi disputatio, qm̄ & contra hęc, & pro his sæpe dicendum est, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex confessione argumentis materiam tribuunt: ut ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam nō est ἄτεχνος πίστις.i. fides sine arte. Ceterum hoc artificij nō putant indigere, cum appellant σαφές. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, ut dicant alias diuisiones esse ad probationem coniecturæ, non quas supra diximus, causam, personam, factum. nam cum & eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio & ipsius rumoris causa, ut ea quæ materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quasi habere artem negantur, ijsdem attributionibus tribuāt tractatum, probatio ex ijsdem attributionibus reperietur, quæ semel præcepta sunt de coniectura. Omni aūt in causa pars argumentoꝝ est adiuncta ei causæ, & locus cōmunis argm̄ est. Argumentorum aūt duo genera. unum, quod ipsius causæ proprium est: aliud, quod & ipsius, & similium. Hoc quod secundum est, locus cōmunis appellatur. Verum locorum cōmunium genera sunt duo, ut & ipse declarat, in omnes eiusdem generis causas transferri non satis cōmode possit. hoc argm̄ est solum, non argumentum per locum cōmunem. Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes) Credendum, non credendum. {Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.) ~~Id est~~ thesis. {Per conquestionem.) Quod est proprium epilogum. {De quibus ante dictum est.) In libro primo, hoc est in epilogis.i. in conclusione. {Aliquam probabilem utraq; ex parte rationem.) Hęc thesis est, Credendum, non credendum. {Certioribus illis.) Auditoribus.s. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus cōmunis induci, cum adhuc nihil probatum est. {Et animus auditoris renouatur ad ea quæ restant.) Post probationem per locum cōmunem. {Aut omnibus iam dictis exuscitatur.) quia & in epilogis sunt loci sępe cōmunet. {Omnia.n. ornamenta locutionis.) Id est figuræ, quę sunt aut schemata dianœas, aut schemata lexeos, aut schemata λογου, aut quidam uolunt: sic oratorum quoq; multoꝝ cōmunes loci sunt. Nam cum loci cōmunes ideo dicantur, ꝙ in similes causas conueniant: cum ab oratoribus tñ dicantur, diuersitate dicendi uix possunt esse cōmunes. {Verborū & sententiarum.) Lexeos & dianœas schemata. Atque hoc sit nobis dictum cōmuniter de omni genere cōmunium locorum.) Vt & genera duo dixerit cōmunium locorum.i. cer

tæ rei & incertæ,& quemadmodum sint dicenda præceperit. sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autem in hanc constitutionem proprios coniecturæ locos communes dabit. Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant.) Locorum cõmunium genera dicta sunt,quemadmodum dicantur præceptum est. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda uidebantur, exposita etiam sunt. Nunc subiungit certos coniecturæ locos,qui in aliam constitutionem non cadunt. Sunt enim coniecturæ tantum,& in quamlibet coniecturam dicta similitudine transferentur.{Suspicionibus credi oportere, & non oportere.) Et reliqui, uel qui suppositi sunt, uel qui esse possunt. qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta sumunt, & non tam loci communes quam locorum communium loci sunt. Sunt alij proprij in coniectura accusatoris, & proprij defensoris. Atque accusatoris duo,unus qui atrocitatem facti cumulat, aliter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris etiam similiter duo sunt. unus declaratio calumniæ accusatorum,aliter conquestio captandæ misericordiæ. distant autem à theticis hoc modo,ꝙ illi habent ex utraque parte tractatus,& in contrarium suggerunt argumenta. hi unius tantummodo partis sunt,& aut in dignationem solam, aut solam exprimunt conquestionem. Ita duo genera locorum communium esse manifestum est. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter constat, quod theticum dicitur: aliud, quod generali quidem,sed unius partis,aut indignatione sola, aut conquestione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id est, ista duo genera ex ijsdem attributionibus tractari,ex quibus argumentationes,id est,ex attributis personæ, & attributis negocio: illa tantum distantia,& dicendi diuersitate, ut argumentationes subtilius,tenuius,acutius explicentur: loci uero communes grauius, ornatus uerbis, & sententijs excellentibus. nam in argumentationibus sola quæritur ueritas. In locis autem communibus, quanquam & ueritas afferatur, tamen quod est illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda est. Vnde satis clarum est, etiam locos argumentationum uim tenere, ita tamen, ut amplius aliquid agere uideantur, cum præter fidem rei cumulum uideantur implere. qui in contrarias partes deducentur,thetici sunt: Credi oportere,& non oportere,& multa talia.{Certus autem locus accusatoris per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci possunt. Isti uero loci proprij dantur aut accusatori,aut defensori suo. Ceteræ argumentationes aut à personæ,aut à negocij attributis: ut id, quod dicitur,uerum esse uideatur, quod est proprium argumentationis sumptum. Et si hoc quoque uideri oportet,ut & in locis communibus ueritas quæratur, sed orationes modo distent ab argumentatione.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

Vm est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius, is, qui Consul remp. male gessit bello punico secundo, cum Tribunus pl. esset, inuito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd Tribunum pl. de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatémne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam potestatem, ea vsus sum. Rationis infirmatio, At enim qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, Minuátne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controuersias, si quæ forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, vt descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, Maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio; & si, quæ incommoda consecutura sint eo concesso, ostendetur. id autem ex honestatis & vtilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. & si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram veram, honestam, vtilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negocio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, vt si quæratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid de rep. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est similibus & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ ijsdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solum conuertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, vtemur.

VICTORINVS.

VM est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dr.) Sequitur definitiua constitutio, quia coniectura præceptis superioribus terminata est. {Hæc definitiua.) Quia tunc exoritur, cum nominis controuersia est, & quia uis nominis definienda uerbis est, definitiua dicitur constitutio. Huic supponit exemplum. Cum reus sit pater maiestatis, qui filium prohibuit seditiose concionantem. i. filium trib. pl. Et in hoc themate etiã alia constitutio uel relatiua, uel compensatiua, uel absoluta. Nam licuit mihi, pater sum: Absoluta est, meruit, Relatiua est, profui, Compensatiua. Verum hoc in themate non quid sit considerari Tullius uoluit, sed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, ut finem tm̃ consideremus, qa nunc propter finem subiecit exemplum. Pręcipit aũt in omni hoc libro considerationem adhibendam esse circa oẽs constitutiones & earum partes, & controuersias. i. legales quæstiones. Perceptis omnibus in omni causa in qualibet materia, omnia quæ inuenta fuerunt genera quæstionum possunt tractari, sumptis suæ partis præceptis, utrum in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur. Itemq; et alterius, uel aliarum, si quæ inciderint, constitutiones. Subiungit igitur. in definitione loca à parte accusatoris. Sunt aũt quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certam spem de qua agitur, distinctio definitionis aduersæ partis, quæ constat ex locis quatuor: si demonstretur falsa, si turpis, si inutilis, si collatio utriusq; definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docebimus de eo unde quæritur, quemadmodum æstimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis utatur eo uerbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonstratur aduersariorum definitio ex honestatis partibus, & utilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc est, in postrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incõmoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab aduersario. Collatio uero definitionum, qui quartus in reprehensione locus est, hoc aget, ut nostram definitionem ostendat ueram, honestam, utilem: ꝙ aduersarij ostendimus falsam, turpem, inutilem. Afferemus præterea ad definitionis nostræ confirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negocio similes. ut ad definitionem nostram similium comparatione collecta, ostendamus quanto uerior, honestior, utilior sit nostra descriptio. hæc in simplici definitione. Sed si duæ res pluresúe definiendę sunt, ista omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur. n. sæpe, fur sit, an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripuit, uel de sacro priuata? Qm̃ à parte accusatoris, & quid sit sacrilegium, & quid sit furtum definiendum est, in singulis definitionibus illa supra posita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cum fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus in definiendo furto, mutata tm̃ tertia parte præcepti. Accusator enim qui sacrilegium uult probare, negare uult furtum. Ita definitione sacrilegij, quod probare nititur, utetur illis supra positis præceptis. In definitione uero furti, quia furtum negabit, utetur præceptis defensori datis. i. ut post definitionum, & eius approbationem separationem speciei faciat à definitione, fietq; in hoc themate & in hmõi complexione, ut definitionum uertat similiter præcepta etiam defensor. Nam qm̃ furtum probare uult ille qui se defendit, post definitionem, & eius approbationem, deductionem faciet ad species. Contra cum sacrilegium definierit, qui hoc admisisse se non uult, illic faciet loco tertio separationem speciei à definitione. Ergo his modis & partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem cõem locum ex ipsa definitiua constitutione sumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, uerũetiam uerboꝝ potestatem sibi arrogare conetur: ut & faciat quod uelit, & quod fecerit, id quo uoluerit nomine appellet. {Eius generis exemplo.) Id est, finitiui. {Flaminius, is, qui consul remp.) Historiam à post sequentibus dedit. Iudicatio est ex ratione & refutatione rationis controuersia. {Ad hanc iudicationem argumentationes oẽs afferri oportebit.) Ad hanc iudicationem. i. definitiuam, ne aliam cum feceris constitutionem, hic aliam facias iudicationem, & non conueniat. Hæc præcepta quæ nunc finitiui status ponimus & earum partes ꝑ qualitatem, quæ partes plures habet, & controuersias legales status dicit. {Maiestatem minuere, est,) Definitio est rei de qua quæritur, pluribus uerbis & rationibus confirmandæ. superior definitio est, hæc confirmatio definitionis. Postea ad id, quod definieris, deductio definitionis ad speciem. {Hoc ex opinione hominũ sumetur,) Qũo destruatur descriptio aduersę partis. {Veram, honestam, utilem esse demonstrabimus,) Cum tria dederit defensori uitia definitionis. i. falsam, turpem, inutilem: tria dat accusatori contra ornamenta definitionis. i. ueram, honestã, utilem. ut etiam ex collatio ne melior accusatoris definitio probetur. {Deinde simili ratione causa tractanda.) Vt definias, approbes, deducas ad speciem, infirmes definitionem aduersæ partis, docendo falsam, turpem, inutilem. Compares ẽt quæ utilior est uel reliqua, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. sed in tot definitionibus omnia hæc quot res definiendæ sunt. {Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo;) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. sed in quibusdam partibus in tertio loco discrepauit. Supra enim. i. in parte accusatoris, hæc quatuor sunt: definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio in specie propria definitionis, destructio definitionis alienæ. At hic in partes defensoris est similiter definitio, siue approbatio eius, & quod mutat separatio definitionis à specie de qua quæritur, destructio definitionis aduersæ partis defensoris. {Deinde primus locus est, & reliqua) Datis omnibus locis accusatori ad suam definitionem defensori quoque ad defensionem eiusdem proprios locos tradit. Ex quibus primus est definitio, & ipsa breuis; deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione sua separatio eius speciei de qua quæritur. Post quem locum locus cõmunis infertur, per quem facti utilitas aut honestas auget enim quem quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic utilitatem. Quarto loco sequitur aduersarioꝝ definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehensio includit. i. ut falsa, ut turpis, ut inutilis doceatur, fiatq; utriusq; definitionis etiam à defensore sirr comparatio. omnia. n. defensor facere poterit, ac dicere, quæ accusator, præter locum cõmunem eiusdem accusatoris. Habebit aũt defensor locum cõmunem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa nõ res solum conuertere, & aduertere, uerũetiam uerba mutare conari. Hic sirr locus defensoris ex ipsa definitiua constitutione susceptus est unde proprius hic locus constitutionis defensoris. Nam esse quidem pñt alij cõmunes loci, ex causa, & ex negocio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut cõquestio misericordiæ: ut indignatio facti, & cetera hmõi, quę ex periculi magnitudine genita, non constitutionis definitiuæ, ut diximus, sed ex compositione circunstantiæ, quam τὸ ῥίνασιν nominamus, procreantur. Sed hi cõmunes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causæ incidunt: hoc est, in omnes constitutiones incidunt non in oẽs causas quas unaquęq; hr̃e poterit constitutio. Ac de his locis cõmunibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sint, explicãtes. Vtemur aũt his, & eos inducemus in orationem, cum causæ ipsius necessitas flagitabit. {Similibus & exemplis, & rationib.) Quæ ad defensionem suam poterunt pertinere. Ab illa definitione separatio.) Vt separet factum suum ab ea definitione quã habuit aduersarius. {Per quẽ facti utilitas, aut honestas adaugetur.) Qũo accusator ad speciem descendit, ut iungat definitionem suam cum specie: sic defensor descendit ad speciem, ut separet definitionem suã à specie. i. à facto unde quæstio est, & uterq; utetur loco cõmuni. Sed accusator, ut augeat, per indignationem: reus utile esse doceat, & honestum. {Ex locis oibus, quos accusatori præscripsimus,) ut & hic rursus cõuertat in definitionem aduersarij præcepta superiora, & dicat eã falsam, turpem, inutilem: comparet ex minore, maiore, pari, quæ habet. s. accusator. nam & hic proprium locum cõem de fine habebit. Nam & extra finem, quem potest causa suggerere, hr̃e potest uterq; alium locum cõem. Post eadem pręter cõmunem

munem locum fiat collatio ipsarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem cõmunes loci, qui in quacunque parte esse possunt, causa surgente, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere dicuntur: ut non proprius sit locus cõmunis ex fine natus, sed ex negocij genere, cuius circunstantia pro qualitate, uel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Hi loci cõmunes, qui ex compositione negociorum nascuntur, non in omnibus causis sunt, quia non omnis causa similiter componitur. sed cadunt in omnia genera causarum. i. in omnes constitutiones, quia quælibet constitutio, modo atroci negociorum, compositione fingitur, modo simpliciter componitur.

DE TRANSLATIONE ET COMMVTATIONE.

VM *autem actio translationis aut cõmutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicũ oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, cõstitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, vt rarius incidant translationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, vt causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. quare in iure plerunque versantur. ibi enim & exceptiones postulantur, & quodãmodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis aũt iudicijs rarius incidunt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, vt per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cum venefici cuiusdam nomen esset delatum, &, quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidij aũt solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet & diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratũ sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna dãnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ cõmutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum aũt translationis in causa nobis positum sit huiusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum: postulat is, quicum agitur, à Prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, vt de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc est. in omni autem causa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit: & ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat: & uidere vtrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem cõmunis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem & partes eius consideremus.*

VICTORINVS.

VM autem actio translationis, aut cõmutationis indigere uidetur,) Tertia est constitutio, quæ translatio est, quia ita Tullius ordinẽ dedit. Hæc cõmutationem iudicij cum actione tenet, cum persona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, uel cetera quæ sĩa sunt. His singulis supponere exẽpla & infinitum & superuacuũ est, uel quia multis modis efficitur, uel quia oĩbus modis ad dicendum una pręscriptio est. Omnis aũt translatio apud antiquos tpibus Tullianus in ipsa causaꝝ actione aut nõ erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim q ius dicebant, & iudices causæ dabant. & controuersiæ uel agendi genus instituta actione formabant, ita sibi pscribebant. Prætor, qua accusator, qua reus deberet actione, uti pscribendo quid fieret, excipiendoq; quid non fieret, translationis cõtrouersiam actionibus auferebat. Erat pterea institutum, ut à causa caderet is, q non quemadmodũ oportebat egisset. Ergo etiam pp hæc forma taliter ad iudicium ueniebat. Apud ipm uero prætorem cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebãt aliqd aut simplicem actionem accipiebant. Vnde in ipso, ut dixi, iure, hoc est, apud prætorem de modo agendi cũ quæreretur, tractaretur exceptio, atque translatio. Cum aũt iam litis forma esset accepta in iudicio, nulla iam poterat esse translatio. Ergo in iudicijs translatio rarius inuenitur, & si qñ inuenta fuerit ipsa per se parũ firmitudinis tenet assumitq; uires alia cõstitutione firmiore. Hoc nanq; præceptum Tullianum est, translationem ex alia constitutione firmari. Ad quod præceptum exemplũ subiungit nõ ut translationem doceat, sed ut ostendat trãslationem alia cõstitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an dãnandus sit, quæstio est. Vtitur translatione reus, cũ dicit se non parricidij damnandũ esse, quia nihil inde approbatum: sed alioꝝ criminũ, quę probata sunt, affici oportere supplicio. ac ne eo quidẽ, ꝙ non inde iudiciũ constitutũ sit. Ita si neq; probatoꝝ criminum pœna esse debet, quia nõ inde iudicium constitutum est: neq; parricidij, quia nihil pbatum cõfirmat, non esse damnandum. Veruntñ purgãdis alijs criminibus per coniecturã opera danda est, ut reus non opera tm̃ translationis utatur. Ergo pbatũ illud est, translationẽ alia cõstitutione firmari. Subiũgit uero exemplũ translationis. Cũ agit iniuriaꝝ cui pręcisa manus est, & is q pręcidit, exceptionẽ postulat, ut in hoc iudicio de maleficio nõ fiat p iudicium. In hoc gñe constitutionis præcepta hæc sunt. quæ utriq; parti dẽtur ut explicẽt quod fieri soleat, à quo p quos, qũo, quo tpe queãdmodum agi, queãdmodum iudicari, queãdmodũ statui: quod utiq; ex partibus iuris agnoscitur, de q bus partib. in qualitate est tractaturus. debet ẽt tractari, quid in simil

in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in iure cautum est id, de quo quæritur, aut solet sic fieri, aut non solet, aut id, quod in iure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, utrum malitia agatur aliud, cum aliud simulatur, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis unus est contra translationem, fugere iudicium & pœnam, eum scilicet qui translatione utatur. A translatione unus locus communis est, perturbari omnia, si non eo pacto agantur quo oportet. Hæ sunt tres constitutiones, quæ species non habent coniectura, finis, translatio. Translationem autem intelligamus formam esse status, scilicet legalis: præscriptionem uero eandem appellari posse, & eandem exceptionem, sed ab oratoribus. In iure autem, præscriptionem dici, ipsum propositum ius, exceptionem autem, cum ius ipsum propositum aduersus se actor alius excipit, interposita aliqua conditione. Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio, nisi præiudicium facias. {Singula translationum genera quæramus:) Vt exemplum sit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad singula, quibus translatio uidetur impleri. {Sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est.) Cum enim præcepta in omni genere translationis eadem sint: ad diuersitatem frustra exempla quærentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus translationis partibus, & ubique seruabitur. {Multis de causis fit, ut rarius incidant translationes.) Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs ulla potest esse præscriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorem. {Quare in iure plerunque uersantur translationes.) Ibi enim exceptiones postulantur. In causis autem aut raro, aut nunquam, priuatorum iudiciorum causa constituitur: ideo non potest in iudicijs esse translatio, sed est apud prætorem. {Hic defensor pœnæ commutationem) Quoniam cum dicit num hac pœna afficiendus est, sed tali aliorum criminum probatorum. cumq; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum est, ita ne alia quidem pœna affici, oportere dicit, quæ sit aliorum criminum: unde commutatione pœnæ uis accusationis tota tolletur. {Ceteris quoque criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali constitutione translationem confirmabit.) Vt infirmatis etiam criminibus illis quæ probata dicuntur, rei possit releuare personam. Exemplum autem translationis in causa positum nobis sit huiusmodi. Illud exemplum quod supra datum est, ad hoc datum est, ut probaretur, translationem alia constitutione necessario confirmari nunc dat exemplum translationis. Postulat is quicum agitur, à Prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite est, id est, cædis. {Indignum sit non primo quoque tempore iudicari.) Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum sit, non etiam de cæde iudicari. {Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est,) In qualitate absoluta. {Contra eum, qui translationem inducet,) Qui accusatur iniuriarum. {A translatione autem, omnium fore perturbationem,) Hoc est, à parte ea quæ utitur translatione. nam illa superior contra translationem est. {Quo pacto oporteat:) Hoc est, si cum eo agatur, quicum non oporteat. Cetera uero quæ de hac constitutione dici possunt, alijs libris à Cicerone explicata sunt. nunc aliam constitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVM, & facto, & facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controuersia, vis & natura & genus negocij ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis uideri diximus, negocialem & iuridicialem. Negocialis est, quæ in ipso negocio iuris ciuilis habet implicitam controuersiam. ea est huiusmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. de hereditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Vtrorum sit: Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immo pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio, Possitne quisquam de filij pupilli re testari: An heredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt: nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia, cuius heres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Iudicatio est, Vnáne pecunia fuerit. ac si hac erunt usi infirmatione, Posse plures esse unius heredes pecuniæ dissimilibus de causis; de eo ipso iudicatio nascitur, Possintne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quo modo & rationes & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur: quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem uenisse: post autem approbata quædam aut à consuetudine, aut uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmaueri- mus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplific

amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter vetustatem. quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere consueuerint. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam, vt ante dictum est, duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. nam certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate iurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius consideremus.

VICTORINVS.

NVNC generalem constitutionem & partes eius consideremus.) Generalis, hoc est, qualitatis constitutionis præcepta supponit: cuius species duas esse dixit, iuridicialem & negocialem. Duas enim deliberatiuam, & demonstratiuam in priori libro sustulit. Ac nunc prius de negociali tractat, quoniam simplex esse noscitur. iuridicialis uero in species est distributa. hæc negocialis habet litem, cum quæstio est quid esse debeat: quod colligitur ex iure iam constituto quomodo id sit habendum, unde controuersia est. Supponit exemplum, quòd secundi heredes sibi eam hereditatem uendicent, quæ uenerit pupillo, quam sibi uendicant agnati. Facit intentionem agnatorum, deinde depulsionem heredum secundorum. Tunc quæstionem, quorum sit hereditas. Affertur ratio à secundis heredibus, quòd unius pecuniæ heredes diuersi esse non possunt. Fit refutatio sed non est una pecunia. Erit iudicatio, an una pecunia sit. Hic admonet, posse in una & simplici constitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq; rationum, & item iudicationes, ut in hac causa. Nam cum ratio sit, non posse plurimis de causis unius pecuniæ heredes esse diuersos, cumq; in superioribus refutatio facta sit, Non est una pecunia: omissa hac refutatione, alia refutatio supponi potest uti dicatur, esse posse unius pecuniæ heredes plures diuersis de causis. Et aperte in ipso Tullio positum est, quæ rationes sint, quæ refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter utrique parti, uel omnibus partibus, si plures existent, ut ius unde constet considerent. Constat autem ex tribus duci natura, consuetudine sequenter, deinde lege. Postremo naturam eius diuidit in sex partes, quas ipse partitus est, & definiuit. Item consuetudinis certas species à prætoribus positas dereliquit. Res firmissimas subiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem scientiam ediscendis legibus reliquit. Vis & natura, & genus ipsius negocij quæritur. Quale sit negocium, in tribus his quæritur, ui natura genere, iustum an iniustum, utile an inutile. { Ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret.) Vt non posset facere testamentum, quia minor esset. { Cuius agnati) Id est, petitores. { De qua is, cuius agnati sumus, testatus non est.) Id est, pater pupilli, uel pupillus ipse. { Ratio est,) Ratio quæstionis eorum qui possessores sunt. { Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit,) Quandiu non licebat filios scribere testamentum. { Infirmatio est rationis,) A parte petitoris. { Non filio,) Si extrinsecus aliquid aliunde filius haberet. { Sed sibi iussit esse.) Id est, rebus suis substituit. { Iudicatio,) Ex ratione & refutatione rationis. { Possítne quisquam de filij pupilli re testari:) Quam non ipse haberet & quam pupillus aliunde quæsisset. { An heredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli heredes sint.) Quia secundus heres cum dicitur, eius est secundus, qui hereditatem remisit. Vnde heres esse non potest, nisi eius cui secundus heres est. Eius autem heres non potest esse, cui non est secundus. { Ac si hac erunt usi infirmatione,) Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est, agnatorum, contra unam rationem possessorum, hoc ex heredum secundorum, quòd diceret unius pecuniæ plures heredes dissimilibus de causis esse non posse, erit una infirmatio: Non est una pecunia. Item alia esse possunt unius pecuniæ dissimilibus de causis, diuersi heredes dissimilibus generibus heredes esse: ut alius testamento, alius lege, alius agnatione. { Nunc huius generis præcepta uideamus.) Exemplum dedit qualitatis & negocialis: dedit & præceptum; quomodo rationes multæ esse possent: nunc subiungit, in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum & unde argumenta socianda sunt. { Vtrisque,) Id est, petitori & possessori. { Aut etiam omnibus, si plures ambigent,) Si plures contra unum possidentem petant, ut non duæ partes sint, sed plures. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur: ut constet ius, natura, usu, lege. Omnium autem trium supponit partes. { Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura.) Interdum enim sequitur consuetudinem. Hoc autem quia consuetudo, non quia scimus utile esse quod sequimur. post autem probata quædam aut à consuetudine, aut à uero. { A consuetudine,) Quoniam consuetudo est. { Aut uero) Quoniam ratio eius perspecta est, & utilitas uisa. { Vindicationem,) Pro uindicta, pro ultione. { Ad hanc controuersiam,) Id est, causæ genus iudiciale. { Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit.) Initis partibus iuri naturali suppositis, nunc consuetudinis iuris partes subijcit. { Voluntate omnium sine lege uetustas comprobarit.) Vt prudentium ratio auctoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros miserit legem. Quædam sunt iura ipsa iam certa propter uetustatem, utputa, maioribus assurgatur: ius est hoc, sed consuetudinis. { Multo maxima pars, quæ Prætores edicere consueuerunt.) Non ex legum præceptis & iussionibus, sed ex consuetudine, quæ proponatur à prætoribus ex bono & æquo. { Par, quod in omnes æquabile est.) Vt qui proponit aliquid, tale proponat, ut quo iure alium teneat, hoc se alliget. { Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit.) Hæc quæ dicta sunt, de consuetudine tractata sunt. Nunc cum superesset ius legitimum, cognitionem eius ad eos transtulit, qui legitima iura fecerunt. { His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur.) Diuiso iure omni in naturam, consuetudinem, leges, dat præcepta ut argumenta sumamus, uel quæ ex ipsa re sumuntur, uel quæ ex simili, aut maiore, aut minore. Locos autem communes dare se negat posse certos in singulas constitutiones: Etenim cum duo genera sint, quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certæ continet amplificationem, necessario causæ ipsius facultas suggerit, si quid amplificationis, aut indignationis conquestionisq; nascitur. Sed quoniam in negociali qualitate iuris, de iure tractatus est, erunt loci communes, uel ab auctoritate iurisperitorum, uel contra eorum auctoritatem. Hæc de negociali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVRIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, alteram assumptiuã nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non, vt negocialis, implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est huiusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & fere mos esset Graijs, cum inter se bellum gessissent, vt ij, qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud cõmune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriã virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graijs statuere nõ oportet. Iudicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentũ statuerint, recténe, an contra fecerint. Hanc ideo rõnem subiecimus, vt hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse vsi sunt, Non enim iuste, neque pie bellum gessistis; in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atque in causam negocialem, de qua ante dictum est. Locos aũt cões & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues sumere licebit, et oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Nũc assumptiuam partẽ iuridicialis consideremus. Assumptiua igitur tunc dicitur, cũ ipsum ex se factũ probari non potest, aliquo aũt foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, cõparatio, relatio criminis, remotio criminis, cõcessio. Cõparatio est, cũ aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandũ, ex eo, cuius id causa factũ est, defenditur. ea est hmõi: Quidam Imperator, cũ ab hostibus circũsideretur, neque effugere vllo modo posset, depactus est cũ eis, vt arma & impedimẽta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit: armis & impedimentis amissis, ꝑter spem milites cõseruauit. accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatẽ: sed nos hunc locum, de quo agimus, cõsideremus. Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites .n. oẽs perijssent. Infirmatio est, aut coniecturalis, Non perijssent: aut altera coniecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes, Perijsséntne: &, Ideóne fecerit. aut hæc cõparatiua, cuius nunc indigemus, At .n. satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus cõcedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cum oẽs perituri milites essent, nisi ad hanc pactionẽ venissent, vtrũ satius fuerit amittere milites, an ad hãc conditionẽ venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari cõueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoq; constitutionũ rõnem atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cũ eo, quod crimini dabitur, ij, qui accusabũtur, cõparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurũ fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurũ fuisse negabitur: aut si alia rõne, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factũ. Eius rei confirmatio, & itẽ contraria de parte infirmatio ex coniecturali cõstitutione sumetur. Sin aũt certo noĩe maleficij vocabitur in iudicium, sicut in hac causa, (nã maiestatis accersitur) definitione & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidẽ plerunque in hoc genere incidũt, vt coniectura & definitione vtendũ sit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari rõne transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, vt id ipsum factũ, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quãplurimis infirmet rõnibus. Quod facile est, si quãplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa aũt cõparatio separata à ceteris generibus cõtrouersiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non vtile, aut non necessariũ fuisse, aut non tantopere vtile, aut nõ tantopere honestũ, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor cõparat, separare. Id aũt faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rõnem, quare hoc propter hoc fiat, vt propter salutẽ militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & oĩno id, quod arguitur, cum eo, quod factũ ab defensore laudatur, aut faciendũ fuisse demonstratur, contendere, &, hoc extenuando, maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, vtilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autem, & vtilis, & necessarij vis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoque ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebũt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, vt bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius, occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem,

laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. indigne passus, virginem occidit: accusatur. Intentio est, Iniuria sororem occidisti. Depulsio est, Iure occidi. Quæstio est, Iuréne occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum R. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & populi R. victoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causa, primum si quid ex ceteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus vti, & ostendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs vlciscantur, quantum incōmodorum consequatur. Ac si idē facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio: si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quammaxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, vt in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quammaxime per indignationem, si res feret, iuncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum suppliciū cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore oīum iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verum etiam homini libero videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, vt ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde eiusmodi, vt in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, vt non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, vt de his non modo non necesse sit, sed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic vtilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem indignatio. Ab defensore, in eius, quem ultus sit, audaciam sui conquestione, rem non ex nomine ipsius negocij, sed ex cōsilio eius, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertito. Nam tum causa, tū res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodij quosdā legarūt Athenas. Legatis Quæstores sumptū, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt: accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab Quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negocij, conficere oportebat. Iudicatio est, Cum ijs, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc in genere primum, sicut in ceteris, si quid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi posit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum prius dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet suo quenque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde, si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem, cum cetera, si qua ex alijs incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primū, cuius acciderit culpa, demonstrabit. Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De vtroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde oīa facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quàm cōuenerit factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studij fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cetera diligentia,

ligentia, ex ante factis, aut dictis, atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, & iccirco Legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit.

Loci autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumptiuis incident: hi tamen certissimi. Accusatoris, facti indignatio. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu Imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteátne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum et id ætatis & priuatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate Imperator, qui videret ut satis honestum fœdus ferriretur. Infirmatio est, Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúsne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum quædam maior vis est, quòd paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt si quis eum accuset, qui cum Prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum Consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerítne ei, de quo agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed, ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmonijs lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum subito magnis cõmotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonẽ fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio, flumẽ enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicióne dignus sit. Necessitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio, Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteátne eam publicari. Horum trium generum iccirco vnum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nã in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id, quod voluntate factũ negabitur, consulto factũ suspicione aliqua demõstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare .i. ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demõstrare, potuisse euitari, & hac rõne prouideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut, nisi fecisset, præcaueri, & definitionibus ostendere non hanc imprudẽtiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nõari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum cõmunium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negociali parte dictũ est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi ĩ absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim cõsiderare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione nõ sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile esse concedi

eam

eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatē habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit vti. maxime aūt in voluntate defendenda cōmorabitur, & in ea re adaugenda, quæ volūtati fuerit impedimento, & ſe plus, quàm fecerit, facere nō potuiſſe, & in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe conuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine cōmunem hominū infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem cōmunes accuſatoris, vnus in confeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutū ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis eius, quæ nō culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuum animum non euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum: propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter & ex ſua vi conſiderantur; quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquanque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: vt in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt: ideo quòd, conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, vt ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, vti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum videaris non vti deprecatione, vti tamē, ad hunc modum: Quòd ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum recte factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignū virtute huius eſſet iudices, à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cōmunem ad ignoſcendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen, quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere rractanda, in id quoque præcepta ponemus. nam in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi, poſtulatio valuit. nam ſemper animo bono ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, cōmemorare ſi qua ſua poterit beneficia, &, ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc, quæ deliquerit; vt plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt, proferre. Deinde, oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abſuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno ijs, qui ſibi conceſſerint, vſui futurū. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinē ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſaluū velint, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit; vt honore potius aliquo, quàm vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimum fuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis cōmunibus miſericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe: &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam, demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut, cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde, de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint.

VICTORINVS.

VBIVNGITVR iuridicialis quæ ipſa cū genus ſit, in duo diuiditur, in abſolutā, & abſumptiuam. Abſolutæ ſupponit exemplum, quod trophæum æneum contra morem poſt uictoriam Graij, de Graijs ſtatuerunt. Facit intentionem & depulſionem, ſupponitq; rationem poſtea, ſed abſolutæ conſtitutionis, ut naſcatur iudicatio. Iuſte fecimus, quia æternum uirtutis noſtræ monimentum relinquere uoluimus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruiſtis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in unam cauſam conſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verū etiam abſoluta, qualitas eoſdem habebit locos argumentoꝝ, quos negocialis, ex partibus iuris naturæ, ad utilitatem ſuam conſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, ut factum defendas, uel lege, uel conſuetudine, uel natura. in negociali autem hæc iura proferuntur, ut poſſit cōſtitui quo iure eſſe debeat id, de quo negocium eſt, quia eius conſtitutionis ad futurum ſpectat intentio. {Aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minoréue naſci uidebitur.) Aut enim in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. litis autem ex eo ꝙ in iure eſt, ad hoc negocium ſimilitudo traducitur. {Dubiæ rei) Theſis .ſ. {Certe continet amplificationem,) Locis cōibus iam re probata, argm̄ facies. {Illud. n. adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per cōem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur.) De re probata locum cōem per argm̄ non theſis. {Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt.) In ſingulas conſtitutiones certi loci & proprij dari non pn̄t. Merito ergo & in negociali. Qm̄ tn̄ in negociali de iure tractatur, loci

communes

cõmunes hic esse possunt contra auctoritatem iurisperitorũ, ab auctoritate iurisperitorum. {Nunc iuridiciale genus & partes eius consideremus.) Ipsa enim est quæ diuiditur. {Absoluta est, quæ ipsa in se, non, ut negocialis,) In negociali quæritur, quid esse debeat iuris: in absoluta, quid est iuris. {Non, ut negocialis,) Negocialis enim non habet ius certum, sed quæritur de eo iure quod esse debeat in negocio pñti. {Absoluti est, quæ ipsa in se, non, ut negocialis.) In negociali qualitate ius efficitur snia iudicis: in absoluta quod positum ius, & notum est, ab oratore sumitur. {Implicite, & abscondite,) Quia adhuc incertum est, & quæritur quod esse debeat. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atq; in causam negocialem, quia de ante dictum est. ut ex partibus iuris naturæ, cõsuetudinis, legum argumenta sumamus. Hoc tñ, cum & in negociali hæc sint distat absoluta ab negociali: q̃ illa latius assumit, ut probet, quemadmodum nouum ius esse possit de quo quæritur. absoluta aũt ipsa iura, ut probet factum. {Assumptiua igitur tunc dr̃, cum ipsum ex se factum probari non potest,) Assumptiuæ qualitatis præcepta tracta turus, docet quid ipsa sit, & eius partes quatuor supponit. Ac primam compensationem, quam & comparationem appellat. huius exemplum subiicit, Imperatoris eius qui instrumẽta & arma tradiderit, ut exercitum ab obsidione hostium liberaret: hic q̃m finitiuus status esse potuit, quid sit lędere maiestatem. {Certi enim nominis reus est.) Cuius constitutionis. i. finitiuæ tractatu omisso, ipsam considerat compensationem. Ac præcepta hæc constituit, ut si quid per coniecturam tractandum sit, prima parte tractetur, uel hoc non obfuisse, uel hoc non futurum fuisse, pp quod istud unde reus sit, dicatur esse cõmissum. Ista cõiecturalia sunt. Item si definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus est, transferenda huc sunt omnia quæ sunt definitionis. monetq; nunc alteram, nunc utranque cõstitutionem. i. & finem & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis. s. huc rationibus singularũ & confirmationis & infirmationis. Ipsius aũt compensationis præcepta hæc sunt, ut comparemus, id quod admissũ est, & propter quod admissum est, ex partibus honestatis, utilitatis, necessitatis ut neq; fuisse aut honestum, aut utile, aut necessarium. Vbi & gradus tangi potest, non tam utile, non tã honestum, non tam necessarium: quæ partes. i. utilis, honesti, necessarij, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta separatione, & eius beneficij quod præstitisse se dicit, & eius maleficij quod admisit, actio postrema ducenda est ad formam deliberatiuæ, ut ita agatur, quasi suadeat, aut dissuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. q̃m accusatoris pars est utique, ut dissuadeat: defensor uero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura usus fuerit, cõiecturaliter respondeat. Item contra fidem assumat argumẽta officij. ipsius aũt compensationis contrarias partes tenebit, ut doceat utile, honestũ, necessarium fuisse quod fecerit. Aut tantopere per gradum utile fuisse, honestum, necessariũ. Loci cõmunes ab accusatore erunt duo in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliq̃ defensionem, & alter ipsius inutilitatis & turpitudinis expressio cum indignatione. Ad defensore tres sunt: nihil per se turpe aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretur: alter, amplificatio beneficij præstiti: tertius, expositio ipsius & periculi, & beneficij. {Ex quibus sunt iudicationes duæ.) s. iudicationes coniecturales. {Aut hæc comparatiua, cuius nũc indigemus.) Hæc iudicatio propria est ipsius cõpensatiuę constitutionis. {Hoc causæ genus) Compensatiuum. s. Oportebit adhibere ceterarum quoq; constitutionum rationem atque præcepta. si tñ incidant ceteræ constitutiones. Istæ enim constitutiones quę in assumptiua sunt qualitate, possunt præcedentes oẽs constitutiones recipere: ut hæc nunc, quæ compensationis est, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunque genera sunt quæstionum: suis constitutionibus tractanda sunt. {Ac maxime coniecturis faciendis) Vt per coniecturam, quæ quasi incidens est compensatio illa tollatur, qua is qui accusatur maiestatis, utitur dicens, periturum fuisse exercitum nisi arma concederet. {Ii qui accusabuntur, comparabunt.) Vt periturum fuisse exercitum negemus: quod sumit hic, qui arma prodidit & instrumenta. {Aut si alia ratione,) Q̃m superius duas rationes & duas iudicationes posuit coniecturales, non futurum fuisse ut periret exercitus, & non hoc animo factum iccirco hic eandem rationem repetit, ut coniecturam dicant in hanc constitutionem tractandam. {Ex coniecturali cõstitutione sumetur.) Quia partibus suis ipsa tractanda est. {Sin aũt certo nomine maleficij) Vt nunc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad definitionem astringitur, cum criminis nomen nullum uidetur obiectum. {Sin aũt certo nomine maleficij uocabitur in iudicium,) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status. i. finis, quem statum finem & supra posuit dicendo: Quia sit maiestatem minuere, præcepta tractare. {Sin aliud quoque aliquod genus) Quarũlibet constitutionum, uel præcedentium: uel sequentium. {Quã plurimis infirmet rationibus.) Vt dicat non futurum fuisse, ut periret exercitus. aut aliter, Non hoc animo fecisti, sed ut perderes fecisti. {Deinde oportet accusatorẽ illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare.) Post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem, cõtendere, comparare. {Et, hoc extenuando, maleficij magnitudinem simul adaugere.) Vt extenues, quod præstitisse se dicit: augeas, quod admisit. {Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam causam deliberatiuam,) In omnibus assumptiuis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt propria, locus extremus interponitur quasi deliberatiuæ causæ, in qua quęritur quid faciendum sit, ut ex hoc probetur quid faciendum fuerit. {Tanquam causam deliberatiuam,) Vt non iudicialis causa sit, sed deliberatiua, & eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset. i. causa deliberatiua. {Aliquam in consultationem,) Vt deliberatiua, non iudicialis causa sit. hoc est enim consultatio. {Defensor aũt, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erũt inductę,) Si accusator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defensor utetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: ut quod ille inutile, hic utile; quod ille in honestum, hic honestum dicat & cetera his similia. {Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, iure fecisse demonstrat.) Secundam speciem assumptiuæ qualitatis relationem posuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ cõstitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit quid quid admisit. huius exemplum subiecit Horatium, qui sororem suam flentem interfecit. Et subiungit præcepta. primũ, ut si qua constitutio ante ipsam relatiuam tractari possit, excutiatur circa ipsum qui reus est: Non hoc animo fecisti. hoc utique sic factum est & in comparatione. Deinde q̃m relatio refert actus ad alterum, ut se defendat: dicit enim Feci, sed ille meruit. Necessaria etiam hic ceterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura esse potest, & finis, & quælibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, ut licet relatio sit constitutio, in hanc tñ adhibeamus alias constitutiones, duobus modis. uel circa personam ipsius rei, quo animo fecerit, uel circa personã illam inquam reus transfert crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa relatio criminis quam in præceptis ab eodẽ subiectis cuius facile est recognoscere. usq; ad illam partem, quæ semper (sicut in superiore præcepto traditum est) propositionem habet quasi deliberatiuam, quę ex utilitatis honestatisq; partibus quid agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria. sed si incidentes constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuersa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad suam partem argumentando deducit eum locis communibus tam accusatori quam defensori datis: quos ipse supponit. {Postea si qua facultas erit,) Ante relationem criminis, & eius argumenta, ceteris constitutionibus accusator & reum onerare debebit, & illum defendere in quem reus transfert crimen, nanque dici potest, Quod fecisti non hoc animo fecisti: quod est alterius constitutionis: deinde, & ille quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod utique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus constitutioni bus

bus reliquis,& circa rei personam uti possumus ut eum arguamus,& circa personam eius in quem crimen transfertur,ut eũ defendentes reum accusare possimus.{Postea translationis partibus uti,) Præscriptione, Non tibi eum licuit occidere. {Deinde negare debebit,audiri oportere id,) Vt dicamus,Hodie audiendus tu non es, siquidem & tu illam qua punitus es,audire noluisti. {Et id,quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris, ꝙ dicis sororem fleuisse,quia non est inde iudicatum.{Nunc apud iudices accusent,quem sine iudicibus ipsi condemnarint:) Modo crimen ingens, posteaquã pœnas sumpsisti de sorore.{Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat,ualuisset,ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio:) Vt & hic qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio illam quasi peccantem occidere. {Si uero ceteri quoque idem faciant,omnino iudicium nullum futurum.) Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper de intecta rei definitione porrigitur,ut granum,cumulus, aceruus. occidit Horatius,occideret accusator,ita semper sine iudicio erit pœna.{Potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere.) Quasi de sorore. {Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio,) Vt dicas iustum,honestum utile,uel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractãtur.{Vt refelli,& contrariam in partem conuerti possint,) Vt cum supra uerbi causa dictum sit ab accusatore, non debuisse à fratre interfeci sororẽ dicat hic,magis à fratre debuisse. {Vt ne ab ipso quidem,qui fecisset,in dubium uocaretur.) Vt negare non posset,quod admisisset,quod hæc uictoriam Romanam lugeret.{Ex iudicioꝝ perturbatione.) Q̃m non erat occisa iudicio,quæ occisa est.{Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur,in alium, aut in aliud dimouetur &c.) Definitio. Hæc tertia species assumptiuæ qualitatis,remotio criminis dicitur,quæ definita est sic. Cum intentio facti remouetur, uel in alium,uel in aliud ipsa autem remotio nunc rei est, nunc causæ: sed si causa remouetur,uel in hominem remouetur,uel in rem. Sin autem res remouetur,tantum in hominem,remouetur, uel ab homine. Causæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum,causæ remotionem in rem,in eodem exemplo ostendit,cum dixit,mortuo quæstore si legatus uiaticum non accepisset. Verum præcepta tradit quibus uteretur accusator, cum argueret eum qui causam facti in hominem remoueret. Et est primum,ut accusator eum defendat,in quem culpa remouetur. sed si hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud esse, illud aliud. deinde dicat unicuique suum esse officium,hunc non potuisse peccare, illum reum esse posse. non debere tñ coniungi defensionem huius cum illius accusatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem hæc:primum,ut quæcunque accusator ex aliis constitutionibus argumenta fecerit, soluat: deinde,accuset eum cuius causa peccasse dicit:deinde doceat, se aliter facere nec potuisse,nec debuisse: non potuisse ex utilitatis partibus non debuisse ex honestatis. de utroque aũt in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à se omnia facta esse,quæ facere potuerit. Percurret omnia uitæ suæ præteritæ dicta,facta,consilia, ut probet suam nõ fuisse culpam, cum hoc non impleuerit. Cum uero causa non in hominem, sed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accusatoris & defensoris erunt excepta uel accusatione hominis in quem remotio fit,uel defensione rei. Remotio cum fit,dedit exemplũ de adolescente,qui porcam tenuit:remouet enim à se factum, & dicit non fuisse suæ potestatis facere, uel non facere. Hic nascitur illud nouum, ut fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine,& existat constitutio ab accusatore, cum dicitur: Quod fecisti, non tu facere debuisti. Exemplum dedit de prætore,qui consules deberent,populum ad arma conuocauit.Hic præcepta dat,uti exprimamus quid cuiusque sit potestatis,quid officii,ex utilitatis partibus,& honestatis, & ut hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos cõmunes si qui esse possunt aut indignationis, aut conquestionis: ut, uterque sibi pro suis partibus sumat. {In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in personam aut in rem. De utroq; distinctius,& de honesto,& de utili.{Sin autem non in hominem certum,sed in rem aliquam causa dimouebitur,) Hucusque in personam,nunc in rem causa remouetur. {Accusatione alterius,& culpæ depulsione dempta,ceteris similiter uti locis oportebit,) In tua depulsione reliqua talia perseuerant in rem, qualia fuerunt in personam.{Ipsius autem rei fit remotio,cũ id,quod datur crimini,negat neq; ad se,neq; ad officium suũ reus pertinuisse:) Nunc remotio rei. nam supra causæ docuit remotionem & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominem fit, & fit duobus modis. nam nunc remotio fit rei ab eo qui reus est, nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est quod erit nouum,ut status ab accusatore nascatur.{Atque in hoc genere) Remotiuæ constitutionis,ubi tm̃ res,non causa remouetur. {Concessio est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed, ut ignoscatur, id petitur &c.) Quarta species est in assumptiua qualitate, concessio.Hanc definit ita,cum non factum purgamus,sed ut ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem & purgationem definit ita cum nõ factum purgamus,sed uoluntatem,Id fieri dicit tripliciter: si aut imprudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. imprudentiæ dat exemplum de uitulo immolato. Item casus de eo qui hostias præsto non habuit ad diem certum. Item necessitatis, derostrata naui in portu,ubi non licebat inuenta. Hæc tria exempla iccirco iuncta posuit,quia eorum omnium similis præceptio est. nanque ut & in superioribus ita & hic primum pieduraliter agendũ ab accusatore. ut id,quod reus negat se uoluntate fecisse,consilio factum doceat,ac uoluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum,qui,ut supra docuit, quadruplex est,definitio breuis, astrinctio definitionis & tertio loco,si asserit deductio est definitionis ad speciem:si uero nõ asserit,separatio definitionis à specie. quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hi cõmissa destructione definitionis partis aduersæ,reliqua tria complebũtur, ut breuiter definiat casum imprudentiam necessitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco separet à definitione,quod reus fecit, & id ostendat esse dissimile,quod sit eius facinus non ignorabile,non fortuitũ: non necessarium demonstrabit post hæc potuisse uitari, potuisse prouideri. & id doceat,quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ,casui,necessitati,inertiam, negligentiam,fatuitatem.Post hæc illud adiicit,uti excutiamus,ne forte necessitas habuerit turpitudinem: ut disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris & æquitatis natura,de qua & in negociali qualitate tractatum est, & maxime in absoluta iuridiciali: quæ duæ qualitates solis uidentur distare temporibus,nam rerum tractatu eodem continentur. Post hæc dicit adiungenda exempla, si tñ facultas dabit. in quibus doceamus simili de causa nescio quibus ueniam non esse concessam, & adiungamus illis fuisse magis tribuendã. Postremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus esse concedi,& magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit,si non fuerit à iudicibus uindicata. Contra hæc defensor conuersione utetur horum omnium,ut & in superioribus docuimus. maxime autem ut defendat uoluntatem,et augeat quod uoluntati fuit impedimento,& doceat nihil amplius se potuisse facere quam fecit. Deinde inducat locum cõmunem,uoluntatem expectari oportere.deinde conquestionem,cum culpa careat,se affici supplicio, communem hominum esse infirmitatem. Loci uero cõmunes accusatoris hi sunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur,si non de facto,sed de uoluntate quæratur. Defensoris conquestio est de calamitate,ꝙ non culpa sua,sed ui maiore peccarit. Alter locus,de fortunæ potestate,& infirmitate hominum. Tertius locus: animum,non euentum considerari post hæc exempla atque tractatus admonet,quod in omnibus exemplis supra positis leges sint. Vnde necesario incidunt tractatus etiam legales. sed hoc negat esse mirandũ, ꝙ causarum genera quædam simpliciter explicantur, quædã coniuncta sunt. unde qui omnia præcepta cognouerit quidquid perspexerit in exemplo,translatione locorum necesaria persequetur. nam hic & leges sint, necesario quæ legum p̃cepta sunt,complere debemus: de quibus post dicetur.Nunc

tantum

tantum ea præcepta posuit,quæ concessioni,de qua tractatus erat,conuenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit, ut dicat accusator per cõiecturam, aut prudenter fecisse,aut non casu fecisse, aut non necessitate,sed uoluntate fecisse. Atque tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare,qm̃ conuenit negociali absoluta qualitas tractata rebus,& distat tantũmodo tempore, quia negocialis de futuro iusto agit,absoluta de p̃terito. {Si aut in ijs, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctam uidebit.) Hoc præcepto ostendit, incidere semper legales posse contro uersias constitutionibus principalibus, nec aliqñ legale status posse existere principales. {Deprecatio est,in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur.) Secunda pars concessionis deprecatio est. Hanc definiuit ita,cum non factum defendimus,sed aperte ueniam postulamus. Hoc aũt actionis genus non frequenter incurrit in iudicijs,sed in Senatu aliquoties,& apud populum. Dat exemplum uel Quinti Numitorij,uel Syphacijs,ubi aperte nulla alia constitutione uenia postulata sit,subiungit præcepta, primo eius qui ut ignoscatur postulat ut sua beneficia commemoret,si qua habuerit in uita præterita, & ea doceat esse maiora quam esset factum unde reus est. deinde maiorum suorum beneficia ostendat,deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse qđ fecerit,sed stultitia,aut alicuius impulsu, deinde polliceatur, se alicubi profuturum. deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus uiris: uel amicum, deinde amplitudinem,suam & uoluntatis & generis, & eorum uoluntatem ostendat qui de se iudicent,& omnia quæ personæ amplitudinem honestatemq; demonstrent exaggeret.sed hæc cum cõquestione potius q̃ cum arrogantia.Post hæc adiungere exẽpla debet,in quibus doceat, aut simili de causa ignotum multis,aut maiora concesa delicta. deinde doceat se in potestate item fuisse, & id ignouisse quamplurimis. Postremo ip̃m peccatum extenuare debebit,& comparare, propter paruum admissum se hominem tali honore excellentem, supplicio afficij non oportere, quo afficiuntur ceteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis communibus,qui ad captandam misericordiã in primo lib.uidentur expositi.Sed contra hunc qui dicit,primum maleficium augebit. deinde dicet,nihil imprudenter factum,sed crudeliter & inimice omnia. ipsum immisericordem. immitem,superbum,inimicum semper fuisse, amicum nunquam futurum.& si beneficia protulerit ille qui ueniam petit,is qui contra dicit,docere debebit,causa alia,nõ beneuolentia præstitum: aut aliud maius postea consecutũ, & hoc malo beneficia superiora deleta: aut leuiora beneficia maleficijs,aut ut honor habitus est benefactis. pro maleficio pœna sumatur.Deinde ut per locum cõmunem dicat turpe esse & inutile ignosci. Deinde optatum fuisse,ut reus aliqñ fieret,& nunc non uindicari. Postremo cogitare debere,quali animo circa eum fuerit,& quali odio.Loci communes eius erunt,indignatio maleficij,&alter,ut eorum misereantur qui fortuna,non malitia peccauerint.{Nam in senatu & in consilio de Siphace diu deliberatum est,&c.) Ita hic docet postulatam esse ueniam per deprecationem. nam semper animo bono in populum fuisse, non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur. Ita excludatur eius coniectura,qua factum negabitur,quod erga populum Romanũ bono animo fuisset,& relinquebatur sola deprecatio.

DE PRAEMIO, ET POENA.

Voniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem cõmoramur, ne forte varietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. Nunc restat vt de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione constant. Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorũ recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accõmodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est; sed, quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere: ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmijs consideremus. L. Licinius Crassus Consul quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni essent qui hostes populi R. esse dicerentur; quòd tamen excursionibus & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redijt, triumphum ab senatu postulat. Hic, vt & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione huiusmodi, Oporteátne pœna affici. In hac huiusmodi, Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in partes distributa, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex causa considerantur. Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an vulgaria, vera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, Si tum cum indigeremus, cum ceteri non possent, aut nollent opitulari, si tum cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, Si non sui cõmodi causa, sed eo consilio fecit omnia, vt hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstitisset. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit, &, si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorũ bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, vt, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, et spem incertam certo venditet pretio: aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, vti de se præiudicium factum esse videatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo & quanto quæque res præmit digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officij sancta & casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore virtutis præmio peruulgato.

gato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sint, nónne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius aūt, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum præmium postulatur, in quo, vtrum copia ne sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci cōmunes, facultates augere, non minuere oportere; & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem, de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita vt factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de ijs controuersijs, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

VICTORINVS.

QVONIAM igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem cōmoramur, &c.) Omnes quatuor constitutiones cum suis speciebus exposuit. Supererat iam de controuersijs legalibus disputari. sed qm̄ partitus qualitatem, species ei duas dederat, iuridicialem & negocialem, ipsamq; rursus iuridicialem diuidens in absolutam & assumptiuam, species ei duas dederat, iuridicialem ipsam ita definierat, ut in ea æqui & iniqui natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species iuridicialis. unde nunc necessario admonet, de pœne ac præmij ratione esse tractandum, quod multa existunt genera causarum ex præmij petitione similiter & pœnæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de prẹmio per similitudinem trāsferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, et in senatu, & in aliquo consilio. Hic admonet, quod in senatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, qm̄ & apud senatum licet sententiæ dictio sit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi est existimādum, cum & in senatu licet deprobando homine, improbandoq; tractetur. & omnino, inquit, ista tria genera causarum forma quadam & primo genere distant: altiore tamen & pleniore intellectu implicita sibi & connexa, suis partibus continentur. {Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, &c.) Accusatoribus lege præmia dabantur hoc ipso ꝙ accusabant. exemplum dat Tullius in Diuinatione: Nullo præmio adductus sum. item, Non enim spolia Caij Verris concupiui. {Id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est; &c.) Deliberatiuum enim sic definierat, ut diceret: Cum res posita in consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Ergo cum agitur in senatu de homine probando, uel improbando nō deliberatiua exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem: sed iudicialis causa magis, quia de homine probando, improbandoq; tractatur. {Nunc de præmijs consideremus &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ seruanda sunt cum præmium postulamus quod solum supererat de constitutione iuridiciali tractata, ut natura ęqui & recti, aut præmij & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo prẹmium postulatur, de eo qui triumphum petit. post quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulsione, & nata quęstione, aut rationem inquirere, aut depulsionem rationis, sed ipsam esse iudicationē, quæ sit quęstio. In deprecatione hoc modo: Oporteat ne affici pœna. In prẹmij petitione: Oporteat ne dari prẹmium. Diuidit ergo dicenda in prẹmij petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in prẹmij genus, in facultates, quibus singulis partes certas ipse supponit. simulq; docuit locos cōmunes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in prẹmij genere, & in facultatibus. Hæ enim duę partes affectus tenent, & possunt audientes publicę rationis prẹmium, & facultas plurimum commouere. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de ijs controuersijs quę in scripto uersantur dicendum uidetur.

DE CONTROVERSIIS QVÆ IN SCRIPTO VERSANTVR.

IN SCRIPTO *versatur controuersia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum, quid senserit scriptor, obscurum est, quòd scriptum duas pluré sue res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo vxori suæ sic legauit: Heres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Post mortem eius vasa magnifica, & pretiose cælata petit à filio mater: ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambigue scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic vti solent eo verbo vno pluribúsue in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore & ex inferiore scriptura docendum id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia aut pleraque ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris eius scriptis, & factis, dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque ijs rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus cōmode fieri posse, quàm id, quod nos accipimus; quòd illius rei neque administratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facile & cōmode transigi posse: vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in aura publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incōmodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut vtile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab aduersarijs dicetur, mi-*

nime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset: vt in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, posit mulier dicere, nihil attinuisse, ascribi, quæ uolet, si heredis voluntati permitteret: eo enim non ascripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentiæ igitur fuisse, cum heredi vellet cauere, id ascribere, quo non ascripto nihilo minus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis vti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo vsus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde, quo tempore scriptum sit, quærendum est, vt. quod eum voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad cōprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, cōmunibus vtrunque locis vti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, vtitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idē spectare, & idem velle demonstrabitur: tum ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod instituit, accōmodatur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluréue, is mihi heres esto. Deinde quæ assolent. Postea, Si filius ante moritur, quàm in tutelam suam venerit, tu mihi, dicebat, secundus heres esto. Filius non est natus. ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius ante, quàm in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuæ maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, et auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, Tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstitueret, quia sumptum non dedit Quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui rostrata: & per casum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, vt vnum quoddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, vt in eiusmodi re & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiore autem parte semper poterit vti. Primum scriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem quidnam contra dici posit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium quasi intentantis loco producendo, hoc interrogando, vtrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi neget: vtrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrū neget, & contra tamen dicat, nihil esse quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contradici nihil posit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de testamento quam posuimus controuersia; aut causa assumptiua inferetur, quāobrem scripto non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto vtetur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, vt à scripto recedatur. nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quòd si voluntas scriptoris conseruanda sit, se non aduersarios à uoluntate eius stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eū literis interpretetur, quàm illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit; primum erit contradicendum, quàm absurdum non negare contra legem fecisse, sed, quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse: ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui accusaretur; causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege vllam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in ceteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, vt in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars hi fere locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quidquam excipiendum putasset: consueuisse eos, qui leges scribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime videre, si quæ in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid

excipiendum putaret; & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quòd, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant; neque quo pacto alijs improbare possint, quòd contra legem iudicarint: & ceteros ciues quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto ciuitatis vnamquanque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negocijs, cur reipub. munere impediantur, cum sæpius suis rebus & commodis seruire possint, cur in certa verba iurent, cur certo tempore conueniant, certo discedant; nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipub. det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere, passurúsne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd si nunc id agant, velle se scire qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem, cuiuscemodi sit, in præsentia conseruari à iudicibus, post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde si scriptum non extaret, magnopere quæreremus. neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus: nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius rei, qui peccarit, potius, quàm legis ipsius verba cognoscere. His & huiusmodi rationibus ostenditur causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum vnaquaque de re, ita quod oportuerit exceptum, vt minime conueniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si eò veniat, causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduersarijs afferatur. qui locus iccirco est huic necessarius, quòd semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa imprudentia est, eum, qui, contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus iustius & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, vti iudices, etiam si nollent, necesse esset; hæc autem, etiam si necesse non esset, vt vellent contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, vt potuimus, diligenter perscripsimus, si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, vt sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut alijs quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco, cum diutius commoratus fui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerit; tum ex his locis fere contra aduersarios dicet, oportere causas accipi: demonstrabit nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legum scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, vt essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc vero, quòd intelligeret quales viri iudicaturi essent, iccirco eum, quæ perspicua videret esse, non ascripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, túmne accusaretis? Atqui lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperijs domesticis recte posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere; & id, quod nos fecerimus aut postulemus, quàm vtile aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues, & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, vtilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam, & diligentiam. Postea quid sit lex describere, vt ea videatur in sententijs, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his & huiusmodi

rationibus

rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore vtilißimum, si quid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet: ideò quòd si id, quo nititur aduersariorum causa, subduxerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certi ex assumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se non ex eius, qui contra commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris & vtilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui scripserit, defendatur. Ex contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet sibi rem à magistratu poscito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiso quinque eius proximos cognationē magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere vtranque in partem iidem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quòd vterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, considerando vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non poßint, quia discrepent inter se; ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posterius lata sit. nam postrema quæque grauißima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentißime sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, propius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum statim fieri necesse sit, vtrū habeat aliquam moram & sustentationem. nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, vt sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius & firmius id videatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, vt, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, vt nostra ratione vtraque lex conseruari videatur, & aduersariorum ratione altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplißimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad vtram potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod vspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex est, Si furiosus est, agnatorum gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius potestas esto. Et lex, Paterfamilias vti super familia pecuniaq́; sua legauerit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autem obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. heredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignantur: de illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hereditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, vt quæratur, habuerítne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem eiusmodi, vt id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri poßit, vt, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde iccirco de hac re nihil esse scriptum, quòd, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ iccirco præterita nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi poßint. Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco illud, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur; vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse videatur: multis dißimilibus rebus, in vnamquanque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dißimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res per

scripturam

scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuscemodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere quibus velis. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius iactare cœpit, vsque adeo vt dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, naui, quoad posset, moderaretur; ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius facile est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui; denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur.

VICTORINVS.

ONSTITVTIONES rationales esse status, & in primo docuimus, & ipsos esse principales. hoc quemadmodum compleremus in dicendo superiore tractatu docuit. Sed quia sunt præter ea genera controuersiarum quæ uersantur in scripto, quæ incidunt constiturionibus, quę ipsa quinque sunt necessario ēt, de his dat præcepta. {In scripto uersatur controuersia, &c.) Sunt autem controuersiæ quinque, ambiguitas, scriptum & uoluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuersia est, cum in quocunque scripto nascitur controuersia, aut in legibus, testamentis, pactis & dictis, & ceteris quæ in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est. {Cum, quid senserit scriptor, obscurum est,) Ideo quia duas aut plures res significat. Huic exemplū dedit, ut heres daret uasa cælata uxori quæ uellet. Quoniam, ut diximus, constitutiones non sunt, sed incidentes sunt controuersiæ, non constituit quæ sit intentio, quæ depulsio, neq; quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio, sed continuo dat præcepta, quę sunt parti utrique communia. Sunt autem hæc. Primum ut ne genus ambiguum, & doceamus locutionis ipsius consuetudinem: deinde, ut superiora uerba, & inferiora consideremus, ex quibus colligamus quæ sit uera sententia. Deinde excutiamus personam eius qui scripsit, ut ex ceteris dictis eius factis scriptis animo atque uita quid senserit possit intelligi. Deinde excutiamus omne scriptum, ne in aliquo uerbo aut nos adiuuet aut impugnet aduersarium. Deinde dicendum id, quod aduersarius intelligat minus cōmode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, si habuerit, publica est. Hic enim tractari potest, non bene sentire eum qui publicandam dicit esse meretricem, quòd publice meretricis nullus est usus, nulla administratio, hoc est, nullum quodammodo uectigal. in auro uero publicando magnam esse utilitatem. Post hæc adiungit utilitatem præcepti, ut interpretemur quanto utilior res, aut honestior prætereatur, si id intellectum fuerit quod aduersarius interpretatur. Hoc autē apertius fiet, si id, quod nos interpretamur, doceamus esse honestum, utile, necessarium. Sed quoniam scripti controuersia, sicuti supra docuimus, potest esse & in testamento, & hoc exēplum dedit, potest autem esse & in lege, adiecit itaque præcepta. si ambiguitas fuerit in lege, uti quæramus ne forte quod aduersarij intelligant, alia lege cautum sit. Deinde ut dicamus quemadmodū scribi oportuisset, si id sentiret quod aduersarij dicunt, ille qui scripsit. Huius præcepti & argumenti de themate supra posito sumpsit exēplum, ut doceat scriptorem si heredi consulere uellet, ut ea uasa daret quæ illi cōmodum erat dare, non scriberet quæ uellet. Hoc enim non ascripto, quæ heres uellet ipse daret. nunc quia ascripsit, utriq; eorum cautum uoluit. quia hoc non ascripto, consuluisset heredi. Ergo concludit præceptum, in huiusmodi causis ita debere tractari. Si hoc modo sensisset, illo uerbo usus esset, si hoc non esset, isto loco uerbum posuisset, aut non posuisset. Deinde adiungit præceptum, uti quæramus hoc quo tempore scriptum sit, quod scriptum est, quia ex hoc intelligitur uolūtas scriptoris, deinde quasi deliberatiuo modo tractandum quid utilius, quid honestius sit. Esse autem locos cōmunes utrique parti, si quid per amplificationem dici possit. {Quòd illius rei neq; administratio, &c.) Quam aduersarius dicit. {Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, &c.) Fictam materiam, i. theticam legem sine certa persona. {Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, &c.) Non in aliqua alia scriptura. {Alia in lege cautum esse doceatur, &c.) Id est, quo modo tu intelligis. {Permultum autem proficiet illud demonstrare, &c.) Adiungit aliud præceptum, esse considerandum quemadmodum scribi possit ab eo qui scripsit, si sic sensisset quemadmodum dicit aduersarius. {Ex scripto & sententia controuersia consistit, &c.) Legales controuersiæ sunt quinque, quæ extra constitutiones tractatus suos habent. ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, & uoluntas, nunc explicatur. Scriptum autē omne accipere debemus, quidquid in legibus, aut in testamentis, aut edictis, aut in omnibus scriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter utitur uerbis quæ scripta sunt, alter scriptoris sententiam interpretatur, & ad id, quod scriptum est, animum scribentis adiūgit. Is tamen qui sententia utitur, duplici modo asserit sententiam scriptoris. aut enim semper dicit scripti eius unum eundemq; sensum esse, aut ad tempus, aut ex euentu accipi oportere id, quod sentit ille qui scripsit. Dat exemplum, quemadmodum unum & idem semper intelligatur in sententia scriptoris. Cum heres secundus institutus interpretatur se heredem esse iustum: siue natus filius esset, ut his heres esset, qui natus fuerat, siue natus non fuisset, ut alius nullus esset, quàm ipse, qui secundus est institutus. Hanc sententiam unam memorat, & semper eandem esse. At uero cum sententia scriptoris ita exponitur ut ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda sit, docet omnes sub qualitate assumptiuæ partis in hoc genere contineri, in qua compensatio est, aut relatio criminis, aut remotio, aut concessio. In his enim omnibus speciebus assumptiuæ qualitatis necessario lex præcedit, quæ cum scriptum habeat, habebit & sententiam, quam is, qui ea utitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet non ad idem spectare in his exemplis sententiam scriptoris, sed ex tempore semper intelligi. Post hæc, subiungit præcepta, quibus uti debet is, qui scriptum defendit, & is, qui scripto se tuetur. Sunt autem hæ laudes scriptoris. Cōmunis locus in quo docetur nihil à iudicibus spectari oportere nisi scriptum & magis si legitimum scriptum sit. Tertio loco debet inducere factum ab aduersario, postea comparare cum scripto id, quod factum est, deinde dicere, quod iudex in legem iuratus sit. deinde interrogare quid sit quod ex aduersa parte dicatur. Modis autem uarijs interrogare, modo iudicē, modo aduersarium, modo ipsum se cum admiratione interrogare, & interrogare hæc, utrum scriptum negetur esse sic quēadmodum loquitur, & an ab aduersario aliud factum sit q̃ dicatur, an contradici nihil possit, deinde concludere. Cum scriptū ita sit, & ab aduersario factū, & ita factum non negetur, quod summa stultitia sit contra dicere. Deinde recitatio sequitur ipsius scripti frequens, & comparatio facti cum scripto uario modo. nunc ad te ipsum ut redeas, nunc ad iudices

ista

ista tractes. Sed ad iudices cum dicitur, ostendendum est quod sequi iudices debeant, quod duabus de causis sit apud iudices dubitatio si aut obscure scriptum sit, aut aduersarius aliquid neget. at hic utrunque manifestum esse unde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Post hæc subiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui utitur sententia. Et quoniam supra diximus sententia, aut idem semper spectas, aut ad tempus accomodatur: si ad idem spectari dicitur, sententia, ille qui scripto nititur, dicit non oportere nos, de uoluntate quærere, cum scriptum extet, quod iudicium est uoluntatis. Deinde incommodum esse, si hoc instituatur, ut ab scripto recedatur. nam si nec scripto res ratum crederent esse, & sibi debebunt interpretari habere quod scripserint, & iudicium incertum sequentur, si à scripto recedere cœperint. deinde dicere magis uoluntatẽ eum sequi qui scripta defendat, quam eum qui interpretetur. certius enim iudicium est uoluntatis ipsum scriptum. Hæc aduersus eum, qui sententiam semper ad idem spectare dicit. Si autem ad tempus accõmodari sententiam dicit aduersarius, debet ille qui scripto nititur; negare iustum esse ut cum aliquis se contra legem fecisse fateatur, afferat causam uel temporis, uel euentus, uel aliam similem. Deinde debet dicere, semper accusatorum fuisse, ut cum crimen intenderent, facti causam afferrent. nunc reorum esse, ut cum fecerint quod non licebat, facti sui afferant causam. Post hæc tres locos debet afferere qui pro scripto nititur. sunt autem hi: Nulla in lege causam contra scriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc causam minime accipi. Hæc, uti dixi, debet afferere, ac primum illud in nulla lege causam accipiendam esse habebit hæc præcepta, quod scriptori neque ingenium defuit ad inuenienda omnia, neque sermo ad proferenda, si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinem scriptoribus excipere. Hoc probabit: si recitet leges quæ habent exceptionẽ. Erit autem uehementius, si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud est causam accipere, nisi legẽ tollere. Idque fieri, si causa accipiatur quæ extra legem est. i. extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum à scripto recesserint, & semper causas sequantur, quæ scriptæ non sint. omnes ciues quid agant ignoraturos, si ex suo cõsilio quisque agat, & causam legi applicet. Postremo hos locos inducet, quod omnes actus reip. legibus exerceantur quod hi iudicent qui à negocijs suis absint, quod iurent in uerba certa quod nullam excusationem aut aliquam causam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abesse possit: nisi si eadem causa utatur, quæ sit in ipsis legibus instituta. quod si omnes legibus tenẽtur, iniquum esse aduersarios non teneri. Deinde per argumẽtationem illam, quæ inductio nominatur explicate, an permittant iudices ad legem addit eam causam, qua se tuetur aduersarius. Quod si ipsi nõ permittant, aut etiam si uelint ipsi addere, populus sinat, si neque ipsi neque populus permittat addi causam, iniquum esse, ut hodie ita iudicent, quasi iam causa legi uideatur ascripta, indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari est, in uituperationem uenire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertiũ uero est, cum pars aliqua commutatur, & uertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil scire iniquum esse, ut illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, esse certum ferendę legis tempus, quod si aliquis hanc legem ferat, scire se uelle, ut si aliquid sit captuosum aduersariúmue, contra dicat. esse turpia & inutilia hæc quæ aduersarij dicunt, nunc legẽ qualiscunque sit debere seruari. Post populo si displiceat, licentiam commodari, ut uel abroget, uel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet, neminem permissurum fuisse de populo, ut aduersarius hanc causam adderet, legi etiam si sine alicuius periculo hoc fieri posset. {Tum semper ad idem spectare, & idem uelle demonstrabitur:) Semper hoc esse in hac lege, quod senserit scriptor. Vt quod nos sensisse scriptorem dicimus. Id est, ad quam sententiam scripta uerba accommodamus, ipsa semper sit, neque aliquo tempore mutetur, ne existat aliquando diuersa. Interdum, inquit, is, qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit, hoc sensisse scriptorem, ut non semper idem sit, quod sensisse dicitur. Sed pro tempore, pro euentu sit alia, atque alia sententia: & his duobus præceptis supponit exempla. {Semper ad idem spectare, hoc modo:) Vnius partis uel præcepti, & tractatus exemplum. {Quàm in tutelam suam uenerit,) Inter annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamentum. {Cum eo, qui est heres,) Secundus scilicet, & tunc heres, si filius ante, quàm in suam tutelam ueniat moriatur, in hoc genere non potest hoc dici, quod interpretatur scripti semper eandem sententiam non ad tempus accommodari. {Qua fretus ille, qui contra scriptum dicet,) Id est, secundus, qui secundus de numero factus heres ab agnatis, scripto ab hereditate summouetur, quia secundus scriptus cum sit, non nato filio secundus non est. {Quæ in omne factum idem ualeat;) Non quod supra, sed hic pro tempore, ut quid fiat lex senserit. {Quòd prope muros castra hostes haberent.) Probauit hucusque compensatiuam subesse interpretate uoluntati contra scriptum, cum uoluntas expectatur ex tempore, subiungit & relatiuam subesse. {Tum remotio criminis,) Adiungit nunc & remotionem criminis subesse interpretatæ uoluntati. Contra scriptum cum uoluntas mutatur, ut ad tempus sit. Supponit etiam quartam speciem assumptiuæ, id est, concessionem ei subesse. {Tum concessio per purgationem) Quia concessio in purgationem & in deprecationem diuiditur, sed deprecatio non subest. Purgationem speciebus suis subijcit. {Quare aut ita sententia inducetur,) Redit ad conclusionem duorum præceptorum supra positorum, cum uoluntatem interpretamur contra scriptum. {Ergo is, qui scriptum defendit,) Hinc incipiunt præcepta, quibus uti debeat is, qui se defendit scripto. {Quid factum,) Ab eo uidelicet qui ex legis uerbis arguitur. {Quid iuratus iudex: &c.) Id est, in quam rem iuratus iudex sedeat, hoc est, in leges sedeat iuratus. {Siue utrum neget, &c.) Id est, aut scriptam esse legem, aut hoc fecisse. {Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur,) Contra autem dicetur ab eo qui se contra istum, qui scripto nititur, uoluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam transierit: uerum ut intelligamus contra quos locos eius qui uoluntate defendit, respondere possit. {Aut causa assumptiua inferetur,) Quoniam cum ad tempus uoluntas scripti accipienda ostenditur, necessario per assumptiuæ qualitatis speciem argumenta sumuntur. {Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is,) Prima pars qualis utitur, qui se uoluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat scriptori. {Sin causam afferet is, qui à sententia stabit;) Secunda pars, qua utitur is, qui uoluntate se defendit, contra quam præcepta nunc dat scriptori. {Sin causam afferet is, qui à sententia stabit;) Dictus primus locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas, qui per pręcepta. Sequitur secundus locus, in quo ostenditur, si in ceteris legibus causa accipiatur, in hanc legẽ causam accipi non oportere. Hoc ut probari possit demonstrandum est, quia lex uel scriptum quodlibet ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: unde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cauendaque esse uidebantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc causam accipi non oportere: in quo quoniam aduersarius, qui contra scriptum dicat, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est uti doceat qui se scripto defendit, illud æquum non esse quod aduersarius dicit. Quo loco bene tractato, ut doceat æquum non esse, efficiat, ut non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius uellet. is aũt locus, hic dixi in quo docetur æquum non esse quod aduersarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri, cum iustum non uideatur esse quod dicit. Deinde discẽdendum erit ad assumptiuæ qualitatis species per tractatus, ab eo qui scripto nititur uti per ea præcepta, quæ supra dicta sunt, compensationis & relationis, remotionis, concessionis, explicet locos partis suæ qui nititur contra eum qui se uoluntate defendit, supponendo causam ex locis assumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferendæ sunt, & causæ, quare aut in lege, aut testamẽto ita scriptum sit, quod scriptum est, ut ex hoc modo nõ scripta tantum

tantum defendere,uerum uoluntates interpretari uideatur ille qui ſcripta defendit. {Primum nulla in lege ullam cauſam,&c.)Præcepta partitionis,quibus uti debeat,is,qui ſe ſcripto defendit. {Prima pars his fere locis confirmabitur,&c.) In nulla lege cauſam accipi oportere.{Deinde item quærere) Hoc totum per inductionem,ut ex eo,quod cõceditur id, qđ non conceditur concludatur.{Secunda pars eſt,in qua eſt oſtendendum,ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere,&c.) Secunda pars incipit de partitione eius,qui contra ſententiam ſcriptum defendit.{Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget,&c.)Id eſt,æquitate.Quoniam ille qui ſe ſententia defendit,contra ſcriptum æquitatem debet aſſerere,neceſſario is, qui ſe ſcripto defendit,debet rurſus detrahere ęquitati. Contra ſcriptum autem qui dicet primum inducet eum locum,per quem æquitas cauſæ demonſtretur &c. Nunc tractatus eſt eius qui uoluntate ſe tuetur contra ſcriptum, quod ſupra tractatum eſt.isq; inducet primum locum ęquitatis,ut oſtendat quæ & qualis illa ſit cauſa quam adhibet per interpretationem legis. deinde aſſumptiuæ partis cuiuſque præcepta ſeruabit dicens: hoc quidem ſcriptum in lege eſt,ſed ego feci ut prodeſſem,uel reliqua,quę aſſumptiuę ſunt qualitatis, ut facta ipſa ſua enumeret,& exequatur:deinde tres illos cõpleat locos ex aduerſa parte,quibus uſus eſt is,qui ſcripta defenderat.His ex contrario doceat,in omnes leges accipi cauſas,& in hanc legem accipi debere,& hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hanc non accipi, iniquum aliquid conſtitui: ut omnia ſupplicia culpæ, & malitiæ uindicandæ cauſa conſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſæ,feciſſe.ipſum ſcriptorem, ſi hodie præſens eſſet factum ſuũ probaturum; aut ſi ipſe hoc ageret,facturum fuiſſe. Hac de cauſa uiros bonos electos,& dignitate & ætate. ut nõ ſcripta legis recitarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem non barbaris hominibus,ac ſtultis cõmiſiſſe ſcripta ſua.nam ſi hoc crederet,diligenter cunctas exequerentur.nunc quædã poſuiſſe,ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt per intellectam uoluntatem.Poſtea dicendum eſt, quid fieri potuiſſet,aut quid accidere potuiſſet. in quibus cauſa cum collocatur,oſtenditur recedendum fuiſſe à ſcriptis propter uel neceſſitatem,uel honeſtatem.Omnes leges comprehendere omnia non poſſe quæ uelint exprimere,uel excipere,ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi,quia neque ſermo hominum,neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat,aut eloquatur uoluntatem, ſed ſemper expectarim ex ſcriptis reliqua,quę in uoluntate intelligi poſſunt.Deinde utilitatis & honeſtatis partes explicandæ ſunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus, & quid aduerſarij uelint ut noſtrum utile, aduerſariorum inutile demonſtretur.Deinde locum cõmunem debemus inducere, nõ literas nos ſequi oportere,quæ & tenues & obſcuræ ſunt notæ uoluntatis,ſed ipſam illam uoluntatem. Deinde inducere definitionem,quid ſit lex,& ſic definire,ut hoc potius uoluntas,q̃ ſcriptura uideatur:meritoq́; iudices inſeruiant legi,qui uoluntatem legi interpretantur. iniquum eſſe affici ſupplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua rõne utilitatis reip.His rationibus & rebus tres loci approbantur, qui ſunt contrarij ſuperioribus tribus:uti doceamus,&accipi cauſam in omnibus legibus,& in hanc legem accipi, & hanc cauſam accipi.Præterea operam dare debemus,ut etiam ſcriptum ipſum,ſi quo pacto poſſumus,cõuertamus,ut id uideatur tenere uerbis,quod nos interpretamur. Faciamusq́; tale aliquid,quale ſupra fecit qui ſcripto nititur, ut ad ſcriptũ applicet uoluntatem. Sic hic qui uoluntate nititur, in ſcripto debet aliquid inuenire, quod interpretetur, quod conueniat uolũtati.Id faciet,ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit: aut per collectionem ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt,oſtenderit.Sic fieri, ut cum leue neſcio quod inuenerit in ſcripto,tamen cum æquitatẽ oſtenderit in ſua cauſa eſſe,plurimum proficiet:& ſubducet aduerſario argm̃ ſuũ, in quo ille poſuit,ſcripta tantum iudices ſequi debere.cum & hic docere cœperit, in ſcripto eſſe aliquid quod proſit ei uoluntati quam interpretatur. Poſtremi loci ſunt communes, qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis, quod ſupra diximus.Verum erit proprius locus eius qui ſcripta defendit,leges ex ſe intelligi debere,non ex utilitate interpretantium deinde erit alter,nihil legibus carius eſſe debere. At uero erunt alij loci cõmunes eius qui ſe uoluntate defendit, leges in conſilio ſcriptoris eſſe,& utilitate cõmuni.Deinde indignum eſſe æquitatem literis p̃mere & urgere,cũ ęquitas magis in uoluntate cernatur.Ex his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit & accipi cauſam,& in hac lege accipi,& hanc cauſam accipi.repetit per anacephalęoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit,& pro ſcripto,& cõtra ſcriptum. {Aut ex ſcripto nõ ſcriptum aliquod inducere) Id eſt,ſyllogiſtice tractare. {Cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet;) Fit & hic concluſio,ut & is,q̃ ſe uoluntate defendit, operam det ut ipſum ſcriptum pro ſe faciat,uel ambiguo aliquo reprehenſo uerbo,uel ceteris, ut nõ uoluntate tantum, ſed etiam ſcripto niti uideatur; quemadmodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita præceperat, ut non ſola uerba amplecteretur,ſed etiam ſcriptoris oſtenderet uolũtatem. {Loci autem cõmunes certis ex aſſumptionis partibus in utranq; partem conuenient.) Vt aut remoueat, aut compenſet,aut referat,aut concludat. {Ex contrarijs aũt legibus controuerſia naſcitur,cum inter ſe duæ uñr leges,aut plures diſcrepare,hoc modo:)Dę legalibus controuerſijs tertia eſt,quæ ex contrarijs legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia quæ conſtat ex ſcripto & uoluntate.Contrariæ uero leges nunc duæ ſunt, nũc plures, nunc una ſi duplex eſt, quanquam & una ſimplex facere leges contrarias poteſt. At una duplex facit leges contrarias, cum una pars nititur legis parte,altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores eſt iſta controuerſia. Rapta raptoris mortem,aut indotatas nuptias optet:ut rapta una parte nitatur,ac dicat mortem ſe optare debere raptoris: altera nuptias inducat.ac fiant leges contrarię ex duplici parte legis.Item una lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt,ut uir fortis petat præmium quod uolet: & duo adoleſcentes filij fortiter fecerunt, petit præmij nomine unus,ut pater eius qui reus factus fuerat perditionis,ante iudicium liberetur:alter petit,ut agatur iudicium.ita ex una lege diuerſa petentium, uoluntate leges contrariæ eſſe dicẽtur. Verum his omiſſis,Tullius definit quæ ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo,qui tyrannum occiderit,ut p̃mium accipiat.deinde alteram legem proponit, ut tyranno occiſo quinque proximi ſanguine interficiantur.deinde reliqua præcepta dat cõmuniter in utranque partem.Etenim cũ ambæ partes lege nitãtur, quæ præcepta data fuerint uni parti,ad alteram partem, quæ etiam ipſa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritq́; unicuiq; parti hoc principale,ut ſuam legem laudet aduerſarij uituperet,reprehendat. Erit ergo tractatus talis,utra utilior lex ſit,utra honeſtior,utra magis neceſſaria,utra ad res plures pertineat, utra ad maximas, utra lex poſterior ſit, (melior .n. quæ poſterior) utra lex iubeat,utra permittat,utra uetet.Nam iubet,deſertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde utra lex pœnam conſtituat ei, qui non obtemperet, utra maiorem pœnam.deinde utra lex iubeat, utra uetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi unum genus ſit, contrarium eſt in eo,quod uetatur.Verum in eo,quod imperatur,& permittitur,ſit diuerſitas quam ſupra poſuit, cum illic eſt neceſſitas,hic utendi uoluntas. At his duobus contrarium eſt, quod uetatur, ut infamis ne militet, ut impudicus ne concionetur. Maior autem eſt auctoritas legis quæ uetat, quàm illa quæ imperat. omnis enim lex quæ uetat, fortior propterea,quia corrigit illam quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem uenire liceat, & ſit hæc lex quæ quaſi permittat, hæc qua uetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, quæ aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde conſiderandum, utra lex de parte conſtituta ſit: utra de omni uel re,uel actu: utra lex ſpecialiter ſcripta ſit, utra generaliter. Melior enim quæ de ſpecie deſcripta eſt,non communiter. Et eſt communiter: ut,hominem occidere ne liceat:ſpecialiter,uirum fortem occidere ne liceat,& alia huiuſmodi. Deinde conſiderandum,ex qua lege ſtatim fieri aliq̃d, aut nõ fieri neceſſe ſit,& ex qua ſit aliqua tarditas.nam eſt tarditas,ut in illa lege, legatus intra diem

diem trigesimum proficiscatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat unaquæque pars, quæ pro lege sua nititur uti doceat legem suam & iustam esse & apertam aduersariorum autem uel iniustam, uel obscuram, uel ambigua. Aur ratiocinatione colliget, q' uelint adhibere aliquam definitionem aduersarij, ut intelligi possit quid in lege sit: in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiūgere uoluntatem, ut ad scriptum uoluntas quoque interpretata consentiat. dare etiam operam, ut aduersariorum lex contrariam habeat uoluntatem. Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententiam, ut pene etiam ipsa lex aduersariorum per sententiæ interpretationem pro nobis facere uideatur, ut ambæ leges nostræ sint partis: una nostra p scriptum aduersariorum per uoluntatem. Postremi sunt loci communes, qui in legibus contrarijs sumi possunt, ex utilitate & honestate legis cuiuscunque. {Ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur.) Præceptum hoc est: Comparandas leges esse utrum inter se duæ uel tres discrepent leges, & seruari non possunt ambæ, quia discrepent: ea maxime conseruetur, quæ sit in comparatione utilior honestior, aut magis necessaria. {Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, qđ nusquam scriptum est, peruenitur,) Ratiocinatio syllogismus dicitur, controuersia legalis est. habet tractatum, cum ex eo, quod scriptum est id, quod scriptum non est colligitur. Cicero ait, cum ex eo, quod uspiam sit, ad id, quod nusquam est scriptum, uenitur, & habet modos suos quibus comprehendatur, uel simile cum colligimus: uel cum minus colligimus ex maiore, uel cum consequens dat exemplum. sed hæc in Marcomanno exemplo sunt posita. Dat exemplum Cicero de eo qui damnatus parricidij, in carcere testamentum fecerit. Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit parricidij, sed sunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidij reum & damnatum; ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multæ leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non habuisse. Tractatus uero habet locos argumentorum tales. Primum ut scriptum laudemus, & cōfirmemus: deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus ascriptū: deinde, ut simile esse doceamus. deinde, ut si illud æquum sit, hoc quoque esse æquum iudicemus. deinde, ut dicamus, cum de hoc scriptum sit, cur de alio scriptum non sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo, quod scriptum est, etiam quod scriptum non sit, & iccirco à scriptore legis prætermissum esse uideatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa pręteriri, sed accipi hæc ac si non sint præterita, ex his scilicet quæ scripta sunt. hæc dicit qui utitur collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare debet, ut similitudinem tollat, & dicat aliud esse in eo, quod scriptum est, aliud in eo, quod admissum est. Ac propterea esse dissimile, & non debere accipi ex eo, quod scriptum est id, quod non scriptum est, cum sit multa distantia dissimilitudinis, & similitudinis; de quibus in primo libro exposuit Cicero. Addere præterea etiam poterit, is, qui contra collegionem nititur, uti & ipse utatur aliqua collectione. Quod si contigerit, ijsdem argumentis utetur, quæ supra dedimus ei qui utitur collectione. Sin autem non poterit uti, hoc aget, ut ostendat scriptum solum considerari oportere. Periclitari iura omnia, si similirudines accipiantur. nihil enim esse pene, quod non alteri simile esse uideatur. Postremi loci sunt communes ab eo qui utitur ratiocinatione, extra scriptum per coniecturam id, quod scriptum nō est accipi oportere. deinde, neminem posse scriptura complecti uniuersa. illum tantummodo bene scribere legem, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ pręterijt intelligi possint. Loci uero communes contra eum qui collectione nititur, isti sunt. Coniecturam non esse firmum argumentum, sed esse diuinationem. deinde, stulti esse scriptoris, non omnia quæ cauenda sunt in lege conscribere. His qui in eo loco sint, adimat potestatem, neque permittat, sed, ut quasi permissio esse uideatur, collectio sit ex alijs. Definitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positū, cuius de ui quæritur, hoc modo: Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionem nominauit, quæ nulla parte distat à constitutione rationali, nisi quod uerbum in lege positum, uel in scriptura aliqua cū definitur, quod significet quid sit, tunc fit legalis definitio. Supponit exemplum de his qui nauem suam esse dicunt, q' unus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit, hic cum cōtendant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt controuersiæ. Quæritur tantum uerbum, quod in lege positum est, quid sit nauis. deinde, quid sit nauem deserere. & quid sit in naui remanere. Hæc sola discretio est data inter definitionē legalē, & cōstitutionē. i. rōnalem statū. Præcepta aūt dicendi eadē seruabimus. q supra sunt posita, ut definiamus & cetera q pcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

Nunc expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprij tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quādam honestatis: in deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & vtilitatem: in demonstratiuo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes cōmuniter ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque vniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

Rerum expetendarum tria genera sunt. par item numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque vtilitatem petendum: quod pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur: quæ autē in secundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia maior est vis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partē vocabuli conferantur. & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes sint honestas & vtilitas, vitandarum turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grādes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarū altera ex vi, altera ex re & personis cōsideratur. De vtraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rōnes primum explicemus. Quod aūt totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestū nominabimus. Quare cum eius duæ partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res vna vi atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus naturæ modo rationi

consent

consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum & malarum & vtrarunque scientia. Partes eius memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res et ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam vocant, curam cæremoniamq́ affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæq́ beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, vt religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est vt obseruet, continetur. Fortitudo est considerata periculorum susceptio, & laborum perpeßio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocauit. Patientia est honestatis, aut vtilitatis causa rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeßio. Perseuerantia est in ratione bene considerata stabilis, & perpetua permansio. Temperantia est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod vt demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, vt fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longißime: quod genus, fidentiæ contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine vllo certo nomine. quæ omnia item vti contraria rerum bonarum in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo vtilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt qui propter vtilitatem modo petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se & vtilitatem: quorum quid verißime constituatur, alius locus erit considerandi. nunc hoc sic ad vsum oratorium relinquatur, vtranque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim veteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extrarijs rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur, vt in rep. quædam sunt, quæ, vt sic dicam, ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia vero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. quibus rebus non illud solum conficitur, vt saluæ & incolumes, verum etiam vt amplæ atque potentes sint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas & potentia. Incolumitas est, salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia est, ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri poßit, oportet considerare. Facile id dicimus, quod sine magno, aut sine vllo labore, sumptu, molestia, quambreuißimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his susceptis difficultatibus complecti, atque ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat vt de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, neceßitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc neceßitudinem, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque vt apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, vt vis ea postulat, quam modo describebamus, neceßitudinis: cui nulla vi

vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus, necesse est Casilienses se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. illic in superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est necesse. hoc inferius non item: propterea quòd, siue velint Casilinenses se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum supplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. cum autem ita necesse erit, vt aliquid effugere aut adipisci velimus, tum, adiunctio illa quid habeat vtilitatis aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen, vt id quæras, quod conueniat ad vsum ciuitatis, reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus: pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales necesse est interire, sine adiunctione: vt cibo vtantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quàm si nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud, quod adiungitur, semper, cuiusmodi sit, erit considerandum: Nam omni tempore id pertinebit, vt aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, Necesse est hoc faciamus, si honeste volumus viuere: aut ad incolumitatem hoc modo, Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem hoc modo, Necesse est, si sine incomodo volumus viuere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima cõmoditatis: quæ cum his duabus nunquam poterit contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, vt, quanquam præstet honestas incolumitati, tamen, vtri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, vt, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando et industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in eiusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignáne causa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt quæramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quanque causam vehementissime necessariam iudicemus. Affectio est, quædam ex tempore, aut ex negociorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum, vt non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ videantur esse: vt ad hostes transire turpe videtur esse, at non illo animo, quo Vlysses transijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

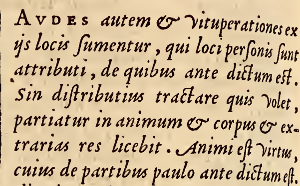
VICTORINVS.

VNC expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accõmodantur.) Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes constitutiones, & ad omnia genera controuersiarum quæ in legibus sunt, duntaxat in iudiciali genere causarum, transit Tullius ad deliberatiuam causam, & ad demonstratiuam. Non quod alia præcepta esse possint deliberatiuæ & demonstratiuæ quàm fuerint supra in iudiciali genere, duntaxat in constitutionibus. Nam pari modo coniecturæ finis, & ceteræ constitutiones, & omnia genera controuersiarum uersantur in deliberatiuo & demonstratiuo, quemadmodum in iudicialibus. unde non alio modo dicenda sunt in iudiciali, & alio in ceteris, sed eadem dicendi ubique præcepta seruabuntur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines suos certos habent genera ista controuersiarum, necessario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda sunt de quibus nunc tractabit: Finem habet utilitatem, ut Aristoteli placet: ut Ciceroni, utilitatem & honestatem: demonstratiua finem habet honestatem. Ergo propter fines quasi alia argumenta sunt necessaria: aliud enim cogit in tractatu præter constitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit. iudicibus persuadere: aliud, ille qui ostendere cupit utilitatem & honestatem aliud, qui ostendere uult honestatem. Vnde ipsius utilitatis & honestatis præcepta danda sunt, quæ deliberatiuæ causæ uidentur & demonstratiuæ propter fines proprios conuenire. Et poterat quidem supponere exempla deliberatiuæ per singulas constitutiones, hoc est, ut doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, & reliquas constitutiones: item pari modo in demonstratiuo. Sed quoniam res aperta est, dicere prætérijt, ne rem satis claram dum apertiorem per exempla uult reddere: obscuriorem exemplorum diuersitate fecisset. {Rerum expetendarum tria genera sunt, par autem numerus uitandarum ex contraria parte.) Deliberatiue & demonstratiuæ causæ fines dixit esse, utile & honestum, uerum est quiddam honestum, quod purum solum, & per se honestum est: aliud uero honestum, quod habet mixtam utilitatem, quod iccirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen à meliori parte componitur, ut demonstratiuam causam, cum intelligamus habere laudem & uituperationem, quidam tamen hanc eandem causam à parte meliore, sicut diximus, laudatiuam esse dixerunt. Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud, quod iunctum est ex utilitate, tamen etiam hoc honesti nomen nuncupatur. Sunt igitur tria quæ expetuntur, honestum purum, honestum cum utili, & ipsum utile purum, ac separatum. Sed his tribus expetendis, hoc est, honesto, utili, & illo tertio quod mixtum est, adiunguntur duo ad tractatum necessaria, necessitudo & affectio, de quibus plenius postea disputabitur. Atque honestum ipsum, quod propter se expetitur, cum in duas partes, ut diximus, distributum sit: prius tractat de eo ipso, quod purum est, nullo utili sociato, quam diximus esse uirtutem: hanc diuidit in partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudẽtiam, eiq; tres species subiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quæ ratione temporum constant: præteriti temporis est memoria: præsentis intelligentia: futuri prouidentia, has similiter definit. Item definit iustitiam s̃m uirtutem, eiq; subijcit partes similiter tres, naturalem, iustitiã, consuetudinis iustitiam, legitimã iustitiam, easq; similiter

ſimiliter definit,& dat exempla. Subiungit tertiam uirtutem, quam appellat fortitudinem. hanc definit,& ei ſubijcit partes quatuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerantiam: quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur uirtus, quæ temperantia dicitur,& dat ei partes tres, continentiam, clemētiam, modeſtiam, quas partes definit ita, ut omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolū, quod propter ſe expetitur,& quid ſit,& quale ſit. Verum cum honeſtum hoc intelligamus eſſe, quod propter ſe expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipſum utiq; uirtus eſt, qm̄ incidebat quæſtio, an uirtus .i. honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, uirtutem expeti ipſam propter uoluptatem) huius quæſtionis cum latior uideretur eſſe tractatus, diſtulit,& negauit ad hoc inſtitutum & bene ſociari, ubi tantum præcepta traduntur, non rerum diſputatio continetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta, appellantur, uirtus, ſcientia, ueritas, quæ nullam ob utilitatem, ſed propter ſe expetuntur. {Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicūtur.) Hucuſq; naturam & iuſtitiam, cumq; his quæ naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cum partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe uoluit, naturalem, cōſuetudinis .i. morum, legū. {Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt) Hucuſq; iuſtitiam conſuetudinis dixit, nunc incipit legum. {Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus) In honeſtis actibus fidētia eſt, ceterum in malis confidentia. {Multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit.) Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. {Neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet,) Epicurei enim & ipſam uirtutem dicunt propter ſe non expeti, ſed propter uoluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt, hoc utiq; reuincendum. Sed quia longioris tractatus eſt,& alterius operis. (Rhetorica .n. nunc exponitur) ideo & hinc dicere prætermiſit. { Propter ſe autem uitanda ſunt,) Docuit honeſtatem ſequendam, ſubiungit uitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt uirtutibus. Fidentia (ut ſupra poſuit) uirtus eſt: huic contraria eſt diffidentia & audacia uitanda. pari modo inter uirtutes,& contraria media inueniuntur: quæ licet uicina ſint uirtutibus, tamen uitanda ſunt, ut uitantur ipſa contraria, hæc autē quę uicina ſunt ita ſunt ut certum nomen teneant nunc, ita ut uocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe uirtutem, diffidentiam uitium. At id, quod fidentiæ uitium eſt, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio uirtus eſt, irreligioſitas uitium, atque religioni uicina uitium tamē eſt,& ſuperſtitio nominatur, quæ & ipſa ſit uitanda. Sed hęc, ut dixi, media uel uicina habent nomina. nam ſunt aliqua q̄ non habent, ut iuſtitia cum uirtus ſit, iniuſtitia uitium, punire hoſtes etiam uictos, uicinum iuſtitiæ, tamen quia parcendum uictis eſt, uitium eſt aliquando. cui rei uocabulum non eſt, ut aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia. {Sunt igitur multa, quę nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe:) Docuit ea quæ propter ſe expetenda ſunt, itemq; dixit quæ propter ſe uitanda, quæ honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta ſunt,& habent partem honeſtatis, partem uero utilitatis, quę tamē etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit: ſunt autem, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definiuit, in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mentis, ſed cum aliqua utilitate ſociatā. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ utilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat,& cauſas. poſtremo adiungit illud tertium, uti ſeparatam utilitatem ē ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carens perſpicitur, uel in republica, uel in ſingulis ciuibus. Hæc autem in republica nunc ad uires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipſa tamen in utroque conuenienter nominatur. Sed uires nomine appellat incolumitatis. At uero ornamentum potentiam eſſe dicit, ut ſint partes utilitatis duæ, incolumitas,& potentia. { Atque in ijs omnibus quæ ante dicta ſunt.) Poſt hæc tractat, quod Græci appellant πλάτος, latum: quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiam illud docet, quod huic uicinum eſt,& quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine utilitate: deinde mixto cum utilitate: tertio de ſola utilitate. {Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus:) Hucuſque de honeſto cum utili, nunc de ſola utilitate differitur. {Quoniam ergo de honeſtate,& de utilitate diximus, reſtat ut de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus.) Honeſtati & utilitati ſupra poſitæ, atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem & affectionem, de his nunc præcepit. ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neque mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionem uero, quæ ex tempore, aut negociorum euentu, aut hominum adminiſtratione ſępe mutatur, ut res non tales ſint, quales eſſe conſueuerunt. Ac neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo diuidit. ut nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine ulla exceptione, dicit eſſe alteram neceſſitatem, ubi fieri aliter poſſit, cum aliquid admittitur.

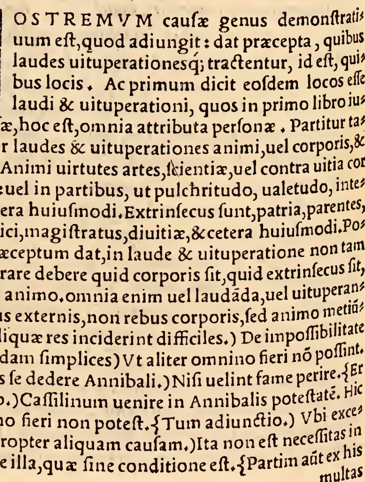
DE GENERE DEMONSTRATIVO.

AVDES *autem & vituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum & corpus & extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraria, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt.*

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum; quæ reſtant, in reliquis dicemus.

VICTORINVS.

OSTREMVM cauſæ genus demonſtratiuum eſt, quod adiungit: dat præcepta, quibus laudes uituperationesq; tractentur, id eſt, quibus locis. Ac primum dicit eoſdem locos eſſe laudi & uituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſæ, hoc eſt, omnia attributa perſonæ. Partitur tamen breuiter laudes & uituperationes animi, uel corporis,& extrinſecus. Animi uirtutes artes, ſcientiæ, uel contra uitia corporis totius: uel in partibus, ut pulchritudo, ualetudo, integritas,& cetera huiuſmodi. Extrinſecus ſunt, patria, parentes, cognati, amici, magiſtratus, diuitiæ,& cetera huiuſmodi. Poſtremum præceptum dat, in laude & uituperatione non tam nos conſiderare debere quid corporis ſit, quid extrinſecus ſit, q̄ quid ſit in animo. omnia enim uel laudāda, uel uituperanda, non rebus externis, non rebus corporis, ſed animo metiūtur. {Sin aliquæ res inciderint difficiles.) De impoſſibilitate dicit. {Quædam ſimplices) Vt aliter omnino fieri nō poſſint. {Caſſilinēſes ſe dedere Annibali.) Niſi uelint fame perire. {Ergo hic excep.) Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatē. Hic aliter omnino fieri non poteſt. {Tum adiunctio.) Vbi exceptio. {Niſi propter aliquam cauſam.) Ita non eſt neceſſitas in ciuili q̄ſtione illa, quæ ſine conditione eſt. {Partim aūt ex his

multas

multas esse res.) Id est, necessitudines. Nam omni tempore id pertinebit.i.exceptio ipsa. ac summa quidem, necessitudo ui detur esse honestatis. Duo sunt quidem, honestum & utile: sed utili cum duo subiaceant.cōmoditas & incolumitas, quæ si tria effecta sunt. uerum honestas præponenda, secundo loco habenda incolumitas est, tertio cōmoditas, deinde et quęque res sit aut honestatis aut incolumitatis. {At non eo consilio, quo Aristippus) Vt sociorum cadauera tempestatibus libe raret. {Laudes aūt, & uituperationes) Demonstratiua, quæ superat, sola tractatur per honestatem. quæ demonstratiua partes habet duas, laudem & uituperationem utrunque tn̄ ex attributis personæ tractatur. Cum sint X I. attributa personis, quibus approbatur cuiusque persona, nomen hominis certis suis designans, & sanguinem, & hominem nominibus explicatur, cum nullo socium neq; nomine, neq; attributo. natura est attributum extra ipsum hominem, ut in patria gente, sanguine ceterisq;. Hæc enim licet dent homini cōmodum, non tn̄ proprium. In ipso uero homine est natura circa corpus et animam, quæ dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidens res est, quæ aptiorem hominem ad unū quodq; facit. itaq; non orator natura est, sed oratorius.i.qui orator esse possit. Verum has qualitates, uel diligentia comparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur: aut in has casu, quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dr̄. aut in has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium per se nihil aliud est q̄ uolūtas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiuntur qualitatibus his modis, ortu & natali & est nā. afficimur repentinis casibus, & affectio est. afficimur industria, ac constantia & perseueratione: & habitus est. At uero ipsum studium, quod esse definimus applicatam in qualitatem aliquam animi uoluntatem, hoc inquam studium nunc affectio est, si pro tempore est: nunc, si perseuerauerit, habitus, ipsum studium non iam quasi pręceptio quędam inest rei eius cui nomen est studium, si perseuerauerit, sed ut studium intelligam, illud debeo considerare. quod ipso studio petitur, ut literatura, aut geometria. quod si præceptum sit, habitus studio præceptus est. Ergo natura accidens qualitas est, ut animæ, uel corpori, uel extrinsecus, et accidens ab ortu, ac natali. Accidit aūt mari, uel fœminæ. nam marem esse, aut fœminam, non iam inter cōmoda computatur. Affectio est accidens qualitas, uel sponte, uel studio mox desitura. nam si permanet, fit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, uel uictus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus est præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philosophi dixerunt. hic qualitates uel cōmoda sunt, uel incōmoda. Quæ qm̄ tribus modis qualitates eueniunt, multa his cōmoda uel incōmoda cōmuniter eueniunt. Verum per existentiam ea quæ eueniunt secernentur. nam alia uis in eo cōmodo quod per naturam est, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habitus non potest esse, nisi hoc quod non aliud est atque illud quod habetur. nam ꝙ ignis calet, putans aliqui habitum esse, quia perpetuum sic: cum hoc ipsum sit ignis, ut caleat. itaq; potius natura est. Habitum multi non nisi deo dant, & uerum est: ille enim habet omnia percepta. At uero homo nunquam ita quid perceptum habet, ut non in profectu quotidie sit, & hunc profectum dixerunt προκοπὴν.i.progressionem quandam, alij habitum dixerunt: ergo pro existimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: ut si affectione quadam aliquid quis agat, ut orator in foro. non perfectus tn̄, si in eo progressio est aliqua, habitus dicetur, & certe pro cōmodo suo uel habitum, uel affectionem faciet: non ex altero uero erit. In rebus enim nomina sunt certa, quæ alterum significent: ut iracundus habitus est, iratus affectionis. & huiusmodi profectus cum studio & diligentia euenit, habitus est: cum naturaliter, natura. Studiū est autem, uel adipiscendi aliquid, uel retinendi uoluntas.i. quo uel adipisci aliquid uel retinere optamus, uel adepta retinemus. Victus est, uel ꝙ ipse homo agit, uel quod circa ipsum agitur. omnia quæ habet, quæ natura, habitus, affectio studium. Nam oratorem esse, quod est, habitus est, & uictus est, si in ea exercitatione sit. Itaque Cicero qui assiduo studio, perseueranti diligentia ita rhetoricam præcepit, ut ea in eo perpetua esset, habitum consecutus est. Sed quia eius actum sibi instituit ad usum uitæ.i.in eadem re, & in habitu, & in uictu: itaque multum plerunque de uirtute habitus detrahit, si uictus abfuisse dicatur. Nam licet orator plenus sit perceptiones ipsius artis, tn̄ aliquantum argumēto detrahit, si neges in eadem exercitatione uixisse. ut ipse contra Cæcilium, quia aufert uictum, infirmat habitum cum dicit. Qū tute tui periculum fecisti? Plerunque etiam si nihil agat ex habitu, hoc ipsum quod nihil agit, est illi uictus.i.uitæ modus nam in uictu est, quibus amicus utatur: ita in uictu est, & si non utatur. Et certe, quia nihil horum debet deesse personæ, potest habitum habere ex geometriæ præceptione, in qua nihil agit, & uictum de usu rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit. sed ea qualitas uel in affectione, uel in habitu erit. Deinde uti oratione, aliquid rhetoricæ nosse, quod est affectionis, & ad loquendum aut discendum aptum esse, qđ est naturæ: aut loqui, aut studere, uel quod est studij & cetera huiusmodi habet uictus. Verum in hoc considerabitur uictus circa hæc omnia, si ita agat uitam, ut hoc exerceat. Non enim quia natura loqui aut studere possumus, quod propriū naturæ est, iccirco & inde uiuimus. sed si sit ordinata sic uita nostra ad omnem substantiam rei familiaris quærendam, ut inde uiuamus.i.inde nobis omnia suggerantur ad uictū, merito uictus ex exercitatione dr̄. Item & si sit habitus. & non in ipso habitu agat uitam, & uirtutem oratoriæ consecutus sit, erit habitus non uictus. eodem modo & affectio est, si est pro tempore.i.prout res aliqua tulerit, ut locus fuerit nō perpetua consuetudine inde uiuendi. Eodem modo & studium est, si non studium quodlibet in exercitatione uitæ tulerit, unde uictus nominandus sit uerbotenus ut causas agere, ut docere est huius studij. sed quia ordinata uoluntas est ad usum uitæ merito dicitur & uictus. in singulis enim his res quæque in eo quod sunt distribuendæ sunt: ut item seruus circa hæc quod in hac conditione est, fortuna est si: serui tute seruiat tota uita, uictus est. sic & cetera de fortuna. Facta uero, & casus, & orationes, & consilia aut superuenientia, accipienda erunt suis nominibus. Nam uictus non est sine factis, casu, orationibus, consilijs, sed sic uenit, fuit, ut dicere posset, ut ei aliquid accideret, ut consilio uteretur. Et hæc omnia si sic accipimus, ut actiones non ordinatas, neq; institutas toto uiuendi tempore, erunt suis nominibus, sin aūt in eo genere uiuendi posita fuerint, in quo omnia sunt constituenda tibi, constituendi ad uitam uniuersam uictus nominabitur, nō suo quidem nomine. Facta aūt, casus, orationis, consilia, cū ex futuro tempore argm̄ dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus est: quia hoc dixit, hoc ideo dicturus est: quia hoc consiliatus est, ideo hoc consiliaturus est. Negocium factum, uel dictum est, unde iudicium est. in iudicium enim uel in deliberationem, uel in demonstrationem non uenitur nisi propter factum. Singula igitur quæq; quæ homini aut obijciuntur, aut de homine quæruntur, facta sunt: ipsa igitur singula facta negocium sunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuunt ipsi facto. unde quæritur, sua quodlibet statu sunt tria facta, quę extra ipsum factum, & extra facta q̄ uicina sunt ad factum, & probant factum uitæ præteritæ hęc personæ attributa dn̄r. Ergo cum negocium factum dictum ue sit. habeat attributa quatuor, continentia cum negocio, inquit, in gestione negocij, adiuncta negocio quę gestum negocium consequuntur. Ex his duo prima continentia cum negocio, & in gestione negocij, totum tenent quidquid habere potest causa omnis.i.negocium omne per partes suas gestum. duo alia sunt, ex quibus assumuntur primum ab oratore ea quæ negocio adiuncta sunt. Quartum autem illud, quod est consecutio non negocij ipsius gestio est, sed aut extrinsecus uenientia per homines habet, aut per naturam generaliter, ut post docebimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinque, summam negocij, summę causam, facta illa quæ probant factum, diuisa per tria tempora, & omne ipsum, quod diximus negocium esse, factam.s.continetur ab his, à summa quæ breuem propositionem habet totum claudens: ut patriæ, inquit, proditio, &c. habet & causam, quæ gemina est: impulsio, & ratiocinatio. impulsio est,

per quam cuius causa factum sit: ratiocinatio est, per quam factum sit demonstratur. Sequitur per tria tempora facto℞ enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid post rem fit. Igitur quodlibet negocium de statibus interim loco sit exempli: Milo occidit, non occidit: occidit & non occidit partes sunt singulæ quæstionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio, patriæ proditio, summa est: ergo factum solū negocium est: propositio facti cum persona eius qui arguitur, uel quolibet alio modo inuidiam comparans, aut extenuans, summa dicetur. Et hæc est quam Cato in libro suo appellat uires causarum. Hoc argm̄ sequitur causam, quam partiti sumus, quę utique aduersus negantem factum danda est, ut fecisse doceatur. Quemadmodum aūt tractetur uel ab accusatore, uel à reo, in secundo habemus. Quod si alius status fuerit præter coniecturam, non causa erit, sed ratio: de cuius tractatu in secundo docuit. Post hæc sequuntur facta omnia ante & post: in quibus omnia illa quæ in gestione negocij posita sunt, si tn̄ prosunt, assumuntur. unicuique enim facto inest locus, tempus, modus, occasio, facultas. In gestione negocij locus uel naturalis est, uel qualitatiuus. Naturalis locus est, cum argm̄ præstat: non erit illud argm̄ à loco, sed à facultate. Qualitatiuus autem locus præstat argumentum ex opportunitate: quæ opportunitas: quibus rebus possit intelligi, ipse posuit. Tempus quid esset, dudum generaliter docuit: pars quædam, inquit, æternitatis. hoc quoque in tria tempora diuisit, quæ ipse tempora partitus est. nam præteritum tribus modis consideratur: præsens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, ut dixit, quidquid esset insinuare cupiebant, q̄ ut apta sint in gestione negocij. Quid ergo aptum huic parti erit? nam huic attributum est tempus, existimatio eiusdem temporis, & collatio cū gestione: ut id, quod factum dicis eo tempore ex quo argm̄ sumis, fieri potuisse uideatur. Itaq; sic ait. Nam sæpe oportet cōmetiri cum tempore negocium. Occasio autem, opportunitas est quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis consideratur. Modus autem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factum. q modus & animum indicat.i.uoluntatem. diuiditur autem p prudentiam aut per imprudentiam. his quæritur, clàm, palàm, ui persuasione, imprudentia. purgatur casu, necessitudine, & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præstant. nam eiusmodi sunt, ut per eas aut facilius aliquid fiat, aut sine his effici non possit. Adiuncta negocio, ad factum quod in negocio ponitur: unde iudex laturus sententiam est, ut probari quoquo modo possit per quamlibet constitutionem. sumuntur de his rebus argumenta, quæ res possunt in ipsum factum affictione quadam contineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipso negocio.i.de omni causa, rebusq́; in causa gestis, nūc ad res in causas gestas, alia quasi quodammodo extrinsecus, quæ conuenire uideantur, aut inde ut proueniant, aut ad illa coniuncta sint. hæc affecta quæ supra diximus, negocio adiuncta, & consequentia negocium dicuntur. Illa prima continentia in gestione. sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta uero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis singulis aliquo modo uel extrinsecus cohęrent ut summæ, ut causæ, ceterisq́;, sed cum non in ipsa sunt, sed aliunde assumantur, conuenientia tamen erunt in collatione, siue aliena sint, non hinc nata, cum erit aut maius, aut minus, aut par: itemq; simile, contrarium, disparatum. Si uero his adiuncta ita sunt, ut extra tamen sint erunt aut genus, aut pars, aut euentus. nihil.n.horum non ex his ad hoc est, non tn̄ in causa positum. Et si positum est in causa.i.in negocio, quæ hypothesis est.i.quæstio circa personam propriam, ueluti non positum putetur. Ergo genus sit licet, causę tn̄ quia genus est, uelut extra causam est, cum persona propria inest in causa. item species. Iam uero euentus cum tria tempora teneat potest esse ex causa.i.ex negocio de quo loquor: qui probat quid est, de negocio, quod euenit rebus gestis, id quod in negocio est. Qm̄ tamen & pręteriti temporis euentus & futuri temporis euentus aliquoties sumitur, & hic uideri extraneus potest à negocio ex negocio tn̄ oriens. unde probatum est, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tn̄ aliquo modo adiungi, ut cetera quæ supra diximus. Nunc aliqua ex ipso, uel in ipso negocio, alio modo tamen se habentia, q̄ gesti negocij textus ipse & ordo consistit circa personam, certissimæ quæstionis maius & minus, & æquo magnum: tum ex ui, tum ex numero, & ex figura negocij considerantur. Vis in eo est, quo ipsa significatione uerborum diuersas res intelligimus. Itaque cum prolata uerba distant sensibus nostris, significatione ea quæ proferūtur ui distant.i.potentia quadam, qua quid quæque res possit intelligimus, de numero perspicuum est. Figura est textus & ordo negocij, per circunstantias suas. Simile autem ex specie, aut ex comparabili, aut ex conferenda aut assimilanda natura iudicatur. Simile, hoc est species comparabilis, & simllanda natura est in illis octo: genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. sed ipsum simile, quod per hæc supra posita efficitur, illic est in contrarijs partibus, & quæ sub eandem rationem cadunt. hoc distinctius positum est in differentijs. De consecutione in superioribus duobus attributis negocio negocium omne teneri diximus. tertium, quod est adiunctum negocio, ueluti extra esse præcipimus, sed naturaliter cohærere, extra ipsam hypothesin, aut ab oratore assumi. quanquam & ea quæ extra sunt, naturaliter ab oratore sumantur, & de hoc pręcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ consecutio nominatur, & ipsa ea tenet quæ extra sunt, adhærentia tamen rebus negocij, quæ non ab oratore ex uoluntate sumantur, sed quæ ipsis rebus negocij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia. quæ in quarta attributione in consecutione sunt, id uidentur esse quod euētus. Verum euentus aliud est, aliud consecutio uel res consecutionis. Etenim euentus consideratio est, ex quadam natura rerum, qua id perspicitur quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum sit. In consecutione autem non ex rebus q̄d eueniat tractat orator, sed quid rebus eueniat.i.quid rebus contingat. Deinde q in euentu duo sunt, ut arrogantia & odium in hac consecutione unum. Nam ipsi facto consecutio est, quod uel raro uel frequenter. Hæc autem omnia collocata sunt in hac constitutione aut nomen contingit rebus, uel imitator, uel inuentor. Lex de ipsa re. consuetudo, pactū ut frequenter fiat, uel non frequenter. utilitas uel honestas, & cetera quæq; ut dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadam gestione proueniunt.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI in omni librariorum editione corrupti suæ sinceritati restituti per Marinum Becichemum Scodrensem, ex epistola ad MARCVM Dandulum equitem.

HIERONYMVS Donatus, Platonicus, nostræ ætatis Demosthenes, & oratorum, quos quidem uiderim, audiuerimq́;, facile princeps, ex patria soluens, iamq; triremibus in pelagus prouectus ut ad Cretā magni Iouis insulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit sua manu (ut semper solet) exaltatas, amoris dulcissimi, suauissimæq; humanitatis plenas: his, inquit, uelut testamento quodam Marcum Dandalum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur personam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc est amici & fautoris præcipui, qualem tete mihi semper ultro exhibuisti, & Hieronymi Donati, qui mihi auctor est famæ, salutis, & breuiter terrestris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixiens. ecclesiæ canonicatum, quæ talis ac tanta est dignitas, suis liberis ademit, Marioq́; filio meo duodecimum ætatis annum agenti Cæsarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouissime donauit: suisq́; pecunijs tabellarios & libellos Romam misit, & Apostolica auctoritate firmatum, ab omni potentiorum iniuria seruauit. Et quoniam uacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibusdam nugarum mearū libellis, ad manus uenissent Castigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores nostri

stri collegerunt in M. Fabium Victorinum rhetorem acutissimum. qui & auream statuam in foro Traiani ab oratoriæ artis præstantiam meruit, & diuum Hieronymum in eloquentia tantum Christianæ religioni instituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, uir clarissime, nec sine dolore maximo uidere poteram, eum auctorem ita fœde laceratum, discerptum, fœdatum, ut uix hominis umbram, uix sensus alicuius integritate, uix Latini sermonis simulacrum habere uideretur. Tu q̃ bonarum artium studia & tueri, et augere soles, quandiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum & desideriũ domesticarum rerum, & publicarum solicitudinem succisiuis horis intuearis: quas in epistolæ, siue libelli mauis, formam contraximus, ut esset sine onere breuis peregrinationis comes, si placuerit, si displicuerit, minor iactura. Quidquid est, quod tuo nomine primum in lucem exijt cognoscere non dedignaberis.

CORRVPTE apud Victorinum legitur iustitiæ diffinitio: (Iustitia est animi habitus ita informatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem.) Legendum est sine dubio, Meritis: itaque fere manuscripti libri habent. Itẽ ubi legitur. Rhetor est qui docet literas, atque artis traditor eloquentiæ.) Scribendum est ex sinceris libris, atque artes tradit eloquentiæ: q̃ lectionem probat sensus ipse, præterquam q traditor uerbum insolens est elegantissimis scriptoribus. Quod autem in illud Cic. Et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates ita scriptum reliquerit. Illic enim aliquid operatur eloquentia ubi populus maior est.) omnis libraria fides testatur, nam quod aliquis corrigat Magis (bona cum uenia dictum accipiat) uidetur ignorasse elegantiam & emphasim huius sermonis aliquid: qui uim maiorem exprimit: unde doctus poeta dixit, quod & à Plin. repetitum est. Nanque tu solebas,

Meas esse aliquid putare nugas: Persius:
Sese aliquid credens. Iuuenalis:
Est aliud, quocunque loco, quocunque recessu.
Vnius sese dominum fecisse lacerne. Ouidius,
Est aliquid solitis collum tetigisse lacertis,
Præsentesque oculos admonuisse sinu Idem:
Est aliquid fatoque suo ferroque cadentem.
In solita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti est & illud Quintiliani: Est aliquid consummata eloquentia. Non enim id significat, quod plures arbitrantur: sed continet non leue pondus sententiæ, quæ non effertur. Cicero ad Atticum lib.4. Disrumpuntur hi qui me posse aliquid doluerunt. Apud eundem, ceterosq; auctores clarissimos, oratores, historicos, poetas legimus emphaticoteron dici: Hic se aliquem putat, ille se aliquem credit, Tu t: aliquid esse arbitraris, Vos aliquid posse existimatis, Est aliquid hoc, Est aliquid illud, Est aliquis, & alia huiusmodi. Tali sententiæ pondere dixit Rhetor eruditissimus M. Fabius Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior est. nam theatro gaudet magno: quoque maior est populus, eo sese magis eloquentia attollit, quæ in turba & turbis admirabilis apparet. Virgil. Ac ueluti magno in populo cum sæpe coorta est,

Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat,
Tum pietate virum ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum est hoc loco, quid sit ciuitas. Et dictio Deinde delenda est, utpote superflua, quæ etiam in antiquis codicibus non est. Et paulo post: Amicus est, qui nihil usu uitæ similis pio ac fideli amore coniungitur.) Nisi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti & illud: Deinde etiam istum, sapientem & magnũ uirum. sic enim corrigendum est, ubi iustum librarij reposuere. Est & locus ille animaduersione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo seruis eius prodest posteris liberis eis prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiam utile est.) Confusa sunt, & corrupta uerba. quæ in suum nitorem ita redigenda sunt, & distinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo seruis eius. Deinde cõma fiat: Prodest in posterum liberis eius, prodest amicis. Ita enim legendum est, non posteris, non amicus. Deinde fiat distinctio, & sequantur: Ergo si quid præstat etiam, utile est. Fateor minus annotatione dignum esse illud: Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet: aut cum tacet, & aliquid facit, & id, quod facit, quia bonum est, alter imitatur idem: ut quidquid tacitus fecerit sapiens, id alter re, non uerbis doctus imitetur.) Legendum est enim, id est, pro idem. Tale est quod mox sequitur: Negat inopem dicendi idem, quæ uerbis naturalibus uteretur.) Legendum: Negat inopem dicendi, id est. Leuiora adhuc fortasse uidebuntur quæ subiunguntur: Tamen sermonem seruatum possumus inuenire. Primo itaque. &c. Quis non uidet Ordinem, non sermonem scribi debere? pro ut & in quibusdam manuscriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia iste primus uir disciplinam accipere non potuit, perfectus sui natura & usu. quin enim cognouit habitum suum, & diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam, quę ut perfecta esse potuisset præceptorum adhibuit disciplinam.) Scribendum est, Habuit usum, pro habitum suum: & posset pro potuisset. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies, id est perfecta natura qua perfecta præcepta fuerunt inuenta per sapientiam, insinuata per sapientiam. legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentam per sapientiam, insinuatam per eloquentiam. Non multo post: Indistorta enim membra, nec quæ iuxta naturam sui appetunt, apposita sunt: uirtus non potest cadere.) Cæci uident, legi debere: Appetenter apposita sunt. Et post paululum: Sic uestis etiam habet rem, utilitatem texturæ. habet speciem, gratiam.s.circa aspectum faciei.) Manifestus est error, non tamen dissimulandus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit: Gratam, non Gratiam repone. Infra: Tertia illa est honesto illi contraria. In ueteribus libris hæc post uerbum Contraria, & ante peruerte re, sequuntur uerba, quæ impressi omnes quotquot hactenus uidere potui desiderant: omne enim, quod in usu est, & rem habet, & speciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in speciem: ut sapientia in rem inclinatior, eloquentia autem in speciem. Est uulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconsiderantia: at in antiquis, Inconsideratio. illa habent, Causæ, non euentus incendium: hæc, Causæ uero euentus incendium. Item, Si enim hostem oderis, non inuides, sed inimicus est.) Etiam qui prima grammatices elementa discunt, non ignorant. Et secundam uerbi substantiui, non tertiam personam, necessario exigi. Item: Ostendit hæc qui agat orator.) Sinceri codices, ostendit hic quid agat orator. Deinum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad scientiam solam proficit, hæc ad scientiam. quæ in hac actu fit. & statim post. Cumq; per hanc uitari uitia dico, non tamen cum uitentur ostendo. Prisca manus non ponit. Hac, quod est puerile erratum, sed sinceram seruam lectionem: Quæ in actu fit. Et loco cum, habet quo modo: ut sit, tamen quo modo uitentur ostendo. Corrupte legitur apud eundem Victorinum; Vt animal genus, etiam hoc modo piscis, equus, animalia.) Legendum est enim, ut animal genus est, iam homo, piscis, equus, animalia tum ex euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error est infra: una quæ res certas solenni cursu, & fine ullo tumultu agit, & altera, quæ in lite ac disceptatione uersatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit: factis, & dictis. Ita ciuilis est ratio in factis, & dictis: sed quæ facta & dicta in actu atque in opere constitutæ sunt.) Corrigo: Vna quæ res certas solenni cursu & sine ullo tumultu agit: altera, quæ in lite ac disceptatione uersatur: ut homo quidquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis est ratio, una in factis & dictis, sed quę facta & dicta in actu atque opere constituta sunt. Item corruptus est locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare non posse.) Negatio illa adulterina est, & peruertit sensum: iccirco delenda. quæ castigatio ex sequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuilẽ scientiã sine eloquentia stare posse. cuncta enim per naturam, id est per sapientiam facile posse cognosci. Multi autem dicunt ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse, illudq; esse iustum, uel iniustum, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit, ab utrisque dissentio. Puerilis quoq; menda est,

est,ubi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro personis diuersa sunt. aliud enim est officiũ patris, aliud amici aliud,ut ad rem redeamus,artis oratoris. Artis adulterina est dictio, & iccirco spongia delenda. Et paulo post. Nam in euentu.i.qui finem in officio constituit,&c.) Male distinguitur,et legitur nam.est enim legendum,Non: quia hęc clausula pendet superiori. Sed non,inquit,intellexit Ciceronem,qui finem in rebus ipsis posuit,non in euentu:id est,qui finem in officio constituit. Vbi de materia artis tractatur, sic legitur in uulgatis exemplaribus: Qui ut uideamus à pleno excedit,& excessit,non ad id,quod habet modum.) Probior est antiqua lectio: Qui,ut uidemus,à pleno excedit, & excessit,non id,quod habet modum,sed in infinitum. Turpissima est menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus: Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte scripsit, confutat, ac lacerat: dicitq; hunc uehementer errasse q̃ materiam oratoris in duas partes diuidat, in causam & in quæstionem.) Quis in literatoribus nedum in literatis est qui nõ uidet scribendum esse? Nunc etiam Hermagoram qui æque,artem scripsit. Quo modo enim non scripsit Hermagoras artem? si & Cicero,& Fabius,& ceteri testantur eum scripsisse,& sexcentas ex eius arte auctoritates adducunt. Impressorum autem somnolentia fecit,ut legatur: Deinde q̃ astute ibi Hermagoræ, ubi sibi alienis multa conquiuit.) Cum omnino legendum sit: Deinde quam astute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam,ubi sibi de alienis multa conquirit. Considera,ni piget, & illud tractatu de Inuentione: Alij Stadiagon græco uocabulo quidem,quod in ea de incerto inuestigando maximum certamen habeatur,an legẽdum sit,stadiaron, ex manuscriptis codicibus. Quamuis ἀγὼν particula significet certamen, quod ipsius Victorini expositioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendosa est etiam lectio hęc, Nam describendi sunt nobis Fregellani,qui semper uidebantur aduersi.) Ex antiquaria librorum fide legẽdum, Qui semper populum R. uidebantur aduersi & infensi. Mox paulo mendum est puerile. sed quoniam ubique inoleuit, tollendum,Deliberat senatus an Carthagini pareat? parcat scribendum esse,ne infantes quidem ignorant. Negligentia uero librariorum non multo post omisit non uerba, sed uersus integros. In cunctis librariorum officinis sic impressum fuit. Quare definitionibus nostris nomen illi aliud q̃ aduersarij uolunt, imponere debemus.) In sinceris libris hi sequuntur uersiculi? qui necessario sequi debent ad sensum præcedentium. Non est sacrilegium, cum ab eo qui de templo detrahitur,cuius tutelæ atque custodiæ commissum est.Si præceptor discipulum uerberat, iniuria non est: si iure factum est aliquid,non potest iniuria dici. Item corriges infantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo est,qui rectum uerticem rotundo capite attollit,cuius sunt sub collo humeri,brachiaq; dimissa, & cetera in hunc modum. Sed,ut ipse ait: sed breuiter describenda.) Cum manuscripti libris habeant: Homo est,qui rectum uerticem rotundo capitis attollit,cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; demissa, & cetera in hunc modum. Sed,ut ipse ait,breui describenda. Perperam quoque legitur,Generis est controuersia, cum & quid factum sit conuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait, & quo id factum nomine appellari oporteat,constat, tulit finem. Ergo superest,ut quale,uel quãtum sit id,qđ factum est uideamus. Et dat exemplum,utrum iustum an iniustum sit, utrum utile an inutile sit. Quod cum quæritur,nomen rei,sed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas apposita est.) Vera lectio est, Cum ait, & quid factum sit,&. Ideo qualitas appellata est: non autem apposita est. Et: Quod cum quæritur, non nomen rei,sed qualitas quæritur.

Falso scriptum est in Victorini libris omnibus: qui ex officinis impressorum emanarunt: Ergo Cic.primum dicit deliberationem & demonstrationem,quæ prima, sunt secunda esse non possunt.) Cum pueri,qui uix prima constructionis elementa percipiunt,percipiant non pñt legi debere,sed posse.

Cæci autem sunt qui legunt apud eundem Victorinum, Harum prima,ut diximus substantia uocatur,reliquę nomen in substantia sunt, quæ accidentes uocantur.) Cum legendum esse Nouem, uel ex præcedentibus uerbis perspicere potuerint. Aristoteles ait,res omnes quæ in dictis à factis & in omni mundo aguntur: decem esse, quæ rerum nomina ponemus: Prima substantia est, & quæ sequuntur.) Pudendus est error,& duplex in ea lectione, Cum uero generis nomen acceperint,in eo quod genus sunt,& partes esse non possunt, hoc est quod ait. Eidem genus,id est simile ac iudiciale esse, & pars non potest. Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur.) Atque ita restitues pristinam lectionem. Eidem genus, id est simile ac iudiciale est,esse & pars non potest: non autem, Iudiciale esse. Et,multo minus partis generis pars putabitur: non,partes putabantur ne solœcismus sit. Illa autem uerba,quæ post tres uersiculos subsequuntur. Nam aut nullum, &c. genus causæ est: non scientiæ tanti Rhetoris, sed tumulentiæ chalcographorum ascribenda sunt. Statim post: Nam qui artes scribit,multasq; dicit esse causas, nullam non potest dicere. Tulit rem unam.) Quisquis intelligit quæ differentia sit inter Tulit & Tollit,tollit Tulit, & scribit Tollit. Item: Nam demonstrationis finis & honestas deliberationis utilitas iudicialis æquitas.) Qui discernit uerbum substantiuum à copula reponet Est,non Et: ut sit,Est honestas. Friuolum est & illud notare,notandum est tamen adolescentulorum gratia: Sed primum quam de eodem syllogismo tractemus. Legendum esse: Prius. illud ipsum Primum clamitat; ut & in illo,Si dicas,iuuentas utique consideratione temporis,iuuentas ante senectute est. nónne iuuentus uoci feratur se nunquam in recto dictam fuisse à Mario iuuentas, semperq; iuuentus? & legendum; si dicas, iuuentus utique consideratione temporis iuuentus ante senectutem est. Animaduertendum ad hæc,quod ubi scriptum est, Hic quoque aduersarius syllogismum quadripartitum.) Animaduertamus,reponendum esse cunctis tacentibus,ipsa partitio syllogismi ostendit. Vti, Postremo concludit propositionis secundam partem. non autem,secundum. Item,Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit partes putabuntur, prout habent uetusti libri,non autem Quod.

Codices oẽs corrupti sunt, in quibus leguntur uerba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic.inquit, Placet aũt ipsi intentionis esse depulsionem. Rursus,inquit,si finem per seipsum consideremus,nihil aliud q̃ finem inspiciemus: nec in eo qđ finis est,possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulæ habent proprium suum in quo positæ genere cõmissionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas consideratę habent proprium suum,cõmixtionem alterius non admittunt.)Hæc inquam uerba adulterina sunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur,nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus sensum faciunt.Hanc aũt castigationem quilibet, si modo & ab eruditione & ab omni ratione nõ erit alienus, facile probabit,si quæ præcedunt & quæ subsequuntur,sublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipsi autem placet constitutionem intentionis depulsionem esse. & concedit ei alias definitiones Siue,inquit,constitutionem primam causę causatoris confirmationem dicat,siue defensoris primam deprecationem,necesse est deliberationem & demonstrationem neque constitutionem esse,nec partem,constitutionis. Contra non pauca desunt uerba inferius,& quædam etiam subdititia sunt,ubi legitur.Deinde,inquit, coniecturalis causa, Si, inquit,coniecturam per id,quod est,attendamus, nihil aliud inuenimus,q̃ coniecturam solam,nec in eo quod coniectura esse,possumus intelligere.Rursus,inquit, si finem per seipsum cõsideremus,nihil aliud q̃ finem inspiciemus,nec in eo quod finis est possumus translationẽ intelligere. Si ergo constitutiones singulæ p semetipsas consideratæ hñt proprium suum in quo positæ gñe,cõmixtionem constitutionis alterius non admittunt.) Lectio corrupta esse uidebatur,sed quemadmodum restitui posset,non constabat.Nam quãuis legendum esse uaticinarer inueniemus, ubi impressi codices hñt incipiemus,& uerba illa, In quo positæ gñe, à librariorum somnolentia interposita,tñ nunq̃ diuinassem,quæ uerba ab ipsis librarijs essent prætermissa. Ambigenti uetus lectio suppetias tulit,quæ talis est,Deinde,inquit,coniecturalis causa si,ingt, coniecturam p id,qđ est attẽdamus,nihil aliud inuenimus q̃

coniecturam

coniecturam solam, nec in eo, quod coniectura est, possumus finem intelligere. Rursus, inquit, si finem per seipsum conside remus, nihil aliud quàm finem inueniemus, nec in eo quod fi nis est possumus translatione intelligere. Ita ergo constitu= tiones singulæ, in quo positæ genere commixtionem consti= tutionis alterius, non admittunt. Si ergo constitutiones sin= gulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, commixtionem constitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circunferuntur. Ratio est autem, quan do omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumenta= tione consistit. Ideo ait. Cum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Quoniam & oratio= nem scriptio, & oppositio orationem habet. Legendum est. Quoniam & orationē scriptio, & scriptionem oratio habet. Quid enim est, Et oppositio orationem habet? Nihil certe ad intellectum scribentis. Vbi uulgo impressores reposuerunt. Quoniam omnis de facto iam confessio est.) Libri antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam concesso est. quam probant etiam quæ statim sequuntur: Iccirco in omni bus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione ra= tionis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim fa cti nulla confessio est. Et post in tractatu exordij, ubi scri= ptum est. Verum cum ait maxime, ostendit & alijs causis offendi iudices: sed his plerunque, si aut in negocio ipso in= est aliqua turpitudo, ut res ipsa præter personas, aut iudicis, aut gentis pariat offensionem.) Non gentis, sed Agentis. uel potius Agentium, legendum est. Corrupta est etiam le= ctio illa: Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda sumi= tur, quod est comœdiographorum, uel tragœdiographorū, uel propter personas.) Ita corrigenda, ex uetustissimorum li brum fide, & ex auctoris mente. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter ne= gocia exponenda sumitur, quod est maxime historiographo rum, aut propter personas exprimendas, quod est comœdio= graphorum, uel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus potest perspicere ex his, quæ pau lo supra dixit: Tertium genus narrandi est, quod extra ora= torem est, hoc est, quod ait, Remotum à ciuilibus causis. est autem poetarum, uel historiographorum. Consimiliter quæ subsequuntur respondent.

Lectio uulgata est. Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit) Fateor me non intelligere quid uelint innuere hæc uerba: cum prius dicat, Partitio est totius causæ per partes constitu= tio diuisio est rerum sub partitione iacentium. Placet igitur, ut iuxta priscæ lectionis fidem potius legas; Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis nō ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat, collegerit: Et hoc in illud Cice= ronis: Recte habita in causa partitio illustrem, & perspi= cuam totam efficit orationem. Est & ille locus apud Victo= rinum castigatione non indignus: Illa superior species, cum proposuerit quid conueniat, at ipsam se inclinat.) Quidam codices, Id ipsam. mendum est in utraq; lectione, quod unius elementi mutatione tolletur, si Id, pro Ad: Ipsum, pro Ipsam legas: ut sit, Illa superior species (hoc est, quæ quid cum aduer sarijs conueniat, docet, & quid in controuersa sit.) cum pro= posueris quid conueniat, idipsum ad se inclinat, ut pro se fa= ciat id, quod aduersarius confitetur. Quis est adeo iudicij ex= pers, qui non perspicue intelligit, mendose legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus intractabimus. uel, inde tractabimus.) An non potius legendum, In tractati bus: prout præcedens & subsequēs sermo exigit? In partitio= ne tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tra= ctatibus quæstionum debemus de generis partibus disputa= re. Solicite etiam consideraui de illo loco: Postquam id ip= sum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, uel quod consilium est.) Et emendatior codex ueræ lectionis admonuit, quæ huius= modi est: Postquam idipsum statueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogi= tata ratio consilium est. Nam illam dictionem Quid, siue Quod, addidit imperitiam cuiuspiam. Subieci & uerba illa ut magis perspicuus sit error. Verū hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris, uel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra cōmentaria duo uerba maxime ne= cessaria habent, quæ librarij omiserunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris, uel ipsius mundi qualitas pro ueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verba quæ desunt in uulgo impressis codicibus, ubi de probabili loqui= tur, sic restitues: Istæ opiniones δόγματα dicuntur, δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus ꝓbabile fit argu= mentum. uerum in his tribus rebus rursus quatuor collata sunt. i. quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Scribendū est ex ueteri lectione, collocata, non collata, qđ & sensus ipse per se probat. Restitues etiam quæ desunt uerba: ubi de cōparabili loqtur, Hæc comparatio. i. silitudo, partes habet tres: imagi= nem, quam græci εἰκόνα appellant collationem, q̄ græci παρα= βολὴν appellant, exemplum, qđ græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, sic uulgo scriptum est in Victo rino, Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem. Si, inquit, uicina tua aurum melius habeat, q̄ tu habes. tum, in= quit, Xenophontis uxor, inducta similitudine superiorum, qm̄ sententiam mutare non poterat, tacita erubuit.) Ex uerbis Cic. imperfectam esse sententiam facile cuiq; constat, & uerba deesse post illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc sunt in manuscriptis exemplaribus: Cuius habere maius? tuum an il lius? Rñdit illa, illius. Deinde, inquit: Si uirum, inquit, melio= rem habeat, q̄ tu habes, utrum ne tuū mauis, an illius? deinde sequuntur. Tū Xenophontis uxor inducta, &c. Nam uerbū, inquit, superfluum est, nec in eisdem exemplaribus reperitur.

Desunt etiam nō uerba, sed clausulæ, in sequentibus: Post= ea, inquit, Aspasia conuertit se ad Xenophontem ipsum, & si= militer cum illo instituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xe= nophon, Si uicinus tuus equum aut fundum meliorem ha= beat, q̄ tu habes, tuúmne mauis, an illius? Id est, nisi in gra= tiam regressi fueritis, semper & tibi uxor lętissima, & tibi uir optimus deerit.) Qui non uidet mutilam & imperfectam sen tentiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulsum? qd magis alienum, q̄ dicere? Tuúmne mauis, an illius. i. nisi in gratiam regressi fueritis. Sic legendum est ex sinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xe= nophon, Si uicinus tuus equum aut fundum meliorem ha= beat, quàm tu habes, tuúmne mauis, an illius? Illius, inquit. Quid si, inquit, uxorem meliorem habeat, q̄ tu, tuámne ma= uis, an illius? tacuit Xenophon. Tunc, inquit, Aspasia: Qm̄ id mihi uterq; uestrum respondere noluit id, quod uolueram re sponderi, ego dicam quid uterq; uestrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon uxorem optimam cupis: & tu uirum opti mum. quare nisi & tu uir optimus fueris, & tu fœmina lectis= sima. i. nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi uxor le= ctissima, & tibi uir optimus deerit. Et infra, Et tu, inquit, mu= lier uirum optimum uis habere, & tu Xenophon uxorem ha bere lætissimam maxime cupis. deinde ex hac confessione qd conficiatur ostendit, neq; uir melior, neq; fœmina lætior in terris sit. Reddit supra physicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo, inquit, diuersa præcepta sint: sed ne quis præceptum in philosophiam datum, in Rhetori= ca uidere non possit.) Tu ex fide antiquæ lectionis, ex ipsius Ciceronis uerbis, ueram & castigatam, & integram lectionē ita restitues: Et tu Xenophon uxorem habere lectissimam, maxime cupis, deinde ex hac confessione quid conficiatur o= stendit. Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, ut neque uir me= lior, neque fœminæ lectior in terris sit, profecto semper id, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis.

Victorinos deinde ponit hæc Ciceronis uerba: Sed quia non satis alicui uidebitnr. & subiungit sua huiusmodi: Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhe torica, non quo, inqt, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte ꝑceptum in philosophia datū, in Rhetorica uidere nō possit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à li= brarijs sic repositum fuit: Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis scriptorum sensisse, ad legem suis uerbis addat: idem damnandum esse, qui exercitum non tradat, præter eum qui Romanum

Romanum populum cauſa retinuerit: hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc, id eſt, legi additum, uos ueſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac uerborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis uerbis addat, id eſt, damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui R. P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc legi additum, id eſt, ſi uos ueſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſi fere legitur, Quarum concluſionum una talis, cum breuiter facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur.) Niſi adijcias ſtatim poſt Breuiter, Anacephaleoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica conſtructio. Eadem adiectio mox ſtatim facienda: Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in concluſione facere debemus.) Male ſine ea uoce paſſim ſcribi, ſicq; à magiſtris ludi omnibus fere legi uideo.

Item paulopoſt: Aut per conductionem, id eſt, aut per contrarium.) Eadem uox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem, id eſt, ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, ni adoleſcentulorum utilitati magis quàm famæ conſulerem, qui aut laborem ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere non poſſunt ſine his inſtrumentis, quæ nobis Deus ut ſtudiorum uigilantia, aſſiduaq; diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem & facta & dicta ſunt: confirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod nõ oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod nõ oportet: tunc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt.) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem uetera exemplaria habent & ſequentia cõprobant. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, uel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis: ſcit enim quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. Iccirco poſtremum illud addit ad confirmationem ſigni, ut non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam uerba, quædam ſuperflua ſunt, ubi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ indigere enim uoluntatis eſt.) Legendum: Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis: utique hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam nõ habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc uulnera fœda à librarijs Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro: ubi legitur, Verum quoniam ipſa quoque genera propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem utilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines propter aliquot tractaturus.) Scribendum eſt: Præcepta, quę ſunt in conſtitutiones ſingulas dabit, non autem, Conſtitutione diuiſit: &, Aliqua tractaturus, non aliquot. At ubi deſunt uerba illa, ſic enim uulgo legitur: Materia quod non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus: aut etiam, ut uoluit Hermagoras.) Sic reſtitues lectionem: Materia, quod hypotheſis ſit: non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leõtinus, aut etiam theſis, ut uoluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis pudendus eſt, in quo loco de coniecturali conſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt. At uero à facto probationes habebunt, facta illa omnia quæ probant factum illud, unde iudicium eſt. Factum tria ſignificat. eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum: At factum illud unde iudicium eſt, ut tranſiſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti. hoc ergo ultimum eſt, quod dixit à facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis: ante negocium, in negocio, poſt negocium, ſimul cum ſententijs, per quæ ſe explicant facta loco, tempore, modo, occaſione, facultate.) Quomodo factum tria ſignificat, ſi duas tantum ſignificationes explicat? quomodo, inquit, Victorinus, eſt factum tertium, ſi primum non præmiſit? Scribendum igitur: Nam factum tria ſignificat eſt factum uitæ præteritæ, quod perſonam probat eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam uerba deſunt, in quibuſdam quædam ſuperflua ſunt, in quibuſdam quædam corrupta & inuerſa. tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modum reddes: ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda, illic retinendi, hic reijciendi, illic augendi, hic minuendi, illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, ut aliquid commodi ſumamus, uel ut maius commodum conſequamur, uel ut maius incommodum uitemus: aut rurſum, ut incommodorum prætereamus, uel ut maius commodum adipiſcamur, uel ut maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi cõmodum paruum poteſt ut maius aliquod commodum conſequamur, uel incommodum maius uitetur: Et rurſus commodum contemni poteſt, uel ut maius commodum conſequamur, uel ut maius incommodum uitetur. ut leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Æſchine uerberaretur: & uelut in Verrinis accipi poteſt, Malo non habere quàm rogare. Rurſus contempto commodo, ſuſcipi maius commodum poteſt. ut Terentianum illud in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic uulgo legitur Victorinus.) Argumenti quanta res ſit, quam appetierit, aut fugerit, pręter hæc duo unum etiam illud accuſator conſiderare debebit: ne forte iſta, quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neq; conſecutus ſit commoditatem, neque illum malum fugerit. Sed dicendum eſt, ei ita fuiſſe uiſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res: modo dum aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit: uel contra, uel neutrum uel utrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines, tum in re, tum in euentu. In re reus, uti acceperit ſorte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam uita, aut fratris, aut amici Accuſator debet uerum argumentum concedere. eſt.n. credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita uiſum fuiſſe, & hoc approbare ex attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinione, ſed illam pòtius habuiſſe: quod talis eſt ſcilicet, quòd ſcilicet perſonæ eſt.) Tu corriges Augmenti, ubi legitur Argumenti, Immo ubi uno, ut ſit: Immo etiam illud accuſator, & cetera. Item Qui, pro quia repones: Qui arguitur. & Forte, pro ſorte: ut ſit, Cum in re reus, uti acceperit forte defenſione. Item ubi legitur, Non illum habuiſſe opinionem: adijce Hanc: ut ſit lectio, Non hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt ſcilicet, quòd ſcilicet perſonæ eſt, corrupte legitur. Melius: Quod talis eſt, quòd ſcilicet perſonæ eſt, in quibuſdam legitur exemplaribus.

Nam ſublato uerbo ſubſtantiuo, quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit, Quod talis ſcilicet perſonæ eſt. Deprauare etiam legitur. (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe, uel commodum, ut poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor uti poterit omnibus locis accuſationis, ſi in alios crimen transferre uoluerit. Quemadmodum enim accuſator, cum conuincat, defendit alios, & utitur partibus ac locis defenſoris, ita & defenſor, ut ſe purget, accuſabit alios, & in hoc utitur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, quæ auget orator.) Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor: non infirmitatis, & Accuſator ut reum conuincat, non autem, cum conuincat. Et, Quæ auget accuſator, non orator.

Affirmaui, & conſtanter affirmo, omni libraria fide aduerſus reclamante, multos eſſe errores, & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum

inſcitia

inscitia.qualis est ille, (Vt illud melius considerare ex proposito themate negocij,& si item & aduersarij rationem diligenter attendere,& sic suspiciones atque argumenta colligere.) Nonne legendum esse,Et suam & aduersarij rationem, & pueri cognoscerent? Et loco haud nimis remoto. (Locorum autem communium genera duo sunt: unum cum certæ rei certa est amplificatio, aliud cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio certæ est, ut parricidam, in sacrilegium. Dubiæ uero rei communis locus est,qui à græcis dicitur,quæ habet partes duas:quę iccirco locus communis dicitur.quòd ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi: ut suspicionibus credi oportere, uel non oportere. sed hanc thesim ciuilem moralémue teneamus, non illam quæ apud philosophos naturalis est. quilibet autem horum locorum cum interponitur,interponi autem raro debet,ornat orationem: neque interponendus locus,nisi cum aliquid iam probatum est. Etenim si locus cõmunis generalia loquitur, quasi causam tenens, descendit ad causam:ius iudicem tenes,quia iure iuratus sedens audire desiderat,sententiam prolaturus est.Ergo ut parte causæ probata iudici utendum est,aut in peroratione, id est, epilogis,ut aut renouetur,aut suscitetur auditor.Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta desiderat quę aut uerborum sunt, aut sententiarum: quæ dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum communes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt.) Deest uerbum thesis, post illud, A græcis dicitur: quod animaduertere poterant castigatores Victorini,ex eo quod statim sequitur: Sed hanc thesim ciuilem,&c.Et infra,Hoc argumentum est solum,non argumentum per locum communem:quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes: credendum,non credẽdum: suspicionibus credi oportere,aut non oportere, id est, thesis. Et mox paulo: Hæc thesis est,credendum, non credendum. Quod autem in parricidam, in sacrilegum non sacrilegum scribendum sit pudet dicere. Non ita. quasi causam tenens descendit ad causam. cum scribendum sit, Discedit à causa sic ubi est, Iudici utendum est,ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo aut causæ parte probata inducendus est,aut in peroratione,id est, epilogis. & subiungit causam: Vt aut renouetur, aut suscitetur auditor.

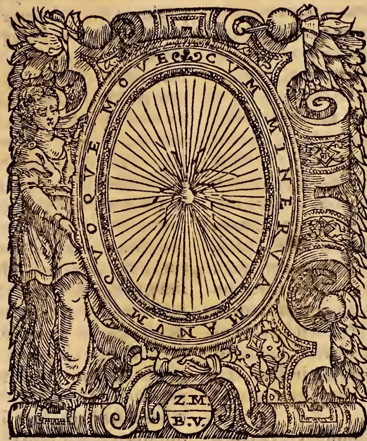
Mendosa sunt hæc etiam apud Victorinum. (Vt ea quæ materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quasi habere artem negantur, ijsdem attributionibus tribuant tractatum. Delendum est Cum: & ante Tractatum addendum In approbatione, ut est in antiquis exemplaribus, & sententiæ ratio exigit.Manifestaria est & illa deprauatio. (Vtrum in themate coniectum coniectura fuerit,eius diuisionibus utamur: uel aliarum,si quæ inciderint constitutiones.) Scribendum est,suffragante ueterum librorum fide omisso uerbo adulterino: Cum in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur. Itemq; & alterius:uel aliarum,si quæ inciderint constitutiones:corrupta etiam sunt quæ sequuntur.Subiungit igitur in definitione loco à parte accusatoris: sunt autem & ista quatuor.) Definitio approbatio definitionis,deductio definitionis in ipsam certam spem de qua agitur.) Corrigendum est Locos pro loco,sublataq; coniunctione Et, utpote ociosa: definitio pro definito,speciem pro spem. Sic paulopost legitur:) Turpis,aut inutilis demonstratur aduersario & definitio ex honestatis partibus,& utilitatis.) Castigandum autem,pro aut,aduersariorum, pro aduersario, Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia seu negligentia,ut locos insignes neglexerint, & pueriles admiserint corruptiones. qualis est ea. Exemplum generis, id est, finitiui. C. Flaminius,ijs qui consul R. historiam à post sequentibus dedit. Qua sane lectione quid uoluerint intelligere, plane non intelligo. tu Hanc repone loco, a. Et infra scribitur. (Nam esse quidem possunt alij communes loci ex causa, & ex negocio nati,non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut conquestio misericordiæ,ut indignatio facti, & cetera huiusmodi,quæ ex periculi magnitudine genita,non constitutiones definitiuæ,ut diximus,sed ex compositione circũstantiæ,quam nominamus procreantur.) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis,quàm ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in scriptum reliquit: Ex compositione circunstantiæ, quam περίστασιν nominamus,procreantur. Nec ita multo post legere est. (Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sicut explicantes.) Et hanc nugationem habent codices omnes uulgo, quos uidimus impressos. Vera & emendata lectio habet Ac,non hac:sint,non sicut,ut sit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui,qualesq; sint explicantes. Miror & mendum illud non fuisse animaduersum, uel ex Ciceronis uerbis & ipso sensu. Subiungit uero exemplum translationis. (Cum agit iniuriarum, cui præcisa in annis est. Et his qui præcidit, exceptionem postulat.) Cum Manus,non in annis,castigata sit lectio. Adijcio & illam corruptionem, quæ statim sequitur. (Deinde per coniecturam tractandum, utrum malitiæ tractandum aliud, cum aliud similiter in stultitia, an necessitate.) Mihi uerbum Simuletur ubi est similiter, reponendum uidetur. Nec est negligenda offensio,quæ duplex est mox paulo. (Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio nisi præiudicium facias.) Vetus manus melius: Sit nobis præscriptio iniuriarum actio,ne præiudicium facias de cæde. Notandum est & illud. (Nunc subiungit in hanc negocialem qualitatem,quemadmodum & unde argumenta locianda sunt.) Libri antiqui, Facienda. Miror & hoc non esse animaduersum: Sed in absoluta ipsa iura proferimus. ut factum,defendas: cum Proferas legendum esse,ipsum illud,Vt factum defendas, doceat. Locus etiam qui sequitur non est ociose prætereundus. (Hoc tamen, cum & in negociali hęc sint,distat absoluta ab negociali, quòd illa latius assumit, ut probet,quemadmodum nouum ius esse possit,de quo quæritur, absoluta autem ipsa iura assumit, ut probet factum: Malim nanque ita legere: Distat absoluta à negociali,quòd illa ius assumit,ut probet quemadmodum nouum ius esse possit, de quo quæritur. absoluta ante ipsa iura assumit, ut probet factum. Non multum ab hoc distat & ille. (Huius constitutionis idem finitiuæ tractatu omisso,ipsam considerat compensionem.Ac præcepta hæc constituit, ut si quid per coniecturam tractandum, si prima parte tractetur, uel hoc non obfuisse,uel hoc non futurum fuisse.) Prisca exemplaria habent. Id est,loco idem, Sit loco si. uel non hoc animo fecisse. pro uel hoc non obfuisse. Sed & uulgatam quis lectionem tueri posset in illo,Vel hoc non obfuisse,& cetera: Non multum ab hoc diuersus est. (Loci communes inerunt accusatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut utrunque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cetera.) Prætermissa fuerunt ab impressoribus hæc uerba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priscis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, sed profui, confitetur, feci: & defensionem sibi aliunde conquirit,in huiusmodi hominem uel reum dicit inuehendum, Inualuit,& hæc lectio: (Si quidem & tu illam qua punitus es, audire uoluisti.) Quæ à labe uindicabitur, si nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & punisti reponas, & Quam pro qua, ne solœcismum Marius fecisse uideatur. Soritici syllogismi fecit formam. (Qui in infinitum semper de intecta rei definitione porrigitur. Prima, ut dici solet, fronte hæc lectio recta uisa est,Postea rectius consideranti uisum est, non Intecta, sed Intenta Victorinum scripsisse. Vti pauloante: Modo crimen ingeris, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore: non modo crimen ingens ut uulgo legitur. Sic infra mendose legitur, (Deinde adiungat ad probationem definitionis:) pro approbationem. Item, (Quod sit eius facinus non ignorabile.) Cum Leuius scribendum sit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negociali absoluta qualitas.) Cum & rei ueritas exigat & manus prisca habeat, Iuridiciali, non Negociali.

FINIS.

Omnes terniones.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

V E N E T I I S,

APVD IOANNEM MARIAM BONELLVM.

M. D. L V I I.

